F. M. Dostoievski

Demonii

Să mă tai de văd vreo urmă, Ce ne facem noi acum? Ne-a ajuns vreun drac din urmă Şi ne-a abătut din drum. Mulţi ca frunze toamnă-n vânt, Încotro li-i drumul oare? Zbiară parcă-s la aman… Se mărit-o vrăjitoare? Îl îngroapă pe Satan?

A. PUŞKIN

Şi era acolo o turmă mare de porci, care păşteau pe munte. Şi L-au rugat să le îngăduie să intre în ei; şi le-a îngăduit. Şi, ieşind demonii din om, au intrat în porci, iar turma s-a aruncat de pe ţărm în lac şi s-a înecat. Iar păzitorii, văzând ce s-a întâmplat, au fugit şi au vestit în cetate şi prin sate. Şi ei au ieşit să vadă ce s-a întâmplat şi au venit la Iisus şi au găsit pe omul din care ieşiseră demonii, îmbrăcat şi întreg la minte, şezând jos, la picioarele lui Iisus, şi s-au înfricoşat. Şi cei ce văzuseră le-au spus cum a fost izbăvit demonizatul.

SFÂNTA EVANGHELIE CEA DUPĂ LUCA, Cap. VIII, 32-36

Partea întâi.

Capitolul întâi.

În loc de introducere, câteva amănunte din biografia multstimatului Stepan Trofimovici Verhovenski.

I.

Înainte de a începe descrierea evenimentelor atât de stranii survenite recent în oraşul nostru, în care nu se petrecuse până atunci nimic remarcabil, mă văd nevoit, din lipsă de experienţă, să arunc o privire fugară într-un trecut mai îndepărtat şi să dau câteva amănunte biografice ale talentatului şi preastimatului Stepan Trofimovici Verhovenski. Ele vor servi doar ca introducere la cronica a cărei istorisire mi-o propun şi care abia urmează.

Trebuie s-o spun de la început şi fără ocol: Stepan Trofimovici a deţinut întotdeauna printre noi un rol mai aparte, un rol, ca să zic aşa, civic, pe care îl juca cu atâta pasiune şi dăruire de sine, încât n-ar fi fost în stare să renunţe la el nicicând, ba, mi se pare, nici n-ar fi putut trăi fără să-l joace. Departe de mine gândul de a-l compara cu un actor – ferit-a sfântul! -, mai ales că mie personal îmi inspira multă stimă. Era la el mai degrabă o chestiune de obişnuinţă sau, mai bine zis, de înclinaţie statornică şi generoasă care îl prinsese încă din anii tinereţii, când se legăna în visuri ademenitoare în privinţa viitoarei sale poziţii sociale şi care îl înfăţişa într-o aureolă de admirabilă atitudine civică. Astfel, îi plăcea mult situaţia sa de „persecutat” şi, ca să zicem aşa, de „surghiunit”. Aceşti doi termeni despre care se ştie că sunt, într-o anumită accepţiune, aureolaţi de o strălucire clasică l-au captivat o dată pentru totdeauna şi, înălţându-l treptat în propriii săi ochi, l-au

făcut de-a lungul atâtor ani să se vadă în cele din urmă ridicat pe un fel de piedestal care îi măgulea foarte tare amorul propriu. Într-un roman satiric englez din secolul trecut, se vorbeşte despre un anume Gulliver, care, trăind mulţi ani în ţara liliputanilor, cu locuitori de statură minusculă, se obişnuise într-atât a se considera un uriaş printre localnici, încât, reîntorcându-se în Anglia, striga pe străzile Londrei, fără să vrea, către pietoni şi birjari să se dea la o parte din drumul său, ca nu cumva să-i strivească, continuând să se creadă un uriaş printre pitici. Lumea râdea de el şi îl înjura, iar birjarii grosolani îl şi croiau pe uriaş cu lovituri de bici; dar era drept, oare? Ce nu face omul în virtutea obişnuinţei? Cam acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu Stepan Trofimovici, numai că într-o formă mai puerilă şi mai inofensivă, dacă putem spune aşa, căci era, în fond, un om minunat.

Înclin să cred că spre sfârşitul vieţii lui lumea l-a uitat cu totul, dar în nici un caz nu s-ar putea susţine că a fost cu desăvârşire necunoscut într-o anumită perioadă. A făcut şi el parte, de bună seamă, dintr-o faimoasă pleiadă de personalităţi care au sclipit pe firmamentul vieţii publice a ultimei noastre generaţii, ba, la un moment dat, şi pentru o clipă foarte scurtă de altfel, numele său a fost trecut de către unii oameni prea grăbiţi din acea vreme chiar printre unele figuri proeminente ca Ceadaev, Belinski, Granovski şi Herzen, acesta din urmă începând tocmai să se afirme peste hotare. Dar activitatea lui Stepan Trofimovici fusese sortită să ia sfârşit aproape odată cu începutul ei, ca să zicem aşa, el fiind prins „în vârtejul unui concurs de împrejurări”. Şi, de fapt, nu existase nici un „vârtej” şi nici un „concurs de împrejurări”, după cum s-a constatat ulterior, cel puţin în cazul său. Abia de curând, în ultimele zile, am aflat spre stupefacţia mea, dar din surse absolut sigure, că departe de a fi fost surghiunit în gubernia noastră, cum crezuse toată lumea, Stepan Trofimovici nu s-a aflat nici măcar sub supravegherea autorităţilor. Ca să vezi unde-l poate duce pe om puterea imaginaţiei! El însuşi a crezut sincer toată viaţa că în unele sfere sus-puse este considerat primejdios şi privit mereu cu suspiciune, că cel mai mic pas al său este cunoscut şi înregistrat şi că fiecare dintre cei trei guvernatori care s-au succedat la cârma guberniei noastre în decursul ultimilor douăzeci de ani sosea în localitate perfect edificat asupra persoanei lui, prevenit de anumite sugestii venite de sus şi înarmat la preluarea funcţiei cu instrucţiuni speciale în privinţa lui. Să fi încercat careva în acea perioadă să-i demonstreze preacinstitului nostru Stepan Trofimovici pe baze de probe incontestabile că, de fapt, n-are a se teme de nimic! Ei bine, omul s-ar fi simţit, desigur, profund atins în amorul său propriu. Şi când te gândeşti că era un om foarte inteligent şi înzestrat, un om, s-ar zice, de ştiinţă, deşi ca savant… în sfârşit, în domeniul ştiinţei nu prea a făcut el cine ştie ce mare lucru, ba mi se pare că n-a făcut chiar absolut nimic. Dar cu oamenii de ştiinţă, la noi în Rusia asemenea cazuri întâlneşti la tot pasul.

Reîntors din străinătate, el străluci la una dintre catedrele universitare pe la sfârşitul deceniului al cincilea cu cele câteva prelegeri ţinute despre seminţiile arabe, mi se pare; a apucat totodată să-şi susţină în mod strălucit teza despre importanţa civică şi comercială pe care ar fi putut s-o dobândească micul orăşel german Hanau între anii 1413 şi 1428, precum şi despre cauzele speciale şi, de altfel, cu totul nelămurite care l-au împiedicat să capete o asemenea importanţă. Disertaţia aceasta reuşi să-i atingă în mod abil şi dureros pe slavofilii din acea vreme, creându-i în rândurile acestora numeroşi duşmani înverşunaţi. Mai târziu – după ce fusese nevoit să renunţe la catedră – el mai tipări (în semn de răzbunare oarecum şi mai ales ca să arate ce fel de om au pierdut ei în persoana sa) în paginile unei reviste lunare şi progresiste, care publica traduceri din Dickens şi o lăuda pe

George Sand, începutul unui studiu aprofundat, pare-mi-se asupra genezei extraordinarei nobleţe morale a cutăror cavaleri din cutare epocă, mă rog, n-aş putea spune precis, dar ceva în acest gen. În orice caz, se promova în acest studiu nu ştiu ce idee elevată, nemaipomenit de nobilă şi de generoasă. S-a zvonit apoi că publicarea în continuare a acestui opus a fost grabnic interzisă şi că însăşi acea revistă progresistă ar fi avut de suferit pentru faptul că a publicat prima jumătate a studiului. Se poate! Câte nu ne-a fost dat să vedem pe atunci întâmplându-se?! Dar, în cazul de faţă, e mult mai probabil că, de fapt, nu se întâmplase nimic şi că autorul însuşi pur şi simplu din lene renunţase să-şi termine studiul. Cât despre ciclul său de prelegeri asupra arabilor, motivul pentru care a fost obligat să le întrerupă era următorul: nu se ştie în ce împrejurări şi cine anume (evident, unul dintre inamicii săi reacţionari) ar fi interceptat o anumită scrisoare adresată de Stepan Trofimovici unei anumite persoane, în care erau expuse anumite „stări de fapt” şi, drept urmare, de undeva, de către cineva, i s-ar fi cerut unele explicaţii. Nu ştiu cât de adevărat este acest fapt, dar se relata totodată că a fost descoperită în acelaşi timp, la Petersburg, o vastă asociaţie de aproximativ treisprezece persoane care urmăreau abolirea legilor morale şi statale cu şase ani în urmă la Berlin, în prima lui tinereţe, şi care circulase în copie între doi amatori de versuri şi un student. Îl am şi eu acum în sertarul mesei. Mi-a fost dăruit anul trecut personal de Stepan Trofimovici în copie autografă recentă, cu dedicaţia autorului şi îmbrăcat într-o superbă copertă de marochin roşu. Poemul nu este lipsit de unele calităţi poetice şi chiar e scris cu oarecare talent; cam nebulos, e adevărat, dar pe atunci (adică prin deceniul al patrulea) mulţi obişnuiau să scrie în această manieră. Mi-ar fi peste putinţă a-i reda subiectul pentru că, la drept vorbind, nici nu l-am înţeles. E un fel de alegorie tratată într-o formă lirico-dramatică şi care aminteşte partea a doua din Faust. Cortina se ridică în intonaţiile unui cor feminin, apoi ale unui cor de bărbaţi, urmează un cor al elementelor naturii şi, în sfârşit, intervine corul unor suflete care nu au trăit încă, dar aspiră intens a ajunge şi ele să se bucure de viaţă. Toate corurile acestea cântă ceva foarte confuz, în bună parte despre nu ştiu ce blestem aducător de nenorociri, dar tratat nu fără o fină nuanţă de detaşare ironică. Brusc, scena se schimbă pentru a face loc unui fel de „Sărbătoare a vieţii” la care cântă până şi insectele, apare o broască-ţestoasă ce rosteşte nişte formule sacramentale latineşti şi, dacă nu mă înşel, până şi un mineral, obiect prin definiţie total neînsufleţit, îşi cântă aria respectivă, în general toţi cântă aproape necontenit, iar dacă se mai întrerup din când în când ca să schimbe câte o vorbă, parcă se ceartă într-un chip la fel de confuz, dar tot cu un aer elevat. Intervine apoi o nouă schimbare de decor, care aduce pe scenă un peisaj pustiu şi sălbatic; pe acest loc rătăceşte un tânăr civilizat, care rupe şi suge nişte buruieni; la întrebarea unei zâne de ce suge aceste ierburi, tânărul răspunde că, simţind în el un prisos de vitalitate, caută uitarea, pe care o află în sucul acestor buruieni, dar că dorinţa lui supremă este de a-şi pierde cât mai repede raţiunea (o dorinţă oarecum superfluă). Apare deodată, călare pe un cal negru, un adolescent de o nespusă frumuseţe, urmat de un alai imens de oameni reprezentând toate seminţiile lumii. Adolescentul personifică moartea la care aspiră toate popoarele. Şi, în sfârşit, în scena finală răsare subit Turnul Babel şi nişte atleţi se zoresc să termine ultimele lucrări din vârful turnului, cântând imnul speranţei noi. Când zidirea ajunge la capăt şi edificiul este gata, posesorul, să zicem stăpânul Olimpului, o şterge în mod caraghios, iar omenirea, înţelegând despre ce e vorba, îi ocupă locul şi imediat se instaurează o eră nouă, cu o nouă ordine de viaţă şi cu o nouă înţelegere a esenţei lucrurilor. Acesta este poemul care a fost considerat atunci primejdios. I-am propus lui Stepan Trofimovici anul trecut să-

i public imediat poemul, dat fiind conţinutul lui absolut inofensiv în zilele noastre, el a refuzat însă cu o vădită nemulţumire. Părerea că poemul său nu conţine absolut nimic tendenţios i-a displăcut şi înclin să cred că acestui fapt i se datoreşte răceala cu care m-a tratat timp de două luni încheiate. Printr-o curioasă întâmplare însă, cu totul pe neaşteptate şi aproape concomitent cu propunerea mea de a-i publica poemul în Rusia, acesta apare acolo, adică în străinătate, în paginile unei culegeri revoluţionare şi, bineînţeles, absolut fără ştirea lui Stepan Trofimovici. Ei bine, speriat la culme, el alergă mai întâi la guvernator, ticlui apoi o prea nobilă scrisoare justificativă pentru a fi trimisă la Petersburg, pe care mi-o citi de două ori, dar n-o mai expedie, neştiind cui s-o adreseze, într-un cuvânt, trăi într-o frământare continuă o lună întreagă; dar eu sunt convins că în străfundurile sufletului se simţea extrem de flatat. Obţinând un exemplar al culegerii, nu se despărţea de el nici noaptea, iar ziua îl ascundea sub saltea, interzicându-i slujnicei să mai facă patul. Şi cu toate că se aştepta în orice zi să-i sosească de undeva nu se ştie ce telegramă, nu ezită să arboreze în acelaşi timp un aer grav de superioritate. Dar nu mai veni nici o telegramă. Tot atunci se împăcă şi cu mine, ceea ce dovedeşte extrema blândeţe a firii sale temperate şi străine de orice ranchiună.

II.

Nu m-aş încumeta să merg cu gândul până acolo încât să susţin că n-a suferit niciodată pentru ideile lui. Dar sunt absolut convins acum că nimic nu l-ar fi împiedicat să-şi continue după placul inimii prelegerile despre arabii lui, cu condiţia să prezinte explicaţiile de rigoare. Dar, rănit în amorul lui propriu, el se grăbise febril să-şi vâre în cap, o dată pentru totdeauna, ideea că întreaga lui carieră a fost iremediabil distrusă de „vârtejul unui concurs de împrejurări”. La drept vorbind, adevărata cauză care a determinat această schimbare bruscă a carierei a fost propunerea făcută mai înainte şi reînnoită într-o formă delicată, chiar în acea perioadă, de Varvara Petrovna Stavroghina, femeie foarte bogată, soţia general-locotenentului Stavroghin, de a-i încredinţa educaţia şi îndrumarea intelectuală a unicului ei fiu, în calitate de distins mentor şi de prieten, fără a mai vorbi de remuneraţia excepţională pe care urma s-o primească pentru osteneala lui. Propunerea aceasta îi fusese adresată întâia oară pe când se afla încă la Berlin, în anul morţii soţiei sale. Prima lui soţie era o jună cam zvăpăiată din gubernia noastră, cu care se căsătorise în anii încă nesăbuiţi ai primei tinereţi: o fiinţă fermecătoare, de altfel, dar care i-a pricinuit multe necazuri, întrucât el nu dispunea de mijloace de întreţinere corespunzătoare stilului ei de viaţă, precum şi din alte motive de ordin mai intim şi mai delicat. Despărţită de trei ani de soţ, ea deceda la Paris, lăsând în grija tatălui un băieţaş de cinci ani, „fructul primei iubiri fericite şi neîntinate încă de nici o pată”, cum lăsă el să-i scape la un moment dat în faţa mea într-un acces de melancolie. Adus imediat în Rusia, puişorul fu încredinţat unor mătuşi, rude îndepărtate dintr-un colţ de ţară, care s-au ocupat tot timpul de creşterea şi de educaţia lui. Stepan Trofimovici a declinat atunci propunerea Varvarei Petrovna şi în scurt timp, adică la mai puţin de un an de la decesul primei sale soţii, se recăsători cu o berlineză nu prea vorbăreaţă, deşi n-ar fi avut de invocat nici un argument în justificarea acestui pas. Se conturară totuşi curând şi alte motive prin care se putea explica refuzul său de a accepta postul de preceptor: îl tenta răsunătoarea faimă a unui renumit profesor din acea vreme şi se grăbi să-şi ia zborul spre catedra la care aspira şi pentru care se pregătise ca, la rându-i, să-şi încerce aripile de vultur. După ce se pomeni însă cu aripile pârlite, îşi aduse aminte, fireşte, de oferta care şi atunci îi puse la grea încercare hotărârea, făcându-l

să ezite. Moartea subită a celei de-a doua soţii chiar în primul an de căsătorie veni să tranşeze totul definitiv. S-o spunem deschis: lucrurile se aranjară datorită interesului afectuos, precum şi preţioasei şi, dacă se poate spune aşa, clasicei prietenii pe care i-a purtat-o necontenit Varvara Petrovna. El se avântă în braţele acestei prietenii, şi situaţia lui se stabiliză astfel pentru mai mult de două decenii. Am folosit expresia „se avântă în braţele”, dar ferit-a sfântul să-şi închipuie cineva că ea ar tăinui niscai sensuri deplasate. Cuvântul „braţe” trebuie înţeles într-o accepţiune strict morală. Cea mai fină şi mai delicată legătură uni pentru totdeauna aceste două fiinţe atât de remarcabile.

Faptul că în imediata vecinătate a superbului domeniu Skvoreşniki al Stavroghinilor, situat în apropierea capitalei noastre guberniale, se afla şi modesta moşioară a lui Stepan Trofimovici, rămasă lui de pe urma primei sale soţii, înclină desigur şi mai mult balanţa în favoarea acceptării postului de educator. Unde mai pui că avea posibilitatea oricând, în liniştea cabinetului său şi fără a mai fi sustras de vasta-i activitate universitară, să se consacre ştiinţei şi să îmbogăţească literatura naţională prin studii aprofundate. Aceste studii nu parveniră vreodată să vadă lumina zilei; în schimb, el putu în tot restul vieţii, adică timp de peste douăzeci de ani, să se ridice „ca o întruchipare a reproşului” în faţa patriei, după expresia poetului:

Ca o întruchipare a reproşului Stăteai în faţa patriei, Tu, liberal-idealist.

Personajul vizat de poet avea poate dreptul să păstreze toată viaţa, dacă aşa voia, această poză, deşi foarte plictisitoare. Dar Stepan Trofimovici al nostru nu era de fapt decât un biet imitator în comparaţie cu acest fel de persoane; de altfel, îl şi obosea statul prelungit în picioare şi-i cam plăcea ades să zacă tolănit pe o parte. Ca să fim totuşi drepţi, întruchiparea reproşului continua să subziste chiar şi în poziţia aceasta orizontală, mai ales că pentru provincie era prea de-ajuns şi atât. O! De l-aţi fi văzut în salonul de joc din clubul nostru, aşezându-se la o partidă de cărţi, întreaga lui înfăţişare avea aerul de a spune: „O partidă! Mă rog, iată-mă aşadar ajuns în halul de a juca şi cărţi! Ce, cadrează cu situaţia mea? Dar a cui e vina? Cine mi-a zdruncinat toată activitatea reducând-o la un whist? Piară Rusia!” şi cu un aer demn juca atuurile de cupă.

De fapt, îi plăcea grozav să-şi petreacă timpul la o măsuţă verde, lucru pentru care, şi îndeosebi în ultima vreme, avea dese discuţii neplăcute cu Varvara Petrovna, mai ales că pierdea mereu. Dar asupra acestei chestiuni vom mai reveni. Aş vrea numai să menţionez în treacăt că omul nostru avea şi mustrări de conştiinţă (uneori adică) şi atunci cădea în melancolie. În decursul celor douăzeci de ani cât a durat prietenia lui cu Varvara Petrovna, de trei-patru ori pe an el se lăsa cuprins de „tristeţea civică”, cum denumiserăm noi această stare, adică pur şi simplu de ipohondrie, dar onorabila Varvara Petrovna ţinea mult la această expresie. Mai târziu, el se lăsă cuprins şi de pasiunea pentru şampanie. Cu delicateţea ei plină de tact, Varvara Petrovna însă a ştiut să-l ferească toată viaţa de orice înclinaţii vulgare. Şi avea nevoie, fireşte, de o dădacă, pentru că devenea uneori foarte ciudat: în toiul celei mai înălţătoare „tristeţi civice” izbucnea deodată într-un râs dintre cele mai vulgare. Avea momente când se apuca să vorbească pe un ton zeflemitor până şi despre sine. Or, nimic n-o speria mai mult pe Varvara Petrovna decât tonul zeflemist. Era o femeie cu principii clasice, o femeie-mecena, care acţiona exclusiv din consideraţii de ordin superior. Influenţa acestei nobile doamne asupra sărmanului ei prieten în decursul celor douăzeci de ani a fost covârşitoare. S-ar cuveni să-i consacram câteva pagini

speciale, ceea ce voi face chiar acum.

III.

Există prietenii bizare: doi inşi par gata aproape să se mănânce unul pe altul, trăiesc aşa toată viaţa, dar nu sunt capabili să se despartă. Le-ar fi şi imposibil: dacă unul dintre ei, dintr-un capriciu, s-ar încăpăţâna să împingă lucrurile până la o ruptură, ar cădea desigur bolnav cel dintâi şi poate chiar ar muri. Ştiu precis că Stepan Trofimovici, de câteva ori, chiar şi după unele momente de efuziune foarte intime între patru ochi cu Varvara Petrovna, îndată ce ea pleca, sărea de pe divan şi se apuca să lovească furios cu pumnii în pereţi.

Nu este deloc o metaforă, fiindcă într-o zi chiar făcu să cadă tencuiala pe duşumea. Voi fi întrebat poate cum e posibil să fi aflat nişte amănunte atât de puţin sesizabile? Dar dacă v-aş spune că am fost personal de faţă? Dacă v-aş spune că însuşi Stepan Trofimovici de repetate ori a plâns în hohote pe umărul meu, dezvăluindu-mi în imagini impresionante dedesubturile existenţei sale? (Şi câte nu mi-a mai mărturisit el în aceste momente de criză!) Ce se întâmpla însă aproape întotdeauna după asemenea accese violente de plâns: a doua zi cădea pradă remuşcărilor, gata să se răstignească pentru ingratitudinea lui; mă chema de urgenţă ori alerga el însuşi la mine, numai şi numai ca să-mi spună că Varvara Petrovna este „întruchiparea angelică a unui suflet cinstit şi delicat, în timp ce el era exact contrariul”. Şi nu numai că alerga la mine, dar se şi autodemasca înaintea ei în scrisori pline de semnificaţii, mărturisindu-i sub proprie semnătură, aşternută integral, că nu mai departe decât ieri, de pildă, i-a povestit unei terţe persoane: că ea îl ţine din vanitate; că îl invidiază pentru erudiţia şi talentele lui; că îl urăşte şi, dacă această ură nu se manifestă, o face numai şi numai de teamă ca el să nu plece, ştirbindu-i astfel reputaţiei de mecena a literelor; că din pricina asta el se dispreţuieşte şi e hotărât să-şi pună capăt zilelor şi nu aşteaptă de la ea decât un ultim cuvânt care va decide soarta lui etc., etc.; şi tot în felul ăsta. Vă puteţi închipui, aşadar, până la ce grad de isterie ajungeau uneori izbucnirile nervoase ale acestui copil, cel mai inocent dintre toţi copiii ajunşi la vârsta de cincizeci de ani! Am avut personal prilejul să citesc una dintre aceste misive ale sale, scrisă după o asemenea ceartă survenită între ei pentru un motiv cu totul neînsemnat, dar pe care au ştiut amândoi cu voluptate să-l încarce cu destul venin. Îngrozit, l-am implorat să nu trimită scrisoarea.

— Nu se poate… e mai cinstit aşa… datoria mea… mor dacă nu-i mărturisesc totul, totul! mi-a răspuns el ca într-un delir; şi într-adevăr şi-a trimis confesiunea. Tocmai în aceasta consta deosebirea dintre ei: că Varvara Petrovna n-ar fi trimis niciodată o asemenea scrisoare. E adevărat că lui Stepan Trofimovici îi plăcea la nebunie să întreţină corespondenţă; îi trimitea epistole chiar şi locuind cu dânsa sub acelaşi acoperiş, iar în momentele de criză nervoasă, nu mai puţin de două pe zi. Ştiu precis că ea le citea cu toată atenţia, indiferent de numărul scrisorilor primite în acea zi. După lectură nota pe ele câte o însemnare şi le depunea conform unei anumite clasificări într-o casetă specială; dar le mai depunea totodată şi în cutele memoriei sale. Lăsându-şi apoi prietenul să se perpelească o zi întreagă în aşteptarea răspunsului care nu mai venea, îl întâmpina a doua zi în modul cel mai obişnuit, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat între timp. Treptat îl dresă atât de bine, încât nici el nu cuteza să mai aducă vorba despre incidentul din ajun, ci se mulţumea doar s-o privească drept în ochi. Dar ea nu uita nimic, în timp ce el uita uneori prea repede,

încurajat de calmul ei, îşi recăpăta voia bună chiar în aceeaşi zi, glumea şi se distra şcolăreşte la şampanie, în cazul când se întâmpla să le pice vreunul dintre prieteni. Ce priviri veninoase putea să-i arunce Varvara Petrovna în astfel de momente, dar el nu observa nimic! Şi abia peste o săptămână, poate peste o lună sau chiar peste o jumătate de an, amintindu-şi subit vreo expresie din cele folosite într-o asemenea scrisoare, apoi scrisoarea întreagă cu toate amănuntele, sângele îi năvălea în obraz de ruşine şi se simţea atât de zguduit, încât dădea în diaree. Aceste crize spontane, în genul holerinei, prin care culminau câteodată şocurile sale nervoase, erau o particularitate curioasă a organismului lui Stepan Trofimovici.

Nu e nici o îndoială că în relaţiile lor existau momente, şi nu din cele mai rare, când Varvara Petrovna îl ura cu adevărat; dar un lucru i-a scăpat lui Stepan Trofimovici până la sfârşitul vieţii: faptul că ea ajunsese să-l considere pur şi simplu fiul ei; era o creaţie a ei personală, ba chiar, s-ar putea spune, o invenţie a ei; că devenise trup din trupul ei şi, dacă îl ocrotea şi-l întreţinea, o făcea numai pentru că „îi invidia talentul”. Ce mult o jigneau asemenea supoziţii! Nutrea pentru el o dragoste insuportabilă, amestecată necontenit cu ură, gelozie şi dispreţ. Timp de douăzeci şi doi de ani veghease asupra-i, ferindu-l de orice firicel de praf, ocrotindu-l ca o dădacă, şi n-ar fi dormit de grijă nopţi întregi, dacă ar fi fost în joc reputaţia lui de poet, de savant, de cetăţean. Era o plăsmuire a ei, în care ea însăşi crezuse cea dintâi. Era un fel de vis al ei… Dar în schimb şi pretindea de la el foarte mult, mergând uneori până la a-i cere o aservire totală. Fără a mai spune că era şi nemaipomenit de ranchiunoasă. Edificatoare sunt în această privinţă două fapte absolut autentice pe care aş vrea să le relatez aici.

IV.

Într-o zi, Varvara Petrovna primi vizita unui baron din Petersburg, aflat în trecere prin oraşul nostru, om cu relaţii în cercurile cele mai înalte şi legat direct de reforma dezrobirii ţăranilor, despre care începuseră să circule zvonuri tot mai insistente, stârnind în întreaga Rusie un entuziasm general şi speranţe de renaştere totală. Varvara Petrovna preţuia mult asemenea vizite, deoarece relaţiile ei cu înalta societate slăbiseră încetul cu încetul după moartea soţului, iar în ultimul timp încetaseră aproape de tot. Baronul rămase la o ceaşcă de ceai şi petrecu la ea o oră. Altcineva nu mai participă, dar pe Stepan Trofimovici ea ţinu să-l invite cu gândul ascuns să se mândrească cu el. Baronul auzise, pare-se, vorbindu-se de el sau se prefăcu numai că ar fi auzit, şi nu prea i se adresă în mod special în cursul acestei vizite. Bineînţeles, Stepan Trofimovici, care avea şi maniere foarte distinse, putea face faţă cu succes unei conversaţii mondene. Deşi de origine modestă, el fusese totuşi crescut din fragedă copilărie într-o familie de nobili din Moscova, primind deci o educaţie frumoasă, iar franţuzeşte vorbea ca un parizian. Aşadar, baronul ar fi trebuit să-şi dea seama din capul locului cam ce fel de oameni formează anturajul Varvarei Petrovna chiar şi în izolarea ei de provincie. Dar lucrurile se petrecură puţin într-altfel. Când baronul confirmă temeinicia zvonurilor despre marea reformă, Stepan Trofimovici nu se putu reţine şi strigă Ura!, ba schiţă şi un gest pentru a-şi exprima şi mai deplin entuziasmul. Strigase nu prea tare şi s-ar putea spune cu oarecare distincţie; nu este exclus, de asemenea, ca explozia aceasta de entuziasm să fi fost premeditată, iar gestul respectiv anume studiat în faţa oglinzii cu o jumătate de oră înainte de ceai; ceva totuşi nu-i reuşise, probabil, deoarece baronul îşi îngădui un surâs uşor, deşi nu întârzie să plaseze o frază dintre cele mai abile asupra emoţiei generale, deplin justificate de altfel, care a cuprins

inimile tuturor ruşilor în aşteptarea marelui eveniment. Luându-şi rămas-bun de la gazdă în scurt timp după aceea, el nu uită să-i întindă două degete şi lui Stepan Trofimovici. Revenind în salon, Varvara Petrovna rămase tăcută două-trei minute, cu aerul că a uitat ceva pe masă. Apoi se întoarse brusc spre Stepan Trofimovici şi, cu faţa palidă şi ochii scânteietori, lăsă să-i scape printre dinţi, în şoaptă şuierată:

— N-am să ţi-o iert niciodată!

A doua zi îşi întâmpină prietenul ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat şi nu mai pomeni niciodată de acest incident. Dar după treisprezece ani, într-un moment tragic, îşi aduse totuşi aminte şi-i reproşă pălind, la fel cum se întâmplase cu treisprezece ani în urmă. Numai de două ori în viaţa ei îi adresase aceste cuvinte: „N-am să ţi-o iert niciodată". Cazul cu baronul era al doilea; dar şi primul mi se pare la fel de caracteristic şi cu repercusiuni atât de semnificative în destinul lui Stepan Trofimovici, încât îmi permit să-l relatez ceva mai amănunţit.

Era într-o primăvară, în luna mai a anului una mie opt sute cincizeci şi cinci, curând după ce la Skvoreşniki se primise vestea morţii bătrânului şi fluşturaticului general-locotenent Stavroghin, decedat în urma unei crize acute de deranjament stomacal care-l apucase în drum spre Crimeea, unde trebuia să ajungă cât mai urgent, fiind rechemat în post la una dintre unităţile armatei active. Varvara Petrovna rămase văduvă, îmbrăcând veşminte de mare doliu. E drept că nu putea să-l plângă cine ştie cât, deoarece în ultimii patru ani, din cauza unei accentuate nepotriviri de caracter, stătuse complet separată de soţul său, căruia îi alocase o pensie anuală. (General-locotenentul avea titlu de nobleţe şi multiple relaţii, dar ca sursă personală de venituri nu putea conta decât pe o sută cincizeci de suflete şi pe leafă; tot restul imensei averi şi domeniul Skvoreşniki îi aparţineau Varvarei Petrovna, unica fiică a unui mare om de afaceri şi concesionar.) Cu toate acestea, vestea neaşteptată a pierderii soţului o zgudui şi ea se retrase într-o singurătate completă. Bineînţeles, Stepan Trofimovici continuă să rămână permanent în preajma ei. Luna mai era în plină înflorire; serile erau splendide. Dădeau în floare mălinii, în fiecare seară cei doi prieteni se regăseau în chioşcul din străvechiul parc şi până la căderea nopţii îşi împărtăşeau gândurile şi sentimentele. Trăiau clipe de sublimă poezie. Sub impresia încă puternică a schimbării survenite în destinul ei, Varvara Petrovna vorbea mai mult ca de obicei. Părea că se simte irezistibil atrasă de inima vechiului ei prieten. Şi aşa se scurseră câteva seri de-a rândul. Deodată un gând straniu îşi făcu loc în capul lui Stepan Trofimovici: „Nu cumva această văduvă neconsolată şi-a făcut anumite socoteli în privinţa lui şi speră ca el, după expirarea anului de doliu, s-o ceară în căsătorie?". Un gând cinic; dar structurile psihice mai rafinate favorizează uneori asemenea înclinaţii spre idei cinice, dată fiind factura evoluată a dezvoltării lor polivalente. Meditând mai îndelung şi aprofundând lucrurile, omul nostru ajunse la concluzia că supoziţia sa pare să fie verosimilă. Şi iată-l căzut pe gânduri: „O avere imensă, nici vorbă, dar…". Varvara Petrovna într-adevăr n-avea nimic comun cu ceea ce s-ar putea numi o frumuseţe. Era o femeie înaltă, gălbejită, osoasă, cu o figură disproporţionat alungită, sugerând ceva cabalin. Stepan Trofimovici ezita din ce în ce mai mult; ros de îndoieli şi neştiind ce atitudine să adopte, chiar şi plânse de vreo două ori din cauza nehotărârii lui (în general, el plângea destul de des). Seara însă, adică în chioşc, pe faţa lui începu să fluture involuntar o expresie capricioasă şi un pic ironică, vădind şi nuanţe uşoare de cochetărie şi totodată de infatuare. Lucrurile astea vin nu ştiu cum de la sine, fără vrerea omului; şi par cu atât mai vizibile, cu cât persoana în cauză pare mai

distinsă. E greu de spus, fireşte, dar e mai mult decât probabil că în inima Varvarei Petrovna nu se născuse nimic din ceea ce ar fi putut îndreptăţi atât de tare bănuielile lui Stepan Trofimovici. De altfel, nu şi-ar fi schimbat ea numele de Stavroghina în Verhovenskaia, oricât ar fi fost el de reputat. Poate că din partea ei n-a fost decât un joc de femeie, manifestarea inconştientă a nu ştiu cărei cerinţe proprii naturii feminine, atât de firească în unele circumstanţe femeieşti excepţionale. De altfel, nu garantez nimic: o enigmă de nepătruns a rămas inima femeii şi până-n ziua de azi! Dar să revenim la cazul nostru.

E de presupus că Varvara Petrovna a ştiut curând să descifreze acea expresie stranie de pe chipul prietenului ei; avea fler şi ochi pătrunzător, în timp ce el se arăta a fi uneori prea naiv. Între timp, serile se scurgeau ca de obicei, discuţiile lor continuau să fie tot atât de poetice şi de interesante. Şi iată că într-o seară, odată cu căderea nopţii, după o conversaţie extrem de animată şi dintre cele mai poetice, ei se despărţiră cu prietenească afecţiune, strângându-şi cu multă căldură mâinile lângă cerdacul pavilionului în care locuia Stepan Trofimovici. În fiecare vară, el se muta din imensa clădire boierească a conacului Skvoreşniki în acest pavilion modest aşezat aproape în desişul parcului. Intrând în cameră, luă automat un trabuc şi, fără să-l aprindă, se opri obosit în faţa ferestrei deschise; rămase aşa nemişcat urmărind cu privirea nouraşii albi, pufoşi, uşori ca fulgul, ce pluteau lin în preajma lunii clare. Deodată un foşnet discret îl făcu să tresară şi să-şi întoarcă privirea, în faţa lui stătea Varvara Petrovna de care se despărţise cu patru minute înainte. Chipul ei gălbejit era acum aproape vânăt, buzele-i strânse tresăreau la colţuri. Timp de vreo zece secunde ea îl fixă tăcută, aţintindu-şi drept în ochii lui privirea tăioasă, implacabilă, apoi îi repezi în obraz într-o şoaptă gâfâită:

— N-am să ţi-o iert niciodată!

Când mi-a povestit peste zece ani această tristă întâmplare, cu voce şoptită şi încuind în prealabil uşa, Stepan Trofimovici s-a jurat că a fost atât de uluit în acel moment, încât n-a văzut şi n-a auzit cum a dispărut Varvara Petrovna. Întrucât ea niciodată după aceea nu i-a făcut nici măcar o aluzie la acest fapt, şi relaţiile dintre ei au continuat pe făgaşul lor de până atunci, el a rămas o viaţă întreagă încredinţat că totul nu fusese decât rodul unei năzăriri premergătoare bolii, cu atât mai mult cu cât în aceeaşi noapte a căzut la pat şi a zăcut timp de două săptămâni, ceea ce a pus capăt şi întâlnirilor din chioşc.

Cu toate acestea şi oricât de ispitit fu el să considere acea neaşteptată apariţie drept o halucinaţie, de-atunci el trăi zilnic, în tot restul vieţii lui, aşteptând parcă să vină continuarea şi, ca să zicem aşa, deznodământul acestui eveniment. Nu se putea împăca cu gândul că acesta fusese sfârşitul! Iar dacă într-adevăr aşa era, îmi închipui cu ce priviri ciudate scruta el ochii bunei lui prietene.

V.

Varvara Petrovna concepuse până şi ţinuta vestimentară a lui Stepan Trofimovici, pe care el apoi a avut-o toată viaţa. Foarte elegant, vădind totodată şi amprenta unui gust propriu, acest costum cuprindea: o redingotă neagră cu pulpane lungi, încheiată la toţi nasturii până sus, dar care îi stătea admirabil; o pălărie moale cu boruri largi (vara, pălăria era de pai); o lavalieră albă de batist, legată într-un nod gros şi cu aripile atârnând în jos; un baston cu măciulie de argint; iar ca o completare la această vestimentaţie, părul lui bogat, castaniu,

lăsat lung până la umeri. Nu începuse să încărunţească decât foarte puţin şi abia în ultimii ani. Barba şi mustaţa şi le rădea. Se spunea că fusese foarte frumos în tinereţe. După părerea mea, şi la bătrâneţe avea o înfăţişare extrem de impunătoare. Şi-apoi cum se poate vorbi de bătrâneţe la o vârstă când omul nu are încă decât cincizeci şi trei de ani? Dar printr-un fel de cochetărie civică, el nu numai că nu căuta să arate mai tânăr, ci părea că face paradă de vârsta lui înaintată, înalt, uscăţiv, în hainele lui sobre, cu pletele căzute pe umeri, semăna cu un patriarh. Sau, şi mai exact, cu portretul poetului Kukolnik, aşa cum apare litografiat într-o ediţie din anii ‘30 a operelor sale – mai ales când stătea vara în grădină, aşezat pe o bancă sub o tufă imensă de liliac înflorit, sprijinindu-se cu ambele mâini pe baston, cu o carte deschisă alături, transportat într-o reverie poetică inspirată de un superb apus de soare. Fiindcă pomenii de cărţi, trebuie să menţionez că în ultimul timp Stepan Trofimovici îşi cam neglija lecturile; dar spre sfârşit numai. Deşi numeroasele reviste şi ziare pe care le primea Varvara Petrovna el le citea regulat. Nu înceta, de asemenea, să se intereseze de succesele literaturii ruse, fără însă a o face în detrimentul demnităţii sale. Un timp se pasionase de studiul politicii noastre înalte contemporane în afacerile interne şi externe ale ţării, curând însă renunţă la această îndeletnicire. Se întâmpla şi aşa: cobora în parc cu o carte de Tocqueville în mână, având în acelaşi timp vârât în buzunar un volumaş de Paul de Kock. Dar e un fapt minor, bineînţeles.

Fie-mi îngăduit să fac aici o mică digresiune relativ la portretul lui Kukolnik. Această ilustrată a nimerit pentru prima oara în mâinile Varvarei Petrovna încă pe când era elevă la Pensionul pentru domnişoare nobile din Moscova. După obiceiul tuturor adolescentelor din internate care se îndrăgostesc de oricine ar fi, şi nu în ultimul rând de profesorii lor, şi mai ales de profesorii de caligrafie şi desen, ea se îndrăgosti pe loc de chipul poetului. Latura mai curioasă a acestei istorii însă n-o constituie îndrăgostirea exaltată a fetiţei, trăsătură comună aproape tuturor copilelor de vârsta ei, ci faptul că şi la etatea de cincizeci de ani Varvara Petrovna continua să păstreze litografia printre relicvele sale cele mai intime, încât până şi conceperea ţinutei vestimentare a lui Stepan Trofimovici avea poate ca sursă de inspiraţie costumul din acest portret. Dar şi astea sunt, desigur, nişte fleacuri.

În primii ani, sau mai precis în cursul primei jumătăţi din perioada cât a stat el la Varvara Petrovna, Stepan Trofimovici medita încă asupra unui vast studiu pe care în mod serios se pregătea zilnic să-l scrie. Dar, în a doua jumătate a acestei perioade, i-a dispărut probabil din cap tot ce-şi propusese iniţial să dezbată în proiectata sa operă. Din ce în ce mai des îl auzeam spunând: „Sunt parcă gata să mă apuc de treabă, materialele le am adunate, şi uite că nu pot să mă urnesc, nu am dispoziţia necesară pentru scris! Dar absolut nici un chef de lucru!”. Şi, complet abătut, îşi lăsa capul în piept. Fără îndoială, atitudinea aceasta era menită să-i accentueze şi mai mult în ochii noştri aureola de martir al ştiinţei; dar el părea că aspiră şi la altceva. „M-au uitat, nimeni nu are nevoie de mine!”, lăsa el să-i scape de multe ori. Stările acestea de ipohondrie se accentuară mai ales către sfârşitul deceniului al şaselea. Varvara Petrovna înţelese în sfârşit că de data aceasta situaţia e gravă. De altfel, şi gândul că prietenul ei a fost dat uitării şi că nimeni nu are nevoie de el i se părea insuportabil. Ca să-l mai distreze şi să-i reactualizeze întru câtva renumele, ea îl duse atunci la Moscova, unde avea câteva cunoştinţe ilustre în cercurile ştiinţifice şi literare. Dar nici Moscova nu-i satisfăcu.

Surveniseră de fapt nişte vremuri nu prea obişnuite; intervenise ceva nou, ce nu semăna deloc cu liniştea de până atunci, un suflu foarte ciudat, dar cu repercusiuni întinse,

ajungând să se resimtă până şi la Skvoreşniki. Circulau felurite zvonuri. Faptele, în general, păreau mai mult sau mai puţin cunoscute; era evident însă că ele antrenau şi o suită întreagă de idei noi şi, mai ales, numeroase. Toate acestea provocară o mare zăpăceală în spirite; era imposibil să se discearnă semnificaţia exactă a acestor idei. Varvara Petrovna, în virtutea structurii sale psihice feminine, se arăta dispusă să întrevadă în ele neapărat un mister. Se apucă la un moment dat să citească personal ziarele şi revistele, publicaţiile din străinătate interzise în Rusia, ba şi manifestele clandestine care începuseră tocmai atunci să apară (toate astea i se procurau); dar simţi că o apucă ameţelile. Se avântă atunci într-o intensă corespondenţă, dar i se răspundea rar şi din ce în ce mai confuz şi neinteligibil. În cele din urmă, Stepan Trofimovici fu solicitat solemn să-i explice o dată pentru totdeauna „toate ideile astea". Dar rămase vizibil nemulţumită şi de lămuririle lui. Consideraţiile lui Stepan Trofimovici asupra mişcării generale aveau un caracter extrem de prezumţios: toate convergeau, în ultima analiză, la faptul că el era uitat şi că nimeni nu avea nevoie de el. Dar iată că îşi aduseră aminte în sfârşit şi de el; mai întâi, în publicaţiile de peste hotare, în care era considerat drept un martir, un ostracizat în exil şi, imediat după aceea, şi în unele publicaţii din Petersburg, care pomeneau despre el ca de o stea ce a făcut parte odinioară dintr-o renumită constelaţie, ba îl comparau chiar, nu se ştie de ce, cu Radişcev. Apoi careva, într-o notă, îl trecu în rândul morţilor, promiţând să revină cu un necrolog. Stepan Trofimovici renăscu subit şi luă o înfăţişare plină de importanţă. Toată desconsiderarea lui faţă de contemporani dispăru dintr-odată şi sufletul i se înflăcără de o năzuinţă nouă: să adere la mişcare şi să demonstreze măsura capacităţilor sale. Varvara Petrovna îşi recăpătă imediat credinţa în marele-i destin şi începu să se agite teribil. Hotărâră plecarea la Petersburg fără nici o zăbavă, să vadă la faţa locului şi să se convingă personal cum stau lucrurile şi, dacă era posibil, să se încadreze trup şi suflet în noua activitate. Între altele, Varvara Petrovna declară că este gata să fondeze o revistă proprie şi să-i consacre toată existenţa ei. Văzând ce întorsătură luau lucrurile, Stepan Trofimovici afişă un aer de superioritate şi mai pronunţat, iar în timpul călătoriei adoptă faţă de tovarăşa sa de drum o atitudine aproape protectoare, ceea ce nu scăpă ochiului ager al Varvarei Petrovna, care se grăbi să pună şi asta la inimă. Dar ea avusese şi alte motive importante să întreprindă această călătorie: trebuia negreşit să-şi reînnoiască relaţiile în sferele înalte ale societăţii. Voia să reamintească lumii, în limita posibilităţilor, de existenţa ei; trebuia, în orice caz, să încerce. Drept motiv de călătorie pretextă însă dorinţa de a-şi vedea unicul fiu, care tocmai era pe cale să-şi încheie studiile la un liceu din Petersburg.

VI.

Au stat la Petersburg aproape tot sezonul de iarnă. Dar către postul cel mare totul se risipi ca un balon de săpun irizat. Visurile se spulberară, în timp ce încurcătura în care orbecăiau, departe de a se clarifica, deveni şi mai insuportabilă. Mai întâi că restabilirea relaţiilor cu cercurile înalte nu se realiză decât într-o măsură infimă; raportată la o sumă de eforturi umilitoare, importanţa lor minimă nu justifica nici pe departe acţiunea întreprinsă. Atinsă în amorul ei propriu, Varvara Petrovna se dărui trup şi suflet „noilor idei" şi începu să organizeze în salonul ei serate literare. Trimise invitaţii unor oameni de litere şi aceştia răspunseră aducând o numeroasă asistenţă. Mai târziu, lumea începu să vină şi fără invitaţii; cei care mai fuseseră îi aduceau şi pe alţii. Niciodată până atunci ea nu văzuse asemenea literaţi. Erau de o vanitate nemaipomenită, dar o manifestau pe faţă, fără nici o

jenă, ca şi cum prin asta îşi îndeplineau o firească îndatorire. Unii (nu se putea spune că aproape toţi) se prezentau chiar în stare de ebrietate, dar având aerul că promovează o nouă categorie a esteticului, descoperită de ei chiar atunci în ajun. Cu toţii erau stăpâniţi de o formă bizară a mândriei. Pe chipurile tuturor se putea citi de la distanţă că, în acest ultim moment crucial, ei au ajuns să deţină un secret de supremă importanţă. Se înjurau, făcându-şi din aceasta un titlu de merit. Era destul de greu să afli ce anume au scris ei, totuşi se intitulau critici, romancieri, dramaturgi, satirici, pamfletari. Stepan Trofimovici reuşi chiar să pătrundă în forul lor cel mai înalt, de unde era condusă mişcarea. Până la înalţii diriguitori trebui să străbată o filieră întreagă de cercuri intermediare ascendente. Aceştia îl întâmpinară totuşi foarte cordial, deşi nimeni dintre ei nu ştia nimic despre el şi nu auzise decât doar că „întruchipa o idee". Ştiu atât de bine să manevreze în jurul lor, încât reuşi să-i aducă şi pe ei de vreo două ori în salonul Varvarei Petrovna, cu toată aureola lor de olimpieni. Aceştia erau gravi şi foarte politicoşi; toţi ceilalţi părură intimidaţi de prezenţa lor; era evident însă că nu prea aveau timp de pierdut. Se prezentară şi două-trei vechi celebrităţi literare ce se nimeriră să se afle tocmai atunci la Petersburg şi cu care Varvara Petrovna întreţinea de mult cele mai distinse relaţii. Dar, spre surprinderea ei, aceste celebrităţi autentice, incontestabile nici nu crâcneau. Iar unii dintre ei pur şi simplu căutau să se dea bine pe lângă adunătura aceasta nouă, adulând-o în modul cel mai servil. La început, Stepan Trofimovici se bucură de oarecare succes: fu luat în braţe şi etalat pe la tot felul de reuniuni literare. Când apăru pentru prima oară pe estradă, la una dintre seratele publice, fu întâmpinat cu aplauze furtunoase ce nu mai conteniră timp de aproape cinci minute. Şi peste vreo nouă ani el tot îşi aducea aminte cu lacrimi în ochi despre această primire, de fapt mai mult dintr-o sensibilitate excesivă a firii sale de artist decât dintr-un sentiment de recunoştinţă. „Ei bine, aş putea să jur şi să pariez, mărturisi el (numai mie şi în mare secret), că niciunul din tot publicul acela habar n-avea cine sunt eu!" O mărturisire demnă de reţinut. Aşadar, avea omul un spirit suficient de lucid, de vreme ce imediat, chiar acolo, pe estradă şi într-un moment de ameţitoare exaltare, a putut să-şi dea seama limpede de echivocul situaţiei sale; după cum tot aşa de bine s-ar putea spune că nu avea un spirit de-ajuns de pătrunzător, de vreme ce chiar şi după nouă ani nu era în stare să-şi aducă aminte despre acest fapt fără a încerca un sentiment de jignire. Îl puseră să semneze două sau trei proteste colective (împotriva cui sau a ce anume, nici el nu ştia) – a semnat. Au îndemnat-o şi pe Varvara Petrovna să-şi pună semnătura sub textul unui protest contra nu ştiu cărei „infamii" şi ea a semnat. De altfel, marea majoritate a oamenilor acestora noi care frecventau salonul Varvarei Petrovna se considerau datori, nu se ştie de ce, s-o privească de sus, cu vădit dispreţ şi cu ironie nedisimulată. Stepan Trofimovici mi-a mărturisit mai târziu, într-un moment de amărăciune, că de atunci a început ea să-l pizmuiască. Deşi înţelegea prea bine că nu se cădea să întreţină relaţii cu toţi oamenii aceştia, ea îi primea totuşi împinsă de curiozitate, cu tot neastâmpărul isteric atât de propriu femeii şi mai ales mereu cu credinţa împlinirii iminente a unei aşteptări numai de dânsa ştiute. La aceste recepţii Varvara Petrovna vorbea puţin; deşi ar fi putut întreţine o conversaţie, prefera totuşi să-i asculte pe alţii. Se discutau abolirea cenzurii şi a semnului tare din alfabet; înlocuirea literelor din alfabetul rusesc cu litere latine; deportarea de ieri a cutăruia; ultimul scandal de la Pasaj; utilitatea dezmembrării Rusiei pe naţionalităţi, reunite apoi într-o Federaţie liberă; desfiinţarea armatei şi a marinei; restaurarea Poloniei cu graniţa până la Nipru; reforma ţărănească şi manifestele revoluţionare; abolirea instituţiilor de moştenire şi de familie, de filiaţie şi a tagmei

preoţeşti; drepturile femeii; casa lui Kraievski pentru care domnul Kraievski n-a fost iertat de nimeni şi niciodată etc., etc. Era limpede că în adunătura aceasta numeroasă de oameni noi mişunau mulţi escroci, dar se găseau acolo fără îndoială şi mulţi oameni oneşti, chiar foarte simpatici şi agreabili, deşi provocau nedumerire, oferind priveliştea unor nuanţe destul de surprinzătoare. Oneştii erau mult mai greu de înţeles decât cei neoneşti şi grosolani; dar nu se ştia cine pe cine îl are la mână. Când Varvara Petrovna îşi dezvălui intenţia de a fonda o revistă, năvăli în salonul ei şi mai multă lume; dar se pomeni totodată luată în focuri sub acuzaţia zvârlită verde în obraz că este capitalistă şi că exploatează munca. Insolenţa acuzaţiilor nu putea fi egalată decât doar de stupoarea provocată de acest atac uluitor. Bătrânul general Ivan Ivanovici Drozdov, prieten de ani de zile şi fost camarad de arme cu decedatul general Stavroghin, om onorabil (în felul său) şi bine-cunoscut aici la noi de toată lumea, foarte încăpăţânat şi arţăgos, care mânca teribil de mult şi se temea teribil de ateism, se lansă la una dintre seratele Varvarei Petrovna în discuţie cu un tânăr celebru. Chiar după primul schimb de cuvinte, tânăra celebritate îi trânti drept în faţă: „Daţi-mi voie să vă spun că sunteţi un general dacă vorbiţi aşa”, adică în sensul că nici nu găsea un termen mai injurios decât cuvântul de general.

Ivan Ivanovici se înfurie peste poate: „Da, domnul meu, sunt general şi încă general-locotenent şi mi-am făcut datoria în serviciul ţarului meu, iar dumneata, domnule, eşti un mucos şi un ateu!”. Se iscă un scandal nemaipomenit. A doua zi cazul fu relevat în presă şi se iniţie strângerea de semnături pe un protest colectiv împotriva „abominabilei conduite” a Varvarei Petrovna, care a refuzat să-l alunge imediat pe general din casă. Într-o revistă ilustrată apăru o caricatură muşcătoare în care Varvara Petrovna, generalul şi Stepan Trofimovici erau reprezentaţi în chip de trio retrograd; sub caricatură fuseseră inserate şi nişte stihuri ale unui poet la modă, scrise anume pentru acest caz. În treacăt fie spus, mulţi dintre cei ajunşi la gradul de general au într-adevăr obiceiul ridicol de a spune cu emfază:, Mi-am făcut datoria în serviciul ţarului meu”… ca şi cum dumnealor n-ar fi avut acelaşi ţar cu noi ăştia, simpli supuşi, ci unul aparte, exclusiv al lor.

Era, evident, imposibil pentru Varvara Petrovna şi pentru prietenul ei să rămână la Petersburg, cu atât mai mult, cu cât şi Stepan Trofimovici la rândul lui suferi un fiasco definitiv. Nemaiputându-se abţine, el începu să vorbească în numele artei, invocând drepturile acesteia, ceea ce atrase asupra lui şi mai multă derâdere. Cu prilejul ultimei sale conferinţe publice, el se gândi să-şi impresioneze auditoriul apăsând pe coarda civică şi nădăjduind că, prin variaţiuni pline de elocinţă pe tema „surghiunului” său, va izbuti să mişte inimile şi să capteze simpatia şi respectul publicului. Recunoscu necondiţionat inutilitatea şi ridicolul cuvântului „patrie”; acceptă şi ideea influenţei pernicioase a religiei, dar ţinu să declare sus şi tare că o pereche de cizme este mai prejos decât un Puşkin, şi chiar mult mai prejos. Fluierat şi huiduit fără nici o milă, el izbucni în lacrimi chiar pe estradă, în faţa auditoriului. Varvara Petrovna îl aduse acasă mai mult mort decât viu. „On m’a traité comme un vieux bonnet de coton!”, bolborosea el năuc. Ea îl îngriji toată noaptea, silindu-l să ia picături de esenţă de mălin alb şi repetând mereu până la ziuă: „Dumneata eşti încă un om util; te vei afirma încă; vei fi apreciat… în altă parte”.

A doua zi, de dimineaţă, se prezentară la Varvara Petrovna cinci literaţi, dintre care trei complet necunoscuţi, pe care ea nici nu-i văzuse vreodată. Cu un aer grav, ei declarară că au examinat chestiunea revistei pe care ea îşi propune s-o înfiinţeze şi au adoptat hotărârea corespunzătoare. Nicicând şi pe nimeni nu autorizase Varvara Petrovna să examineze şi să

decidă ceva în privinţa revistei sale. Hotărârea celor cinci era ca, îndată după înfiinţarea revistei, Varvara Petrovna să le-o transmită lor, împreună cu fondurile respective şi cu titlul de liberă asociere, iar dumneaei personal să se reîntoarcă la Skvoreşniki, fără a uita să-l ia totodată cu dânsa şi pe Stepan Trofimovici, „care a devenit prea demodat". Din delicateţe, cei cinci acceptau să-i recunoască dreptul de proprietate şi să-i trimită anual a şasea parte din beneficiu. Lucrul cel mai înduioşător în toată afacerea aceasta era că, dintre cei cinci indivizi, cu siguranţă patru nu urmăreau nici un fel de scopuri venale, ci se agitau exclusiv în numele „cauzei generale".

— Am plecat complet năuciţi, povestea Stepan Trofimovici, nu eram în stare să pricep absolut nimic şi, mi-aduc aminte, repetam întruna în ritmul roţilor vagonului:

Vek şi Vek, şi Lev Kambek, Lev Kambek şi Vek şi Vek… şi dracu' mai ştie ce, până am ajuns la Moscova. Abia acolo m-am dezmeticit, venindu-mi în fire complet, ca şi cum la Moscova puteam găsi într-adevăr cu totul altceva! Ei bine, dragii mei prieteni! – izbucnea el câteodată pe un ton de subită exaltare. Nu vă puteţi închipui câtă amărăciune şi tristeţe, câtă furie îţi cuprinde sufletul când vezi cum o idee măreaţă, pe care o nutreşti de ani de zile şi căreia i te închini cu sfinţenie, este preluată de nişte ignoranţi ca s-o târască în stradă, etalând-o în faţa unor imbecili ca şi ei, încât deodată o regăseşti la bâlci, absolut de nerecunoscut, terfelită, tăvălită în noroi, înfăţişată anapoda, diform şi obtuz, lipsită de proporţii şi armonie, lăsată de izbelişte, ca o jucărie în mâinile unor copii nepricepuţi! Ei bine, pe vremea noastră n-a fost aşa, şi nu la aşa ceva aspiram noi. Nu, nu, la cu totul altceva. Nu mai recunosc nimic… Dar vremea noastră va trebui să revină ca să repună pe baze solide şi să îndrepte pe făgaşul cel drept tot ce s-a şubrezit şi se clatină astăzi. Altminteri, ce se va întâmpla?

VII.

Imediat după reîntoarcerea de la Petersburg, Varvara Petrovna îşi expedie prietenul „să se reconforteze" în străinătate. De altfel, începuse şi ea să simtă de la un timp încoace că o separare vremelnică între ei se impune. Stepan Trofimovici primi vestea plecării cu mare entuziasm. „Acolo renasc! strigă el. În sfârşit, mă întorc acolo la ştiinţă!" Însă chiar în primele scrisori trimise din Berlin, reapărură aceleaşi accente de lamentare permanentă. „Inima mea e zdrobită, îi scria el Varvarei Petrovna, nu pot uita nimic! Aici, la Berlin, totul îmi evocă trecutul, primele elanuri şi primele suferinţe. Unde este ea? Unde sunt ele amândouă? Unde sunteţi voi, cei doi îngeri ai mei, de care nu am fost demn niciodată? Unde este fiul meu, fiul meu iubit? Unde sunt, în sfârşit, eu însumi, cel de altădată, cu forţe de oţel şi neclintit ca o stâncă, când un Andrejeff oarecare, un bufon ortodox cu barbă, peut briser mon existence en deux etc., etc." În ce priveşte referirea lui Stepan Trofimovici la fiul său, nu-şi văzuse băiatul decât de două ori: pentru prima oară la naşterea acestuia, iar a doua oară – cu totul recent – la Petersburg, unde tânărul se pregătea să intre la Universitate. Toată viaţa lui, băiatul, după cum am spus, a fost crescut pe cheltuiala Varvarei Petrovna de nişte mătuşi în gubernia Osk, la vreo şapte sute de verste de Skvoreşniki. Cât despre Andrejeff, adică Andreev, acesta era pur şi simplu un negustor din localitate, un personaj ciudat, care, pe lângă ocupaţia lui de băcan în oraşul nostru, era şi arheolog-autodidact, colecţionar pasionat de antichităţi ruseşti şi care avea pretenţia de a rivaliza cu Stepan Trofimovici în erudiţie, mai cu seamă în sfera opiniilor progresiste. Acest negustor onorabil, cu barbă albă şi ochelari respectabili în ramă de argint, îi

rămăsese dator lui Stepan Trofimovici patru sute de ruble pentru cele câteva deseatine de pădure vândute din moşioara lui de lângă Skvoreşniki pentru tăiere. Varvara Petrovna avusese grijă să-l finanţeze din belşug pe prietenul ei pentru această călătorie la Berlin, dar se vede treaba că Stepan Trofimovici conta în mod deosebit pe aceste patru sute de ruble pentru anumite cheltuieli secrete, probabil, de vreme ce era aproape să izbucnească în plâns când Andrejeff îi ceru o păsuire de o lună, la care de altfel avea şi dreptul, căci tot restul sumei îl achitase anticipat cu o jumătate de an înainte de termen, la rugămintea lui Stepan Trofimovici, presat de nu ştiu ce nevoi urgente. Varvara Petrovna citi cu o curiozitate avidă această primă scrisoare şi, subliniind cu creionul exclamaţia: „Unde sunt ele amândouă?”, notă pe ea data primirii şi o încuie în cunoscuta casetă. El se gândea, desigur, la cele două soţii ale sale decedate. În cea de-a doua scrisoare trimisă din Berlin, placa era total schimbată. „Lucrez câte douăsprezece ore pe zi („unsprezece i-ar fi de ajuns”, murmură Varvara Petrovna), răscolesc bibliotecile, confrunt texte, conspectez, alerg, am întâlniri cu profesorii. Am reluat relaţiile cu excelenta familie Dundasov. Ce încântătoare este Nadejda Nikolaevna chiar şi astăzi! Vă trimite salutări. Tânărul ei soţ şi cei trei nepoţi sunt cu toţii la Berlin. Serile le petrec cu tineretul în discuţii ce se prelungesc până la ziuă; sunt un fel de serate ateniene, dar numai sub raportul fineţii şi al eleganţei; totul poartă pecetea unei distincţii emoţionante; multă muzică, melodii spaniole, visuri de înnoire a întregii omeniri, ideea frumuseţii eterne, Madona Sixtină, lumină brăzdată de fâşii de întuneric, dar până şi soarele are pete! O, scumpa mea prietenă, nobilă şi fidelă prietenă! Sufleteşte eu sunt cu dumneata şi al dumitale, numai cu dumneata întotdeauna şi oriunde en tout pays, fie chiar şi dans le pays de Makar et de şes veaux, despre care, îţi aduci aminte, vorbeam adesea înfioraţi la Petersburg înainte de plecare. Îmi amintesc zâmbind. Trecând peste graniţă m-am simţit nepericulos, un sentiment ciudat, nou, pe care îl încerc pentru prima oară după atâţia şi atâţia ani…” etc., etc.

„Prostii! decretă Varvara Petrovna, depunând şi această scrisoare în casetă; de vreme ce seratele ateniene ţin până la ziuă, n-are cum să-şi consacre cărţilor câte douăsprezece ore pe zi. O fi fost beat când le-a scris? Şi Dundasova aceasta cum de cutează să-mi trimită salutări? De altfel, lasă-l să se amuze…”

Fraza „dans le pays de Makar et de şes veaux” era o traducere a zicalei ruseşti „unde şi-a mânat Makar viţeii”, adică „unde şi-a înţărcat mutu’ iapa”. Stepan Trofimovici, care s-ar fi priceput desigur să transpună mult mai bine proverbele sau zicalele ruseşti în limba franceză, intenţionat le traducea însă în modul cel mai stupid, convins că maniera aceasta nu e lipsită de şic, părându-i-se şi spirituală totodată.

Escapada lui însă nu dură mult. În mai puţin de patru luni îl cuprinse disperarea şi se reîntoarse în grabă la Skvoreşniki. Ultimele sale scrisori, pline exclusiv de efuziuni sentimentale faţă de prietena lui absentă, erau literalmente scăldate în lacrimile despărţirii. Unele firi se ataşează de casă ca nişte căţei. Revederea celor doi prieteni fu înduioşătoare. După două zile, totul reintră în vechiul său făgaş şi viaţa păru că se scurge şi mai plicticos. „Dragul meu, îmi spuse Stepan Trofimovici peste două săptămâni, cu un aer de mare confidenţă, dragul meu, am descoperit o cumplită noutate… pentru mine: je suis un simplu parazit et rien de plus! Mais r-r-rien de plus!”

VIII.

Urmă apoi o perioadă de linişte completă care dură aproape nouă ani. Izbucnirile

nervoase şi hohotele de plâns pe umărul meu ce se repetau cu regularitate nu tulburau cu nimic existenţa noastră tihnită. Mă şi miră faptul că Stepan Trofimovici nu se îngrăşă în acest răstimp. Atâta doar că i se mai împurpură nasul şi chipul începu să trădeze mai multă bunăvoinţă. Treptat se formă în jurul său un cerc constant de prieteni, destul de restrâns, de altfel. Deşi Varvara Petrovna se cam ţinea în afara acestui cerc, noi o consideram drept patroana noastră. După lecţia de la Petersburg, ea se stabili definitiv în oraşul nostru; iarna locuia în oraş, iar vara, în conacul moşiei sale din împrejurimi. Nicicând nu s-a bucurat ea de un prestigiu şi de o influenţă atât de mari în societatea noastră provincială ca în aceşti ultimi şapte ani, adică până în zilele când administraţia guberniei a fost preluată de guvernatorul actual. Vechiul nostru guvernator, blândul şi neuitatul Ivan Osipovici, era ruda ei apropiată, căruia ea cândva îi făcuse un mare bine. Soţia lui se cutremura numai la gândul că ceva din comportarea lor ar putea eventual să-i displacă Varvarei Petrovna, iar veneraţia societăţii locale ajunsese aproape până la un fel de idolatrizare. Toate acestea, fireşte, îi priau şi lui Stepan Trofimovici. Era membru al clubului gubernial, pierdea la cărţi cu aer degajat şi plin de demnitate, câştigându-şi stima generală, deşi în ochii multora nu apărea decât ca o figură de „savant". Mai târziu, când Varvara Petrovna îi îngădui să locuiască într-o casă separată, noi ne simţeam şi mai în voie. Ne întruneam la el de două ori pe săptămână; petreceam de minune, mai cu seamă când ne trata din belşug cu şampanie. Vinul se cumpăra de la băcănia aceluiaşi Andreev. Varvara Petrovna achita la fiecare jumătate de an conturile, iar ziua acestor plăţi era totdeauna şi o zi de holerină.

Cel mai vechi membru al micului nostru cerc era considerat Liputin, funcţionar la cancelaria gubernială, un om destul de în vârstă, mare liberal, care în oraş trecea şi drept un ateu notoriu. Era căsătorit pentru a doua oară cu o tinerică drăguţă, care i-a adus, se pare, şi o zestre bunicică; mai era tată a trei fete mari. Îşi ţinea familia aproape totdeauna închisă în casă şi cu frica de Dumnezeu; era peste măsură de zgârcit, iar cu veniturile din slujbă îşi cumpărase o căsuţă, ba îşi încropise şi un oarecare capital. Avea o fire de om fără astâmpăr, deţinând şi un grad mic în funcţie; nu prea era respectat în oraş, iar în cercurile mai sus-puse nu avea succes. Unde mai pui că era şi un bârfitor notoriu, pedepsit pentru îndeletnicirea aceasta destul de dureros, o dată de un ofiţer şi încă o dată de un moşier, respectabil tată de familie. Totuşi, noi ţineam la el pentru inteligenţa lui ageră, pentru setea de a cunoaşte şi jovialitatea lui cam răutăcioasă. Varvara Petrovna nu-l prea suferea, dar el se pricepea nu ştiu cum, totdeauna, să se dea bine pe lângă dânsa.

Ea nu-l prea înghiţea nici pe Şatov, care abia în ultimul an devenise membru al cercului. După mai mulţi ani de studenţie, a fost exclus din universitate în urma unui scandal; în copilărie fusese elevul lui Stepan Trofimovici, se născuse din tată iobag, răposatul Pavel Feodorov, valet la moşia Varvarei Petrovna, şi crescuse sub grija ei. Varvara Petrovna nu-l suferea pentru mândria şi ingratitudinea lui şi nu putea să-i ierte faptul că după eliminarea din universitate n-a venit îndată la dânsa; dimpotrivă, nici chiar la scrisoarea ei nu-i răspunsese nimic, preferând să se angajeze la un oarecare negustor mai civilizat, ca preceptor la copii. Împreună cu familia acestui negustor plecă în străinătate, mai curând în calitate de dădacă decât de preceptor; dar dorinţa de a merge în străinătate îl făcu să treacă peste toate astea. Copiii aveau şi o guvernantă rusoaică, o fată dezgheţată, care se angajase abia înainte de plecare, fiind luată mai mult pentru că ceruse un salariu foarte modest. Peste vreo două luni, negustorul o concedie pentru „idei prea libere". Şatov se luă după ea şi curând se căsătoriră la Geneva. După vreo trei săptămâni de căsnicie se despărţiră, ca

nişte oameni liberi, cum se considerau, pe care nu-i poate lega nimic; bineînţeles, şi din cauza sărăciei. Mult timp după aceea el rătăci singur prin Europa, trăind din tot felul de expediente; se spunea că a încercat şi ocupaţia de lustragiu şi de hamal în port. În sfârşit, acum un an s-a întors în locurile natale instalându-se la o mătuşă bătrână pe care a trebuit s-o înmormânteze la o lună după aceea. Cu sora sa Daşa, crescută tot de Varvara Petrovna şi care avea în casă o poziţie de favorită, bucurându-se de un tratament foarte onorabil, fiind înconjurată de respect şi consideraţie, întreţinea relaţii sporadice şi distante. Între noi rămânea mereu ursuz şi nu prea vorbăreţ; doar câteodată, şi numai când se simţea atins în convingerile sale, se aprindea reacţionând bolnăvicios şi fără a-şi controla limbajul. „Pe Şatov trebuie mai întâi să-l legăm şi după aceea să stăm cu el la discuţii”, glumea uneori Stepan Trofimovici, deşi îl iubea mult. În străinătate, Şatov îşi schimbase radical unele dintre convingerile sale socialiste de altădată, sărind în extrema cealaltă. Era unul dintre acei ruşi idealişti care, impresionaţi de o idee puternică, se lăsau cuprinşi de ea, uneori pentru totdeauna. Oamenii de felul lui niciodată nu sunt în stare să elucideze şi să domine din plin respectiva idee, ci aderă la ea fervent şi astfel o viaţă întreagă rămân copleşiţi de puterea acesteia, zbătându-se în convulsii supreme ca sub povara unui pietroi rostogolit peste ei şi pe jumătate striviţi de imensa lui greutate. Ca exterior, Şatov corespundea întru totul convingerilor sale: era neîndemânatic, blond, cu părul vâlvoi, de statură mică, spătos, buzat, cu sprâncene albicioase atârnându-i stufos deasupra ochilor, cu fruntea încruntată, cu o privire neprietenoasă, îndărătnic lăsată în pământ şi tot timpul parcă ruşinată. În pieptănătura lui era nelipsită o şuviţă rebelă, un moţ care nu voia nicicum să rămână lipit şi stătea veşnic ţeapăn. Avea vreo douăzeci şi şapte, douăzeci şi opt de ani. „Nici nu mă mir că nevastă-sa l-a lăsat”, spuse într-o zi Varvara Petrovna, privindu-l mai atentă. Căuta să se îmbrace îngrijit, cu toată sărăcia lui lucie. Nu apelă la ajutorul Varvarei Petrovna nici acum, descurcându-se el ştie cum; îşi găsea de lucru pe la negustori. Într-un timp lucră şi în prăvălie; urma la un moment dat să se îmbarce pe un vapor încărcat cu mărfuri, ca ajutor al procuristului, dar se îmbolnăvi chiar în ajunul plecării. E greu să-şi închipuie cineva câtă mizerie era în stare să îndure acest om, dar nici că-i păsa. Varvara Petrovna, aflând de boala lui, îi trimise în secret şi anonim o sută de ruble; el însă izbuti să afle cine i-a trimis banii, chibzui îndelung, primi suma şi se duse să-i mulţumească. Fericită, ea îl întâmpină cu multă căldură, dar şi de data aceasta el îi înşelă aşteptările: nu stătu decât vreo cinci minute, tăcu tot timpul cu privirea plecată şi cu un zâmbet stupid pe buze, pentru ca deodată, fără să mai asculte ce spune ea şi tocmai în punctul cel mai interesant al conversaţiei, să se ridice brusc, s-o salute stângaci, cumva întors numai cu umărul spre dânsa, reuşind chiar să atingă şi să-i răstoarne totodată măsuţa elegantă de lucru, făcând-o ţăndări, şi plecă de acolo aproape mort de ruşine. Liputin îi reproşă mult timp după aceea faptul că el nu ştiuse să respingă cu dispreţ această sută de ruble oferită de fosta lui stăpână, moşiereasa despotică, şi nu numai că a primit banii, dar s-a mai şi dus să-i mulţumească. Şatov trăia singuratic, undeva pe la marginea oraşului, şi nu prea îi plăcea să vină cineva la el, nici chiar dacă era vreunul dintre noi. Se prezenta însă regulat la seratele lui Stepan Trofimovici şi lua la plecare ziare şi cărţi.

Venea la aceste serate şi un alt tânăr, cu numele de Virghinski, funcţionar de pe aici, care părea că semăna întru câtva cu Şatov, deşi îi era complet opus sub toate raporturile; dar şi acesta era „familist”. Un tânăr foarte potolit şi jalnic la înfăţişare, cam de vreo treizeci de ani, însă cu oarecare studii, deşi mai mult autodidact. Era slujbaş sărac, căsătorit, avea în grija sa şi o mătuşă, şi pe sora nevestei. Atât soţia sa, cât şi celelalte femei din casa lui, de

altfel, aveau convingeri ultramoderne, dar modul lor de a se manifesta în această privinţă era destul de grosolan; era, cum s-ar zice, „ideea coborâtă în stradă”, după expresia lui Stepan Trofimovici, spusă cu nu ştiu ce prilej. Luau totul din cărţi şi din primele zvonuri parvenite din mijlocul cercurilor noastre progresiste; erau gata să arunce la lada de gunoi orice, numai să existe un îndemn. Doamna Virghinskaia era de profesie moaşă; înainte de măritiş locuise mult timp la Petersburg. Virghinski apărea în toate manifestările lui ca un om de o rară puritate a inimii şi nu prea mi-a fost dat să întâlnesc la alţii atâta curăţenie sufletească. „Niciodată n-am să mă lepăd de aceste speranţe luminoase”, vorbea totdeauna cu glas scăzut, cu voluptate, aproape în şoaptă, ca şi cum ar fi fost un mare secret. Era destul de înalt ca statură, dar foarte subţire şi îngust în umeri, şi cu un păr extrem de rar, roşcovan. Toate ironiile arogante ale lui Stepan Trofimovici, pe seama unora dintre opiniile lui, Virghinski le primea cu multă blândeţe, iar când îl combătea uneori, o făcea cu toată seriozitatea şi de multe ori reuşea să-l pună în încurcătură. Stepan Trofimovici îl trata cu bunătate şi, în general, faţă de noi toţi se purta cu un fel de dragoste părintească.

— Voi toţi faceţi parte din categoria celor „neisprăviţi”, zicea el în glumă adresându-i-se lui Virghinski, toţi de-alde voi! Deşi n-aş putea spune că am observat la dumneata acea măr-gi-ni-re pe care am constatat-o la Petersburg chez ces séminaristes, totuşi sunteţi nişte necopţi. Şatov doreşte grozav să se maturizeze, însă şi el este un neisprăvit.

— Dar eu? întrebă Liputin.

— Iar dumneata faci parte pur şi simplu dintre acei oameni de mijloc care ştiu să se adapteze în orice împrejurări…

Pentru ca Liputin să se simtă jignit.

Se spunea despre Virghinski, şi din păcate nu fără temei, că soţia lui, la nici măcar un an de căsătorie legitimă, l-ar fi anunţat să se considere „demis” pentru că ea îl preferă pe Lebeadkin. Acest Lebeadkin, venit nu se ştie de unde, s-a dovedit ulterior un personaj foarte suspect şi nicidecum un căpitan în retragere, cum se recomandase. Nu ştia decât să-şi răsucească mustaţa, să bea şi să pălăvrăgească, îndrugând verzi şi uscate. Fără multă ceremonie, individul s-a mutat îndată la ei, bucuros că avea gratuit întreţinerea; mânca şi dormea la ei, ajungând în cele din urmă să-l trateze de sus chiar pe stăpânul casei. Se mai spunea că Virghinski, ascultând comunicarea de demitere pe care i-o făcuse nevastă-sa, i-ar fi declarat: „Dragă prietenă, până acum te-am iubit numai, acuma te şi stimez”, deşi nu-mi vine a crede că un asemenea aforism, demn de un roman din Antichitate, să fi fost cu adevărat rostit; dimpotrivă, se pare că în realitate el ar fi izbucnit în hohote de plâns. Într-o zi, la vreo două săptămâni după „demitere”, ei toţi, toată „familia” adică, au plecat să facă o plimbare afară din oraş, într-o pădurice, să ia, împreună cu nişte cunoştinţe, ceaiul. Virghinski era, cică, într-o dispoziţie de exuberanţă înfrigurată şi chiar a dansat. Deodată însă, fără să fi intervenit în prealabil vreo ceartă, l-a apucat pe namila de Lebeadkin, care dansa cancan solo, cu amândouă mâinile de păr şi, aplecându-i capul, l-a tras roată după el cu ţipete, strigăte şi lacrimi. Namila se sperie atât de tare, încât nici nu încercă să se apere şi tot timpul cât fu purtat aşa de păr nu scoase aproape nici o vorbă; după păruială însă, arboră un aer de nobilă indignare, de care poate fi capabil un gentilom jignit la culme. Toată noaptea Virghinski o imploră în genunchi pe nevastă-sa să-l ierte; dar i se refuză iertarea, pentru că nu acceptase să-i ceară scuze lui Lebeadkin; afară de asta, fu demascat ca un om cu vederi înguste şi de o prostie crasă; această din urmă învinuire se întemeia pe

faptul că în explicaţia lui cu o femeie a căzut în genunchi. Curând, căpitanul dispăru şi nu se mai întoarse în oraşul nostru decât abia în ultimul timp, însoţit de o soră a sa şi animat de noi intenţii; dar despre el vom avea de vorbit mai încolo. Aşadar, nu-i de mirare că sărmanul „familist” simţea nevoia să vină în societatea noastră să-şi mai aline sufletul. De altfel, despre treburile lui de acasă nu deschidea niciodată vorba. O singură dată, plecând cu mine de la Stepan Trofimovici, încercă pe drum să-mi vorbească mai pe ocolite despre situaţia lui, dar tot el se grăbi îndată să-şi curme confesiunea şi, apucându-mă de mână, strigă cu înflăcărare:

— Dar n-are nici o importanţă; e un caz particular şi nimic mai mult; asta nu va dăuna niciodată „cauzei comune”!

Se întâmpla să apară în cercul nostru şi musafiri ocazionali; venea uneori ovreiaşul Leamşin, venea căpitanul Kartuzov. Într-o vreme frecventă cercul şi un bătrânel dornic să se instruiască, dar acesta, curând, decedă. Liputin îl introduse pe un pastor exilat, Slonţevski, şi un timp fu acceptat din principiu; ulterior însă încetară să-l primească.

IX.

La un moment dat, în oraş începu să circule zvonul precum că cercul nostru este o pepinieră de idei libertine, de ateism şi depravare; or, în realitate totul se reducea la o încântătoare vorbărie liberală, perfect inofensivă şi în manieră cu totul rusească. „Un liberalism nobil şi elevat” şi „un liberal nobil şi elevat”, adică un liberal fără scop, sunt posibile numai în Rusia. Stepan Trofimovici, ca orice om de spirit, avea nevoie de auditoriu; mai mult, trebuia să aibă şi conştiinţa faptului că îşi îndeplinea suprema datorie de propagator de idei. Şi, în sfârşit, era atât de plăcut să bei şampanie într-o bună tovărăşie şi să faci un schimb de reflecţii picante şi de un gen bine-cunoscut despre Rusia şi „spiritul rus”, despre Dumnezeu în general şi despre un „Dumnezeu rus”, în special; să repeţi pentru a nu ştiu câta oară anecdote ruseşti de scandal arhicunoscute de toată lumea. Nu ezitam să gustăm şi din aroma cancanurilor locale, ceea ce ne dădea prilejul să emitem tot felul de sentinţe severe pătrunse de înaltă moralitate. Atingeam şi chestiuni de ordin general uman, discutam grav şi despre destinele viitoare ale Europei şi ale omenirii; preziceam sentenţios că Franţa, după perioada cezariană, va decădea brusc pe treapta unui stat de mâna a doua şi eram ferm convinşi că asta se va întâmpla foarte curând şi fără prea multe tribulaţii. Îi preziseserăm Papei încă de mult un rol de simplu mitropolit în Italia reunită şi eram absolut convinşi că întreagă această problemă milenară nu este decât o bagatelă în secolul nostru, al umanismului, industriei şi căilor ferate. De altfel, „liberalismul superior rusesc” nici nu tratează altfel de probleme. Stepan Trofimovici mai perora uneori despre artă, destul de frumos, dar cam abstract, îşi aducea aminte câteodată despre prietenii lui din tinereţe, tot personalităţi marcante în istoria dezvoltării noastre; îşi amintea cu duioşie şi veneraţie de ei, dar şi cu oarecare invidie. Dacă se întâmpla să ne plictisim prea tare, evreul Leamşin (un umil funcţionar în serviciul poştei), bun pianist, se aşeza şi ne cânta, iar în pauze ne distra ilustrând fie grohăitul unui porc, fie o furtună, fie chinurile naşterii cu primul ţipăt al copilului etc., etc.; de altfel, numai pentru asta era şi invitat, iar dacă se întâmpla să bem ceva mai mult – deşi aşa ceva se întâmpla mai rar -, îi dădeam şi noi drumul, şi într-o zi chiar am cântat în cor şi cu mult entuziasm, acompaniaţi de Leamşin, Marseillaise. De altfel, nu ştiu dacă a fost foarte reuşit. Ziua memorabilă de nouăsprezece februarie am întâmpinat-o cu mare entuziasm. Cu mult înainte chiar de

apropierea acestei date, am golit câteva rânduri de pahare în cinstea ei, rostind discursuri potrivite. Asta s-a întâmplat de mult de tot, când nu îi aveam printre noi nici pe Şatov, nici pe Virghinski şi când Stepan Trofimovici locuia încă în aceeaşi casă cu Varvara Petrovna. Cu câteva zile înainte de marea sărbătoare, Stepan Trofimovici s-a apucat să zică pe nas nişte versuri cunoscute, deşi cam ciudate, compuse probabil de un fost moşier liberal:

Vin mujicii cu topoare, O, ce grozăvie mare…

În sfârşit, cam aşa ceva, nu-mi aduc aminte exact cum sunau. Varvara Petrovna, auzindu-le, i-a strigat: „Prostii, prostii!” şi a plecat înfuriată. Liputin, care asistase la această scenă, i-a spus ironic lui Stepan Trofimovici:

— Ar fi regretabil dacă foştii iobagi, de bucurie, le-ar cauza într-adevăr domnilor moşieri niscai neplăceri, şi făcu un gest cu degetul în jurul propriului său gât.

— Cher ami, răspunse cu multă bonomie Stepan Trofimovici, crede-mă că acest lucru (şi el repetă gestul cu degetul în jurul gâtului) nu va fi de nici un folos nici moşierilor noştri şi nici nouă tuturor în general. Chiar şi fără capete, noi tot nu vom şti să înfăptuim nimic, deşi tocmai capetele noastre ne împiedică cel mai mult să raţionăm cum trebuie.

Notez că la noi foarte multă lume credea că în ziua proclamării manifestului se va produce ceva extraordinar, în sensul prezis de Liputin, şi asta o susţineau aşa-numiţii cunoscători ai poporului şi ai problemelor statului. Se pare că şi Stepan Trofimovici împărtăşea această credinţă, ba în aşa măsură, încât cu câteva zile înainte de marele eveniment îi ceru voie Varvarei Petrovna să plece în străinătate; într-un cuvânt, se arătă cam îngrijorat. Dar iată că trecu şi ziua cea mare, mai trecu un timp, şi zâmbetul lui de superioritate satisfăcută îi reapăru pe chip. El emise în faţa noastră câteva idei remarcabile despre firea rusului în general şi aceea a ţăranului rus în special.

— Oameni pripiţi cum suntem, prea ne-am grăbit cu bunii noştri ţărani, îşi încheie el şirul de idei remarcabile. Am adus problema aceasta pe tapet şi câţiva ani de-a rândul un sector întreg al literaturii s-a ocupat de ei ca de o preţioasă nestemată nou descoperită. Am pus cununi de lauri pe capete pline de păduchi. Satul rusesc în decurs de un mileniu întreg nu ne-a dat decât dansul şi cântecul komarinski. Un remarcabil poet rus, înzestrat de altfel şi cu o puternică doză de spirit glumeţ, văzând-o pentru prima oară pe celebra Rachel pe scenă, a strigat plin de entuziasm: „N-aş da-o pe Rachel pentru mujicul rus!”. Eu sunt gata însă să merg şi mai departe: aş da toţi mujicii ruşi în schimbul unei Rachel. E timpul să privim lucrurile cu mai multă luciditate şi să nu confundăm catranul nostru autohton rudimentar cu bouquet de l’impératrice.

Liputin se declară imediat de acord, observând însă că este totuşi necesar să se treacă peste anumite consideraţii lăudându-i pe ţărani; că până şi doamnele din societatea înaltă plâng când citesc Anton-Goremâka, iar unele dintre ele au şi scris chiar din Paris vechililor de pe moşiile lor să se poarte de acum încolo cu ţăranii cât se poate mai uman.

Se întâmplă, ca un făcut, ca nu mult după ce începură să circule zvonurile despre Anton Petrov, în gubernia noastră şi numai la cincisprezece verste de Skvoreşniki, să se producă oarecare evenimente neplăcute pentru care se luă măsura pripită de a se trimite acolo un detaşament. De data aceasta, Stepan Trofimovici se arătă atât de emoţionat, încât ne sperie şi pe noi. Striga la club că trebuie mai multe trupe, că e nevoie să fie chemate telegrafic unităţi dintr-un judeţ vecin; stăruia pe lângă guvernator, încercând să-l convingă că el n-ar

avea nici un amestec; implora să nu fie implicat cumva şi el, din cauza reputaţiei lui, în această afacere; şi propunea să se comunice imediat autorităţilor în drept la Petersburg conţinutul declaraţiei sale. Bine că totul s-a terminat repede şi fără nici un fel de urmări; eu însă am rămas atunci foarte mirat de comportarea lui Stepan Trofimovici.

Aproximativ trei ani mai târziu, după cum se ştie, a început să se vorbească la noi despre „naţionalitate” şi se născu o „opinie publică”. Stepan Trofimovici nu mai putea de râs.

— Dragii mei, ne povăţuia el, „naţionalitatea”, dacă s-a „născut” cu adevărat, cum vor să ne încredinţeze acum gazetele, se află deocamdată încă pe băncile şcolii, într-o oarecare şcoală nemţească Peterschule, cu carte nemţească în faţă, tocind la nesfârşit o lecţie nemţească, iar învăţătorul neamţ o pune de câte ori este nevoie să stea în genunchi. Pentru dascălul neamţ – toate laudele mele; dar e mult mai probabil că nimic nu s-a întâmplat, nimic asemănător n-a luat naştere şi că totul decurge ca şi până acum, adică la voia întâmplării, şi graţie şi sub ocrotirea Domnului. Şi eu cred că este prea de-ajuns pentru Rusia, pour notre sainte Russie. De altfel, tot acest panslavism şi naţionalism e ceva prea vechi, ca să pară nou. Ideea naţională, dacă vreţi, niciodată nu s-a manifestat la noi decât în chip de fantezie boierească vânturată prin saloanele cluburilor, iar dacă vreţi şi mai precis, în chip de moft al domnilor de la Moscova. Nu mă refer, bineînţeles, la vremea lui Igor. Şi în definitiv, toate acestea nu sunt decât o consecinţă a trândăviei. La noi totul purcede din trândăvia noastră neasemuită, atât ce e bun, cât şi ce e bine. Toate ne vin de la acea trândăveală boierească, simpatică, cultă şi capricioasă! De treizeci de mii de ani o tot spun mereu. Nu ştim noi să trăim din propria noastră muncă. Şi ce le-a venit acum acolo cu opinia asta publică, „născută” la noi, aşa deodată, din senin, picată din cer? Cum de nu înţeleg oamenii aceştia că pentru a te bucura de o opinie e nevoie în primul rând de muncă, de muncă proprie, de un început propriu, de o iniţiativă proprie în făptuire, e nevoie de experienţă proprie! Pe degeaba nimic nu se obţine. Să muncim, aşadar, să muncim şi abia atunci să pretindem a avea propria noastră opinie. Dar, pentru că noi niciodată n-o să ne apucăm de treabă, e limpede şi că opinie vor avea în locul nostru toţi aceia care au lucrat pentru noi până acum, adică aceeaşi Europă, aceiaşi nemţi, dascălii noştri de mai bine de două sute de ani. Afară de asta, Rusia, prin ea însăşi, constituie o mare confuzie, mult prea mare pentru ca noi singuri să fim în stare s-o dezlegăm, fără ajutorul nemţilor şi fără un efort în muncă! Iată, de peste douăzeci de ani eu tot trag clopotul de alarmă şi fac apel la muncă! Mi-am sacrificat toată viaţa pentru acest deziderat în care am crezut ca un nebun! Acum nu mai cred în nimic, dar nu încetez să dau alarma şi voi continua aşa până la sfârşit, până la mormânt; voi trage de funie până când o să-mi cânte prohodul!

Iar noi, vai, nu făceam decât să zicem amin la aceste cuvinte. Îl aplaudam pe dascălul nostru, şi cu ce ardoare! Ei bine, domnilor, nu vi se pare că şi astăzi răsună încă adesea şi ne este dat să auzim la tot pasul asemenea discursuri, presărate cu tot felul de vechi baliverne ruseşti „drăguţe”, „spirituale”, „liberale”?

Dascălul nostru credea în Dumnezeu.

— Nu înţeleg de ce toată lumea mă consideră aici drept un ateu? spunea el uneori. Eu cred în Dumnezeu, mais distinguons, eu cred în el ca într-o fiinţă care nu se recunoaşte pe sine ca atare decât numai prin eul meu. N-o să vă închipuiţi cumva că aş putea avea credinţa Nastasiei (slujnicei mele) sau a unui boier oarecare ce crede „pentru orice

eventualitate”, sau ca simpaticul nostru Şatov, ba nu, să-l lăsăm pe Şatov deoparte; credinţa lui este forţată, ca la slavofilii moscoviţi. Cât priveşte creştinismul, cu toată stima mea sinceră, nu aş putea fi un creştin. Sunt mai curând un păgân antic, cum a fost marele Goethe sau anticii eleni. E de-ajuns numai simplul fapt că acest creştinism n-a înţeles femeia, ceea ce a fost cu atâta strălucire demonstrat de George Sand într-unul dintre romanele sale geniale. Cât priveşte închinăciunile, posturile şi toate celelalte, nu înţeleg ce-i interesează pe alţii ce fac eu? Oricât şi-ar bate capul pe aici denunţătorii noştri, eu nu vreau să devin iezuit. În anul o mie opt sute patruzeci şi şapte, Belinski i-a scris lui Gogol din străinătate cunoscuta epistolă în care îi reproşa cu multă ardoare faptul că acesta crede „în nu se ştie ce Dumnezeu”. Entre nous soit dit, nu-mi pot imagina nimic mai caraghios decât momentul acela când Gogol (Gogol de atunci!) a citit această expresie şi… în general întreaga scrisoare! Dar lăsând la o parte ridicolul şi întrucât eu sunt de acord totuşi cu esenţa problemei, voi spune sus şi tare: iată nişte oameni adevăraţi! Au ştiut să se umple de dragoste pentru poporul lor, au ştiut să sufere pentru el, au ştiut să-şi sacrifice totul pentru el şi au ştiut în acelaşi timp să nu fie de acord cu el, când acest lucru se impunea, să nu-l încurajeze în anumite privinţe. Nu putea Belinski să caute într-adevăr mântuirea în postul cu untdelemn sau în ridichile cu mazăre…

Dar aici intervenea Şatov.

— Niciodată oamenii aceştia ai dumitale n-au iubit poporul, n-au suferit pentru el şi n-au sacrificat nimic în interesul lui, oricât s-ar fi complăcut dumnealor în a-şi închipui acest lucru spre propria lor satisfacţie, mormăia el posomorât, cu privirea în podea, răsucindu-se nerăbdător pe scaun.

— Ei n-au iubit poporul! Ei! urla Stepan Trofimovici. O, de-ai şti cât iubeau ei Rusia!

— Nici Rusia, nici poporul rus! urla la rândul său Şatov, cu ochii scânteind. Nu poţi iubi ceva ce nu cunoşti, iar ei nu înţelegeau nimic din ceea ce se petrece în sufletul poporului rus! Toţi, şi dumneata împreună cu ei, aţi bâjbâit alunecând cu privirea deasupra poporului rus, dar mai ales Belinski; chiar din scrisoarea aceea către Gogol se vede acest lucru cât se poate de clar. Belinski, aidoma Curiosului dintr-un basm al lui Krîlov, n-a observat elefantul din parcul zoologic, concentrându-şi toată atenţia asupra gângăniilor sociale franţuzeşti; şi la atâta s-a mărginit. Şi când te gândeşti că era poate mult mai deştept decât voi toţi! Şi nu numai că n-aţi înţeles poporul nostru, ci l-aţi şi tratat cu un dispreţ dezgustător, judecând după faptul că vorbind despre popor nu v-aţi gândit decât la poporul francez şi chiar din poporul francez n-aţi ştiut să-i vedeţi decât pe parizieni, ruşinându-vă că poporul rus nu e ca ei. Este purul adevăr! Iar cine n-are popor nu are nici Dumnezeu! Să se ştie, aşadar, că toţi aceia care încetează să-şi înţeleagă propriul lor popor şi pierd legătura cu el negreşit îşi pierd şi credinţa strămoşească, devin sau ateişti, sau nişte indiferenţi. Ăsta e adevărul! Este un fapt confirmat de realitate. Iată de ce şi voi toţi, şi noi toţi acum nu suntem decât nişte atei odioşi sau nişte mizerabili indiferenţi, depravaţi şi nimic mai mult! Şi pe dumneata la fel, Stepan Trofimovici, n-am de gând să te consider o excepţie, ba chiar anume despre dumneata am vorbit, să ştii!

De obicei, după un asemenea monolog (şi se întâmpla să izbucnească adesea în acest fel), Şatov punea mâna pe şapcă şi se repezea spre uşă, deplin convins că de data aceasta totul s-a sfârşit şi că a rupt definitiv şi pentru totdeauna raporturile sale prieteneşti cu Stepan Trofimovici. Acesta însă izbutea totdeauna să-l reţină la timp.

— Ce-ar fi totuşi să ne împăcăm, Şatov, după schimbul acesta drăguţ de cuvinte? spunea el, întinzându-i mâna cu blândeţe, din fotoliul său.

Dar stângaciul şi ruşinosul Şatov se arăta constant refractar oricărei efuziuni sentimentale, deşi, cu toată aparenţa lui de om dur şi grosolan, avea un suflet foarte delicat. Dându-şi seama adesea că a depăşit orice măsură, el cel dintâi suferea din această cauză. Murmurând ceva nedesluşit drept răspuns la apelul împăciuitor al lui Stepan Trofimovici şi tropăind de câteva ori, ca un urs, el începea deodată să zâmbească, îşi scotea şapca şi se aşeza la locul său, cu privirea îndărătnic aţintită în pământ. Bineînţeles, se comanda băutură şi Stepan Trofimovici ţinea un toast corespunzător, de pildă, în amintirea uneia dintre marile personalităţi publice ale trecutului.

Capitolul al doilea.

Prinţul Harry. Peţitul.

I.

Exista pe lume încă o fiinţă de care Varvara Petrovna era nu mai puţin ataşată decât de Stepan Trofimovici – unicul ei fiu, Nikolai Vsevolodovici Stavroghin. Tocmai pentru educaţia lui fusese invitat cândva Stepan Trofimovici. Băiatul avea pe atunci opt ani, iar fluşturaticul general Stavroghin, tatăl său, trăia despărţit de mama sa, încât copilul a crescut sub îngrijirea şi îndrumarea ei. Trebuie să recunoaştem meritul lui Stepan Trofimovici de a fi ştiut să-şi câştige dragostea elevului său. Tot secretul acestei ştiinţe consta în faptul că şi el însuşi era ca un copil. Atunci încă nu mă avea pe mine pe lângă el şi tânjea după un suflet apropiat, un prieten sincer. N-a ezitat nici o clipă să-şi facă prieten dintr-o fiinţă atât de fragedă, chiar din momentul când băiatul a crescut cât de cât. Nu ştiu cum, parcă de la sine, nu s-a interpus între ei nici o distanţă. De multe ori îl trezea noaptea pe micul său prieten, în vârstă de zece sau unsprezece ani, numai şi numai pentru a-şi împărtăşi în lacrimi sentimentele jignite sau pentru a-i destăinui un secret al familiei, fără să observe că aşa ceva era cu totul inadmisibil. Se aruncau unul în braţele altuia şi plângeau împreună. Băiatul ştia despre maică-sa că îl iubea mult, dar nu cred că şi el o iubea la fel. Ea îi vorbea puţin, îl stingherea rar, însă privirea ei atentă, mereu aţintită asupra lui, o resimţea întotdeauna dureros. De altfel, în tot ce priveşte instrucţia şi educaţia lui morală, mama i se încredinţase întru totul lui Stepan Trofimovici. Pe atunci era încă plină de încredere în înţelepciunea lui. E de presupus că mentorul a contribuit întru câtva la zdruncinarea sistemului nervos al elevului său. La vârsta de şaisprezece ani, când a fost înscris la colegiu, arăta plăpând şi palid, de-o cuminţenie şi îngândurare ciudate (ulterior însă devenise de-o forţă fizică extraordinară). E de presupus, de asemenea, că cei doi prieteni plângeau, aruncându-se unul în braţele celuilalt, nu numai în legătură cu nişte întâmplări sau cazuri de familie. Stepan Trofimovici a ştiut să atingă cele mai ascunse coarde din inima prietenului său şi să provoace prima senzaţie, încă de tot vagă, a eternei tristeţi sacre pe care un suflet ales, gustând-o şi cunoscând-o odată, pentru nimic în lume nu ar mai schimba-o cu o satisfacţie minoră. (Există şi asemenea amatori, care ţin la această tristeţe mai mult decât la cea mai deplină satisfacţie, chiar dacă o atare satisfacţie ar fi cu adevărat posibilă.) În orice caz a fost bine-venită despărţirea, deşi cam târzie, dintre elev şi mentor.

În primii doi ani de liceu, tânărul îşi petrecea vacanţele acasă. Cu prilejul călătoriei

făcute de Varvara Petrovna şi Stepan Trofimovici la Petersburg, el a asistat de câteva ori la seratele literare organizate de maică-sa, ascultând cu atenţie încordată şi observând lumea. Vorbea puţin şi era tot atât de sfios ca şi altădată. Arăta aceeaşi atenţie gingaşă faţă de Stepan Trofimovici, dar se ţinea mai rezervat: îmi închipui că evita să mai discute subiecte înalte şi să evoce amintirile îndepărtate. Terminându-şi învăţătura îmbrăţişă, la dorinţa mamei, cariera militară şi în curând fu încadrat într-unul dintre strălucitele regimente de cavalerie de gardă. Nu veni să i se înfăţişeze măicuţei sale în uniformă şi era cam zgârcit la scrisori. Varvara Petrovna îi trimitea bani fără nici o socoteală, cu toate că după reformă veniturile moşiilor sale scăzuseră simţitor, încât în primii ani nu obţinea nici măcar jumătate din veniturile de altădată; de altfel, datorită unor îndelungate economii, se asigurase între timp cu un capital lichid destul de important. Era foarte atentă la succesele fiului ei în societatea înaltă din Petersburg. Ceea ce nu-i reuşise ei izbutise s-o facă tânărul ofiţer, bogat şi plin de speranţe. El reînnodă legăturile cu unele cunoştinţe, la care ea nu mai putea râvni, şi era primit în saloanele acestora cu multă plăcere. Curând însă, la urechile Varvarei Petrovna începură să parvină nişte zvonuri cam ciudate: tânărul se dedase brusc unei vieţi de petreceri nesăbuite. Şi nu era vorba de jocul de cărţi sau de beţii uluitoare; se vorbea despre o purtare cumplit de deşănţată, despre oameni striviţi sub copitele cailor săi, despre atitudinea lui de sălbatică brutalitate faţă de o doamnă din societatea înaltă pe care, după ce întreţinuse cu ea relaţii intime, ar fi ofensat-o apoi în mod public. Era în toate acestea ceva scandalos de murdar. Se mai spunea că fiul ei, ca un zurbagiu ordinar, se lega de oameni şi îi jignea dintr-o pură plăcere de a jigni. Varvara Petrovna se arătă profund tulburată, necăjindu-se amarnic. Stepan Trofimovici încerca s-o asigure că nu este vorba decât de primele manifestări violente ale unui organism puternic dotat, că apele se vor linişti şi că toate acestea seamănă mult cu tinereţea prinţului Harry, care chefuia cu Falstaff, Poins şi mistress Quickly, descrisă de Shakespeare. De data aceasta, Varvara Petrovna nu mai strigă „Prostii, prostii!”, cum obişnuia în ultimul timp faţă de Stepan Trofimovici, ci dimpotrivă îl ascultă cu multă luare-aminte, cerându-i să-i explice mai amănunţit, ba se apucă cu râvnă să citească nemuritoarea cronică a lui Shakespeare. Dar lectura aceasta nu avu darul s-o liniştească şi nici prea multă asemănare nu găsi ea între cei doi. Aştepta cu nerăbdare răspunsul la cele câteva scrisori trimise. Răspunsurile nu întârziară; curând sosi vestea cum că prinţul Harry a avut aproape concomitent două dueluri, fiind absolut vinovat în amândouă cazurile; l-a ucis pe unul dintre adversarii săi, iar pe celălalt l-a rănit grav; pentru aceste isprăvi a fost deferit justiţiei militare. Scandalul s-a terminat prin degradarea lui, cu pierderea tuturor drepturilor şi trimiterea ca simplu soldat într-unul dintre regimentele de infanterie, şi încă toate acestea cu multă îngăduinţă din partea forurilor superioare.

În anul una mie opt sute şaizeci şi trei, tânărul Stavroghin reuşi totuşi cumva să se distingă; fu decorat şi înaintat la gradul de subofiţer şi după aceea destul de rapid şi la gradul de ofiţer. În tot răstimpul acesta, Varvara Petrovna expedie în capitală cel puţin o sută de scrisori cu cereri şi rugăminţi; ba chiar, dată fiind gravitatea cazului, recurse, călcându-şi pe inimă, şi la unele intervenţii destul de umilitoare. După înaintarea sa la gradul de ofiţer, tânărul îşi dădu brusc demisia, dar la Skvoreşniki tot nu veni şi încetă complet să-i scrie mamei sale. Prin căi lăturalnice se află în sfârşit că iar s-a instalat la Petersburg, dar că nu mai frecventează societatea de odinioară; părea că duce o viaţă cu totul retrasă. Se află apoi că se complace într-un anturaj foarte ciudat, întreţine relaţii cu nişte declasaţi, cu nişte bieţi funcţionăraşi, militari în retragere, care nu fără un aer de

nobleţe cerşesc în stradă, cu nişte beţivani, că frecventează familiile lor care trăiesc în promiscuitate, zile şi nopţi petrece în nişte spelunci şi cartiere murdare şi că a decăzut total. Se părea că îi plăcea acest gen de viaţă. Nu cerea bani de la maică-sa; avea o moşioară proprie, fosta proprietate a generalului Stavroghin, pe care el ar fi arendat-o unui neamţ din Saxonia şi care îi aducea un venit oarecare. În cele din urmă, Varvara Petrovna reuşi să-l înduplece să vină acasă şi într-adevăr prinţul Harry apăru în oraşul nostru. Abia atunci mi-a fost dat să-l văd îndeaproape pentru prima oară.

Era un tânăr foarte chipeş, cam de vreo douăzeci şi cinci de ani, şi mărturisesc că mi-a făcut o impresie extraordinară. Mă aşteptasem să văd un bicisnic murdar, beţiv şi desfrânat, care duhneşte a votcă. Când colo, m-am pomenit în faţa unui gentleman elegant, cum nu-mi fusese dat să văd printre cei pe care-i cunoscusem vreodată, foarte bine şi cu mult gust îmbrăcat, având o ţinută de adevărat domn, obişnuit să trăiască în mediul cel mai rafinat. Aceeaşi impresie a făcut-o şi asupra celorlalţi; de altfel, tot oraşul a rămas surprins, dat fiind că zvonurile despre biografia domnului Stavroghin ajunseseră să fie cunoscute până în cele mai mici amănunte, încât te întrebai cum şi de unde puteau oamenii aceştia să afle totul, mai ales că o bună parte dintre aceste zvonuri erau adevărate. Toate doamnele de societate din oraşul nostru rămaseră înnebunite după noul musafir. Dintr-odată se desenară două tabere net opuse – una îl adora, cealaltă îl ura cumplit; dar şi una, şi cealaltă erau nebune după tânăr. Pe unele le captiva mai ales faptul că sufletul său enigmatic ascundea probabil un profund mister; altora le plăcea pur şi simplu fiindcă era un ucigaş. S-a dovedit apoi că au de-a face cu un om destul de cult, ba şi cu destulă erudiţie. E drept că nu era nevoie ca cineva să aibă cine ştie ce cunoştinţe pentru a ne uimi pe de-alde noi; dar el se pricepea să angajeze discuţii interesante asupra unor probleme importante, cu o remarcabilă judiciozitate. Voi menţiona ca o curiozitate: toată lumea la noi îl găsi, chiar din prima zi, drept un om foarte raţional. Nu prea vorbăreţ, manierat fără exagerare, uimitor de modest, era în acelaşi timp îndrăzneţ şi sigur de sine, ca nimeni altul la noi. Dandii noştri îl priveau cu invidie şi se eclipsau completamente în faţa lui. M-a surprins de asemenea chipul lui: avea părul nu ştiu cum prea negru, ochii lui de un albastru azuriu erau prea senini şi calmi, tenul prea delicat şi alb, rumeneala obrajilor prea pronunţată şi pură, dinţii ca nişte perle, buzele de culoarea coralului, totul părea că se reuneşte într-o rară frumuseţe bărbătească şi, în acelaşi timp, avea în el şi ceva respingător. Unii spuneau că faţa lui seamănă cu o mască; se vorbea mult, între altele, şi despre extraordinara lui forţă fizică. Era aproape înalt de statură. Varvara Petrovna îl privea cu mândrie, dar şi cu o nelinişte necontenită. A stat în oraşul nostru cam o jumătate de an. Molatic, liniştit, destul de rezervat, puţin chiar posac; apărea în societate regulat, respectând cu rigurozitate eticheta noastră provincială. Era înrudit pe linie paternă cu guvernatorul şi primit în casa lui ca o rubedenie apropiată. Dar nu trecură câteva luni şi brusc fiara îşi scoase ghearele.

Aş vrea să menţionez în treacăt că simpaticul şi blândul nostru Ivan Osipovici, fostul guvernator, semăna oarecum cu o muiere, dar provenea dintr-o familie foarte bună şi cu relaţii în înalta societate, ceea ce explică şi faptul că s-a menţinut în postul său la noi atâţia ani, ferindu-se cu grijă să se amestece efectiv în treburile guberniei. Judecând după ospitalitatea lui şi felul cum îşi primea şi trata musafirii, ar fi fost mai potrivit în funcţia de preşedinte al vechii nobilimi din vremurile bune de altădată, decât de guvernator în vremuri atât de neliniştite ca în zilele noastre. În oraş se vorbea mereu că nu el conduce

gubernia, ci Varvara Petrovna. Bineînţeles, se ascundea în această afirmaţie şi o aluzie destul de usturătoare, dar realitatea era alta. De altfel, câte spirite n-au fost irosite pe această temă. Dimpotrivă, Varvara Petrovna, în ultimii ani mai ales, în mod conştient se retrase de la orice amestec în viaţa publică din oraş, cu toată stima de care se bucura în ochii întregii societăţi, şi în mod voit se îngrădi în nişte limite bine calculate de ea însăşi. În loc de o participare activă în viaţa publică, ea îşi deplasă brusc tot interesul asupra gospodăriei sale şi în doi-trei ani izbuti să ridice veniturile moşiei aproape până la nivelul din trecut. Renunţând la aspiraţiile ei poetice de odinioară (călătorii la Petersburg, proiecte de a edita o revistă etc.), ea se angajă într-o viaţă de economii şi aprigă acumulare de bani. Până şi pe Stepan Trofimovici îl îndepărtă întru câtva, permiţându-i să-şi închirieze o locuinţă într-o altă casă (lucru asupra căruia înainte el stăruise de nenumărate ori invocând diferite pretexte). Treptat, Stepan Trofimovici ajunse s-o considere o femeie prea prozaică, spunându-i uneori în glumă: „prietena mea prozaică”. Bineînţeles, asemenea glume nu-şi permitea să le facă decât într-o formă extrem de respectuoasă, alegând cu multă grijă momentul potrivit.

Noi toţi, cei din preajma lor, înţelegeam, iar Stepan Trofimovici, cu o sensibilitate mai receptivă decât a noastră a tuturora, înţelegea şi mai bine că fiul apare acum în ochii ei ca o nouă speranţă şi chiar ca un vis nou. Pasiunea ei maternă se născu în perioada succeselor lui Nicolai în societatea înaltă din Petersburg şi se accentuă mai ales din clipa în care primi vestea degradării lui ca simplu soldat. Şi totuşi, era evident că se temea de el şi în prezenţa lui părea ca o sclavă. Se temea de ceva nedesluşit, misterios, pe care nici ea n-ar fi fost în stare să-l definească şi de multe ori îi surprindeam privirea scrutătoare aţintită asupra fiului ei, frământând un gând şi încercând să ghicească ceva… Şi iată că fiara îşi scoase dintr-odată ghearele.

II.

Dintr-odată şi fără nici un motiv, prinţul nostru îşi permise nişte insolenţe revoltătoare faţă de câteva persoane. Esenţialul consta tocmai în faptul că aceste insolenţe nemaiauzite şi cu totul inadmisibile, în sfârşit, nici pe departe asemănătoare celor cu care suntem obişnuiţi în viaţa noastră cotidiană, complet absurde şi copilăreşti chiar, şi dracu’ mai ştie cum, erau cu desăvârşire lipsite de orice justificare. Unul dintre venerabilii noştri seniori ai clubului, Piotr Pavlovici Gaganov, un om în vârstă şi cu anumite merite în viaţa publică, avea obiceiul inocent de a adaugă aproape la orice cuvânt cu multă aprindere: „Ei bine, eu nu mă las dus de nas!”. Mă rog, fie. Dar într-o zi la club, în timp ce el nu se ştie cu ce prilej îşi rosti acest aforism favorit în cercul de vizitatori permanenţi ai clubului adunaţi în jurul său (toţi oameni respectabili), Nikolai Vsevolodovici, care stătea cam deoparte singur şi căruia nimeni nu i se adresase, se apropie deodată de Piotr Pavlovici şi, cu totul pe neaşteptate, dar cu destulă putere, îl apucă de nas cu două degete şi-l trase astfel după el prin sală câţiva paşi. N-avea nici un fel de resentimente faţă de domnul Gaganov. S-ar fi putut crede că nu fusese decât o ştrengărie pur şcolărească, bineînţeles foarte condamnabilă; şi totuşi se povestea mai târziu că în timpul acestei operaţii părea aproape îngândurat „ca şi cum ar fi fost nebun”; dar de acest lucru îşi aduseră aminte cei de faţă abia mult mai târziu. În primul moment de surpriză, ei nu reţinură decât clipa următoare, şi anume când el era deja probabil în situaţia de a-şi da perfect seama de realitatea crudă a faptului şi totuşi nu numai că nu se jenă câtuşi de puţin, ci dimpotrivă zâmbi cu răutate şi obrăznicie, „fără cea mai mică părere de rău”. Se iscă o zarvă extraordinară; înconjurat din

toate părţile, Nikolai Vsevolodovici se rotea în mijlocul mulţimii şi privea într-o parte, fără să răspundă apostrofărilor şi cercetând cu multă curiozitate chipurile celor care îl strigau. În sfârşit, păru că îl cuprinsese iar aceeaşi îngândurare – cel puţin aşa se spunea -, apoi se încruntă, se apropie cu paşi hotărâţi de Piotr Pavlovici, care arăta jignit la culme, şi murmură vădit înciudat şi oarecum pripit în vorbă:

— Bineînţeles, vă rog să mă scuzaţi… nici nu ştiu, zău, cum de mi-a venit aşa… prosteşte…

Formularea aceasta destul de neglijentă a scuzei echivala cu o nouă jignire. Se stârni o larmă şi mai mare. Nikolai Vsevolodovici ridică din umeri şi plecă.

Din partea lui era bineînţeles o mare tâmpenie, fără să mai vorbim despre comportarea lui extrem de scandaloasă – scandaloasă în mod voit şi intenţionat, după cum părea la prima vedere, şi prin urmare constituind o jignire intenţionată, extrem de insolentă, adusă întregii noastre societăţi. Exact aşa a şi fost interpretată. Drept urmare, domnul Stavroghin a fost imediat şi în unanimitate exclus din rândul membrilor clubului; apoi se hotărî ca din partea întregului club să se facă demersuri la guvernator, rugându-l ca neîntârziat (înainte chiar de a se începe acţiunea în justiţie) să-l pună la punct pe turbulentul individ, pe acest „zurbagiu din capitală, prin puterea administrativă de care dispunea, şi în felul acesta să ferească liniştea şi onoarea întregului cerc de oameni onorabili din oraşul nostru de asemenea atingeri dăunătoare”. Cu o naivitate răutăcioasă, se mai adăuga cu acest prilej că „probabil împotriva domnului Stavroghin se va găsi un mijloc legal corespunzător”. Fraza aceasta era strecurată în apelul adresat guvernatorului anume ca să-l înţepe pentru Varvara Petrovna. A fost mâzgălită cu plăcere. Se porni o avalanşă de comentarii difuzate cu multă pasiune. Ca un făcut, guvernatorul lipsea atunci din oraş; plecase undeva prin împrejurimi ca să boteze copilul unei văduve recente, femeie foarte bine, copil născut după moartea soţului ei; se ştia însă că guvernatorul se va întoarce curând. Iar în aşteptare, i se organiză respectabilului şi ofensatului Piotr Pavlovici o adevărată ovaţie: toată lumea îl îmbrăţişa, îl săruta; aproape întreg oraşul ţinu să-i facă o vizită. Se proiecta chiar să i se ofere pe bază de subscripţie o masă solemnă şi numai la stăruinţa lui insistentă se renunţă la această idee, iniţiatorii dându-şi poate seama că de fapt omul acesta a fost târât de nas în mod public şi deci nu prea ar fi cazul să se facă din asta un motiv de mare triumf.

Şi totuşi, cum s-a putut întâmpla aşa ceva? Este de notat mai ales faptul că nimeni la noi, în tot oraşul, nu atribui această ieşire a lui Stavroghin vreunui acces de nebunie. Înseamnă că oamenii erau dispuşi să se aştepte la asemenea fapte din parte-i, cu toată deşteptăciunea şi inteligenţa lui. În ce mă priveşte, nici până astăzi nu pot să găsesc vreo explicaţie, deşi foarte curând a intervenit un eveniment care părea să explice totul, fiind în măsură să satisfacă curiozitatea generală şi să împace lucrurile. Mai adaug de asemenea că patru ani după aceea, la întrebarea mea formulată cu multă prudenţă în privinţa cazului petrecut la club, el mi-a răspuns încruntându-se: „Păi, eu nu prea eram sănătos atunci”. Dar să nu anticipăm.

Mi s-a părut destul de curioasă şi acea explozie generală de ură cu care se năpusti toată lumea împotriva „scandalagiului şi duelgiului sosit din capitală”. Se căuta cu tot dinadinsul în acest act o premeditare insolentă şi o sfidare intenţionată a întregii societăţi, într-adevăr omul acesta reuşi să mobilizeze în jurul său toate antipatiile şi, când te gândeşti, prin ce anume? Până la această întâmplare, el nu se certase cu nimeni, nu jignise

pe nimeni şi era de o politeţe rară, ca un cavaler dintr-o gravură la modă, dacă această gravură ar fi fost în stare să deschidă gura. Presupun că era urât pentru mândria lui. Până şi cuconetul nostru, care la început îl adora, vocifera acum împotriva lui mai mult chiar decât bărbaţii.

Varvara Petrovna rămase profund afectată. Îi mărturisi mai târziu lui Stepan Trofimovici că toate astea le presimţea de mult şi că în decursul acestor şase luni nu era zi să nu se aştepte la ceva „în genul acesta”, ceea ce constituia într-adevăr o mărturisire semnificativă din partea unei mame. „A început!”, se gândi ea cutremurându-se. În dimineaţa ce urmă serii nefaste de la club, ea încercă cu multă prudenţă, dar şi cu fermitate, o explicaţie discretă cu fiul ei, deşi aproape că tremura, sărmana, cu toată hotărârea ei neclintită. Nu dormise toată noaptea, iar dis-de-dimineaţă se sfătuise şi cu Stepan Trofimovici, cu care prilej izbucnise chiar în lacrimi, ceea ce nu se întâmplase niciodată cu dânsa în faţa cuiva. Ar fi vrut ca Nicolas să-i spună el ceva, s-o onoreze măcar cu o explicaţie cât de sumară. Nicolas, de obicei atât de prevenitor şi de respectuos cu maică-sa, o ascultă un timp încruntat, dar serios şi grav; apoi se ridică deodată şi, fără a scoate o vorbă, îi săruta mâna şi părăsi încăperea. În aceeaşi zi, către seară, ca un făcut, surveni şi un alt scandal, deşi mult mai puţin important şi mai banal decât primul, dar care suscită şi mai accentuat indignarea societăţii din cauza predispoziţiei acesteia şi a atmosferei de ostilitate generală.

De data aceasta i se nimeri în cale prietenul nostru Liputin. Venise la Nikolai Vsevolodovici imediat după explicaţia acestuia cu Varvara Petrovna pentru a-l ruga să-i facă onoarea de a lua parte la serata pe care o organiza cu prilejul zilei onomastice a soţiei sale. Varvara Petrovna urmărea de mult, cu mare nelinişte, această tendinţă de alunecare în jos a lui Nikolai Vsevolodovici în cercul unor cunoştinţe de rang inferior, dar nu găsise în ea destulă putere ca să-i spună acest lucru. El apucase să lege câteva cunoştinţe în păturile inferioare ale societăţii, ba coborâse şi mai jos, probabil fiind predispus spre asemenea înclinaţii. Nu mai fusese până atunci în casa lui Liputin, deşi se întâlnise cu el în diferite ocazii. Era prea evident pentru el că Liputin îl invită acum din cauza scandalului de ieri de la club şi că în calitate de liberal nu putea fi decât entuziasmat de acest fapt, convins că numai aşa trebuie trataţi seniorii clubului, fiindcă o merită. Nikolai Vsevolodovici râse şi promise să vină.

Casa lui Liputin era plină de invitaţi: tot lume măruntă şi modestă, dar plină de spirit şi de voie bună. Orgoliosul şi invidiosul Liputin invita numai de două ori pe an musafiri la el, dar în aceste ocazii nu se zgârcea deloc. Musafirul cel mai de vază, Stepan Trofimovici, nu veni din cauză că se simţea cam bolnav. Se servi ceai, mesele erau pline de platouri cu gustări şi de sticle cu votcă; trei mese erau rezervate pentru jucătorii de cărţi, iar tineretul în aşteptarea cinei începuse să danseze după muzică de pian. Nikolai Vsevolodovici o invită pe doamna Liputina, o femeie foarte drăguţă şi pe care invitaţia lui o intimidă teribil; dansă cu ea făcând două-trei tururi prin sală, apoi se aşeză lângă ea şi, tot discutând, reuşi s-o înveselească. Observând în sfârşit cât de drăguţă era când râdea, el o cuprinse deodată de mijloc în faţa musafirilor şi o sărută pe gură de trei ori la rând, cu multă voluptate. Nenorocita, înspăimântată, leşină. Nikolai Vsevolodovici îşi luă pălăria, se apropie de soţul rămas uluit în mijlocul zarvei generale, îl privi cam jenat, bâigui cu aceeaşi voce pripită:, Nu vă supăraţi” şi plecă. Liputin alergă după el în vestibul şi-l ajută să-şi îmbrace blana şi cu repetate plecăciuni îl conduse până afară. A doua zi, la această istorie, în fond destul de inocentă, se adăugă un epilog destul de amuzant, care îi aduse de

atunci lui Liputin o oarecare consideraţie şi de care el a ştiut apoi să profite din plin.

Pe la ora zece dimineaţa, în casa doamnei Stavroghina apăru slujnica lui Liputin, Agafia, o femeiuşcă dezgheţată şi bună de gură, cu obrajii rumeni, cam de vreo treizeci de ani, şi care venise la Nikolai Vsevolodovici cerând „să-i vorbească personal”. Deşi avea o durere de cap teribilă, tânărul Stavroghin ieşi să vadă ce este. Varvara Petrovna reuşi să asiste când Agafia transmise mesajul.

— Serghei Vasilevici (adică Liputin), turui cu îndrăzneală Agafia, mi-a poruncit mai întâi şi întâi să vă aduc salutări şi să vă întreb de sănătate; cum vă simţiţi după serata de ieri, cum aţi dormit şi dacă astăzi vă simţiţi bine, după cele întâmplate ieri?

Nikolai Vsevolodovici surâse.

— Spune-i că îi mulţumesc; şi mai spune-i, Agafia, stăpânului tău că e omul cel mai deştept din tot oraşul.

— Iar dumnealui mi-a poruncit să vă răspund la asta, turui şi mai îndrăzneaţă Agafia, că dumnealui ştie şi fără s-o spuneţi dumneavoastră şi v-o doreşte la fel.

— Asta-i bună! Dar cum putea el să ştie ce am să-ţi spun?

— Nu ştiu cum a putut s-o ştie, dar după ce am ajuns aproape de colţul străzii, l-am văzut că aleargă după mine fără şapcă şi-mi zice: „Auzi, Agafiuşka, dacă după ce îi spui ceea ce ţi-am poruncit eu, dumnealui îţi va porunci cumva: „Spune-i stăpânului tău că el este omul cel mai deştept din tot oraşul”, să nu uiţi să-i răspunzi îndată: „Dumnealui ştie şi fără s-o spuneţi dumneavoastră şi v-o doreşte la fel”…”.

III.

În sfârşit, avu loc şi explicaţia cu guvernatorul. Simpaticul şi bunul nostru Ivan Osipovici chiar atunci se întorsese în oraş şi abia apucase să ia cunoştinţă despre plângerea energică a clubului. Fără îndoială, trebuia să facă ceva, dar ce anume nu prea ştia, rămânând într-o mare încurcătură. Ospitalierul bătrânel părea că se cam teme de tânăra sa rudă. Şi totuşi hotărî să-l înduplece să-şi ceară scuze în faţa membrilor clubului şi în faţa celui ofensat, dar într-o formă care să le dea deplină satisfacţie tuturor şi, de va fi cazul, chiar şi în scris; iar după aceea, cu toată blândeţea, să-l roage să facă o călătorie de studii, să zicem, în Italia sau, în general, undeva în străinătate. În sala în care urma să-l primească de data aceasta pe Nikolai Vsevolodovici (care altădată se plimba cu drepturi de rudă prin toată casa), un funcţionar politicos, bine muştruluit, Alioşa Teleatnikov, şi totodată omul de casă al guvernatorului, desfăcea plicurile adunate pe biroul din colţ; iar în camera de alături, lângă fereastra cea mai apropiată de sală, luase loc un colonel gras şi voinic aflat în trecere prin oraş, un fost camarad de arme şi bun prieten al lui Ivan Osipovici, care în acel moment citea ziarul Golos, bineînţeles fără să dea nici o atenţie la ceea ce se petrece în sală; ba se şi aşezase cu spatele spre uşă. Ivan Osipovici începu mai pe ocolite şi aproape în şoaptă, încurcându-se mereu. Nicolas îl privea cu un aer prea puţin amabil, nicidecum cu afecţiune de rudă; era palid, şedea ţinându-şi privirea în pământ şi asculta cu sprâncenele încruntate, parcă se lupta cu o durere sâcâitoare.

— Ai o inimă sensibilă şi generoasă, Nicolas, intercală între altele bătrânul; eşti un om foarte cult; cunoşti viaţa lumii selecte, de altfel şi aici până acum ai avut o comportare exemplară şi cu aceasta ai reuşit să aduci linişte în inima mamei dumitale, la care noi

ţinem atât de mult… Şi iată că acum ai apărut într-o lumină foarte nefavorabilă dumitale, enigmatică şi primejdioasă! Îţi vorbesc ca un prieten al casei voastre, ca un om în vârstă care îţi este rudă şi te iubeşte, pe care n-ai de ce să te superi… Spune, ce te face să recurgi la asemenea fapte nesăbuite, care depăşesc orice convenienţe? Ce înseamnă această comportare, care seamănă a delir?

Nicolas îl asculta cu ciudă şi cu nerăbdare. Apoi, deodată, ceva viclean şi ironic licări în ochii lui.

— Mă rog, aş putea să v-o spun, zise el morocănos şi, rotindu-şi privirea prin sală, se aplecă la urechea lui Ivan Osipovici. Cuviinciosul Alioşa Teleatnikov se îndreptă la vreo trei paşi spre fereastră, iar colonelul tuşi în dosul ziarului. Bietul Ivan Osipovici se grăbi să-şi apropie încrezător urechea, atât de plin de curiozitate era, şi tocmai atunci se produse ceva inimaginabil, iar pe de altă parte ceva absolut clar într-o anumită privinţă. Bătrânul simţi deodată că Nicolas, în loc să-i fi şoptit un secret interesant, îi prinse urechea în dinţi şi-l muşcă destul de tare. Bătrânul începu să tremure; respiraţia i se tăie.

— Nicolas, ce fel de glume sunt astea! gemu el maşinal şi cu un glas schimbat.

Nici Alioşa, nici colonelul nu apucară să-şi dea seama de nimic, de altfel nici n-au putut să observe ce se petrece, atât doar că i-au văzut şoptindu-şi ceva unul altuia; şi totuşi, chipul descompus al bătrânului îi umplu de nelinişte. Se uitau unul la altul cu ochii holbaţi, neştiind dacă trebuie să-i sară în ajutor, cum se înţeleseseră, sau se cuvenea să mai aştepte. Nicolas băgă de seamă acest lucru probabil, căci strânse de ureche cu dinţii şi mai tare.

— Nicolas, Nicolas, gemu iar biata victimă, ei bine… ai făcut o glumă, ajunge…

Încă o clipă şi desigur sărmanul ar fi murit de frică, dar fiara se milostivi şi dădu drumul urechii. Toată spaima aceasta nu dură decât cel mult un minut, dar după aceea bătrânul avu un fel de criză. Peste o jumătate de oră, Nicolas fu arestat şi reţinut deocamdată la postul de gardă, într-o cămăruţă izolată, cu o santinelă la uşă. Măsura era drastică, dar şeful nostru cel blând fusese atât de indignat, încât hotărâse să-şi ia toată răspunderea deciziei sale chiar şi în faţa Varvarei Petrovna. Spre surprinderea generală, această doamnă, care se grăbi să sosească enervată la guvernator pentru explicaţii imediate, nu fu primită şi trebui să se întoarcă, fără a mai ieşi din cupeu, înapoi acasă, nevoind să-şi creadă ochilor şi urechilor.

În sfârşit, veni şi lămurirea! Pe la ora două noaptea arestatul, până atunci surprinzător de liniştit şi somnoros chiar, brusc începu să strige, să bată furios cu pumnii în uşă şi cu o putere extraordinară smulse grilajul de fier din uşă şi sparse geamul, tăindu-şi mâinile. Când ofiţerul de serviciu sosi în fugă cu o escortă şi cu cheile şi dădu ordin să fie deschisă celula, pentru a-l lega pe turbulent, se constată că acesta se zbătea într-o criză puternică de delirium tremens; fu transportat imediat în casa mamei sale. Aşadar, totul era clar. Cei trei medici din localitate opinară că şi cu trei zile înainte bolnavul s-ar putea să se fi aflat în delir şi, cu toate că aparent arăta conştient şi lucid, de fapt nu era stăpân pe voinţa şi pe raţiunea lui, ceea ce faptele săvârşite o şi confirmau. Reieşea prin urmare că Liputin a fost primul care şi-a dat seama de acest lucru. Ivan Osipovici, om foarte delicat şi sensibil, se simţi jenat; curios este însă că şi el îl considera pe Nikolai Vsevolodovici capabil de orice faptă nesăbuită, fiind chiar în deplină capacitate a facultăţilor sale mintale. Cei din club se

simţiră şi ei la fel de jenaţi şi nu-şi puteau explica: cum de nu-şi dăduseră seama de acest lucru atât de vizibil şi nu luaseră în seamă singura explicaţie posibilă a tuturor manifestărilor lui? Se găsiră, bineînţeles, şi unii sceptici, dar rezistenţa lor pe această poziţie nu dăinui mult.

Nicolas zăcu în pat mai bine de două luni de zile, fu chemată urgent de la Moscova pentru consult o somitate medicală; tot oraşul ţinu s-o viziteze pe Varvara Petrovna; ea îi iertase. Către primăvară, când Nicolas se simţi pe deplin sănătos, acceptă fără opunere propunerea mamei sale să plece în Italia, ca şi rugămintea ei să le facă tuturor cunoscuţilor o vizită de adio, pe cât era posibil cerându-şi scuze cui trebuia. Nicolas acceptă cu multă plăcere. La club se află că el a avut cu Piotr Pavlovici Gaganov o explicaţie delicată cu prilejul vizitei făcute acestuia acasă la el şi care îi dăduse deplină satisfacţie. Făcându-şi vizitele, Nicolas arăta grav, ba şi posomorât întru câtva. Toată lumea îl primi cu multă compasiune, deşi cu toţii se simţeau nu se ştie de ce foarte jenaţi şi păreau bucuroşi de faptul că el pleacă în Italia. Ivan Osipovici lăsă să-i cadă şi o lacrimă, dar nu îndrăzni să-l îmbrăţişeze nici la ultimul rămas-bun. Într-adevăr, unii dintre noi eram totuşi convinşi că mizerabilul şi-a bătut joc de noi toţi, simulând această boală. Îi făcu o vizită şi lui Liputin.

— Spune-mi, te rog, întrebă el, cum de ai putut şti dinainte ce voi spune eu despre inteligenţa dumitale, ba s-o şi povăţuieşti pe Agafia ce să-mi răspundă?

— Simplu de tot, râse Liputin, şi eu te consider drept un om foarte inteligent şi de aceea am putut să-mi închipui ce-ai să răspunzi.

— Şi totuşi e o coincidenţă remarcabilă. Dar dă-mi voie, înseamnă că dumneata mă considerai un om deştept, deci lucid, când mi-ai trimis-o pe Agafia, şi nu mă socoteai nebun?

— Drept cel mai deştept şi cel mai lucid om şi m-am prefăcut numai a crede că nu eşti în toate minţile. De altfel, şi dumneata ţi-ai dat seama numaidecât de ceea ce gândesc şi mi-ai acordat prin Agafia un certificat de perspicacitate.

— Aici cam greşeşti; eu, într-adevăr… am fost bolnav… murmură Nikolai Vsevolodovici încruntându-se. Ia stai, cum vine asta, strigă el, îţi închipui cumva cu adevărat că sunt capabil să mă năpustesc asupra oamenilor fiind în deplină raţiune? Ce rost ar avea?

Liputin se zgribuli, negăsind ce să-i răspundă. Nicolas păli deodată sau poate aşa i se păru lui Liputin.

— În orice caz, ai un fel de a gândi foarte nostim, continuă Nicolas, iar în ce priveşte figura cu Agafia, aşa am înţeles-o, că mi-ai trimis-o să mă facă de râs.

— Doar n-aţi fi vrut să vă provoc la duel?

— Adevărat! Am auzit eu că nu prea eşti amator de dueluri…

— Ce nevoie avem să-i copiem pe francezi? se zgribuli iar Liputin.

— Eşti adeptul teoriei spiritului naţionalist?

Liputin se făcu şi mai mic.

— Ehe! Dar ce văd! exclamă Nicolas observând pe locul cel mai vizibil de pe masă un

volum de Considérant, nu cumva din întâmplare eşti un fourierist? Te pomeneşti că aşa e! Păi, nu e tradus din franţuzeşte? râse el ciocănind cu degetul în carte.

— Ba nu, nu e o traducere din franţuzeşte! păru că se saltă deodată Liputin cu un fel de ciudă. E o traducere din limba universală şi nu numai din limba franceză! Din limba republicii universale umanitare şi a armoniei sociale, aşa să ştii! Nu e numai din limba franceză! …

— Pe dracu', o asemenea limbă nici nu există! continuă să râdă Nicolas.

Uneori chiar şi un lucru mărunt impresionează puternic şi reţine pentru mult timp atenţia. Despre domnul Stavroghin am încă multe lucruri de spus; acum voi semnala doar ca o curiozitate că, din toate impresiile trăite de el în decursul întregii perioade petrecute în oraşul nostru, cel mai puternic s-a întipărit în memoria lui figura insignifiantă şi aproape netrebnică a acestui mic funcţionar gubernial, gelos de nevindecat şi despot grosolan în familie, zgârcit şi cămătar, care încuia resturile prânzului şi capetele de lumânare sub cheie şi, în acelaşi timp, sectar înverşunat a cine ştie cărei viitoare „armonii sociale", care se entuziasma noaptea în faţa viziunii fantastice a viitoarelor falanstere în a căror realizare apropiată în Rusia şi în gubernia noastră credea ca în propria-i existenţă. Şi toate acestea, în locurile unde îşi încropise o „căsuţă", unde se căsătorise pentru a doua oară luând zestre nişte bănişori, unde poate pe o distanţă de o sută de verste împrejur nu exista nici un om, începând cu el primul, care să semene cât de cât, măcar în aparenţă, cu un viitor membru al „republicii universale umanitare şi al armoniei sociale generale".

„Dumnezeu ştie cum se plămădesc oamenii aceştia!", îşi zise Nicolas nedumerit, amintindu-şi de acest fourierist original.

IV.

Prinţul nostru călători mai bine de trei ani, încât fu aproape uitat de toţi în oraş. Ştim însă de la Stepan Trofimovici că a cutreierat toată Europa, a fost în Egipt şi a ajuns chiar şi la Ierusalim; apoi s-a alăturat undeva unei expediţii savante în Islanda şi într-adevăr a fost şi în Islanda. Se spunea de asemenea că timp de o iarnă ar fi audiat prelegeri la o universitate germană. Îi scria rar mamei sale – de două ori pe an, ba uneori numai o dată; dar Varvara Petrovna nu se necăjea şi nu se considera jignită. Relaţiile dintre mamă şi fiu, odată stabilite în felul acesta, ea le acceptase cu resemnare tăcută, ducând necontenit dorul fiului ei. Dar nimănui nu-i mărturisea niciodată nici tristeţile, nici visările ei. Până şi de Stepan Trofimovici se depărtă de la o vreme. Nutrea în taină nu se ştie ce planuri şi se pare că devenea tot mai zgârcită, adunând şi mai stăruitor bani şi supărându-se de fiecare dată pentru orice pierdere pe care o avea Stepan Trofimovici la jocul de cărţi.

În sfârşit, în aprilie anul acesta ea primi o scrisoare din Paris, de la o prietenă din copilărie, generăleasa Praskovia Ivanovna Drozdova. Praskovia Ivanovna, cu care Varvara Petrovna nu se mai văzuse şi nici nu corespondase de mai bine de opt ani, o înştiinţa cum că Nikolai Vsevolodovici a devenit un oaspete nelipsit şi prieten bun al casei lor şi al Lizei (singura ei fiică) şi că prinţul intenţionează să le însoţească la vară în Elveţia, la Verney-Montreux, cu toate că în familia contelui K… (foarte influent personaj la Petersburg) care se află acum la Paris, este considerat aproape ca un fiu, încât aproape că stă tot timpul la ei. Scrisoarea era scurtă şi denota destul de limpede scopul, deşi în afară de faptele menţionate nu conţinea nici un fel de concluzie. Fără să stea prea mult pe gânduri, Varvara

Petrovna hotărî de îndată să plece şi, după pripite pregătiri, luând-o cu ea ca însoţitoare şi pe Daşa (sora lui Şatov), pe la mijlocul lunii aprilie porni spre Paris şi de acolo în Elveţia. Se întoarse în iulie singură, lăsând-o pe Daşa la familia Drozdov; iar Drozdovii, după spusa ei, promiseseră să vină în oraşul nostru la sfârşitul lunii august.

Drozdovii erau şi ei moşieri din gubernia noastră, dar serviciul generalului Ivan Ivanovici (fostul prieten al Varvarei Petrovna şi camarad de arme al soţului ei), îi împiedica mereu să-şi viziteze superbul domeniu. După moartea generalului, survenită anul trecut, neconsolata Praskovia Ivanovna plecase cu fiica ei în străinătate, între altele şi cu intenţia de a face o cură de struguri la Verney-Montreux în a doua jumătate a verii. Iar după întoarcerea în ţară, intenţiona să se stabilească pentru totdeauna în gubernia noastră. În oraş aveau o casă imensă, care ani de-a rândul stătuse pustie, cu obloanele închise la ferestre. Erau nişte oameni bogaţi. Praskovia Ivanovna, după prima căsătorie doamna Tuşina, era, ca şi prietena ei de pension, Varvara Petrovna, tot fiică de otcupcic din vremurile trecute şi se măritase şi ea aducând o zestre însemnată. Căpitanul de cavalerie în retragere Tuşin dispunea şi el de ceva avere, nefiind lipsit şi de anumite calităţi. Înainte de a muri, îi lăsă drept moştenire unicei sale fiice, de şapte ani, Liza, un capital considerabil. Acum, când Lizaveta Nikolaevna împlinise douăzeci şi doi de ani, zestrea ei se putea în mod sigur socoti la cel puţin două sute de mii de ruble bani lichizi, fără a mai vorbi despre celelalte avuţii pe care urma să le moştenească cu timpul, după moartea mamei sale, care nu avea copii din a doua căsătorie. Varvara Petrovna părea foarte mulţumită de călătoria ei. După părerea ei, Praskovia Ivanovna şi ea ajunseseră la o înţelegere amiabilă şi îndată după întoarcere îi comunică totul lui Stepan Trofimovici; ba chiar se arătă faţă de el foarte expansivă, ceea ce de mult nu se mai întâmplase în relaţiile dintre ei.

— Ura! strigă Stepan Trofimovici pocnind din degete.

Entuziasmul lui deplin era îndreptăţit şi prin faptul că în lipsa prietenei sale se aflase într-o stare de extremă deprimare. Plecând în străinătate, ea nici nu-şi luase rămas-bun de la el cum se cuvine şi nici nu-i împărtăşise planurile, considerându-l că are „gură de muiere” şi de teamă probabil ca să nu scape vreo vorbă unde nu trebuie. Era supărată pe el atunci pentru o importantă pierdere la cărţi, despre care aflase întâmplător. Dar încă în Elveţia fiind, inima îi spusese că prietenul părăsit astfel trebuia să fie recompensat, cu atât mai mult, cu cât nu puţin timp fusese ea aspră faţă de dânsul. Această despărţire pripită şi misterioasă îl ului pe Stepan Trofimovici, sfâşiindu-i inima; şi ca un făcut, interveniră între timp şi alte nedumeriri. Îl chinuia conştiinţa unei obligaţii vechi băneşti, de care fără ajutorul Varvarei Petrovna n-ar fi putut să se achite niciodată. Afară de asta, în luna mai a anului în curs, luă sfârşit în cele din urmă şefia la gubernie a bunului şi prea blândului nostru Ivan Osipovici, fiind înlocuit pe neaşteptate şi în nişte circumstanţe destul de neplăcute. Apoi, tot în lipsa Varvarei Petrovna, avusese loc şi instalarea noului nostru guvernator, Andrei Antonovici von Lembke; şi totodată interveniră şi unele schimbări prea vizibile în atitudinea aproape a întregii societăţi guberniale de la noi faţă de Varvara Petrovna şi, prin urmare, şi faţă de Stepan Trofimovici. În orice caz, el avusese timp să culeagă unele observaţii destul de neplăcute, deşi foarte preţioase, şi se pare că se cam speriase, fiind singur fără Varvara Petrovna. Îngrijorat, el frământa în gând bănuiala că despre el noul guvernator a şi fost informat ca despre un om primejdios. Aflase din izvoare sigure că unele dintre doamnele noastre intenţionau să înceteze vizitele lor la Varvara Petrovna. Iar despre soţia guvernatorului (care era aşteptată abia spre toamnă) se

spunea că, deşi este cam mândră, e o aristocrată autentică şi nu o „oarecare nenorocită de Varvara Petrovna a noastră”. Nu se ştie de unde şi cum, dar toată lumea aflase cu lux de amănunte că soţia noului guvernator şi Varvara Petrovna avuseseră prilejul să se întâlnească cândva în cercurile înaltei societăţi, dar se despărţiseră cu animozitate, încât numai o simplă aluzie la doamna von Lembke producea asupra Varvarei Petrovna o impresie dureroasă. Înfăţişarea optimistă şi triumfătoare a Varvarei Petrovna, aerul de indiferenţă dispreţuitoare cu care ascultase aceste relatări despre părerile doamnelor şi despre tribulaţiile societăţii noastre avură darul de a-i reda lui Stepan Trofimovici curajul şi voioşia care-i lipseau. Cu un umor exuberant şi prevenitor se apucă el să-i descrie intrarea în oraş a noului guvernator.

— Dumitale, excellente amie, fără îndoială că îţi este cunoscut, spunea el tărăgănând cu afectare graţioasă şi cochetă cuvintele, ce înseamnă un administrator rus, în general, şi ce înseamnă un administrator rus proaspăt promovat, adică nou-numit, nou-înscăunat… Ces interminables mots russes! … Nu cred să fi avut însă vreodată prilejul să cunoşti practic ce înseamnă frenezia administrativă şi ce reprezintă concret această chestie!

— Frenezie administrativă? Ce e asta?

— Adică, vous savez chez nous… En un mot, pune-l de pildă pe omul cel mai insignifiant să vândă nişte mizere bilete la un ghişeu de cale ferată şi de îndată această nulitate se va considera în drept să te privească cu un aer de Jupiter, când vei veni să-ţi cumperi un bilet, pour vous montrer son pouvoir. „Să ştii adicătelea cu cine ai de-a face…”, şi fenomenul acesta atinge la ei stadiul unui entuziasm administrativ… En un mot, am citit deunăzi, nu ştiu unde, că un paracliser dintr-o biserică de-a noastră din străinătate – mais c’est trčs curieux – ar fi dat literalmente afară din biserică o onorabilă familie engleză des dames charmantes înainte de a începe slujba postului mare, vous savez ces chants et le livre de Job…, numai sub pretextul că „străinii n-au ce căuta în bisericile ruseşti şi să vină numai în orele fixate în anunţ…”, făcând ca acele persoane să leşine… Paracliserul acesta fusese cuprins de un acces de frenezie administrativă et il a montré son pouvoir…

— Fii mai scurt, dacă poţi, Stepan Trofimovici.

— Domnul von Lembke a plecat acum în inspecţie prin gubernie. En un mot, acest Andrei Antonovici, deşi e un neamţ rus de credinţă ortodoxă şi chiar – să-i fac această concesie – un bărbat foarte frumos, ca de vreo patruzeci de ani…

— De unde ai scos-o că e un bărbat frumos? Are ochi bulbucaţi ca de berbec.

— Într-adevăr. Dar fac această concesie în favoarea părerii doamnelor noastre…

— Să trecem la altceva, Stepan Trofimovici, te rog! Apropo, văd că porţi cravată roşie, de când asta?

— Păi… numai astăzi…

— Dar îţi respecţi programul de plimbări zilnice? Faci cei şase kilometri cum ţi-a fost prescris de medic?

— Nu… nu întotdeauna.

— Ştiam eu! M-am gândit la asta încă din Elveţia! strigă ea enervată. Acum va trebui să

faci plimbări de câte zece verste, nu şase! Te-ai delăsat groaznic, groaz-nic! Că ai îmbătrânit e puţin spus, te-ai ramolit… Am rămas surprinsă când te-am văzut adineauri, deşi ţi-ai pus cravată roşie… Quelle idée, rouge! Continuă despre von Lembke, dacă într-adevăr ai ceva de spus, şi isprăveşte odată, te rog. Mă simt obosită.

— En un mot, eu am vrut doar să spun că este unul dintre acei administratori care-şi încep cariera la vârsta de patruzeci de ani şi care până atunci lâncezesc într-un anonimat cenuşiu, ca deodată să răzbată în lume prin intermediul unei soţii achiziţionate pe neaşteptate sau prin cine ştie ce alte mijloace, nu mai puţin disperate… Adică el acum e plecat… şi vreau să spun deci că s-a găsit imediat cineva să-i şoptească în ambele urechi că aş fi un pervertitor al tineretului şi un propovăduitor al ateismului gubernial… Şi, bineînţeles, a început imediat să culeagă informaţii.

— Este adevărat?

— Bineînţeles că mi-am luat şi eu măsurile necesare. Iar când i s-a „raportat” despre dumneata, că de fapt dumneata „ai condus gubernia”, vous savez, dumnealui şi-a permis să spună că „aşa ceva nu se va mai întâmpla”.

— Chiar aşa a spus?

— Da, că „aşa ceva nu se va mai întâmpla” şi avec cette morgue… Pe Iulia Mihailovna, soţia dumnealui, vom avea plăcerea s-o vedem aici pe la sfârşitul lunii august, sosită direct de la Petersburg.

— Din străinătate. M-am întâlnit cu ea acolo.

— Vraiment?

— La Paris şi în Elveţia. Este rudă cu Drozdovii.

— Rudă? Ce coincidenţă extraordinară! Se spune că e vanitoasă şi… cu relaţii mari!

— Prostii, nişte relaţii mizere! Până la vârsta de patruzeci şi cinci de ani a zăbovit ca fată mare fără nici o leţcaie, iar acum a reuşit să se mărite cu von Lembke al ei şi, bineînţeles, tot scopul ei – să-l scoată cât mai sus în lume. Amândoi sunt nişte intriganţi.

— Se spune că e cu doi ani mai în vârstă decât dânsul?

— Cu cinci. Maică-sa, la Moscova, şi-a făcut ferfeniţă poalele rochiei frecând-o de pragul meu; se milogea să participe la balurile mele pe când trăia încă Vsevolod Nikolaevici. Ba se întâmpla ca o seară întreagă să rămână singură într-un colţ fiindcă nimeni n-o invita la dans, cu toată aluniţa pe care şi-o lipea pe frunte, încât abia pe la ora trei, făcându-mi-se milă de ea, îi trimiteam vreun cavaler ca s-o invite. Pe atunci avea douăzeci de ani, dar purta rochiţe scurte ca de fetiţă. Devenise jenant s-o primească cineva într-o casă onorabilă.

— Parcă văd această aluniţă aplicată.

— Ascultă ce-ţi spun eu, abia am venit şi am şi dat peste o intrigă. Ai citit doar scrisoarea prietenei mele Drozdova. Ce poate fi mai clar? Şi când colo, ce găsesc? Aceeaşi Drozdova neroadă – totdeauna a fost ea neroadă – mă priveşte întrebătoare: de ce adică am sosit? Poţi să-ţi închipui ce mirată am rămas! Mă uit şi constat că în jurul ei se tot învârteşte această Lembke însoţită de verişorul acela, nepotul bătrânului Drozdov – e limpede!

Bineînţeles, am intervenit energic imediat şi Praskovia a trecut iar de partea mea, dar intriga rămâne intrigă!

— Pe care ai reuşit totuşi s-o învingi. O, Bismarck al nostru!

— Fără să fiu Bismarck, sunt capabilă totuşi să sesizez falsitatea şi prostia oriunde le întâlnesc. Lembke este falsitatea, iar Praskovia, prostia. Rar mi-a fost dat să întâlnesc o femeie mai flască, ba şi cu picioarele umflate, ba şi bună la inimă. Ce poate fi mai stupid decât un nerod bun la inimă?

— Dar un nerod rău, ma bonne amie, un nerod rău e şi mai nerod, replică generos Stepan Trofimovici.

— Poate că ai dreptate, dar o mai ţii minte pe Liza?

— Charmante enfant!

— Numai că acum nu mai e enfant, ci femeie în toată firea şi încă o femeie cu caracter. Suflet nobil şi cu temperament şi, ceea ce-mi place mai mult la ea, nu prea o iartă pe maică-sa, neroada aceea credulă. Din cauza verişorului aceluia era cât pe-aci să se nască o istorie.

— O clipă, păi, el nu e nici o rudă cu Lizaveta Nikolaevna… şi-a pus ochii cumva pe ea?

— Să vezi, e un tânăr ofiţer, prea puţin vorbăreţ, ba modest chiar. Ţin să fiu dreaptă întotdeauna. Mi se pare că el personal e împotriva acestei intrigi şi nu urmăreşte nimic, toate sunt scorneli de-ale doamnei Lembke. Îi poartă multă stimă lui Nicolas. Înţelegi, totul depinde de Liza, am lăsat-o în relaţii excelente cu Nicolas, care mi-a promis şi el să vină la noi negreşit în noiembrie. Prin urmare, intriga o ţese numai doamna Lembke, iar Praskovia nu-i decât o biată femeie care orbecăie. Ba îmi spune că toate bănuielile mele nu sunt decât fantezii; iar eu îi spun verde în faţă că este o proastă. Şi sunt gata să confirm acest lucru şi la Judecata de Apoi. Şi dacă nu stăruia Nicolas să amân deocamdată, nici n-aş fi plecat de acolo fără s-o demasc pe această femeie falsă. Se linguşea pe lângă contele K. Profitând de protecţia lui Nicolas, voia să despartă un fiu de mamă. Dar Liza e de partea noastră, iar cu Praskovia m-am înţeles. Ştii, Karmazinov al nostru îi este rudă!

— Cum? Ruda doamnei von Lembke?

— Întocmai. O rudă mai îndepărtată.

— Karmazinov, nuvelistul?

— Ei da, scriitorul, ce te miră? Bineînţeles, el se consideră o somitate. Un îngâmfat! Ea va sosi împreună cu el; acolo face totul ca să-i intre în voie. Intenţionează, cică, să organizeze aici un fel de reuniuni literare; el va sosi pentru o lună, timp în care să-şi vândă ultima moşioară. Cât pe-aci era să dau ochii cu el în Elveţia, dar am reuşit să-l evit; deşi sper că el îmi va face onoarea să mă recunoască. Cândva mi-a scris o mulţime de scrisori. Venea în casa noastră. Aş fi vrut, Stepan Trofimovici, să te îmbraci mai bine; pe zi ce trece devii tot mai neglijent… O, cum ştii dumneata să mă chinuieşti! Ce citeşti acum?

— Eu… eu…

— Înţeleg. Ca de obicei, prietenii, chefurile, clubul, cărţile de joc şi reputaţia de ateu. Nu-mi place reputaţia aceasta, Stepan Trofimovici. N-aş vrea să te considere lumea ateu;

mai ales acuma n-o doresc deloc. Nici înainte nu prea eram de acord, fie numai şi pentru faptul că totul nu este decât o vorbărie goală. A trebuit, în sfârşit, să ţi-o spun.

— Mais, ma chčre…

— Ascultă-mă, Stepan Trofimovici, în toate chestiunile savante eu, bineînţeles, faţă de dumneata sunt o ignorantă, dar în drum spre ţară m-am gândit mereu la dumneata. Şi-am ajuns la o convingere.

— Care anume?

— La convingerea că nu suntem noi singurii mai deştepţi decât toţi din lume şi că există oameni şi mai deştepţi.

— E spiritual şi cât se poate de nimerit. Există oameni mai deştepţi, deci există oameni mai rezonabili şi prin urmare şi noi putem greşi, nu-i aşa? Mais, ma bonne amie, să zicem că eu greşesc, dar nu am şi eu un drept general uman suprem şi inalienabil de a mă bucura de libertatea conştiinţei? N-am eu dreptul să nu fiu neapărat bigot şi fanatic, dacă o vreau? Şi, bineînţeles, pentru toate acestea voi fi urât de tot felul de domni până la sfârşitul veacului. Et puis, comme on trouve toujours plus des moines que de raison, şi întrucât eu sunt perfect de acord cu aceasta…

— Cum ai spus?

— Am spus: on trouve toujours plus des moines que de raison şi întrucât eu sunt…

— Probabil că nu sunt cuvintele dumitale; le-ai citit desigur undeva?

— A spus-o Pascal.

— Mi-am închipuit eu… că nu dumneata! De ce nu ştii niciodată s-o spui şi dumneata aşa scurt şi nimerit, ci o lungeşti la nesfârşit? E mult mai bine aşa decât cum ai vorbit adineauri despre frenezia administrativă…

— Ma foi, chčre… de ce? În primul rând pentru că eu totuşi nu sunt un Pascal, et puis… În al doilea rând, noi, ruşii, nu ştim niciodată să exprimăm ceva pe limba noastră… cel puţin până în prezent nimeni n-a spus încă nimic…

— Hm! poate că nu-i adevărat. Cel puţin notează-ţi şi memorează asemenea cuvinte, ştii, cu prilejul unei discuţii… Ah, Stepan Trofimovici, veneam aici plină de nerăbdare să stăm de vorbă cu totul serios!

— Chčre, chčre amie!

— Acum când au sosit aici alde Lembke, Karmazinov… O, Doamne, ce mult ai decăzut. O, cât mă chinuieşti! Aş fi vrut ca oamenii aceştia să se pătrundă de respect faţă de dumneata, pentru că în realitate ei nu merită nici vârful unghiei dumitale, iar dumneata cum te ţii? Ce-au să vadă ei? Ce-am să le arăt?! În loc să constitui o nobilă mărturie, un exemplu pentru toţi, dumneata te înconjuri de nişte declasaţi; ai căpătat nişte deprinderi imposibile, ai decăzut, nu eşti în stare să renunţi la băutură şi la cărţi, citeşti numai scrierile lui Paul de Kock şi nu scrii nimic, nimic, în timp ce acolo toţi scriu; îţi iroseşti tot timpul în pălăvrăgeli. Dar e posibil, e admisibil oare să-ţi faci asemenea prieteni cum e nedespărţitul dumitale Liputin?

— Dar de ce spui că e nedespărţitul meu? protestă timid Stepan Trofimovici.

— Unde-i el acum? continuă tăios şi dur Varvara Petrovna.

— El… el vă stimează nemărginit; a plecat la S-k, să ia în posesie moştenirea rămasă după moartea mamei sale.

— Am impresia că nu face altceva decât să adune bani. Ce face Şatov? E tot aşa?

— Irascible, mais bon.

— Nu pot să-l sufăr pe Şatov al dumitale; e înrăit şi încrezut!

— Cum se simte Daria Pavlovna?

— Vorbeşti despre Daşa? Ce ţi-a venit? îl privi curioasă Varvara Petrovna. E bine sănătoasă, am lăsat-o la Drozdovi… Am auzit eu ceva în Elveţia despre fiul dumitale, dar mai mult de rău decât de bine.

— Oh, c’est une histoire bien bęte. Je vous attendais, ma bonne amie, pour vous raconter…

— Destul, Stepan Trofimovici, lasă-mă să mai răsuflu; sunt obosită. Mai avem timp să discutăm după pofta inimii, mai ales când este vorba despre ceva rău. Văd că începi să stropeşti când râzi, e un fel de decrepitudine la dumneata! Şi ce râs ciudat ai acum… Dumnezeule, câte deprinderi urâte ai reuşit să-ţi faci! Karmazinov nu va veni la dumneata! Dar şi aşa cei de aici se bucură din plin… Te-ai demascat complet. Ei bine, ajunge, ajunge, am obosit! Ar fi cazul, în definitiv, să cruţi omul!

V.

Stepan Trofimovici „a cruţat omul”, dar a plecat foarte tulburat.

Se iviseră într-adevăr în firea prietenului nostru destule deprinderi urâte, mai ales în ultimul timp. Decăzuse vizibil şi foarte repede aproape în toate privinţele şi într-adevăr devenise cam neglijent. Începuse să şi bea mai mult ca înainte, se făcuse şi mai plângăreţ şi cu nervii nu prea stătea bine; începuse să dea şi semne de sensibilitate excesivă pentru lucrurile rafinate. Chipul lui căpătase o capacitate ciudată de a-şi schimba expresia cu repeziciune, trecând de la cea mai gravă şi solemnă, de pildă, la cea mai grotescă şi chiar stupidă. Nu putea suporta singurătatea şi necontenit râvnea şi aştepta să-l distreze cineva. Neapărat trebuia să i se spună vreun cancan sau vreo anecdotă care circula prin oraş şi era nerăbdător să audă zilnic altele noi. Iar dacă se întâmpla ca nimeni să nu treacă pe la el mai mult timp, umbla abătut prin încăperi, se oprea în faţa ferestrei molfăind şi muşcându-şi buzele îngândurat, oftând adânc, ba şi văicărindu-se în cele din urmă. Era mereu stăpânit de presentimente, se temea fără încetare de nu ştiu ce primejdie neaşteptată şi inevitabilă; devenise sperios; acorda o nefirească atenţie viselor.

Toată ziua şi seara aceea le-a petrecut profund întristat, a trimis să mă cheme, părea foarte emoţionat, mi-a vorbit mult şi îndelung, dar foarte confuz. Varvara Petrovna ştia de mult că el nu-mi ascunde nimic. În cele din urmă am avut impresia că ar avea pe suflet o grijă mare, ceva despre care nici el nu-şi dădea bine seama ce poate fi. De obicei, când ne întâlneam noi doi singuri şi începea să mi se plângă, aproape întotdeauna, după un timp oarecare, apărea şi o sticluţă cu băutură, ca să ne consoleze. De data aceasta nu se servi vin şi observai de mai multe ori cum îşi înfrânează dorinţa de a trimite după băutură.

— Şi de ce s-o fi supărând? se plângea el mereu, ca un copil. Tous les hommes de génie et de progrčs en Russie étaient, sont et seront toujours des cartofori et des beţivi, qui boivent de sting, iar eu parcă nu sunt chiar în aşa hal cartofor şi beţiv… Îmi reproşează de ce nu scriu nimic? Ciudată concepţie! … De ce zac mereu? Dumneata, zice, trebuie să fii un „exemplu şi să constitui un reproş”. Mais entre nous soit dit, ce altceva ar avea de făcut un om căruia i-a fost hărăzit să stea drept un „reproş”, decât să zacă, îşi dă seama ea de aceasta? Şi în sfârşit, se lămuri şi cauza acelei tristeţi majore şi profunde care-l chinuia de data aceasta atât de agasant. De nenumărate ori se apropie de oglindă oprindu-se îndelung în faţa ei. Întorcându-se în cele din urmă spre mine, îmi spuse cu un accent de stranie disperare:

— Mon cher, je suis un om decăzut!

Da, într-adevăr, până în această zi el rămăsese constant convins de un singur lucru, în ciuda „vederilor noi” şi cu toate „schimbările de concepţii” ale Varvarei Petrovna, şi anume că el continuă să fie fermecător pentru inima ei de femeie, că adică o atrage şi o interesează nu numai ca un surghiunit sau ca un savant cunoscut, dar şi ca un bărbat frumos. Această convingere măgulitoare şi liniştitoare trăia în el de douăzeci de ani şi era poate, dintre toate convingerile lui, aceea la care i-ar fi fost cel mai greu să renunţe. Presimţea el oare în seara aceea încercarea colosală ce îl aştepta în viitorul cel mai apropiat?

VI.

Voi trece acum la descrierea acelei întâmplări în bună parte hazlie şi cu care începe de fapt cronica mea.

Chiar în ultimele zile ale lunii august se reîntoarseră în ţară, în sfârşit, şi Drozdovii. Apariţia acestora, care fu urmată îndată de aceea atât de aşteptată a rudei lor, soţia noului guvernator, stârni senzaţie în societatea noastră. Dar despre toate aceste evenimente interesante voi vorbi mai târziu; acum mă voi mărgini numai la faptul că Praskovia Ivanovna îi aduse plocon Varvarei Petrovna, care o aştepta cu atâta nerăbdare, o enigmă de dezlegat, dintre cele mai îngrijorătoare: Nicolas îi părăsise încă de la începutul lunii iulie şi, întâlnindu-l în valea Rinului pe contele K., plecase împreună cu el şi cu familia lui la Petersburg. (N. B. Toate cele trei fiice ale contelui erau la vârsta măritişului.)

— De la Lizaveta, dată fiind mândria şi îndărătnicia ei, n-am putut afla nimic, încheie Praskovia Ivanovna, dar am văzut cu ochii mei că între ea şi Nikolai Vsevolodovici s-a întâmplat ceva. Nu-mi dau seama de cauze, dar mi se pare că va trebui chiar dumneata, buna mea prietenă Varvara Petrovna, s-o întrebi despre aceste cauze pe Daria Pavlovna a dumitale. După părerea mea, Liza se simte ofensată. Sunt nespus de bucuroasă că ţi-am adus-o în sfârşit pe favorita dumitale şi ţi-o predau, cum s-ar zice, din mână în mână şi cu asta m-am descotorosit de o povară.

Aceste cuvinte perfide fuseseră rostite pe un ton destul de iritat. Era limpede că „femeia aceasta fleşcăită” le pregătise dinainte, savurând anticipat efectul pe care-l vor produce. Dar pe Varvara Petrovna n-o puteai surprinde cu vorbe enigmatice şi efecte sentimentale. Drept urmare, ceru imediat cât mai precise şi complete explicaţii. Praskovia Ivanovna coborî de îndată tonul şi isprăvi chiar prin a izbucni în lacrimi, pusă pe cele mai prieteneşti efuziuni. Această doamnă irascibilă, dar şi sentimentală, aidoma lui Stepan Trofimovici,

ducea necontenit dorul unei prietenii adevărate şi plângerea ei principală împotriva Lizavetei Nikolaevna consta tocmai în faptul că „fiică-sa nu vrea să-i fie prietenă”.

Şi totuşi, din noianul de explicaţii şi efuziuni nu se putu înţelege decât un singur lucru: că într-adevăr între Liza şi Nicolas intervenise o neînţelegere, dar de ce natură era această neînţelegere Praskovia Ivanovna, în mod evident, nu reuşise să-şi dea exact seama. Iar în ce o priveşte pe Daria Pavlovna, nu numai că renunţase la sfârşit la toate acuzaţiile împotriva ei, dar o şi rugase insistent pe Varvara Petrovna să nu dea cuvintelor sale anterioare nici o importanţă, pentru că le spusese într-un moment de „enervare”, într-un cuvânt, totul apărea foarte confuz, ba şi destul de suspect. După cele relatate de ea, neînţelegerea s-ar fi iscat din cauza „firii îndărătnice şi zeflemitoare” a Lizei; „iar Nikolai Vsevolodovici, om mândru cum era, deşi îndrăgostit, n-a putut suporta aceste zeflemeli şi i-a răspuns tot prin zeflemeli”.

— Curând după aceea am cunoscut noi un tânăr, se pare că nepot al „profesorului” dumitale, de fapt poartă acelaşi nume…

— Fiu, nu nepot, o corijă Varvara Petrovna. Praskovia Ivanovna nu izbutise niciodată să reţină exact numele lui Stepan Trofimovici şi prefera să-i spună „profesorul”.

— Fiu să fie, cu atât mai bine, deşi îmi este absolut egal. Un tânăr obişnuit, foarte vioi şi degajat, dar nimic mai mult. Ei bine, eu cred că aici Liza nu prea a procedat frumos, atrăgându-l pe acest tânăr, ca să-i aţâţe gelozia lui Nikolai Vsevolodovici. Dar nici nu prea înclin s-o condamn pentru aceasta: tertipuri de fată, mă rog, foarte fireşti şi chiar amuzante. În schimb, Nikolai Vsevolodovici, în loc să se aprindă puţin de gelozie, dimpotrivă, s-a şi împrietenit cu acest tânăr, ca şi cum n-ar fi observat nimic sau i-ar fi fost absolut indiferent. Pentru Liza a fost de-ajuns. Tânărul a plecat curând (nu ştiu unde se grăbea), iar Liza a profitat de orice prilej ca să-şi arate nemulţumirea faţă de Nikolai Vsevolodovici. Băgând de seamă că el mai stă uneori de vorbă cu Daşa, a început să se înfurie şi de atunci n-am mai avut nici eu viaţă liniştită, prietenă dragă. Doctorii mi-au interzis orice enervare şi mult lăudatul ghiol al lor m-a scârbit teribil, încât m-au apucat durerile de dinţi şi crizele de reumatism. Chiar în presă scria că Lacul Geneva provoacă dureri de dinţi; cică are această proprietate. Deodată Nikolai Vsevolodovici primeşte din partea contesei o scrisoare şi imediat pleacă de la noi, chiar a doua zi. De altfel, şi-au luat rămas-bun prieteneşte şi Liza, conducându-l, părea foarte veselă, fluşturatică şi râdea în hohote. Dar să ştii că toate acestea au fost numai o poză. După plecarea lui a devenit îngândurată, nu i-a mai pomenit niciodată numele, interzicându-mi şi mie să-i vorbesc despre dânsul. Te-aş sfătui mai bine, dragă Varvara Petrovna, ca deocamdată să nu atingi cu Liza tema aceasta, mă tem să nu dăuneze chestiunii noastre. Văzându-te însă că taci, va deschide ea prima vorba şi atunci vei afla mai bine. Părerea mea este că se vor împăca, dacă bineînţeles Nikolai Vsevolodovici se va ţine de cuvântul dat că o să se întoarcă aici fără întârziere.

— Îi voi scrie imediat. Dacă toate se reduc la ceea ce mi-ai spus, nu poate fi vorba decât de o mică neînţelegere; prostii! De altfel, şi pe Daria o cunosc prea bine; şi astea-s prostii.

— Cât despre Daşenka, mărturisesc, sunt vinovată. N-au fost decât nişte convorbiri obişnuite, şi acelea în auzul tuturor. De fapt, prea mă indispuseseră toate astea, draga mea. De altfel, şi Liza, am văzut eu, a început după aceea să-i vorbească Daşei cu aceeaşi

prietenie ca şi înainte…

În aceeaşi zi, Varvara Petrovna îi scrise lui Nicolas implorându-l să vină acasă măcar cu o lună înainte de termenul fixat de el. Şi totuşi ceva rămăsese pentru ea cam neclar şi necunoscut. Se gândi la asta toată seara şi toată noaptea. Punctul de vedere al „Praskoviei” i se părea prea naiv şi sentimental., Praskovia a fost toată viaţa ei o sentimentală, încă din anii pensionului, medita ea, nu este Nicolas omul care să fugă de zeflemelile unei fetişcane. Trebuie să fie o altă cauză, dacă a intervenit o asemenea neînţelegere. Ofiţerul acesta este totuşi prezent aici, l-au adus cu ei şi s-a instalat în casa lor în calitate de rudă. De altfel, şi în ce o priveşte pe Daria, cam prea repede şi-a recunoscut Praskovia bănuiala neîntemeiată: fără îndoială că ar mai fi avut ea ceva de spus, dacă ar fi vrut s-o facă până la capăt…”

A doua zi dimineaţa, Varvara Petrovna avea gata proiectul ei de a lămuri cel puţin una dintre nedumeririle ivite – un proiect remarcabil prin natura lui neaşteptată. Ce s-o fi petrecut în inima ei când l-a făurit? E greu de spus; de altfel, nici nu mă încumet să descifrez anticipat toate contradicţiile din care fusese ticluit. Ca un cronicar, mă voi mărgini doar să expun evenimentele exact aşa cum s-au produs, iar eu n-am nici o vină dacă acestea vor părea neverosimile. Şi totuşi trebuie să atest încă o dată că spre ziuă nu mai rămăsese în mintea ei nici o bănuială în ceea ce o privea pe Daşa. De altfel, o asemenea bănuială nici nu apucase să se înfiripe chiar de la început; avea prea mare încredere în Daşa. Pe de altă parte, nici nu putea admite gândul că Nicolas al ei ar fi putut să se îndrăgostească de… „Daria” ei. Aşadar, în dimineaţa următoare, când Daria Pavlovna turna ceai la masă, Varvara Petrovna o urmări cu privirea atentă îndelung şi poate pentru a douăzecea oară începând de ieri îşi spuse cu toată convingerea:

— Prostii!

Ceea ce îi reţinuse întru câtva atenţia era înfăţişarea cam obosită a Daşei şi starea ei oarecum mai apatică, mai potolită decât până atunci. După ceai, potrivit obiceiului statornicit o dată pentru totdeauna, se aşezară amândouă la brodat. Varvara Petrovna porunci să-i facă un raport detaliat asupra impresiilor ei din străinătate, mai ales despre peisaj, locuitori, oraşe, obiceiuri, arta localnicilor, industrie, adică să spună tot ce apucase să observe. Nici o întrebare despre familia Drozdov şi despre viaţa ei în această familie. Daşa, care şedea lângă dânsa la măsuţa de lucru şi o ajuta să brodeze, povestea de mai bine de o jumătate de oră, cu glasul ei puţin scăzut, egal şi monoton.

— Daria, o întrerupse brusc Varvara Petrovna, n-ai nimic mai deosebit de spus, un secret pe care ai fi vrut să mi-l împărtăşeşti?

— Nu, nimic, răspunse Daşa după un pic de gândire şi o privi pe Varvara Petrovna cu ochii ei senini.

— Ceva care să-ţi stea pe suflet, pe inimă, pe conştiinţă?

— Nimic, repetă Daşa cu o fermitate aproape ursuză.

— Întocmai aşa am crezut şi eu! Să ştii, Daria, că în privinţa ta n-aş putea avea nici o îndoială. Acum stai şi ascultă. Treci pe scaunul acesta, aşază-te în faţa mea, vreau să te văd în plină lumină. Aşa. Ascultă, vrei să te măriţi?

Daşa îi răspunse cu o privire lungă, întrebătoare, de altfel nu prea mirată.

— Stai şi ascultă. În primul rând, există o diferenţă de vârstă şi încă foarte mare; dar tu ştii mai bine decât oricine altcineva că este o mare prostie. Tu eşti fată cu scaun la cap şi în viaţa ta nu trebuie să intervină nici o greşeală. E drept că el este încă un bărbat frumos… Într-un cuvânt, Stepan Trofimovici, pe care l-ai stimat întotdeauna. Ei, ce zici?

Daşa o privi cu o expresie şi mai întrebătoare şi de data aceasta nu numai cu mirare, dar şi roşindu-se.

— Stai şi ascultă; nu te grăbi! Cu toate că ai o sumă frumuşică, potrivit testamentului meu, dar după ce mor ce se întâmplă cu tine, fie chiar şi având bani? Te vor înşela, îţi vor lua banii şi vei fi pierdută; dar aşa, ca nevasta unui om celebru, e altceva. Să vedem acum chestiunea asta şi din alt punct de vedere: să zicem că mor eu acum, cu toate că i-am asigurat existenţa, ce se va întâmpla cu el? Iar în tine am o mare nădejde. Aşteaptă, n-am spus totul: el este uşuratic, nedescurcăreţ, aspru, egoist, are nişte deprinderi meschine, dar tu trebuie să ştii să-l preţuieşti, fie numai şi pentru faptul că alţii sunt şi mai răi decât el. Doar nu vreau să te mărit cu cine ştie ce ticălos, să nu care cumva să te gândeşti la aşa ceva! Dar mai ales va trebui să-l preţuieşti pentru că te-am rugat eu, o repezi ea, brusc enervată, auzi! Ce te încăpăţânezi?

Daşa continua să tacă şi să asculte.

— Stai, aşteaptă. El e ca o muiere, dar cu atât mai bine pentru tine. De altfel, o muiere jalnică; nici nu s-ar cădea să-l iubească o femeie. Şi totuşi merită să fie iubit pentru faptul că e complet lipsit de apărare şi tu să-l iubeşti pentru asta, pricepi ce vreau să-ţi spun? Pricepi?

Daşa dădu din cap afirmativ.

— Am ştiut eu, la mai puţin nici nu m-am aşteptat din partea ta. El te va iubi pentru că trebuie, trebuie să te iubească, va trebui să te adore! ţipă cam enervată Varvara Petrovna. De altfel, şi fără nici o îndatorire, el se va îndrăgosti de tine, îl cunosc prea bine. Şi apoi, voi fi şi eu în preajma voastră. Nici o grijă, voi fi prezentă mereu. Va încerca probabil să se plângă de tine, să te bârfească, va şuşoti despre tine cu primul venit, se va tângui, veşnic se tânguie; îţi va trimite scrisori din camera vecină, şi uneori câte două pe zi, dar fără tine nu va fi în stare să trăiască, şi ăsta e esenţialul. Să-l faci să te asculte; de n-o să ştii s-o faci, vei fi o proastă. Va striga că vrea să se spânzure, te va ameninţa, să nu-l crezi; nu vor fi decât prostii! Să nu crezi şi totuşi să fii cu ochii în patru, ar putea la un moment dat s-o şi facă, ceasul rău; cu de-alde el se poate întâmpla şi aşa ceva; nu fiindcă e om tare, ci din slăbiciune s-ar spânzura; de aceea să nu întinzi coarda până la ultima limită, şi asta este cel mai important principiu într-o căsătorie. Nu uita de asemenea că este un poet. Ascultă, Daria: nu există fericire mai mare decât să te jertfeşti. Şi afară de asta îmi vei face şi mie o mare plăcere, ceea ce contează foarte mult. Să nu-ţi închipui cumva că am luat-o razna din prostie; îmi dau seama de ceea ce vorbesc. Eu sunt o egoistă. Fii şi tu egoistă. Doar nu te silesc; eşti liberă să hotărăşti după voia ta; cum o să spui, aşa o să fie. Ei, ce te-ai aşezat, spune şi tu ceva!

— Mie îmi este egal, Varvara Petrovna, dacă trebuie neapărat să mă mărit, rosti ferm Daşa.

— Neapărat? La ce faci aluzie? zise Varvara Petrovna şi o privi ţintă.

Daşa tăcea împungând cu acul în canava.

— Cu toate că eşti deşteaptă, uite că ai spus o prostie. Este adevărat că m-am gândit să te mărit neapărat acum, dar nu din cauză că ar fi negreşit o mare nevoie, ci fiindcă aşa mi-a trăsnit mie, şi neapărat cu Stepan Trofimovici. Dacă n-ar fi fost Stepan Trofimovici, nici nu m-aş fi gândit să te mărit, cu toate că ai împlinit douăzeci de ani… Ei?

— Cum doriţi dumneavoastră, Varvara Petrovna.

— Vasăzică eşti de acord! Stai şi ascultă. Ce te grăbeşti, n-am terminat încă: potrivit testamentului îţi las cincisprezece mii de ruble. Ţi-i dau imediat după cununie, din care opt mii îi dai lui, adică nu lui în mână, ci mie. El are o datorie de opt mii de ruble; eu am să-i acopăr datoria, dar el trebuie să ştie că din banii tăi. Şapte mii îţi vor rămâne în mână, dar să nu-i dai nici o rublă sub nici un motiv. Să nu-i plăteşti niciodată datoriile. Dacă plăteşti o singură dată – n-o să contenească să le facă. De altfel, eu am să fiu mereu în preajma voastră. Anual veţi primi de la mine câte o mie două sute de ruble pentru întreţinere, iar pentru nevoi mai urgente o mie cinci sute, pe lângă locuinţă şi masă, care vor veni tot din partea mea, ca şi până acum; numai servitoarea să v-o angajaţi voi. Subsidiile anuale le vei primi global, ţi le voi înmâna eu personal. Dar fii şi tu bună la inimă: uneori dă-i şi lui câte o sumă pentru diferite cheltuieli, îngăduie-le şi prietenilor lui să-l viziteze o dată pe săptămână, dacă încearcă să-i aducă mai des, dă-i afară. După cum îţi spun însă, eu voi fi aici. Această subvenţie nu va înceta nici dacă mor eu şi vei continua s-o primeşti până la moartea lui, mă auzi, numai până la moartea lui, pentru că e de fapt o subvenţie pe care o dau pentru el, nu pentru tine. Iar tu vei primi, în afară de cele şapte mii de ruble, care îţi vor rămâne neatinse, dacă vei fi fată deşteaptă, opt mii prin testament. Şi mai mult nu vei căpăta nimic, asta ţi-o spun ca să ştii. Ei, ce spui, consimţi? Dar îmi răspunzi odată ceva sau nu?

— V-am şi spus, Varvara Petrovna.

— Nu uita că eşti liberă să faci cum vrei, cum o să spui tu, aşa o să fie.

— Aş avea doar o întrebare, Varvara Petrovna. Dar Stepan Trofimovici v-a spus ceva în această privinţă?

— Nimic. Nu mi-a spus încă nimic şi nici nu ştie, dar… Îţi va vorbi şi el, chiar acum!

Varvara Petrovna sări repede din loc şi îşi puse pe umeri şalul negru. Daşa se împurpură iar la chip, urmărind-o cu o privire întrebătoare. Varvara Petrovna se întoarse deodată brusc spre ea, cu faţa roşie de mânie.

— Eşti o proastă, se năpusti ea spre Daşa ca un uliu, o proastă nerecunoscătoare! Ce-ţi trece prin gând? Nu cumva îţi închipui că voi îngădui să fii compromisă măcar atâtica! În genunchi se va târî în faţa ta, rugându-te; el trebuie să moară de fericire, iată cum vor fi aranjate lucrurile! Ştii doar că n-o să las să fii jignită! Ori îţi închipui cumva că se va lăcomi la banii tăi, la aceste opt mii de ruble, iar eu încerc acuma să te vând? Eşti o proastă, o proastă, toate sunteţi nişte proaste nerecunoscătoare! Dă-mi umbrela!

Şi porni ca o furie pe jos pe trotuarul umed de cărămidă şi pe potecile aşternute cu scânduri spre pavilionul lui Stepan Trofimovici.

VII.

Este adevărat că n-ar fi lăsat-o pe Daria să fie nedreptăţită sau jignită; dimpotrivă, mai ales acum, ea se considera binefăcătoarea ei. Indignarea cea mai nobilă şi ireproşabilă i se aprinse în suflet când, punându-şi şalul pe umeri, surprinse îndreptată asupră-i privirea neîncrezătoare şi jenată a pupilei sale. O iubea sincer încă de pe când era fetiţă. Pe bună dreptate zisese Praskovia Ivanovna referindu-se la ea: „favorita dumitale". De mult încă hotărâse Varvara Petrovna că „Daria are un cu totul altfel de caracter decât fratele ei" (adică Ivan Şatov); că este blândă şi cuminte, capabilă de un mare sacrificiu, se distinge printr-un devotament deosebit, e extrem de modestă şi foarte raţională şi, mai ales, ştie să fie recunoscătoare. Până în prezent, probabil, Daşa îndreptăţise toate aşteptările ei. „În viaţa acestei fiinţe nu vor exista greşeli", spusese Varvara Petrovna când fetiţa împlinea doisprezece ani, şi întrucât avea însuşirea de a se ataşa cu încăpăţânare şi pasiune de orice vis care o captiva, de orice iniţiativă nouă a ei, de orice gând care i se părea luminos, hotărâse îndată s-o crească pe Daşa ca pe propria ei fiică. De la început pusese pentru ea deoparte un capital şi adusese în casă o guvernantă, pe miss Creegs, care stătu pe lângă fetiţă până la vârsta de şaisprezece ani, dar după aceea nu se ştie din ce cauză fusese concediată. Veneau profesori de liceu ca s-o înveţe, printre care şi un francez autentic care o învăţa franceza. Şi el, la un moment dat, nu se ştie de ce, fusese concediat. O doamnă săracă aflată în trecere în oraş, distinsă văduvă, o învăţă să cânte la pian. Dar dascălul principal era totuşi Stepan Trofimovici. De fapt, el a fost acela care a descoperit-o cel dintâi pe Daşa: începuse s-o instruiască pe fetiţa cea blândă încă înainte ca Varvara Petrovna să se fi gândit la ea. Repet: rămâneai uimit văzând ce repede se ataşau de el copiii! Lizaveta Nikolaevna Tuşina l-a avut ca dascăl de la vârsta de opt şi până la unsprezece ani (bineînţeles, Stepan Trofimovici o învăţa fără nici o remuneraţie şi nici n-ar fi acceptat pentru nimic în lume să primească vreun ban din partea familiei Drozdov). În schimb se îndrăgostise şi el de acest copil minunat şi-i povestea mereu nişte poeme despre zidirea lumii, a pământului, din istoria omenirii. Lecţiile despre popoarele primitive şi despre omul primitiv erau mai interesante decât poveştile arabe. Liza, care asculta fascinată aceste lecţii, îl imita destul de caraghios acasă. Aflând despre acest lucru, Stepan Trofimovici reuşi o dată s-o asculte şi s-o surprindă într-un asemenea moment. Ruşinată, Liza se aruncă în braţele lui şi izbucni în plâns. Plânse şi Stepan Trofimovici de admiraţie. Curând însă Liza trebui să plece şi rămase numai Daşa. Când începură să vină la Daşa dascăli din oraş, Stepan Trofimovici încetă s-o mai înveţe şi treptat nu-i mai acordă nici o atenţie. Asta dură un timp destul de îndelungat. Într-o zi, când Daşa împlini şaptesprezece ani, el rămase brusc impresionat de chipul ei drăgălaş. Erau cu toţii la masă la Varvara Petrovna. El intră în vorbă cu tânăra fată şi fu extrem de mulţumit de răspunsurile ei, terminând prin a-i propune să-i ţină un curs vast şi important de istorie a literaturii ruse. Varvara Petrovna îl lăudă şi-i mulţumi pentru ideea aceasta excelentă, iar Daşa se arătă entuziasmată. Stepan Trofimovici depunea un zel deosebit în pregătirea acestor prelegeri şi, în sfârşit, începu cursul. Porniră de la perioada veche; prima lecţie decurse pasionant; asista şi Varvara Petrovna. Când Stepan Trofimovici termină şi, plecând, îşi anunţă eleva că data viitoare vor analiza Cântecul oastei lui Igor, Varvara Petrovna se ridică şi declară că lecţiile vor înceta. Stepan Trofimovici se strâmbă, dar nu spuse nimic; Daşa se împurpură la faţă; dar aci se termină şi cursul. Asta se întâmplase exact cu trei ani înainte de fantezia neaşteptată, de acum, a Varvarei Petrovna.

Bietul Stepan Trofimovici şedea în odaia lui singur şi nu bănuia nimic. Cuprins de tristeţe, de multe ori îşi arunca el privirile pe fereastră în speranţa că cineva dintre

cunoscuţi va veni la el. Dar nimeni nu apărea. Afară cernea o ploaie măruntă şi se făcuse frig; trebuia să aprindă focul în sobă; el oftă. Deodată o arătare cumplită i se înfăţişă privirii: pe o vreme oribilă cum era cea de afară şi la o oră atât de nepotrivită venea la el Varvara Petrovna! Pe jos! Rămase atât de surprins, încât uită să-şi schimbe costumul, primind-o în ţinuta în care se afla, adică în obişnuita lui pufoaică roz de casă.

— Ma bonne amie! … strigă el cu glas abia auzit păşind în întâmpinarea ei.

— Eşti singur, mă bucur: îi detest pe prietenii dumitale! Ce mult fumezi; Doamne, ce aer îmbâcsit! Văd că nici ceaiul nu ţi l-ai băut, şi e aproape ora douăsprezece! Fericirea dumitale, dezordinea! Voluptatea dumitale, gunoiul! Ce fel de hârtii sfâşiate sunt astea pe duşumea? Nastasia, Nastasia! Ce face Nastasia dumitale? Deschide, maică, ferestrele şi uşile – să se mai aerisească aici. Iar noi trecem în salonaş; am venit cu puţină treabă la dumneata. Dar mătură şi tu odată prin casa asta, dragă!

— Păi, dacă dumnealui mereu face gunoi! răspunse Nastasia cu o voce piţigăiată, plângăreaţă şi enervată.

— Treaba ta e să mături chiar şi de cincisprezece ori pe zi dacă trebuie! Ai un salon mizerabil (intrând în salon)! Închide bine de tot uşile ca să nu asculte ea. Tapetele astea trebuie schimbate neapărat. Ţi-am trimis doar pe meşter cu nişte modele, de ce nu ţi-ai ales? Stai jos şi ascultă. Dar aşază-te odată, te rog. Încotro? Unde te duci? De ce pleci?

— Îndată, strigă din camera vecină Stepan Trofimovici, iată-mă, sunt aici!

— Aha, ţi-ai schimbat ţinuta! îl privi Varvara Petrovna batjocoritor. (El îşi pusese redingota peste pufoaică.) Aşa se potriveşte mai bine… cu ceea ce vom discuta. Dar aşază-te odată, te rog.

Varvara Petrovna îi explică fără ocolişuri şi pe un ton hotărât şi convingător totul. Făcu aluzie şi la cele opt mii de ruble, de care avea el o nevoie atât de urgentă. Îi povesti amănunţit ce fel de zestre va avea Daşa. Stepan Trofimovici făcea ochi mari şi tremura. Auzise tot, dar nu era capabil să se dumirească. Voi să spună ceva, dar glasul refuza să i se supună. Ştia un singur lucru: că totul se va întâmpla exact aşa cum spune ea, că n-are nici un rost să facă vreo obiecţie ori să nu consimtă şi că este de aici înainte irevocabil un om căsătorit.

— Mais ma bonne amie, pentru a treia oară şi la vârsta mea… cu o fată tânără ca ea, aproape un copil! bâigui el în sfârşit. Mais c’est un enfant!

— Un copil care are douăzeci de ani, slavă Domnului! Nu-ţi mai învârti atâta ochii în cap, că nu eşti la teatru. Eşti un om deştept şi foarte învăţat, dar nu pricepi nimic din viaţă, mereu trebuie cineva să te dădăcească. Dacă eu mor, ce te faci? Ea îţi va fi dădacă bună; e o fată modestă, care ştie ce are de făcut, înţeleaptă; şi afară de asta voi fi şi eu prezentă aici, doar nu mor îndată. E o fire casnică, e blândă ca un înger, ideea aceasta fericită mi-a venit încă în Elveţia. Înţelegi ce-ţi spun eu, că este un înger de blândeţe!?! strigă ea, deodată înfuriată. Locuinţa dumitale e plină de gunoi, ea va face rânduială, curăţenie, totul va străluci ca o oglindă… Nu cumva ţi-a intrat în cap că trebuie să mă şi milogesc de dumneata când e vorba de o astfel de comoară, să-ţi expun toate avantajele care te aşteaptă, să te peţesc?! Dumneata ar trebui în genunchi… Vai, ce om neserios şi nevolnic!

— Dar sunt… un bătrân!

— Cum poţi vorbi aşa ceva la vârsta dumitale de cincizeci şi trei de ani! Cincizeci de ani nici pe departe nu înseamnă un sfârşit, ci doar jumătate din viaţă. Dumneata eşti un bărbat frumos, o ştii prea bine. Ştii de asemenea că ea te stimează mult. Dacă mor eu, ce se întâmplă cu ea? Iar ca soţie a dumitale va fi în siguranţă, voi fi şi eu liniştită. Dumneata ai un nume, o poziţie socială, o inimă iubitoare; ai o pensie pe care eu o consider o îndatorire. Nu te gândeşti că în felul acesta poate o şi salvezi? În orice caz, îi vei face o onoare. Ai s-o formezi ca om, îi cultivi inima, îi îndrumezi mintea. Câte fete nu pier în ziua de azi din cauză că gândurile lor sunt greşit îndrumate! Până atunci va fi gata şi opera dumitale şi împreună vă veţi impune lumii.

— Tocmai, murmură el, câştigat pe loc de laudele iscusite ale Varvarei Petrovna, tocmai mă pregăteam să mă apuc de povestirile mele Din istoria Spaniei…

— Ei vezi, ce bine se potriveşte!

— Dar… ea? Ea ştie?

— În privinţa asta să n-ai nici o grijă, nu mai încerca să mă descoşi. Bineînţeles că dumneata personal trebuie s-o rogi, s-o implori să-ţi facă onoarea, mă înţelegi? Dar, nici o grijă, voi fi şi eu de faţă. Şi apoi, dumneata o iubeşti doar…

Stepan Trofimovici simţi cum i se învârteşte capul; pereţii se rotiră prin faţa ochilor, îl muncea un gând cumplit pe care nu izbutea să-l stăpânească.

— Excellente amie, tremură deodată vocea lui, eu… eu nu mi-am închipuit niciodată că dumneata vei hotărî brusc să mă dai… după altă… femeie!

— Nu eşti domnişoară, Stepan Trofimovici; numai domnişoarele sunt date la măritat, dumneata te însori singur, şuieră veninos Varvara Petrovna.

— Oui, j’ai pris un mot pour un autre. Mais… c’est égal, o privi el cu ochi rătăciţi.

— Văd şi eu că c’est égal, strecură ea dispreţuitor printre dinţi, Dumnezeule, dar el leşină! Nastasia, Nastasia! Apă!

Dar n-a mai fost nevoie de apă. El îşi reveni. Varvara Petrovna îşi luă umbrela.

— Văd că n-am ce vorbi acum cu dumneata…

— Oui, oui, je suis incapable.

— Până mâine o să te odihneşti şi o să chibzuieşti bine totul. Rămâi acasă şi de se întâmplă ceva anunţă-mă chiar dacă e noapte. Nu-mi trimite scrisori, că n-o să le citesc. Mâine la aceeaşi oră vin personal, singură, să-mi dai răspunsul definitiv şi sper să-l am satisfăcător. Vezi să nu fie nimeni la dumneata şi nici gunoi să nu fie în casă, e prea din cale-afară! Nastasia, Nastasia!

Bineînţeles că a doua zi el dădu un răspuns pozitiv, consimţind; de altfel, cum ar fi putut să nu consimtă! Aici trebuie să amintesc o împrejurare specială…

VIII.

Aşa-zisa moşie a lui Stepan Trofimovici (vreo cincizeci de suflete după vechile tabele de evidenţă şi învecinată cu domeniul Skvoreşniki) nu era nici pe departe a lui, ci aparţinea primei sale soţii şi deci fiului său, Piotr Stepanovici Verhovenski. Stepan Trofimovici o

administra doar în calitate de tutore, iar după ce tânărul ajunse la majorat, pe baza unei procuri formale date de acesta. Aranjamentul era avantajos pentru tânăr: primea de la tatăl său aproximativ o mie de ruble pe an cu titlu de venit adus de moşie, când în realitate în noile rânduieli nu aducea nici cinci sute (sau poate mai puţin). Dumnezeu ştie cum s-au stabilit între ei aceste raporturi. De altfel, mia întreagă o trimitea Varvara Petrovna, iar Stepan Trofimovici nu contribuia cu nici o rublă măcar. Dimpotrivă, tot venitul moşioarei şi-l băga în buzunar şi, afară de asta, o adusese la ruină completă, dând-o în arendă unui oarecare negustor, şi în secret faţă de Varvara Petrovna vându şi păduricea, adică principala ei valoare. Începuse el tăierile pentru vânzare din această pădure mai de mult, parţial. În total, pădurea valora cel puţin opt mii de ruble, pe când el o dădu cu cinci mii. Se întâmpla însă ca uneori să piardă prea mult la cărţi şi se temea să-i ceară Varvarei Petrovna bani pentru aşa ceva. Ea scrâşni din dinţi când află în cele din urmă despre toate acestea. Şi deodată veni vestea că fiul lui va sosi personal să-şi vândă averea orice s-ar întâmpla, împuternicindu-l pe tatăl său să se ocupe de această vânzare. Era limpede că, nobil şi generos cum era, lui Stepan Trofimovici i-ar fi fost ruşine să-i mărturisească ceea ce-i făcuse el acestui cher enfant (pe care îl văzuse pentru ultima oară cam cu vreo nouă ani în urmă ca student la Petersburg). Iniţial toată moşioara putea să valoreze vreo treisprezece-paisprezece mii, acum însă cu greu ar fi dat cineva pentru ea cinci mii. Fără îndoială, Stepan Trofimovici avusese tot dreptul, pe baza împuternicirii formale, să vândă pădurea şi punând în cont venitul anual exagerat de o mie de ruble, care ani de-a rândul i se trimitea fiului regulat, să se socotească în regulă la încheierea conturilor. Dar Stepan Trofimovici era un om generos şi nobil, cu năzuinţe superioare. În capul lui miji un gând nemaipomenit de frumos: când Petruşa al lui va sosi acasă, el o să-i pună pe masă un preţ maxim, adică cincisprezece mii de ruble, fără nici o aluzie la sumele expediate până atunci şi, cu lacrimi în ochi, o să-l strângă cu dragoste la pieptul său pe ce cher fils şi cu asta va încheia definitiv toate conturile. Precaut şi pe ocolite, el se apucă să-i înfăţişeze Varvarei Petrovna imaginea înduioşătoare a acestui moment. O făcu să întrevadă cum că asta va imprima legăturii lor prieteneşti… „ideii” lor o nuanţă deosebit de nobilă şi generoasă. Faptul ar face să apară dezinteresul şi grandoarea foştilor „părinţi” şi în general a oamenilor de altădată în comparaţie cu tineretul modern, cu spiritul superficial şi preocupat de idei socializante. Multe mai îndrugă el în acest sens, dar Varvara Petrovna nu spuse nimic, în cele din urmă, îi declară sec că este de acord să cumpere moşioara plătind preţul maxim, adică şase-şapte mii de ruble (şi cu patru putea fi cumpărată). Despre celelalte opt mii de ruble care îşi luaseră zborul odată cu păduricea, ea nu aminti nici un cuvânt.

Toate acestea se întâmplaseră cam cu o lună înainte de peţit. Stepan Trofimovici rămase uluit şi încercă să mai chibzuiască. Înainte mai putea nutri un fel de speranţă că fiul poate nu va mai veni deloc – adică speranţă, dacă judecai din afară, după părerea unui străin. Dar ca tată, Stepan Trofimovici ar fi respins cu indignare chiar gândul la o asemenea speranţă. Până atunci, zvonurile despre Petruşa erau mai degrabă ciudate. Mai întâi, terminându-şi cursul la universitate cu vreo şase ani în urmă, el stătu la Petersburg fără nici o ocupaţie. Deodată ajunse în oraşul nostru ştirea cum că el luase parte la redactarea unei proclamaţii subversive şi era tras la răspundere. Apoi cum că el s-ar afla în străinătate, în Elveţia, la Geneva, fugind probabil acolo.

— E un lucru foarte ciudat, ne spunea pe atunci Stepan Trofimovici, destul de jenat.

Petruţa c'est une şi pauvre tęte! Este bun, nobil, un suflet foarte sensibil, ţi mă bucurasem aşa de mult atunci, la Petersburg, comparându-l cu tineretul de astăzi, dar c'est un pauvre sire tout de męme… Ţi când mă gândesc că toate acestea provin din aceeaşi lipsă de maturitate, din sentimentalism! Nu-i atrage realismul, ci latura sentimentală, ideală a socialismului, ca să zic aşa, nuanţa lui religioasă, poezia lui… bineînţeles, din auzite. Dar în ce situaţie mă pune pe mine! Am aici atâţia duşmani, acolo şi mai mulţi, totul va fi atribuit influenţei tatălui… Dumnezeule mare! Petruşa al meu, promotor! Ce timpuri trăim!

De altfel, Petruşa îi comunicase între timp şi adresa lui exactă din Elveţia, unde să i se expedieze obişnuiţii bani: ceea ce însemna că nu era chiar un emigrant. Şi deodată, după ce stătuse în străinătate vreo patru ani, apăru acum în patrie anunţându-şi pe curând sosirea acasă, cu alte cuvinte nesupus nici unei urmăriri. Mai mult, părea că cineva se preocupă de soarta lui şi-i acordă protecţie. Scria acum din sudul Rusiei, unde se afla din însărcinarea particulară importantă a unui necunoscut, căruia îi reprezenta interesele. Toate acestea erau bune, dar de unde ar putea obţine Stepan Trofimovici cele şapte-opt mii de ruble ca să adune preţul maxim dorit de fiul său pentru moşie? Dar dacă se stârnea zarvă mare şi în loc de tabloul măreţ închipuit de el lucrurile vor ajunge la un proces? Ceva îi spunea lui Stepan Trofimovici că sensibilul Petruşa nu-şi va neglija interesele. „Cum se face însă, după cum mi-a fost dat să observ, îmi şopti odată Stepan Trofimovici, cum se face că toţi aceşti socialişti şi comunişti disperaţi sunt totodată venali şi nişte acaparatori nemaipomeniţi, nişte jinduitori de proprietate în aşa măsură, încât, cu cât e el mai mare socialist, cu cât a mers mai departe, cu atât mai puternic se simte în el vâna de proprietar… De ce oare? Să fie tot din cauza sentimentalismului?" Nu ştiu dacă această remarcă a lui Stepan Trofimovici conţinea sau nu o doză de adevăr; ştiu numai că Petruşa deţinea oarecare informaţii despre vânzarea pădurii şi toate celelalte, iar Stepan Trofimovici, la rândul lui, ştia că fiul său deţine asemenea informaţii. Mi se oferise ocazia să citesc şi scrisorile lui Petruşa adresate tatălui; scria extrem de rar, cel mult o dată pe an. Numai în ultimul timp, anunţându-şi apropiata sosire, trimisese două scrisori aproape una după alta. Toate erau scurte, seci, conţinând numai dispoziţii, şi întrucât tatăl şi fiul, după întâlnirea de la Petersburg, adoptaseră maniera la modă de a se tutui, şi scrisorile lui Petruşa semănau aidoma acelor vechi dispoziţii ale foştilor moşieri trimise din capitală oamenilor de încredere de la curte care le administrau moşiile. Şi deodată, aceste opt mii de ruble care îi reveneau ca urmare a propunerii Varvarei Petrovna rezolvau toată încurcătura, ba pe deasupra ea îl făcu să înţeleagă clar că de nicăieri din altă parte ele nu-i pot pica. Bineînţeles, Stepan Trofimovici consimţi.

Îndată după plecarea ei trimise să mă cheme, iar faţă de orice altă vizită inopinată se apără, încuindu-se pentru toată ziua. A şi plâns, bineînţeles, şi a vorbit frumos, îndelung, încurcându-se mereu; strecură şi un calambur din întâmplare, rămânând mulţumit de felul cum l-a plasat, apoi fu cuprins de o formă uşoară de holerină; într-un cuvânt, totul decurse cum trebuie. Apoi el scoase portretul soţioarei sale nemţoaice, decedată cu douăzeci de ani în urmă, şi, privindu-l, o imploră jalnic: „Vei putea oare să mă ierţi?". În general îmi făcu impresia că este foarte derutat. De amărăciune am şi ciocnit câteva pahare. De altfel, curând el adormi cuprins de un somn ca de prunc. A doua zi dimineaţa, îşi legă în mod artistic cravata, se îmbrăcă cât mai îngrijit, dând mereu târcoale oglinzii; îşi parfumă batista, dar numai puţin de tot, şi în clipa când o zări pe Varvara Petrovna prin fereastră,

luă repede o altă batistă, iar pe cea parfumată o ascunse sub pernă.

— Aşa, admirabil! îl lăudă Varvara Petrovna, auzindu-i consimţământul. În primul rând, este dovada unei hotărâri de cea mai nobilă factură, în al doilea rând, ai dat ascultare glasului raţiunii, de care rareori se întâmplă să ţii seama în treburile dumitale particulare. De altfel, nu-i nici o grabă, adăugă ea, examinând nodul cravatei lui albe, deocamdată să păstrezi deplină tăcere, la fel voi face şi eu. Curând va fi ziua dumitale de naştere; voi veni împreună cu ea. Organizează seara o masă cu ceai şi, te rog, fără băuturi şi gustări; de altfel, voi avea eu grijă. Invită-ţi prietenii, vom face împreună selecţia, în ajun o să stai de vorbă cu ea, dacă va trebui; iar la serata dumitale nu vom anunţa sau vom face un fel de logodnă, ci doar vom lăsa să transpire o aluzie sau poate chiar o să şi spunem, dar fără nici un fel de solemnitate. Iar peste vreo două săptămâni veţi face şi nunta, pe cât se poate fără mult zgomot… Ba o să puteţi să şi plecaţi amândoi pentru un timp îndată după cununie, să zicem la Moscova. Poate că voi pleca şi eu cu voi… Principalul până atunci e să păstrăm tăcere.

Stepan Trofimovici era uimit, încercă să deschidă vorba cum că ar trebui totuşi să vorbească şi el cu viitoarea mireasă, dar Varvara Petrovna se năpusti enervată:

— Pentru ce? În primul rând, poate că nici nu va fi nimic…

— Cum să nu fie? murmură mirele uimit la culme.

— Uite aşa. Mai văd eu… De altfel, totul se va întâmpla aşa cum am spus eu, să n-ai nici o grijă, o pregătesc eu personal. N-are rost intervenţia dumitale. Tot ce trebuie spus şi făcut va fi spus şi făcut, iar dumneata n-ai de ce să te bagi. Pentru ce? În ce scop? Nu te duce nici dumneata personal, şi nici scrisori să nu-i scrii. Te rog, nici o mişcare. Şi eu voi păstra tăcere.

Nu dădu nici un fel de explicaţie şi plecă vădit indispusă. Se pare că supunerea şi graba excesivă a lui Stepan Trofimovici o surprinseseră. Din păcate, el nu înţelegea deloc situaţia în care se afla şi întreaga chestiune nu i se înfăţişa şi din alte puncte de vedere. Dimpotrivă, începuse să adopte un ton nou, un aer triumfător şi uşuratic, îşi dădea curaj.

— Nimic de zis, îmi place! spunea el oprindu-se în faţa mea şi desfăcându-şi mâinile în lături, ai auzit? Vrea să mă aducă într-o stare, încât în cele din urmă să nu mai consimt. Căci şi eu pot să-mi pierd răbdarea şi… să nu consimt! „Stai liniştit, zice, n-ai de ce să te duci acolo”, dar de ce, în definitiv, trebuie neapărat să mă însor? Numai pentru că aşa i s-a năzărit ei, pentru că i-a venit acest moft caraghios? Doar eu sunt un om serios şi aş putea să nu mă supun fanteziilor unei femei trăsnite. Eu am anumite îndatoriri faţă de fiul meu şi… faţă de mine însumi! Fac un sacrificiu, înţelege ea acest lucru? Poate că de aceea am consimţit, că mi s-a urât cu viaţa şi totul îmi este indiferent. Nu se gândeşte însă că ar putea să mă scoată din sărite şi atunci cu adevărat puţin o să-mi pese: mă supăr şi refuz. Et enfin le ridicule… Ce vor spune cei de la club? Ce va spune… Liputin? „Poate că nici nu va fi nimic.” Cum îţi place?! Dar e culmea culmilor! E ceva… ce înseamnă asta? Je suis un forçat, un Badinguet, un om strâns cu uşa!

În acelaşi timp, un fel de infatuare capricioasă şi uşuratică străbătea prin toate aceste lamentări şi exclamaţii. În seara aceea iar am golit împreună o sticluţă.

Capitolul al treilea.

Păcatele altuia.

I

Cam la o săptămână după aceea, lucrurile începură să ia oarecare amploare.

În treacăt fie zis, în tot cursul acestei săptămâni nenorocite, a trebuit să îndur momente de mare tristeţe şi chin, rămânând în calitatea mea de confident intim aproape nelipsit de lângă bietul meu prieten proaspăt logodit. Îl apăsa mai ales un sentiment penibil de ruşine, deşi în decursul întregii săptămâni n-am dat ochii cu nimeni şi am stat în casă singuri, noi doi; se ruşina chiar şi de mine, ba într-aşa hal, încât pe măsură ce mi se destăinuia mai mult, cu atât mai vârtos şi tocmai de aceea se arăta mai pornit împotriva mea. Aceeaşi susceptibilitate bolnăvicioasă îl făcea să creadă că toată lumea, tot oraşul era la curent cu situaţia lui şi de aceea se ferea să apară nu numai la club, dar şi în cercul amicilor săi mai apropiaţi. Până şi plimbarea lui obişnuită de seara, prescrisă de medic, n-o făcea decât după ce se întuneca de tot, la căderea nopţii.

Trecu o săptămână întreagă şi el nu ştia încă dacă este logodit sau nu şi nici nu izbutea să capete în această privinţă o certitudine oarecare, în ciuda încercărilor sale stăruitoare. Nu dăduse încă ochii cu logodnica ce-i fusese hărăzită şi nici nu ştia dacă are sau nu o logodnică; nu ştia nici măcar dacă era ceva serios în toată întreprinderea aceasta! Varvara Petrovna, nu se ştie din ce motive, refuza categoric să-l primească. Iar la una dintre primele lui scrisori (îi trimisese între timp nenumărate scrisori) îi răspunse cu rugămintea formală de a o scuti pentru un timp de orice relaţii, întrucât este foarte ocupată; şi cu toate că ar avea la rândul ei să-i comunice lucruri foarte importante, o să aştepte pentru asta un moment de răgaz, de care nu dispunea acum deloc, şi că îl va anunţa chiar ea, la timpul potrivit, când anume ar putea s-o viziteze. Cât despre scrisori, îl avertiza că i le va restitui nedesfăcute, pentru că toate acestea nu sunt „decât nişte mofturi”. Bileţelul acesta mi-l arătase chiar el şi l-am citit personal.

Şi cu toate acestea, nici atitudinea ei dură, nici noianul de incertitudini în care se pomenise nu erau nimic în comparaţie cu frământarea lui principală. Avea o grijă tăinuită care îl chinuia teribil, fără încetare; îl vedeam slăbind la chip pe zi ce trece şi pierzându-şi tot mai mult curajul. Grija aceasta ascundea motivul ruşinii lui covârşitoare despre care nu voia să-mi vorbească nici mie; dimpotrivă, de fiecare dată căuta să se eschiveze, minţindu-mă şi recurgând la nişte explicaţii cu totul puerile; ceea ce nu-l împiedica totuşi să mă cheme zilnic, neputând să se lipsească nici două ore de prezenţa mea, care îi devenise necesară aproape ca aerul sau apa.

Comportarea aceasta mă făcea oarecum să mă simt, fără să vreau, atins în amorul meu propriu. Nu e greu de ghicit că eu descifrasem de mult marea lui taină, care pentru mine devenise întru totul străvezie. După convingerea mea nestrămutată de atunci, dezvăluirea acestei taine, a acestei frământări majore a lui Stepan Trofimovici, nu i-ar fi adăugat nimic onoarei lui şi, ca om tânăr ce eram, mă cam revolta brutalitatea sentimentelor sale şi urâţenia unora dintre bănuielile lui. Într-un moment de pornire şi, recunosc, plictisit să-i tot servesc de confident, poate că am mers prea departe cu acuzaţiile. Din cruzime căutam să obţin din partea lui o mărturisire, deşi admiteam că asemenea mărturisiri, în unele situaţii, sunt cam dificile. Şi el mă înţelegea foarte bine, adică îşi dădea seama că am priceput totul şi că sunt supărat pe el, lucru pentru care se simţea la rându-i supărat pe

mine, adică tocmai pentru faptul că mă supăr pe el şi-l înţeleg prea bine. Enervarea mea în cazul de faţă putea să pară meschină şi stupidă; dar izolarea aceasta în doi de multe ori e dăunătoare unei adevărate prietenii. Dintr-un anumit punct de vedere, el vedea just unele aspecte ale situaţiei sale, ba şi le definea cu destulă fineţe în punctele în care nu considera necesar să se ascundă.

— Ce deosebire colosală! spunea el, lăsând să-i scape uneori câte o confidenţă despre Varvara Petrovna. Ce deosebire între felul cum era ea înainte vreme, când stăteam de vorbă împreună… Închipuie-ţi că pe atunci ea mai ştia să discute. Ai putea să mă crezi că avea chiar idei, idei proprii, originale. Acum însă totul s-a schimbat! Zice că toate acestea nu sunt decât vorbărie demodată! Detestă tot ce a fost înainte… A devenit acum un fel de amploaiat, de vechil, o fiinţă cu inima înăsprită, şi e tot timpul supărată…

— Dar de ce să se supere, de vreme ce ai acceptat ce-a vrut? am obiectat eu.

Mă privi cu înţeles.

— Cher ami, dacă nu mă învoiam, s-ar fi supărat teribil, te-ri-bil! Şi totuşi mai puţin decât acum, după ce am consimţit.

Se arătă foarte satisfăcut de felul cum îşi formulase constatarea şi în seara aceea mai golirăm o sticluţă în doi. N-a fost decât o dispoziţie de moment; a doua zi îl găsii mai deprimat şi mai morocănos decât oricând.

Cel mai mult mă agasa la el faptul că nu se hotăra nici măcar să facă o vizită de rigoare doamnelor Drozdov, de curând sosite în oraş, pentru a reînnoda vechile relaţii cu această familie, lucru la care râvnea nespus, tânjind aproape zilnic din cauză că nu izbutea să-şi realizeze această dorinţă, mai ales că dorinţa era reciprocă, de vreme ce, după cum am auzit, întrebaseră şi ele de el chiar imediat după sosire. Despre Lizaveta Nikolaevna vorbea cu un entuziasm pentru mine aproape de neînţeles. Era fără îndoială din pricină că-şi aducea aminte de dânsa ca despre un copil pe care îl îndrăgise atât de mult odinioară; afară de asta, nu se ştie de ce, îşi închipuia că va afla imediat în preajma ei o salvare de la toate chinurile prezente, ba şi rezolvarea îndoielilor lui. Se aştepta să găsească în persoana Lizavetei Nikolaevna o fiinţă extraordinară. Şi totuşi nu se ducea s-o vadă, deşi nu era zi să nu-şi propună s-o facă. Principalul era că şi eu însumi ţineam mult pe atunci să-i fiu prezentat şi nu puteam conta în această privinţă decât pe Stepan Trofimovici. Încercasem o impresie puternică întâlnind-o deseori pe stradă, bineînţeles, când pleca la plimbare în ţinută de amazoană pe un cal superb, însoţită de aşa-numita ei rudă, un ofiţer chipeş, nepotul decedatului general Drozdov. Orbirea mea naivă n-a ţinut decât o singură clipă şi curând a trebuit eu însumi să-mi dau seama de caracterul fantezist al visului meu, dar şi această clipă existase aievea şi de aceea vă puteţi închipui cât de revoltat eram uneori pe atunci pe bietul meu prieten pentru încăpăţânarea lui de a se izola într-o singurătate absolută.

Toţi ai noştri fuseseră chiar de la început înştiinţaţi în mod expres cum că un timp Stepan Trofimovici nu va primi vizite şi roagă să fie lăsat într-o absolută singurătate. El insistă ca această înştiinţare să fie făcută în scris printr-un fel de circulară, deşi eu îl sfătuisem să n-o facă. La rugămintea lui, trecui aproape pe la toţi, anunţând pe fiecare că Varvara Petrovna l-a însărcinat pe „bătrânul” nostru (aşa îl numeam noi pe Stepan Trofimovici între noi) să-i redacteze o lucrare urgentă şi să pună în ordine o corespondenţă de mai mulţi ani; că el s-a

încuiat ca să termine această lucrare, iar eu îl ajut etc., etc. Numai pe la Liputin nu apucasem să trec, amânând mereu sau mai bine zis temându-mă să-l vizitez în acest scop. Ştiam dinainte că el nu va da crezare nici unui cuvânt al meu şi negreşit îşi va închipui că este vorba de un secret păstrat exclusiv faţă de dânsul, şi eram sigur că îndată ce voi pleca de la el va porni prin tot oraşul ca să afle tot ce poate şi, bineînţeles, să bârfească. În timp ce-mi închipuiam toate acestea, întâmplarea făcu să-l întâlnesc pe neaşteptate pe stradă. Constatai cu acest prilej că el de mult aflase vestea de la cei preveniţi de mine. Ciudat însă, nu numai că nu manifestă nici un fel de curiozitate şi nici nu întrebă despre Stepan Trofimovici, dar dimpotrivă, mă întrerupse chiar el, schimbând subiectul îndată ce încercai să mă scuz de faptul că nu trecusem pe la el mai înainte. E adevărat că avea omul şi ce să-mi povestească; era foarte agitat şi se bucura de faptul că găsise în mine un ascultător. Îmi vorbi despre noutăţile din oraş, despre sosirea soţiei guvernatorului „cu noile ei proiecte”, despre opoziţia care s-a format la club, despre faptul că toată lumea discută problema ideilor noi şi cum se preocupă toţi de acest lucru etc., etc. Vorbi astfel cam un sfert de oră şi cu atâta haz încât nu mă lăsa inima să mă despart de el. Deşi nu puteam să-l sufăr, trebuie să recunosc însă că avea darul de a se face ascultat, mai ales când era foarte furios de ceva. Omul acesta, după părerea mea, era un spion autentic înnăscut. Ştia în orice clipă toate noutăţile de ultimă oră şi toate dedesubturile oamenilor din oraşul nostru, mai ales sub aspectul lor meschin, şi era de mirare în ce grad putea să se pasioneze de nişte lucruri care de fapt nu-l priveau deloc, întotdeauna am avut impresia că trăsătura principală a firii sale era invidia. Când i-am spus în aceeaşi seară lui Stepan Trofimovici despre întâlnirea mea cu Liputin şi discuţia noastră, el, spre marea mea surprindere, se arătă extrem de emoţionat şi îmi puse o întrebare absurdă: „Liputin ştie sau nu?”. Căutai să-i demonstrez că nu avea cum să se afle aşa ceva atât de repede şi nici n-ar fi avut de la cine; dar Stepan Trofimovici era de altă părere.

— Mă crezi sau nu, conchise el în cele din urmă în mod neaşteptat, dar sunt convins că el nu numai că ştie absolut totul până în cele mai mici amănunte despre situaţia noastră, dar şi încă ceva în plus, ceva ce nu cunoaştem nici eu, nici dumneata şi probabil nu vom cunoaşte niciodată sau o vom afla abia când va fi prea târziu şi nu va exista nici o posibilitate de întoarcere…

Tăcui, dar cuvintele acestea mi se părură că au un substrat semnificativ. Timp de cinci zile după aceea nu se mai făcu nici o aluzie între noi despre Liputin; era limpede că Stepan Trofimovici regreta nespus faptul de a-şi fi dat în vileag, în faţa mea, asemenea bănuieli şi mărturisiri.

II.

Într-o dimineaţă, adică la vreo şapte sau opt zile după ce Stepan Trofimovici se învoi să devină mire, pe la ora unsprezece, în timp ce mă grăbeam ca de obicei să ajung la nefericitul meu prieten, mi se întâmplă pe drum un fapt cu totul neprevăzut.

Îl întâlnii pe Karmazinov, „marele scriitor”, cum îl numea Liputin. Îi citisem opera încă din copilărie. Schiţele şi povestirile lui sunt cunoscute atât de generaţia trecută, cât şi de a noastră; mă pasionau; erau desfătarea adolescenţei şi tinereţii mele. Pe urmă mă cam răcii faţă de pana lui; nuvelele şi romanele cu tendinţă pe care le scrise mai târziu nu-mi mai plăcură la fel de mult ca operele lui de început, în care găseai atâta poezie sinceră; iar scrierile lui din ultimul timp nu-mi plăceau chiar deloc.

În general vorbind, dacă-mi este îngăduit să-mi exprim aici părerea personală într-o chestiune atât de delicată, toţi scriitorii noştri talentaţi de mâna a doua, pe care opinia publică îi consideră cât timp trăiesc aproape nişte genii, nu numai că dispar fără urmă şi oarecum dintr-odată din memoria oamenilor din chiar momentul morţii, dar se întâmplă ca şi în viaţă fiind încă, odată cu apariţia unei noi generaţii, care ia locul generaţiei lor, adică aceleia în mijlocul căreia s-au afirmat, în mod inevitabil sunt uitaţi şi desconsideraţi cu o repeziciune neînchipuită. Toate astea se întâmplă la noi, nu ştiu cum, prea brusc, ca o schimbare de decor în teatru. O! lucrurile se întâmplă în acest caz cu totul altfel decât cum se întâmplă cu un Puşkin, un Gogol, un Moličre sau Voltaire, deci cu toţi scriitorii aceştia mari care au avut de exprimat ceva nou, al lor, original. Este adevărat că domnii aceştia talentaţi de mâna a doua, nu ştiu cum se întâmplă că, ajungând la o vârstă respectabilă, se dezumflă ei înşişi într-un mod cu totul lamentabil, fără să-şi dea seama câtuşi de puţin de acest lucru. De multe ori se constată că un scriitor căruia i se atribuia o profunzime extraordinară de gândire şi de idei, şi de la care toată lumea se aştepta la o excepţională influenţă asupra mişcării societăţii dă dovadă la sfârşit de atâta anemie şi insignifianţă în ce priveşte ideile sale principale, încât nimeni nu mai regretă faptul că a putut atât de repede să se epuizeze. Dar aceşti bătrâni cărunţi nu observă acest lucru şi se indignează. Orgoliul lor, tocmai spre sfârşitul activităţii lor, capătă uneori nişte proporţii surprinzătoare. Dumnezeu ştie ce încep ei să-şi închipuie despre propria lor persoană, se cred probabil cel puţin nişte semizei! Despre Karmazinov se spunea că ţine mai mult la relaţiile sale cu puternicii zilei şi cu societatea înaltă decât la puritatea conştiinţei lui. Se mai spunea despre el că era în stare să te întâmpine cu braţele deschise, cu multă amabilitate, să te încânte, să te farmece prin simplitatea şi sinceritatea lui, mai ales când avea nevoie de tine în cine ştie ce chestiune şi bineînţeles dacă în prealabil i-ai fost recomandat de cineva. Dar era de ajuns să apară un cneaz, o contesă, un om de care se temea, că era gata, ba considera drept o datorie sacră a sa, să te ignore pe loc cu cea mai jignitoare desconsiderare, ca pe o aşchie, ca pe o muscă, fără măcar să-ţi lase timp să te îndepărtezi de el, închipuindu-şi probabil cu toată seriozitatea că procedează după regulile unei bune-cuviinţe perfecte. În ciuda unei stăpâniri de sine desăvârşite şi a cunoaşterii perfecte a bunelor maniere, se spunea că e orgolios până la isterie, încât nu era în stare în nici un fel să-şi ascundă susceptibilităţile de autor, chiar şi în acele cercuri de societate care prea puţin se interesează de literatură; iar dacă se întâmpla să-l surprindă cineva prin indiferenţă, se simţea nespus de jignit şi căuta cu orice preţ să se răzbune.

Cu un an în urmă am citit într-o revistă un articol de el, pretenţios şi naiv în acelaşi timp, în care făcea pe poetul şi pe psihologul. Descria naufragiul unui vapor undeva aproape de litoralul insulelor britanice, la care asistase ca martor ocular, urmărind operaţiunile de salvare a supravieţuitorilor şi de pescuire a cadavrelor celor înecaţi. Tot articolul acesta, destul de lung şi de stufos, fusese scris exclusiv cu scopul de a-şi etala cât mai mult propria-i persoană. Şi într-adevăr subtextul apărea evident: „Uitaţi-vă bine la mine şi fiţi atenţi ce simţeam eu în acele clipe. La ce vă trebuie marea, furtuna şi stâncile sau sfărâmăturile navei naufragiate? V-am descris eu îndeajuns toate acestea prin pana mea viguroasă. Ce rost are să vă mai uitaţi la această femeie înecată cu copilul strâns în braţele ei moarte? Admiraţi mai bine cum n-am putut eu suporta această privelişte şi mi-am întors capul. Iată-mă întors cu spatele; mă vedeţi? Sunt îngrozit şi incapabil să-mi arunc privirea înapoi; acum îmi închid ochii cutremurat, nu e ceva foarte-foarte interesant?”. Când i-am împărtăşit lui Stepan Trofimovici părerea mea despre el, Stepan Trofimovici s-a declarat

de acord cu mine.

Când se răspândi zvonul cum că în oraşul nostru va sosi Karmazinov, eu, bineînţeles, am fost cuprins de o puternică dorinţă să-l văd şi, dacă se va putea, să-l şi cunosc. Ştiam că acest lucru ar fi fost posibil prin Stepan Trofimovici, care fusese cândva prieten cu scriitorul. Şi deodată mă pomenesc cu el în faţă la încrucişarea unor străzi. L-am recunoscut de la prima ochire; îmi fusese arătat cu câteva zile înainte trecând pe stradă în trăsura soţiei guvernatorului.

Era un om de talie mică, un fel de bătrânel, deşi nu avea mai mult de cincizeci de ani, stilat şi afectat, cu o faţă de păpuşă, înfloritoare şi rumenă, cu părul des, cărunt, răzbind stufos de sub borurile jobenului în cârlionţi mărunţi, deasupra unor urechi mititele şi roz. Acest chip îngrijit nu era cine ştie ce frumos, avea buze subţiri şi lungi care arătau ca o cută şireată, cu un nas cam gros şi nişte ochişori mici, vioi, inteligenţi. Era îmbrăcat cam vetust, într-o pelerină aruncată pe umeri, cum se poartă de obicei în acest sezon undeva prin Elveţia sau Italia de Nord. În orice caz însă toate detaliile mărunte ale vestimentaţiei sale: butonaşii de la manşete, guleraşul, năstureii, lornionul de os, atârnat de un şnuruleţ subţire negru, ineluşul, toate erau aşa cum le poartă oamenii îmbrăcaţi ireproşabil. Sunt sigur că vara el purta nişte pantofiori de stofă colorată cu năsturei de sidef încheiaţi lateral. Când l-am întâlnit, tocmai se oprise la colţul străzii şi se uita în jurul său. Observând că îl privesc cu multă curiozitate, el mă întrebă cu o voce mieroasă, deşi cam prea stridentă:

— Permiteţi-mi să vă întreb cum aş putea ajunge pe drumul cel mai scurt în strada Bâkov.

— Strada Bâkov? Păi, e aici, aproape de tot, strigai eu cuprins de o emoţie subită. Mergeţi drept înainte şi a doua stradă la stânga.

— Vă sunt foarte recunoscător.

Blestemată să fie această clipă: se pare că m-am intimidat şi l-am privit slugarnic! El a remarcat îndată acest lucru, bineînţeles, şi-a dat seama pe loc de faptul că ştiu tot; ştiu adică cine este el, că i-am citit toate cărţile şi îl admir încă din copilărie, că m-am intimidat şi că îl privesc cu slugarnică admiraţie. Îmi zâmbi, dădu încă o dată din cap în semn de salut şi porni în direcţia pe care i-o arătasem. Nu ştiu de ce m-am întors şi am pornit în urma lui; după cum nu ştiu nici de ce m-am grăbit ca să-l ajung şi să fac alături de el vreo zece paşi. Deodată el se opri din nou.

— N-aţi putea să-mi spuneţi unde pot găsi prin apropiere un birjar? mi se adresă el iar, cu aceeaşi voce ţipătoare. Neplăcut strigăt; urâtă voce!

— Un birjar? Birjarii opresc nu departe de aici… În faţa catedralei, acolo staţionează birjele, şi a fost cât pe-aci să mă reped să chem un birjar. Bănuiesc că tocmai la aşa ceva se aştepta el din partea mea. Bineînţeles că mi-am revenit îndată şi am rămas pe loc, dar el a remarcat prea bine pornirea mea iniţială şi acum mă observa cu acelaşi zâmbet neplăcut. Şi aci s-a întâmplat ceea ce nu voi uita niciodată.

Brusc el scăpă jos pe trotuar minusculul sac pe care îl ţinea în mâna stângă. De altfel, nici nu era un săculeţ, ci o cutioară sau, mai bine zis, un fel de mică servietă sau, şi mai precis, un fel de poşetă, de felul vechilor poşete de damă, de altfel, nici nu ştiu ce era, dar ţin minte numai faptul că m-am repezit, mi se pare, s-o ridic.

Sunt absolut convins că nu am ridicat-o, dar prima mişcare pe care am schiţat-o era în afară de orice îndoială; n-aveam cum s-o maschez şi de aceea am roşit ca un prost. Şiretul personaj a exploatat imediat această împrejurare şi a folosit-o în modul cel mai convenabil.

— Nu vă deranjaţi, îl ridic singur, zise el cu un zâmbet fermecător, când văzu clar că nu voi ridica săculeţul şi, luându-şi-l singur de pe jos, ca şi cum ar fi vrut să preîntâmpine amabilitatea mea, dădu o dată din cap în chip de salut şi-şi urmă drumul, lăsându-mă aiurit. Era ca şi cum i-aş fi ridicat eu obiectul. Timp de vreo cinci minute am stat pe loc, socotindu-mă complet şi pe veci dezonorat; dar apropiindu-mă de casa lui Stepan Trofimovici, mă apucă un teribil hohot de râs. Întâlnirea aceasta mi se păru atât de caraghioasă, încât mă decisei imediat să-l distrez pe Stepan Trofimovici mimându-i întreaga scenă.

III.

De data aceasta însă, spre surprinderea mea, îl găsii într-o dispoziţie cu totul neobişnuită. Se repezi el, ce-i drept, cu un fel de nerăbdare avidă în întâmpinarea mea, de cum mă văzu apărând în uşă, dornic să audă ce veşti îi aduc, dar mă ascultă cu un aer atât de preocupat, încât la început nici nu înţelegea probabil ce-i spuneam. Însă în clipa când pronunţai numele lui Karmazinov, brusc el îşi ieşi cu totul din fire şi izbucni:

— Să nu-mi spui nimic, să nu-i pronunţi numele! strigă el aproape cu furie. Cum ţi se pare asta?! Poftim, citeşte! Citeşte!

Trase unul dintre sertarele biroului şi zvârli pe masă trei bucăţele de hârtie scrise în grabă cu creionul de Varvara Petrovna. Primul bileţel era datat de alaltăieri, al doilea de ieri, din ajun, iar ultimul era de astăzi, primit cu o oră în urmă; toate conţineau nişte naivităţi privitoare la Karmazinov şi trădau neliniştea vanitoasă şi orgolioasă a Varvarei Petrovna, provocată de teama că acest Karmazinov ar putea să uite să-i facă o vizită. Reproduc aceste bileţele în ordinea lor cronologică începând cu cel scris acum două zile (exista probabil şi alt bileţel, scris acum trei zile, sau poate şi un altul scris cu patru zile în urmă):

Dacă el, în sfârşit, te va onora astăzi, nu cumva să-mi rosteşti, în prezenţa lui, numele. Nici o aluzie. Nu deschizi vorba şi nici nu aminteşti de mine.

V. S.

Bileţelul de ieri:

Dacă el se va decide, în sfârşit, în dimineaţa aceasta, să te viziteze, cred că atitudinea cea mai demnă ar fi să nu-l primeşti. Aşa cred eu, nu ştiu care e părerea dumitale.

V. S.

Bileţelul de astăzi, ultimul:

Sunt convinsă că apartamentul dumitale e plin de gunoaie şi de fum de ţigări. Ţi-i trimit pe Maria şi pe Fomuşka; într-o jumătate de oră vor face curat şi vor pune totul în ordine. Iar dumneata să nu-i împiedici, ci să stai în bucătărie cât timp se deretică. Îţi trimit un covor de Buhara şi două vaze chinezeşti: de mult intenţionam să ţi le dăruiesc, şi în plus pe Teniers al meu (provizoriu). Vazele ai putea să le aşezi pe fereastră, iar pe Teniers atârnă-l în dreapta portretului lui Goethe, peretele acela e mai bine luminat dimineaţa şi

tabloul va ieşi mai bine în evidenţă. Dacă el va apărea în sfârşit, primeşte-l cu o politeţe aleasă, dar în conversaţie caută să-l întreţii despre lucruri insignifiante, pe teme ştiinţifice, să zicem, şi cu aerul omului care abia aseară s-a despărţit de el. Despre mine, nici un cuvânt. Poate că o să trec pe la dumneata către seară.

V. S.

P. S. Dacă nici astăzi nu se prezintă, înseamnă că nu va veni deloc.

Am citit conţinutul bileţelelor şi am rămas mirat că îşi făcea atâta sânge rău pentru asemenea fleacuri. Privindu-l întrebător, am observat deodată că, în timp ce eu citeam, apucase să-şi schimbe cravata albă de totdeauna cu una roşie. Pălăria şi bastonul erau pe masă, iar el avea faţa palidă şi mâinile-i tremurau.

— Puţin îmi pasă de neliniştile ei! strigă el furios, răspunzând la privirea mea întrebătoare. Je m’en fâche! Îi arde să se tulbure din cauza lui Karmazinov, dar la scrisorile mele nu răspunde! Iată, poftim, scrisoarea mea nedesfăcută pe care mi-a trimis-o înapoi ieri, uite-o aici pe masă, sub carte, sub L’homme qui rit. Ce mă interesează că ea se frământă din cauza lui Ni-ko-lenka! Je m’en fâche et je proclame ma liberté. Au diable le Karmazinoff! Au diable la Lembke! Vazele le-am ascuns în vestibul, pe Teniers l-am vârât în scrin, iar pe dânsa am somat-o să mă primească imediat. Ai auzit? Am so-ma-t-o! I-am trimis tot aşa un bileţel ca şi astea, scris cu creionul şi nelipit în plic, prin Nastasia, şi aştept. Vreau să vorbesc cu Daria Pavlovna personal, s-o aud declarându-mi cu propria ei gură şi în faţa cerului sau cel puţin în faţa dumitale. Vous me seconderez, n’est-ce pas, comme ami et témoin? Nu vreau să roşesc, nu vreau să mint, nu vreau secrete, nu voi admite secrete în această chestiune! Să mi se spună deschis, sincer, omeneşte, şi atunci… atunci poate că voi uimi toată generaţia prin generozitatea mea… Sunt eu un ticălos, domnul meu? încheie el brusc, uitându-se furios la mine, ca şi cum eu aş fi fost acela care îl consideră ticălos.

L-am rugat să bea puţină apă; nu-l mai văzusem într-o asemenea stare. Tot timpul cât vorbise, alergase de la un colţ la altul de-a lungul camerei şi deodată se opri brusc în faţa mea într-o poză cu totul neobişnuită.

— Îţi închipui cumva dumneata, începu el cu un aer de aroganţă bolnăvicioasă, măsurându-mă cu privirea din cap până-n picioare şi invers, îţi închipui cumva că eu, Stepan Verhovenski, nu voi fi capabil să găsesc în mine atâta forţă morală ca, luându-mi lădiţa – lădiţa mea sărăcăcioasă – şi punând-o pe umerii mei slabi, să ies pe poartă şi să dispar de aici pentru totdeauna, când aşa ceva mi-o vor cere onoarea şi marele principiu al independenţei? Nu o dată Stepan Verhovenski a avut de înfruntat şi de respins despotismul prin mărinimie sufletească, fie chiar şi despotismul unei femei smintite, adică despotismul cel mai jignitor şi mai cumplit din toate formele de despotism care pot exista pe lume, deşi văd că dumneata ţi-ai îngăduit, mi se pare, în clipa aceasta să zâmbeşti la auzul cuvintelor mele, stimate domn! A, dumneata nu crezi că eu voi putea găsi în mine atâta mărinimie, ca să pot să-mi închei existenţa ca un preceptor în familia unui comerciant sau să mor de foame sub un gard! Răspunde, răspunde imediat: mă crezi sau nu mă crezi capabil?

Dar eu m-am abţinut intenţionat să-i răspund. Ba m-am şi prefăcut că ezit, necutezând să-l jignesc printr-un răspuns negativ, dar neputând să-i răspund nici afirmativ. Exista în toată enervarea aceasta a lui ceva ce categoric mă jignea, dar nu personal, o, nici pe departe!

dar… despre aceasta va fi vorba mai târziu.

Faţa lui Stepan Trofimovici păli.

— Poate că te plictiseşti în societatea mea, G-v (numele meu), şi-ai fi preferat… să nu mai vii deloc pe la mine? spuse el pe un ton alb, liniştit, care precede de obicei o explozie extraordinară. Am sărit speriat; în aceeaşi clipă a intrat Nastasia, întinzându-i în tăcere un bileţel pe care era scris ceva cu creionul. Stepan Trofimovici aruncă pe el doar o privire şi mi-l zvârli mie. De mâna Varvarei Petrovna erau scrise numai două cuvinte: „Rămâi acasă”.

Stepan Trofimovici îşi înşfăcă tăcut pălăria şi bastonul şi părăsi ca o furtună încăperea; maşinal, am pornit şi eu după dânsul. Deodată pe culoar se auziră nişte glasuri şi zgomot de paşi. Rămase pe loc trăsnit.

— E Liputin, sunt pierdut! şopti el prinzându-mă de mână.

În aceeaşi clipă intră Liputin.

IV.

De ce urma să fie pierdut din cauza venirii lui Liputin, eu nu ştiam; de altfel, nici nu prea dădeam mare importanţă cuvintelor sale; atribuiam totul nervilor lui surescitaţi. Şi totuşi teama lui mi se păru prea neobişnuită şi de aceea hotărâi să fiu atent la ce va urma.

Fie chiar şi după felul cum intră, se vedea cât colo că de data aceasta Liputin se simţea îndreptăţit să treacă peste orice oprelişti, consemne şi interdicţii. Aducea cu el un domn necunoscut, abia sosit probabil în localitate. Drept răspuns la privirea năucită a lui Stepan Trofimovici, rămas stană de piatră, Liputin strigă tare:

— Îţi aduc un musafir, unul nu prea obişnuit! Îmi permit să-ţi tulbur singurătatea. Domnul Kirillov, un inginer-constructor remarcabil. Important este că el îl cunoaşte îndeaproape pe băiatul dumitale, pe mult stimatul Piotr Stepanovici, şi aduce din partea lui un mesaj. Chiar acum a sosit.

— Despre mesaj ai adăugat de la dumneata, observă tăios musafirul, n-am nici un fel de comisioane de îndeplinit, iar pe Verhovenski, într-adevăr, îl cunosc. M-am despărţit de el în gubernia H., acum zece zile.

Stepan Trofimovici îi întinse maşinal mâna, poftindu-l cu un gest să ia loc; se uită la mine, se uită la Liputin şi deodată, venindu-şi parcă în fire, se aşeză repede şi el, rămânând totuşi, fără să-şi dea seama, cu pălăria şi bastonul în mână.

— Erai gata să pleci, mi se pare! Mi s-a spus că te simţi cam bolnav din cauza prea multor ocupaţii.

— Da, sunt bolnav şi voiam să fac o scurtă plimbare, eu… Stepan Trofimovici se opri, aruncă pe divan pălăria şi bastonul şi roşi.

Între timp, îl examinai la repezeală pe musafir. Era un om încă tânăr, în vârstă de aproximativ douăzeci şi şapte de ani, zvelt şi uscăţiv; decent îmbrăcat, oacheş, cu faţa cam pământie şi cu ochi negri fără nici un licăr. Avea un aer îngândurat şi absent, vorbea sacadat şi întru câtva incorect gramatical, dispunând cuvintele într-o ordine ciudată şi mereu încurcându-se când trebuia să formuleze o frază mai lungă. Liputin observă, bineînţeles, că Stepan Trofimovici e foarte speriat, ceea ce-i procură vizibil o mare plăcere. El luă loc pe un scaun împletit pe care îl puse aproape în mijlocul încăperii, ca să

se afle la jumătatea distanţei dintre gazdă şi musafir, care se aşezaseră faţă-n faţă pe cele două canapele de lângă pereţi, de o parte şi de cealaltă a camerei. Ochii lui vioi scormoneau plini de curiozitate toate colţişoarele.

— Eu… de mult nu l-am văzut pe Petruşa… V-aţi întâlnit în străinătate? izbuti să articuleze Stepan Trofimovici, adresându-i-se musafirului.

— Şi aici, şi în străinătate.

— Aleksei Nilâci vine direct din străinătate după o absenţă de patru ani, interveni Liputin, a făcut o călătorie în scop de perfecţionare în domeniul specialităţii sale, iar la noi s-a deplasat cu gândul pe deplin îndreptăţit să-şi găsească un loc la construcţia podului nostru de cale ferată şi acum e în aşteptarea răspunsului. A cunoscut familia Drozdov, pe Lizaveta Nikolaevna, prin Piotr Stepanovici.

Inginerul şedea cam zgribulit, într-o încordare ursuză şi ascultând cu o nerăbdare prost ascunsă. Părea cam iritat.

— Dumnealui îl cunoaşte şi pe Nikolai Vsevolodovici.

— Îl cunoşti şi pe Nikolai Vsevolodovici? se informă Stepan Trofimovici.

— Îl cunosc şi pe el.

— Eu… cam de mult nu l-am văzut pe Petruşa şi… mă simt prea puţin îndreptăţit de a mă considera tatăl său… C’est le mot; eu… cum l-ai lăsat?

— Păi, aşa l-am lăsat… vine şi el, se grăbi să scape iar domnul Kirillov.

Hotărât lucru, era cam pornit.

— A, vine! în sfârşit eu… Înţelegeţi, de mult nu l-am văzut pe Petruşa! se crampona de această frază Stepan Trofimovici. Aştept acum sosirea sărmanului meu băiat, în faţa căruia… o, în faţa căruia mă simt atât de vinovat! Adică, propriu-zis, eu vreau să spun că despărţindu-mă atunci de el la Petersburg, eu… într-un cuvânt, eu îl consideram drept un om de nimica, quelque chose dans ce genre. Ştiţi, un băiat cam nervos, foarte sensibil şi… fricos, înainte de culcare se închina până-n pământ, făcea semnul crucii şi deasupra pernei, ca să nu moară noaptea… Je m’en souviens. Enfin, nici un fel de simţ artistic, adică nimic mai elevat, nimic fundamental, măcar un germene de viitoare idee… C’était comme un petit idiot. Dar mi se pare că am deviat, scuzaţi, eu… m-aţi găsit…

— Vorbiţi serios că făcea semnul crucii deasupra pernei? se învioră deodată inginerul, vădind un interes deosebit.

— Da, făcea semnul crucii…

— Am întrebat doar aşa; continuaţi.

Stepan Trofimovici îl scrută pe Liputin.

— Vă sunt foarte recunoscător pentru această vizită, dar mărturisesc, eu acum… nu sunt capabil… permiteţi totuşi să aflu unde locuiţi?

— Pe strada Bogoiavlenskaia, în casa Filippov.

— Ah, în aceeaşi casă unde locuieşte şi Şatov, remarcai eu involuntar.

— Exact, în aceeaşi casă, strigă Liputin, numai că Şatov stă sus la mansardă, iar dumnealui s-a instalat jos, la căpitanul Lebeadkin. Dumnealui îi cunoaşte şi pe Şatov, şi pe soţia lui Şatov. A cunoscut-o destul de aproape în străinătate.

— Comment? Înseamnă că ştiţi ceva şi despre această nefericită căsnicie de ce pauvre ami. Şi o cunoaşteţi şi pe această femeie? strigă Stepan Trofimovici cuprins de o emoţie neaşteptată. Sunteţi primul om pe care-l întâlnesc şi care a cunoscut-o personal; şi dacă…

— Prostii! reteză inginerul roşindu-se brusc. Cum ştii dumneata, Liputin, să exagerezi! Nici n-am văzut-o pe soţia lui Şatov; doar o singură dată de la distanţă şi nicidecum de aproape… Pe Şatov da, îl cunosc; dar de ce să adaugi lucruri care nu sunt decât propriile dumitale născociri?

El se răsuci brusc pe divan, puse mâna pe pălărie, apoi iar o lăsă deoparte şi, reluându-şi poziţia de mai înainte, îşi aţinti ochii negri scânteind sfidător asupra lui Stepan Trofimovici. Mi se păru cu totul bizară această enervare subită.

— Scuzaţi-mă, zise grav Stepan Trofimovici, înţeleg că este vorba despre o chestiune de natură mai delicată…

— Nici un fel de chestiune delicată nu există şi cred că e ruşinos… Iar cuvântul „prostii” nu vi l-am adresat dumneavoastră, ci lui Liputin, pentru că le scoate de la el. Scuzaţi-mă, dacă s-a putut înţelege că m-am adresat dumneavoastră. Îl cunosc pe Şatov, dar pe nevastă-sa nu o cunosc deloc… deloc!

— Am înţeles, am înţeles; şi dacă am stăruit, e numai pentru că sărmanul nostru prieten îmi este foarte drag, notre irascible ami, şi m-a interesat mereu… Omul acesta şi-a schimbat radical, după părerea mea, concepţiile de odinioară, poate prea juvenile, dar totdeauna corecte. Şi atât de mult ţipă astăzi despre notre sainte Russie, încât de mult am socotit necesar să atribui această schimbare din organismul său – nici n-aş vrea s-o consider altfel – unei zguduiri puternice de ordin familial, şi anume căsătoriei sale nefericite. Eu, unul, care am studiat temeinic sărmana mea Rusie şi o cunosc aşa cum îmi cunosc propriul meu buzunar, iar poporului i-am consacrat întreaga mea viaţă, eu pot să vă asigur ca el nu cunoaşte poporul rus şi afară de asta…

— Nici eu nu cunosc deloc poporul rus şi… nu dispun de timp ca să-l studiez! reteză iar inginerul şi iar se răsuci brusc pe divan. Stepan Trofimovici îşi înghiţi vorba la jumătatea frazei.

— Dumnealui studiază, studiază, interveni grăbit Liputin, a şi început studiul şi a compus un articol deosebit de interesant despre cauzele sinuciderilor devenite atât de frecvente în Rusia şi în general despre cauzele care determină creşterea sau diminuarea numărului de sinucideri în societate. A ajuns la nişte rezultate uimitoare.

Inginerul se tulbură teribil.

— Nu ai nici un drept, bâigui el mânios, n-am scris nici un articol. N-am vreme să mă ocup de prostii. Te-am întrebat în mod confidenţial, cu totul întâmplător. Nici nu poate fi vorba despre articol; eu nu public nimic şi dumneata n-ai dreptul…

Liputin părea că încearcă o grozavă plăcere.

— Scuzele mele, poate că am greşit denumind opera dumitale literară drept articol.

Dumnealui nu face altceva decât să culeagă date şi observaţii; cât priveşte esenţa problemei sau, ca să zic aşa, latura ei morală, de asta nu se atinge deloc, ba şi morala ca atare o respinge integral şi împărtăşeşte principiul cel mai nou, principiul distrugerii universale în vederea binelui final. De pe acum, dumnealui pretinde peste o sută de milioane de capete pentru instaurarea raţiunii în Europa, deci mai mult decât s-a cerut la ultimul Congres al păcii. În această privinţă, Aleksei Nilâci a mers mult mai departe decât toţi ceilalţi. Inginerul îl asculta cu un zâmbet palid, dispreţuitor. Cam o jumătate de minut domni tăcerea.

— E o prostie crasă, Liputin, zise în sfârşit Kirillov cu oarecare demnitate. Dacă ţi-am spus în treacăt câteva puncte, iar dumneata te-ai agăţat de ele, mă rog, cum vrei. Dar nu ai nici un drept, pentru că despre aceste lucruri eu nu vorbesc nimănui. Eu detest vorbăria… Dacă există convingeri, pentru mine e clar… iar dumneata ai procedat în mod stupid. Eu nu discut probleme care sunt, pentru mine, soluţionate definitiv. Nu suport discuţia. Nu vreau să discut niciodată…

— Şi poate că faceţi foarte bine, nu-l răbdă inima să nu adauge pe Stepan Trofimovici.

— Vă cer scuze, dar aici eu nu sunt supărat pe nimeni, pe nimeni de aici, continuă musafirul cu un fel de febră. Timp de patru ani nu prea am avut contact cu oamenii… În aceşti patru ani am vorbit foarte puţin, căutând să nu mă întâlnesc cu nimeni, în interesul scopurilor mele, care nu privesc pe nimeni. Patru ani. Liputin a descoperit acest lucru şi-şi bate joc. Eu înţeleg şi nu mă supăr. Nu sunt susceptibil, ci mi-e necaz numai pe libertatea pe care şi-o ia. Şi dacă nu-mi expun ideile faţă de dumneavoastră, încheie el brusc cu o privire hotărâtă, n-o fac nu pentru că m-aş teme din partea dumneavoastră de un denunţ făcut guvernului; nicidecum; vă rog să nu vă închipuiţi cine ştie ce prostii în acest sens…

Nimeni nu mai adăugă nimic la aceste cuvinte. Se mulţumiră doar să schimbe priviri. Până şi Liputin uită să chicotească.

— Domnilor, regret mult, zise cu hotărâre, ridicându-se de pe divan, Stepan Trofimovici, dar mă simt foarte prost şi indispus. Vă rog să mă scuzaţi.

— A, să plecăm adică, se precipită domnul Kirillov, apucându-şi şapca. Foarte bine că aţi spus-o, sunt cam uituc.

El se ridică şi, cu un aer naiv, se apropie cu mâna întinsă de Stepan Trofimovici.

— Îmi pare rău că dumneavoastră nu vă simţiţi bine, iar eu am venit.

— Îţi doresc tot succesul la noi, răspunse Stepan Trofimovici cu multa bunăvoinţă, strângându-i fără grabă mâna. Înţeleg că dacă dumneata, după cum a reieşit din cuvintele dumitale, ai stat atât de mult în străinătate, evitând, pentru scopurile dumitale, societatea oamenilor şi ai uitat Rusia, atunci, desigur, ne vei privi pe noi ruşii neaoşi, fără să vrei, cu mirare, după cum şi noi la fel te vom privi pe dumneata. Mais cela passera. Într-o singură privinţă însă nu prea sunt dumirit: vrei să construieşti podul nostru şi în acelaşi timp declari că eşti pentru principiul distrugerii universale. Nu-ţi vor îngădui să construieşti podul nostru!

— Cum? Cum aţi spus… ei drăcie! strigă uimit Kirillov şi deodată izbucni într-un râs senin şi voios. Pentru o clipă faţa lui căpătă cea mai copilărească expresie, care mi se păru că i se potrivea foarte mult. Liputin îşi freca mâinile entuziasmat de remarca spirituală a

lui Stepan Trofimovici. Iar eu pur şi simplu mă minunam: de ce se speriase Stepan Trofimovici într-atât de Liputin şi de ce strigase „sunt pierdut”, când i-a auzit glasul?

V.

Ne opriserăm cu toţii în pragul uşii. Era acel moment când gazdele şi musafirii schimbă grăbiţi ultimele şi cele mai amabile cuvinte, iar apoi se despart mulţumiţi.

— Dumnealui a fost ursuz astăzi, strecură iar Liputin, oarecum în treacăt, părăsind camera. A avut cu căpitanul Lebeadkin un schimb de cuvinte cam tari. Căpitanul Lebeadkin îşi croieşte zilnic superba lui surioară, care e nebună, cu cravaşa, cu o veritabilă nagaică căzăcească; în fiecare dimineaţă şi în fiecare seară. Din cauza asta, Aleksei Nilâci s-a mutat în clădirea anexă, ca să nu asiste la aceste execuţii. Aşadar, la revedere.

— O bate pe sora sa? O nebună? Cu cravaşa? strigă Stepan Trofimovici, ca şi cum l-ar fi şfichiuit chiar pe el cineva cu cravaşa. Care soră? Care Lebeadkin?

Frica de adineauri părea că îl cuprinde iar în această clipă.

— Lebeadkin? Un căpitan în retragere; înainte se intitula numai locotenent-major…

— Dar nu mă interesează gradul lui! Ce fel de soră? Dumnezeule… dumneata ai spus… Lebeadkin? Păi, am avut noi unul Lebeadkin…

— Exact acela, Lebeadkin al nostru, ţineţi minte, la Virghinski?

— Păi, acela n-a fost prins cu bancnote false?

— Uite că s-a întors; de trei săptămâni aproape şi în nişte împrejurări cu totul speciale.

— Păi, este un ticălos!

— Ca şi cum la noi n-ar putea exista şi un ticălos? rânji deodată Liputin, iar ochişorii lui neastâmpăraţi păreau că îl pipăie pe Stepan Trofimovici.

— Ah, Dumnezeule, nu despre asta vorbeam eu… deşi în ceea ce priveşte ticăloşii sunt complet de acord cu dumneata, mai ales cu dumneata. Şi mai departe, mai departe? Ce-ai vrut să spui cu asta? Că doar dumneata negreşit ai vrut să spui ceva prin asta!

— Păi, ce să fie, nişte fleacuri… că adică acest căpitan, după toate aparenţele, a plecat atunci de la noi nu tocmai pentru hârtiuţele false, ci numai pentru a o găsi pe această surioară a sa, care se zice că se ascundea de el într-un anumit loc; şi uite acum a adus-o şi asta-i tot. Ce v-aţi speriat atâta, Stepan Trofimovici? De altfel, şi eu o spun luându-mă după pălăvrăgeala lui de beţivan, când e treaz nu prea vorbeşte despre asta. E un om foarte irascibil şi, ca să zic aşa, un militar cu veleităţi estetice, atâta doar că de un prost-gust uluitor. Iar surioara asta a lui nu numai că e nebună, dar e şi şchioapă. Cică ar fi sedus-o şi dezonorat-o cineva, iar pentru asta domnul Lebeadkin, de mult timp încoace, anual stoarce de la seducător nişte bănuţi, un fel de bir drept compensaţie pentru jignirea nobilă care i-a fost adusă, cel puţin aşa reiese din bâiguielile lui; iar eu aşa cred, că nu sunt decât nişte vorbe de beţivan. Se laudă! De altfel, treburile astea de obicei costă mai ieftin, în ce priveşte însă banii, este absolut adevărat că el are destui; acum o săptămână şi jumătate, zece zile, umbla încălţat pe picior gol, fără ciorapi, iar acum am văzut cu ochii mei că dispune de sute de ruble. Surioara lui are zilnic nişte crize, ţipă, iar el „o cheamă la ordine”, folosind cravaşa. Femeia, zice, trebuie ţinută la respect. Nu înţeleg cum de se

împacă cu toate astea Şatov, care locuieşte la etaj. Aleksei Nilâci n-a stat alături de ei decât trei zilişoare, îl cunoaşte din Petersburg, dar acum s-a mutat în atenansă din cauza gălăgiei.

— E adevărat? se adresă Stepan Trofimovici inginerului.

— Vorbeşti cam mult, Liputin, murmură acesta mânios.

— Mereu taine, secrete! De unde reuşiţi să adunaţi atâtea taine şi secrete?! strigă Stepan Trofimovici fără a se stăpâni. Inginerul se încruntă, roşi, ridică din umeri şi dădu să plece.

— Aleksei Nilâci i-a smuls chiar cravaşa din mână şi frângând-o a aruncat-o pe fereastră afară, s-au certat groaznic, adăugă Liputin.

— De ce trăncăneşti, Liputin, e absurd, ce rost are? se întoarse brusc Aleksei Nilâci.

— Dar de ce să ascundem, din modestie, cele mai generoase înclinaţii ale unui suflet nobil, adică ale sufletului dumitale, că despre al meu nu poate fi vorba?

— Ce stupide sunt toate acestea… şi absolut nelalocul lor… Lebeadkin este un prost şi cu totul neserios, iar pentru acţiune, chiar inutil, ba… şi dăunător. Ce rost are să pălăvrăgeşti atâta? Eu plec.

— Ce rău îmi pare! strigă Liputin cu un zâmbet senin. Altfel v-aş fi distrat, Stepan Trofimovici, cu încă o istorioară. Chiar şi venisem cu gândul acesta ca să v-o spun, deşi probabil că aţi şi auzit-o. Ei bine, să lăsăm pe altădată, Aleksei Nilâci e foarte grăbit… La revedere. Iar cu Varvara Petrovna mi s-a întâmplat ceva foarte nostim, m-a amuzat teribil; alaltăieri a trimis special să mă cheme; să te prăpădeşti de râs, nu altceva. La revedere.

Aci însă Stepan Trofimovici pur şi simplu se năpusti asupră-i ca un apucat: îşi înfipse degetele în umerii lui, îl întoarse brutal şi îl împinse înapoi în cameră, silindu-l să se aşeze pe scaun. Liputin de data asta părea că-şi pierduse cumpătul.

— Chiar aşa, zău! începu el primul, uitându-se cu fereală la Stepan Trofimovici, fără să se mişte de pe scaun. Mă pomenesc deodată chemat şi întrebat „confidenţial” cam ce părere aş avea eu personal: este sau nu este în toate minţile Nikolai Vsevolodovici? Cum să nu te cuprindă mirarea?

— Ai înnebunit! bâigui Stepan Trofimovici şi deodată păru că îşi iese din sărite. Liputin, dumneata ştii prea bine că ai venit aici numai şi numai ca să torni o mârşăvie în genul dumitale şi… poate că ceva şi mai rău!

Dintr-odată îmi veni în minte presupunerea lui cum că Liputin ştie despre chestiunea noastră nu numai mai mult decât noi, dar şi nişte lucruri pe care nu le vom afla niciodată.

— Vai de mine, Stepan Trofimovici! bolborosi Liputin, ca şi cum s-ar fi speriat grozav. Cum vă închipuiţi…

— Ajunge! Dă-i drumul! Te-aş ruga foarte mult, domnule Kirillov, să te întorci şi dumneata ca să fii de faţă, te rog! Aşezaţi-vă. Iar dumneata, Liputin, binevoieşte să ne spui totul deschis şi clar… fără nici un fel de ocolişuri şi subterfugii!

— Dacă aş fi ştiut că acest lucru o să vă impresioneze atât de mult, nici n-aş fi început. Eu, unul, am crezut că ştiţi totul de la Varvara Petrovna!

— Nimic de acest gen n-ai crezut dumneata! Începe dar, începe îţi spun!

— Vă rog numai să vă aşezaţi şi dumneavoastră; cum aş putea să stau pe scaun în timp ce dumneavoastră o să umblaţi atât de agitat în faţa mea… Nu se cade.

Stepan Trofimovici reuşi să se stăpânească şi se lăsă grav în fotoliu. Inginerul îşi propti încruntat privirea în pământ. Liputin se uita la ei savurând momentul.

— Păi, cum să încep… m-aţi zăpăcit de tot…

VI

— Cu totul pe neaşteptate, acum trei zile, mă pomenesc cu trimisul dumneaei: vă pofteşte, adică, să veniţi mâine la ora douăsprezece. Vă puteţi închipui? Mi-am lăsat toate treburile şi ieri, exact la amiază, mă înfăţişez la dânsa. Sunt introdus direct în salon; aştept un minut şi o văd că apare; mă pofteşte să iau loc pe scaun, iar dânsa se aşază în faţa mea. Stau şi nu-mi vine a crede ochilor; ştiţi doar cum m-a tratat întotdeauna! A început direct, fără nici un ocol, după maniera ei de totdeauna: „Îţi aduci aminte, zice, că acum patru ani Nikolai Vsevolodovici, fiind bolnav, a avut câteva manifestări ciudate, încât tot oraşul rămăsese perplex, până când totul s-a lămurit. Una dintre aceste fapte te privea direct pe dumneata. Nikolai Vsevolodovici ţi-a făcut atunci la insistenţa mea o vizită, după ce s-a însănătoşit. Ştiu de asemenea că el şi înainte de asta stătuse în câteva rânduri de vorbă cu dumneata. Spune-mi deschis şi sincer, dumneata… (aici ea ezită un pic) dumneata cum l-ai găsit atunci pe Nikolai Vsevolodovici… cum l-ai considerat în general… ce părere ţi-a făcut atunci şi… ce crezi acum? …”.

Aci dânsa s-a încurcat de tot, încât a tăcut aproape un minut întreg; apoi deodată s-a înroşit. M-am speriat grozav. Şi iarăşi a început pe un ton n-aş zice înduioşător, pentru că nu i se potriveşte deloc, ci foarte, foarte convingător: „Vreau, zice, să mă înţelegi bine, fără putinţa vreunei erori. Am trimis acum după dumneata pentru că te consider un om perspicace şi inteligent, capabil să faci o observaţie exactă (vă închipuiţi ce complimente!), înţelegi desigur şi faptul că-ţi vorbeşte o mamă… Nikolai Vsevolodovici a trecut în viaţa lui prin anumite situaţii ingrate şi numeroase încercări ale sorţii. Toate acestea, zice, s-ar putea să se fi răsfrânt asupra stării lui de spirit. Bineînţeles, nici nu poate fi vorba, zice, de nebunie, aşa ceva este absolut exclus! (Cuvinte rostite cu multă fermitate şi mândrie.) Dar e posibil să fi intervenit ceva bizar, anormal, o deviere în felul lui de a gândi, o înclinaţie de a privi lucrurile într-un mod aparte, neobişnuit (sunt exact cuvintele ei şi m-am mirat, Stepan Trofimovici, cu câtă precizie ştie Varvara Petrovna să înfăţişeze o situaţie. De! O femeie de o inteligenţă superioară!) Eu cel puţin, zice, am observat la el o anumită stare de nelinişte permanentă şi o tendinţă spre înclinaţii stranii. Dar eu sunt mamă, iar dumneata un om din afară, cu alte cuvinte capabil, cu inteligenţa dumitale, să-ţi formezi o părere mai obiectivă. Aşadar te implor (exact aşa a fost spus: te implor) să-mi spui tot adevărul, fără nici un fel de eschivări sau reticenţe. Şi dacă îmi vei promite totodată să nu uiţi nicicând că ţi-am vorbit în mod confidenţial, vei putea conta din partea-mi în viitor întotdeauna pe dorinţa constantă de a-ţi dovedi recunoştinţa mea, oricând îmi va sta în putere”. Ei, ce ziceţi de asta?!

— Ceea ce spui… dumneata e atât… e atât de stupefiant… bâigui Stepan Trofimovici, încât eu, pur şi simplu, nu te cred…

— Daţi-mi voie, daţi-mi voie! Gândiţi-vă numai, reluă Liputin, ca şi cum nici nu l-ar fi

auzit pe Stepan Trofimovici, în ce hal de tulburare şi nelinişte a trebuit să se afle dânsa, dacă a ajuns să se adreseze cu asemenea întrebare şi de la o înălţime ca a ei unui om ca mine, ba coborându-se până la a-mi solicita ca totul să rămână secret. Ce poate să însemne asta? O fi primit ceva veşti neaşteptate despre Nikolai Vsevolodovici?

— Eu nu cunosc… nici un fel de veşti… de câteva zile nici n-am văzut-o, dar… permite-mi să-ţi spun… se bâlbâi Stepan Trofimovici, adunându-şi cu greu gândurile, permite-mi să-ţi spun, Liputin, că dacă ţi s-o fi încredinţat un lucru confidenţial, iar dumneata acum în faţa tuturor…

— Absolut confidenţial! Să mă trăsnească Dumnezeu, dacă eu… Faptul că aici… ce are a face? Doar nu suntem nişte străini; să-l luăm, de pildă, chiar şi pe Aleksei Nilâci…

— Nu împărtăşesc deloc părerea dumitale; fără îndoială noi trei, care suntem de faţă, vom păstra secretul, dar de dumneata, al patrulea, eu mă tem şi n-am nici o încredere!

— Dar cum se poate? Păi, eu sunt cel mai interesat, că doar mi s-a promis o recunoştinţă veşnică! Iar eu tocmai voiam în privinţa aceasta să vă atrag atenţia asupra unui fapt foarte curios, aş zice mai curând psihologic decât pur şi simplu curios. Aseară, sub impresia convorbirii cu Varvara Petrovna (vă puteţi închipui desigur ce impresie a făcut asupra mea), m-am adresat lui Aleksei Nilâci, luându-l pe departe, cu o întrebare discretă: dumneata, i-am zis, l-ai cunoscut şi înainte pe Nikolai Vsevolodovici, şi în străinătate, şi la Petersburg; ce părere ai despre inteligenţa şi capacităţile lui? Şi dumnealui mi-a răspuns foarte laconic, după cum are obiceiul, că adică este un om de o inteligenţă subtilă şi cu o judecată sănătoasă. Dar n-ai observat cumva în decursul anilor, zic, o oarecare deviere de idei sau o anumită tendinţă în felul său de a gândi sau oarecare semne, ca să spun aşa, de nebunie? Cu alte cuvinte am repetat întrebarea Varvarei Petrovna. Şi, închipuiţi-vă, Aleksei Nilâci căzu deodată pe gânduri, se încruntă exact ca acuma şi zise: „Da, zice, uneori mi s-a părut că are în el ceva ciudat”. Notaţi totodată că dacă Aleksei Nilâci a putut să rămână cu o impresie de ceva straniu, ce putea să fie în realitate?

— Este adevărat? se întoarse Stepan Trofimovici către Alexei Nilâci.

— N-aş fi vrut să vorbesc despre asta, răspunse Aleksei Nilâci, ridicând deodată capul cu ochii scânteietori. Eu aş vrea să-ţi contest dreptul, Liputin. N-ai nici un drept în cazul de faţă să te referi la mine. Nicicând nu ţi-am spus părerea mea personală. Deşi l-am cunoscut la Petersburg, dar e prea mult de atunci, şi cu toate că l-am întâlnit recent, de fapt îl cunosc prea puţin pe Nikolai Stavroghin. Te rog să mă excluzi din cauză şi apoi… toate acestea aduc foarte mult a clevetire.

Liputin îşi desfăcu braţele asemeni unui inocent ultragiat.

— Clevetitor! Poate chiar spion? Îţi vine uşor, Aleksei Nilâci, să mă critici, excluzându-te complet din cauză. Dar n-ai să mă crezi, Stepan Trofimovici, că până şi Lebeadkin – un om pare-se cum nu se poate mai prost… încât ţi se face şi ruşine să spui cât de prost este; cunoaştem cu toţii comparaţia rusească, care indică gradul maxim în această privinţă – ei bine, până şi el se consideră jignit de Nikolai Vsevolodovici, cu toate că îl admiră pentru ascuţimea lui de spirit. „Sunt uimit, zice, de acest om: de acest şarpe foarte subtil” (propriile lui cuvinte). Iar eu (tot sub influenţa convorbirii de ieri şi după ce am stat de vorbă şi cu Aleksei Nilâci) îi zic: cum crezi, căpitane, ce părere ai dumneata: este scrântit sau nu şarpele dumitale foarte subtil? Ei bine, n-o să mă credeţi, dar parcă l-aş fi ars pe

neaşteptate pe la spate cu biciul; pur şi simplu a sărit în sus: „Da, zice… da, zice, numai că faptul acesta nu poate să influenţeze…”; ce anume să influenţeze, n-a mai spus-o; şi imediat după aceea s-a îngândurat atât de amarnic, atâta s-a îngândurat, încât şi beţia i-a zburat din cap. Şedeam împreună în cârciuma lui Filippov. Şi abia peste o jumătate de oră mă pomenesc că izbeşte deodată cu pumnul în masă: „Da, zice, poate să fie şi scrântit, numai că faptul acesta nu poate influenţa…” şi iar n-a mai spus ce nu poate influenţa. Bineînţeles, eu vă relatez acum doar un rezumat al conversaţiei, dar ideea în sine este clară; pe oricine ai întreba, toţi ajung să creadă la fel, deşi poate că înainte nimănui nici nu-i trecuse prin cap acest gând: „Da, zic ei, e nebun; e foarte deştept, dar poate că e şi nebun”.

Stepan Trofimovici părea că meditează adânc.

— Şi cine l-a pus la curent pe Lebeadkin?

— În privinţa aceasta binevoiţi să-l întrebaţi pe Alexei Nilâci, care chiar acum m-a făcut aici în faţa dumneavoastră spion. Eu sunt spion, nu ştiu nimic, iar Aleksei Nilâci ştie toate dedesubturile şi tace.

— Eu nu ştiu nimic sau nu ştiu mare lucru, răspunse cu aceeaşi enervare inginerul. Dumneata îi dai lui Lebeadkin să bea, ca după ce l-ai îmbătat să afli. Şi pe mine dumneata m-ai adus aici ca să afli nu ştiu ce, ca să mă faci să vorbesc. Prin urmare, eşti un spion!

— Nu l-am îmbătat încă, de altfel nici nu merită el o asemenea cheltuială, cu toate tainele lui, care nu reprezintă pentru mine nici atâtica interes, nu ştiu dacă şi pentru dumneavoastră. Dimpotrivă, el face risipă de bani, deşi acum douăsprezece zile venise la mine să-mi ceară cincisprezece copeici; el îmi dă mie să beau şampanie şi nu eu lui. Dar staţi că mi-aţi sugerat o idee, pentru că dacă va fi nevoie, va trebui să-l îmbăt şi anume ca să aflu şi poate că într-adevăr reuşesc să aflu… micile voastre secrete, se oţărî cu răutate Liputin.

Stepan Trofimovici se uita nedumerit la cei doi puşi pe ceartă. Amândoi se divulgau reciproc şi fără menajamente. M-am gândit atunci că Liputin l-a adus pe acest Aleksei Nilâci tocmai cu scopul de a-l atrage într-o discuţie, necesară lui, printr-o a treia persoană, maniera lui preferată.

— Aleksei Nilâci îl cunoaşte prea bine pe Nikolai Vsevolodovici, continuă el enervat, dar nu vrea să vorbească. Iar la întrebarea dumneavoastră despre căpitanul Lebeadkin, pot să vă spun că el l-a cunoscut înaintea noastră, la Petersburg, cu vreo cinci sau şase ani în urmă, în acea perioadă obscură, dacă se poate spune astfel, din viaţa lui Nikolai Vsevolodovici, când el nici nu intenţiona să ne ferice ască cu prezenţa lui aici. E de presupus că pe atunci prinţul nostru îşi alesese la Petersburg un anturaj de cunoscuţi destul de bizar. Cam în acelaşi timp a făcut cunoştinţă şi cu Aleksei Nilâci, se pare.

— Ia seama, Liputin, te previn că Nikolai Vsevolodovici intenţionează să vină curând pe aici şi că el nu e omul care să se lase călcat pe bătătură.

— Păi, ce poate să aibă cu mine? Eu sunt primul care strigă în gura mare că este un om de o inteligenţă subtilă şi rafinată, şi pe Varvara Petrovna ieri în acelaşi sens am reuşit s-o liniştesc, „Însă, zic, în ce priveşte firea, temperamentul lui, n-aş putea să garantez”. La fel şi Lebeadkin spunea ieri: „Din cauza firii lui, zice, am avut de suferit”. Ehe, Stepan

Trofimovici, vă vine uşor să strigaţi că mă tot ţin de clevetiri şi de intrigi şi, notaţi-vă bine, toate acestea mi le spuneţi după ce m-aţi tras de limbă şi cu ce curiozitate încă. Însă Varvara Petrovna a pus ieri punctul pe i: „Dumneata, zice, erai personal interesat în acest caz, de aceea mă adresez dumitale”. Păi, sigur! Despre ce fel de scopuri ascunse mai poate fi vorba, când a trebuit să înghit din partea Excelenţei sale o jignire personală în public! Nu vi se pare că am motive suficiente să mă interesez şi nu numai de dragul bârfei? Astăzi îţi strânge mâna, iar a doua zi te miri de ce şi cum, pentru ospitalitatea ta, te pălmuieşte în faţa întregii societăţi onorabile, numai fiindcă aşa i-a plăcut dumnealui. Din prea mare huzur o face! Iar principalul la oameni ca el e femeia: ăştia sunt fluturi de noapte şi cocoşei voinicoşi! Coconaşi cu aripioare, în chip de antici amoraşi, crăişori ŕ la Peciorin, mâncători de inimi! Vă vine uşor să vorbiţi, Stepan Trofimovici, holtei inveterat, să mă faceţi bârfitor din cauza Excelenţei sale. Dar ia să fiţi căsătorit, pentru că şi astăzi sunteţi un om chipeş, şi să vă luaţi o tânără frumuşică! Parcă vă văd atunci cum încuiaţi uşile şi vă baricadaţi toată casa de teama prinţului nostru! Ce să mai vorbim de altceva, uite aceeaşi mademoiselle Lebeadkina, bătută acum cu cnutul. De n-ar fi ea nebună şi şchioapă, apoi zău c-aş crede că tocmai ea este victima pasiunilor fantelui nostru şi de aceea a avut de suferit căpitanul Lebeadkin, „jignit în demnitatea sa familială”, cum se exprimă el. Atâta doar că nu prea corespunde gustului rafinat al Excelenţei sale, deşi, oho, nici asta n-ar fi pentru el o piedică. Orice fruct e bun câteodată, numai să-i pice în mână într-o anume dispoziţie… Iată, dumneata vorbeşti de bârfă, păi, numai eu sunt acela care bate toba când se ştie că urlă tot oraşul, iar eu nu fac altceva decât să ascult şi să dau din cap, zicând ca ei şi ţinând hangul: acest lucru, după câte ştiu eu, nu este interzis.

— Urlă tot oraşul, adică despre ce?

— Adică vreau să spun că ţipă căpitanul Lebeadkin, beat fiind, prin tot oraşul; păi, nu e ca şi cum piaţa întreagă ar ţipa? Ce vină am eu? Îmi arăt interesul numai printre prieteni, pentru că mă consider aici totuşi ca între prieteni, ne cuprinse el într-o privire plină de candoare. Iată un caz, de pildă: Excelenţa sa ar fi expediat încă din Elveţia printr-o domnişoară foarte, foarte onorabilă şi, ca să zic aşa, orfană modestă, pe care am onoarea s-o cunosc, trei sute de ruble pentru a-i fi transmise căpitanului Lebeadkin. Iar Lebeadkin, ceva mai târziu, a primit o ştire dintre cele mai exacte, nu spun de la cine, dar tot de la o persoană foarte, foarte onorabilă, şi deci o ştire absolut exactă, că i s-au trimis o mie de ruble şi nu trei sute! … Aşadar, s-a revoltat Lebeadkin, domnişoara respectivă m-a frustrat de şapte sute de ruble şi nu este exclus să reclame aceşti bani pe cale poliţienească, aşa cel puţin ameninţă el şi ţipă în gura mare prin tot oraşul…

— E o ticăloşie, ceea ce faci dumneata e o ticăloşie, sări deodată inginerul.

— Păi, chiar dumneata eşti acea persoană foarte onorabilă, care i-a confirmat lui Lebeadkin, din partea lui Nikolai Vsevolodovici, că i s-au trimis o mie de ruble şi nu trei sute. Şi mi-a spus-o însuşi căpitanul Lebeadkin, fiind beat.

— E… e o confuzie groaznică. O fi greşit careva… E absurd, şi din partea dumitale e o ticăloşie! …

— Păi, şi eu aş vrea să cred că este absurd şi ascult cu mare mâhnire, pentru că, orice s-ar spune, e amestecată aici o domnişoară foarte onorabilă, în primul rând cu aceste şapte sute de ruble şi în al doilea prin vădite raporturi de intimitate cu Nikolai Vsevolodovici. Dar

ce-l costă pe Excelenţa sa că-şi bate joc de o fată sau de nevasta altuia, cum a procedat în cazul meu? Dă peste un om plin de generozitate şi îl pune să acopere cu numele său cinstit păcatele altuia. N-am păţit şi eu la fel? Că doar despre mine vorbesc…

— Fereşte-te, Liputin! se săltă în fotoliu Stepan Trofimovici şi păli.

— Să nu-l credeţi, să nu-l credeţi! Careva s-a înşelat, iar Lebeadkin e un beţiv… strigă inginerul emoţionat la culme. Totul se va lămuri, iar eu nu mai pot… şi consider că e o josnicie… şi destul, destul!

Părăsi în fugă încăperea.

— Dar ce faci? Vin şi eu cu dumneata! se agită Liputin, sărind din locul său şi alergând după Aleksei Nilâci.

VII.

Stepan Trofimovici rămase un minut pierdut pe gânduri: mă privi nu ştiu cum fără să se uite la mine, îşi luă pălăria, bastonul şi ieşi încet din cameră. Îl urmai ca adineauri. Ieşind pe poartă, el observă că-l însoţesc şi îmi spuse:

— Da, ai putea fi martorul… de l’accident. Vous m’accompagnerez, n’est-ce pas?

— Stepan Trofimovici, nu cumva vrei să te duci acolo? Gândeşte-te ce-ar putea să se întâmple!

Cu un zâmbet pierdut şi jalnic, un zâmbet de ruşine, de exasperare, şi în acelaşi timp de ciudat extaz, el îmi şopti oprindu-se pentru o clipă:

— N-o să mă căsătoresc ca să acopăr „păcatele altuia”!

Atâta am aşteptat. În sfârşit acest cuvânt tainic fusese rostit. După o săptămână întreagă de fereală şi echivocuri, el îmi revela gândirea sa secretă. Pur şi simplu mi-am ieşit din fire:

— Cum e cu putinţă să admiţi chiar şi posibilitatea unui gând atât de murdar… atât de meschin, dumneata, Stepan Verhovenski, cu inteligenţa dumitale rafinată, cu inima dumitale generoasă şi… înainte chiar de a fi intervenit Liputin!

Îmi repezi o privire scurtă şi, fără a răspunde, porni pe drumul său. N-am vrut să-l las singur. Voiam să atest toate astea, în versiunea mea, în faţa Varvarei Petrovna. L-aş fi iertat, dacă i-ar fi dat crezare numai lui Liputin, din cauza moliciunii sale de caracter, acum însă era limpede că el ajunsese la asemenea gânduri înainte de a-l fi auzit pe Liputin, iar Liputin nu făcuse altceva decât să-i confirme bănuielile şi să toarne gaz pe foc. Nu ezitase o clipă să suspecteze o fată chiar din prima zi, fără să aibă măcar un temei oarecare, fie chiar şi de natura impulsurilor lui Liputin. Procedeul despotic al Varvarei Petrovna şi-l explica numai prin dorinţa ei disperată de a acoperi păcatele aristocratice ale nepreţuitului ei Nicolas printr-o căsătorie cu un om onorabil! Tare aş fi vrut în acel moment să-şi primească pedeapsa meritată pentru aceasta.

— O! Dieu qui est şi grand et şi bon! O, cine mă va linişti! strigă el făcând încă vreo sută de paşi şi oprindu-se brusc.

— Să ne întoarcem îndată înapoi şi vă explic eu tot! strigai tare, întorcându-l cu faţa spre casă.

— El este! Stepan Trofimovici, dumneata eşti? Dumneata? se auzi lângă noi un glas sonor, tânăr şi melodios.

Fără să fi observat cum, în faţa noastră răsări deodată o călăreaţă, Lizaveta Nikolaevna, cu însoţitorul ei nelipsit. Îşi opri calul.

— Dar vino, vino mai repede! îl chemă ea cu voce cântătoare şi veselă. De doisprezece ani nu te-am văzut şi totuşi te-am recunoscut… se poate să nu mă recunoşti?

Stepan Trofimovici îi apucă mâna întinsă şi o sărută cu adoraţie. O privea ca într-o rugă nesfârşită, nefiind în stare să pronunţe nici un cuvânt.

— M-a recunoscut şi e bucuros! Mavriki Nikolaevici, el este extaziat că mă vede! Dar de ce n-ai venit de atâta timp, două săptămâni încheiate? Tanti a vrut să mă facă să cred că dumneata eşti bolnav şi că nu poţi fi deranjat; dar eu eram convinsă că tanti nu spune adevărul. Am bătut din picior, am tunat şi împotriva dumitale, dar voiam neapărat, neapărat ca dumneata să faci primul pas şi de aceea n-am trimis să te cheme. Dumnezeule, dar nu s-a schimbat deloc! Îl cerceta cu ochi scânteietori, aplecându-se pe şa. E chiar ridicol cum nu s-a schimbat deloc! Ba nu, greşesc, i-au apărut nişte riduri, multe riduri în colţul ochilor şi pe obraji, şi fire de păr cărunt, însă ochii sunt aceiaşi! Dar eu m-am schimbat mult? M-am schimbat? De ce taci mereu şi nu spui nimic?

Îmi răsări în minte în acea clipă ceea ce auzisem povestindu-se, cum că era aproape să se îmbolnăvească atunci când a fost dusă la Petersburg la vârsta de unsprezece ani şi că mereu plângea şi întreba de Stepan Trofimovici.

— Dumneata… eu… bâiguia el acum cu vocea sugrumată de bucurie, chiar cu o clipă înainte strigasem: „Cine mă va linişti!” şi a răsunat vocea dumitale… Socot că a intervenit o minune et je commence ŕ croire.

— En Dieu? En Dieu, qui est lŕ-haut et qui est şi grand et şi bon? Vezi, toate prelegerile dumitale le ţin minte pe de rost. Mavriki Nikolaevici, de-ai şti ce putere de credinţă îmi insufla el en Dieu, qui est şi grand et şi bon! Dar îţi aduci aminte despre povestirea cum a descoperit Columb America, cum au strigat cu toţii: „Pământ, pământ!”? Dădaca Aliona Frolovna spune că după aceea eu toată noaptea am aiurat şi am strigat prin vis: „Pământ, pământ!”. Îţi mai aduci aminte cum mi-ai povestit istoria prinţului Hamlet? Dar cum mi-ai descris felul în care sunt transportaţi bieţii emigranţi din Europa în America? Şi nu era adevărat, am aflat eu pe urmă cum erau transportaţi; dar ce frumoasă mi se părea atunci această minciună, Mavriki Nikolaevici, aproape mai frumoasă decât orice adevăr! De ce te uiţi aşa la Mavriki Nikolaevici? Este omul cel mai bun şi cel mai devotat din lumea întreagă, şi dumneata trebuie neapărat să-l îndrăgeşti, ca pe mine! Il fait tout ce que je veux. Dar, dragul meu Stepan Trofimovici, înseamnă că eşti iarăşi nefericit, dacă în plină stradă ai putut striga cine te va linişti? Eşti nefericit, nu-i aşa? Nu-i aşa?

— Acum sunt fericit…

— Te nedreptăţeşte tanti? continuă ea fără să asculte. Aceeaşi tanti rea, nedreaptă şi veşnic nepreţuită pentru noi! Dar îţi mai aduci aminte cum te aruncai în braţele mele în parc şi eu te consolam şi plângeam; nu trebuie să te temi de Mavriki Nikolaevici; el ştie totul, totul despre dumneata, de mult, şi ai putea să plângi pe umărul lui cât ai vrea, şi el va sta cât va trebui! … Ridică-ţi puţin pălăria, dă-o jos de tot pentru o clipă, întinde capul,

saltă-te în vârful picioarelor ca să te sărut pe frunte, ca atunci la despărţire, când ne-am luat rămas-bun pentru ultima dată. Vezi, domnişoara aceea ne priveşte şi ne admiră de la fereastră… Ei hai, mai aproape, mai aproape. Dumnezeule, cum a încărunţit!

Şi, aplecându-se mai mult pe şa, ea îl sărută pe frunte.

— Ei, acum să mergem la dumneata acasă! Ştiu unde locuieşti. Îndată, peste o clipă, voi veni la dumneata. Eu prima am să-i fac încăpăţânatului meu vizita, iar după aceea o să te aduc cu forţa pentru toată ziua la noi. Mergi, aşadar, şi pregăteşte-te să mă întâmpini.

Şi fata porni în goana calului însoţită de cavalerul ei. Ne-am întors. Stepan Trofimovici se aşeză pe divan şi izbucni în plâns.

— Dieu! Dieu, exclamă el, enfin une minute de bonheur! Nu trecură nici zece minute şi ea apăru, după cum făgăduise, însoţită de Mavriki Nikolaevici al ei.

— Vous et le bonheur, vous arrivez en męme temps! se ridică el s-o întâmpine.

— Poftim un buchet; l-am luat de la madame Chevalier, are flori toată iarna pentru domnişoarele care îşi serbează onomastica. Ţi-l prezint şi pe Mavriki Nikolaevici, faceţi cunoştinţă. Am vrut să aduc în loc de buchet o plăcintă, dar Mavriki Nikolaevici m-a asigurat că n-ar fi în spiritul obiceiurilor ruseşti.

Acest Mavriki Nikolaevici era un căpitan de artilerie, de vreo treizeci şi trei de ani, un domn înalt, frumos, cu o ţinută de o corectitudine ireproşabilă; cu o faţă impunătoare şi la prima vedere chiar severă, cu toată bunătatea lui uimitoare, de o mare delicateţe şi de care oricine rămânea convins chiar din primele clipe de cunoştinţă. De altfel, era cam taciturn, părea foarte calm şi nu căuta să lege prietenie cu orice preţ. Mulţi pe urmă au susţinut la noi că era cam mărginit, dar nu prea aveau dreptate.

Nu voi încerca să descriu frumuseţea Lizavetei Nikolaevna. Tot oraşul vuia despre frumuseţea ei, deşi unele dintre doamnele şi domnişoarele noastre se arătară indignate, nefiind de acord cu această apreciere. Erau printre ele şi persoane care începuseră chiar s-o urască pe Lizaveta Nikolaevna, în primul rând pentru mândria ei: Drozdovii aproape că nici nu începuseră să facă seria vizitelor de rigoare, şi asta fusese considerată drept jignire, deşi de vină era starea bolnăvicioasă în care se afla într-adevăr Praskovia Ivanovna. În al doilea rând, o urau pentru faptul că era ruda soţiei guvernatorului; în al treilea rând, pentru că zilnic se plimba călare. În oraşul nostru până astăzi n-au existat amazoane; era firesc deci ca apariţia Lizavetei Nikolaevna, călare, mai ales după ce nici nu făcuse vizitele aşteptate, să fie considerată o sfidare a societăţii. De altfel, toată lumea aflase deja că plimbările călare îi fuseseră prescrise de medic, ceea ce oferea un prilej bine-venit să se discute cu destul venin despre constituţia ei bolnăvicioasă. Şi într-adevăr era bolnavă. Ceea ce se observa la ea de la prima vedere era o stare necontenită de surescitare nervoasă, maladivă. Vai! sărmana suferea mult şi explicaţia se găsi abia ulterior. Acum, amintindu-mi trecutul, n-aş mai putea susţine că era o frumuseţe deosebită, cum mi se păruse atunci. E posibil chiar să nu fi fost deloc frumoasă. Înaltă, subţirică, dar zveltă şi puternică, ea surprindea chiar prin neregularitatea trăsăturilor feţei. Avea ochii dispuşi oblic, ca la calmuci; era palidă, cu pometi destul de pronunţaţi, brună şi slabă la faţă, şi totuşi chipul acesta avea ceva care atrăgea şi subjuga! O forţă neînţeleasă se făcea simţită în privirea scânteietoare a ochilor ei negri; văzând-o, îţi apărea „ca o învingătoare făcută anume pentru a învinge”. Părea mândră, ba uneori chiar arogantă; nu ştiu dacă reuşea vreodată să

fie bună; dar ştiu foarte bine că voia şi se forţa să fie cât de cât bună. În firea ei sălăşluiau desigur multe năzuinţe frumoase şi puternice înclinaţii spre acţiuni generoase; dar totul în firea ei părea că-şi caută mereu un echilibru pe care nu şi-l găsea, totul era ca într-un haos, ca într-o agitaţie, într-un zbucium. Nu este exclus că îşi impunea rigori excesive faţă de ea însăşi şi nu găsea niciodată destulă forţă ca să-şi satisfacă aceste exigenţe.

Se aşeză pe divan şi îşi plimbă privirea prin cameră.

— De ce oare în asemenea clipe mă cuprinde tristeţea? Lămureşte-mă dumneata, care eşti un savant. Toată viaţa mea m-am gândit ce fericită şi bucuroasă o să fiu când am să te revăd şi când îmi voi aduce aminte de toate şi uite că acum parcă nici n-aş fi bucuroasă, deşi te iubesc… O, Doamne, are portretul meu atârnat pe perete! Dă-mi-l să-l văd; da, mi-aduc aminte; mi-aduc aminte!

Un excelent portret în miniatură, pictat în acuarelă, al Lizei la vârsta de doisprezece ani îi fusese trimis lui Stepan Trofimovici de către Drozdovi din Petersburg, cu vreo nouă ani în urmă. De atunci atârna permanent pe unul dintre pereţii camerei lui.

— Eram eu într-adevăr un copil atât de drăguţ? E chiar chipul meu?

Ea se ridică cu portretul în mână şi se privi în oglindă.

— Ia-l mai repede, strigă ea restituindu-i portretul, nu-l mai atârna acum; după ce voi pleca; nu vreau să-l privesc. Ea îşi reluă locul pe divan. O viaţă s-a scurs, a început alta, apoi astălaltă s-a scurs, a început a treia şi aşa fără sfârşit. Toate capetele parcă sunt tăiate cu foarfecele, vezi ce lucruri învechite îţi spun, şi totuşi cât adevăr conţin ele!

Surâzând, ea se uită la mine; de câteva ori mă privise până atunci, dar Stepan Trofimovici, din cauza emoţiei, uitase că îmi promisese să mă prezinte.

— Dar de ce portretul meu atârnă la dumneata sub nişte pumnale? Şi de ce ţii atâtea pumnale şi săbii?

Într-adevăr, pe acel perete avea, nu ştiu de ce, două iatagane încrucişate, iar deasupra o veritabilă sabie de cerchez. Punând această întrebare ea mă privi drept în faţă, încât mă simţii ispitit să-i răspund eu, dar mă reţinui. Stepan Trofimovici se dumiri în sfârşit să mă prezinte.

— Am auzit, am auzit, zise ea, şi sunt încântată. Maman a auzit şi ea multe despre dumneata. Faceţi cunoştinţă cu Mavriki Nikolaevici. E un om admirabil. Mi-am şi făcut despre dumneata o idee cam caraghioasă: eşti confidentul lui Stepan Trofimovici, nu-i aşa?

Roşii.

— O, iartă-mă, te rog, cuvântul nu e deloc potrivit; nu-i nicidecum caraghios, ci aşa… (ea roşi şi se simţi încurcată). De altfel, de ce să-mi fie ruşine de vreme ce eşti un om admirabil? Mavriki Nikolaevici, e timpul să plecăm! Stepan Trofimovici, peste o jumătate de oră să fii negreşit la noi. Doamne, câte avem de vorbit! Acum voi fi eu confidenta dumitale şi vom sta de vorbă despre toate, înţelegi?

Stepan Trofimovici tresări speriat.

— O, Mavriki Nikolaevici ştie tot, să nu-ţi fie jenă de el!

— Dar ce anume ştie?

— Ce-i cu dumneata? strigă ea uimită. A, vezi! E deci adevărat că ele fac din asta ceva secret. N-am vrut să cred. Şi pe Daşa o ascund. Adineauri, tanti nu m-a lăsat să mă duc la Daşa, spunând că o doare capul.

— Dar… cum de-ai aflat?

— O, Doamne, aşa cum a aflat toată lumea. Mare lucru!

— Chiar toată lumea? …

— Bineînţeles! E adevărat, mama a ştiut mai întâi de la Aliona Frolovna, dădaca mea; iar dădaca auzise de la Nastasia, care a venit în fugă să ne spună. I-ai vorbit probabil Nastasiei? Ea susţine că i-ai spus chiar dumneata.

— Eu… într-adevăr i-am spus o dată… bâigui Stepan Trofimovici, roşindu-se până în vârful urechilor, dar… aşa prin aluzii… j'étais şi nerveux et malade et puis…

Ea izbucni în hohote.

— Şi întâmplându-se să-ţi lipsească în acel moment un confident, s-a nimerit să apară Nastasia, ce vrei mai mult! Nastasia are o puzderie de cumetre prin oraş! Dar nu te mai necăji atâta; lasă-i să ştie, chiar e mai bine aşa. Vino aşadar cât mai repede, noi luăm masa devreme… Da, era cât pe-aci să uit, şi se aşeză iar. Ce vreau să te întreb, ce reprezintă acest Şatov?

— Şatov? E fratele Dariei Pavlovna…

— Ştiu că-i este frate, vai ce om eşti! îl întrerupse ea cu nerăbdare. Vreau să ştiu ce fel de om e!

— C'est un pense-creux d'ici. C'est le meilleur et le plus irascible homme du monde…

— Am auzit şi eu că e nu ştiu cum, cam ciudat. De altfel, nu despre asta e vorba. Mi s-a spus că ştie trei limbi, cunoaşte şi engleza, şi se pricepe la lucrări literare. În cazul acesta, aş avea pentru el destul de lucru; am nevoie de un colaborator, şi cu cât mai repede, cu atât mai bine. Cum crezi, va accepta să-i dau nişte lucrări sau nu? Mi-a fost recomandat…

— O, desigur, et vous ferez un bienfait…

— Nu ca să fac bienfait, am nevoie chiar eu de un ajutor.

— Îl cunosc destul de bine pe Şatov, intervenii eu, şi dacă mă împuterniciţi să-i transmit, chiar în clipa aceasta m-aş duce la el.

— Transmite-i să vină la mine mâine la ora douăsprezece. Admirabil! Mulţumesc. Mavriki Nikolaevici, eşti gata?

Şi plecară. Eu, bineînţeles, mă pregătii să alerg îndată la Şatov.

— Mon ami! mă ajunse din urmă în pridvor Stepan Trofimovici. Să vii negreşit la mine pe la ora zece sau unsprezece, când mă întorc. Mă simt atât de vinovat faţă de dumneata şi… faţă de toţi, faţă de toţi.

VIII.

Pe Şatov nu-l găsii acasă; mai trecui pe la el peste vreo două ore, tot nu venise. În sfârşit, pe la ora opt revenii, crezând că o să-l găsesc sau, dacă nu, să-i las un bileţel; nu era acasă. Locuinţa lui era încuiată; ştiam că stă singur şi că nu are pe nimeni în serviciul său. Mă gândii atunci să cobor, la căpitanul Lebeadkin, ca să-l întreb despre Şatov; dar şi aici găsii uşa încuiată, nici ţipenie de om şi nici vreo lumină la fereastră, ca şi cum casa era pustie. Trecui cuprins de curiozitate prin faţa uşii lui Lebeadkin, sub influenţa celor auzite mai deunăzi. În cele din urmă mă hotărâi să trec mâine, mai devreme. De altfel, nici nu puneam mare nădejde pe bileţel; Şatov putea să nu-l ia în considerare, îndărătnic şi sfios cum era. Blestemându-mi acest insucces şi dând să ies pe poartă, îl întâlnii pe neaşteptate pe domnul Kirillov; se întorcea acasă şi el cel dintâi mă recunoscu. Întrucât el primul deschise vorba, îi povestii în câteva cuvinte că aş fi vrut să-i las lui Şatov un bileţel.

— Vino cu mine, zise el. Aranjez eu totul.

Îmi adusei aminte că, după spusele lui Liputin, el ocupase în dimineaţa aceea atenansa de lemn din curte. În acest pavilion, prea încăpător pentru un singur om, stătea şi o bătrână surdă, care se îngrijea de locuinţă. Proprietarul ţinea o cârciumă într-o clădire nouă situată pe o altă stradă, iar bătrâna, se pare o rudă a lui, rămăsese să supravegheze casa cea veche. Camerele din pavilion păreau destul de curate, dar tapetele erau vechi şi murdare. Încăperea în care intrarăm era mobilată cu nişte vechituri de toate felurile, adunate la întâmplare: două măsuţe pentru jocul de cărţi, o comodă de frasin, o masă imensă de brad luată cine ştie din ce izbă sau bucătărie, nişte scaune şi o canapea cu spetezele în gratii şi cu perne tari de piele; într-un colţ se afla o icoană, în faţa căreia bătrâna aprinsese o candelă, iar pe pereţi atârnau două portrete mari în ulei, întunecate de vreme: unul al decedatului împărat Nikolai Pavlovici, făcut, judecând după cum arăta, încă din deceniul al treilea al veacului; altul, al unui arhiereu.

Domnul Kirillov aprinse o lumânare şi scoase din valiza sa aflată într-un colţ, cu lucrurile încă nedesfăcute, un plic, un bastonaş de ceară şi un sigiliu personal de cristal.

— Introdu bileţelul dumitale în acest plic, lipeşte-l şi scrie numele adresantului.

Încercai să obiectez că nu e nevoie, dar la insistenţa lui procedai cum îmi spuse. După ce scrisei adresa, pusei mâna pe şapcă.

— Aş fi vrut să-ţi ofer un ceai, zise el. Mi-am cumpărat din oraş ceai. Nu doreşti?

Nu-l refuzai. Curând bătrâna aduse ceaiul, adică un imens ceainic plin cu apă clocotită, un ceainic mic cu multă esenţă de ceai, două căni mari de lut, cu ornamente destul de rudimentare, un colac şi o farfurie adâncă, mare, plină de zahăr căpăţână fărâmat în bucăţi.

— Îmi place ceaiul. Noaptea. Mult, zise el. Mă plimb prin cameră şi beau ceai; până-n zori. În străinătate, noaptea, n-ai cum să bei ceai.

— Te culci spre ziuă?

— Întotdeauna; şi de mult; mănânc foarte puţin; mă ţin mai mult cu ceai. Liputin este şiret, dar nerăbdător.

Mă miră faptul că era dispus să stea de vorbă; hotărâi să profit de acest moment.

— Adineauri s-au produs nişte încurcături neplăcute, zisei eu. El se încruntă.

— E o prostie; nişte fleacuri. De altfel, toate nu sunt decât nişte fleacuri, deoarece Lebeadkin e mereu beat. Nu i-am spus lui Liputin aşa ceva, ci doar i-am explicat că este o prostie; pentru că acela e denaturat. Liputin are multă fantezie şi pe temeiul acestor prostii a construit un edificiu întreg. Ieri încă l-am crezut pe Liputin.

— Iar astăzi pe mine? râsei eu.

— Păi, dumneata cunoşti acum totul. Liputin ori este prea slab, ori e nerăbdător, ori e primejdios, ori… invidios. Ultimul cuvânt mă surprinse.

— De altfel, ai înşirat atâtea calificative, încât este exclus să nu i se potrivească vreunul.

— Dacă nu chiar toate la un loc.

— Tot ce se poate. Liputin e un adevărat haos! E adevărat că adineauri a minţit zicând că intenţionezi să scrii o lucrare?

— Da' de ce să fi minţit? se încruntă el iar, lăsând privirea în pământ.

Îmi cerui scuze, căutând să-l asigur că nu vreau să-l trag de limbă. El roşi.

— A spus adevărul; scriu. Dar nu are nici o importanţă. Tăcurăm timp de un minut; şi deodată, pe faţa lui apăru acelaşi zâmbet de odinioară, un zâmbet de copil.

— Cât despre capete, el singur a născocit chestia asta inspirându-se dintr-o carte, chiar el mi-a spus-o; şi înţelege prost ce i se spune; eu nu urmăresc decât să aflu cauza pentru care oamenii nu se hotărăsc să se sinucidă; atâta tot. Dar nici asta n-are importanţă.

— Cum nu se hotărăsc? Nu sunt destule sinucideri?

— Prea puţine.

— Găseşti într-adevăr?

El nu-mi răspunse, se sculă şi începu să se plimbe îngândurat prin cameră.

— Ce-i reţine pe oameni, după părerea dumitale, să se sinucidă? îl întrebai eu.

Mă privi distrat, căutând parcă să-şi aducă aminte despre ce vorbiserăm.

— Eu… Încă nu ştiu prea bine… Două prejudecăţi îi reţin, două lucruri; numai două; unul mic şi neînsemnat, celălalt foarte important. Dar şi cel mic este totodată foarte mare.

— Care să fie acel lucru mic?

— Durerea.

— Durerea? Să fie chiar aşa de important… În cazul de faţă?

— O importanţă de prim ordin. Există două categorii: unii se sinucid fie din pricina unei mari depresiuni, fie dintr-o pornire furioasă, fie că sunt nebuni, fie cine să-i mai înţeleagă de ce… Aceştia o fac brusc. Nu prea se gândesc la durere, ci o fac instantaneu. Iar alţii o fac raţional, aceştia meditează mult şi îndelung.

— Cum? Există şi oameni care se sinucid raţional?

— Foarte mulţi. Dacă n-ar fi existat prejudecăţi, numărul lor ar fi fost şi mai mare; toţi.

— Ei, chiar toţi?

El tăcu.

— Dar nu există şi metode de a muri fără durere?

— Închipuieşte-ţi, se opri el în faţa mea, închipuieşte-ţi un pietroi de mărime imensă, de mărimea acestei case, pietroiul acesta atârnă deasupra capului dumitale; dacă va cădea asupra dumitale, pe cap, vei simţi durerea?

— O piatră cât o casă? E înfricoşător, fireşte.

— Nu-i vorba de frică; vei simţi durerea sau nu?

— O piatră cât un munte, un milion de puduri? Bineînţeles că nu mai poate fi vorba de durere.

— Dar să te afli cu adevărat în situaţia aceasta, ştiind că această piatră atârnă realmente deasupra capului dumitale, îţi va fi negreşit o frică grozavă, că îţi va provoca durere. Oricărui savant, oricărui medic, oricât de mare, tuturor o să le fie frică. Ştiind că nu vor simţi nici o durere, totuşi vor suferi de frică, cu gândul că o să-i doară.

— Dar cauza cealaltă, cea mare?

— Lumea de dincolo.

— Adică pedeapsa?

— Indiferent ce. Lumea de apoi; lumea de apoi, ca atare.

— Dar nu există atei, care nu cred deloc în lumea de apoi?

Şi de data aceasta îmi lăsă întrebarea fără răspuns.

— Poate că judeci după dumneata personal?

— Nimeni nu poate judeca decât după el însuşi, zise el roşind. Libertatea deplină va veni abia atunci când omului îi va fi absolut egal dacă trăieşte sau dacă nu trăieşte. Iată scopul final.

— Scopul? Dar atunci poate că nimeni nu va mai dori să trăiască?

— Nimeni, zise el hotărât.

— Omul se teme de moarte fiindcă ţine la viaţă, aşa înţeleg eu lucrurile şi este un imperativ al firii.

— Este o laşitate şi tocmai aici se ascunde toată minciuna! Ochii îi scânteiară. Viaţa este suferinţă, viaţa este spaimă şi omul e nefericit. Acum totul nu-i decât suferinţă şi frică. Acum omul ţine la viaţă, pentru că ţine la suferinţă şi la frică. Aşa este construită acum lumea. Acum viaţa i se înfăţişează omului în chip de suferinţă şi frică, aici e toată minciuna. Astăzi omul încă nu este om adevărat. Va veni un om nou, fericit şi mândru, omul căruia îi va fi absolut indiferent dacă va trăi sau nu; acesta va fi omul nou. Cine va învinge suferinţa şi frica acela va deveni el însuşi Dumnezeu. Iar celălalt Dumnezeu nu va mai exista.

— Prin urmare, celălalt Dumnezeu există după părerea dumitale?

— Nu există, dar e prezent. În piatră nu există suferinţă, dar în frica de piatră suferinţa

există. Dumnezeu este suferinţa fricii de moarte. Cine va învinge suferinţa şi frica va deveni el însuşi Dumnezeu. Atunci va veni o viaţă nouă, va fi un om nou, totul va fi nou… Atunci istoria se va împărţi în două: de la gorilă până la distrugerea dumnezeirii şi de la distrugerea dumnezeirii până la…

— Până la gorilă?

— …până la transformarea fizică a Pământului şi a omului. Omul va deveni Dumnezeu şi se va transforma fiziceşte. Şi lumea se va transforma, şi interesele se vor transforma, şi concepţiile, şi sentimentele. Cum crezi, se va schimba atunci omul fiziceşte?

— Dacă îi va fi totuna să trăiască ori să nu trăiască, atunci se vor sinucide probabil cu toţii şi aceasta va fi poate singura schimbare.

— N-are nici o importanţă. Vor ucide minciuna. Oricine râvneşte la libertatea supremă trebuie să aibă cutezanţa de a se sinucide. Cine are curajul să se sinucidă, acela a dezvăluit taina minciunii. Dincolo de aceasta nu există libertate; totul e în asta, iar mai departe nu există nimic. Cine îndrăzneşte să se sinucidă, acela este Dumnezeu. Astăzi oricine poate să facă aşa ca Dumnezeu să nu existe şi nimic să nu existe. Dar nimeni încă n-a făcut-o niciodată.

— Au existat milioane de sinucigaşi.

— Dar nu au făcut-o pentru asta; mereu cu teamă şi nu în acest scop. Nu pentru a ucide frica. Cine se va sinucide numai pentru a ucide frica, acela îndată va deveni Dumnezeu.

— Numai să aibă timp, remarcai eu.

— N-are importanţă, răspunse el cu o mândrie calmă, aproape cu dispreţ. Îmi pare rău că ai aerul de a lua spusele mele în râs, adăugă el după o jumătate de minut.

— Iar mie mi se pare ciudat că azi-dimineaţă erai atât de enervat, iar acum eşti foarte calm, deşi vorbeşti cu multă pasiune.

— Azi-dimineaţă? Azi-dimineaţă totul era ridicol, răspunse el surâzând. Nu-mi place să mă cert şi nu râd niciodată, adăugă el trist.

— Într-adevăr, nu-ţi petreci prea vesel nopţile bând ceai.

M-am ridicat şi am pus mâna pe şapcă.

— Crezi, zâmbi el puţin cu mirare, dar de ce? Nu, eu… eu nu ştiu, zise el încurcat, nu ştiu cum e la alţii, deşi simt că nu pot să fiu ca toată lumea. Toţi ceilalţi se gândesc la un lucru, apoi trec imediat cu gândul la alt lucru. Eu nu pot să mă gândesc şi la altceva; o viaţă întreagă mă gândesc numai la un singur lucru. Dumnezeu m-a chinuit toată viaţa, conchise el brusc cu o surprinzătoare expansivitate.

— Scuză-mă că te întreb, cum se face că nu vorbeşti prea corect ruseşte? E posibil ca în cei cinci ani cât ai stat în străinătate să fi uitat?

— Ţi se pare că vorbesc incorect? Nu ştiu. Nu, nu pentru că am stat în străinătate. Toată viaţa mea am vorbit aşa… Mi-e absolut egal.

— Încă o întrebare, ceva mai delicată: te cred când spui că nu ai dorinţa să te întâlneşti cu oamenii şi că prea puţin stai de vorbă cu ei. Atunci de ce te-ai angajat în discuţie cu mine?

— Cu dumneata? Te-am văzut azi-dimineaţă stând acolo aşa de cuminte şi… dar n-are nici o importanţă… semeni mult cu fratele meu, foarte mult, extraordinar, bâigui el roşind; a murit acum şapte ani; fratele meu mai mare; foarte mult.

— Probabil că a avut o influenţă puternică asupra concepţiilor dumitale.

— Nu, nu, vorbea puţin; aproape deloc. Voi transmite bileţelul dumitale.

Mă conduse cu felinarul aprins până la poartă ca s-o încuie în urma mea. „E dement, fireşte”, conchisei în sinea mea. În faţa porţii avusei o nouă întâlnire.

IX.

Nici nu apucai să păşesc peste pragul înalt al portiţei, când m-am pomenit brusc că o mână puternică mă înşfacă de piept.

— Care eşti, bă? urlă o voce. Prieten sau duşman? Mărturiseşte!

— E de-al nostru, de-al nostru! se auzi glasul piţigăiat al lui Liputin. Este domnul G-v, un tânăr cu educaţie clasică şi cu relaţii în cea mai aleasă societate.

— Îmi place, dacă e cu societatea clasi… vra să zică, fo-o-arte cult… căpitanul în rezervă Ignat Lebeadkin, în serviciul omenirii şi al prietenilor… dacă sunt devotaţi, dacă sunt devotaţi, canaliile.

Căpitanul Lebeadkin, o namilă de om gras, voinic, cu părul creţ, roşu la faţă şi foarte beat, abia se ţinea pe picioare în faţa mea şi cu greu izbutea să rostească cuvintele. De altfel, îl mai văzusem şi înainte.

— Dar ăsta?! zbieră el iarăşi, observându-l pe Kirillov, care încă nu plecase cu felinarul său; dădu să ridice pumnul, dar îndată îl lăsă jos.

— Te iert pentru erudiţie! Ignat Lebeadkin, ceel-maai-cult…

Muiată-n focul dragostei adevărate, Plesni grenadă-n pieptul lui Ignat.

Şi ciungul, bietul, plânge ne-ncetat.

Braţu-i pierdut la Sevastopol, în cetate.

— Cu toate că n-am fost la Sevastopol şi nici nu sunt ciung, dar cum îţi place rima?! se îndesa el în mine, duhnind a băutură.

— Dumnealui n-are timp, n-are timp, trebuie să ajungă acasă, încerca să-l convingă Liputin, mâine îi va transmite totul Lizavetei Nikolaevna.

— Lizavetei! … zbieră căpitanul iar. Aşteaptă, nu pleca! O altă variantă:

Ea galopează mândră ca o stea, Cu alte mândre amazoane lângă ea;

De sus din şa, copila îmi zâmbeşte, Aris-to-cra-tica-i zâmbire mă vrăjeşte.

— Asta se numeşte: Stelei-amazoane. Spune dacă nu e un adevărat imn! E un imn, dacă nu eşti un măgar! Proştii nu înţeleg! Stai! se agăţă el de paltonul meu, simţind că încerc din răsputeri să ies prin portiţă. Transmite că eu sunt un cavaler al onoarei, iar pe Daşka… pe Daşka, eu cu două degete… e o iobagă şi să nu îndrăznească…

Aici el îşi pierdu echilibrul şi se prăbuşi, deoarece mă smucii cu toată forţa din mâinile

lui, pornind în goană pe stradă. Liputin se luă şi el după mine.

— O să-l ridice Aleksei Nilâci. Nici nu ştii ce am aflat eu chiar acum de la dânsul? îmi vorbi el grăbit. Ai auzit stihurile? Ei bine, aceste stihuri către „Steaua-amazoană” le-a pus într-un plic, cu gândul să i le trimită mâine Lizavetei Nikolaevna sub propria-i semnătură. Ce zici de asta?

— Pariez că dumneata l-ai îndemnat.

— Pierzi pariul! râse în hohot Liputin. E îndrăgostit, e îndrăgostit ca un motan şi când mă gândesc că a început prin a o urî. Prinsese atâta ură pe Lizaveta Nikolaevna pentru faptul că se plimbă călare, încât o beştelea în gura mare, în plină stradă; şi cu ce vorbe porceşti! Chiar acum două zile a apostrofat-o pe când trecea; din fericire, ea nu l-a auzit. Şi deodată vine astăzi cu aceste stihuri! Ştii că şi-a pus în gând să rişte o cerere în căsătorie? Îţi spun foarte serios!

— Mă mir de dumneata, Liputin, eşti nelipsit oriunde se iveşte vreo mârşăvie şi peste tot se simte mâna dumitale, i-am aruncat eu în faţă, cuprins de furie.

— Nu ţi se pare ca te cam întreci cu măsura, domnule G-v? Nu cumva ţi s-a strâns inimioara la gândul unui rival, ai?

— Ce-ai spus? zbierai eu oprindu-mă.

— Şi uite că drept pedeapsă n-am să-ţi spun nimic mai mult! Şi ai fi vrut desigur să mai auzi! De pildă, faptul că acest nerod, astăzi, nu mai este un simplu căpitan, ci un moşier din gubernia noastră, ba şi un moşier destul de important, pentru că Nikolai Vsevolodovici i-a vândut zilele trecute toată moşia lui cu cele două sute de suflete, şi te rog să mă crezi că nu mint! Abia acum am aflat, dar din sursa cea mai sigură. Mai departe n-ai decât să-ţi frământi creierul cât vrei; mai mult nu-ţi spun nimic; la revedere!

X.

Stepan Trofimovici mă aştepta cu o nerăbdare aproape isterică. Se întorsese de mai bine de o oră. Îl găsii într-o stare vecină cu ebrietatea; în primele cinci minute, în orice caz, crezui într-adevăr că este beat. Din păcate, vizita la Drozdovi îl zdruncinase complet.

— Mon ami, mi-am pierdut firul… Lise… Îl iubesc şi îl respect pe acest înger ca şi altădată; exact ca şi altădată; mi se pare însă că au aşteptat vizita mea numai şi numai ca să afle de la mine câte ceva, adică pur şi simplu să mă descoasă şi după aceea, pe-aci ţi-e drumul… Aşa este.

— Cum de nu ţi-e ruşine?! strigai eu indignat.

— Dragul meu, de aici încolo eu sunt absolut singur. Enfin, c’est ridicule, închipuieşte-ţi că şi acolo toate astea sunt împănate cu mistere. Să le fi văzut cum s-au năpustit asupra mea ca să afle ce-a fost cu nasul şi cu urechea aceea, ba şi despre nu ştiu ce istorii din Petersburg. Abia aici au aflat ele pentru prima dată despre isprăvile lui Nicolas de acum patru ani: „Erai aici, ai văzut tot, este adevărat că e nebun?”. Şi de unde s-a pornit această versiune, nu înţeleg. De ce anume Praskovia ar vrea negreşit să se dovedească că Nicolas e nebun? Şi vrea acest lucru, îl vrea femeia aceasta cu orice preţ! Acest Maurice sau cum îl cheamă, Mavriki Nikolaevici, brave homme tout de męme, să nu fie cumva în favoarea lui? Dar mai ales după ce a scris de la Paris ea cea dintâi către cette pauvre amie… Enfin,

această Praskovia, cum o numeşte cette chčre amie… e un tip, e aceeaşi nemuritoare Korobocika a lui Gogol; numai că e o Korobocika rea, e o Korobocika îndrăcită şi la nişte proporţii infinit mai hiperbolice.

— Păi, atunci o s-avem de-a face cu o adevărată ladă, dacă zici că e de proporţii hiperbolice?

— Ei bine, să zicem doar într-o oarecare măsură, e totuna; numai să nu mă întrerupi pentru că totul mi se învârte în cap. Şi-au dat drumul acolo într-un mod oribil; în afară de Lise, pe care n-o auzi decât „tanti” şi „tanti”; dar Lise e şireată şi mă bate gândul că şi aici se ascunde ceva. Numai mistere, însă relaţiile cu bătrâna s-au cam încordat. Cette pauvre tante, e adevărat, le cam tiranizează pe toate… iar acum s-a amestecat şi această soţie a guvernatorului, şi lipsa de respect din partea societăţii, şi „lipsa de consideraţie” din partea lui Karmazinov; şi, colac peste pupăză, ideea aceasta despre nebunie, ce Lipoutine, ce que je ne comprends pas, şi aud că şi-a înfăşurat capul cu un prosop îmbibat în oţet, iar noi o mai sâcâim cu lamentările şi scrisorile noastre… Vai, cum am mai chinuit-o în asemenea împrejurări! Je suis un ingrat! Închipuieşte-ţi, mă întorc acasă şi găsesc din partea ei o scrisoare; citeşte, citeşte! Vai, ce urât a fost din partea mea.

Îmi întinse scrisoarea primită abia atunci de la Varvara Petrovna. Părea că regretă dispoziţia ei lapidară, categorică, de dimineaţă: „Rămâi acasă”. Tonul scrisorii era acum politicos, dar la fel de hotărât şi de laconic. Pentru a treia zi, duminică, îl poftea pe Stepan Trofimovici să vină la dânsa fix la ora douăsprezece, sfătuindu-l să-l aducă pe careva dintre prietenii lui (în paranteză figura numele meu). La rândul ei, se angaja să-l invite pe Şatov, în calitatea lui de frate al Dariei Pavlovna. „Poţi obţine din partea ei un răspuns definitiv, eşti mulţumit? Această formalitate îţi lipsea atâta?”

— Observă această frază enervantă de la sfârşit despre formalitate. Biata, biata de ea, prietena mea de o viaţă întreagă! Mărturisesc, această hotărâre neaşteptată în ce priveşte soarta mea mă cam deprimase… Mărturisesc că tot mai speram, dar acum tout est dit şi eu îmi dau seama că totul s-a sfârşit; c’est terrible. O, dacă n-ar mai veni niciodată această duminică, ci ar rămâne totul ca altădată; veneai dumneata la mine, iar eu aici…

— Te-au derutat toate mârşăviile şi clevetirile de azi ale lui Liputin.

— Dragul meu, ai atins acum un alt punct dureros, cu degetul dumitale prietenesc. Aceste degete prieteneşti în general sunt neînduratoare, iar uneori absurde, pardon, dar, mă crezi sau nu, aproape că uitasem despre toate aceste murdării, adică n-am uitat de tot; dar, din prostia mea, tot timpul cât am stat la Lise mă străduiam să mă simt fericit, mă convingeam că sunt fericit. Dar acum… O! acum mă gândesc la această femeie generoasă, umană şi răbdătoare faţă de meschinele mele defecte, şi chiar dacă nu e absolut răbdătoare, dar şi eu cum sunt de fapt, cu firea mea parşivă şi superficială?! Sunt ca un copil răzgâiat, având tot egoismul unui copil, minus nevinovăţia lui. Timp de douăzeci de ani a avut grijă de mine ca o dădacă, cette pauvre tante, cum spune graţios Lise… Şi deodată, după douăzeci de ani, copilaşul s-a hotărât să se însoare; însoară-mă şi însoară-mă, scrisoare după scrisoare, iar capul ei e plin de comprese cu oţet şi… iată-mă că mi-am atins scopul, duminică voi fi un om căsătorit, ca să vezi… Şi de ce am stăruit atâta? Ei bine, de ce i-am scris atâtea scrisori? Da, uitasem: Lise o adoră pe Daria Pavlovna, cel puţin aşa spune; zice despre ea: „C’est un ange, cu toate că e cam ascunsă”. Ele amândouă

m-au sfătuit, chiar şi Praskovia… deşi, greşesc, Praskovia nu m-a sfătuit. O, cât venin ascunde în suflet această Korobocika! De altfel, nici Lise, propriu-zis, nu m-a sfătuit: „Ce nevoie ai să te însori; ai destule satisfacţii de savant”. Şi a râs. I-am iertat acest râs, pentru că şi inima ei suferă. Şi totuşi, zic ele, dumneata nu poţi rămâne fără o femeie. Se apropie vârsta când vei avea nevoie neapărat de cineva lângă dumneata, iar ea te va îngriji… Ma foi… şi eu personal, în timp ce şedeam cu dumneata, m-am gândit că providenţa mi-o trimite la apusul zilelor mele zbuciumate ca să mă îngrijească sau ce mai… enfin, o să fie nevoie de ea în gospodărie. Uită-te ce gunoi e în casă, ce dezordine; mai deunăzi am spus să se deretice, şi uite cum zace cartea pe duşumea. La pauvre amie mereu se supără că nu ţin curat… Ei bine, de aci încolo nu se va mai auzi vocea ei! Vingt ans! Şi mi se pare că i s-au trimis şi ei scrisori anonime; închipuieşte-ţi, se zice că Nicolas i-ar fi vândut lui Lebeadkin moşia. C’est un monstre, et enfin, cine este acest Lebeadkin? Lise ascultă, ascultă; o, de-ai şti cum ascultă! I-am iertat râsul, văzând-o cum ascultă şi ce Maurice… n-aş fi vrut să fiu în pielea lui de acum, brave homme tout de męme, cam timid; de altfel, Dumnezeu cu el…

Stepan Trofimovici tăcu; obosise şi se încurcă, rămânând cu capul lăsat în piept şi cu privirea apatic aţintită în podea. Profitai de această pauză ca să-i povestesc vizita mea în casa Filippov, exprimându-i tăios şi sec părerea că într-adevăr nu este exclus ca sora lui Lebeadkin (pe care n-o văzusem) să fi fost cândva într-un fel oarecare o victimă a lui Nicolas, în perioada misterioasă a vieţii acestuia, cum se exprimase Liputin, şi că e foarte posibil că Lebeadkin, din anumite motive, primeşte din partea lui Nicolas bani, dar atâta tot. În ce priveşte însă clevetirile pe seama Dariei Pavlovna, toate astea le consider absurde, nişte denaturări josnice ale ticălosului de Liputin, cel puţin după cum susţine foarte convins Aleksei Nilâci, pe care nu există nici un motiv să nu-l credem. Stepan Trofimovici ascultă asigurările mele cu un aer distrat, de parcă nu-l priveau câtuşi de puţin. Amintii în treacăt şi convorbirea mea cu Kirillov, adăugând că acest Kirillov e posibil să fie un nebun.

— Nu e nebun, dar e un om cu gândirea mărginită, bâigui el moale, parcă în silă. Ces gens-lŕ supposent la nature et la société humaine autres que Dieu ne les a faites et qu’elles ne sont réellement. Cu oamenii aceţtia unii caută să se pună bine, dar nu este cazul lui Stepan Verhovenski. I-am văzut atunci la Petersburg avec cette chčre amie (o, cât am putut s-o jignesc atunci!) ţi nu m-am speriat nici de înjurăturile, dar nici de laudele lor… N-or să mă sperie nici acum, mais parlons d’autre chose… Mi se pare că am făcut nişte lucruri îngrozitoare; închipuieşte-ţi că i-am trimis ieri Dariei Pavlovna o scrisoare şi… pur şi simplu mă blestem pentru asta!

— Dar ce i-ai scris?

— O, dragă prietene, crede-mă că am făcut-o cu cea mai nobilă intenţie. Am informat-o că i-am scris lui Nicolas cu cinci zile în urmă cu aceeaşi nobilă intenţie.

— Înţeleg acum! strigai eu aprins. Şi ce drept ai avut dumneata să legi numele lor laolaltă?

— Dar, mon cher, nu mă strivi complet, nu ţipa la mine; şi aşa sunt strivit, ca… un gândac. Şi la urma urmelor, eu socot că atitudinea mea este cât se poate de onorabilă, închipuieşte-ţi că realmente s-a petrecut ceva acolo… en Suisse… sau era pe cale să se

înfiripe. Nu sunt eu obligat să întreb în prealabil inimile lor, ca… enfin, să nu impietez asupra năzuinţei lor şi să nu le stau în cale? … Numai şi numai dintr-o pornire nobilă.

— Dumnezeule, ce inspiraţie stupidă ai avut! îmi scăpă mie involuntar.

— Stupidă, stupidă! Aşa este, se agăţă el cu o grabă febrilă de acest cuvânt. Niciodată n-ai spus un adevăr mai mare, c'était bęte mais quoi faire, tout est dit. Totuna e, mă însor, fie şi ca să acopăr „păcatele altuia", atunci ce rost avea să mai scriu? Nu-i aşa?

— Iar o iei de la început!

— O, acum nu mă mai sperii de strigătele dumitale, acum nu mai ai de-a face cu Stepan Verhovenski de altădată; acela e înmormântat; enfin, tout est dit. Şi de ce strigi? Numai pentru faptul că nu te însori dumneata şi nu dumneata va trebui să porţi o anumită podoabă pe cap? Iar te simţi şocat? Bietul meu prieten, dumneata nu cunoşti femeia, iar eu n-am făcut altceva decât s-o studiez mereu. „Dacă vrei să învingi lumea întreagă, învinge-te pe tine", singurul lucru pe care a reuşit să-l spună atât de nimerit un alt ins romantic ca dumneata, Şatov, fratele soţiei mele. Împrumut de la el cu multă plăcere acest aforism. Şi iată-mă gata să mă înving pe mine însumi, să mă căsătoresc, în schimb ce voi cuceri în loc de o lume întreagă? O, dragul meu, căsătoria este moartea morală a oricărui suflet mândru, a oricărei independenţe. Viaţa conjugală mă va corupe, îmi va ştirbi toată energia, mă va lipsi de curajul bărbăţiei în slujirea cauzei, vor veni copii, care te pomeneşti că nici nu vor fi ai mei, adică bineînţeles că nu vor fi ai mei; un om înţelept nu se teme să privească adevărul în faţă… Liputin îmi propunea adineauri să-mi baricadez casa împotriva lui Nicolas; e un imbecil Liputin ăsta. Femeia poate înşela şi ochiul atoatevăzător. Le bon Dieu, creând femeia, ştia bineînţeles la ce se expune, dar eu sunt convins că ea s-a priceput să-l deruteze şi l-a silit ea însăşi s-o creeze aşa cum arată şi… cu asemenea atribute; altminteri, cine ar fi căutat să-şi ia pe cap asemenea griji degeaba? Nastasia, eu ştiu, poate că se va supăra pentru asemenea idei deocheate, dar… Enfin, tout est dit.

Stepan Trofimovici s-ar fi dezminţit pe sine însuşi dacă ar fi omis să recurgă la acest ieftin liberpansism calamburesc, atât de înfloritor pe vremea lui; în orice caz, acum îşi găsi consolarea rostind acest mic calambur; dar nu pentru mult timp.

— O, de n-ar mai veni deloc acest poimâine, această duminică! strigă el deodată, acum însă cuprins de o totală exasperare. De ce adică să nu fie măcar singura săptămână aceasta, fără zi de duminică – şi le miracle existe? Ce o costă pe onorata providenţă să şteargă din calendar măcar o duminică, fie chiar şi pentru a-i demonstra unui ateu omnipotenţa sa et que tout soit dit! O, ce mult am iubit-o! Douăzeci de ani, în toţi aceşti douăzeci de ani ea niciodată nu m-a înţeles.

— Dar despre cine vorbeşti; nici eu nu te înţeleg? întrebai eu cu mirare.

— Vingt ans! Şi niciodată nu m-a înţeles, e prea crud! E cu putinţă oare să-şi închipuie ea că mă voi căsători de frică, de mizerie? O, ce ruşine! Tanti, tanti, pentru tine o fac! … Lasă să afle ea, această tanti, că ea e singura femeie pe care am adorat-o timp de douăzeci de ani! Ea trebuie să afle acest lucru, altfel nimic nu se va întâmpla, altfel numai cu forţa ar putea să mă ducă sub ce qu'on appelle le… cunună.

Pentru prima oară mi-a fost dat să aud această mărturisire exprimată într-o formă atât de categorică. Nu voi ascunde că mi-a venit să pufnesc în râs. Dar nu aveam dreptate.

— Numai el, numai el mi-a mai rămas acum, singura mea speranţă! plesni el deodată din mâini, ca străfulgerat de un gând nou. Acum nu-l mai am decât pe dânsul, pe bietul meu băiat, el mă va salva şi, o, Doamne, de ce nu soseşte! O, fiul meu, o, Petruşa al meu… şi chiar dacă nu merit numele de tată, ci mai curând de tigru, totuşi… laissez-moi, mon ami, mă culc puţin ca să-mi adun gândurile. Mă simt atât de obosit, atât de obosit, de altfel şi dumneata ar trebui, cred, să te culci, voyez-vous, e ora douăsprezece…

Capitolul al patrulea.

Şchioapa.

I

Şatov nu se îndărătnici şi, răspunzând invitaţiei din bileţelul meu, se prezentă pe la amiază la Lizaveta Nikolaevna. Intrarăm aproape împreună; eu veneam ca să-i fac prima vizită. Erau acolo cu toţii, adică Liza, bătrâna Drozdova şi Mavriki Nikolaevici, în salonul cel mare, angajaţi într-o aprigă dispută. Mama îi cerea Lizei să cânte la pian un vals şi, când ea începu să cânte, i se năzări să susţină morţiş că valsul nu era cel cerut. Mavriki Nikolaevici, în naivitatea lui, îi luă apărarea Lizei asigurând-o că valsul era exact acela care a fost comandat; bătrâna, de necaz, izbucni în lacrimi. Era bolnavă şi se mişca cu greu. I se umflaseră picioarele şi de câteva zile o ţinea mereu într-o toană, se lega de toţi, deşi de Liza s-a cam temut întotdeauna. Se bucurară vizibil de venirea noastră. Liza se îmbujoră la faţă de plăcere şi, adresându-mi un merci, pentru Şatov, bineînţeles, se îndreptă spre el, cercetându-l cu o privire curioasă.

Şatov se oprise stângaci lângă uşă. Mulţumindu-i că a venit, ea îl conduse la maman.

— Ţi-l prezint pe domnul Şatov, despre care ţi-am vorbit, iar dumnealui este domnul G-v, un bun prieten al meu şi al lui Stepan Trofimovici. Şi Mavriki Nikolaevici i-a cunoscut ieri.

— Şi care este profesorul?

— Nu există nici un profesor, maman.

— Ba există, chiar tu mi-ai spus că o să vină un profesor, probabil că el e, arătă ea cu o mină dispreţuitoare spre Şatov.

— Niciodată nu ţi-am spus că o să vină un profesor. Domnul G-v e slujbaş, iar domnul Şatov, fost student.

— Student sau profesor, tot din universitate sunt. Îţi place să mă contrazici mereu. Cel din Elveţia avea mustăţi şi bărbuţă.

— Acela era fiul lui Stepan Trofimovici şi maman îi tot spunea profesor, explică Liza şi-l pofti pe Şatov în celălalt capăt al salonului, să se aşeze pe divan.

— Când i se umflă picioarele, e totdeauna aşa, mă înţelegi, e bolnavă, îi şopti ea lui Şatov, continuând să-l examineze cu aceeaşi privire curioasă şi mai cu seamă moţul lui de pe cap.

— Dumneata eşti militar? mi se adresă bătrâna, lângă care mă lăsase fără nici o milă Liza.

— Ba nu, sunt funcţionar…

— Domnul G-v este un bun prieten al lui Stepan Trofimovici, se auzi imediat glasul Lizei.

— Eşti în serviciul lui Stepan Trofimovici? Păi, şi el e profesor?

— O, Doamne. Dumneata, maman, probabil şi noaptea în vis ţi se năzar tot profesori, strigă cu necaz Liza.

— Văd destui şi ziua-n amiaza mare. Iar tu atâta aştepţi, ca s-o contrazici pe maică-ta. Erai aici pe timpul şederii lui Nikolai Vsevolodovici la maică-sa, acum patru ani?

Răspunsei afirmativ.

— Dar vreun englez a fost împreună cu voi?

— Nu, n-a fost.

Liza râse.

— Ei, vezi că n-a fost nici un fel de englez? Înseamnă că toate sunt numai minciuni. Şi Varvara Petrovna şi Stepan Trofimovici mint amândoi. Toţi mint.

— Tanti şi, ieri, Stepan Trofimovici au găsit un fel de asemănare între Nikolai Vsevolodovici şi prinţul Harry din Henric IV de Shakespeare; şi acum mama este pornită să lămurească dacă a fost pe atunci vreun englez aici, ne explică Liza.

— Dacă n-a fost nici Harry, înseamnă că n-a fost nici un englez. Nikolai Vsevolodovici îşi făcea de cap de unul singur.

— Maman înadins vorbeşte aşa, găsi cu cale Liza să-i explice lui Şatov, ştie foarte bine cine e Shakespeare, chiar eu i-am citit actul I din Othello; dar acum e suferindă. Maman, auzi? A bătut ora douăsprezece, e timpul să-ţi iei doctoria.

— A sosit doctorul, apăru în uşă camerista.

Bătrâna se ridică şi începu să-şi strige căţeluşa: „Zemirka, Zemirka, vino măcar tu cu mine”. O căţeluşă oribilă, mică, bătrână, Zemirka, nu voia să asculte şi se vârî sub divanul pe care şedea Liza.

— Nu vrei? Atunci nici eu nu te vreau. Adio, domnul meu, nu-ţi cunosc prenumele şi nici patronimicul dumitale, mi se adresă ea mie.

— Anton Lavrentievici…

— Lasă, degeaba mi-o spui, îmi intră pe o ureche şi îmi iese pe cealaltă. Nu mă conduce, Mavriki Nikolaevici, am chemat-o numai pe Zemirka; slavă Domnului, încă pot umbla şi singură; iar mâine ies la plimbare.

Şi părăsi mânioasă salonul.

— Anton Lavrentievici, puteţi sta între timp de vorbă cu Mavriki Nikolaevici, te asigur că amândoi veţi fi în câştig dacă vă veţi cunoaşte mai îndeaproape, zise Liza şi îi zâmbi prietenoasă lui Mavriki Nikolaevici, care se lumină îndată la chip sub privirea ei. Neavând încotro, rămăsei să stau de vorbă cu Mavriki Nikolaevici.

II.

Spre surprinderea mea, Lizaveta Nikolaevna avea într-adevăr nevoie de colaborarea lui Şatov şi exclusiv în nişte chestiuni literare. Nu ştiu de ce, dar aveam impresia că îl chemase de fapt din alte motive. Noi, adică eu cu Mavriki Nikolaevici, văzând că nu se ascund faţă de noi şi discută cu glas tare, începurăm să tragem cu urechea, după care am fost invitaţi la sfat comun. Problema era că Lizaveta Nikolaevna concepuse de mult publicarea unei cărţi foarte folositoare, după părerea ei, dar din cauza lipsei totale de experienţă avea nevoie de un colaborator. Seriozitatea cu care se apucă să-i expună lui Şatov planul ei mă surprinse până şi pe mine. „Probabil că face parte din categoria oamenilor noi, gândii eu, nu degeaba a stat în Elveţia.” Şatov o asculta atent, cu ochii plecaţi în pământ şi fără nici un semn de mirare că o domnişoară din lumea selectă, cu preocupări mondene, se apucă de asemenea lucruri cu totul nepotrivite.

Iată care era proiectul literar al Lizei. În Rusia se editează o mulţime de ziare şi reviste, în capitală şi în provincie, şi în paginile lor se relatează o sumedenie de întâmplări şi evenimente. Anul trece, publicaţiile se depun în dulapuri ori sunt folosite pentru împachetat sau alte destinaţii de acest fel. O mulţime de fapte apărute astfel în presă produc impresie şi rămân întipărite în memoria publicului, dar pe măsură ce trec anii, se uită. Mulţi ar dori apoi să şi le reîmprospăteze în memorie, dar căutarea lor în arhive, în noianul de file, mai ales pentru cine nu a reţinut nici ziua, nici locul sau chiar anul când s-a produs evenimentul, este o muncă prea grea. Dacă s-ar aduna însă toate aceste fapte pe un an întreg într-un singur volum, după un anumit plan de prezentare şi după un anumit criteriu diriguitor, însoţit de un sumar, de un index al categoriilor tematice, pe luni şi date, o asemenea culegere în volum ar putea să ofere o caracterizare a vieţii ruseşti pe un an întreg, deşi poate că numărul de fapte înregistrate astfel în presă ar reprezenta abia o mică parte faţă de tot ce s-a întâmplat.

— În loc de o mulţime de foi, vom avea astfel numai câteva cărţi groase, asta-i tot, observă Şatov.

Dar Lizaveta Nikolaevna îşi apără proiectul cu înflăcărare, deşi nu se pricepea chiar aşa de bine să şi-l expună. Un singur volum, şi nu prea gros, asigura ea. Dar să zicem că ar fi ceva mai mare, totul va apărea însă absolut clar, pentru că esenţialul constă în planul şi criteriul de prezentare a faptelor; bineînţeles, nu totul va trebui să fie selecţionat şi retipărit. Decretele, dispoziţiile guvernului, măsurile locale, legile, deşi reprezintă nişte acte importante, în publicaţia proiectată pot fi omise. S-ar putea ca foarte mult material să fie lăsat la o parte şi să ne mărginim numai la selectarea evenimentelor care, mai mult sau mai puţin, exprimă latura personală morală din viaţa poporului, personalitatea poporului rus la momentul dat. Bineînţeles, pot fi incluse: cazuri ciudate, incendiile, donaţiile, tot felul de fapte bune şi rele, alocuţiuni şi discursuri, poate chiar şi informaţii despre inundaţii, ba chiar şi unele din decretele guvernului; dar dintre toate acestea să se aleagă ceea ce este caracteristic epocii; tot ce se va include va răspunde unei anumite concepţii, aruncând o lumină de ansamblu prin tendinţa lor orientativă. Şi, în sfârşit, cartea trebuie să prezinte interes chiar pentru o lectură uşoară, nu mai vorbim de faptul că trebuie să constituie un izvor de informaţie! Ar fi, într-un fel, o imagine a vieţii lăuntrice ruseşti, morale şi spirituale, pe timp de un an. „Trebuie ca totul să fie vandabil. Aceste volume să se transforme în cărţi de căpătâi, susţinea Liza; îmi dau seama că totul depinde de felul cum este conceput planul şi de aceea m-am adresat dumitale”, conchise ea. Se înflăcărase foarte tare şi, cu toate că lămuririle ei erau cam vagi, confuze şi incomplete, Şatov

începuse să o înţeleagă.

— Prin urmare, se va constitui ceva cu tendinţă, o selecţie a faptelor supusă unui anumit criteriu de orientare, murmură el, cu capul tot plecat.

— Nicidecum, nu e nevoie să selecţionăm totul după o anumită tendinţă, şi nici de tendinţă în sine nu e nevoie. O obiectivitate completă, iată tendinţa.

— De altfel, n-ar fi rău să fie şi cu tendinţă, se învioră Şatov, e cu neputinţă de evitat complet tendinţa din moment ce se propune o oarecare selecţie. În felul de a selecţiona faptele va apărea şi indicaţia cum trebuie înţelese. Ideea dumneavoastră nu e rea.

— Aşadar, găseşti că este posibilă realizarea unei asemenea cărţi? se bucură Liza.

— Trebuie să ne mai gândim, să chibzuim. E o întreprindere vastă. Nu se poate de la prima vedere spune nimic cu precizie. Ne lipseşte experienţa. De altfel, chiar dacă publicăm un volum, tot n-o să avem destulă experienţă. Poate după mai multe experienţe de acest gen… Dar ideea este interesantă, utilă.

În sfârşit, el îşi ridică privirea şi ochii îi păreau iluminaţi de plăcere, într-atât părea de interesat.

— E o idee a dumneavoastră personală? întrebă el cu căldură şi cam jenat.

— Să-ţi vină o asemenea idee nu-i mare lucru; dar planul e greu de conceput, zâmbi Liza. Nu prea mă pricep şi nici mintea nu mă ajută şi de aceea nu urmăresc decât ceea ce mi se pare mie însămi suficient de clar…

— Spuneţi că urmăriţi? …

— Probabil cuvântul nu este potrivit, nu-i aşa? întrebă ea cu repeziciune.

— Ba de ce nu, e bun şi acest cuvânt; n-am vrut să spun nimic special.

— Mi s-a părut, încă din străinătate, că aş putea fi şi eu cu ceva de folos, dispun de nişte sume care zac neîntrebuinţate! De ce să nu contribui şi eu cu ceva la cauza comună? De altfel, ideea mi-a venit nu ştiu cum, spontan; n-am reflectat cine ştie ce ca să ajung la ea şi am fost foarte fericită când mi-a venit; acum însă mi-am dat seama că n-aş putea face nimic fără un colaborator, pentru că nu mă pricep să fac nimic singură. Colaboratorul, bineînţeles, va deveni şi coautorul volumului. Vom împărţi contribuţia pe jumătate. Ale dumitale vor fi planul şi munca, mie îmi revine ideea iniţială şi mijloacele de editare. Sper că lucrarea îşi va acoperi cheltuielile?

— Dacă găsim un plan potrivit, cartea va merge.

— Te previn că nu-mi propun nici un fel de profituri, dar aş fi bucuroasă să ştiu că această carte o să aibă succes şi voi fi mândră să realizez eventual şi un profit.

— Şi eu ce să fac pentru asta?

— Păi, tocmai de aceea te-am invitat, ca să-ţi propun o colaborare… Totul va fi pe jumătate. Dumneata vei concepe planul.

— Dar de ce credeţi că aş fi capabil să concep un plan?

— Mi s-a vorbit despre dumneata, am auzit şi aici… Ştiu că eşti un om foarte inteligent

şi… că ai preocupări de acest gen şi… meditezi mult; mi-a vorbit despre dumneata Piotr Stepanovici Verhnovenski, în Elveţia, adăugă ea grăbită. El este un om foarte inteligent, nu-i aşa?

Şatov îi aruncă o privire scurtă, fugară, şi îşi plecă iar ochii.

— Şi Nikolai Vsevolodovici mi-a vorbit mult despre dumneata…

Şatov roşi brusc.

— De altfel, iată aici ziarele – Liza apucă grăbită, de pe scaun, un teanc de ziare pregătit şi legat. Am încercat să subliniez nişte fapte, notându-le prin numerotare… vei vedea.

Şatov luă pachetul.

— Ia-l acasă şi cercetează-l; unde stai dumneata?

— Pe strada Bogoiavlenskaia, în casa Filippov.

— Da, ştiu, acolo locuieşte mi se pare şi un căpitan alături de dumneata, domnul Lebeadkin? reluă Liza cu aceeaşi precipitare.

Şatov, cu pachetul în mână, rămase aşa pe fotoliu cam un minut, fără să răspundă şi cu privirea mereu aţintită în podea.

— Pentru aşa ceva, poate că ar fi fost mai bine să alegeţi pe altcineva, mă tem că n-am să vă fiu de nici un folos, zise el în sfârşit, coborând în mod foarte ciudat vocea, aproape până la şoaptă.

Liza roşi.

— Despre ce anume vorbeşti? Mavriki Nikolaevici! strigă ea. Adu-mi, te rog, scrisoarea aceea.

Urmându-l pe Mavriki Nikolaevici, m-am apropiat şi eu de cei doi.

— Te rog, aruncă-ţi ochii, mi se adresă ea brusc, desfăcând cu mare emoţie scrisoarea. Ţi s-a întâmplat vreodată să vezi aşa ceva? Citeşte. Te rog, cu glas tare; vreau ca şi domnul Şatov să audă.

Cu destulă mirare, citii următoarea misivă:

Desăvârşitei domnişoare Tuşina.

Stimată domnişoară.

Elizaveta Nikolaevna!

O, făr-de seamăn e pe lume.

Elizaveta Tuşina!

Când ca turnată-n şa goneşte de-o rubedenie-nsoţită, Şi vântu-i zbenguie zulufii, Ori când la liturghie-ngenunche, cu maica ei alături, Piosu-i chip bujorii arătându-şi!

Tânjesc atunci la conjugale bucurii şi legiuite.

Şi-n urmă-i, ca şi maica ei, stau lăcrămat…

Compusă de către un neerudit într-o dispută.

Stimată domnişoară!

Mai mult decât oricine îmi pare rău de mine însumi, că nu mi-am pierdut gloriosul braţ la Sevastopol; nici n-am călcat pe acolo, iar toată campania am făcut-o în serviciul ticăloasei aprovizionări, considerând acest lucru o josnicie. Sunteţi o zeiţă antică, iar eu un nimic şi am întrezărit infinitul. Priviţi acestea ca pe nişte versuri, şi nimic mai mult, pentru că versurile sunt totuşi o inepţie şi justifică ceea ce în proză se consideră obrăznicie. Ar putea oare soarele să se supere pe un infuzor, dacă acest infuzor i-ar compune un poem din fundul unei picături de apă, în care sunt atâtea, dacă te uiţi prin microscop? Până şi clubul pentru protecţia marilor dobitoace din Petersburg, din sânul societăţii înalte, manifestă pe bună dreptate compasiune pentru câine şi cal, şi dispreţuieşte micul infuzor, neamintind de el deloc, pentru că n-a evoluat încă de-ajuns. N-am evoluat nici eu. Gândul la căsătorie mi s-ar fi părut caraghios; curând însă voi avea două sute de foste suflete de la o fiară cu chip de om pe care o dispreţuiţi. Aş putea să dau multe informaţii şi mă ofer, pe bază de acte doveditoare, până la riscul cu Siberia. Nu desconsideraţi propunerea. Consideraţi că scrisoarea din partea infuzorului e în versuri.

Căpitan Lebeadkin, prieten supus, dispunând şi de timp.

— Aşa ceva a putut să scrie un om beat şi mârşav! am strigat eu cuprins de indignare. Îl cunosc!

— Scrisoarea aceasta am primit-o ieri, începu să explice zorit Liza, roşindu-se. Mi-am dat seama imediat că e de la vreun nerod şi nici nu i-am arătat-o până acum mamei, ca să n-o indispun şi mai mult. Dar dacă va continua aşa, nu ştiu cum să procedez. Mavriki Nikolaevici vrea să se ducă la el ca să-i interzică. Întrucât te considerăm anticipat ca un colaborator, i se adresă ea lui Şatov, şi întrucât locuieşti acolo, aş fi vrut să te întreb, ca să-mi fac o idee, la ce aş putea să mă aştept din partea lui pe viitor?

— E un beţiv şi un ticălos, bâigui aproape în silă Şatov.

— E chiar atât de redus?

— N-aş spune, nu e deloc prost, când nu e beat.

— Am cunoscut un general care scria nişte versuri exact ca acestea, observai eu râzând.

— Şi totuşi, din scrisoarea aceasta se vede că şi-a pus ceva în gând, strecură pe neaşteptate tăcutul Mavriki Nikolaevici.

— Aud că stă cu o soră a lui? întrebă Liza.

— Da, cu soră-sa.

— Se zice că o tiranizează, este adevărat?

Şatov ridică iar o privire fugară asupra Lizei, se încruntă, mormăi: „Nu mă priveşte!” şi se îndreptă spre uşă.

— Aşteaptă un pic, strigă alarmată Liza, unde pleci? Am avea încă atâtea de vorbit…

— Ce să mai vorbim? Mâine vă dau răspunsul…

— Despre chestiunea principală, a tipografiei! Crede-mă, te rog, nu glumesc deloc, vreau în modul cel mai serios să întreprind acest lucru, îl asigură Liza cu o nelinişte crescândă.

Dacă hotărâm publicarea, unde o vom tipări? Doar este problema cea mai importantă, căci nu vom pleca pentru asta tocmai la Moscova, iar în tipografia de aici o asemenea ediţie este imposibilă. Sunt decisă de mult să-mi procur o tipografie, fie chiar şi pe numele dumitale, şi maman, sunt convinsă, va permite, dar numai dacă este pe numele dumitale…

— Dar de ce vă închipuiţi că eu m-aş pricepe în chestiuni tipografice? întrebă posomorât Şatov.

— Pentru că Piotr Stepanovici s-a referit tocmai la dumneata în Elveţia, că adică te-ai pricepe să conduci o tipografie şi cunoşti această problemă. A vrut să-mi dea chiar şi un bileţel în acest scop, dar se vede că a uitat.

Şatov, după câte mi-aduc aminte acum, se schimbă la faţă, rămânând încă vreo câteva secunde în tăcere, apoi părăsi brusc camera.

Liza se supără.

— Totdeauna pleacă aşa? se întoarse ea spre mine.

Dădui din umeri, dar Şatov se răsuci brusc, se duse direct la masă şi depuse pachetul cu ziare pe care-l luase:

— Nu pot să vă fiu colaborator, n-am timp…

— Dar pentru ce, pentru ce? Am impresia că te-ai supărat? îl întrebă Liza cu glas amărât şi implorator.

Tonul şi accentele glasului ei părură că îl uimesc; câteva clipe el o privi ţintă, ca şi cum ar fi vrut să-i pătrundă gândurile.

— Oricum, mormăi el încet, nu vreau…

Şi plecă de tot. Liza rămase complet uluită, ba mi se păru chiar exagerat de uluită.

— Ce om straniu! zise tare Mavriki Nikolaevici.

III

„Straniu”, într-adevăr, dar toate astea ascundeau multe lucruri neclare. Se întrevedeau nişte dedesubturi. N-aveam nici o încredere în posibilitatea editării unei asemenea publicaţii, apoi, scrisoarea aceea stupidă, din care reieşea însă prea transparent oferta unui denunţ „pe bază de acte”, pe care o treceau sub tăcere şi preferau să discute despre cu totul altceva; în sfârşit, această tipografie şi plecarea bruscă a lui Şatov tocmai pentru că se deschisese vorba despre tipografie. Toate acestea mă făcură să cred că înainte de venirea mea aici se petrecuse ceva ce nu-mi era cunoscut; că eu, aşadar, eram cu totul de prisos şi că lucrurile acestea nu mă priveau deloc. De altfel, era şi timpul să plec, stătusem prea mult pentru o primă vizită. Mă apropiai de Lizaveta Nikolaevna să-mi iau rămas-bun.

Părea că uitase de prezenţa mea în încăpere şi rămăsese îngândurată pe locul în care stătea lângă masă, cu capul plecat şi cu privirea fixată într-un punct de pe covor.

— Pleci şi dumneata, la revedere, murmură ea cu tonul ei amabil de totdeauna. Transmite salutul meu lui Stepan Trofimovici şi convinge-l să treacă pe la mine cât mai curând. Mavriki Nikolaevici, Anton Lavrentievici pleacă. Te rog s-o scuzi pe maman, nu va putea să iasă ca să-şi ia rămas-bun de la dumneata.

Coborâsem scările, când mă pomenii deodată cu feciorul ajungându-mă din urmă:

— Cucoana vă roagă mult să vă reîntoarceţi…

— Cucoana sau Lizaveta Nikolaevna?

— Dumneaei.

O găsii pe Liza de data aceasta într-un salonaş alăturat salonului mare în care fuseserăm primiţi adineauri. Uşa spre salonul mare, în care rămăsese acum numai Mavriki Nikolaevici, era închisă de tot.

Liza îmi zâmbi, dar chipul ei era palid. Stătea în mijlocul încăperii vădit nehotărâtă, pradă unei frământări nemărturisite; deodată mă prinse de mână, ducându-mă repede lângă fereastră.

— Vreau s-o văd pe ea negreşit şi chiar acum, îmi şopti, aţintindu-şi şi asupră-mi privirea febrilă, hotărâtă şi nerăbdătoare, care nu admitea nici o umbră de împotrivire. Trebuie s-o văd cu ochii mei şi îţi solicit ajutorul.

Se afla într-o stare de zbucium sfâşietor, ajuns până la exasperare.

— Pe cine vreţi să vedeţi, Lizaveta Nikolaevna? o întrebai eu speriat.

— Pe Lebeadkina aceea, pe şchioapă… este adevărat că e şchioapă?

Eram consternat.

— N-am văzut-o niciodată, dar am auzit că este şchioapă, chiar ieri am auzit, bâiguii eu cu grabă febrilă şi tot în şoaptă.

— Trebuie s-o văd negreşit. Ai putea să-mi aranjezi asta chiar în cursul zilei de azi?

Mă cuprinse o teribilă milă de ea.

— Este imposibil, de altfel, nici nu m-aş pricepe cum s-o fac, încercai s-o opresc, mă voi duce la Şatov…

— Dacă nu reuşeşti să aranjezi pentru ziua de mâine, mă voi duce eu singură, pentru că Mavriki Nikolaevici a refuzat. Mă bizui numai pe dumneata, n-am pe nimeni altul; am vorbit cu Şatov într-un mod stupid… sunt convinsă că eşti un om absolut cinstit, ba poate chiar şi devotat mie, te rog numai fă tot ce se poate.

Mă simţii cuprins de o dorinţă nemărginită să-i fiu de ajutor în toate.

— Iată ce-o să fac, reflectai eu după câteva clipe, mă duc singur, şi astăzi, sigur, sigur o s-o văd! Voi proceda în aşa fel ca s-o văd, vă dau cuvântul meu de onoare; vă cer numai permisiunea să mă încredinţez lui Şatov.

— Spune-i că nutresc această dorinţă şi că nu mai pot să aştept, şi să ştie de asemenea că în ceea ce i-am vorbit n-am avut nici un gând să-l induc în eroare. A plecat tocmai din cauză că este prea cinstit şi nu i-a plăcut faptul că n-aş fi fost sinceră cu el. Ar greşi, nu-l înşel; vreau cu adevărat să public şi să finanţez o tipografie…

— Este cu adevărat un om cinstit, un om cinstit, confirmai cu multă căldură.

— De altfel, dacă până mâine nu se va aranja nimic, mă voi duce singură, orice ar fi şi

chiar dacă vor afla toţi.

— Înainte de trei n-am să pot ajunge la dumneavoastră, precizai eu, venindu-mi puţin în fire.

— Prin urmare, la ora trei. Prin urmare, am avut dreptate să presupun ieri la Stepan Trofimovici că aş putea conta pe dumneata ca pe un om devotat mie? zâmbi ea, strângându-mi febril mâna şi grăbindu-se să se întoarcă la Mavriki Nikolaevici.

Plecai copleşit de făgăduiala pe care o făcusem şi neînţelegând de fapt ce se întâmplase. Văzusem o femeie cuprinsă de o nemărginită disperare şi care nu se temea să se compromită printr-o confidenţă în faţa unui om aproape necunoscut ei. Zâmbetul plin de feminitate, într-o clipă atât de grea pentru dânsa, şi aluzia cum că observase de ieri sentimentele mele mă loviră ca un vârf de cuţit în inimă; dar îmi părea rău, îmi părea rău de dânsa, iată totul. Secretele ei deveniseră brusc pentru mine nişte lucruri sacre şi, dacă acum cineva ar fi încercat să mi le dezvăluie, mi-aş fi astupat probabil urechile, nevoind să ascult mai departe. Presimţeam doar ceva… Şi totuşi nu vedeam deloc cum voi putea aranja ceea ce mi se cerea. Mai mult, nici acum nu înţelegeam prea bine ce anume va trebui să aranjez; o întâlnire, dar ce fel de întâlnire? Şi cum aş putea să le pun faţă-n faţă, între patru ochi? Toată speranţa mea era în Şatov, deşi era de prevăzut că el nu mă va ajuta cu nimic. Şi totuşi primul lucru pe care îl făcui fu să alerg direct la el.

IV.

Abia seara, către ora opt, îl găsii acasă. Spre surprinderea mea, avea musafiri: unul era Alexei Nilâci, celălalt, un domn pe care îl cunoscusem mi se pare cu totul în treacăt, pe nume Şigaliov, frate bun cu nevasta lui Virghinski.

Acest Şigaliov se afla probabil cam de vreo două luni prin oraşul nostru; nu ştiu de unde venise; auzisem numai că publicase un articol într-una dintre revistele progresiste din Petersburg. Virghinski îmi făcuse cunoştinţă cu el întâmplător, pe stradă. În viaţa mea nu văzusem pe chipul unui om atâta încruntare, posomorâre, morocăneală. Se uita cu nişte ochi, ca şi cum s-ar fi aşteptat în orice clipă la o catastrofă a lumii şi nu aşa, ipotetic, pe bază de nişte profeţii care s-ar putea nici să nu se adeverească, ci având toată certitudinea că poimâine dimineaţă, să zicem, exact la ora zece şi douăzeci şi cinci de minute, faptul se va împlini. Nu schimbasem atunci aproape nici un cuvânt cu el, ci doar ne strânsesem mâna cu aerul unor conspiratori. Cel mai mult mă uimiseră urechile lui de o mărime nefirească: lungi, late şi groase, neobişnuit de mult ridicate în lături. Avea mişcări lente şi neîndemânatice. Dacă Liputin a visat vreodată că falansterul va putea fi realizat cândva în gubernia noastră, omul acesta ştia probabil cu precizie ziua şi ora când acest lucru se va înfăptui. Îmi făcuse o impresie sinistră; iar când dădui de el acum la Şatov rămăsei foarte mirat, mai ales că Şatov nu era deloc amator de oaspeţi.

Încă de la scară se auziră glasurile lor tari, vorbind toţi trei deodată, angajaţi se pare într-o dispută; dar în clipa în care apărui, tăcură ca la comandă. Discutau în picioare, iar acum deodată se aşezară cu toţii, încât trebui să mă aşez şi eu. Tăcerea aceasta stupidă continuă cel puţin trei minute. Şigaliov, deşi mă recunoscuse, se făcu totuşi că nu mă cunoaşte şi nu din ostilitate probabil, ci pur şi simplu fiindcă aşa înţelegea el. Cu Alexei Nilâci schimbai un salut din cap, dar tot în tăcere şi fără să ne strângem mâna. Şigaliov îşi îndreptă, în cele din urmă, privirea severă şi încruntată asupra mea, cu naiva convingere, probabil, că eu

mă voi ridica imediat şi voi pleca. În sfârşit, Şatov se sculă de pe scaun şi cu el şi ceilalţi. Plecară fără să-şi ia rămas-bun şi numai Şigaliov îi spuse din uşă lui Şatov, care îl conducea:

— Ţine minte că eşti dator să prezinţi un raport.

— Puţin îmi pasă de rapoartele voastre şi nu datorez nimănui nici un fel de raport, zise Şatov petrecându-l şi încuie în urmă-i uşa cu zăvorul.

— Culici! zise el, privindu-mă cu un surâs cam acru.

Avea faţa supărată şi mi se păru destul de ciudat că vorbi el cel dintâi. De obicei, întotdeauna când treceam pe la el (foarte rar, de altfel), el se aşeza încruntat într-un colţ, răspundea morocănos şi numai după o destul de lungă tăcere se înviora şi începea să discute cu plăcere. În schimb, când îşi lua rămas-bun, se încrunta iar de fiecare dată şi îţi deschidea uşa cu aerul omului care este bucuros să scape de prezenţa unui inamic personal.

— La acest Alexei Nilâci am luat ieri ceaiul, zisei eu, se pare că ateismul l-a scrântit la cap.

— Ateismul rus n-a depăşit niciodată stadiul calambururilor, mormăi Şatov, punând o lumânare nouă în locul celei arse aproape complet.

— Şi totuşi de data aceasta mi s-a părut că nu am de-a face cu un amator de calambururi; e drept că nu se pricepe să vorbească nici simplu, necum în calambururi.

— Oameni de carton; din cauza servilismului gândirii lor, zise calm Şatov, aşezându-se într-un colţ pe scaun şi proptindu-şi palmele pe genunchi. Există şi destulă ură, reluă el, după un minut de tăcere. Ei primii s-ar simţi grozav de nenorociţi, dacă Rusia s-ar transforma cumva brusc, fie chiar şi după concepţia lor, şi ar deveni deodată extraordinar de bogată şi de fericită. N-ar mai avea pe cine să urască, pe cine să scuipe, n-ar mai fi de cine să-şi bată joc! Avem de-a face aici numai şi numai cu o imensă ură animalică faţă de Rusia, care le-a intrat în sânge… şi nici un fel de lacrimi nevăzute pentru soarta lumii nu există sub râsul lor văzut! Niciodată încă n-au fost rostite în Rusia cuvinte atât de false ca despre aceste lacrimi nevăzute! strigă el aproape cu furie.

— Dumnezeu ştie ce tot spui! râsei eu.

— Iar dumneata eşti un „liberal moderat”, zâmbi la rându-i Şatov. De! se grăbi el brusc să adauge, mi se pare că n-am nimerit-o cu expresia „servilismului gândirii”; probabil că o să-mi răspunzi: „Tu eşti fiul unui servitor, eu niciodată n-am fost servitor”.

— Nici prin cap nu mi-a trecut un asemenea gând… Ce ţi-a venit?!

— Nu este nevoie să te scuzi, nu mă tem de dumneata. Atunci m-am născut numai din servitor, acum însă am şi devenit un servitor la fel ca dumneata. Liberalul nostru rus înainte de toate este un servitor şi atâta aşteaptă, să i se ofere posibilitatea de a-i lustrui cuiva cizmele.

— Care cizme? Ce fel de alegorie e asta?!

— Nici o alegorie! Văd că şi râzi… Stepan Trofimovici a spus un adevăr, afirmând că zac copleşit sub greutatea unui pietroi, copleşit, dar nu şi strivit, ci numai mă zbat în

convulsii; e o bună comparaţie.

— Stepan Trofimovici susţine că te-ai scrântit pe chestia nemţilor, râsei eu. Orice ai spune însă, ceva-ceva tot am şterpelit noi de la nemţi şi am vârât în buzunarul nostru.

— Am luat douăzeci de copeici şi am dat o sută de ruble.

Câtva timp rămăseserăm în tăcere.

— Chestia asta a clocit-o el în America.

— Cine? Ce a clocit?

— Mă gândesc la Kirillov. Patru luni de zile am zăcut acolo împreună într-o izbă pe duşumea.

— Ai călătorit în America? mă mirai eu. Nu mi-ai povestit niciodată.

— Ce să mai povestesc?! Acum trei ani am plecat câteşitrei împreună pe un vapor de emigranţi în Statele Americane, pe ultimii bănişori, „ca să gustăm din viaţa muncitorului american şi în acest fel să verificăm prin propria noastră experienţă starea omului în cea mai cumplită situaţie socială pentru el”. Iată cu ce scop am plecat.

— Doamne! râsei eu. Păi, pentru aşa ceva n-aveaţi decât să plecaţi în oricare dintre guberniile noastre pe timpul muncilor de vară, „ca să aveţi o experienţă personală”, ce nevoie mai aveaţi să porniţi tocmai în America!

— Ne-am angajat acolo ca lucrători la un exploatator; ne adunaserăm la el vreo şase ruşi: studenţi, chiar şi moşieri plecaţi de pe moşiile lor, chiar şi ofiţeri – toţi animaţi de acelaşi scop măreţ. Bineînţeles, am lucrat, am transpirat, ne-am chinuit, ne-am istovit şi în cele din urmă eu şi Kirillov a trebuit să plecăm, ne-am îmbolnăvit, n-am rezistat. Proprietarul exploatator ne-a ciupit zdravăn la socoteală, în loc de treizeci de dolari, după cum ne înţeleseserăm, ne-a plătit mie opt, lui cincisprezece, am mâncat şi bătaie acolo de câteva ori. Şi uite aşa, rămaşi fără de lucru, am zăcut cu Kirillov într-un orăşel, pe duşumea, alături, patru luni încheiate; el cu gândurile lui, eu cu ale mele.

— Şi aţi mâncat, zici, bătaie de la patron? În America? Îmi închipui ce l-aţi mai înjurat…

— Deloc, dimpotrivă, am hotărât îndată că „noi, ruşii, în faţa americanilor, suntem nişte băieţandri nepricepuţi şi că trebuia să ne naştem în America sau cel puţin să trăim acolo ani de-a rândul împreună cu americanii, ca să ajungem la nivelul lor”. Ce mai vorbă: când pentru un lucru de o para ni se pretindea un dolar, plăteam cu toată plăcerea, ba şi cu pasiune. Lăudam totul: spiritismul, linşajul, revolverele, vagabonzii. Într-o zi, călătorind, un om îşi vârî mâna în buzunarul meu, scoase peria mea de cap şi începu să-şi pieptene părul; Kirillov şi cu mine am schimbat priviri şi ne-am zis în gând că e bine aşa şi că ne place grozav…

— Ciudat însă că la noi asta nu numai că îşi face loc în capetele unora, dar că se şi preia în practică, observai eu.

— Oameni de carton, repetă Şatov.

— Şi totuşi să treci oceanul pe un vapor de emigranţi, într-o ţară necunoscută, fie chiar şi cu scopul „de a cunoaşte prin proprie experienţă” etc., într-adevăr este o dovadă de generoasă fermitate… Şi cum ai scăpat de acolo?

— I-am scris unui om din Europa şi el mi-a trimis o sută de ruble.

Spunând toate astea, Şatov rămăsese, după obiceiul lui, tot timpul cu ochii aţintiţi în pământ, chiar şi în momentul când se înflăcăra. Şi deodată îşi ridică privirea:

— Vrei să ştii numele acestui om?

— Cine e?

— Nikolai Stavroghin.

Se ridică brusc, se întoarse cu faţa spre biroul lui de scris improvizat şi începu să caute ceva pe el. Circulau la noi zvonuri vagi, dar statornic dezminţite, cum că nevastă-sa, la Paris, s-ar fi aflat tot timpul în relaţii cu Nikolai Stavroghin şi anume cu doi ani în urmă, adică exact în perioada când Şatov era în America; e drept că mult după ce îl părăsise la Geneva. „În cazul acesta, ce rost mai avea să citeze acum acest nume şi să intre în asemenea amănunte?”, mă gândii eu.

— Nici până astăzi nu i-am restituit aceşti bani, se întoarse el către mine, privindu-mă ţintă; apoi se aşeză pe locul său din colţ şi mă întrebă brusc pe un ton cu totul schimbat şi cu voce înăsprită: Îmi închipui că ai venit la mine cu un scop oarecare; despre ce este vorba?

I-am relatat imediat totul în ordine strict cronologică, adăugând că deşi mi-am revenit acum îndeajuns din zăpăceala clipelor acelora, mă simt încă şi mai încurcat: mi-am dat seama că este o chestiune foarte importantă pentru Lizaveta Nikolaevna, că aş vrea mult s-o ajut, dar că din nenorocire nu numai că nu ştiu cum să-mi ţin făgăduiala, dar nici nu prea îmi dau seama ce anume i-am promis. Apoi îi confirmai încă o dată cu toată seriozitatea că nu a fost în intenţia Lizei să-l inducă în eroare într-un fel oarecare, fiind absolut străină vreunui asemenea gând ascuns; că s-a iscat de fapt o inexplicabilă neînţelegere şi că ea este foarte amărâtă de plecarea lui atât de bruscă.

Mă ascultă cu multă atenţie.

— Poate că, într-adevăr, după obiceiul meu, am făcut o gafă adineauri… Iar dacă ea n-a înţeles de ce am plecat în felul acesta… cu atât mai bine pentru dânsa.

Se sculă, se duse la uşă şi o întredeschise ascultând spre scară.

— Ai vrea s-o vezi pe acea persoană?

— Doar atât, dar cum s-o fac? sării eu bucuros.

— Păi, să mergem pur şi simplu acolo cât timp e singură. Altminteri, dacă află el că am fost la dânsa, o stâlceşte în bătaie. De multe ori am vizitat-o aşa pe furiş. Mai deunăzi a trebuit să-l smulg cu forţa de lângă ea când se apucase iar s-o bată.

— Ce spui?

— Ce puteam face? L-am apucat de păr şi l-am tras ca s-o scap. A vrut să sară la bătaie cu mine, dar l-am speriat puţintel şi cu asta totul s-a terminat. Mă tem însă că într-o zi, întorcându-se beat, îşi va aduce aminte şi o s-o ia la bătaie şi pentru asta.

Coborârăm imediat.

V.

Uşa spre încăperile lui Lebeadkin era doar închisă, fără să fie încuiată, şi am intrat nestingheriţi. Toată locuinţa consta din două cămăruţe mici, mizere, cu pereţii înnegriţi de fum, pe care literalmente atârnau în fâşii nişte tapete murdare. Cândva, cu ani în urmă, era aici o cârciumă, înainte ca Filippov, proprietarul, s-o fi mutat în casa cea nouă. Celelalte încăperi, care serviseră altădată drept local propriu-zis, erau acum încuiate; iar aceste două cămăruţe îi fuseseră închiriate lui Lebeadkin. Mobilierul, cu excepţia unui fotoliu vechi cu un braţ lipsă, consta din simple bănci şi mese de brad. În cealaltă cameră, în colţ, se afla un pat acoperit cu o plapumă de cit, aparţinându-i acestei m-lle Lebeadkina, iar căpitanul, culcându-se să doarmă, se trântea de fiecare dată pe duşumea, adesea aşa îmbrăcat cum era. Peste tot se vedeau firimituri, gunoaie, urme de apă vărsată; o cârpă mare, groasă şi udă zăcea în mijlocul primei odăi, chiar pe duşumea, şi tot aici într-o băltoacă de apă se vedea un papuc scâlciat. Era limpede că nimeni nu deretică aici, sobele nu se încălzesc, mâncare nu se găteşte; n-aveau nici samovar, după cum am înţeles din lămuririle sumare date de Şatov. Căpitanul şi sora lui sosiseră în localitate absolut fără nici un fel de bagaj, ca nişte cerşetori şi, după cum spunea Liputin, el a început prin a bate pragurile unor case cerşind; dar căpătând pe neaşteptate o sumă de bani, s-a apucat imediat de băutură, umbla tot timpul ameţit şi nu-i păsa deloc de neorânduiala din casă.

M-lle Lebeadkina, pe care râvneam atât de mult s-o văd, şedea cuminte şi neauzită într-un colţ din a doua încăpere, la masa de bucătărie din lemn de brad, pe o bancă. Nu ne-a adresat nici un cuvânt când am deschis uşa, nici nu s-a mişcat de la locul ei. Şatov spunea că uşa lor nici nu se încuie, iar o dată uşa din antreu a stat deschisă la perete toată noaptea. La lumina unei lumânări mici, subţiri, înfiptă într-un sfeşnic de fier, am reuşit să disting trăsăturile unui chip de femeie de vreo treizeci de ani, cu aerul bolnăvicios, firavă la trup, îmbrăcată într-o rochie veche de stambă, de culoare închisă, cu gâtul lung neacoperit şi cu părul întunecat, strâns la ceafă într-un coculeţ de mărimea unui pumnişor de copil de doi ani. Ne privi destul de veselă; afară de sfeşnic, în faţa ei, pe masă, se aflau o oglinjoară în cadru de lemn cum se pot vedea la ţară, un pachet de cărţi de joc, un volumaş uzat de cântece şi o chiflă albă nemţească, din care cineva muşcase o dată sau de două ori. Se putea observa că m-lle Lebeadkina se dă cu cremă şi cu fard pe obraz şi-şi drege cu ceva buzele; sprâncenele ei frumos arcuite, subţiri şi brune, de asemenea erau date cu negru. Pe fruntea îngustă, dar înaltă, cu tot fardul, se desenau destul de clar trei cute lungi. Ştiam că este şchioapă, dar în faţa noastră ea nu se mai ridică să umble. Cândva, în prima tinereţe, această fată slăbită poate că era destul de atrăgătoare; dar ochii ei blânzi, calzi, cenuşii şi acum erau minunaţi; o lumină visătoare, plină de bucurie naivă se revărsa din privirea ei blândă, aproape radioasă. Această bucurie calmă, lină, care se exprima în zâmbetul ei, mă surprinse nespus, mai ales după tot ceea ce auzisem despre cravaşa căzăcească şi toate sălbăticiile fratelui ei. Părea curios că în loc de un sentiment penibil de silă sau de sfiiciune amestecată cu teamă, pe care-l încearcă omul în prezenţa unor asemenea fiinţe bătute de Dumnezeu, am simţit că-mi face pur şi simplu plăcere chiar din prima clipă s-o privesc şi doar un fel de milă, nicidecum de silă, m-a cuprins ulterior.

— Uite aşa stă mereu şi literalmente zile întregi singură-singurică, nici nu se urneşte din loc, ghiceşte în cărţi sau se priveşte în oglinjoară, mi-o arătă din prag Şatov. El nu-i dă nimic de mâncare. Bătrânica din pavilion îi mai aduce din când în când de pomană câte ceva; cum de-o lasă cu lumânarea aprinsă!

Spre mirarea mea, Şatov vorbea tare, ca şi cum ea nici n-ar fi fost de faţă.

— Bună ziua, Şatuşka! îi zâmbi m-lle Lebeadkina.

— Ţi-am adus un musafir, Maria Timofeevna, zise Şatov.

— Musafirul să fie bine-venit. Nu ştiu pe cine mi-ai adus, nu-mi amintesc să-l fi văzut, mă privi ea atentă din spatele lumânării şi imediat i se adresă lui Şatov (iar de mine nu se mai ocupă deloc în tot timpul convorbirii, ca şi cum n-aş fi fost prezent lângă ei). Te-ai cam plictisit probabil stând singur şi umblând de colo până colo prin cameră? râse ea dezvăluind două şiraguri de dinţi superbi.

— M-am şi plictisit, dar şi pe tine am vrut să te văd.

Şatov trase mai aproape de masă banca; se aşeză invitându-mă şi pe mine lângă el.

— Sunt totdeauna bucuroasă să stau de vorbă cu tine, numai că tare-mi vine să râd de tine, Şatuşka, parcă eşti un călugăr. De când nu te-ai mai pieptănat? Ia să-ţi aranjez eu părul, şi scoase din buzunar un pieptene mic. Cred că de atunci când te-am pieptănat ultima oară nici nu ţi-ai mai atins părul?

— N-am nici pieptene, râse Şatov.

— Adevărat? Îţi fac eu cadou unul, dar nu pe acesta, ci un alt pieptene, să-mi aduc numai aminte.

Cu aerul cel mai serios, ea se apucă să-l pieptene, îi făcu şi o cărare, apoi se trase puţin înapoi, ca să vadă mai bine dacă totul e în ordine, şi-şi vârî iar pieptenele în buzunar.

— Mă uit la tine, Şatuşka, clătină ea din cap, eşti un om cu scaun la cap dar te plictiseşti. Mă uit la voi şi mă minunez; nu înţeleg cum poate un om să se plictisească. Tristeţea nu este plictiseală. Eu nu mă plictisesc. Sunt veselă.

— Şi când vine fratele tău, tot veselă eşti?

— Vorbeşti de Lebeadkin? El e lacheul meu şi mi-e totuna dacă e aici sau nu. Îl strig: „Lebeadkin, adu-mi apă; Lebeadkin, adu-mi papucii”, iar el aleargă; uneori mă prinde şi păcatul să râd de el, atât e de caraghios.

— Şi uite aşa tot timpul, zise cu glas tare şi fără jenă, adresându-mi-se, Şatov. Ea într-adevăr îl tratează ca pe un lacheu; am fost de faţă când îi striga: „Lebeadkin, adu-mi apă” şi râdea în hohote; toată diferenţa e că el de fapt nu aleargă după apă, ci o bate pentru asta; dar ea nu se teme deloc. Are nişte crize nervoase, aproape zilnic, care îi atacă memoria, încât după aceste crize uită totul, tot ce se întâmplase cu câteva minute înainte, şi e mereu în deficienţă cu noţiunea de timp. Crezi că ea mai ţine minte cum am intrat? Poate că şi ţine minte, dar sunt sigur că-şi închipuie totul în felul ei şi ne consideră acum, şi pe dumneata, şi pe mine, altcineva decât suntem noi în realitate, deşi a reţinut că eu sunt Şatuşka. N-are nici o importanţă că spun toate astea cu glas tare; din clipa în care omul nu vorbeşte cu ea, încetează să-l mai asculte şi se avântă în lumea ei de visuri; exact: se avântă. E o visătoare nemaipomenită; câte opt ore pe zi e în stare să stea într-un loc. Uite, în faţa ei este o chiflă, de dimineaţă până acum poate că a muşcat o singură dată din ea şi o va termina probabil mâine. Uite-acum, s-a apucat să dea în cărţi…

— Dau eu, dau, Şatuşka, dar nu prea îmi iese cum trebuie, prinse deodată firul Maria Timofeevna, la auzul ultimului cuvânt şi, fără să se uite, întinse mâna stângă spre chiflă

(probabil tot la auzul vorbelor despre chiflă). Apucă în sfârşit chifla, dar după ce o ţinu un timp în mâna stângă, captivată de reluarea conversaţiei, o lăsă pe masă cu o mişcare mecanică şi fără să fi muşcat măcar o dată.

— Îmi cade mereu acelaşi lucru: un drum, un om rău, nişte urzeli din partea cuiva, aşternut de moarte, o scrisoare de undeva, o veste neaşteptată – cred că sunt minciuni toate, ce zici, Şatuşka? Dacă mint oamenii, de ce să nu mintă cărţile? Amestecă deodată cărţile. Acelaşi lucru i-am spus odată maicii Praskovia, o femeie venerabilă, mereu trecea pe la mine în chilie să ghicească în cărţi pe ascuns de maica stareţă. Şi nu numai ea, veneau şi altele. Se miră, clătină din cap, pun ţara la cale, iar eu râd. „Da' de unde, zic, maică Praskovia, să-ţi pice scrisoare când de doisprezece ani nu ţi-a venit nimic?" Ginerele ei a dus-o pe fiică-sa undeva prin Turcia şi de doisprezece ani nu se ştia nimic despre ei. A doua zi către seară stau la ceai la maica stareţă (e de neam de cneji), era la dânsa şi o doamnă oarecare aflată în trecere, mai visătoare, şi un călugăraş, tot în trecere, venit de la muntele Athos, un omuleţ destul de caraghios după părerea mea. Şi ce crezi, Şatuşka, acest călugăraş îi adusese în dimineaţa aceea maicii Praskovia din Turcia o scrisoare de la fata ei. Ca să vezi valetul de caro ce înseamnă, o veste neaşteptată! Bem noi ceai, iar călugăraşul de la muntele Athos îi spune maicii stareţe: „Cel mai mult, cuvioasă maică stareţă, a binecuvântat Domnul Dumnezeu mănăstirea dumneavoastră prin aceea că ţine în sânul ei o comoară atât de preţioasă". „Ce comoară?", întreabă maica stareţă. „Maica Lizaveta cea săracă cu duhul." Lizaveta aceea scrântită era zidită în ograda mănăstirii într-o cuşcă cam de un stânjen lungime şi cam de doi arşini înălţime; stă ea după zăbrelele acelea de fier de şaisprezece ani, iarna şi vara într-o cămaşă de pânză, şi tot scormoneşte cu un pai sau cu o surcea prin cămaşa ei împungând în pânză şi nu spune nimic, nu se piaptănă, nu se spală de şaisprezece ani. Iarna i se vâră un cojocel printre gratii şi în fiecare zi i se strecoară câte o coajă de pâine şi o cană cu apă. Credincioşii o privesc, se minunează, oftează şi lasă câte un bănuţ acolo. „Ţi-ai găsit comoară, răspunse maica stareţă (s-a supărat; nu putea s-o sufere pe Lizaveta). Lizaveta asta numai din răutate stă aşa, din încăpăţânare, şi totul la ea este o prefăcătorie." Nu mi-a plăcut asta deloc; îmi pusesem tocmai în gând să mă sihăstresc şi eu aşa. „Dar după mine, zic, Dumnezeu şi natura sunt acelaşi lucru." Cu toţii strigară atunci într-un glas: „Asta-i bună!". Stareţa a râs, i-a şopti ceva cucoanei, m-a chemat, m-a mângâiat, iar cucoana mi-a dăruit o fundă roz, vrei să ţi-o arăt? Iar călugăraşul s-a apucat să mă povăţuiască, vorbea cu blândeţe şi cu smerenie şi cu multă înţelepciune, se vede; stau şi ascult. „Ai înţeles?" mă întreabă. „Nu, zic, n-am înţeles nimic şi lăsaţi-mă, zic, în pace." Ei, şi de atunci m-au lăsat în deplină pace, Şatuşka. Între timp îmi şopteşte, ieşind din biserică, una dintre maicile trimise la noi spre pocăinţă, fiindcă prorocea: „Născătoarea de Dumnezeu ce este după tine?". „Maica tuturor, răspund, nădejdea neamului omenesc." „Aşa, zice, născătoarea de Dumnezeu este maica tuturor, este glia roditoare, şi mare este de aceea bucuria omului. Şi orice durere lumească şi orice lacrimă pământească sunt pentru bucuria noastră; iar când ai udat pământul sub tine cu lacrimile tale ca să pătrundă la o jumătate arşin adâncime, atunci te va cuprinde o bucurie neasemuită. Şi nu vei mai avea, zice, nici o amărăciune; asta este, zice, prorocirea." M-au atins adânc în suflet aceste cuvinte. Şi am început de atunci să fac la rugăciuni, închinându-mă până la pământ, să sărut de fiecare dată pământul; îl sărut şi plâng. Şi uite, crede-mă, Şatuşka: nimic rău nu există în aceste lacrimi; şi chiar dacă n-ai avea nici o durere, totuna, lacrimile tale chiar de bucurie vor curge. De la sine curg, e adevărat. Plecam câteodată pe malul lacului: de o parte

mănăstirea noastră, de cealaltă, muntele nostru cu vârf ascuţit; aşa se şi cheamă, Muntele Ascuţit. Urcam pe acest munte, mă întorceam cu faţa spre răsărit, mă închinam lipindu-mă de pământ şi plângeam, plângeam şi nu mai ştiam de cât timp plâng şi nu mai ştiam eu atunci nimic. Mă ridicam apoi, mă întorceam cu faţa în urma mea, iar soarele era la apus, un soare mare, falnic, frumos – îţi place să priveşti soarele, Şatuşka? E bine, dar e trist. Îmi întorceam iar faţa spre răsărit; iar umbra, umbra muntelui nostru aluneca departe pe lac ca o săgeată îngustă şi lungă, lungă ca de o verstă, până la ostrovul din lac; iar ostrovul acela de piatră îl spinteca în două, şi când îl spinteca în două, atunci mă apuca tristeţea şi dorul; atunci îmi venea şi memoria, mă tem de înserare, Şatuşka. Şi îmi plâng mereu copilaşul…

— Păi, l-ai avut? îmi dădu cu cotul Şatov, care o asculta tot timpul cu luare-aminte.

— L-am avut, fireşte: mititel, roz, cu unghiuţe aşa, mici, mici de tot, şi toată tristeţea mea este că nu mai ţin minte dacă era fetiţă sau băiat. Ba-mi amintesc că era băiat, ba că era fetiţă. Şi când l-am născut atunci, l-am înfăşurat în batist şi în dantele, l-am legat cu panglicuţe roz, l-am acoperit cu floricele, am făcut şi o rugăciune asupra lui şi l-am dus aşa, nebotezat; îl port eu astfel în braţe prin pădure şi mi-e frică de pădure, şi mi-e groază, dar mai ales plâng că l-am născut, iar bărbatul nu mi-l amintesc.

— Poate că ai avut şi un bărbat? întrebă prudent Şatov.

— Mă faci să râd, Şatuşka, cu judecata ta. De avut poate că l-am avut, dar ce folos că l-am avut, când de fapt e ca şi cum nu l-am avut? Ei, poftim, ghici ghicitoarea mea, că nu-i aşa de grea? surâse ea.

— Şi unde ţi-ai lăsat copilaşul?

— L-am lăsat în heleşteu, suspină ea.

Şatov îmi dădu din nou un ghiont uşor.

— Nu cumva n-ai avut nici un copil şi toată chestia asta e numai o aiureală, ce zici?

— Grea întrebare îmi pui, Şatuşka, răspunse ea îngândurată şi fără să se mire. În privinţa asta nu-ţi voi spune nimic, poate că nici n-am avut; după mine, din partea ta nu-i decât o simplă curiozitate; eu tot am să-l plâng şi de aici încolo, că doar nu în vis mi s-a năzărit? Şi lacrimi mari sclipiră în ochii ei. Şatuşka, Şatuşka, dar e adevărat că te-a părăsit nevasta? zise ea, punându-şi amândouă mâinile pe umerii lui şi privindu-l cu compătimire. Nu te supăra pe mine, nici mie nu mi-e uşor. Ştii, Şatuşka, mi s-a arătat aşa un vis: vine el iar la mine, îmi face semn cu mâna, mă cheamă: „Pisicuţa mea, zice, pisicuţa mea, vino la mine!” şi uite la vorba aceasta, „pisicuţă”, m-am bucurat cel mai mult: mă iubeşte, îmi zic.

— Poate că va veni şi aievea, murmură încet Şatov.

— Ba nu, Şatuşka, n-a fost decât un vis… nu vine aievea. Cunoşti cântecul:

Nu-mi trebuie palate, Colea-n chilia mea, Cu rugi înfocate, Domnului pentru tine m-oi ruga.

— Of, Şatuşka, Şatuşka, scumpul meu, de ce nu mă întrebi nimic niciodată?

— Păi, tot n-ai să-mi spui, de aceea nu te întreb.

— Nu-ţi spun, nu-ţi spun, taie-mă în bucăţi, tot nu-ţi spun, zise ea aprinsă, arde-mă şi nu-

ţi spun. Şi oricât ar trebui să îndur, nu voi spune, nu vor afla oamenii!

— Ei, vezi, fiecare cu ale lui, care vasăzică, murmură şi mai încet Şatov, aplecându-şi tot mai mult capul.

— Şi dacă m-ai ruga, totuşi poate că ţi-aş spune, poate că ţi-aş spune! repetă ea extaziată. De ce nu mă rogi? Roagă-mă, roagă-mă bine de tot, Şatuşka, poate că ţie îţi spun; înduplecă-mă, Şatuşka, ca să mă învoiesc eu singură… Şatuşka, Şatuşka!

Dar Şatuşka rămase mut; timp de un minut domni tăcerea. Lacrimile se prelingeau încet pe obrajii ei fardaţi; rămase nemişcată, uitându-şi mâinile pe umerii lui Şatov, dar cu privirea dusă cine ştie unde.

— Ei, dar ce-mi pasă mie de tine, ar fi şi păcat, se sculă brusc în picioare Şatov. Ridică-te puţin! trase el supărat de sub mine banca şi o aşeză pe locul dinainte. Dacă vine el să nu-şi dea seama; e timpul să plecăm.

— Despre cine vorbeşti, despre lacheul meu? râse deodată Maria Timofeevna. Ţi-e frică! Ei, cu bine, oaspeţi dragi; dar ia ascultă o clipă ce o să-ţi spun. Deunăzi a trecut pe aici acest Nilâci cu Filippov, proprietarul, barbă roşcovană; fratele meu tocmai se repezise la mine. Numai ce văd că proprietarul acesta pune mâna pe dânsul şi mi-l ia la rost târându-l prin cameră, iar al meu ţipă: „N-am nici o vină, pentru vina altora sufăr!”. N-ai să mă crezi, ne-am prăpădit de râs cu toţii…

— Aoleu, Timofeevna, eu eram acela despre care zici tu că avea barbă roşcată, eu l-am tras deunăzi de chică pe fratele tău ca să te scap; iar proprietarul a fost la voi acum trei zile ca să se certe cu voi; ai cam încurcat lucrurile.

— Ia stai, te pomeneşti că le-am încurcat, poate că ai fost tu într-adevăr. Ei, ce să mai vorbim despre fleacuri; parcă nu-i totuna pentru el cine-i trage chelfăneala, zise ea râzând.

— Să mergem, mă trase brusc de mânecă Şatov, am auzit scârţâind portiţa; dacă ne găseşte aici, o stâlceşte în bătăi.

Nici n-apucarăm să urcăm pe scară, şi în poartă se şi auziră zbierete şi înjurături de om beat. Şatov mă introduse în camera lui şi încuie uşa cu zăvorul.

— Va trebui să stai câtva timp, dacă nu vrei să izbucnească scandal. Îl auzi cum zbiară ca un porc înjunghiat, probabil iar s-a împiedicat de prag; de fiecare dată cade poticnindu-se acolo.

Şi totuşi n-am scăpat de scandal.

VI.

Şatov rămase în spatele uşii zăvorâte, ascultând ce se petrece pe scară, şi deodată îl văzui sărind înapoi.

— Vine încoace, am prevăzut, îmi şopti el furios, te pomeneşti că nici până-n miezul nopţii nu scăpăm de el. Se auziră câteva izbituri puternice cu pumnul în uşă.

— Şatov, Şatov, deschide! zbieră căpitanul. Şatov, prietene…

Am venit să te salut, Am venit să te salut.

Şi să-ţi spun c-afară mândrul soare.

Foc r-r-revarsă din tării.

Cântă-n codru… sindrofii.

Ca să viu încoace, pui de lele, M-am trezit… de tot… sub răchiţele…

Ca sub vergi, ha, ha, ha!

Orice păsăruică… are sete.

Aş mai bea, că nu-s vreun gorobete, Aş mai bea… dar zău dacă ştiu ce…

La dracu' cu această curiozitate prostească! Şatov, înţelegi tu cât de frumos e să trăieşti pe lume!

— Nu răspunde, îmi şopti Şatov iar.

— Deschide odată! Înţelegi tu că există ceva mai sublim decât bătaia… în omenire; există clipe de nobilă simţire… Şatov, eu sunt mărinimos; te voi ierta… Şatov, la naiba cu manifestele, ce zici?

Tăcere.

— Înţelegi tu, măgarule, eu sunt îndrăgostit, mi-am cumpărat şi un frac, priveşte, fracul iubirii, cincisprezece ruble; dragostea unui căpitan pretinde respectarea bunei-cuviinţe… Deschide! urlă el sălbatic, bombardând uşa cu pumnii.

— Cară-te dracului! strigă deodată Şatov.

— Sclavule! Sclav iobag, şi soră-ta este sclavă, sclavă şi… hoaţă!

— Iar tu ţi-ai vândut sora.

— Minţi! Plătesc pentru altul şi ar fi destul un singur cuvânt din partea mea… Îţi dai tu seama cine e ea?

— Cine? Şatov se apropie de uşă plin de curiozitate.

— Dar înţelegi tu?

— Voi înţelege, n-ai grijă, spune, cine?

— Am curajul s-o spun! Am curajul s-o spun în public! …

— Mă îndoiesc că vei avea curajul, îl aţâţă Şatov, făcându-mi semn să ascult.

— Nu îndrăznesc?

— Eu aşa cred, că nu îndrăzneşti.

— Nu îndrăznesc?

— Păi, vorbeşte, dacă nu ţi-e frică de pedeapsa cu bice boiereşti… Eşti un fricos şi încă te pretinzi căpitan!

— Eu… eu… ea… ea este… bâigui căpitanul cu vocea tremurătoare, emoţionată.

— Ei? îşi lipi urechea de uşă Şatov.

Se aşternu o tăcere de cel puţin o jumătate de minut.

— Ţi-că-losule! se auzi în sfârşit în dosul uşii. Şi căpitanul se retrase repede jos pe scară, pufăind ca un samovar, şi împiedicându-se de fiecare treaptă.

— E şiret şi nici beat nu se trădează, se depărtă Şatov de uşă.

— Dar despre ce este vorba? întrebai eu.

Şatov dădu din mână, deschise uşa, ciulind iar urechea spre scară; ascultă mult timp, coborî încetişor câteva trepte. Şi în sfârşit se întoarse.

— Nu se aude nimic, n-a sărit s-o bată; înseamnă că s-a prăbuşit de cum a intrat şi doarme. E timpul să pleci.

— Ascultă, Şatov, ce pot deduce eu din toate astea?

— Ei, ce vrei! răspunse el cu un glas obosit şi dezgustat şi se aşeză la masa lui de scris.

Am plecat. Un gând neverosimil mi se întărea tot mai mult în închipuire. Mă gândeam cu nelinişte la a doua zi…

VII.

Această „a doua zi”, adică acea duminică în care urma să se hotărască irevocabil soarta lui Stepan Trofimovici, a fost una dintre zilele cele mai importante din cronica mea. A fost o zi de surprize, ziua dezlegării unor vechi enigme şi a apariţiei altora noi, o zi care ne dezvălui lămuriri uluitoare, dar care făcu să crească confuzia generală. Dimineaţa, după cum îi este cunoscut cititorului, trebuia să-mi însoţesc prietenul la Varvara Petrovna, potrivit poruncii acesteia, iar la ora trei după-amiază urma să fiu la Lizaveta Nikolaevna, ca să-i spun nici eu nu ştiu ce, şi s-o ajut, nici eu nu ştiu cum. Între timp însă lucrurile se desfăşurară cum nu s-ar fi aşteptat nimeni. Într-un cuvânt, a fost o zi de coincidenţe extraordinare.

Începu prin aceea că eu cu Stepan Trofimovici, prezentându-ne la Varvara Petrovna exact la ora douăsprezece, cum fixase ea, n-o găsirăm acasă; nu se întorsese încă de la biserică. Bietul meu prieten era într-aşa fel dispus, mai bine zis indispus, încât acest singur fapt avu darul să-l doboare; aproape extenuat, el se lăsă greoi pe un fotoliu din salon. I-am oferit un pahar cu apă; dar cu toată paloarea chipului său şi chiar cu tot tremurul mâinilor, el refuză cu multă demnitate. Între altele, ţinuta lui se distingea de data aceasta printr-o eleganţă excepţională: cămaşa, aproape de gală, din batist cu broderii, cravata albă, o pălărie nouă pe care o ţinea în mână, mănuşi noi de culoarea paiului, ba şi o adiere uşoară de parfum. De-abia ne aşezarăm, că intră Şatov introdus de valet; nu încăpea nici o îndoială, venise tot la invitaţia formală a stăpânei. Stepan Trofimovici dădu să se ridice ca să-i întindă mâna, dar Şatov, aruncându-ne o privire scrutătoare, se îndreptă spre un colţ şi se aşeză acolo, fără măcar să ne fi salutat din cap. Stepan Trofimovici îmi căută ochii, speriat.

Rămaserăm astfel câteva minute în deplină tăcere. Stepan Trofimovici începu la un moment dat să-mi şoptească ceva în grabă, dar eu nu-l înţelesei; de altfel, era atât de emoţionat, că renunţă îndată să mai continue. Intră iarăşi valetul ca să îndrepte ceva pe masă; mai exact, să vadă ce facem. Şatov i se adresă brusc, cu glas tare:

— Aleksei Egorâci, nu ştii cumva, Daria Pavlovna a plecat cu ea?

— Varvara Petrovna a binevoit să plece la biserică singură, iar Daria Pavlovna a binevoit

să rămână în camera ei, sus; nu prea se simte bine, raportă cuviincios şi cu sfătoşenie Aleksei Egorâci.

Îngrijorat, bietul meu prieten îmi căută iar privirea, dar mă hotărâi să-mi feresc ochii. Deodată în faţa intrării se auzi huruit de trăsură şi ecourile surde ale unei forfoteli ce se iscă prin casă ne vestiră că gazda se întorsese. Schiţarăm cu toţii mişcarea de a sări din loc, dar interveni o altă surpriză: răsună zgomot de paşi numeroşi, ceea ce însemna că gazda nu era singură, lucru care într-adevăr părea cam ciudat, întrucât chiar ea ne fixase această oră. În sfârşit se auzi cu totul distinct că cineva vine cu o grabă ciudată, aproape în fugă; era exclus să fie Varvara Petrovna. Şi deodată ea apăru ca purtată de vijelie, cu sufletul la gură, pradă unei tulburări teribile. În urma ei, cu pas mai lent, venea Lizaveta Nikolaevna, ţinând-o de mână pe Maria Timofeevna Lebeadkina! Dacă mi s-ar fi arătat o asemenea imagine în vis, nici atunci n-aş fi crezut.

Pentru a explica această surpriză cu totul de neînchipuit, ar trebui să ne întoarcem cu o oră în urmă şi să relatăm mai amănunţit extraordinara peripeţie prin care trecuse Varvara Petrovna în biserică.

Mai întâi, pentru această liturghie se adunase aproape tot oraşul: mă refer, bineînţeles, la pătura sus-pusă a societăţii noastre. Se ştia că va asista pentru prima oară de la sosirea sa şi soţia guvernatorului. Notez că la noi se zvonise deja că ea era liber-cugetătoare şi adepta unor „noi principii”. Toate doamnele ştiau de asemenea că ea va fi îmbrăcată cu un extraordinar rafinament; de aceea toaletele doamnelor noastre străluceau de data aceasta prin eleganţă şi lux. Numai Varvara Petrovna era îmbrăcată ca întotdeauna, modest şi în negru, cum obişnuia să se îmbrace în ultimii patru ani. Intrând în biserică, ea îşi luă locul obişnuit, în stânga, în primul rând, şi un fecior aşeză în faţa ei o pernă de catifea pentru îngenuncheri, într-un cuvânt, totul decurse ca de obicei. Se observă însă că de această dată în tot timpul cât ţinuse serviciul divin se rugă cu multă ardoare; avea să se spună mai târziu, când totul se preciză până la amănunt, că lumea observase chiar şi lacrimi în ochii ei. În sfârşit, liturghia se termină şi protoiereul nostru, părintele Pavel, ieşi ca să-şi rostească predica de sărbătoare. Predicile lui erau foarte apreciate; la un moment dat se insistă chiar ca el să şi le publice, dar părintele ezita. De data aceasta predica lui păru nu ştiu cum, foarte lungă.

Şi iată că în cursul predicii sosi la biserică o doamnă cu o birjă de modă veche, adică una dintre acelea în care doamnele puteau şedea numai pe părţile laterale, ţinându-se de centura birjarului şi clătinându-se la zdruncinăturile trăsurii ca un firicel de iarbă în bătaia vântului. Asemenea birje continuă să circule şi astăzi în oraşul nostru. Oprind într-un colţ lângă curtea catedralei, pentru că în faţa porţii de intrare staţionau numeroase trăsuri, ba erau şi jandarmi, doamna care sosise cu această birjă sări jos şi-i întinse birjarului patru copeici de argint.

— Ţi se pare puţin, Vanea?! strigă ea, observându-i expresia de nemulţumire. Tot ce am, adăugă ea jalnic.

— Fie, Dumnezeu cu tine, nu m-am tocmit când te-am luat, dădu din mână birjarul şi o privi gândindu-se probabil: „Ar fi şi păcat să te obijduiesc”; vârându-şi apoi în buzunarul de la piept portmoneul de piele, îi dădu bici calului şi plecă însoţit de glumele zeflemitoare ale birjarilor adunaţi acolo. Ironii şi strigăte de mirare o însoţiră şi pe doamna respectivă

tot timpul cât merse până la poarta catedralei, printre trăsurile şi lacheii care-şi aşteptau stăpânii. Într-adevăr, constituia ceva neobişnuit şi surprinzător pentru toţi apariţia unei asemenea persoane pe stradă într-o mulţime atât de numeroasă. Arăta bolnăvicios de slabă şi şchiopăta uşor, era tare sulemenită, cu gâtul lung neînfăşurat, fără basma pe cap, fără scurteică, numai într-o rochie veche de culoare închisă, deşi vremea era destul de răcoroasă în această zi senină de septembrie şi sufla vântul. Avea capul complet gol, cu părul strâns într-un coculeţ minuscul pe ceafă, iar pe partea dreaptă îşi prinsese un trandafir artificial, de felul acelora cu care sunt împodobiţi heruvimii în săptămâna Floriilor. Un asemenea heruvim împodobit cu o cunună de trandafiri de hârtie am observat cu prilejul vizitei de ieri în colţul cu icoane din camera Mariei Timofeevna. Unde mai pui că doamna aceasta, deşi mergea cu privirea lăsată cu modestie în jos, avea pe buze tot timpul un zâmbet şiret şi vesel. Dacă ar fi întârziat câteva clipe doar, probabil că n-ar fi fost lăsată să intre în catedrală… Reuşi însă să se strecoare şi, intrând în biserică, îşi făcu pe nesimţite loc înainte.

Cu toate că predica nu fusese încă rostită decât pe jumătate şi masa compactă de oameni care umpluse biserica asculta cu atenţie pioasă şi într-o profundă linişte, câteva perechi de ochi se îndreptară totuşi curioase şi nedumerite asupra acestei necunoscute. Ea se prăbuşi în genunchi pe treptele altarului, plecându-şi chipul fardat, şi rămase aşa îndelung, probabil plângând; ridicându-şi însă capul şi sculându-se din genunchi, îşi reveni curând şi faţa ei se învioră, luând o expresie amuzată. Cu un aer vesel şi cu vizibilă plăcere îşi plimbă privirile pe feţele celor prezenţi şi pe pereţii bisericii; cu o deosebită curiozitate îşi aţintea privirea pe chipurile unor doamne, ridicându-se în acest scop chiar şi în vârful picioarelor, ba de vreo două ori chicoti. Dar iată că predica luă sfârşit şi preotul apăru cu crucea. Soţia guvernatorului porni prima s-o sărute, dar la doi paşi zăbovi puţin, dorind probabil s-o lase pe Varvara Petrovna să treacă înainte; aceasta într-adevăr înaintase dârz şi cu aerul că nu vedea pe nimeni înaintea ei. Era în extrema atenţie a soţiei guvernatorului, fără îndoială, o doză de maliţiozitate evidentă şi destul de abilă în felul ei; aşa înţelese toată lumea; aşa înţelese probabil şi Varvara Petrovna; dar ea continuă să înainteze, cu aerul că nu observă nimic şi pe nimeni, plină de demnitate netulburată şi, după ce sărută crucea, porni direct spre ieşire. Valetul în livrea îi deschidea drum, deşi toată lumea se trăsese şi-aşa, pentru a-i lăsa loc de trecere. Dar iată că la ieşire, chiar în pridvor, un grup de oameni îmbulziţi îi bară drumul pentru câteva clipe. Varvara Petrovna se opri şi deodată o fiinţă ciudată şi cu o înfăţişare foarte neobişnuită, femeia cu trandafirul de hârtie în păr, strecurându-se printre oameni, se aplecă în faţa ei în genunchi. Varvara Petrovna, care nu se lăsa prea uşor descumpănită, mai ales în public, o privi grav şi sever.

Mă grăbesc să remarc aici, cât se poate pe scurt, că Varvara Petrovna, deşi devenise în ultimii ani, cum se spunea, excesiv de economicoasă, ba chiar şi puţin avară, niciodată nu se zgârcea la bani în ceea ce priveşte actele de binefacere. Era membră a unor societăţi filantropice din capitală. În anul cumplitei foamete expediase la Petersburg, pe adresa comitetului general pentru colecta de ajutoare în favoarea victimelor, cinci sute de ruble, fapt care nu trecuse la noi neobservat. În sfârşit, chiar în ultimul timp, înainte de numirea noului guvernator, iniţiase personal constituirea unui comitet local de doamne pentru ajutorarea celor mai sărace lehuze din oraş şi din întreaga gubernie. Mulţi o învinuiau de vanitate; dar o anumită impetuozitate temperamentală a Varvarei Petrovna, dublată de o

extraordinară energie şi perseverenţă erau pe cale să învingă toate piedicile; societatea părea aproape înfiinţată, iar ideea iniţială câştiga teren tot mai larg, luând în mintea entuziastă a fondatoarei forme tot mai precise: visa să întemeieze un asemenea comitet şi la Moscova şi să-i extindă încetul cu încetul activitatea în toată Rusia. Şi deodată, din cauza schimbării neaşteptate a guvernatorului, totul se opri în loc; iar soţia noului guvernator, se zicea, apucase să exprime în public câteva observaţii usturătoare şi mai ales nimerite şi judicioase în privinţa ineficienţei practice a înseşi ideii de înfiinţare a unui asemenea comitet, ceea ce, bineînţeles cu argumentările şi înfloriturile de rigoare, ajunsese deja la urechile Varvarei Petrovna. Unul Dumnezeu poate să pătrundă adâncul inimilor, dar cred că Varvara Petrovna încercă şi oarecare plăcere oprindu-se astfel în faţa uşilor catedralei, deoarece urma să treacă imediat soţia guvernatorului, apoi şi toţi ceilalţi şi „las' să vadă că puţin îmi pasă de ceea ce crede ea şi de ceea ce spune despre substratul vanitos al faptelor mele filantropice. Aşa să ştie toată lumea!”.

— Ce e cu dumneata, draga mea, ce vrei să mă rogi? o privi cu atenţie Varvara Petrovna pe femeia îngenuncheată în faţa ei. Necunoscuta se uită la ea cu nişte ochi sfioşi, ruşinaţi, aproape plini de evlavie, apoi deodată surâse şi chicoti în felul ei ciudat.

— Ce e cu ea? Cine e?

Varvara Petrovna îşi plimbă întrebătoare privirea autoritară pe feţele oamenilor din jur, şi nimeni nu-i răspunse.

— Eşti nefericită? Ai nevoie de ajutor?

— Am nevoie… am venit… bâigui „nefericita” cu o voce sugrumată de emoţie. Am venit numai să vă sărut mâna… şi iar chicoti. Cu acea privire candidă cu care îi linguşesc copiii pe cei mari, ca să obţină ceva, se întinse să prindă mâna Varvarei Petrovna, dar speriindu-se parcă, îşi retrase mişcarea.

— Numai pentru asta ai venit? zâmbi Varvara Petrovna cu un aer de compasiune, dar imediat îşi scoase din buzunar portmoneul de sidef şi, luând o bancnotă de zece ruble, i-o întinse necunoscutei. Femeia primi banii. Varvara Petrovna părea foarte intrigată şi nu considera probabil această persoană drept o solicitatoare de rând.

— I-a dat zece ruble, zise careva din mulţime.

— Mâna dumneavoastră, vă rog! bâigui „nefericita”, apucând tare, cu degetele mâinii stângi, bancnota de zece ruble primită, pe care o flutura vântul. Varvara Petrovna, nu se ştie de ce, se cam încruntă şi, cu un aer grav, aproape sever, îi întinse mâna; femeia o sărută cu veneraţie. Privirea ei recunoscătoare străluci într-un fel de extaz. Tocmai în clipa aceea se apropie soţia guvernatorului, urmată de o mulţime de doamne şi domni din protipendadă. Fără să vrea, soţia guvernatorului trebui să se oprească pentru o clipă în această îmbulzeală; ceilalţi, la fel.

— Dumneata tremuri, ţi-e frig? observă deodată Varvara Petrovna şi, lepădându-şi jacheta, prinsă în zbor de valet, îşi luă de pe umeri şalul negru (destul de scump) şi cu propriile-i mâini înfăşură gâtul descoperit al femeii care stătea încă în genunchi.

— Dar ridică-te, te rog, ridică-te din genunchi!

Femeia se ridică.

— Unde stai? Chiar aşa, nimeni nu ştie unde locuieşte această femeie? se întoarse ea nerăbdătoare, privind în jur. Dar mulţimea de adineauri se împrăştiase; erau numai chipuri de cunoscuţi, de funcţionari superiori, care priveau scena, unii cu o mirare severă, alţii cu o curiozitate vicleană şi în acelaşi timp cu o dorinţă ascunsă de a asista la un mic scandal, alţii începuseră chiar să schimbe surâsuri ironice.

— Mi se pare că o cheamă Lebeadkina, se găsi în sfârşit un om săritor cu răspunsul, onorabilul şi mult respectatul nostru negustor Andreev, cu ochelari, barbă căruntă, în veşminte de croială rusească şi cu un cilindru pe care-l ţinea acum în mâini. Stă în casa lui Filippov pe strada Bogoiavlenskaia.

— Lebeadkin? Casa Filippov? Am auzit eu ceva… Vă mulţumesc, Nikon Semionâci, dar cine este acest Lebeadkin?

— Se zice că e un căpitan, un om pare-se cam nesăbuit. Iar dumneaei este într-adevăr surioara lui. E de presupus că a scăpat de sub supraveghere, adăugă el cu o voce mai scăzută, privind-o cu înţeles pe Varvara Petrovna.

— Vă înţeleg; vă mulţumesc, Nikon Semionâci. Aşadar, draga mea, eşti doamna Lebeadkina?

— Nu, nu sunt Lebeadkina.

— Atunci poate fratele dumitale este Lebeadkin?

— Fratele meu este Lebeadkin.

— Uite ce facem, te iau acum cu mine, iar de la mine te vor duce cu trăsura la familia dumitale; vrei să mergi cu mine?

— O, da, vreau! îşi împreună mâinile dna Lebeadkina.

— Tanti, tanti! Ia-mă şi pe mine cu dumneata! se auzi glasul Lizavetei Nikolaevna.

Menţionez că Lizaveta Nikolaevna venise la biserică împreună cu soţia guvernatorului, iar Praskovia Ivanovna, conform recomandării medicului, plecase între timp să facă o plimbare în cupeu. Ca să nu se plictisească, îl luase cu dânsa şi pe Mavriki Nikolaevici. Liza o părăsi deodată pe soţia guvernatorului şi se apropie în grabă de Varvara Petrovna.

— Draga mea, ştii prea bine că eu sunt totdeauna bucuroasă să te văd, dar ce-o să spună maică-ta? răspunse grav Varvara Petrovna, dar se opri brusc, jenată, observând agitaţia Lizei.

— Tanti, tanti, vreau neapărat să vin cu dumneata, o imploră ea, sărutând-o pe Varvara Petrovna.

— Mais qu’ avez vous donc, Lise! zise cu mirare accentuată soţia guvernatorului.

— O, iartă-mă, chčre cousine, drăguţa mea, aş vrea să mă duc la tanti, se întoarse sprintenă Liza către draga-i verişoară neplăcut surprinsă de gestul ei şi o sărută de două ori.

— Spune-i şi lui maman să vină imediat după mine la tanti; maman voia neapărat, neapărat să vină la tanti, chiar adineauri mi-a spus-o şi eu am uitat să vă previn, turui Liza. Mă simt vinovată, nu te supăra, Julie… chčre cousine… Tanti, sunt gata!

— Dacă nu mă iei acum, tanti, o să alerg după cupeul dumitale ţipând ca din gură de şarpe, şopti ea repede şi disperată aproape la urechea Varvarei Petrovna; bine că n-a auzit nimeni. Varvara Petrovna, uimită, se dădu chiar puţin înapoi, cercetând-o cu o privire pătrunzătoare pe această fată care îşi pierduse capul. Privirea aceasta hotărî totul: se gândi pe loc că trebuie neapărat s-o ia cu dânsa şi pe Liza!

— Trebuie pus capăt la toate astea, lăsă ea să-i scape. Bine, te iau cu plăcere, Liza, adăugă imediat cu glas tare, bineînţeles dacă Iulia Mihailovna consimte să te lase, se întoarse ea direct şi cu sinceritate demnă către soţia guvernatorului.

— O, bineînţeles, n-aş vrea s-o lipsesc de această plăcere, mai ales că eu însămi… (cu ce amabilitate surprinzătoare ciripea Iulia Mihailovna) eu însămi ştiu prea bine cât de fantastic şi voluntar e căpşorul acestei fetiţe (Iulia Mihailovna schiţă un zâmbet fermecător) …

— Vă mulţumesc din toată inima, îi spuse Varvara Petrovna făcând o plecăciune ceremonioasă, plină de prestanţă.

— Cu deosebită plăcere, continuă să îngaime Iulia Mihailovna aproape cu entuziasm, roşind cu totul de emoţie şi plăcere, şi cu atât mai mult cu cât văd că, afară de bucuria de a merge cu dumneavoastră, Liza este stăpânită acum de un sentiment atât de frumos, atât de înalt aş putea spune… compasiunea… (ea aruncă o privire asupra „nenorocitei") … şi… chiar pe treptele sfântului locaş…

— Felul dumneavoastră de a privi lucrurile vă onorează, încuviinţă generos Varvara Petrovna. Cu o mişcare plină de elan, Iulia Mihailovna îi întinse mâna pe care Varvara Petrovna o atinse în treacăt cu degetele. Impresia generală fu excelentă; chipurile unora dintre cei de faţă se luminară de plăcere, se iviră câteva zâmbete dulcege şi servile.

Într-un cuvânt, dintr-odată tot oraşul îşi dădu seama că nu Iulia Mihailovna fusese aceea care arătase desconsiderare faţă de Varvara Petrovna şi n-o vizitase, ci, dimpotrivă, însăşi Varvara Petrovna o „ţinuse la distanţă pe Iulia Mihailovna, în timp ce aceasta poate că ar fi alergat şi pe jos ca să-i facă vizita, numai să fi avut convingerea că Varvara Petrovna n-avea să-i închidă uşa". Prestigiul Varvarei Petrovna crescu.

— Ia loc deci, draga mea, o invită Varvara Petrovna pe m-lle Lebeadkina, arătându-i trăsura trasă în acel moment în faţa lor; „nenorocita" alergă bucuroasă la portiera cupeului, unde o susţinu de braţ valetul ca s-o ajute să se urce.

— Cum?! Dumneata şchiopătezi! strigă Varvara Petrovna aproape speriată şi pălind totodată. (Toată lumea observase atunci acest lucru, dar nu înţelesese nimic…)

Cupeul porni. Casa Varvarei Petrovna se afla foarte aproape de catedrală. Liza mi-a povestit pe urmă că Lebeadkina, în cele trei minute cât dură călătoria, râdea fără încetare cu râsul ei isteric, iar Varvara Petrovna şedea „ca într-un somn magnetic", după expresia personală a Lizei.

Capitolul al cincilea.

Şarpele cel înţelept.

I

Varvara Petrovna sună din clopoţel şi se aşeză în fotoliul de lângă fereastră.

— Aşază-te aici, draga mea, îi indică ea Mariei Timofeevna locul în mijlocul salonului lângă masa cea mare, rotundă. Stepan Trofimovici, ce înseamnă asta? Poftim, uită-te la această femeie, da, uită-te, ce înseamnă asta?

— Eu… eu… bâigui Stepan Trofimovici…

Dar apăru valetul.

— O ceaşcă de cafea, imediat, şi cât se poate de repede! Cupeul să rămână cu caii înhămaţi.

— Mais, chčre et excellente amie, dans quelle inquiétude… exclamă cu voce pierdută Stepan Trofimovici.

— Ah! în franţuzeşte, în franţuzeşte! Se vede dintr-odată că e o lume selectă! bătu din palme Maria Timofeevna, pregătindu-se să asculte cu nesaţ o conversaţie în limba franceză. Varvara Petrovna o privi aproape cu groază.

Noi toţi tăceam, aşteptând să vedem cum se vor sfârşi toate astea. Şatov nu-şi ridicase deloc capul, iar Stepan Trofimovici se afla într-o stare de agitaţie extremă, ca şi cum s-ar fi simţit vinovat de toate; transpirase la tâmple. Mă uitai la Liza (se aşezase în acelaşi colţ unde şedea şi Şatov). Privirea ei trecea necruţătoare de la Varvara Petrovna la femeia cea şchioapă şi viceversa; pe buze îi tremura un zâmbet crispat, neplăcut. Varvara Petrovna observase acest zâmbet. Între timp, Maria Timofeevna părea extaziată; cu nespusă plăcere şi fără nici o jenă examina salonul superb al Varvarei Petrovna, mobilierul, covoarele, tablourile de pe pereţi, plafonul sculptat în stil antic, crucifixul mare de bronz din colţ, lustra de faianţă, albumele şi obiectele de pe masă.

— Şi tu eşti aici, Şatuşka! exclamă ea deodată. Închipuieşte-ţi, te văd de când am venit şi mă gândesc: nu e el! Cum ar putea să ajungă el aici?!

Şi râse vesel.

— O cunoşti pe această femeie? se întoarse îndată către el Varvara Petrovna.

— O cunosc, murmură Şatov şi schiţă o mişcare ca pentru a se ridica de pe scaun, dar rămase pe loc.

— Şi ce ştii despre dânsa? Te rog cât mai repede!

— Ce să spun… zâmbi el cu totul deplasat şi se poticni… vedeţi doar şi dumneavoastră.

— Ce să văd? Ei haide, vorbeşte!

— Locuieşte în casa unde stau şi eu… cu fratele… un ofiţer.

— Ei şi?

Şatov ezită iar.

— Nici nu merită să discutăm… mormăi el şi tăcu hotărât. Sforţarea de a formula acest răspuns categoric făcu să-i năvălească sângele în obraz.

— Fireşte. De la dumneata, nici nu se poate aştepta omul la mai mult! i-o reteză indignată Varvara Petrovna. Îşi dădea acum prea bine seama că toată lumea ştie ceva, dar

se şi teme de ceva, din moment ce se fereşte să răspundă la întrebările ei; i se tăinuieşte ceva.

Intră valetul, care aduse pe o tavă mică de argint cafeaua, o singură ceaşcă, cum i se comandase, şi imediat, la un semn al ei, se îndreptă spre Maria Timofeevna.

— Draga mea, te-a cam pătruns adineauri frigul, bea mai repede şi încălzeşte-te.

— Merci, făcu Maria Timofeevna, luă ceaşca şi izbucni deodată în râs pentru faptul că îi spusese lacheului merci. Dar, întâlnind privirea severă a Varvarei Petrovna, se intimidă şi lăsă ceaşca pe masă.

— Tanti, te-ai supărat cumva? îngână ea cu o candoare jucăuşă.

— Poof-tim? tresări şi se îndreptă ţeapănă în fotoliu Varvara Petrovna. Ce fel de tanti îţi sunt eu? Ce ţi-ai închipuit?

Maria Timofeevna, care nu se aşteptase la asemenea explozie de mânie, se înfioră toată, cuprinsă de un tremur mărunt, convulsiv, ca într-o criză, şi se smuci înapoi, lipindu-se de speteaza fotoliului.

— Eu… eu am crezut că aşa trebuie, bâigui ea privind-o cu ochii larg deschişi pe Varvara Petrovna. Aşa vă spunea Liza.

— Care Liza?

— Uite domnişoara asta, arătă cu degetul ei mic Maria Timofeevna.

— Ai ajuns să-i zici pe nume, Liza?

— Dumneavoastră aşa i-aţi spus adineauri, prinse puţin curaj Maria Timofeevna. De altfel, văzusem şi în vis aşa o fată frumoasă, zâmbi ea, parcă fără să vrea.

Dumirindu-se, Varvara Petrovna se linişti întru câtva; ba schiţă şi un zâmbet la auzul ultimelor cuvinte ale Mariei Timofeevna. Aceasta, surprinzându-i zâmbetul, se sculă de pe fotoliu şi se apropie şchiopătând.

— Luaţi-l, am uitat să vi-l restitui, nu vă supăraţi pentru lipsa mea de politeţe, trase ea jos de pe umerii săi şalul negru, cu care îi înfăşurase gâtul mai înainte Varvara Petrovna.

— Pune-ţi-l pe umeri şi păstrează-ţi-l pentru totdeauna. Aşază-te la locul dumitale şi bea-ţi cafeaua şi te rog să nu-ţi fie teamă de mine, draga mea, linişteşte-te. Încep să te înţeleg.

— Chĕre amie… îţi îngădui să intervină iar Stepan Trofimovici.

— Ah, Stepan Trofimovici, situaţia e şi-aşa destul de complicată şi fără dumneata; cruţă-mă cel puţin dumneata… Trage, te rog, de şnurul clopoţelului de alături…

Se făcu tăcere adâncă. Privirea ei luneca bănuitoare şi enervată pe chipurile noastre. Apăru Agaşa, camerista ei favorită.

— Adu-mi basmaua în carouri pe care am cumpărat-o la Geneva. Ce face Daria Pavlovna?

— Nu se simte prea bine.

— Du-te şi pofteşte-o să vină aici. Mai spune-i că o rog foarte mult, deşi nu se simte prea

bine.

În clipa aceea, din încăperile de alături se auzi iarăşi un zgomot neobişnuit de paşi şi glasuri, ca şi prima oară, şi deodată apăru în prag, gâfâind şi „tulburată”, Praskovia Ivanovna. Mavriki Nikolaevici o susţinea de braţ.

— Dumnezeule, de-abia m-am târât până aici; Liza, nebuno, ce faci cu maică-ta! ţipă ea punând în acest ţipăt, după obiceiul tuturor firilor slabe, dar foarte irascibile, toată enervarea care se acumulase în ea.

— Dragă Varvara Petrovna, am venit la dumneata să-mi iau fata!

Varvara Petrovna o privi pe sub sprâncene, se ridică puţin în întâmpinarea ei şi îşi ascunse cu greu ciuda.

— Bine ai venit, Praskovia Ivanovna, fă-mi plăcerea şi ia loc, zise. Ştiam că o să vii.

II.

Pentru Praskovia Ivanovna această primire nu putea constitui o surpriză. Varvara Petrovna o trata totdeauna, încă din anii copilăriei, pe fosta ei colegă de pension destul de tiranic şi, sub masca prieteniei, aproape cu dispreţ. Dar în cazul de faţă situaţia era mult diferită. În ultimele zile raporturile dintre cele două case evoluau cu repeziciune spre o ruptură completă, după cum semnalam în treacăt mai înainte. Cauzele acestui început de ruptură erau deocamdată pentru Varvara Petrovna cam misterioase, şi de aceea şi mai jignitoare; esenţialul era însă că Praskovia Ivanovna apucase să adopte faţă de dânsa o atitudine neobişnuit de trufaşă. Varvara Petrovna se simţi bineînţeles atinsă în amorul ei propriu; între timp începuseră să ajungă la urechile ei nişte zvonuri stranii, care de asemenea o iritau în gradul cel mai înalt, şi mai ales prin caracterul lor confuz. Varvara Petrovna era o fire dreaptă şi de o francheţe fără cusur, semeaţă, dacă s-ar putea spune astfel. Detesta până la dezgust insinuările misterioase, acuzaţiile şi instigările din umbră şi totdeauna prefera un război pe faţă. În orice caz, de cinci zile cele două doamne nu se mai văzuseră; ultima vizită o făcuse Varvara Petrovna, care plecase de la „Drozdovoaia” contrariată şi ofensată. Aş putea susţine fără teamă de a greşi că Praskovia Ivanovna intrase acum cu naiva convingere că Varvara Petrovna, nu se ştie de ce, trebuia să se sperie de venirea ei; acest lucru i se citea pe expresia chipului. Dar şi pe Varvara Petrovna se pare că tocmai atunci o apucă demonul mândriei celei mai arogante, când abia-abia doar putea bănui că cineva ar crede că ea a fost umilită. Praskovia Ivanovna, asemenea majorităţii persoanelor cu firea slabă, care îngăduie timp îndelungat să fie ofensate fără a schiţa vreun protest, excela în pasiunea care o îndemna să atace la cea dintâi întorsătură favorabilă a împrejurărilor. E adevărat că în acest moment era cam bolnavă, stare în care devenea totdeauna mai irascibilă. Voi adăuga, în sfârşit, că noi, toţi cei prezenţi în salon, nu le-am fi putut stânjeni prea mult prin prezenţa noastră pe cele două prietene din copilărie, în cazul când între ele ar fi izbucnit o ceartă; eram consideraţi drept oameni ai casei, dacă nu chiar şi subordonaţi. Mi-am dat seama, şi nu fără teamă, de acest lucru imediat. Stepan Trofimovici, care nu se aşezase încă din momentul sosirii Varvarei Petrovna, se lăsă istovit pe un scaun şi cu disperare căuta să-mi surprindă privirea. Şatov se răsuci brusc pe locul lui şi mormăi ceva pe sub nas. Cred că voise să se ridice şi să plece. Liza se săltă uşor de pe scaun, dar se reaşeză imediat, neacordând nici o atenţie ţipătului mamei sale, nu din cauza „firii sale recalcitrante”, ci pentru că se afla evident sub puterea unei impresii

puternice de cu totul altă natură. Privirea ei era aţintită acum undeva în gol, aproape absentă, încetând să-i mai acorde atenţie până şi Mariei Timofeevna.

III

— Uite, aici! arătă Praskovia Ivanovna un fotoliu de lângă masă şi se lăsă greoi în el, cu ajutorul lui Mavriki Nikolaevici. Nu m-aş fi aşezat la dumneata, draga mea, dacă nu m-ar fi necăjit picioarele! adăugă ea cu o voce gâfâită.

Varvara Petrovna înălţă uşor capul, lipindu-şi degetele mâinii drepte de tâmpla dreaptă, cu un aer suferind, probabil din cauza durerii puternice pe care o simţea (tic douloureux).

— Dar de ce, Praskovia Ivanovna, de ce adică să nu te aşezi să mai stai la mine? Eu m-am bucurat din partea decedatului tău soţ o viaţă întreagă de o sinceră prietenie, iar noi împreună şi ca fetişcane ne jucam de-a păpuşile la pension.

Praskovia Ivanovna îşi agită mâinile.

— Am bănuit eu! Totdeauna începi cu pensionul când ai de gând să-mi reproşezi ceva, e tertipul dumitale. Iar după părerea mea toate astea sunt oratorie goală. Nu pot suferi pensionul acesta al dumitale.

— Mi se pare că ai venit foarte indispusă; cum îţi simţi picioarele? Uite, ţi-aduc cafeaua, poftim, bea şi nu te supăra.

— Dragă Varvara Petrovna, vorbeşti cu mine de parcă aş fi o fetiţă. Nu vreau cafea şi gata!

Şi cu acest gest enervat, ea făcu din mână semn că refuză categoric către sluga care îi aducea cafeaua. (De altfel, refuzaseră cafeaua şi toţi ceilalţi, afară de mine şi de Mavriki Nikolaevici. Stepan Trofimovici luă ceaşca, dar o lăsă alături pe masă, neatinsă. Maria Timofeevna, deşi ar fi dorit să bea o ceaşcă, întinse mâna, dar se răzgândi şi refuză ceremonios, vizibil mulţumită de propria-i hotărâre.) Varvara Petrovna schiţă un zâmbet silit.

— Îmi vine să cred, draga mea Praskovia Ivanovna, că ţi s-a năzărit iar cine ştie ce bazaconie şi de aceea ai intrat aici atât de pornită. Toată viaţa te-ai condus numai după închipuirile tale năstruşnice. Văd că te-ai înfuriat pentru referirea mea la pension; dar ţii minte cum, venind de acasă, ai încercat să convingi toată clasa că te-a cerut în căsătorie husarul Şablâkin şi cum madame Lefébure te-a prins pe loc cu minciuna. Şi de fapt nu minţeai, ci te-ai lăsat târâtă de o închipuire amăgitoare. Ei, hai, spune: de ce-ai venit? Ce ţi-ai mai vârât în cap, care ţi-e nemulţumirea?

— Iar dumneata te-ai îndrăgostit de popa care ne preda la pension religia, na, poftim, dacă eşti atât de ranchiunoasă, ha, ha, ha!

Hohotul ei de râs veninos se înecă în tuse.

— Aha, nu l-ai uitat pe popă… o privi cu ură Varvara Petrovna.

Se înverzise la faţă. Praskovia Ivanovna luă deodată un aer demn.

— Nu-mi arde mie acum, draga mea, de râs; de ce mi-ai amestecat fiica în scandalul dumitale, în văzul întregului oraş, iată de ce am venit!

— În scandalul meu? se îndreptă ţeapănă şi ameninţătoare Varvara Petrovna.

— Maman, te-aş ruga şi eu să fii mai moderată, zise deodată Lizaveta Nikolaevna.

— Cum ai spus? se porni iar pe ţipat mama, dar se potoli brusc sub privirea scânteietoare a fiicei sale.

— Cum ai putut, mamă, să vorbeşti despre nu ştiu ce scandal? se aprinse toată la faţă Liza. Am venit singură, cu îngăduinţa Iuliei Mihailovna, pentru că mă interesa să aflu povestea acestei nefericite, ca să-i pot fi cumva de folos.

— Povestea acestei nefericite!”, repetă lungind vorba şi cu un râs răutăcios Praskovia Ivanovna. Dar îţi şade bine ţie să te amesteci în asemenea „poveşti”? Ei bine, draga mea, ne-am săturat de despotismul dumitale! se întoarse ea furioasă către Varvara Petrovna. Se spune, nu ştiu dacă e adevărat sau nu, că muştruluieşti aici tot oraşul, dar se vede că ţi-a venit şi dumitale rândul!

Varvara Petrovna şedea dreaptă şi încordată, ca săgeata gata să ţâşnească din arc. Timp de vreo zece secunde o fixă pe Praskovia Ivanovna cu o privire severă, neclintită.

— Ei bine, mulţumeşte-i lui Dumnezeu, Praskovia, că toţi cei de faţă sunt oameni de-ai casei, rosti ea în sfârşit cu un calm rău-prevestitor, ai vorbit cam mult ce nu trebuie.

— Eu, draga mea, nu am de ce să mă tem de părerea lumii, ca alţii; dumneata eşti aceea care sub masca mândriei tremuri în faţa părerii lumii. Iar faptul că toţi cei de faţă sunt oameni de-ai casei e spre binele dumitale; mai rău ar fi fost dacă auzeau străinii.

— Te-ai făcut cumva mai deşteaptă în această săptămână?

— Nu m-am făcut mai deşteaptă în această săptămână, dar se vede treaba că a ieşit la iveală adevărul în această săptămână.

— Şi ce adevăr, mă rog, a ieşit la iveală în această săptămână? Ascultă, Praskovia Ivanovna, nu mă enerva, ci explică-te îndată, te rog omeneşte; ce fel de adevăr a ieşit la iveală şi ce vrei să spui prin asta?

— Păi, iată-l, adevărul, e aici, pe acest fotoliu! arătă Praskovia Ivanovna, cu acea hotărâre disperată, care nu mai ţine seama de nici un fel de urmări şi este mânată numai de dorinţa de a lovi. Maria Timofeevna, care tot timpul o privea cu o curiozitate veselă, râse fericită la vederea degetului musafirei mânioase îndreptat spre dânsa şi se foi voioasă în fotoliu.

— Doamne, Iisuse Hristoase, au înnebunit cu toţii sau ce e cu ei! exclamă Varvara Petrovna pălind brusc şi se sprijini de speteaza fotoliului.

Pălise atât de tare, încât printre cei de faţă se produse o adevărată panică. Stepan Trofimovici se repezi spre dânsa cel dintâi, m-am apropiat şi eu; până şi Liza se ridică în picioare, dar rămase pe locul ei lângă fotoliu; mai mult decât toţi ceilalţi însă se sperie Praskovia Ivanovna: scoase un ţipăt, se ridică cum putu în picioare şi aproape că strigă cu un glas plângăreţ:

— Măicuţă, Varvara Petrovna, iartă-mi nerozia răutăcioasă! Dar aduceţi careva un pahar cu apă!

— Nu mai boci te rog, Praskovia Ivanovna, şi daţi-vă la o parte, domnilor, faceţi bine, nu

e nevoie de apă! articulă Varvara Petrovna cu glasul ferm, deşi cam încet, şi cu buzele palide.

— Măicuţă, continuă Praskovia Ivanovna liniştindu-se un pic, draga mea Varvara Petrovna, mă recunosc vinovată de cuvintele imprudente spuse, dar am fost enervată la culme de scrisorile acelea anonime, cu care sunt bombardată de nişte indivizi; să-ţi fi scris ţie, dacă au ceva de spus despre tine, dar eu am o fiică!

Varvara Petrovna o privea mută, cu ochii larg deschişi, ascultând cu mirare. În aceeaşi clipă se deschise neauzit uşa laterală din colţ şi apăru Daria Pavlovna. Se opri cam nedumerită la vederea agitaţiei noastre şi-şi plimbă privirea prin salon. N-o observase probabil dintr-odată pe Maria Timofeevna, despre prezenţa căreia nu fusese prevenită. Stepan Trofimovici o zări cel dintâi, schiţă o mişcare precipitată, se înroşi, şi nu se ştie de ce anunţă cu glas tare: „Daria Pavlovna!”, încât dintr-odată toate privirile se întoarseră spre cea nou-venită.

— E adevărat? E chiar Daria Pavlovna a dumneavoastră? exclamă Maria Timofeevna. Ei bine, Şatuşka, nu-ţi seamănă deloc surioara! Cum se poate ca fratele acesta al meu să spună unei fete atât de frumoase Daşka-iobaga!

Daria Pavlovna între timp se apropiase de Varvara Petrovna; dar, surprinsă de exclamaţia Mariei Timofeevna, se întoarse brusc, rămânând nemişcată în faţa scaunului şi cu privirea aţintită asupra infirmei.

— Stai jos, Daşa, zise Varvara Petrovna cu un calm ameninţător. Mai aproape, uite aşa; poţi s-o vezi şi stând pe scaun pe această femeie. O cunoşti?

— N-am văzut-o niciodată, răspunse încet Daşa şi, după un timp de tăcere, adaugă: Este probabil sora bolnavă a unui domn Lebeadkin.

— Şi eu, draga mea, tot pentru prima oară te-am văzut acum, deşi aş fi vrut mult să te cunosc, pentru că în fiecare gest al dumitale constat o bună-creştere, strigă cu înflăcărare Maria Timofeevna. Cât despre faptul că lacheul meu vorbeşte vrute şi nevrute, cine să-l creadă că i-ai luat banii tocmai dumneata, o persoană atât de bine-cunoscută şi atât de drăguţă? Pentru că dumneata eşti foarte, foarte, foarte drăguţă, ţi-o spun eu! încheie ea cu entuziasm, fluturându-şi mâna mică.

— Înţelegi ceva?

— Înţeleg totul…

— Despre bani ai auzit?

— Probabil e vorba despre aceiaşi bani pe care eu, la rugămintea lui Nikolai Vsevolodovici, încă din Elveţia, m-am angajat să-i transmit acestui domn Lebeadkin, fratele ei.

Urmă o tăcere destul de lungă.

— Nikolai Vsevolodovici te-a rugat personal să-i transmiţi?

— Voia foarte mult să transmită aceşti bani, în total trei sute de ruble, domnului Lebeadkin. Dar fiindcă nu-i cunoştea adresa şi aflând că domnul Lebeadkin urmează să vină în oraşul nostru, m-a împuternicit să-i transmit eu, pentru cazul când domnul

Lebeadkin într-adevăr ar sosi.

— Ce fel de bani… au dispărut? Ai auzit ce a spus chiar acum această femeie?

— În privinţa aceasta nu mai ştiu nimic; a ajuns la urechile mele cum că domnul Lebeadkin ar fi spus în public că nu i-am predat întreaga sumă; dar eu nu pricep despre ce anume poate fi vorba. Mi s-au încredinţat în total trei sute de ruble şi i-am transmis trei sute de ruble.

Daria Pavlovna părea că se liniştise aproape complet. Şi în general se cuvine să remarc: era şi greu s-o uluieşti cu ceva pentru mult timp pe această fată, s-o scoţi din apele ei, oricare ar fi fost starea ei sufletească. Toate răspunsurile ei şi le formulă cumpănit, fără grabă, răspunzând imediat clar şi precis la fiecare întrebare, cu voce calmă, egală, fără urmă din emoţia iniţială cauzată de neprevăzut şi fără să se fi încurcat cât de cât, ceea ce ar fi constituit poate o dovadă că simte o oarecare vină. Privirea Varvarei Petrovna n-o părăsi nici o clipă în tot timpul cât vorbi. Varvara Petrovna reflectă un minut.

— Ei bine, rosti ea în sfârşit cu toată fermitatea, evident adresându-li-se celor de faţă, deşi o privea numai pe Daşa, dacă Nikolai Vsevolodovici nu s-a adresat cu această însărcinare a lui nici chiar mie, ci te-a rugat pe tine, înseamnă, desigur, că avea motivele lui să procedeze astfel. Nu mă consider îndreptăţită să caut a le afla, de vreme ce ele trebuie să constituie şi faţă de mine un secret. Dar singurul fapt că tu eşti amestecată în această chestiune îmi dă liniştea desăvârşită în privinţa acestor motive, să ştii acest lucru, Daria, înainte de toate. Gândeşte-te însă, draga mea, având cugetul absolut curat ai fi putut totuşi, necunoscând viaţa, să faci vreo imprudenţă; şi ai făcut-o luând asupra ta sarcina contactului cu un ticălos. Zvonurile răspândite de acest om mizerabil confirmă că ai făcut o greşeală. Voi avea eu grijă să aflu ce hram poartă acest domn şi ca ocrotitoare a ta voi şti să te apăr. Iar acum e timpul să punem capăt la toate astea.

— Cel mai bine ar fi, când va veni el, interveni deodată Maria Timofeevna, aplecându-se înainte în fotoliul ei, să-l trimiteţi în odăile slugilor. Lăsaţi-l să bată acolo cărţile cu lacheii, iar noi vom rămâne aici să bem cafea. O ceaşcă de cafea s-ar putea încă să i se trimită, dar eu îl dispreţuiesc profund.

Şi ea făcu un gest expresiv din cap.

— Trebuie să punem capăt, repetă Varvara Petrovna, după ce-o ascultă cu multă atenţie pe Maria Timofeevna. Stepan Trofimovici, sună, te rog.

Stepan Trofimovici apăsă pe sonerie şi deodată păşi înainte, cuprins de emoţie.

— Dacă… dacă eu… bâigui el febril, roşindu-se, bâlbâindu-se şi întrerupându-se, dacă mi-a fost dat să aud cea mai dezgustătoare născocire sau, mai bine zis, calomnie, apoi… plin de indignare, enfin c’est un homme perdu et quelque chose comme un forçat évadé…

Se întrerupse şi nu mai termină; Varvara Petrovna, îngustându-şi pleoapele, îl privi din cap până-n picioare. Intră ceremonios Aleksei Egorâci.

— Cupeul, porunci Varvara Petrovna, iar tu, Aleksei Egorâci, pregăteşte-te s-o însoţeşti pe doamna Lebeadkina acasă, îţi va arăta ea singură unde.

— De câtăva vreme domnul Lebeadkin o aşteaptă personal pe dumneaei jos şi a rugat stăruitor să fie anunţat, zise Aleksei Egorâci.

— E cu neputinţă, Varvara Petrovna, se nelinişti deodată Mavriki Nikolaevici, care tăcuse tot timpul imperturbabil, făcând acum un pas înainte; dacă-mi îngăduiţi, nu este un om care să fie admis în societate, este… este… un om imposibil, Varvara Petrovna.

— Mai aşteaptă, se adresă Varvara Petrovna către Aleksei Egorâci şi acesta se făcu iar nevăzut.

— C'est un homme malhonnęte et je crois męme que c'est un forçat évadé ou quelque chose dans ce genre, murmură iar Stepan Trofimovici, roşind iar şi neterminându-şi vorba.

— Liza, e timpul să plecăm, anunţă cu dezgust Praskovia Ivanovna şi se ridică de la locul ei. Părea că regretă acum faptul de a se fi recunoscut adineauri, când o cuprinsese frica, drept o proastă. În timp ce vorbea Daria Pavlovna, ea ascultase cu buzele strânse într-o expresie trufaşă. Dar cel mai mult m-a surprins înfăţişarea Lizavetei Nikolaevna, din clipa apariţiei Dariei Pavlovna; în ochii ei sclipiră ura şi dispreţul cel mai nedisimulat.

— Mai aşteaptă un minut, Praskovia Ivanovna, te rog, o reţinu Varvara Petrovna cu acelaşi calm neverosimil. Fii amabilă şi ia loc puţin; am de gând să spun tot ce gândesc, iar pe tine te dor picioarele. Uite aşa, îţi mulţumesc. Adineauri mi-am pierdut cumpătul spunându-ţi câteva vorbe pripite, fii drăguţă şi iartă-mă; am procedat prosteşte şi cea dintâi regret, pentru că în toate îmi place dreptatea. Bineînţeles, şi tu, pierzându-ţi răbdarea, ai amintit despre o anonimă. Orice afirmaţie calomnioasă anonimă merită tot dispreţul, fie chiar şi pentru singurul fapt că nu este semnată. Dacă eşti de altă părere în privinţa aceasta, nu te invidiez. În orice caz, în locul tău nu m-aş fi ostenit să scot asemenea fiţuică murdară din buzunar, nu m-aş fi mânjit, iar tu te-ai mânjit. Întrucât însă chiar tu ai început discuţia despre acest lucru, vreau să-ţi spun că şi eu am primit acum şase zile o scrisoare anonimă, mai mult decât ridicolă. În această scrisoare un ticălos mă asigură că Nikolai Vsevolodovici a înnebunit şi că eu trebuie să mă feresc de o femeie şchioapă, care „va avea de jucat un mare rol în existenţa mea”, am reţinut bine această expresie. Chibzuind mai temeinic şi ştiind că Nikolai Vsevolodovici are foarte mulţi duşmani, am trimis să fie chemat un om de aici, unul dintre duşmanii lui ascunşi, cel mai răzbunător şi cel mai dezgustător dintre toţi duşmanii lui, şi din convorbirea cu el m-am convins imediat de provenienţa abjectă a scrisorii anonime. Dacă te-au deranjat din cauza mea şi pe tine, sărmana mea Praskovia Ivanovna, cu scrisori asemănătoare sau, cum te-ai exprimat, „ai fost bombardată”, fireşte eu cea dintâi regret faptul că am fost cauza, fără nici o vină din partea mea. Iată tot ce am vrut să-ţi spun ca o explicaţie. Cu regret constat că ai obosit atât de tare şi nu te simţi în toată firea. De altfel, sunt hotărâtă irevocabil să-l las să intre chiar acum pe acest om suspect, despre care Mavriki Nikolaevici s-a exprimat nu tocmai potrivit; că el nu poate fi admis. Mai ales Liza n-ar mai avea de făcut nimic aici. Apropie-te de mine, Liza, sufletul meu, şi îngăduie-mi să te mai sărut o dată.

Liza traversă încăperea şi se opri în tăcere în faţa Varvarei Petrovna. Aceasta o sărută, o prinse de mâini, o îndepărtă puţin de ea şi o privi înduioşată, apoi o binecuvântă cu semnul crucii şi iar o sărută.

— Aşadar, adio, Liza (în glasul Varvarei Petrovna se simţiră accente de lacrimi), crede-mă, n-am să încetez să te iubesc, orice ţi-ar hărăzi soarta de aici înainte… Dumnezeu să te aibă în paza lui. Întotdeauna am binecuvântat mâna lui dreaptă…

Ar fi vrut se pare să mai adauge ceva, dar, stăpânindu-se, tăcu. Liza porni spre locul ei,

tot aşa tăcută şi absorbită de gânduri, şi deodată se întoarse oprindu-se în faţa maică-sii.

— Mamă, eu nu plec încă, mai rămân puţin la tanti, zise ea cu glas scăzut, dar în tonul potolit cu care rostise aceste cuvinte răsună o hotărâre dură ca fierul.

— Dumnezeule mare, dar ce înseamnă asta! strigă Praskovia Ivanovna, plesnind neputincioasă din palme. Dar Liza nu răspunse nimic, ca şi cum n-ar fi auzit-o: ea se aşeză la locul ei în colţ şi îşi aţinti privirea undeva în gol.

O expresie de triumf şi de orgoliu licări pe chipul Varvarei Petrovna.

— Mavriki Nikolaevici, m-ai îndatora mult dacă mi-ai accepta rugămintea să te duci personal să-ţi arunci ochii pe individul care aşteaptă acolo jos; şi dacă există măcar o posibilitate oarecare de a fi admis, adu-l aici.

Mavriki Nikolaevici se înclină şi părăsi salonul. Peste un minut se întoarse urmat de domnul Lebeadkin.

IV.

Am mai avut prilejul să vorbesc despre înfăţişarea acestui domn: un om înalt, voinic, cu părul creţ, în vârstă de vreo patruzeci de ani, cu faţa roşie-vânătă, puţin tumefiată; cu obrajii flasci ce tresăreau la orice mişcare; cu nişte ochi mici, injectaţi şi uneori destul de şireţi; cu mustăţi, favoriţi şi cu mărul lui Adam cărnos ameninţând să devină tot mai proeminent, de un aspect destul de neplăcut. Cel mai mult surprindea însă în înfăţişarea lui faptul de a fi apărut acum în frac şi cu cămaşă curată. „Există oameni în ţinuta cărora lenjeria curată constituie aproape o necuviinţă”, obiectase Liputin la remarca amicală a lui Stepan Trofimovici, când acesta îi reproşase odată în glumă neglijenţa vestimentară. Căpitanul avea şi mănuşi negre, nou-nouţe, din care pe cea dreaptă, încă neprobată niciodată, o ţinea în mâna stângă, iar cea stângă, trasă probabil cu greu, fără să se poată încheia, îi acoperea pe jumătate laba lui imensă, în care mai ţinea şi o pălărie rotundă cu luciu, absolut nouă, cumpărată probabil recent de tot şi folosită pentru prima oară. Aşadar „fracul dragostei” despre care îi strigase ieri lui Şatov exista în realitate. Toate acestea, adică fracul şi lenjeria, fuseseră pregătite (după cum am aflat mai târziu) la îndemnul lui Liputin, pentru nişte scopuri misterioase. Nu încăpea nici o îndoială că şi sosirea lui de acum (într-un cupeu de piaţă) fusese sugerată tot de altcineva; el singur nu s-ar fi gândit s-o facă, şi nici să se îmbrace, să se pregătească şi să se hotărască în vreo patruzeci de minute, presupunându-se chiar că scena de pe treptele catedralei ajunsese la cunoştinţa lui imediat. Nu era beat, dar se afla în acea stare de mahmureală grea a omului care abia s-a trezit după multe zile de beţie continuă. Părea că este de ajuns să-l clatine cineva uşurel de umăr ca să se ameţească îndată.

Îşi luase o alură degajată la intrarea în salon, dar avu ghinionul să se poticnească chiar în uşă în covor. Maria Timofeevna pufni în râs cu mare haz. El îi aruncă o privire fioroasă şi brusc porni înainte, făcând câţiva paşi spre Varvara Petrovna.

— Am venit, doamnă… tună el cu glasul lui de trompetă.

— Fii amabil, domnul meu, se îndreptă Varvara Petrovna în fotoliu, şi ia loc acum pe scaun. Te voi auzi şi de acolo; de altfel, îmi va fi comod şi să te privesc.

Căpitanul se opri cu privirea tâmpă aţintită înainte, dar se întoarse imediat pe loc şi se

aşeză pe scaunul indicat, chiar lângă uşă. Faţa lui trăda acum o mare nesiguranţă; în acelaşi timp un anumit aer de insolenţă şi un fel de iritabilitate constantă se manifestau vizibil în expresia trăsăturilor lui. O frică teribilă pusese stăpânire pe el, era evident, dar se simţea atins şi în amorul propriu; şi se putea lesne ghici că sub impulsul amorului propriu iritat ar fi în stare să comită, la ocazie, cu toată frica ce-l stăpânea, orice act de impertinenţă. Părea că se teme de orice mişcare a corpului său mătăhălos. Se ştie că principala suferinţă a unor asemenea personaje, nimerite printr-o întâmplare oarecare într-o societate de condiţie bună, sunt propriile lor mâini şi conştiinţa de fiecare moment că nu ştiu ce să facă cu ele. Căpitanul rămase nemişcat pe scaunul său, cu pălăria şi mănuşile în mână şi cu privirea aţintită pe chipul sever al Varvarei Petrovna. Ar fi vrut poate să se uite mai atent în jurul său, dar nu se hotăra deocamdată. Maria Timofeevna, găsind probabil din nou că figura lui pare foarte caraghioasă, izbucni în hohote de râs, dar el continua să rămână imobil. Fără nici o milă, îndelung, un minut întreg poate, Varvara Petrovna îl ţinu astfel în această poziţie, examinându-l neîndurător.

— Înainte de toate, permite-ne să-ţi cunoaştem numele de la dumneata personal, rosti ea tărăgănat şi grav.

— Căpitanul Lebeadkin, tună căpitanul. Am venit, doamnă… dădu el să iasă din încremenire, schiţând o mişcare uşoară.

— Dă-mi voie! îl opri iar Varvara Petrovna. Această nefericită persoană, care mi-a trezit atâta interes, este într-adevăr sora dumitale?

— Sora mea, doamnă, care a scăpat de sub supraveghere, întrucât se află într-o asemenea stare…

Aici el se încurcă; sângele îi năvăli în obraz.

— Să nu mă înţelegeţi greşit, doamnă, se bâlbâi el groaznic. Un frate bun nu va mânji… într-o asemenea stare, care va să zică, înseamnă nu, în asemenea stare… în înţelesul care adică ar compromite reputaţia… în ultimul timp…

Şi se întrerupse brusc.

— Domnule! ridică capul Varvara Petrovna.

— Iată în ce stare! încheie el pe neaşteptate, arătând cu degetul în mijlocul frunţii sale. Urmă iar o scurtă tăcere.

— Şi de mult suferă astfel? întrebă Varvara Petrovna cu vocea puţin tărăgănată.

— Stimată doamnă, am venit să vă mulţumesc pentru generozitatea arătată pe treptele bisericii, ruseşte, frăţeşte…

— Frăţeşte?

— Adică nu frăţeşte, ci numai în sensul că eu sunt fratele surorii mele, stimată doamnă, şi vă rog să mă credeţi, se pripi el roşind iar, că nu sunt chiar atât de incult cum s-ar putea crede de la prima vedere în salonul dumneavoastră. Eu şi sora mea nu suntem nimic, în comparaţie cu splendorile pe care le vedem aici. Dar mai sunt şi clevetitori. Lebeadkin este însă mândru de reputaţia lui, şi… şi… am venit să vă mulţumesc… Poftim banii, stimată doamnă!

Aici el îşi smulse din buzunar portofelul, trase din el un teanc de bancnote pe care începu să le numere cu degetele tremurătoare, cuprins de un adevărat acces de nerăbdare. Se vedea că ar fi vrut cât mai repede să explice ceva, avea nevoie neapărat s-o facă; simţind însă că zăbava aceasta cu banii îi dă o înfăţişare şi mai stupidă, îşi pierdu şi ultima stăpânire de sine: banii nu voiau să se potrivească la socoteală, degetele se încurcau şi, spre culmea ruşinii, o bancnotă verde alunecând din portofel zbură în zigzaguri pe covor.

— Douăzeci de ruble, stimată doamnă, sări el deodată cu teancul de bani în mână şi cu faţa transpirată de atâta chin; observând bancnota căzută jos, dădu să se aplece ca s-o culeagă, dar, ruşinându-se nu se ştie de ce, renunţă cu un gest de indiferenţă din mână.

— S-o ia personalul dumneavoastră, stimată doamnă, valetul care o va ridica s-o ţină minte pe Lebeadkina.

— Aşa ceva nu pot admite, spuse grăbit şi cu oarecare teamă Varvara Petrovna.

— În cazul acesta…

El se aplecă, ridică bancnota, se făcu roşu-vânăt la faţă şi deodată, apropiindu-se de Varvara Petrovna, îi împinse banii număraţi.

— Ce e asta? se sperie de-a binelea Varvara Petrovna, dându-se înapoi pe speteaza fotoliului.

Mavriki Nikolaevici, eu şi Stepan Trofimovici păşirăm spre cei doi.

— Liniştiţi-vă, liniştiţi-vă, eu nu sunt nebun, zău că nu sunt nebun! asigura căpitanul tulburat, privind în toate părţile spre cei de faţă.

— Ba eu cred, domnule, că ai înnebunit.

— Stimată doamnă, toate astea nu înseamnă ceea ce vă închipuiţi! Eu sunt desigur o verigă neînsemnată… O, stimată doamnă, sunt bogate interioarele dumneavoastră, dar sărace ale Mariei Necunoscuta, sora mea, născută Lebeadkina, dar pe care s-o numim deocamdată Maria Necunoscuta, deocamdată, stimată doamnă, numai deocamdată, deoarece pentru totdeauna nu va îngădui însuşi Domnul Dumnezeu! Stimată doamnă, i-aţi dat zece ruble şi dânsa le-a primit, dar numai pentru că i-aţi dat dumneavoastră, stimată doamnă! Mă auziţi, stimată doamnă? De la nimeni în lume nu ar primi această Maria Necunoscuta, altminteri s-ar cutremura în mormânt căpitanul de cavalerie, bunicul ei, ucis în Caucaz sub privirile lui Ermolov însuşi; dar de la dumneavoastră, stimată doamnă, ea va primi orice. Deşi cu o mână va primi, iar cu cealaltă vă va întinde douăzeci de ruble, ca danie pentru unul dintre comitetele de binefacere din capitală, a cărui membră, stimată doamnă, sunteţi… După cum şi dumneavoastră personal, stimată doamnă, aţi publicat în Curierul Moscovei că aveţi aici pentru oraşul nostru un registru al societăţii de binefacere, în care oricine poate subscrie.

Căpitanul se întrerupse brusc; respira greu, ca după o ispravă foarte grea. Toate aceste cuvinte referitoare la comitetul de binefacere fuseseră probabil dinainte pregătite, posibil chiar dictate de Liputin. Transpirase acum şi mai mult; broboane de sudoare literalmente apăruseră pe tâmplele lui. Varvara Petrovna îl privea cu ochi pătrunzători.

— Acest registru, zise ea cu glas sever, se află permanent jos la intrare, la portarul casei mele; acolo puteţi subscrie dania voastră, dacă aveţi o asemenea dorinţă. De aceea te rog

să-ţi ascunzi banii în buzunar şi să nu-i mai vânturi în aer. Aşa. Şi acum te rog să te aşezi pe locul dumitale. Aşa. Îmi pare rău, stimate domn, că am greşit în privinţa surorii dumitale şi i-am dat bani considerând-o săracă, când ea este atât de bogată. Un lucru nu înţeleg însă: de ce ea poate primi numai de la mine şi de la nimeni altul n-ar accepta să primească. Ai insistat atât de mult asupra acestei chestiuni, încât vreau să am o explicaţie absolut precisă.

— Stimată doamnă, este o taină care poate fi îngropată numai în sicriu! răspunse căpitanul.

— Dar de ce? întrebă Varvara Petrovna, cu un glas mai puţin ferm.

— Stimată doamnă, stimată doamnă! …

Căpitanul tăcu posomorât, cu privirea lăsată în jos şi cu mâna lipită de piept în dreptul inimii. Varvara Petrovna aştepta, fără a-şi desprinde privirea de pe faţa lui.

— Stimată doamnă! zbieră el deodată. Mi-aţi îngădui să vă pun o întrebare, numai una, dar sincer, deschis, ruseşte, din toată inima?

— Te rog, s-aud întrebarea.

— Aţi suferit vreodată în viaţa dumneavoastră, stimată doamnă?

— Vrei de fapt să spui că ai avut de suferit sau chiar suferi din cauza cuiva?

— Stimată doamnă, stimată doamnă! sări el brusc iarăşi, fără să-şi dea seama probabil şi lovindu-se cu pumnul în piept. Aici, în această inimă, s-au adunat atâtea, încât se va mira Dumnezeu însuşi, când se va afla la Judecata de Apoi!

— Hm, e cam tare spus.

— Stimată doamnă, eu vorbesc poate prea iritat…

— Nici o grijă, voi şti eu când o fi cazul să te opresc.

— Pot să vă mai pun o întrebare, stimată doamnă?

— Vorbeşte, te ascult.

— Poate muri cineva numai şi numai din nobleţe sufletească?

— Nu ştiu, nu mi-am pus niciodată o asemenea întrebare.

— Nu ştiţi! Nu v-aţi pus niciodată o asemenea întrebare! strigă el pe un ton de patetică ironie. Dacă e aşa, dacă e aşa, Taci, inimă fără speranţă!

Şi el se lovi cu putere în piept.

Acum iar umblă de colo-colo prin încăpere. Trăsătura distinctivă a oamenilor de felul lui este o incapacitate totală de a-şi stăpâni, de a-şi reţine dorinţele pentru ei înşişi; dimpotrivă, sunt mânaţi de o tendinţă irezistibilă de a şi le manifesta, în toată urâţenia lor. Nimerind într-un mediu în care se simte străin, un asemenea individ începe prin a se comporta de obicei foarte timid, dar în clipa în care îi întinzi un deget, nu va întârzia să treacă imediat la atitudinea cea mai insolentă. Căpitanul se înfierbântase, umbla prin salon, dădea din mâini, nu asculta întrebările, vorbea despre el însuşi pripindu-se peste măsură, încât i se încâlcea şi limba şi, înghiţind apoi cuvintele, sărea la fraza următoare. E adevărat

că era puţin probabil să fi fost treaz; de altfel, în apropiere se afla şi Lizaveta Nikolaevna, la care nu se uitase niciodată, dar a cărei prezenţă se pare că îl înflăcărase până la ameţeală; deşi nu este decât o presupunere a mea personală. Exista aşadar un motiv pentru care Varvara Petrovna, învingându-şi dezgustul, se hotărâse să-l asculte pe un asemenea om. Praskovia Ivanovna pur şi simplu tremura de frică, e drept fără să înţeleagă prea bine despre ce este vorba. Tremura şi Stepan Trofimovici, dar acesta dimpotrivă, pentru că era înclinat întotdeauna să înţeleagă mai mult decât ar fi cazul. Mavriki Nikolaevici stătea în picioare în poziţia unui apărător al tuturor. Liza şedea palidă şi nu-şi lua ochii larg deschişi de pe chipul căpitanului sălbatic. Şatov rămăsese pe scaun în poziţia lui de până atunci; mai ciudat însă mi s-a părut faptul că Maria Timofeevna nu numai că încetase să mai râdă, dar devenise deodată foarte tristă. Sprijinindu-şi mâna dreaptă pe masă, ascultase cu o privire lungă şi melancolică peroraţia fratelui său. Numai Daria Pavlovna mi s-a părut că se păstrase cu desăvârşire calmă.

— Toate astea nu sunt decât nişte alegorii absurde, se mânie în cele din urmă Varvara Petrovna. Nu mi-ai răspuns la întrebarea: „de ce?”. Insist să-mi dai un răspuns.

— N-am răspuns la acest „de ce?”. Aşteptaţi răspunsul la „de ce”-ul dumneavoastră, zise căpitanul făcând cu ochiul. Această mică expresie „de ce” este răspândită prin tot universul încă de la facerea lumii, stimată doamnă, şi natura toată în fiece clipă îi strigă creatorului ei: „de ce?”. Şi iată, sunt de atunci şapte mii de ani şi nu primeşte nici un răspuns. Cum ar putea aşadar să răspundă singur căpitanul Lebeadkin? Şi ar fi just oare, stimată doamnă?

— Toate astea nu sunt decât prostii şi nu ceea ce aştept eu! începu să-şi piardă răbdarea Varvara Petrovna. E o alegorie; afară de asta vorbeşti prea pompos, stimate domn, ceea ce consider că este o impertinenţă.

— Stimată doamnă, n-o ascultă căpitanul. Poate că aş fi vrut să mă numesc Ernest, şi totuşi sunt nevoit să suport numele grosolan de Ignat; de ce adică, cum credeţi? Aş fi vrut să mă numesc prinţul de Montbard, şi totuşi nu mă numesc decât Lebeadkin, de la lebădă, de ce? Eu sunt poet, stimată doamnă, în sufletul meu sunt poet şi aş putea să capăt o mie de ruble de la orice editor, totuşi sunt nevoit să locuiesc într-o covată, de ce, de ce? Stimată doamnă! După părerea mea, Rusia este un joc al naturii şi nimic mai mult!

— Aşadar, nimic mai precis n-ai putea să-mi spui?

— Aş putea să vă recit Gândacul, stimată doamnă!

— Poof-tim?

— Stimată doamnă, nu sunt încă un nebun! Voi ajunge nebun, cu siguranţă, dar încă nu sunt! Stimată doamnă, un prieten de-al meu – o persoană de ma-re no-bleţe sufletească – a scris o fabulă după Krîlov, intitulată Gândacul, pot să v-o recit?

— Vrei să ne reciţi o fabulă de Krîlov?

— Nu, nu o fabulă de Krîlov vreau să vă recit, ci o fabulă a mea personală, compunerea mea proprie! Vă rog să mă credeţi, stimată doamnă, fără să mi-o luaţi în nume de rău, că nu sunt chiar într-atât de incult şi de pervers ca să nu înţeleg că Rusia are un mare fabulist, Krîlov, căruia ministrul instrucţiunii i-a ridicat un monument în Grădina de Vară, pentru amuzament la vârsta copilăriei. M-aţi întrebat, stimată doamnă, „de ce?”. Răspunsul se

află în tâlcul acestei fabule, scris cu litere de foc!

— Să auzim fabula dumitale.

— A fost odată un gândac, Vrednic de gândăcescul neam, Şi nimeri el tam-nisam.

Într-un pahar cu muscărie…

— Doamne, ce-i asta? exclamă Varvara Petrovna.

— Asta înseamnă că în zilele de vară, se apucă să explice căpitanul, dând teribil din mâini, cu iritarea unui autor întrerupt din lectura operei sale, când adică într-un pahar se adună multe muşte, se produce, adică, o muscărie, orice gogoman înţelege, nu mă întrerupeţi, nu mă întrerupeţi, veţi vedea mai departe… (şi dădea mereu din mâini).

Cercă să-şi facă loc noul venit, Dar muştele se revoltară, Că şi aşa mulţimea lor dădea pe-afară, Ba şi lui Jupiter s-au jeluit.

Numai că-n toiul sfadei lor.

Se arătă acolo binişor.

Blajinul moş Nikifor…

N-am scris încă sfârşitul, dar n-are nici o importanţă. Vă spun aşa! se înfierbântă căpitanul. Nikifor ia paharul şi, cu toate strigătele de protest, varsă toată comedia asta în hârdău, cu muşte şi cu gândac cu tot, ceea ce trebuia de mult să facă. Un lucru observaţi însă, stimată doamnă, gândacul nu protestează! Iată răspunsul la întrebarea dumneavoastră: „de ce?”, proclamă el triumfător. „Gândacul nu pro-testea-ză!” În ce-l priveşte pe Nikifor, el reprezintă natura, adăugă căpitanul, la fel de repezit, şi, mulţumit de sine, porni să se preumble prin salon.

Varvara Petrovna se înfurie.

— Dar despre ce fel de bani este vorba, dă-mi voie să te întreb, trimişi chipurile de Nikolai Vsevolodovici şi care nu ţi-au fost predaţi integral, căci aşa pretinzi dumneata, mi se pare, îndrăznind să învinuieşti o anumită persoană care face parte din casa mea?

— Calomnie curată! zbieră Lebeadkin, ridicându-şi într-un gest dramatic mâna dreaptă.

— Nu, nu este o calomnie.

— Stimată doamnă, există circumstanţe care-l silesc pe om să îndure mai curând dezonoarea în propria lui familie, decât să spună cu glas tare adevărul. Căpitanul Lebeadkin va şti să tacă, stimată doamnă!

Părea orbit total; era cuprins de un soi de inspiraţie; se simţea în centrul atenţiei; în faţa ochilor săi tulburi mijea o anumită întruchipare. Ajunsese la un punct când ar fi vrut să jignească pe cineva, să facă o mârşăvie, să-şi arate puterea.

— Stepan Trofimovici, fii amabil şi sună, rugă Varvara Petrovna.

— Lebeadkin e şiret, stimată doamnă! făcu el cu ochiul zâmbind dezgustător. E şiret, dar nu e lipsit nici el de slăbiciuni, are şi el un prag al pasiunilor! Acest prag nu-i altceva decât bătrânul şip de husar, odinioară cântat de Denis Davâdov. Şi uite, când ajunge să se afle în pragul pasiunii, stimată doamnă, se poate întâmpla să trimită o scrisoare în versuri, o

scrisoare superbă, dar pe care după aceea ar fi vrut s-o primească înapoi cu preţul unor lacrimi vărsate o viaţă întreagă, pentru că este violat sentimentul frumosului. Dar păsărica, odată luându-şi zborul, n-o mai prinzi de coadă! Ei bine, în acest prag, stimată doamnă, în acest prag, Lebeadkin ar fi putut scăpa o vorbă şi despre o domnişoară nobilă, în chip de nobilă indignare a unui suflet revoltat de jigniri, şi uite, de acest fapt profită calomniatorii săi. Dar Lebeadkin e şiret, stimată doamnă! În zadar îl pândeşte un lup feroce, turnându-i băutură clipă de clipă în aşteptarea finalului; Lebeadkin nu va spune nimic, iar pe fundul sticlei, în loc de cele aşteptate, apare de fiecare dată Şiretenia lui Lebeadkin! Destul însă, o! destul! Stimată doamnă, apartamentele dumneavoastră somptuoase sunt demne să aparţină celei mai nobile persoane, dar gândacul nu se plânge! Remarcaţi, aşadar, remarcaţi, în cele din urmă, că el nu se plânge şi recunoaşteţi în el un suflet mare!

În aceeaşi clipă, de jos, din camera portarului, se auzi sunetul clopoţelului şi aproape imediat apăru Aleksei Egorâci, care zăbovise să vină la chemarea lui Stepan Trofimovici. Bătrânul şi încercatul servitor, contrar ţinutei lui obişnuite, era acum foarte tulburat.

— Nikolai Vsevolodovici a binevoit să sosească în acest moment şi vine încoace, anunţă el răspunzând privirii întrebătoare a Varvarei Petrovna.

Mi s-a întipărit în memorie în mod deosebit înfăţişarea ei din acea clipă; păli mai întâi, dar imediat după aceea ochii ei scânteiară. Se încordă dreaptă în fotoliu, cu o expresie de o extraordinară hotărâre în ochi. Încolo toată lumea a rămas înmărmurită. Sosirea cu totul neaşteptată a lui Nikolai Vsevolodovici, care urma să vină abia peste o lună, păru ciudată nu numai prin surpriza cu care se producea, ci mai ales prin faptul de a fi coincis cu acest moment atât de fatidic. Până şi căpitanul rămase stană de piatră în mijlocul salonului, cu gura căscată şi cu o înfăţişare total neroadă, privind spre uşă.

Şi iată că, din camera alăturată, o încăpere mare şi lungă, se auziră apropiindu-se în grabă paşi iuţi, mărunţi; aveai impresia că cineva aleargă pe nişte rotile şi deodată în salon năvăli în fugă nu Nikolai Vsevolodovici, ci un tânăr necunoscut celor prezenţi.

V.

Îmi îngădui să mă întrerup aici ca să-l înfăţişez măcar în câteva trăsături fugare pe acest personaj apărut atât de brusc.

Era un om tânăr, în vârstă de aproximativ douăzeci şi şapte de ani, de statură depăşind puţin înălţimea mijlocie, cu părul rar şi blond şi în plete destul de lungi, cu mustăţile şi barba în smocuri prizărite. Îngrijit îmbrăcat, curat, chiar după moda zilei, dar fără o eleganţă pretenţioasă; la prima vedere puţin adus din spate şi neîndemânatic, şi totuşi nici urmă de gârboveală ori stângăcie, ci foarte degajat în mişcări. Producea impresia unui om original, cu toate că ulterior toată lumea la noi fu de acord că are maniere foarte civilizate şi o conversaţie întotdeauna la locul ei.

Nimeni n-ar fi spus că este urât, dar chipul lui nu plăcea nimănui. Conformaţia capului puţin alungit spre ceafă şi turtit uşor de ambele părţi dădea figurii sale o expresie cam ascuţită. Avea fruntea înaltă şi îngustă, iar trăsăturile feţei plate; ochii pătrunzători, nasul mic şi ascuţit, buzele lungi şi subţiri. Expresia feţei părea că trădează o stare a sănătăţii şubredă, bolnăvicioasă, dar nu era decât o aparenţă. Pe obraji şi sub pometi avea un fel de cută uscată, ceea ce îi imprima un aer de convalescenţă după o boală grea. Şi totuşi era complet sănătos, vânjos şi niciodată n-a fost bolnav.

Mersul şi mişcările le avea pripite, dar nu se grăbea nicăieri niciodată. Părea că nimic n-ar putea să-l facă să-şi piardă cumpătul; în orice circumstanţe şi în orice societate, el rămânea acelaşi. Era plin de sine, personal însă nu-şi dădea seama de acest lucru câtuşi de puţin.

Vorbea repede, precipitându-se, în acelaşi timp cu multă siguranţă şi prezenţă de spirit. Cu toată precipitarea aparentă, ideile sale erau perfect ordonate, clare şi precise, amănunt cu deosebire izbitor. Se exprima uluitor de limpede; cuvintele lui se rostogoleau înşiruindu-se într-o succesiune curgătoare ca nişte mărgeluşe netede, întotdeauna bine potrivite şi întotdeauna gata să vă servească. La început acest lucru place, dar cu timpul începe să dezguste, tocmai din cauza acestei cursivităţi prea lejere a unor cuvinte întotdeauna gata să se reverse. Ai impresia la un moment dat că limba lui are o conformaţie specială, neobişnuit de lungă şi subţire, foarte roşie, cu vârful extrem de ascuţit şi într-o continuă mişcare automată.

Şi iată-l pe acest tânăr năvălind acum vijelios în salon şi, mă credeţi, până acum am rămas cu ideea că începuse să vorbească încă în încăperea vecină şi a intrat chiar aşa cu vorba în gură. Într-o clipită l-am şi văzut postat în faţa Varvarei Petrovna.

— Închipuiţi-vă, Varvara Petrovna, l-am auzit turuind cu multă volubilitate, intru cu gândul să-l găsesc aici venit de cel puţin un sfert de oră; căci a sosit de o oră şi jumătate; ne-am întâlnit la Kirillov, el a plecat înainte cu o jumătate de oră direct spre casă, spunându-mi să vin şi eu peste un sfert de oră…

— Dar despre cine este vorba? Cine ţi-a spus să vii aici? îl interogă Varvara Petrovna.

— Nikolai Vsevolodovici, cine?! E posibil să nu vă fi informat nimeni până acum despre sosirea lui şi să aflaţi abia în clipa aceasta? Bagajul lui trebuia doar să ajungă aici mult mai înainte, cum de nu vi s-a spus? Înseamnă că eu cel dintâi vă aduc această veste. Totuşi ar fi bine poate să fie trimis cineva să-l caute, deşi sunt sigur că va apărea îndată şi poate exact în momentul corespunzător anumitor prevederi şi, după cum aş putea eu să judec, anumitor calcule ale sale. Aici el îşi roti privirea prin salon şi cu atenţie deosebită zăbovi asupra căpitanului. Ah, Lizaveta Nikolaevna, sunt foarte bucuros să vă întâlnesc chiar din primul meu pas aici, sunt fericit să vă strâng mâna, zbură el către Lizaveta Nikolaevna, ca să prindă mâna ce-i fusese întinsă cu zâmbet vesel de Liza, şi pe cât îmi dau seama nici prea stimata Praskovia Ivanovna nu şi-a uitat, se pare, „profesorul”, ba nici nu este supărată pe el, aşa cum se supăra mereu în Elveţia. Dar cum se simt aici picioarele dumneavoastră, Praskovia Ivanovna, şi se adevereşte recomandarea consultului specialiştilor elveţieni în ce priveşte clima din patrie? Poftim? Prişniţe? Probabil că au un efect binefăcător. Cât am regretat eu, Varvara Petrovna (se întoarse el iar), că nu am reuşit să ajung la timp atunci în străinătate pentru a vă prezenta personal omagiile mele şi a-mi exprima respectul, afară de faptul că aveam atâtea şi atâtea să vă comunic… I-am scris aici bătrânului meu, dar el, după obiceiul său de totdeauna, se pare…

— Petruşa! strigă Stepan Trofimovici, revenindu-şi într-o clipită din încremenirea care îl cuprinsese; plesnind din palme, se repezi să-şi îmbrăţişeze fiul. Pierre, mon enfant, să ştii că nu te-am recunoscut! şi îl strânse în braţe lăcrimând.

— Ei lasă, fără gesturi; ajunge, ajunge, te rog, murmură grăbit Petruşa, încercând să scape de îmbrăţişarea bătrânului.

— Întotdeauna m-am simţit vinovat faţă de tine!

— Ei bine, ajunge; vorbim noi mai pe urmă. Ştiam eu că o să începi cu efuziuni sentimentale. Fii mai lucid, te rog.

— Dar nu te-am văzut de zece ani!

— Cu atât mai puţine sunt motivele pentru efuziuni…

— Mon enfant!

— Bine, bine; te cred că mă iubeşti; ia-ţi mâinile de pe mine. Îi incomodezi pe ceilalţi… Iată-l şi pe Nikolai Vsevolodovici; dar lasă-mă, lasă-mă, te rog!

Nikolai Vsevolodovici într-adevăr apăruse în salon; intră încet şi pentru o clipă se opri în uşă, cuprinzând într-o privire calmă întreaga adunare.

Ca şi acum patru ani, când l-am văzut pentru prima oară, am fost la fel de uimit şi de data aceasta, de la cea dintâi privire. Nu-l uitasem deloc; dar există, se pare, chipuri care cu fiecare apariţie îţi relevă parcă ceva nou, ce n-ai observat până atunci, cu toate că le-ai mai văzut poate şi de-o sută de ori. Aparent era acelaşi, aşa cum l-am cunoscut cu ani în urmă: la fel de elegant, la fel de grav, cu acelaşi mers impunător ca şi atunci, ba şi la fel de tânăr poate. Zâmbetul lui uşor, tot atât de satisfăcut de sine, păstrase aceeaşi afabilitate de circumstanţă; privirea la fel de severă, îngândurată şi oarecum distrată. Într-un cuvânt, ca şi cum ne-am fi despărţit ieri. Un singur lucru mă izbi totuşi: înainte, chiar dacă era socotit un bărbat frumos, faţa lui într-adevăr „semăna cu o mască”, ca să folosesc expresia unei doamne răutăcioase din societatea noastră. Acum însă, nu ştiu de ce, chiar de la întâia privire, el mi se păru un bărbat de o frumuseţe incontestabilă, încât în nici un caz nu se putea susţine că faţa lui seamănă cu o mască. Poate pentru că faţa aceasta devenise ceva mai palidă decât altădată şi ceva mai slăbită parcă? Sau poate că în ochii lui sclipea acum licărul unui gând nou?

— Nikolai Vsevolodovici! strigă Varvara Petrovna încordându-se dreaptă în fotoliu, dar fără să se ridice, şi oprindu-l cu un gest poruncitor. Aşteaptă o clipă!

Dar pentru a explica întrebarea teribilă care urmă imediat după acest gest şi această exclamaţie, întrebare a cărei posibilitate n-aş fi întrevăzut-o nici chiar la Varvara Petrovna, îl voi ruga pe cititor să-şi amintească de firea ei în general, aşa cum s-a manifestat toată viaţa, şi îndeosebi de temperamentul extraordinar de impulsiv al Varvarei Petrovna în anumite momente critice. Îl rog de asemenea să ţină seama că, în ciuda tăriei sale sufleteşti excepţionale şi a unei considerabile doze de luciditate şi de simţ practic, ca să zic aşa, gospodăresc, pe care-l poseda, în viaţa ei nu lipsiseră totuşi şi destule momente în voia cărora se lăsase brusc şi cu desăvârşire şi, dacă-mi este permis să mă exprim astfel, fără nici o reţinere. Îl rog de asemenea să ia în considerare şi faptul că momentul acesta într-adevăr putea constitui pentru dânsa unul dintre acelea în care se concentrează brusc, ca într-un focar, toată esenţa vieţii, tot ce existase în trecut, tot prezentul, ba poate chiar şi viitorul. Voi reaminti apoi în treacăt şi despre scrisoarea anonimă la care se referise atât de iritată în discuţia aprinsă cu Praskovia Ivanovna, deşi trecuse mi se pare sub tăcere ultima parte din conţinutul acestei scrisori; nu este exclus că tocmai acolo se ascundea dezlegarea – motivul formulării acelei cumplite întrebări pe care i-o adresă deodată fiului ei.

— Nikolai Vsevolodovici, repetă ea accentuând cuvintele cu glasul ferm, în care răsunau

notele dure ale unei groaznice ameninţări. Te rog să-mi spui imediat, fără să te mişti din acel loc: este adevărat că această nenorocită, această şchioapă, iat-o, stă acolo, priveşte-o! E adevărat că femeia aceasta este… soţia dumitale legitimă?

Mi-a rămas întipărită în memorie prea bine această secundă; el nici nu clipi din ochi, uitându-se ţintă la maică-sa; pe faţa lui nu se văzu nici o schimbare. În sfârşit, un surâs calm şi indulgent îi învioră oarecum chipul şi, fără a rosti un cuvânt măcar, el se apropie încet de Varvara Petrovna, îi luă mâna, o duse respectuos la buze şi o sărută, şi într-atât era de puternică influenţa lui constantă şi de neînvins asupra mamei sale, încât ea nici nu îndrăzni să-şi retragă mâna. Îl privea ţintă, concentrată asupra acestei singure întrebări şi, după toată înfăţişarea ei încordată la ultima limită, se vedea că încă o clipă şi ea nu va mai fi în stare să mai suporte această incertitudine.

Dar el continua să tacă. Sărutându-i mâna, el cuprinse încă o dată cu privirea întreaga asistenţă şi, tot aşa fără grabă, se îndreptă direct spre Maria Timofeevna. E foarte greu să descrii expresia de pe chipul oamenilor în anumite momente. Eu personal, de pildă, am reţinut că Maria Timofeevna, cu respiraţia tăiată de teamă, se ridică în picioare în întâmpinarea lui, împreunându-şi mâinile ca într-un gest de implorare; dar îmi revine totodată în memorie şi neasemuitul extaz din privirea ei, un extaz nebun, care îi desfigura aproape chipul, un extaz pe care oamenii cu greu îl suportă. Sau poate că erau şi una, şi alta: şi teamă, şi extaz; dar ţin minte că am schiţat o mişcare ca s-o susţin (mă aflam chiar lângă dânsa), fiindcă mi se păruse că în aceeaşi clipă va leşina.

— Nu mai poţi rămâne aici, îi spuse Nikolai Vsevolodovici, cu un glas blând, melodios, şi ochii lui se luminară de o duioşie neobişnuită. Stătea în faţa ei în cea mai cuviincioasă poză şi fiecare mişcare a lui trăda cel mai sincer respect. Într-o semişoaptă grăbită, aproape sufocându-se, sărmana bâigui:

— Dar se poate… acum… să cad în genunchi în faţa dumitale?

— Nu, aşa ceva chiar deloc nu se poate, zise el cu un zâmbet superb, încât o făcu şi pe ea să zâmbească fericită. Cu acelaşi glas melodios şi îndemnând-o cu duioşie, ca pe un copil, el adăugă grav: Gândeşte-te că eşti o domnişoară, iar eu, deşi sunt prietenul dumitale cel mai devotat, sunt totuşi o persoană străină; nu-ţi sunt nici soţ, nici tată, nici logodnic. Dă-mi aşadar mâna şi să mergem; te voi conduce până la cupeu şi, dacă îmi îngădui, chiar eu te voi însoţi până acasă.

Ea îl ascultă şi îşi plecă capul, reflectând parcă.

— Să mergem, zise ea apoi cu un suspin şi-i întinse mâna.

Dar aici avu un mic ghinion. Întorcându-se probabil cam imprudent, ea călcă cu toată greutatea pe piciorul său cel bolnav şi scurt, într-un cuvânt, căzu pe o coastă în fotoliu, şi poate dacă nu se lovea de fotoliu, s-ar fi prăbuşit pe duşumea. El o prinse repede şi o susţinu, o apucă apoi de braţ şi cu multă grijă şi atenţie o conduse spre uşă. Ea se simţi probabil foarte amărâtă de căderea ei pentru că părea jenată, roşind şi ruşinându-se. Cu privirea în pământ, şchiopătând tare, ea îl urmă aproape atârnând de braţul lui. Şi aşa, la braţ, ieşiră din salon. Liza, am văzut prea bine, nu se ştie de ce, dădu să sară de la locul ei, în timp ce ei plecau; cu o privire fixă îi urmări până la uşă. Apoi se lăsă iar tăcută în fotoliu. Trăsăturile ei se contractară într-o grimasă convulsivă ca la atingerea unei reptile dezgustătoare.

În tot timpul cât ţinu această scenă între Nikolai Vsevolodovici şi Maria Timofeevna, toată lumea rămase mută de uimire; s-ar fi putut auzi şi zborul unei muşte; dar în clipa când uşa se închise în urma lor, toţi deodată începură să vorbească.

VI.

De fapt, nu se prea auzeau vorbe în explozia aceea de glasuri, mai mult exclamaţii răzleţe. Am şi uitat întru câtva succesiunea schimbului de cuvinte, pentru că s-a produs o zăpăceală nemaipomenită. Exclamă ceva în franţuzeşte Stepan Trofimovici plesnindu-şi palmele, dar Varvara Petrovna n-avea timp de dânsul. Până şi Mavriki Nikolaevici articulă ceva repezit şi cu vocea sacadată. Cel mai surescitat era însă Piotr Stepanovici; cu gesturi largi, făcea eforturi disperate s-o convingă pe Varvara Petrovna de ceva, dar mult timp n-am putut înţelege de ce anume se agită. Se adresa şi Praskoviei Ivanovna, şi Lizavetei Nikolaevna, ba în toiul înflăcărării îi strigă în treacăt şi tatălui său ceva, într-un cuvânt, era într-o fierbere continuă învârtindu-se prin tot salonul. Varvara Petrovna, roşie la faţă, sări la un moment dat de la locul ei, strigându-i Praskoviei Ivanovna: „Ai auzit, ai auzit tu ce i-a spus el chiar acum acestei fete?”. Dar Praskovia Ivanovna era incapabilă să mai răspundă; nu fu în stare decât să bâiguie ceva, dând din mână. Biata femeie era copleşită de propriile ei griji: necontenit îşi întorcea capul spre Liza, privind-o cu o teamă inexplicabilă, dar să se ridice şi să plece n-ar fi îndrăznit cât timp nu se ridica şi fiică-sa. Între timp, căpitanul, care din clipa când apăru Nikolai Vsevolodovici arăta foarte speriat, vădi clar intenţia s-o şteargă neobservat, am băgat de seamă bine acest lucru, dar Piotr Stepanovici îl prinse de mână şi nu-l lăsă să plece.

— Este necesar, absolut necesar, îi tot dădea el din gură, rostogolindu-şi cu o stăruitoare persuasiune cuvintele, ca nişte mărgele, în faţa Varvarei Petrovna, care se reaşezase între timp în fotoliul său şi, ţin minte, îl asculta cu aviditate; în cele din urmă, el îşi atinse scopul cucerindu-i toată atenţia.

— Este necesar, Varvara Petrovna. Vedeţi doar şi singură că avem de-a face aici cu o neînţelegere, şi după toate aparenţele, cu nişte lucruri ciudate, dar de fapt foarte clare, limpezi şi simple ca bună ziua. Înţeleg foarte bine că n-am nici o dezlegare să povestesc şi poate că apar cam ridicol, insistând în această privinţă. Dar, în primul rând, însuşi Nikolai Vsevolodovici nu atribuie acestei chestiuni cine ştie ce importanţă şi, în definitiv, există şi cazuri în care îi vine greu omului să se hotărască pentru o explicaţie personală, ba este chiar absolut necesar ca altcineva, o terţă persoană, să facă acest lucru, întrucât îi vine mai uşor să vorbească despre unele chestiuni mai delicate. Credeţi-mă, Varvara Petrovna, că Nikolai Vsevolodovici nu-i deloc de condamnat pentru faptul că n-a răspuns la întrebarea dumneavoastră de acum printr-o explicaţie categorică, deşi chestiunea în sine este cu totul minoră; o ştiu încă din timpul şederii sale la Petersburg. De altfel, tot cazul acesta nu poate decât să-l onoreze pe Nikolai Vsevolodovici, dacă este neapărat nevoie să recurgem la acest cuvânt vag, „onoare”…

— Vrei să spui că ai fost martor la vreun incident care a ocazionat… această neînţelegere? întrebă Varvara Petrovna.

— Martor şi participant, confirmă grăbit Piotr Stepanovici.

— Dacă-mi dai cuvântul că asta nu va răni delicateţea lui Nikolai Vsevolodovici şi sentimentele pe care ştiu că le nutreşte faţă de mine, întrucât el nu-mi ascunde nimic… şi dacă totodată eşti convins că procedând astfel îi vei face chiar plăcere…

— Negreşit aşa va fi, şi tocmai de aceea socot că îmi fac şi eu cu aceasta o datorie deosebit de plăcută. Sunt convins că el însuşi m-ar fi rugat să fac asta.

Părea destul de stranie şi în afară de orice uzanţă socială o asemenea dorinţă stăruitoare a

acestui domn, picat parcă din cer, să relateze istoriile altora. Dar izbutise s-o prindă în undiţă pe Varvara Petrovna atingând punctul cel mai sensibil. Pe atunci încă nu cunoştea caracterul acestui om şi cu atât mai puţin intenţiile lui.

— Să auzim, încuviinţă Varvara Petrovna, pe un ton circumspect şi rezervat, vizibil necăjită de această îngăduinţă a sa.

— Istoria ca atare e scurtă; şi, dacă vreţi, de fapt nici nu este o istorie în adevăratul sens al cuvântului, se porni Piotr Stepanovici să-şi răsfire şuvoiul de cuvinte, ca pe nişte mărgele. Un romancier, neavând altă treabă, ar fi putut confecţiona şi un roman. O întâmplare destul de nostimă, Praskovia Ivanovna, şi eu sunt convins că Lizaveta Nikolaevna o va asculta cu interes, deoarece găsim în ea multe lucruri dacă nu chiar minunate, în orice caz bizare. Acum cinci ani, la Petersburg, Nikolai Vsevolodovici l-a cunoscut pe acest om, iată-l, e aici în faţa dumneavoastră, domnul Lebeadkin care stă acum cu gura căscată şi intenţionase pare-se s-o şteargă neobservat. Scuzaţi-mă, Varvara Petrovna. Dar nu te sfătuiesc s-o ştergi din loc, domnule fost funcţionar din fostul departament al aprovizionării (după cum vezi, te ţin minte foarte bine). Şi eu, şi Nikolai Vsevolodovici cunoaştem prea bine toate matrapazlâcurile dumitale de aici, pentru care, nu uita acest lucru, va trebui să dai socoteală. Încă o dată vă cer scuze, Varvara Petrovna. Pe atunci Nikolai Vsevolodovici îl numea pe domnul acesta Falstaff al său; ceea ce vrea să însemne probabil (explică el deodată) că e vorba de un vechi personaj, un caracter burlesque, de care toată lumea râde şi care le permite tuturor să râdă de el, numai bani să iasă. Nikolai Vsevolodovici ducea pe atunci la Petersburg o viaţă, ca să zic aşa, în bătaie de joc, n-aş putea să găsesc un alt cuvânt mai potrivit ca s-o definesc, pentru că omul acesta nu se lăsa pradă deziluziei niciodată şi desconsidera orice ocupaţie. Vorbesc numai de acea perioadă, Varvara Petrovna. Acest Lebeadkin avea o soră, persoana care a stat aici până adineauri. Fratele şi surioara n-aveau nici un adăpost şi trăiau aciuindu-se pe la străini. El bătea caldarâmul sub arcadele magazinelor de la Gostinnâi Dvor, totdeauna îmbrăcat în fosta lui redingotă de uniformă, acosta trecătorii mai spilcuiţi şi tot ce aduna dădea pe băutură. Iar surioara lui se hrănea ca păsările cerului. Se angaja prin diferite case mizere, ca să-şi ţină într-un fel zilele. Un sodom îngrozitor; aş vrea să trec peste tabloul acestei existenţe de unghere, existenţă în care se complăcuse pe atunci din excentricitate şi Nikolai Vsevolodovici. Numai despre perioada de atunci vorbesc, Varvara Petrovna; iar expresia „excentricitate" îi aparţine lui personal. Nu avea de ascuns cine ştie ce lucruri faţă de mine. Mademoiselle Lebeadkina, care într-un timp avusese repetate ocazii să-l vadă pe Nikolai Vsevolodovici, rămase profund impresionată de înfăţişarea lui. Era, ca să zic aşa, un diamant pe fondul mizer al vieţii acestei fete. Nu mă pricep la descrierea sentimentelor, de aceea voi trece peste asta; dar nişte oameni păcătoşi au luat-o imediat în derâdere, ceea ce o făcu să cadă într-o adâncă tristeţe. În general, acolo toată lumea îşi bătea joc de dânsa, dar nici ea nu prea lua în seamă toate acestea. Mintea ei încă de pe atunci nu era în perfectă ordine, deşi nu chiar în starea de acum. E de presupus, şi sunt destule temeiuri pentru asta, că în copilărie, datorită nu ştiu cărei binefăcătoare, era aproape să capete o educaţie frumoasă. Nikolai Vsevolodovici nu-i dădea nici o atenţie şi se mulţumea să joace preferans cu nişte funcţionari – dintr-un pachet soios, pe un sfert de copeică. Într-o zi însă, când batjocura lor întrecuse orice măsură, el (fără a mai întreba de ce şi pentru ce) îl prinse de guler pe unul dintre aceşti funcţionari şi-i dădu drumul jos pe fereastră, de la etajul întâi. Nici urmă de indignare cavalerească în favoarea inocenţei fugare nu se făcu

simţită cu acest prilej; toată operaţia aceasta se desfăşura în hazul general şi cel mai mult râdea Nikolai Vsevolodovici. Când totul se termină cu bine, cei doi se împăcară şi se apucară de băut punci. În schimb ea, inocenta ultragiată, nu uită acest lucru. Bineînţeles, rezultatul a fost zdruncinarea definitivă a facultăţilor ei mintale. Repet, nu sunt meşter în a descrie sentimente, dar cred că în esenţă aici este vorba de un vis. Iar Nikolai Vsevolodovici, ca un făcut, aţâţa şi mai mult acest vis: în loc să râdă, el începu să-i arate acestei mademoiselle Lebeadkina un respect neobişnuit. Kirillov, care era de faţă (un original nemaipomenit, Varvara Petrovna, şi un om dintr-o bucată; poate că îl veţi cunoaşte vreodată, se află acum aici), ei bine, acest Kirillov, care de obicei tăcea mereu, se aprinde deodată, mi-aduc aminte foarte exact acest lucru, şi-i spune lui Nikolai Vsevolodovici că o tratează pe această doamnă ca pe o marchiză şi cu aceasta îi dădu ultima lovitură. Mai adaug că Nikolai Vsevolodovici îl respecta pe acest Kirillov. Şi ce credeţi că i-a răspuns: „Îţi închipui cumva, domnule Kirillov, că-mi bat joc de ea; te rog să mă crezi că o respect cu adevărat, pentru că ea e mai bună decât noi toţi”; dar, ştiţi, a spus-o cu tonul cel mai serios. Adevărul este că în aceste două-trei luni, afară de bună ziua şi la revedere, n-a schimbat de fapt cu ea nici un cuvânt. Eu, care am fost mereu de faţă, ţin minte foarte bine că ea ajunsese să se iluzioneze atât de tare, încât începuse să-l considere un fel de logodnic al ei, care nu îndrăznea s-o „răpească” numai pentru că avea mulţi duşmani şi întâmpina piedici din partea familiei sau altceva de genul acesta. Ce s-a mai râs şi pe chestia asta! S-a terminat prin aceea că, urmând să plece încoace, Nikolai Vsevolodovici a dat dispoziţie ca cineva să aibă grijă de întreţinerea ei şi i-a fixat o pensie anuală destul de măricică, de vreo trei sute de ruble, mi se pare, dacă nu şi mai mult. Într-un cuvânt, să zicem că toate acestea au fost un amuzament, fantezia unui om obosit prea devreme; admitem în sfârşit că a fost, cum zicea Kirillov, o nouă experienţă a unui om blazat cu scopul de a afla până unde poate fi dusă o infirmă pe jumătate nebună. „Dumneata, zicea el, anume ţi-ai ales-o pe cea mai nevolnică fiinţă, pe această sărmană infirmă, veşnic expusă batjocurilor şi bătăilor, ştiind mai ales că fiinţa aceasta se prăpădeşte de o dragoste ridicolă pentru dumneata; şi te-ai apucat să-i zăpăceşti capul numai pentru plăcerea de a vedea ce va rezulta!” În definitiv, ce vină avea omul dacă acestei femei ţicnite i s-a năzărit aşa ceva, când, notaţi acest lucru, el nu schimbase cu ea nici două fraze în tot acest timp! Există, Varvara Petrovna, lucruri despre care nu numai că nu se poate vorbi în mod inteligent, dar despre care nici nu este inteligent să te apuci să vorbeşti. Hai să zicem, dacă vreţi, că e o ciudăţenie, dar mai mult decât atât nu-mi imaginez ce s-ar mai putea spune; şi totuşi ne este dat să vedem acum ce istorie s-a brodat din acest mic episod… Îmi este cunoscut în bună parte, Varvara Petrovna, ce se petrece aici.

Povestitorul se întrerupse brusc cu intenţia vizibilă de a i se adresa lui Lebeadkin, dar Varvara Petrovna îl opri; era într-o stare de extremă exaltare.

— Ai terminat? întrebă ea.

— Nu încă; dar pentru ca tabloul să fie complet, aş fi vrut, dacă îmi îngăduiţi, să-i pun câteva întrebări acestui domn… Veţi afla îndată despre ce este vorba, Varvara Petrovna.

— Ajunge, mai pe urmă, opreşte-te pentru o clipă, te rog. O, ce bine am făcut lăsându-te să vorbeşti!

— Şi remarcaţi, Varvara Petrovna, reluă cu vioiciune Piotr Stepanovici, putea oare

Nikolai Vsevolodovici singur să vă explice acest lucru adineauri, ca răspuns la întrebarea dumneavoastră formulată poate prea categoric?

— O, da, prea categoric!

— Şi n-am avut eu dreptate, susţinând că în unele cazuri îi e mult mai uşor unei terţe persoane să explice decât celui direct vizat?

— Da, da, aşa este… doar într-o singură privinţă te-ai înşelat şi cu regret observ că persişti în această eroare.

— Se poate? Cum anume?

— Vezi… dar mai bine să iei loc, Piotr Stepanovici.

— Voia dumneavoastră, mă simt chiar puţin obosit; vă mulţumesc.

Îşi trase îndată un fotoliu întorcându-l în aşa fel ca să stea între Varvara Petrovna şi Praskovia Ivanovna lângă masă şi cu faţa spre domnul Lebeadkin, pe care nu-l slăbea din ochi nici o clipă.

— Greşeşti când numeşti asta „excentricitate”…

— O, dacă numai asta e…

— Nu, nu, aşteaptă puţin, îl opri Varvara Petrovna, pregătindu-se probabil să se lanseze într-o peroraţie lungă şi entuziastă. Piotr Stepanovici observă îndată acest lucru şi-şi ascuţi atenţia.

— Nu, asta a fost ceva mai mult decât o „excentricitate” şi, crede-mă, ceva aproape sfânt! Un om mândru şi prea de timpuriu jignit, ajuns să ducă viaţa în „bătaie de joc”, despre care ai amintit în remarca dumitale atât de subtilă, într-un cuvânt, prinţul Harry, cum l-a comparat admirabil Stepan Trofimovici la un moment dat şi cu care m-aş declara întru totul de acord dacă n-ar fi semănat încă mai mult cu Hamlet, cel puţin după părerea mea.

— Et vous avez raison, observă cu emoţie gravă Stepan Trofimovici.

— Îţi mulţumesc, Stepan Trofimovici, dumitale, în mod deosebit, îţi mulţumesc şi mai ales pentru încrederea neclintită în Nicolas, în generozitatea lui sufletească şi în înalta lui menire. Cu încrederea aceasta mi-o întăreai şi pe a mea, ori de câte ori cădeam pradă îndoielii.

— Chčre, chčre… Stepan Trofimovici făcu un pas înainte, dar se opri, socotind probabil că e primejdios să o întrerupă.

— Şi dacă Nicolas (continuă Varvara Petrovna, tărăgănând rostirea cuvintelor pe un ton aproape cântat) l-ar fi avut prin preajma lui pe Horaţio al său, calm, superb în smerenia lui – o altă expresie admirabilă a dumitale, Stepan Trofimovici – poate că de mult ar fi fost salvat de acest trist şi „năprasnic demon al ironiei” care l-a chinuit toată viaţa (excelentă expresie, demonul ironiei, tot dumitale îţi aparţine, Stepan Trofimovici). Nicolas însă n-a avut niciodată parte de Horaţio, nici de Ofelia. N-o avea decât pe maică-sa, dar ce poate să facă o mamă singură şi în asemenea împrejurări? Ştii, Piotr Stepanovici, mi se pare acum întru totul de înţeles că o fiinţă ca Nicolas a putut să apară chiar şi în asemenea spelunci despre care mi-ai povestit. Îmi închipui acum cu toată claritatea această luare în „bătaie de

joc” a vieţii (o foarte reuşită expresie a dumitale!), această sete nepotolită de contraste, acest fond sumbru al tabloului în care el apare ca un diamant, de asemenea după comparaţia dumitale, Piotr Stepanovici. Şi iată-l întâlnind acolo o fiinţă nedreptăţită de toţi, o infirmă semidementă, şi totuşi însufleţită poate de sentimente foarte nobile!

— Hm, da, să zicem.

— Şi cu toate astea vi se pare de neînţeles că el nu-şi bate joc de dânsa, ca toţi ceilalţi! Vai, ce oameni! Vi se pare de neînţeles că el o apără împotriva celor care o nedreptăţesc şi-i arată stimă „ca unei marchize” (acest Kirillov probabil că are un dar excepţional de a înţelege profund sufletul omenesc, deşi nici el nu l-a înţeles pe Nicolas!). Şi, dacă vreţi, tocmai din cauza acestui contrast s-a iscat nenorocirea; dacă nefericita s-ar fi aflat într-un alt mediu, poate că nici n-ar fi ajuns până la un asemenea stadiu de exaltare în iluziile ei. Numai o femeie, o femeie poate înţelege acest lucru, Piotr Stepanovici, şi ce rău îmi pare că dumneata… adică, nu că nu eşti femeie, dar că cel puţin faţă de acest caz nu ai firea unei femei, ca să înţelegi!

— Adică în sensul că nu există rău fără bine, înţeleg, înţeleg, Varvara Petrovna. E ca şi în religie: cu cât mai rău trăieşte omul sau cu cât este mai oropsit ori mai sărac întreg poporul, cu atât mai dârz şi mai fervent visează el la răsplata din rai, iar dacă se mai ostenesc pentru asta şi o sută de mii de preoţi, aţâţând acest vis, speculându-l, atunci… vă înţeleg, Varvara Petrovna, fiţi liniştită.

— De fapt, nu e tocmai aşa. Dar ia spune-mi, te rog: crezi cumva că Nicolas, pentru a stinge un asemenea vis în acest organism nenorocit (de ce Varvara Petrovna a folosit aici cuvântul „organism”, n-am înţeles), trebuia neapărat să râdă şi el de dânsa şi să se poarte faţă de ea ca şi ceilalţi funcţionari? Nu-mi închipui ca dumneata să refuzi a recunoaşte acel sentiment de compasiune superioară, acea vibraţie a organismului său întreg, care l-au făcut pe Nicolas să-i răspundă cu atâta gravitate lui Kirillov: „Eu nu râd de dânsa”. Ce răspuns nobil, sfânt!

— Sublime, murmură Stepan Trofimovici.

— Şi vă rog să notaţi, el nu este chiar atât de bogat, cum şi-ar fi putut închipui cineva; bogată sunt eu, şi nu el; iar pe atunci el nu accepta de la mine aproape nimic.

— Înţeleg, înţeleg toate astea, Varvara Petrovna, dădu semne de nerăbdare Piotr Stepanovici.

— O, dar e chiar firea mea! Mă recunosc în Nicolas. Îmi este atât de familiară această tinereţe, acest clocot răscolitor de impulsuri nestăpânite, ameţitoare, cumplite… Şi dacă ne vom cunoaşte cândva mai de aproape, Piotr Stepanovici, ceea ce eu personal aş dori-o sincer, mai ales că îţi sunt atât de recunoscătoare astăzi, poate că vei înţelege atunci ceea ce…

— O, vă rog să mă credeţi, la rându-mi doresc… murmură cu vocea sacadată Piotr Stepanovici.

— Vei înţelege atunci acel impuls, care te face ca în această orbire a sentimentului de generozitate să-ţi opreşti deodată ochii asupra unui om chiar şi nedemn de tine în toate privinţele, care nu te înţelege câtuşi de puţin, este gata să te chinuiască la orice prilej şi pe care, în ciuda celei mai evidente realităţi, să-l transformi într-un fel de ideal, să-l iei drept

întruchiparea unui vis al tău, să-ţi concentrezi asupra lui toate speranţele, să te închini în faţa lui, să-l iubeşti o viaţă întreagă, absolut fără să ştii pentru ce sau poate tocmai pentru faptul că el n-o merită… O, cum am suferit eu toată viaţa, Piotr Stepanovici!

Stepan Trofimovici, a cărui faţă trăda o expresie îndurerată, îmi căuta privirea; dar m-am eschivat la timp.

— Şi încă recent, recent de tot – o, cât de vinovată mă simt eu în faţa lui Nicolas! … Nici n-ai să mă crezi dacă îţi spun ce hărţuită am fost din toate părţile; m-au chinuit toţi, toţi: şi duşmanii, şi intriganţii, şi prietenii; poate prietenii mai mult decât duşmanii. Când mi-au adresat prima dintre aceste abjecte scrisori anonime, poate n-ai să mă crezi, Piotr Stepanovici, nici n-am mai găsit în mine suficientă forţă pentru a răspunde cu dispreţ la toată răutatea asta… niciodată, niciodată nu-mi voi ierta această slăbiciune!

— Am şi auzit câte ceva despre scrisorile anonime de aici, se învioră brusc Piotr Stepanovici, aflu eu cine sunt autorii, nici o grijă.

— Dar nici nu-ţi închipui ce intrigi s-au ţesut aici! Au copleşit-o până şi pe sărmana noastră Praskovia Ivanovna, dar pentru ce şi pe dânsa, mă rog? Am fost poate astăzi prea nedreaptă cu tine, draga mea Praskovia Ivanovna, adăugă ea într-un generos elan de înduioşare, dar nu şi fără o ironie triumfătoare.

— Vai, draga mea, murmură Praskovia Ivanovna în silă, după mine, ar trebui să se pună capăt acestor discuţii; s-a vorbit destul… şi o privi sfioasă pe Liza, care se uita ţintă la Piotr Stepanovici.

— Iar pe fiinţa aceasta sărmană şi nefericită, pe scrântita aceasta care şi-a pierdut totul, păstrându-şi însă inima, aş vrea acum s-o înfiez, strigă deodată Varvara Petrovna, este o datorie a mea, pe care am de gând s-o împlinesc cu sfinţenie! Începând chiar de astăzi o iau sub ocrotirea mea!

— Şi va fi foarte, foarte bine dintr-un anumit punct de vedere, se însufleţi de tot Piotr Stepanovici. Scuzaţi-mă, adineauri nu terminasem încă. Mă gândesc la ceea ce aţi spus despre ocrotire. Închipuiţi-vă, când a plecat atunci Nikolai Vsevolodovici (reiau în continuare exact momentul la care mă oprisem, Varvara Petrovna), acest domn Lebeadkin imediat şi-a închipuit că are tot dreptul să dispună în întregime de ajutorul fixat surorii lui; şi, într-adevăr, a dispus. Nu ştiu precis cum anume rânduise totul Nikolai Vsevolodovici atunci, dar peste un an, în străinătate, aflând ceea ce se petrece, a fost nevoit să-şi schimbe dispoziţiile anterioare. Nu cunosc nici în această privinţă toate amănuntele, le veţi afla de la dânsul, dar ştiu un lucru: persoana în cauză a fost internată într-o mănăstire, în condiţii foarte confortabile, dar sub o supraveghere amicală, înţelegeţi? Şi ce credeţi că întreprinde domnul Lebeadkin? Face mai întâi toate încercările ca să afle unde a fost ascunsă sursa lui de venituri, adică surioara; recent de tot îşi atinge scopul; o scoate din mănăstire, invocând nu ştiu ce fel de drepturi, şi o aduce direct aici. O ţine în mizerie, nu-i dă nimic de mâncare, o bate, o tiranizează, în sfârşit, nu ştiu pe ce căi primeşte din partea lui Nikolai Vsevolodovici o sumă considerabilă pe care o iroseşte într-o beţie continuă, iar în loc de recunoştinţă recurge la o provocare impertinentă faţă de Nikolai Vsevolodovici, formulând nişte pretenţii absurde, ameninţându-l să-l dea în judecată în cazul că nu-i va plăti pensia direct lui în mână. În felul acesta darul benevol al lui Nikolai Vsevolodovici se transformă într-un fel de bir, vă puteţi imagina? Domnule Lebeadkin, este adevărat tot ceea ce am

spus eu acum aici?

Căpitanul care stătuse tot timpul tăcut, cu ochii lăsaţi în pământ, făcu doi paşi înainte înroşindu-se ca racul.

— Piotr Stepanovici, eşti crud faţă de mine, bâigui el scurt.

— Cum adică sunt crud cu dumneata, de ce? Dar să lăsăm asta: chestiunea cruzimii sau blândeţii o discutăm noi mai târziu; acum te rog numai să-mi răspunzi la prima mea întrebare: este adevărat tot ce am spus eu acum aici sau nu? Dacă crezi că nu este adevărat, poţi s-o declari imediat.

— Eu… ştii şi dumneata, Piotr Stepanovici… bâigui căpitanul şi amuţi încurcat.

E de notat că Piotr Stepanovici şedea într-un fotoliu picior peste picior, iar căpitanul stătea în faţa lui în cea mai respectuoasă poziţie. Ezitările domnului Lebeadkin mi se pare că nu prea îi plăcură lui Piotr Stepanovici; faţa lui se contractă într-o convulsie răutăcioasă.

— Nu cumva ai avea într-adevăr să declari ceva? îl privi el cu tâlc ascuns pe căpitan. În cazul acesta fă bine şi vorbeşte, toată lumea vrea să te audă.

— Ştii prea bine, Piotr Stepanovici, că n-am ce declara.

— Ba nu ştiu nimic şi aud asta pentru prima dată; de ce n-ai putea să declari?

Căpitanul tăcea cu privirea lăsată în pământ.

— Îngăduie-mi să plec, Piotr Stepanovici, zise el hotărât.

— Da, însă nu mai înainte ca dumneata să dai un răspuns precis la întrebarea mea: este adevărat tot ce am spus eu?

— E adevărat, zise surd Lebeadkin, ridicându-şi ochii asupra călăului său. Îl trecuseră nădușelile şi pe tâmple îi apărură broboane de transpiraţie.

— Totul este adevărat?

— Totul este adevărat.

— Mai ai ceva de adăugat, să faci vreo obiecţie? Dacă crezi că noi te nedreptăţim, spune-o; protestează, declară cu glas tare că eşti nemulţumit.

— Nu, n-am nimic de spus.

— L-ai ameninţat recent de tot pe Nikolai Vsevolodovici?

— Aici… aici e de vină mai mult băutura, Piotr Stepanovici. (El îşi înălţă deodată capul.) Piotr Stepanovici! Dacă onoarea familiei şi ruşinea nemeritată la care a fost expusă inima vor da ţipăt în faţa lumii, şi atunci oare este vinovat omul? zbieră el în neştire, izbucnind ca mai adineauri.

— Dar acum dumneata eşti treaz, domnule Lebeadkin? îl ţintui cu o privire pătrunzătoare Piotr Stepanovici.

— Sunt… treaz.

— Ce înseamnă aceste fraze despre onoarea familiei şi ruşinea nemeritată de inimă?

— Nu mă refer la nimeni, nu m-am gândit la nimeni. Numai la mine… se prăbuşi din nou căpitanul.

— Am impresia că te-au jignit expresiile mele cu privire la dumneata şi la purtarea dumitale? Eşti prea irascibil, domnule Lebeadkin, dar îţi atrag atenţia că eu încă n-am început să vorbesc despre purtarea dumitale aşa cum se înfăţişează ea cu adevărat. Voi vorbi şi despre purtarea dumitale în adevărata ei înfăţişare. E posibil s-o şi spun, dar deocamdată n-am atins această chestiune în adevărata ei înfăţişare.

Lebeadkin tresări, uitându-se cu ochi înnebuniţi la Piotr Stepanovici.

— Piotr Stepanovici, abia acum încep să mă trezesc!

— Hm, eu sunt acela care te-am trezit?

— Da, dumneata m-ai trezit, Piotr Stepanovici, şi am dormit patru ani sub un nor negru suspendat deasupra capului meu. Pot să plec, în sfârşit, Piotr Stepanovici?

— Acum poţi să pleci, dacă Varvara Petrovna nu va găsi necesar… Ea dădu din mâini în sensul că nu are nimic de spus.

Căpitanul salută din cap, făcu doi paşi spre uşă, apoi se opri brusc, îşi lipi mâna de piept în dreptul inimii, vrând să spună ceva, dar nu mai scoase nici o vorbă şi se repezi afară. Chiar în uşă însă, se ciocni cu Nikolai Vsevolodovici; acesta se dădu deoparte; căpitanul se zgribuli într-un mod cam ciudat în faţa lui şi rămase împietrit, neputând să-şi ia ochii de pe chipul lui, ca un iepure sub privirea unui şarpe boa. Aşteptând un pic, Nikolai Vsevolodovici îl dădu uşor în lături cu mâna şi intră în salon.

VII.

Părea binedispus şi calm. Poate că i se întâmplase ceva deosebit de plăcut, necunoscut încă nouă; în orice caz, era vizibil foarte mulţumit.

— Mă vei ierta oare vreodată, Nicolas? nu se putu stăpâni Varvara Petrovna, ridicându-se grăbită în întâmpinarea lui.

Dar Nicolas râse voios.

— Exact aşa cum am crezut! strigă el glumeţ cu bonomie. Văd că ai aflat totul. Plecând de aici mă gândeam în cupeu: „Trebuia cel puţin să istorisesc măcar ceva, să nu plec aşa!”. Dar amintindu-mi că a rămas aici Piotr Stepanovici, mi-a dispărut orice îngrijorare.

Spunând asta, el aruncă o privire fugară prin încăpere.

— Piotr Stepanovici ne-a povestit un vechi episod din viaţa petersburgheză a unui om bizar, reluă entuziasmată Varvara Petrovna, a unui om capricios şi nesăbuit, dar întotdeauna generos în sentimentele sale, întotdeauna nobil ca un adevărat cavaler…

— Cavaler? Chiar până acolo aţi ajuns? râse Nicolas. Totuşi îi sunt foarte recunoscător lui Piotr Stepanovici de data aceasta pentru graba lui (aici el schimbă cu acesta o privire fulgerătoare). Trebuie să ştii, maman, că Piotr Stepanovici e împăciuitorul tuturor; este rolul, boala lui, marota lui, şi chiar l-aş recomanda în mod special din acest punct de vedere. Îmi închipui cam ce a putut el să vă turuie, pentru că el realmente turuie când povesteşte; capul lui e o adevărată cancelarie. Notaţi că, în calitate de realist, el n-ar putea să spună un neadevăr şi că adevărul i se pare mai preţios decât succesul… Bineînţeles

afară de unele cazuri speciale, când succesul pentru el este mai scump decât adevărul. (Spunând acest lucru, el nu contenea să-şi plimbe privirea prin încăpere.) Aşadar, e limpede, maman, că nu este cazul ca dumneata să-mi ceri iertare şi dacă s-a comis cine ştie ce nebunie, asta numai eu am făcut-o, asta arată în cele din urmă că eu sunt totuşi un nebun, trebuie doar să-mi menţin reputaţia de care mă bucur aici.

Cu aceste vorbe, el îşi îmbrăţişă duios mama.

— În orice caz, chestiunea aceasta este închisă, totul s-a spus şi am putea prin urmare să schimbăm subiectul, adăugă el şi accente seci răsunară în glasul lui. Varvara Petrovna sesiză îndată aceste accente; dar exaltarea ei nu trecuse, ci dimpotrivă.

— Nu te aşteptam decât peste o lună, Nicolas!

— Bineînţeles, îţi voi explica totul, maman, acum însă…

Şi el se îndreptă spre Praskovia Ivanovna.

Dar ea abia îşi întoarse spre el capul, deşi cu o jumătate de oră înainte fusese uluită de apariţia lui. Avea acum alte griji: din clipa în care ieşise căpitanul şi se ciocnise în uşă cu Nikolai Vsevolodovici, Liza se pornise pe râs, la început discret, apoi tot mai clocotitor şi sacadat, încât devenea din ce în ce mai distinct şi mai zgomotos. Se roşise toată. Contrastul cu dispoziţia ei sumbră de mai înainte era izbitor. În timp ce Nikolai Vsevolodovici vorbea cu Varvara Petrovna, ea, printr-un semn din mână, îl chemase de vreo două ori pe Mavriki Nikolaevici, voind parcă să-i şoptească ceva, dar în momentul când acesta se apleca, ea se pornea pe râs; s-ar fi putut crede că râde tocmai de bietul Mavriki Nikolaevici, deşi în realitate părea că încearcă să se stăpânească ducându-şi batista la gură. Cu aerul cel mai candid şi mai plin de francheţe, Nikolai Vsevolodovici o salută.

— Te rog să mă scuzi, răspunse ea pripit, dumneata… dumneata desigur l-ai văzut pe Mavriki Nikolaevici… Doamne, eşti inadmisibil de înalt, Mavriki Nikolaevici!

Şi iar o pufni râsul. Mavriki Nikolaevici într-adevăr era un om înalt, dar nu de o statură chiar inadmisibilă.

— Dumneata… ai sosit de mult? murmură ea stăpânindu-se iar, ba şi jenată oarecum, dar cu privirea scânteietoare.

— Cam de vreo două ore, răspunse Nicolas, uitându-se la ea atent.

E de notat că se menţinea în timpul acestei conversaţii în marginile unei curtoazii rezervate, dar, făcându-se abstracţie de această curtoazie, chipul lui trăda o expresie de totală indiferenţă şi poate chiar de apatie.

— Şi unde ai de gând să stai?

— Aici.

Varvara Petrovna o urmărea pe Liza şi brusc o străfulgeră un gând neaşteptat.

— Şi unde ai fost, Nicolas, până acum în aceste două ore? zise ea apropiindu-se. Trenul soseşte la ora zece.

— L-am dus mai întâi pe Piotr Stepanovici la Kirillov, iar cu Piotr Stepanovici m-am

întâlnit în Matveevo (cu vreo trei staţii înainte) şi ne-am continuat drumul în acelaşi vagon.

— Aşteptam la Matveevo de dimineaţă, interveni Piotr Stepanovici, vagoanele din urmă de la trenul nostru săriseră de pe şină, puţin rămăsese să nu-mi strivesc picioarele.

— Să-ţi striveşti picioarele! strigă Liza. Maman, maman, şi noi am vrut săptămâna trecută să plecăm la Matveevo, ne strivea şi nouă picioarele!

— Doamne fereşte! se cruci Praskovia Ivanovna.

— Maman, maman, draga mea maman, să nu te sperii, dacă într-adevăr o să-mi frâng cu adevărat picioarele; cu mine se poate întâmpla oricând, chiar şi matale o spui, fiindcă zilnic călăresc ca o nebună. Mavriki Nikolaevici, ai să mă însoţeşti ca să mă duci la braţ şchioapă? hohoti Liza iar. Dacă se va întâmpla aşa ceva, nu-i voi permite nimănui să mă conducă, afară de dumneata, poţi fi sigur de asta. Să zicem că îmi voi frânge un singur picior… Dar fii drăguţ şi spune-mi că o vei considera o fericire.

— Ce mai fericire, cu un singur picior? răspunse grav Mavriki Nikolaevici încruntându-se.

— În schimb ai să mă conduci singur şi nu va mai fi nimeni altul!

— Chiar şi atunci tot dumneata ai să mă conduci, Lizaveta Nikolaevna, murmură şi mai grav Mavriki Nikolaevici.

— Dumnezeule, a vrut să facă un calambur! strigă aproape îngrozită Liza. Mavriki Nikolaevici, să nu mai îndrăzneşti să te aventurezi pe această cale! Ca să vezi ce egoist eşti. Sunt convinsă, spre cinstea dumitale, că în cazul de faţă te ponegreşti singur; dimpotrivă: de dimineaţă şi până seara mă vei asigura că fără un picior am devenit şi mai interesantă! Un singur lucru va fi ireparabil, dumneata eşti nemăsurat de înalt, iar eu fără un picior voi deveni prea scundă, cum ai să mă conduci atunci la braţ, nu ne vom potrivi!

Şi Liza izbucni iar într-un râs nervos. Spiritele şi aluziile ei erau plate, dar se pare că în acea clipă nu-i ardea de glume.

— Isterie, îmi şopti Piotr Stepanovici, ar fi bine să-i aducă cineva un pahar cu apă.

Ghicise bine; după un minut toată lumea se agita în jurul ei, cineva adusese apă. Liza îşi îmbrăţişă mama sărutând-o fierbinte, plângea pe umărul ei şi imediat dădea capul înapoi, o privea ţintă în faţă şi începea iar să râdă în hohote. Izbucni în plâns, în cele din urmă, şi maman. Varvara Petrovna le luă repede în apartamentul ei şi dispărură după uşa prin care intrase în salon mai înainte Daria Pavlovna. Dar nu zăboviră acolo decât foarte puţin, vreo patru minute, nu mai mult…

Încerc să-mi reconstitui acum în memorie fiecare amănunt din ultimele minute ale acelei dimineţi de neuitat. Am reţinut bine că rămânând singuri, fără doamne (cu excepţia Dariei Pavlovna, care se mişcase din locul ei), Nikolai Vsevolodovici trecu pe lângă fiecare dintre noi salutându-ne, pe toţi afară de Şatov, care stătea ca şi înainte în colţul său, aplecat şi mai mult şi cu privirea aţintită mereu în podea. Stepan Trofimovici încercă o conversaţie foarte spirituală cu Nikolai Vsevolodovici, dar acesta se îndreptă grăbit spre Daria Pavlovna. În acest timp însă îl interceptă aproape cu forţa Piotr Stepanovici şi, trăgându-l la fereastră, începu să-i şoptească repede ceva foarte important probabil,

judecând după expresia feţei şi gesturile cu care îşi însoţea şoapta. Nikolai Vsevolodovici în schimb îl asculta aproape impasibil şi distrat, cu zâmbetul lui protocolar pe buze, iar spre sfârşit chiar şi cu un aer de nerăbdare, voind parcă să scape cât mai repede de interlocutorul său. Se depărtă de fereastră exact în momentul când se întoarseră doamnele noastre; Varvara Petrovna o aşeză pe Liza în locul pe care stătuse înainte, asigurându-se că trebuie să mai rămână neapărat măcar vreo zece minute să-şi revină şi că aerul proaspăt n-ar fi prea favorabil acum nervilor zdruncinaţi. Arăta o grijă deosebită faţă de Liza, aşezându-se chiar alături de ea. Piotr Stepanovici, eliberat de discuţia cu Nikolai Vsevolodovici, veni în grabă la ele şi începu o conversaţie vioaie, veselă. Şi chiar în acel moment Nikolai Vsevolodovici se apropie în cele din urmă de Daria Pavlovna, cu aceiaşi paşi măsuraţi; Daşa aproape că tremura pe locul ei, văzându-l că se apropie, şi repede dădu să sară, vădit tulburată şi cu obrajii împurpuraţi.

— Mi se pare că pot să te felicit… sau nu încă? zise el cu o expresie cu totul neobişnuită pe faţă.

Daşa îi răspunse ceva ce nu se putu desluşi.

— Iartă-mi indiscreţia, ridică el glasul, dar să ştii că am fost înştiinţat în mod expres. Ai ştiut de acest lucru?

— Da, am ştiut că aţi fost încunoştinţat.

— Sper că n-am fost inoportun cu felicitarea mea, râse el, şi dacă Stepan Trofimovici…

— Cu ce, cu ce s-o feliciţi? sări brusc Piotr Stepanovici. Cu ce te felicită, Daria Pavlovna? Aha, aha! Nu cumva cu…? Îmbujorarea dumitale arată că am ghicit. Într-adevăr, cu ce ar putea fi felicitate frumoasele şi virtuoasele noastre domnişoare şi de ce natură pot fi felicitările care le fac să roşească cel mai mult? Ei, atunci primeşte şi felicitările mele, dacă am ghicit bine, şi te somez să-ţi achiţi pariul pierdut: îţi mai aduci aminte, în Elveţia, ai pariat că nu te vei mărita niciodată… Apropo de Elveţia – ce e cu mine? Închipuiţi-vă că, pe jumătate, motivul călătoriei mele a fost tocmai acesta, şi era aproape să uit: ia spune-mi, tată, se întoarse el repede către Stepan Trofimovici, când ai de gând să pleci în Elveţia?

— Eu… în Elveţia? se miră jenat Stepan Trofimovici.

— Păi, cum? Nu pleci? Că doar şi tu te căsătoreşti… Mi-ai scris!

— Pierre! exclamă Stepan Trofimovici.

— Ei, ce Pierre… Trebuie să ştii, bineînţeles, dacă îţi face plăcere: mă grăbeam să ajung aici cât mai repede ca să-ţi spun că n-am nimic împotrivă, întrucât ai dorit să afli părerea mea cât mai neîntârziat; iar dacă (turui el) trebuie să te „salvez”, după cum mai scrii şi mă implori în aceeaşi scrisoare, îţi stau la dispoziţie. E adevărat că se căsătoreşte? se întoarse el repede către Varvara Petrovna. Sper că nu sunt indiscret; mi-a scris doar cu mâna lui că tot oraşul ştie şi că toată lumea îl felicită, încât, pentru a evita aceste felicitări, nu iese din casă decât noaptea. Scrisoarea e în buzunarul meu. Vă rog să mă credeţi, Varvara Petrovna, că eu pur şi simplu nu-l mai înţeleg! Spune-mi un lucru, Stepan Trofimovici, ce trebuie să fac: să te felicit sau să te „salvez”? Nici n-o să mă credeţi; alături de cele mai fericite efuziuni dai şi de nişte rânduri pline de lamentaţii disperate. Întâi şi întâi îmi ceri iertare; hai, să zicem, e obiceiul dumitale… Deşi, ce să ne ascundem: închipuiţi-vă un om

care în viaţa lui nu m-a văzut decât de două ori, dar şi atunci cu totul întâmplător, şi deodată acum, în pragul de a contracta o a treia căsătorie, i se năzare că nesocoteşte nu ştiu ce îndatoriri faţă de mine, mă imploră de la distanţă de o mie de verste să nu mă supăr şi să-i dau consimţământul meu! Te rog să nu te formalizezi, Stepan Trofimovici, e trăsătura vremii; privesc lucrurile larg şi nu condamn, de fapt asta îţi face onoare etc., etc., şi totuşi esenţialul este că tocmai esenţialul nu-l înţeleg. S-au amestecat aici şi nişte „păcate din Elveţia". Mă căsătoresc, adică pentru nişte păcate sau din cauza păcatelor nu ştiu cui sau cum apare la el acolo, într-un cuvânt, „păcate". „O fată zice, perlă şi diamant" şi, bineînţeles, „el nu este demn", mă rog, stilul dumnealui; dar din cauza unor păcate sau circumstanţe „este nevoit să-şi pună pirostriile pe cap şi apoi să plece în Elveţia" şi deci „lasă imediat totul şi vino să mă salvezi". Înţelegi ceva din toate astea? Deşi… deşi, din expresia chipurilor de aici observ (el îşi rotea privirea cu un zâmbet candid, cercetând feţele şi ţinând scrisoarea în mână) că, după obiceiul meu, am făcut o gafă… din cauza sincerităţii mele stupide sau, cum s-a exprimat Nikolai Vsevolodovici, din cauza firii mele prea repezite. Am crezut totuşi că suntem prea intimi, adică în mediul tău intim, Stepan Trofimovici, mediul tău intim, pentru că eu de fapt sunt un străin aici, şi văd… şi văd că toată lumea ştie ceva, ceva ce nu cunosc şi-mi scapă.

Spunând toate acestea el continua să scruteze chipurile celor de faţă.

— Chiar aşa ţi-a scris Stepan Trofimovici, că se însoară cu „păcatele altcuiva săvârşite în Elveţia", şi să vii „ca să-l salvezi", exact cu aceste cuvinte? se apropie de el brusc Varvara Petrovna, cu faţa galbenă şi descompusă, cu buzele tremurând.

— Să vedeţi, adică, dacă n-am înţeles ceva aici, părea că se sperie pripindu-se şi mai mult Piotr Stepanovici, vina e a dumnealui, pentru că aşa scrie. Am aici scrisoarea. Ştiţi, Varvara Petrovna, nişte scrisori interminabile şi necontenite, iar în ultimele două-trei luni am primit pur şi simplu scrisoare după scrisoare şi, mărturisesc, uneori nici nu le citeam până la capăt. Iartă-mă, Stepan Trofimovici, pentru această mărturisire stupidă, dar cred că vei fi de acord că, deşi te adresai mie, scriai mai mult pentru generaţiile viitoare, încât ţi-este absolut egal… Ei hai, nu te supăra; doar noi suntem atât de apropiaţi! Scrisoarea aceasta însă, Varvara Petrovna, scrisoarea aceasta am citit-o până la capăt. Aceste „păcate" – aceste „păcate ale altuia" – probabil sunt anumite păcate ale noastre personale şi, sunt gata să pariez, foarte inocente, dar din cauza cărora i s-a năzărit să înceapă această istorie teribilă cu iz de nobleţe şi a început-o numai şi numai de dragul acestui iz de nobleţe. Vedeţi, aici cred că avem de-a face cu vreo defecţiune mai mult de ordin contabilicesc, ar fi cazul, în definitiv, s-o recunoaştem. Ştiţi, nouă ne cam place să filăm cartonaşele… deşi e cu totul de prisos, într-adevăr, e cu totul de prisos să mă ating de această chestiune. Vă rog să mă iertaţi, sunt prea guraliv, dar credeţi-mă, Varvara Petrovna, el pur şi simplu m-a speriat şi într-adevăr mă pregătisem întru câtva să-l „salvez". De fapt, în privinţa asta am mustrări de conştiinţă. Chiar aşa, să-i bag cuţitul în coastă? Ce sunt eu, un vampir de creditor? Văd că scrie aici ceva despre zestre… Şi la urma urmelor, te căsătoreşti cu adevărat, Stepan Trofimovici? Deoarece se poate întâmpla şi aşa, ne aprindem, înşirăm nişte vorbe frumoase, dar mai mult de dragul vorbei… Ah, Varvara Petrovna, eu sunt convins că acum, de fapt, şi dumneavoastră mă condamnaţi, pentru aceeaşi vorbărie multă…

— Dimpotrivă, dimpotrivă, văd că ai fost împins la capătul răbdării şi desigur ai avut

motive temeinice să fii necăjit, zise cu năduf Varvara Petrovna.

Ascultase cu o plăcere răutăcioasă avalanşa de cuvinte „sincere” debitate de Piotr Stepanovici, care, evident, juca un rol (ce rol anume, pe atunci nu-mi dădeam seama, dar jocul era prea străveziu şi fusese interpretat destul de grosolan).

— Dimpotrivă, continuă ea, îţi sunt recunoscătoare pentru ceea ce ai spus; fără dumneata n-aş fi aflat aceste lucruri. Pentru prima dată în aceşti douăzeci de ani mi se deschid ochii. Nikolai Vsevolodovici, ai spus adineauri că şi dumneata ai fost anunţat în mod special: nu cumva şi dumitale ţi-a scris Stepan Trofimovici în acelaşi gen?

— Am primit din partea dumisale o scrisoare foarte inocentă şi… şi… foarte generoasă…

— Văd că eziţi şi nu găseşti o expresie potrivită, e suficient! Stepan Trofimovici, aştept din partea dumitale să-mi faci o mare favoare, i se adresă ea brusc cu ochii scânteind, fii amabil şi părăseşte-ne îndată, iar pe viitor te rog să nu-mi mai calci pragul. Rog să nu se uite recenta „exaltare”, care nici în momentul de faţă nu trecuse. Adevărat, Stepan Trofimovici avea o mare vină! Dar ceea ce m-a uimit atunci în mod deosebit era faptul că el a rezistat cu o demnitate surprinzătoare atât „demascărilor” lui Petruşa, fără gând să le întrerupă, cât şi „afuriseniei” Varvarei Petrovna. De unde o fi găsit atâta tărie sufletească? Mi-a fost dat mai târziu să aflu doar un singur lucru: că fusese, fără îndoială, profund jignit de felul cum a decurs prima lui întâlnire cu Petruşa, şi anume de momentul îmbrăţişării. Pentru Stepan Trofimovici, aşa cum înţelegea el lucrurile, pentru inima lui, scena aceasta a constituit o profundă şi reală durere. Simţise în acele clipe şi o altă durere, una a cărei cauză erau chinuitoarele mustrări de conştiinţă, pentru faptul că procedase într-un mod josnic; acest lucru mi l-a mărturisit chiar pe urmă cu toată sinceritatea. O durere reală, adevărată este capabilă să-l facă uneori şi pe un om de o superficialitate fenomenală să devină serios şi stoic, fie chiar şi pentru scurtă vreme; mai mult, de pe urma unei dureri adevărate chiar şi unii oameni proşti se întâmplă să se deştepte, desigur, tot pentru un timp oarecare; e o însuşire curioasă a durerii. Iar dacă este aşa, ne putem lesne închipui ce s-ar putea petrece cu un om ca Stepan Trofimovici. O adevărată transformare, bineînţeles, tot atât de vremelnică.

El se înclină cu demnitate în faţa Varvarei Petrovna fără să scoată o vorbă (e drept că nici n-ar fi avut altceva mai bun de făcut). Dădu chiar să plece, dar nu-l răbdă inima şi se apropie de Daria Pavlovna. Aceasta presimţise, probabil, că aşa se va întâmpla, pentru că îndată chiar ea cea dintâi, şi aproape speriată, i-o luă înainte, grăbindu-se parcă să-l prevină:

— Vă rog, Stepan Trofimovici, pentru numele lui Dumnezeu, nu spuneţi nimic, începu ea să-i vorbească precipitat, cu o expresie de suferinţă întipărită pe faţă şi întinzându-i scurt mâna, credeţi-mă că eu vă respect ca şi înainte… şi vă preţuiesc la fel şi… gândiţi-vă la mine cu aceleaşi gânduri bune, Stepan Trofimovici, şi eu voi preţui mult, mult acest lucru…

Stepan Trofimovici o salută, înclinându-se adânc în faţa ei.

— Voia ta, Daria Pavlovna, ştii prea bine că în toată chestiunea aceasta eşti stăpână absolută pe voinţa ta! Ai fost şi eşti şi acum, vei fi şi pe viitor, conchise grav Varvara Petrovna.

— Vai! Înţeleg totul acum, îşi lovi fruntea Piotr Stepanovici. Dar… în ce situaţie am fost pus eu, după toate acestea? Daria Pavlovna, te rog să mă ierţi! … Vezi ce mi-ai făcut? se întoarse el spre tatăl său.

— Pierre, ai putea să te exprimi faţă de mine puţin mai altfel, nu-i aşa dragul meu? rosti încet de tot Stepan Trofimovici.

— Nu striga, te rog, îşi vântură Pierre mâinile, crede-mă că toate aceste enervări bolnăvicioase, bătrâneşti, nu-ţi vor folosi la nimic. Spune-mi mai bine, ai fi putut doar presupune că voi vorbi chiar din primele clipe: de ce nu m-ai prevenit?

Stepan Trofimovici îl privi scrutător în ochi.

— Pierre, tu care ştii atâtea din ce se petrece aici, se poate să nu fi ştiut nimic în privinţa aceasta, să nu fi auzit nimic?

— Pof-tim? Ca să vezi, ce oameni! Vasăzică, suntem nu numai nişte copii bătrâni, dar şi copii răutăcioşi pe deasupra? Varvara Petrovna, aţi auzit ce-a spus?

Aici se stârni un adevărat vacarm; dar în furtuna aceasta se produse deodată un fapt de-a dreptul uluitor, la care chiar că nimeni nu s-ar fi aşteptat.

VIII.

În primul rând voi aminti că în ultimele două-trei minute Lizaveta Nikolaevna începu iarăşi să dea semne vizibile de frământare; schimba şoapte grăbite cu maică-sa şi cu Mavriki Nikolaevici, care se apleca mereu spre dânsa. Faţa ei trăda o mare nelinişte, dar şi o hotărâre fermă. În sfârşit, ea se ridică de pe locul ei şi se grăbi să plece zorind-o şi pe maică-sa, pe care Mavriki Nikolaevici o ajută să se ridice din fotoliu. Dar se vede că nu le-a mai fost dat să plece fără să fi asistat la întreaga suită de episoade, până la sfârşit.

Şatov, uitat de toată lumea în colţul său retras (nu departe de Lizaveta Nikolaevna) şi care, probabil, nici el însuşi nu ştia de ce rămăsese şi nu plecase, se ridică deodată de pe scaun şi traversând întreaga încăpere cu pas lent, dar hotărât, se îndreptă spre Nikolai Vsevolodovici, privindu-l drept în faţă. Acesta îl observase de departe cum se apropie şi schiţă un surâs; în momentul însă când Şatov veni aproape piept în piept cu dânsul, încetă să mai surâdă.

Când Şatov se propti în faţa sa, tăcut şi cu privirea ţintă în ochii lui, toată lumea băgă de seamă acest lucru şi dintr-odată se aşternu tăcerea. Ultimul se potoli Piotr Stepanovici; Liza şi maman se opriră în mijlocul salonului. Se scurseră astfel vreo cinci secunde; pe chipul lui Nikolai Vsevolodovici expresia de nedumerire sfidătoare cedă locul mâniei, el se încruntă şi deodată…

Şi deodată Şatov ridică mâna lui grea şi lungă şi cu toată puterea îl lovi în obraz. Nikolai Vsevolodovici se clătină tare sub puterea acestei lovituri.

De altfel, şi lovitura venise cu totul într-alt fel decât se dau în asemenea împrejurări palmele (dacă se poate spune astfel); Şatov nu lovise cu palma, ci cu pumnul lui zdravăn, greu, osos, acoperit cu puf roşiatic şi cu pistrui. Lovitura căzu pe obraz din plin, atingând marginea stângă a buzelor şi dinţii maxilarului superior, de unde imediat începu să curgă sânge. Dacă i-ar fi atins nasul, i-ar fi zdrobit, desigur, cartilajul.

Se pare că în aceeaşi clipă se auzi un ţipăt, strigase poate Varvara Petrovna, nu-mi mai aduc aminte, pentru că imediat totul păru că încremeneşte. De altfel, nici scena întreagă nu dură decât cel mult zece secunde.

Dar şi în aceste zece secunde se petrecură o mulţime de lucruri.

Îi voi reaminti cititorului că Nikolai Vsevolodovici aparţinea acelei categorii de oameni care nu ştiu ce este frica. Într-un duel putea să înfrunte împuşcătura adversarului, neclintit, să ţintească şi să omoare cu un calm feroce. Dacă l-ar fi lovit cineva pe obraz, cel puţin aşa mi se pare mie, nici nu l-ar fi provocat la duel, ci l-ar fi omorât pe loc pe ofensator; acesta era omul şi ar fi ucis deliberat şi cu deplina conştiinţă a faptului săvârşit şi nicidecum pierzându-şi cumpătul. Ba mi se pare că el nici nu cunoscuse vreodată asemenea momente de furie oarbă, care nu mai îngăduie o judecată atât de lucidă. În cele mai teribile accese de mânie, care îl cuprindeau uneori, el era în stare totuşi să rămână stăpân deplin asupra acţiunilor lui şi deci să-şi dea seama că pentru omuciderea comisă în afară de duel va fi negreşit trimis la ocnă; şi totuşi l-ar fi omorât neapărat pe ofensator, fără nici o ezitare.

Studiasem în tot timpul din urmă firea lui Nikolai Vsevolodovici şi, datorită unui concurs special de circumstanţe cu totul deosebite, pot afirma că în acest moment, când scriu despre asta, cunosc numeroase cazuri concrete în acest sens. L-aş compara poate cu unele personaje din trecut, despre care s-au păstrat astăzi în societatea noastră unele amintiri legendare. Se povestea, de pildă, despre decembristul L-n, care o viaţă întreagă a căutat să înfrunte mereu tot felul de primejdii, îmbătându-se cu senzaţia pericolului, transformând această senzaţie într-o adevărată cerinţă a firii sale: în tinereţe se bătea în duel pentru o nimica toată; în Siberia pornea să înfrunte ursul numai cu un cuţit în mână; îi plăcea să dea ochii în desişul codrilor Siberiei cu ocnaşii fugiţi, care, în treacăt fie zis, erau mai primejdioşi decât un urs. Fără îndoială, aceste personaje legendare erau capabile să simtă, poate chiar într-un grad considerabil, frica, altfel ar fi dus o viaţă mult mai potolită şi n-ar fi făcut din senzaţia primejdiei o adevărată cerinţă a firii lor. Ceea ce îi ispitea era tocmai dorinţa de a-şi înfrânge această frică. Îi pasiona beţia necontenită a victoriei şi conştiinţa că nu au fost învinşi de nimeni. Acest L-n şi înainte de a fi fost deportat înfruntase un timp foamea şi prin muncă istovitoare îşi câştigase pâinea zilnică numai şi numai pentru că nu voia în nici un chip să se supună pretenţiilor tatălui său bogat, pretenţii pe care le considera nejustificate. Aşadar concepea lupta într-un mod unilateral, şi nu numai sub aspectul ei de confruntare cu ursul sau în dueluri, preţuia în el însuşi tenacitatea şi forţa de caracter.

Dar s-au scurs de atunci ani destui, iar firea nervoasă, istovită şi dedublată a oamenilor din vremea noastră exclude cu totul în prezent o cerinţă asemănătoare celei pe care o simţeau pe atunci unii domni neastâmpăraţi în activitatea lor, unii oameni din vremurile de altădată, cerinţa unor senzaţii nemijlocite şi totale. Nikolai Vsevolodovici poate că l-ar fi privit pe L-n cu un aer de superioritate sau l-ar fi numit chiar un fricos care face mereu pe curajosul, un cocoşel, bineînţeles, fără a o spune cu glas tare. S-ar fi bătut şi în duel, împuşcându-şi adversarul, ar fi mers împotriva ursului, dacă ar fi trebuit, ar fi ştiut să se descotorosească şi de tâlharul din pădure cu acelaşi succes şi tot atât de neînfricat ca şi L-n, dar fără nici un fel de plăcere, ci numai dintr-o necesitate dezagreabilă, cu indiferenţă, plictiseală, ba poate chiar şi în silă. Sub raportul mâniei el constituia, bineînţeles, un

progres faţă de L-n, chiar şi faţă de Lermontov. Nikolai Vsevolodovici era capabil poate să ajungă la un grad de mânie mult mai mare şi mai intens decât cei doi poli luaţi împreună, dar mânia aceasta era rece, calmă şi, dacă se poate spune astfel, raţională, cu alte cuvinte cea mai dezgustătoare şi cea mai oribilă mânie din câte ar putea să existe. Repet: de pe atunci încă îl consideram, îl consider şi acum (când totul s-a sfârşit), drept omul care, dacă ar fi primit o lovitură în obraz sau o jignire echivalentă, l-ar fi ucis pe loc pe adversarul său, imediat, fără nici o ezitare şi fără să-l provoace la duel.

Şi totuşi, în cazul de faţă, lucrurile se petrecură cu totul diferit şi într-un fel care ne stupefie pe toţi.

În momentul în care îşi regăsi echilibrul, după ce se clătinase într-o parte atât de umilitor, până la un unghi de înclinaţie cât aproape jumătatea staturii sale, de pe urma palmei primite, şi se părea că nu amuţise încă în salon sunetul scârbos, aproape umed, al loviturii pe obraz, Nikolai Vsevolodovici îl înşfăcă pe Şatov de umeri cu amândouă mâinile; dar cu aceeaşi repeziciune îşi trase înapoi amândouă mâinile, încrucişându-le la spate. Se uită ţintă în ochii lui Şatov şi păli ca o pânză. Ciudat însă, privirea lui părea că se stinge. Peste vreo zece secunde ochii lui se uitau rece şi, sunt convins că nu greşesc, calm. Atâta doar că era îngrozitor de palid. Bineînţeles, n-aveam cum să-mi dau seama cam ce se petrecea în forul lui lăuntric. Nu vedeam decât ce se petrece în exterior. Mi se pare că dacă ar exista un asemenea om care apucând în mână, de exemplu, o bară de fier încinsă până la roşu, ar strânge-o cu scopul de a-şi încerca tăria şi după aceea în decurs de zece secunde ar rezista durerii insuportabile, terminând totuşi prin a o învinge, acel om, cred eu, ar fi suportat ceva asemănător cu ceea ce încercase acum, în aceste zece secunde, Nikolai Vsevolodovici.

Primul lăsă privirea în jos Şatov, şi, desigur, pentru că fu nevoit să şi-o plece. După care se întoarse lent şi părăsi încăperea, dar nu cu mersul cu care se apropiase mai adineauri de Stavroghin. Plecă încet, ridicându-şi nu ştiu cum stângaci umerii, cu capul în jos, ducând parcă un dialog neauzit cu sine însuşi; ba mi s-a părut chiar că îşi şoptea ceva. Înainta precaut, evitând să atingă ori să răstoarne vreun obiect; uşa o deschise foarte puţin, strecurându-se prin ea oarecum lateral, ca printr-o crăpătură. În timp ce se strecura astfel, moţul lui rebel de pe cap se făcuse şi mai vizibil.

Apoi, înaintea oricărui alt glas, se auzi un strigăt teribil. Văzui cum Lizaveta Nikolaevna o prinse pe maică-sa de umăr, pe Mavriki Nikolaevici de braţ şi îi smuci de câteva ori după dânsa, ca să-i scoată din salon. Dar în aceeaşi clipă scoase un strigăt şi se prăbuşi fără cunoştinţă, căzând ca secerată. Parcă aud şi acum zgomotul pe care îl făcu ceafa ei izbindu-se de covor.

Partea a doua.

Capitolul întâi.

Noaptea.

I

Se scurseseră opt zile. Astăzi, când totul a trecut şi eu scriu această cronică, ştim cu toţii despre ce este vorba; dar pe atunci nu cunoşteam încă nimic şi, bineînţeles, diferite lucruri ni se păreau foarte stranii. Cel puţin la început eu şi cu Stepan Trofimovici ne-am retras

izolându-ne complet de lumea de afară şi cu teamă observam evenimentele de la distanţă. Hai să zicem că eu personal mai ieşeam din când în când, continuând ca şi altădată să-i aduc diferite ştiri, fără de care el n-ar fi putut trăi nici o zi.

Prin oraş începură să circule, bineînţeles, cele mai diverse zvonuri despre palmă, leşinul Lizavetei Nikolaevna şi tot ce se întâmplase în acea duminică. Ceea ce ne mira însă cel mai mult fu repeziciunea şi precizia cu care transpirase totul. Cine putuse s-o facă? Niciuna din persoanele care au fost de faţă nu părea să aibă vreun interes şi nici nevoia de a trăda secretul celor întâmplate. Din personalul de serviciu nu asistase nimeni; singur Lebeadkin ar fi fost în stare să pălăvrăgească, şi nu atât din răutate, deoarece plecase extrem de speriat (iar frica faţă de duşman alungă până şi ura împotriva lui), ci pentru că nu putea pur şi simplu să-şi ţină gura. Dar Lebeadkin împreună cu surioara lui dispăruseră fără veste chiar de a doua zi; în casa Filippov nu mai fură găsiţi; se mutaseră probabil într-un loc neştiut de nimeni, ca şi cum ar fi intrat în pământ. Şatov, la care încercai să mă informez despre Maria Timofeevna, se încuiase în camera lui, de unde nu ieşi în tot acest timp, întrerupându-şi chiar şi ocupaţiile din oraş. Trecând a treia zi, marţi, pe la dânsul, îi bătui în uşă, dar nu-mi răspunse. Convins după anumite indicii neîndoielnice că este totuşi acasă, bătui încă o dată. Atunci el, sărind probabil din pat, se apropie cu paşi mari de uşă şi-mi strigă cu glas tare: „Şatov nu este acasă”. Şi a trebuit să fac cale-ntoarsă.

Eu şi cu Stepan Trofimovici, cu toată cutezanţa presupunerii, dar încurajându-ne reciproc, ne fixarăm în sfârşit asupra următoarelor supoziţii: vinovat de răspândirea acestor zvonuri nu putea fi decât Piotr Stepanovici, deşi el mai târziu, într-o convorbire cu tatăl său, îl asigură că toată istoria alergase imediat din gură în gură, în special la club şi că tot ce se petrecuse era deja cunoscut guvernatorului şi soţiei lui. Şi încă un fapt demn de reţinut: chiar a doua zi, luni seară, mă întâlnii cu Liputin, care ştia totul până la ultimul cuvânt rostit, încât era evident că fusese printre cei dintâi informat.

Multe doamne (chiar din lumea mondenă) manifestară o nemaipomenită curiozitate în ce o privea pe „misterioasa şchioapă”, cum i se spunea Mariei Timofeevna. Se găsiră chiar şi persoane interesate s-o vadă negreşit personal şi s-o cunoască, încât cei ce se grăbiră să-i ascundă pe Lebeadkini se dovediră a fi destul de bine inspiraţi. Şi totuşi pe primul plan rămânea leşinul Lizavetei Nikolaevna, lucru de care se interesa „toată lumea bună”, fie chiar şi prin faptul că o privea în mod direct pe Iulia Mihailovna, ca rudă ocrotitoare a Lizavetei Nikolaevna. Dar câte şi mai câte nu se spuneau în această privinţă! Bârfa era înteţită şi de caracterul misterios al împrejurărilor: cele două case rămâneau închise şi cu obloanele trase; Lizaveta Nikolaevna, după cum se spunea, zăcea în delir; acelaşi lucru se afirma şi despre Nikolai Vsevolodovici, cu unele amănunte dezgustătoare privind un dinte scos şi obrazul umflat. Se mai şoptea pe la colţuri că nu este exclus să ne pomenim în faţa unui omor, întrucât Stavroghin nu este omul care să înghită o asemenea jignire şi, bineînţeles, îl va ucide pe Şatov, dar într-un mod misterios, ca într-o vendetta corsicană. Ideea seducea spiritele; dar majoritatea tineretului nostru aparţinând cercurilor mondene asculta cu desconsiderare aceste presupuneri, afectând un aer de indiferenţă dispreţuitoare. În general, vechea ostilitate din sânul societăţii noastre faţă de Nikolai Vsevolodovici reapăru cu toată evidenţa. Până şi oamenii cei mai serioşi căutau să-l învinuiască, deşi niciunul n-ar fi ştiut pentru ce anume. Se şuşotea că el ar fi compromis bunul renume al Elizavetei Nikolaevna, cu care ar fi întreţinut relaţii apropiate în timpul şederii în Elveţia. Oamenii mai prudenţi se arătau bineînţeles mai reticenţi, dar cu toţii ascultau vorbăria cu

multă plăcere. Se ventilau şi alte aserţiuni, care nu se discutau în public, ci numai în cercuri restrânse, aproape închise, aserţiuni deosebit de ciudate şi despre care amintesc numai spre a-i preveni pe cititori în vederea expunerii ulterioare a istorisirii mele şi anume: unii susţineau, încruntându-se, şi Dumnezeu ştie pe ce temei, cum că Nikolai Vsevolodovici are de îndeplinit în gubernia noastră o misiune specială, că el, prin contele K., a pătruns la Petersburg în nişte cercuri sus-puse sau chiar se află într-un anumit serviciu, fiind învestit cu anumite împuterniciri. Când oamenii mai reţinuţi şi mai serioşi răspundeau la acest zvon surâzând şi remarcând că un om care duce o viaţă de scandal şi care îşi începe activitatea la noi cu o falcă umflată nu prea seamănă a funcţionar, li se replica în şoaptă că serviciul lui nu are caracter oficial de fapt, ci numai confidenţial şi în asemenea cazuri este chiar necesar ca funcţionarul respectiv să semene cât mai puţin cu un slujbaş. Remarca aceasta îşi produse efectul necesar; se ştia că activitatea zemstvei din gubernia noastră era urmărită în mod special în capitală. Repet, aceste insinuări se iviră oarecum instantaneu şi dispărură tot atât de fulgerător, fără nici o urmă deocamdată, chiar la prima apariţie a lui Nikolai Vsevolodovici; notez însă că la originea multor insinuări de acest fel se aflau în bună parte cele câteva cuvinte scurte, dar răutăcioase, aruncate vag printre dinţi la club, imediat după reîntoarcerea sa recentă din capitală, de Artemi Pavlovici Gaganov, căpitan de gardă în retragere, un mare moşier din gubernia şi din judeţul nostru, om de lume din capitală şi fiul răposatului Pavel Pavlovici Gaganov, respectabilul senior al clubului cu care Nikolai Vsevolodovici avusese acum patru ani acea altercaţie de pomină prin neaşteptata şi nemaipomenita ei grosolănie, despre care am amintit încă la începutul povestirii mele.

Toată lumea ştiu imediat că Iulia Mihailovna îi făcuse o vizită specială Varvarei Petrovna la uşa căreia i se spusese că aceasta, „nesimţindu-se bine, n-o poate primi”. Apoi că peste vreo două zile după această vizită Iulia Mihailovna trimisese în mod special un curier ca să afle de sănătatea Varvarei Petrovna. Şi în sfârşit, că începu s-o „apere” pe Varvara Petrovna, bineînţeles în sensul cel mai elevat al cuvântului, adică pe cât era posibil în termenii cei mai vagi. Toate zvonurile şi aluziile iniţiale despre întâmplarea de duminică ea le ascultase cu un aer sever şi rece, încât în zilele următoare în prezenţa ei nimeni nu se mai încumetă să le readucă în discuţie. În felul acesta se înrădăcină pretutindeni convingerea că Iulia Mihailovna cunoaşte nu numai toată această istorie misterioasă, dar şi dedesubturile ei până în cele mai mici amănunte şi nu ca o persoană absolut străină de cauză, ci ca o părtaşă. Notez cu acest prilej că între timp ea începuse să-şi câştige la noi, treptat, acea influenţă de ordin superior la care râvnea desigur atât de mult, şi îşi crease chiar un „anturaj”. O parte din opinia publică a societăţii îi recunoscu o anumită inteligenţă practică şi tact… dar aceasta se va vedea mai târziu. Tot prin ocrotirea ei se explicau în parte şi succesele foarte rapide înregistrate de Piotr Stepanovici în societatea noastră, succese care îl surprinseră mai ales pe Stepan Trofimovici.

Sau poate că noi doi exageram întru câtva în privinţa asta. În orice caz, chiar în primele patru zile de la apariţia sa, Piotr Stepanovici izbuti într-un fel vertiginos să cunoască aproape tot oraşul. Sosise duminică. Iar în ziua de marţi îl şi zării în trăsură împreună cu Artemi Pavlovici Gaganov, un om orgolios, irascibil şi arogant, cu toată educaţia lui mondenă, o persoană cu care din cauza firii sale dificile cu greu se puteau întreţine relaţii. Piotr Stepanovici se introduse şi în casa guvernatorului, unde se bucură de o primire excelentă, ajungând în scurt timp unul dintre intimii casei, ca să zicem aşa, sau în situaţia

de tânăr protejat; lua masa la Iulia Mihailovna aproape zilnic. Făcuse cu ea cunoştinţă încă din Elveţia şi totuşi acest succes rapid în casa Excelenţei sale părea într-adevăr cam straniu. Într-un timp avusese totuşi reputaţia de revoluţionar emigrant în străinătate, nu se ştie pe cât era de adevărat sau nu, dar se acreditase cândva zvonul cum că participase la diferite congrese şi colaborase la diferite publicaţii din străinătate, „ceea ce se poate dovedi chiar şi cu paginile respective din ziare”, după cum se exprimase cu ciudă, întâlnindu-mă într-o zi, Alioşa Teleatnikov, în prezent, vai, un biet funcţionăraş ieşit la pensie, dar care mai înainte avusese şi el poziţia de tânăr agreat şi protejat în casa fostului guvernator. În acelaşi timp însă toată lumea trebui să constate realitatea unui fapt incontestabil: fostul revoluţionar se întorsese în patria sa dragă nu numai fără nici o dificultate sau neplăcere, dar şi bucurându-se aproape de anumite semne de încurajare; şi deci bănuielile acestea puteau să fie şi neadevărate. Personal m-am pomenit într-o zi cu Liputin şoptindu-mi că, potrivit unor zvonuri, Piotr Stepanovici îşi prezentase la locul în drept cuvenita mărturisire de pocăinţă şi obedienţă; cu preţul divulgării câtorva nume ar fi obţinut iertarea şi în felul acesta probabil şi-a răscumpărat vina, promiţând să fie şi pe viitor un cetăţean folositor patriei. I-am transmis această frază veninoasă lui Stepan Trofimovici care, deşi era aproape cu totul incapabil să mai judece, căzu pe gânduri. Ulterior se află că Piotr Stepanovici sosise la noi cu o scrisoare de recomandare specială din partea unui personaj important, că în orice caz o asemenea scrisoare i-a fost adusă soţiei guvernatorului din partea unei bătrânici venerabile şi cu întinse relaţii în capitală, iar soţul ei era unul dintre cei mai de vază bătrânei din Petersburg. Această bătrânică, naşa Iuliei Mihailovna, menţiona în scrisoarea ei şi că contele K. Îl cunoştea bine pe Piotr Stepanovici prin intermediul lui Nikolai Vsevolodovici, îi arăta multă bunăvoinţă şi îl găsea drept un „tânăr merituos, cu toate rătăcirile lui de altădată”. Iulia Mihailovna ţinea foarte mult la relaţiile ei din „sferele înalte”, puţine câte erau şi pe care le menţinea cu atâta greutate şi, bineînţeles, a fost fericită să primească o asemenea scrisoare din partea venerabilei bătrânici; şi totuşi părea că se întrevede aici şi altceva ce scăpa deocamdată observaţiei. Chiar şi pe soţul ei l-a pus în relaţii aproape tot atât de familiare cu Piotr Stepanovici, încât domnul von Lembke se plângea… dar să nu anticipăm.

Tot ca să nu uit, notez că şi ilustrul scriitor se arătă foarte binevoitor cu Piotr Stepanovici, invitându-l imediat în casa lui. Graba aceasta a unui om îngâmfat avu darul să-l atingă profund pe Stepan Trofimovici; eu însă îmi explicai puţin într-alt fel acest fapt: invitându-l în casa lui pe un nihilist, domnul Karmazinov avusese în vedere desigur evoluţia relaţiilor sale cu tineretul progresist din cele două capitale… Marele scriitor tremura de o emoţie bolnăvicioasă în faţa noului tineret revoluţionar, închipuindu-şi, în necunoştinţă de cauză, că acesta deţine în mâinile lui cheile viitoarei dezvoltări a Rusiei; se linguşea pe lângă ei în modul cel mai umilitor, mai ales din cauză că acest tineret nu-i acorda nici o atenţie.

II.

Piotr Stepanovici trecu de vreo două ori pe la tatăl său, din păcate tocmai când lipseam eu. Prima dată îl vizită miercuri, adică a patra zi după prima lor întâlnire la Varvara Petrovna, şi numai într-o chestiune de afaceri. Şi fiindcă veni vorba, ţin să arăt că socotelile lor în ce priveşte moşioara se încheiară într-un mod oarecum tacit, fără să fi transpirat ceva. Varvara Petrovna preluase asupra ei totul, achitând bineînţeles tot ce se cuvenea şi rămânând astfel proprietara moşiei, iar Stepan Trofimovici fu încunoştinţat că afacerea este lichidată. Împuternicitul Varvarei Petrovna, credinciosul majordom Aleksei

Egorovici, îi prezentase să semneze o hârtie, ceea ce el făcu executându-se în tăcere şi cu multă demnitate. În privinţa demnităţii, aş vrea să amintesc că aproape nici nu-l recunoşteam în aceste zile pe „bătrânul” nostru. Comportarea lui se schimbă brusc: deveni surprinzător de tăcut şi nu-i mai scrise nici o scrisoare Varvarei Petrovna începând de duminică încoace, ceea ce mi se păru o adevărată minune; impresiona mai ales calmul lui. Era limpede că se fixase definitiv asupra unei idei de importanţă extraordinară pentru el, care-i aducea calm şi echilibru. Descoperise această idee şi acum aştepta în linişte. E drept că la început se simţise cam bolnav, mai ales în ziua de luni, când se pomeni iar cu o criză de holerină. Bineînţeles, nici fără veşti nu putea rămâne mult timp; dar în clipa în care, lăsând la o parte latura faptică, încercam să trec la miezul chestiunii emiţând vreo ipoteză, el începea să dea din mâini ca să mă opresc. Cele două întrevederi cu fiul avură totuşi asupra lui un efect cam dureros, fără să-i clintească însă hotărârea. De fiecare dată după aceste vizite, în restul zilei el zăcea pe divan cu capul înfăşurat într-un prosop înmuiat în oţet, în esenţă continuând totuşi să rămână calm.

Se întâmpla uneori să nu dea din mâini pentru a mă opri. Ba mi se părea câteodată că hotărârea misterioasă pe care o adoptase e pe cale să-l părăsească şi în el se isca o luptă cu un aflux seducător de idei noi, captivante. Nu erau decât impresii de o clipă, dar le semnalez. Bănuiesc că ar fi dorit mult să se afirme din nou, părăsindu-şi solitudinea, să se avânte iar în luptă, să dea o ultimă bătălie.

— Cher, i-aş zdrobi iremediabil! lăsă el să-i scape joi seara, după cea de-a doua întâlnire cu Piotr Stepanovici, zăcând lungit pe divan, cu capul înfăşurat într-un prosop.

Până în acea clipă el nu-mi adresase nici un cuvânt în tot cursul zilei.

— Fils, fils cheri” şi aşa mai departe, sunt de acord că toate aceste expresii sunt absurde, vocabular de bucătărească, mă rog, văd şi eu acum. Nu l-am hrănit, nu l-am crescut, l-am expediat din Berlin în gubernia V., pe când era încă un prunc, prin poştă etc., etc., mă rog sunt de acord… „Tu, zice, m-ai crescut şi m-ai expediat prin poştă, ba m-ai şi jefuit aici.” Dar, nenorocitule, îi strig eu, inima mea a sângerat pentru tine toată viaţa, fie chiar şi prin poştă! Il rit. Dar sunt de acord, de acord… fie prin poştă, conchise el ca într-un delir. Passons, reluă el peste vreo cinci minute. Nu-l înţeleg pe Turgheniev. Bazarov al lui e un fel de personaj fictiv, care nu există în realitate; ei cei dintâi l-au respins atunci, declarând că nu semăna cu nimic. Acest Bazarov e un amestec vag de Nozdrev şi Byron, c’est le mot. Priveşte-i mai atent: se zbenguie, se dau de-a berbeleacul şi ţipă de bucurie, ca nişte stânci la soare; sunt fericiţi, sunt învingători! Ce caută aici Byron! … Şi de fapt ce platitudine! Ce susceptibilităţi de ţaţă isterică, câtă sete meschină de faire du bruit autour de son nom, fără să observe că son nom… o, ce caricatură! Dă-mi voie, îi strig eu, nu cumva îţi închipui că ai putea să te oferi oamenilor în locul lui Crist? Il rit, il rit beaucoup, il rit trop. Are un zâmbet ciudat. Maică-sa nu avea asemenea zâmbet. Il rit toujours.

Se aşternea iar o lungă tăcere.

— Ei sunt şireţi, duminică ei au fost înţeleşi… trânti el deodată.

— O, fără îndoială, am strigat eu, ciulind urechile, toate acestea nu erau decât o înscenare cusută cu aţă albă şi destul de prost jucată.

— Altceva vreau să spun. Îţi dai seama că anume a fost cusută cu aţă albă, ca să observe cei… ce trebuia să observe? Înţelegi cum vine asta?

— Nu, nu înţeleg.

— Tânt mieux. Passons. Sunt foarte nervos astăzi.

— Dar de ce era nevoie să angajezi o asemenea discuţie cu el, Stepan Trofimovici? îi reproşai eu.

— Je voulais convertir. Râzi bineînţeles. Cette pauvre tanti, elle entendra de belles choses! O, dragul meu, mă crezi, adineauri m-am simţit patriot! Deşi întotdeauna mă simţeam rus… da, un rus adevărat nici n-ar putea fi altfel decât aşa cum suntem amândoi. Il y a lŕ-dedans quelque chose d’aveugle et de louche.

— Negreşit, răspunsei eu.

— Dragul meu, adevărul adevărat este întotdeauna neverosimil, ai ştiut acest lucru? Ca să faci adevărul să pară verosimil, e nevoie neapărat să-i mai adaugi şi puţină minciună. Oamenii au procedat întotdeauna astfel. Poate că există aici un ce pe care nu-l înţelegem. Cum crezi, există şi ceva de care nu ne dăm seama în aceste ţipete triumfătoare? Aş fi vrut să existe. Aş fi vrut.

Am tăcut. Rămase şi el într-o lungă tăcere.

— Unii zic, spirit francez… murmură el brusc, ca într-o febră, e o minciună, întotdeauna a fost aşa. Dar de ce să calomniem spiritul francez? E pur şi simplu lenea noastră rusească, incapacitatea noastră umilitoare de a naşte o idee, parazitismul nostru dezgustător în concertul popoarelor. Ils sont tout simplement des paresseux, şi nicidecum spiritul francez. Vai, pentru binele omenirii, ruşii ar trebui exterminaţi, ca nişte paraziţi dăunători! La altceva, la cu totul altceva râvneam noi; şi nu înţeleg nimic. Am încetat să mai înţeleg! Îţi dai seama, îi strig eu, îţi dai seama că dacă ghilotina ocupă la voi primul loc, şi încă sunteţi entuziasmaţi de ea, e numai şi numai pentru că cel mai uşor lucru este să tai capete, iar cel mai greu este să ai idei! Vous ętez des paresseux! Votre drapeau est une guenille, une impuissance. Aceste căruţe sau cum spun ei: „zgomotul căruţelor, care transportă pâine omenirii” este mai util decât Madona Sixtină sau cum zic ei acolo… une bętise dans ce genre. Cum nu-ţi dai seama, îi strig eu, cum nu îţi dai seama că, afară de fericire, omul mai are nevoie în egală măsură şi de nefericire? Il rit. Ţie-ţi arde, zice, să faci calambururi, „lăfăindu-ţi mădularele (s-a exprimat el mult mai vulgar!) pe divanul acela de catifea…”. Şi bagă de seamă obiceiul acesta al nostru de a-şi vorbi la per tu între tată şi fiu; hai, să zicem, dacă ar fi o discuţie cordială – mai merge, dar când te cerţi?

Se aşternu iar un moment de tăcere.

— Cher, conchise el brusc, ridicându-se în capul oaselor, ştii că toate astea negreşit se vor termina cu ceva?

— Bineînţeles, răspunsei eu.

— Vous ne comprenez pas. Passons. În general… totul în lume se încheie prin nimic, dar aici va fi un sfârşit, negreşit, negreşit!

Se ridică de pe divan şi începu să umble de colo-colo prin cameră, cuprins de o puternică emoţie şi, ajungând la un moment dat până la divan, se prăbuşi pe el istovit.

Vineri dimineaţă Piotr Stepanovici plecă undeva în judeţ şi nu se întoarse decât luni.

Despre plecarea lui aflai de la Liputin şi tot atunci, venind vorba, aflai de la acesta că Lebeadkinii, fratele şi sora, se află undeva peste râu, în mahalaua Gorşecinaia. „Doar eu i-am transportat peste râu”, adăugă Liputin şi, părăsind subiectul, îmi spuse deodată că Lizaveta Nikolaevna se mărită cu Mavriki Nikolaevici şi, cu toate că încă nu s-a anunţat nimic oficial, logodna a avut loc şi chestiunea este aranjată. A doua zi o întâlnii pe Lizaveta Nikolaevna călare în compania lui Mavriki Nikolaevici; ieşise pentru prima oară după boală. Mă străfulgeră de la distanţă cu privirea ei, râse şi mă salută prietenos din cap. Toate acestea i le transmisei lui Stepan Trofimovici, care păru interesat oarecum de ştirea privitoare la Lebeadkini.

Şi acum, după ce am relatat situaţia confuză în care ne-am aflat în cursul acestor opt zile, când nu ştiam aproape nimic, reiau cronica mea în deplină cunoştinţă de cauză, adică expunând evenimentele aşa cum îmi apar ele azi, când totul s-a dezvăluit şi ştiu despre ce e vorba. Voi începe chiar din ziua a opta după memorabila duminică, adică cu seara zilei de luni, pentru că de fapt tocmai din acea seară începu „o nouă istorie”.

III.

Era ora şapte seara. Nikolai Vsevolodovici se afla în cabinetul său, camera lui preferată de multă vreme: înaltă, cu podeaua acoperită cu covoare, mobilată cu piese destul de greoaie, de un model cam învechit. Şedea pe un colţ al divanului, îmbrăcat ca de oraş, deşi părea că nu are intenţia să iasă. Pe masa din faţa lui ardea o lampă cu abajur. Colţurile şi pereţii laterali ai marii încăperi rămâneau în umbră. Avea privirea îngândurată şi concentrată, nu tocmai liniştită; chipul lui părea obosit şi cam slăbit. Suferea într-adevăr de un abces; dar zvonul despre un dinte scos era exagerat. Dintele fusese clătinat doar, acum se întărise iar… Avea buza de sus cam sfârtecată pe dinăuntru, dar şi ea era pe cale să se vindece. Abcesul nu scăzuse o săptămână întreagă, numai pentru că bolnavul nu acceptase să fie vizitat de medic ca să-i facă intervenţia necesară, ci aştepta să se coacă şi să se spargă de la sine. Nici pe maică-sa aproape că n-o lăsa să-l viziteze şi ea reuşea să intre la el doar o dată pe zi, numai pentru un minut şi de regulă pe înserate, când începea să se întunece, şi înainte de aprinderea lămpilor. Nu-l primi nici pe Piotr Stepanovici, care zilnic trecea de două-trei ori pe la Varvara Petrovna, în zilele când rămânea în oraş. Şi iată, în sfârşit, întorcându-se luni dimineaţa după o absenţă de trei zile, după o alergătură prin tot oraşul şi după ce luase masa de prânz la Iulia Mihailovna, Piotr Stepanovici se înfăţişă către seară la Varvara Petrovna, care-l aştepta cu nerăbdare. Interdicţia fusese anulată şi Nikolai Vsevolodovici dădu voie să fie vizitat. Varvara Petrovna îl conduse personal pe musafir până la uşa cabinetului; dorea de mult să aibă această întrevedere, iar Piotr Stepanovici îi făgădui să treacă apoi de la Nicolas la dânsa şi să-i relateze convorbirea. Varvara Petrovna bătu uşor în uşă, dar neprimind nici un răspuns, îndrăzni să o întredeschidă uşor.

— Nicolas, pot să-l las să intre pe Piotr Stepanovici? întrebă ea încet şi cu glas stăpânit, încercând să-l examineze pe Nikolai Vsevolodovici din spatele lămpii cu abajur.

— Se poate, se poate, fireşte că se poate! strigă tare şi voios Piotr Stepanovici, deschise larg uşa şi intră.

Nikolai Vsevolodovici nu auzise bătaia în uşă, ci doar întrebarea timidă a mamei sale, dar nu apucă să răspundă nimic. În faţa lui, în acea clipă, zăcea pe masă o scrisoare chiar

atunci citită şi asupra căreia tocmai medita. Auzind strigătul neaşteptat al lui Piotr Stepanovici, el tresări şi acoperi scrisoarea în grabă cu tamponul care îi căzuse sub mână, dar colţul scrisorii şi aproape întreg plicul rămâneau vizibile.

— Anume am strigat atât de tare ca să ai timp să te pregăteşti, îi şopti grăbit şi cu multă candoare Piotr Stepanovici, venind în grabă spre masă şi aţintindu-şi privirea asupra tamponului şi colţului descoperit al scrisorii.

— Şi, bineînţeles, ai apucat să observi cum ascund de dumneata sub tampon o scrisoare chiar acum primită, rosti calm Nikolai Vsevolodovici fără a se mişca din loc.

— O scrisoare? Nu mă interesează deloc scrisoarea dumitale, strigă musafirul, dar… principalul, şopti el iar, întorcându-şi privirea spre uşa acum închisă, cu un gest din cap spre ieşire.

— N-are obiceiul să asculte la uşă, zise rece Nikolai Vsevolodovici.

— Şi chiar dacă ar asculta! reluă imediat, înălţându-şi voios glasul şi aşezându-se în fotoliu, Piotr Stepanovici. N-am nimic împotrivă, am alergat doar într-un suflet să stăm de vorbă între patru ochi… În sfârşit am reuşit să pătrund la dumneata! Mai întâi şi întâi, cum te simţi? Văd că arăţi admirabil şi chiar mâine probabil îţi vei face apariţia, nu-i aşa?

— Poate.

— Dar linişteşte-i în sfârşit şi lămureşte-mă şi pe mine! gesticulă el larg şi cu un aer glumeţ şi amabil. Dacă ai şti ce a trebuit să le spun. Ştii de altfel.

Piotr Stepanovici râse.

— Nu ştiu totul. Am auzit de la mama că… te agiţi mult…

— Dar n-am spus nimic precis, tresări Piotr Stepanovici, apărându-se parcă de un atac primejdios, ştii, am recurs la cazul cu soţia lui Şatov, adică am folosit zvonurile despre relaţiile dintre voi la Paris, fapt prin care se şi poate explica, desigur, incidentul de duminică. Nu te superi?

— Sunt convins că ai depus o maximă diligenţă.

— Uite, tocmai de asta m-am temut eu. Ce înseamnă „maximă diligenţă”? Sună ca un reproş. De altfel, văd că pui chestiunea direct în faţă; şi eu care mă temeam, venind încoace, că n-ai să vrei s-o abordezi direct.

— Tocmai că nu vreau să abordez nimic direct, ripostă Nikolai Vsevolodovici cu oarecare enervare, dar pe loc schiţă un surâs.

— Dar nu este vorba despre asta; să nu cazi în greşeală, nu despre asta vorbesc eu, nu despre asta! îşi flutură mâinile Piotr Stepanovici lăsând să-i ţâşnească vorbele şuvoi, ca nişte boabe de mazăre, şi bucurându-se vădit de enervarea gazdei. Nu vreau să te enervez cu afacerea noastră, mai ales în situaţia în care te afli acum. Am venit numai să discutăm cazul de duminică şi numai în măsura în care este necesar în momentul de faţă, pentru că altfel nu se poate. Sunt mânat de cea mai sinceră dorinţă de a mă explica şi de această explicaţie am absolută nevoie eu şi nu dumneata, o spun asta ca să-ţi menajez amorul propriu, dar totodată spunându-ţi şi purul adevăr. Am venit cu gândul să fiu de aici încolo totdeauna sincer faţă de dumneata.

— Ceea ce înseamnă că până acum n-ai fost sincer?

— O ştii doar prea bine şi singur. Am recurs de multe ori la şiretenii… Văd că zâmbeşti şi mă bucur de acest zâmbet, pentru că îmi va servi ca pretext pentru explicaţie; înadins am provocat acest zâmbet prin cuvântul meu lăudăros „şiretenii”, ca să te superi imediat; cum aş fi îndrăznit, adică, să cred că ascunzându-mă faţă de dumneata prin şiretlicuri să pot ajunge la o explicaţie? Observi, observi cât de sincer am devenit acum! Ei bine, vrei să mă asculţi?

Pe faţa lui Nikolai Vsevolodovici, dispreţuitor de calmă şi chiar ironică, în ciuda intenţiei evidente a musafirului de a-l enerva prin impertinenţa calculată a naivităţilor sale premeditat grosolane, îşi făcu loc, în sfârşit, o expresie de uşoară curiozitate îngrijorată.

— Ascultă aşadar, se agită Piotr Stepanovici şi mai mult. Plecând încoace, adică, în general, spre acest oraş, acum zece zile, eu, bineînţeles, eram hotărât să joc un rol. Cel mai bine ar fi fost să nu joc nici un rol şi să apar aşa cum sunt eu, cu adevărata mea faţă adică, nu-i aşa? Nu există nimic mai derutant decât faţa adevărată a omului, deoarece nimeni n-o crede. Mărturisesc, am vrut la un moment dat să fac pe prostul, pentru că fizionomia de prost e mai comodă decât propria-ţi fizionomie; întrucât însă figura de prost constituie o extremă, iar extremele totdeauna stârnesc curiozitate, m-am decis să apar cu faţa mea adevărată. Şi care este, de fapt, faţa mea adevărată? Mediocritatea aurită: nici prost, nici deştept, destul de modest înzestrat şi căzut din lună, cum se exprimă aici unii înţelepţi, nu-i aşa?

— De, s-ar putea să fie şi aşa, schiţă un surâs abia perceptibil Nikolai Vsevolodovici.

— Aşadar eşti de acord; eram sigur că prin asta nu fac altceva decât să exprim ceea ce gândeşti chiar dumneata… Nici o grijă, nici o grijă, nu mă supăr şi, dacă m-am caracterizat astfel, am făcut-o nu ca să-mi atrag din partea dumitale nişte obiecţii compensatorii laudative: „că adică nu-i chiar aşa, nu eşti lipsit de talente, dimpotrivă, eşti un om deştept”… Observ că iar zâmbeşti… altă gafă. N-ai fi spus: „eşti deştept”, hai să zicem; admit orice. Passons, cum zice papa şi, între paranteze fie spus, nu te supăra pentru vorbăria mea. Să-ţi dau, dacă vrei, şi un exemplu: întotdeauna vorbesc mult, adică înşir nenumărate cuvinte, şi mă grăbesc, şi de aceea nu reuşesc niciodată să exprim ceea ce doresc. Dar de ce vorbesc mult, cu multe cuvinte şi nu-mi ating scopul niciodată? Pentru că nu ştiu să vorbesc. Cei care se pricep să vorbească bine se exprimă concis. Iată deci şi lipsa mea de talent, nu-i aşa? Întrucât însă acest talent de a nu avea talente, cu totul firesc mie, îl am ca dar natural, de ce nu l-aş folosi profitând de el în mod artificial? Şi deci îl folosesc şi profit din plin. E adevărat că pregătindu-mă să vin în aceste locuri m-am gândit să adopt o atitudine de tăcere; pentru a şti să taci însă îţi trebuie un mare talent, deci ceva nepotrivit persoanei mele; pe de altă parte, tăcerea este totuşi primejdioasă; şi atunci m-am hotărât definitiv că e mai bine să vorbesc, şi să vorbesc exact aşa cum vorbesc, fără nici un talent, adică mult, mult, mult, precipitându-mă să demonstrez şi la sfârşit să mă încurc întotdeauna în propriile mele demonstraţii, încât ascultătorul să se depărteze de mine fără să fi ascultat până la capăt, dând din umeri şi desfăcându-şi nedumerit braţele sau, şi mai exact, scuipând cu dezgust. Rezultatul: în primul rând, ai dat dovadă şi ai convins că eşti cam simpluţ şi un mare naiv; în al doilea rând, ai reuşit să plictiseşti la culme; în al treilea, ai rămas neînţeles; deci ai trei avantaje dintr-odată! Gândeşte-te, aşadar, cum s-ar putea ca, după toate astea, cineva să te bănuiască de cine ştie ce intenţii ascunse sau urzeli

misterioase? Oricare dintre ei s-ar simţi personal ofensat de acela care ar veni cu presupunerea că aş nutri nişte gânduri ascunse. Unde mai pui că uneori izbutesc chiar să-i fac să râdă cu mare haz, ceea ce este deja o izbândă preţioasă. Acum ei îmi vor ierta orice, fie chiar şi pentru simplul fapt că deşteptul care publica acolo undeva manifeste s-a dovedit aici mai prost decât ei toţi, nu-i aşa? Zâmbetul dumitale îmi spune că mă aprobi.

De fapt, Nikolai Vsevolodovici nu zâmbea deloc, ci dimpotrivă, asculta cam încurcat şi nerăbdător.

— Aud? Poftim? Mi se pare că ai spus „absolut egal”? turui Piotr Stepanovici. (Nikolai Vsevolodovici nu scosese nici o vorbă.) Dar bineînţeles, bineînţeles, fii sigur că nu fac asta pentru a te compromite cu tovărăşia mea. Ştii, am impresia că astăzi nu prea eşti în apele dumitale; am alergat aici cu sufletul deschis şi vesel, iar dumneata îmi suspectezi orice cuvinţel; te asigur deci că astăzi nu voi atinge nici o chestiune delicată, ai cuvântul meu şi accept anticipat toate condiţiile dumitale!

Nikolai Vsevolodovici continua să tacă.

— Poftim? Ai spus ceva? Văd, văd că iarăşi am făcut o gafă; n-ai propus nici un fel de condiţii, şi nici nu vei propune; cred, cred, dar te rog calmează-te; îmi dau seama prea bine că nu merit să mi se pună vreo condiţie, nu-i aşa? Răspund chiar eu pentru dumneata, cu anticipaţie şi, bineînţeles, din lipsă totală de talent; numai şi numai din lipsă de talent, exclusiv din lipsă de talent… Râzi? Aud? Ce-ai spus?

— Nimic, zâmbi în sfârşit Nikolai Vsevolodovici, mi-am adus aminte în clipa aceasta că într-adevăr te-am calificat într-o zi drept un om lipsit de talente, dar nu erai de faţă şi înseamnă că ţi s-a transmis… Te-aş ruga să treci mai repede la ceea ce te aduce.

— Păi, tocmai despre acestea am vorbit până acum, despre cele întâmplate duminică! bâigui Piotr Stepanovici. Ei bine, cum crezi că m-am comportat eu duminică? Exact ca o mediocritate grăbită şi lipsă de harul talentelor şi care în modul cel mai netalentat a pus stăpânire pe întreaga conversaţie, forţând toată desfăşurarea ei. Dar mi s-a iertat totul, în primul rând pentru că sunt căzut din lună – se pare că toţi sunt de acord în această privinţă; în al doilea rând, pentru că le-am povestit o istorioară drăguţă şi v-am scos pe toţi din bucluc, nu-i aşa? Este sau nu este adevărat?

— Da, ai povestit-o în aşa fel încât să persiste dubiul şi să dai în vileag indirect înţelegerea şi înscenarea noastră, care de fapt nici n-a existat, ştiind prea bine că eu nu te-am rugat nimic în acest sens.

— Exact, exact! se înflăcără Piotr Stepanovici, arătându-se entuziasmat. Am procedat în aşa fel ca dumneata să observi tot angrenajul acestui resort; am făcut-o doar pentru dumneata, numai pentru dumneata m-am izmenit făcând acest circ, pentru că urmăream să te prind şi să te compromit. Dar mai ales voiam să aflu în ce măsură îţi este frică.

— Sunt curios de ce mi-o spui acum atât de franc?

— Nu te supăra, nu te supăra; nu mă fulgera cu privirea dumitale scânteietoare. De altfel, nici nu fulgeri, nici nu scânteiezi. Ai vrea să ştii de ce vorbesc atât de sincer? Păi, tocmai pentru faptul că totul acum s-a schimbat, s-a terminat, a trecut şi a rămas acoperit de nisip. Mi-am schimbat brusc ideea pe care mi-o făcusem despre dumneata. Calea cea veche s-a epuizat; de acum încolo nu te voi mai compromite niciodată pe această cale; ci pe o cale

nouă.

— E o schimbare de tactică?

— Nu există nici o tactică. Acum în toate domneşte voia dumitale deplină; dacă vrei, spui da, dacă vrei, spui nu. Iată tactica mea cea nouă. Iar despre cauza noastră nu voi scoate nici un cuvânt până când nu-mi vei porunci chiar dumneata. Râzi? Voia dumitale; şi eu râd. De data aceasta însă foarte, foarte serios, deşi un om care se grăbeşte atâta este desigur lipsit de talent, nu-i aşa? Nu importă, fie şi fără talent, dar o fac foarte, foarte serios.

Şi într-adevăr le spusese toate astea cu multă seriozitate, pe un ton cu totul schimbat şi cuprins de o emoţie neobişnuită la el, încât Nikolai Vsevolodovici îl privi plin de curiozitate.

— Zici că ţi-ai schimbat ideea pe care ţi-o făcuseşi despre mine? întrebă el.

— Mi-am schimbat ideea în privinţa dumitale exact în clipa când, după gestul lui Şatov, ţi-ai dus mâinile la spate; şi atâta ajunge, ajunge; te rog, fără alte întrebări; mai mult nu voi spune nimic.

Piotr Stepanovici sări de la locul său fluturându-şi mâinile, alungând parcă din faţa lui presupusele întrebări; însă întrucât nu urmă nici o întrebare, şi cum n-avea nici un motiv să plece, se aşeză din nou în fotoliu, oarecum liniştindu-se.

— Apropo, între paranteze, reluă el imediat, unii susţin aici că ai să-l omori, s-au angajat şi pariuri, încât Lembke s-a gândit la un moment dat să pună în mişcare poliţia, dar Iulia Mihailovna i-a interzis. Dar ajunge, ajunge despre asta, am spus-o doar aşa, cu titlu informativ. Şi tot fiindcă veni vorba: în aceeaşi zi i-am transportat pe Lebeadkini peste râu, cunoşti acest lucru; ai primit bileţelul meu cu adresa unde se află ei?

— L-am primit chiar atunci.

— De data aceasta însă n-am făcut-o „din lipsă de talent”, ci cu toată sinceritatea, din devotament. Chiar dacă rezultatul denotă o lipsă de talent, în schimb intenţia a fost sinceră.

— N-aş avea nimic de obiectat, poate că tocmai aşa trebuia… zise îngândurat Nikolai Vsevolodovici, te rog însă pe viitor să nu-mi mai trimiţi bileţele.

— N-am avut încotro, doar unul singur.

— Prin urmare, Liputin ştie?

— Nu se putea altfel; dar ştii şi dumneata că Liputin nu va îndrăzni… Totuşi ar trebui să trecem pe la ai noştri, adică şi pe la ei, nu pe la ai noştri, altminteri parcă văd că te legi iar de cuvinte. Fii liniştit însă, nu chiar acum, ci cândva mai târziu. Acum plouă. Îi voi înştiinţa, se vor aduna, iar noi ne vom duce seara. Ne aşteaptă cu nerăbdare, cu gurile căscate, ca nişte pui de cioară în cuib, să vadă ce surprize o să le aducem! Nişte capete înflăcărate. Şi-au făcut rost de cărţi, se pregătesc de o discuţie. Virghinski reprezintă ideea general umană, Liputin este fourierist cu înclinaţii vădite pentru treburi poliţieneşti; trebuie să-ţi spun că într-o anumită privinţă este un om preţios, în toate celelalte însă reclamă multă severitate; în sfârşit, cel cu urechile lungi îşi va expune sistemul lui propriu.

Ştii, sunt cam ofensaţi de faptul că îi tratez cam de sus şi-i răcoresc din când în când cu câte un jet de apă rece, ha, ha! Trebuie neapărat să ne ducem pe acolo.

— M-ai prezentat cumva ca pe un fel de şef? lăsă să-i scape cât se poate de nepăsător Nikolai Vsevolodovici.

Piotr Stepanovici îi aruncă o privire scurtă.

— Apropo, schimbă el subiectul, ca şi cum n-ar fi auzit întrebarea lui Stavroghin, cu vădită intenţie de a se eschiva, am venit de câte două ori şi chiar de trei ori pe zi la venerabila Varvara Petrovna şi a trebuit obligat să vorbesc mult.

— Îmi închipui.

— Să nu-ţi închipui nimic, ci pur şi simplu i-am spus că n-ai să-l omori şi bineînţeles alte lucruri plăcute. Şi ce crezi: chiar de a doua zi, dumneaei ştia că eu am transportat-o pe Maria Timofeevna peste râu; i-ai spus dumneata?

— Nici gând.

— Eram convins că nu de la dumneata a aflat. Dar cine altul putea să-i spună afară de dumneata? Sunt foarte curios să ştiu.

— Liputin, bineînţeles.

— Nu, nu; în nici un caz Liputin, murmură, încruntându-se, Piotr Stepanovici, voi afla eu cine anume. Mă cam bate gândul că s-a amestecat Şatov. De altfel, vorbesc prostii, să lăsăm acum asta! deşi e un lucru foarte important… Apropo, am tot aşteptat ca mama dumitale să-mi pună brusc, după cum are obiceiul, întrebarea esenţială… Dar în toate zilele acestea ea mi s-a părut tare morocănoasă; când colo, sosind astăzi, o găsesc într-o dispoziţie excelentă. Cum vine asta?

— Foarte simplu, pentru că astăzi i-am dat cuvântul că o să mă duc s-o cer în căsătorie, peste cinci zile, pe Lizaveta Nikolaevna, zise Nikolai Vsevolodovici cu o sinceritate neaşteptată.

— Asta-i vasăzică… acum înţeleg, bâigui Piotr Stepanovici, încurcat parcă. Cică se logodeşte cu Mavriki Nikolaevici. Dar ai dreptate, asta nu contează, ar fi în stare să fugă şi de sub cununie. E de ajuns să-i faci un semn. Nu te supăra că-ţi vorbesc aşa, de-a dreptul.

— Nu mă supăr deloc.

— Observ că astăzi nimic nu este în stare să te supere şi încep să mă tem de dumneata. Sunt curios cum te vei înfăţişa mâine. Ai pregătit probabil multe năstruşnicii. Nu te superi că-ţi vorbesc astfel?

Nikolai Vsevolodovici nu-i mai răspunse nimic, ceea ce avu darul să-l enerveze la culme pe Piotr Stepanovici.

— Apropo, i-ai spus în mod serios mamei dumitale despre intenţia pe care o ai în privinţa Lizavetei Nikolaevna? întrebă el.

Nikolai Vsevolodovici îl fixă cu o privire rece.

— Aha, înţeleg, ca s-o linişteşti numai, bineînţeles.

— Dar dacă ar fi chiar foarte serios? îl întrebă hotărât Nikolai Vsevolodovici.

— Mă rog, Dumnezeu să vă binecuvânteze, cum se spune în asemenea ocazii, nu va dăuna deloc cauzei (observi, n-am spus cauzei noastre, nu prea înghiţi cuvântul noastră), în ce mă priveşte… sunt bineînţeles întru totul la dispoziţia dumitale, o ştii prea bine.

— Crezi?

— Nu cred, nu cred nimic, se grăbi să spună râzând Piotr Stepanovici, întrucât ştiu prea bine că în problemele personale ai obiceiul să chibzuieşti temeinic dinainte şi că deci totul la dumneata este pus la punct în această privinţă. N-am vrut să spun decât că mă pun cu toată seriozitatea la dispoziţia dumitale, adică oriunde şi în orice împrejurări poţi conta pe mine, înţelegi?

Nikolai Vsevolodovici căscă.

— Te-am plictisit, sări brusc Piotr Stepanovici de pe locul său punând mâna pe pălăria lui rotundă, absolut nouă, şi dând parcă să plece, deşi continua să rămână şi să vorbească neîntrerupt, stând în picioare, din când în când umblând prin cameră, iar în momentele mai agitate lovindu-se cu pălăria peste genunchi.

— Intenţionam să te mai distrez puţin cu soţii Lembke, strigă el vesel.

— Mai bine s-o lăsăm pe altă dată. Totuşi, cum se simte Iulia Mihailovna?

— Ce înseamnă şi mondenitatea! Nici măcar nu-ţi pasă de sănătatea ei, după cum nu-ţi pasă, să zicem, de sănătatea unei pisici cenuşii, şi totuşi mă întrebi de sănătatea Iuliei Mihailovna. E foarte lăudabil, bineînţeles. E sănătoasă, te respectă până la superstiţie şi tot până la superstiţie se aşteaptă la multe din partea dumitale. În ce priveşte cazul de duminică, păstrează o tăcere rezervată şi este convinsă că vei învinge totul prin însăşi apariţia dumitale. Crede-mă, zău, ea îşi închipuie că eşti capabil de nişte lucruri extraordinare. De altfel, eşti acum o persoană enigmatică şi mai mult ca oricând învăluită de aureolă romantică – poziţie extrem de avantajoasă. Toată lumea te aşteaptă cu nerăbdare nemaipomenită. La plecarea mea cu toţii stăteau ca pe jăratic, iar acum poţi să-ţi închipui ce se petrece acolo. Apropo, mulţumesc încă o dată pentru scrisoare. Se cam tem cu toţii, nu ştiu de ce, de contele K. Ştii că ei te consideră drept un fel de spion? Iar eu îi las să creadă ţinându-le isonul; te superi cumva?

— Deloc.

— Nu strică; mai târziu s-ar putea să fie de mare folos. Au aici rânduielile lor. Eu, bineînţeles… caut să-i încurajez; Iulia Mihailovna în frunte, apoi Gaganov… Râzi? E tactica mea: dau din gură, înşir vrute şi nevrute şi deodată plasez câte un cuvinţel cu tâlc, tocmai în momentul când toată lumea e în căutarea lui şi e dornică să-l audă. Se adună buluc în jurul meu, dar eu m-am şi lansat într-ale mele. În privinţa mea toată lumea este lămurită: „E capabil, zic ei, dar e căzut din lună”. Lembke îmi propune să-mi iau o slujbă, ca să mă redresez. Ştii, faţă de dânsul am adoptat o atitudine destul de compromiţătoare pentru el, cască nişte ochi cât cepele. Iulia Mihailovna mă încurajează. Apropo, Gaganov e foarte supărat pe dumneata. Ieri la Duhovo mi-a vorbit foarte urât despre dumneata. Atunci i-am spus tot adevărul, bineînţeles, nu chiar tot adevărul. Am stat la el la Duhovo o zi întreagă. O moşie excelentă, un conac superb.

— Cum, mai stă încă şi acum la Duhovo? tresări Nikolai Vsevolodovici, săltându-se printr-o mişcare repezită înainte şi aproape sărind din loc.

— Nu, doar am venit cu el azi-dimineaţă în oraş, ne-am întors împreună, zise Piotr Stepanovici, ca şi cum n-ar fi observat emoţia subită a lui Nikolai Vsevolodovici. Dar ce fac eu? Am dat fără să observ cartea asta jos, se aplecă el ca să ridice keepsake-ul atins din nebăgare de seamă. Femeile în opera lui Balzac, volum ilustrat, deschise el cartea, n-am citit-o. Şi Lembke scrie romane.

— Da? făcu mirat Nikolai Vsevolodovici, ca şi cum acest lucru l-ar fi interesat realmente.

— În limba rusă, aşa, în secret, bineînţeles. Iulia Mihailovna ştie despre asta şi-i permite. Un bleg. De altfel, scrie după un ritual şi cu procedee anume, toate bine puse la punct în spiritul formaţiei lor. Câtă rigurozitate în formă, câtă consecvenţă rectilinie! Uite, aşa ceva ne-ar trebui şi nouă.

— Faci elogiul administraţiei?

— Şi de ce nu adică?! Singurul lucru care la noi în Rusia vine de la sine, în mod natural, şi a ajuns… Bine, bine, am tăcut, se întrerupse el brusc, n-am spus nimic, nici un cuvânt, în chestiunea asta delicată. Şi acum la revedere, arăţi cam prost.

— Am febră.

— Se şi vede. Culcă-te mai bine. Apropo: avem aici în judeţ nişte grupuri de scapeţi, lume interesantă… Dar să lăsăm pe altă dată. De altfel, aş putea să-ţi mai spun un fapt destul de curios; e încartiruit la noi în judeţ un regiment de infanterie. Vineri seara la B-ţi am băut cu nişte ofiţeri. Avem printre ei trei prieteni, vous comprenez? S-a vorbit mult despre ateism şi, bineînţeles, Dumnezeu a fost aruncat la coş. Entuziasmaţi, ţipă de bucurie. Apropo, Şatov susţine că dacă ar fi să înceapă în Rusia o revoltă, trebuie neapărat început cu ateismul. Poate că are dreptate. Şedea acolo împreună cu noi un căpitan cărunt, morocănos, n-a scos tot timpul nici o vorbă şi deodată se scoală în picioare, iese în mijlocul camerei şi, cu glas tare, dar ca pentru sine, exclamă: „Dacă Dumnezeu nu există, atunci ce fel de căpitan sunt eu?”. Şi-a luat chipiul şi, desfăcându-şi nedumerit braţele, a părăsit încăperea.

— A exprimat omul o idee destul de închegată, căscă pentru a treia oară Nikolai Vsevolodovici.

— Aşa crezi? Eu n-am înţeles; voiam să te întreb pe dumneata. Ei, ce să-ţi mai spun: e foarte interesantă fabrica Şpigulin; după cum ştii, numără cinci sute de muncitori, e un focar de holeră, nu s-a făcut curăţenie de vreo cincisprezece ani şi lucrătorii sunt jecmăniţi la plată; de negustorii milionari. Ei bine, te rog să mă crezi că unii dintre muncitori au o oarecare idee despre Internaţionale. De ce zâmbeşti? O să te convingi personal, aş avea doar nevoie de ceva timp, nu prea lung! Ţi-am mai cerut odată un asemenea răgaz, iar acum îmi reînnoiesc cererea şi atunci… am înţeles, iartă-mă, nu mai scot nici o vorbă, dar nu m-am referit la asta; nu te încrunta; aşadar, adio. Dar ce-i cu mine? se întoarse el de la uşă. Am uitat să-ţi spun tocmai esenţialul, pentru care venisem doar: am aflat adineauri că ne-a sosit lada din Petersburg.

— Adică? îl privi Nikolai Vsevolodovici, fără să înţeleagă despre ce este vorba.

— Adică lada dumitale, cu lucrurile dumitale, cu fracurile, pantalonii şi lenjeria; a sosit? Este adevărat?

— Parcă mi s-a spus ceva mai adineauri.

— Dar nu s-ar putea chiar acum? …

— Vorbeşte cu Aleksei.

— Bine, să lăsăm atunci pe mâine; mâine, nu-i aşa? Împreună cu lucrurile dumitale am pus acolo şi haina mea, fracul şi trei perechi de pantaloni, lucrate la Charmeur, după recomandarea dumitale, ţii minte?

— Am auzit că aici faci pe gentlemanul elegant! surâse Nikolai Vsevolodovici. Este adevărat că ai de gând să iei lecţii de călărie?

Piotr Stepanovici schiţă un surâs crispat.

— Ştii ce propun eu, Nikolai Vsevolodovici, vorbi el pripit de tot, cu vocea tremurătoare şi întretăiată, să lăsăm personalităţile deoparte. Renunţăm la persiflări de această natură, o dată pentru totdeauna. E mai bine. Poţi să mă dispreţuieşti cât vrei, bineînţeles, dacă în ochii dumitale apar atât de ridicol, dar un timp oarecare ar fi mai bine să renunţăm la personalităţi, nu-i aşa?

— Bine, mă voi conforma, se învoi Nikolai Vsevolodovici.

Piotr Stepanovici zâmbi, îşi lovi genunchiul cu pălăria, schimbă greutatea corpului de pe un picior pe celălalt şi chipul lui îşi reluă expresia obişnuită.

— Unii mă consideră un fel de rival al dumitale în privinţa Lizavetei Nikolaevna; cum vrei să n-am grijă de exteriorul meu? întrebă el râzând. Dar cine o fi acela care te informează? Hm. E ora opt; trebuie să plec; i-am promis Varvarei Petrovna că trec pe la dânsa, dar îmi este imposibil, iar dumneata culcă-te şi mâine vei fi mai înviorat. Afară plouă, e întuneric, de altfel mă aşteaptă birjarul, pentru că oricum pe stradă aici noaptea nu prea ai siguranţă… Apropo: prin preajma oraşului, chiar şi prin oraş uneori, rătăceşte un ocnaş fugit din Siberia, Fedka-Ocnaşul. Şi închipuie-ţi, e un fost iobag din curtea noastră pe care taică-meu, acum cincisprezece ani, l-a dat la oaste luând bani pentru el. Un personaj foarte interesant.

— Dumneata… ai stat de vorbă cu el? îi repezi o privire scurtă Nikolai Vsevolodovici.

— Am stat de vorbă. De mine nu se ascunde. Este gata să facă orice, pentru bani bineînţeles, dar nu este lipsit şi de anumite convingeri, în genul său fireşte. Şi încă ceva, bine că mi-am adus aminte şi de asta: dacă cumva e într-adevăr serios ceea ce mi-ai spus adineauri despre intenţiile dumitale în privinţa Lizavetei Nikolaevna, îţi repet încă o dată că şi eu sunt o persoană gata să facă orice, de orice natură şi oricând, fiind complet la dispoziţia dumitale… Ce rost are să pui mâna pe baston? Aha, am greşit… Mi s-a părut că ai căutat cu privirea bastonul?

Nikolai Vsevolodovici nu căutase nimic cu privirea şi nici nu spusese nimic, deşi, ce-i drept, se săltase puţin şi cam brusc din fotoliu, cu o ciudată expresie pe faţă.

— Dacă o să ai nevoie de ceva în privinţa domnului Gaganov, trânti deodată Piotr Stepanovici, arătând cu o mişcare din cap spre tamponul de pe masă, bineînţeles, aş putea

să aranjez totul şi sper că nu mă vei desconsidera din acest punct de vedere.

Părăsi camera brusc, fără să se mai aştepte la vreun răspuns, dar imediat îşi vârî din nou capul pe uşă.

— O spun asta, strigă el cu repeziciune, pentru că nici Şatov, de pildă, n-avea dreptul să-şi rişte duminică viaţa apropiindu-se de dumneata, nu-i aşa? Aş fi dorit să te gândeşti puţin la acest lucru.

Şi dispăru, fără să mai aştepte un răspuns.

IV.

Şi-o fi închipuit omul, dispărând astfel, că Nikolai Vsevolodovici, odată rămas singur, avea să sară şi să izbească cu pumnii în pereţi; desigur, ar fi fost fericit să tragă cu ochiul şi să vadă acest lucru, dacă aşa ceva ar fi fost posibil. Dar se înşela amarnic: Nikolai Vsevolodovici rămăsese calm, în poziţia în care îl lăsase. Timp de vreo două minute stătu el astfel lângă masă, profund îngândurat; după care un zâmbet rece, incolor se schiţă pe buzele lui. Se reaşeză fără grabă pe locul lui din colţul divanului, apoi închise ochii, copleşit parcă de oboseală. Colţişorul scrisorii se vedea de sub tampon, dar el nu mai schiţă nici o mişcare ca să-l acopere.

Curând îl cuprinse toropeala. Istovită de grijile din ultimele zile, Varvara Petrovna, când văzu că Piotr Stepanovici nu-şi ţine făgăduiala să treacă pe la ea la plecare, nu mai putu rezista şi riscă să intre ea însăşi la Nicolas, cu toate că ora nu era deloc potrivită. Tot mai trăgea nădejde că va auzi din partea lui, în sfârşit, un cuvânt clar şi definitiv. Bătu încetişor ca şi adineauri la uşă şi, neprimind nici un răspuns, o deschise. Îl văzu pe Nicolas într-o poziţie prea imobilă şi se apropie repede de canapea cu inima palpitând violent. Rămase surprinsă că el adormise atât de repede şi că poate dormi în poziţia aceasta, şezând drept şi atât de straniu; aproape că nu i se putea auzi nici respiraţia. Chipul lui palid şi sever părea ţeapăn, împietrit: sprâncenele erau puţin împreunate, într-o contracţie rigidă: impresia unei figuri neînsufleţite, de ceară era copleşitoare. Stătu aşa fără să-şi ia privirea de la chipul lui vreo trei minute, reţinându-şi respiraţia, şi deodată simţi că o cuprinde frica; porni spre uşă în vârful picioarelor, se opri în prag, ridică mâna într-un gest grăbit şi îşi binecuvântă cu semnul crucii fiul astfel adormit, apoi se depărtă neobservată, purtând pe inimă o nouă apăsare chinuitoare şi o nouă presimţire grea.

Nikolai Vsevolodovici dormi mult, mai bine de o oră, în aceeaşi stare de înţepenire; nici un muşchi de pe faţa lui nu tresări, nici o mişcare nu se ivi în tot corpul său; sprâncenele rămăseseră tot aşa încruntate. Dacă Varvara Petrovna ar mai fi zăbovit încă vreo trei minute, n-ar mai fi fost în stare să suporte impresia cutremurătoare pe care o producea imobilitatea aceasta letargică şi sigur l-ar fi deşteptat. El însă deschise deodată ochii şi rămase în aceeaşi poziţie nemişcată, vreo zece minute, cu privirea aţintită fix, dar plină de curiozitate, asupra unui obiect din colţul camerei care se părea că îl uimeşte, deşi acolo nu se putea vedea nimic nou, nimic deosebit.

În sfârşit se auzi bătaia domoală şi profundă a orologiului din perete, care sună o singură dată. El întoarse cu oarecare nelinişte capul spre ceas, dar aproape în aceeaşi clipă se deschise uşa din fundul camerei care ducea spre culoar şi apăru bătrânul valet Aleksei Egorovici. Într-o mână ţinea un palton călduros, fularul şi pălăria, iar în cealaltă, o tăviţă de argint pe care se vedea un bileţel.

— E ora nouă şi jumătate, anunţă el cu glas potolit şi, depunând îmbrăcămintea pe scaunul din colţ, îi aduse tăviţa cu bileţelul, un peticuţ de hârtie, fără plic, conţinând două rânduri scrise cu creionul. Parcurgând aceste rânduri, Nikolai Vsevolodovici luă de pe masă un creion, scrise în josul bileţelului două cuvinte şi îl depuse înapoi pe tăviţă.

— Să fie transmis imediat ce ies, iar acum dă-mi să mă îmbrac, zise el sculându-se de pe canapea.

Observând că este îmbrăcat într-o haină uşoară de catifea, chibzui puţin şi porunci să i se aducă un surtuc de stofă pe care-l folosea mai mult seara, când făcea vizite. În sfârşit, complet îmbrăcat şi cu pălăria pe cap, el încuie uşa prin care intrase la el Varvara Petrovna şi, luând scrisoarea ascunsă sub tampon, ieşi pe culoar însoţit de Aleksei Egorovici. Din culoar coborâră pe scara îngustă de piatră a intrării de serviciu, care dădea direct în parc. În colţul vestibulului se aflau un mic felinar şi o umbrelă enormă.

— Din cauza ploii mari, pe străzi e un noroi scârbos, raportă Aleksei Egorovici în chip de sfioasă şi ultimă încercare de a-l face pe stăpân să renunţe la călătorie. Dar acesta ieşi tăcut afară, desfăcu umbrela şi pătrunse în bătrânul parc întunecos ca o pivniţă, rece şi umed. Vântul sufla printre crengi legănând vârfurile copacilor pe jumătate despuiaţi; cărările înguste acoperite cu nisip erau îmbibate de apă şi lunecoase. Aleksei Egorovici îl urma aşa cum ieşise din casă, în frac şi fără pălărie, luminându-i drumul cu trei paşi înainte.

— N-o să se vadă? întrebă deodată Nikolai Vsevolodovici.

— Prin ferestre nu se vede nimic şi în afară de asta am avut grijă de tot dinainte, a răspuns servitorul încet şi cumpănit.

— Mama doarme?

— S-a încuiat după obiceiul ei din ultima vreme fix la ora nouă şi n-ar avea cum să afle ceva. La ce oră porunciţi să vă aştept? adăugă el îndrăznind întrebarea.

— La ora unu, la unu şi jumătate, nu mai târziu de ora două.

— Am înţeles.

Făcând ocolul întregului parc pe cărările lui întortocheate, pe care amândoi le cunoşteau cu ochii închişi, ajunseră până la gardul de piatră, unde, într-un colţ, dădură peste o portiţă care ducea într-o ulicioară îngustă şi neumblată, vecină cu parcul; portiţa aceasta era încuiată totdeauna, dar Aleksei Egorovici luase cu el cheia.

— N-o să scârţâie portiţa? întrebă iar Nikolai Vsevolodovici.

Dar Aleksei Egorovici îi raportă că încă din ajun a uns-o, „şi astăzi încă o dată". Era ud leoarcă. După ce deschise portiţa îi întinse cheia lui Nikolai Vsevolodovici.

— Dacă aveţi de gând să mergeţi ceva mai departe, îmi permit să vă previn că lumea de aici, dar mai ales de pe străduţele mai retrase, nu prea este sigură, cu atât mai mult cea de peste râu, nu-l mai răbdă inima pe Aleksei Egorovici să nu-şi prevină stăpânul încă o dată. Era un slujitor vechi, fostul îngrijitor al lui Nikolai Vsevolodovici, pe care-l dădăcise cândva purtându-l în braţe, un om de ispravă, priceput şi serios, căruia îi plăcea să asculte şi să citească cărţi sfinte.

— Să n-ai nici o grijă, Aleksei Egorâci.

— Dumnezeu să vă binecuvânteze, domnule, dar numai la fapte bune.

— Cum? se opri Nikolai Vsevolodovici care păşise spre stradă.

Aleksei Egorovici repetă cu fermitate urarea lui; niciodată înainte n-ar fi cutezat să şi-o exprime în asemenea cuvinte cu glas tare în faţa stăpânului său.

Nikolai Vsevolodovici încuie portiţa, vârî cheia în buzunar şi porni pe ulicioară înaintând cu greu prin noroiul adânc până peste căpute. Ajungând la capătul ulicioarei, răzbi în sfârşit pe o stradă mai mare, pavată. Cunoştea oraşul ca pe cele cinci degete ale sale; dar strada Bogoiavlenskaia era încă departe. Trecuse de ora zece când el se opri în cele din urmă în faţa porţii încuiate a casei vechi şi sumbre a lui Filippov. Încăperile de jos, după plecarea lui Lebeadkin, rămăseseră complet goale, cu obloanele închise la ferestre, dar la mansardă fereastra lui Şatov era luminată. Întrucât la poartă nu exista clopoţel, Stavroghin se apucă să bată în ea cu pumnul. O ferestruică se deschise şi în ea se arătă capul lui Şatov privind spre stradă; era întuneric beznă şi greu de recunoscut cineva la poartă; după ce se uită îndelung, Şatov întrebă:

— Dumneata eşti?

— Eu sunt, răspunse musafirul nepoftit.

Şatov închise fereastra, coborî jos şi descuie poarta. Nikolai Vsevolodovici păşi peste pragul înalt şi, fără a rosti un cuvânt, trecu pe lângă el direct spre pavilionul lui Kirillov.

V.

Aici totul era deschis vraişte. Vestibulul şi primele două camere erau în întuneric, dar ultima, în care locuia şi-şi bea ceaiul Kirillov, era luminată şi se auzeau de acolo râsete şi exclamaţii. Nikolai Vsevolodovici se îndreptă într-acolo, dar înainte de a intra, se opri în pragul uşii. Pe masă se servise ceaiul. În mijlocul camerei stătea o bătrână, ruda gazdei, cu capul gol, numai în cămaşă şi fustă, cu picioarele goale vârâte în papuci şi cu o caţaveică din blăniţe de iepure pe umeri. Ţinea în braţe un copilaş de un an şi jumătate, îmbrăcat numai în cămăşuţă, cu picioruşele goale şi obrajii aprinşi, cu părul zbârlit, chiar atunci luat probabil din leagăn. Se vedea că plânsese, pentru că pe obraji îi luceau încă urme de lacrimi; în clipa aceea însă îşi întinsese mânuţele bătând din palme şi râzând în hohote, cum râd copiii mici, cu sughiţuri. În faţa lui, Kirillov izbea de podea o minge mare de cauciuc, care se înălţa până la tavan şi iar cădea, iar copilul striga: ba, ba! Kirillov prindea „babaul” şi i-l dădea lui, iar copilul îl arunca acum singur cu mânuţele lui stângace şi nesigure. Kirillov se lăsă deodată jos, întins pe duşumea, încercând să scoată mingea de sub dulap. Nikolai Vsevolodovici intră în cameră; văzându-l, copilul se lipi de pieptul bătrânei, izbucnind într-un plâns neostoit; femeia plecă imediat cu el din cameră.

— Stavroghin? zise Kirillov ridicându-se de jos cu mingea în mână, fără să se mire câtuşi de puţin de această vizită neaşteptată. Vrei un pahar cu ceai?

Se ridicase şi stătea acum în picioare.

— Cu multă plăcere, dacă e cald, zise Nikolai Vsevolodovici, m-au pătruns ploaia şi frigul.

— Un ceai cald, ba chiar fierbinte, confirmă cu plăcere Kirillov. Ia loc; ai picioarele pline de noroi, nu-i nimic; şterg eu pe urmă podeaua cu o cârpă udă.

Nikolai Vsevolodovici se aşeză şi bău aproape fără răsuflare ceaiul servit.

— Încă o ceaşcă? întrebă Kirillov.

— Mulţumesc.

Kirillov, care până atunci rămăsese în picioare, se aşeză şi el la masă în faţa musafirului şi-l întrebă:

— Cu ce treburi?

— Iată despre ce este vorba. Citeşte scrisoarea aceasta pe care am primit-o de la Gaganov. Ţi-aduci aminte. Ţi-am vorbit despre el la Petersburg.

Kirillov luă scrisoarea, o citi, o depuse pe masă şi-l privi cu un aer de aşteptare.

— Pe acest Gaganov, începu să explice Nikolai Vsevolodovici, după cum ştii, l-am întâlnit acum o lună la Petersburg, pentru prima oară în viaţa mea. Am dat ochii cu el de vreo trei ori în societatea altor oameni. Fără să fi făcut cunoştinţă cu mine şi fără să schimbe măcar un cuvânt, el găsi totuşi de cuviinţă să se poarte obraznic faţă de mine. Ţi-am povestit mi se pare. Iată însă ce nu cunoşti dumneata: plecând atunci de la Petersburg înaintea mea, el mi-a trimis pe neaşteptate o scrisoare, deşi nu ca asta, dar extrem de necuviincioasă şi cu atât mai ciudată cu cât această scrisoare nu dădea nici o explicaţie asupra motivului pentru care mi-a fost adresată. I-am răspuns imediat tot în scris şi absolut sincer mi-am exprimat părerea că el este supărat pe mine probabil din cauza incidentului pe care l-am avut acum patru ani aici la club cu tatăl său şi că sunt gata să-i prezint orice scuze ar dori pe baza faptului că gestul meu de atunci n-a fost deloc intenţionat, ci determinat de starea mea de boală. L-am rugat să ia în considerare scuzele mele. Nu mi-a răspuns nimic şi a plecat; iată însă că îl găsesc aici cu desăvârşire turbat. Mi s-au transmis câteva păreri exprimate de el în public despre mine, absolut injurioase, şi nişte acuzaţii surprinzătoare. În sfârşit, astăzi primesc această scrisoare cu un conţinut cum probabil nimeni şi niciodată n-a avut ocazia să primească, plină de injurii şi de expresii cum ar fi „botul dumitale pălmuit”. Am venit la dumneata în speranţa că n-o să refuzi să-mi fii martor.

— Ai spus că asemenea scrisoare nimeni n-a mai primit niciodată, observă Kirillov. Într-un acces de furie se poate întâmpla; au mai fost cazuri. Puşkin i-a scris lui Heekeren. Bine, accept. Spune-mi ce am de făcut!

Nikolai Vsevolodovici îi explică; vrea să înceapă chiar mâine şi negreşit prin reînnoirea scuzelor, ba şi printr-o promisiune de a-i adresa o a doua scrisoare cu scuze, dar cu o condiţie, ca şi Gaganov la rându-i să-i promită că n-o să-i mai scrie. Scrisoarea de faţă ar urma să fie considerată ca inexistentă.

— Prea multe concesii, nu va consimţi, murmură Kirillov.

— Am venit în primul rând să aflu dacă accepţi să-i transmiţi aceste condiţii.

— Accept. Te priveşte. Dar nu va consimţi.

— Ştiu că nu va consimţi.

— Vrea să se bată. Spune, cu ce arme?

— Esenţialul pentru mine este ca toată această afacere să se consume chiar mâine. Pe la ora nouă vei fi acolo. El o să te asculte şi o să respingă propunerile dumitale dar o să-ţi facă cunoştinţă cu martorul lui; să zicem că acest lucru o să aibă loc pe la ora unsprezece. Te vei înţelege cu martorul respectiv ca la ora unu sau două după-amiază să ne întrunim cu toţii la locul hotărât. Te rog să ai grijă să fie exact aşa. Arma, bineînţeles, pistolul; şi mai insist ca barierele de întâlnire să fie la distanţa de zece paşi una de alta; apoi ne postaţi pe fiecare la zece paşi de la bariera respectivă şi la semnalul convenit pornim spre liniile de barieră. Fiecare trebuie negreşit să ajungă la această linie, având dreptul să tragă şi înainte, din mers. Iată tot ce propun eu.

— Zece paşi distanţă între linii e prea aproape, observă Kirillov.

— Hai să zicem doisprezece, dar nu mai mult; mă înţelegi, el vrea să se bată în mod serios. Ştii să încarci pistoalele?

— Mă pricep. Am şi pistoale; îmi voi da cuvântul meu de onoare că dumneata n-ai tras cu ele. La fel şi martorul lui îşi va da cuvântul de onoare în ce priveşte pistoalele lui; două perechi de pistoale, şi vom trage la sorţi care dintre ele să fie folosite.

— Perfect.

— Vrei să vezi pistoalele?

— Desigur.

Kirillov se aplecă, lăsându-se pe vine deasupra valizei sale din colţ, care rămăsese încă în starea pe care o lăsase la sosire, dar din care lucrurile erau scoase pe măsura trebuinţei. Trase din fundul valizei o cutie din lemn de palmier, căptuşită cu catifea roşie, şi dădu la iveală două pistoale elegante şi extrem de scumpe.

— Am aici totul, şi pulbere, şi gloanţe, şi cartuşe. Mai am şi un revolver. Să ţi-l arăt.

Răscolind iar prin valiză, scoase o altă cutie cu un revolver american cu şase ţevi.

— Ai destul armament, şi foarte scump.

— Foarte.

Om sărac, aproape cerşetor, Kirillov, care de altfel niciodată nu-şi observa halul de mizerie în care trăia, arăta acum cu multă mândrie preţioasele lui arme, achiziţionate desigur cu mari sacrificii.

— Tot n-ai renunţat la gândul dumitale? întrebă Stavroghin, cu oarecare precauţie şi după un minut de tăcere.

— N-am renunţat, răspunse scurt Kirillov, ghicind după tonul interlocutorului său despre ce este vorba, şi se apucă să-şi aşeze la loc armele.

— Când? întrebă şi mai prudent Nikolai Vsevolodovici, după o nouă tăcere.

Kirillov, care între timp îşi plasase în valiză ambele cutii, se aşeză pe locul lui.

— După cum ştii, nu depinde de mine; când mi se va porunci, murmură el stingherit parcă de această întrebare, în acelaşi timp însă vizibil dispus să răspundă la orice alte

întrebări. Se uita la Stavroghin ţintă cu ochii săi negri fără luciu, cu o expresie de calm şi bunăvoinţă caldă în privire.

— Înţeleg, desigur, că cineva vrea să se împuşte, reluă încruntându-se puţin Nikolai Vsevolodovici, după o tăcere îngândurată, lungă de minute întregi, uneori am încercat şi eu să-mi închipui cam în ce fel s-ar petrece, dar de fiecare dată intervenea un gând nou: dacă ai comite, de pildă, o crimă oribilă sau, mai ales, o faptă extrem de ruşinoasă, adică execrabilă, în orice caz neînchipuit de mârşavă şi… ridicolă, care să rămână întipărită în memoria oamenilor pentru o mie de ani, încât să le vină tuturor să scuipe de scârbă o mie de ani, şi deodată, „un glonţ în tâmplă şi nu mai rămâne nimic”. Ce-mi pasă atunci de restul omenirii şi de faptul că ei vor scuipa o mie de ani, nu-i aşa?

— Şi dumneata numeşti asta o idee nouă? murmură Kirillov, după o clipă de gândire.

— Nu… zic că e nouă… Dar când mi-a venit, am simţit că e nouă…

— Ai „simţit” o idee? repetă Kirillov. E bine spus. Există astfel multe idei care totdeauna devin deodată noi. Aşa este. Multe lucruri acum mi se pare că le văd pentru prima oară.

— Să zicem că ai locuit un timp pe Lună, îl întrerupse Stavroghin, fără să-l asculte şi continuându-şi gândul. Să zicem că acolo ai săvârşit toate aceste mârşăvii ridicole… De aici îţi dai prea bine seama că acolo vor râde de tine şi vor scuipa la auzul numelui tău, o mie de ani, veşnic, pe toată Luna. Dar în momentul de faţă te afli şi te uiţi la Lună de aici: ce te priveşte pe tine tot ce ai săvârşit pe pământ, că locuitorii de pe Lună te vor scuipa o mie de ani, nu-i aşa?

— Nu ştiu, răspunse Kirillov, n-am fost niciodată pe Lună, adăugă el fără pic de ironie, pur şi simplu precizând starea de fapt.

— Al cui este copilul pe care l-am văzut la tine adineauri?

— Soacra bătrânei a sosit, ba nu, nora… totuna. De trei zile. Zace bolnavă, cu pruncul; noaptea ţipă groaznic. Burta. Maică-sa doarme, iar bătrâna îl aduce la mine; îl distrez cu mingea. Mingea am cumpărat-o la Hamburg; o arunc şi o prind; întăreşte şira spinării. O fetiţă.

— Iubeşti copiii?

— Îmi sunt dragi, răspunse Kirillov, pe un ton destul de indiferent.

— Înseamnă că iubeşti şi viaţa?

— Iubesc şi viaţa, dar de ce întrebi?

— Mă gândesc totuşi că eşti hotărât să te împuşti.

— Ce are a face? De ce le amesteci? Asta e ceva, cealaltă chestie e altceva. Viaţa există, moartea nu există.

— Ai început să crezi în viaţa de apoi, veşnică?

— Nu în viaţa veşnică, de apoi, ci în veşnicia vieţii de aici. Există clipe, ajungi la asemenea clipe, când timpul încetează brusc să curgă şi vine veşnicia.

— Speri să atingi o asemenea clipă?

— Da.

— Nu cred că aşa ceva este posibil în vremea noastră, răspunse Nikolai Vsevolodovici, de asemenea fără nici o ironie, cu glas tărăgănat şi oarecum dus pe gânduri. În Apocalips, Îngerul jură că timpul nu va mai fi.

— Ştiu. E foarte bine spus acolo; clar şi precis. Când omul, în integritatea lui, va atinge fericirea, timpul va înceta să mai existe, pentru că nu va mai fi nevoie de el. O idee foarte justă.

— Şi ce se va întâmpla cu timpul? Unde îl vor ascunde?

— Nu-l vor ascunde nicăieri. Timpul nu este un obiect sau lucru, ci un concept. Se va stinge în intelect.

— Vechi speculaţii filosofice, prea răsuflate, aceleaşi de la începutul veacurilor, murmură Stavroghin cu un fel de compătimire dispreţuitoare.

— Aceleaşi! Mereu aceleaşi de la începutul veacurilor, şi altele nu vor exista, nicicând, de nici un fel! strigă Kirillov cu privirea scânteietoare, ca şi cum însăşi ideea aceasta reprezenta aproape o victorie.

— Se pare că eşti foarte fericit, Kirillov?

— Da, sunt foarte fericit, răspunse acesta, ca şi cum ar fi dat un răspuns foarte banal.

— Şi când mă gândesc că nu prea de mult erai atât de amărât, atât de pornit împotriva lui Liputin!

— Hm… Acum nu mai sunt. Pe atunci încă nu ştiam că sunt fericit. Ai văzut vreodată o frunză, o frunză de copac?

— Am văzut.

— Am văzut nu demult o frunză galbenă, puţin verzuie, care începuse să putrezească pe la margini. O purta vântul. La vârsta de zece ani, pe timp de iarnă, închideam înadins ochii şi-mi închipuiam o frunză, de un verde suculent şi viu, cu nervuri, strălucind în bătaia soarelui sclipitor. Deschideam ochii şi nu-mi venea să cred că n-o mai văd, pentru că în închipuire era atât de bine, şi iar îi închideam.

— E o alegorie?

— Nu… Nu e vorba de nici o alegorie! Pur şi simplu o frunză, o singură frunză. E bine că există frunza. Totul e bine.

— Totul?

— Totul. Omul e nefericit pentru că nu ştie că este fericit; numai de aceea. Asta-i tot, tot! Cine izbuteşte să afle devine îndată, imediat, în aceeaşi clipă fericit. Soacra aceasta va muri, dar fetiţa va rămâne, e bine. Am avut această revelaţie.

— Dar cel care moare de foame şi cel care face rău unei fetiţe, o necinsteşte, şi asta e bine?

— Da. Şi dacă vreunul va zdrobi capul celui care a necinstit fetiţa, e bine; şi dacă nimeni nu i-l va zdrobi, tot bine e. Totul e bine, totul. Sunt fericiţi toţi aceia care ştiu că totul e

bine. Dacă ar şti că sunt fericiţi, ar fi fericiţi; cât timp însă nu ştiu că sunt fericiţi, tot atât timp vor fi nefericiţi. Iată ideea, întreaga idee; în afara ei nu există alta!

— Şi când ai aflat că eşti atât de fericit?

— Săptămâna trecută, marţi; ba nu, miercuri, pentru că marţea trecuse, noaptea.

— Cu ce prilej?

— Nu-mi aduc aminte. Pur şi simplu aşa, dintr-odată; mă plimbam prin cameră… N-are importanţă. Am oprit ceasul, era ora două şi treizeci şi şapte de minute noaptea.

— Ca semn că timpul trebuie să înceteze a curge?

Kirillov nu răspunse.

— Nu sunt buni, reluă el brusc, pentru că nu ştiu că sunt buni. Când vor afla, nu vor silui fetiţa. Trebuie să afle că sunt buni şi cu toţii imediat vor deveni buni, toţi până la unul.

— Dumneata ai aflat, înseamnă că eşti bun?

— Da, sunt bun.

— De altfel, cu asta sunt pe deplin de acord, murmură încruntat Stavroghin.

— Acela care va şti să înveţe oamenii că toţi sunt buni va desăvârşi universul, lumea.

— Acela care i-a învăţat a fost răstignit.

— O să vină totuşi, şi numele lui va fi Omul-Dumnezeu.

— Dumnezeu-Omul?

— Omul-Dumnezeu, tocmai aici e deosebirea.

— Nu cumva tot dumneata îţi aprinzi şi candela?

— Da, eu am aprins-o.

— Te-ai pătruns de credinţă?

— Îi place bătrânei să fie aprinsă candela… Dar astăzi n-a avut timp, murmură Kirillov.

— Dar rugăciuni încă nu faci?

— Mă rog la orice. Vezi păianjenul care umblă pe acest perete, îl privesc şi-i sunt recunoscător pentru faptul că umblă.

Ochii lui se aprinseră din nou. Se uită drept în ochii lui Stavroghin cu o privire fermă, neclintită. Stavroghin îl urmărea încruntat şi cu dezgust, dar fără pic de ironie.

— Pariez că până la următoarea mea vizită o să ajungi să crezi şi în Dumnezeu, zise el ridicându-se şi luându-şi pălăria.

— De ce adică? dădu să se ridice şi Kirillov.

— Dacă ai fi ştiut să crezi în Dumnezeu, credeai şi acum; întrucât însă nu ştii că crezi în Dumnezeu, nu crezi încă, surâse Nikolai Vsevolodovici.

— Nu-i tocmai aşa, chibzui Kirillov, mi-ai răstălmăcit ideea. Tertipuri de salon. Adu-ţi aminte de ceea ce ai însemnat dumneata pentru mine, Stavroghin.

— La revedere, Kirillov.

— Vino într-o noapte. Pe când?

— Nu cumva ai uitat despre ziua de mâine?

— Adevărat, uitasem; fii pe pace, o să fiu în picioare la ora nouă. Ştiu să mă trezesc când vreau. Mă culc şi-mi spun: la ora şapte, şi mă trezesc la ora şapte; la ora zece, şi mă trezesc la ora zece.

— Ai nişte însuşiri admirabile, îi scrută faţa palidă Nikolai Vsevolodovici.

— Îţi descui poarta.

— Nu te deranja, îmi descuie Şatov.

— Aşa, Şatov. Bine, adio.

VI.

Geamlâcul casei pustii în care locuia Şatov nu era încuiat; pătrunzând însă în antreu, Stavroghin se pomeni complet în întuneric şi trebui să bâjbâie până găsi scara spre mansardă. Deodată sus se deschise uşa şi-i lumină puţin drumul; Şatov nu apăru în întâmpinarea lui, ci se mulţumi doar să-i deschidă uşa camerei.

Oprindu-se în prag, Nikolai Vsevolodovici îl zări stând în picioare lângă masa din colţ şi aşteptându-l să intre.

— Eşti dispus să mă primeşti, să discutăm ceva? întrebă el din prag.

— Intră şi ia loc, răspunse Şatov. Încuie uşa; sau lasă că o încui eu singur.

Şatov încuie uşa, se întoarse lângă masă şi se aşeză în faţa lui Nikolai Vsevolodovici. În cursul acestei săptămâni el slăbise vizibil, iar acum părea mistuit de friguri.

— M-ai lăsat să mă chinuiesc atâta, zise el cu privirea în pământ, într-o şoaptă abia desluşită. De ce n-ai venit?

— Erai atât de sigur că voi veni?

— Da. Ia stai, aiuram… poate că şi acum aiurez… O clipă.

El se ridică şi, întinzând mâna, luă un obiect aflat pe poliţa de sus a etajerei de cărţi cu trei rafturi. Era un revolver.

— Într-o noapte, aiurind, mi s-a năzărit că vei veni să mă omori şi a doua zi dimineaţa am cumpărat acest revolver de la nemernicul de Leamşin, dându-i ultimii mei bani; nu voiam să mă las răpus de dumneata. Apoi mi-am venit în fire… N-am nici pulbere, nici gloanţe; şi de atunci zace aşa pe raft. O clipă…

Se ridică puţin şi deschise oberlihtul.

— Nu-l arunca, n-are rost, îl opri Nikolai Vsevolodovici. Costă bani, iar oamenii or să înceapă să pălăvrăgească: din fereastra lui Şatov se aruncă revolvere; pune-l la loc, aşa; acum şezi. Spune-mi, de ce ai aerul acesta de pocăinţă în faţa mea pentru gândul pe care zici că l-ai avut, că voi veni să te ucid? De altfel, nici acum n-am venit ca să mă împac, ci ca să stăm de vorbă în privinţa celor necesare. Explică-mi în primul rând: nu m-ai lovit

pentru legătura mea cu soţia dumitale, nu-i aşa?

— Ştii prea bine că nu pentru asta, îşi coborî iar privirea Şatov.

— Şi nu pentru că ai dat crezare acelei bârfe stupide în privinţa Dariei Pavlovna?

— Nu şi nu, bineînţeles! Prostii! Soră-mea chiar de la început mi-a spus… explică tăios şi cu nerăbdare Şatov, aproape bătând din picior în podea.

— Aşadar şi eu, şi dumneata am ghicit, continuă pe un ton calm Stavroghin. Ai dreptate: Maria Timofeevna Lebeadkina este soţia mea legitimă, cu care m-am cununat la Petersburg acum patru ani şi jumătate. Pentru ea m-ai lovit, aşa este?

Total uluit, Şatov îl asculta fără să scoată o vorbă.

— Am ghicit şi nu-mi venea să cred, bâigui el în sfârşit, privindu-l cu un aer straniu.

— Şi totuşi m-ai lovit?

Şatov se înroşi la faţă şi bolborosi aproape fără nici o legătură:

— Pentru că ai decăzut… pentru minciuni. Nu m-am apropiat ca să te pedepsesc; în momentul când mă apropiam, nu ştiam că te voi lovi… Te-am lovit pentru ceea ce ai însemnat atâta timp şi atât de mult în viaţa mea… Eu…

— Înţeleg, înţeleg, fă economie la vorbă. Îmi pare rău că eşti într-o stare febrilă; vreau să discut cu tine o chestiune foarte importantă.

— M-ai lăsat să te aştept prea mult, aproape se cutremură Şatov şi se ridică pentru o clipă de pe locul său. Spune-mi despre ce este vorba, am şi eu ceva să-ţi spun… Mai pe urmă…

Şi se aşeză.

— Chestiunea care mă aduce nu are nimic comun cu afacerea asta, începu Nikolai Vsevolodovici, observându-l cu curiozitate. Anumite împrejurări m-au obligat să vin chiar astăzi alegând această oră, ca să te previn că s-ar putea să fii ucis.

Şatov se uită la el cu o privire sălbatică.

— Ştiu că mă paşte o primejdie. Dar cum de ştii dumneata acest lucru?

— Pentru că şi eu fac parte din organizaţia lor, ca şi dumneata, şi sunt membru al asociaţiei lor, ca şi dumneata.

— Dumneata… membru al societăţii?

— După ochii dumitale văd că te-ai fi aşteptat la orice din partea mea, dar nu la aşa ceva, zâmbi uşor Nikolai Vsevolodovici. Dă-mi voie însă; vasăzică dumneata ştiai că se pune la cale aşa ceva împotriva dumitale?

— Nici prin gând nu mi-a trecut. Şi nici acum nu-mi pasă, cu toate că mi-ai spus asta, deşi… deşi cine ar putea să garanteze pentru ceea ce sunt în stare să facă aceşti imbecili! strigă el, înfuriindu-se brusc şi izbind cu pumnul în masă. Nu mă tem de ei! Am rupt-o cu ei. Ăsta a venit la mine de vreo patru ori ca să-mi spună că e posibil… dar, îl privi el scrutător pe Stavroghin, de fapt, ce ştii dumneata?

— Nici o grijă, nu caut să te induc în eroare, continuă destul de rece Stavroghin, cu aerul

omului care îşi îndeplineşte o datorie. Mă întrebi ce ştiu? Ştiu că ai intrat în societate în străinătate, acum doi ani, şi încă de pe vremea organizării ei vechi, chiar în preajma călătoriei dumitale în America, şi se pare că imediat după ultima noastră convorbire, despre care mi-ai scris atât de mult din America în scrisoarea dumitale. Şi fiindcă veni vorba, scuză-mă că nu ţi-am răspuns tot în scris, ci m-am limitat…

— Să-mi trimiţi bani; o clipă, îl opri Şatov trăgând grăbit sertarul mesei şi scoţând de sub nişte hârtii o bancnotă. Poftim, îţi restitui cele o sută de ruble pe care mi le-ai trimis; fără de care aş fi pierit acolo. Nu ţi le-aş fi restituit atât de repede, dacă n-ar fi intervenit mama dumitale: această sută de ruble mi-a dăruit-o cu nouă luni în urmă, ca să mă scoată din mizeria în care mă aflam după boală. Dar continuă, te rog…

Se sufoca.

— În America ţi-ai schimbat vederile şi, revenind în Elveţia, ai vrut să te retragi. Ei nu ţi-au răspuns nimic, dar te-au împuternicit pe tine să iei în primire aici în Rusia de la cineva o tipografie şi s-o păstrezi până la predarea ei persoanei care se va prezenta în acest scop. Nu cunosc chestiunea în toate amănuntele, dar esenţialul se pare că ăsta e? Iar dumneata, în speranţa sau cu condiţia că asta va fi ultima lor pretenţie şi că după aceea vei fi eliberat de tot, ai acceptat. Toate acestea, fie că sunt adevărate sau nu, nu le-am aflat de la ei, ci cu totul întâmplător. Un lucru însă mi se pare că nu ştii nici până acum: domnii aceştia nici gând n-au să se despartă de dumneata.

— Dar e absurd! zbieră Şatov. Doar le-am declarat cinstit că mă despart, fiind într-un dezacord total cu ei! Este un drept al meu, dreptul conştiinţei şi gândirii mele… Nu admit aşa ceva! Nu există o forţă care să poată…

— Ştii ce, nu striga, îl opri cu multă seriozitate Nikolai Vsevolodovici. Acest Verhovenski este un om care poate că şi în clipa aceasta ne aude, cu urechile lui sau ale altora, poate chiar din vestibulul dumitale. Până şi beţivanul de Lebeadkin fusese aproape obligat să te supravegheze, iar dumneata să-l supraveghezi pe el, nu-i aşa? Spune-mi mai bine: ţi-a acceptat de data aceasta Verhovenski argumentele sau nu?

— Le-a acceptat; a spus că se poate şi că am dreptul…

— Ei bine, să ştii că te înşală. Îmi este cunoscut că până şi Kirillov, care aproape nici nu mai aparţine grupului lor, i-a informat despre dumneata; au numeroşi agenţi, chiar şi oameni care nici nu ştiu că servesc societatea. Pe dumneata te-au supravegheat mereu. Piotr Verhovenski, între altele, a sosit aici ca să termine cu cazul dumitale şi are toate împuternicirile, anume: să te lichideze în momentul oportun, pentru motivul că ştii prea multe şi ai putea să-i denunţi. Repet, e ceva absolut cert; şi dă-mi voie să adaug că ei sunt convinşi, nu ştiu de ce, că dumneata eşti un spion şi că, dacă încă nu i-ai denunţat, îi vei denunţa. Este adevărat?

Colţul gurii lui Şatov se contractă într-un spasm la auzul unei asemenea întrebări puse pe un ton atât de obişnuit.

— Chiar dacă aş fi un spion, cui aş putea să-i fac un asemenea denunţ? zise el iritat şi fără a da un răspuns direct. Ei bine, să lăsăm asta, dracu’ să mă ia! strigă el revenind brusc la ideea care-l preocupase iniţial şi-l tulburase vizibil cu mult mai puternic decât ştirea primejdiei care îl ameninţa personal. Dumneata, dumneata, Stavroghin, cum de-ai putut să

te laşi atras în această aberaţie deşănţată şi abjectă a unor nulităţi cu mentalitate şi apucături de slugoi? Dumneata, membru al societăţii lor! Ăsta să fie actul de supremă dăruire al lui Nikolai Stavroghin? strigă el aproape cuprins de exasperare.

Şatov îşi plesni chiar palmele, ca şi cum nimic mai amar şi mai dezolant n-ar fi putut să existe pentru el ca această descoperire.

— Iartă-mă, se miră cu adevărat Nikolai Vsevolodovici, dar am impresia că dumneata vezi în mine un fel de astru, iar pe dumneata te consideri o gânganie faţă de mine. Am remarcat acest lucru chiar din conţinutul scrisorii dumitale din America.

— Dumneata… dumneata ştii… Dar să nu mai vorbim despre mine, persoana mea prea puţin interesează! se întrerupse brusc Şatov. Dacă poţi să-mi dai vreo lămurire despre dumneata, explică-mi. Ţi-am pus o întrebare! repetă el ca într-un delir.

— Cu plăcere. Mă întrebi: cum de am putut să mă las târât într-o astfel de afacere murdară. După cele ce ţi le-am comunicat, mă simt chiar obligat să fiu oarecum sincer în această chestiune. De fapt, într-un sens riguros, eu nici nu aparţin acestei organizaţii; n-am aparţinut nici înainte şi am mai mult drept decât dumneata să mă dezic de ei, pentru că nici nu m-am înregimentat vreodată. Dimpotrivă, chiar de la început am declarat categoric că nu mă consider tovarăş cu ei şi, dacă i-am ajutat întâmplător, am făcut-o numai fiindcă n-aveam nici o altă ocupaţie. Întru câtva, am participat la reorganizarea societăţii, conform noului plan, şi atâta tot. Acum însă ei s-au răzgândit, hotărând în sinea lor că ar fi primejdios să mă elibereze chiar şi pe mine şi se pare că sunt şi eu condamnat.

— O, da, ei nu visează decât condamnări la moarte şi lucrează numai pe bază de instrucţiuni, hârtii prevăzute cu ştampile, semnate de trei oameni şi jumătate; şi, crede-mă, ar fi în stare!

— Aici dumneata, în parte, ai dreptate, în parte însă nu, continuă Stavroghin cu aceeaşi impasibilitate, aproape apatic. Există fără îndoială şi multă fantezie, ca de obicei în asemenea cazuri: un mic grup îşi exagerează statura şi importanţa. Şi dacă vrei să ştii, după părerea mea, tot grupul lor în cazul de faţă se reduce la un singur şi unic personaj, Piotr Verhovenski, şi el este încă prea modest, considerându-se numai un simplu agent al întregii sale societăţi. De altfel, ideea lor de bază nu este mai stupidă decât altele de acest gen. Ei au legături cu Internaţionale, au ştiut să-şi recruteze agenţi în Rusia, ba au descoperit, se pare, şi unele procedee care nu sunt deloc lipsite de originalitate… numai teoretic, bineînţeles. Cât priveşte însă intenţiile lor de aici, trebuie să recunoaştem că mişcarea organizaţiei noastre ruseşti este o afacere atât de obscură şi aproape întotdeauna atât de neaşteptată, imprevizibilă, încât realmente la noi se poate încerca orice. Notează-ţi că Verhovenski este un om tenace.

— O ploşniţă, un ignorant, un imbecil care nu înţelege nimic din ceea ce se petrece în Rusia! strigă mânios Şatov.

— Nu-l cunoşti bine. Este adevărat că în general ei nu prea îşi dau seama ce se petrece în Rusia, dar nu cu mult mai puţin decât mine şi tine; şi-apoi, Verhovenski este un entuziast.

— Verhovenski, entuziast?

— O, da. Există un punct de la care el încetează să mai fie un măscărici şi devine… semidement. Aş vrea să-ţi reamintesc ce mi-a spus într-o zi: „Îţi dai seama cât de puternic

poate fi un om?”. Sunt propriile dumitale cuvinte. Te rog să nu râzi, el este cu adevărat în stare să apese pe trăgaci. Ei sunt convinşi că şi eu sunt un spion. Şi, fiindcă habar n-au cum trebuie să acţioneze, sunt cu toţii foarte dispuşi să-i acuze pe alţii de spionaj.

— Dumitale însă nu ţi-e frică, nu-i aşa?

— N-nu… nu prea… În ce te priveşte însă, situaţia se schimbă. Te-am prevenit ca să-ţi iei toate măsurile. După părerea mea, n-ai de ce să te simţi jignit de faptul că primejdia te ameninţă din partea unor imbecili; inteligenţa aici n-are nici o importanţă: au ridicat ei mâna şi asupra unor oameni mai grozavi decât dumneata şi ca mine. Dar să nu uităm că e unsprezece şi un sfert – îşi privi el ceasul şi se ridică de pe scaun – aş fi vrut să-ţi pun o întrebare de cu totul altă natură.

— Dar te rog! strigă Şatov, sărind brusc de pe scaun.

— Cum adică? îl privi întrebător Nikolai Vsevolodovici.

— Pune, pune întrebarea dumitale, te rog, repetă Şatov cuprins de o emoţie indescriptibilă, dar cu o condiţie: să-mi dai voie să-ţi pun şi eu o întrebare. Te implor… dacă îmi permiţi… eu nu pot… ei, pune întrebarea!

Stavroghin aşteptă câtva timp şi începu:

— Am auzit că te-ai bucurat aici de oarecare influenţă asupra Mariei Timofeevna şi că îi plăcea să te vadă şi să te asculte. Este adevărat?

— Da… mă asculta… bâigui Şatov cam încurcat.

— Am intenţia să anunţ în mod public zilele acestea, aici în oraş, că sunt căsătorit cu ea.

— E posibil aşa ceva? şopti aproape îngrozit Şatov.

— Adică în ce sens? Nu prezintă nici o dificultate; martorii actului de căsătorie sunt aici. Totul s-a petrecut atunci la Petersburg pe cale absolut legală şi normală, iar dacă n-a fost dat nimic în vileag până acum e numai pentru că cei doi singuri martori ai căsătoriei, Kirillov şi Piotr Verhovenski şi, în sfârşit, însuşi Lebeadkin (pe care am plăcerea acum să-l consider ruda mea) şi-au dat atunci cuvântul să tacă.

— Nu m-am gândit la asta… Vorbeşti atât de calm… Dar continuă, te rog! Ascultă, doar n-ai fost constrâns prin forţă să închei această căsătorie, nu-i aşa?

— Deloc, nimeni nu m-a constrâns, zâmbi Nikolai Vsevolodovici, ca răspuns la precipitarea febrilă a lui Şatov.

— Dar ceea ce vorbeşte ea tot timpul despre copilaşul ei? îl zori Şatov ca într-un delir şi fără nici o legătură.

— Vorbeşte despre copilaşul ei? Ei uite, despre asta n-am ştiut nimic, pentru prima oară aud. N-a avut nici un copil şi nici n-ar fi putut avea: Maria Timofeevna e fecioară.

— Ah! Aşa am crezut şi eu! Ascultă!

— Ce e cu tine, Şatov?

Şatov îşi acoperi faţa cu palmele, se întoarse şi, deodată, îl apucă brusc pe Stavroghin de umăr.

— Dar măcar ştii, strigă el, da, ştii măcar pentru ce ai făcut toate acestea şi de ce accepţi acum această pedeapsă?

— Întrebarea dumitale este inteligentă şi usturătoare, dar la rândul meu am de gând să te uimesc: da, aproape ştiu pentru ce m-am căsătorit atunci şi de ce accept această pedeapsă, cum te-ai exprimat.

— Să lăsăm asta… O să mai vorbim altă dată, stai, nu-mi spune nimic; să vorbim despre ceea ce este esenţial, esenţial: te-am aşteptat doi ani.

— Da?

— Te-am aşteptat de mult şi îndelung, şi mereu m-am gândit la dumneata. Eşti singurul om care putea… încă din America ţi-am scris despre asta.

— Ţin minte foarte bine lunga dumitale scrisoare.

— Prea lungă pentru a putea fi citită? De acord; şase foi de hârtie poştală. Taci, taci! Spune-mi: poţi să-mi acorzi încă zece minute, dar acum, îndată… Prea mult te-am aşteptat!

— Poftim, îţi acord o jumătate de oră, dar numai atât, nici un minut în plus, dacă îţi convine.

— Şi cu o condiţie, totuşi, reluă furios Şatov, să renunţi la acest ton. Auzi, eu cer, pretind, în loc să te implor. Înţelegi ce înseamnă să pretinzi, când ar trebui să rogi?

— Înţeleg că în felul acesta dumneata te înalţi deasupra cotidianului, în scopuri superioare, zâmbi uşor Nikolai Vsevolodovici. Dar constat totodată cu durere că eşti într-o stare febrilă.

— Cer, pretind un minimum de respect! strigă Şatov. Respect nu faţă de persoana mea, ducă-se dracului persoana mea, ci faţă de altcineva, măcar în acest moment, pentru cele câteva cuvinte. Suntem două fiinţe care s-au întâlnit într-un infinit… pentru ultima oară în lume. Renunţă la tonul dumitale şi adoptă un ton uman! Măcar o dată în viaţa dumitale vorbeşte cu glas omenesc. N-o cer pentru mine, ci chiar pentru dumneata… Îţi dai seama că trebuie să-mi ierţi această lovitură pe obrazul dumitale, fie chiar şi pentru singurul fapt că ţi-am dat prilejul să descoperi cu această ocazie forţa dumitale nemărginită… Iarăşi acest zâmbet dispreţuitor de om de lume. O, când vei putea să mă înţelegi! Ducă-se dracului marele senior! Înţelege odată că eu pretind, pretind acest lucru; altminteri n-o să vorbesc, n-o să vorbesc în ruptul capului! Surescitarea lui ajungea la paroxism; Nikolai Vsevolodovici se încruntă şi păru că devine mai prudent.

— Dacă am rămas pentru o jumătate de oră, zise el grav şi apăsat, în timp ce clipele îmi sunt acum atât de preţioase, crede-mă, te rog, că am de gând să te ascult cel puţin cu interes şi… sunt convins că voi auzi de la dumneata lucruri necunoscute mie.

Spunând aceasta el se aşeză pe scaun.

— Ia loc! strigă Şatov şi brusc se aşeză şi el.

— Dă-mi voie să-ţi reamintesc totuşi, ţinu să precizeze încă o dată Stavroghin, că începusem să formulez o rugăminte în ce o priveşte pe Maria Timofeevna, care prezintă pentru ea o importanţă deosebită…

— Ei bine? se încruntă brusc Şatov, cu aerul omului întrerupt în momentul cel mai important şi care, chiar dacă se uită la om, nu s-a dumirit încă asupra întrebării lui.

— Nici dumneata nu m-ai lăsat să termin, adăugă surâzând Nikolai Vsevolodovici.

— Prostii, mai pe urmă! făcu un gest dezgustat cu mâna Şatov, înţelegând în sfârşit despre ce era vorba şi reveni imediat la ideea lui.

VII

— Ştii dumneata, începu el ameninţător, aplecându-se înainte pe scaunul său, cu ochii scânteind şi ridicându-şi degetul arătător al mâinii drepte (desigur fără să-şi dea seama), ştii dumneata care popor din lume este astăzi singurul „purtător al dumnezeirii”, care vine să înnoiască şi să salveze lumea în numele unui nou Dumnezeu şi care ţine cheile vieţii şi ale cuvântului celui nou… Ştii dumneata care este acel popor şi cum se numeşte?

— Potrivit formulării dumitale şi tonului cu care ai rostit-o, necesarmente eu trebuie să conchid, şi se pare cât mai repede, că acest popor nu este altul decât poporul rus…

— Te şi văd gata să pufneşti în râs, o, ce neam! se suci din locul lui Şatov.

— Linişteşte-te, te rog; m-am aşteptat în mod precis la ceva de genul ăsta.

— Te-ai aşteptat la ceva de genul acesta? Dar dumitale nu ţi se par cunoscute aceste cuvinte?

— Foarte cunoscute; ghicesc prea bine la ce te gândeşti. Întreaga frază a dumitale, până şi expresia popor „purtător al dumnezeirii”, nu este decât concluzia discuţiei noastre, pe care am avut-o acum doi ani şi mai bine în străinătate, cu puţin înainte de plecarea dumitale în America… Cel puţin, pe cât îmi pot aduce aminte acum.

— Este o frază care-ţi aparţine în întregime dumitale. Şi nu mie. Propria dumitale frază, şi nu numai o încheiere a discuţiei noastre. Nici n-am avut o discuţie „a noastră”: exista un dascăl care rostea nişte vorbe mari şi exista un învăţăcel înviat din morţi. Eu sunt acel învăţăcel, iar dumneata eşti dascălul.

— Dar dacă ne aducem bine aminte, tocmai după aceste cuvinte ale mele dumneata te-ai înregimentat în acea asociaţie şi abia după aceea ai plecat în America.

— Da, ţi-am scris despre asta din America; ţi-am scris despre toate. Da, nu puteam să mă smulg imediat de ceea ce fusesem prins cu trup şi suflet din copilărie, pentru care îmi irosisem lacrimile urii mele… Nu e uşor să-ţi schimbi zeii. Nu te-am crezut atunci, pentru că n-am vrut să cred, şi m-am agăţat pentru ultima oară de această cloacă, de acest hârdău cu lături… Dar sămânţa a rămas în mine şi a încolţit. Spune-mi, dar sincer, ai citit până la capăt scrisoarea mea din America? Poate că n-ai citit-o deloc?

— Am citit trei pagini, primele două şi ultima, cele din mijloc le-am parcurs fugitiv. Tot intenţionam…

— Să lăsăm asta, ducă-se dracului, dădu din mână Şatov. Dacă te-ai lepădat acum de cuvintele acelea, de ceea ce ai spus atunci despre popor, cum de-ai putut să le rosteşti atunci? … Iată ce mă apasă acum.

— Nu glumeam atunci cu dumneata; încercând să te conving, poate că mă gândeam mai mult la mine decât la dumneata, zise enigmatic Stavroghin.

— N-ai glumit! În America am zăcut trei luni pe un aşternut de paie alături de unul… un… nenorocit şi am aflat de la el că în acelaşi timp, adică în timp ce sădeai în inima mea ideea dumnezeirii şi a patriei, în acelaşi timp sau poate chiar în aceleaşi zile umpleai de venin inima acestui nenorocit, acestui maniac, Kirillov… Cultivai în el minciuna şi negaţia şi i-ai împins raţiunea până la marginea nebuniei… Du-te şi-l vezi acum, este opera dumitale… De altfel, l-ai şi văzut.

— În primul rând, îţi voi spune că însuşi Kirillov mi-a declarat chiar adineauri, mi-a declarat că este fericit şi că a atins perfecţiunea. Supoziţia dumitale că toate acestea s-au petrecut în acelaşi timp este aproape exactă; şi totuşi ce dovedeşte asta? Repet, nu vă minţeam atunci nici pe dumneata, nici pe dânsul.

— Dumneata eşti ateu? Acum eşti ateu?

— Da.

— Dar atunci?

— Exact la fel, atunci ca şi acum.

— Nu pentru mine şi faţă de persoana mea am pretins eu respect când am început această discuţie; cu inteligenţa dumitale ar fi fost cazul să înţelegi acest lucru, bâigui revoltat Şatov.

— Nu m-am ridicat chiar după primele cuvinte spuse de dumneata ca să curm discuţia, n-am plecat de la dumneata, ci stau până acum şi îţi răspund cuminte la întrebări. Şi… suport ţipetele dumitale, vasăzică nu te-am lipsit încă de respectul cuvenit.

Şatov îl întrerupse cu un gest:

— Îţi aduci aminte expresia dumitale: „Un ateu nu poate fi rus, acela care devine ateu încetează imediat să fie rus”, îţi aduci aminte?

— Da? păru că-i întoarce cu îndoială întrebarea Nikolai Vsevolodovici.

— Mă întrebi pe mine? Ai uitat? Şi de fapt este una din afirmaţiile cele mai exacte în privinţa trăsăturii specifice principale a spiritului rus, intuită de dumneata. Nu se poate s-o fi uitat! Ba îţi mai amintesc şi altceva, tot atunci ai spus: „Cine nu este ortodox nu poate fi rus”.

— Presupun că asta este o idee slavofilă.

— Nu; slavofilii de astăzi o vor repudia. Oamenii au devenit astăzi mai inteligenţi. Dumneata însă ai mers şi mai departe: dumneata profesai convingerea că nici catolicismul roman nu mai este creştinism; dumneata susţineai că Roma l-a proclamat pe Crist căzut în ispita celei de-a treia ademeniri diavoleşti şi, vestind lumii întregi că Hristos nu poate dăinui pe pământ fără o împărăţie pământească, catolicismul prin însuşi faptul acesta l-a proclamat pe Antihrist şi astfel a dus la pierzanie întreaga lume occidentală. Şi demonstrai că dacă Franţa se zbate în zvârcoliri chinuitoare, ea suferă numai şi numai din vina catolicismului, deoarece a repudiat Dumnezeul roman împuţit, fără a-şi fi aflat însă unul nou. Iată ce-ai fost în stare să vorbeşti atunci! Ţin minte foarte bine discuţiile noastre.

— Dacă aş fi credincios, fără îndoială, aş repeta acest lucru şi acum; n-am minţit atunci vorbind ca un credincios, zise cu seriozitate Nikolai Vsevolodovici. Crede-mă însă, îmi

produce o impresie prea neplăcută această repetare a unor gânduri ale mele din trecut. N-ar fi cazul să încetezi?

— Dacă ai fi credincios? strigă Şatov fără să acorde vreo atenţie rugăminţii acestuia. Dar nu mi-ai spus chiar dumneata că dacă ţi s-ar demonstra matematic că adevărul este în afara lui Hristos ai prefera totuşi să rămâi cu Hristos, decât cu adevărul? Ai spus asta? Ai spus?

— Dar dă-mi voie în sfârşit să-ţi pun şi eu o întrebare, ridică glasul Stavroghin, unde vrei să ajungi cu acest examen nerăbdător şi… plin de ură?

— Examenul acesta va dispărea pentru totdeauna şi nu-ţi va fi reamintit.

— Ţii la ideea dumitale că suntem în afara spaţiului şi timpului?

— Taci! strigă deodată Şatov. Sunt stupid şi nătâng, piară numele meu în ridicol! Însă dă-mi voie să-ţi repet acum ideea dumitale principală de atunci… O, numai zece rânduri, concluzia.

— Repet-o, dacă este vorba numai de o concluzie…

Stavroghin schiţă o mişcare să se uite la ceas, dar se reţinu şi n-o duse la capăt.

Şatov se smuci iar înainte pe scaunul său şi chiar îşi înălţă din nou degetul pentru o clipă.

— Nici un popor, începu el ca şi cum ar fi citit dintr-un text şi continuând totodată să se uite cu o privire cumplită la Stavroghin, nici un popor deocamdată nu s-a organizat pe temeiul principiilor ştiinţei şi ale raţiunii; n-a existat nicicând un asemenea exemplu şi dacă a existat vreodată a fost numai pentru un minut poate, şi numai dintr-o pură prostie. Socialismul prin însăşi esenţa lui trebuie negreşit să fie ateism, fiindcă a proclamat de la început că îşi propune să construiască o societate pe baza unor principii exclusiv ştiinţifice şi raţionale. Acum şi la începutul veacurilor raţiunea şi ştiinţa în viaţa popoarelor au îndeplinit totdeauna doar o funcţie de ordin secundar şi de serviciu; la fel o vor îndeplini şi până la sfârşitul veacurilor. Popoarele se formează şi se mişcă în virtutea unei alte forţe, dominante şi imperative, dar a cărei origine rămâne necunoscută şi inexplicabilă. Forţa aceasta este dorinţa de nestins de a atinge sfârşitul şi care constituie în acelaşi timp negarea acestui sfârşit. Este forma afirmării necontenite şi neobosite a existenţei sale şi a negării morţii. Spiritul vieţii, după cum spune Scriptura, „râurile de apă vie”, a căror secare o prevesteşte ameninţător Apocalipsul. Principiul estetic, cum se exprimă filosofii, principiul etic, cum zic aceiaşi filosofi. „Căutarea lui Dumnezeu”, cum o numesc eu mult mai simplu. Scopul întregii mişcări a masei, la oricare popor şi în oricare perioadă a existenţei sale, constituie numai şi numai căutarea lui Dumnezeu, a unui Dumnezeu al său, negreşit al lui propriu, şi a credinţei în el ca Dumnezeu unic şi adevărat. Dumnezeu este personalitatea sintetică a întregului popor, luat în totalitatea lui, de la începutul şi până la sfârşitul existenţei sale. Niciodată nu s-a întâmplat ca toate popoarele sau mai multe popoare să aibă un Dumnezeu comun, dar întotdeauna s-a întâmplat ca fiecare popor să aibă un Dumnezeu al lui, aparte. Când dumnezeii încep să devină comuni este un indiciu că naţiile respective sunt pe cale de dispariţie. Când dumnezeii devin comuni, ei mor şi moare şi credinţa în ei, odată cu popoarele înseşi. Cu cât un popor e mai puternic, cu atât Dumnezeul e mai specific. Niciodată n-a existat un popor fără religie, adică fără noţiunea de bine şi de rău. Orice popor are noţiunea sa proprie despre bine şi despre rău şi un bine şi un rău al lui propriu. Când noţiunile de bine şi de rău încep să devină comune la mai

multe popoare, atunci încep să dispară popoarele respective şi însăşi deosebirea dintre bine şi rău începe să se şteargă şi să dispară. Niciodată raţiunea n-a fost în măsură să definească binele şi răul sau numai să separe binele de rău, cât de aproximativ, dimpotrivă, întotdeauna, spre ruşinea ei, le-a confundat într-un mod lamentabil; iar ştiinţa oferea soluţii fondate pe forţa brutală. Se distinge în această privinţă mai ales semiştiinţa, cel mai cumplit flagel al omenirii, mai cumplit decât molima, foametea şi războiul, un flagel necunoscut până-n secolul nostru. Semiştiinţa este un despot cum n-a existat niciodată până acum. Un despot care-şi are slujitorii lui, sacerdoţi şi sclavi; un despot în faţa căruia totul s-a prosternat cu dragoste şi superstiţie, cum nimeni nu şi-ar fi putut imagina până acum, în faţa căruia tremură chiar şi ştiinţa însăşi şi-i cântă în strună într-un mod ruşinos. Toate acestea sunt propriile dumitale cuvinte, Stavroghin, cu excepţia cuvintelor despre semiştiinţă; acestea îmi aparţin, le-am adăugat de la mine pentru că eu însumi nu sunt decât semiştiinţă întruchipată şi deci am motive însutite şi puternice s-o urăsc. În ce priveşte ideile, ba chiar şi cuvintele dumitale, n-am schimbat nimic, nici măcar o silabă.

— Nu cred să nu le fi schimbat chiar deloc, observă prudent Stavroghin, le-ai recepţionat cu pasiune şi cu aceeaşi pasiune le-ai denaturat, fără să-ţi dai seama. Simplul fapt că reduci noţiunea de Dumnezeu la un simplu atribut al naţiei…

Începuse deodată să-l observe pe Şatov cu atenţie deosebit de accentuată, urmărind cu un interes crescut nu atât ceea ce spunea el, cât mai ales figura lui.

— Reduc noţiunea de Dumnezeu până la un atribut al naţiei? strigă vehement Şatov. Dimpotrivă, înalţ poporul până la Dumnezeu. Dar, mă rog, a fost cândva şi altfel? Poporul este trupul lui Dumnezeu. Orice popor numai într-atât şi atâta timp există ca popor, cât timp îşi are un Dumnezeu al său, excluzând neîmpăcat orice alt Dumnezeu din lume; cât timp are credinţa în faptul că prin Dumnezeul său îi va învinge şi îi va izgoni din lume pe toţi ceilalţi dumnezei. Această credinţă o aveau toţi de la începutul veacurilor, cel puţin toate popoarele mari, toate popoarele care cât de cât s-au afirmat în istorie, toate popoarele care s-au aflat în fruntea omenirii. Imposibil să lupţi contra faptelor. Evreii n-au trăit decât pentru a-l aştepta pe Dumnezeul cel adevărat şi au lăsat lumii un Dumnezeu adevărat. Grecii antici au divinizat natura şi au testat lumii religia lor, adică filosofia şi arta. Roma şi-a zeificat poporul personificându-l în structura de stat şi a lăsat moştenire popoarelor statul. Franţa, în decursul îndelungatei sale istorii, n-a fost decât întruchiparea şi dezvoltarea ideii Dumnezeului roman, şi dacă s-a lepădat în sfârşit de Dumnezeul său roman, aruncându-l în genune, şi a căzut în ateism, care deocamdată poartă la ei numele de socialism, n-a făcut-o decât pentru că ateismul este totuşi mai sănătos decât catolicismul roman. Dacă un popor mare nu are credinţa că el este singurul deţinător al adevărului (unic şi exclusiv), dacă nu are credinţa că numai el este capabil şi chemat să-i învie pe toţi şi să-i salveze prin adevărul lui, acest popor încetează imediat de a mai fi un popor mare şi devine un simplu material etnografic. Un popor cu adevărat mare nu se va împăca niciodată cu un rol secundar în societatea umană, şi nici chiar cu un rol de prim ordin, ci va râvni negreşit şi exclusiv la un rol mai de frunte. Cine pierde o asemenea credinţă nu mai constituie un popor. Dar adevărul e unul singur şi prin urmare numai unul dintre popoare poate avea un Dumnezeu adevărat, chiar dacă celelalte popoare au şi ele dumnezeii lor deosebiţi şi mari. Singurul popor „purtător de Dumnezeu” este poporul rus şi… şi… dar nu se poate să mă crezi chiar atât de prost, Stavroghin, zbieră el deodată furios, drept un imbecil care nu este în stare nici măcar să deosebească dacă vorbele sale

în această clipă sunt o veche pălăvrăgeală decrepită, pe care au măcinat-o toate morile slavofile din Moscova, sau dacă reprezintă un cuvânt absolut nou, ultimul cuvânt, singurul cuvânt de înnoire şi de renaştere şi… şi… ce-mi pasă mie de râsul dumitale în această clipă? Ce-mi pasă mie că nu mă înţelegi deloc, absolut deloc, nu înţelegi nici un cuvânt, nici un sunet! … O, cum detest eu în această clipă şi râsul dumitale trufaş şi privirea dumitale plină de orgoliu!

Şatov sări de pe locul său; făcuse şi spume la gură.

— Dimpotrivă, Şatov, dimpotrivă, zise Stavroghin neobişnuit de grav şi de reţinut, fără să se ridice de pe scaun, dimpotrivă, cuvintele dumitale înflăcărate au avut darul să-mi evoce amintiri deosebit de puternice. În cuvintele dumitale recunosc propria mea stare de spirit de acum doi ani şi de data aceasta eu nu-ţi voi spune, ca adineauri, că dumneata ai exagerat în privinţa ideilor mele de atunci. Ba mi se pare că ele au sunat şi mai tăios, şi mai intransigent; şi te rog pentru a treia oară să mă crezi că tare aş fi vrut să se confirme tot ce-am spus, până la ultimul cuvânt, dar…

— Dar ai nevoie de iepure?

— Poftim?

— O expresie josnică de-a dumitale, râse cu răutate Şatov, aşezându-se la loc: „Ca să prepari un sos de iepure, ai nevoie de iepure; ca să crezi în Dumnezeu, ai nevoie de un Dumnezeu”. Se zice că la Petersburg îl parafrazai pe Nozdrev, care voia să prindă iepurele apucându-l de picioarele dinapoi.

— Ba nu, acela se lăuda că l-ar fi prins aievea. Apropo, dă-mi voie totuşi să te deranjez cu o întrebare, mai ales că am impresia că am acum pe deplin drept să ţi-o pun. Spune-mi: iepurele dumitale e prins sau tot mai aleargă?

— Îţi interzic să mă chestionezi în felul acesta! Întreabă-mă în alţi termeni, alţi, alţi termeni! se înfioră deodată Şatov începând să tremure.

— Bine, să te întreb în alţi termeni, îl privi aspru Nikolai Vsevolodovici. Voiam doar să ştiu: dumneata personal crezi sau nu crezi în Dumnezeu?

— Eu cred în Rusia, eu cred în ortodoxia ei… Eu cred în trupul lui Hristos… Eu cred că a doua venire a Lui se va săvârşi în Rusia. Eu cred… bâigui Şatov, intrat în paroxismul exaltării.

— Dar în Dumnezeu? În Dumnezeu?

— Eu… Eu voi crede în Dumnezeu.

Nici un muşchi nu tresări pe faţa lui Stavroghin. Şatov se uita la el ţintă, cu ochi sfidători, ca şi cum ar fi vrut să-l transforme în scrum cu privirea-i scânteietoare.

— În definitiv, eu nu ţi-am spus că nu cred absolut deloc! strigă el în sfârşit. Eu semnalez numai că nu sunt decât o carte nenorocită, plicticoasă şi altceva nimic deocamdată, deocamdată… Dar las’ să piară numele meu! Nu e vorba de mine acum, ci de dumneata… Eu nu sunt decât un om lipsit de har şi pot doar să-mi dau sângele şi nimic mai mult, ca orice om lipsit de har. Piară şi sângele meu! Eu vorbesc despre dumneata, doi ani te-am aşteptat… Pentru dumneata ţopăi eu aici de o jumătate de oră despuiat. Dumneata, numai

dumneata ai putea să înalţi acest steag! …

Nu-şi termină gândul şi, deznădăjduit, se sprijini cu coatele de masă, apucându-se de cap cu amândouă mâinile.

— Numai fiindcă veni vorba, din simplă curiozitate aş vrea să te întreb, îl întrerupse brusc Stavroghin: De ce oare toată lumea vrea să-mi pună în mâini nu ştiu ce steag? Piotr Verhovenski este convins şi el că eu aş putea „să le ridic steagul”, cel puţin aşa mi-a spus. Şi-a băgat în cap că eu aş putea să joc pentru ei rolul unui Stenka Razin, dată fiind „aptitudinea mea extraordinară pentru crimă”, sunt chiar cuvintele lui.

— Cum? întrebă Şatov. „Dată fiind aptitudinea dumitale extraordinară pentru crimă?”

— Exact.

— Hm. Dar este adevărat că dumneata, surâse el răutăcios, este adevărat că dumneata făceai parte la Petersburg dintr-o societate secretă de indivizi cu înclinaţii de bestialitate senzuală? Este adevărat că marchizul de Sade ar fi avut ce învăţa de la dumneata? Este adevărat că ademeneai copii ca să-i murdăreşti? Vorbeşte, şi să nu îndrăzneşti să minţi, strigă el ieşindu-şi complet din fire. Nikolai Stavroghin nu poate minţi în faţa lui Şatov, care l-a pălmuit! Spune totul, şi dacă este adevărat, te voi ucide imediat, pe loc!

— Am spus asemenea cuvinte, dar nu m-am atins de copii, zise Stavroghin, abia după o lungă tăcere. Pălise şi în ochi i se iviră săgeţi aprinse.

— Ai spus-o totuşi! continuă autoritar Şatov, fără să-şi ia ochii scânteietori de pe chipul lui. Este adevărat că ai afirmat că nu faci nici o deosebire între o mârşăvie oarecare de senzualitate bestială şi orice faptă de sublimă generozitate, fie chiar şi una ce comportă sacrificiul suprem pentru binele omenirii? Este adevărat că la ambii aceşti poli ai găsit o coincidenţă a frumuseţii, o similitudine a voluptăţii?

— E imposibil de răspuns la asemenea întrebări… nu vreau să răspund, murmură Stavroghin care, deşi ar fi putut prea bine să se ridice şi să plece, nu se ridica şi nu pleca totuşi.

— Nici eu nu ştiu de ce e răul odios, iar binele e sublim, dar ştiu de ce sentimentul acestei deosebiri se şterge şi dispare la domni ca Stavroghin, nu se lăsă Şatov, care tremura continuu, vrei să-ţi spun de ce te-ai căsătorit atunci într-un fel atât de infam şi de ticălos? Tocmai pentru că aici absurdul şi infamia mergeau până la genialitate! O, nu este în firea dumitale să rătăceşti pe marginea abisului, ci te arunci hotărât cu capul în el. Te-ai căsătorit din pasiune pentru supliciu, din pasiune pentru remuşcări, din voluptate morală. Cuprins de un paroxism nervos… Sfidarea bunului-simţ era prea ademenitoare şi n-ai rezistat! Stavroghin şi o biată şchioapă, săracă lipită pământului, cu trupul pirpiriu şi mintea rătăcită. Când l-ai muşcat pe guvernator de ureche, ai simţit vreo voluptate? Ai simţit? Cuconaş trândav şi pierde-vară ce eşti, ai simţit?

— Eşti un psiholog, păli din ce în ce mai mult Stavroghin, deşi în privinţa cauzelor căsătoriei mele greşeşti întru câtva… Cine a putut totuşi să-ţi procure toate aceste informaţii, schiţă el un surâs cam forţat, Kirillov probabil? Dar el n-a luat parte…

— Te-ai îngălbenit?

— În definitiv, ce vrei de la mine? ridică în sfârşit vocea Nikolai Vsevolodovici. De-o

jumătate de oră stau sub biciul dumitale şfichiuitor. Ai fi putut să mă laşi cel puţin să plec în mod politicos… dacă într-adevăr nu ai un motiv rezonabil să procedezi cu mine în felul acesta.

— Un motiv rezonabil?

— Bineînţeles. Cred că era de datoria dumitale să-mi spui cel puţin ce scop urmăreşti. Am tot aşteptat s-o faci, dar până acum n-am văzut nici o pornire turbată. Te rog, descuie-mi poarta.

Cu aceste cuvinte el se ridică de pe scaun. Şatov se repezi nebun în urma lui.

— Sărută pământul, scaldă-l cu lacrimile tale, cere-i iertare! strigă el scuturându-l de umăr.

— Şi totuşi, nu te-am ucis… în dimineaţa aceea… Şi mi-am ascuns mâinile la spate… zise aproape cu durere Stavroghin, plecându-şi privirea.

— Termină-ţi gândul, termină-l! Ai venit să mă previi despre primejdia care mă paşte, m-ai lăsat să vorbesc, mâine vrei să-ţi dai în vileag căsătoria în mod public! … Parcă nu văd eu după chipul dumitale că te încearcă acum un nou gând teribil… Stavroghin, de ce sunt eu condamnat să cred în dumneata pe veci? Aş fi putut oare vorbi în felul acesta cu altcineva? Eu sunt un om auster, dar nu m-am temut să mă arăt gol: Stavroghin era cel care mă asculta. Nu m-am temut să caricaturizez o idee măreaţă atingându-mă de ea, fiindcă îi vorbeam tocmai lui Stavroghin… Crezi că n-am să sărut urmele paşilor dumitale după ce vei pleca? Nu sunt în stare să te smulg din inima mea, Nikolai Stavroghin!

— Îmi pare rău, dar nu pot să te iubesc, Şatov, zise cu răceală Nikolai Vsevolodovici.

— Ştiu că nu poţi şi ştiu că nu minţi. Ascultă, aş putea repara totul: îţi voi procura iepurele!

Stavroghin tăcea.

— Dumneata eşti ateu pentru că eşti aristocrat, ultimul aristocrat. Nu mai ştii să discerni binele de rău, pentru că ai încetat să-ţi înţelegi poporul. Vine o nouă generaţie, ieşită direct din inima poporului, şi n-o vom cunoaşte deloc nici dumneata, nici alde Verhovenski, fiul ca şi tatăl, nici eu, pentru că şi eu sunt un domn, eu, fiul lacheului vostru iobag Paşka… Ascultă, caută-l pe Dumnezeu pe căile muncii; totul aici stă; sau, dacă nu, dispari; dispari ca un mucegai; găseşte-l prin muncă.

— Pe Dumnezeu prin muncă? Ce muncă?

— Prin muncă ţărănească. Du-te, leapădă-ţi bogăţiile… Aha! râzi, ţi-e frică de ridicol?

Stavroghin însă nu râdea.

— Crezi că Dumnezeu poate fi aflat prin muncă şi anume prin muncă ţărănească? repetă el reflectând, ca şi cum într-adevăr ar fi auzit ceva nou şi serios, ce merita să fie luat în considerare. Apropo, trecu el brusc la o altă idee, m-ai făcut să-mi amintesc acum: ştii oare că eu nu sunt deloc bogat, încât nici n-aş avea ce lepăda? Aproape că nu sunt în stare să-i asigur nici viitorul Mariei Timofeevna… Şi încă ceva: venisem cu intenţia să te rog, dacă se poate, s-o ocroteşti şi pe viitor pe Maria Timofeevna, pentru că eşti singurul om care poate avea oarecare influenţă asupra minţii ei sărmane… Spun asta pentru orice

eventualitate…

— Bine, bine, în privinţa Mariei Timofeevna, dădu din mână Şatov, ţinând în cealaltă lumânarea, bine, pe urmă, se înţelege de la sine… Ascultă, du-te la Tihon.

— La cine?

— La Tihon. Tihon e un fost arhiereu. Din motive de sănătate s-a retras şi locuieşte în tihnă aici în oraş, în raza oraşului, la mănăstirea Naşterii Domnului din cartierul mărginaş Efimievo.

— Şi ce e cu el?

— Ce să fie! Umblă la el tot felul de lume. Du-te; ce te costă? Ce ai de pierdut?

— Aud pentru prima oară şi… niciodată n-am cunoscut asemenea oameni. Îţi mulţumesc, mă voi duce.

— Pe aici, lumină Şatov coborând înaintea lui pe scară. Poftim! deschise el larg portiţa spre stradă.

— Nu voi mai veni niciodată la tine, Şatov, zise încet Stavroghin, păşind pe poartă.

Întunericul şi ploaia domneau afară ca şi înainte.

Capitolul al doilea.

Noaptea (continuare)

I.

Străbătu toată strada Bogoiavlenskaia; apoi ajunse la un urcuş, picioarele îi alunecau în noroi şi deodată în faţa lui se deschise un spaţiu larg, cenuşiu, ce părea gol – râul. Casele făcură loc bojdeucilor, strada dispăru într-un noian de ulicioare. Nikolai Vsevolodovici merse îndelung pe lângă garduri, fără a se depărta de malul apei, dar îşi găsea drumul cu siguranţă şi poate chiar fără să fie prea mult preocupat de acest lucru. Gândurile lui erau îndreptate în cu totul altă parte şi se uită cu mirare în jurul său, când, revenind din profunda-i îngândurare, se pomeni aproape în mijlocul podului nostru de pontoane, lung şi umed. Jur-împrejur, nici ţipenie, încât i se păru cu totul ciudat că la un moment dat auzi pe neaşteptate aproape de cotul său un glas politicos, familiar, destul de plăcut de altfel, cu acel accent sacadat dulceag, pe care îl afectează la noi târgoveţii prea civilizaţi sau tinerii vânzători cârlionţaţi din Gostinnâi Read.

— Îmi îngăduiţi, stimate domn, să profit de umbrela dumneavoastră?

Într-adevăr, o siluetă se strecură sau numai avu aerul că se strecoară sub umbrela lui. Vagabondul păşea alături de el aproape „simţindu-l cu cotul”, cum se exprimă ostaşii. Încetinindu-şi pasul, Nikolai Vsevolodovici se aplecă puţin ca să-l poată vedea pe necunoscut, pe cât era posibil acest lucru în întuneric; un om de statură mijlocie, cu înfăţişarea unui târgoveţ chefliu; era îmbrăcat destul de prost şi deloc potrivit pentru timpul rece; avea părul zburlit şi puţin creţ şi purta o şapcă de postav cu cozorocul pe jumătate desprins. Părea să fie un brunet uscăţiv şi cu faţa smeadă; avea ochii mari, desigur negri, cu un luciu puternic şi cu sclipiri gălbui, ca la ţigani; chiar şi în întuneric se ghicea acest lucru. De vreo patruzeci de ani ca vârstă şi deloc beat.

— Mă cunoşti? întrebă Nikolai Vsevolodovici.

— Domnul Stavroghin, Nikolai Vsevolodovici; mi-ai fost arătat duminica trecută în staţie când s-a oprit trenul, afară de faptul că am auzit de dumneavoastră şi înainte.

— De la Piotr Stepanovici? Tu… tu eşti Fedka-Ocnaşul?

— Botezat am fost Feodor Feodorovici; maică-mea care m-a născut trăieşte şi astăzi prin locurile acestea, o bătrânică uitată de Dumnezeu, cu un picior în groapă, se roagă pentru noi lui Dumnezeu zi şi noapte, ca să nu-şi irosească timpul bătrâneţii zăcând degeaba pe cuptor.

— Eşti evadat din ocnă?

— Adică mi-am schimbat cariera. M-am lepădat de cărţi şi clopote şi de toate treburile bisericeşti, fiindcă am fost trimis pe drumul ocnei pe viaţă. Dar era puţin cam lung pentru mine.

— Şi ce faci pe aici?

— Păi ce să fac, trece ziua, trece noaptea şi cam asta e toată viaţa. Şi unchiul nostru şi-a încheiat zilele săptămâna trecută în puşcăria de aici pentru bănuţi falşi. Şi uite, făcându-i parastasul, două duzini de pietre am împărţit la câini – atâta treabă am avut până acum, deocamdată. Afară de asta, Piotr Stepanovici mă ţine cu nădejdea să capăt buletin de identitate de negustor ca să pot umbla prin toată Raseia, şi uite aştept să se împlinească făgăduiala lui mărinimoasă. Pentru că, zice, tăticu te-a pierdut atunci la cărţi la clubul inglez; de aceea, zice, eu găsesc fapta aceasta neomenoasă lipsită de dreptate. Ai bunătatea, domnule, şi fericeşte-mă cu trei rubluşoare ca să am cu ce-mi încălzi măruntaiele la ceainărie.

— Vasăzică mă pândeai; nu-mi place. Din ordinul cui?

— Despre ordin nici nu poate fi vorba; din partea nimănui. Ştiam însă omenia dumneavoastră, cunoscută de toată lumea. Veniturile noastre, după cum ştiţi, sunt ca un smoc de fân sau o furcă în sân. Vinerea trecută m-am îndopat cu plăcinte ca Mârtan cu săpun şi de atunci o zi n-am mâncat, a doua zi am fost adăstat, iar a treia zi iar n-am mâncat. Apă în râu găseşti câtă vrei, cresc în burtă caraşi şi brotăcei… Şi de aceea mă rog dumneavoastră să binevoiţi a nu mă lăsa fără milă oblăduitoare; am aici pe aproape o cumetrică care însă nu m-ar primi fără nişte rubluşoare.

— Ţi-a promis ceva din partea mea Piotr Stepanovici?

— Nu c-ar fi promis, dar spunea că pot, la nevoie, să vă fiu de folos domniei voastre, dacă se iveşte vreo trebuinţă oarecare, de pildă; dar cum şi ce anume nu mi-a spus, care vasăzică, mai exact, pentru că Piotr Stepanovici mă încearcă în fel şi chip de probă în răbdare căzăcească şi nu prea-mi arată mare încredere.

— De ce adică?

— Piotr Stepanovici e un astrolom şi cunoaşte toate planidele Domnului, dar nici el nu e fără cusur. Mă înfăţişez înaintea dumneavoastră, domnule, ca înaintea lui Dumnezeu cel adevărat, pentru că am auzit multe despre dumneavoastră. Una este Piotr Stepanovici, cu totul altceva sunteţi dumneavoastră, domnule. Dumnealui dacă a hotărât despre un om că e

un ticălos, apoi din vorba asta nu-l mai scoate, nimic altceva nu vrea să ştie. Sau dacă a apucat să spuie – un prost, apoi pe omul acela tot prost îl face. Dar poate că eu sunt prost numai în zilele de marţi şi miercuri, iar joia sunt mai deştept decât dânsul. Şi uite aşa se face că ştiind despre mine cum tânjesc grozav după un buletin, pentru că în Raseia nu-i chip să fie cineva fără acte, dumnealui crede că mi-a robit sufletul. Piotr Stepanovici este omul, trebuie să-ţi spun, domnule, care duce o viaţă uşoară pe lumea asta, pentru că are despre oameni o idee inventată şi trăieşte pe urmă cu ei conform acestei invenţii. Unde mai pui că e şi foarte zgârcit. Dumnealui crede că fără cuvântul dumisale nu voi îndrăzni să vă bat la cap. Eu însă, domnule, în faţa dumneavoastră îs ca în faţa Celui-de-Sus – uite, a patra noapte vă aştept pe domnia voastră pe acest pod, numai ca să ştie că şi fără dumnealui aş putea să-mi găsesc pe îndelete un drum propriu. Căci aşa cred eu, mai bine să mă închin cizmei, decât unei opinci.

— Dar cine ţi-a spus că aş putea trece pe pod noaptea?

— Apoi lucrul acesta, mărturisesc, l-am aflat cu totul din întâmplare, mai mult din prostia căpitanului Lebeadkin, pentru că ăsta nu e în stare să-şi ţină gura deloc… Încât cele trei rublişoare din partea dumneavoastră ar veni cam câte una pentru cele trei zile şi trei nopţi de plictiseală. Şi că m-a pătruns ploaia nu mai punem la socoteală, n-avem nici o pretenţie pentru asta.

— Eu o iau la stânga, tu la dreapta; am trecut podul. Ascultă, Feodor, îmi place ca o vorbă spusă de mine să fie înţeleasă o dată pentru totdeauna; nu-ţi dau nici o copeică şi pe viitor să nu-mi mai ieşi în cale nici pe pod şi nici în alt loc, n-am nevoie de tine şi nici nu voi avea, iar dacă nu mă asculţi – te leg burduf şi te dau pe mâna poliţiei. Marş!

— Ia te uită, cel puţin pentru că v-am ţinut tovărăşie aruncaţi-mi ceva, v-am înveselit drumul.

— Hai, şterge-o!

— Dar măcar cunoaşteţi drumul? E un păienjeniş de străduţe întortocheate… Aş putea să vă fiu de folos; pentru că oraşul acesta e aşezat fără nici o noimă, de parcă dracul în coş l-a purtat şi ţopăind din coş l-a răsturnat.

— Bagă de seamă, te rog! se întoarse mânios Nikolai Vsevolodovici.

— Poate că vă răzgândiţi, domnule; nu e greu să nedreptăţeşti un biet orfan.

— Cum văd, eşti cam prea sigur de tine!

— Eu, domnule, sunt sigur de dumneavoastră, cât despre mine, nu prea.

— Nu am nevoie de dumneata, ţi-am spus!

— Dar eu am nevoie de dumneavoastră, domnule, aici e buba. Vă aştept la întoarcere, fie.

— Pe cuvânt de onoare: dacă te mai găsesc aici – te leg.

— Atunci să-mi pregătesc şi o cingătoare. Drum bun, domnule. Oricum, l-aţi încălzit pe un biet orfan sub umbrelă, numai pentru atât şi vă voi fi recunoscător până la mormânt.

Fedka rămase în urmă. Nikolai Vsevolodovici ajunse la destinaţie cam îngrijorat. Acest om picat din cer era absolut convins că îi era necesar şi chiar foarte grăbit să i-o spună cu

toată neobrăzarea. În general, nu se prea sinchisea de el, după câte se părea. Nu era exclus însă ca vagabondul să nu-i fi spus numai minciuni şi-şi oferea serviciile din proprie iniţiativă şi oarecum fără ştirea lui Piotr Stepanovici. Sub acest aspect chestiunea devenea într-adevăr destul de interesantă.

II.

Casa spre care se îndrepta Nikolai Vsevolodovici se afla într-o fundătură pustie, străjuită de nişte garduri, în spatele cărora se întindeau grădinile de zarzavat, literalmente la marginea oraşului. Era o căsuţă de lemn singuratică, de curând construită şi cu pereţii încă necăptuşiţi în scânduri. La una dintre ferestre obloanele fuseseră anume lăsate deschise, iar pe pervaz ardea o lumânare, evident cu scopul de a-i servi drept far musafirului întârziat în seara aceea. La o distanţă de vreo treizeci de paşi Nikolai Vsevolodovici observă pe pridvor silueta unui om de statură înaltă, probabil stăpânul casei, ieşit să scruteze nerăbdător drumul. Se auzi şi vocea lui nerăbdătoare şi oarecum timidă:

— Dumneavoastră sunteţi? Dumneavoastră?

— Eu sunt, răspunse Nikolai Vsevolodovici, dar nu înainte de a fi ajuns la pridvor şi de a-şi fi închis umbrela.

— În sfârşit! se agită fără rost căpitanul Lebeadkin, căci el era. Permiteţi-mi să vă preiau umbreluţa; ce vreme urâtă; o desfac aici pe duşumea, în colţ. Poftim, poftim.

Uşa din vestibul care dădea spre camera luminată cu două lumânări era larg deschisă.

— Dacă nu mă preveneaţi atât de categoric că veniţi neapărat, aş fi renunţat să vă mai aştept.

— E ora unu fără un sfert, se uită la ceas Nikolai Vsevolodovici, intrând în cameră.

— Afară plouă şi distanţa e mare… N-am nici ceas, iar din fereastră nu văd decât grădini, încât… sunt în urma evenimentelor… N-o spun cu reproş, cum aş îndrăzni, cum mi-aş permite aşa ceva, ci doar ca să-mi arăt nerăbdarea, care mă roade de o săptămâna întreagă, ca să se rezolve… în sfârşit.

— Poftim?

— Ca să-mi cunosc soarta, Nikolai Vsevolodovici. Vă rog, luaţi loc.

El se înclină, arătând un loc la măsuţa din faţa canapelei.

Nikolai Vsevolodovici cercetă cu privirea încăperea; era o cameră minusculă, scundă; ca mobilier avea numai strictul necesar: câteva scaune, o canapea de lemn, două măsuţe de lemn de tei, una lângă canapea, alta într-un colţ, acoperită cu faţă de masă, pe care, sub un şervet imaculat, se desenau contururile unui aranjament de cină. De altfel, toată camera era ţinută se pare într-o mare curăţenie. De vreo opt zile căpitanul Lebeadkin nu pusese pic de băutură în gură; cam tras şi gălbejit la faţă, avea privirea neliniştită, plină de curiozitate şi vizibil nedumerită: era prea evident că nici el nu ştia încă ce ton să adopte în această convorbire şi care să-i fie cât mai avantajos.

— Vedeţi, arătă el cu un gest încăperea, trăiesc ca Zosima. Cumpătare, singurătate şi sărăcie – legământul vechilor cavaleri.

— Crezi că vechii cavaleri de altădată făceau asemenea legăminte?

— Am greşit poate? Vai, sunt cam lipsit de binefacerile culturii! Am dat cu piciorul la toate! Mă credeţi, Nikolai Vsevolodovici, abia aici pentru prima oară mi-am venit în fire, trezindu-mă din păcătoşenia mea, nici un păhărel, nici o picătură! Am un colţ al meu şi şase zile simt harurile conştiinţei netulburate, chiar şi pereţii miros a smoală, amintindu-mi de natură. Şi ce-am fost eu, ce-am fost eu?

Noaptea rătăcesc fără popas, Ziua umblu tot cu limba scoasă, după expresia genială a poetului! Dar… v-a cam pătruns ploaia… Nu doriţi un ceai?

— Nu te deranja.

— Samovarul l-am ţinut în clocot de la ora opt, dar… acum s-a stins… ca orice pe lume. Se zice că şi soarele la rându-i se va stinge… Deşi, dacă trebuie, pregătesc totul îndată, Agafia nu doarme.

— Spune-mi, Maria Timofeevna…

— E aici, aici, se grăbi să confirme în şoaptă Lebeadkin. Doriţi s-o vedeţi? arătă el cu capul spre uşa închisă ce da în cealaltă cameră.

— Nu doarme?

— Nu, nu, cum se poate? Dimpotrivă, de cu seară vă tot aşteaptă, şi când a aflat adineauri, imediat a început să se gătească, îşi strâmbă el gura într-un zâmbet glumeţ, dar se şi stăpâni îndată.

— Cum se simte în general? întrebă încruntându-se Nikolai Vsevolodovici.

— În general? După cum ştiţi (el ridică din umeri compătimitor), iar acum… acum stă şi dă în cărţi…

— Bine, mai târziu; mai întâi să termin cu dumneata.

Nikolai Vsevolodovici se aşeză pe un scaun.

Căpitanul nu mai îndrăzni să se aşeze pe canapea, ci imediat îşi trase un alt scaun şi, într-o aşteptare înfrigurată, se aplecă încordat înainte, gata să asculte.

— Ce ai acolo în colţ sub şervet? băgă de seamă deodată Nikolai Vsevolodovici.

— Acolo? se întoarse şi Lebeadkin. Din dărnicia dumneavoastră, ca să zic aşa, pentru sărbătorirea mutării în casă nouă, ţinând seama totodată şi de drumul foarte lung, precum şi de fireasca oboseală, chicoti el înduioşat, apoi se sculă de la locul lui şi, apropiindu-se în vârful picioarelor, grijuliu şi respectuos, dădu la o parte şervetul de pe masă. Era pregătită o gustare: şuncă, friptură rece de viţel, sardele, brânză, o carafă mică verzuie şi o sticlă lunguiaţă de bordo; toate fuseseră aranjate cu mare grijă şi pricepere, în desăvârşită curăţenie, aproape cu eleganţă.

— Dumneata ai pregătit toate astea?

— Eu. De ieri încă şi cu tot ce am putut, în cinstea dumneavoastră… Maria Timofeevna, după cum ştiţi, în privinţa aceasta e indiferentă. Principalul este că totul s-a făcut din dărnicia dumneavoastră, vă aparţine, cum s-ar zice; dumneavoastră sunteţi aici stăpân, şi nu eu; eu, ca să zic aşa, nu sunt decât împuternicitul dumneavoastră, pentru că, orice s-ar zice, Nikolai Vsevolodovici, sunt totuşi un spirit independent! N-o să mă privaţi, sper, de

acest ultim avut al meu! încheie el înduioşat.

— Hm! … Ai face bine să te aşezi totuşi.

— Re-cu-nos-că-tor, recunoscător, dar mai bine independent! (El se aşeză.) Ah, Nikolai Vsevolodovici, în inima aceasta s-a adunat atâta clocot, încât nici nu mai ştiam cum să vă aştept! Iată, acum îmi veţi hotărî soarta şi… soarta acestei nenorocite, iar încolo… încolo ca pe vremuri, ca odinioară, îmi voi revărsa tot ce simt, ca acum patru ani! Pe atunci îmi făceaţi chiar onoarea să mă ascultaţi, îmi citeaţi versurile… N-are a face că pe atunci îmi ziceau că sunt Falstaff-ul dumneavoastră din Shakespeare, dumneavoastră aţi însemnat atât de mult în viaţa mea! … Căci şi acum sunt cuprins de o mare frică şi numai de la dumneavoastră mă pot aştepta la un sfat şi la lumină. Piotr Stepanovici procedează cu mine în mod îngrozitor!

Nikolai Vsevolodovici îl asculta cu multă curiozitate, scrutându-l cu privirea. Era evident că Lebeadkin, deşi încetase să bea, se afla totuşi departe de ceea ce se cheamă o stare armonioasă, echilibrată. În psihicul unor asemenea beţivi inveteraţi se înrădăcinează în cele din urmă pentru totdeauna o stare de incoerenţă, de zăpăceală, un fel de dezaxare apropiată de sminteală, ceea ce nu-i împiedică să mintă, să înşele şi să trişeze la nevoie, aproape tot atât de bine ca şi alţii.

— Văd că nu te-ai schimbat deloc, căpitane, în aceşti patru ani şi mai bine, zise ceva mai binevoitor Nikolai Vsevolodovici. Este adevărat probabil că a doua jumătate din viaţa omului se compune de obicei numai din nişte deprinderi acumulate în prima ei jumătate.

— Ce cuvinte sublime! Rezolvaţi enigma vieţii! strigă căpitanul, pe jumătate viclean, dar pe jumătate sincer cuprins de un entuziasm nespus, pentru că era un mare amator de vorbe de spirit. Din toate cuvintele dumneavoastră, Nikolai Vsevolodovici, mi-a rămas întipărită în memorie mai ales o expresie pe care aţi folosit-o încă de la Petersburg: „Trebuie să fii într-adevăr un om mare, ca să poţi rezista chiar şi împotriva bunului-simţ”. Asta e!

— În egală măsură şi un imbecil.

— Mă rog, fie şi un imbecil, dar toată viaţa dumneavoastră aţi strălucit prin vorbe de spirit, iar ei? Să spună Liputin, de exemplu, sau Piotr Stepanovici măcar ceva, ceva asemănător! O, cât de barbar a procedat cu mine Piotr Stepanovici! …

— Dar şi dumneata, căpitane, dumneata cum te-ai comportat?

— Starea de ebrietate, la care mai adăugaţi şi liota de duşmani! Dar acum toate acestea au trecut şi eu renasc ca un şarpe. Nikolai Vsevolodovici, ştiţi că eu îmi scriu testamentul şi că l-am şi scris?

— Interesant. Dar ce laşi prin acest testament şi cui?

— Patriei, umanităţii şi studenţilor. Nikolai Vsevolodovici, am citit în ziare biografia unui american. Şi-a lăsat toată averea lui imensă fabricilor şi ştiinţelor pozitive; scheletul său l-a testat studenţilor academiei de acolo, iar pielea şi-a lăsat-o pentru a fi întinsă pe tobă, cu condiţia ca zi şi noapte un toboşar să bată pe ea imnul naţional american. Vai, noi suntem nişte pigmei în comparaţie cu zborul avântat al gândirii Statelor Nord-Americane; Rusia este un joc al naturii, dar nu al inteligenţei. Să încerc numai să testez pielea pentru toba regimentului de infanterie Akmolinsk, în care am avut onoarea să-mi încep cariera

militară, cu dispoziţia ca în fiecare zi toboşarul să bată în faţa regimentului imnul naţional rus, ei bine, mă vor acuza de liberalism, îmi vor interzice pielea… şi de aceea m-am mărginit numai la studenţi. Vreau să las prin testament scheletul meu academiei, dar cu o condiţie, ca pe fruntea craniului să fie lipită pentru vecii vecilor o etichetă cu următoarele cuvinte: „Un liber-cugetător pocăit”. Asta e!

Căpitanul vorbea cu înflăcărare şi bineînţeles credea absolut sincer în frumuseţea testamentului american, dar, fiind şi mare şmecher, voia de asemenea să-l mai distreze pe Nikolai Vsevolodovici, al cărui măscărici fusese multă vreme. Dar acesta nici nu surâse măcar, ci, dimpotrivă, îl întrebă cu oarecare suspiciune:

— Vasăzică ai intenţia să-ţi publici testamentul, fiind încă în viaţă, şi să capeţi o recompensă?

— Şi chiar dacă ar fi aşa, Nikolai Vsevolodovici, de ce n-aş face-o? îl privi circumspect Lebeadkin. Gândiţi-vă ce soartă am avut! Am ajuns să nu mai scriu nici versuri; şi a fost o vreme când versurile mele vă amuzau, Nikolai Vsevolodovici, vă aduceţi aminte, la un pahar de băutură? Dar s-a sfârşit cu pana mea! N-am scris decât o singură poezie, aşa cum a scris Gogol Ultima povestire, ţineţi minte, chiar el anunţase întreaga Rusie că este „cântarea” inimii lui. Tot astfel, şi eu mi-am cântat cântecul şi cu asta s-a sfârşit.

— Ce fel de poezie?

— În cazul când dânsa şi-ar frânge piciorul!

— Pof-tim?

Căpitanul atât aşteptase. Îşi admira şi preţuia mult versurile, dar în virtutea aceleiaşi duplicităţi coţcăreşti a sufletului său îi plăcea de asemenea şi faptul că Nikolai Vsevolodovici se înveselea întotdeauna ascultând stihurile sale, râzând în hohote, ba uneori chiar ţinându-se de burtă. În felul acesta îşi atingea dublul scop; şi pe cel poetic, şi pe cel de serviciu; de data aceasta însă urmărea şi un al treilea scop, cu totul special şi deosebit de delicat: împingându-şi pe prima linie stihurile, căpitanul spera să se justifice într-un anumit punct, pe care îl considera deosebit de primejdios pentru el şi în privinţa căruia se simţea foarte vinovat.

— În cazul când dânsa şi-ar frânge piciorul, adică într-un caz de călărie. O fantezie, Nikolai Vsevolodovici, o aiureală, dar o aiureală de poet: într-o zi am fost impresionat, trecând pe stradă, de o călăreaţă şi mi-am pus întrebarea concretă: „Ce s-ar întâmpla atunci?”, adică într-un asemenea caz. Era limpede: toţi candidaţii s-ar retrage, toţi pretendenţii la mâna ei ar da bir cu fugiţii; vorba aia, bună ziua şi adio; şi numai poetul singur ar rămâne devotat, cu inima zdrobită în piept. Nikolai Vsevolodovici, chiar şi un păduche, chiar şi acela ar putea să se îndrăgostească, căci nu-i interzice nici o lege. Şi totuşi persoana respectivă s-a simţit jignită şi de scrisoare, şi de versuri. Ba se zice că şi dumneavoastră v-aţi supărat, aşa este? E foarte trist, nici nu-mi venea să cred. Ce rău puteam pricinui numai cu zborul imaginaţiei mele? Şi, afară de asta, jur pe cinstea mea că m-a pisat şi Liputin: „Trimite-i-o, trimite-i-o, orice om are dreptul la corespondenţă”. Şi atunci i-am trimis-o.

— Mi se pare că te-ai oferit pretendent la mâna ei?

— Scornirile duşmanilor mei! Peste tot numai duşmani.

— Să-ţi aud versurile, îl întrerupse aspru Nikolai Vsevolodovici.

— O aiureală, v-am mai spus doar, o aiureală.

Dar nu întârzie să-şi umfle pieptul ţanţoş şi întinzând mâna începu:

— Frumoasa-ntre frumoase şi-a rupt un mădular, Şi iat-o mai vârtos frumoasă.

Îndrăgostitul, ce-o-ndrăgea barbar, Şi mai vârtos se-ndrăgosti de-a lui crăiasă!

— Bine, ajunge, dădu din mână Nikolai Vsevolodovici.

— Visez la Piter, schimbă repede subiectul Lebeadkin, ca şi cum n-ar fi fost vorba până atunci despre versuri, visez renaşterea… Binefăcătorule! Aş putea să sper că mă veţi ajuta cu bani să pot pleca acolo? V-am aşteptat toată săptămâna ca pe un soare.

— Scuză-mă, dar am rămas aproape fără de mijloace, şi apoi ce rost ar avea să-ţi dau bani? …

Nikolai Vsevolodovici părea brusc supărat. Cu glasul sec şi pe scurt, enumeră toate ticăloşiile căpitanului: beţia, minciuna, însuşirea şi irosirea banilor destinaţi întreţinerii Mariei Timofeevna, scoaterea ei prin înşelăciune din mănăstire, scrisorile neobrăzate, cu ameninţarea de a da în vileag secretul, calomnierea Dariei Pavlovna etc., etc. Căpitanul pufăia, gesticula, încerca să obiecteze, dar Nikolai Vsevolodovici de fiecare dată îl oprea cu un gest poruncitor.

— Şi dă-mi voie să-ţi mai spun, zise el în sfârşit, îmi scrii mereu despre o „dezonoare familială”. Ce dezonoare poate constitui pentru dumneata faptul că sora dumitale este căsătorită legal cu Stavroghin?

— Da, dar această căsătorie este ţinută în taină, Nikolai Vsevolodovici, căsătoria este ţinută în taină şi e o taină fatală. Primesc de la dumneata bani şi deodată sunt întrebat: pentru ce primeşti aceşti bani? Legat prin cuvânt, eu nu pot să răspund, în dauna surorii mele, în dauna demnităţii mele familiale.

Căpitanul ridică tonul: îi plăcea să vorbească pe această temă pe care punea mare preţ scontându-i efectele. Dar, vai, nici nu bănuia, prăpăditul, ce lovitură buimăcitoare avea să primească. Calm şi precis, ca şi cum ar fi fost vorba despre o dispoziţie obişnuită de ordin casnic, Nikolai Vsevolodovici îi comunică: zilele acestea, poate chiar mâine sau poimâine, el intenţiona să facă actul său de căsătorie cunoscut în mod public, „atât poliţiei, cât şi societăţii”, încât va dispărea de la sine problema demnităţii familiei, va lua sfârşit totodată şi chestiunea subsidiilor. Căpitanul rămase cu ochii holbaţi; părea că nici nu înţelege; fu nevoie să i se mai explice.

— Dar ea este… pe jumătate nebună? …

— Voi avea grijă de cele necesare.

— Dar… ce va spune mama dumneavoastră?

— Ce-o să vrea.

— Va trebui totuşi să vă introduceţi soţia în casa dumneavoastră?

— Poate că da. De altfel, nu este deloc treaba dumitale şi toate acestea nu te privesc câtuşi de puţin.

— Cum asta, nu mă privesc, strigă căpitanul, dar cu mine cum rămâne?

— Dumneata, bineînţeles, nu vei avea ce căuta în casa mea.

— Dar nu-i sunt rudă?

— De asemenea rude lumea se fereşte. Şi atunci ce rost ar avea să-ţi mai dau bani, judecă şi dumneata?

— Nikolai Vsevolodovici, Nikolai Vsevolodovici, aşa ceva este imposibil; poate că te mai gândeşti, n-o să vrei doar să-ţi faci seama… ce-o să-şi închipuie, ce-o să spună lumea?

— Puţin îmi pasă de lumea dumitale. M-am căsătorit atunci cu sora dumitale, fiindcă aşa mi-a venit după o petrecere cu chef mare, pariind pe sticle de vin, iar acum voi face în mod public cunoscut acest lucru… de vreme ce mă amuză! Spusese toate acestea pe un ton atât de enervat, încât Lebeadkin începu să-i dea crezare, îngrozit.

— Dar eu, eu ce mă fac? … Principalul în toată treaba asta: cu mine ce se întâmplă? Glumiţi poate, Nikolai Vsevolodovici?

— Nu glumesc deloc.

— Voia dumneavoastră, Nikolai Vsevolodovici, dar eu nu vă cred… atunci fac reclamaţie.

— Eşti teribil de prost, căpitane.

— Mă rog, să fie şi aşa, dar ce altceva îmi rămâne de făcut? se zăpăci total căpitanul. Altădată, pentru slujirea ei acolo prin unghere căpătam cel puţin locuinţă, dar acum ce mă fac dacă vă deziceţi complet de mine?

— N-ai spus chiar dumneata adineauri că vrei să pleci la Petersburg şi să-ţi schimbi ocupaţiile? Apropo, e adevărat ce am auzit, că ai de gând să pleci acolo cu o delaţiune, în speranţa să capeţi iertarea, denunţându-i pe ceilalţi?

Căpitanul rămase cu gura căscată şi cu ochii holbaţi, fără a răspunde.

— Ascultă, căpitane, zise foarte serios Stavroghin, aplecându-se deasupra mesei. Până atunci el vorbise oarecum în doi peri, încât Lebeadkin, din experienţa lui în rolul de măscărici, până în ultima clipă nu avea totuşi certitudinea dacă stăpânul său se supără cu adevărat sau dacă glumeşte, exprimând intenţia absurdă de a-şi anunţa căsătoria. Acum însă aerul extrem de grav al lui Nikolai Vsevolodovici era atât de convingător, încât căpitanul simţi că-l trec fiori reci pe spate. Ascultă, şi să-mi spui drept, Lebeadkin: ai făcut vreun denunţ până acum sau încă nu? Ai apucat să faci ceva în acest sens? N-ai trimis vreo scrisoare din prostie?

— Nu, n-am apucat nimic şi… nici gând n-am avut, îl privea nemişcat căpitanul.

— Că nici gând n-ai avut e o minciună, tocmai pentru asta vrei să pleci la Petersburg. Dar dacă nu l-ai scris, nu cumva ai pălăvrăgit în faţa cuiva de pe aici? Spune adevărul, parcă am auzit eu ceva.

— I-am spus lui Liputin, beat fiind. Liputin este un trădător. Mi-am deschis în faţa lui inima, şopti bietul căpitan.

— Inima ca inima, dar omul nu trebuie să fie chiar atât de prost. Dacă ţi-a trecut prin cap

un asemenea gând, trebuia să-l păstrezi numai pentru dumneata; astăzi oamenii deştepţi ştiu să tacă şi nu pălăvrăgesc.

— Nikolai Vsevolodovici! începu să tremure căpitanul. Dumneavoastră doar n-aţi participat la nimic, în ce vă priveşte pe dumneavoastră…

— N-ai fi cutezat, fireşte, să-ţi denunţi vaca de muls.

— Nikolai Vsevolodovici, gândiţi-vă, gândiţi-vă! … Cuprins de disperare şi cu lacrimi în ochi, căpitanul se apucă să-şi povestească viaţa pe care o dusese în cei patru ani. Era povestea stupidă a unui neghiob, care se băgase într-o afacere a cărei însemnătate nici măcar n-o înţelesese până-n ultima clipă, din cauza beţiei şi a chefurilor. Mărturisi că încă la Petersburg se „ataşase mai întâi, pur şi simplu din prietenie, ca un student adevărat, deşi nu era student”, şi neştiind despre ce este vorba, „cu totul nevinovat”, împrăştia tot felul de foi pe scări, lăsa cu zecile în faţa uşilor, soneriilor, le vâra în loc de ziare, le aducea la teatru, le băga în pălăriile oamenilor, le strecura şi prin buzunare. Apoi începuse să capete de la ei şi bani „pentru că ce mijloace aveam eu!”. În două gubernii împrăştiase prin judeţe „tot felul de păcătoşenii”. O, Nikolai Vsevolodovici, exclamă el, cel mai mult mă revoltă faptul că toate acestea erau contrare legilor civile şi mai ales celor naţionale! Scria în ele la un moment dat că să se pună mâna pe furci şi să nu se uite că cine va ieşi dimineaţa sărac poate că seara se va întoarce acasă bogat, gândiţi-vă numai! Personal mă simţeam cutremurat, dar le împrăştiam. Sau deodată, cinci-şase rânduri adresate tam-nisam Rusiei întregi: „Închideţi cât mai repede bisericile, distrugeţi-l pe Dumnezeu, rupeţi căsătoriile, desfiinţaţi dreptul de moştenire, înarmaţi-vă cu cuţite”, şi aşa mai departe, şi dracu’ mai ştie ce. Şi uite cu o asemenea fiţuică, de cinci rânduri numai, cât pe-aci era s-o păţesc, dar ofiţerii regimentului mi-au tras o bătaie zdravănă şi, Dumnezeu să-i aibă în pază, mi-au dat drumul. Şi anul trecut erau aproape să pună mâna pe mine când i-am transmis lui Korovaev nişte bancnote de cincizeci de ruble falsificate în Franţa: norocul meu că acest Korovaev, fiind beat, s-a înecat chiar atunci în heleşteu şi n-am mai fost descoperit. Aici la Virghinski proclamam dreptul femeii la dragoste. În iunie, într-un judeţ, la fel, am împrăştiat asemenea fiţuici. Aud că ne vor obliga iar… Mă pomenesc deodată cu Piotr Stepanovici, care mă anunţă că trebuie să mă supun fără crâcnire; de mult mă ameninţă. Cum s-a purtat el atunci duminică faţă de mine! Nikolai Vsevolodovici, eu sunt un sclav, un vierme, nu un zeu, numai prin asta mă deosebesc de poetul Derjavin. Dar cunoaşteţi dumneavoastră resursele mele?

Nikolai Vsevolodovici îl ascultase cu mult interes până la sfârşit.

— Multe lucruri din cele ce mi-ai spus nu le-am ştiut, zise el, bineînţeles, se puteau întâmpla atâtea cu un om ca dumneata… Ascultă, zise el după un pic de reflecţie, dacă vrei, spune acolo cui ştii că Liputin a minţit şi că n-ai vrut decât să mă sperii pe mine cu acest denunţ, crezând că şi eu sunt compromis şi în felul acesta să storci cât mai mulţi bani de la mine. Înţelegi?

— Nikolai Vsevolodovici, scumpul meu, să fie chiar adevărat că mă ameninţă o asemenea primejdie? Aşteptam cu nerăbdare prilejul să vă întreb.

Nikolai Vsevolodovici schiţă un surâs.

— La Petersburg, bineînţeles, nu te vor lăsa să pleci chiar dacă ţi-aş da bani de drum… dar e timpul să mergem la Maria Timofeevna. Şi el se ridică de pe scaun.

— Nikolai Vsevolodovici, dar cum va fi cu Maria Timofeevna?

— Aşa cum am spus.

— Este totuşi adevărat?

— Tot nu-ţi vine să crezi?

— Nu-mi vine să cred că mă veţi lepăda ca pe o pereche de cizme uzate.

— Mai văd eu, râse Nikolai Vsevolodovici, acum lasă-mă.

— Doriţi să rămân puţin afară în pridvor… ca nu cumva să trag întâmplător cu urechea… odăiţele sunt cam micuţe.

— Bună idee; rămâi în pridvor. Ia şi umbrela.

— Umbrela dumneavoastră… merit eu aşa ceva? exageră căpitanul.

— O umbrelă merită oricine.

— Pe loc ştiţi să determinaţi minimum-ul drepturilor omului…

Dar toate acestea le bâigui absolut maşinal; era prea copleşit de cele aflate şi părea complet derutat. Şi totuşi, aproape imediat ce ieşi în cerdac şi desfăcu umbrela, în capul lui trăsnit de coţcar îşi făcu loc din nou acelaşi gând consolator cum că nu i s-a spus adevărul, că este dus de nas şi că, dacă e aşa, el n-are de ce să se teamă, ci, dimpotrivă, alţii se tem de el.

„Dacă ei mint şi umblă cu şiretlicuri, care să fie pricina?” îşi frământa el creierul. Anunţarea căsătoriei i se părea o absurditate: „E adevărat, de la un asemenea făcător de minuni te poţi aştepta la orice; nu trăieşte decât pentru a face rău oamenilor. Dar dacă el se teme, după afrontul înghiţit duminică, şi se teme cum nu s-a mai temut niciodată până acum? Iată-l deci fuga-fuguţa să mă asigure că va declara singur, de teamă să n-o fac eu. Ia seama, Lebeadkin, să nu dai greş! Şi ce rost are să vii noaptea, pe furiş, când vrei chiar a doua zi să anunţi ceva în mod public? Iar dacă se teme, înseamnă că se teme chiar în acest moment, că teama l-a cuprins acum, şi anume în aceste câteva zile… Ia seama, Lebeadkin, fii cu ochii în patru! … Mă sperie cu Piotr Stepanovici. Într-adevăr, e îngrozitor! Când mă gândesc la asta, mă trec fiorii! Cine m-a pus să trăncănesc cu Liputin! Cine ştie ce pun la cale ticăloşii ăştia, niciodată n-am putut să-i înţeleg. Iar se agită ca acum cinci ani. Într-adevăr, cui puteam să-i adresez denunţul? „Nu cumva i-ai scris cuiva din prostie?” Hm, înseamnă că se poate scrie din prostie? Să fie un sfat, o sugestie? „Pentru asta pleci la Petersburg.” Escrocul, eu numai am visat, iar el mi-a ghicit visul! Parcă m-a îndemnat chiar el să plec. Nu pot fi aici decât două chestii, ori una, ori alta: ori el însuşi se teme, întrucât şi-a cam făcut de cap, ori… nu se teme personal de nimic şi umblă numai să mă îndemne ca eu să-i denunţ pe ei toţi! Îngrozitor! Ia seama, Lebeadkin, să nu dai greş!”.

Într-atât era de absorbit de gânduri încât uită să mai tragă cu urechea. De altfel, era şi greu să facă acest lucru; uşa cu un singur canat era groasă şi înăuntru se vorbea încet de tot; nu ajungeau la el decât sunete vagi. Căpitanul scuipă de necaz şi se întoarse în pridvor, fluierând îngândurat.

III.

Odăiţa Mariei Timofeevna era de două ori mai mare decât aceea pe care o ocupa

căpitanul şi mobilată cu lucruri rudimentare asemănătoare; însă masa din faţa canapelei era acoperită cu o faţă de masă elegantă, în mijlocul căreia ardea o lampă cu petrol; podeaua era acoperită cu un covor minunat; patul fusese despărţit de restul încăperii cu o draperie lungă, verde, iar lângă masă se afla şi un fotoliu mare, comod, pe care însă Maria Timofeevna nu se aşeza niciodată. Într-un colţ, ca şi în fosta-i locuinţă, atârna o icoană cu candela aprinsă; pe masă se găseau rânduite toate lucruşoarele necesare ei: un joc de cărţi, oglinjoara, o cărticică de cântece, ba şi un cozonăcel, şi de asemenea două cărţulii cu poze colorate. Una – extrase din peripeţiile unui călător foarte popular, adaptate pentru adolescenţi; cealaltă – o culegere de povestiri moralizatoare, în bună parte din viaţa cavalerilor, bune ca daruri de pomul de Crăciun sau pentru pensioanele de fete. Mai era pe masă şi un album cu tot felul de fotografii. Maria Timofeevna îşi aşteptase desigur musafirul, după cum îl informase căpitanul; în momentul când Nikolai Vsevolodovici intră în camera ei, ea dormea sprijinită cu spatele de speteaza canapelei şi cu capul lăsat pe o pernă brodată. Musafirul închise încet uşa după el şi, fără a se urni din loc, contemplă femeia adormită.

Căpitanul exagerase spunând că se gătise astăzi în mod special. Era îmbrăcată în aceeaşi rochie de culoare închisă, ca şi în duminica aceea la Varvara Petrovna. La fel îşi pieptănase şi părul, strângându-l într-un coc mititel la ceafă; tot aşa avea dezgolit şi gâtul ei lung şi slab. Şalul dăruit de Varvara Petrovna fusese împăturit cu grijă şi pus la un capăt al canapelei. Cu aceeaşi lipsă de pricepere se şi sulemenise. Nikolai Vsevolodovici rămase aşa nemişcat doar un minut, deoarece ea se trezi deodată, simţind parcă privirea lui îndreptată asupra ei, deschise ochii şi-şi redresă corpul pe canapea. Dar şi cu musafirul se-ntâmplase ceva ciudat probabil, deoarece continua să rămână lângă uşă tăcut şi nemişcat, scrutându-i chipul cu o privire fixă şi pătrunzătoare. Poate că privirea aceasta era prea dură, poate că exprima dezgust sau o plăcere sadică la vederea spaimei pe care i-o provocase – dacă totul nu era cumva o nălucire pe care ea o avusese în vis; fapt este însă că, după o aşteptare de un minut aproape, pe faţa bietei fete se ivi o expresie de groază cumplită; chipul i se schimonosi şi ea ridică mâinile, agitându-le într-un gest de apărare; brusc, izbucni în plâns, exact ca un copil speriat; încă o clipă şi ar fi ţipat. Dar musafirul îşi reveni; dintr-odată chipul lui îşi schimbă expresia şi cu zâmbetul cel mai binevoitor şi mângâios el se apropie de masă.

— Iartă-mă, Maria Timofeevna, te-am trezit din somn intrând fără veste, zise el întinzându-i mâna.

Glasul lui când rosti aceste cuvinte duioase îşi produse efectul; expresia de groază dispăru de pe chipul ei, deşi continua să-l privească cu oarecare teamă, silindu-se parcă să înţeleagă ceva. Îi întinse sfios mâna. În sfârşit, zâmbetul îi coloră buzele.

— Bună ziua, prinţe, şopti ea privindu-l într-un fel cam ciudat de insistent.

— Ai avut probabil un vis urât? continuă el, zâmbindu-i tot mai amabil şi mai cald.

— Dar dumneata de unde ştii că am visat despre aceasta? …

Şi deodată se cutremură iar şi se trase înapoi, ridicându-şi mâinile în faţă, cu acelaşi gest parcă de apărare, gata să izbucnească din nou în plâns.

— Linişteşte-te, de ce ţi-e frică, nu m-ai recunoscut? o îndemnă Nikolai Vsevolodovici.

Dar de data aceasta cu greu reuşi s-o liniştească; ea se uita la el în tăcere, cu aceeaşi privire nedumerită şi chinuită de un gând apăsător care întârzia în capul ei sărman, străduindu-se vizibil să înţeleagă ceva nedesluşit. Ba îşi pleca privirea, ba îl învăluia într-o căutătură rapidă şi iscoditoare. În sfârşit, departe de a se fi liniştit cât de cât, păru mai degrabă că izbuteşte să ia o hotărâre.

— Şezi, te rog, lângă mine, ca să te pot vedea mai de aproape, zise ea destul de ferm, stăpânită evident de un gând nou. Acum să n-ai nici o grijă, n-am să te mai privesc, ci am să mă uit în jos. Să nu te mai uiţi nici dumneata la mine până când nu te voi ruga. Dar ia loc, adăugă ea aproape cu nerăbdare.

Se vedea că senzaţia cea nouă punea tot mai mult stăpânire pe ea. Nikolai Vsevolodovici se aşeză aşteptând; interveni o tăcere destul de lungă.

— Hm! mi se pare ciudat, murmură ea aproape cu dezgust. Am avut nişte vise urâte, desigur; dar de ce a trebuit să te visez pe dumneata în felul acesta?

— Să lăsăm visele deoparte, spuse el nerăbdător, întorcându-se spre ea contrar interdicţiei, şi se părea că expresia de adineauri licări iar în ochii lui. Observase de câteva ori că ea ar fi vrut să-l privească, dar rezista că tărie uitându-se în jos.

— Ascultă, prinţe, ridică ea brusc glasul, ascultă, prinţe…

— De ce-ţi întorci privirea, de ce nu te uiţi la mine şi ce rost are această comedie? strigă el neputându-se stăpâni.

Maria Timofeevna păru că nici nu aude întrebarea.

— Ascultă, prinţe, repetă ea pentru a treia oară cu glas ferm, cu o expresie de îngrijorare neplăcută pe faţă. În clipa în care mi-ai spus atunci în trăsură că vei anunţa căsătoria noastră, m-am speriat groaznic că taina se va sfârşi. Acum însă nici eu nu mai ştiu: m-am tot gândit şi văd limpede că nu sunt potrivită deloc pentru aşa ceva. Voi şti să mă îmbrac, şi să primesc lume, poate; ce mare lucru să inviţi la o ceaşcă de ceai, mai ales când ai şi servitori? Şi totuşi, cum li se va părea străinilor? În dimineaţa aceea de duminică am reuşit să văd multe în casa voastră. Domnişoara aceea drăguţă se uita mereu la mine, mai ales când ai intrat dumneata. Dumneata ai intrat atunci, nu-i aşa? Mama ei e pur şi simplu o bătrânică de societate foarte caraghioasă. Lebeadkin al meu s-a distins şi el; ca să nu mai râd mereu, mă uitam în tavan, e foarte frumos pictat plafonul. Mamei lui i-ar şedea mai bine să fie stareţă de mănăstire; mi-e frică de ea, cu toate că mi-a dăruit un şal negru. Îmi închipui că toţi m-au văzut şi m-au judecat atunci printr-o latură cu totul surprinzătoare; nu mă supăr, dar şedeam atunci şi mă gândeam: ce fel de rudă le-aş fi eu? Bineînţeles, de la o contesă nu se cer decât calităţi sufleteşti, pentru că în ce priveşte treburile gospodăreşti are destui lachei, şi oarecare cochetărie modernă, ca să ştie să primească vizitatori şi călători străini. Şi cu toate astea, atunci, duminică, se uitau la mine exasperaţi. Numai Daşa este un înger. Mi-e teamă ca nu cumva ei să-l amărască cu cine ştie ce remarcă imprudentă despre mine.

— Să nu-ţi fie frică şi să n-ai nici o grijă, îşi schimonosi gura Nikolai Vsevolodovici.

— De altfel, nu mă deranjează cu nimic toate astea, chiar dacă îi va fi puţin ruşine cu mine, deoarece întotdeauna aici va exista mai multă milă decât ruşine, judecând după om, bineînţeles. El doar ştie că mai curând ar trebui mie să-mi fie milă de ei, decât lor de mine.

— Mi se pare că te-au rănit adânc, Maria Timofeevna?

— Pe mine? Deloc, surâse cu candoare. Chiar deloc, deloc. M-am uitat eu la toţi, atunci: cu toţii erau supăraţi şi v-aţi certat între voi; ca să vezi, se adună laolaltă, dar nu ştiu nici măcar să petreacă din tot sufletul. Atâta bogăţie şi ce puţină veselie – mi-e scârbă. De altfel, nu-mi pare rău acum de nimeni, afară de mine însămi.

— Am auzit că ai dus-o foarte rău cu fratele tău în lipsa mea?

— Cine ţi-a spus? Prostii; acum e mult mai rău; acum am vise urâte, iar visele au devenit urâte pentru că ai sosit dumneata. Şi de ce ai apărut, mă rog, de ce?

— Nu vrei să te întorci la mănăstire?

— Poftim! Presimţeam eu că mi se va propune iar să intru la mănăstire! Ce mare minune e şi mănăstirea voastră! Şi pentru ce să mă duc acolo, cu ce voi intra acum acolo? Acum sunt doar singură de tot! E prea târziu să încep o a treia viaţă.

— Văd că eşti tare supărată; nu cumva ţi-e teamă că nu te mai iubesc?

— În privinţa dumitale nu-mi fac nici o grijă. Mi-e teamă de mine, să nu încetez de tot a iubi pe cineva.

Şi surâse dispreţuitor.

— Probabil că sunt vinovată faţă de el în ceva foarte important, adăugă ea ca pentru sine, numai că nu ştiu care anume este vina mea şi aici e toată nenorocirea mea în veci. Mereu, mereu, în toţi aceşti cinci ani mă apasă gândul, zi şi noapte, că am o vină faţă de el. Mă rog, mă închin şi mă gândesc mereu la această vină mare pe care o am faţă de el. Şi uite că totul s-a adeverit.

— Ce s-a adeverit?

— Mi-e teamă numai dacă nu-mi poartă şi el vreun gând, continuă ea fără să-i răspundă la întrebare, poate şi fără să-l fi auzit. Şi totuşi nu cred ca el să se fi împrietenit cu oamenii aceştia de nimic. Contesa ar fi bucuroasă să mă sfâşie, deşi m-a luat în cupeul ei. Toţi complotează – şi el oare? Să mă fi trădat şi el? (Bărbia şi buzele ei începură să tremure.) Ascultă: ai citit despre Grişka Otrepiev, cel care a fost afurisit de şapte soboare?

Nikolai Vsevolodovici rămase mut.

— Ei bine, acum îmi întorc faţa spre dumneata ca să te privesc, se hotărî ea deodată, întoarce-te şi dumneata spre mine şi priveşte-mă drept în ochi. Vreau să mă conving pentru ultima dată.

— Te privesc de mult.

— Hm, făcu Maria Timofeevna privindu-l cu multă atenţie. Te-ai cam îngrăşat…

Ar fi vrut să mai spună ceva, însă brusc, pentru a treia oară, spaima de adineauri îi schimonosi faţa şi ea se trase înapoi iarăşi, ridicându-şi mâinile înaintea ochilor.

— Dar ce e cu dumneata? strigă Nikolai Vsevolodovici aproape furios.

Însă spaima nu dură decât o singură clipă; chipul ei se crispă într-un zâmbet ciudat, bănuitor, neplăcut.

— Te rog, prinţe, ridică-te şi intră, zise ea deodată cu glas ferm şi stăruitor.

— Cum adică intră? Unde să intru?

— De cinci ani nu-mi închipui decât cum va intra el. Scoală-te, treci dincolo de uşă, în cealaltă cameră. Eu voi rămâne aşa, ca şi cum n-aş aştepta nimic, voi lua în mână cartea şi deodată dumneata vei intra după cinci ani de călătorie. Vreau să văd cum va fi.

Nikolai Vsevolodovici scrâşni reţinut din dinţi şi murmură ceva nedesluşit.

— Ajunge, zise el, izbind cu palma în masă, te rog, Maria Timofeevna, să mă asculţi. Fă bine şi concentrează-ţi pe cât poţi toată atenţia. Că doar nu eşti nebună de tot! lăsă el să-i scape de nerăbdare. Mâine anunţ în public căsătoria noastră. Nu vei locui niciodată într-un palat, renunţă la acest gând. Dacă vrei, vei sta cu mine toată viaţa, dar numai foarte departe de aici. În munţii din Elveţia, există acolo un loc… Nu te nelinişti, nu te voi părăsi niciodată şi nici într-o casă de nebuni nu te voi interna. Voi avea bani destui ca să nu trebuiască să cerşesc. Vei avea o slujnică; n-o să fii nevoită să lucrezi nimic. Tot ce-o să doreşti, din cele posibile, vei avea. O să te închini şi o să te rogi, o să te duci unde o să vrei şi o să faci ce vrei. Nu mă voi atinge de dumneata. Nici eu nu voi pleca nicăieri de acolo toată viaţa; dacă vei fi dispusă, îmi vei povesti în fiecare seară, ca atunci la Petersburg prin ungherele acelea, poveştile dumitale. Îţi voi citi cărţi, dacă vei dori. Dar vom sta o viaţă întreagă în acelaşi loc, iar locul e cam posomorât. Vrei? Decide-te! Nu vei regreta? Nu mă vei chinui cu lacrimile, cu blestemele dumitale?

Ea ascultă cu mult interes şi rămase apoi într-o lungă tăcere, reflectând.

— Ce-mi spui dumneata mi se pare cu totul nefiresc, rosti ea în sfârşit cu ironie şi dezgust. Te pomeneşti că va trebui să trăiesc astfel patruzeci de ani în munţii aceia.

Şi izbucni în râs.

— E posibil să trăim şi patruzeci de ani, se încruntă Nikolai Vsevolodovici.

— Hm. Nu plec în ruptul capului.

— Nici cu mine?

— Dar cine eşti, mă rog, ca să plec cu dumneata? Patruzeci de ani necontenit să stau cu el pe un vârf de munte – ţi-ai găsit. Mă şi mir ce oameni răbdători au apărut astăzi! Nu, nu-mi pot închipui ca şoimul să se facă bufniţă. Nu seamănă deloc cu prinţul meu! îşi săltă ea capul mândru şi solemn.

Un gând neaşteptat îl lumină pe Stavroghin.

— De ce mă numeşti prinţ şi… cine crezi că sunt eu? întrebă el brusc.

— Cum? Nu eşti prinţ?

— N-am fost niciodată.

— Şi mi-o spui chiar aşa, drept în faţă, mărturisind că nu eşti prinţ?

— Îţi spun că n-am fost niciodată.

— Doamne! plesni ea din palme. La orice m-aş fi aşteptat din partea vrăjmaşilor lui, dar la o asemenea obrăznicie, niciodată! Trăieşte? strigă ea aproape turbată, înaintând spre Nikolai Vsevolodovici. Mărturiseşte, l-ai ucis sau ce-ai făcut?

— Drept cine mă iei? sări el din loc cu faţă descompusă.

Dar ea nu putea fi speriată, triumfa:

— Cine poate să te ştie cine eşti şi de unde ai apărut?! O, inima mea, inima mea a presimţit în toţi anii aceştia uneltirea! Iar eu stau şi mă mir; ce bufniţă oarbă îmi dă târcoale? Ei bine, puişorule, să ştii că eşti un actor prost, mai prost chiar decât Lebeadkin. Transmite-i contesei salutul meu preaplecat şi spune-i să trimită unul mai priceput. Te-a tocmit dumneaei, răspunde? Eşti în serviciul ei la bucătărie? Văd toată înşelăciunea voastră ca într-o oglindă; v-am ghicit eu pe voi toţi, toţi, până la unul!

El o prinse cu putere de mână, mai sus de cot; ea îi râdea drept în faţă cu hohote:

— Semeni tu, semeni foarte mult, poate că îi eşti şi rudă, ce oameni vicleni! Numai că al meu e un şoim şi e prinţ, iar tu eşti o bufniţă şi un negustoraş! Al meu, de vrea, i se închină lui Dumnezeu, de nu vrea, nu i se închină, iar pe tine Şatuşka (dragul de el, scump şi bun!) te-a pălmuit, mi-a povestit Lebeadkin al meu. Şi de ce te-ai speriat atunci, când ai intrat? Cine te-a speriat aşa? Când ţi-am văzut faţa ticăloasă, când am căzut şi tu m-ai ridicat, parcă un vierme mi s-a strecurat în inimă: nu este el, mi-am zis, nu este el! Nu s-ar fi ruşinat şoimul meu niciodată de mine în faţa unei domnişoare din lumea mare! O, Doamne! Dar eu eram fericită în toţi aceşti cinci ani chiar şi cu gândul numai că şoimul meu trăieşte, undeva dincolo de munţi, şi zboară şi se bucură de soare… Spune, impostorule, mulţi bani ai plătit? Cu cât te-ai învoit? Eu nu ţi-aş fi dat nici o para chioară. Ha, ha, ha! Ha, ha, ha! …

— Ce idioată! scrâşni din dinţi Nikolai Vsevolodovici, continuând s-o ţină de braţ.

— Afară, impostorule! … strigă ea poruncitor. Eu sunt soţia prinţului meu, nu mi-e teamă de cuţitul tău!

— Cuţitul!

— Da, cuţitul! Ţii ascuns în buzunar un cuţit. Ai crezut că dorm, dar eu am văzut; când ai intrat adineauri, ai scos cuţitul!

— Ce spui, nenorocito, ce visuri ţi se năzar! zbieră el respingând-o cu toată puterea, încât se izbi dureros cu umerii şi cu capul de canapea. El o luă la fugă; dar ea sări imediat pe urmele lui şchiopătând şi pripindu-se în mers săltat să-l ajungă şi chiar de-acum în pridvor, ţinută din răsputeri de Lebeadkin, speriat la culme, reuşi să-i mai strige, cu ţipete şi hohote, în întunericul nopţii:

— Grişka Ot-rep-iev a-na-te-mă!

IV

„Cuţit, cuţit!”, repeta el furios la culme, mergând cu paşi mari prin noroi şi băltoace, fără a mai alege drumul. E drept că uneori se simţea în stare să izbucnească în hohote tari, turbate; dar nu se ştie de ce se stăpânea, reţinându-şi râsul. Îşi veni în fire abia pe pod, exact în locul unde se întâlnise la ducere pe Fedka; acelaşi Fedka îl aştepta acolo şi, cum îl

văzu, îşi scoase şapca rânjind vesel şi începu să-i povestească ceva, cu multă vioiciune. Nikolai Vsevolodovici, de data aceasta, îşi continuă drumul fără să se mai oprească, ba un timp chiar şi fără să-l mai asculte pe vagabond, care i se alăturase. Deodată îl uimi gândul că uitase complet de prezenţa acestuia şi uitase tocmai în momentul când îşi repeta în gând neîncetat, în fiecare minut, cuvântul „cuţit, cuţit”. Îl prinse pe vagabond de guler şi, cu toată furia acumulată în el, îl izbi cu putere de pod. O clipă acesta se gândi să-l înfrunte, dar dându-şi seama imediat că în faţa acestui adversar, care îl şi atacase atât de neaşteptat, nu însemna decât un fir de pai, se potoli fără să mai opună vreo rezistenţă. Stând în genunchi, apăsat spre pământ, cu coatele întoarse la spate, vicleanul vagabond aştepta calm sfârşitul, fără să se gândească, se pare, la vreo adevărată primejdie.

Nu greşise; Nikolai Vsevolodovici, care îşi scosese între timp cu mâna stângă fularul călduros ca să-i lege mâinile, dintr-odată, nu se ştie de ce, renunţă şi-l respinse. Acesta sări într-o clipă în picioare, se întoarse şi un cuţit lat de cizmărie, scos fulgerător, numai el ştia de unde, sclipi în mâna lui.

— Leapădă cuţitul, ascunde-l, ascunde-l imediat! porunci cu un gest nerăbdător Nikolai Vsevolodovici şi în aceeaşi clipă cuţitul dispăru tot atât de fulgerător cum apăruse.

Nikolai Vsevolodovici, la fel de tăcut şi fără a mai privi înapoi, îşi continuă drumul; dar încăpăţânatul vagabond nu se lăsă şi-l urmă cu îndărătnicie, e adevărat, fără pălăvrăgeală acum şi chiar având grijă să menţină respectuos distanţa de un pas în spatele lui. Străbătură în felul acesta podul şi păşiră pe mal, de data aceasta luând-o la stânga într-o altă străduţă lungă şi pustie pe care se putea ajunge mai repede în centrul oraşului decât pe strada Bogoiavlenskaia.

— Este adevărat ce se spune, că ai jefuit zilele trecute undeva prin judeţ o biserică? întrebă deodată Nikolai Vsevolodovici.

— De fapt intrasem să mă închin, răspunse vagabondul grav şi prevenitor, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat; ba se putea spune că nu numai cu aer grav, ci cu oarecare demnitate. Aerul de familiaritate „amicală” de adineauri dispăruse complet. Acum vorbea un om serios şi priceput în treburi, care e cu adevărat jignit pe nedrept, dar care ştie să şi uite jignirile.

— Şi dacă am văzut încotro m-au purtat paşii pe căile Domnului, continuă el, har cerurilor, mi-am zis în gând! Pentru sărăcia mea se-ntâmplă toate, ştiut fiind că prin soarta şi după şartul nostru nu e chip de trăit fără ajutoare. Ei bine, vă rog să mă credeţi, domnule, martor mi-e Dumnezeu, toate mi-au mers în pagubă, m-a pedepsit se vede Cel-de-Sus pentru păcatele mele: pentru cădelniţa şi pentru patrafirul diaconului n-am căpătat decât douăsprezece ruble. Podoaba de argint de la icoana Sfântului Nicolae s-a dus pe degeaba, cică era dintr-un amestec de aramă şi zinc, nici pomeneală de aur.

— L-ai înjunghiat pe paznic?

— De fapt, împreună cu el am adunat lucrurile, împreună cu paznicul; după aceea însă spre ziuă, pe malul râului, s-a iscat între noi o ciorovăială, cine să ducă sacul. M-a împins păcatul şi l-am uşurat de povară.

— Jefuieşte mai departe, înjunghie.

— Tot aşa mi-a spus şi Piotr Stepanovici, dar exact aşa, cuvânt cu cuvânt, ca şi dumneata

mă sfătuieşte, pentru că e tare zgârcit şi fără înţelegere când e vorba să dea un ajutor omului. Afară de faptul că nu crede nici cât negru sub unghie în Creatorul din cer, care ne-a făcut oameni din ţărână, şi spune că totul a fost făcut numai de natură, până la ultima lighioană, dumnealui nu înţelege nici atât că, după cum ne-a fost hărăzit nouă, n-am putea vieţui nicicum fără un ajutor mărinimos, dar cu nici un chip n-am putea. Cum începi să-i spui însă toate astea, se uită ca berbecul în apă, de rămâi cu gura căscată. Uite, mă credeţi sau nu, dar se întâmpla ca la căpitanul Lebeadkin, la care aţi fost acuma, pe când locuia încă înainte de venirea dumneavoastră în casa lui Filippov, uşa să rămână uneori deschisă toată noaptea; el zăcea beat mort, iar din buzunare îi curgeau banii pe jos. Cu ochii mei am avut prilejul să văd acest lucru, pentru că după datul nostru nu se poate să trăim fără niscai ajutor…

— Cum adică, cu ochii tăi? Ai intrat la el noaptea?

— Poate că am şi intrat, dar lucrul acesta nu-l ştie nimeni.

— Şi de ce nu l-ai înjunghiat?

— Socotindu-mă bine, am zis să mă stăpânesc. Pentru că, de vreme ce mi-a fost dat să aflu o dată cu toată siguranţa cum că cel puţin vreo sută cincizeci de rubluşoare aş putea oricând să-i scot din buzunar, ce rost avea să fac aşa ceva, când mai aşteptând puţin putea să-mi cadă şi o mie cinci sute? Pentru că Lebeadkin (cu urechile mele am auzit) totdeauna punea mare nădejde pe dumneavoastră când era beat şi nu exista tractir sau cârciumioară cât de prăpădită unde să nu fi vorbit despre asta la beţie, întocmai aşa, precum v-am spus. Încât auzind despre acest lucru din mai multe grupuri, mi-am pus şi eu toată nădejdea în Excelenţa voastră. Vă spun, domnule, ca unui tată sau unui frate, întrucât Piotr Stepanovici nu va afla asta de la mine niciodată, şi nimeni altul. Ce ziceţi, Excelenţa voastră, vă înduraţi sau nu faţă de mine cu vreo trei rubluşoare? Lămuriţi-mă o dată pentru totdeauna, Excelenţă, ca să cunosc adică adevărul-adevărat, pentru că alde noi fără asemenea ajutoare nu putem trăi.

Nikolai Vsevolodovici izbucni în hohote de râs şi, scoţând din buzunar portofelul în care avea vreo cincizeci de bancnote mărunte, îi aruncă din pacheţel o bancnotă, apoi alta, apoi a treia şi a patra. Fedka le prindea din zbor, se avânta după ele, unele din ele cădeau în noroi. Prinzându-le, Fedka striga scurt: „Aşa, aşa!”. În cele din urmă, Nikolai Vsevolodovici trânti în el tot pachetul şi, continuând să râdă în hohote, porni repede înainte, de data asta singur. Vagabondul rămase în genunchi, târându-se prin noroi în căutarea bancnotelor împrăştiate de vânt şi rătăcite prin băltoace; timp de o oră se mai putea auzi după aceea prin întunericul nopţii şi exclamaţia lui grohăită: „Aşa, aşa!”.

Capitolul al treilea.

Duelul.

I

A doua zi, pe la orele două după-amiază, avu loc duelul. Neastâmpărata pornire a lui Artemi Pavlovici Gaganov, care ţinea cu orice preţ să se bată, precipită deznodământul acestei afaceri de onoare. Nu înţelegea deloc comportarea adversarului său şi era înfuriat la culme. O lună întreagă îl ţinuse nepedepsit sub focul unor jigniri insuportabile şi totuşi nu izbutise să-l scoată din sărite. Îi era necesar ca faptul decisiv să vină din partea lui

Nikolai Vsevolodovici, deoarece el personal n-avea nici un pretext plauzibil pentru a formula o provocare la duel. Se jena să-şi mărturisească motivul ascuns al urii sale bolnăvicioase faţă de Stavroghin pentru jignirea pe care acesta o adusese cu patru ani în urmă familiei sale. Invocarea unui asemenea pretext, mai ales în urma scuzelor prea umile prezentate în două rânduri de Nikolai Vsevolodovici, i se părea nejustificată. Îşi vârâse în cap că acesta este de fapt un laş de cea mai joasă speţă; nu putea pricepe cum un om de condiţia lui a fost în stare să rabde palma primită de la Şatov. Astfel se hotărî, în sfârşit, să trimită acea scrisoare nemaipomenit de grosolană, care îl determină în cele din urmă pe Nikolai Vsevolodovici să propună o întâlnire la bariera de onoare pe teren. Expediind în ajun această scrisoare şi aşteptând cu nerăbdare febrilă provocarea, Gaganov îşi cumpănea chinuit sorţii de izbândă, într-o frământare continuă între speranţă şi disperare; pentru orice eventualitate avusese grijă totuşi, de cu seară încă, să se asigure cu un martor, rugându-l în acest scop pe Mavriki Nikolaevici Drozdov, care-i era prieten, fost coleg de şcoală şi omul pe care îl respecta cel mai mult. În felul acesta, Kirillov, care se prezentă a doua zi la ora nouă dimineaţa să-şi îndeplinească misiunea, găsi terenul complet pregătit. Toate scuzele şi concesiile de necrezut ale lui Nikolai Vsevolodovici fură respinse dintru început cu vehemenţă. Mavriki Nikolaevici, care de-abia în ajun fusese informat asupra desfăşurării conflictului, la auzul acestor propuneri nemaipomenite, căscă gura de uimire şi fu gata să intervină pentru o împăcare, dar observând că Artemi Pavlovici, care-i ghicise intenţia, începu să tremure de furie pe scaunul său, tăcu şi nu mai stărui. Dacă n-ar fi apucat prietenul său să-şi dea cuvântul, ar fi plecat imediat; rămase numai pentru că mai nutrea speranţa să mai poată fi de folos cu ceva chiar în cursul duelului. Kirillov transmise provocarea; toate condiţiile întâlnirii formulate de Stavroghin fură acceptate pe loc integral, fără nici o obiecţie. O singură modificare se făcu, de altfel foarte dură, şi anume: dacă în urma primului schimb de focuri la barieră nu va rezulta nimic decisiv, să aibă loc un al doilea schimb de focuri; dacă nici a doua oară nu va rezulta nimic, să urmeze un al treilea. Kirillov se încruntă, stărui să se renunţe la cel de-al treilea, dar, nereuşindu-i încercarea, consimţi, însă cu precizarea că „de trei ori se mai poate, dar nici într-un caz şi a patra oară”. Mai concesivă de data aceasta, partea adversă se declară de acord în privinţa ultimei precizări. Astfel, la ora două după-amiază, întâlnirea avu loc la Brâkovo, adică într-o pădure situată între Skvoreşniki şi fabrica Şpigulin. Ploaia din ajun încetase, dar aerul era umed, pământul jilav, sufla vântul. Nori grei, tulburi şi zdrenţuiţi goneau pe cerul rece; copacii şuierau des şi prelung din vârfurile lor agitate, scrâşnind amar pe la încheieturi. Era o dimineaţă grozav de mohorâtă.

Gaganov şi Mavriki Nikolaevici sosiră la locul fixat într-un docar elegant tras de o pereche de cai voinici pe care îi mâna Artemi Pavlovici; în spatele docarului aveau un valet. Aproape în acelaşi minut apărură Nikolai Vsevolodovici şi Kirillov, dar nu în trăsură, ci călare, urmaţi de asemenea de un valet tot pe cal. Kirillov, deşi nu călărise niciodată, se ţinea în şa drept şi curajos, purtând în mâna dreaptă o cutie grea cu pistoale, pe care nu voise s-o încredinţeze valetului, iar cu mâna stângă, din nepricepere, trăgea şi încorda neîndemânatic dârlogii, din care cauză calul smucea mereu din cap, manifestând dorinţa de a se cabra, ceea ce totuşi nu-l speria deloc pe călăreţ. Bănuitor şi extrem de susceptibil cum era din fire, Gaganov socoti prezentarea aceasta călare a adversarului său drept o nouă jignire, în sensul că duşmanii săi prea erau siguri de succes, de vreme ce nici nu se gândiseră la posibilitatea că vor avea nevoie de trăsură în cazul când Stavroghin ar fi rănit. Coborî din docarul său, galben de furie, şi simţi cum îi tremură mâinile, fapt pe care

i-l comunică îndată lui Mavriki Nikolaevici. La salutul lui Nikolai Vsevolodovici nu binevoi să răspundă, întorcându-şi capul. Martorii procedară la alegerea armelor: sorţii indicară pistoalele lui Kirillov; măsurară şi marcară distanţa dintre bariere, postară adversarii pe locurile lor, expediară trăsura şi caii cu servitorii la o depărtare de vreo trei sute de paşi, încărcară pistoalele şi le înmânară adversarilor.

E regretabil că nevoia de a grăbi istorisirea nu ne îngăduie o descriere mai amănunţită; se cer totuşi menţionate câteva observaţii. Mavriki Nikolaevici părea trist şi îngrijorat. În schimb Kirillov era absolut calm şi imperturbabil; îşi îndeplinea conştiincios, până la cele mai mici detalii, funcţia asumată, fără a se agita şi fără a vădi vreun interes sau pic de curiozitate pentru sfârşitul fatal iminent al acestei afaceri. Nikolai Vsevolodovici arăta mai palid ca de obicei; era îmbrăcat destul de uşor, în pardesiu şi cu pălărie albă de fetru. Părea foarte obosit, din când în când îşi încrunta sprâncenele şi evident nu găsea necesar câtuşi de puţin să-şi ascundă proasta dispoziţie. Figura cea mai de remarcat însă în acel moment era Artemi Pavlovici, şi de aceea se cuvine neapărat să-i acord câteva cuvinte aparte.

II.

N-am avut prilejul până acum să-i descriu înfăţişarea. Un om voinic, blond, bine hrănit, cum se spune în popor, aproape gras, cu părul rar de culoarea spicului, în vârstă cam de treizeci şi trei de ani şi cu trăsăturile feţei aproape frumoase. Chipeş colonel, îşi dăduse pe neaşteptate demisia din armată, deşi, dacă ar fi rămas în activitate şi ar fi parvenit să ajungă la gradul de general, ar fi făcut o figură şi mai impozantă şi ar fi devenit probabil un brav general combatant. Nu este lipsită de interes pentru caracterizarea personajului nici împrejurarea că ceea ce îl determinase de fapt să demisioneze era tocmai gândul chinuitor şi obsedant la dezonoarea ce apăsa asupra familiei sale în urma ofensei aduse de Nikolai Vsevolodovici tatălui său la club, cu patru ani în urmă. Considera lipsită de onestitate rămânerea lui mai departe în cadrele active ale armatei şi era convins, în forul său intim, că prin aceasta îşi compromitea regimentul şi camarazii, deşi nimeni dintre ei nu ştia nimic despre incident. E adevărat că mai manifestase o dată intenţia de a demisiona, cu mult mai înainte de această ofensă şi pentru un motiv cu totul diferit, dar tot ezitase s-o facă. Oricât de ciudat s-ar părea, acest motiv iniţial sau mai bine zis acest îndemn lăuntric de a demisiona avea drept cauză manifestul din 19 februarie pentru abolirea iobăgiei. Latifundiar de frunte printre moşierii cei mai bogaţi din gubernia noastră, Gaganov, care nici nu suferise cine ştie ce pierdere mare de pe urma acestei reforme, ba era el însuşi capabil să-şi dea seama de caracterul umanitar al manifestului şi chiar să înţeleagă într-o anumită măsură avantajele economice ale acestei reforme, se simţise totuşi jignit personal. Era ceva cu totul inconştient, asemănător unui sentiment tulbure, dar cu atât mai puternic cu cât scăpa oricărei perceperi raţionale. De altfel, până la moartea tatălui său nu putuse întreprinde nici un pas decisiv; dar la Petersburg ajunsese cunoscut, prin concepţiile sale „nobile”, printre un mare număr de personalităţi marcante cu care întreţinea relaţii strânse. Era tipul de om retras în sine, rezervat şi necomunicativ. Şi încă o trăsătură: aparţinea acelei categorii cam stranii de moşieri-nobili ce nu mai pot fi întâlniţi în Rusia, care ţin teribil la vechimea spiţei şi la puritatea originii lor, acordând o importanţă excesivă şi un interes serios acestor chestiuni. În acelaşi timp detesta istoria rusă şi, în general, toate obiceiurile ruseşti, considerându-le în bună parte o adevărată porcărie. Încă din anii de fragedă tinereţe, pe băncile şcolii militare create anume pentru fiii familiilor bogate şi de neam, în care avusese onoarea să-şi înceapă şi să-şi termine

instrucţia, manifestase oarecare înclinaţii poetice: îi plăceau castelele, viaţa medievală, toate aspectele ei de operetă, atmosfera de cavalerism; doar că nu plângea de ruşine la gândul că un boier rus din timpul statului moscovit putea fi supus de ţar la o pedeapsă corporală, şi orice comparaţie în acest sens cu persoana lui îl făcea să roşească. Omul acesta dificil, cu firea aparent rigidă şi pedantă, care-şi cunoştea la perfecţie serviciul şi-şi executa conştiincios îndatoririle, era în sufletul lui de fapt un visător. Se spunea că era capabil să ţină cuvântări în faţa unei adunări, dovedind un adevărat talent oratoric; şi totuşi, până la vârsta de treizeci şi trei de ani câţi avea, preferase să se încuie într-o muţenie desăvârşită. Chiar şi în mediul acela înalt din Petersburg, pe care-l frecventase în ultimul timp, se purta cu multă trufie. Întâlnirea de la Petersburg cu Nikolai Vsevolodovici, abia reîntors din străinătate, fusese aproape să-l scoată din minţi. În momentul de faţă, postat în faţa barierei, se afla într-o stare de cumplită nelinişte. Tot i se părea că ar putea interveni ceva care să împiedice duelul şi cea mai mică zăbavă îl făcea să tremure de nerăbdare. O expresie dureroasă se întipări pe chipul său când Kirillov, în loc să dea semnalul pentru începerea duelului, se apucă deodată să vorbească, e adevărat, numai de formă, după cum se şi grăbi să precizeze:

— Cu titlu de ultimă formalitate: în acest moment când pistoalele se află în mâinile dumneavoastră şi urmează să se dea semnalul, propun pentru ultima oară împăcarea! E datoria mea de martor.

Ca un făcut, Mavriki Nikolaevici, care tăcuse până atunci, dar care încă de ieri încoace nu încetase să-şi reproşeze amarnic moliciunea şi o prea mare îngăduinţă, se agăţă brusc de propunerea lui Kirillov şi interveni:

— Mă asociez în totul cuvintelor domnului Kirillov… Ideea că în faţa barierei nu se admite împăcarea este o prejudecată, bună pentru francezi… De altfel, eu nici nu înţeleg în ce constă aici ofensa; să-mi fie cu iertare, dar de mult voiam să vă spun acest lucru… De vreme ce au fost oferite toate scuzele care se puteau pretinde, nu-i aşa?

Se înroşise până-n vârful urechilor. Rareori se întâmplase să vorbească atât de mult şi cu atâta emoţie.

— Reînnoiesc şi acum oferta de a prezenta orice scuze s-ar pretinde, confirmă cu mare grabă Nikolai Vsevolodovici.

— Cum este posibil aşa ceva? strigă furios Gaganov, adresându-i-se lui Mavriki Nikolaevici şi izbind cu piciorul în pământ. Explicaţi-i omului acestuia, dacă îmi sunteţi martor şi nu duşman, Mavriki Nikolaevici (şi împunse aerul cu pistolul spre Nikolai Vsevolodovici), că asemenea concesii nu pot constitui decât o agravare a ofensei! Dumnealui se consideră mai presus de orice posibilitate de a se simţi jignit de mine! … Nu vede pentru dânsul nimic ruşinos în faptul de a se fi retras din faţa mea de la barieră! Drept cine mă socoate el, după toate acestea, chiar în prezenţa dumneavoastră… Şi încă sunteţi martorul meu! V-aţi propus să mă enervaţi, ca să nu ţintesc bine. El izbi iar cu piciorul în pământ; strigase toate acestea împroşcând stropi de salivă.

— Pertractările au luat sfârşit. Vă rog să fiţi atenţi la comanda mea! strigă din răsputeri Kirillov. Unu! Doi! Trei!

La auzul cuvântului trei, adversarii se îndreptară unul împotriva altuia. Gaganov ridică imediat pistolul şi la al cincilea sau al şaselea pas apăsă trăgaciul. Se opri pentru o clipă şi,

văzând că ratase, grăbi pasul şi ajunse la barieră. Se apropie de semnul demarcării. Nikolai Vsevolodovici ridică pistolul, cam prea sus însă, şi trase aproape fără să ţintească. Îşi scoase apoi batista şi o înfăşură în jurul degetului său mic, de la mâna dreaptă. Abia atunci îşi dădură seama şi ceilalţi că Artemi Pavlovici nu greşise de tot şi că glonţul său atinsese mâna adversarului la deget numai, dar fără să fi atins osul; cu alte cuvinte, provocându-i o zgârietură neînsemnată. Kirillov anunţă imediat că dacă adversarii nu se declară satisfăcuţi, duelul continuă.

— Declar, hârâi Gaganov (i se uscase gâtlejul), adresându-i-se din nou lui Mavriki Nikolaevici, că omul acesta (el împunse iar aerul cu pistolul înspre Stavroghin) a tras intenţionat în aer… O nouă jignire! Vrea să facă acest duel imposibil!

— Am dreptul să trag cum vreau şi mă priveşte exclusiv, cât timp o fac cu respectarea regulamentului, declară cu fermitate Nikolai Vsevolodovici.

— Ba nu, nu are dreptul! Explicaţi-i, explicaţi-i! strigă Gaganov.

— Mă asociez întru totul părerii lui Nikolai Vsevolodovici, anunţă Kirillov.

— De ce mă cruţă? urlă Gaganov fără să asculte. Detest cruţarea lui. Scuip… Eu…

— Vă dau cuvântul meu de onoare că nu am intenţionat să vă jignesc, zise cu nerăbdare Nikolai Vsevolodovici. Am tras în sus pentru că nu vreau să mai ucid pe nimeni, nici pe dumneata, nici pe oricare altul, oricine ar fi, nu vă priveşte. E adevărat, nu mă consider ofensat şi îmi pare rău că acest lucru vă supără. Dar nu îngădui nimănui să se amestece în ceea ce consider că este dreptul meu.

— Dacă se teme atâta de sânge, întrebaţi-l de ce m-a provocat? zbieră Gaganov, adresându-i-se mereu lui Mavriki Nikolaevici.

— Cum putea să nu vă provoace, interveni Kirillov, n-aţi vrut să ascultaţi nimic, cum putea să scape de dumneavoastră?

— Aş vrea să se noteze un lucru, zise Mavriki Nikolaevici cu vădit efort şi consternat de penibila desfăşurare a acestui duel: dacă adversarul declară anticipat că va trage în sus, duelul într-adevăr nu poate continua… din motive delicate şi… evidente.

— N-am declarat că de fiecare dată voi trage în aer! strigă Stavroghin, pierzându-şi de tot răbdarea. N-aveţi de unde şti ce e în capul meu şi cum voi trage acum… Nu zădărnicesc câtuşi de puţin desfăşurarea duelului.

— Întâlnirea deci poate continua, i se adresă Mavriki Nikolaevici lui Gaganov.

— Domnilor, reluaţi-vă locurile! comandă Kirillov.

O nouă întâlnire la barieră, o nouă ratare la Gaganov şi un nou foc în aer la Stavroghin. De altfel, aceste focuri în aer erau destul de discutabile: Nikolai Vsevolodovici ar fi avut tot dreptul să afirme că nu se pricepe să tragă bine, dacă n-ar fi recunoscut singur ratarea intenţionată. Nu ţintea direct în sus sau într-un copac, ci îndreptându-şi pistolul în adversar, dar în aşa fel încât glonţul să poată trece cam la o jumătate de metru deasupra capului. La această a doua împuşcătură ţintise şi mai jos, încât execuţia părea şi mai verosimilă; dar acum Gaganov nu s-ar fi lăsat convins nici în ruptul capului.

— Iarăşi! scrâşni el din dinţi. Dar îmi este egal! Am fost provocat şi profit de dreptul

meu. Vreau să trag şi a treia oară… orice s-ar întâmpla.

— Aveţi tot dreptul, îl linişti Kirillov.

Mavriki Nikolaevici nu mai spuse nimic. Adversarii luară poziţie pentru a treia oară, se auzi comanda; de data aceasta Gaganov merse până la linia de barieră şi de acolo, de la distanţa de doisprezece paşi, ridică pistolul ţintind. Mâinile îi tremurau prea tare ca să poată executa o împuşcătură corectă. Stavroghin stătea cu pistolul lăsat în jos şi aştepta nemişcat să tragă adversarul său.

— Prea mult durează ochirea, prea mult! strigă Kirillov. Trageţi! Trageţi!

Se auzi împuşcătura şi de data aceasta pălăria albă de fetru zbură de pe capul lui Nikolai Vsevolodovici. Focul fusese destul de precis, câţiva centimetri mai jos şi s-ar fi sfârşit cu Stavroghin. Kirillov prinse pălăria şi i-o întinse lui Nikolai Vsevolodovici.

— Trageţi, nu ţineţi pe adversar! strigă extrem de emoţionat Mavriki Nikolaevici, văzând că Stavroghin părea să fi uitat de tot că trebuia să tragă şi-şi examina împreună cu Kirillov pălăria. Stavroghin tresări, se uită la Gaganov, întoarse capul şi de data aceasta, fără nici un fel de menajamente, slobozi focul în cu totul altă parte, spre pădurice. Duelul luase sfârşit. Gaganov stătea copleşit. Mavriki Nikolaevici se apropie de el, căutând să-i explice ceva, dar acesta părea că nu înţelege nimic. Kirillov, la plecare, îşi ridică pălăria şi-l salută din cap pe Mavriki Nikolaevici; cât despre Stavroghin, părea că uitase cu totul de comportarea lui politicoasă de totdeauna; trăgând în direcţia păduricii, el nici nu se mai întoarse la barieră; îi zvârli pistolul lui Kirillov şi se îndreptă grăbit spre locul unde se aflau caii. Faţa lui exprima mânie. Tăcea. Tăcea şi Kirillov. Încălecară şi porniră în galop.

III

— De ce taci? îl apostrofă el nerăbdător pe Kirillov când se apropiară de casă.

— Ce vrei? răspunse acela, aproape gata să alunece de pe calul ce se ridicase pe picioarele dinapoi.

Stavroghin se stăpâni.

— N-am vrut să-l jignesc pe… imbecilul acela, şi totuşi l-am jignit iar, zise el încet.

— Da, l-ai jignit iar, reteză Kirillov, şi unde mai pui că nici nu este un imbecil.

— Dar am făcut, se pare, tot ce se putea.

— Nu.

— Şi ce trebuia să fac?

— Să nu-l provoci.

— Să mai suport şi alte palme.

— Da, să mai suporţi şi alte palme.

— Încep să nu mai înţeleg nimic! zise furios Stavroghin. De ce, mă rog, toată lumea aşteaptă de la mine ceea ce nu se aşteaptă de la nimeni? De ce să suport eu ceea ce nimeni nu suportă, şi de ce trebuie să iau asupra mea poveri pe care nimeni nu le poate duce?

— Credeam că dumneata însuţi cauţi asemenea poveri.

— Eu caut poveri?

— Da.

— Ai observat aşa ceva?

— Da.

— E atât de vizibil?

— Da.

Se aşternu un moment de tăcere. Stavroghin părea foarte îngrijorat, aproape uluit.

— N-am tras, fiindcă n-am vrut să-l omor, şi nimic altceva n-a fost la mijloc, te asigur, zise el grăbit şi tulburat, ca pentru a se justifica.

— Nu trebuia să-l jigneşti.

— Şi cum trebuia să procedez?

— Trebuia să-l omori.

— Îţi pare rău că nu l-am omorât?

— Nu-mi pare rău de nimic. Crezusem că vrei să-l omori cu adevărat. Nici nu ştii ce vrei, ce cauţi.

— Caut poveri, râse Stavroghin.

— Dacă nu voiai sânge, de ce i-ai oferit prilejul să omoare?

— Dacă nu-l provocam, m-ar fi omorât pur şi simplu, fără duel.

— Nu e treaba dumitale. Poate că nu te-ar fi omorât.

— M-ar fi bătut numai?

— Nu e treaba dumitale. Poartă-ţi povara! Altminteri dispare meritul destoiniciei.

— Scuip pe această destoinicie a dumitale, nu caut nici un fel de merit.

— Şi eu care credeam că îl cauţi, conchise cu un calm înspăimântător Kirillov.

Intrară în curtea casei.

— Urci pe la mine? propuse Nikolai Vsevolodovici.

— Nu, plec acasă, adio.

Kirillov coborî de pe cal şi-şi luă lădiţa subsuoară.

— Cel puţin dumneata nu eşti supărat pe mine? îi întinse mâna Stavroghin.

— Nici gând! se întoarse Kirillov ca să-i strângă mâna. Dacă mie-mi vine uşor să-mi port povara, pentru că aşa mi-e firea, e posibil ca dumitale să-ţi fie mai greu, pentru că aşa îţi este firea. Nu este cazul să-ţi fie foarte ruşine, ci doar aşa, puţin…

— Ştiu că am o fire nevolnică, dar nici nu mă erijez în om tare!

— Bine faci; nu eşti un om tare. Treci pe la mine la o ceaşcă de ceai.

Nikolai Vsevolodovici urcă în camera lui extrem de tulburat.

IV.

Află îndată de la Aleksei Egorovici că Varvara Petrovna, foarte mulţumită de această plimbare călare a lui Nikolai Vsevolodovici – prima după opt zile de boală – porunci să i se pună caii la trăsură plecând singură „ca de obicei, să ia puţin aer curat, pentru că în cele opt zile aproape că uitase ce înseamnă să respire aer curat”.

— A plecat singură sau cu Daria Pavlovna? îl întrerupse brusc Nikolai Vsevolodovici şi se încruntă auzind că Daria Pavlovna „refuzase s-o însoţească simţindu-se nu tocmai bine şi că acum se află în apartamentul dumisale”.

— Ascultă, bătrâne, se hotărî brusc Stavroghin, supravegheaz-o astăzi toată ziua şi dacă observi că se îndreaptă spre camera mea, întâmpin-o şi transmite-i că în aceste zile nu voi putea s-o primesc… Că o rog să îndeplinească această dorinţă… Iar când va veni momentul, o chem eu singur, ai înţeles?

— Transmit, zise Aleksei Egorovici cu tristeţe în glas, lăsându-şi privirea în pământ.

— Dar nu-i spui decât dacă vezi limpede că se îndreaptă spre camera mea.

— Nici o grijă, nu voi greşi. Doar prin mine au avut loc până acum toate vizitele; întotdeauna a cerut ajutorul meu.

— Ştiu. Şi totuşi să fii atent ca nu cumva să-i spui fără să fii convins că vine la mine. Adu-mi ceaiul şi, dacă se poate, cât mai repede.

Aproape în acel moment, după plecarea bătrânului, uşa se deschise şi în prag se ivi Daria Pavlovna. Avea privirea calmă, dar chipul palid.

— De unde ai apărut? strigă Stavroghin.

— Eram în faţa uşii şi aşteptam să iasă ca să pot intra la dumneata. Am auzit porunca dumitale şi, când a dat să iasă, m-am ascuns după ieşindul din dreapta şi el nu m-a văzut.

— De mult voiam s-o rup cu dumneata, Daşa… cât timp… mai este posibil. Nu pot să te primesc în noaptea aceasta, cu toată scrisoarea pe care mi-ai trimis-o… Voiam să-ţi scriu, dar nu mă pricep la scris, adăugă el cu necaz, ba şi cu dezgust aproape.

— Şi eu cred că trebuie să punem capăt… Varvara Petrovna e pusă pe bănuieli şi suspectează serios relaţiile dintre noi.

— N-are decât.

— Nu trebuie să-i pricinuim griji. Aşadar nu mai avem decât să aşteptăm sfârşitul?

— Tot mai crezi că va veni negreşit un sfârşit?

— Da, sunt convinsă.

— Pe lumea aceasta nimic nu se sfârşeşte.

— În cazul de faţă va fi un sfârşit. Atunci să mă chemi, voi veni. Acum adio.

— Şi care va fi acest sfârşit? surâse Nikolai Vsevolodovici.

— Nu eşti rănit? Şi… n-ai vărsat sânge? întrebă ea fără să răspundă la întrebarea lui

despre sfârşit.

— A fost ceva stupid; n-am ucis pe nimeni, fii liniştită. De altfel, chiar astăzi vei afla totul din gura lumii. Nu ştiu ce am, dar mă simt cam prost.

— Plec. Divulgarea căsătoriei n-o mai faci astăzi? adăugă ea nehotărâtă.

— Astăzi nu; nici mâine; poimâine – nu ştiu, poate că murim cu toţii şi va fi cu atât mai bine. Dar lasă-mă, lasă-mă odată.

— N-ai s-o duci la pierzanie pe cealaltă… pe smintită?

— Pe cele smintite nu le voi duce la pierzanie, nici pe una, nici pe cealaltă, pe cea înţeleaptă însă cred că o pierd; într-atât de ticălos şi mârşav sunt eu, Daşa, încât pe dumneata te voi chema, probabil, când va veni acel „sfârşit definitiv”, cum te-ai exprimat adineauri şi, cu toată înţelepciunea dumitale, mă tem că vei veni. De ce îţi cauţi cu tot dinadinsul pierzania?

— Ştiu că în cele din urmă voi rămâne singură, eu cu dumneata şi… aştept această clipă.

— Dar dacă în cele din urmă eu nu te voi chema, ci voi fugi de dumneata?

— Aşa ceva este imposibil, mă vei chema.

— Ai mult dispreţ faţă de mine în cele ce-mi spui acum.

— Ştii prea bine că nu numai despre dispreţ poate fi vorba aici.

— Vasăzică dispreţul nu există totuşi?

— Nu m-am exprimat bine. Martor îmi este Dumnezeu, tare aş vrea să nu ai niciodată nevoie de mine.

— O frază onorează pe alta. Şi eu aş fi vrut să nu te duc la pierzanie.

— Niciodată, în nici un fel, n-ai putea să mă duci la pierzanie, o ştii mai bine decât oricare altul, replică Daria Pavlovna cu vioiciune şi fermitate în glas. Dacă nu va trebui să vin lângă dumneata, mă fac soră de caritate, infirmieră sau colportoare de cărţi bisericeşti. Aşa am hotărât. Nu pot deveni soţia nimănui; nu pot trăi în case ca aceasta. Altceva aş vrea eu… Cunoşti doar totul.

— Nu, niciodată n-am reuşit să înţeleg ce anume vrei dumneata; am impresia că interesul pe care mi-l porţi e de maniera acelor infirmiere bătrâne care, nu se ştie de ce, manifestă un interes deosebit mai ales faţă de unul dintre bolnavii lor sau, şi mai potrivit, e ca a acelor bătrâne bisericoase, amatoare de ceremonii funebre, care printr-o curioasă selectare îşi îndreaptă preferinţa spre leşurile mai arătoase. De ce mă priveşti atât de ciudat?

— Eşti foarte bolnav? îl întrebă ea cu vădită compasiune, scrutându-i stăruitor chipul. Doamne! Şi omul acesta vrea să se dispenseze de mine!

— Ştii, Daşa, de la o vreme încoace mi se năzar mereu tot felul de vedenii. O stârpitură de diavol mi s-a oferit aseară pe pod să-i înjunghie pe Lebeadkin şi pe Maria Timofeevna, ca să se pună capăt căsătoriei mele legitime şi să nu se mai ştie nimic. Mi-a cerut avans trei ruble, dar mi-a dat de înţeles clar că toată operaţia va costa cel puţin o mie cinci sute. Ca să vezi ce diavol calculat! Contabil, nu altceva! Ha, ha!

— Eşti sigur că a fost o nălucire?

— Da' de unde, nici o nălucire! Fedka-Ocnaşul în carne şi oase, un tâlhar evadat din ocnă. Dar nu-i vorba de asta; cum crezi, ce-am făcut eu? I-am aruncat toţi banii pe care-i aveam în portofel şi acum el este ferm convins că i-a primit drept acont! …

— L-ai întâlnit noaptea şi ţi-a făcut această ofertă? Dar nu-ţi dai seama că te-au încolţit din toate părţile ca într-o plasă?

— N-au decât. Ia ascultă, citesc în ochii tăi o întrebare mută, te munceşte un gând. Hai, dă-i drumul, adăugă el iritat şi cu un zâmbet răutăcios.

Daşa se sperie.

— N-am nimic de întrebat şi nici un fel de îndoieli. Încetează, te rog! strigă ea alarmată, apărându-se parcă de asemenea întrebări.

— Vasăzică eşti sigură că nu mă voi duce în dugheana lui Fedka?

— O, Doamne! imploră Daşa, plesnindu-şi palmele. De ce m-o fi chinuind astfel?

— Ei, hai, iartă-mi te rog această glumă stupidă, încep să împrumut probabil din manierele lor oribile. Ştii, de aseară mă podideşte mereu râsul, am o poftă nepotolită să râd întruna, mult, mult, fără oprire. Ca şi cum mi-ar fi inoculat microbul râsului… Auzi! A sosit mama; cunosc huruitul roţilor când se opreşte cupeul în faţa pridvorului.

Daşa îl cuprinse de mână.

— Să te păzească Dumnezeu de demonul dumitale şi… să mă chemi, să mă chemi cât mai curând!

— Aş, ce demon! Un mic drac răutăcios, scrofulos şi guturăiat, un drac ratat. Am însă impresia că iar te roade ceva la inimă şi nu îndrăzneşti să-mi spui?

Daşa îl privi cu reproş şi durere în ochi şi porni spre uşă.

— Ascultă, strigă el din urmă cu un surâs răutăcios, schimonosit. Dacă… în sfârşit, ei bine… mă înţelegi, dacă m-aş duce, să zicem, în dugheana aia, şi după aceea te-aş chema, ai veni, adică după aceea?

Ea părăsi odaia, fără să se mai întoarcă să-l privească sau să-i răspundă, acoperindu-şi faţa cu palmele.

— Va veni chiar şi după dugheană! murmură el reflectând un pic şi o expresie de scârbă şi dispreţ se întipări pe chipul lui: Infirmieră! Hm… Deşi poate că e tocmai ceea ce-mi trebuie.

Capitolul al patrulea.

Toată lumea e în aşteptare.

I

Povestea cu duelul se răspândi cu repeziciune în întreaga noastră societate şi produse o extraordinară impresie, toată lumea grăbindu-se, fără nici o rezervă, să ia partea lui Nikolai Vsevolodovici. Mulţi dintre duşmani se declarară categoric printre prietenii săi. Cauza principală a acestui reviriment neaşteptat în sânul opiniei publice trebuia căutată în

acele câteva cuvinte nimerite şi bine plasate, spuse tare de un personaj care până atunci se ţinuse într-o rezervă totală, iar acum imprimase brusc acestui eveniment o semnificaţie atât de neaşteptată, încât avu darul să suscite un interes extraordinar în cercurile largi ale opiniei noastre publice. Iată ce se întâmplase: chiar a doua zi după acest eveniment, tot oraşul se întrunise în saloanele soţiei mareşalului nobilimii din gubernia noastră, cu prilejul onomasticii gazdei. Luase parte sau, mai bine zis, deţinuse acolo un rol de frunte şi Iulia Mihailovna, acompaniată de Lizaveta Nikolaevna, care strălucea de frumuseţe şi iradia de o veselie atât de neobişnuită pentru felul ei de a fi, încât multe dintre doamnele noastre se simţiră dispuse imediat să întrevadă în aceasta ceva foarte suspect. Şi fiindcă veni vorba: nu mai încăpea nici o îndoială în privinţa logodnei Lizavetei Nikolaevna cu Mavriki Nikolaevici. La întrebarea pusă în glumă de un general în retragere, dar cu o poziţie de vază şi despre care va fi vorba ceva mai departe, Lizaveta Nikolaevna răspunse fără ezitare în seara aceea că este logodită. Şi totuşi niciuna, dar absolut niciuna dintre doamnele noastre nu vru să dea crezare acestei logodne. Toată lumea persista în presupunerea că îndărătul acestor aparenţe se ascunde enigma unui roman ţinut secret, o taină fatală de familie, survenită în Elveţia şi, nu se ştie de ce, negreşit cu participarea Iuliei Mihailovna. E greu de spus care era substratul unei acreditări atât de persistente a tuturor acestor zvonuri sau, să zicem aşa, visuri şi de ce trebuia să fie neapărat amestecată aici Iulia Mihailovna. Din clipa intrării acesteia în salon, întreaga asistenţă îşi îndreptă privirile spre dânsa, încărcate de o stranie curiozitate. De notat că, din cauza noutăţii de ultimă oră şi a anumitor circumstanţe în care se petrecuseră lucrurile, despre acest eveniment se vorbea în seara aceea cu destulă prudenţă, se discuta mai mult în şoaptă. De altfel, nici atitudinea autorităţilor superioare nu se făcuse cunoscută încă. Se ştia doar că cei doi duelişti nu fuseseră deocamdată deranjaţi cu nimic. Astfel, toată lumea aflase că Artemi Pavlovici plecase dis-de-dimineaţă la moşia sa, Duhovo. E lesne de închipuit aşadar cu câtă nerăbdare aştepta întreaga asistenţă să se deschidă vorba cu glas tare despre aceste evenimente, rupându-se astfel zăgazurile din calea curiozităţii febrile a tuturor. Şi nu fără temei, toate speranţele se concentraseră asupra persoanei sus-menţionatului general.

Acestui general – unul dintre cei mai vajnici membri ai clubului nostru, un moşier nu prea bogat, dar cu spirit şi vederi de o remarcabilă originalitate, un crai de modă veche, iscusit distribuitor de complimente tinerelor doamne – îi plăcea nespus de mult să vorbească la marile reuniuni cu glas tare şi cu toată greutatea cuvântului său de general tocmai despre lucruri pe care alţii nu le discutaseră decât în şoaptă şi prin aluzii discrete. Acesta era de fapt rolul său special, ca să zicem aşa, în societatea noastră. În asemenea cazuri adopta o manieră de vorbire deosebit de tărăgănată, savurând cuvintele pe care le rostea cu o dulce graseiere, împrumutând probabil această deprindere de la ruşii noştri călătoriţi prin străinătăţi sau de la foştii latifundiari ruşi, care s-au ruinat cel mai tare după reforma ţărănească. Stepan Trofimovici relevase chiar într-o zi că un moşier cu cât este mai ruinat, cu atât mai tărăgănată şi mai sâsâită îi devine vorba. De altfel, el însuşi avea acest obicei, dar nu-şi dădea seama de propria-i meteahnă.

Generalul vorbi în cunoştinţă de cauză. Afară de faptul că era întru câtva rudă depărtată cu Artemi Pavlovici, deşi certat şi se pare chiar şi în proces cu acesta, personal avusese şi el cândva două dueluri, iar pentru unul dintre ele fusese degradat şi trimis într-o unitate din Caucaz ca simplu soldat. Cineva pomeni numele Varvarei Petrovna, care, „întremată după

boală”, îşi reluase de două zile plimbările, şi nu atât cu persoana ei atrăsese atenţia, cât cu atelajul superb de patru cai suri din propria herghelie, înhămaţi la cupeu. Aici generalul lăsă să-i scape vorba că în cursul zilei îl întâlnise pe „tânărul Stavroghin” călare… Toată lumea tăcu brusc. Generalul îşi frământă fălcile ţuguind buzele şi deodată declară, învârtind între degete tabachera lui de aur primită în dar oficial:

— Regret că n-am fost aici cu câţiva ani în urmă… Vreau să spun că eram pe atunci la Karlsbad. Hm… Mă interesează foarte mult acest tânăr, despre care am auzit la întoarcere circulând atâtea zvonuri. Hm. Dar este adevărat că e nebun? Parcă aşa mi s-a spus pe atunci. Aud acum că a fost insultat aici de un student în prezenţa verişoarei sale şi că s-a ascuns sub masă. Ieri însă am auzit de la Stepan Vâsoţki că acelaşi Stavroghin s-a bătut în duel cu acest… Gaganov. Şi numai cu scopul galant de a-şi expune fruntea în faţa unui om turbat de furie. Numai ca să se descotorosească odată de el. Hm. E absolut în stilul şi spiritul eticii unităţilor de gardă din anii ‘20. Vizitează el pe careva dintre cei prezenţi aici?

Generalul tăcu plimbându-şi privirea ca în aşteptarea unui răspuns. Porţile nerăbdării publice fuseseră deschise.

— E foarte simplu, răsună deodată glasul Iuliei Mihailovna, enervată de faptul că toată lumea îşi întorsese ca la comandă privirea către dânsa. De ce să ne mirăm că Stavroghin s-a duelat cu Gaganov şi n-a răspuns studentului? Doar nu putea să-l provoace la duel pe fostul său iobag!

Cuvinte magice: această idee simplă şi clară nu-i trecuse totuşi până atunci nimănui prin cap. Cuvinte care avură consecinţe extraordinare. Toate aspectele de scandal şi de intrigă, toate aserţiunile de natură meschină şi anecdotică fură împinse dintr-odată pe ultimul plan; se relevă o altă semnificaţie. Apărea un personaj nou, în privinţa căruia toată lumea până atunci se aflase într-o profundă eroare, chipul unui om cu trăsături ce denotau o austeritate de concepţii aproape ideală. Pălmuit de un student, adică de un om cult şi de mult ieşit din starea de iobăgie, el desconsideră această jignire de moarte, pentru că ofensatorul este totuşi fostul lui iobag. Societatea zumzăia în bârfă şi cancanuri; societatea aceasta uşuratică priveşte cu dispreţ pe omul pălmuit; ei bine, el desconsideră opinia unei societăţi care nu s-a ridicat încă până la adevăratele concepţii superioare şi care se aventurează totuşi să le comenteze.

— Şi când te gândeşti, Ivan Alexandrovici, că mai avem pretenţia să discutăm adevăratele principii, strigă cu o nobilă ardoare unul dintre bătrânii clubului, adresându-i-se vecinului său.

— Aşa este, Piotr Mihailovici, aşa este, îi ţinu hangul celălalt cu voluptate, ca să vezi cum e tineretul.

— Nu-i vorba de tineret, Ivan Alexandrovici, interveni un al treilea, aici nu se pune problema tinerei generaţii; e vorba de un astru, nicidecum de un tânăr oarecare; aşa trebuie văzute lucrurile.

— Exact ce ne trebuie; ducem o mare lipsă de asemenea oameni.

Principalul era că „omul cel nou”, pe lângă faptul că se dovedise a fi „un nobil incontestabil”, mai era şi cel mai bogat proprietar de moşii din gubernie şi prin urmare întru totul capabil de a contribui cu o substanţială activitate la viaţa publică şi la mersul

treburilor obşteşti ale ţinutului. Am avut prilejul să menţionez în treacăt undeva mai înainte despre starea de spirit generală a moşierilor noştri.

Zelul demonstrării atingea adesea forme frenetice:

— Nu numai că nu l-a provocat pe student, ba şi-a ascuns chiar mâinile la spate, e un lucru cu totul remarcabil, Excelenţa voastră, argumenta unul.

— Şi nici nu l-a târât măcar în faţa justiţiei noi, adăugă altul.

— Cu toate că această justiţie nouă l-ar fi supus, pentru această ofensă personală adusă unui nobil, la cincisprezece ruble amendă. He, he, he!

— Să vă spun eu secretul noilor instanţe judecătoreşti, se aprindea până la paroxism al treilea: dacă cineva fură sau escrochează şi e prins şi dovedit fără putinţă de tăgadă, n-are decât să se repeadă cât mai este timp acasă şi să-şi omoare mama. Cu siguranţă va fi achitat de toate fărădelegile lui şi cuconetul din balcoane îşi va flutura fericit batistele de mătase extrafină; acesta e adevărul-adevărat!

— Adevărat, adevărat!

Nu lipsiră nici anecdotele. Îşi aduseră aminte oamenii de relaţiile lui Nikolai Vsevolodovici cu contele K. Opinia separată şi atitudinea plină de rezervă a contelui K. În privinţa ultimelor reforme erau cunoscute. Era cunoscută şi activitatea lui remarcabilă, întru câtva frânată în ultimul timp. Şi iată că, dintr-odată, apăru absolut neîndoielnic pentru toată lumea că Nikolai Vsevolodovici este logodit cu una dintre fiicele contelui K., deşi nimic nu îndreptăţea un asemenea zvon. Iar în ce priveşte unele aventuri din Elveţia şi pe Lizaveta Nikolaevna, până şi doamnele încetaseră să le amintească. Vom menţiona totodată că între timp familia Drozdov reuşise să se achite de toate vizitele cu care întârziase atâta. Toată lumea, bineînţeles, o găsise pe Lizaveta Nikolaevna drept o fată foarte obişnuită, care „se fandosea” cu nervii ei delicaţi. Leşinul ei din ziua sosirii lui Nikolai Vsevolodovici era explicat acum numai prin spaima cauzată de purtarea îngrozitoare a studentului. Se accentua voit până la exagerare caracterul prozaic al faptelor cărora înainte căutau să le atribuie un colorit oarecum fantastic. Cât despre o anumită şchioapă, ea fusese total dată uitării; se şi jenau să-şi mai amintească. „Şi o sută de şchioape să fi fost, care dintre noi n-a fost tânăr?!” Era scos în evidenţă respectul deosebit al lui Nikolai Vsevolodovici faţă de maică-sa, căutându-i-se diferite alte virtuţi; se făceau aprecieri binevoitoare asupra erudiţiei sale câştigate în cei patru ani de studii prin universităţile germane. Comportarea lui Artemi Pavlovici fu calificată drept lipsită de tact. Iar Iulia Mihailovna îşi câştigă definitiv reputaţia de femeie de o perspicacitate remarcabilă.

În felul acesta, când îşi făcu în sfârşit apariţia Nikolai Vsevolodovici însuşi, toată lumea îl întâmpină cu cea mai candidă seriozitate; toate privirile îndreptate asupra lui trădau aşteptare şi nerăbdare. Nikolai Vsevolodovici însă se încuie într-o tăcere severă, prin care, bineînţeles, oferi tuturor mai multă satisfacţie decât dacă ar fi ţinut chiar şi un întreg discurs. Într-un cuvânt, totul îi mergea din plin, ajunsese în mare vogă. Cine-şi face o dată apariţia într-o societate provincială nu mai are cum să se ţină deoparte. Nikolai Vsevolodovici îşi reluă obligaţiile mondene, cu eleganţă şi rafinament, conformându-se tuturor rânduielilor guberniale. Nimeni nu pretindea să-l vadă vesel şi bine-dispus: „Omul a suferit, nu e un om ca oricare altul; are la ce să mediteze”. Până şi atitudinea lui mândră

şi distantă, care îi atrăsese atâta antipatie şi ură cu patru ani în urmă, era acum respectată şi chiar apreciată.

Adevăratul triumf însă era cel al Varvarei Petrovna. N-aş putea spune în ce măsură o decepţionase faptul că visurile ei în privinţa Lizavetei Nikolaevna se năruiseră. Şi orgoliul de familie o ajutase, desigur, să se consoleze repede. Lucru ciudat însă: Varvara Petrovna căpătă deodată credinţa fermă că Nicolas într-adevăr „îşi alesese” una dintre fiicele contelui K.; dar şi mai ciudat părea că această credinţă şi-o baza pe aceleaşi zvonuri ajunse la dânsa ca şi la toţi ceilalţi, din gura lumii; se temea totuşi să-l întrebe direct. Nu rezistă însă ispitei şi de vreo două-trei ori îi reproşă discret, pe un ton glumeţ, faptul că nu este sincer de tot cu dânsa; Nikolai Vsevolodovici zâmbi continuând să tacă. Tăcerea lui fu considerată drept mărturisire. Şi totuşi nu-i ieşea din cap gândul la şchioapă; era ca o piatră pe inimă, ca un coşmar chinuitor cu năzăriri ciudate şi presimţiri grele, totul învălmăşindu-se haotic în noianul lui de visuri cu privire la fiicele contelui K. Dar despre aceasta vom mai vorbi. În societate Varvara Petrovna regăsi, fireşte, respectul de altădată, redevenind obiectul celei mai prevenitoare atenţii, dar prea puţin profita de ele şi rareori se întâmpla să iasă din casă.

Îi făcu totuşi o vizită solemnă soţiei guvernatorului. Desigur că nimeni n-a fost mai încântat şi cucerit de acele cuvinte remarcabile ale Iuliei Mihailovna rostite la recepţia soţiei mareşalului nobilimii decât Varvara Petrovna; multă amărăciune luară ele de pe inima ei şi dintr-odată aduseră rezolvarea atâtor motive de supărare care o copleşiseră după duminica aceea de pomină. „Mărturisesc, n-am ştiut s-o înţeleg pe această femeie!” rosti ea într-o bună zi şi cu impetuozitatea ei caracteristică îi declară Iuliei Mihailovna că a venit să-i aducă mulţumiri. Iulia Mihailovna se simţi măgulită, dar ştiu să-şi păstreze independenţa. Între timp începuse să-şi dea seama de propria ei valoare, ba într-o măsură cam exagerată poate. Astfel, în toiul conversaţiei, nu se sfii să declare, de pildă, că niciodată nu auzise nimic despre activitatea şi erudiţia lui Stepan Trofimovici.

— Îl primesc, desigur, pe tânărul Verhovenski cu toată bunăvoinţa. E cam nesăbuit, dar e încă prea tânăr; de altfel, posedă cunoştinţe destul de temeinice. Oricum, nu e un oarecare fost critic demodat.

Varvara Petrovna se porni imediat să precizeze că Stepan Trofimovici de fapt n-a fost niciodată un critic, ci dimpotrivă, toată viaţa şi-o petrecuse în casa ei, dar devenise renumit prin activitatea sa de la începutul carierei „preacunoscute lumii întregi”, iar în ultimul timp, prin studiile sale în domeniul istoriei Spaniei; intenţionează de asemenea să scrie despre starea actualelor universităţi germane, ba şi ceva despre Madona de la Dresda. Într-un cuvânt, Varvara Petrovna nu vru să-l abandoneze pe Stepan Trofimovici în faţa Iuliei Mihailovna.

— Despre Madona de la Dresda? E vorba de Madona Sixtină? Chčre Varvara Petrovna, am stat două ceasuri încheiate în faţa acestui tablou ca să plec decepţionată. N-am înţeles nimic şi am rămas foarte mirată. Şi Karmazinov e de aceeaşi părere, că e foarte greu de înţeles. Astăzi nimeni nu găseşte în el ceva extraordinar, nici ruşii, nici englezii. Tot renumele lui trâmbiţat aparţine gustului vechii generaţii.

— O nouă modă, vasăzică?

— Eu însă cred că nu trebuie să-i priviţi de sus nici pe tinerii noştri. Sunt învinuiţi cu

spume la gură că ar fi comunişti, în timp ce după părerea mea trebuie să-i cruţăm şi să-i preţuim. Citesc acum totul, toate ziarele, lucrările despre comunism, ştiinţele naturale, mi se aduc zilnic pe masă, că doar trebuie să ştie omul, în definitiv, pe ce lume trăieşte şi cu cine are de-a face. Nu se poate ca toată viaţa să ţi-o petreci pe crestele fanteziei tale. Am tras concluzia necesară şi mi-am impus ca regulă să protejez tineretul şi prin aceasta să-l opresc de a se precipita dincolo de extrema limită. Crede-mă, Varvara Petrovna, că numai noi, societatea, prin influenţa noastră binefăcătoare, şi anume prin bunătate şi gingaşă atenţie, putem să-i oprim de pe marginea prăpastiei în care îi împinge intoleranţa tuturor acestor bătrâni închistaţi. În orice caz, sunt fericită să aflu de la dumneata despre Stepan Trofimovici. Mi-ai sugerat o idee: ar putea să ne fie de mare folos la matineul nostru literar. M-am gândit să organizez o serbare de o zi cu un program artistic şi distractiv, pe bază de subscripţie, în beneficiul guvernantelor sărace din gubernia noastră. Sunt împrăştiate în număr mare prin toată Rusia; vreo şase numără judeţul nostru; în afară de asta: două telegrafiste, două învaţă la academie, ar fi vrut să studieze şi celelalte, dar nu au mijloace. Destinul femeii ruse este groaznic, Varvara Petrovna! Problema lor a devenit acum o problemă universitară; s-a ţinut o şedinţă specială a Consiliului de Stat consacrată acestei chestiuni. În Rusia noastră plină de ciudăţenii se poate face orice. Consider deci că şi aici numai prin blândeţe ocrotitoare şi prin compasiunea caldă a întregii societăţi am putea să dirijăm această măreaţă operă comună pe făgaşul cel bun. Personalităţile de elită sunt, vai, numeroase! Ele există desigur, dar sunt răzleţite. Să ne unim aşadar, ca să devenim mai puternici. Pe scurt, voi avea mai întâi un matineu literar, apoi o gustare frugală, vom face o pauză, după care la orele obişnuite de seară va urma balul. Am vrut să începem serata cu tablouri vivante, dar aceasta m-ar angaja mi se pare la cheltuieli prea mari şi de aceea am hotărât să-i oferim publicului un cadril sau două cu măşti şi costume caracteristice, care să reprezinte anumite curente literare. Ideea aceasta nostimă ne-a sugerat-o Karmazinov; el mă ajută mult. Ştii, ne-a promis să ne citească la acest matineu ultima sa lucrare, absolut inedită; renunţă la scris şi nu-şi va mai relua condeiul; cu acest eseu îşi ia rămas-bun de la public. O bucată adorabilă intitulată Merci. Titlul e franţuzesc, dar el găseşte că sună mai glumeţ şi mai delicat. Şi eu cred la fel, chiar l-am şi sfătuit. Cred că Stepan Trofimovici ar putea să citească ceva care să nu fie prea lung şi… prea savant. Mi se pare că vor mai citi câte ceva Piotr Stepanovici şi alţi câţiva. Piotr Stepanovici va trece pe la dumneata să-ţi comunice programul; sau mai bine îngăduie-mi să ţi-l aduc chiar eu.

— Îmi vei da voie şi mie să subscriu la lista dumneavoastră. O să-i spun lui Stepan Trofimovici şi o să-l rog şi eu personal.

Varvara Petrovna se întoarse acasă complet fermecată; era acum întru totul de partea Iuliei Mihailovna şi nu se ştie de ce se supără foc pe Stepan Trofimovici. Sărmanul nu ştia însă nimic, stând mereu acasă.

— Sunt îndrăgostită de ea şi nu înţeleg cum de a fost posibil să greşesc într-atât în privinţa acestei femei, le mărturisi ea lui Nikolai Vsevolodovici şi lui Piotr Stepanovici, care se abătuse pe la ei în seara aceea.

— Şi totuşi ar fi cazul să vă împăcaţi cu bătrânul, sugeră Piotr Stepanovici. E disperat. Ca şi cum l-aţi fi expediat la bucătărie. Aseară, întâlnind trăsura dumneavoastră, v-a salutat, dar aţi întors capul. Ştiţi, avem de gând să-l promovăm; am anumite calcule în

privinţa lui şi poate să ne fie încă de folos.

— O, da, ne va citi ceva la matineu.

— Nu mă gândesc numai la asta. Voiam chiar astăzi să trec pe la dânsul. Pot să-i comunic?

— Dacă vreţi; deşi nu-mi închipui cum veţi aranja asta, zise ea nehotărâtă. Intenţionam să am cu el o explicaţie personală şi ar trebui să fixez ziua şi locul.

Se încruntă.

— Dar nu e nevoie să-i fixaţi o întrevedere specială. Îi transmit pur şi simplu despre ce e vorba şi atâta tot.

— Mă rog, fie şi aşa, transmite-i. Dar te mai rog să adaugi că-i voi fixa o zi de întrevedere, să adaugi negreşit.

Piotr Stepanovici se duse într-un suflet, cu surâsul pe buze. În general, pe cât mi-aduc aminte, în perioada aceea el era, nu ştiu cum, prea impulsiv şi chiar îşi permitea unele ieşiri de-a dreptul necuviincioase prin răbdarea lui răutăcioasă, aproape faţă de toată lumea. Ciudat era însă faptul că toate i se treceau cu vederea. În general, se înrădăcinase părerea că e un ins cu o fire cam aparte şi deci trebuie tratat cu respectiva înţelegere. Notez că el se arătase furibund aflând despre duelul lui Nikolai Vsevolodovici. Fusese luat prin surprindere de această întâmplare; se înverzise la faţă când i se relatase faptul. S-o fi simţit poate atins în amorul lui propriu, întrucât nu aflase noutatea decât a doua zi, când toată lumea deja o cunoştea?

— Dar ştii că n-aveai dreptul să te baţi, îi şopti el lui Stavroghin în a cincea zi, văzându-l întâmplător la club.

E de remarcat că în cursul celor cinci zile ei nu se întâlniră nicăieri, deşi Piotr Stepanovici trecea zilnic pe la Varvara Petrovna.

Nikolai Vsevolodovici îl privi în tăcere cu un aer distrat, neînţelegând parcă despre ce este vorba şi trecând mai departe. Străbătea salonul cel mare al clubului îndreptându-se spre bufet.

— Te-ai dus şi la Şatov… Vrei să dai în vileag şi chestiunea cu Maria Timofeevna, se ţinea el după dânsul şi, preocupat de ceea ce avea de spus, îl prinse de umăr.

Nikolai Vsevolodovici se scutură printr-o mişcare bruscă de mâna lui şi se întoarse spre el încruntat. Piotr Stepanovici îl privi drept în ochi cu un zâmbet ciudat, prelung. Totul nu dură decât o clipă. Nikolai Vsevolodovici porni mai departe.

II.

Ieşind de la Varvara Petrovna, Piotr Stepanovici trecu pe la bătrân şi, dacă se grăbi atâta, o făcu numai şi numai din răutate, ca să se răzbune pentru o jignire anterioară, despre care nu ştiuse nimic. Cu prilejul ultimei lor întâlniri, şi anume joia trecută, bătrânul, care de altfel singur începuse discuţia, la sfârşit îşi alungase fiul ameninţându-l cu bastonul. Acest fapt, Stepan Trofimovici mi-l ascunsese; dar acum, în momentul când Piotr Stepanovici apăru vijelios cu veşnicul lui surâs, de o candoare orgolioasă, şi cu privirea lui neplăcută, scormonind curioasă prin toate colţurile, Stepan Trofimovici îmi făcu un semn discret să

rămân în cameră. În felul acesta mi-a fost dat să cunosc adevăratele lor relaţii, întrucât de data aceasta am asistat la toată convorbirea dintre ei.

Stepan Trofimovici şedea sprijinit de speteaza canapelei cu picioarele întinse înainte. Din joia aceea faţa îi slăbise vizibil şi se îngălbenise. Cu aerul cel mai familiar, Piotr Stepanovici se aşeză lângă el, punându-şi picioarele fără ceremonie pe canapea şi ocupând în felul acesta mult mai mult loc decât impunea respectul faţă de tatăl său. Demn şi fără să scoată o vorbă, Stepan Trofimovici se dădu mai la o parte.

Pe masă se afla o carte deschisă. Era romanul Ce-i de făcut? Trebuie să mărturisesc, vai, o ciudată naivitate a prietenului nostru: nutrea o idee veche că trebuie să-şi iasă din solitudine şi să dea o ultimă bătălie; acest vis domina tot mai mult închipuirea lui bolnăvicioasă. Mi-am dat seama că şi-a procurat şi studiază acest roman numai cu scopul ca în eventualitatea unei ciocniri inevitabile cu cei „care ţipă” să le cunoască dinainte procedeele şi argumentele chiar din „catehismul” lor şi pregătit în felul acesta să-i biruie pe toţi în „ochii ei”. O, cât de mult îl chinuia această carte! O arunca uneori pe masă şi, sărind de pe scaun, se plimba prin cameră aproape înnebunit.

— Sunt de acord că ideea fundamentală a autorului este adevărată, îmi spunea el înfrigurat, dar asta e cu atât mai groaznic! Este chiar ideea noastră; exact ideea noastră; noi, noi am lansat-o cei dintâi, am insuflat-o, am cultivat-o; de altfel, ce lucru nou ar mai fi în stare să spună ei după noi! Dar cum e prezentată, Dumnezeule mare; cum totul este ciuntit, deformat, denaturat! strigă el, subliniindu-şi revolta prin lovituri de deget în carte. Asemenea concluzii vizam noi? Cine ar mai putea recunoaşte aici ideea iniţială?

— Te instruieşti? surâse Piotr Stepanovici, luând volumul de pe masă şi citindu-i titlul. Era şi cazul, de mult. Îţi aduc şi altele, dacă vrei, şi mai grozave.

Stepan Trofimovici nu catadicsi să-i răspundă nici de data aceasta, păstrând o tăcere plină de demnitate. Şedeam într-un colţ, pe cealaltă canapea.

Piotr Stepanovici explică în grabă motivul vizitei sale. Bineînţeles, Stepan Trofimovici rămase foarte surprins, ascultându-l aproape speriat şi indignat la culme.

— Şi această Iulia Mihailovna crede că eu voi accepta să citesc la matineul ei?

— De fapt, ea nu are cine ştie ce mare nevoie de participarea ta. O face numai ca să te flateze şi prin aceasta să intre în graţiile Varvarei Petrovna. Oricum însă, cred că nu-ţi va trece prin cap s-o refuzi. Sunt convins că arzi de nerăbdare să apari în public, zâmbi el; voi, bătrânii, sunteţi cu toţii stăpâniţi de o ambiţie infernală. Ai grijă totuşi să nu fii prea plictisitor. Care e subiectul tău, din istoria Spaniei, mi se pare? Dă-mi materialul cu câteva zile înainte să-l văd şi eu, altminteri te pomeneşti că toată lumea adoarme.

Brutalitatea nedisimulată a acestor înţepături, aruncate grăbit, într-o înşiruire neîntreruptă, era vădit intenţionată. Ai fi zis, auzindu-l, că faţă de Stepan Trofimovici nici nu putea vorbi probabil într-un limbaj mai fin. Stepan Trofimovici continua stoic să nu observe jignirile. Dar noutăţile pe care le afla cu acest prilej produceau asupră-i o impresie tot mai zguduitoare.

— Chiar dumneaei, dumneaei personal te-a însărcinat să-mi transmiţi aceasta… pe dumneata? întrebă el pălind.

— Adică, să vezi, dânsa vrea să-ţi fixeze ziua şi locul pentru explicaţia voastră; rămăşiţele strâmbăturilor voastre sentimentale. Timp de douăzeci de ani ai tot cochetat cu ea şi ai obişnuit-o cu cele mai ridicole procedee. Dar fii fără grijă, acum lucrurile s-au cam schimbat; o spune mereu ea singură, că abia acum „i s-au deschis ochii”. I-am explicat pe faţă că prietenia aceasta a voastră constă în a vă arunca unul înaintea altuia câte-o căldare de lături. Mi-a povestit, bătrâne, foarte multe; când mă gândesc ce funcţie de lacheu ai îndeplinit în tot timpul acesta! Până şi eu m-am simţit ruşinat pentru tine.

— Eu am îndeplinit o funcţie de lacheu? nu se mai putu stăpâni Stepan Trofimovici.

— Mai rău, te-ai lăsat întreţinut, adică te-ai complăcut într-un rol de lacheu benevol. Nu-ţi place să munceşti, în schimb îţi plac bănişorii veniţi de-a gata. Acum îşi dă seama şi ea de toate astea; în orice caz, mi-a povestit despre tine nişte lucruri îngrozitoare. Ce-am mai râs de scrisorile tale către dânsa; ruşinos şi dezgustător. Nici nu mi-am închipuit vreodată că eşti atât de pervers, atât de pervers! Orice act de miluire conţine în el întotdeauna ceva iremediabil depravant şi cazul tău e un exemplu concludent!

— Ţi-a arătat scrisorile mele!

— Pe toate. Bineînţeles, nu aveam cum să le citesc chiar pe toate. Câtă hârtie ai fost în stare să umpli scriindu-i peste două mii de scrisori… Ştii ce mă gândesc, bătrâne, că în relaţiile voastre a existat un moment când ea ar fi fost gata să se mărite cu tine! Ai pierdut ocazia în modul cel mai stupid! Vorbesc, bineînţeles, din punctul tău de vedere, dar tot ar fi fost mai bine decât să te laşi peţit ca acum acoperind „păcatele altora”, ca un bufon de râsul tuturor, pentru bani.

— Pentru bani! Auziţi, pentru bani! Ea să spună aşa ceva! gemu Stepan Trofimovici.

— Dar ce credeai? Linişteşte-te însă, ţi-am luat apărarea. E singura cale pentru justificarea ta. Ea a înţeles că aveai nevoie de bani, ca oricare altul, şi că din acest punct de vedere poate că aveai dreptate. I-am demonstrat matematic că viaţa voastră a fost bazată pe avantaje reciproce: ea reprezenta capitalul, iar tu făceai pe lângă dânsa pe bufonul sentimental. De altfel, nu pentru bani e ea supărată, cu toate că ai muls-o ca pe o capră. O cuprinde însă ciuda pentru faptul că timp de douăzeci de ani a avut în tine toată încrederea, pentru faptul că ai fraierit-o cântându-i în struna generozităţii şi nobleţei şi că ai făcut-o atâta timp să mintă. Că a minţit ea însăşi, n-o va recunoaşte, bineînţeles, şi tocmai de aceea se răsfrânge totul pe capul tău, îndoit. Nu înţeleg cum de nu te-ai gândit că va trebui cândva să dai socoteală pentru toate astea. Că doar nu ţi-a lipsit inteligenţa. Ieri am sfătuit-o să te interneze într-un azil, n-ai nici o grijă, un azil onorabil, nu-ţi va părea rău; probabil că aşa va face. Îţi aduci aminte ultima ta scrisoare către mine trimisă în gubernia H., acum trei săptămâni?

— Nu cumva i-ai arătat-o? sări îngrozit Stepan Trofimovici.

— Şi de ce nu i-aş fi arătat-o, mă rog! E primul lucru pe care l-am făcut. Exact scrisoarea în care mă încunoştinţai că ea te exploatează, îţi invidiază talentul, bineînţeles şi despre „păcatele altora”. Ei bine, frate dragă, fiindcă veni vorba, trebuie să-ţi spun că ai nişte susceptibilităţi teribile! Să te prăpădeşti de râs, nu altceva. În general însă, toate scrisorile tale sunt foarte plicticoase; ai un stil imposibil, de multe ori nici n-am avut răbdare să le citesc, iar una dintre ele şi acum zace undeva printre hârtiile mele nedesfăcută; ţi-o restitui mâine. Dar asta, ultima ta scrisoare, este o capodoperă! M-a amuzat foarte mult! Am râs în

hohote!

— Bestie, bestie! zbieră Stepan Trofimovici.

— Ei, drăcie, nici nu se poate sta de vorbă cu tine. Ascultă, văd că iar te şifonezi ca joia trecută!

Stepan Trofimovici se descovoie ameninţător:

— Cum îţi permiţi să vorbeşti cu mine în felul acesta?

— Cum adică, în felul acesta? Îţi vorbesc simplu şi clar.

— Dar spune-mi, în sfârşit, bestie, eşti tu fiul meu sau nu eşti?

— Asta ar trebui s-o ştii tu mai bine. Bineînţeles, orice tată este înclinat în asemenea cazuri să fie orb…

— Taci, taci! se cutremură Stepan Trofimovici.

— Ai văzut, ţipi şi mă cerţi ca şi joia trecută, când ai vrut să dai cu bastonul în mine; eu însă actul acela l-am găsit atunci. De curiozitate, toată seara mi-am pierdut-o scotocind în valiză. Ce-i drept, nu există nimic precis, poţi să fii liniştit. E doar un bileţel adresat de maică-mea polonezului aceluia. Judecând însă după temperamentul ei…

— Încă un cuvânt şi te pălmuiesc.

— Ce oameni! mi se adresă brusc Piotr Stepanovici. Să vezi, chestiunea aceasta s-a iscat între noi joia trecută. Îmi pare bine că astăzi eşti şi dumneata de faţă, poţi să-ţi dai o părere judicioasă. În primul rând, starea de fapt: el îmi reproşează felul cum vorbesc despre maică-mea, dar cine m-a împins la asta? Când eram încă licean la Petersburg, n-a fost el acela care mă trezea de două ori pe noapte, îmbrăţişându-mă şi plângând ca o muiere şi povestindu-mi – cum credeţi, ce-mi povestea el atunci noaptea? Tocmai aceste istorioare indecente despre maică-mea! Chiar de la el primul le-am aflat.

— Dar bine, îţi înfăţişam atunci lucrurile în sensul cel mai elevat! Vai, nu m-ai înţeles. Nimic, nimic n-ai înţeles.

— În orice caz, ticăloşia ta de atunci era mult mai mare decât a mea acum, recunoaşte. Căci, în definitiv, dacă vrei, mie îmi este absolut egal. Vorbesc pentru tine, situându-mă pe punctul tău de vedere. În ce mă priveşte, fii pe pace: nu-i fac mamei nici o vină; ori tu, ori polonezul, mie îmi este egal. N-am nici o vină că acolo la Berlin aţi ajuns într-un asemenea hal de nerozie. De altfel, nici n-aţi fost capabili să faceţi ceva mai inteligent. Spune-mi, aşadar, nu sunteţi voi nişte caraghioşi, după toate astea?! Şi ce-ţi pasă ţie dacă eu sunt sau nu sunt fiul tău? Ascultă, mi se adresă el iar, omul acesta n-a cheltuit pentru mine o para chioară în toată viaţa lui, până la vârsta de şaisprezece ani nici nu m-a cunoscut, apoi m-a jefuit aici, iar acum ţipă că inima lui a sângerat toată viaţa pentru mine şi se izmeneşte în faţa mea ca un actor. Să am iertare, drept cine mă iei? Doar nu sunt Varvara Petrovna!

Piotr Stepanovici se sculă şi-şi luă pălăria.

— Afurisit să fii, şi de azi înainte nu vreau să ştiu de tine, îşi întinse mâna spre dânsul Stepan Trofimovici, alb ca varul.

— Ca să vezi până la ce prostie poate să ajungă un om! zise cu mirare Piotr Stepanovici. Aşadar, adio, bătrâne; nu mai vin la tine niciodată. Nu uita să-mi trimiţi articolul din timp; şi caută, dacă poţi, să nu scrii aberaţii; fapte, fapte şi numai fapte. Dar mai ales să fii concis. Adio.

III.

De altfel, toată discuţia aceasta avea şi un substrat încărcat de cauze lăturalnice. Fără îndoială, Piotr Stepanovici îşi făcuse anumite socoteli în privinţa tatălui său. Cred că îşi propusese să-l împingă pe bătrân la exasperare şi prin aceasta să-l determine la vreo ieşire scandaloasă, într-o manieră scontată de el, în vederea realizării scopurilor sale viitoare, nemărturisite şi cu totul în afara relaţiilor dintre ei, despre care va fi vorba mai departe. O mulţime de proiecte şi planuri de acelaşi gen roiau în acea perioadă în capul tânărului şi, bineînţeles, în cea mai mare parte erau cu totul fanteziste. Mai avea el în vedere şi o altă victimă, afară de Stepan Trofimovici. În general, pusese omul ochii pe mai multe victime şi nu puţine la număr, după cum s-a constatat ulterior; dar mai ales pe una conta el în mod deosebit şi aceasta era chiar domnul von Lembke.

Andrei Antonovici von Lembke aparţinea acelui neam privilegiat (de natură) care în Rusia, potrivit condicilor de evidenţă, număra câteva sute de mii de indivizi şi care poate că nici ei nu ştiu că în totalitatea lor formează în această ţară un fel de asociaţie perfect organizată. Şi desigur, o asociaţie nicidecum născocită şi premeditată, ci inerentă spiritului întregului neam, fiinţând fără cuvinte şi fără un acord prealabil, ca o îndatorire morală obligatorie, în virtutea căreia toţi membrii acestui neam se ajută şi se susţin unul pe altul întotdeauna, pretutindeni şi în orice împrejurări. Andrei Antonovici avusese onoarea să-şi facă studiile în una dintre acele instituţii ruseşti de învăţământ superior care sunt frecventate de tinerii proveniţi din familii faţă de care soarta se arătase mai darnică în avuţii sau relaţii. Absolvenţii acestei instituţii de învăţământ, aproape imediat după terminarea şcolii, erau numiţi în posturi destul de importante dintr-un anumit departament al administraţiei de stat. Andrei Antonovici avea un unchi locotenent-colonel genist şi un alt unchi brutar; izbuti totuşi să se strecoare în această şcoală superioară, ba întâlni acolo şi destul de mulţi semeni din seminţia respectivă. Era un camarad vesel; învăţa destul de prost, dar fusese îndrăgit de toţi. Chiar şi în clasele superioare, când mulţi dintre tineri, îndeosebi cei de origine rusă, începuseră deja să discute probleme importante de actualitate, cu un aer care părea să arate că abia aşteaptă absolvirea şcolii ca să le rezolve dintr-odată pe toate, Andrei Antonovici continua să se preocupe de cele mai naive şotii şcolăreşti. Prin glume destul de prosteşti, poate şi cam cinice, stârnea hazul celorlalţi, făcându-şi din aceasta un scop. Ba îşi sufla nasul într-un fel caraghios, când profesorul la lecţie punea vreo întrebare, reuşind astfel să provoace râsul camarazilor şi al profesorului; ba înfăţişa în dormitor un tablou vivant într-o poză cinică, în aplauzele tuturor; ba executa exclusiv pe nas (cu destulă iscusinţă) uvertura din Fra Diavolo. Printr-o neglijenţă voită, îşi atribuia nu ştiu ce notă de originalitate. În ultimul an de şcoală se apucă să scrie poezioare ruseşti. Limba neamului său o cunoştea destul de agramat, ca mulţi alţi conaţionali ai săi din Rusia. Înclinaţia pentru stihuri îl împrieteni cu un camarad posac şi cu o înfăţişare veşnic amărâtă parcă, fiul unui general sărac şi care trecea printre colegii lui de şcoală drept o viitoare glorie a literaturii ruse. Acesta îl luă sub protecţia sa. Întâmplarea făcu însă ca la vreo doi ani după absolvirea liceului, acest camarad posac, care se lăsase între timp de cariera funcţionărească pentru a se consacra literaturii ruse şi

care, drept consecinţă, umbla în ghete scâlciate şi dârdâia de frig, fiind îmbrăcat toamna târziu într-un pardesiu uşor de vară, să-l întâlnească întâmplător lângă podul Anicikov pe fostul lui protégé, pe „Lembka”, cum îi spuneau colegii săi de şcoală. Şi ce credeţi? Era de nerecunoscut, încât omul se uită la el aproape uluit. În faţa lui stătea un tânăr îmbrăcat impecabil, cu favoriţii de nuanţă roşcată ajustaţi îngrijit, cu pince-nez, ghete de lac şi mănuşi nou-nouţe, într-un palton larg de croială modernă şi cu o servietă la subsuoară. Lembke se arătă foarte amabil faţă de colegul său, îi dădu adresa lui şi-l invită să vină la el într-o seară. Se constată cu acest prilej că el nu mai era „Lembka”, ci von Lembke. Fostul său camarad se duse totuşi să-l viziteze, probabil numai de ciudă. La intrare, în faţa unei scări prea puţin prezentabile şi nici pe departe luxoase, dar cu treptele acoperite cu preş roşu de postav, îl întâmpină un portar întrebându-l pe cine caută. Se auzi apoi răsunând puternic, sus la etaj, un clopoţel. Dar în locul ambianţei de bogăţie şi lux pe care vizitatorul se aştepta s-o vadă, îl găsi pe „Lembka” al său aciuat într-o cămăruţă dosnică, întunecoasă şi prost întreţinută, despărţită în două printr-o draperie de culoare verde-închis, cu o mobilă tapiţată în aceeaşi culoare, dar foarte veche, cu storuri de culoare verde pe nişte ferestre înguste şi înalte. Von Lembke stătea la o rudă a sa depărtată, un general, care îl proteja. Îşi întâmpină musafirul cu un aer cordial, se purtă cu multă seriozitate şi cu o politeţe amabilă. Discutară şi despre literatură, dar în limitele cuvenite într-o conversaţie ocazională. Un lacheu cu cravată albă le servi ceai slab şi câte un fursec rotund minuscul şi uscat. Furios, colegul lui ceru apă gazoasă. I se servi, dar cu oarecare întârziere, fapt care îl făcu se pare pe Lembke să se simtă prost şi să-l cheme a doua oară pe lacheu repetându-şi dispoziţia. Îi propuse musafirului să ia o gustare şi rămase vizibil mulţumit când acesta refuză şi în sfârşit plecă. Pe scurt, în acea vreme Lembke stătea la acest general influent în calitate de conaţional miluit.

Era perioada când el se topea de dragoste după cea de-a cincea fiică a generalului, bucurându-se, se pare, de reciprocitate. Şi totuşi Amalia fu măritată, când îi sosi vremea, cu un bătrân neamţ, fabricant de băuturi spirtoase, vechi camarad al bătrânului general. Andrei Antonovici nu se tângui prea mult, ci-şi construi din carton un teatru. Cortina se ridica, apăreau nişte actori care gesticulau; lojile erau pline de spectatori, orchestra acţionată de un mecanism trăgea din arcuşuri pe strunele viorilor, capelmaistrul îşi mişca bagheta, iar la parter, cavalerii şi ofiţerii băteau din palme. Totul fusese făcut din hârtie, totul fusese conceput şi executat personal de von Lembke; asta îi luase o jumătate de an. Generalul convocă în mod special o reuniune intimă într-o seară şi capodopera fu demonstrată oaspeţilor. Toate cele cinci fiice ale generalului, printre care şi noua căsătorită Amalia, fabricantul ei şi celelalte domnişoare şi doamne cu nemţii lor s-au uitat cu mare interes şi au lăudat teatrul, după care s-a dansat. Lembke a rămas foarte mulţumit şi curând s-a consolat definitiv.

Trecură ani şi cariera lui se preciză. Deţinuse mereu posturi prin instituţii importante şi totdeauna sub conducerea unor şefi de acelaşi neam cu el şi în sfârşit ajunse la un grad foarte înalt pentru vârsta lui. De mult dorea să se însoare şi de mult căuta o pereche corespunzătoare. Pe ascuns de şefii săi, trimisese redacţiei unei reviste o povestire, care însă nu mai văzu lumina tiparului. În schimb construi din carton un tren întreg de cale ferată şi cu acelaşi succes: călătorii ieşeau din gară cu valijoarele, rucsacurile, copiii şi căţeii lor intrau în vagoane. Conductorii şi îngrijitorii umblau încoace şi încolo, suna clopoţelul, se auzea semnalul de plecare şi trenul pornea. Realizarea acestei capodopere

complicate i-a luat un an întreg de trudă migăloasă. Şi totuşi trebuia să se căsătorească. Cercul său de cunoştinţe era destul de larg şi, în bună parte, format din lume nemţească; dar frecventa şi cercuri ruseşti, bineînţeles la reuniunile şefilor săi. În sfârşit, când împlini treizeci şi opt de ani, îi pică şi o moştenire. Decedase un unchi, brutarul, lăsându-i prin testament treisprezece mii de ruble. Rămânea acum să se fixeze asupra unui post potrivit. Domnul von Lembke, cu tot nivelul destul de înalt al sferei sale de serviciu, era un om modest. S-ar fi mulţumit să i se dea conducerea unui departament cu atribuţii poate mai puţin prestigioase, dar cu administraţie independentă, în care să aibă drepturi depline de a dispune, să zicem, asupra recepţionării lemnelor livrate statului sau chiar alt locşor de acest gen, dar la fel de mănos şi tihnit, unde să rămână toată viaţa. Iată însă că în loc de o Minnă sau o Ernestină, cum se aştepta el, interveni în viaţa lui Iulia Mihailovna. Cariera lui săltă deodată pe o treaptă mai sus. Modestul şi conştiinciosul von Lembke simţi că şi el ar putea fi ambiţios.

Iulia Mihailovna poseda, conform tabelelor vechi de evidenţă cadastrală, vreo două sute de suflete la care se adăuga şi o considerabilă zestre de relaţii utile. Pe de altă parte, von Lembke era frumos, iar ea depăşise vârsta de patruzeci de ani. E de remarcat că el, încetul cu încetul, se îndrăgosti de dânsa cu adevărat, pe măsură ce se complăcea în situaţia de logodnic. În ziua cununiei îi trimise de dimineaţă nişte versuri. Toate acestea o încântau, chiar şi versurile: patruzeci de ani sunt patruzeci de ani, nu te joci cu o astfel de cifră. Curând după căsătorie el primi o şi mai sensibilă avansare în grad cu decoraţia aferentă, iar după aceea fu numit să conducă gubernia noastră.

Pregătindu-se să plece la noi, Iulia Mihailovna socoti necesar să-şi dădăcească puţin soţul. Era convinsă că nu e un om lipsit de capacităţi; ştia să-şi facă apariţia şi să se prezinte cu demnitate; să asculte cu un aer important şi să rămână într-o tăcere gravă, aparent grăitoare; îşi formase o ţinută de prestanţă; era capabil să rostească chiar şi un discurs; ba mai avea şi niscai frânturi şi crâmpeie de idei; prinsese omul şi spoiala unui liberalism necesar, la modă. Şi totuşi, o nelinişte faptul că se arăta cam prea puţin receptiv şi, după atâta amar de căutare a unei poziţii mai bune în carieră, începuse acum să dea semne evidente că ar avea nevoie de linişte. Ea ar fi vrut să-i transmită ambiţia ei, când colo el se apucă deodată să construiască din mucava o biserică protestantă; pastorul apărea să-şi spună predica, credincioşii ascultau împreunându-şi cu evlavie mâinile pe piept, o doamnă îşi ştergea cu batista lacrimile, un bătrânel îşi sufla nasul; la sfârşit răsuna o minusculă orgă comandată anume din Elveţia, cu mare cheltuială. De cum află de existenţa ei, Iulia Mihailovna, aproape cu un fel de spaimă, îi confiscă opera pe loc, încuind-o în dulap; în schimb, îi îngădui drept mângâiere să scrie un roman, dar fără să-şi dea în vileag această preocupare. Din nefericire, se putea întrevedea în decizia aceasta o precumpănire uşuratică a nechibzuinţei şi fanteziei asupra simţului măsurii. Soarta o ţinuse prea mult în situaţia de fată bătrână. Ideile îi aţâţau vanitatea, una după alta, asaltându-i mintea surescitată. Nutrea gânduri ambiţioase, voia cu orice preţ să conducă gubernia, se vedea de pe acum înconjurată de o lume în plină admiraţie, îşi fixase şi direcţia de activitate. Von Lembke simţi cum începe să-l cuprindă teama; curând însă intui, cu flerul lui funcţionăresc, că de fapt nu ar avea deloc motive de îngrijorare pentru scaunul său de guvernator. Şi într-adevăr, primele două, trei luni se scurseră chiar într-un climat de guvernare satisfăcător. Dar iată că se ivi Piotr Stepanovici şi lucrurile luară o întorsătură mai mult decât bizară.

Fapt e că, dintru început chiar, tânărul Verhovenski manifestă o lipsă totală de respect faţă de Andrei Antonovici, arogându-şi nişte drepturi ciudate, iar Iulia Mihailovna, totdeauna atât de geloasă în ce priveşte prestigiul soţului ei, nu se arătase dispusă deloc să observe acest lucru; în orice caz, nu-i acorda nici o importanţă. Tânărul deveni favoritul ei; mânca, bea şi aproape că dormea în casa lor. Von Lembke începu să se apere, îi spunea în faţa lumii „tinere”, îl bătea ocrotitor pe umăr, dar cu aceasta nu reuşi deloc să se impună: Piotr Stepanovici părea mereu că îşi râde de el pe faţă, chiar şi atunci când îi vorbea cu toată seriozitatea, iar în prezenţa altora îi spunea cele mai surprinzătoare lucruri. Într-o zi, întorcându-se acasă, Lembke îl găsi pe tânăr în cabinetul său, dormind pe canapea fără să-i fi cerut voie. Acesta se justifică prin aceea că intrând şi negăsindu-l acasă „a profitat de ocazie ca să tragă un pui de somn”. Von Lembke se simţi ofensat şi se plânse soţiei; ea îşi bătu joc de enervarea lui şi făcu remarca usturătoare că probabil el nu ştie să se impună; cel puţin faţă de dânsa „acest băieţandru” nu-şi permite niciodată familiarităţi; de altfel, „este cam naiv şi de o prospeţime sufletească care iese, ce-i drept, din cadrul uzanţelor societăţii”. Von Lembke se bosumflă. Dar ea reuşi să-i împace. Fără să-şi fi cerut formal scuze, Piotr Stepanovici scăpă nu ştiu cum printr-o glumă plată, care în alte împrejurări ar fi apărut drept o nouă jignire, dar în cazul de faţă fusese acceptată ca un semn de căinţă. Vulnerabilitatea lui Andrei Antonovici rezida în faptul că avusese slăbiciunea chiar de la începutul cunoştinţei lor să-i mărturisească faptul că scrie un roman. Închipuindu-şi că are de-a face cu un tânăr cu sufletul vibrând de poezie şi visând de mult să găsească un ascultător receptiv, îi citi chiar din primele zile de cunoştinţă două capitole din opera sa. Acesta ascultase fără să-şi ascundă plictiseala, căscând nepoliticos şi fără să fi exprimat măcar o laudă, dar la plecare îi ceruse totuşi manuscrisul ca să-şi facă o părere citindu-l în linişte acasă, iar Andrei Antonovici i-l încredinţase. De atunci manuscrisul nu-i fusese restituit, deşi nu era zi ca tânărul să nu vină în casa lor, iar la întrebările lui, de fiecare dată, răspundea doar prin râs; în cele din urmă îi declară că-l pierduse undeva pe stradă chiar în ziua când îl primise. Aflând despre toate acestea, Iulia Mihailovna se supără foc pe soţul ei.

— Nu cumva i-ai spus despre biserică? se alarmă ea aproape speriată.

Von Lembke pur şi simplu căzu pe gânduri, iar prea multă îngândurare îi fusese interzisă de medici, ca fiindu-i dăunătoare. Afară de faptul că-i picară o mulţime de complicaţii survenite prin gubernie, despre care vom vorbi mai jos, căpătase omul şi o belea de cu totul altă natură, strict intimă: se simţea atins nu numai în orgoliul lui de şef suprem al guberniei, dar şi în străfundurile ascunse ale inimii. Cerând-o în căsătorie pe Iulia Mihailovna, Andrei Antonovici nu şi-ar fi închipuit niciodată posibilitatea vreunor neînţelegeri sau disensiuni în viitor. Astfel îşi închipuia el căsnicia de o viaţă întreagă, visând la Minna şi Ernestina. Simţea că nu e în stare să facă faţă vreunei furtuni familiale. Dar iată că Iulia Mihailovna avu cu el în cele din urmă o explicaţie deschisă.

— N-ai de ce să te formalizezi de toate astea, zise ea, fie chiar şi pentru motivul prea evident că tu eşti întreit mai rezonabil şi infinit superior ca poziţie pe scara ierarhiei sociale. Băiatul acesta mai are numeroase metehne rămase de pe urma deprinderilor anterioare de liber-cugetător şi pe care eu le consider pur şi simplu mofturi ştrengăreşti; nu poţi să-l schimbi dintr-odată, ci treptat. Trebuie să preţuim tineretul nostru; eu procedez cu blândeţe şi bunăvoinţă şi izbutesc să-i reţin de pe marginea prăpastiei.

— Dar e o gură-spartă şi vorbeşte dracu' ştie ce, obiectă von Lembke. Nu mai pot tolera ca în public şi în prezenţa mea să afirme cum că guvernul încurajează beţia, înlesnind poporului consumul de votcă, anume ca să-l abrutizeze şi în felul acesta să-l împiedice de a se răscula. Gândeşte-te în ce situaţie sunt pus eu când trebuie să ascult toate acestea în faţa lumii.

Spunând acest lucru, von Lembke îşi aduse aminte de conversaţia recentă cu Piotr Stepanovici. În speranţa naivă că îl va dezarma pe tânăr prin liberalismul său, îi arătă colecţia sa personală de felurite proclamaţii, ruseşti şi din străinătate, pe care şi-o adunase cu grijă începând din anul 1859, mai mult dintr-o utilă curiozitate, decât ca simplu amator. Piotr Stepanovici, ghicindu-i intenţia, declară brutal că într-un singur rând al unora dintre manifeste există mai mult sens decât într-o cancelarie întreagă, „inclusiv cancelaria dumneavoastră", aş zice eu.

Lembke se simţi şocat.

— Dar e prea devreme, prea devreme pentru noi aşa ceva, murmură el aproape rugător, arătând colecţia de manifeste.

— Nicidecum; din moment ce vă este teamă, înseamnă că nu este prea devreme.

— Şi totuşi există aici, de pildă, un îndemn la dărâmarea bisericilor.

— Şi de ce nu, adică? Dumneavoastră sunteţi doar un om inteligent şi desigur nu credeţi în Dumnezeu, şi înţelegeţi prea bine că aveţi nevoie de credinţă numai pentru abrutizarea poporului. Adevărul este mai cinstit decât minciuna.

— De acord, de acord, sunt perfect de acord cu dumneata, şi totuşi e prea devreme, prea devreme pentru noi… îşi încreţea rădăcina nasului şi fruntea von Lembke.

— Atunci ce fel de funcţionar al guvernului sunteţi, dacă personal sunteţi de acord cu însuşi faptul dărâmării bisericilor şi al ridicării ciomegelor împotriva Petersburgului, şi toată obiecţiunea dumneavoastră se reduce doar la o chestiune de termen?

Prins cu vorba atât de brutal şi profund vexat, Lembke îşi pierdu cumpătul.

— Nu, nu; nu este deloc aşa, se împotrivi el cu înfocare, întărindu-se din ce în ce mai mult în amoru-i propriu zgândărit, dumneata, ca om tânăr, şi mai ales necunoscând scopurile noastre, greşeşti. După cum am înţeles, dragul meu Piotr Stepanovici, dumneata ne consideri pe noi funcţionari ai guvernului? Aşa. Funcţionari cu drept de iniţiativă personală? Aşa. Dar ia să vedem, cum acţionăm noi? Noi purtăm toată răspunderea; şi de fapt, dacă privim lucrurile în finalitatea lor, şi noi, ca şi voi, servim aceeaşi cauză comună. Atâta doar că noi proptim ceea ce voi zdruncinaţi şi ceea ce fără de noi s-ar fi desfăcut împrăştiindu-se în toate direcţiile. Noi nu vă suntem duşmani, nicidecum, noi vă spunem: mergeţi înainte, progresaţi, zdruncinaţi chiar, adică tot ce este vechi şi trebuie modificat; dar tot noi suntem aceia care, la nevoie, va trebui să vă ţinem în limitele necesare, salvându-vă de voi înşivă, pentru că fără noi doar aţi răvăşi întreaga Rusie, privând-o de înfăţişarea ei decentă, iar sarcina noastră este tocmai salvgardarea acestei înfăţişări decente. Înţelegeţi dar că noi şi voi avem nevoie unii de alţii. În Anglia whigs şi tories sunt la fel de necesari în mod reciproc. Aşadar, noi suntem tories, iar voi, whigs, aşa înţeleg eu lucrurile. Andrei Antonovici începu să devină emfatic. De pe timpul când era la Petersburg încă îi plăcea să vorbească lucruri inteligente şi în spirit liberal, dar mai ales

când ştia că nimeni nu trage cu urechea. Piotr Stepanovici tăcea cu un aer neobişnuit de serios pentru el. Aceasta îl stimula şi mai mult pe orator.

— Ştii dumneata că eu, „stăpânul guberniei”, continuă el preumblându-se prin cabinet, ştii dumneata că eu, din cauza multiplelor mele obligaţii, nu pot să îndeplinesc niciuna dintre ele, iar pe de altă parte aş putea tot atât de bine să-ţi spun că nici n-am ce face aici. Tot secretul constă în faptul că toate sunt în funcţie de vederile guvernului şi depind de guvern. Dacă guvernul, din cine ştie ce consideraţii politice sau pentru potolirea pasiunilor, instaurează chiar şi o republică, să zicem, dar totodată întăreşte puterea guvernatorilor, ei bine, şi noi, guvernatorii, înghiţim republica; şi nu numai republica: înghiţim tot ce vreţi; eu cel puţin simt că sunt gata… Într-un cuvânt, dacă guvernul îmi cere telegrafic activité dévorante, desfăşor şi eu activité dévorante. Eu am declarat aici categoric: „Domnilor, pentru echilibrul şi propăşirea tuturor instituţiilor guberniale se cere un singur lucru: întărirea puterii guvernatorilor”. Să vezi, este necesar ca toate aceste instituţii – fie ale zemstvei, fie judecătoreşti – să aibă, ca să zic aşa, o existenţă dublă, adică este necesar ca ele să existe (sunt absolut de acord că aşa ceva este necesar), iar pe de altă parte este necesar ca ele să nu existe. Totul depinde de vederile guvernului. Va veni la un moment dat un suflu ca instituţiile să fie necesare, şi ele vor apărea imediat în gubernia mea. Va dispărea această necesitate şi nimeni nu le va mai găsi la mine. Iată ce înţeleg eu prin activité dévorante, care însă nu va mai putea exista fără întărirea puterii guvernatorilor. Vorbim aici între patru ochi. Ştii, am şi comunicat la Petersburg că este nevoie de o santinelă specială la uşa reşedinţei particulare a guvernatorului. Aştept răspunsul.

— Aveţi nevoie de două, zise Piotr Stepanovici.

— De ce adică de două? se opri în faţa lui von Lembke.

— Pentru că o singură santinelă e prea puţin, ca să vă faceţi respectat. Aveţi nevoie negreşit de două.

Faţa lui Andrei Antonovici se contractă într-o grimasă convulsivă.

— Dumneata… îţi permiţi prea mult, Piotr Stepanovici. Profiţi de bunătatea mea, îmi spui tot felul de impertinenţe şi faci aici pe bourru bienfaisant…

— Mă rog, murmură Piotr Stepanovici, şi totuşi dumneavoastră ne deschideţi nouă drumul şi ne pregătiţi succesul.

— Adică cui anume nouă şi ce fel de succes? îl privi uluit von Lembke, dar nu primi nici un răspuns.

Iulia Mihailovna, ascultându-i raportul despre această conversaţie, se arătă foarte nemulţumită.

— Doar nu pot, se justifică von Lembke, să-l tratez cu autoritatea unui şef pe favoritul tău şi încă într-o discuţie între patru ochi… Mai scap câte o vorbă… în bunătatea inimii mele.

— Exagerat de bună. Nici n-am ştiut că ai o colecţie de manifeste, fă bine şi mi-o arată.

— Dar… mi le-a cerut să i le dau pentru o zi.

— Şi le-ai dat, iar! se supără Iulia Mihailovna. Ce lipsă de tact!

— Trimit acum să le ia înapoi.

— Nu ţi le dă.

— Îi impun! se aprinse von Lembke şi sări de pe locul lui. Cine este el ca să mă tem atâta de dânsul şi cine sunt eu ca să nu pot face nimic?

— Stai jos şi linişteşte-te, îl opri Iulia Mihailovna. Îţi voi răspunde la prima întrebare: am despre el nişte referinţe de recomandare excelente; e un tânăr capabil şi uneori spune nişte lucruri foarte inteligente. Karmazinov m-a asigurat că el are relaţii aproape peste tot şi o influenţă extraordinară asupra tineretului din capitală. Iar dacă prin el voi atrage pe alţii, grupându-i în jurul meu, îi voi feri de pierzanie, deschizând perspective noi ambiţiei lor. Îmi este devotat din toată inima şi mă ascultă în toate.

— Dar dacă în timp ce tu îl ocroteşti, ei vor face… dracu' ştie ce. Desigur, este o idee… se apără vag von Lembke, dar… uite, aud că în judeţul X au apărut nişte manifeste.

— Dar zvonul acesta a circulat încă vara trecută, manifeste, bancnote false şi mai ştiu eu ce, şi totuşi până acum n-au pus mâna pe niciuna. Cine ţi-a spus?

— Am auzit de la von Blum.

— Ia lasă-mă cu von Blum al dumitale; să nu mai aud pomenindu-se numele lui!

Iulia Mihailovna se înfurie şi timp de un minut nici nu mai fu în stare să scoată o vorbă. Von Blum era unul dintre funcţionarii cancelariei guberniale pe care ea prinsese o ură deosebită. Dar despre aceasta vom mai vorbi.

— Te rog, să n-ai nici o grijă în privinţa lui Verhovenski, conchise ea, dacă ar fi participat la vreo ştrengărie oarecare, nu ţi-ar fi vorbit aşa cum vorbeşte cu tine şi cu toţi cei de aici. Palavragiii nu sunt primejdioşi, ba aş putea să-ţi spun şi altceva: de-ar fi să se întâmple ceva, eu prima voi afla prin el. Îmi este devotat în mod fanatic.

Notez, anticipând evenimentele, că dacă n-ar fi tronat aici ambiţia nemăsurată şi prezumţiozitatea Iuliei Mihailovna, poate că nici nu s-ar fi întâmplat tot ceea ce au izbutit să facă la noi aceşti indivizi mizerabili. Ea poartă o mare răspundere!

Capitolul al cincilea.

În ajunul serbării.

I

Serbarea iniţiată de Iulia Mihailovna pe bază de listă de subscripţie în folosul institutoarelor din gubernia noastră se amânase de câteva ori. Printre cei ce se înghesuiau în jurul soţiei guvernatorului erau nelipsiţii Piotr Stepanovici, neînsemnatul funcţionar Leamşin, care îndeplinea diferite comisioane mărunte şi care într-o vreme frecventase reuniunile lui Stepan Trofimovici, iar acum intrase deodată în graţiile Iuliei Mihailovna pentru că ştia să cânte la pian; adesea Liputin, pe care Iulia Mihailovna îl desemnase ca viitor redactor-şef al proiectatului ziar independent gubernial, câteva doamne şi domnişoare şi, în sfârşit, chiar Karmazinov care, deşi nu era prezent mereu, anunţase solemn şi cu un aer satisfăcut că va oferi publicului o surpriză plăcută cu prilejul „cadrilului literaturii". Înscrişii pe liste şi donatorii erau în număr extraordinar de mare şi,

în primul rând, cei ce alcătuiau elita oraşului; erau acceptate să subscrie însă şi persoane de rând, dacă veneau, bineînţeles, cu donaţii în bani. Iulia Mihailovna declarase că uneori este cazul să se îngăduie şi un amestec între clase sociale, „altfel cine să-i lumineze pe aceşti oameni sărmani?”. Se constitui un comitet neoficial dintre intimii casei guvernatorului care hotărî ca festivitatea să aibă un caracter democratic. Abundenţa subscripţiilor ispitea la cheltuieli; se urmărea o realizare nemaipomenită, din care cauză interveniseră atâtea amânări. Tot nu se puteau decide unde să organizeze balul de seară: în imensa casă a soţiei mareşalului nobilimii, care îşi oferise saloanele în acest scop, sau la Varvara Petrovna, la conacul Skvoreşniki? Skvoreşniki se afla cam depărtişor de oraş, dar mulţi membri ai comitetului erau de părere că acolo lumea „se va simţi mai liberă”. Personal, Varvara Petrovna ar fi fost încântată ca balul să aibă loc la dânsa. E greu de spus de ce această femeie mândră căuta atât de mult să-i intre în voie Iuliei Mihailovna. Probabil îi plăcea faptul că şi soţia guvernatorului, la rândul ei, aproape se umilea în faţa lui Nikolai Vsevolodovici şi era mai amabilă cu el decât cu oricare altul. Repet: Piotr Stepanovici nu înceta să acrediteze în casa guvernatorului o idee lansată înainte, insinuând în şoaptă că Nikolai Vsevolodovici este un om cu foarte misterioase relaţii în cele mai misterioase cercuri şi, desigur, se află aici într-o misiune specială.

Stranie stare de spirit domnea într-adevăr la noi pe atunci! Mai ales în societatea cucoanelor apăruse un fel de frivolitate şi nu s-ar putea spune că acest lucru nu se produsese dintr-odată. Se instaurase o atmosferă de exuberanţă nestăpânită, uşuratică, lipsită de jenă şi nu totdeauna agreabilă. Devenise la modă un fel de zvăpăiere deşucheată a minţilor şi ideile cele mai anapoda erau întâmpinate cu entuziasm. Mai târziu, după ce evenimentele se consumară, lumea o învinui pe Iulia Mihailovna, anturajul ei şi influenţa acestuia; dar nu-mi vine să cred că toate se datorau exclusiv Iuliei Mihailovna şi că ea e unica vinovată. Dimpotrivă, foarte mulţi, la început, se întreceau în laude la adresa soţiei noului guvernator, relevându-i meritele de a fi ştiut să unească societatea şi să creeze o atmosferă destinsă. Avuseseră loc chiar şi câteva fapte scandaloase pentru care Iulia Mihailovna realmente n-a avut nici o vină; dar pe atunci cu toţii râdeau şi se distrau şi nu s-a găsit nimeni care să-i oprească. A rezistat, ce e drept, ţinându-se deoparte, un grup destul de numeros de persoane, care-şi formase o părere aparte asupra cursului evenimentelor momentului; dar nici acestea nu-şi exprimau atunci nemulţumirea; ba chiar zâmbeau.

Mi-aduc aminte că se alcătuise atunci, nu ştiu cum de la sine, un cerc destul de larg al cărui centru poate că într-adevăr se afla în salonul Iuliei Mihailovna. În cadrul acestui cerc mai intim, adunat în jurul ei, se îngăduiau, desigur, printre tineri, tot felul de şotii, într-adevăr uneori destul de deplasate. Din acest cerc făceau parte printre altele şi câteva doamne chiar fermecătoare. Tineretul organiza picnicuri, serate, uneori plimbări prin oraş în cavalcade întregi, în trăsuri sau călare. Se pasionau după tot felul de năstruşnicii şi uneori le inventau anume numai pentru a crea motive de distracţie şi istorioare de povestit. Îşi făceau de cap, ca şi cum ar fi nimerit în târgul de pomină Glupov. Grupul lor fusese poreclit „farsorii sau batjocoritorii”, pentru că nu se dădeau înapoi de la nimic. S-a întâmplat astfel ca soţia unui locotenent din localitate, o bruneţica foarte tânără, deşi cam anemică din cauza condiţiilor proaste de trai din casa bărbatului ei, la una dintre serate, dintr-o pornire uşuratică, să se aşeze la masa de joc, în speranţa că o să câştige la cărţi, spre a-şi cumpăra o mantilă, şi în loc de asta s-a pomenit că a pierdut cincisprezece ruble.

De frica bărbatului şi neavând cu ce să plătească, aducându-şi aminte de îndrăzneala ei de altădată, se hotărî să-i ceară discret împrumut suma respectivă, chiar acolo la serată, fiului primarului oraşului nostru, un june ticălos, ofilit de timpuriu. Acesta nu numai că o refuză, dar se mai duse să-i spună şi soţului râzând în hohote. Locotenentul, care într-adevăr o ducea cam greu, trăind uneori din soldă, aducându-şi acasă soţia, o snopi în bătaie, cu toate ţipetele, vaietele şi rugăminţile bietei femei, care în genunchi îi cerea iertare. Acest caz revoltător nu stârni în oraş decât hohote de râs şi, cu toate că biata soţie de locotenent nu făcea parte din anturajul Iuliei Mihailovna, una dintre doamnele „cavalcadei”, o fiinţă excentrică şi năstruşnică, care o cunoştea pe ofiţerească, trecu pe la dânsa şi pur şi simplu o luă acasă la ea. Aici o înconjurară tinerii zurlii, o copleşiră cu atenţii, îi făcură nenumărate cadouri şi o ţinură pe loc patru zile fără să o lase să se întoarcă acasă. Rămase astfel la doamna aceasta zănatică şi zile întregi merse cu ea în trăsură şi cu întreaga-i societate, care se distra plimbându-se prin oraş, participând la petreceri şi dansuri. Toţi o îndemnau să-l dea pe soţ în judecată, să facă scandal. Făgăduiau s-o susţină cu toţii, depunând ca martori. Soţul tăcea, neîndrăznind să lupte. În cele din urmă, biata femeie îşi dădu seama că intrase în bucluc şi, moartă de frică, a patra zi, în amurg, fugi la soţ. Nu s-a aflat exact ce s-a petrecut între ofiţer şi soţia lui; dar timp de două săptămâni obloanele de la ferestrele casei scunde în care locotenentul îşi închiriase locuinţa nu se mai deschiseră. Iulia Mihailovna îi dojeni pe zurbagii şi rămase foarte nemulţumită de fapta doamnei excentrice, cu toate că aceasta i-o prezentase în mod special pe soţia locotenentului chiar în ziua răpirii. Dar toate acestea fură curând uitate.

Un alt caz s-a petrecut în casa unui modest funcţionar, dar bun familist, demn de tot respectul. Un tânăr dintr-un judeţ vecin, tot mic funcţionar, reuşi să-i obţină consimţământul de a se căsători cu fiica lui, o fetiţă de şaptesprezece ani, frumoasă foc, bine-cunoscută în tot oraşul. Curând se află însă că în noaptea nunţii tânărul soţ s-a purtat foarte urât cu frumoasa jună, răzbunându-se pentru cinstea pângărită. Leamşin, care fusese aproape martor ocular la această istorie, întrucât se îmbătase la nuntă şi rămăsese peste noapte în casa tatălui miresei, a doua zi dis-de-dimineaţă trecu pe la toţi făcând cunoscută această ştire senzaţională. Imediat se formă un grup de vreo zece tineri, toţi călări, unii chiar pe cai căzăceşti închiriaţi, ca de pildă Piotr Stepanovici şi Liputin; acesta din urmă, cu toată vârsta lui, participa la toate aventurile zgomotoase ale tineretului nostru fluşturatic. Când tânăra pereche apăru în stradă într-o trăsură, făcând vizitele de rigoare statornicite de obiceiul locului pentru a doua zi după cununie, orice s-ar fi întâmplat între timp, întreaga cavalcadă înconjură în chip de escortă trăsura şi cu râsete şi strigăte voioase îi însoţi toată dimineaţa prin oraş. E adevărat că nimeni dintre ei nu intra prin case, ci aşteptau călare în faţa porţilor; nu şi-au permis să aducă aici nici un fel de jignire specială mirelui şi miresei şi totuşi provocară un scandal. Tot oraşul se umplu de vorbe. Bineînţeles, toată lumea râdea în hohote. Dar de data aceasta se revoltă von Lembke, care ţinu să aibă cu Iulia Mihailovna o discuţie aprinsă. Aceasta, la rândul ei, se supără şi hotărî pe loc să le refuze zurbagiilor accesul în casa ei. Dar a doua zi îi iertă în faţa stăruinţelor lui Piotr Stepanovici şi a câtorva cuvinte spuse de Karmazinov. Acesta găsi „gluma” destul de spirituală.

— Cadrează perfect cu moravurile de aici, zise el, şi în orice caz nu este lipsită de originalitate şi de… îndrăzneală; uitaţi-vă, toată lumea râde şi numai dumneavoastră sunteţi indignată.

Dar se petrecură şi năzbâtii evident intolerabile, cu anumită tendenţiozitate.

În oraş sosi o colportoare de cărţi bisericeşti; o femeie respectabilă, deşi dintr-un mediu de târgoveţi. Atrăsese atenţia pentru că în presa din capitală apăruseră nişte articole interesante despre această colportoare. Ticălosul de Leamşin se distinse şi aici: cu ajutorul unui seminarist, care îşi pierdea vremea degeaba în aşteptarea unui post de învăţător la vreo şcoală, strecură pe furiş în sacul colportoarei, în timp ce se făcea că vrea să cumpere cărţi, un teanc întreg de fotografii „deocheate” din străinătate, dăruite de cineva anume în acest scop – după cum s-a aflat mai pe urmă, de către un bătrânel foarte onorabil, al cărui nume omit să-l menţionez, care purta o decoraţie importantă şi căruia îi plăcea, după propria-i expresie, „râsul sănătos şi gluma veselă”. Când biata femeie începu să scoată din sac cărţile sfinte ca să le expună spre vânzare în piaţa mare a oraşului, căzură risipindu-se pe caldarâm şi fotografiile păcătoase. Se stârniră râsete şi murmure de indignare; mulţimea se îmbulzi, se auziră ocări; n-ar fi scăpat femeia nici de bătaie, probabil, dacă n-ar fi intervenit poliţia. Colportoarea de cărţi bisericeşti fu băgată la zdup şi numai către seară, prin intervenţia lui Mavriki Nikolaevici, care aflase indignat amănuntele ascunse ale acestei istorii urâte, femeia a fost eliberată şi condusă până la marginea oraşului. Iulia Mihailovna îi interzise categoric lui Leamşin să-i mai calce pragul, dar în aceeaşi seară ai noştri, apărând în grup compact, îl aduseră şi pe el anunţând că dumnealui a compus o nouă bucată pentru pian, cu totul originală, convingând-o să-i îngăduie doar să se producă. Pieseta într-adevăr se dovedi să fie amuzantă, având şi un titlu caraghios: Războiul franco-prusian. Se începea prin intonarea impresionantă a sunetelor Marsiliezei:

Qu’ un sang impur abreuve nos sillons!

Răsunau în introducerea aceasta accente de trufaşă sfidare, beţia viitoarelor victorii. Iată însă că, prin măsurile meşteşugit variate ale imnului, de undeva de alături, jos de tot, într-un colţişor, dar foarte aproape, încep să se furişeze sunetele răutăcioase ale melodiei Mein lieber Augustin. Marsilieza nu le observă, Marsilieza e în culmea freneziei maiestuoase; dar Augustin-ul devine tot mai obraznic şi iată că măsurile Augustin-ului încep neaşteptat să coincidă cu măsurile Marsiliezei. Aceasta pare să înceapă a da semne de supărare; observă în sfârşit Augustin-ul, vrea să se descotorosească de el, să-l alunge ca pe o muscă sâcâitoare, dar Mein lieber Augustin s-a prins de ea bine; e vesel şi sigur de el; e fericit şi obraznic; şi Marsilieza deodată se prosteşte: nu mai ascunde că e jignită şi enervată; răsună acum în ţipete de indignare, în lacrimi şi jurăminte, cu mâinile întinse către providenţă:

Pas un pouce de notre terrain, pas une pierre de nos forteresses!

Dar este nevoită să cânte acum în acelaşi tact cu Mein lieber Augustin. Apoi melodia ei, într-un mod stupid, se transformă în Augustin, se pleacă, se stinge. Din când în când doar, printr-o tresărire convulsivă, se mai aude iar: qu’ un sang impur…, pentru ca imediat să sară pe melodia urâtă a valsului. Şi iat-o resemnându-se complet: este Jules Favre plângând la pieptul lui Bismarck şi cedând totul, totul… Dar acum devine furios Augustin-ul: se aud sunete răguşite, se simte berea băută peste măsură, furia lăudăroşeniei, pretenţiile de multe miliarde, de ţigări de foi fine, de şampanie, de ostatici; Augustin-ul se transformă într-un urlet turbat… Războiul franco-prusian se termină. Ai noştri aplaudă, Iulia Mihailovna zâmbeşte şi zice: „Ei, cum să-l dai afară?”. Pacea e încheiată. Avea într-adevăr talent ticălosul. Stepan Trofimovici mă asigura într-o zi că cele mai alese talente

artistice pot fi şi nişte canalii odioase şi că una pe alta nu se exclud. A circulat apoi zvonul că Leamşin şterpelise această piesetă de la un tânăr talentat, dar modest, un amic de-al său aflat în trecere şi rămas necunoscut; să lăsăm însă asta. Acest nemernic care câţiva ani la rând se tot învârtise prin preajma lui Stepan Trofimovici, reprezentând la seratele lui, la cerere, tipuri de ovreiaşi, spovedania unei bătrâne surde, naşterea unui prunc, acum îl caricaturiza, printre altele, la Iulia Mihailovna şi cu destul succes uneori, chiar pe Stepan Trofimovici însuşi, în chip de „liberal din deceniul al cincilea". Toată lumea se prăpădea de râs, încât de fapt era aproape imposibil să fie alungat: devenise prea necesar. Unde mai pui că intrase sub pielea lui Piotr Stepanovici, care la rându-i câştigase între timp o influenţă ciudată asupra Iuliei Mihailovna…

Nu m-aş fi referit la acest ticălos în mod special şi nici n-ar merita să ne ocupăm de el; dar aici s-a produs o istorie revoltătoare la care se spune că şi el a luat parte, iar cazul acesta n-aş putea să-l omit din cronica mea.

Într-o bună dimineaţă se răspândi prin tot oraşul ştirea despre o faptă odioasă şi revoltătoare de profanare. La intrarea în imensa piaţă de mărfuri a oraşului se află o veche biserică cu hramul Naşterii Maicii Domnului, cel mai remarcabil monument istoric din acest oraş străvechi. La poartă afară, din vechime fusese pusă o icoană mare a Maicii Domnului, fixată în zid şi apărată de un grilaj. Şi iată că peste noapte icoana aceasta fusese jefuită, geamul chivotului spart, grilajul smuls şi din cunună şi odăjdii fuseseră scoase câteva pietre şi perle, nu se ştie dacă erau sau nu atât de preţioase ca valoare. Aspectul cel mai grav al acestui furt îl constituia însă faptul că se comisese totodată şi un act absurd de blasfemie: în spatele geamului spart al icoanei, fusese găsit, se spune, un şoarece viu. Se ştie precis acum, după patru luni, că furtul fusese săvârşit de ocnaşul Fedka, dar nu se ştie cum şi de ce a fost implicat apoi şi Leamşin. Pe atunci nimeni nu pomenea numele lui şi nu-l bănuia, acum însă toată lumea susţine că el ar fi introdus acolo şoarecele. Mi-aduc aminte că autorităţile noastre îşi cam pierduseră capul în faţa acestui caz. Lumea se îmbulzi la locul infracţiunii chiar de dimineaţă. O mulţime de cel puţin o sută de oameni se găsea acolo tot timpul. Unii veneau, alţii plecau. Cei care se apropiau îşi făceau semnul crucii, sărutau icoana; se depuneau şi ofrande; un călugăr aduse pentru aceasta o tavă şi abia către ora trei autorităţile se dumiriră că le-ar putea ordona oamenilor să nu staţioneze, ci rugându-se, sărutând icoana şi depunându-şi obolul să-şi vadă de treburi. Acest caz abominabil produse cea mai deprimantă impresie asupra lui von Lembke. Iulia Mihailovna, după cum mi s-a transmis ulterior, s-ar fi exprimat că, începând din dimineaţa aceasta fatală, ea observase la soţul ei acea stare de depresie ciudată care nu-l mai părăsi apoi deloc până la plecarea lui definitivă, cu două luni în urmă, pe motiv de boală, şi care persista, se pare, şi acum în Elveţia, unde continua să se odihnească după activitatea lui scurtă în gubernia noastră.

Mi-aduc aminte că pe la ora unu ziua m-am dus şi eu în piaţă; mulţimea stătea într-o tăcere gravă, posomorâtă. Dintr-o trăsură coborî un negustor gras şi galben la faţă, se închină până la pământ, sărută icoana, depuse pe tavă o rublă, scoase un oftat, se urcă iar în trăsură şi plecă. Sosi şi o caleaşcă cu două dintre doamnele noastre de societate, însoţite de doi tineri din cunoscutul grup de poznaşi. Tinerii (dintre care unul nu era deloc aşa de tânăr) coborâră şi ei din trăsură şi-şi făcură loc prin mulţime spre icoană, înlăturându-i destul de dispreţuitor pe cei care formau cercul. Nu găsiră de cuviinţă să se descopere, iar unul dintre ei îşi puse pe nas şi lornionul. În mulţime se auziră murmure, e adevărat cam

surde, dar evident ostile. Tânărul cu lornion scoase din portofelul ticsit de bancnote un bănuţ de aramă şi-l aruncă pe tavă. Amândoi se întoarseră spre caleaşcă râzând şi vorbind tare. În clipa aceea deodată apăru călare Lizaveta Nikolaevna, însoţită de Mavriki Nikolaevici. Ea sări de pe cal, îi aruncă dârlogii însoţitorului său, rămas din porunca ei călare, şi se apropie de icoană exact în momentul când fusese aruncat acel bănuţ. O roşeaţă de indignare îi năvăli în obraz; ea îşi scoase pălăria rotundă, mănuşile, se lăsă în genunchi în faţa icoanei, direct pe trotuarul murdar, şi cu multă evlavie făcu trei închinăciuni până la pământ, apoi îşi scoase portmoneul, dar constatând că nu conţine decât câteva monede de argint, îşi scoase repede cerceii cu briliante şi-i puse pe tavă.

— Se poate, se poate? Pentru împodobirea sfintei? îl întrebă ea cu tulburare pe călugăr.

— Se poate, răspunse acesta, orice obol este binecuvântat.

Mulţimea tăcea, fără să manifeste nici un semn de aprobare sau dezaprobare; Lizaveta sări pe cal cu rochia mânjită de noroi şi dispăru.

II.

Două zile după cazul descris mai sus am întâlnit-o într-o companie numeroasă plecând undeva în trei trăsuri, înconjurată de călăreţi. Îmi făcu semn cu mâna să mă apropii, opri trăsura şi-mi ceru stăruitor să mă alătur societăţii lor. Se găsi un loc în caleaşcă şi ea mă recomandă râzând însoţitoarelor sale, nişte doamne luxos îmbrăcate, iar mie-mi preciză că se proiectează o expediţie extrem de interesantă. Râdea în hohote şi părea să fie chiar peste măsură de fericită. Într-adevăr, expediţia era cam excentrică: tot grupul pleca pe malul celălalt al râului, la casa negustorului Sevastianov, în curtea căruia, într-o atenansă, de vreo zece ani trăia în linişte, bunăstare şi răsfăţ cunoscutul, şi nu numai la noi, dar şi prin guberniile învecinate, ba chiar şi în cele două capitale, Semion Iakovlevici, scrântitul nostru întru Domnul şi prezicător. Îl vizita multă lume, mai ales venită din alte părţi, râvnind să-i audă vorba, să i se închine şi să depună oboluri. Aceste oboluri, uneori destul de importante, dacă nu dispunea de ele imediat însuşi Semion Iakovlevici, erau duse cu evlavie la bisericile Domnului şi mai ales în mănăstirea noastră Naşterea Maicii Domnului; din partea mănăstirii în acest scop veghea în permanenţă pe lângă Semion Iakovlevici un călugăr. Întreaga societate spera să aibă o aventură plină de haz şi veselie. Nimeni dintre ei încă nu-l văzuse pe Semion Iakovlevici. Numai Leamşin se dusese o dată acolo şi acum povestea că acesta poruncise să fie alungat cu un măturoi, ba aruncase cu mâna lui, în urmă-i, cu doi cartofi fierţi. Printre călăreţi îl observai pe Piotr Stepanovici, şi de data aceasta tot pe un cal căzăcesc închiriat – ţinându-se destul de neîndemânatic -, precum şi pe Nikolai Vsevolodovici. Acesta din urmă nu se eschiva de a lua parte uneori la petrecerile comune şi în asemenea cazuri avea totdeauna o atitudine decent voioasă, deşi vorbea ca şi înainte, puţin şi rar. Când alaiul ajunse, coborând panta spre pod, în dreptul hotelului, cineva anunţă deodată că într-o cameră de hotel fusese găsit chiar atunci un călător care se împuşcase şi este aşteptată să sosească poliţia. Imediat altcineva făcu propunerea să ne ducem să-l vedem pe sinucigaş. Propunerea fu acceptată: doamnele noastre nu mai văzuseră niciodată un sinucigaş. Mi-aduc aminte că una dintre ele a spus atunci cu glas tare că „totul a ajuns atât de plictisitor, încât nu este cazul să ne sinchisim în ce priveşte natura distracţiei, numai să fie interesantă”. Doar câţiva rămaseră să aştepte în faţa intrării; ceilalţi intrară grămadă în hotel pătrunzând într-un culoar murdar şi printre ei, spre surprinderea mea, am văzut-o şi pe Lizaveta Nikolaevna. Camera celui care se

împuşcase era deschisă şi, bineînţeles, nimeni nu îndrăzni să nu ne lase să intrăm. Era un tânăr cu faţa aproape de adolescent, de vreo nouăsprezece ani, nu mai mult, probabil foarte drăguţ la chip, cu părul blond des, cu un oval al feţei regulat, cu o frunte pură frumoasă. Corpul lui intrase deja în stare de rigiditate cadaverică şi chipul lui alb părea ca de marmură. Pe masă zăcea un bileţel în care scrisese cu mâna lui să nu fie nimeni învinuit de moartea sa şi că s-a împuşcat din cauză că „a topit în chefuri" patru sute de ruble. Expresia „topit în chefuri" figura textual în bilet: în cele patru rânduri scrise erau trei greşeli gramaticale. Se căina în mod deosebit lângă trupul lui un moşier gras, probabil un vecin al familiei mortului, care trăsese într-o altă cameră a hotelului, venit în chestiuni de afaceri. Din spusa acestuia reieşea că băiatul fusese trimis de familia sa, de mama văduvă, de surori şi de mătuşi din satul lor la oraş, ca sub îndrumarea unei rubedenii ce locuia aici să facă diferite cumpărături pentru zestrea surorii lui mai mari, care urma să se mărite, şi să aducă aceste cumpărături acasă. Îi încredinţaseră cele patru sute de ruble – strânse cu greu de-a lungul câtorva decenii – cu multă frică şi îngrijorare, însoţindu-l cu numeroase poveţe, rugăciuni şi binecuvântări. Băiatul fusese până atunci foarte cuminte şi foarte serios. Sosind acum trei zile în oraş, nu se mai dusese la rubedenia sa, ci se oprise la hotel, ducându-se direct la club în speranţa că o să găsească undeva în odăile din fund vreun cartofor ţinând bancul sau vreun loc unde să se joace barbut, dar în seara aceea nu se înjghebase acolo nici un fel de joc de zaruri sau de cărţi. Întorcându-se în camera sa cam pe la miezul nopţii, el ceru să i se aducă şampanie, havane şi o cină compusă din şase sau şapte feluri de mâncare. Şampania îl ameţi, ţigările de foi îi făcură greaţă, încât nici nu se atinse de mâncăruri, culcându-se şi adormind aproape fără cunoştinţă. Trezindu-se a doua zi, proaspăt ca un măr, plecă imediat într-o şatră de ţigani – ce îşi aşezase tabăra peste râu, într-o suburbie – despre care auzise în ajun la club, şi timp de două zile nu mai apăru la hotel. În sfârşit, ieri, cam pe la ora cinci după-amiază, se întorsese beat, se culcase îndată şi dormise până la ora zece seara. Trezindu-se, ceru o pârjoală, o sticlă de château-yquem, nişte struguri, hârtie, cerneală şi contul. Nimeni nu observase la el nimic neobişnuit. Era calm, blând şi amabil. Se împuşcase probabil cam pe la miezul nopţii, deşi pare ciudat că nimeni nu auzise împuşcătura, ci se alarmară abia a doua zi la prânz. Bătură în uşă şi, neprimind nici un răspuns, o forţară. Sticla cu vin era pe jumătate golită, strugurii cam tot pe jumătate consumaţi. Se împuşcase cu un revolver mic cu trei ţevi drept în inimă. Cursese foarte puţin sânge; revolverul îi căzuse din mână pe covor. Tânărul stătea pe jumătate rezemat de canapea. Moartea survenise probabil fulgerător; nici un semn de suferinţă, de agonie, nu se observa pe chipul lui. Faţa avea o expresie calmă, aproape fericită, plină parcă de dor de viaţă. Toţi cei din grupul nostru îl cercetau cu privirile avide. În general, orice nenorocire a semenului oferă întotdeauna ceva ce bucură privirea celorlalţi, oricine ar fi în cauză. Doamnele noastre se uitau în tăcere, în schimb însoţitorii lor excelară printr-o înaltă prezenţă de spirit şi câteva remarci fine. Unul strecură că băiatul găsise soluţia cea mai bună şi că n-ar fi putut proceda mai inteligent; altul ţinu să releve faptul că măcar o clipă, dar cel puţin a trăit-o bine. Un al treilea trânti deodată: de ce oare la noi cazurile de sinucidere prin împuşcare sau spânzurare au devenit atât de frecvente, ca şi cum oamenii aceştia s-ar fi rupt din rădăcini, ca şi cum pământul le-ar fi fugit de sub picioare? Priviri ostile curmară reflecţiile respectivului. În schimb, Leamşin, care-şi făcea un titlu de onoare din rolul său de bufon, şterpeli de pe farfurie un ciorchine de strugure. Exemplul său îl urmă râzând un altul, iar un al treilea întinse mâna spre sticla cu vin. Dar poliţaiul sosit între timp îl opri, ba îi şi pofti „să elibereze camera". Întrucât

toată lumea privise îndeajuns, se supuseră fără obiecţii, deşi Leamşin se legase totuşi nu se ştie de ce de poliţai. Buna dispoziţie generală, râsetele şi conversaţia voioasă crescură devenind aproape îndoit mai animate în tot restul drumului.

Sosirăm la Semion Iakovlevici exact la ora unu ziua. Porţile de la intrarea imensei case negustoreşti erau larg deschise şi accesul spre pavilion liber. De îndată se află că Semion Iakovlevici binevoieşte să ia masa de prânz, dar că primeşte şi vizite. Întreg grupul pătrunse la el buluc. Camera în care primea şi mânca scrântitul era destul de încăpătoare, cu trei ferestre şi era împărţită exact la mijloc, de la un perete la altul, de un grilaj de lemn, înalt cam de un metru şi ceva, până la nivelul pieptului. Vizitatorii obişnuiţi rămâneau în faţa despărţiturii, iar cei norocoşi erau admişi, după dispoziţia scrântitului, să treacă în al doilea compartiment printr-o uşiţă şi acolo erau aşezaţi, dacă binevoia el, pe nişte fotolii vechi de piele şi pe o canapea; gazda trona totdeauna pe un fotoliu uzat de modă veche în stil voltairian. Era un om destul de voinic, cu faţa puhavă şi gălbejită, în vârstă de vreo cincizeci de ani, blond şi chel, cu părul rar pe locurile unde se mai păstrase, cu barba rasă, cu obrazul drept umflat şi cu o gură cam strâmbă, cu un mare neg lângă nara stângă, cu ochi mici, înguşti, şi cu o expresie calmă, gravă şi somnoroasă a feţei. Era îmbrăcat în haine de croială nemţească, în surtuc negru, dar fără vestă şi cravată. De dedesubtul surtucului se vedea o cămaşă destul de groasă, dar albă; picioarele lui, se pare bolnave, erau în pantofi de casă. Auzisem că pe vremuri fusese funcţionar, având şi un grad oarecare. Tocmai mâncase ciorbă de peşte şi se apucase de felul doi preferat: cartofi fierţi în coajă pe care îi mânca presărându-i cu sare. Altceva nu mânca niciodată; bea mult ceai, fiind un mare amator. În preajma lui se învârteau vreo trei servitori plătiţi de negustor; unul dintre ei era îmbrăcat în frac, celălalt semăna cu un meşteşugar, al treilea cu un paracliser. Mai era acolo şi un alt băiat, de vreo şaisprezece ani, vioi şi sprinten în mişcări. Afară de acest personal de serviciu, asista şi un respectabil călugăr cu părul cărunt şi cam prea obez, ţinând în mâini cutia milelor. Pe una dintre mese clocotea un samovar imens şi cu o tavă alături, pe care se aflau peste douăzeci de pahare. Pe o altă masă, în partea opusă a camerei, erau aşezate darurile: câteva căpăţâni şi cornete de zahăr, vreo doi funţi de ceai, o pereche de pantofi brodaţi, un fular, un cupon de postav, un balot de pânză şi altele. Obolurile băneşti intrau aproape în întregime în cutia călugărului. Camera era ticsită de lume, cam peste zece vizitatori, dintre care doi şedeau dincolo de grilaj, în compartimentul din fund, lângă Semion Iakovlevici; aceştia erau un bătrânel cărunt, închinător pe la locurile sfinte, pelerin din „prostime”, şi un călugăr mic de statură şi uscăţiv, aflat în trecere, care şedea cuviincios, cu privirea plecată în pământ. Toţi ceilalţi vizitatori stăteau în picioare în compartimentul din faţă, dincoace de despărţitură, mai mult lume de jos, afară de un negustor sosit dintr-o capitală de judeţ, un bărbos îmbrăcat în haine tradiţionale ruseşti şi care era cunoscut ca un om bogat, o doamnă dintr-o familie de nobili scăpătaţi şi un moşier. Cu toţii aşteptau să le pice norocul, neîndrăznind să deschidă gura ei înşişi. Vreo patru oameni stăteau în genunchi, dar cel mai mult atrăgea atenţia moşierul, un om gras de vreo patruzeci şi cinci de ani, care îngenunchease cu evlavie chiar lângă grilaj, în faţă, înaintea tuturor şi cu multă evlavie aştepta privirea binevoitoare sau cuvântul lui Semion Iakovlevici. Stătea aşa cam de o oră, dar acesta nu-l lua în seamă. Doamnele noastre se îmbulziră chiar lângă despărţitură, schimbând şoapte vesele şi glumeţe. Cei aşezaţi în genunchi, ca şi ceilalţi vizitatori, fură împinşi deoparte sau lăsaţi în spate, afară de moşier, care rămăsese dârz în faţă ţinându-se cu mâinile de grilaj. Priviri curioase, avide şi vesele se aţintiră asupra lui Semion Iakovlevici, deopotrivă cu

lornioanele, ochelarii şi chiar binoclurile de teatru; Leamşin cel puţin se înarmase cu un binoclu. Semion Iakovlevici, calm şi alene, se uită la toţi cu privirea ochişorilor săi mici.

— Şolticării, şolticării, zise el cu o voce de bas, uşor spartă.

Toţi cei din grupul nostru râseră: „Ce însemna această vorbă?”. Dar Semion Iakovlevici se afundă în tăcere, terminându-şi cartofii. În sfârşit, se şterse cu şerveţelul la gură şi i se servi ceaiul.

De obicei nu bea ceaiul singur, ci îl oferea vizitatorilor, dar nu oricui, ci indicând personal pe cel fericit. Dispoziţiile acestea întotdeauna uimeau, prin neprevăzutul lor. Ocolindu-i pe cei bogaţi şi pe demnitari, îl indica pe un ţăran sau pe o băbuţă uitată de Dumnezeu pe lume; altădată, ocolindu-i pe cei săraci, ospăta pe vreun negustor gras, bogătan. Chiar şi ceaiul era servit în diferite feluri, unii îl primeau cu zahărul pus în pahar, alţii cu zahărul fărâmat bucăţi lângă pahar, alţii îl primeau fără zahăr. De data aceasta norocul căzuse pe călugărul aflat în trecere, care căpătă un pahar cu zahărul înăuntru, şi pe bătrânul pelerin care primi ceai fără zahăr. Iar călugărul gras cu cutia mănăstirii nu se ştie de ce fusese uitat, deşi până atunci i se oferea zilnic câte un pahar.

— Semion Iakovlevici, spuneţi-mi ceva, am vrut atât de mult să vă fac cunoştinţă, gânguri surâzând şi mijindu-şi ochii acea doamnă planturoasă din trăsura noastră, care făcuse observaţia de adineauri că nu trebuie să alegi distracţia, numai amuzant să fie.

Semion Iakovlevici nici nu se uită la ea. Moşierul care stătea în genunchi oftă adânc şi cu zgomot, de parcă ar fi fost ridicate şi apăsate braţele unor foale imense.

— Cu zahăr în pahar! indică deodată Semion Iakovlevici, arătând spre negustorul bogătan; acesta păşi înainte şi se opri lângă moşier.

— Mai pune-i zahăr! porunci Semion Iakovlevici, după ce paharul fusese umplut. Încă o porţie; şi încă una, şi încă una!

Adăugară zahăr şi a treia şi a patra oară. Negustorul se apucă să bea siropul fără crâcnire.

— Doamne! şopti mulţimea făcându-şi cruce. Moşierul răsuflă iarăşi adânc şi zgomotos.

— Taică! Semion Iakovlevici! se auzi brusc glasul trist, dar atât de ascuţit încât nimeni nu s-ar fi aşteptat să-l aibă doamna cea săracă pe care ai noştri o împinseseră spre perete. De un ceas întreg, dragul meu, aştept binecuvântarea. Rosteşte-ţi cuvântul, lămureşte-mă pe mine, nefericita.

— Întreab-o, porunci Semion Iakovlevici servitorului cu înfăţişare de paracliser.

Acesta se apropie de despărţitură.

— Ai îndeplinit ceea ce ţi-a poruncit data trecută Semion Iakovlevici? o întrebă el pe văduvă, cu glas potolit şi măsurat.

— Cum s-o împlinesc, taică Semion Iakovlevici, cum aş fi putut s-o îndeplinesc, cu nişte oameni ca ei?! se tângui văduva. Nişte fiare, se plâng împotriva mea la tribunal, ameninţă să facă jalbă la senat; împotriva mamei care i-a născut! …

— Daţi-i! … arătă Semion Iakovlevici spre căpăţâna de zahăr.

Băiatul sări, apucă căpăţâna de zahăr şi i-o duse văduvei.

— Of, taică, mare îţi este mila. La ce-mi trebuie atâta zahăr? începu să strige văduva.

— Încă, încă! o fericea Semion Iakovlevici.

I se dădu încă o căpăţână, „încă, încă”, porunci scrântitul; aduseră o a treia şi o a patra căpăţână. Văduva era acum înconjurată din toate părţile de căpăţâni de zahăr. Călugărul mănăstiresc suspină: toate acestea ar fi putut nimeri chiar astăzi în cămările mănăstirii, după semnele de adineauri.

— Ce să fac cu atâta zahăr, oftă umilită văduva, mi se apleacă, aşa singură cum sunt! … N-o fi vreo prorocire, taică?

— Întocmai, o prorocire, zise cineva din mulţime.

— Daţi-i şi o pungă! nu se astâmpără Semion Iakovlevici.

Pe masă rămăsese încă o căpăţână întreagă, dar Semion Iakovlevici indicase punga şi văduvei îi dădură o pungă de zahăr.

— Doamne! Doamne! oftă şi îşi făcu cruce mulţimea. E curată prorocire.

— Îndulceşte-ţi de-aici înainte inima cu bunătate şi cu milostenie şi după aceea să vii să plângi de copiii tăi, os din osul tău, iată ce pare să însemne acest simbol, zise încet, dar mulţumit de el, călugărul gras, neospătat cu ceai, luând asupră-şi tălmăcirea, fiind cuprins de un acces de amor propriu iritat.

— Ce spui, taică, se înfurie brusc văduva, păi, ei m-au dus cu arcanul în foc, când s-a aprins la alde Verşinin, mi-au aruncat în aşternut o pisică moartă, sunt gata să-mi facă orice mârşăvie…

— Alung-o, alung-o! dădu din mâini Semion Iakovlevici.

Servitorul cu înfăţişarea de paracliser şi băiatul ieşiră dincolo de despărţitură. Cel dintâi o luă pe văduvă de mână şi aceasta, cuminţindu-se, porni spre uşă, întorcând capul spre căpăţânile de zahăr primite în dar, pe care le luă băiatul şi i le dădu.

— Luaţi-i una înapoi, înapoi! îi strigă Semion Iakovlevici servitorului cu înfăţişare de meşteşugar.

Acesta se repezi după cei plecaţi şi toţi trei servitorii se întoarseră peste scurt timp aducând înapoi una dintre căpăţânile dăruite văduvei, care totuşi plecase cu trei căpăţâni.

— Semion Iakovlevici, se auzi un glas chiar de lângă uşă, am văzut în vis o pasăre, o cioară, şi-a luat zborul din apă spre foc. Ce înseamnă acest vis?

— Arată a ger, zise Semion Iakovlevici.

— Semion Iakovlevici, dar de ce nu mi-ai răspuns nimic, mă interesez de dumneata de atâta timp? ridică iar glasul doamna noastră.

— Întreabă-l! arătă deodată spre moşierul lăsat în genunchi şi fără s-o asculte Semion Iakovlevici.

Călugărul de la mănăstire, care fusese indicat să întrebe, se apropie grav de moşier.

— Prin ce-ai păcătuit? Şi n-ai avut poruncă să îndeplineşti ceva?

— Să nu bat, să-mi stăpânesc mâinile, răspunse răguşit moşierul.

— Şi ai îndeplinit porunca? întrebă călugărul.

— N-o pot îndeplini, nu pot să mă stăpânesc!

— Alungă-l, alungă-l! Cu mătura, cu mătura! îşi vântură mâinile Semion Iakovlevici.

Moşierul, fără să mai aştepte executarea pedepsei, sări din loc şi fugi din cameră.

— A lăsat o monedă de aur, anunţă călugărul ridicând de pe podea moneda.

— Să i se dea lui! arătă cu degetul Semion Iakovlevici spre negustorul bogat.

Bogătanul nu îndrăzni să refuze şi o luă.

— Aurul la aur trage, nu-l răbdă inima să nu spună pe călugărul de la mănăstire.

— Iar ăstuia, ceai cu zahăr în pahar, îl arătă deodată Semion Iakovlevici pe Mavriki Nikolaevici.

Servitorul turnă ceaiul şi îl aduse din greşeală filfizonului cu ochelari.

— Lunganului, lunganului, îl corectă Semion Iakovlevici.

Mavriki Nikolaevici luă paharul, salută discret milităreşte şi începu să bea. Nu ştiu de ce ai noştri se prăpădiră toţi de râs.

— Mavriki Nikolaevici, i se adresă Liza, domnul acela care a stat în genunchi a plecat, ia-i locul în genunchi.

Mavriki Nikolaevici o privi nedumerit.

— Te rog, îmi vei face o mare plăcere. Ascultă, Mavriki Nikolaevici, începu ea deodată să-i vorbească repede, repede, cu stăruinţă aprinsă, îndărătnică, lasă-te în genunchi negreşit, vreau să te văd cum o să stai. Dacă nu te laşi în genunchi, să nu mai vii pe la mine. Vreau, vreau neapărat! …

Nu ştiu ce o fi vrut să spună cu asta; dar o pretindea cu o stăruinţă neînduplecată, ca într-un acces de isterie. Mavriki Nikolaevici interpretase, după cum vom vedea mai departe, aceste manifestări capricioase ale ei, foarte frecvente în ultima vreme, drept nişte izbucniri de ură oarbă faţă de dânsul, pornite nu din răutate sau mânie, dimpotrivă, ea îl respecta, îl iubea şi îl preţuia, el o ştia, ci dintr-o ură inconştientă, inexplicabilă, pe care ea nu era în stare s-o învingă uneori.

El îi dădu ceaşca de ceai unei bătrâne care se afla în spatele lui, deschise portiţa despărţiturii, păşi fără a fi poftit în jumătatea intimă a lui Semion Iakovlevici şi se lăsă în genunchi în văzul tuturor. Cred că a fost prea zguduit în sufletul lui simplu şi delicat de această ieşire brutală şi batjocoritoare a Lizei, în faţa întregii societăţi. Şi-o fi închipuit poate că ea se va ruşina de fapta ei, văzându-l atât de umilit, prin stăruinţa ei nesăbuită. Bineînţeles, nimeni altul n-ar fi îndrăznit să încerce o îndreptare a unei femei zănatice pe o cale atât de naivă şi riscantă, afară de dânsul. Stătea în genunchi cu o faţă gravă şi imperturbabilă, lung, deşirat, ridicol. Dar ai noştri nu mai râdeau; pretenţia aceasta cu totul neaşteptată produse un efect rău. Toate privirile se îndreptară spre Liza.

— Mir pe frunte, mir pe frunte, murmură Semion Iakovlevici.

Liza păli brusc, strigă, scoţând un „ah” strident, şi se repezi dincolo de despărţitură şi aci se produse fulgerător o scenă isterică: din toate puterile ea se sili să-l ridice pe Mavriki Nikolaevici din genunchi, trăgându-l cu ambele mâini de cot.

— Ridică-te, ridică-te! strigă ea, ca ieşită din minţi. Ridică-te îndată, îndată! Cum ai îndrăznit să te laşi în genunchi?!

Mavriki Nikolaevici se ridică în picioare.

Ea îl apucă de braţe mai sus de cot şi, strângându-i-le tare, îl privea ţintă în obraz. Ochii ei trădau spaimă.

— Şolticării, şolticării! repetă încă o dată Semion Iakovlevici.

În sfârşit, ea îl scoase pe Mavriki Nikolaevici dincoace de despărţitură. Tot grupul nostru fu cuprins de o teribilă agitaţie. Doamna din trăsura noastră, voind probabil să împrăştie impresia, pentru a treia oară îl întrebă cu glas tare şi strident pe Semion Iakovlevici, schiţând acelaşi zâmbet cochet:

— Dar bine, Semion Iakovlevici, chiar aşa, n-ai să „rosteşti” nimic la întrebarea mea? Contam atât de mult pe dumneata.

— Să-mi… în tine! Să-mi… în tine… zise deodată, întorcându-se spre dânsa, Semion Iakovlevici.

Cuvintele fuseseră rostite cu furie şi cu o claritate înspăimântătoare. Doamnele noastre, scoţând ţipete stridente, dădură buzna afară, iar cavalerii izbucniră într-un hohot de râs nebun. Aşa luă sfârşit călătoria noastră la Semion Iakovlevici.

Şi totuşi, se zice că se produsese cu acest prilej încă un fapt foarte enigmatic şi, mărturisesc, tocmai din cauza lui am relatat cu atâta amănunţime această călătorie. Se zice că, după ce toată lumea năvăli afară, Liza, susţinută de Mavriki Nikolaevici, se ciocni deodată în înghesuiala de la uşă cu Nikolai Vsevolodovici. Trebuie spus că din dimineaţa aceea de duminică şi de la leşinul Lizei, deşi se mai întâlniseră de câteva ori în societate, nu se apropiaseră unul de celălalt şi nu schimbaseră nici o vorbă. Am văzut bine momentul ciocnirii la uşă: mi s-a părut că amândoi se opresc brusc şi se privesc într-un fel ciudat. S-ar putea totuşi ca eu să fi văzut prost în mulţime. Ceilalţi asigurau însă într-un glas şi cu toată seriozitatea că Liza ridicase repede mâna, cam la nivelul obrazului celuilalt şi că l-ar fi lovit probabil dacă el n-ar fi apucat să se dea puţin la o parte. Poate că nu i-a plăcut expresia feţei lui sau vreun surâs al lui, mai ales atunci, după acel episod cu Mavriki Nikolaevici. Mărturisesc, eu personal n-am văzut nimic, şi totuşi cei ce pretindeau că au văzut afirmau cu tărie că aşa a fost, deşi după părerea mea acest lucru n-ar fi putut să-l observe chiar toată lumea din cauza zăpăcelii şi îmbulzelii, ci doar câţiva. De fapt, nici n-am dat crezare atunci acestei afirmaţii. Mi-aduc aminte totuşi că la întoarcere Nikolai Vsevolodovici era cam palid.

III.

Aproape în acelaşi timp, mai exact în aceeaşi zi, avu loc în sfârşit şi întâlnirea dintre Stepan Trofimovici şi Varvara Petrovna, pe care aceasta de mult o proiectase şi o anunţase fostului său mare prieten, dar nu se ştie de ce o amânase mereu. Întâlnirea avu loc la Skvoreşniki, Varvara Petrovna sosi în conacul ei încărcată de griji: în ajun se luase

hotărârea definitivă ca festivitatea proiectată să aibă loc la soţia mareşalului nobilimii. Dar Varvara Petrovna îşi făcu imediat socoteala, cu mintea ei ageră, că după festivitate nimic n-o va împiedica să ofere o chermeză specială la Skvoreşniki, convocând tot oraşul. Astfel toată lumea ar fi avut ocazia să se convingă a cui casă este mai frumoasă şi cine ştie mai bine să primească şi să dea un bal cu mai mult gust. În general, era de nerecunoscut. Părea că renăscuse transformându-se din inaccesibila de altădată, „venerabilă doamnă" (expresia îi aparţine lui Stepan Trofimovici), într-o femeie de lume dintre cele mai obişnuite şi mai capricioase. Deşi nu era exclus ca totul să nu fie decât o simplă aparenţă.

Sosind în conacul pustiu, ea trecu prin toate camerele însoţită de bătrânul şi credinciosul ei slujitor Aleksei Egorovici şi de Fomuşka, un om umblat şi trecut prin multe, mare specialist în materie de ornamentare şi decor. Se angajă o consfătuire amplă în privinţa celor ce erau de făcut: ce anume mobilier urma să fie adus din casa de la oraş; ce obiecte, ce tablouri, cum să fie aranjate; cum să folosească florile din seră, ca şi sera însăşi; unde să fie puse draperii noi, unde să fie instalat bufetul, numai unul, sau chiar două? şi aşa mai departe. Ei bine, în toiul acestor preocupări însufleţite, îi veni deodată în cap să-şi trimită trăsura ca să-l aducă pe Stepan Trofimovici.

Acesta fusese de mult anunţat şi pregătit, zilnic aşteptându-se la o asemenea invitaţie fără veste. Aşezându-se în cupeu, el îşi făcu semnul crucii; se hotăra soarta lui. Îşi găsi prietena în salonul cel mare, pe micuţa canapea din nişă, în faţa unei măsuţe de marmură, cu hârtie şi creion în mână; Fomuşka măsura cu arşinul înălţimea balconului pentru cor şi a ferestrelor, iar Varvara Petrovna nota personal cifrele, făcând însemnări marginale. Fără a-şi părăsi ocupaţia, ea dădu din cap înspre Stepan Trofimovici şi, când acesta bâigui nu ştiu ce salut, îi întinse repede mâna arătându-i fără să-l privească locul de lângă dânsa.

— Am stat şi am aşteptat vreo cinci minute, „cu inima strânsă", îmi povesti el mai târziu. Am văzut cu totul altă femeie decât aceea pe care o cunoscusem timp de douăzeci de ani. Convingerea absolută, în privinţa sfârşitului inevitabil, mi-a dat nişte forţe care au uimit-o şi pe dânsa. Îţi jur că ea a rămas surprinsă de stoicismul meu din această ultimă oră.

Varvara Petrovna lăsă deodată creionul pe măsuţă şi se întoarse cu o mişcare bruscă către Stepan Trofimovici.

— Stepan Trofimovici, trebuie să stăm puţin de vorbă. Sunt convinsă că ţi-ai pregătit o sumedenie de fraze frumoase şi tot felul de expresii patetice, dar e mai bine să păşim direct la obiectul discuţiei noastre, nu-i aşa?

El tresări scuturat de un fior rece. Prea se arăta grăbită să-şi impună tonul, la ce se mai putea el aştepta în cursul conversaţiei?

— Aşteaptă, taci, lasă-mă să-ţi spun tot ce am de spus eu şi după aceea vei vorbi dumneata, deşi nu ştiu, zău, ce ai mai putea să-mi obiectezi, continuă ea pe acelaşi ton precipitat. O mie două sute de ruble cu titlu de pensie viageră consider a mea datorie sfântă să ţi-o prestez până la sfârşitul vieţii; adică de ce să-i zicem neapărat datorie sfântă, pur şi simplu o înţelegere între noi ar fi o formulare mult mai conformă cu realitatea, nu-i aşa? Dacă vrei, o consemnăm şi într-un act formal. Pentru cazul morţii mele, am lăsat dispoziţii speciale. Afară de aceasta, eu îţi asigur dumitale de aici încolo locuinţă, serviciul şi întreţinerea completă. Dacă transformi toate acestea în bani, vor reprezenta suma de o mie cinci sute de ruble, nu-i aşa? Mai adaug pentru cazuri neprevăzute trei sute de ruble,

în total fac trei mii. Îţi va fi de ajuns pe un an? Mi se pare că nu e puţin? În cazuri cu totul excepţionale, voi veni şi cu alte sume. Aşadar, primeşte banii, dă-le drumul oamenilor mei şi rânduieşte-ţi viaţa după pofta inimii, unde vrei, la Petersburg, la Moscova, în străinătate sau chiar aici, numai nu la mine? E bine?

— Nu de mult tot atât de hotărât şi tot atât de rapid mi se transmisese prin aceeaşi gură o altă propunere, zise rar şi cu o claritate tristă Stepan Trofimovici. M-am resemnat şi… am jucat cazaciocul ca să fiu pe placul dumitale. Oui, la comparaison peut ętre permise. C'etait comme un petit cosak du Don, qui sautait sur sa tombe. Acum…

— Opreşte-te, Stepan Trofimovici. Eşti formidabil de vorbăreţ. N-ai jucat, ci mi te-ai înfăţişat punându-ţi cravată nouă, cămaşă nouă, înmănuşat, pomădat şi parfumat. Te asigur, erai chiar foarte dispus să te căsătoreşti; se vedea cât de colo după faţa dumitale şi, crede-mă, nu era deloc plăcută la vedere. Dacă nu ţi-am spus-o chiar atunci a fost numai şi numai din delicateţe. Căci dumneata doreai, doreai să te căsătoreşti cu toate josniciile pe care le proferai în scrisorile dumitale intime în privinţa mea şi a logodnicei dumitale. Acum totul s-a schimbat. Şi ce rost are să pozezi în nu ştiu ce cosak du Don deasupra unui mormânt al dumitale închipuit? Nu înţeleg deloc comparaţia. Dimpotrivă, n-ai de ce să mori, ci trebuie să trăieşti, trăieşte cât mai mult şi eu voi fi mulţumită.

— Într-un azil?

— În azil? Nimeni nu se duce într-un azil având un venit de trei mii de ruble. Ah, da, îmi amintesc, zâmbi ea; într-adevăr, Piotr Stepanovici a pomenit o dată în glumă despre azil. Dar gândeşte-te că este un azil într-adevăr cu totul aparte, la care merită să reflectezi. O instituţie specială pentru persoane foarte onorabile, e internat acolo un colonel, acum solicită să fie internat şi un general. Dacă vei intra cu banii de care dispui, vei găsi acolo fără îndoială şi linişte, şi mulţumire, şi personal de serviciu. Îţi vei dedica timpul ştiinţei şi oricând vei putea să faci o partidă de preferans…

— Passons.

— Passons? repetă contrariată Varvara Petrovna. În cazul acesta, suntem înţeleşi; dumneata ai luat cunoştinţă şi de azi înainte ducem o viaţă separată.

— Şi atâta tot? E tot ce a mai rămas din cei douăzeci de ani?

— Îţi plac grozav exclamaţiile patetice, Stepan Trofimovici. Astăzi nu mai sunt la modă. Ei vorbesc brutal, dar simplu. Ţi-au intrat în cap aceşti douăzeci de ani! Douăzeci de ani de harţă orgolioasă reciprocă şi altceva nimic. Fiecare dintre scrisorile dumitale adresate mie n-a fost scrisă pentru mine, ci pentru posteritate. Eşti un stilist, nu un prieten, iar prietenia la dumneata nu era decât un cuvânt frumos, care în cazul nostru nu se reducea în fond decât la plăcerea reciprocă de a deşerta hârdăul cu lături…

— Doamne, câte cuvinte ce nu-ţi aparţin! Lecţii prinse şi învăţate din zbor! Şi dumneata eşti radioasă, şi dumneata stai în soare; chčre, chčre, pentru ce blid de linte ţi-ai vândut libertatea dumitale!

— Nu sunt un papagal, ca să repet cuvintele altora, se aprinse Varvara Petrovna. Fii sigur că am destule lucruri acumulate în inimă, de atâta timp, ca să găsesc cuvintele care-mi convin. Ce ai făcut pentru mine în aceşti douăzeci de ani? Mi-ai refuzat până şi cărţile, pe care ţi le procuram prin abonamente şi care, dacă nu treceau pe la legătorie, ar fi rămas

netăiate. Ce mi-ai dat să citesc, când te-am rugat să mă îndrumi în primii ani? Pe Capefigue şi mereu pe Capefigue. Erai gelos până şi pe năzuinţa mea de a mă cultiva şi-ţi luai măsurile respective. Şi când mă gândesc că, de fapt, toată lumea râde de dumneata. Mărturisesc, întotdeauna te-am considerat un simplu critic; eşti un critic literar şi nimic mai mult. Când am plecat la Petersburg, ţi-am explicat pe drum că aş vrea să editez o revistă şi să-mi consacru ei toată viaţa; nu s-a ivit în inima dumitale alt imbold decât să schiţezi un zâmbet ironic şi să mă priveşti de sus, cu aroganţă.

— Dar n-a fost aşa, n-a fost aşa… Ne temeam doar de persecuţii pe atunci…

— Ba aşa a fost; iar la Petersburg n-avea de ce să-ţi fie frică de persecuţii. Îţi aduci aminte cum mai târziu, în februarie, când s-a răspândit vestea despre revistă, ai venit la mine în fuga mare, speriat la culme, cerându-mi să-ţi dau imediat o dovadă, în formă de scrisoare, că dumneata nu ai nici un amestec în revista proiectată şi că tineretul vine la mine, şi nu la dumneata, iar dumneata nu eşti decât preceptorul casei, care locuieşte în casa mea numai pentru că nu i s-a achitat salariul, n-a fost aşa? Îţi aduci aminte de asta? Te-ai distins mereu în acest sens toată viaţa dumitale, Stepan Trofimovici.

— N-a fost decât o clipă de timorare, un moment petrecut între patru ochi, strigă el disperat; dar e posibil aşa ceva, e posibil ca o ruptură definitivă să fie provocată de nişte impresii atât de mărunte? E posibil oare ca nimic mai mult să nu fi rămas mai trainic între noi după atâţia ani?

— Eşti foarte calculat; mereu ai vrea să fie aşa ca tot eu să-ţi rămân datoare. Când te-ai întors din străinătate, mă priveai de sus şi nu mă lăsai să spun nici un cuvânt, iar când am plecat eu acolo şi întorcându-mă am deschis vorba despre impresia produsă asupră-mi de Madona Sixtină, n-ai vrut să mă asculţi şi ai arborat un zâmbet dispreţuitor examinându-ţi cravata, ca şi cum n-aş fi fost în stare să am aceleaşi sentimente ca şi dumneata.

— Dar nu este aşa, probabil că n-a fost aşa… J’ai oublié.

— Ba aşa a fost; de altfel, nici nu era cazul să te lauzi atâta în faţa mea pentru că toate nu erau decât nişte prostii şi născociri de-ale dumitale. Astăzi nimeni, dar nimeni nu se mai entuziasmează de Madona şi nu-şi pierde timpul cu aşa ceva, afară de bătrânii închistaţi. E un lucru dovedit.

— Chiar şi dovedit?

— Nu este de nici un folos. Cana aceasta este folositoare, pentru că se poate turna apă în ea; creionul acesta este folositor pentru că poţi scrie cu el; pe când aici ce vezi: un chip de femeie şi încă inferior atâtor chipuri văzute în natură. Încearcă să pictezi un măr şi pune alături de el un măr adevărat, pe care îl vei lua? N-ai să greşeşti, desigur. Iată la ce se reduc toate teoriile dumitale acum, de îndată ce au fost luminate de cea dintâi rază a unei cercetări libere.

— Aşa, aşa.

— Zâmbeşti ironic. Dar ce-mi spuneai, de pildă, despre milostenie? Când de fapt, bucuria actului de milostenie este o bucurie orgolioasă, vanitoasă şi imorală, plăcerea omului care dispune de avuţie, voluptatea puterii şi a comparaţiei între importanţa sa şi lipsa de orice importanţă a unui cerşetor. Pomana îl perverteşte şi pe cel care dă şi pe cel care o ia şi afară de aceasta nu-şi atinge scopul, pentru că nu face decât să accentueze

mizeria. Leneşii care nu vor să lucreze se îmbulzesc în jurul celor care dau de pomană, ca jucătorii în jurul meselor de joc în speranţa să câştige. În realitate, sumele mizere care le sunt aruncate nu sunt suficiente nici pentru a suta parte. Cât ai dat în felul acesta în viaţa dumitale? Vreo opt grivne, nu mai mult, adu-ţi aminte. Încearcă să-ţi aminteşti când ai dat pentru ultima oară; acum doi ani sau poate acum patru ani. Vorbăria şi strigătele dumitale îi împiedică pe alţii să lucreze. Pomana trebuie interzisă prin lege chiar şi în societatea noastră de astăzi. Noua orânduire nu va cunoaşte săraci.

— Vai, ce torent de cuvinte împrumutate! Aşadar a ajuns treaba şi până la o nouă orânduire? Sărmana, să te ajute Dumnezeu!

— Da, aşa este, a ajuns, Stepan Trofimovici; mi-ai ascuns cu grijă orice idei noi, acum cunoscute tuturor, şi ai făcut-o numai din gelozie, ca să mă domini. Astăzi, până şi această Iulia e cu o sută de verste înaintea mea. Dar acum mi s-au deschis şi mie ochii. Te-am apărat, Stepan Trofimovici, cât am putut; pe dumneata te învinuieşte toată lumea.

— Destul, dădu el să se ridice din fotoliu, destul! Şi ce ar trebui să-ţi mai urez altceva decât să te căieşti?

— Aşază-te pentru un minut, Stepan Trofimovici, aş avea ceva să te mai întreb. Ţi s-a transmis invitaţia să citeşti ceva la matineul literar; prin mine s-a aranjat. Spune-mi, ce anume ai de gând să citeşti?

— Păi, tocmai despre această regină a reginelor, despre acest ideal al omenirii, despre Madona Sixtină care nu valorează, după părerea dumitale, nici cât un pahar sau un creion.

— Cum adică, nu ai de gând să tratezi un subiect din istorie? se miră necăjită Varvara Petrovna. Dar nu te va asculta nimeni. Ţi-a intrat în cap această Madonă! Ce rost are, dacă toată lumea va dormi? Fii sigur, Stepan Trofimovici, că nu-ţi vorbesc decât în interesul dumitale. Altceva este dacă vii cu o istorioară scurtă, dar amuzantă, cu subiect luat din viaţa vreunei curţi medievale, să zicem, din istoria Spaniei sau, şi mai bine, un fapt cu caracter anecdotic, presărat cu tot felul de reflecţii spirituale, cum ştii să le faci dumneata. Au existat în această ţară curţi somptuoase, cu femei impresionante, cu otrăviri. Karmazinov zice că va părea ciudat dacă tocmai din istoria Spaniei fiind subiectul, nu ar ieşi ceva amuzant.

— Aşa vasăzică, Karmazinov, acest nerod, complet epuizat, îmi alege el tema?

— Karmazinov are o inteligenţă aproape de om de stat! Eşti prea îndrăzneţ vorbind astfel, Stepan Trofimovici.

— Karmazinov al dumitale este o muiere îmbătrânită şi înrăită, care nu mai e în stare să scrie! Chčre, chčre, ce puţin timp le-a trebuit ca să te laşi înrobită de ei, o, Doamne!

— Eu nici acum nu-l pot suferi pentru aerele lui de importanţă, dar trebuie să-i recunosc inteligenţa. Repet, te-am apărat din răsputeri, pe cât mi-a fost posibil. Şi ce rost are să te expui riscului de a fi ridicol şi plictisitor? De ce, adică, să nu apari pe estradă cu un zâmbet venerabil, ca un reprezentant demn al secolului trecut, povestind două-trei anecdote cu acea eleganţă spirituală care te caracterizează, aşa cum te pricepi uneori să povesteşti. Să zicem că eşti un om bătrân, să zicem că aparţii unor timpuri trecute, să zicem, în sfârşit, că ai rămas în urma lor; dar o vei recunoaşte chiar dumneata cu zâmbetul pe buze în introducere şi toată lumea îşi va da seama că eşti un vestigiu simpatic, bun,

spiritual… Într-un cuvânt, un om de altădată, dar suficient de perspicace ca să-şi dea seama de toată enormitatea unor concepţii pe care le-a urmat până acum. Fă-mi această plăcere, te rog.

— Chčre, ajunge! Nu mă ruga, pentru că nu pot s-o fac. Voi prezenta o expunere despre Madona, dar voi stârni o furtună care sau îi va strivi pe toţi, sau mă va prăbuşi pe mine!

— Presupun că numai pe dumneata, Stepan Trofimovici.

— Acesta îmi este destinul. Voi povesti despre acel sclav nemernic, despre acel slugoi pervers şi puturos care primul se va urca pe scară cu foarfecele în mână şi va sfâşia chipul dumnezeiesc al măreţului ideal, în numele egalităţii, invidiei şi… digestiei. Să răsune blestemul meu, şi pe urmă, pe urmă…

— Direct la ospiciu?

— Se poate. În orice caz însă, fie că voi fi învins, fie că voi ieşi învingător, în aceeaşi seară îmi iau pe umăr traista, traista mea de cerşetor, las puţinele lucruşoare pe care le am, toate subvenţiile şi făgăduielile de binefaceri viitoare şi voi pleca pe jos ca să-mi închei viaţa ca preceptor la vreun negustoraş ori să mor undeva de foame sub un gard. Am zis. Alea iacta est!

El dădu din nou să se ridice.

— Eram sigură, se ridică Varvara Petrovna cu ochii scânteind, eram sigură de ani de zile că nu trăieşti decât cu gândul ca spre sfârşit să-mi acoperi casa şi pe mine de ruşine prin cine ştie ce calomnii. Ce înseamnă cuvintele dumitale că te vei duce ca preceptor la un negustoraş ori că vei muri sub gard? Nimic altceva decât răutate şi calomnie!

— Întotdeauna m-ai dispreţuit; dar eu voi termina ca un cavaler, credincios doamnei sale, pentru că părerea dumitale mi-a fost totdeauna mai scumpă decât orice. Începând din clipa aceasta nu primesc nimic, ci te respect dezinteresat.

— Ce stupizenie!

— Nu mi-ai purtat niciodată măcar un pic de respect. Se prea poate să fi avut o mulţime de slăbiciuni. Da, ţi-am mâncat pâinea; folosesc acum limbajul nihiliştilor; dar aceasta niciodată n-a constituit principiul suprem al actelor mele. S-au întâmplat nu ştiu cum, de la sine… Am crezut întotdeauna că între noi va exista şi va dăinui ceva ce depăşeşte actul ingurgitării şi niciodată, niciodată n-am fost un ticălos! Aşadar, la drum, ca să mai dreg ce se poate drege! La un drum întârziat, afară e toamnă, ogoarele sunt învăluite în ceaţă rece, o brumă moşnegească acoperă viitoarea-mi cale, iar vuietul vântului îmi aminteşte de mormântul ce mă aşteaptă curând… La drum, aşadar, la drum, la un drum nou:

Pătruns de o dragoste curată, Credincios unui vis ademenitor…

O, adio, visurile mele! Douăzeci de ani! Alea iacta est!

Faţa lui fu brusc scăldată în lacrimi. El îşi luă pălăria.

— Nu înţeleg latina, pronunţă Varvara Petrovna ferindu-se ţeapănă de emoţia care o stăpânea.

Cine ştie, poate că îi venea şi ei să plângă, dar indignarea şi capriciul învinseră şi de data aceasta.

— Dar ştiu un singur lucru, că toate acestea nu sunt decât nişte mofturi. Niciodată n-ai fost în stare să-ţi duci la îndeplinire ameninţările pline de egoism. Nu vei pleca nicăieri, la nici un negustor, ci vei isprăvi prin a rămâne senin pe braţele mele, încasând subvenţia şi adunându-ţi în fiecare marţi amicii dumitale imposibili. Adio, Stepan Trofimovici.

— Alea iacta est! o salută el cu o plecăciune adâncă şi se întoarse acasă abia târându-şi picioarele, mai mult mort decât viu.

Capitolul al şaselea.

Piotr Stepanovici se agită.

I

Ziua serbării fusese fixată definitiv, iar von Lembke devenea tot mai trist şi mai îngândurat. Era plin de presentimente ciudate, sinistre, şi asta o neliniştea mult pe Iulia Mihailovna. E drept că nici prin gubernie lucrurile nu prea mergeau bine. Cumsecadele nostru fost guvernator lăsase administraţia cam în dezordine. Se iviseră semnele unei epidemii de holeră; pe alocuri dăduse molima în vite; vara întreagă prin oraşe şi sate bântuiră incendii, iar în popor se înrădăcina tot mai mult credinţa că focul era pus de cineva şi se auzeau murmure prosteşti. Jaful luase proporţii mari. Dar toate acestea n-ar fi fost desigur lucruri prea grave, dacă nu s-ar fi adăugat şi alte motive de nelinişte pentru Andrei Antonovici, care se simţise atât de fericit până atunci.

O surprindea pe Iulia Mihailovna mai ales faptul că, pe zi ce trecea, el devenea tot mai taciturn şi, lucru ciudat, mai ascuns. Şi ce ar fi avut, mă rog, de ascuns? E adevărat, rareori o contrazicea şi în bună parte i se supunea cu totul. La insistenţa ei au fost luate, de pildă, două sau trei măsuri foarte riscante şi aproape ilegale în scopul întăririi autorităţii guvernatorului. Au fost îngăduite şi câteva favoruri inadmisibile, cu acelaşi scop; astfel, indivizi care meritau să fie judecaţi şi trimişi în Siberia, numai şi numai la intervenţia ei fură propuşi spre decorare. Unele plângeri şi interpelări sistematice erau lăsate fără răspuns. Toate acestea se aflară mai târziu. Lembke nu numai că semna orice, dar nici nu punea în discuţie măsura participării soţiei sale în efectuarea propriilor lui îndatoriri. În schimb, îl apuca din când în când duhul împotrivirii la nişte „adevărate fleacuri”, uimind-o pe Iulia Mihailovna. Desigur, pentru zilele de ascultare simţea omul nevoia să se recompenseze prin câteva clipe de revoltă. Din nefericire, Iulia Mihailovna, cu toată perspicacitatea ei, nu ştiu să înţeleagă acest rafinament la un om delicat din fire! Vai, era preocupată prea mult de altele ca să-şi dea seama de asta şi de aceea se ajunsese la atâtea încurcături.

Nu stă în puterile mele şi nici nu voi şti să povestesc unele lucruri. După cum nici nu este de competenţa mea să discut unele greşeli cu caracter administrativ. De altfel, tot aspectul acesta administrativ îl las deoparte, înlăturându-l de plano. Apucându-mă să scriu această cronică, îmi propusesem alte scopuri. Afară de aceasta, multe lucruri vor ieşi la iveală abia după ancheta care în prezent este încă în curs în gubernia noastră, încât se cuvine să mai aşteptăm puţin. Câteva lămuriri totuşi mi se par necesare.

Dar să ne reîntoarcem la Iulia Mihailovna. Biata femeie, îmi pare sincer rău de ea, ar fi reuşit să obţină tot ce-şi dorise şi o pasiona atâta (glorie şi altele) fără acele acţiuni forţate şi excentrice pe care şi le propusese să le întreprindă chiar din capul locului. Fie din cauza unei înclinaţii excesiv de romantice, fie din cauza neizbânzilor şi decepţiilor îndelungate

din prima ei tinereţe, ea se simţi brusc, odată cu această schimbare a sorţii, într-un fel purtătoarea unei meniri aparte, aproape unsă cu har, „deasupra capului căreia se aprinsese o limbă de foc”, şi tocmai în această limbă de foc zăcea adevărata nenorocire; oricum, nu era un conci pe care-l poţi pune pe orice cap de femeie. E un adevăr însă de care nu poţi să convingi o femeie; dimpotrivă, cântându-i în strună, izbuteşti întotdeauna, ceea ce se şi întâmplă în realitate, cei din jurul ei profitând din plin. Şi dintr-odată biata femeie se pomeni punct convergent şi jucăria celor mai diverse influenţe, deplin convinsă totodată că este foarte originală. Mulţi profitori îşi încălziră în preajma ei mâinile, manevrând cu abilitate naivitatea ei, în timpul scurt cât îi fu dat să conducă destinele guberniei. Şi ce harababură rezultă din această pretinsă independenţă şi originalitate! Îi plăceau şi proprietatea latifundiară, şi elementul aristocratic, şi întărirea autorităţii guvernatorului, şi elementul democratic, şi noile instituţii, şi ordinea, şi tendinţele liber-cugetătoare, şi ideile socialiste, şi ţinuta riguroasă a salonului aristocratic, şi atitudinea vulgar-degajată, aproape de cafenea, a tineretului din anturajul ei. Visa să aducă fericirea şi să împace ceea ce era de neîmpăcat sau, mai exact, să unească pe toţi şi totul în adorarea propriei personalităţi. Avea şi câţiva favoriţi: Piotr Stepanovici, de pildă, care acţiona, între altele, printr-o linguşire brutală, îi plăcea foarte mult. De altfel, ţinea la el dintr-o altă cauză, năstruşnică de tot, şi care o caracteriza cel mai bine pe biata femeie: nutrea mereu speranţa că acesta-i va divulga un mare complot contra statului! Oricât de greu ar fi să ne închipuim o asemenea speranţă naivă, acesta era adevărul. I se părea, nu se ştie de ce, că în gubernie se ascund negreşit firele unui complot antistatal. Piotr Stepanovici, prin tăcerile lui în unele cazuri şi aluziile în altele, contribuise mult la întărirea acestei idei. Îşi vârâse femeia în cap că el întreţine legături cu toate elementele revoluţionare din Rusia, şi că îi este devotat ei în acelaşi timp până la adoraţie. Descoperirea complotului, recunoştinţa Petersburgului, perspectivele unei cariere strălucite în viitor, exercitarea unei influenţe binefăcătoare „prin blândeţe şi atenţie” asupra tineretului, pentru a-l reţine de pe marginea prăpastiei, toate acestea se împăcau perfect în capul ei fantezist. Îl salvase doar, îl subjugase pe Piotr Stepanovici (nu se ştie de ce era ferm convinsă de acest lucru), tot astfel va şti să-i salveze şi pe alţii. Nimeni, nimeni dintre ei nu va trebui să piară, îi va salva pe toţi; îi va categorisi; va raporta în acest sens; va proceda astfel în scopul justiţiei supreme şi nu este exclus ca istoria şi întreaga mişcare liberală rusă să-i binecuvânteze numele; dar şi complotul va fi descoperit. Toate avantajele dintr-odată.

Şi totuşi era necesar ca pentru ziua festivităţii chipul lui Andrei Antonovici să se lumineze. Trebuia neapărat să fie înveselit şi liniştit. În acest scop îl trimise la el pe Piotr Stepanovici, sperând că acesta va izbuti să-l scoată din starea depresivă în care se afla printr-un procedeu oarecare, numai lui cunoscut. Poate chiar prin nişte informaţii, ca să zicem aşa, transmise din prima sursă. Era deplin încredinţată de priceperea acestuia. Piotr Stepanovici de mult nu mai intrase în cabinetul domnului von Lembke. Pătrunse vijelios la el, tocmai într-un moment când pacientul se afla într-o dispoziţie din cale-afară de proastă.

II.

Intervenise o complicaţie pe care domnul von Lembke nu izbutea nicidecum s-o dezlege. Într-unul din judeţe (chiar în judeţul unde chefuise nu de mult Piotr Stepanovici) un căpitan îi făcuse o admonestare verbală subalternului său. Faptul se petrecuse în faţa întregii companii. Subalternul era un ofiţer tânăr, cu grad de sublocotenent, recent sosit din Petersburg, totdeauna foarte tăcut şi posomorât, cu un aer impunător, deşi mic de statură,

gras şi rubicond. Neputând suporta admonestarea, el se repezi brusc asupra comandantului său cu un ţipăt surprinzător de ascuţit, care uimi toată compania şi, aplecându-şi într-un mod ciudat capul, îl lovi cu toată puterea şi-l muşcă de umăr; cu greu putură să-l tragă deoparte. Nu încăpea îndoială că omul înnebunise; în orice caz, se constată că în ultimul timp dăduse numeroase semne de comportare mai mult decât ciudată. Astfel, aruncase din locuinţa sa două icoane care aparţineau gazdei, iar pe una dintre ele o sfărâmase cu toporul; în camera sa expusese, pe nişte suporturi în chip de trei pupitre, scrieri de Vogt, Moleschott şi Büchner, aprinzând regulat în faţa fiecărui pupitru lumânări de ceară bisericeşti. După numărul de cărţi găsite la el se putea conchide că era un om foarte cult. Dacă ar fi avut cincizeci de mii de franci, probabil că ar fi plecat pe insulele Marchize, ca acel „cadet” despre care aminteşte cu atâta haz d. Herzen într-una dintre operele sale. Când fu ridicat, în buzunarele sale şi în locuinţă se găsi un teanc de proclamaţii incendiare.

Proclamaţiile ca atare erau cu totul lipsite de importanţă şi, după părerea mea, n-ar fi putut fi cauza a cine ştie ce bătaie de cap. Am văzut atâtea în viaţa noastră. De altfel, nici nu prezentau vreo noutate; exemplare identice, după cum s-a constatat mai pe urmă, fuseseră împrăştiate în gubernia H., iar Liputin, care făcuse un drum cu vreo lună şi jumătate înainte în acel judeţ şi în gubernia învecinată, asigura că pe atunci încă văzuse acolo asemenea foi. Ceea ce îl uimise pe Andrei Antonovici era însă faptul că directorul fabricii Şpigulin, exact în acelaşi timp, depusese la poliţie două sau trei pachete de manifeste identice cu ale sublocotenentului, aruncate noaptea prin fabrică. Nici nu fuseseră desfăcute şi nimeni dintre muncitori nu apucase să citească măcar unul. Faptul părea de o naivitate prostească evidentă, dar Andrei Antonovici căzu pe gânduri. Chestiunea i se înfăţişa într-un aspect extrem de complicat şi de neplăcut.

Tocmai în această fabrică se iscase acea „istorie” despre care s-a vorbit atât de mult, făcându-se caz mare la noi, şi care fusese relatată cu lux de amănunte în diferite versiuni de gazetele din capitală. Cu vreo trei săptămâni în urmă se îmbolnăvise şi decedase acolo unul dintre muncitori, atins de holera asiatică; după el se îmbolnăviră şi alţi câţiva. Tot oraşul fu cuprins de spaimă, întrucât primejdia răspândirii molimei venea dintr-o gubernie învecinată. Notez că la noi fuseseră luate din timp măsuri sanitare preventive, în limita posibilităţilor destul de satisfăcătoare, pentru a bara drumul acestei musafire nepoftite. Fabrica Şpigulin însă, proprietatea unor milionari şi oameni cu întinse relaţii, fusese nu ştiu cum omisă. Şi deodată toată lumea începu să ţipe într-un glas că tocmai acolo se ascunde un focar de infecţie, că în fabrică şi îndeosebi în locuinţele muncitorilor domneşte atâta necurăţenie, încât chiar dacă nu s-ar fi încuibat holera venind din altă parte, ea tot ar fi trebuit să apară acolo. Bineînţeles, fură luate toate măsurile şi Andrei Antonovici insistă în modul cel mai energic ca ele să fie imediat puse în aplicare. Fabrica fu curăţată şi dezinfectată în trei săptămâni, dar proprietarii, nu se ştie de ce, o închiseră. Unul dintre fraţii Şpigulin locuia permanent la Petersburg, iar celălalt, după ordinul de revizuire sanitară, plecase la Moscova. Directorul începu concedierea muncitorilor şi, după cum s-a constatat ulterior, făcuse abuzuri cu acest prilej, înşelându-i. Muncitorii începură să murmure, pretinzând o socoteală dreaptă; din prostie începură să bată pragurile poliţiei, deşi fără prea multă gălăgie şi deloc agitaţi. Ei bine, tocmai în acest moment Andrei Antonovici primi teancurile de proclamaţii trimise de director.

Piotr Stepanovici pătrunse în cabinet fără să fie anunţat, ca un prieten bun şi om al casei, ba şi cu o însărcinare de îndeplinit din partea Iuliei Mihailovna. Văzându-l, von Lembke

îşi încruntă sprâncenele şi se opri cu un aer ursuz lângă biroul său. Până atunci se plimbase prin cabinet discutând între patru ochi cu şeful cancelariei sale, Blum, un neamţ foarte posac şi greoi pe care-l adusese cu el din Petersburg, cu toată împotrivirea energică a Iuliei Mihailovna. Funcţionarul, văzându-l pe Piotr Stepanovici, se trase spre uşă, dar nu ieşi. Piotr Stepanovici avu chiar impresia că acesta schimbă o privire plină de înţeles cu şeful său.

— În sfârşit, v-am prins, căpetenie ascunsă a guberniei, strigă râzând Piotr Stepanovici şi acoperi cu palma proclamaţia de pe masă, piesa aceasta e menită probabil să vă îmbogăţească colecţia, nu-i aşa?

Andrei Antonovici se aprinse la faţă. Un tremur convulsiv îi strâmbă faţa.

— Încetează, încetează imediat! strigă el tresărind de mânie. Îţi interzic… domnule…

— Dar ce este? Am impresia că sunteţi supărat?

— Dă-mi voie să-ţi spun, domnul meu, că de azi înainte nu sunt deloc dispus să-ţi mai suport apucăturile acestea sans façon şi te rog să nu uiţi…

— Ei drăcie, văd că vorbiţi serios!

— Taci, taci odată, bătu din picior von Lembke, şi să nu îndrăzneşti…

Dumnezeu ştie până unde s-ar fi ajuns. Căci se strecurase la mijloc o împrejurare total necunoscută nici lui Piotr Stepanovici, nici Iuliei Mihailovna însăşi. Bietul Andrei Antonovici ajunsese într-un asemenea hal de zăpăceală, încât în ultimele zile începuse să fie gelos pe Piotr Stepanovici în legătură cu soţia sa. Rămânând singur, mai ales noaptea, el trăia momente de frământare penibilă.

— Şi eu care credeam că odată ce un om, două zile la rând, îţi citeşte până la miezul nopţii romanul, cerându-ţi părerea, asemenea convenţii strict protocolare nu-şi mai au rostul… Iulia Mihailovna mă primeşte în termeni foarte amicali; nici nu ştiu ce să mai cred, zise Piotr Stepanovici cu un aer nu tocmai lipsit de demnitate. Şi fiindcă veni vorba, poftim, aveţi aici şi romanul dumneavoastră, depuse el pe birou un caiet voluminos făcut sul şi înfăşurat într-o coală de hârtie albastră.

Lembke se făcu roşu la faţă şi dădu semne de ezitare.

— Şi unde l-ai găsit? întrebă el nehotărât, cuprins de o bucurie năvalnică pe care nu putea s-o reţină, dar pe care ar fi vrut totuşi să şi-o stăpânească.

— Închipuiţi-vă, aşa cum era făcut sul, se rostogolise în spatele comodei. Probabil că intrând în odaie l-am aruncat nu prea îndemânatic şi abia acum trei zile a fost găsit, cu prilejul curăţeniei; mare bătaie de cap mi-aţi dat!

Lembke îşi plecă sever privirea în jos.

— Două nopţi la rând n-am dormit din pricina dumneavoastră. Acum trei zile a fost găsit şi a trebuit să citesc nopţile, neavând timp ziua. Ei bine, nu mă satisface: ideea nu-mi convine. Dar să lăsăm asta, n-am fost niciodată un critic; ce-i drept însă, n-am putut să mă smulg până nu l-am citit până la capăt, cu toate că nu sunt mulţumit! Capitolele patru şi cinci sunt… sunt… dracu' ştie ce! Şi ce încărcătură densă de umor, am râs în hohote. Sunteţi un meşter grozav de a lua în râs sans que cela paraisse! Hai, să zicem, în capitolele

nouă şi zece, unde se vorbeşte despre dragoste, nu-i domeniul meu; şi totuşi sunt pline de efect; după scrisoarea lui Igrenev îmi venea aproape să plâng, deşi l-aţi înfăţişat cu multă fineţe… Ştiţi, e şi emoţionant şi în acelaşi timp parcă aţi vrea să-l înfăţişaţi printr-o latură falsă, nu-i aşa? Am ghicit bine sau nu? Iar în ce priveşte finalul, pur şi simplu v-aş lua la bătaie. În definitiv care este ideea? Aceeaşi idealizare de altădată a fericirii familiale, cu înmulţirea copiilor şi a capitalurilor, cu viaţa prosperă dominată de grija de înavuţire! Cititorii vor rămâne bineînţeles încântaţi, dacă până şi eu nu m-am putut smulge, dar e cu atât mai rău. Cititorul e la fel de prost ca altădată, ar trebui ca oamenii cu scaun la cap să-l zguduie puţin, iar dumneavoastră… Dar ajunge deocamdată, adio. Să nu vă supăraţi, altă dată; veneam să vă spun câteva vorbe foarte necesare; dar sunteţi într-o dispoziţie…

Între timp Andrei Antonovici îşi culesese de pe masă romanul, încuindu-l în dulapul de stejar plin cu cărţi şi reuşind totodată să-i facă lui Blum un semn discret să plece. Acesta dispăru, cu faţa amărâtă şi tristă.

— Nu sunt eu chiar aşa… ci pur şi simplu… tot felul de neplăceri, murmură el încruntându-se, dar acum fără mânie, şi aşezându-se la birou, ia loc şi spune-mi ce te aduce. De mult nu te-am mai văzut, Piotr Stepanovici, numai te rog nu mai intra pe viitor în felul acesta… Uneori chestiunile de serviciu…

— Felul meu este acelaşi…

— Ştiu şi cred că n-o faci intenţionat, însă împovărat fiind uneori de felurite griji… Dar şezi, te rog.

Piotr Stepanovici se aşeză comod pe canapea, trăgându-şi picioarele sub el.

III

— Şi ce griji, mă rog; nu cumva flecuşteţele astea? arătă el cu capul spre manifeste. Dacă vreţi, vă aduc foi de astea cu toptanul, încă de prin gubernia X am făcut cunoştinţă cu ele.

— Adică pe timpul când ai locuit acolo?

— Bineînţeles, doar nu puteam s-o fac nefiind acolo. Are şi o vinietă, o secure desenată în partea de sus. Îmi daţi voie (şi luă un manifest)? Ei da, uite şi securea; este exact aceeaşi.

— Da, da; o secure. Vezi dumneata, o secure.

— Ei şi ce, v-aţi speriat de secure?

— Nu de secure… şi nu m-am speriat, dar afacerea asta… e o afacere care… dă de gândit, date fiind împrejurările…

— Ce împrejurări? Faptul că au fost găsite în fabrică? He, he. Dar ştiţi că la fabrica aceasta a dumneavoastră foarte curând înşişi muncitorii vor scrie proclamaţii?

— Cum adică? îl privi sever von Lembke.

— Uite aşa. Să fiţi atent la ei. Sunteţi prea blând, Andrei Antonovici; scrieţi romane. Când, de fapt, ar trebui să procedaţi după metode vechi.

— Care metode vechi, ce fel de sfaturi sunt astea? Fabrica a fost dezinfectată; am dat ordin şi s-a făcut curăţenie radicală.

— Iar muncitorii sunt în plină răscoală. Ar fi cazul să fie bătuţi zdravăn cu nuiaua, toţi până la unul, şi să se pună capăt agitaţiei, o dată pentru totdeauna.

— Răscoală? Prostii; am dat poruncă să se facă curăţenie.

— De, Andrei Antonovici, sunteţi prea moale!

— În primul rând, nu sunt chiar atât de moale, şi în al doilea… se simţi iar atins von Lembke. Vorbea cu tânărul vădit în silă, mai mult din curiozitate, poate afla de la el ceva nou.

— Aha, încă o cunoştinţă veche! îl întrerupse Piotr Stepanovici, aţintindu-şi privirea pe o altă foaie vârâtă sub tampon. Probabil tot o proclamaţie, tipărită, se pare, în străinătate, dar în versuri, pe asta o ştiu chiar pe de rost: O personalitate luminoasă! Ia să vedem: exact, O personalitate luminoasă, aşa cum am crezut. Cunosc această personalitate încă din străinătate. De unde aţi dezgropat-o?

— Zici că ai văzut-o în străinătate? tresări von Lembke.

— Ba bine că nu, cu patru sau cinci luni în urmă.

— Multe lucruri ai mai văzut dumneata în străinătate, observă subtil von Lembke, privindu-l ţintă. Fără să-l asculte, Piotr Stepanovici desfăcu foaia şi citi cu glas tare versurile:

O personalitate luminoasă.

Nu era de neam vestit, Din popor s-a fost ivit.

Cu dârzenie înfruntă.

Ţarul şi prigoana cruntă, Veninata boierime, Învechită-n uri şi crime.

Nu e spaimă să-l abată.

De pe calea lui bărbată;

Şi cuvântu-i arzător.

Viu răsună în popor:

Libertate şi frăţie, Toţi de-o seamă să se ştie!

Vis de altă rânduială.

L-a purtat într-o răscoală, Şi-a fugit atunci din ţară.

Dintr-a călăului gheară.

Iar poporul clocoteşte.

De luptă se chibzuieşte…

De la Smolensk la Taşkent.

Îl aşteaptă pe student, Ţar, boieri şi silnicie.

Să răpună pe vecie.

Ogoare să înfrăţească, Viaţă nouă să-şi clădească!

— Le-aţi găsit probabil la ofiţerul acela? întrebă Piotr Stepanovici.

— Îl cunoşti şi pe acest ofiţer?

— Ba bine că nu. Vreo două zile am chefuit cu ei acolo. Nu-i rămânea decât să înnebunească.

— Poate că nici nu-i vorba de nebunie.

— Pentru că a început să muşte?

— Dă-mi voie însă, dacă zici că ai citit aceste versuri în străinătate şi după aceea se găsesc aici, la acest ofiţer…

— Vi se pare curios, nu-i aşa? După cum văd, Andrei Antonovici, mă supuneţi unui examen? Să vedeţi, începu el cu un aer neobişnuit de grav, întrucât le-am citit în străinătate, la întoarcerea mea în ţară, am şi adus faptul la cunoştinţa celor în drept, cu explicaţiile respective, explicaţii apreciate ca fiind satisfăcătoare, altminteri oraşul n-ar fi avut fericirea să se bucure de prezenţa mea. Consider afacerea lămurită şi încheiată din acest punct de vedere şi nu sunt obligat să dau nimănui socoteală. Şi este încheiată nu pentru că aş fi un denunţător, ci pentru că n-am avut cum proceda altfel. Cei ce i-au scris Iuliei Mihailovna, în deplină cunoştinţă de cauză, m-au descris ca pe un om cinstit… Dar să lăsăm naibii toate acestea, venisem să vă expun o chestiune foarte importantă, şi bine aţi făcut că l-aţi expediat pe hornarul ăsta al dumneavoastră. O chestiune foarte importantă pentru mine, Andrei Antonovici; vin la dumneavoastră cu o rugăminte specială.

— O rugăminte? Hm, poftim, te ascult şi, mărturisesc, cu multă curiozitate. Şi, în general, aş vrea să adaug că dumneata, Piotr Stepanovici, pur şi simplu mă uimeşti.

Von Lembke părea tulburat. Piotr Stepanovici îşi puse picior peste picior.

— La Petersburg, începu el, am fost destul de sincer în multe privinţe, dar unele lucruri, ca, de exemplu, această foaie (el lovi cu degetul în O personalitate luminoasă) le-am trecut sub tăcere; în primul rând, pentru că nu merita să vorbesc despre asta, în al doilea rând, pentru că n-am declarat decât ceea ce m-au întrebat. Nu-mi place să anticipez asupra unor lucruri în privinţa cărora nu sunt întrebat; în aceasta, după mine, stă deosebirea între un ticălos şi un om cinstit, căzut pur şi simplu în nişte împrejurări… în sfârşit, să lăsăm asta la o parte. Acum însă… când aceşti neghiobi… în sfârşit, când chestiunea aceasta a ieşit la iveală şi se află în mâinile dumneavoastră şi, după cum înţeleg, nu poate scăpa vigilenţei dumneavoastră, pentru că sunteţi un om cu ochi ageri şi nimeni n-ar putea să vă ghicească gândurile, iar aceşti imbecili, cum văd eu, se încăpăţânează să continue, eu… eu, într-un cuvânt, am venit să mă rog să salvaţi un om, tot un imbecil, poate chiar şi un nebun, în numele tinereţii, nenorocirilor sale, în numele concepţiilor dumneavoastră umanitariste… că doar nu sunteţi uman numai în paginile romanelor dumneavoastră de fabricaţie proprie! îşi curmă el brusc discursul, cu un sarcasm brutal şi plin de nerăbdare.

Într-un cuvânt, apăru ca un om sincer şi deschis, dar lipsit de abilitate şi de politeţea necesară, din cauza sentimentelor umane care-l copleşeau şi poate chiar din cauza delicateţei exagerate a unui om cam redus, după cum aprecie îndată von Lembke şi cum îl crezuse încă de multă vreme, mai ales în ultima săptămână când, rămânând singur în cabinetul său, îndeosebi nopţile, îl înjura în gând pentru succesele lui inexplicabile pe lângă Iulia Mihailovna.

— Pentru cine intervii şi ce înseamnă toate acestea? se informă guvernatorul grav, căutând să-şi ascundă curiozitatea.

— Pentru… pentru… ei drăcie… dar n-am nici o vină că eu cred în dumneavoastră! ce vină am eu că vă consider un om cu sufletul nobil şi generos şi, mai ales, un om înţelept… capabil adică să înţeleagă… dracu'…

Sărmanul, se vedea cât colo, nu izbutea să-şi învingă jena.

— Dar înţelegeţi odată, continuă el, înţelegeţi că rostindu-i numele îl dau legat în mâinile dumneavoastră; îl trădez, nu-i aşa? Nu-i aşa?

— Păi, cum altfel aş putea eu să ştiu despre cine este vorba, dacă nu îndrăzneşti să-mi spui chiar dumneata?

— Ei vedeţi, asta e, totdeauna mă daţi gata cu această logică a dumneavoastră, dracu'… ei, la dracu'… În sfârşit, n-am încotro… Această „personalitate luminoasă", acest „student" este Şatov… Poftim, am spus-o!

— Şatov? Cum adică este Şatov?

— Şatov e „studentul" despre care se aminteşte aici. El locuieşte aici, e un fost iobag, acela care l-a pălmuit pe Stavroghin.

— Cunosc, cunosc, îşi îngustă ochii Lembke, dă-mi voie însă, ce acuzaţii i se aduc şi care e în definitiv rostul intervenţiei dumitale?

— Păi, vă rog să-l salvaţi, mă înţelegeţi? L-am cunoscut încă de acum opt ani, i-am fost chiar prieten poate, îşi ieşi din fire Piotr Stepanovici. În definitiv, nu sunt obligat să vă dau socoteală despre viaţa mea anterioară, dădu el din mâini, şi de fapt nu era decât o înjghebare mizeră, în total trei oameni şi jumătate, iar cu cei din străinătate nu se numărau poate decât vreo zece oameni; principalul e că mi-am pus nădejdea în spiritul dumneavoastră uman, în înţelepciunea dumneavoastră. Veţi înţelege cum trebuie lucrurile şi veţi înfăţişa chestiunea în lumina ei adevărată, şi nu cine ştie cum, doar ca un vis absurd al unui om zănatic… din cauza nenorocirilor, notaţi, din cauza unor nenorociri îndelungate, şi nu ca un complot nemaipomenit antistatal sau dracu' mai ştie cum…

Aproape se sufoca.

— Hm. Văd că el este vinovat de aceste proclamaţii cu securea, conchise aproape maiestuos Lembke, dă-mi voie să-ţi spun totuşi că, dacă e singur, cum putea să le difuzeze şi aici, şi în provincie, ba şi în gubernia X şi… şi, în sfârşit, principalul, de unde le-a luat?

— Păi, nu v-am spus că nu sunt, probabil, decât vreo cinci oameni în total, hai să zicem zece, de unde să ştiu?

— Dumneata nu ştii?

— Păi, de unde dracu' să ştiu?

— Dar văd că despre Şatov ai ştiut că este unul dintre complici?

— Of! dădu din mână Piotr Stepanovici, apărându-se parcă de perspicacitatea zdrobitoare a celui care-l întreba. Ei bine, ascultaţi atunci, vă spun tot adevărul: în privinţa manifestelor n-am nici o cunoştinţă, adică nu cunosc absolut nimic, dracu' să le ia,

înţelegeţi ce înseamnă nimic? … Desigur, e acel sublocotenent sau altcineva de aici… poate şi acest Şatov, şi altcareva, şi atâta tot, nişte prăpădiţi păcătoşi… Eu însă am venit să vă rog în privinţa lui Şatov, el trebuie salvat, pentru că aceste versuri sunt scrise de el, le-a compus chiar el, şi în străinătate prin el au fost tipărite; iată tot ce cunosc eu absolut precis, dar despre manifeste nu ştiu chiar nimic.

— Dacă a scris versurile înseamnă că a compus şi manifestele. Dar ce anume te face să-l bănuieşti pe domnul Şatov?

Cu aerul omului total scos din răbdări, Piotr Stepanovici îşi smulse din buzunar portofelul, iar din portofel un bilet.

— Poftim dovada! strigă el aruncând biletul pe birou. Lembke îl desfăcu; biletul fusese scris cu jumătate de an în urmă şi expediat de aici undeva în străinătate, era foarte scurt şi nu cuprindea decât aceste cuvinte: „Personalitate luminoasă” n-o pot tipări aici, de altfel nu pot face nimic aici; tipăriţi-o în străinătate.

Iv. Şatov.

Lembke îşi aţinti privirea asupra lui Piotr Stepanovici. Bine îl caracterizase Varvara Petrovna că avea întru câtva o privire de berbec, mai ales în unele momente.

— Adică, iată cum vine toată treaba, se smuci iar din loc Piotr Stepanovici, el a scris, vasăzică, versurile acestea aici, acum o jumătate de an, dar n-a putut să le tipărească în vreo tipografie tăinuită şi de aceea roagă să fie tipărite în străinătate… Nu e clar?

— Da, e clar, dar cui i se adresează el în acest bilet? Iată ce nu apare clar! observă Lembke cu ironia cea mai şireată.

— Lui Kirillov, desigur; biletul îi este adresat lui Kirillov în străinătate… Ce, n-aţi ştiut? Ceea ce mă necăjeşte e faptul că dumneavoastră, probabil, vă prefaceţi în faţa mea cum că nu ştiţi, când de fapt de mult ştiaţi despre aceste versuri şi despre tot! Cum se explică faptul că ele se află pe biroul dumneavoastră? S-au priceput ele aşa, singure, să apară aici! De ce mă chinuiţi, aşadar?

El îşi şterse cu un gest convulsiv transpiraţia de pe frunte.

— Poate că am ştiut şi eu ceva… se eschivă abil Lembke, dar cine este acest Kirillov?

— Păi, un inginer sosit de curând, a fost martorul lui Stavroghin la duel, un maniac, un nebun; sublocotenentul dumneavoastră într-adevăr poate că e într-o stare de delirium tremens, dar acesta e nebun cu adevărat… De asta vă garantez. Eh, Andrei Antonovici, dacă ar şti guvernul ce fel de oameni de nimica sunt toţi, n-ar mişca nici un deget împotriva lor. Pe toţi i-ar trimite grămadă la dracu’ în praznic; încă în Elveţia şi la diferitele lor congrese mi-am dat seama ce fel de oameni sunt.

— De acolo este condusă mişcarea de la noi?

— Cine să conducă? Trei oameni şi încă o jumătate de om. Numai când îi priveşti, îţi vine să mori de plictiseală. Şi care mişcare de la noi, mă rog? Cea a circulaţiei de manifeste, cumva? Şi cine este recrutat aici, nişte sublocotenenţi ajunşi în stare de delirium tremens şi doi-trei studenţi şi nişte neisprăviţi, în vârstă de douăzeci şi doi de ani? Şi câţi sunt la număr, mă rog? Îmi închipui că un milion de dulăi îi caută, şi câţi au fost

găsiţi? Şapte inşi. Vă spun, îţi vine să mori de plictiseală.

Lembke îl ascultă cu multă atenţie, dar cu o expresie care părea să spună: „Vrei să vinzi castraveţi grădinarului?”.

— Dă-mi voie să-ţi spun totuşi, dumneata binevoieşti să afirmi că biletul a fost expediat în străinătate; dar nu văd nici un fel de adresă; cum puteai şti dumneata că adresantul este domnul Kirillov şi, în sfârşit, trimis în străinătate şi… şi… că într-adevăr e scris de domnul Şatov?

— Procuraţi-vă imediat ceva scris de Şatov şi controlaţi. În cancelaria dumneavoastră negreşit trebuie să existe vreo hârtie cu semnătura lui, iar faptul că a fost adresat lui Kirillov îl ştiu chiar de la acesta, de la Kirillov, care mi-a şi arătat biletul atunci.

— Prin urmare şi dumneata…

— Ei da, bineînţeles, şi eu. Câte şi mai câte mi s-au arătat acolo. Iar în ce priveşte versurile, se pare că însuşi decedatul Herzen i le-a scris atunci lui Şatov, când acesta rătăcea prin străinătate, ca amintire despre întâlnirea lor şi cu titlu de elogiu pentru el, de recomandare sau dracu’ ştie pentru ce… iar Şatov le difuzează în rândurile tineretului. Aflaţi, adică, cum m-a apreciat însuşi Herzen.

— Ie-te-te, se dumiri în sfârşit complet Lembke. Mă gândeam eu: manifeste, mă rog, se înţelege de la sine, dar ce rost au versurile?

— Păi, tocmai dumneavoastră să nu înţelegeţi? Dracu’ ştie de ce v-am spus eu toate acestea! Ascultaţi-mă, mie să mi-l daţi pe Şatov, iar în ce priveşte pe toţi ceilalţi, să-i ia dracu’, chiar şi pe Kirillov, care stă acum încuiat în casa lui Filippov, unde se ascunde Şatov. Ei nu mă suferă, pentru că m-am întors… Dar făgăduiţi-mi-l pe Şatov, şi atunci vi-i servesc pe toţi ca pe tavă. Vă voi fi de folos, Andrei Antonovici! Tot grupuşorul acesta mizer de vreo nouă-zece oameni, cred. Şi-i urmăresc, din proprie iniţiativă. Trei ne sunt cunoscuţi deja: Şatov, Kirillov şi acel sublocotenent. Pe ceilalţi îi am deocamdată sub observaţie… deşi poate că nu sunt chiar atât de miop. Exact ca în gubernia X; au fost surprinşi acolo cu manifeste asupra lor doi studenţi, un licean, doi nobili în vârstă de douăzeci de ani, un învăţător şi un maior în retragere, de vreo şaizeci de ani, ameţit de băutură, şi atâta tot; şi vă rog să mă credeţi că aceştia erau toţi; s-au şi mirat chiar, că numai atâţia erau. Dar am nevoie de vreo şase zile. Mi-am şi făcut socoteala pe abac; vreo şase ziliţoare, nu mai înainte. Dacă vreţi să obţineţi un rezultat serios, să nu vă atingeţi de ei încă vreo şase zile şi eu vi-i predau pe toţi grămadă; dacă faceţi vreo mişcare mai devreme, cuibul va fi gol. Să mi-l daţi însă pe Şatov, mă rog pentru Şatov… Şi cel mai bine ar fi să fie chemat în mod secret şi prieteneşte, fie chiar şi aici în biroul dumneavoastră, şi anchetat temeinic, arătându-i-se adevărul, ridicând cortina în faţa ochilor săi… sunt convins că el singur se va arunca la picioarele dumneavoastră şi va izbucni în lacrimi! Este o fire nervoasă, nenorocită; nevastă-sa e în relaţii cu Stavroghin. Mângâiaţi-l, adresaţi-i nişte cuvinte calde şi va spune totul; dar trebuie să aveţi răbdare vreo şase zile… Şi mai ales, mai ales, nici un cuvinţel să nu-i spuneţi Iuliei Mihailovna. Să fie secret, puteţi păstra secretul?

— Cum? căscă ochii Lembke. Nu i-ai spus nimic… Iuliei Mihailovna?

— Iuliei Mihailovna? Ferească sfântul! Vai de mine, Andrei Antonovici! Să vedeţi:

preţuiesc mult prietenia pe care mi-o arată şi o stimez nespus de mult, mă rog, şi toate celelalte… dar n-aş face o asemenea greşeală. N-o contrazic, pentru că, ştiţi şi dumneavoastră, e primejdios s-o contrazică cineva. Am aruncat poate aşa, un cuvinţel, pentru că îi plac asemenea chestii, dar ca să-i spun ei totul, cum am făcut acum direct dumneavoastră? Pentru că sunteţi totuşi bărbat, un om serios, cu o experienţă de serviciu de ani de zile, pătruns de fermitate profesională. Aţi văzut atâtea în viaţa dumneavoastră. Cred că orice pas făcut de cineva pe aceste cărări vă este cunoscut anticipat, după exemplele pe care le-aţi avut la Petersburg. Dar dacă i-aş fi spus dumneaei aceste două nume, de exemplu, ar fi pornit imediat să bată toba… că doar dumneaei vrea să uimească Petersburgul cu ceva de aici. Nu, nu; este exclus, e prea înflăcărată, să ştiţi.

— Da, într-adevăr, e cam repezită, murmură cu o vădită satisfacţie Andrei Antonovici, regretând în acelaşi timp teribil că acest individ redus îşi permite se pare să-şi dea cu părerea cam prea liber despre Iulia Mihailovna. În schimb, Piotr Stepanovici avu impresia, probabil, că a spus prea puţin şi că trebuie să mai îngroaşe puţin culorile şi, flatându-i amorul propriu lui „Lembka”, să-l subjuge astfel total.

— Exact, cam repezită, îi cântă el în strună; să zicem că este într-adevăr o femeie genială, o literată, dar e în stare să sperie vrăbiile. Nici şase ore nu va rezista să ţină secretul, necum şase zile. Ei bine, Andrei Antonovici, este riscant să pui o femeie la o asemenea restricţie pe un termen de şase zile! Îmi veţi recunoaşte totuşi şi mie oarecare experienţă în aceste chestiuni; cunosc doar şi eu câte ceva, de altfel ştiţi şi dumneavoastră că pot cunoaşte câte ceva. Aceste şase zile nu vi le solicit aşa, dintr-un capriciu, ci în interesul cauzei.

— Am auzit… ezită să-şi exprime gândul Lembke, am auzit că reîntorcându-te din străinătate ţi-ai făcut în faţa celor în drept… un fel de mea culpa?

— Mă rog, ce a fost, a fost.

— Bineînţeles, n-aş vrea să intru în… dar am avut mereu impresia că tot timpul aici ai vorbit într-un stil cu totul diferit, despre religia creştină, de pildă, despre temeiurile organizării sociale şi, în sfârşit, despre guvern…

— Se poate, câte n-am vorbit eu. Acelaşi lucru spun şi acum, numai că aceste idei nu trebuie promovate în felul cum o fac imbecilii aceia, iată care-i deosebirea. Ce folos dacă-l muşcă de umăr? N-aţi fost şi dumneavoastră de acord cu mine, dar rămânând la părerea că este prea devreme?

— De fapt, nu în privinţa aceasta înţelegeam eu să fiu de acord şi spuneam că e prea devreme.

— E surprinzător cum fiecare cuvinţel al dumneavoastră este bine cântărit şi plasat la locul lui. Ehei, sunteţi un om extraordinar de circumspect! se înveseli brusc Piotr Stepanovici. Dar bine, tată dragă, trebuia doar să fac cunoştinţă cu dumneavoastră, tocmai de aceea am vorbit în stilul meu personal. Şi nu numai cu dumneavoastră, ci cu mulţi alţii fac cunoştinţă în felul acesta. Poate că voiam să vă cunosc caracterul.

— Pentru ce-ţi trebuia să-mi cunoşti caracterul?

— Păi, ce ştiu eu (râse el iarăşi)? Vedeţi, mult stimate şi scumpe Andrei Antonovici, sunteţi un om şiret, dar până la aceasta lucrurile n-au ajuns încă şi, desigur, nu vor ajunge,

mă înţelegeţi? Probabil că înţelegeţi. Deşi am prezentat unde trebuie explicaţiile mele la întoarcerea din străinătate, şi zău nu ştiu de ce un om cu anumite vederi şi convingeri n-ar putea să acţioneze în favoarea acestor convingeri ale sale sincere… dar mie acolo nimeni nu mi-a vorbit nimic despre firea dumneavoastră şi nici un fel de indicaţii în acest sens n-am luat asupră-mi de acolo. Gândiţi-vă: aş fi avut posibilitatea să divulg aceste două nume nu numaidecât dumneavoastră, ci direct acolo, adică acolo unde am prezentat explicaţiile iniţiale; iar dacă şi-ar putea închipui cineva că o fac din interes personal sau financiar, desigur ar fi o socoteală greşită din parte-mi, pentru că toată recunoştinţa celor de acolo se va revărsa acum asupra dumneavoastră, şi nu asupra mea. Eu lupt pentru Şatov, adăugă cu un aer nobil Piotr Stepanovici, numai pentru Şatov, şi numai în numele prieteniei de altădată… Mă rog, când veţi pune mâna pe condei ca să raportaţi acolo, poate că, şi numai dacă veţi dori, bineînţeles, strecuraţi şi pentru mine o laudă… nu mă opun, he, he! Adieu! E timpul să plec, am abuzat cam mult; n-ar fi trebuit să vorbesc atâta! adăugă el cu un zâmbet afabil, ridicându-se de pe canapea.

— Dimpotrivă, îmi pare bine că lucrurile încep, ca să zic aşa, să se precizeze, se ridică şi von Lembke de pe fotoliu, zâmbind şi el foarte amabil, plăcut impresionat probabil de ultimele cuvinte ale interlocutorului său. Primesc cu recunoştinţă serviciul dumitale şi fii încredinţat că tot ce se va putea din parte-mi în ce priveşte referinţele şi aprecierea râvnei dumitale…

— Numai şase zile. Principalul, să-mi acordaţi acest răgaz de şase zile în care dumneavoastră să nu întreprindeţi nici o mişcare, numai atâta îmi trebuie!

— Fie.

— Bineînţeles, aceasta nu înseamnă că vreau să vă leg la mâini, de altfel nici n-aş putea îndrăzni. O supraveghere se impune, iată pe ce mizez eu contând pe înţelepciunea şi pe experienţa dumneavoastră. Îmi închipui câţi copoi şi agenţi aveţi în acest scop, he, he! trânti, cu haz şi cu uşurinţa caracteristică unui tânăr fluşturatic, Piotr Stepanovici.

— Ei, nu-i chiar aşa, se eschivă cu un zâmbet afabil Lembke. E o prejudecată a tinereţii, că sunt nenumăraţi… Apropo, dă-mi voie să te întreb un lucru: păi, dacă acest Kirillov a fost martorul lui Stavroghin, înseamnă că şi domnul Stavroghin în acest caz…

— Cum adică?

— Vreau să spun, adică, întrucât sunt prieteni atât de buni?

— A, nu, nu, nu! Aici aţi dat greş, cu toate că sunteţi foarte perspicace. Mă şi surprinde. Am crezut că în privinţa aceasta aveţi informaţii suficiente… Hm, Stavroghin este exact contrariul, dar absolut… Avis au lecteur.

— Să fie adevărat? Te pomeneşti! făcu Lembke cu un aer neîncrezător. Mi-a spus Iulia Mihailovna că, potrivit informaţiilor pe care le deţine de la cineva din Petersburg, este un om cu oarecare, ca să zicem aşa, însărcinări…

— Eu nu ştiu nimic, nu ştiu nimic, absolut nimic. Adieu. Avis au lecteur! găsi cu cale Piotr Stepanovici să se eschiveze brusc şi nedisimulat.

Cu aceste cuvinte, el se repezi spre uşă.

— Dă-mi voie, Piotr Stepanovici, dă-mi voie, strigă Lembke, încă o chestiune de mică

importanţă, şi imediat îţi dau drumul.

Guvernatorul scoase dintr-un sertar al biroului un plic.

— Iată o mică mostră, din aceeaşi categorie, şi prin aceasta îţi dovedesc încrederea mea deosebită faţă de dumneata. Poftim, ce părere ai?

Plicul cuprindea o scrisoare ciudată, anonimă, adresată lui Lembke şi primită chiar în ajun. Spre marea lui ciudă, Piotr Stepanovici citi următoarele:

Excelenţă!

Pentru că aşa vă numiţi. Prin aceasta vă anunţ că se pregăteşte un atentat asupra vieţii unor înalte personaje şi asupra patriei; căci totul duce la asta. Personal am difuzat necontenit ani de-a rândul. Aşijderea şi impietate. Se pregăteşte o răscoală, iar manifeste câteva mii şi după fiecare manifest vor alerga o sută de oameni cu limba scoasă, dacă acestea nu vor fi din timp confiscate de autorităţi, pentru că multă recompensă se promite, iar mulţimea e neroadă, pe deasupra mai e şi votca. Poporul, respectându-l pe vinovat, îi distruge şi pe unul şi pe celălalt, şi, temându-mă de ambele părţi, mă căiesc de ceea ce am făcut, pentru că aşa sunt împrejurările mele. Dacă doriţi un denunţ pentru salvarea patriei, precum şi a bisericilor şi a icoanelor, numai eu aş putea să-l fac, dar şi cu condiţia să mi se dea iertare din partea secţiei a treia imediat telegrafic numai mie singur, dintre toţi, iar ceilalţi să fie traşi la răspundere. Pe fereastra portarului, în semn convenit, să ardă în fiecare seară la ora şapte o lumânare. Văzând-o, voi crede şi voi veni să vă sărut mâna milostivă din capitală, dar cu condiţia să-mi fie asigurată o pensie, căci altfel cum voi trăi? Iar dumneavoastră nu veţi regreta, pentru că veţi fi decorat. Trebuie procedat discret, pentru că altminteri mă curăţă.

Al Excelenţei voastre, un om disperat.

Cad la picioarele dumneavoastră, Un liber-cugetător pocăit.

INCOGNITO.

Von Lembke lămuri că scrisoarea fusese lăsată ieri în vestibulul casei în lipsa portarului.

— Şi ce părere aveţi despre asta? întrebă brutal Piotr Stepanovici.

— Înclin să cred că nu este decât o murdară intrigă anonimă, în bătaie de joc.

— Mai mult ca probabil că aşa este. Văd că nu vă lăsaţi păcălit.

— Am ajuns la această concluzie pentru că e prea absurdă.

— Aţi mai primit aici şi alte asemenea scrisorele?

— De vreo două ori, anonime.

— Bineînţeles, cine ar cuteza să le semneze? Într-un stil diferit? Scrise de mâini diferite.

— Într-un stil diferit şi cu scris diferit.

— Aveau şi un conţinut caraghios, ca acesta?

— Da, erau caraghioase, ştii… foarte scârboase.

— E clar, dacă aţi primit, înseamnă că şi asta vine din aceeaşi sursă.

— Dar mai ales e atât de tâmpit. Aceia sunt doar nişte oameni culţi şi, desigur, nu vor scrie într-un fel atât de stupid.

— Bineînţeles, bineînţeles.

— Dar nu cumva acest cineva ar vrea totuşi să facă un denunţ adevărat?

— Neverosimil, i-o reteză sec Piotr Stepanovici. Ce vrea să zică telegrama din partea secţiei a treia şi pensie? E un caraghioslâc, evident.

— Ai dreptate, se ruşină Lembke.

— Ştiţi ceva, daţi-mi-o mie deocamdată. Sunt sigur că voi afla de unde vine. Mai înainte chiar decât să vi-i dau în mână pe toţi ceilalţi.

— Poftim, se învoi von Lembke, deşi cu oarecare ezitare.

— Aţi arătat-o cuiva?

— Nu, cum se poate, nimănui.

— Adică, vreau să spun, Iuliei Mihailovna.

— Ferească sfântul, şi te conjur să nu i-o arăţi nici dumneata! strigă Lembke speriat. Va fi zguduită… şi se va supăra foc pe mine.

— Într-adevăr, veţi fi primul care să aibă neplăceri, va spune că aţi meritat-o, de vreme ce vi se scrie în felul acesta. Cunoaştem noi logica femeiască. Aşadar, adio. E posibil ca peste vreo două-trei zile să vi-l prezint pe acest autor de anonime. Esenţialul, să ne respectăm înţelegerea!

IV.

Piotr Stepanovici era poate un om destul de inteligent, dar Fedka-Ocnaşul îl ghicise bine spunând despre el că „trăia cu ideea despre un om pe care şi-l inventase”. Plecă el de la von Lembke perfect convins că a reuşit să-l liniştească cel puţin timp de şase zile, termen de care avea absolută nevoie. Îşi făcuse totuşi o idee greşită, şi numai pentru că îşi făurise chiar de la început imaginea unui Andrei Antonovici închipuit, o dată pentru totdeauna, drept un prost fără margini.

Ca orice om ipohondru şi suspicios, Andrei Antonovici se arăta de fiecare dată foarte încrezător în primele clipe de evadare din necunoscut. Întorsătura nouă a lucrurilor i se înfăţişa la început într-un chip destul de plăcut, cu toate complicaţiile îngrijorătoare ce se puteau întrevedea. În orice caz, cel puţin îndoielile de până atunci puteau să se risipească. Afară de aceasta, în ultimele zile se simţea atât de obosit, atât de chinuit şi de neajutorat, încât sufletul său tânjea după linişte. Dar, vai, liniştea aceasta nu dură mult. Viaţa îndelungată la Petersburg îi lăsase în suflet urme neşterse. Istoria oficială, ba şi cea secretă, „a generaţiei noi”, îi fusese destul de bine cunoscută, era un om curios din fire şi colecţiona chiar manifeste, dar nu fusese niciodată în stare să înţeleagă din ele cuvântul esenţial. Iar acum rătăcea ca într-un codru: prin toate fibrele fiinţei sale presimţea că în cuvintele lui Piotr Stepanovici se ascunde ceva cu totul fără noimă, în afară de orice forme şi condiţii, „deşi dracu’ ştie ce se mai poate întâmpla cu această „generaţie nouă” şi dracu’ ştie cum se pot petrece lucrurile la ei acolo”, medita el, pierzându-se în tot felul de consideraţii.

Şi, ca un făcut, tocmai în acel moment îşi vârî capul pe uşa cabinetului său Blum. Tot timpul cât durase vizita lui Piotr Stepanovici, el aşteptase prin apropiere. Blum acesta îi venea lui Andrei Antonovici întru câtva şi rudă depărtată, faptul acesta însă fusese ascuns cu grijă şi teamă toată viaţa. Cer iertare cititorului pentru cele câteva cuvinte acordate acestui personaj neînsemnat. Blum făcea parte din familia ciudată a nemţilor „nenorociţi”, şi nu din cauza incapacităţii sale totale, dar tocmai ca să nu se ştie din ce cauze anume. Nemţii „nenorociţi” nu sunt un mit, ci există realmente, chiar şi în Rusia, şi reprezintă un tip aparte. Andrei Antonovici a nutrit o viaţă întreagă faţă de Blum cea mai înduioşătoare compasiune şi pretutindeni, unde se putea, pe măsura propriilor sale succese în serviciu, îl promova şi pe Blum într-un loc subordonat lui la instituţia respectivă; dar omului nu-i mergea nicăieri. Ori postul era declarat la un moment dat disponibil, ori se schimba între timp conducerea, ba o dată a fost cât pe-aci să fie trimis în judecată împreună cu mai mulţi alţii. Era un funcţionar punctual şi meticulos, dar cam prea posomorât, fără a fi nevoie şi de multe ori în dauna sa; un om roşcovan, înalt, adus de spate, cu aer deprimat, sentimental întru câtva şi, cu toată înfăţişarea lui umilă, încăpăţânat şi tenace ca un bou, deşi totdeauna anapoda. Faţă de Andrei Antonovici, atât el, cât şi nevastă-sa şi numeroşii săi copii nutreau o afecţiune îndelungată şi aproape pioasă. Afară de Andrei Antonovici, nimeni niciodată nu-l iubise. Iulia Mihailovna dintru început l-a declarat indezirabil, nereuşind totuşi în această privinţă să înfrângă îndărătnicia soţului ei. De fapt, a fost prima lor ceartă de familie şi care avusese loc imediat după căsătorie, chiar în cele dintâi zile de miere, în momentul când a apărut în faţa ei pentru prima oară Blum, care până atunci fusese cu grijă ţinut în umbră, la adăpostul tainei relaţiilor de rubedenie dintre ei. Andrei Antonovici implora, împreunându-şi palmele şi povestind cu emoţie întreaga istorie a prieteniei sale cu Blum încă din fragedă copilărie, dar Iulia Mihailovna se socoti dezonorată pentru vecie şi recurse chiar la tactica leşinurilor, dar von Lembke nu cedă cu nici un pas, declarând că nu-l va părăsi pe Blum pentru nimic în lume şi nu-l va depărta din preajma sa, încât până la urmă şi ea rămase uimită, împăcându-se cu gândul prezenţei lui Blum. Fusese însă hotărât că înrudirea aceasta va fi ţinută şi mai departe în taină cu toată grija, foarte strict, dacă va fi posibil, şi chiar numele şi prenumele lui Blum vor fi schimbate, întrucât, nu se ştie prin ce împrejurare, el se numea, ca şi von Lembke, tot Andrei Antonovici. În oraşul nostru, Blum nu legă cunoştinţă cu nimeni, afară doar de farmacistul neamţ; nu făcea vizite nimănui şi, după obiceiul său, ducea o viaţă zgârcită şi singuratică. Cunoştea de mult păcatele literare ale lui Andrei Antonovici. Tocmai el era acela care trebuia să asculte lectura primară a romanului în şedinţele secrete între patru ochi, rezistând câte şase ore la rând aşezat pe scaun şi neîndrăznind să facă nici o mişcare; omul transpira, îşi încorda toate puterile ca să nu adoarmă şi ca să zâmbească; întorcându-se acasă, suspina împreună cu lungana şi uscăţiva lui nevastă, vorbind despre slăbiciunea nefericită a binefăcătorului lor pentru literatura rusă.

Andrei Antonovici se uită cu ochii plini de suferinţă la Blum care între timp pătrunsese în birou.

— Te rog, Blum, să mă laşi în pace, începu el agitat, intenţionând probabil să evite reluarea conversaţiei lor, întrerupte prin venirea lui Piotr Stepanovici.

— Şi totuşi, acest lucru s-ar putea aranja într-un mod foarte discret, fără nici un fel de publicitate; aveţi doar toate împuternicirile, stărui Blum respectuos, dar cu îndărătnicie, încovoindu-şi spatele şi mai mult şi apropiindu-se cu paşi mărunţi de Andrei Antonovici.

— Blum, tu îmi eşti atât de devotat şi atât de serviabil, încât de fiecare dată mă uit la tine cuprins de teamă.

— Întotdeauna spuneţi nişte lucruri spirituale şi, mulţumit de cele spuse, adormiţi în linişte, dar tocmai prin aceasta singur vă faceţi rău.

— Blum, chiar adineauri m-am convins că de fapt ceea ce am discutat noi apare cu totul într-altfel, e absolut altceva.

— Nu cumva vă formaţi această idee pe baza spuselor acestui tânăr fals şi vicios, pe care chiar dumneavoastră îl bănuiţi? V-a subjugat prin laude linguşitoare pentru talentul dumneavoastră literar.

— Blum, nu înţelegi nimic; proiectul tău este absurd, îţi spun eu. Nu vom găsi nimic, dar va stârni un scandal enorm, după care vor urma hohote de râs, batjocura, iar apoi Iulia Mihailovna…

— Vom găsi neapărat ceea ce căutăm, păşi ferm spre dânsul Blum, lipindu-şi palma dreaptă de piept. Vom face percheziţie inopinată, dis-de-dimineaţă, cu toate menajamentele necesare faţă de persoana respectivă şi cu respectarea tuturor formalităţilor legale. Tinerii, Leamşin şi Teleatnikov, sunt ferm convinşi că vom găsi tot ce urmărim. Au fost acolo de nenumărate ori. Faţă de domnul Verhovenski nimeni nu are simpatie, generăleasa Stavroghina i-a refuzat pe faţă protecţia sa, şi orice om cinstit, dacă există în populaţia grosolană a acestui oraş un asemenea om, este convins că în acel loc întotdeauna s-a ascuns sursa proprietăţii şi a teoriei socialiste. Acolo sunt păstrate toate cărţile interzise, Cugetările lui Râleev, toate scrierile lui Herzen… Pentru orice eventualitate, am întocmit o listă aproximativă…

— O, Doamne, aceste cărţi le are oricine, cât de prost eşti, sărmanul meu Blum!

— Şi multe manifeste, continuă Blum fără să ţină seama de observaţia şefului. Vom încheia prin a da negreşit de urma manifestelor pe care le aveţi în birou. Acest tânăr Verhovenski mi se pare foarte, foarte suspect.

— Dar îl confunzi pe tatăl cu fiul. Ei nu se au bine; fiul îşi bate joc pe faţă de tatăl său.

— E numai o mască.

— Blum, ţi-ai propus să mă omori chinuindu-mă! Gândeşte-te, doar e o persoană marcantă aici. Fost profesor, un om cunoscut, va protesta şi imediat se vor porni în oraş glume şi ironii, şi câte şi mai câte… Dar gândeşte-te ce se va întâmpla cu Iulia Mihailovna!

Blum îi da zor înainte, fără să asculte.

— N-a fost decât conferenţiar, numai conferenţiar, iar ca grad n-a ajuns decât la asesor de colegiu în retragere, se bătu el cu mâna în piept; nu are nici un fel de decoraţie, a fost destituit din serviciu fiind bănuit de complot împotriva guvernului. A fost un timp şi probabil că se află şi acum sub supraveghere secretă. În faţa dezordinilor iscate acum, sunteţi pur şi simplu obligat să luaţi măsuri. Iar dumneavoastră, dimpotrivă, pierdeţi ocazia de a vă distinge, protejându-l pe adevăratul vinovat.

— Iulia Mihailovna! Cară-te, Blum! strigă brusc von Lembke, auzind din camera

învecinată glasul soţiei sale.

Blum tresări, dar nu cedă.

— Dar daţi-mi voie, daţi-mi voie, stărui el, lipindu-şi şi mai tare mâinile pe piept.

— Pleacăă…! scrâşni din dinţi Andrei Antonovici. Fă ce vrei… pe urmă… O, Doamne!

Draperia se dădu deoparte şi apăru Iulia Mihailovna. Se opri maiestuos văzându-l pe Blum, îl măsură cu o privire trufaşă jignită, ca şi cum simpla prezenţă a acestui om constituia pentru dânsa o mare ofensă. Blum o salută tăcut şi respectuos printr-o plecăciune adâncă şi, încovoiat de respect, se îndepărtă în vârful picioarelor spre uşă, cu braţele în lături, atârnând ca două vâsle.

Nu se ştie, fie pentru că într-adevăr înţelesese ultima exclamaţie isterică a lui Andrei Antonovici drept permisiune directă de a proceda aşa cum solicitase, fie pentru că voise să profite de acest echivoc în interesul direct al binefăcătorului său, întrucât era prea convins că întreaga acţiune propusă de el se va încununa cu succes, dar, în urma acestei conversaţii a şefului cu subalternul său, se produseră nişte lucruri neaşteptate, care stârniră hazul multora. Ele provocară însă mânia cumplită a Iuliei Mihailovna şi prin aceasta măriră şi mai mult zăpăceala şi confuzia din capul lui Andrei Antonovici care, în definitiv derutat, căzu pradă, într-un moment critic, celei mai deplorabile nehotărâri.

V.

Ziua aceea a fost pentru Piotr Stepanovici încărcată de griji. De la von Lembke el se grăbi să alerge în strada Bogoiavlenskaia, dar, trecând pe strada Bikov pe lângă casa în care se stabilise Karmazinov, el se opri brusc, surâse şi intră în casă. I se răspunse: „Sunteţi aşteptat”, ceea ce i se păru destul de curios, întrucât nu prevenise pe nimeni despre această vizită.

Dar marele scriitor îl aştepta într-adevăr, de altfel, de ieri şi de alaltăieri încă. Cu vreo trei zile în urmă îi încredinţase manuscrisul operei sale Merci (pe care voia s-o citească la matineul literar al serbării organizate de Iulia Mihailovna) şi o făcuse din amabilitate, deplin convins că faptul de a-i oferi personal posibilitatea de a cunoaşte anticipat o operă atât de importantă îl va măguli nespus pe acest tânăr. Piotr Stepanovici observase de mult că domnul acesta vanitos, răsfăţat şi jignitor de inaccesibil pentru simplii muritori, această „inteligenţă aproape ca de om de stat”, caută pur şi simplu, cu o lacomă nerăbdare, să se dea bine pe lângă el. Mi se pare că tânărul ghicise, în cele din urmă, că domnul acesta, chiar dacă nu se vedea în el capul întregii mişcări secrete revoluţionare din toată Rusia, îl considera cel puţin unul dintre cei mai apropiaţi de cercul care deţine secretele revoluţiei ruse şi care exercita o influenţă incontestabilă asupra tineretului. Concepţiile şi starea de spirit „ale omului celui mai inteligent din Rusia” îl interesau mult pe Piotr Stepanovici, dar până acum el, din anumite motive, evitase să le cerceteze şi să le lămurească.

Marele scriitor se instalase în casa surorii sale, soţie de şambelan şi proprietară de moşii; şi ea, şi soţul ei o venerau pe ruda lor celebră, dar în momentul de faţă se aflau la Moscova, spre marele lor regret, încât onoarea de a-l întâmpina şi de a-l primi reveni unei bătrâne, rudă săracă şi depărtată a şambelanului, care locuia de mult în această casă şi conducea menajul. Din ziua sosirii domnului Karmazinov, tot personalul casei începu să umble în vârful picioarelor. Bătrâna comunica la Moscova aproape zilnic cum dormise oaspetele, ce mâncase, iar într-o zi expediase chiar o telegramă cu ştirea cum că, după un prânz de gală la primarul oraşului, musafirul a fost nevoit să înghită o linguriţă dintr-un anumit medicament. Nu îndrăznea să intre în camera lui decât rareori, deşi acesta i se adresa cu multă politeţe, dar destul de sec, şi vorbea cu dânsa numai în chestiuni de gospodărie legate de persoana sa. În momentul când apăru Piotr Stepanovici, Karmazinov îşi consuma chifteluţa de dimineaţă, având în faţă şi o jumătate de pahar de vin negru. Cu prilejul altor vizite, Piotr Stepanovici mai asistase la oficierea acestui dejun matinal, privind cum îşi consuma chifteluţa de dimineaţă în prezenţa sa, fără să-l trateze însă cu ceva şi pe vizitator. După chifteluţă i se aduse şi o mică ceaşcă de cafea. Valetul care îl servea era îmbrăcat în frac, purta mănuşi şi cizme moi, încât nu i se auzeau paşii.

— A-a! se ridică Karmazinov de pe canapea ştergându-se cu şervetul şi, cu un aer de mare bucurie, se apropie să-l sărute, obicei caracteristic ruşilor, dacă sunt personaje foarte celebre. Dar Piotr Stepanovici reţinuse din experienţa trecută că, dând să-l sărute, gazda de fapt îi oferea obrazul şi de aceea procedă şi el la fel; cei doi obraji se atinseră. Karmazinov, fără a arăta că a observat acest lucru, se aşeză pe canapea şi, cu un zâmbet afabil, îi indică lui Piotr Stepanovici fotoliul din faţă, în care acesta se şi grăbi să se trântească.

— Dar dumneata… n-ai dori să iei o gustare? întrebă gazda, trădându-şi de data aceasta obiceiul, dar spunând-o cu un aer care sugera evident un răspuns politicos negativ. Piotr Stepanovici declară pe loc că ar dori să ia o gustare. O umbră de uimire jignită întunecă chipul gazdei, dar numai pentru o clipă; sună nervos valetul şi, cu toată buna lui creştere, ridică dezgustat glasul, poruncind să fie servită gustarea.

— Ce doriţi, o chifteluţă sau cafea? întrebă ea încă o dată.

— Şi chifteluţă şi cafea, şi vin dacă se poate, simt că am flămânzit, răspunse Piotr Stepanovici, examinând cu atenţie calmă costumul gazdei. Domnul Karmazinov era îmbrăcat într-un fel de pufoaică de casă, ca o jacheţică, cu nasturei de sidef, dar atât de scurtă, încât nu se potrivea deloc cu burticica lui îndestulată şi cu rotunjimea destul de proeminentă a şoldurilor. Ţinea pe genunchi un pled de lână care-i acoperea picioarele până la podea, deşi în cameră era cald.

— Sunteţi cumva bolnav? se informă Piotr Stepanovici.

— Nu, nu sunt bolnav, însă mă tem să nu mă îmbolnăvesc, dată fiind clima de aici, răspunse scriitorul cu glasul lui piţigăiat, dar scandând graţios fiecare cuvânt şi pelticăind delicat cuvintele, după maniera aristocratică. V-am aşteptat încă de ieri.

— Cum aşa? N-am promis doar.

— Da, dar v-am încredinţat manuscrisul meu. L-aţi… citit?

— Manuscrisul, ce fel de manuscris?

Karmazinov păru foarte surprins.

— L-aţi adus totuşi acum? se nelinişti el brusc într-atât, încât încetă să mai mănânce şi-l privi pe Piotr Stepanovici cu un aer speriat.

— A, e vorba de acel Bonjour, mi se pare?

— Merci.

— N-are importanţă. Am uitat de el şi nu l-am citit, n-am avut timp. Nici nu ştiu dacă e la mine, în buzunare, nu-l găsesc… L-oi fi lăsat acasă pe birou, nici o grijă, se va găsi.

— Totuşi ar fi mai bine să trimit pe cineva acasă la dumneavoastră. Poate să dispară; s-ar putea să-l fure cineva.

— Cine să aibă nevoie de el! dar ce atâta sperietură, ştiu de la Iulia Mihailovna că de obicei pregătiţi mai multe copii, una în străinătate la notarul public, alta la Petersburg, a treia la Moscova, alta o păstraţi în seiful băncii, se pare.

— Păi, Moscova ar putea fi mistuită de incendiu şi odată cu ea să dispară şi manuscrisul meu. Mai bine trimit imediat să-l aducă.

— Un moment, iată-l! şi Piotr Stepanovici scoase din buzunarul de la spate un teanc de foi pentru corespondenţă. S-a cam mototolit. Închipuiţi-vă, chiar în momentul când l-am luat de la dumneavoastră a rămas aşa în buzunarul din spate, unde-mi ţin batista; am uitat.

Karmazinov apucă febril manuscrisul, îl examină cu multă atenţie, numără foile şi, cu o grijă pioasă, îl depuse deocamdată pe o măsuţă alăturată, dar în aşa fel ca să-l aibă mereu sub ochi.

— Mi se pare că nu prea citiţi mult? şuieră el, nemaiputând rezista.

— Într-adevăr, nu prea.

— Dar din beletristica rusă, nici atât?

— Din beletristica rusă? Daţi-mi voie, ceva-ceva am citit eu… Pe drum sau La drum… sau La răscruce de drumuri, parcă aşa ceva, nu ţin minte. E cam mult de atunci, au trecut vreo cinci ani. N-am timp.

Urmă un timp de tăcere.

— Chiar din momentul sosirii, i-am asigurat pe toţi că sunteţi un om foarte deştept, şi acum, se pare, toată lumea e nebună după dumneavoastră.

— Vă mulţumesc, răspunse calm Piotr Stepanovici.

Se servi gustarea. Piotr Stepanovici se năpusti şi mâncă cu o poftă extraordinară chifteluţa, bău paharul de vin, apoi şi cafeaua.

„Acest ignorant, îl examină gânditor, privindu-l cu coada ochiului, Karmazinov, înghiţindu-şi ultima îmbucătură şi sorbind ultima picătură de cafea, acest ignorant o fi înţeles acum toată usturimea frazei mele… de altfel, sunt convins că mi-a citit manuscrisul cu mult interes, dar nu ştiu de ce se preface. Deşi s-ar putea să nu mintă, ci e pur şi simplu un prost sadea. Prefer ca omul genial să fie întru câtva prost. Nu cumva acest om e cu adevărat un geniu la ei, dracu' să-l ia."

Se ridică de pe canapea şi porni să se plimbe prin cameră, dintr-un colţ în celălalt, într-un fel de mişcare ritmică pentru stimularea digestiei, pe care o executa zilnic după dejun.

— Mai staţi mult pe aici? întrebă Piotr Stepanovici, rămânând în fotoliu şi aprinzându-şi o ţigaretă.

— Am venit de fapt să-mi vând moşia şi plecarea mea depinde acum de administratorul meu.

— După câte ştiu însă, aţi venit se pare pentru că lumea de acolo se aşteaptă la tot felul de epidemii după război?

— N-nu, nu tocmai de aceea, continuă domnul Karmazinov scandându-şi cu o calmă seninătate frazele şi la fiecare întoarcere din colţ făcând o mişcare vioaie cu piciorușul drept, abia perceptibilă de altfel. Într-adevăr, surâse el cu oarecare venin, îmi propun să trăiesc un timp cât mai îndelungat. Boierimea rusă are în ea ceva care se uzează extraordinar de repede sub toate raporturile. Dar eu aş vrea să mă uzez cât mai târziu posibil şi acum am de gând să mă stabilesc în străinătate pentru totdeauna; e şi clima mai bună acolo, şi clădirile sunt de piatră, şi totul e mai trainic. Pentru veleatul meu Europa va dăinui, cred. Dumneata ce crezi?

— N-am de unde să ştiu.

— Hm. Dacă într-adevăr acolo se va prăbuşi Babilonul şi vom asista la o cădere impresionantă (în această privinţă sunt perfect de acord cu dumneata, deşi sunt convins că pentru cât mai am eu de trăit va rezista încă), în schimb la noi în Rusia nici nu are ce să se prăbuşească, vorbesc în sens comparativ. Nu avem nimic de piatră care să se prăbuşească şi totul va aluneca în mocirlă. Sfânta Rusie este cel mai puţin capabilă să opună vreo rezistenţă. Poporul simplu se mai ţine cumva prin credinţa în Dumnezeul rusesc; dar acest Dumnezeu rusesc, după ultimele informaţii, este prea nesigur, încă până şi în faţa reformei ţărăneşti abia a reuşit să rămână în picioare, în orice caz s-a clătinat destul de serios. Unde mai pui apariţia căilor ferate, unde mai pui că aţi apărut şi voi… nu, nu, nu mai cred deloc în Dumnezeul rus.

— Dar în cel european?

— Nu cred în nici un Dumnezeu. Am fost calomniat în faţa tineretului rus. Întotdeauna am simpatizat mişcările sale, mi-au fost arătate proclamaţiile de aici. Sunt privite cu nedumerire pentru că toată lumea e speriată de forma lor şi, cu toate acestea, toţi sunt convinşi de puterea lor, chiar dacă nu sunt conştienţi de aceasta. Cu toţii au început de mult să se prăbuşească şi de mult ştiu că n-au de ce să se agaţe. Sunt convins de succesul acestei propagande secrete, fie chiar şi pentru faptul că Rusia este prin excelenţă ţara din lume unde orice se poate produce fără să i se opună vreo rezistenţă oarecare. Îmi dau seama prea bine de ce toţi ruşii înstăriţi iau calea străinătăţii şi cu fiecare an tot mai mulţi pleacă acolo. Ei se lasă pur şi simplu mânaţi de instinct. O corabie ameninţată să se scufunde e părăsită în primul rând de şobolani. Sfânta Rusie este o ţară cu case de lemn, mizeră şi… primejdioasă; ţara unor trufaşi săraci în straturile superioare, iar marea ei majoritate trăieşte în nişte bojdeuci. Ar fi fericită orice ieşire i s-ar propune, e de ajuns numai să i se explice. Singur guvernul vrea încă să reziste, dar dă cu bâta pe întuneric în dreapta şi în stânga, lovind în ai săi. Aici totul este predestinat şi condamnat. Rusia, aşa cum apare, nu are nici un viitor. Am devenit neamţ şi îmi fac din aceasta un titlu de

onoare.

— Aţi pomenit adineauri despre proclamaţii; spuneţi-mi, care este părerea dumneavoastră în privinţa lor?

— Toată lumea se teme de ele, înseamnă că sunt puternice. Ele demască în mod făţiş minciuna şi demonstrează că la noi nu există nimic de care să te agăţi şi nici pe ce să te sprijini. Ele vorbesc în gura mare, când toată lumea tace. Forţa lor biruitoare (în pofida formei) constă mai ales în cutezanţa, nemaipomenită până azi, cu care privesc adevărul în faţă. Capacitatea aceasta de a privi adevărul drept în faţă este apanajul exclusiv al generaţiei ruse. Nu, nu, în Europa nu există o asemenea îndrăzneală: acolo e o împărăţie a pietrei, acolo mai există şi lucruri de care să te poţi sprijini. Pe cât mi-a fost dat să văd şi să judec, esenţa ideii revoluţionare ruse constă în negarea onoarei. Îmi place că ideea aceasta este proclamată cu atâta îndrăzneală şi fără nici un fel de teamă. Nu, nu, Europa încă nu e în stare să înţeleagă acest lucru, în timp ce la noi tocmai asta va prinde. Pentru omul rus onoarea este o adevărată povară de prisos. De altfel, în tot cursul istoriei sale a fost o povară. Mult mai repede poate fi atras rusul proclamând în faţa lui „dreptul la dezonoare”. Aparţin unei generaţii vârstnice şi, mărturisesc, mai sunt încă pentru onoare, dar n-o fac decât în virtutea unei deprinderi. Ţin încă la formele vechi, să zicem, dintr-un fel de laşitate; trebuie doar să-mi trăiesc cumva veacul.

Gazda se opri brusc. „Eu tot vorbesc, vorbesc mereu, gândi el, iar dumnealui tot tace şi mă observă, a venit probabil ca să-i pun întrebarea pe faţă. Şi am să i-o pun.”

— Iulia Mihailovna m-a rugat să aflu cumva, pe căi ocolite, de la dumneata ce fel de surpriză pregăteşti pentru balul de poimâine? îl întrebă deodată Piotr Stepanovici.

— Da, într-adevăr, va fi o surpriză şi-i voi ului realmente… se umflă în pene Karmazinov, dar secretul nu ţi-l voi spune.

Piotr Stepanovici nu mai stărui.

— Aveţi aici pe unul Şatov, se informă marele scriitor, şi închipuiţi-vă, nu l-am văzut încă.

— E un personaj interesant. Dar de ce întrebaţi?

— Aşa. Mi se pare că şi el ţine nu ştiu ce cuvântare. N-o fi acela care l-a pălmuit pe Stavroghin?

— El este.

— Dar despre Stavroghin ce părere ai?

— Nici nu ştiu ce să spun; un crai.

Karmazinov prinsese ură pe Stavroghin pentru că acesta îl ignora cu desăvârşire.

— Acest crăişor, zise el chicotind, dacă se va realiza la noi vreodată ceva în sensul proclamat în manifeste, probabil va fi spânzurat de o cracă.

— Nu este exclus să se întâmple şi mai devreme, zise deodată Piotr Stepanovici.

— S-ar cuveni, îl aprobă Karmazinov, de data aceasta fără să mai râdă şi cu un aer grav de tot.

— Mi-aţi mai spus o dată acest lucru şi eu, ştiţi, i-am transmis.

— Cum aşa, i-ai transmis cu adevărat? râse iar Karmazinov.

— La care el a răspuns că dacă el merită să fie spânzurat de o cracă, pentru dumneavoastră probabil va fi de ajuns o bătaie cu nuiaua, dar nu numai de formă, ci în modul cel mai drastic, cum sunt bătuţi mujicii.

Piotr Stepanovici puse mâna pe pălărie şi se ridică de pe fotoliu. Karmazinov îi întinse, în semn de rămas-bun, ambele mâini.

— Dar cum crezi, miorlăi el cu un glăscior mieros şi cu o intonaţie cu totul aparte, continuând să-i reţină mâinile în ale sale, cum crezi, dacă va fi să se făptuiască tot… ce se plănuieşte atunci… cam când s-ar putea să se întâmple?

— De unde să ştiu, răspunse Piotr Stepanovici cam brutal. Amândoi se priviră ţintă în ochi.

— Dar aşa, aproximativ? miorlăi şi mai mieros Karmazinov.

— Veţi avea timp să vă vindeţi moşia şi să plecaţi în străinătate, murmură şi mai brutal Piotr Stepanovici. Şi iarăşi se priviră ţintă în ochi.

Se aşternu un minut de tăcere.

— Către începutul lui mai viitor se va porni, iar cam pe la sfârşitul lui octombrie totul se va încheia, zise deodată Piotr Stepanovici.

— Vă mulţumesc din tot sufletul, zise cu glas emoţionat Karmazinov strângându-i mâinile.

„Vei avea timpul, şobolanule, să părăseşti corabia!” gândi Piotr Stepanovici ieşind în stradă. „Ei bine, dacă până şi această „inteligenţă aproape ca de om de stat” este atât de convinsă că trebuie să se informeze în privinţa zilei şi orei şi cu atâta respect mulţumeşte pentru informaţia primită, ce să ne mai îndoim atunci chiar noi de noi înşine după toate astea. (El surâse.) Hm. Într-adevăr, omul acesta al lor nu e chiar atât de prost şi… nu este decât un şobolan care părăseşte corabia; unul ca el nu va denunţa!”

El porni grăbit spre casa Filippov, din strada Bogoiavlenskaia.

VI.

Piotr Stepanovici intră întâi la Kirillov. Kirillov era singur, ca de obicei, şi în momentul acela îşi făcea exerciţiile de gimnastică în mijlocul camerei, stând cu picioarele depărtate unul de altul şi învârtindu-şi braţele deasupra capului într-un anumit fel. O minge de cauciuc zăcea jos pe podea. Ceaiul de dimineaţă, răcit, nu fusese încă strâns de pe masă. Piotr Stepanovici se opri un pic în prag.

— Văd că îţi îngrijeşti serios sănătatea, strigă el voios pătrunzând în cameră. Ce minge frumoasă, ia te uită cum sare, tot pentru gimnastică?

Kirillov îşi îmbrăcă haina.

— Da, tot pentru sănătate, murmură el sec, ia loc.

— Am trecut numai pentru o clipă. Dar hai să mă aşez. Sănătate-sănătate, dar vreau să-ţi

amintesc de înţelegerea noastră. Se apropie „într-un anumit sens” termenul nostru, conchise el neîndemânatic.

— Care înţelegere?

— Cum care înţelegere? se alarmă Piotr Stepanovici, aproape speriat.

— Nici o înţelegere şi nici o obligaţie, nu sunt legat prin nimic, e o eroare.

— Ascultă, ce ai de gând să faci? sări din loc Piotr Stepanovici.

— Voinţa mea.

— Care?

— Aceeaşi dintotdeauna.

— Adică, ce vrea să zică asta? Înseamnă că ai rămas la ideea de atunci?

— Exact. Dar nici un fel de înţelegere n-a existat şi nu mă simt legat prin nici o obligaţie. A existat numai voinţa mea şi acum la fel nu există altceva decât voinţa mea.

Precizarea aceasta Kirillov o făcu tăios şi cu dezgust.

— Sunt de acord, de acord, fie şi voinţa ta, numai să nu te schimbe cumva, se aşeză Piotr Stepanovici cu un aer satisfăcut. Te superi pentru nişte cuvinte. Ai devenit prea supărăcios în ultimul timp, de aceea am evitat să mai vin pe la dumneata. De altfel, eram absolut sigur că nu vei trăda.

— Nu te iubesc deloc; dar poţi fi absolut sigur. Deşi nu accept acest termen de trădare.

— Ar fi cazul totuşi, se alarmă Piotr Stepanovici, din nou, să ne lămurim cum trebuie, ca să n-o încurcăm. Afacerea cere multă precizie, iar dumneata mă zăpăceşti groaznic. Îmi dai voie să-ţi vorbesc?

— Vorbeşte, i-o reteză Kirillov, privind într-un colţ.

— Ai hotărât mai demult să-ţi curmi viaţa… Adică ai avut o asemenea idee. Mă exprim bine? Nu există nici o greşeală?

— Şi acum nutresc această idee.

— Perfect. Notează în acelaşi timp că nimeni nu te-a silit la aşa ceva.

— Ei asta-i! Vorbeşti prostii.

— Fie, fie; m-am exprimat ca un tâmpit. Fără îndoială că ar fi fost cu totul absurd să îndemni pe cineva la asta; aşadar: ai fost membru al Societăţii încă de pe timpul vechii organizaţii şi ai mărturisit atunci despre intenţia dumitale unuia dintre membrii Societăţii.

— N-am mărturisit nimic, ci pur şi simplu i-am spus.

— Mă rog. Ar fi fost şi caraghios să „mărturiseşti”, ca la spovedanie. Pur şi simplu, ai spus, perfect.

— Ba nu, nu-i deloc perfect, pentru că prea o lungeşti. Nu-ţi datorez nici un fel de socoteală, şi nici nu eşti în stare să-mi înţelegi gândurile. Vreau să-mi curm viaţa pentru că am în mine această idee, pentru că nu vreau să existe frica morţii, pentru că… pentru că nici n-ai de ce să ştii pentru ce… Doreşti ceva? Vrei ceai? E rece. Să-ţi aduc un alt pahar.

Piotr Stepanovici pusese într-adevăr mâna pe ceainic şi căuta un pahar gol. Kirillov îi aduse din dulap un pahar curat.

— Am luat adineauri micul dejun cu Karmazinov, zise musafirul, apoi am ascultat vorbăria lui şi am transpirat, alergând încoace am transpirat de asemenea, şi mi-e sete grozav.

— Bea. Ceaiul rece face bine.

Kirillov se aşeză iar pe scaun şi-şi aţinti privirea în acelaşi colţ.

— În Societate s-a născut ideea, continuă el pe acelaşi ton, că aş putea fi cu ceva de folos dacă mă omor. În momentul când veţi face o boacănă pe aici şi vor începe căutarea vinovaţilor, eu o să mă împuşc pe neaşteptate, lăsând o scrisoare în care să arăt că vinovatul sunt eu, încât, cel puţin un an întreg, să rămâneţi în afară de orice bănuială.

— Măcar câteva zile; şi o singură zi este preţioasă.

— Bine. În acest sens mi s-a spus ca eu să mai aştept dacă vreau. Am răspuns că voi aştepta până mi se va anunţa ziua din partea Societăţii, pentru că mi-este absolut egal.

— Aşa este, dar adu-ţi aminte că te-ai obligat ca redactarea scrisorii acesteia s-o faci împreună cu mine şi că, sosind în Rusia, să fii la… într-un cuvânt la dispoziţia mea, bineînţeles numai în vederea acestui caz, exclusiv; în toate celelalte privinţe dumneata eşti desigur absolut liber, adăugă Piotr Stepanovici aproape cu amabilitate.

— Nu m-am obligat, ci am consimţit, pentru că îmi este absolut egal.

— Atunci totul e perfect, perfect. N-am nici o intenţie să-ţi lezez amorul propriu, dar…

— Nici nu poate fi vorba despre amor propriu.

— Adu-ţi aminte totuşi că pentru dumneata, prin colectă, a fost adunată suma de o sută douăzeci de taleri bani de drum, vasăzică, ai luat nişte bani.

— Nicidecum, se aprinse Kirillov, e cu totul altceva. Pentru aşa ceva nu se iau bani.

— Uneori se iau totuşi.

— Minţi. Printr-o scrisoare trimisă de la Petersburg am anunţat că-i voi restitui, iar la sosirea dumitale la Petersburg ţi-am numărat în mână o sută douăzeci de taleri… care au fost expediaţi acolo, dacă nu i-ai reţinut cumva dumneata.

— Bine, bine, nu te contrazic, au fost expediaţi. Principalul este că nu ai renunţat la ideea dumitale de atunci.

— N-am renunţat. Când vei veni şi îmi vei spune „a sosit momentul”, mă voi executa. E vorba să fie curând?

— E o chestiune de zile… Nu uita însă, bileţelul îl vom întocmi împreună, chiar în noaptea aceea.

— Poate fi şi ziua-n amiaza mare. Ai spus că trebuie să iau asupră-mi răspunderea pentru manifeste?

— Şi încă ceva.

— Dar nu-mi iau chiar totul asupra mea.

— Ce anume nu vrei să iei asupra ta? se nelinişti iar Piotr Stepanovici.

— Ceea ce nu mi-ar conveni; destul. Nu mai am chef să vorbesc despre asta.

Piotr Stepanovici se stăpâni şi schimbă subiectul.

— Altceva vreau să-ţi spun, îl preveni el, vii diseară la ai noştri? Virghinski îşi sărbătoreşte ziua onomastică, e un pretext bun pentru a ne aduna.

— Nu vin.

— Fii bun, vino. E necesar. Trebuie să impunem şi prin numărul celor prezenţi şi prin înfăţişare… Ai o figură… într-un cuvânt, ai o figură fatală.

— Găseşti? râse Kirillov. Bine, voi veni; dar nu pentru a-mi etala figura. Când?

— Cât mai devreme, pe la şase şi jumătate. Ştii, poţi să intri şi să te aşezi, fără să fie nevoie să stai de vorbă cu cineva, oricâţi ar fi de faţă. Dar nu uita să iei cu dumneata hârtie şi creion.

— Pentru ce?

— Îţi este doar egal; e o rugăminte a mea specială. Stai liniştit, nu schimbi o vorbă cu nimeni, asculţi şi te prefaci că notezi câte ceva din când în când; de fapt, poţi chiar să desenezi ce-ţi place.

— Ce prostie, pentru ce?

— Dacă zici că ţi-e egal, o spui mereu că-ţi este absolut egal.

— Şi totuşi ce rost are?

— Rostul este că acel membru delegat al Societăţii, inspectorul, s-a împotmolit la Moscova, iar eu m-am apucat să anunţ că e posibil să fim vizitaţi de un inspector; şi iată că în felul acesta îşi vor închipui că dumneata eşti acela, şi întrucât eşti aici de vreo trei săptămâni, surprinderea lor va fi şi mai mare.

— Ce tertipuri. N-ai dumneata nici o umbră de inspector acolo la Moscova.

— Să zicem că există, dracu' să-l ia, ce te priveşte şi prin ce te poate incomoda acest lucru? Eşti doar membru al Societăţii.

— Poţi să le spui lor că eu sunt inspectorul; voi sta fără să deschid gura, dar nu vreau să am în mână hârtie şi creion.

— Dar de ce?

— Nu vreau.

Piotr Stepanovici se înfurie, aproape se înverzi la faţă; dar se stăpâni iar, îşi luă pălăria şi se ridică de pe scaun.

— Ăla e la dumneata? întrebă el coborând deodată vocea.

— E la mine.

— Foarte bine. Curând îl scot de aici, nici o grijă.

— Nici gând să fiu îngrijorat. Nu vine decât noaptea, să doarmă. Bătrâna e la spital, i-a murit nora; de două zile sunt singur. I-am arătat locul din gard, cu scândura desprinsă: se strecoară pe acolo, fără să fie văzut.

— Îl iau curând.

— El zice că are mai multe locuri unde poate înnopta.

— Minte, este căutat, iar aici n-o să-i treacă nimănui prin cap să-l caute. Staţi şi de vorbă?

— Aproape toată noaptea. Te înjură teribil. I-am citit într-o noapte din Apocalips, l-am tratat şi cu ceai. A ascultat cu multă atenţie; cu foarte multă atenţie, toată noaptea.

— Ei drăcie, te pomeneşti că-l aduci la credinţa creştină!

— De fapt, este creştin. Nu te teme, va înjunghia. Dar pe cine vreţi voi să înjunghiaţi?

— Nu-l ţin ascuns în acest scop; am alte gânduri cu el… Dar Şatov ştie despre Fedka?

— Cu Şatov nu stau niciodată de vorbă şi nici nu-l văd.

— Sunteţi porniţi unul contra altuia?

— Nu, nu suntem porniţi, ci numai ne întoarcem privirile când ne întâlnim. Prea mult timp am zăcut într-un loc împreună în America.

— Trec acum pe la el.

— Cum vrei.

— Pe la ora zece, poate vin la dumneata direct de acolo împreună cu Stavroghin.

— Veniţi.

— Trebuie să discut cu el o chestiune foarte importantă… Ştii ce te-aş ruga, fă-mi cadou mingea dumitale; la ce-ţi poate folosi acum? Aş face şi eu exerciţii de gimnastică. Dacă vrei, îţi plătesc cât costă.

— Ţi-o dau aşa.

Piotr Stepanovici vârî mingea în buzunarul din spate.

— N-ai să afli nimic de la mine împotriva lui Stavroghin, murmură Kirillov conducându-şi musafirul.

Acesta îl privi mirat, dar nu mai spuse nimic.

Ultimele cuvinte aruncate în urma lui de Kirillov îl tulburară mult pe Piotr Stepanovici; nu reuşea încă să pătrundă sensul lor adevărat, dar, ajungând la scara lui Şatov, se forţă să-şi schimbe expresia de nemulţumire într-un zâmbet amabil. Şatov era acasă şi nu se simţea prea bine. Zăcea întins pe pat, deşi îmbrăcat complet.

— Ce rău îmi pare! strigă Piotr Stepanovici din prag. Eşti bolnav în mod serios?

Expresia amabilă dispăru brusc de pe chipul lui; ascuţişuri răutăcioase sclipiră în ochii săi.

— Deloc, se săltă nervos pe pat Şatov, nu sunt deloc bolnav, numai capul puţin…

Părea că se pierde cu firea; apariţia neaşteptată a unui asemenea vizitator îl speriase cumplit.

— Vin într-o chestiune care nu îngăduie boală, începu Piotr Stepanovici vorbind repezit şi oarecum autoritar, dă-mi voie să iau loc (şi se aşeză), iar dumneata aşază-te pe patul dumitale, uite aşa. Astăzi, sub pretextul onomasticii lui Virghinski, se vor aduna la el câţiva dintre ai noştri; nici un alt caracter nu va avea reuniunea, s-au luat măsuri. Voi veni cu Nikolai Stavroghin. Nu te-aş târî pe dumneata acolo, bineînţeles, cunoscându-ţi starea de spirit din acest moment… adică în sensul că n-aş fi vrut să te chinuieşti acolo, şi deci nu pentru că am crede că ai putea să ne denunţi. Şi totuşi, situaţia impune ca să fii prezent şi dumneata. Îi vei întâlni acolo pe aceia cu care va trebui să se ia hotărârea definitivă în ce mod ai putea să părăseşti Societatea şi cui să predai ceea ce se află la dumneata. Acest lucru se va face cu totul discret; ne vom retrage undeva într-un colţ: va fi lume multă şi n-are nici un rost să ştie toţi. Mărturisesc că a trebuit să pledez cam mult cauza dumitale; acum însă ei sunt de acord se pare, bineînţeles cu obligaţia pentru dumneata să predai tipografia şi toate actele. Şi atunci eşti liber să pleci unde vrei.

Şatov ascultă încruntat şi mânios. Şocul nervos de pe urma spaimei de adineauri trecuse de tot.

— Nu recunosc nici un fel de obligaţie de a da dracu' ştie cui vreun raport, i-o reteză el, nimeni nu poate şi n-are căderea să-mi dea sau nu voie să plec unde vreau.

— Nu e chiar aşa. Ţi s-au încredinţat prea multe. N-aveai nici un drept s-o rupi brusc, cum te taie capul. Şi, în definitiv, n-ai fost niciodată precis şi clar în această privinţă, încât i-ai ţinut tot timpul într-o situaţie echivocă.

— Sosind aici, am anunţat clar acest lucru printr-o scrisoare.

— Nu, n-a fost deloc clar, obiectă calm Piotr Stepanovici, ţi-am trimis, de exemplu, Personalitatea luminoasă ca s-o tipăreşti aici şi exemplarele să le păstrezi până ce îţi vor fi cerute de cineva de aici; la fel şi două proclamaţii. Le-ai restituit cu o scrisoare echivocă, din care nu reieşea nimic precis.

— Am refuzat categoric să le tipăresc.

— Ai refuzat, dar nu categoric. Ai scris: „Nu pot", dar n-ai explicat motivul pentru care nu poţi. „Nu pot" nu înseamnă şi „Nu vreau". Se putea crede că nu poţi pur şi simplu din cauze materiale. Exact aşa s-a şi interpretat, ei considerând că eşti totuşi de acord să continui legătura cu Societatea, şi deci, bazându-se pe asta, s-ar fi putut întâmpla să-ţi mai încredinţeze şi altceva, riscând astfel să fie compromişi. Cei de aici susţin că dumneata pur şi simplu ai vrut să-i induci în eroare, cu scopul de a primi vreo comunicare importantă şi de a-i denunţa. Te-am apărat cât mi-a stat în putere şi le-am arătat răspunsul dumitale scris în două rânduri, drept act doveditor în favoarea dumitale. Dar şi eu a trebuit să recunosc, recitind acum acele rânduri, că sunt vagi şi capabile să inducă în eroare.

— Ai păstrat cu atâta grijă această scrisoare?

— Nu e rău că am păstrat-o; şi acum o am asupra mea.

— N-ai decât, la dracu'! … strigă furios Şatov. Imbecilii aceştia ai dumitale n-au decât să considere că i-am denunţat, puţin îmi pasă! Aş vrea să văd ce aţi putea să-mi faceţi?

— Te-ar nota şi la cea dintâi izbândă a revoluţiei te-ar spânzura.

— Adică în momentul când veţi pune mâna pe puterea supremă şi veţi subjuga Rusia?

— Nu râde. Repet, te-am apărat. Oricum ar fi, eu te sfătuiesc totuşi să te prezinţi astăzi. Ce rost au atâtea cuvinte inutile izvorâte dintr-un fals sentiment de mândrie? Nu e mai bine să ne despărţim prieteneşte? Că doar va trebui, în orice caz, să predai tiparniţa împreună cu literele şi actele vechi, iată dar că vom avea ce discuta.

— Voi veni, murmură Şatov îngândurat şi cu privirea în pământ.

Piotr Stepanovici îl observa atent din locul său, privindu-l cu coada ochiului.

— Vine şi Stavroghin? întrebă deodată Şatov, ridicând capul.

— Vine negreşit.

— He, he!

Se aşternu un minut de tăcere. Şatov zâmbea scârbit şi iritat.

— Dar acea mizerabilă Personalitate luminoasă a dumitale, pe care eu n-am vrut s-o tipăresc aici, a fost tipărită?

— E tipărită.

— Şi liceenilor trebuie să li se spună că însuşi Herzen ţi-a scris-o în albumul dumitale?

— Însuşi Herzen.

Iar se aşternu o tăcere de vreo trei minute. În sfârşit Şatov se ridică în picioare.

— Poţi să pleci, n-am nici un chef să stau cu dumneata.

— Plec, zise aproape înveselit Piotr Stepanovici, ridicându-se imediat; un singur cuvânt încă: Kirillov, mi se pare, stă singur-singurel în pavilionul lui, şi fără servitoare.

— Singur-singurel. Pleacă, nu mai pot suporta să stau în aceeaşi încăpere cu dumneata.

„Ai ajuns într-un hal, n-am ce zice! gândi Piotr Stepanovici ieşind în stradă. În acelaşi hal vei fi diseară, tot ce-mi trebuie, de fapt, acum, nici nu m-am aşteptat să se potrivească lucrurile atât de bine, atât de bine! Însuşi Dumnezeul rusesc îmi vine în ajutor!”

VII.

Alergase probabil foarte mult cu treburile lui în acea zi şi bineînţeles cu mult succes, deoarece pe faţă i se putea citi o expresie de mulţumire în acea seară când, exact la ora şase, apăru la Nikolai Vsevolodovici. Dar nu fu lăsat să intre imediat; Nikolai Vsevolodovici tocmai se încuiase în cabinetul său între patru ochi cu Mavriki Nikolaevici. Vestea aceasta îl umplu imediat de îngrijorare. El se aşeză chiar lângă uşa cabinetului, cu gândul să aştepte până la plecarea musafirului. De după uşă se auzeau glasuri, dar nu se putea distinge nici un cuvânt. Vizita dură puţin; curând se auziră paşi, răsună o voce puternică şi tăioasă, după care se deschise uşa şi Mavriki Nikolaevici ieşi cu faţa albă ca varul. Fără să-l observe pe Piotr Stepanovici, el trecu repede spre ieşire. Imediat Piotr Stepanovici pătrunse în cabinet.

Îmi este imposibil să nu relatez cât mai amănunţit despre această foarte scurtă întâlnire a

celor doi „rivali”, întâlnire care părea imposibilă, date fiind circumstanţele din ultimul timp, şi care totuşi avu loc.

Iată cum se întâmplase: Nikolai Vsevolodovici dormita în cabinetul său întins pe canapea imediat după masă, când Aleksei Egorovici anunţă vizita acestui musafir neaşteptat. Auzind numele anunţat, el aproape sări de pe canapea, nevenindu-i să-şi creadă urechilor. Curând însă pe buzele lui flutură un zâmbet, un zâmbet orgolios de triumf şi în acelaşi timp de uimire tâmpă, neîncrezătoare. Mavriki Nikolaevici, care intrase între timp, fu surprins pare-se de acest zâmbet, în orice caz se opri brusc în mijlocul încăperii, nehotărât parcă: să înainteze mai departe ori să se întoarcă? Gazda izbuti însă pe loc să-şi schimbe expresia feţei şi, cu un aer de gravă nedumerire, păşi în întâmpinarea lui. Acesta nu-i strânse mâna care-i fusese întinsă, trase neîndemânatic un scaun şi, fără a spune un cuvânt, se aşeză înainte de a o fi făcut gazda şi fără să mai aştepte invitaţia. Nikolai Vsevolodovici se aşeză la rându-i puţin pieziş pe canapea şi, scrutând chipul lui Mavriki Nikolaevici, aştepta în tăcere.

— Dacă poţi, căsătoreşte-te cu Lizaveta Nikolaevna, îl ferici brusc Mavriki Nikolaevici şi, ceea ce păru şi mai curios, nu se putea şti după intonaţia glasului său ce vrea să însemne această declaraţie: o rugăminte, o recomandare, o cedare sau un ordin.

Nikolai Vsevolodovici continua să tacă; oaspetele însă părea că spusese tot ce avea de spus şi îl privea cu ochii ţintă, aşteptând răspunsul.

— Dacă nu mă înşel (deşi e prea evident), Lizaveta Nikolaevna este logodită cu dumneata, rosti în sfârşit Stavroghin.

— Logodită, şi-am schimbat şi inelele, confirmă clar şi ferm Mavriki Nikolaevici.

— V-aţi certat? … Te rog să mă scuzi, Mavriki Nikolaevici.

— Nu, ea mă „iubeşte şi mă respectă”, repet cuvintele ei. Cuvintele ei sunt pentru mine lucrul cel mai de preţ.

— O, fără îndoială.

— Dar să ştii, chiar dacă va sta în faţa altarului cu pirostriile pe cap, la chemarea dumitale mă va părăsi imediat, pe mine şi pe toţi, şi se va duce la dumneata.

— De la cununie?

— Şi după cununie.

— Nu greşeşti cumva?

— Nu. În spatele urii necontenite, sincere şi nemărginite, în fiecare clipă se străvăd dragostea şi… nebunia… Cea mai sinceră şi nemăsurată dragoste şi nebunie! Şi dimpotrivă, prin dragostea pe care o nutreşte faţă de mine, tot atât de sincer, în fiecare clipă, străbate ura cea mai cumplită! Niciodată până acum nu mi-aş fi putut închipui asemenea… metamorfoze.

— Mă surprinde, totuşi, cum de-ai putut veni cu gândul de a dispune de mâna Lizavetei Nikolaevna? Ce drept ai avut s-o faci? Sau ai venit din împuternicirea ei?

Mavriki Nikolaevici se încruntă şi pentru moment îşi lăsă capul în piept.

— Nu sunt decât nişte cuvinte gratuite din partea dumitale, zise el deodată, cuvinte de răzbunare şi de triumf, sunt sigur că dumneata înţelegi subtextul şi un sentiment de vanitate meschină nu-şi are locul aici. Nu-ţi este de ajuns satisfacţia pe care o încerci? Neapărat trebuie să înşirăm la fraze punând punctul pe „i”, poftim, sunt gata să pun aceste puncte, dacă ai atâta nevoie de umilirea mea; n-am nici un drept să vorbesc în numele ei, nici un fel de împuternicire nu este posibilă de imaginat; Lizaveta Nikolaevna nu ştie nimic despre vizita aceasta a mea, iar logodnicul ei, pierzându-şi ultima raţiune, ar merita să fie internat într-o casă de nebuni şi, culmea culmilor, se prezintă chiar el ca să-ţi raporteze aceste lucruri. În lumea întreagă, numai dumneata ai putea s-o faci fericită şi numai eu aş putea s-o fac nefericită. Dumneata aspiri la ea, o urmăreşti, şi nu ştiu de ce nu te căsătoreşti cu ea. Dacă este vorba despre o ceartă întâmplată în străinătate, care pentru a putea fi curmată ar necesita să fiu eu sacrificat, sacrificaţi-mă. E prea nefericită şi acest lucru n-aş putea să-l suport. Cuvintele mele nu sunt nici autorizaţie, nici ordin, şi de aceea în nici un caz nu te poţi considera atins în amorul propriu. Dacă ai fi vrut să-mi iei locul în faţa altarului, ai fi putut s-o faci fără învoirea mea şi, bineînţeles, n-ar fi avut nici un rost să vin la dumneata cu această nebunie. Cu atât mai mult că nici căsătoria noastră n-ar fi posibilă după un asemenea demers din partea mea. Dar nu pot s-o duc la altar ca un ticălos! Ceea ce fac eu acum, aici, precum şi faptul că ţi-o predau dumitale, celui mai neîmpăcat duşman al ei poate, după părerea mea este o ticăloşie pe care, bineînţeles, nu voi fi în stare s-o suport.

— Te vei împuşca când vom merge la cununie?

— Nu, mult mai târziu. De ce să-i mânjesc vălul de cununie cu sângele meu? Poate că nici nu mă împuşc; nici acum, nici mai târziu.

— Spunând acestea, vrei probabil să mă linişteşti?

— Pe dumneata? Ce ar putea să mai însemne pentru dumneata o ţâşnire de sânge în plus?

Mavriki Nikolaevici păli şi ochii îi scânteiară. Urmă o tăcere scurtă.

— Te rog să mă scuzi pentru întrebările pe care ţi le-am pus, începu Stavroghin, pe unele dintre ele n-aveam nici un drept să le formulez, dar una singură în orice caz am tot dreptul s-o pun: spune-mi, ce anume te-a făcut să ajungi la asemenea concluzie în privinţa sentimentelor mele faţă de Lizaveta Nikolaevna? Mă refer la acel grad de sentimente în privinţa cărora, fiind pe deplin convins, ţi-ai îngăduit să vii la mine şi… să rişti asemenea propunere.

— Cum? tresări Mavriki Nikolaevici. N-ai dorit mâna ei? N-ai dorit şi nu continui s-o mai doreşti?

— În general, despre sentimentele mele faţă de o femeie sau alta eu nu mă simt capabil să-i vorbesc unei a treia persoane, şi nimănui, oricine ar fi, afară de acea femeie. Te rog să mă ierţi, dar e o ciudăţenie a firii mele. În schimb îţi voi spune tot restul adevărului. Sunt căsătorit şi-mi este imposibil să mai contractez o căsătorie sau s-o „doresc”.

Mavriki Nikolaevici păru atât de uluit, încât se sprijini de speteaza fotoliului, rămânând un timp cu ochii pironiţi pe chipul lui Stavroghin.

— Ei bine, aşa ceva nu mi-a trecut prin minte niciodată, murmură el, ai spus atunci, în dimineaţa aceea, că nu eşti căsătorit… şi am crezut că nu eşti căsătorit…

Chipul lui deveni tot mai palid; deodată el izbi cu pumnul cu toată puterea în masă.

— Dar dacă după această mărturisire n-o vei lăsa în pace pe Lizaveta Nikolaevna şi o vei face nenorocită, te voi omorî izbindu-te cu bastonul ca pe un câine sub gard!

El sări din loc şi părăsi repede cabinetul.

Piotr Stepanovici, care intră imediat după el în mare grabă, îl găsi pe Stavroghin stăpânit de cea mai neaşteptată voie bună.

— A, dumneata eşti! râse în hohote Stavroghin; părea că râde de mutra lui Piotr Stepanovici, care năvălise mânat de o curiozitate mistuitoare.

— Ai ascultat la uşă? Ia stai, cu ce scop ai venit? Mi se pare că ţi-am promis ceva… Aşa, mi-am adus aminte; să mergem la „ai noştri”! Merg, cu multă plăcere, nici că se putea o propunere mai nimerită în acest moment.

Îşi apucă pălăria şi părăsiră casa.

— Râzi anticipat de faptul că îi vei vedea pe „ai noştri”? se gudură vesel Piotr Stepanovici, ba încercând să meargă în pas alături de însoţitorul său pe trotuarul îngust de cărămidă, ba coborând pe caldarâm, în noroi, pentru că acesta nu observa deloc că merge prin mijlocul trotuarului, nelăsându-i loc şi celuilalt.

— Nu râd deloc, răspunse Stavroghin cu glas voios, dimpotrivă, sunt convins că se vor aduna acolo nişte oameni foarte serioşi.

— Nişte imbecili morocănoşi”, cum ai binevoit să te exprimi într-o zi.

— Ce poate fi mai amuzant decât un imbecil morocănos?

— Te referi probabil la Mavriki Nikolaevici! Sunt convins că a venit la dumneata ca să-ţi cedeze logodnica, am dreptate? Eu i-am sugerat indirect acest gând, îţi închipui? Iar de n-o vrea să cedeze, o luăm noi şi fără voia lui, ce zici?

Piotr Stepanovici ştia, desigur, că e cam riscant să recurgă la asemenea manevre, dar în clipele când se simţea foarte agitat prefera să rişte totul decât să rămână în necunoştinţă de cauză. Nikolai Vsevolodovici nu-i răspunse decât printr-o nouă explozie de râs.

— Tot te mai gândeşti să mă ajuţi? întrebă el.

— Dacă mă chemi. Să ştii însă că există o cale dintre cele mai bune.

— Cunosc calea dumitale.

— Ba nu, deocamdată e un secret, ţine minte însă că secretul costă bani.

„Ştiu şi cât costă”, murmură în sinea lui Stavroghin, dar se stăpâni şi tăcu.

— Cât? Cum ai spus? se încordă Piotr Stepanovici.

— Am zis: să te ia dracu’ cu secretul dumitale! Spune mai bine cine va mai fi acolo? Ştiu că mergem să sărbătorim o onomastică, dar cine anume?

— O, tot felul de lume pestriţă! Până şi Kirillov va fi.

— Toţi membrii grupurilor voastre?

— Ei drăcie, ce grăbit eşti! Nici un singur grup măcar nu s-a constituit.

— Cum ai reuşit atunci să difuzezi atâtea manifeste?

— Acolo unde mergem noi, vor fi numai patru membri ai grupului. Ceilalţi, în aşteptare, se spionează unul pe altul, întrecându-se să-mi raporteze. Oameni singuri. E un material care se cere organizat, trebuie s-o fac şi apoi dispar. De altfel, chiar dumneata ai întocmit statutul, nu e nevoie să-ţi explic.

— Şi cum merge, cam greu, nu-i aşa? Întâmpini piedici?

— Cum merge? Uşor, cum nici nu s-ar cuveni. Aş putea să-ţi povestesc câteva lucruri care să te facă să te prăpădeşti de râs: în primul rând îi fascinează uniforma cu atributele ei. Uniforma exercită o putere magică. Am născocit anume tot felul de funcţii şi de grade: am secretari, agenţi secreţi, casieri, preşedinţi, registratori şi respectivii lor adjuncţi: le place extraordinar şi a prins de minune. Vine apoi forţa următoare, bineînţeles, sentimentalismul. Ştii, socialismul la noi se răspândeşte mai ales din sentimentalism. Nenorocirea este că dăm uneori şi peste indivizi cum e acest sublocotenent colţos, care din când în când îţi fac pocinogul. Urmează apoi escrocii sadea; aceştia, să zicem, sunt oameni de treabă, uneori sunt chiar foarte convenabili, dar reclamă mult timp, trebuie necontenit supravegheaţi. Şi, în sfârşit, forţa principală, cimentul care încheagă totul, este teama de a avea o opinie personală. Ei bine, asta e o forţă grozavă! Şi cine a elaborat-o, cine e „drăguţul” care a muncit şi s-a ostenit atâta, încât nimănui nu i-a mai rămas în cap o singură idee proprie măcar! Le-ar fi ruşine să gândească prin ei înşişi.

— Atunci, ce te mai agiţi atâta?

— Păi cum, să nu profiţi de situaţie? Cum să nu pui mâna pe unul care se dă gata legat? Se poate chiar în mod serios să nu crezi în posibilitatea succesului nostru? Credinţă există, dar lipseşte dorinţa. Numai cu astfel de oameni e posibil succesul. Îţi spun, vor merge la semnul meu până şi-n foc, numai să strig la ei că nu sunt suficient de liberali. Gogomanii îmi reproşează că i-am păcălit pe toţi cu gogoriţa comitetului central şi a „nenumăratelor ramificaţii”. Chiar şi dumneata mi-ai reproşat acest lucru într-o zi; dar ce fel de păcăleală? Comitetul central suntem eu şi dumneata, iar ramificaţii vor exista câte vrei.

— Şi toţi, unul şi unul, nişte ticăloşi!

— Acesta e materialul. Vor fi buni de ceva şi ei.

— Tot mai contezi pe mine?

— Dumneata eşti şeful, dumneata eşti forţa; iar eu doar pe lângă dumneata, îţi voi fi secretar. Ştii, ne aşezăm într-o luntre, cu vâsle de arţar, cu pânze de mătase, pe pupă stă frumoasa zână Lizaveta Nikolaevna… sau cum naiba îi spune acolo în cântecul lor…

— Te-ai poticnit! râse în hohote Stavroghin. Mai bine să-ţi spun un adaos la poveste. Dumneata văd că socoteşti pe degete din ce forţe se organizează grupurile. Toţi factorii aceştia de ordin funcţionăresc şi sentimental constituie un mortar bun de cimentare, dar există ceva şi mai bun: aţâţă vreo patru membri ai grupului să-l omoare pe al cincilea, sub pretextul că acesta va denunţa, şi dintr-odată îi legi pe toţi, ca într-un nod strâns, prin sângele vărsat. Vor deveni sclavii dumitale, nu vor mai îndrăzni să se răzvrătească sau să pretindă dări de seamă. Ha, ha, ha!

„Ei bine, tu… ei bine, va trebui să-mi plăteşti aceste cuvinte, gândi în sinea lui Piotr

Stepanovici, şi anume chiar în seara aceasta. Cam prea multe îţi permiţi!”

În felul acesta, sau aproape în felul acesta, trebuia să fi gândit Piotr Stepanovici. De altfel, se şi apropiară de casa lui Virghinski.

— Te pomeneşti că m-ai prezentat acolo drept cine ştie ce membru fondator, sosit din străinătate, care ţine legătura cu Internaţionale, sau drept inspector? întrebă deodată Stavroghin.

— Nu, nu ca inspector; inspector nu vei fi dumneata; dumneata vei apărea ca membru fondator venit din străinătate, care deţine cele mai importante secrete, acesta este rolul dumitale. Vei lua cuvântul, nu-i aşa?

— Ce ţi-a venit?

— Acum trebuie să iei cuvântul.

Stavroghin se opri în mijlocul străzii, în apropierea felinarului, atât de mirat era. Piotr Stepanovici rezistă obraznic şi calm privirii sale. Stavroghin scuipă şi porni înainte.

— Dar dumneata vei vorbi? îl întrebă el brusc pe Piotr Stepanovici.

— Nu, prefer să te ascult pe dumneata.

— Dracu’ să te ia. Dar cu acestea îmi sugerezi o idee.

— Care? sări în faţa lui Piotr Stepanovici.

— Să zicem că acolo iau eu cuvântul, dar după aceea îţi trag o bătaie, dar ştii, o bătaie zdravănă.

— Apropo, deunăzi i-am vorbit lui Karmazinov despre dumneata şi i-am spus că ai declarat despre dânsul că trebuie bătut, şi nu pur şi simplu de formă, ci cu adevărat, ca pe un mujic.

— Păi, n-am spus niciodată aşa ceva, ha, ha!

— Nu face nimic. Se non č vero…

— Pentru aceasta îţi mulţumesc, îţi mulţumesc sincer.

— Ştii ce mai spune Karmazinov: că în fond doctrina noastră este o negare a onoarei şi că proclamând un drept deschis la dezonoare este cel mai uşor să-l tentezi şi să-l antrenezi pe omul rus.

— Admirabile cuvinte! strigă Stavroghin. A sesizat bine punctul vulnerabil! Dreptul la dezonoare, păi asta înseamnă că toată lumea va alerga la noi, nu va rămâne nimeni dincolo! Dar ia ascultă, Verhovenski, nu cumva faci parte din aparatul superior al poliţiei?

— Ştiam că asemenea întrebări, chiar dacă îi trec cuiva prin gând, nu se pun.

— Înţeleg. Dar suntem între noi.

— Nu, deocamdată nu fac parte. Gata, am ajuns. Compune-ţi o mină potrivită, Stavroghin; întotdeauna fac asta când apar la ei. O expresie cât mai tenebroasă şi atât, nu e nevoie de nimic altceva; e simplu de tot.

Capitolul al şaptelea.

La ai noştri.

I

Virghinski locuia în propria lui casă, adică în casa nevestei sale, pe strada Muravinia. Era o casă de bârne, cu un singur cat, şi nimeni altul în afară de familia lui nu mai locuia în ea. Sub pretextul onomasticii stăpânului, se adunaseră vreo cincisprezece musafiri; dar adunarea aceasta nu semăna deloc cu o serată de petrecere obişnuită în provincie. Chiar de la începutul convieţuirii lor, soţii Virghinski conveniră o dată pentru totdeauna că este o prostie să chemi oaspeţi la onomastici, când în realitate „nu există nici un motiv de bucurie”. În decurs de câţiva ani reuşiră astfel să se izoleze complet de societate. Om capabil şi deloc „un sărac oarecare”, el apărea în ochii tuturor, şi nu se ştie de ce, drept un original care preferă singurătatea şi care, în plus, vorbeşte „cu aere de superioritate”. Iar m-me Virghinskaia, de profesie moaşă, prin însuşi faptul acesta ocupa o poziţie de ultimă treaptă pe scara socială; inferioară şi celei de preoteasă, cu tot rangul funcţionăresc al soţului ei. Însă nu prea dădea dovadă de modestie corespunzătoare poziţiei sale. Iar după legătura ei stupidă şi inadmisibil de făţişă, din principiu, cu un escroc, căpitanul Lebeadkin, până şi cele mai binevoitoare dintre doamnele noastre îi întorseseră spatele cu un dispreţ total. M-me Virghinskaia însă acceptă toate astea, ca şi cum tocmai asta urmărise. E de remarcat că aceleaşi doamne austere, în cazul când rămâneau însărcinate, se adresau pe cât era posibil tot Arinei Prohorovna (adică Virghinskaia), evitându-le pe celelalte trei moaşe din oraşul nostru. Veneau la dânsa chiar şi trăsurile moşieriţelor din raza judeţului, într-atât toată lumea era încredinţată de priceperea, îndemânarea şi norocul ei în asemenea cazuri imperioase. Ajunsese, în cele din urmă, să-şi exercite profesia numai şi numai în casele cele mai bogate; mai ales că era şi lacomă de bani. Simţindu-şi pe deplin puterea, nu se mai sinchisea de nimic în manifestările firii ei. Şi probabil înadins chiar, cu prilejul practicării meseriei ei în cele mai selecte case, îşi permitea să sperie clientele cu nervii slabi printr-o nemaipomenită şi nihilistă uitare a bunei-cuviinţe sau, în sfârşit, prin zeflemisirea a „tot ce este sfânt”, şi tocmai în clipele când apelul la „cele sfinte” era poate de cea mai mare utilitate. Medicul-şef Rozanov, de la noi, de specialitate mamoş, relata ca un fapt autentic cum, într-un caz, în timp ce femeia care năştea zbiera în gura mare invocând numele atotputernic al lui Dumnezeu, din gura moaşei ieşise, fulgerător „ca un foc de pistol”, tocmai o astfel de expresie libertină care, speriind-o pe bolnavă, avu drept efect salutar o rapidă eliberare de sarcină. Deşi nihilistă, Arina Prohorovna nu dispreţuia deloc obiceiurile lumeşti şi nu numai de uzanţă curentă, dar şi pe cele vechi de tot, bazate pe cele mai absurde prejudecăţi, când asemenea prejudecăţi puteau să-i aducă folos. N-ar fi admis în ruptul capului să lipsească, de pildă, de la botezul pruncului moşit de dânsa, apărând la asemenea ocazii într-o rochie de mătase verde cu trenă, cu părul pieptănat şi aranjat în cârlionţi şi bucle, deşi în restul timpului simţea o adevărată voluptate să umble cât se poate mai neglijent. Şi cu toate că în timpul oficierii tainei afişa întotdeauna „aerul cel mai insolent”, încât clerul se simţea scandalizat, după terminarea ceremoniei însă, ţinea neapărat să apară personal cu tava pentru a servi cupele de şampanie de rigoare (singurul scop pentru care venea gătită astfel), şi să fi îndrăznit careva, luând cupa de şampanie, să nu pună pe tavă un ban.

Oaspeţii adunaţi de data aceasta la Virghinski (aproape numai bărbaţi) aveau aerul de a se fi reunit din întâmplare şi cu totul ocazional. Nu se serviră nici gustări, nu se înjghebară nici partide de cărţi. În mijlocul camerei celei mai încăpătoare, care servea de salon,

căptuşită cu tapet bleu, foarte vechi, fuseseră alăturate două mese acoperite cu o faţă de masă mare, altminteri nu prea curată, iar pe acestea clocoteau două samovare. O tavă imensă cu douăzeci şi cinci de pahare şi un coş cu franzelă tăiată în numeroase felii, aşa cum se obişnuieşte în pensionatele pentru băieţi şi fete, odrasle de nobili, erau aşezate într-un capăt al mesei. Ceaiul îl turna o domnişoară în vârstă de vreo treizeci de ani, sora stăpânei casei, cu părul blond spălăcit, fără urmă de sprâncene, o fiinţă tăcută şi înveninată, dar care împărtăşea noile concepţii şi de care până şi Virghinski însuşi se temea în ambianţa casei. Nu erau decât trei doamne în salon: gazda, surioara ei cea fără de sprâncene şi sora bună a lui Virghinski, domnişoara Virghinskaia, care tocmai sosise din Petersburg. Arina Prohorovna era o doamnă impozantă, de vreo douăzeci şi şapte de ani, destul de drăguţă, pieptănată cam neglijent şi îmbrăcată într-o rochie verzuie de lână, ca de toate zilele. Şedea plimbându-şi ochii îndrăzneţi pe feţele musafirilor, voind parcă să spună neapărat: „Vedeţi cum nu mă tem de nimic?”. Domnişoara Virghinskaia, nou-sosită, destul de drăguţă şi ea, studentă şi nihilistă, durdulie ca o minge, cu obrajii rumeni, mică de statură, se aşezase lângă Arina Prohorovna, aproape fără să-şi fi schimbat costumul de călătorie, ţinând un sul de hârtie în mână, şi examina feţele musafirilor cu o privire nerăbdătoare, plină de neastâmpăr. În seara aceea Virghinski nu prea se simţise bine, şi totuşi apăru şi el, luând loc într-un fotoliu la masa de ceai. Toţi musafirii se aşezaseră şi în dispoziţia aceasta ordonată a scaunelor în jurul mesei se putea întrevedea că este vorba de o şedinţă. Era limpede că toată lumea era încă în aşteptare şi că deocamdată cei prezenţi duc o conversaţie însufleţită pe chestiuni de alt ordin. Când apărură Stavroghin şi Verhovenski se aşternu o linişte completă.

Aici îmi voi permite să dau câteva lămuriri necesare pentru mai multă claritate.

Sunt convins că toţi domnii aceştia se adunaseră într-adevăr cu speranţa plăcută că vor auzi ceva foarte interesant, mai ales că fuseseră şi preveniţi. Toţi reprezentau crema liberalismului celui mai roşu din vechiul nostru oraş şi fuseseră cu multă grijă selecţionaţi de Virghinski pentru această „şedinţă”. Mai notez că unii dintre ei (deşi nu prea mulţi) niciodată până atunci nu-i frecventaseră casa. Bineînţeles, majoritatea oaspeţilor n-aveau o idee clară în ce scop fuseseră preveniţi. De altfel, cu toţii îl considerau pe Piotr Stepanovici drept un emisar sosit din străinătate cu anumite împuterniciri; ideea aceasta se înrădăcină oarecum brusc şi, natural, păru măgulitoare. Şi totuşi, în grupul acesta de cetăţeni adunaţi sub pretextul sărbătoririi unei onomastici, erau şi unii cărora li se făcuseră anumite propuneri concrete. Piotr Verhovenski izbutise să închege la noi „un cerc de cinci”, asemănător aceluia pe care îl avea la Moscova şi, după cum s-a constatat ulterior, şi în judeţul nostru printre ofiţeri. Se spunea că mai avea un asemenea grup şi în gubernia X. Aceşti cinci aleşi şedeau acum la masa comună şi cu multă iscusinţă ştiuseră să-şi dea aerul celor mai obişnuiţi oameni, încât nimeni să nu-i poată recunoaşte. Erau, fiindcă astăzi nu mai este nici o taină, în primul rând Liputin, apoi Virghinski însuşi, urecheatul Şigaliov, fratele doamnei Virghinski, Leamşin şi, în sfârşit, unul Tolkacenko, un personaj ciudat, om de peste patruzeci de ani, vestit prin cunoştinţele lui vaste asupra poporului, îndeosebi prin studii în mediul escrocilor şi tâlharilor; hoinărea în mod special prin cârciumi (deşi nu exclusiv pentru studiul poporului) şi brava prin veşmintele sale ponosite, prin cizmele unse, prin aerul său şiret-iscoditor şi prin vorbirea sa cu înflorituri din graiul popular. O dată sau de două ori, Leamşin îl mai adusese la seratele lui Stepan Trofimovici, unde însă nu produsese de fapt cine ştie ce impresie. În oraş apărea cu intermitenţe, mai

ales când rămânea fără serviciu la calea ferată, în reţeaua căreia îşi căuta de obicei de lucru. Toţi aceşti cinci militanţi formaseră primul grup cu credinţa fermă că acesta nu este decât o mică unitate printre sutele şi miile de alte asemenea unităţi răspândite prin toată Rusia şi că totul depinde de un for central, masiv, dar secret, care la rândul său este organic legat de revoluţia mondială din Europa. Din păcate însă, trebuie să recunosc că printre ei chiar şi în această vreme începuseră să se ivească semne de discordie. Adevărul era că toţi aşteptau încă din primăvară venirea lui Piotr Verhovenski, anunţată mai întâi de Tolkacenko, apoi de Şigaliov, imediat după sosirea sa. Se aşteptau din partea lui la nişte minuni extraordinare şi, cu toate că acceptaseră imediat, fără nici un fel de obiecţii, ca la cea dintâi chemare a lui să constituie respectivul cerc, tot imediat după constituirea acestuia se simţiră ofensaţi, şi anume tocmai din cauza acestei adeziuni prea grăbite. Acceptaseră să intre în cerc bineînţeles dintr-o jenă generoasă, ca să nu se spună pe urmă că ei n-au îndrăznit să participe; şi totuşi Piotr Verhovenski era dator să aprecieze în modul cuvenit isprava lor nobilă şi cel puţin să le spună drept recompensă ceva foarte important şi esenţial. Dar Verhovenski nici gând nu avea să satisfacă curiozitatea lor legitimă şi nu le spunea decât ceea ce considera el absolut indispensabil. În general îi trata cu multă severitate, ba şi cu un fel de desconsiderare. Faptul în sine avu darul să-i irite. Şi unul dintre membri, anume Şigaliov, îi şi instigase pe ceilalţi „să ceară darea de seamă”, bineînţeles, nu acum în casa lui Virghinski, unde se adunase atâta lume şi din afara grupului.

În ce-i priveşte pe aceşti oameni din afară, mă bate de asemenea gândul să cred că sus-numiţii membri ai primului cerc de cinci erau dispuşi să bănuiască prezenţa printre musafirii lui Virghinski şi a unor membri făcând parte din alte cercuri necunoscute lor, dar înfiinţate prin oraş, potrivit aceluiaşi sistem secret şi de către acelaşi Verhovenski, încât în cele din urmă toţi cei adunaţi se suspectau unii pe alţii, pozând fiecare în faţa celorlalţi şi afectând diferite aere, ceea ce imprima întregii adunări o înfăţişare confuză, ba şi cam bizară. Erau de faţă totuşi şi persoane absolut în afară de orice bănuială. Un maior activ, de pildă, ruda apropiată a lui Virghinski, un om cu totul inocent, care nu fusese invitat, dar venise din proprie iniţiativă să-l felicite pe sărbătorit, încât nu se putea să nu-l primească. Amfitrionul era totuşi liniştit, pentru că maiorul „n-ar fi putut denunţa în nici un caz”, deoarece, în pofida tâmpeniei lui, îi plăcuse toată viaţa să se bage oriunde printre liberali extremişti. Nu simpatiza personal cu aceştia, dar îi plăcea să-i asculte. Mai mult, fusese chiar şi compromis: cu totul întâmplător, prin mâinile sale trecuseră în tinereţe depozite întregi ale revistei Clopotul şi manifeste şi, cu toate că se temuse să arunce în ele măcar o privire, socotise drept o ticăloşie să refuze răspândirea lor; aşa sunt unii ruşi chiar şi până în ziua de astăzi. Ceilalţi musafiri reprezentau fie tipul purtătorului unui nobil amor propriu, profund lezat, fie tipul primului elan generos al tinereţii înflăcărate. Categoria aceasta o formau doi sau trei învăţători, dintre care unul şchiop, de vreo patruzeci şi cinci de ani, profesor de gimnaziu, foarte veninos la vorbă şi un om extrem de vanitos, precum şi doi sau trei ofiţeri. Dintre aceştia, unul era un tânăr artilerist care, sosit abia de câteva zile dintr-un liceu militar, un băiat tăcut şi necunoscând încă pe nimeni, se pomeni deodată la Virghinski, cu un creion în mână şi, fără a participa la discuţie, nota mereu ceva în carnetul său. Toată lumea observase acest lucru, dar cu toţii, nu se ştie de ce, aveau aerul că nu observă. Mai erau prezenţi: un seminarist vântură-lume, care împreună cu Leamşin strecurase acele fotografii obscene în desaga colportoarei de cărţi bisericeşti, un vlăjgan cu privirea insolentă, dar şi neîncrezătoare totodată, afişând mereu un zâmbet sarcastic şi în

acelaşi timp un aer satisfăcut, plin de conştiinţa triumfătoare a propriei sale perfecţiuni. Mai era aici, nu se ştie pentru ce, şi fiul primarului nostru, acel imperb mizerabil, înglodat în vicii şi uzat înainte de vreme, despre care am mai pomenit relatând păţania micuţei soţii de locotenent. Junele acesta rămase tăcut toată seara. Şi în sfârşit, ca să închei lista, un licean, un băieţandru de vreo optsprezece ani, cu fire aprinsă şi păr vâlvoi, care şedea cu înfăţişarea sumbră a unui tânăr jignit în demnitatea lui, suferind vizibil pentru tinereţea celor optsprezece ani ai săi. Acest puşti era la rândul său şeful unui grup independent de complotişti, care se formase în clasele superioare ale liceului, fapt descoperit spre surprinderea generală abia mai târziu. N-am amintit nimic despre Şatov: acesta se aşezase în colţul din fund al mesei, cu scaunul scos puţin înainte din rând, uitându-se mereu în jos într-o tăcere posomorâtă. Refuză ceaiul şi pâinea şi tot timpul îşi ţinu şapca în mâini, ca şi cum ar fi vrut prin aceasta să arate că nu este musafir, ci a venit numai cu treabă şi că va pleca îndată ce va găsi de cuviinţă. În apropierea lui se aşezase şi Kirillov, la fel de tăcut şi el, dar cu privirea dreaptă, cercetând atent chipul fiecărui vorbitor cu ochii aproape ficşi, lipsiţi de orice luciu, şi ascultând totul fără nici un fel de emoţie sau mirare. Unii dintre invitaţi, care nu-l mai văzuseră până atunci, îl examinau pe furiş cu priviri îngândurate. Nu se ştie dacă m-me Virghinskaia cunoştea ceva despre existenţa grupului de cinci. Consider că ştia totul de la soţul ei. Studenta, bineînţeles, nu lua parte la nimic, dar avea o preocupare proprie; intenţiona să rămână doar o singură zi sau cel mult două, după care să plece mai departe şi mai departe, prin toate oraşele universitare, „ca să participe la suferinţele studenţilor săraci şi să-i îndemne la un protest”. Căra cu dânsa câteva sute de exemplare dintr-o proclamaţie litografiată şi compusă, pare-se, chiar de ea personal. E de notat că liceanul chiar de la început prinse faţă de ea o ură de moarte, deşi o vedea pentru prima dată în viaţa lui, după cum şi ea începu imediat să-l urască pe el. Maiorul era un unchi de-al ei care o întâlni aici prima oară după zece ani. În momentul când apărură Stavroghin şi Verhovenski, obrajii fetei ardeau ca doi maci roşii, fiindcă tocmai atunci se certase cu unchiul ei în problema femeii.

II.

Cu o remarcabilă nepăsare, Verhovenski se instalase comod pe un scaun la capătul din faţă al mesei, aproape fără să fi schimbat cu nimeni un cuvânt de salut. Avea un aer dezgustat şi chiar dispreţuitor. Stavroghin salută politicos, dar, cu toate că numai ei mai erau aşteptaţi să vină, cei de faţă, ca la comandă, se făcură că aproape nici nu-i observă. Stăpâna casei i se adresă sever lui Stavroghin, de îndată ce acesta se aşeză pe scaun.

— Stavroghin, vrei ceai?

— Toarnă-mi, răspunse acesta.

— Ceai pentru Stavroghin, îi porunci ea celei care se îngrijea de umplerea paharelor, dar dumneata vrei? se întoarse ea şi către Verhovenski.

— Dar bineînţeles. De unde-i moda aceasta să întrebi un musafir despre aşa ceva? Dar aş vrea cu frişcă, la voi întotdeauna se serveşte un ceai mizerabil; şi când te gândeşti că e ziua onomastică a stăpânului casei.

— Cum, şi dumneata recunoşti zilele onomastice? râse deodată studenta. Chiar acum s-a discutat această chestiune.

— E o chestiune răsuflată, mormăi liceanul din celălalt capăt al mesei.

— Ce este răsuflat? Renunţarea la prejudecăţi nu poate fi niciodată ceva răsuflat, chiar dacă e vorba de cele mai nevinovate, ci, dimpotrivă, spre ruşinea generală, până astăzi este încă ceva nou, replică rapid studenta smucindu-se din tot trupul înainte pe scaunul ei. De altfel, nici nu există prejudecăţi nevinovate, adăugă ea cu înverşunare.

— Am vrut numai să spun, se agită groaznic liceanul, că prejudecăţile, deşi sunt lucruri desigur învechite şi trebuie extirpate, dar în privinţa onomasticii, toată lumea ştie că este o prostie, o chestie prea învechită, ca să mai pierdem cu ea timpul preţios, şi aşa destul de mult pierdut de o lume întreagă, încât agerimea minţii ar putea fi folosită pentru un subiect mai util…

— Prea o lungeşti, nimic nu se înţelege, strigă studenta.

— Mi se pare că oricine are dreptul de a lua cuvântul egal cu ceilalţi, şi dacă doresc să-mi exprim părerea, ca orişicare altul, atunci…

— Nimeni nu-ţi ia dreptul de exprimare, i-o reteză brusc însăşi gazda, eşti numai invitat să vorbeşti mai clar şi mai concis, pentru că nimeni nu te poate înţelege.

— Daţi-mi voie să remarc totuşi că dumneavoastră nu mă respectaţi deloc; dacă n-am reuşit să-mi duc ideea până la capăt, nu e pentru că n-aş avea idei, ci mai curând dintr-un prisos de idei… bâigui aproape disperat liceanul şi se încurcă definitiv.

— Dacă nu te pricepi să vorbeşti, mai bine taci, trânti studenta.

Gimnazistul aproape sări de pe scaun.

— Am vrut numai să declar, strigă el roşu de ruşine şi temându-se să se uite în jurul lui, că dumneata ai vrut numai să arăţi cât de inteligentă eşti pentru că a intrat domnul Stavroghin, asta este!

— Gândul dumitale e murdar şi imoral şi arată toată mizeria nivelului dumitale intelectual. Te rog, de aici încolo să nu-mi adresezi nici un cuvânt, turui studenta.

— Stavroghin, începu gazda, înainte de venirea voastră s-a discutat aici foarte aprins despre drepturile familiei – iată acest ofiţer (şi arătă cu capul spre ruda sa, maiorul). Şi, bineînţeles, nu eu ar trebui să deranjez cu asemenea probleme răsuflate şi de mult lămurite. Şi totuşi, de unde au putut să apară drepturile şi îndatoririle familiale în sensul acelei prejudecăţi în care acum ne sunt înfăţişate. Iată întrebarea. Ce părere ai?

— Cum aşa, de unde au putut să apară? întrebă, repetându-i cuvintele, Stavroghin.

— Cu alte cuvinte, noi ştim, de pildă, că prejudecata despre Dumnezeu provine de la tunet şi fulger, se smuci iar studenta, aproape năpustindu-se cu ochii asupra lui Stavroghin, este prea bine cunoscut că omul primitiv, speriat de tunet şi de fulger, l-a zeificat pe duşmanul invizibil, simţindu-şi neputinţa în faţa lui. Dar de unde provine prejudecata în privinţa familiei? De unde provine familia însăşi?

— Nu e acelaşi lucru… încercă s-o întrerupă gazda.

— Cred că răspunsul la această întrebare riscă să fie cam indecent, răspunse Stavroghin.

— Cum adică? se smuci iar studenta.

Dar în grupul dascălilor se auziră chicote la care imediat se alăturară din celălalt capăt al

mesei şi cele ale lui Leamşin şi ale liceanului, iar pe urmă hohotele de râs răguşite ale maiorului, ruda studentei.

— Ţi-ar şedea bine să scrii vodeviluri, observă Virghinskaia adresându-i-se lui Stavroghin.

— Deloc nu-ţi face cinste, nu-ţi cunosc numele, reteză categoric indignată studenta.

— Ca să te înveţe minte şi să nu te bagi! trânti maiorul. Eşti o domnişoară şi s-ar cuveni să te ţii mai modestă, când colo, parcă te-ai aşezat pe un ac.

— Te poftesc să taci şi să nu îndrăzneşti să-mi vorbeşti pe tonul acesta familiar, venind cu asemenea comparaţii vulgare. Te văd pentru prima oară şi nici nu vreau să te recunosc ca rudă.

— Îţi sunt unchi doar; te-am purtat în braţe când erai încă un prunc!

— Nu mă interesează ce-ai purtat dumneata şi când ai purtat. Nu te-am rugat să mă porţi şi prin urmare, domnule ofiţer necuviincios, asta îţi făcea o plăcere personală. Şi dă-mi voie să-ţi atrag atenţia să nu mai îndrăzneşti a-mi vorbi la per tu. Dacă nu o faci dintr-un principiu civic, eu personal îţi interzic o dată pentru totdeauna.

— Aşa sunt ei toţi! izbi maiorul cu pumnul în masă, adresându-i-se lui Stavroghin, care şedea în dreptul lui de cealaltă parte a mesei. Daţi-mi voie, mă atrag liberalismul şi contemporaneitatea şi-mi place să ascult discuţii inteligente, dar cu o condiţie – când discută bărbaţii. Dar când se bagă femeile, când sar să clănţănească farfaralele astea contemporane, să am iertare, mi se face lehamite! Nu te mai suci atâta! îi strigă el studentei care se smucea mereu să sară de pe scaun. Asta-i culmea! Cer şi eu cuvântul, mă simt jignit.

— Dumneata doar îi împiedici pe alţii să vorbească, şi singur nu eşti în stare să spui nimic, murmură indignată gazda.

— Ba nu, vreau să spun tot ce gândesc, se înfierbântă maiorul, adresându-i-se lui Stavroghin. Eu, domnule Stavroghin, contez pe dumneata ca pe un om nou apărut, deşi nu am onoarea să te cunosc. Fără bărbaţi ele se vor pierde ca muştele, iată părerea mea. Toată problema lor feminină nu este decât o lipsă de originalitate. Vă asigur că problema aceasta feminină a fost născocită pentru ele tot de bărbaţi, dintr-o prostie, s-au legat singuri la cap; slavă Domnului că nu sunt căsătorit! Nici un fel de variaţie, un simplu model de broderie nu sunt în stare să născocească; şi modelele acestea tot bărbaţii le născocesc pentru ele! Poftim, am purtat-o în braţe, când avea zece ani dansam cu ea mazurca, a sosit astăzi aici, bineînţeles m-am zorit să vin s-o îmbrăţişez, ca să aud din gura ei, de la cea de-a doua vorbă spusă, că Dumnezeu adică nu există. Hai să zicem de la a treia să fi fost, dar nu chiar de la a doua; ţi-ai găsit, se grăbeşte! Să zicem că oamenii inteligenţi nu cred, dar asta se explică prin faptul că sunt inteligenţi, dar tu, tu, mormolocule, ce te pricepi tu în chestiunea dumnezeirii? Te-a învăţat vreun student? De te învăţa să aprinzi candele, le aprindeai.

— Tot ce spui e o minciună, eşti un om foarte rău, iar adineauri ai demonstrat cu toată claritatea inconsistenţa dumitale etică, replică studenta cu dispreţ, ca şi cum ar fi considerat de prisos să discute cu un asemenea om. Ţi-am spus adineauri că pe noi toţi ne-au învăţat după catehism: „Dacă-ţi vei respecta tatăl şi părinţii, vei trăi mulţi ani pe

pământ şi te vei bucura de bogăţie”. E în Decalog. Dacă Dumnezeu a găsit necesar să ofere în schimbul iubirii filiale o recompensă, înseamnă că Dumnezeul vostru este imoral. Cu aceste cuvinte ţi-am demonstrat adineauri, şi nu din al doilea cuvânt şi numai pentru că ţi-ai reclamat drepturile. Cine e de vină că eşti redus şi până acum n-ai înţeles? Te doare acest lucru şi de aceea eşti furios, iată enigma generaţiei dumitale.

— Neroado! zise maiorul.

— Imbecilule!

— Aşa, dă-i drumul!

— Dă-mi voie, Kaspiton Maksimovici, doar dumneata însuţi îmi spuneai că nu crezi în Dumnezeu, piui din capătul mesei Liputin.

— Ce are a face că aş fi spus-o, eu sunt cu totul altceva! Poate că şi cred, dar nu chiar de tot. Deşi poate nu cred deplin, n-aş spune totuşi că Dumnezeu trebuie împuşcat. Pe când îmi făceam încă serviciul la husari, mă tot bătea gândul în privinţa lui Dumnezeu. În toate versurile nu auzi decât că husarul bea şi chefuieşte; ei bine, poate că am şi băut, dar, vă rog să mă credeţi, săream uneori din aşternut şi mă apucam să fac semnul crucii în faţa icoanelor, ca Dumnezeu să mă lumineze cu credinţa, pentru că nici pe atunci nu aveam linişte şi mă frământa gândul: există Dumnezeu sau nu există? Mi-era uneori şi lehamite! Dimineaţa, bineînţeles, te lăsai prins de altele şi părea că iar dispare credinţa; şi, în general, am observat că ziua credinţa întru câtva dispare.

— N-aveţi cumva cărţi de joc? căscă tare Verhovenski, adresându-i-se gazdei.

— Consider foarte bine-venită întrebarea dumneavoastră! se smuci studenta, roşie de indignare faţă de cele auzite de la maior.

— Se pierde un timp preţios cu aceste discuţii stupide, le-o reteză gazda şi îl privi poruncitor pe soţul ei.

Studenta se reculese:

— Am vrut să înfăţişez adunării suferinţele şi protestul studenţilor, dar întrucât se pierde timpul în discuţii imorale…

— Nu există nimic moral sau imoral! interveni imediat liceanul, de cum o auzi pe studentă.

— Ştiu acest lucru, domnule licean, l-am ştiut cu mult înainte de a te fi dumerit să-l înveţi dumneata.

— Eu însă declar, se înverşună acesta, că dumneata nu eşti decât un copilaş sosit de la Petersburg cu pretenţii să ne luminezi asupra unor lucruri pe care le cunoaştem cu toţii de mult. În ce priveşte porunca: „Cinsteşte pe tatăl tău şi pe mama ta”, pe care n-ai ştiut nici măcar s-o reproduci, şi faptul că ea este imorală o ştie toată Rusia încă de pe timpul lui Belinski.

— Dar nu se termină cu asta odată? i se adresă hotărâtă m-me Virghinskaia soţului. În calitate de gazdă, ea se ruşina pentru nivelul mizer al acestei discuţii, mai ales că observa câteva zâmbete, ba şi semne de nedumerire printre oaspeţii poftiţi.

— Domnilor, înălţă deodată vocea Virghinski, dacă cineva doreşte să treacă la o discuţie

mai la obiect sau are de făcut vreo declaraţie, propun să începem, fără a mai pierde timp.

— Mi-aş permite să formulez o întrebare, zise blând dascălul şchiop, care până atunci păstrase tăcerea şi o ţinută foarte cuviincioasă. Aş vrea să ştiu, ne constituim aici într-o şedinţă sau pur şi simplu formăm o adunare de simpli muritori, veniţi în vizită? Întreb acest lucru mai mult pentru respectarea unei rânduieli şi ca să nu plutim într-o incertitudine.

Întrebarea aceasta „şireată” îşi produse efectul; toţi schimbară între ei priviri, ca şi cum aşteptau ca celălalt să dea răspunsul, şi deodată, brusc, ca la comandă, privirile tuturor se aţintiră asupra lui Verhovenski şi Stavroghin.

— Propun pur şi simplu să punem la vot întrebarea: „Suntem în şedinţă sau nu?” zise m-me Virghinskaia.

— Mă alătur întru totul propunerii, zise Liputin, deşi e formulată cam vag.

— Şi eu mă alătur, şi eu, se auziră voci.

— Şi mi se pare că astfel vom avea într-adevăr mai multă ordine, întări Virghinski.

— Aşadar, chestiunea se pune la vot! anunţă stăpâna casei. Leamşin, te rog, aşază-te la pian: poţi şi de acolo să-ţi dai votul, când va începe scrutinul.

— Iarăşi, strigă Leamşin, nu ajunge cât v-am tot zdrăngănit?

— Te rog stăruitor să cânţi; nu vrei să fii de folos cauzei?

— Dar te asigur, Arina Prohorovna, că nimeni nu ascultă la ferestre. E o fantezie de-a dumitale, de altfel şi ferestrele sunt destul de sus, şi apoi cine va putea înţelege măcar ceva, chiar dacă ar asculta?

— Nici noi înşine nu putem înţelege despre ce este vorba, murmură careva.

— Eu însă vă spun că măsurile de precauţie sunt întotdeauna necesare. Mă gândesc la cazul vreunor spioni, îi explică ea lui Verhovenski, din stradă să se audă muzica, aşa ca la onomastică.

— Ei drăcie! zise cu năduf Leamşin.

Se aşeză la pian şi se apucă să zdrăngăne un vals, lovind în clape aproape cu pumnul.

— Cine doreşte ca să ne constituim în şedinţă, propun să ridice sus mâna dreaptă, zise m-me Virghinskaia.

Unii ridicară mâna, alţii nu. Ba unii, după ce o ridicară, imediat o traseră în jos. După ce o traseră, iar o ridicară.

— Dracul să mă ia! N-am înţeles nimic, strigă un ofiţer.

— Nici eu nu înţeleg, strigă altul.

— Ba eu înţeleg, strigă al treilea, dacă eşti pentru da, ridici mâna în sus.

— Dar acest da ce înseamnă?

— Înseamnă şedinţă.

— Nu, nu înseamnă şedinţă.

— Eu am votat pentru şedinţă, strigă liceanul, adresându-se către m-me Virghinskaia.

— Atunci de ce n-ai ridicat mâna?

— M-am uitat la dumneavoastră şi, văzând că n-aţi ridicat-o, n-am ridicat-o nici eu.

— Dar e stupid, pentru că eu am fost aceea care am făcut propunerea, tocmai de aceea n-am ridicat-o. Domnilor, propun să procedăm invers: cine vrea şedinţă să stea locului şi să nu ridice mâna, iar cine nu vrea să ridice mâna dreaptă.

— Cine nu vrea? întrebă liceanul.

— Dar ce e cu dumneata, o faci înadins? strigă mânioasă m-me Virghinskaia.

— Dar, daţi-ne voie, cine vrea sau cine nu vrea, pentru că acest lucru trebuie bine precizat? se auziră două-trei voci.

— Cine nu vrea nu vrea.

— Bine, bine, dar ce trebuie să facem, să ridicăm sau să nu ridicăm, dacă nu vrem? strigă ofiţerul.

— Ehe, nu suntem încă obişnuiţi cu constituţia! observă maiorul.

— Domnule Leamşin, fă bine, loveşti atât de tare, încât nimeni nu poate auzi nimic, zise dascălul şchiop.

— Dar crede-mă, Arina Prohorovna, nimeni nu ascultă la ferestre, sări Leamşin. Nu vreau să mai cânt! Am venit în ospeţie la voi, nu să zdrăngănesc la pian.

— Domnilor, propuse Virghinski, răspundeţi cu glas răspicat: suntem noi în şedinţă sau nu?

— Şedinţă, şedinţă! se auzi din toate părţile.

— Păi, dacă e aşa, ce nevoie avem de vot, e suficient. Sunteţi mulţumiţi, domnilor, mai e nevoie să votăm?

— Nu e nevoie, nu e nevoie, am înţeles!

— Poate că cineva nu vrea să fie şedinţă?

— Nu, nu, vrem cu toţii.

— Dar ce înseamnă şedinţă? strigă un glas. Nu i se răspunse.

— Să alegem un preşedinte, se auziră strigăte din diferite părţi.

— Stăpânul, bineînţeles, stăpânul!

— Domnilor, dacă este aşa, începu Virghinski în calitate de preşedinte ales, reînnoiesc propunerea mea de adineauri: dacă cineva doreşte să ia cuvântul mai la obiect sau are de făcut vreo declaraţie, să poftească şi să înceapă fără a mai pierde timpul.

Se aşternu o tăcere generală. Privirile tuturor se îndreptară iarăşi asupra lui Stavroghin şi a lui Verhovenski.

— Verhovenski, n-ai nimic de spus? întrebă direct m-me Virghinskaia.

— Absolut nimic, îşi destinse acesta trupul, căscând, pe scaun. Deşi aş dori poate un

păhărel de coniac.

— Stavroghin, dumneata nu doreşti?

— Mulţumesc, eu nu beau.

— Vreau să spun, doreşti să iei cuvântul sau nu, nu e vorba de coniac.

— Să iau cuvântul despre ce anume? Nu, nu doresc.

— Ţi se va servi coniacul, îi răspunse ea lui Verhovenski.

Se ridică studenta. Până atunci de câteva ori ea schiţase mişcarea să sară de pe scaun.

— Am sosit aici ca să fac o declaraţie despre suferinţele nenorociţilor studenţi şi despre necesitatea de a fi îndemnaţi pretutindeni să protesteze…

Aici ea îşi înghiţi vorba; în celălalt capăt al mesei se ivi un concurent, şi toate privirile se întoarseră spre el. Clăpăugul Şigaliov, cu un aer sumbru şi întunecat, se ridică încet de pe locul său şi depuse melancolic un caiet cu scriere măruntă pe masă. Rămase în picioare şi în tăcere. Mulţi priveau consternaţi caietul, dar Liputin, Virghinski şi dascălul şchiop păreau că încearcă o mulţumire.

— Cer cuvântul, zise ursuz, dar ferm Şigaliov.

— Aveţi cuvântul, încuviinţă Virghinski.

Oratorul se aşeză, tăcu aproximativ o jumătate de minut şi rosti cu glas grav:

— Domnilor…

— Poftim coniacul! zise cu scârbă şi dispreţ ruda gazdei, care turna ceai şi adusese acum coniacul, punând sticla în faţa lui Verhovenski împreună cu un păhărel adus în mână, fără tavă sau farfurioară.

Oratorul întrerupt se opri cu un aer plin de demnitate.

— Nu e nimic, continuaţi, eu nu ascult, strigă Verhovenski turnându-şi coniac.

— Domnilor, adresându-mă atenţiei dumneavoastră, reîncepu Şigaliov, după cum veţi vedea mai departe, solicitându-vă concursul într-un punct de importanţă primordială, mă văd nevoit să fac o introducere.

— Arina Prohorovna, n-aveţi nişte foarfece? întrebă deodată Piotr Stepanovici.

— Ce nevoie ai de foarfece? căscă ea ochii spre dânsul.

— Am uitat să-mi tai unghiile, de trei zile vreau s-o fac, zise Piotr Stepanovici examinându-şi impasibil unghiile lungi şi murdare.

Arina Prohorovna se înroşi, dar domnişoarei Virghinskaia îi plăcu probabil această figură.

— Mi se pare că am văzut nişte foarfece adineauri aici pe fereastră, se ridică ea de la masă, pornind într-acolo să caute foarfecele şi întorcându-se apoi cu ele în mână. Piotr Stepanovici, fără să o privească, apucă foarfecele şi-şi făcu cu ele de lucru. Arina Prohorovna înţelese că este vorba de un procedeu cu un anumit rost şi se ruşină de susceptibilitatea ei. Adunarea schimba priviri tăcute. Dascălul şchiop urmărea cu privirea

mânioasă şi plin de invidie gesturile lui Verhovenski. Şigaliov continuă:

— Consacrându-mi energia problemei studiului organizării sociale a societăţii viitoare, care va veni s-o înlocuiască pe cea prezentă, am ajuns la concluzia că toţi făuritorii sistemelor sociale, de la cele mai îndepărtate timpuri şi până în anul nostru 187…, erau nişte visători, nişte fantezişti, nişte neghiobi, care se contraziceau pe ei înşişi neînţelegând absolut nimic din ştiinţa naturii şi în ce priveşte acel animal ciudat care este omul. Platon, Rousseau, Fourier nu sunt decât coloane de aluminiu, toate astea sunt bune pentru vrăbii, şi nu pentru societatea umană. Întrucât însă forma socială viitoare este necesară tocmai acum, când noi toţi, în sfârşit, ne pregătim să trecem la acţiune, ca să nu existe nici un fel de ezitare, eu propun propriul meu sistem de organizare a lumii. Iată-l! izbi el cu pumnul în caiet. Am vrut să expun adunării cartea mea pe cât se poate într-o formă prescurtată; dar văd că va fi nevoie să mai adaug şi o mulţime de explicaţii orale, peste cele cuprinse în text, ceea ce înseamnă că întreaga expunere va necesita cel puţin zece şedinţe, după numărul capitolelor din carte. (Se auziră râsete.) Afară de aceasta, anunţ dinainte că sistemul meu nu este încă terminat. (Iar râsete.) M-am încurcat în datele mele proprii şi concluzia la care am ajuns este în directă opoziţie cu ideea iniţială de la care am pornit. Pornind de la o libertate nelimitată, eu închei printr-un despotism nelimitat. Ţin să adaug totuşi că afară de soluţia aceasta a mea, în ce priveşte formula socială, nu poate exista o altă soluţie.

Râsul creştea tot mai puternic, dar râdeau mai mult tinerii şi, ca să zicem aşa, musafirii prea puţin iniţiaţi. Pe chipul doamnei Virghinskaia, al lui Liputin şi al dascălului şchiop se ivi o oarecare expresie de ciudă.

— Dacă dumneata însuţi n-ai reuşit să-ţi închei propriul sistem şi ai ajuns la disperare, ce am putea face noi? observă prudent unul dintre ofiţeri.

— Aveţi dreptate, domnule ofiţer activ, i se adresă răstit Şigaliov, mai ales în ce priveşte folosirea foarte nimerită a termenului „disperare”. Da, am ajuns la disperare şi totuşi tot ce am expus în cartea mea este de neînlocuit şi nu există o altă soluţie; nimeni niciodată nu va născoci altceva. Şi de aceea mă grăbesc, fără a mai pierde timpul, să invit întreaga adunare să-şi exprime părerea după ce va asculta expunerea mea în cele zece şedinţe. Iar dacă membrii nu vor dori să asculte, să ne împrăştiem chiar de la început, bărbaţii ca să-şi vadă de serviciul la stat, femeile pe la bucătării, pentru că, respingând cartea mea, o altă soluţie ei nu vor găsi. Nici o altă soluţie! Iar prin pierderea de timp îşi vor dăuna lor înşişi, întrucât mai târziu se vor întoarce inevitabil la acelaşi lucru.

Se produse o mişcare: „E nebun cumva?” se auziră glasuri.

— Vasăzică, toată chestiunea constă în disperarea lui Şigaliov, conchise Leamşin, iar problema esenţială în a se şti: este sau nu cazul să fie dumnealui disperat?

— Eventuala stare de disperare a lui Şigaliov este o problemă a sa personală, declară liceanul.

— Propun să se pună la vot în ce măsură disperarea lui Şigaliov priveşte cauza comună şi, totodată, merită sau nu merită să fie ascultat? decise vesel ofiţerul.

— Chestiunea se prezintă puţin altfel, interveni, în sfârşit, şchiopul. În general el vorbea cu un zâmbet întru câtva ironic, încât era de fapt greu să-ţi dai seama dacă vorbeşte serios

sau glumeşte. E altceva aici. Domnul Şigaliov este prea devotat sarcinii sale şi totodată este prea modest. Cartea dumisale îmi este cunoscută. Dumnealui propune, ca o soluţie finală a problemei, diviziunea omenirii în două părţi inegale. O a zecea parte capătă libertatea personală şi dreptul neîngrădit asupra celorlalte nouă zecimi ale omenirii. Aceste nouă zecimi trebuie să-şi piardă personalitatea şi să se transforme într-o turmă şi printr-o supunere nelimitată să atingă, pe calea unei regenerări succesive, o stare de inocenţă primitivă, un fel de rai primitiv, deşi vor trebui totuşi să lucreze. Măsurile propuse de autor pentru deposedarea celor nouă zecimi din omenire de libertatea voinţei şi pentru transformarea lor într-un fel de turmă, pe calea reeducării mai multor generaţii, sunt absolut remarcabile, se bazează pe date naturale şi sunt foarte logice. Am putea să nu fim de acord cu unele concluzii, dar este greu să încapă vreo îndoială în ce priveşte inteligenţa şi cunoştinţele autorului. E regretabil că acea condiţie cu cele zece seri de şedinţe este cu totul incompatibilă cu circumstanţele, altminteri am putea auzi multe lucruri extrem de interesante.

— Vorbeşti serios? i se adresă m-me Virghinskaia dascălului şchiop, cuprinsă de oarecare nelinişte. Dacă acest om, neştiind ce să facă cu oamenii, transformă nouă zecimi din ei în sclavi? De mult mi s-a părut suspect individul.

— Vorbeşti adică despre frăţiorul dumitale? întrebă şchiopul.

— Rubedenie? Îţi baţi joc de mine?

— Şi afară de asta, este o ticăloşie să lucrezi pentru nişte aristocraţi şi să te supui lor ca unor zeităţi! explodă furioasă studenta.

— Nu propun ticăloşii, ci raiul, raiul terestru, şi nici un alt rai pe pământ nu poate să existe, încheie autoritar Şigaliov.

— Eu însă în loc de rai, strigă Leamşin, aş lua aceste nouă zecimi din omenire, dacă n-ai ce să faci cu ele, şi le-aş arunca în aer, lăsând numai o mână de oameni culţi, care să înceapă a trăi huzurind după regulile ştiinţei.

— Aşa poate vorbi numai un bufon! izbucni studenta.

— E un bufon, dar folositor, îi şopti m-me Virghinskaia.

— Poate că aceasta ar fi cea mai bună soluţie a problemei! i se adresă înflăcărat Şigaliov lui Leamşin. Dumneata, bineînţeles, nici nu-ţi dai seama, vechiul meu demon, ce idee profundă ai reuşit să exprimi. Întrucât însă ideea dumitale este aproape irealizabilă, va trebui să ne mulţumim cu acest rai pământesc, dacă aşa a fost dat să-l denumim.

— Şi totuşi e destul de absurd, lăsă involuntar Verhovenski să-i scape o reflecţie, posibil, cu totul fără voie. De altfel, fără a-şi ridica privirea, el continua cu aceeaşi nepăsare să-şi taie unghiile.

— De ce adică să fie absurd? interveni imediat şchiopul, ca şi cum nu aşteptase din partea lui Verhovenski decât rostirea acestui prim cuvânt, ca să se ia cu el la harţă. De ce adică să fie absurd? Domnul Şigaliov e întru câtva un fanatic al umanismului. Să ne aducem aminte însă că şi Fourier şi Cabet mai ales, şi chiar Proudhon însuşi au o mulţime de soluţii dintre cele mai despotice şi mai fanteziste în această problemă. Domnul Şigaliov oferă o soluţie mult mai lucidă decât ei. Vă asigur că, după ce ai citit cartea, este aproape

imposibil să nu fii de acord cu unele lucruri. Poate că tocmai el este acela care, mai puţin decât oricare altul, s-a depărtat de realism, şi raiul lui pământesc este aproape rai adevărat, exact acelaşi pentru pierderea căruia suspină întreaga omenire, dacă acest rai a existat cândva aievea.

— Ştiam eu că voi fi luat în furci, murmură iar Verhovenski.

— Daţi-mi voie, se înfierbântă tot mai mult şchiopul, discuţiile şi consideraţiile în privinţa organizării sociale viitoare sunt aproape o necesitate imperioasă a tuturor oamenilor de gândire contemporană. Herzen toată viaţa lui n-a avut decât grija aceasta. Belinski, după cum ştiu cu precizie, petrecea seri întregi cu prietenii săi, dezbătând şi soluţionând anticipat până şi pe cele mai mici, ca să zicem aşa, amănunte de bucătărie ale viitoarei orânduiri sociale.

— Ba unii înnebunesc chiar, remarcă pe dată maiorul.

— Am putea ajunge totuşi la o concluzie oarecare, decât să stăm aşa şi să tăcem cu aere de dictatori, şuieră Liputin îndrăznind parcă să înceapă, în sfârşit, atacul.

— Nu m-am gândit la Şigaliov când am spus că este absurd, tărăgănă Verhovenski. Vedeţi, domnilor, îşi săltă el un pic privirea, după părerea mea, toate cărţile acestea, Fourier, Cabet, toate aceste „drepturi la muncă”, şi celelalte de la Şigaliov citire, toate acestea sunt un fel de romane, care pot fi scrise cu sutele de mii. O delectare estetică. Înţeleg că aici în acest orăşel vă plictisiţi şi, desigur, vă năpustiţi cu aviditate asupra unor pagini scrise.

— Daţi-mi voie, se agită pe scaunul său şchiopul, deşi suntem nişte provinciali şi, bineînţeles, demni de toată compătimirea, ştim totuşi că pe lumea aceasta deocamdată nu s-a întâmplat nici un fapt extraordinar sub raportul noutăţii şi a cărui ignorare va trebui s-o deplângem. Ni se propune, de pildă, prin tot felul de foi strecurate, de factură străină, să ne strângem rândurile şi să ne organizăm în grupuri cu unicul scop de distrugere generală sub pretextul că, oricât ai lecui lumea aceasta, tot bolnavă va rămâne, dar aşa, retezând radical o sută de milioane de capete şi prin aceasta uşurându-ţi sarcina, poţi mai uşor să sari peste şanţ. Ideea e excelentă, fără îndoială, dar cel puţin tot atât de incompatibilă cu realitatea, ca şi cele „de la Şigaliov citire”, în privinţa cărora aţi emis chiar acum aprecieri atât de dispreţuitoare.

— Mă rog, de altfel nici n-am sosit aici pentru discuţii, lăsă Verhovenski să-i scape un cuvinţel de tulburătoare semnificaţie şi, făcându-se că nu-şi dă seama de această gafă, trase lumânarea mai aproape de el, ca să aibă înaintea lui mai multă lumină.

— E regretabil, e foarte regretabil că n-aţi venit aici pentru discuţii, şi e mai regretabil că în momentul acesta sunteţi atât de preocupat de toaleta dumneavoastră.

— Dar ce vă deranjează la toaleta mea?

— O sută de milioane de capete retezate e tot atât de greu realizabil ca şi transformarea lumii prin propagandă. Chiar mai greu poate, mai ales dacă vrei s-o faci în Rusia, riscă iar Liputin.

— Tocmai în Rusia se pune toată nădejdea, strecură ofiţerul.

— Am auzit-o noi şi pe asta, cum că în Rusia e toată nădejdea, profită de prilej şchiopul.

Ştim că asupra patriei noastre minunate a fost aţintit acel index misterios, ca ţara cea mai aptă pentru înfăptuirea sarcinii măreţe. Un lucru însă vreau să vă spun: în cazul rezolvării treptate a problemei prin propagandă, eu personal măcar ceva-ceva voi avea de câştigat, să zicem, chiar şi prin faptul că voi purta nişte discuţii plăcute, iar din partea şefilor poate voi căpăta şi un grad pentru serviciile aduse cauzei sociale; pe când în cazul celeilalte alternative, care urmăreşte o soluţie rapidă prin retezarea a o sută de milioane de capete, la ce recompensă aş putea să mă aştept de fapt? Pentru asemenea propagandă, te pomeneşti că îţi taie limba.

— Dumitale negreşit ţi-o vor tăia, zise Verhovenski.

— Vedeţi aşadar. Întrucât însă, chiar în condiţiile cele mai favorabile, un asemenea măcel nu poate fi terminat decât peste vreo cincizeci de ani, hai să zicem treizeci, că doar nu sunt ei nişte berbeci şi te pomeneşti că nu se lasă chiar aşa de uşor căsăpiţi, n-ar fi cazul atunci, luându-ne catrafusele, să ne strămutăm undeva peste mări şi ţări, pe nişte insule paşnice ca să închidem acolo ochii fără grijă? Credeţi-mă, bătu el semnificativ cu degetul în masă, cu asemenea propagandă nu veţi reuşi nimic altceva decât să provocaţi o emigrare masivă!

Omul încheie cu un aer vizibil triumfător. Era incontestabil una dintre minţile luminate ale guberniei. Liputin zâmbea viclean, Virghinski asculta cam abătut, toţi ceilalţi urmăreau disputa cu atenţie încordată, mai cu seamă doamnele şi ofiţerii. Îşi dădeau seama cu toţii că agentul celor o sută milioane de capete fusese strâns cu uşa şi aşteptau urmarea.

— Am impresia că ceea ce spui dumneata nu e deloc rău, rosti rar şi tărăgănat Verhovenski, cu un aer şi mai impasibil, aproape plictisit. Ideea emigrării este bună. Şi totuşi, dacă, în pofida oricăror dezavantaje pe care le întrevezi, se ridică pentru cauza aceasta comună pe zi ce trece tot mai mulţi oşteni, înseamnă că se va putea şi fără dumneata. Aici, dragul meu, o religie nouă vine s-o înlocuiască pe cea veche, de aceea apar atâţia combatanţi şi de aceea cauza aceasta este o întreprindere de mari proporţii. Dumneata n-ai decât să emigrezi! Şi te-aş sfătui chiar să te duci la Dresda şi nu în nişte insule paşnice. În primul rând, este un oraş care n-a cunoscut niciodată nici un fel de epidemii, şi întrucât eşti un om cult, probabil că ţi-e frică de moarte. În al doilea rând, vei fi destul de aproape de graniţa rusească, încât vei putea mult mai uşor şi repede să-ţi primeşti din scumpa dumitale patrie veniturile; în al treilea rând, are o mulţime de comori de artă, iar dumneata eşti un estetician, fost profesor de teorie literară, mi se pare; şi, în sfârşit, mai conţine într-însul şi un fel de Elveţie în miniatură, proprie inspiraţiilor dumitale poetice, deoarece scrii probabil şi versuri. Într-un cuvânt, e o comoară într-o tabacheră.

Se produse o animaţie generală; mai ales se agitară ofiţerii. Încă un moment şi toată lumea s-ar fi pornit să vorbească dintr-odată. Dar şchiopul se năpusti enervat asupra momelii:

— Să avem iertare, dar noi poate că nici nu vom părăsi cauza comună! Acest lucru trebuie să fie bine înţeles…

— Cum adică, ai intra poate şi într-un grup de cinci, dacă ţi-aş propune? trânti pe neaşteptate Verhovenski şi depuse foarfecele pe masă.

Cu toţii tresăriră parcă. Omul enigmatic se dădea brusc pe faţă într-un mod surprinzător: se referise expres şi fără ezitare la „grupul celor cinci”.

— Oricare dintre noi se simte un om cinstit şi nu se va eschiva de la cauza comună, se izmeni şchiopul, dar…

— Mă rog, mă rog, aici nu mai încape nici un dar, îl întrerupse autoritar şi tăios Verhovenski. Vă anunţ, domnilor, că am nevoie de un răspuns categoric. Îmi dau seama, perfect de bine, că, venind aici şi adunându-vă laolaltă, vă datorez nişte explicaţii (altă dezvăluire neaşteptată), dar eu nu pot să dau nici un fel de explicaţii fără să cunosc orientarea dumneavoastră ideologică. Lăsând la o parte orice discuţii, pentru că doar nu vom sta treizeci de ani tot la discuţii, cum am tot pălăvrăgit până acum timp de treizeci de ani, eu vă întreb ce preferaţi: calea lentă, care constă în compunerea romanelor sociale şi într-o rezolvare birocratică a destinelor omenirii cu anticipaţii de o mie de ani numai pe hârtie, în timp ce despotismul va înghiţi mereu bucăţi fripte, care de fapt zboară singure în gurile voastre şi pe care voi le lăsaţi să vă scape, sau o soluţie rapidă, oricare ar fi ea, dar care, în sfârşit, ne va dezlega mâinile şi va permite omenirii să-şi întocmească în voie singură orânduirea socială ce-i convine, dar de data aceasta prin fapte concrete, şi nu pe hârtie? Unii ţipă: „O sută de milioane de capete”! Hai să zicem că ar putea să fie o metaforă, dar de ce să ne temem de asta, dacă în cazul visărilor pe hârtie despotismul va devora într-o sută de ani nu o sută, ci poate cinci sute de milioane de capete? Vă rog să mai notaţi că un bolnav incurabil n-are cum să se vindece, orice i s-ar prescrie pe hârtia reţetelor, ci, dimpotrivă, dacă se întârzie, până într-atât se va descompune, încât şi pe noi ne va molipsi, alterând toate forţele proaspete pe care încă mai putem conta astăzi, încât în cele din urmă ne vom prăbuşi cu toţii. Sunt absolut de acord că este foarte plăcut să duci discuţii liberale frumoase, iar trecerea la acţiune e cam incomodă… În sfârşit, nu mă pricep la discursuri; am sosit aici pentru a face nişte comunicări şi de aceea rog întreaga onorabilă adunare nu să voteze de fapt, ci să declare deschis şi categoric ce-i surâde mai mult: un mers de broască-ţestoasă prin mocirlă sau cu toată viteza peste mlaştină?

— Eu sunt pentru mersul cu toată viteza! strigă liceanul.

— Şi eu, zise Leamşin.

— Bineînţeles, nu există nici o îndoială în ce priveşte alegerea, murmură unul dintre ofiţeri, urmat apoi de altul, şi încă de careva. Deosebit de puternic îi impresionase pe toţi mai ales faptul că Verhovenski avea de făcut „comunicări”, promiţând să ia cuvântul în acest sens.

— Domnilor, eu văd că aproape toată lumea se declară pentru o soluţie în spiritul proclamaţiilor, zise el, plimbându-şi privirea de la un chip la altul.

— Toată lumea, toată lumea, se auzi strigătul majorităţii glasurilor.

— Eu, personal, trebuie să mărturisesc, sunt mai mult adeptul unei soluţii umane, murmură maiorul, întrucât însă toată lumea zice aşa, mă alătur şi eu glasului celorlalţi.

— Vasăzică, nici dumneata nu te opui? i se adresă Verhovenski dascălului şchiop.

— Nu că m-aş… se înroşi acesta, dar dacă sunt de acord cu toată lumea, e numai pentru a nu tulbura.

— Uite, aşa sunteţi voi toţi! O jumătate de an e capabil omul să discute de dragul oratoriei liberale, ca la urmă să termine prin a vota ca ceilalţi! Domnilor, gândiţi-vă bine încă o dată, cu adevărat sunteţi cu toţii gata? (La ce anume să fie gata? era o chestiune

vagă de tot, însă grozav de ademenitoare.)

— Bineînţeles, toţi… se auziră glasuri.

Deşi cu toţii se uitau unii la alţii.

— N-o să vă simţiţi pe urmă ofensaţi de faptul că v-aţi dat adeziunea atât de repede? Pentru că la voi cam aşa se întâmplă aproape totdeauna.

Se produse o tulburare extraordinară în cele mai diverse sensuri. O adevărată fierbere. Şchiopul îl apostrofă pe Verhovenski, fără nici o reticenţă:

— Dă-mi voie să-ţi spun totuşi că răspunsurile la asemenea întrebări în mod obişnuit trebuie condiţionate. Chiar dacă ne-am declarat hotărâţi, notaţi că întrebarea pusă într-un fel atât de ciudat…

— Cum adică, într-un fel ciudat?

— Pentru că asemenea întrebări nu se pot pune astfel.

— Mă rog, învăţaţi-mă, cum anume? De altfel, eram convins că dumneata vei fi primul care te vei simţi jignit.

— Ne-ai smuls aici răspunsul că suntem gata pentru o acţiune imediată, dar cu ce drept ai procedat astfel? Ce împuterniciri ai ca să pui asemenea întrebări?

— Păi, n-aveai decât să pui în prealabil această întrebare! De ce ai răspuns? Ţi-ai dat consimţământul şi acum baţi în retragere.

— Credinţa mea este că francheţea uşuratică a întrebării dumitale principale îndrituieşte presupunerea că dumneata nu dispui de nici un fel de împuterniciri sau drepturi, ci ai procedat din proprie iniţiativă şi dintr-o simplă curiozitate personală.

— Dar despre ce este vorba, despre ce? strigă Verhovenski, cuprins parcă de nelinişte.

— Eu cred că adeziunile, oricare ar fi ele, trebuie date între patru ochi, şi nu într-o adunare întreagă de douăzeci de oameni necunoscuţi! trânti şchiopul. Îşi descărcase năduful, dar era prea enervat. Verhovenski se întoarse repede către adunare, cu un aer de îngrijorare bine simulat.

— Domnilor, consider de datoria mea să declar în faţa tuturor că toate acestea sunt nişte prostii şi că discuţia noastră a depăşit orice limită. N-am luat încă adeziunea nimănui, şi nimeni nu are dreptul să afirme că eu adun adeziuni, ci pur şi simplu am discutat problema opiniilor. Nu-i aşa? Într-un fel sau altul, totuşi îmi provoci o mare îngrijorare, i se adresă el din nou şchiopului, nici prin gând nu mi-a trecut că aici, unde discutăm nişte chestiuni aproape cu totul inofensive, ar fi fost cazul să vorbim între patru ochi. Vă temeţi cumva de denunţ? E cu putinţă ca între noi să se afle vreun denunţător?

Se iscă o mare larmă; toată lumea începu să vorbească deodată.

— Domnilor, dacă ar fi aşa, continuă Verhovenski, cel mai compromis aş fi eu şi de aceea propun să mi se răspundă la o singură întrebare, bineînţeles dacă doriţi. Aveţi toată libertatea.

— Ce întrebare? Ce întrebare? strigară cu toţii.

— O întrebare care va limpezi totul: este cazul să mai rămânem aici cu toţii laolaltă sau ar fi mai bine să ne luăm în tăcere căciulile şi să ne împrăştiem care încotro.

— Să auzim întrebarea! Întrebarea!

— Dacă fiecare dintre noi ar avea cunoştinţă despre punerea la cale a unui omor de natură politică, s-ar duce el să denunţe, prevăzând toate consecinţele, sau ar rămâne acasă aşteptând desfăşurarea evenimentelor? Aici opiniile pot fi împărţite. Răspunsul la întrebarea aceasta ne va lămuri dacă trebuie să ne despărţim sau să rămânem împreună şi de aici încolo şi nu numai pentru o adunare de o singură seară. Dă-mi voie să te întreb pe dumneata primul, se întoarse el către dascălul şchiop.

— De ce să fiu eu primul?

— Pentru că dumneata ai fost acela care ai început. Fă bine şi nu te eschiva, nu-ţi va fi de folos nici un fel de subterfugiu. Deşi, voia dumitale, eşti liber să procedezi cum vrei.

— Scuză-mă, dar o asemenea întrebare este chiar jignitoare.

— Nu s-ar putea să fii mai precis?

— N-am fost niciodată un agent al poliţiei secrete, se schimonosi celălalt şi mai mult.

— Fă bine şi răspunde precis, nu zăbovi.

Şchiopul se înfuriase într-atâta, încât încetă să mai răspundă. Cu pâlpâiri de răutate în ochi, se uita ţintă la călăul său pe deasupra ochelarilor.

— Da sau nu? Ai denunţa sau n-ai denunţa? strigă Verhovenski.

— Bineînţeles că nu voi denunţa! strigă şi mai tare şchiopul.

— Şi nimeni nu va denunţa, bineînţeles că nu va denunţa, se auziră mai multe glasuri.

— Dă-mi voie să mă adresez acum dumitale, domnule maior: ai denunţa sau nu ai denunţa? continuă Verhovenski. Şi, te rog, notează, în mod intenţionat mă adresez acum dumitale.

— Nu voi denunţa.

— Dar dacă ai şti că cineva vrea să omoare şi să-l jefuiască pe un altul, pe un simplu muritor, în cazul acesta ai denunţa, ai aduce la cunoştinţă?

— Desigur, e doar un caz civil, iar aici e vorba de un denunţ politic. N-am fost niciodată un agent al poliţiei secrete.

— Şi nimeni de aici dintre noi n-a fost, se auziră iar glasuri. O întrebare de prisos. Cu toţii avem acelaşi răspuns. Nu există denunţători printre noi!

— De ce se ridică acest domn? strigă studenta.

— E Şatov. De ce te-ai sculat, Şatov? strigă m-me Virghinskaia.

Şatov într-adevăr se sculase de pe scaunul său cu căciula în mână şi se uită la Verhovenski. Părea că vrea să-i spună ceva, dar ezită. Faţa îi era palidă, dar se stăpâni, nu pronunţă nici un cuvânt şi porni tăcut spre ieşire.

— Şatov, dar ceea ce faci este în defavoarea ta! strigă enigmatic în urma lui Verhovenski.

— În schimb va fi în avantajul tău, spion şi mizerabil ce eşti! îi strigă din prag Şatov şi părăsi încăperea.

Izbucniră iar strigăte şi exclamaţii.

— Poftim proba! strigă un glas.

— A fost de folos! strigă altul.

— Numai să nu fi fost prea tardivă? observă un al treilea.

— Cine l-a invitat? Cine l-a primit? Cine e acest Şatov? Va denunţa sau nu va denunţa? se precipitară întrebările.

— Dacă era un denunţător, s-ar fi prefăcut, dar văd că a scuipat şi a plecat, zise careva.

— Uite că pleacă şi Stavroghin, nici Stavroghin n-a răspuns la întrebare, strigă studenta.

Stavroghin într-adevăr se ridicase în picioare şi, o dată cu el, în celălalt capăt al mesei, se ridică şi Kirillov.

— Dă-mi voie, domnule Stavroghin, i se adresă tăios stăpâna casei, noi toţi aici am răspuns la întrebare, pe când dumneata vrei să pleci fără să te pronunţi?

— Nu găsesc pentru mine necesar să răspund la întrebarea ce vă interesează pe dumneavoastră, murmură Stavroghin.

— Dar noi ne compromitem, iar dumneata nu, se auziră câteva strigăte.

— Ce mă priveşte pe mine faptul că voi vă compromiteţi? râse Stavroghin, dar ochii îi scânteiară.

— Cum ce te priveşte? Cum ce te priveşte? se auziră exclamaţii. Mulţi săriră de pe scaune.

— Daţi-mi voie, domnilor, daţi-mi voie, strigă şchiopul, dar nici domnul Verhovenski n-a răspuns la întrebare, ci numai a pus-o.

Observaţia avu un efect uluitor. Toată lumea schimbă priviri. Stavroghin îi râse drept în faţă dascălului şchiop şi plecă. Kirillov îl urmă imediat. Verhovenski se repezi după ei în vestibul.

— Ce mi-aţi făcut? bâigui el, prinzându-l pe Stavroghin de mână şi strângându-i-o cu toată puterea. Acesta îşi smulse în tăcere mâna.

— Duceţi-vă direct la Kirillov. Vin şi eu… Am absolută nevoie, absolută nevoie!

— Eu însă nu simt nici o nevoie să merg, refuză sec Stavroghin.

— Stavroghin va veni, curmă Kirillov. Stavroghin, e necesar să vii şi dumneata. Îţi voi demonstra acolo.

Capitolul al optulea.

Ţareviciul Ivan.

I

Cei doi plecară. Piotr Stepanovici se repezi să se întoarcă la „şedinţă”, ca să restabilească

ordinea, dar, socotind probabil că nu merită osteneala, renunţă lăsând totul baltă şi peste două minute era în stradă, zorindu-se în urma celor plecaţi. În timp ce alerga, îşi aduse aminte de ulicioara prin care putea ajunge mai repede la casa lui Filippov; afundându-se pe alocuri în noroi până la genunchi, el se repezi pe această ulicioară şi într-adevăr ajunse chiar în clipa când Stavroghin şi Kirillov intrau pe poartă.

— Ai şi sosit? zise Kirillov. Foarte bine. Intră.

— Parcă spuneai că stai singur! zise Stavroghin, văzând în vestibul samovarul în clocot.

— Vei vedea îndată cu cine stau, murmură Kirillov, intraţi.

Imediat ce intrară, Verhovenski scoase din buzunar scrisoarea anonimă luată în ziua aceea de la Lembke şi o depuse în faţa lui Stavroghin. Toţi trei se aşezară. Stavroghin citi în tăcere scrisoarea.

— Ei? făcu el.

— Mizerabilul va proceda întocmai aşa cum a scris acolo, explică Verhovenski. Fiindcă el depinde de dumneata, învaţă-mă cum să procedez. Te asigur că e în stare chiar mâine să se ducă la Lembke.

— N-are decât.

— Cum aşa? Putem să-l împiedicăm.

— Greşeşti, el nu depinde de mine. De altfel, îmi este absolut egal; pe mine nu mă ameninţă, ci te ameninţă pe dumneata.

— Şi pe dumneata.

— Nu cred.

— Dar nu-ţi dai seama că ceilalţi ar putea să nu te cruţe? Ascultă, Stavroghin, ce rost are să ne jucăm cu cuvintele? Îţi pare rău cumva de bani?

— Crezi că are nevoie de bani?

— Neapărat, vreo două mii sau minimum o mie cinci sute. Dă-mi mâine sau chiar astăzi şi mâine seară îl expediez la Petersburg, ceea ce, de fapt, şi urmăreşte. Dacă vrei, o ia şi pe Maria Timofeevna, notează acest lucru.

Părea cu totul derutat, vorbea fără nici un pic de prudenţă. Lăsa să-i scape cuvinte nechibzuite. Stavroghin îl privi surprins.

— Nu văd nici o nevoie s-o expediez pe Maria Timofeevna.

— Poate că nici nu vrei? zâmbi ironic Piotr Stepanovici.

— Poate că nici nu vreau.

— Mă rog, dai sau nu bani? strigă el la Stavroghin cu o nerăbdare mânioasă şi pe un ton ce părea că nu mai admite nici o discuţie. Acesta îl măsură de sus până jos cu o privire gravă.

— Nu dau nici un ban.

— Bagă de seamă, Stavroghin! Probabil că ai aflat ceva sau ţi-ai luat toate măsurile.

Glumeşti?

Faţa i se schimonosi, colţurile buzelor tresăriră şi deodată el izbucni într-un râs fără nici o noimă, cu totul nelalocul lui.

— Dumneata ai primit nişte bani de la tatăl dumitale pentru moşie, observă calm Nikolai Vsevolodovici. Mama ţi-a dat şase sau opt mii pentru Stepan Trofimovici. N-ai decât să plăteşti o mie cinci sute din aceşti bani. Nu mai am nici un chef să plătesc pentru alţii, şi aşa am dat destui bani, mă cam sâcâie asta… surâse el de propriile sale cuvinte.

— Văd că nu eşti dispus să glumeşti…

Stavroghin se sculă de pe scaun, în aceeaşi clipă sări şi Verhovenski şi maşinal se postă cu spatele la uşă, barând parcă ieşirea. Nikolai Vsevolodovici schiţă un gest să-l înlăture şi să iasă, dar se opri brusc.

— Nu ţi-l cedez pe Şatov, zise el.

Piotr Stepanovici tresări. Amândoi se priviră ţintă în ochi.

— Ţi-am spus mai deunăzi: de ce ai nevoie de sângele lui Şatov? scânteie din ochi Stavroghin. Vrei cu acest lipici să-ţi închegi grupuleţele. Ai reuşit cu dibăcie să-l alungi adineauri pe Şatov: ştiai prea bine că el n-ar fi spus: „Nu voi denunţa”, iar ca să mintă în faţa dumitale, ar fi considerat acest lucru drept o josnicie. Dar de mine, ce nevoie ai avut acum de mine? Te-ai legat de mine încă din străinătate. Ceea ce mi-ai explicat până acum este o pură aiureală. Şi acum încerci să mă faci ca, dându-i lui Lebeadkin o mie cinci sute de ruble, să-i ofer lui Fedka ocazia să-l înjunghie. Ştiu că ţi-a intrat în cap că aş vrea să fie înjunghiată şi nevastă-mea. Legându-mă printr-o asemenea crimă, dumneata speri, desigur, să capeţi asupra mea un ascendent absolut, aşa este? Ce nevoie ai de această putere? Ce nevoie ai de mine? Uită-te o dată pentru totdeauna cu ochii bine deschişi la mine: pot fi eu omul care-ţi trebuie dumitale? Şi pe urmă lasă-mă în pace.

— Fedka a venit la dumneata? întrebă sufocându-se Verhovenski.

— Da, a fost la mine; a şi fixat preţul; e acelaşi, o mie cinci sute… Dacă vrei, îţi va confirma el însuşi, iată-l… întinse Stavroghin mâna.

Piotr Stepanovici se întoarse fulgerător. În prag, din întuneric, se ivi o siluetă; era Fedka, îmbrăcat în cojoc, dar fără căciulă, ca la el acasă. Stătea şi surâdea, rânjindu-şi şiragul de dinţi albi. Ochii săi negri cu sclipiri gălbui scormoneau prudent prin cameră, observându-i pe domni. Ceva scăpa înţelegerii lui; probabil că-l adusese chiar Kirillov şi de aceea privirea lui întrebătoare se întoarse către acesta; se opri în prag şi nu făcu nici un pas ca să intre în cameră.

— L-aţi ţinut ascuns aici probabil ca să audă târguiala noastră sau chiar să vadă şi banii în mâinile noastre, nu-i aşa? întrebă Stavroghin şi, fără să mai aştepte un răspuns, ieşi din casă. Verhovenski îl ajunse la poartă, aproape înnebunit.

— Stai! Nici un pas mai departe! strigă el, prinzându-l de cot. Stavroghin îşi smuci braţul, dar nu reuşi să se desprindă. Îl cuprinse o furie turbată: prinzându-l pe Verhovenski de păr cu mâna stângă, îl izbi din toată puterea de pământ şi ieşi pe poartă. Dar nu făcu nici treizeci de metri, când acesta îl ajunse iar din urmă.

— Să ne împăcăm, să ne împăcăm, îi şopti el febril, sufocat.

Nikolai Vsevolodovici ridică din umeri, dar nu se opri şi nici nu se întoarse.

— Ascultă, chiar mâine o să ţi-o aduc pe Lizaveta Nikolaevna, vrei? Nu? De ce nu răspunzi? Spune ce vrei şi fac orice. Ascultă: ţi-l cedez pe Şatov, vrei?

— Vasăzică, tot este adevărat că aţi hotărât să-l suprimaţi? strigă Nikolai Vsevolodovici.

— Dar ce nevoie ai de Şatov? Ce nevoie? continuă Verhovenski în şoaptă gâfâită, ca un apucat, precipitându-se şi mereu ieşindu-i în faţă şi prinzându-l pe Stavroghin de cot, probabil fără să-şi dea seama. Ascultă: ţi-l cedez, să ne împăcăm. Contul dumitale e mare, dar… să ne împăcăm!

Stavroghin îl privi în cele din urmă şi rămase uimit. Avea cu totul altă privire; auzea cu totul altă voce decât acea obişnuită sau cu care vorbise chiar adineauri la Kirillov; văzu aproape cu totul alt chip. Intonaţia vocii era schimbată; Verhovenski se ruga, implora; avea înfăţişarea unui om încă nedezmeticit, căruia i se ia ori i se luase lucrul cel mai preţios.

— Dar ce e cu dumneata? strigă Stavroghin.

Acesta nu răspunse, ci continua să alerge după el şi să-l privească cu aceiaşi ochi imploratori, dar totodată şi neînduplecaţi.

— Să ne împăcăm! şopti el încă o dată. Ascultă, am în carâmbul cizmei, ca şi Fedka, un cuţit, dar vreau să mă împac cu dumneata.

— Dar spune-mi odată, ce nevoie ai de mine, dracu' să te ia! strigă mânios şi uimit la culme Stavroghin. E vreo taină la mijloc? Ce sunt eu, un talisman pentru dumneata?

— Ascultă, vom provoca un haos, răsturnând totul pe dos, murmură Piotr Stepanovici pripindu-se, ca într-un delir aproape. Nu-ţi vine să crezi că vom provoca un haos? Un asemenea haos, încât totul se va răsturna din temelii. Karmazinov are dreptate că ei n-au de ce să se agaţe. Karmazinov este foarte deştept. Încă vreo zece grupuri ca cel de aici să am în toată Rusia şi voi fi de negăsit.

— Imbecili ca toţi aceştia, îi scăpă fără să vrea lui Stavroghin.

— O, te rog, fii mai prost, Stavroghin, fii mai prost! Ştii, nici nu eşti chiar atât de deştept, ca să râvneşti la aşa ceva: dumitale îţi este frică, dumneata nu crezi, te sperie proporţiile. Şi de ce, adică, ei sunt imbecili? Nu sunt chiar aşa de imbecili; nimeni astăzi nu poate spune că e deştept prin el însuşi. Astăzi rareori găseşti inteligenţe originale. Virghinski este omul cel mai pur, mai pur decât noi de zece ori; dar să-l lăsăm pe el. Liputin e o canalie, dar îi cunosc punctul vulnerabil. Nu există canalie care să nu aibă un punct vulnerabil. Singur Leamşin nu are asemenea punct, în schimb îl am la mână. Câteva asemenea grupuri încă şi voi avea peste tot acte de identitate şi bani, e ceva, nu-i aşa? Dar nu numai atât. Voi avea şi gazde tăinuite, şi atunci n-au decât să mă urmărească. Un grup va cădea, la altul se vor împotmoli. Vom provoca un haos… Se poate să nu crezi că e de-ajuns să fim numai noi doi?

— Ia-l pe Şigaliov; pe mine lasă-mă în pace…

— Şigaliov e un om genial! Ştii că e un geniu de felul lui Fourier; dar mai îndrăzneţ decât Fourier, dar mai puternic decât Fourier, mă voi ocupa de el. A născocit „egalitatea"!

„Are febră şi aiurează; s-a întâmplat cu el ceva extraordinar”, îl privi încă o dată Stavroghin. Amândoi mergeau fără oprire.

— Totul la el e bine pus la punct în caietul acela, continuă Verhovenski, instaurează în primul rând spionajul. Fiecare membru al societăţii îl supraveghează pe celălalt şi este obligat să denunţe. Fiecare aparţine tuturor, şi toţi fiecăruia în parte. Toţi sunt sclavi şi egali în sclavie. În cazuri extreme calomnia şi omorul, esenţialul însă este egalitatea. Mai întâi şi întâi scade nivelul culturii, ştiinţelor, talentelor. Un nivel înalt al ştiinţelor şi talentelor este accesibil numai unor capacităţi superioare, dar nu e nevoie de capacităţi superioare! Capacităţile superioare totdeauna acaparează puterea şi devin despoţi. Capacităţile superioare nu pot să nu fie despotice şi întotdeauna au adus mai multă pervertire decât folos; ele trebuie eliminate sau executate. Lui Cicero i se taie limba, unui Copernic i se scot ochii, un Shakespeare este omorât cu pietre, iată ce este şigaliovismul! Sclavii trebuie să fie egali; fără despotism n-a existat încă nici libertate, nici egalitate, dar în turmă trebuie să domnească egalitatea. Şi iată deci şigaliovismul! Ha, ha, ha, ţi se pare ciudat? Sunt pentru şigaliovism!

Stavroghin căuta să grăbească pasul şi să ajungă cât mai repede acasă. „Dacă omul acesta e beat, unde a apucat totuşi să se îmbete? gândea el. Coniacul băut?”

— Ascultă, Stavroghin: a nivela munţii e o idee excelentă, deloc ridicolă. Eu sunt pentru Şigaliov! Nu e nevoie de instrucţie, cultură; destul cu ştiinţa! Şi fără ştiinţă va fi material suficient pentru o mie de ani, însă trebuie orânduită supunerea. Un singur lucru lipseşte în lume: ascultarea. Setea de instrucţie este deja o sete aristocratică. Cum apare familia sau dragostea, apare îndată şi dorinţa de proprietate. Vom ucide această dorinţă: vom slobozi beţia, intriga, denunţul; vom dezlănţui un dezmăţ inimaginabil; orice geniu îl vom înăbuşi încă în faşă, vom reduce totul la un singur numitor, egalitate deplină. „Am învăţat o meserie şi suntem oameni cinstiţi, n-avem nevoie de nimic altceva”, iată răspunsul recent al muncitorilor englezi. Este necesar numai necesarul, iată deviza globului terestru de acum încolo. Dar va fi nevoie şi de convulsii: de asta vom avea grijă noi, guvernanţii. Sclavii trebuie să aibă guvernanţi. Ascultare deplină, depersonalizare deplină, dar o dată la treizeci de ani Şigaliov dezlănţuie şi o convulsie, şi lumea începe brusc să se devoreze reciproc, până la o anumită limită, şi numai pentru a evita plictiseala. Plictiseala este un sentiment aristocratic; şigaliovismul nu admite dorinţe. Dorinţa şi suferinţa sunt pentru noi, iar pentru sclavi şigaliovismul.

— Pe dumneata personal te excluzi? lăsă Stavroghin să-i scape iar.

— Şi pe dumneata. Ştii, mă bătea gândul să predau lumea papei. Lasă-l să iasă pe jos şi desculţ şi să se arate mulţimii: „Iată, adică, în ce hal m-au adus!” şi toată omenirea îl va urma, inclusiv oştirea. Papa e sus, noi în jurul său, iar dedesubt şigaliovismul. E nevoie numai ca între papă şi Internaţionale să intervină o înţelegere; şi aşa va fi. Moşneguţul va consimţi imediat. De altfel, nici nu ar avea altă ieşire, ţine minte ce-ţi spun, ha, ha, ha, ţi se pare stupid? Spune, e stupid sau nu?

— Destul, murmură Stavroghin cu dispreţ.

— Destul! Ascultă, am renunţat la papă! Ducă-se dracului şigaliovismul! Ducă-se dracului papa! Ne trebuie ceva de actualitate acută şi nu şigaliovismul, pentru că acest şigaliovism este o lucrare fină de giuvaiergiu. E un ideal, o chestiune de viitor. Şigaliov e

giuvaiergiu şi este prost ca orice filantrop. Avem nevoie de muncă brută, iar Şigaliov dispreţuieşte munca brută: papa va trona în Apus, iar la noi, la noi vei fi dumneata!

— Eşti beat, lasă-mă în pace! murmură Stavroghin şi grăbi pasul.

— Stavroghin, eşti superb! strigă Piotr Stepanovici aproape în extaz. Nici nu ştii ce superb eşti! Şi ceea ce este mai preţios la dumneata e că uneori nici nu-ţi dai seama de asta. O, te-am studiat bine! De multe ori te observ discret, de undeva dintr-un colţ! Ai în dumneata chiar şi un fel de candoare şi naivitate, ştii asta? Încă mai ai, mai ai! Probabil că suferi, suferi sincer, din cauza acestei candori. Admir frumuseţea. Sunt nihilist, dar admir frumuseţea. Eu nu iubesc numai idolii, eu însă iubesc idolul! Dumneata eşti idolul meu! Dumneata nu jigneşti pe nimeni, şi toată lumea te urăşte: dumneata tratezi pe toată lumea egal şi toţi se tem de dumneata, e foarte bine că este aşa. Nimeni nu va veni la dumneata să te bată pe umăr. Eşti un aristocrat teribil. Când un aristocrat vine în democraţie este fascinant! Pe dumneata nu te costă nimic să-ţi jertfeşti viaţa, s-o jertfeşti şi pe a altuia. Eşti exact aşa cum îmi trebuie. Am nevoie de unul exact ca dumneata. Nu cunosc altul ca dumneata. Dumneata eşti conducătorul, eşti soarele, iar eu sunt viermele dumitale…

Pe neaşteptate, Verhovenski îi sărută mâna. Pe spinarea lui Stavroghin trecură fiori reci şi îşi smulse speriat mâna. Se opriră.

— Eşti nebun! şopti Stavroghin.

— Se poate, se poate, oi fi aiurând, reluă el febril, dar eu sunt acela care am dibuit cum trebuie făcut primul pas. Niciodată Şigaliov nu va fi în stare să conceapă primul pas. Există mulţi ca Şigaliov! Dar unul singur, un singur om numai în toată Rusia a născocit primul pas şi ştie cum să-l facă. Acest om sunt eu. De ce te uiţi aşa la mine? Am nevoie de dumneata, fără dumneata sunt zero. Fără dumneata sunt o gânganie, o idee în retortă, un Columb fără America.

Nemişcat, Stavroghin stătea şi-l privea în ochii demenţi.

— Ascultă, mai întâi vom provoca tulburările, vorbea gâfâind Verhovenski, apucându-l mereu de mâneca stângă. Ţi-am mai spus: vom pătrunde în sânul poporului. Ştii că de pe acum suntem foarte tari? Lucrează pentru noi nu numai aceia care asasinează, incendiază şi trag împuşcături clasice sau muşcă. Aceştia sunt de fapt o piedică. Fără disciplină nu concep nimic. Sunt un escroc, nu un socialist, ha, ha! Ascultă, i-am numărat pe toţi: dascălul care-şi bate joc împreună cu copiii de Dumnezeul lor şi de leagănul lor este deja al nostru. Avocatul care-l apără pe un ucigaş cult pe motivul că este mai evoluat decât victimele sale şi care, pentru a-şi face rost de bani, n-ar fi putut să nu ucidă este deja al nostru. Şcolarii care-l omoară pe un mujic ca să încerce o senzaţie tare sunt ai noştri. Juraţii care îi achită pe criminali sunt toţi ai noştri. Procurorul care tremură în instanţă de teamă să nu pară prea puţin liberal e al nostru, e al nostru. Administratorii, funcţionarii administrativi, literaţii, o, avem mulţi, foarte mulţi, sunt ai noştri fără să-şi dea seama de asta! Pe de altă parte, supunerea şcolarilor şi a prostănacilor a ajuns la extrema limită; dascălii au vezica biliară umflată şi fac fiere; pretutindeni vanitatea a atins proporţii neînchipuite, lăcomia a devenit fără margini, ca de fiară… Ştii dumneata cât vom câştiga numai cu ajutorul ideilor gata confecţionate? Când plecam din ţară, bântuia teza lui Littré, potrivit căreia crima este un act de demenţă; mă întorc, şi crima deja nu mai este o nebunie, ci un act de bun-simţ, aproape o datorie, în cel mai rău caz un protest nobil.

„Cum să nu omoare un ucigaş cult dacă are nevoie de bani?!” Dar toate astea nu sunt decât floare la ureche. Dumnezeul rus a şi dat înapoi în faţa „basamacului”. Poporul o ţine într-o beţie necontenită, mamele sunt bete, copiii sunt beţi, bisericile goale, iar în instanţele judecătoreşti: „Două sute de lovituri cu nuiaua sau la cărat hârdăul”. O, lăsaţi numai să crească generaţia! Regret însă că nu mai pot să aştept, altfel i-am avea pe toţi şi mai beţi! Ce păcat că n-avem proletari! Dar îi vom avea, îi vom avea, într-acolo mergem…

— Şi mai păcat e că ne-am prostit de-a binelea, murmură Stavroghin şi-şi continuă drumul.

— Ascultă, am văzut cu ochii mei un copil de şase ani care îşi târa mama beată acasă, iar ea îl împroşca cu vorbe scârboase. Crezi că mă bucur de toate astea? Când vor nimeri în mâinile noastre, poate că îi vom lecui… iar de va fi nevoie, îi vom izgoni în deşerturi pentru patruzeci de ani… Una sau două generaţii de desfrânare însă sunt acum necesare; e nevoie de un desfrâu nemaiauzit de ticălos, când omul se transformă într-o scârnăvie dezgustătoare, laşă, egoistă şi ferice, iată ce ne trebuie! Mai adăugăm şi puţin „sângişor proaspăt”, ca să se mai aclimatizeze. De ce râzi? Nu mă contrazic deloc. Îi contrazic numai pe filantropi şi şigaliovismul. Sunt escroc şi nu socialist! Ha, ha, ha! păcat că nu prea avem timp de aşteptat. I-am promis lui Karmazinov că încep în luna mai şi isprăvesc în octombrie. Rapid, nu-i aşa, ha, ha! Ascultă ce-ţi spun, Stavroghin: s-a mai văzut până în prezent că cinismul nu este în firea poporului rus, deşi înjură cu vorbe scârnave. Ştii că sclavul iobag se respecta mai mult decât se respectă Karmazinov? Era bătut şi schingiuit, dar şi-a apărat, şi-a păstrat zeii, pe când Karmazinov nu şi i-a apărat.

— Ei bine, Verhovenski, te ascult pentru prima dată şi trebuie să-ţi spun că te ascult cu mirare, zise Nikolai Vsevolodovici, aşadar, dumneata într-adevăr nu eşti socialist, ci un fel de ambiţios… politic?

— Zi escroc! Escroc. Te îngrijorează că sunt astfel? Doar nu degeaba ţi-am sărutat mâna. Dar e nevoie ca şi poporul să creadă ce ştim noi, ce vrem, şi că ceilalţi numai „învârtesc bâta deasupra capului şi dau în ai lor”. Aoleu, dacă am avea timp! Nenorocirea e că n-avem timp. Vom proclama distrugerea… De ce, de ce totuşi această idee este atât de fascinantă! E nevoie totuşi să ne mai dezmorţim oscioarele. Vom da naştere la incendii… vom lansa legende… În treaba asta orice „grup” răpănos ne va fi util. Chiar în aceste grupuri voi găsi asemenea amatori, încât se vor oferi pentru orice împuşcătură, ba ne vor fi recunoscători pentru onoarea ce li se face. Şi astfel va începe haosul! Să-i dai vânt numai, se va porni un iureş pe care lumea nu l-a cunoscut nicicând… Se va înceţoşa Rusia, va boci pământul după vechile zeităţi… Ei bine, abia atunci noi vom face să apară… cine?

— Cine?

— Ivan Ţarevici.

— Cine-i?

— Ţareviciul Ivan, dumneata, dumneata!

Stavroghin reflectă un minut.

— Un impostor? întrebă el brusc, privindu-l cu profundă mirare pe acest exaltat. Iată, în sfârşit, planul dumitale, vasăzică.

— Vom spune că el „se ascunde”, zise Verhovenski încet, într-o şoaptă aproape drăgăstoasă, încât părea că este într-adevăr beat. Ştii ce efect pot produce aceste cuvinte: „El se ascunde”. Dar se va înfăţişa, se va înfăţişa. Vom lansa o legendă mai grozavă decât cea a scapeţilor. El există, dar nimeni nu l-a văzut. O, ce legendă se poate porni! Şi principalul, vine o forţă nouă. Când tocmai de aşa ceva este nevoie. După aşa ceva tânjeşte toată lumea. Ce găseşte în socialism: distruge forţele vechi, dar forţe noi nu aduce. Pe când aici e o forţă, şi încă ce forţă nemaipomenită! N-avem nevoie decât de o pârghie, pentru o singură dată, ca să ridicăm pământul. Totul se va ridica.

— Aşadar, contezi pe mine în mod serios? surâse cu răutate Stavroghin.

— De ce râzi, şi încă cu atâta răutate? Nu mă speria. Acum eu sunt ca un copil, ai putea să mă sperii de moarte cu un singur zâmbet ca acesta. Ascultă, nu te voi înfăţişa nimănui, nimănui… Aşa trebuie… El există, dar nimeni nu l-a văzut, se ascunde. Deşi s-ar putea să-l şi arătăm unuia singur dintr-o sută de mii, de pildă. Şi se va porni pe toată faţa pământului zvonul: „L-am văzut, l-am văzut”. Şi Ivan Filippovici, dumnezeul Savaot, a fost văzut cum s-a înălţat într-un car de foc în cer în faţa oamenilor, l-au văzut cu „propriii” lor ochi. Or, dumneata nu eşti un Ivan Filippovici. Dumneata eşti un Făt-Frumos, mândru ca un zeu, care nu vrea nimic pentru el, cu nimb de sacrificiu, „care se ascunde”. Principalul este să pornească legenda! Îi vei învinge. Arunci o singură privire şi ai învins. Poartă un adevăr nou şi „se ascunde”. Mai lansăm totodată şi două-trei judecăţi solomoniene. Avem doar grupurile, grupurile de câte cinci, nu e nevoie de ziare! Dacă din zece mii o singură cerere va fi satisfăcută, toţi vor veni cu cereri. În orice sat, orice ţăran va şti că există undeva o asemenea scorbură unde trebuie lăsate cererile. Şi se va porni un vuiet pe faţa pământului: „O lege nouă şi dreaptă vine”, şi se va tulbura marea; şi se va prăbuşi şandramaua; şi, uite, atunci ne vom gândi cum să înălţăm o zidire de piatră. Pentru prima oară! Ziditorii vom fi noi, numai noi, numai noi!

— Nebunie curată! murmură Stavroghin.

— De ce, de ce nu vrei? Ţi-e frică? Dar eu m-am agăţat de dumneata, tocmai pentru că nu ţi-e frică de nimic. Ţi se pare ceva total lipsit de înţelepciune? Păi, deocamdată nu sunt decât un Columb fără Americă; poate părea înţelept un Columb fără America?

Stavroghin tăcea. Între timp ajunseseră la el şi se opriră în faţa uşii de la intrare.

— Ascultă, se plecă Verhovenski la urechea lui, voi face totul şi fără bani; voi termina mâine cu Maria Timofeevna… fără bani, şi chiar mâine ţi-o voi aduce pe Liza. Vrei să ţi-o aduc pe Liza chiar mâine?

„O fi înnebunit cu adevărat?” surâse Stavroghin. Uşa se deschise.

— Stavroghin, e a noastră America? îl prinse de mână pentru ultima oară Verhovenski.

— La ce bun? murmură grav şi sever Nikolai Vsevolodovici.

— Îţi lipseşte dorinţa, am ştiut eu! strigă acesta cuprins de furie. Minţi, cuconaş păcătos, pervers şi fandosit ce eşti; nu te cred, ai o poftă de lup! … Nu-ţi dai seama ce încărcat este contul dumitale acum şi că nu mai pot renunţa la dumneata! Nu există pe suprafaţa pământului altul ca dumneata! Eu te-am plăsmuit încă în străinătate; te-am plăsmuit privindu-te. Dacă nu te-aş fi privit pe furiş din colţuri nu mi-ar fi venit în cap această idee! …

Stavroghin porni în sus pe scară fără a răspunde.

— Stavroghin, strigă în urma lui Verhovenski, îţi dau o zi… două… să zicem trei; mai mult de trei nu pot, şi aştept răspunsul dumitale!

Capitolul al nouălea.

O percheziţie la Stepan Trofimovici.

I

Între timp interveni la noi un eveniment care mă miră mult, iar pe Stepan Trofimovici pur şi simplu îl zgudui. Pe la orele opt de dimineaţă veni la mine în fugă Nastasia cu ştirea din partea lui cum că boierul a fost „percheziţionat”. La început n-am priceput aproape nimic: la urmă am înţeles totuşi că au venit nişte funcţionari, au „percheziţionat”, au ridicat nişte hârtii pe care un soldat le-a adunat într-o legătură mare şi „le-a dus cu roaba”. Ştirea era uluitoare. M-am dus imediat la Stepan Trofimovici.

L-am găsit într-o stare ciudată: indispus, foarte tulburat şi în acelaşi timp privind cu un aer triumfător. Pe masă, în mijlocul camerei, clocotea samovarul şi se vedea un pahar de ceai plin rămas neatins. Stepan Trofimovici se plimba absent în jurul mesei şi până-n toate colţurile, fără să-şi dea seama de mişcările sale. Purta obişnuita lui flanelă roşie, dar zărindu-mă se grăbi să-şi îmbrace vesta şi haina, ceea ce înainte n-o făcuse niciodată când vreunul din apropiaţii săi îl găsea în această flanelă. Imediat se repezi şi-mi prinse cu multă căldură mâna.

— Enfin un ami! (El respira din tot pieptul.) Cher, am trimis numai la dumneata şi nimeni nu ştie nimic. Voi da ordin Nastasiei să încuie uşile şi să nu lase pe nimeni să intre, cu excepţia dumnealor, bineînţeles… Vous comprenez?

Mă privi îngrijorat aşteptând parcă un răspuns. Bineînţeles, mă grăbii să-i pun întrebări şi, cu chiu, cu vai, din vorbirea lui confuză, cu nenumărate întreruperi şi inutile digresiuni, aflai că la ora şapte de dimineaţă a venit la el „pe neaşteptate” un funcţionar al cancelariei guberniale…

— Pardon, j’ai oublié son nom. Il n’est pas du pays, dar se pare că a fost adus de Lembke, quelque chose de bęte et d’allemand dans la physionomie. Il s’apelle Rosenthal.

— Nu cumva Blum?

— Blum. Exact aţa s-a recomandat. Vous le connaissez? Quelque chose d’hébété et de trčs content dans la figure, pourtant trčs sévčre, raide et sérieux. Un tip din poliţie, din cei subordonaţi, je m’y connais. Încă dormeam şi, închipuieşte-ţi, m-a rugat să-i dau voie „să arunce o privire” în cărţile şi manuscrisele mele, oui, je m’en souviens, il a employé ce mot. Nu m-a arestat, ci mi-a confiscat doar cărţile… Il se tenait ŕ distance ţi, când a început să-mi explice această vizită, avea aerul că eu… enfin il avait l’air de croire que je tomberai sur lui immédiatement et que je commencerai ŕ le battre comme plâtre. Tous ces gens du bas étage sont comme ça, când au de-a face cu un om cumsecade. Desigur am înţeles imediat totul. Voilŕ vingt ans que je m’y prépare. I-am deschis toate sertarele ţi i-am predat toate cheile; i-am înmânat personal totul. J’étais digne et calme. Dintre cărţi a reţinut ediţiile din străinătate ale lui Herzen, un exemplar legat din Clopotul, patru copii ale poemului meu, et enfin tout ça, apoi hârtiile şi scrisorile et quelques unes de mes

ébauches historiques, critiques et politiques. Toate acestea le-a luat cu el. Nastasia zice că soldatul le-a dus într-o roabă acoperindu-le cu un şorţ; oui, c'est cela, cu un şorţ.

Semăna a delir. Cine putea înţelege ceva din toate astea. L-am copleşit iar cu întrebări: Blum a venit singur sau cu altcineva? Trimis de cine? Cu ce drept? Cum de a îndrăznit? Cum şi-a explicat vizita?

— Il était seul, bien seul, deşi a mai fost cineva dans l'antichambre, oui, je m'en souviens, et puis… A mai fost şi încă cineva, mi se pare, iar în vestibul stătea paznicul. Trebuie s-o întreb pe Nastasia; ea ştie mai bine. J'étais surexcité, voyez-vous. Il parlait, il parlait… un tas de choses; de altfel, el a vorbit puţin, mai mult eu am vorbit… I-am povestit viaţa mea, bineînţeles, anume sub acest aspect numai… J'étais surexcité, mais digne, je vous l'assure. Mă tem totuşi că am izbucnit în plâns, mi se pare. Roaba au luat-o de la băcanul de alături.

— O, Doamne, cum a fost posibil aşa ceva! Dar fii te rog mai precis, Stepan Trofimovici, ceea ce povesteşti dumneata e ca un vis urât!

— Cher, eu însumi parcă visez… Savez-vous, il a prononcé le nom de Teleatnikov şi eu cred că tocmai acesta se ascundea în vestibul. Da, mi-am adus aminte, propunea un procuror, şi mi se pare pe Dmitri Mitrici… qui me doit encore quinze roubles de la panţarolă soit dit en passant. Enfin, je n'ai pas trop compris. Dar i-am dus de nas, şi-apoi ce-mi pasă mie de Dmitri Mitrici. Mi se pare că am stăruit prea mult rugându-l să nu transpire în public, prea mult m-am rugat, şi mă tem că m-am înjosit, comment croyez-vous? Enfin il a consenti. Da, mi-am adus aminte că el însuşi a zis că e mai bine să rămână totul secret, pentru că a venit numai „să arunce o privire”, et rien de plus, şi nimic mai mult, nimic… şi că dacă nu se va găsi nimic, nici nu va fi nimic. Încât am terminat totul en amis, je suis tout ŕ fait content.

— Dar, dă-mi voie, el ţi-a propus obişnuitele, în asemenea cazuri, garanţii procedurale, iar dumneata l-ai respins! strigai eu, cuprins de o indignare amicală.

— Lasă că e mai bine aşa, fără garanţii. Ce nevoie am de scandal? Să rămână până una-alta en amis… Ştii, dacă se află în oraşul acesta al nostru… mes ennemis… et puis ŕ quoi bon ce procureur, ce cochon de notre procureur, qui deux fois m'a manqué de politesse et qu'on a rossé ŕ plaisir l'autre année chez cette charmante et belle Natalia Pavlovna, quand il se cacha dans son boudoir. Et puis, mon ami, nu mă contrazice şi nu mă descuraja, te rog, pentru că nu există nimic mai insuportabil, când omul este nefericit, iar o sută de prieteni ţin să-i arate ce prostie a făcut. Ia loc totuşi şi bea un ceai, căci eu, mărturisesc, mă simt foarte obosit… N-ar fi mai bine să mă întind aici pe canapea şi să-mi pun o compresă cu oţet pe cap? Cum crezi?

— Neapărat, strigai eu, şi puţină gheaţă, eşti foarte tulburat. Eşti palid, îţi tremură mâinile. Culcă-te, odihneşte-te şi îmi povesteşti mai pe urmă. Rămân lângă dumneata şi aştept.

Nu se hotăra totuşi să se culce, dar stăruii şi îl convinsei. Nastasia aduse într-un castronaş oţet, înmuie în el un şervet şi i-l pusei pe frunte. Apoi Nastasia se urcă pe un scaun ca să aprindă candela în faţa icoanei. Am înregistrat acest lucru cu surprindere, pentru că înainte nu exista această candelă în cameră, şi acum deodată apăruse.

— Am dat dispoziţie adineauri, după ce au plecat ăia, murmură Stepan Trofimovici, cu o privire şireată, quand on a de ces choses-lŕ dans sa chambre et qu'on vient vous arręter, asta impune, de altfel sunt ţi ei datori să raporteze ce au văzut.

Terminând cu candela, Nastasia rămase nemişcată în uşă, cu palma dreaptă lipită de obraz şi privindu-l cu o faţă jalnică.

— Eloignez-la sub un pretext oarecare, îmi făcu el semn cu capul de pe canapea, nu pot suferi această milă rusească, et puis ça m'embęte.

Dar ea plecă singură. Observai că el tot se uită îngrijorat spre uşă, atent la ce se aude în vestibul.

— Il faut ętre pręt, voyez-vous, zise el cu înţeles privindu-mă, chaque moment… vin, te ridică, şi hait, dispare omul!

— Doamne, dar cine să vină? Cine să te ridice?

— Voyez-vous, mon cher, l-am întrebat de-a dreptul când pleca: ce se întâmplă acum cu mine?

— De ce n-ai întrebat şi unde te vor deporta? strigai eu plin de indignare.

— La asta mă gândeam, punând întrebarea, dar el a plecat fără să-mi răspundă. Voyez-vous: în ce priveşte lenjeria, hainele, îmbrăcămintea călduroasă mai ales, cum vor dispune ei, dacă spun să mă ridice aşa cum mă găsesc, sunt în stare să mă trimită şi într-o manta soldăţească. Am reuşit însă (coborî el vocea, uitându-se cu fereală spre uşa prin care ieşise Nastasia) să-mi strecor în tăietura buzunarului de la vestă treizeci şi cinci de ruble, uite aici, pipăie… Cred că nu-mi vor scoate şi vesta, iar ca să alung orice bănuială am lăsat în portofel şapte ruble, „adică tot ce am asupră-mi". Sunt acolo şi nişte bani mărunţi pe masă, încât nu se vor dumeri că mi-am ascuns banii şi vor crede că ăştia sunt toţi banii mei. Dumnezeu ştie unde voi fi nevoit să-mi petrec noaptea ce vine.

Lăsai capul în jos auzind această nebunie. Era evident, după felul relatat de el, că nu se proceda astfel nici la arestări, nici la percheziţie şi, desigur, el o încurcase rău. E drept că toate acestea se întâmplau înainte de a intra în vigoare noile legi de astăzi. Este exact şi faptul că i s-a propus (după cum spunea chiar el) o procedură mai legală, dar el i-a dus, refuzând… Bineînţeles înainte vreme, adică nu chiar aşa de demult, guvernatorul avea dreptul în cazuri extreme… Dar ce fel de caz excepţional era acesta? Iată ce nu puteam eu să înţeleg.

— Probabil că s-a primit vreo telegramă din Petersburg, zise deodată Stepan Trofimovici.

— O telegramă! În privinţa dumitale? Pentru scrierile lui Herzen şi pentru poemul dumitale, ai înnebunit, pentru asta să te aresteze?

Eram pur şi simplu furios. El schiţă o grimasă, vizibil şocat, cauza fiind nu apostrofarea mea, ci gândul că n-ar exista nici un motiv ca el să fie arestat.

— Cine e în măsură să ştie astăzi pentru ce un om poate fi arestat? murmură el enigmatic.

Un gând stupid, idiot, îmi trecu prin cap.

— Stepan Trofimovici, spune-mi ca unui bun prieten, strigai eu, ca unui adevărat prieten,

n-am să te trădez: faci parte din vreo societate secretă sau nu?

Ei bine, spre surprinderea mea, nici de asta el nu era absolut convins: făcea sau nu făcea parte dintr-o societate secretă.

— Păi, depinde cum o iei, voyez-vous…

— Cum adică… „depinde cum o iei”?

— Când aparţii cu tot sufletul cauzei progresului şi… cine poate garanta… crezi în acelaşi timp că nu aparţii, te pomeneşti că se constată, în cele din urmă, că aparţii totuşi unui ce, nu ştiu care.

— Cum este posibil aşa ceva, aici nu încape decât un da sau un nu!

— Cela date de Pétersbourg, când am vrut împreună cu dânsa să înfiinţăm o revistă. Aici e buba. Atunci am şters-o la timp şi am fost uitaţi, dar acum şi-au adus aminte. Cher, cher, parcă nu ştii cum e la noi! strigă el cu sfârşeală în glas. Te ridică, te urcă într-o chibitcă, şi marş în Siberia pentru toată viaţa, sau te face uitat într-o cazemată…

Şi cu aceste cuvinte el izbucni într-un plâns nestăpânit, vărsând şiroaie de lacrimi fierbinţi. Îşi acoperi ochii cu fularul lui roşu şi plânse în hohote cu zguduiri convulsive timp de vreo cinci minute. Simţii cum toată fiinţa mi se crispează. Omul acesta, care timp de douăzeci de ani a făcut pe profetul în faţa noastră, pe propovăduitorul, îndrumătorul, patriarhul, acest Kukolnic al nostru, a cărui figură plana deasupra noastră, a tuturor, într-o sferă superioară şi pe care îl veneram din tot sufletul, considerând prezenţa sa între noi drept o mare cinste, ei bine, omul acesta mi se înfăţişa deodată plângând, plângând în hohote, ca un băieţandru prins cu o poză care îşi aştepta pedeapsa cu nuiaua, pe care se ducea s-o ia dascălul. Mi se făcu tare milă de el. El credea în „chibitcă” tot atât de ferm ca în prezenţa mea în acel moment alături de dânsul şi o aştepta în dimineaţa aceea să apară în orice clipă, şi toate acestea pentru scrierile lui Herzen şi un poem al lui oarecare. Necunoaşterea aceasta completă, absolută, a realităţii cotidiene era înduioşătoare, dar şi dezgustătoare întru câtva.

În sfârşit, el încetă să mai plângă, se ridică de pe canapea şi-şi reluă plimbarea prin încăpere, continuând să discute cu mine, dar uitându-se mereu pe fereastră şi trăgând cu urechea spre vestibul. Convorbirea noastră continuă haotic. Toate asigurările mele şi încercările de a-l linişti fură zadarnice. Aproape că nici nu asculta şi totuşi simţea nevoia să fie consolat şi necontenit vorbea în aşa fel încât să provoace asemenea consolări. Îmi dădui seama că el n-ar putea rămâne acum nici o clipă fără prezenţa mea şi nu m-ar lăsa să plec în ruptul capului. De aceea rămăsei şi stăturăm astfel împreună peste două ore. În cursul discuţiei el îşi aduse aminte că Blum îi confiscase printre altele şi două manifeste.

— Ce fel de manifeste, mă alarmai eu prosteşte, nu cumva…

— Mi-au fost strecurate vreo zece bucăţi, răspunse el cu necaz (vorbea cu mine sau de sus şi iritat, sau umil şi plângăreţ); m-am descotorosit de opt dintre ele, aşa că Blum n-a luat decât două…

Şi deodată se înroşi de indignare.

— Vous me mettez avec ces gens-lŕ! Îţi închipui cumva că aş putea fi laolaltă cu aceşti nemernici, care strecoară tot felul de maculatură, cu fiul meu Piotr Stepanovici, avec ces

esprits forts de la lâcheté! O, doamne!

— Nu cumva te-au confundat cu altul… Deşi e absurd, imposibil! remarcai eu.

— Savez-vous, izbucni el deodată, simt uneori, que je ferai lŕ-bas quelque esclandre. O, nu pleca, nu mă lăsa singur! ma carričre est finie aujourd'hui, je le sens. Ţţâi, nu este exclus ca eu să mă reped şi să muşc acolo pe careva, ca acel sublocotenent…

El se uită la mine cu o privire stranie, speriată şi în acelaşi timp doritoare parcă să sperie. Îl sâcâia, desigur, un gând, enervându-se din ce în ce mai mult pe ceva şi cineva, pe măsură ce trecea timpul şi „chibitca" tot nu apărea; ba se pare că acest fapt îl înciuda. Deodată Nastasia, care ieşise nu se ştie pentru ce din bucătărie în vestibul, atinse şi răsturnă cuierul. Stepan Trofimovici se cutremură şi încremeni pe loc; când se lămuri însă ce se-ntâmplase, izbucni în ţipete isterice împotriva Nastasiei şi, bătând din picioare, o expedie îndărăt la bucătărie. Peste un minut îmi zise, privindu-mă cu disperare:

— Sunt pierdut! Cher, se aşeză el deodată lângă mine, privindu-mă jalnic ţintă în ochi, cher, eu nu mă tem de Siberia, îţi jur, o, je vous jure (îi dăduseră şi lacrimi în ochi), mă tem de altceva.

După expresia feţei lui am ghicit ce vrea să-mi comunice, în sfârşit, ceva foarte important, pe care deci se reţinuse până acum să mi-l împărtăşească.

— Mă tem de oprobriul public ce-mi va acoperi numele, îmi şopti el tainic.

— Ce fel de oprobriu? Dimpotrivă! Crede-mă, Stepan Trofimovici, că totul se va lămuri chiar astăzi în favoarea dumitale…

— Eşti convins că voi fi iertat?

— Ce înseamnă „iertat"! Ce vorbe sunt astea! Ce crimă ai făcut! Te asigur că n-ai săvârşit nimic ilegal!

— Qu'en savez-vous; toată viaţa mea a fost… cher… îşi vor aduce aminte de toate… iar dacă nu vor găsi nimic, cu atât mai rău pentru mine, adăugă el pe neaşteptate.

— Cum adică, cu atât mai rău?

— Mai rău.

— Nu înţeleg.

— Scumpul meu, scumpul meu prieten, nu mă sperie Siberia, nu mă sperie Arhanghelskul, nu mă sperie privaţiunea de drepturi, dacă e vorba să pier voi pieri, dar… mă tem de altceva (din nou şoaptă, aer speriat şi plin de mister).

— Ce anume te sperie?

— Că voi fi bătut cu varga, zise el uitându-se la mine zdrobit.

— Cine să te bată? Unde? Pentru ce? strigai eu alarmat la gândul că poate şi-a pierdut minţile.

— Unde? Acolo… unde se face asta.

— Dar unde se face asta?

— Nici nu ştii, dragul meu, îmi şopti el aproape de ureche, se desface sub dumneata brusc podeaua, te cufunzi până la piept… toată lumea ştie.

— Poveşti, strigai eu dumerindu-mă, poveşti vechi; şi chiar ai crezut în asemenea baliverne? Izbucnii în râs.

— Poveşti! Nu iese fum fără foc, poveştile astea n-au apărut aşa fără un temei; pentru cel supus la o asemenea execuţie n-ar fi nici un titlu de glorie sau de laudă. De zeci de mii de ori mi-am închipuit cum vine asta!

— Pe dumneata însă pentru ce să te bată? Doar n-ai făcut nimic!

— Cu atât mai rău, vor vedea că n-am făcut nimic şi mă vor bate.

— Şi eşti convins că în acest scop vei fi transportat la Petersburg!

— Dragul meu, ţi-am spus că nu-mi pare rău de nimic, ma carričre est finie. Din clipa aceea de la Skvoreţniki, când ea şi-a luat rămas-bun de la mine, n-are de ce să-mi pară rău de viaţă… Dar oprobriul, oprobriul, que dira-t-elle când va afla?

Mă privi sărmanul exasperat, înroşindu-se până în vârful urechilor. Mi-am plecat şi eu privirea.

— Dânsa nu va afla nimic, pentru că nimic nu se va întâmpla cu dumneata. Ca şi cum aş sta de vorbă cu dumneata pentru prima oară în viaţă, Stepan Trofimovici, într-atât m-ai uimit în dimineaţa asta.

— Dragul meu, dar nu este vorba de frică. Să zicem că mă vor ierta chiar, să zicem că mă vor aduce înapoi aici şi nu-mi vor face nimic, şi totuşi voi fi pierdut. Elle me soupçonnera toute sa vie… pe mine, pe mine, poetul, gânditorul, omul pe care l-a adorat timp de douăzeci de ani!

— Nici prin cap nu-i va trece.

— Îi va trece, şopti el profund convins. De câteva ori am discutat cu ea despre asta la Petersburg, în postul mare, înainte de a pleca, când ne temeam amândoi… Elle me soupçonnera toute sa vie… Şi cum s-o conving de contrariul? Imposibil! Şi cine mă va crede în orăşelul acesta, c'est envraisemblable… Et puis les femmes… Se va bucura teribil. Va fi foarte amărâtă, foarte, sincer, ca un prieten adevărat, dar în sinea ei se va bucura… Îi voi furniza o armă împotriva mea pentru toată viaţa. O, s-a dus viaţa mea! Douăzeci de ani în deplină fericire cu ea… poftim!

El îşi acoperi faţa cu palmele.

— Stepan Trofimovici, n-ar fi mai bine să-i comunici imediat Varvarei Petrovna cele întâmplate? propusei eu.

— Ferească sfântul! tresări el şi sări din loc. Pentru nimic în lume. Niciodată, după cele ce mi s-au spus la despărţire atunci, la Skvoreşniki, niciodată!

Ochii lui scânteiară.

Rămaserăm apoi tăcuţi mai bine de o oră, într-o aşteptare încordată, aşa i se năzărise. Se întinse apoi pe o canapea, chiar închise ochii şi rămase astfel fără a scoate nici un cuvânt vreo douăzeci de minute, încât îl crezusem adormit sau în neştire totală. Când deodată se

ridică fulgerător în capul oaselor, îşi smulse şervetul de pe cap, sări de pe canapea, se repezi spre oglindă, îşi legă cu mâinile tremurânde cravata şi, cu un glas tunător, o strigă pe Nastasia, poruncind să-i aducă paltonul, pălăria cea nouă şi bastonul.

— Nu mai pot răbda mai mult, zise el cu voce întretăiată, nu mai pot, nu mai pot! … Mă duc personal acolo.

— Unde? sării eu.

— La Lembke. Dragul meu, trebuie, sunt obligat. E de datoria mea. Sunt cetăţean şi om, nu o aşchie oarecare, am tot dreptul, îmi reclam drepturile… Timp de douăzeci de ani nu mi-am reclamat drepturile, o viaţă întreagă le-am ignorat în mod criminal… dar acum, le voi pretinde. El este dator să-mi spună totul. El a primit telegrama. Cum îşi permite să mă chinuiască astfel, să mă aresteze, să mă aresteze, să mă aresteze!

Strigă toate astea cu o voce stridentă, aproape schelălăită, şi bătând din picioare în podea.

— Te aprob, zisei eu intenţionat şi cât mai calm, deşi mi-era frică de ceea ce va urma, desigur e mult mai bine aşa, decât să stai şi să te chinuieşti, dar nu-ţi aprob starea de surescitare în care te afli; uite în ce hal eşti şi cum poţi să te duci în halul acesta acolo! Il faut ętre digne et calme avec Lembke. Într-adevăr, ai putea să te năpusteşti asupra cuiva acolo şi să-l muşti.

— Mă predau eu singur. Mă duc drept în gura leului…

— Merg şi eu cu dumneata.

— Nici nu m-am aşteptat la mai puţin din partea dumitale, şi îţi accept sacrificiul, sacrificiul unui prieten adevărat, dar numai până la intrare, numai până la intrare: dumneata nu trebuie, n-ai dreptul să te compromiţi de aici încolo, arătându-te în societatea mea. O, croyez moi, je serai calme! Mă simt în clipa aceasta ŕ la hauteur de tout ce qu’il y a de plus sacré…

— Poate că voi intra şi în casă împreună cu dumneata, îl întrerupsei eu. Ieri am fost înştiinţat din partea comitetului lor stupid, prin Vâsoţki, că cei de acolo contează pe mine şi mă invită să iau parte la festivitatea de mâine ca supraveghetor de ordine, sau cum i se mai spune… adică să fiu unul dintre cei şase tineri care sunt desemnaţi să supravegheze tăvile, să facă curte doamnelor, să indice oaspeţilor locurile şi să poarte o fundă din panglici albe şi roşii pe umărul stâng. Intenţionam să refuz, dar acum de ce n-aş intra în casă sub pretextul solicitării unor explicaţii din partea Iuliei Mihailovna personal… Şi astfel vom intra împreună.

El ascultă, dând din cap, dar avui impresia că nu înţelegea nimic. Stătea în prag.

— Cher, întinse el mâna spre colţul unde ardea candela, cher, niciodată n-am crezut în asta, dar… fie, fie! (Îşi făcu semnul crucii.) Allons!

„Aşa e mai bine, gândii eu, ieşind împreună cu dânsul în pridvor, pe drum luăm puţin aer proaspăt, ne vom potoli, ne întoarcem acasă şi ne culcăm apoi să ne odihnim…”

Dar socoteala mea nu se adeveri. Tocmai pe drum interveni ceva care îl zgudui şi mai mult pe Stepan Trofimovici, făcându-l să rămână şi mai hotărât în decizia sa… încât, mărturisesc, nici nu m-aş fi aşteptat din partea prietenului nostru la explozia de energie

impetuoasă de care dădu dovadă în dimineaţa aceea. Săracul, bunul meu prieten!

Capitolul al zecelea.

Flibustierii. O dimineaţă nefastă.

I

Întâmplarea ce ne aştepta pe drum era de asemenea dintre cele mai surprinzătoare. Dar să urmărim faptele petrecute în ordinea desfăşurării lor. Cu o oră înainte ca noi, Stepan Trofimovici şi cu mine, să ieşim în stradă, prin oraş trecea sub ochii curioşilor un grup numeros de vreo şaptezeci de oameni, sau şi mai mulţi poate, muncitorii de la fabrica Şpigulin. Păşeau în ordine, aproape într-o tăcere deplină, încolonaţi în rânduri regulate. Mai târziu s-a spus că aceşti şaptezeci de oameni erau reprezentanţi ai celor nouă sute de muncitori din fabrică delegaţi să meargă la guvernator şi, în lipsa proprietarilor, să-i solicite acestuia ocrotire împotriva abuzurilor administratorului fabricii, care închizând întreprinderea şi concediind muncitorii îi înşelase la socoteli, fapt asupra căruia nu există acum absolut nici un fel de îndoială. Unii până şi astăzi resping afirmaţia că aceştia reprezentau un grup de delegaţi aleşi, susţinând că şaptezeci de oameni ar fi fost un număr exagerat pentru o asemenea delegaţie şi că această mulţime era compusă din cei mai nedreptăţiţi, care porniseră să ceară în numele lor personal ocrotire, încât n-a fost de fapt nici pomeneală de acea „răzvrătire” generală în fabrică, despre care s-a vorbit şi s-a scris atâta mai târziu. Alţii susţineau cu spume la gură că aceşti şaptezeci de oameni nu erau simpli nemulţumiţi, ci adevăraţi răzvrătiţi politici, oameni dintre cei mai turbulenţi, care fuseseră aţâţaţi şi de nişte manifeste subversive. Într-un cuvânt, nici până astăzi nu se ştie precis dacă a existat realmente vreo influenţă sau vreo acţiune de instigare din afară. Părerea mea personală este că muncitorii n-au citit asemenea manifeste subversive, şi chiar dacă le-ar fi citit, n-ar fi înţeles nici un cuvânt, fie chiar şi pentru simplul fapt că autorii acestor foi, cu toată violenţa stilului, scriu foarte confuz. Întrucât însă muncitorii fabricii într-adevăr avuseseră de suferit şi erau nemulţumiţi, iar poliţia, căreia i se adresaseră, n-a vrut să le ia apărarea, n-a fost nimic mai firesc ca ei să ajungă la ideea că n-au altă ieşire decât să se adreseze în masă „generalului însuşi” şi dacă se poate chiar cu jalba în proţap, să se posteze în ordine în faţa intrării reşedinţei sale şi, în clipa când se va arăta căpetenia guberniei, să se arunce cu toţii în genunchi cerându-i ocrotirea sa providenţială. Cred că în cazul de faţă nu era nevoie nici de răscoală, nici chiar de delegaţi, întrucât calea aceasta este uzitată din vechime, este o cale de tradiţie istorică; poporul rus, din moşi-strămoşi, îndrăgise aceste apeluri directe către „însuşi generalul”, fie şi numai din plăcerea de a sta cu el de vorbă, independent de rezultatul în sine la care ar duce această discuţie.

De aceea sunt absolut convins că, deşi Piotr Stepanovici, Liputin, poate că şi altcineva, poate chiar şi Fedka, circulaseră în prealabil printre muncitori (întrucât în privinţa aceasta într-adevăr există indicii destul de serioase) şi stătuseră de vorbă cu unii dintre ei, în orice caz nu mai mult decât cu vreo doi-trei sau, hai să zicem, cu cinci oameni, doar ca o încercare, aceste convorbiri ale lor nu avuseseră nici un efect. În ce priveşte răzvrătirea, chiar dacă muncitorii înţeleseseră câte ceva din propaganda lor, sunt sigur că le-au şi întors spatele imediat, încetând să-i mai asculte şi socotind că nu le arde lor acum de asemenea bazaconii. Altfel se prezentau lucrurile în cazul lui Fedka: acesta mi se pare că avusese mai mult succes decât Piotr Stepanovici. După cum s-a constatat mai târziu, la incendierile

care au provocat focul în oraş trei zile mai târziu, împreună cu Fedka, luaseră parte şi doi muncitori de la fabrică, iar cam peste o lună fuseseră prinşi încă trei foşti muncitori ai fabricii care se îndeletniceau prin judeţ cu incendieri şi jafuri. Şi chiar dacă Fedka izbutise să-i atragă pe unii muncitori pentru o acţiune directă, imediată, nu mai puţin adevărat este însă că îndemnul lui s-a soldat doar cu înhăitarea celor cinci, de vreme ce despre nimeni altul nu s-a auzit aşa ceva.

Oricum o fi fost – muncitorii ajunseseră în sfârşit în grup compact în mica piaţetă din faţa reşedinţei guvernatorului rânduindu-se tăcuţi, într-o ordine perfectă. Apoi rămaseră cu gurile căscate spre uşa de intrare aşteptând urmarea. Mi s-a spus că ei îşi scoaseră căciulile chiar în clipa când se rânduiră, adică cu o jumătate de oră înainte de apariţia stăpânului guberniei, care, ca un făcut, nu se afla acasă. Bineînţeles, imediat sosiră organele poliţieneşti, la început figuri răzleţe, pe urmă în formaţiuni complete; şi, bineînţeles, aceştia începură să dea porunci ameninţătoare ca mulţimea să se împrăştie. Dar muncitorii rămaseră dârji, ca o turmă de oi ajunsă cu botul în gard, şi răspundeau laconic că ei au venit la „generalul însuşi”; hotărârea lor fermă era evidentă. Strigătele de somaţie nefireşti încetară şi le luă locul o schimbare de atitudine mai chibzuită, cu dispoziţii date în şoaptă şi îngrijorări sumbre ale şefilor cu sprâncenele încruntate. Comisarul preferă să aştepte sosirea lui von Lembke. Este cu totul inventată afirmaţia că acest comisar ar fi apărut într-o trăsură înhămată cu trei cai mânaţi în goană şi că imediat ar fi început să dea cu pumnii în cei adunaţi. Era un om căruia îi plăcea într-adevăr să circule în goana mare în trăsura lui vopsită la spate în galben şi pe măsură ce „lăturaşii aţâţaţi până la desfrâu” luau din ce în ce mai mult avânt, entuziasmându-i pe toţi negustorii din Piaţa halelor, el se ridica în picioare ţinându-se de o curea fixată anume pe aceasta, în spatele caprei vizitiului, şi întinzându-şi mâna dreaptă în aer contempla în felul acesta oraşul. Dar în cazul de faţă el nu lovi pe nimeni, cu toate că nu era exclus să fi slobozit şi un cuvinţel mai tare, dar a făcut-o exclusiv numai ca să-şi menţină popularitatea. Era şi mai absurdă afirmaţia că fuseseră scoase unităţi de soldaţi cu baionetele la armă şi că telegrafic s-ar fi cerut de undeva să se trimită tunuri şi detaşamente de cazaci: sunt baliverne pe care nu le mai cred acum nici născocitorii lor. Tot atât de absurdă era şi afirmaţia că fură aduse tulumbele pompierilor care împroşcară mulţimea cu jeturi de apă. Pur şi simplu Ilia Ilici, şeful poliţiei, înfierbântat, strigase că o să-i bage pe toţi la apă; din asta probabil s-a ajuns la imaginea unor butoaie de apă, iar apoi şi la tulumbe, cum a şi apărut ulterior în corespondenţele ziarelor din capitală. Versiunea cea mai exactă era desigur aceea că mulţimea fusese înconjurată pentru început de un lanţ de poliţişti, câţi putuseră aduna, iar şeful secţiei întâi fusese trimis special la Lembke şi acesta zburase în trăsurica şefului poliţiei pe drumul spre Skvoreşniki, ştiindu-se că într-acolo plecase cu o jumătate de oră înainte Lembke în caleaşca sa…

Mărturisesc însă că pentru mine rămâne neclară o singură chestiune: cum a fost posibil ca apariţia unui grup, fie chiar şi mai numeros, de petiţionari, de vreo şaptezeci de oameni, adică o simplă mulţime obişnuită de petiţionari, să fie înfăţişată chiar de la început ca un act de răscoală ce ameninţa cu subminarea temeliilor statului? De ce Lembke însuşi s-a agăţat de această idee, când a apărut la vreo douăzeci de minute după plecarea curierului? Înclin să cred (nu este decât o părere a mea personală) că Ilia Ilici, cumătru cu administratorul fabricii, era interesat să-i prezinte lui von Lembke apariţia mulţimii într-o asemenea lumină, ca să nu se ajungă la o cercetare substanţială a acestui caz; iar versiunea

ca atare poliţaiul şi-o construise pe baza unor presupuneri exprimate de Lembke însuşi. În ultimele două zile guvernatorul avusese cu acesta două consfătuiri secrete, deşi foarte confuze, din care Ilia Ilici se alesese totuşi cu convingerea că guvernatorul se cramponase ferm de ideea efectului incendiar al manifestelor şi că muncitorii fabricii fraţilor Şpigulin fuseseră instigaţi de cineva la răscoală socială şi era într-atât de pornit pe această cale, încât ar fi regretat poate dacă acţiunea de instigare s-ar fi dovedit inexistentă. „Vrea să se distingă cumva în faţa mărimilor din Petersburg, gândi şiretul Ilia Ilici, părăsind cabinetul lui von Lembke, fie, cu atât mai bine pentru noi.”

Sunt încredinţat însă că bietul Andrei Antonovici n-ar fi dorit o asemenea răscoală nici chiar pentru a fi remarcat şi distins. Era un funcţionar extrem de conştiincios, care îşi păstrase inocenţa până la căsătorie. Şi ce vină avea el că în locul unor inocente stive de lemne şi al unei tot atât de inocente Minchen, această prinţesă în vârstă de patruzeci de ani îl înălţase până la nivelul ei? Ştiu aproape cu certitudine că tocmai din această dimineaţă fatală s-au manifestat la el primele semne evidente ale acelei stări psihice, care l-au dus între zidurile unei instituţii speciale din Elveţia, unde cică îşi adună acum noi forţe. Admiţând însă că tocmai din această dimineaţă au apărut la el aceste semne neîndoielnice de aşa ceva, nu este deloc exclus, după părerea mea, că şi în ajun încă s-ar fi putut ivi asemenea semne, fie chiar şi nu atât de evidente. Din surse cu totul intime (presupuneţi chiar, mă rog, că însăşi Iulia Mihailovna ulterior, şi nu în perioada ei de mare triumf, aproape căindu-se, pentru că o femeie niciodată nu se poate căi deplin, mi-ar fi comunicat o părticică din această istorie) ştiu că Andrei Antonovici a venit la nevastă-sa în ajun, noaptea târziu, pe la orele trei spre ziuă, a trezit-o şi i-a cerut să-i asculte „ultimatumul”. Cererea era atât de insistentă, încât femeia a trebuit să se scoale din aşternut, indignată şi cu părul în bigudiuri, şi s-a aşezat pe o canapeluţă, cu un dispreţ sarcastic, să-l asculte totuşi. Abia atunci, pentru prima oară, îşi dăduse ea seama cât de avansată era starea aceea a lui Andrei Antonovici şi se îngrozi. Ar fi fost cazul, în sfârşit, ca ea să-şi revină şi să se îmblânzească, dar ea, învingându-şi groaza, se îndârji şi mai mult. Avea, ca toate soţiile, probabil, o manieră proprie de comportare faţă de Andrei Antonovici, verificată de atâtea ori şi care nu o dată îl ducea la exasperare. Maniera Iuliei Mihailovna constă în adoptarea unei atitudini de tăcere dispreţuitoare timp de o oră, două ore, douăzeci şi patru de ore, ba chiar şi pe timp de câteva zile, o tăcere din care nu ieşea orice ar fi spus el, orice ar fi făcut, chiar dacă ar fi încercat să se arunce de la fereastra etajului doi, procedeu insuportabil pentru un om mai sensibil! Fie că voia să-şi pedepsească soţul pentru greşelile lui din ultimele zile, pentru invidia lui stupidă faţă de capacităţile ei administrative; fie că era revoltată pentru felul critic cu care privea el comportarea ei faţă de tineret şi de întreaga noastră societate, fără să poată înţelege scopurile ei subtile şi de abilă previziune politică; fie că era supărată pentru gelozia lui obtuză şi absurdă faţă de Piotr Stepanovici, în orice caz Iulia Mihailovna era ferm hotărâtă să rămână neînduplecată, chiar şi în ceasul acesta al treilea din noapte, cu toată tulburarea nemaipomenită a lui Andrei Antonovici. Plimbându-se, scos din fire, în toate direcţiile pe covoarele budoarului ei, el îi spuse totul, totul, e adevărat foarte incoerent, dar tot ce se adunase în sufletul lui pentru că „depăşea orice limită”. Începu prin a-i declara că toată lumea îşi bate joc de el şi că „este dus de nas”. „Puţin îmi pasă de expresii, ţipă el imediat, surprinzându-i zâmbetul, lasă să fiu dus „de nas”, dar este adevărat! … Nu, doamnă, a sosit momentul; să ştii că nu-mi arde de râsete şi de tertipurile cochetăriei femeieşti. De data aceasta nu mai suntem în budoarul unei femei simandicoase, ci două fiinţe abstracte într-un aerostat, care ne-am întâlnit ca să

ne spunem tot adevărul. (Vorbea confuz, fireşte, şi nu găsea formulele corespunzătoare pentru a-şi exprima ideile, de altfel, foarte juste.) Dumneata, dumneata eşti aceea, stimată doamnă, care m-a scos din poziţia pe care o aveam, şi am acceptat acest loc numai pentru dumneata, din cauza vanităţii dumitale… Zâmbeşti ironic? Nu te grăbi să triumfi. Să ştii, doamnă, să ştii că eu m-aş fi priceput, aş fi fost în stare să fac faţă cerinţelor acestui post, şi nu numai ale unui singur post ca acesta, ci şi ale altor zece asemenea posturi, pentru că sunt un om capabil; dar cu dumneata, doamnă, alături de dumneata, îmi este imposibil; pentru că alături de dumneata capacităţile mele sunt anihilate. Două centre nu pot coexista, iar dumneata ai instituit două, unul la mine, altul la dumneata, în budoarul dumitale, două centre ale autorităţii, doamnă, dar eu nu pot tolera aşa ceva, nu mai pot! În serviciu, ca şi în căsnicie, există un singur centru, două centre sunt imposibile… Care a fost atitudinea dumitale faţă de mine? continuă el să-şi descarce mânia. Căsnicia noastră constă numai în faptul că dumneata, tot timpul, oră de oră, îmi demonstrai că sunt o nulitate, că sunt un nerod, şi chiar ticălos, iar eu tot timpul, oră de oră, şi în chipul cel mai umilitor mă vedeam obligat să-ţi demonstrez că nu sunt o nulitate, nu sunt un nerod, şi că toţi sunt impresionaţi de nobleţea mea sufletească. Spune şi dumneata dacă nu este umilitor pentru ambele părţi?” Aici el se porni să bată mărunt în covor cu ambele picioare, încât Iulia Mihailovna se văzu nevoită să schiţeze o pornire de a se ridica de pe canapeluţă, cu un aer de severă demnitate. Dumnealui se potoli îndată, în schimb apăsă pe coarda sentimentală, izbucnind în lacrimi (da, în hohote de plâns), lovindu-se în piept cu pumnul timp de aproape cinci minute şi pierzându-şi cumpătul din ce în ce mai mult din cauza tăcerii profunde a Iuliei Mihailovna.

În sfârşit, făcând o gafă iremediabilă, mărturisi că este gelos pe Piotr Stepanovici. Dându-şi seama pe loc de această gafă stupidă, el se înfurie de tot şi zbieră că „nu va permite negarea lui Dumnezeu”, că el va desfiinţa „salonul ei deşănţat al celor fără credinţă”; că un guvernator este chiar obligat să creadă în Dumnezeu, „şi că prin urmare şi soţia lui”; că nu va mai îngădui prezenţa acestor tineri; că „dumneata, dumneata doamnă, ar trebui, apărându-ţi propria dumitale demnitate, să stai de veghe la bunul renume al soţului dumitale, să-i sprijini inteligenţa, chiar dacă el ar fi lipsit de aptitudini potrivite (or, eu nu sunt deloc lipsit de asemenea aptitudini!), pe când dumneata, tocmai dumneata eşti aceea care atrage asupra mea dispreţul tuturor, dumneata eşti aceea care ai dat tonul acestei atitudini! …”. Mai strigă el că va nimici problema feminină, că va stârpi până şi amintirea acestei probleme, că festivitatea stupidă pe bază de subscripţii în folosul guvernantelor (dracu’ să le ia!) o va interzice chiar mâine şi-i va alunga pe toţi; că va expulza chiar mâine din raza guberniei pe cea dintâi guvernantă ce se va nimeri, sub escortă de cazaci. „Înadins, înadins! ţipă el. Ştii dumneata, strigă el, ştii că ticăloşii dumitale aţâţă oamenii din fabrică şi că acest lucru a ajuns la cunoştinţa mea? Ştii că ei difuzează înadins manifeste, î-na-dins! Ştii că eu cunosc numele a patru ticăloşi din ăştia şi simt că înnebunesc, înnebunesc definitiv, definitiv!!! …” Aici însă Iulia Mihailovna îşi întrerupse tăcerea şi declară grav că şi ea ştie de mult despre aceste uneltiri criminale şi că toate astea sunt prostii, că el o ia prea în serios, iar în ce-i priveşte pe ştrengari ea cunoaşte numele nu numai ale celor patru, ci numele tuturor (aici ea minţi); dar că n-are de gând deloc să înnebunească din această cauză, ci, dimpotrivă, încrederea ei în propria-i inteligenţă se întăreşte şi speră să dirijeze totul spre un final armonios: să încurajeze tineretul, să-l readucă la bunul-simţ, făcându-l să asculte de glasul raţiunii, să demonstreze brusc şi prin surprindere că uneltirile lor sunt cunoscute şi apoi să le indice perspectiva

unor noi scopuri pentru o activitate rezonabilă şi mai luminoasă. Ei bine, nu vă închipuiţi ce se petrecu atunci cu Andrei Antonovici! Aflând că Piotr Stepanovici iar îl păcălise, bătându-şi joc atât de grosolan de el, dezvăluindu-i ei mult mai înainte şi mult mai multe decât lui şi că, în sfârşit, poate că însuşi Piotr Stepanovici era uneltitorul principal şi instigatorul tuturor acţiunilor criminale, furia lui Andrei Antonovici ajunse la paroxism. „Să ştii, femeie nesăbuită şi plină de venin ce eşti, explodă el rupând deodată toate zăgazurile, să ştii că pe acest amant nemernic al dumitale îl arestez îndată, îl pun în lanţuri şi-l voi închide în cazemată sau mă arunc îndată eu însumi sub ochii tăi pe fereastră!" La această tiradă Iulia Mihailovna, cu faţa înverzită de furie, cu triluri şi tremouluri, exact ca pe scena teatrului francez, când o actriţă pariziană, angajată pentru o sută de mii de ruble să joace rolul unei cochete, râde în faţa soţului care a îndrăznit să fie gelos. Von Lembke dădu să se repeadă spre fereastră, dar se opri brusc ca înţepenit în loc, îşi încrucişă braţele pe piept şi, cu faţa albă ca varul, o privi cu nişte ochi scânteietori pe femeia care râdea… „Ştii tu, ştii tu, Iulia… zise el sufocându-se şi cu un glas implorator, ştii tu că eu aş fi în stare de cine ştie ce?" Dar la o nouă explozie şi mai puternică de hohot ce urmă după ultimele lui cuvinte, Lembke scrâşni din dinţi, gemu brusc, se năpusti, dar nu spre fereastră, ci asupra soţiei sale, ridicând ameninţător pumnul! Dar nu lăsă să i se abată pumnul, nu, de trei ori nu; în schimb dispăru fulgerător. Nemaidându-şi seama ce i se întâmplă, ajunse în goana mare în cabinetul său, se aruncă aşa îmbrăcat cum era, cu faţa în jos, pe aşternutul divanului pregătit pentru el, se înfăşură cu mişcări convulsive trăgând cearşaful până peste cap şi zăcu astfel vreo două ore, fără somn, fără gânduri, cu inima ca de piatră şi cu sufletul amorţit într-o disperare neclintită. Uneori numai, tresărea din tot corpul, scuturat de fiori de febră dureroasă. Îi mijiră în cap diferite lucruri confuze, cu totul anapoda: ba se gândea, de pildă, la un orologiu vechi de perete, pe care-l avusese cu cincisprezece ani în urmă la Petersburg şi căruia îi căzuse minutarul; ba la funcţionarul vesel Millebois şi cum împreună cu acesta prinsese într-o zi o vrabie, în parcul Aleksandrovski şi prinzând-o, îşi aduseră aminte râzând în hohote, ce răsunaseră în tot parcul, că unul dintre ei avea deja gradul de asesor de colegiu. Îl fură somnul, cred, abia pe la şapte dimineaţa şi dormi cu voluptate, în visuri agreabile. Trezindu-se pe la ora zece, el sări brusc din aşternut, îşi aduse aminte de toate şi se lovi tare cu palma peste frunte; refuză gustarea; nu-l primi nici pe Blum, nici pe şeful poliţiei, nici pe funcţionarul venit să-i dea de ştire că membrii unei adunări guberniale îl aşteaptă să prezideze şedinţa din acea dimineaţă; nu voi să asculte şi nu înţelegea nimic, se repezi ca un nebun în apartamentul Iuliei Mihailovna. Acolo, Sofia Antropovna, o bătrânică dintr-o familie de nobili scăpătaţi, care se aciuise de mult pe lângă Iulia Mihailovna, îi spuse că încă de pe la ora zece soţia sa a binevoit să plece, într-o mare companie, în trei trăsuri, la Varvara Petrovna Stavroghina, ca să vadă locul pregătit la Skvoreşniki pentru viitoarea, cea de-a doua serbare proiectată, ce urma să aibă loc peste două săptămâni, şi că aşa fusese înţelegerea cu Varvara Petrovna încă de acum trei zile. Uluit de această veste, Andrei Antonovici se întoarse în cabinetul său strigând nerăbdător să i se pună caii la trăsură. Cu greu izbuti să aştepte până ce trăsura trase la scară. Sufletul lui râvnea la Iulia Mihailovna: s-o vadă numai, să stea în preajma ei măcar cinci minute; îl va observa poate, îl va privi, îi va zâmbi ca altădată, îl va ierta, o, o! „Dar de ce întârzie trăsura?" Cu un gest automat deschise cartea groasă ce se afla pe masă (uneori încerca să-şi ghicească astfel după carte, o deschidea la întâmplare şi citea primele trei rânduri de la începutul paginii din dreapta.) Îi ieşi: „Tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles". Voltaire, Candide.

Scuipă şi alergă să urce în trăsură: „La Skvoreşniki!”. Vizitiul povesti pe urmă că boierul îl îndemna tot drumul să mâne cât mai repede, dar când se apropiară de conacul moşiei porunci să întoarcă şi să mâne în oraş: „Mai repede, te rog, mai repede”. „Înainte de a ajunge la centura oraşului, Excelenţa sa îmi porunci să opresc, ieşi din trăsură şi trecând peste drum porni pe câmp; crezui că pentru vreo nevoie oarecare, dar se opri numai aşa, ca să privească floricelele şi rămase mult timp astfel, mi se păru nu ştiu cum prea ciudat, zău, şi mă cuprinse îndoiala.” Aşa suna mărturia vizitiului. Mi-aduc aminte starea timpului din acea dimineaţă: era o zi senină şi rece, cu vânt de septembrie; în faţa lui Andrei Antonovici, ieşit din câmp, se întindea un peisaj aspru de ogoare despuiate de recolta din vară; suflul şuierător al vântului legăna probabil nişte rămăşiţe de floricele galbene, muribunde… Simţise cumva nevoia să-şi compare destinul cu al acestor floricele pirpirii bătute de vitregia timpului de toamnă? Nu-mi vine a crede. Ba înclin să cred mai mult că n-avusese un asemenea imbold şi nici nu-şi amintea nimic de flori, cu toată mărturia vizitiului şi a şefului secţiei întâi de poliţie, care tocmai atunci ajunsese acolo în trăsura comisarului şi care susţinea mai târziu că îl găsise într-adevăr pe guvernator cu un bucheţel de flori galbene în mână. Acest poliţist, reprezentant tipic al tagmei care întruchipa gradul extatic al freneziei administrative, cu numele de Vasili Ivanovici Flibustierov, fusese numit recent în oraşul nostru, dar se şi distinsese prin zelul său exagerat şi zgomotos, prin ardoarea sa exacerbată în executarea tuturor ordinelor şi prin starea sa nativă de ebrietate. Sărind din trăsurică şi fără a-şi face gânduri la vederea ocupaţiei şefului guberniei se repezi spre dânsul şi, cu un aer dement, dar convins, raportă dintr-o răsuflare că „în oraş nu e linişte”.

— Cum? Ce doreşti? se întoarse către el Andrei Antonovici cu o faţă severă, dar fără nici un fel de mirare sau licărire de gând la trăsură şi vizitiu, ca la el în cabinet.

— Şeful secţiei întâi, Flibustierov, Excelenţa voastră. În oraş e răscoală.

— Flibustierii? întrebă Andrei Antonovici, dus pe gânduri.

— Întocmai, Excelenţa voastră. S-au răsculat cei de la fabrica Şpigulin.

— De la fabrica Şpigulin! …

Ceva îi miji parcă în memorie guvernatorului la auzul cuvintelor „fabrica Şpigulin”. Tresărind îşi duse degetul la frunte: „Cei de la fabrica Şpigulin!”. Tăcut şi la fel de îngândurat porni fără grabă spre trăsură, urcă şi porunci să fie dus în oraş. Poliţistul îl urmă în trăsurica lui.

Îmi închipui că îşi imagina vag pe drum numeroase lucruri foarte interesante, pe teme diferite, dar nu cred să fi avut vreo idee precisă sau vreo intenţie clară la sosirea sa în piaţa din faţa reşedinţei guberniale. De îndată ce zări însă mulţimea de „răsculaţi”, postată ferm în rânduri neclintite, cordonul de poliţişti şi pe neputinciosul (poate că intenţionat neputinciosul) poliţai şi privirile pline de aşteptare aţintite spre dânsul, sângele îi năvăli în inimă. Palid la faţă, el coborî din trăsură.

— Jos căciulile! rosti el abia perceptibil şi sufocându-se. În genunchi! ţipă el deodată şi tocmai în această explozie neaşteptată şi pentru el însuşi trebuie căutată poate şi explicaţia la tot ce urmă apoi în această afacere. Totul se petrecu aşa cum se întâmplă la săniuş; este imposibil ca săniuţa, odată pornită în zbor vertiginos de sus, să se oprească în mijlocul dealului. Ca un făcut şi în pofida firii sale, Andrei Antonovici se distinsese toată viaţa lui

printr-o fire calmă şi niciodată nu strigase la nimeni şi nu bătuse din picioare; cu asemenea oameni e mare primejdie, dacă se întâmplă vreodată ca săniuţa lor s-o ia razna în mod neaşteptat de pe vârful dealului. Totul se învârteji înaintea ochilor lui.

— Flibustierilor! ţipă el şi mai ascuţit şi mai absurd, şi vocea i se frânse. Se opri, neştiind încă ce avea de făcut, dar simţind prin toate fibrele fiinţei sale că va face ceva, negreşit.

„Doamne!" se auzi un suspin de mulţumire. Un flăcău începu să-şi facă semnul crucii; trei-patru inşi într-adevăr dădură să se lase în genunchi, dar ceilalţi se urniră în masă cu vreo trei paşi înainte şi deodată, prinzând glas, începură să strige cu toţii: „Excelenţa voastră… ne-am tocmit cu patruzeci de copeici… directorul… n-ai voie să vorbeşti" etc., etc. Nu se putea înţelege nimic.

Vai! Andrei Antonovici nu era în stare să priceapă: bucheţelul de floricele mai era încă în mâinile sale. Răscoala era pentru el tot atât de evidentă, cum îi erau de evidente mai deunăzi lui Stepan Trofimovici chibitcele. Iar în rândurile mulţimii de „rebeli", cu ochii căscaţi spre dânsul, umbla agitat Piotr Stepanovici „aţâţându-i" şi a cărui imagine nu-l părăsise de ieri nici o clipă, acelaşi Piotr Stepanovici pe care-l ura atâta…

— Vărgile! strigă el la fel de neaşteptat.

Se aşternu o tăcere mormântală.

Iată deci cum s-au desfăşurat lucrurile chiar de la început, judecând după datele cele mai precise şi după unele presupuneri ale mele. De aci încolo aceste informaţii devin tot mai puţin precise, ca şi presupunerile mele de altfel. Cu toate că printre acestea nu lipsesc şi unele fapte concrete.

În primul rând, snopul de vărgi apăru surprinzător de repede; fuseseră probabil pregătite din timp de zelosul şef al poliţiei. Totuşi nu fură pedepsiţi decât vreo doi inşi, hai să zicem trei, dar nu cred; insist asupra acestui fapt. E o pură născocire că fuseseră pedepsiţi toţi sau cel puţin jumătate din mulţime. E absurdă apoi şi afirmaţia că o oarecare doamnă săracă din nobilimea scăpătată, trecând pe acolo, fusese prinsă şi ea şi supusă execuţiei, şi totuşi mi-a fost dat să citesc eu însumi aşa ceva mai târziu într-o corespondenţă publicată de unul dintre ziarele petersburgheze. S-a vorbit mult la noi despre o biată pensionară de la azilul de bătrâni de lângă cimitir, cu numele de Avdotia Petrovna Tarapâghina, care întorcându-se dintr-o vizită la azilul său şi trecând întâmplător prin piaţă s-ar fi băgat şi ea printre cei ce se uitau cu o curiozitate firească la ceea ce se petrecea şi ar fi exclamat: „Ce ruşine!" şi ar fi scuipat cu acest prilej. Pentru acest fapt, cică, au pus mâna şi pe dânsa „supunând-o la bătaia cu vărgile". În legătură cu acest caz au apărut în ziare nu numai informaţii în acest sens, dar în oraşul nostru s-a iniţiat la repezeală şi o chetă pe bază de listă de subscripţii. Personal şi eu am subscris douăzeci de copeici. Şi ce credeţi? Se constată astăzi că nici n-a existat la noi vreo bătrână cu numele de Tarapâghina internată în azil! M-am dus personal să mă conving în azilul respectiv: nu se ştia acolo nimic despre o presupusă pensionară Tarapâghina; mai mult, se simţiră chiar jigniţi, când le relatai zvonul care circula. Mă refer la cazul acesta cu Avdotia Petrovna inexistentă, numai pentru faptul că un asemenea caz, asemănător cu al ei (dacă acesta ar fi existat aievea), era cât pe-aici să se întâmple şi cu Stepan Trofimovici; nu este exclus însă ca zvonul acesta absurd despre Tarapâghina să se fi iscat tocmai pornind de la cele ce i s-au întâmplat lui Stepan Trofimovici, adică pur şi simplu, în cursul nenumăratelor relatări ale păţaniei lui, gura lumii îl transformase pe el

într-o Tarapâghina oarecare. De altfel, nu-mi pot da seama cum se făcu oare că îl pierdui de lângă mine chiar în clipa când intrarăm în piaţă. Presimţind că se petrece ceva foarte grav, mă gândii să-l duc în jurul pieţei direct spre intrarea casei guvernatorului, dar împins de curiozitate mă oprii doar pentru o clipă ca să-ntreb pe primul întâlnit ce se întâmpla şi, când întorsei ochii iar spre Stepan Trofimovici, acesta dispăruse. Din instinct mă repezii să-l caut în locul cel mai primejdios, nu ştiu ce presimţire îmi spunea că şi săniuţa lui o luase razna de pe vârful dealului. Şi, într-adevăr, îl găsii chiar în centrul evenimentului. Îmi aduc aminte că l-am apucat de mână, dar el se uită la mine calm şi mândru, cu un aer de nemăsurată autoritate:

— Cher, zise el cu un glas în care vibrau accente sfâşietoare de coardă plesnită. Dacă ei toţi procedează aici în piaţă atât de arbitrar, la ce-am putea să ne aşteptăm din partea unuia ca acesta, de pildă… dacă va trebui să acţioneze personal din propria-i iniţiativă.

Şi tremurând de indignare, cu o dorinţă nemăsurată în ochi de a sfida, arătă cu degetul ameninţător şi demascator spre Flibustierov, care la vreo doi paşi de noi se uita la el cu ochii holbaţi.

— Ăsta! strigă Flibustierov simţind că i se întunecă lumea înaintea ochilor. Care ăsta? Dar tu cine eşti? înaintă el ridicându-şi pumnul. Tu cine eşti? zbieră el turbat, chinuit, exasperat. (Notez că îl cunoştea bine pe Stepan Trofimovici.) Încă o clipă şi, desigur, l-ar fi apucat de guler; din fericire, Lembke îşi întoarse spre noi capul la auzul acestui zbieret. Nedumerit, îşi opri ochii asupra lui Stepan Trofimovici şi îl privi fix, încercând parcă să se dumirească, şi deodată dădu din mână nerăbdător. Flibustierov înghiţi în sec. Îl scosei pe Stepan Trofimovici din mulţime. De altfel, şi el se pare că era doritor să bată în retragere.

— Acasă, acasă, insistam eu, dacă n-am mâncat bătaie e numai şi numai datorită lui Lembke.

— Du-te, dragă prietene, din vina mea te expui şi dumneata. Ai încă în faţă viitorul şi cariera dumitale, iar mie mon heure a sonné. El păşi ferm pe treptele casei guvernatorului. Portarul mă cunoştea; îi spusei că venim amândoi la Iulia Mihailovna. În salonul de primire luarăm loc aşteptând. Nu mă înduram să-mi părăsesc prietenul, dar nici nu găseam necesar să-i mai vorbesc. Avea înfăţişarea omului care îşi sacrifică viaţa mergând la o moarte sigură pentru salvgardarea patriei. Ne aşezarăm în colţuri diferite, eu mai aproape de uşa de la intrare, el mult mai departe, în fund, cu capul aplecat într-o profundă îngândurare şi cu mâinile sprijinite pe baston. În mâna stângă îşi ţinea pălăria cu boruri late. Rămaserăm astfel în aşteptare vreo zece minute.

II.

Lembke intră brusc cu paşi repezi, însoţit de şeful poliţiei, aruncă repede o privire distrată spre noi şi, fără a ne lua în seamă, dădu să intre pe uşa dreaptă în cabinet, dar Stepan Trofimovici se postă în faţă-i barându-i drumul. Statura lui înaltă şi cu totul deosebită de a celorlalţi produse impresie; Lembke se opri.

— Cine e dumnealui? murmură el nedumerit, adresându-se parcă şefului poliţiei, dar fără să fi întors măcar capul şi continuând să-l scruteze cu privirea pe Stepan Trofimovici.

— Asesorul de colegiu în retragere, Stepan Trofimovici Verhovenski, Excelenţa voastră, răspunse Stepan Trofimovici salutând din cap cu multă demnitate. Excelenţa sa continua

să-l cerceteze, de altfel, cu o privire destul de tâmpă.

— Despre ce este vorba?

Şi cu un gest laconic şi autoritar îşi întoarse nerăbdător şi dezgustat urechea spre Stepan Trofimovici, luându-l drept un solicitator obişnuit, care se prezintă cu vreo cerere scrisă.

— Mi s-a făcut astăzi o percheziţie domiciliară de către un funcţionar care proceda în numele Excelenţei voastre; de aceea voiam…

— Numele? Numele? întrebă nerăbdător Lembke, părând că începe să se dumirească.

Stepan Trofimovici îşi repetă numele cu un aer şi mai impunător.

— A-ha-ha! E… e acea pepinieră… Domnul meu, te-ai manifestat într-un fel… Dumneata eşti profesor? Profesor?

— Cândva am avut onoarea să ţin câteva prelegeri tineretului la universitatea N.

— Ţi-ne-retului! păru că tresare Lembke, deşi sunt gata să pariez că nu prea îşi dădea seama despre ce era vorba şi cu cine discuta. Eu, domnul meu, nu sunt dispus să tolerez aşa ceva, se mânie el brusc. Nu admit nici un fel de tineret. Asta înseamnă manifeste. Atentat împotriva societăţii, domnul meu, un act de piraterie, flibustierism… Ce rugăminte aveţi?

— Dimpotrivă, soţia dumneavoastră m-a rugat să iau cuvântul mâine la serbarea dumisale. Eu nu solicit nimic. Am venit să-mi afirm drepturile…

— La serbare? Nu va avea loc nici un fel de serbare. Nu voi admite nici un fel de serbare! Prelegeri? Prelegeri? strigă el furios.

— Aş dori să vorbiţi cu mine mai politicos, Excelenţa voastră, fără să bateţi din picior şi fără să ţipaţi la mine ca la un băietan.

— Îţi dai dumneata seama cu cine vorbeşti? roşi Lembke.

— Perfect, Excelenţa voastră.

— Menirea mea este să apăr societatea, iar voi o distrugeţi. O dis-trugeţi! Voi… de altfel îmi aduc aminte de dumneata: ai fost un timp preceptor în casa generălesei Stavroghina?

— Aşa este, am fost… preceptor… în casa generălesei Stavroghina.

— Şi în decurs de douăzeci de ani ai fost semănătorul a tot ce acum s-a acumulat… Iată roadele… Mi se pare că te-am văzut chiar acum în piaţă. Fereşte-te însă, domnul meu, fereşte-te; cursul ideilor dumitale este cunoscut. Fii sigur că te am în vedere. Eu, domnule, nu pot admite prelegerile dumitale, nu pot. Cu asemenea cereri să nu mi te adresezi mie.

Guvernatorul dădu să treacă înainte.

— Repet, sunteţi în profundă eroare, Excelenţa voastră; personal soţia dumneavoastră m-a invitat să iau cuvântul, nu să ţin o prelegere, ci să ţin această conferinţă. Vă rog respectuos să-mi explicaţi dacă este posibil: prin ce împrejurare şi pentru care motiv am fost supus unei percheziţii domiciliare astăzi? Mi-au ridicat nişte cărţi, acte, o corespondenţă privată, scumpă pentru mine şi le-au cărat prin oraş într-o roabă…

— Cine te-a percheziţionat? tresări Lembke dumerindu-se complet şi sângele îi năvăli în

obraji. El se întoarse repede spre şeful poliţiei. În aceeaşi clipă în uşă apăru silueta adusă din spate a lunganului Blum.

— M-a percheziţionat acest funcţionar, arătă spre dânsul Stepan Trofimovici.

Blum păşi înainte cu un aer vinovat, dar hotărât să rămână pe poziţia sa.

— Vous ne faites que des bętises, îi aruncă mânios şi cu necaz Lembke şi brusc păru că se transformă, venindu-şi complet în fire. Scuzaţi… bâigui el aproape zăpăcit şi roşind pe cât mai era posibil, a fost… a fost probabil o simplă lipsă de tact, o confuzie… O simplă confuzie.

— Excelenţa voastră, zise Stepan Trofimovici, în tinereţe am fost martor ocular la un caz tipic. Într-o seară la teatru, pe culoar cineva s-a apropiat repede de altcineva şi în faţa publicului i-a dat o palmă răsunătoare. Dându-şi seama imediat că persoana respectivă nu era aceea căreia îi fusese destinată palma, ci cu totul altă persoană, care semăna doar întru câtva, agresorul furios şi grăbit, cu aerul omului care nu are vreme de pierdut, i-a spus exact aşa cum aţi rostit dumneavoastră, Excelenţa voastră: „Am greşit… scuzaţi, a fost o confuzie, o simplă confuzie”. Iar când omul pălmuit a continuat totuşi să protesteze, agresorul i-a strigat foarte agasat: „Vă spun doar că a fost o confuzie, ce mai ţipaţi?!”.

— E… e, bineînţeles, foarte caraghios… zâmbi acru Lembke, dar… dar îţi dai seama cât de nefericit sunt eu însumi?

Aproape strigase aceste cuvinte şi… şi mi se pare voi să-şi acopere faţa cu palmele.

Acest strigăt dureros, neaşteptat, aproape plânset, era insuportabil. Fusese probabil clipa luării de cunoştinţă clară şi deplină a celor petrecute, începând din ajun, urmată imediat de un sentiment de disperare, totală, umilitoare, dezarmantă; cine ştie, încă o clipă şi ar fi izbucnit poate în hohote de plâns chiar acolo, în văzul tuturor. Stepan Trofimovici îl privi la început cu nişte ochi sălbatici, apoi îşi plecă fruntea şi cu un glas emoţionat zise:

— Excelenţa voastră, nu vă mai preocupaţi de plângerea mea sâcâitoare şi dispuneţi numai să-mi fie restituite cărţile şi scrisorile… Dar fu întrerupt. Se întorsese Iulia Mihailovna însoţită de întregul ei anturaj zgomotos. Aici însă aş vrea să descriu lucrurile cât mai amănunţit posibil.

III.

Întâi că întregul grup care sosise în trei trăsuri năvăli zgomotos în salonul de primire. Apartamentul Iuliei Mihailovna avea o intrare separată direct dinspre peron, care ducea în interiorul aripii stângi; dar de data aceasta toată lumea intră prin salonul de primire şi eu cred că tocmai din cauză că se afla acolo Stepan Trofimovici, ceea ce însemna că toate întâmplările, inclusiv cele cu muncitorii de la fabrica Şpigulin, îi fuseseră aduse deja la cunoştinţă Iuliei Mihailovna la intrarea ei în oraş. Acest lucru apucase să-l facă Leamşin care, pentru o vină oarecare fiind lăsat acasă, nu participase la călătorie şi în felul acesta aflase noutăţile înaintea tuturor. Cu o bucurie răutăcioasă el se repezi, călare pe o mârţoagă închiriată, spre Skvoreşniki în întâmpinarea cavalcadei, ca să facă cunoscute aceste veşti amuzante. Cred că Iulia Mihailovna, cu tot aerul ei de supremă siguranţă, se simţi contrariată, aflându-le; deşi probabil numai pentru moment. Aşa, de pildă, aspectul politic al chestiunii părea că n-o deranjase; în nenumărate rânduri Piotr Stepanovici găsise prilejul să-i sugereze că turbulenţii din fabrica Şpigulin ar trebui să fie bătuţi cu vărgile şi

de la un timp încoace într-adevăr devenise în ochii ei un om cu multă autoritate. „Şi totuşi… şi totuşi el îmi va plăti asta”, probabil se gândi în sinea ei Iulia Mihailovna, iar acest el desigur se referea la soţul ei. Notez, în treacăt, că Piotr Stepanovici, ca un făcut, de data aceasta nu luase parte la plimbarea colectivă şi nimeni nu-l mai văzuse încă de dimineaţă. Voi menţiona de asemenea că Varvara Petrovna, primind în conacul ei grupul de musafiri, se întorsese împreună cu ei în oraş (în aceeaşi trăsură cu Iulia Mihailovna), cu scopul de a lua parte negreşit la ultima şedinţă a comitetului de organizare a serbării de a doua zi. E de presupus că veştile lui Leamşin, privindu-l pe Stepan Trofimovici, fură de natură s-o intereseze, ba chiar s-o şi tulbure.

Sancţionarea lui Andrei Antonovici începu imediat. Vai, el simţi asta din prima ochire aruncată pe chipul superbei sale soţii. Cu un aer degajat, cu un zâmbet fermecător pe buze, ea se apropie repede de Stepan Trofimovici, îi întinse mâna elegant înmănuşată şi-l copleşi cu cele mai amabile atenţii, ca şi cum n-ar fi avut o altă grijă în toată dimineaţa aceea, decât să-l vadă cât mai repede şi să-l copleşească cu atenţii, numai şi numai pentru faptul de a fi avut în sfârşit fericirea să-l întâlnească în casa ei. Nici o aluzie la percheziţia din dimineaţa aceea; ca şi cum nici nu s-ar fi cunoscut acest lucru. Nici un cuvânt adresat soţului ei, nici o privire spre dânsul, ca şi cum acesta nici n-ar fi fost prezent în sală. Mai mult, Stepan Trofimovici fu imediat şi autoritar confiscat şi dus în salonul ei, ca şi cum acesta n-ar fi avut nici un fel de explicaţii cu Lembke sau, în orice caz, chiar dacă ar fi avut, nu merita să le continue. Repet încă o dată: impresia mea este că, în cazul acesta, Iulia Mihailovna, cu toată alura ei de mondenitate aleasă, mai comisese o greşeală. Contribui la aceasta şi Karmazinov (care participase şi el la excursie, răspunzând invitaţiei speciale a Iuliei Mihailovna, şi făcând în sfârşit, în felul acesta, în mod indirect, vizita mult aşteptată de Varvara Petrovna, care avu slăbiciunea să se arate încântată). Chiar din uşă (el intrase ultimul) Karmazinov scoase o exclamaţie de bucurie văzându-l pe Stepan Trofimovici şi se repezi să-l îmbrăţişeze, întrerupând-o chiar pe Iulia Mihailovna.

— Nu ne-am mai văzut de atâţia ani! În sfârşit! … Excellent ami!

Se repezi să-l sărute şi bineînţeles îşi întinse obrazul. Zăpăcit, Stepan Trofimovici se văzu nevoit să-l sărute.

— Cher, îmi spunea el în seara aceea, aducându-şi aminte de tot ce se întâmplase în decursul zilei, m-am gândit la un moment dat care dintre noi este mai ticălos? El, care mă îmbrăţişa pentru a mă umili, sau eu, care îl detestam şi totuşi îl sărutam pe obraz, deşi puteam foarte bine să evit… Ptiu!

— Ei hai, spune, spune totul, sâsâi dulceag Karmazinov, ca şi cum Stepan Trofimovici ar fi putut aşa, dintr-odată, să-i povestească toată viaţa din cei douăzeci şi cinci de ani trecuţi. Dar superficialitatea aceasta stupidă era în tonul „societăţii alese”.

— Mi-aduc aminte că ne-am văzut ultima dată la Moscova, la masa oferită în cinstea lui Granovski, şi că de atunci au trecut douăzeci şi patru de ani… începu foarte rezonabil (şi deci nu în tonul societăţii alese) Stepan Trofimovici.

— Ce cher homme, îl întrerupse familiar şi cu glas ţipător Karmazinov strângându-i cu mâna umărul printr-un gest amical afectat, dar duceţi-ne mai repede la dumneavoastră, Iulia Mihailovna, să ia loc acolo şi să ne povestească totul.

— Şi când te gândeşti că eu cu această ţaţă enervantă n-am fost niciodată în relaţii

apropiate, continua să mi se plângă Stepan Trofimovici tot atunci seara, tremurând de ciudă. Eram aproape nişte imberbi, şi încă de pe atunci începusem să-l urăsc… la fel şi el pe mine, bineînţeles…

Salonul Iuliei Mihailovna se umplu repede de lume. Varvara Petrovna era deosebit de surescitată, deşi căuta să pară indiferentă, dar mi-a fost dat să surprind la ea două-trei priviri de ură îndreptate împotriva lui Karmazinov şi de mânie împotriva lui Stepan Trofimovici, de mânie anticipată, din gelozie, din dragoste: de s-ar fi întâmplat ca Stepan Trofimovici să fi dat cumva în gropi, îngăduindu-i lui Karmazinov să-l pună în încurcătură faţă de toţi, bănuiesc că ea n-ar fi ezitat să sară imediat şi să-l ia la palme. Uitai să spun că era acolo şi Liza, pe care n-am văzut-o niciodată mai veselă, mai radioasă şi mai fericită ca atunci. Bineînţeles, era de faţă şi Mavriki Nikolaevici. În mulţimea doamnelor tinere şi a tinerilor cam deşucheaţi care formau suita obişnuită a Iuliei Mihailovna şi în rândurile cărora comportarea deşănţată se considera drept veselie, iar cinismul ieftin drept inteligenţă, remarcai şi două-trei chipuri noi: un polonez aflat în trecere, foarte băgăreţ şi linguşitor, un doctor neamţ oarecare, bătrân voinic şi care râdea mereu cu mare poftă şi glas suculent la glumele pe care le spunea el şi, în sfârşit, un tânăr prinţişor din Petersburg, cu mişcări automatizate, cu aerul unui om de stat şi cu guler extrem de înalt. Se vedea însă că Iulia Mihailovna era mândră de acest musafir şi chiar îngrijorată pentru ţinuta salonului ei…

— Cher monsieur Karmazinoff, începu Stepan Trofimovici aşezându-se într-o manieră epatantă pe divan şi sâsâind tot aşa de bine ca şi Karmazinov, cher monsieur Karmazinoff, viaţa unui om din timpurile noastre şi care posedă anumite convingeri ar putea să pară monotonă, chiar dacă s-ar întinde pe un interval de douăzeci şi cinci de ani…

Neamţul slobozi un hohot sacadat, aş zice un fel de nechezat, crezând probabil că Stepan Trofimovici spusese ceva foarte amuzant. Acesta îl privi cu o mirare prefăcută, fără a produce însă asupra bătrânului vreun efect oarecare. Îl privi pe neamţ şi prinţişorul, întorcând spre el tot gulerul şi arborându-şi pince-nez-ul, deşi fără prea mare curiozitate.

— Ar trebui să pară prea monotonă, repetă înadins Stepan Trofimovici, trăgând cât se poate mai mult şi fără jenă fiecare cuvânt. Aşa a fost şi existenţa mea în decursul acestui sfert de veac, et comme on trouve partout plus de moines que de raison, şi întrucât sunt absolut de acord cu aceasta, rezultă că în decursul acestui sfert de veac…

— C’est charmant, les moines, şopti Iulia Mihailovna, întorcându-se spre Varvara Petrovna, care şedea alături de dânsa.

Varvara Petrovna îi răspunse cu o privire plină de mândrie. Karmazinov însă nu suportă succesul frazei franţuzeşti şi cu o voce stridentă se grăbi să-l întrerupă pe Stepan Trofimovici.

— În ce mă priveşte eu sunt în această privinţă liniştit şi iată de vreo şase ani stau permanent la Karlsruhe. Şi când, anul trecut, consiliul municipal a hotărât să construiască o nouă conductă de canalizare, am simţit cu toată inima că această problemă de canalizare a municipiului Karlsruhe îmi este mai scumpă şi mai dragă decât toate problemele nepreţuitei mele patrii… pe tot intervalul aşa-ziselor reforme de aici.

— Mă văd nevoit să vă exprim compasiunea mea, fie chiar şi împotriva vrerii inimii mele, suspină Stepan Trofimovici aplecându-şi semnificativ capul.

Iulia Mihailovna triumfa: conversaţia devenea şi profundă, şi cu tendinţă.

— O conductă pentru scurgerea impurităţilor? se informă cu glas tare doctorul.

— O conductă de canalizare, doctore, de canalizare, şi eu chiar i-am ajutat la întocmirea proiectului.

Doctorul hohoti tunător. Pilda lui o urmară şi alţii, dar râzând vizibil şi de el, ceea ce bătrânul nici nu observă, rămânând foarte satisfăcut că toată lumea râde.

— Permite-mi să nu fiu de acord cu dumneata, Karmazinov, se grăbi să intervină Iulia Mihailovna. Karlsruhe e altă chestiune, dar dumitale îţi place să mistifici şi de aceea nu te vom crede de data aceasta. Care dintre ruşi, dintre scriitori, a înfăţişat atâtea personaje reprezentative ale spiritului modern, a anticipat atâtea probleme de epocă relevând tocmai acele aspecte contemporane din care se poate forma ideea unui om de acţiune modern? Dumneata singurul, dumneata şi nimeni altul. În zadar vrei să ne asiguri de indiferenţa dumitale faţă de patrie şi de interesul grozav pentru reţeaua de canalizare din Karlsruhe! Ha, ha!

— Da, e adevărat, sâsâi Karmazinov, am reprezentat în personajul Pogojev toate defectele slavofililor, iar în chipul lui Nikodimov toate defectele occidentaliştilor…

— Ei, chiar toate, şopti discret Leamşin.

— Dar fac acest lucru oarecum în treacăt, tangenţial, numai ca să-mi omor cumva timpul agasant şi… să satisfac oarecum aceste pretenţii agasante ale compatrioţilor mei.

— Cunoaşteţi probabil, Stepan Trofimovici, continuă entuziasmată Iulia Mihailovna, că mâine vom avea nespusa plăcere de a asculta admirabile rânduri… una dintre cele mai recente şi mai subtile inspiraţii beletristice ale lui Semion Egorovici, care se intitulează Merci. Dumnealui declară în această bucată că de aci încolo nu va mai scrie, nu va mai scrie pentru nimic în lume, chiar dacă îngerul din cer sau, mai bine zis, întreaga societate selectă l-ar implora să-şi schimbe hotărârea. Într-un cuvânt, îşi depune condeiul pe masă pentru totdeauna, şi acest grandios Merci se adresează publicului cu titlu de recunoştinţă pentru acel entuziasm constant cu care a recepţionat de atâţia ani truda sa neostoită în slujba ideii ruse cinstite.

Iulia Mihailovna trăia clipe de supremă voluptate.

— Aşa este, îmi voi lua rămas-bun; îmi voi rosti supremul Merci şi voi pleca; şi acolo, la Karlsruhe… voi închide ochii, începu treptat să se înduioşeze Karmazinov.

Ca şi mulţi alţi scriitori mari de la noi (iar noi avem foarte mulţi scriitori mari) el nu rezista laudelor şi imediat se înduioşa, cu toate că era un om de spirit. Cred însă că aşa ceva este de neiertat. Se spune că unul dintre Shakespeare-ii noştri ar fi trântit pur şi simplu într-o conversaţie particulară că „noi, oamenii mari, nici n-am putea altfel” etc.

— Acolo, la Karlsruhe deci, voi închide ochii. Nouă, oamenilor celebri, nu ne rămâne altceva de făcut decât, săvârşindu-ne opera, să închidem cât mai repede ochii, fără a râvni la recompensă. La fel voi face şi eu.

— Lăsaţi-mi adresa şi voi veni la Karlsruhe să vă vizitez mormântul, hohoti nestăpânit neamţul.

— Acum morţii sunt transportaţi şi pe calea ferată, zise pe neaşteptate unul dintre tinerii insignifianţi aflaţi de faţă.

Leamşin chelălăi de plăcere. Iulia Mihailovna se încruntă. Intră Nikolai Stavroghin.

— Închipuiţi-vă, mi s-a spus că aţi fost luat la poliţie? zise el tare, adresându-i-se în primul rând lui Stepan Trofimovici.

— Nu, n-a fost decât un caz particular, de ambiţie, glumi Stepan Trofimovici.

— Sper însă că faptul acesta nu va avea nici un fel de consecinţă defavorabilă în privinţa rugăminţii mele, interveni repede Iulia Mihailovna, nădăjduiesc că, în pofida acestei neplăceri regretabile, despre care n-am avut până acum nici o cunoştinţă, dumneata nu vei dezamăgi cele mai plăcute aşteptări şi nu ne vei lipsi de marea bucurie de a te asculta la matineul nostru literar.

— Nici nu ştiu ce să spun, eu… acum…

— Vai, ce nefericită mă simt, Varvara Petrovna… şi închipuieşte-ţi, tocmai acum când ardeam de nerăbdare să cunosc cât mai repede personal pe una dintre cele mai remarcabile şi independente inteligenţe ruseşti, şi iată că pe neaşteptate Stepan Trofimovici manifestă intenţia de a ne părăsi.

— Elogiul a fost rostit cu o voce atât de tare, încât eu n-ar fi trebuit să-l aud, răspică Stepan Trofimovici, dar nu-mi vine a crede că sărmana şi modesta mea persoană ar fi atât de necesară pentru festivitatea dumneavoastră de mâine. Deşi, în ce mă priveşte…

— Ce înseamnă acest răsfăţ! strigă Piotr Stepanovici intrând vijelios în salon. De-abia reuşii să-l strunesc, şi deodată, într-o singură dimineaţă, percheziţie, arestare, poliţaiul îl apucă de guler, iar acum, poftim, e înconjurat şi elogiat de doamne în salonul capului guberniei! Cred că îi tresare acum fiecare oscior de plăcere; nici n-a visat un asemenea recital. Să-l vezi numai cum începe acum să-i denunţe pe socialişti!

— Este exclus, Piotr Stepanovici. Socialismul este o idee prea măreaţă, ca să nu-şi dea seama de acest lucru tocmai Stepan Trofimovici, interveni energic Iulia Mihailovna.

— Ideea este măreaţă, dar slujitorii ei nu prea sunt întotdeauna niţte uriaţi, et brisons lŕ, mon cher, conchise Stepan Trofimovici, adresându-i-se fiului său şi ridicându-se cu eleganţă de pe fotoliu.

Dar aici interveni ceva cu totul imprevizibil. Von Lembke se afla de câtva timp în salon, neobservat parcă de nimeni, deşi toată lumea văzuse când a intrat. Pornită pe atitudinea ei iniţială, Iulia Mihailovna continua să-l ignore. El luă loc lângă uşă şi, cu un aer sumbru şi faţa severă, asculta atent conversaţia. Surprinzând aluziile la evenimentele din dimineaţa aceea, el deveni cam neliniştit, îl fixă la un moment dat pe prinţişor, surprins probabil de guleraşele lui mult ieşite înainte, ţepene de atâta scrobeală; apoi tresări parcă, auzind glasul şi văzându-l pe Piotr Stepanovici cum intră în salon şi, imediat după ce Stepan Trofimovici apucă să-şi rostească aforismul despre socialişti, se îndreptă spre dânsul, împingându-l în drum pe Leamşin, care se dădu la o parte cu un gest de surprindere comică, frecându-se la umăr şi prefăcându-se că a fost izbit teribil.

— Destul! zise von Lembke, apucându-l energic pe Stepan Trofimovici de braţ şi strângându-l cu toată forţa. Acesta îl privi speriat. Destul, flibustierii timpurilor noastre au

fost identificaţi. Nici un cuvânt mai mult. Măsurile au fost luate…

Vorbise tare, în auzul întregii asistenţe, şi ultimele cuvinte le rosti cu multă energie. Impresia produsă fu penibilă. Toată lumea simţi că ceva nu este în regulă. Observai cum Iulia Mihailovna păli brusc. Efectul produs culmină printr-o întâmplare stupidă. Anunţând că toate măsurile au fost luate, Lembke făcu stânga-împrejur şi dădu să iasă grăbit din încăpere, dar la al treilea pas se poticni de covor, cu greu reuşind să-şi recapete echilibrul şi să nu se lungească pe podea. Pentru un moment el se opri, privi locul de care se împiedicase şi rosti tare: „Să fie schimbat”, apoi dispăru pe uşă. Iulia Mihailovna alergă în urma lui. Odată cu plecarea ei se stârni o mare larmă, în care era greu să înţelegi ceva. Se spunea că este „indispus”, alţii susţineau că „este apucat”. Ba unii arătau cu degetul spre frunte; Leamşin, din colţ, îşi arboră două degete deasupra frunţii. Se făceau aluzii la nişte neînţelegeri familiale, bineînţeles, numai în şoaptă. Nimeni nu manifesta intenţia să plece, şi toată lumea rămăsese în aşteptare. Nu ştiu ce reuşi să facă Iulia Mihailovna, dar peste vreo cinci minute ea se întoarse silindu-se din răsputeri să pară liniştită. Răspunse evaziv că Andrei Antonovici e cam tulburat, dar că nu e nimic grav, deoarece asemenea stări ar fi avut el şi în copilărie, că dumnealui ştie „mult mai bine” ce îi trebuia şi că serbarea de mâine, desigur, îl va înveseli. Apoi îi adresă câteva cuvinte măgulitoare, şi numai de convenienţă, lui Stepan Trofimovici şi o invitaţie cu glasul mai ridicat membrilor comitetului să treacă imediat la deschiderea şedinţei. Şi abia atunci cei care nu făceau parte din comitet se dumiriră să se pregătească de plecare; dar întâmplările penibile din această zi fatală nu luaseră încă sfârşit…

Chiar din clipa în care intrase Nikolai Vsevolodovici, observai că Liza îi aruncă o privire foarte atentă, fixându-l apoi astfel îndelung, atât de îndelung, încât în cele din urmă atrase atenţia generală. Văzui de asemenea că la un moment dat Mavriki Nikolaevici se aplecă spre dânsa din spate, voind se pare să-i şoptească ceva, dar renunţă, îşi reluă poziţia dinainte, cu o privire vinovată. Suscită curiozitatea asistenţei şi Nikolai Vsevolodovici: avea faţa mai palidă decât de obicei, iar privirea extrem de distrată. Aruncându-i întrebarea lui Stepan Trofimovici în momentul intrării, el părea că îl şi uitase pe loc şi mă tem să nu greşesc, dar se pare că uitase s-o salute chiar şi pe gazdă. Spre Liza nu privise o singură dată măcar, nu pentru că n-ar fi vrut s-o facă, şi de aceea îmi îngădui să afirm că nici pe dânsa n-o observase. Când deodată, după tăcerea care se aşternuse un timp imediat după invitaţia Iuliei Mihailovna de a se proceda fără zăbavă la deschiderea ultimei şedinţe, răsună glasul Lizei pe un ton voit ridicat, adresându-i-se lui Nikolai Vsevolodovici.

— Nikolai Vsevolodovici, un oarecare căpitan, care se dă drept rudă a dumitale, frate al soţiei dumitale, cu numele de Lebeadkin, îmi adresează mereu scrisori necuviincioase în care se plânge împotriva dumitale, oferindu-mi să-mi divulge nu ştiu ce secrete despre dumneata. Dacă este într-adevăr rudă cu dumneata, te rog să-i interzici să mă deranjeze şi scuteşte-mă de asemenea neplăceri.

O provocare teribilă răsună în aceste cuvinte şi toată lumea înţelese acest lucru. Acuzaţia era făţişă, deşi poate că şi pentru dânsa era absolut neaşteptată. O făcuse aidoma omului care brusc şi-ar închide ochii şi s-ar arunca de pe acoperiş.

Răspunsul lui Nikolai Vsevolodovici fu şi mai uluitor.

În primul rând păru cu totul ciudat că el nu se arătă deloc surprins şi o ascultă pe Liza cu

cea mai calmă atenţie. Nici urmă de zăpăceală sau de mânie nu se observă pe chipul lui. Simplu, ferm, ba şi cu un aer foarte prevenitor, el răspunse la această întrebare nefastă:

— Într-adevăr, am nefericirea să fiu rudă cu acest om. Sunt soţul surorii sale, născută Lebeadkina, de mai bine de cinci ani. Fiţi încredinţată că-i voi transmite somaţia dumneavoastră în timpul cel mai scurt şi garantez că de aci încolo el nu vă va mai deranja.

Niciodată nu voi putea uita spaima care se zugrăvi pe chipul Varvarei Petrovna. Cu un aer dement, ea se ridică de pe fotoliu şi îşi întinse în faţă mâna dreaptă, ca într-un gest de apărare. Nikolai Vsevolodovici se uită la ea, se uită la Liza, cuprinse apoi într-o privire întreaga asistenţă şi, zâmbind deodată cu un aer de nemărginit orgoliu, părăsi fără grabă încăperea. Toată lumea văzu cum Liza sări de pe divan, de îndată ce Nikolai Vsevolodovici se întoarse ca să plece, şi schiţă vizibil o mişcare să alerge după dânsul, dar revenindu-şi imediat, se stăpâni şi părăsi şi dânsa salonul, la fel fără a spune nimănui nici un cuvânt, fără a privi pe nimeni, bineînţeles însoţită de Mavriki Nikolaevici, care imediat se smulse din loc urmând-o…

Nu cred că mai e necesar să amintesc de fierberea şi discuţiile ce se iscară prin oraş în acea seară. Varvara Petrovna se încuie în casa ei din oraş, iar Nikolai Vsevolodovici, se zice, plecă direct la Skvoreşniki, fără să-şi fi văzut mama. Stepan Trofimovici mă trimise spre seară la „cette chčre amie” ca să-i obţin permisiunea de a o vizita, dar n-am fost primit. El era zguduit, plângea. O asemenea căsătorie! O asemenea căsătorie! O asemenea grozăvie în familie, repeta el necontenit. Îşi aducea aminte totuşi şi de Karmazinov, făcându-l de trei parale. Se pregătea totodată cu multă energie şi pentru matineul literar de a doua zi şi, fire artistică!, o făcea în faţa oglinzii, încercând să-şi reamintească toate calambururile şi cuvintele de spirit adunate în decursul vieţii întregi şi notate într-un caiet special, ca să le folosească cu prilejul conferinţei sale de a doua zi.

— Dragul meu, o fac în numele ideii măreţe, îmi zicea el, probabil ca o justificare. Cher ami, m-am urnit din locul meu pe care am lâncezit timp de douăzeci şi cinci de ani, şi iată-mă gata de drum, încotro, nu ştiu, dar am pornit…

Partea a treia.

Capitolul întâi.

Festivitatea. Prima parte – matineul.

I

Festivitatea a avut loc, în pofida tuturor nedumeririlor provocate de întâmplările „şpiguliene” din ziua precedentă. Cred că nici chiar moartea lui Lembke, dacă acesta ar fi decedat peste noapte, n-ar fi împiedicat ţinerea serbării în dimineaţa aceea, atâta importanţă şi semnificaţie deosebită atribuia Iulia Mihailovna acestui eveniment. Vai, până în ultimul minut ea continua să rămână într-o orbire totală, nedându-şi seama de starea de spirit care cuprinsese societatea. Nimeni, în cele din urmă, nu mai credea că această zi solemnă se va termina fără vreun scandal monstru, fără „deznodământ”, cum spuneau unii, frecându-şi anticipat mâinile. E adevărat că mulţi căutau să arboreze un aer posomorât şi avertizat; dar, în general vorbind, grozav îi place rusului nostru orice dandana scandaloasă în societate. E adevărat, de asemenea, că exista la noi şi ceva mult mai serios decât o simplă sete de scandal; o iritare generală, un fel de mânie nesăţioasă; toată lumea părea

scârbită de tot şi de toate. Se întronase un fel de cinism haotic general, un cinism în silă, forţat. Numai doamnele nu se lăsau dezorientate, şi numai într-o singură privinţă: rămâneau ferme în ura lor necruţătoare faţă de Iulia Mihailovna. Asupra acestui punct se reuniseră într-un concert unanim toate tendinţele şi curentele tagmei lor. Iar aceasta, sărmana, nu bănuia nimic; până în ultimul moment rămăsese convinsă că este „anturată” şi că toată lumea continuă să-i fie „devotată până la fanatism”.

Am menţionat undeva mai înainte că apăruseră la noi tot felul de indivizi. În vremuri tulburi de şovăială sau de tranziţie întotdeauna şi pretutindeni apar tot felul de indivizi. Nu mă refer la oamenii aşa-zişi „avansaţi”, care se grăbesc întotdeauna să fie înaintea tuturor (preocuparea lor principală), deşi adesea cu scopul cel mai stupid, în orice caz însă cu un scop mai mult sau mai puţin precis. Nu despre aceştia este vorba, ci mă refer la canalii. În orice vremuri de tranziţie se ridică această pleavă ticăloasă, care există în orice societate şi nu numai lipsită de orice scop, dar neavând nici cea mai palidă mijire de idei, ci doar purtând în ea clocotul unui neastâmpăr şi al unei nerăbdări intense. Ei bine, drojdia aceasta, fără să-şi dea seama, aproape întotdeauna se lasă condusă de acel grup neînsemnat de „avansaţi”, care acţionează cu un scop precis şi care dirijează tot gunoiul acesta unde-i convine, dacă nu este cumva el însuşi format numai din nişte idioţi sadea, cum de altfel se mai întâmplă în viaţă. N-auzim la noi spunându-se astăzi, când totul aparţine trecutului, că Piotr Stepanovici era condus de „Internaţională”, la rândul său Piotr Stepanovici o dirija pe Iulia Mihailovna, iar aceasta, la comanda lui, dirija tot felul de canalii? Cele mai cumpănite minţi de la noi se întreabă acum nedumerite: cum de nu şi-au dat seama atunci de ceea ce se întâmpla cu adevărat? În ce consta vremea noastră tulbure, de la ce anume şi spre ce anume urma să se treacă, nu ştiu, şi nimeni altul nu ştie, cred eu, afară poate de unii oaspeţi observatori din afară. Cert este că nişte personaje dubioase, de factură abjectă, căpătară brusc ascendent, începură să critice în public tot ce era sfânt, în timp ce înainte nici nu îndrăzneau să deschidă gura; iar oamenii de frunte, care până atunci deţineau întâietatea în chip atât de fericit, începură deodată să-i asculte în tăcere, ba unii dintre ei chiar să-i încurajeze, chicotind în modul cel mai ruşinos. Indivizi ca Leamşin, Teleatnikov, moşieri de teapa lui Tentetnikov, imberbi mărginiţi, cu ifose de urmaşi ai lui Radişcev, ovreiaşi cu zâmbetul trist şi arogant, exuberanţi călători în trecere şi izbucnind în râs ca din senin, poeţi de tendinţă, veniţi din capitală, poeţi fără tendinţă şi fără talent, dar în bluză ţărănească şi cu cizme unse cu dohot, maiori şi colonei care îşi băteau joc de gradele lor absurde şi pentru o rublă în plus erau gata să-şi lepede săbiile şi să se facă conţopişti la calea ferată; generali dezertaţi în avocatură; intermediari evoluaţi, negustoraşi în curs de evoluţie, nenumăraţi seminarişti, femei care se considerau personificarea problemei feminine, toată această adunătură căpătă brusc preponderenţă deplină, şi asupra cui? Asupra clubului, asupra demnitarilor respectabili, asupra generalilor în proteze, asupra societăţii noastre inexpugnabile de doamne austere. Dacă şi Varvara Petrovna, până în momentul catastrofei cu fiul ei, ajunsese să îndeplinească comisioanele acestei adunări ticăloase, cum să nu fie iertată sminteala de atunci a celorlalte Minerve ale noastre? Acum totul se aruncă, după cum spuneam, pe seama „Internaţionalei”. Ideea aceasta se înrădăcină într-atât, încât persoanelor sosite din alte părţi să se intereseze de cele întâmplate li se relatau lucrurile în acest sens. Chiar şi acum nu demult, consilierul de stat Kubrikov, în vârstă de şaizeci şi doi de ani, decorat cu ordinul Stanislav cu cordon, se prezentă din proprie iniţiativă ca să destăinuie cu o voce tulburată că în decursul celor trei luni cât a stat la noi s-a aflat desigur sub influenţa „Internaţionalei”. Iar când fu invitat, cu tot respectul cuvenit vârstei şi meritelor sale, să dea o explicaţie mai satisfăcătoare, acesta, deşi nu fusese în stare să prezinte nici un fel de acte doveditoare sau să invoce vreun argument cât de cât plauzibil, afară de faptul că „o simţea prin toate fibrele fiinţei sale”, rămase totuşi ferm pe poziţia acestei declaraţii, încât renunţară la audierea lui fără să-i mai ceară părerea.

Repet încă o dată. Rămăsese şi la noi un grup infim de persoane prudente, care se ţinură deoparte chiar de la început, ba se şi izolară de tot, încuindu-se în casă. Dar ce lacăt poate rezista în faţa unei legi a firii? În familiile cele mai prudente cresc de obicei, ca şi la alţii, domnişoare dornice şi ele să danseze. Şi iată deci că până şi aceste persoane serioase sfârşiră toate prin a semna lista de subscripţie în folosul institutoarelor. Iar balul proiectat promitea să fie tot atât de strălucitor şi grandios, încât se povesteau minunăţii; circulau zvonuri cu o mulţime de amănunte senzaţionale, printre care figurau: prinţi cu lornioane; zeci de supraveghetori pentru ordine – tot tineri cavaleri, unul şi unul, cu funde pe umărul stâng, nu ştiu ce animatori celebri din Petersburg; faptul că şi Karmazinov, în scopul măririi chetei, se învoise să-şi citească opera Merci, îmbrăcat în veşmintele unei institutoare din gubernia noastră; un „cadril al literaturii” în travesti, fiecare costum reprezentând un anumit curent literar; şi, în sfârşit, că va dansa tot în travesti şi o oarecare „gândire rusă cinstită”, ceea ce prin însuşi faptul anunţării ca atare constituia o noutate nemaipomenită. Cum să nu subscrie omul? Şi au subscris toţi.

II.

Ziua festivă, potrivit programului, fusese împărţită în două: un matineu literar începând de la amiază până la ora patru şi apoi balul, de la ora nouă până a doua zi dimineaţă. Ei bine, însuşi programul astfel conceput conţine în el germenii dezordinii. În primul rând, chiar de la început se acredita în public zvonul că imediat după matineul literar, sau chiar în timpul acestui matineu, dar într-o pauză anume prevăzută în acest scop, li se va oferi participanţilor un dejun cu şampanie, bineînţeles, gratuit, inclus ca un punct în program. Preţul excesiv al biletului (trei ruble) contribuise mult la acreditarea acestui zvon. „Altfel ce rost ar fi avut să subscriu? Se programează o serbare de douăzeci şi patru de ore, oamenilor li se va face foame, deci trebuie să le dai şi să mănânce”, auzeai vorbindu-se peste tot. Trebuie să spun că însăşi Iulia Mihailovna fu aceea care dădu prilej să prindă aripi acest zvon dăunător, din cauza superficialităţii ei. Cu o lună înainte încă, entuziasmată la culme de formidabila ei iniţiativă, deschidea vorba despre proiectata serbare cu oricine se nimerea să iasă în calea ei, iar faptul că la această serbare se vor ţine toasturi se inserase chiar şi în paginile unui ziar din capitală. O încânta pe atunci nespus gândul la aceste toasturi: voia personal să le anunţe şi în aşteptarea evenimentului era mereu preocupată de redactarea lor. Toasturile urmau să explice deviza principală înscrisă pe steagul nostru (ce fel de steag? pariez că biata femeie nici până la sfârşit nu reuşi să şi-l imagineze), să apară în cadrul unor corespondenţe prin paginile ziarelor din capitală, să înduioşeze şi să încânte autorităţile de acolo şi apoi să se răspândească prin toate guberniile provocând uimire şi dorinţa de a o imita. Dar pentru rostirea toasturilor era necesar să existe şi cupe de şampanie, iar cum ştiut este că şampania nu se poate bea pe stomacul gol, în mod automat, ca de la sine, se impunea necesitatea unui dejun. Mai târziu, când datorită eforturilor ei fu organizat un comitet şi se păşi mai serios la executarea programului, i se demonstră pe loc şi explicit că, dacă se va da un mic dejun, bietele guvernante se vor alege cu o nimica toată, oricât de frumoasă ar fi suma. Aşadar, se impunea următoarea alternativă: un ospăţ balthazarian şi toasturi, şi doar vreo nouăzeci de ruble ce vor mai rămâne pentru institutoare sau realizarea unui beneficiu important în cadrul unei serbări, ca să zicem aşa, organizate mai mult de formă. Prin aceasta, comitetul încercase, de fapt, s-o sperie puţin, gândindu-se totuşi la o a treia soluţie mai prudentă, de compromis, adică la o serbare destul de serioasă în toate privinţele, dar fără şampanie,

încât să rezulte un beneficiu onorabil depăşind cu mult suma de nouăzeci de ruble. Iulia Mihailovna însă nu voi să accepte; detesta media mic-burgheză şi hotărî pe loc, de vreme ce prima variantă nu era realizabilă, să adopte imediat şi integral extrema cealaltă, adică să se realizeze o colectă colosală care să provoace invidia tuturor guberniilor. „Ar trebui, în definitiv, să înţeleagă şi publicul, îşi încheie dânsa discursul înflăcărat rostit în sânul comitetului, că atingerea unor scopuri general-umane este mai presus de orice satisfacţii trupeşti de moment; că serbarea în fond nu este decât un mijloc de promovare a unei idei măreţe, şi de aceea lumea trebuie să se mulţumească cu un bal nemţesc, economicos, cu un gest simbolic, dacă nu ne putem dispensa chiar deloc de acest bal nesuferit", într-atât începuse deodată să-l urască. În cele din urmă, reuşiră s-o liniştească. Tocmai cu acest prilej se născu, de pildă, ideea salutară a unui „cadril al literaturii", ca şi celelalte propuneri de program estetic, care să înlocuiască satisfacţiile trupeşti. Tot atunci Karmazinov consimţi definitiv să-şi citească opera Merci (deoarece până atunci mereu răspundea cam în doi peri) şi prin lectura aceasta să extermine însăşi ideea hranei din minţile publicului nostru prea puţin temperat. În felul acesta balul îşi recăpătă caracterul dorit de solemnitate magnifică, deşi într-o manieră diferită de aceea cu care publicul era obişnuit. Iar ca să nu existe impresia că totul pluteşte prea mult în nori, hotărâră că la începutul balului se poate servi câte un ceai cu lămâie şi cu fursecuri rotunjoare, apoi oranjadă şi limonadă, iar către sfârşit şi îngheţată, dar atât şi nimic mai mult. Pentru persoanele însă care invariabil, întotdeauna şi pretutindeni sunt chinuite de foame şi, mai ales, de sete, să se organizeze în fundul anfiladei de încăperi un bufet special de care se va ocupa Prohorâci (bucătarul-şef al clubului), de altfel sub cea mai strictă supraveghere a comitetului, şi care să servească la cerere tot ce ar pofti musafirii, dar contra plată, lucru în privinţa căruia să se pună un afiş special pe uşa saloanelor, cu precizarea expresă că bufetul nu face parte din program. A doua zi dimineaţa însă hotărâră să nu se deschidă un asemenea bufet, ca să nu fie tulburată partea literară, deşi bufetul s-ar fi aflat abia în a şasea încăpere de la salonul alb, în care Karmazinov acceptase să-şi citească opera Merci. Pare curios că acestui eveniment, adică lectura operei Merci, comitetul îi acordase o importanţă atât de exagerată, şi nu numai comitetul ca atare, ci până şi spiritele cele mai practice dintre organizatori. Cât despre spiritele poetice, soţia mareşalului nobilimii, de pildă, îi declarase lui Karmazinov că imediat după matineu va porunci să se bată pe unul dintre pereţii salonului său alb o placă de marmură cu inscripţia de aur, pe care să se scrie că la data cutare din anul cutare, aci, în acest loc, marele scriitor rus şi european, depunându-şi condeiul, a dat citire operei sale Merci şi în felul acesta pentru prima oară îşi lua rămas-bun de la publicul rus în persoana reprezentanţilor oraşului nostru şi că această inscripţie o vor putea citi chiar cei prezenţi la bal, adică numai la cinci ore după ce va fi fost citită Merci. Cunosc din surse foarte sigure că tocmai Karmazinov a fost acela care a cerut ca în cursul dimineţii să nu existe nici un fel de bufet, până nu isprăveşte lectura, sub nici o formă, cu toate obiecţiunile unora dintre membrii comitetului că aşa ceva n-ar cadra deloc cu moravurile noastre.

Astfel se prezentau lucrurile când în oraş tot mai dăinuia credinţa într-un ospăţ balthazarian, adică a unui bufet oferit chiar de comitetul de organizare; crezură până în ultima oră. Chiar şi domnişoarele visau o cantitate imensă de bomboane şi dulciuri şi încă ceva nemaipomenit. Toată lumea ştia că reţeta e colosală, că tot oraşul intenţionează să ia parte la serbare, că sosesc oameni de prin judeţe şi că nu ajung biletele. Se ştia, de asemenea, că pe lângă sumele încasate din vânzarea biletelor se oferiseră şi contribuţii

considerabile: Varvara Petrovna, de pildă, plătise pentru biletul ei trei sute de ruble şi dăruise pentru înfrumuseţarea sălii toate florile din sera ei. Soţia mareşalului nobilimii (membră în comitet) şi-a oferit în acest scop imensa ei casă plus iluminatul; clubul a pus la dispoziţie orchestra şi personalul de serviciu, cedându-l şi pe Prohorâci pentru toată ziua. Se făcuseră şi alte donaţii, deşi nu atât de mari, încât se născu ideea de a se reduce preţul biletului de la trei ruble la două. Într-adevăr, comitetul se gândi la început că pe un bilet de trei ruble nu vor veni domnişoarele şi reflectase asupra propunerii de a emite nişte bilete de familie, şi anume fiecare familie să plătească numai pentru o singură domnişoară, iar celelalte domnişoare din aceeaşi familie, fie chiar şi în număr de zece exemplare, să intre gratis. Dar toate aceste temeri se risipiră curând; tocmai domnişoarele erau acelea care veniră în număr mare. Până şi cei mai săraci funcţionari îşi aduseră fetele, deşi era limpede că dacă nu aveau fete domnişoare nici prin gând nu le-ar fi trecut să subscrie. Un biet secretăraş se prezentă cu toate cele şapte fiice ale sale, fără a mai socoti soţia şi o nepoată, şi fiecare dintre ele ţinea în mână câte un bilet de intrare de trei ruble. Aşadar, ne putem închipui ce revoluţie se stârnise în oraş! Să ne gândim numai la faptul că, festivitatea fiind împărţită în două reprize, a fost necesar ca fiecare reprezentantă a sexului feminin să-şi procure două rânduri de toalete, una pentru matineul literar şi una pentru balul de seară. Mulţi din clasa mijlocie, cum s-a dovedit mai pe urmă, şi-au amanetat pentru această zi tot ce aveau, inclusiv lenjeria de familie până la cearşafuri şi în unele cazuri şi la saltele, împrumutându-se de la evreii noştri, care parcă anume în ultimii doi ani se înmulţiseră considerabil şi numărul lor în oraşul nostru creştea necontenit. Aproape toţi funcţionarii îşi luaseră avansuri din salarii, iar unii dintre moşieri îşi vânduseră vitele necesare muncii câmpului, şi toate acestea numai pentru a-şi prezenta domnişoarele ca pe nişte marchize spre a nu fi ele mai prejos decât celelalte. Splendoarea toaletelor a fost de data aceasta nemaivăzută prin locurile noastre. Cu vreo două săptămâni înainte încă, oraşul fusese invadat de tot felul de anecdote care imediat ajungeau la cunoştinţa curţii Iuliei Mihailovna şi dădeau prilej zeflemiştilor noştri să-şi ascută limba în voie. Începuseră să circule în acest sens şi caricaturi. Personal am văzut în albumul Iuliei Mihailovna câteva desene de acest gen. Toate acestea ajungeau cu repeziciune la cunoştinţa caselor respective, iată de ce, mi se pare, se iscă atâta ură prin familii faţă de Iulia Mihailovna în ultimele zile premergătoare serbării. Astăzi toţi se revoltă şi, aducându-şi aminte, scrâşnesc din dinţi. Era limpede însă că, dacă comitetul nu va reuşi să satisfacă publicul sau va şchiopăta cumva balul, explozia de indignare va fi nemaipomenită. Iată de ce fiecare în sinea lui se aştepta să se ajungă la un scandal; şi de vreme ce scandalul era atât de aşteptat, cum se putea să nu se producă?

Exact la ora douăsprezece răsunară alămurile fanfarei. Făcând parte din grupul de supraveghetori pentru menţinerea ordinii, adică dintre cei doisprezece „tineri cavaleri cu fundă la umăr”, am fost martor ocular la felul cum s-a început această zi de tristă amintire. În primul rând, chiar de la început se iscă o îmbulzeală nemaipomenită la intrare. Cum de s-a întâmplat ca totul să meargă anapoda chiar după întâiul pas şi toţi se zăpăciră, în frunte cu poliţia? Nu învinuiesc publicul cel adevărat: capii familiilor nu numai că nu se înghesuiau şi nu împingeau pe nimeni, cu toate gradele şi titlurile lor, ci, dimpotrivă, se scandalizară, zice-se, încă din stradă, văzând o atare îmbulzeală de lume, neobişnuită în oraşul nostru, o mulţime tumultuoasă care nu intra pur şi simplu, ci lua intrarea cu asalt. Între timp trăsurile soseau necontenit şi în cele din urmă blocară strada. Astăzi, când scriu aceste lucruri, am date incontestabile pentru a afirma că o parte din ticăloşimea oraşului

nostru a fost introdusă fără bilete de Liputin şi Leamşin sau poate chiar şi de altcineva din rândul supraveghetorilor de ordine, cum eram eu. În orice caz, în sală apărură şi nişte persoane cu totul necunoscute, venite de prin judeţe şi nu se mai ştie de unde. Aceste brute, de îndată ce păşeau în sală (executând parcă un consemn) se interesau aproape într-un glas unde-i bufetul şi, aflând că nu există bufet, fără nici o jenă şi cu o neobrăzare neobişnuită la noi până atunci, începeau să vocifereze. E adevărat că unii dintre ei veniseră beţi. Alţii, impresionaţi ca nişte sălbatici de splendoarea saloanelor soţiei mareşalului, rămâneau un timp în tăcere privind cu gura căscată, întrucât nimic asemănător nu mai văzuseră până atunci. Salonul alb, o încăpere imensă, deşi de o arhitectură arhaică, era într-adevăr superb: vast, cu ferestre mari în două rânduri suprapuse, cu plafonul ornat în ghips şi poleit cu aur, cu balcoane sus, cu oglinzi enorme între ferestre, încadrate de draperii roşii, cu statui de marmură prin diferite locuri (nu erau cine ştie ce, dar erau totuşi statui), cu mobilier greoi din epoca napoleoniană, alb cu dungi aurii şi tapisat în catifea roşie. În momentul pe care-l descriu, în fundul sălii se înălţa o estradă înaltă pentru cei care vor lua cuvântul la matineul literar, iar tot restul sălii era plin de rânduri regulate de scaune cu intervale largi, ca într-un parter de teatru cu locuri destinate publicului. După primele minute de surprindere însă începură să plouă cele mai absurde întrebări şi pretenţii. „Poate că noi nici nu vrem să ascultăm lecturi literare… Noi am plătit bani… Publicul a fost înşelat… Noi suntem stăpâni şi nu Lembke! …” Într-un cuvânt, ca şi cum fuseseră lăsaţi să intre numai pentru ca să facă scandal. Mi s-a întipărit bine în memorie mai ales o altercaţie în care s-a distins prinţişorul aflat în trecere şi care în dimineaţa din ajun fusese la Iulia Mihailovna, cel cu gulere tari înalte şi cu faţa de păpuşă de lemn. Şi el, la stăruitoarele ei rugăminţi, consimţi să facă parte din grupul de ordine cu fundă prinsă pe umărul stâng. Se dovedi însă că această figură mută de ceară şi pe resorturi ştia, dacă nu să vorbească, în orice caz să acţioneze în felul lui. Când un vlăjgan cu faţa ciupită de vărsat, un căpitan în rezervă, escortat de un grup întreg de derbedei, care se ţinea după el tot timpul, îl acostă, cerându-i să-i arate intrarea la bufet, prinţişorul făcu din ochi un semn discret plutonierului de poliţie. Ordinul fu imediat executat: cu toate protestele şi vociferările căpitanului beat, acesta fu scos afară din sală. Între timp începu să apară în cele din urmă şi „publicul adevărat” şi în trei şiruri lungi pătrunse în sală prin cele trei intervale dintre scaune. Elementele turbulente începură să se potolească, dar publicul, în general, chiar şi cel mai „curăţel”, avea un aer nemulţumit, surprins; iar unele dintre doamne păreau pur şi simplu speriate.

În sfârşit, toată lumea fu plasată pe locurile respective; încetă şi muzica. Începură să-şi sufle nasurile în batiste şi să se uite în jurul lor. Publicul aştepta cu un aer prea solemn, ceea ce întotdeauna constituia un semn rău. „Lembkii” nu apărură încă. Mătăsurile, catifelele ardeau în culori vii, diamantele sclipeau din toate părţile; prin aer pluteau miresme parfumate. Bărbaţii erau toţi în ţinută de gală cu ordine la revere şi gât, iar bătrânii chiar şi în uniformă. Apăru în sfârşit şi soţia mareşalului, însoţită de Liza. Niciodată n-a fost Liza mai orbitor de frumoasă ca în acea dimineaţă şi într-o toaletă atât de superbă. Avea părul coafat în bucle fermecătoare, ochii îi scânteiau, faţa îi radia de un zâmbet, de un zâmbet fericit. Produse incontestabil o impresie puternică asupra tuturor; toţi o priveau cu interes şi schimbau şoapte discrete. Unii susţineau că îl caută cu privirea pe Stavroghin, dar nici Stavroghin, nici Varvara Petrovna nu veniseră. N-am înţeles atunci ce era cu ea: de unde atâta fericire, bucurie, energie şi forţă se adunaseră în expresia chipului ei? Gândul la ceea ce îmi fusese dat să văd ieri şi ceea ce vedeam acum mă făcu

să rămân pur şi simplu perplex. Dar „Lembkii” tot nu apăreau. Era o mare greşeală. Mai târziu am aflat că Iulia Mihailovna îl aşteptase până în ultimul moment pe Piotr Stepanovici, fără de care în ultimul timp nu era în stare să facă nici un pas, deşi în sinea ei n-ar fi vrut s-o recunoască. Menţionez în paranteză că Piotr Stepanovici, în ajun, la ultima şedinţă a comitetului, depusese funda de supraveghetor, refuzând să participe în această calitate, ceea ce o amărâse pe Iulia Mihailovna până la lacrimi. Spre surprinderea, iar mai apoi şi spre cea mai mare nedumerire a ei (lucru asupra căruia anticipez), el dispăruse în acea dimineaţă şi nu se prezentase nici la matineu, încât până seara nimeni nu-l mai văzu. În cele din urmă, publicul începu să dea semne de nerăbdare. Nici pe estradă nu apărea nimeni. În rândurile din spate se auziră aplauze ca la teatru. Bătrânii şi cucoanele în vârstă se încruntară: „Aceşti Lembke prea o fac pe grozavii”. Până şi în rândurile publicului select începu să circule şoapta că festivitatea s-ar putea într-adevăr să nu aibă loc, pentru că Lembke te pomeneşti că este realmente foarte bolnav etc., etc. Dar, slavă Domnului, soţii Lembke în sfârşit îşi făcură apariţia; el o conducea la braţ; mărturisesc că şi eu personal mă cam îndoiam de venirea lor. Dar toate temerile în această privinţă se dovediră imediat neîntemeiate şi adevărul triumfă. Publicul părea că răsuflă uşurat. Lembke părea să aibă înfăţişarea de om perfect sănătos, după cum mi-aduc aminte, întrucât, vă închipuiţi, doar, câte priviri îl întâmpinară. Mai notez pentru a caracteriza atmosfera că, în general, erau prea puţini în rândurile societăţii noastre selecte care să fi crezut cu adevărat că Lembke este în mod serios bolnav; iar comportarea lui fusese considerată foarte normală, într-atât de normală încât până şi cazul de ieri dimineaţă petrecut în piaţă fusese primit cu aprobare. „Aşa trebuie să se procedeze chiar de la început, ziceau demnitarii. Poţi să faci pe filantropul cât vrei, tot la asta ajungi, fără să-ţi dai seama că aşa ceva este necesar chiar şi pentru filantropia însăşi”, cel puţin aşa se discuta la club. O singură vină i se găsea, că prea mult se iuţise. „Lucrurile acestea trebuie făcute cu mai mult sânge rece, ei, dar n-ai ce face, omul e încă fără experienţă”, spuneau specialiştii. Cu aceeaşi aviditate se întoarseră privirile şi spre Iulia Mihailovna. Bineînţeles, nimeni n-ar avea dreptul să-mi pretindă mie, ca povestitor, prea multe amănunte precise în privinţa unui anumit punct: aici e vorba de o taină, e vorba de o femeie; ştiu însă un lucru: în seara trecută, Iulia Mihailovna intră în cabinetul lui Andrei Antonovici şi zăbovi acolo mult peste miezul nopţii. Andrei Antonovici fu iertat şi consolat. Soţii se înţeleseseră în toate, totul fusese uitat şi, la sfârşitul explicaţiei, când Lembke se lăsă totuşi în genunchi în faţa ei, aducându-şi aminte cu groază despre episodul final din noaptea precedentă, mânuţa graţioasă, iar apoi şi buzele soţiei îi stăviliră efuziunile înflăcărate şi discursul de pocăinţă al omului covârşit de înduioşare şi delicat ca un cavaler. Toată lumea o vedea acum radiind de fericire. Păşea cu faţa deschisă, sigură de ea, îmbrăcată într-o rochie superbă. Părea că se află în culmea mulţumirii; serbarea, scopul şi încununarea politicii sale, fusese realizată. Trecând spre locurile lor, chiar în primul rând din faţa estradei, soţii Lembke salutau şi răspundeau la plecăciuni, în dreapta şi în stânga. Imediat în jurul lor se formă un cerc. Soţia mareşalului nobilimii se ridică în picioare în întâmpinarea lor… Dar aci interveni o deficienţă deplorabilă: tam-nisam orchestra intonă un Tusch, nu un marş oarecare, ci pur şi simplu un Tusch de ospăţ, cum se obişnuia la noi la club, când la un banchet oficial se bea în sănătatea cuiva. Astăzi ştiu precis că figura aceasta era opera lui Leamşin care, în calitatea lui de supraveghetor de ordine, ceruse să se intoneze un Tusch, chipurile în onoarea soţilor Lembke. El, bineînţeles, oricând ar fi putut să se justifice că a făcut-o dintr-o prostie sau zel excesiv… Din păcate, eu nu ştiam încă pe atunci că ei nici nu-şi mai băteau capul în

privinţa justificărilor, ci erau hotărâţi să-şi ducă la capăt tot planul chiar în aceeaşi zi. Dar lucrurile nu se opriră aici: în timp ce publicul rămăsese contrariat, schimbând priviri nedumerite sau zâmbete ironice, în fundul sălii şi în balcoane răsunară strigăte de ura, tot parcă în onoarea soţilor Lembke. Nu erau voci prea multe, dar strigătele ţinură o bună bucată de vreme. Iulia Mihailovna se aprinse toată la faţă, ochii îi scânteiară. Lembke se opri în dreptul scaunului său şi întorcându-se în direcţia strigătelor cercetă cu o privire severă, impunătoare, fundul sălii… Cei de lângă el se grăbiră să se aşeze. Din nou observai cu teamă pe faţa lui acel zâmbet primejdios pe care-l avea ieri stând în salonul soţiei sale şi privindu-l pe Stepan Trofimovici, înainte de a se apropia de el. Mi se păru că şi acum mijeşte pe faţa lui o expresie fatală şi, ceea ce era mai rău, întru câtva comică, expresia omului care este gata să se sacrifice pentru realizarea scopurilor superioare ale soţiei sale… Iulia Mihailovna îmi făcu semn să mă apropii şi-mi şopti să alerg la Karmazinov şi să-l rog să înceapă. Dar, chiar în clipa când mă întorsei să plec, se produse o altă mârşăvie, dar mult mai urâtă decât prima. Pe estradă, spre care se îndreptau în acea clipă toate privirile şi toate aşteptările şi unde nu se vedea decât o măsuţă cu un scaun în spatele ei, iar pe măsuţă un pahar de apă pe o tăviţă de argint, pe estrada aceasta goală apăru deodată silueta mătăhăloasă a căpitanului Lebeadkin în frac şi cu cravată albă. Rămăsei atât de uimit, încât nu-mi venea să-mi cred ochilor.

Căpitanul păru intimidat şi se opri pentru un moment în fundul estradei. Deodată, din public se auzi un strigăt: „Lebeadkin, tu eşti?”. Mutra stupidă şi roşie a căpitanului (era complet beat) la auzul acestui strigăt răspunse cu un zâmbet larg şi tâmp. Îşi ridică mâna, îşi frecă fruntea, dădu din capul lui lăţos, ca şi cum s-ar fi hotărât brusc la orice, făcu doi paşi înainte şi deodată pufni în râs, nu prea tare, dar chicotind prelung şi fericit, din care cauză corpul lui masiv şi gras începu să se zguduie caraghios, iar ochii şi aşa pierduţi în grăsime se ascunseră în fundul unor crăpături. La aceasta, aproape jumătate din asistenţă izbucni în râs, iar vreo douăzeci de persoane începură să aplaude. Publicul serios schimba priviri posomorâte; totul nu dură însă decât vreo jumătate de minut. Pe estradă apărură în fugă Liputin cu funda lui de supraveghetor şi doi servitori; aceştia îl prinseră uşurel de braţe, iar Liputin îi şopti ceva. Căpitanul se încruntă şi mormăi: „Dacă-i aşa, mă rog”, dădu din mână a lehamite, îşi întoarse spatele imens către public şi dispăru împreună cu cei care îl însoţeau. După o clipă Liputin se înfiinţă iar pe estradă. Avea pe buze cel mai mieros dintre zâmbetele lui dulcege de totdeauna, care aminteau de obicei gustul de oţet amestecat cu zahăr, iar în mâini ţinea o foaie de felul hârtiei pentru scrisori. Cu paşi mărunţi şi repezi se apropie de rampă.

— Domnilor, se adresă el publicului, din cauza lipsei de supraveghere s-a întâmplat o defecţiune comică, dar care a fost înlăturată; eu însă luai asupră-mi însărcinarea de a prezenta cea mai respectuoasă rugăminte a unuia dintre versificatorii noştri localnici… Animat de o năzuinţă înaltă, plină de simţire umanitară… cu toată înfăţişarea sa… de acel scop, care ne-a reunit pe noi toţi… ca să ştergem de pe obrajii sărmanelor fete instruite din gubernia noastră lacrimile… acest domn, adică vreau să spun acest poet localnic… dorind să rămână incognito… ar fi dorit mult ca versurile lui să fie citite înainte de începerea balului… adică, vreau să spun, a matineului literar. Cu toate că această poezie nu este prevăzută în program şi nu figurează… deoarece abia de o jumătate de oră ne-a parvenit nouă… (adică cui nouă? reproduc cuvânt cu cuvânt această prezentare confuză), dar noi considerăm că remarcabila naivitate a sentimentului, laolaltă cu remarcabila dispoziţie de

haz a acestei poezii îngăduie să fie citită aici, adică nu ca pe ceva serios, ci ca ceva potrivit serbării… Într-un cuvânt, la idee… Cu atât mai mult că nu sunt decât câteva rânduri… Şi de aceea cer permisiunea publicului binevoitor.

— Citiţi-o! zbieră un glas din fundul sălii.

— Aşadar, s-o citesc?

— Citiţi, citiţi! se auziră mai multe glasuri.

— O voi citi cu permisiunea publicului, îşi schimonosi faţa Liputin din nou, în acelaşi zâmbet mieros. Părea totuşi că nu prea îndrăzneşte, iar eu personal avui impresia că este şi emoţionat. Cu toată îndrăzneala care-i caracterizează, oamenii aceştia se şi poticnesc uneori, deşi seminaristul n-ar fi ezitat probabil, dar Liputin oricum aparţinea societăţii de altădată.

— Previn, adică am onoarea să previn că este vorba nu de un fel de odă, cum se scriau altădată pentru solemnităţi, ci aproape, ca să zic aşa, o glumă, dar pătrunsă de un sentiment incontestabil, îmbinat cu o veselie cochetă şi, ca să zic aşa, cu adevărul arhireal.

— Citeşte-o, citeşte-o!

Liputin despături foaia. Bineînţeles, nimeni nu mai apucă să-l oprească. De altfel, apăruse cu funda lui de veghetor la ordinea balului. Cu glas răsunător el recită:

— Institutoarei naţionale de pe aceste meleaguri, din partea unui poet, cu prilejul sărbătorii.

Salut, salut, institutoare, Triumfă şi te bucură din plin!

Ţie, o retrogradă ori o george-sandistă, Eu versul meu din inima-ţi închin!

— Păi, sunt versurile lui Lebeadkin! Ale lui Lebeadkin, sigur! răsunară câteva glasuri. Se auziră râsete şi chiar aplauze, deşi nu prea multe.

— Te osteneşti să-nveţi copii mucoşi.

Pe-abecedar cu slovă franţuzită, Dar orişicui i-ai face azi ochi dulci, Numai să-ţi ceară mâna ofilită.

— Ura! Ura!

— Află că-n veacul nostru de reforme, Nici un paracliser n-o să te ia.

Împacă-te cu stropul tău de soartă, Te-ntoarce la abecedar, frumoasa mea…

— Exact, exact. Acesta este adevăratul realism, fără „strop”, nici un pas!

— Nu-ţi face gânduri negre! Astă-seară, Când petrecurăm la ospăţ şi-n dansuri, Ţi-am încropit cu toţii mândră zestre.

Şi mâine soarta n-o mai fi amară…

Tu, retrogradă ori o george-sandistă, Te bucură: ai zestre, domnişoară!

Scuipă pe tot, uită de orice chin – Triumfă şi te bucură din plin!

Mărturisesc, nu-mi venea să-mi cred urechilor. Era o impertinenţă crasă, atât de evidentă, încât nu încăpea nici un fel de scuză pentru Liputin, nici chiar scuza prostiei. Şi de fapt

Liputin nu era deloc un prost. Intenţia era clară, cel puţin pentru mine: se grăbeau să provoace dezordine. Unele versuri din poezia asta idioată, ultimul, de pildă, era de aşa natură, încât nici un fel de prostie n-ar fi îngăduit-o. Se pare că Liputin îşi dădea seama el însuşi că luase prea mult asupra sa: ducându-şi isprava la capăt, păru atât de năucit de propria-i îndrăzneală, încât nici nu se gândi să plece de pe estradă, ci rămase pe loc, ca şi cum ar fi vrut să mai adauge ceva. Crezuse probabil că efectul va fi cu totul altul; dar până şi grupul de gălăgioşi, care aplaudase tot timpul farsei, tăcu brusc, uluit probabil şi el. Stupizenia cea mai mare era că mulţi dintre ei priviseră toată înscenarea asta cu multă emoţie, luând-o drept o realitate, un adevăr tulburător în privinţa institutoarelor, drept o poezie cu tendinţă, şi nu un pamflet. Dar natura deşănţată a versurilor îi surprinsese până şi pe ei. Cât despre restul publicului, întreaga sală rămăsese nu numai scandalizată, dar şi jignită, se pare. Cred că nu greşesc deloc, împărtăşindu-vă această impresie. Iulia Mihailovna spunea mai târziu că încă o clipă şi ar fi leşinat. Unul dintre cei mai venerabili bătrânei şi-a luat la braţ bătrânica şi au părăsit amândoi sala sub privirile îngrijorate ale publicului. Cine ştie, poate că exemplul lui ar fi fost urmat şi de alţii, dacă în clipa aceea n-ar fi apărut pe estradă însuşi Karmazinov, în frac, cu cravată albă şi cu un caiet în mână. Iulia Mihailovna îl învălui într-o privire entuziasmată, ca pe un adevărat salvator… Mă repezii în dosul culiselor să-l caut pe Liputin.

— Intenţionat ai făcut-o! îi zisei eu indignat, apucându-l de mână.

— Nici prin gând nu mi-ar fi trecut aşa ceva, se zgribuli el începând să mintă şi prefăcându-se nenorocit, chiar atunci mi-au fost aduse aceste versuri şi am crezut că au haz…

— N-ai crezut dumneata aşa ceva. Nu-mi vine a crede că ai putea să consideri această mâzgălitură ordinară drept o glumă hazlie!

— Şi totuşi, aşa o consider.

— Pur şi simplu minţi, şi nici nu e adevărat că ţi s-au adus acum aceste versuri. Chiar dumneata le-ai compus împreună cu Lebeadkin, şi poate chiar ieri, anume ca să provoci scandal. În orice caz, ultimul vers îţi aparţine, fără îndoială, ca şi versul cu paracliserul, de altfel. Cum se face că Lebeadkin a apărut îmbrăcat în frac? Înseamnă că v-aţi înţeles ca el să le citească, şi aşa ar fi fost dacă nu s-ar fi îmbătat.

Liputin mă privi rece şi vanitos.

— Dar pe dumneata ce te privesc toate astea? întrebă el deodată, cu un calm ciudat.

— Cum ce mă privesc? Văd că şi dumneata porţi pe umăr această fundă… Unde este Piotr Stepanovici?

— Nu ştiu; pe aici, pe undeva, trebuie să fie; dar de ce întrebi?

— Pentru că văd prea limpede acum ce se întâmplă aici. E un complot împotriva Iuliei Mihailovna, pentru a compromite această zi…

Liputin mă privi pieziş.

— Dar ce te doare pe dumneata? zâmbi el şi, dând din umeri, îmi întoarse spatele.

Rămăsei locului încremenit. Toate bănuielile mele se adevereau. Şi când mă gândesc că

sperasem tot timpul să n-am dreptate! Ce trebuia să fac? Mă gândii mai întâi să mă sfătuiesc cu Stepan Trofimovici, dar acesta stătea în faţa oglinzii, încercând diferite surâsuri şi mereu aruncându-şi ochii pe foaia în care îşi făcuse diferite note. Urma să ia cuvântul imediat după Karmazinov şi nu-i ardea deloc să stea de vorbă cu mine. Să alerg la Iulia Mihailovna? Era cam prea devreme; ca să fi înţeles avea nevoie de o lecţie mai aspră, care s-o vindece de convingerea ei că e „anturată” şi că toată lumea îi este „devotată până la fanatism”. Nici nu m-ar fi crezut şi m-ar fi socotit un scrântit. De altfel, ce ar mai fi putut să facă ea acum? „La urma urmelor, gândii eu, într-adevăr, ce mă privesc pe mine toate astea, de ce mă amestec; îmi scot funda şi plec acasă, de îndată ce va începe.” Chiar aşa mi-am şi zis, „de îndată ce va începe”, ţin minte bine.

Dar era timpul să mă duc să-l ascult pe Karmazinov. Aruncându-mi ochii pentru ultima dată prin culise observai că mişună pe acolo tot felul de indivizi absolut străini, printre care şi femei, într-un du-te-vino necontenit. „Culisele” acestea reprezentau un spaţiu destul de îngust, despărţit de privirile publicului printr-o perdea compactă şi comunicând prin culoar cu celelalte încăperi. Aci îşi aşteptau rândul cei care urmau să se producă pe estradă. Dar m-a surprins în clipa aceea mai ales conferenţiarul, care trebuia probabil să apară imediat după Stepan Trofimovici. Era şi el, cred, un fel de profesor (nici astăzi nu ştiu exact cine este), demisionat de bunăvoie dintr-o instituţie de învăţământ oarecare după o istorie cu tulburări studenţeşti şi sosit nu se ştie pentru ce în oraşul nostru acum câteva zile. Fusese şi el recomandat Iuliei Mihailovna care îl primise, fireşte, aproape cu veneraţie. Ştiu astăzi că n-o vizitase decât o singură dată, la o serată, şi că tot timpul rămăsese tăcut, zâmbind cu o expresie ambiguă la glumele şi tonul grupului care o înconjura pe Iulia Mihailovna, şi produsese asupra tuturor o impresie neplăcută prin aerul lui arogant şi în acelaşi timp susceptibilitatea lui bănuitoare. Îl invitase să conferenţieze însăşi Iulia Mihailovna. Acum se plimba dintr-un colţ în altul şi, aidoma lui Stepan Trofimovici, îşi şoptea ceva sub nas, dar nu privindu-se în oglindă, ci cu ochii în pământ. Nu-şi potrivea nici un fel de zâmbete, deşi mereu surâdea cu o expresie răutăcioasă, crudă. Era limpede că nici cu acesta nu se putea sta de vorbă. Era mic de statură, în vârstă de vreo patruzeci de ani, absolut chel, cu o bărbuţă căruntă, îmbrăcat destul de decent. Mai interesant era faptul că la fiecare mişcare de întoarcere pe loc el îşi ridica pumnul în sus, îl clătina scurt şi energic deasupra capului şi-l abătea apoi brusc în jos, zdrobind parcă un inamic închipuit. Figura aceasta o repeta mereu şi invariabil. Simţii cum mă cuprinde frica. Plecai repede de acolo ca să-l ascult pe Karmazinov.

III.

Atmosfera din sală nu promitea nimic bun. Ţin să subliniez: mă închin în faţa măreţiei unui geniu; dar de ce aceşti domni, oamenii noştri de geniu, către sfârşitul anilor glorioşi ai activităţii lor procedează uneori absolut ca nişte copilandri? Ei, şi ce dacă eşti tu Karmazinov şi ţi-ai făcut apariţia umflându-te în pene cât cinci şambelani laolaltă? E admisibil oare să reţii atenţia unui public ca al nostru asupra unui singur articol timp de o oră întreagă? În general, am observat că poţi fi şi un arhigeniu, dar la un matineu literar nu poţi acapara nepedepsit atenţia asistenţei asupra persoanei tale mai mult de douăzeci de minute. Ce e drept, apariţia marelui geniu fu primită cu mult respect. Până şi cei mai pretenţioşi şi severi dintre bătrâni îşi manifestară aprobarea şi interesul, iar doamnele chiar şi un fel de entuziasm. Totuşi, aplauzele răsunară scurt, cam răzleţite şi nu prea convinse. În schimb, în ultimele rânduri nu se mai auzi nici o neorânduială până în clipa când

domnul Karmazinov începu să vorbească, şi nici chiar în acest moment nu interveni de fapt ceva grav, ci mai mult un fel de neînţelegere. Am amintit cu altă ocazie că avea un glas prea strident, întru câtva feminin, şi o pronunţie aristocratică, cu un sâsâit cochet. N-apucă să rostească nici câteva cuvinte când în sală cineva îşi îngădui să râdă, un prostălău oarecare, probabil lipsit de experienţa vieţii şi neştiutor în ceea ce privea lumea mondenă, ba având poate şi o predispoziţie înnăscută de a râde din te miri ce. Însă nici vorbă de vreo demonstraţie oarecare; dimpotrivă, pomenindu-se privit chiorâş şi somat cu un sst! poruncitor de cei din jurul lui, nerodul se potoli pe loc. Dar iată-l pe domnul Karmazinov anunţând cu un ton afectat şi modulări cochete în glas că el „la început n-a vrut în ruptul capului să accepte să citească” (ce rost avea să mai anunţe aşa ceva!). „Că există, adică, rânduri care izvorăsc direct din inimă încât nici n-ai cum să le exprimi în cuvinte şi deci cu atât mai puţin asemenea lucruri sacre ar fi potrivite să fie înfăţişate în public” (atunci de ce le înfăţişa?); cedând însă unor rugăminţi stăruitoare, le-a adus să le înfăţişeze publicului şi întrucât, mai ales, îşi depune condeiul pe masă pentru totdeauna, jurându-şi să nu mai scrie nimic, treacă de la dânsul, a scris această ultimă operă; şi întrucât a jurat de asemenea să nu mai citească în public nimic şi niciodată, fie, de data aceasta, îşi va citi acest ultim articol în faţa publicului etc., etc…

Dar hai să zicem că asta n-ar fi nimic, cine nu cunoaşte asemenea introduceri ale unui autor? Deşi mă gândesc că faţă de gradul redus de cultură al publicului nostru şi de starea de spirit a celor din ultimele rânduri toate astea comportau oarecare riscuri. Ce era mai simplu decât să fi citit o scurtă nuvelă, o schiţă oarecare în genul acelora pe care le scrisese până atunci, adică deşi cu fandoseli şi manierisme, dar şi cu oarecare spirit? În felul acesta totul era salvat. Aş, ţi-ai găsit! Dădu drumul vorbăriei! Dumnezeule mare, ce nu găseai aici! Spun fără nici o ezitare, până şi publicul din capitală n-ar fi rezistat, nu numai al nostru. Închipuiţi-vă aproape două coli de tipar întregi de peltea lungă şi inutilă; unde mai pui că domnul acesta şi citea cu un aer de superioritate, ca o mare favoare pentru ascultători şi îndurerat parcă de a fi trebuit să facă această concesie, încât pe bună dreptate publicul nostru avea cum să se simtă jignit. Tema… Dar cine ar putea să descifreze această temă? Un fel de dare de seamă despre nişte impresii, despre nişte amintiri. Dar ce fel şi care anume? Oricât îşi încreţeau frunţile înţelepţii din gubernia noastră în prima jumătate a cuvântării, nu reuşiră să înţeleagă nimic, încât restul timpului ascultară numai din politeţe. E adevărat, se vorbea acolo mult despre dragoste, despre dragostea unui geniu pentru nu se ştie ce persoană, dar, trebuie să mărturisesc, lucrul acesta suna cam penibil. Părea că nu prea cadrează cu silueta grăsună şi otova a scriitorului genial relatarea aceasta a momentului primei sale sărutări… Cel puţin aşa socot eu. Şi ceea ce era şi mai supărător, aceste sărutări se produceau oarecum într-alt fel decât la toţi oamenii. Pretutindeni creştea grozama (negreşit grozama sau altă asemenea iarbă oarecare, denumirea căreia n-o întâlneşti decât poate în tratatele de botanică). Cerul căpătase, negreşit, un colorit violaceu, pe care niciodată nimeni dintre simplii muritori nu-l observase, adică îl văzuseră cu toţii, desigur, dar nu se pricepuseră să-l observe, pe când „iată eu am ştiut să-l observ şi vi-l descriu acum vouă, proştilor, ca pe un lucru foarte obişnuit”. Copacul sub care se aşezase perechea îndrăgostită era, negreşit, de culoare portocalie sau aşa ceva. Şedeau ei undeva în Germania. Deodată îl zăriră pe Pompeius sau pe Cassius în ajunul bătăliei şi pe amândoi îi străbătură fiorii reci ai entuziasmului. O ştimă ţipă în tufiş. Gluck începu deodată să cânte la vioară prin stufăriş. Melodia pe care o intonase era denumită en toutes lettres, dar n-o cunoaşte nimeni şi, ca să afli despre ce este vorba, trebuie să cercetezi un

dicţionar muzical. Între timp ceaţa se învolburase, într-atât se învolburase, încât semăna mai mult cu un milion de perne decât cu ceaţă. Şi deodată totul dispare şi marele geniu traversează în plină iarnă pe vreme de moină fluviul Volga. Două pagini şi jumătate de traversare, şi totuşi se prăbuşeşte printr-un ochi de gheaţă în apă. Geniul se îneacă, dar credeţi că s-a înecat? Nici gând; toate astea i-au trebuit ca să arate cum, fiind gata să se înece definitiv şi să dispară sub apă, în faţa lui apăru deodată un crâmpei de gheaţă, un firicel de gheaţă cât un bob de mazăre, dar atât de pur şi atât de cristalin „ca o lacrimă îngheţată" şi cum în acest crâmpei de gheaţă se oglindi toată Germania sau, mai bine zis, cerul Germaniei amintindu-i, prin jocul iradiat al acestei imagini reflectate, acea lacrimă, care, „ţi-aduci aminte, s-a prelins din ochii tăi, când şedeam sub copacul acela de smarald, şi tu ai exclamat cuprinsă de bucurie: „Nu există crimă!" „Da, am zis şi eu printre lacrimi, dar dacă este aşa, atunci nu există nici oameni drepţi". Am izbucnit amândoi în hohote de plâns şi ne-am despărţit pentru totdeauna".

Ea a plecat undeva pe malul mării, el în nişte peşteri; şi iată-l că începe să coboare, coboară şi coboară, timp de trei ani coboară sub turnul Suharev din Moscova şi deodată în adâncul pământului, în peşteri, vede o candelă, iar în faţa candelei un sihastru. Sihastrul se roagă. Geniul pătrunde până la ferestruica lui cu gratii şi deodată aude un suspin, vă închipuiţi cumva că a suspinat sihastrul? Nicidecum. Puţin îi pasă lui de sihastrul vostru! Acest suspin pur şi simplu „i-a amintit lui însuşi primul ei suspin, scos cu treizeci şi şapte de ani în urmă", când „ţi-aduci aminte, în Germania, şedeam sub copacul de culoarea agatului şi tu mi-ai spus: „Ce rost are dragostea? Priveşte, în jurul nostru creşte umbra nopţii şi eu te iubesc, dar când va înceta să crească umbra nopţii – voi înceta şi eu să te iubesc". Aci iar se învolbură ceaţa, apăru Hoffman, şuieră din Chopin o ştimă şi deodată din ceaţă apăru, într-o cunună de lauri, deasupra acoperişurilor Romei, Ancus Martius, nepot al regelui Numa Pompilius, cel de-al patrulea rege legendar al Romei. Fiori de extaz ne-au străpuns spinările şi noi ne-am despărţit pentru totdeauna" etc., etc. Într-un cuvânt, poate că nu redau atât de exact conţinutul şi nici nu m-aş pricepe s-o fac, dar sensul polilogiei sale era tocmai acesta. Şi, în sfârşit, ce-o mai fi şi cu pasiunea aceasta scandaloasă a minţilor noastre luminate pentru calambururi într-un sens superior! Un mare filosof european, un mare savant, un inventator, un truditor, un martir – toţi aceşti trudiţi ai cugetării şi împovăraţi ai făptuirilor sunt pentru marele nostru geniu rus un fel de bucătari în conacul lui. El este boierul, iar ei se prezintă în faţa lui cu bonetele albe în mână şi-i aşteaptă poruncile. E adevărat, el surâde cu aere de superioritate şi când e vorba de Rusia, iar cea mai mare plăcere a sa este să anunţe falimentul Rusiei sub toate raporturile faţă de marile spirite din Europa; în ce priveşte însă propria-i persoană, o, aici situaţia este exact contrară; el este acela care se-nalţă deasupra acestor spirite mari ale Europei; toţi nu sunt decât un material bun pentru calambururile lui. Preia ideea cuiva, îi alătură antiteza ei şi calamburul este gata. Există crimă, nu există crimă; nu există adevăr, nu există oameni drepţi; ateism, darwinism, clopotele Moscovei…

Dar, vai, el nu mai crede în clopotele Moscovei; Roma, laurii… dar el nu mai crede nici în lauri… Adăugaţi şi un acces obligatoriu de tristeţe byroniană, o schimă din Heine, ceva din Peciorin, şi tot aşa, dă-i şi dă-i înainte, se porni şuierând maşina… „Dar puteţi să mă lăudaţi, desigur, puteţi, aşa ceva îmi place grozav; v-am spus numai aşa că depun condeiul; nici o grijă, vă mai plictisesc eu încă, şi de trei sute de ori poate, veţi obosi citind…"

Bineînţeles că lectura nu se încheie chiar atât de bine; mai rău era însă că tocmai de aici se şi porni totul. În sală de mult se iscaseră şi se făceau tot mai auzite smiorcăieli, târşit de picioare, tuse şi ce se mai poate auzi când la un matineu literar autorul, oricine ar fi el, reţine atenţia publicului mai mult de douăzeci de minute. Dar genialul scriitor nu observa nimic. El continua să-şi debiteze poliloghia dulceagă şi sâsâită, făcând abstracţie de public, încât toată lumea începu să schimbe priviri nedumerite. Deodată în rândurile din fund se ridică un glas singuratic, dar răsunător:

— Doamne, ce prostii!

A fost o izbucnire involuntară şi, sunt convins, fără gând de ostentaţie. Pur şi simplu, obosise omul. Dar domnul Karmazinov se opri, privi ironic spre public şi se formaliză pe neaşteptate, cu aerul unui demnitar jignit. Mi se pare că prea v-am plictisit, domnilor?

Tocmai aici e vina lui, de a fi deschis primul vorba: provocând în felul acesta un răspuns, oferise posibilitatea unor nemernici să deschidă gura şi, ca să zicem aşa, cu deplin drept, în timp ce, dacă s-ar fi abţinut, totul s-ar fi limitat la nişte smiorcăieli şi ar fi trecut cumva cu bine… S-o fi aşteptat omul la un ropot de aplauze ca răspuns la întrebarea lui? Dar nu aplaudă nimeni; dimpotrivă, toată lumea păru că se zgribuleşte speriată, şi nu mişcă.

— Nu l-aţi văzut niciodată pe Ancus Martius, nu sunt decât vorbe goale, se auzi o voce enervată, aproape chinuită.

— Exact, interveni şi o altă voce, astăzi nu mai există vedenii, ci ştiinţe naturale. Documentaţi-vă în ştiinţele naturii.

— Domnilor, cel mai puţin m-am aşteptat la asemenea obiecţii, se arătă surprins Karmazinov.

Marele geniu se dezobişnuise, stând mereu la Karlsruhe, de realităţile patriei.

— În secolul nostru este o ruşine să afirmi că universul se sprijină pe trei balene, turui deodată o domnişoară. Este absolut exclus ca dumneata, Karmazinov, să fi coborât în peşteră la schimnic. Şi cine mai vorbeşte astăzi despre schimnici?

— Domnilor, cel mai mult mă surprinde că toate acestea sunt spuse pe un ton serios. De altfel… de altfel, aveţi perfectă dreptate. Nimeni nu respectă mai mult decât mine adevărul real…

Cu toate că zâmbea ironic, se vedea că era uluit. Chipul lui părea că spune: „Eu, doar, nu sunt aşa cum vă închipuiţi, eu sunt cu voi, lăudaţi-mă numai, lăudaţi-mă cât mai mult, cât mai mult, îmi place grozav să fiu lăudat…”.

— Domnilor, strigă el în sfârşit, profund atins, văd că sărmanul meu poem nu şi-a găsit locul aici. De altfel, şi mie mi se pare că n-am nimerit unde trebuie.

— A ochit în cioară, şi a nimerit în vacă, zbieră cât îl ţinea gura un gogoman oarecare, beat probabil, şi care desigur nu merita să i se dea nici o atenţie.

E drept că se auzi un râset nepoliticos.

— În vacă ziceţi? reluă imediat Karmazinov. Glasul lui devenea tot mai strident. În ce priveşte ciorile şi vacile, îmi permit să mă abţin, domnilor. Port prea mult respect oricărui public, ca să-mi permit vreo comparaţie, cât de inocentă ar fi; dar eu am crezut…

— Totuşi, stimate domn, dumneata să nu-ţi… strigă careva din ultimele rânduri.

— Dar eu am crezut că, depunându-mi condeiul şi luându-mi rămas-bun de la cititori, voi fi ascultat…

— Nu, nu, vrem să vă ascultăm, vrem, se auziră, prinzând curaj în sfârşit, câteva glasuri din primele rânduri.

— Citiţi mai departe, citiţi! se asociară şi câteva voci entuziaste de doamne, şi în sfârşit se înfiripă şi un scurt ropot de aplauze, e adevărat foarte anemice şi răzleţe.

Karmazinov zâmbi acru şi dădu să se ridice de pe locul său.

— Crede-ne, Karmazinov, că toată lumea consideră drept o cinste… nu se abţinu chiar şi soţia mareşalului nobilimii.

— Domnule Karmazinov, răsună deodată o voce tinerească din fundul sălii. Strigase un învăţător foarte tânăr dintr-o şcoală medie judeţeană, un tânăr admirabil, cuminte şi generos, recent venit la noi. Se ridicase de pe locul său. Domnule Karmazinov, dacă aş fi avut fericirea să iubesc în felul acesta, cum ne-aţi descris, credeţi-mă, n-aş fi făcut descrierea iubirii mele într-un articol destinat de a fi citit în public…

Tânărul se roşise ca racul.

— Domnilor, strigă Karmazinov, eu am terminat. Omit să mai citesc sfârşitul şi mă îndepărtez. Îngăduiţi-mi totuşi să vă citesc numai şase rânduri cu care închei. „Da, prietene cititor, adio! începu el imediat să citească din manuscris şi fără să se mai aşeze. Adio, cititorule; nici nu prea stărui în dorinţa mea de a ne despărţi prieteni: la ce bun să te mai deranjez, într-adevăr? Ba, poţi să mă şi înjuri, o înjură-mă cât vrei, dacă aceasta îţi va face vreo plăcere. Ar fi mult mai bine însă dacă am uita unul de altul. Şi chiar dacă voi toţi, cititorii, v-aţi arătat atât de buni încât, lăsându-vă, în genunchi, m-aţi ruga cu lacrimi în ochi: „Scrie, o mai scrie pentru noi, Karmazinov, pentru patrie, pentru urmaşi, pentru cununi de lauri”, chiar şi atunci v-aş răspunde, bineînţeles mulţumindu-vă cu tot respectul: „Nu, dragii mei compatrioţi, ne-am ocupat destul unul de altul. Merci! E timpul să ne despărţim! Merci, merci, merci!”„.

Karmazinov se închină ceremonios şi, roşu ca racul, se retrase în culise.

— Dar nimeni nu se gândeşte să stea în genunchi; ce aberaţie!

— Dar şi ce orgoliu!

— E numai umor, încercă să-l corijeze careva mai avizat.

— Ba să mă scuteşti de acest umor al dumitale.

— Totuşi, e o neobrăzare, domnilor.

— Bine, cel puţin, că a terminat odată.

— Ce plictiseală e la ei aici!

Dar toate aceste exclamaţii ignorante în rândurile din spate (deşi nu numai în cele din spate) au fost acoperite de aplauzele celeilalte părţi a publicului, care îl aclama pe Karmazinov cerând să reapară pe scenă. Câteva doamne, în frunte cu Iulia Mihailovna şi soţia mareşalului nobilimii, se îngrămădeau în faţa estradei. În mâinile Iuliei Mihailovna

apăru o cunună de lauri superbi pe o pernuţă de catifea albă, încadrată într-o jerbă de trandafiri vii.

— Lauri! rosti Karmazinov cu un surâs fin şi puţin maliţios. Eu, bineînţeles, sunt mişcat şi accept cu cel mai viu sentiment această cunună, pregătită dinainte, care însă n-a apucat încă să se veştejească; dar vă asigur, mesdames, am devenit brusc atât de realist, încât consider că în secolul nostru frunzele de lauri sunt mai la locul lor în mâinile unui bucătar priceput, decât în mâinile mele…

— Sigur, bucătarii sunt mai folositori, strigă acelaşi seminarist care participase la „şedinţa” de la Virghinski.

Ordinea părea că se tulbură. Din multe rânduri lumea sări ca să vadă mai bine ceremonia oferirii cununii de lauri.

— Pentru chestia cu bucătarul sunt gata să adaug acum încă trei ruble, se auzi un glas ridicat, prea răsunător, voit răsunător.

— Şi eu.

— Şi eu.

— Dar cum se poate să n-aibă ei un bufet?

— Domnilor, am fost traşi pe sfoară…

De altfel, trebuie să recunoaştem că toţi aceşti domni gălăgioşi se cam temeau încă vizibil de demnitarii prezenţi şi de poliţaiul care veghea în sală. Treptat, cam în vreo zece minute, toată lumea îşi reluă locurile, dar ordinea de la început nu se mai restabili. Şi iată, tocmai pe acest început de haos nimeri sărmanul Stepan Trofimovici…

IV.

Apucai totuşi să mă reped încă o dată în culise ca să-l previn, extrem de tulburat, că după părerea mea totul s-a dus de râpă şi ar face mai bine să nu apară pe scenă, ci imediat să plece acasă pretextând o indispoziţie stomacală, fiind şi eu hotărât să-mi lepăd funda şi să plec împreună cu dânsul. Dădui peste el tocmai când se îndrepta spre estradă; se opri brusc, mă privi de sus, măsurându-mă din cap până-n picioare, şi îmi zise cu un aer solemn:

— Ce te face, domnule, să mă consideri capabil de asemenea mârşăvie?

A trebuit să mă retrag. Eram sigur că, aşa cum doi ori doi fac patru, fără catastrofă nu va scăpa de acolo. În timp ce stăteam deprimat la culme, în faţa mea apăru iar silueta fostului profesor, care urma să ia cuvântul după Stepan Trofimovici şi care adineauri ridica mereu şi lăsa să se abată cu toată puterea pumnul. Ca şi atunci se plimba de colo până colo, concentrat şi murmurându-şi ceva sub nas, cu un zâmbet perfid, dar triumfător. Aproape fără nici un gând (naiba m-a pus) mă apropiai şi de dânsul.

— Ştiţi, zisei eu, s-a văzut din nenumărate exemple că dacă lectorul reţine atenţia publicului mai mult de douăzeci de minute, acesta nu-l mai ascultă. O jumătate de oră nici chiar o celebritate nu reuşeşte să se menţină…

El se opri brusc şi aproape tremura de jignire. O expresie de nemărginit orgoliu îi apăru pe faţă.

— N-aveţi nici o grijă, murmură el cu dispreţ şi porni mai departe.

În aceeaşi clipă se auzi din sală glasul lui Stepan Trofimovici.

„Dracu' să vă ia pe voi toţi!" îmi zisei şi alergai în sală.

Stepan Trofimovici se aşeză în fotoliu, încă în plin vacarm. Rândurile din faţă se pare că îl întâmpinară cu priviri ostile. (La club, în ultimul timp, încetaseră să-l mai agreeze şi nu i se arătau semnele de respect de altădată.) Tot era bine că nu se auzeau fluierături. Un gând ciudat mă stăpânea încă de ieri: că, negreşit, va fi fluierat îndată ce va apărea. De fapt, nici nu fusese observat dintr-odată, din cauza dezordinii ce încă nu se potolise complet. La ce mai spera omul acesta, dacă şi faţă de Karmazinov procedară astfel? Stepan Trofimovici era palid; mai bine de zece ani nu mai apăruse în faţa publicului. După emoţia care-l cuprinsese şi întreaga lui înfăţişare, prea bine cunoscute mie, n-avui nici pic de îndoială că el însuşi consideră apariţia sa de acum pe estradă ca pe un moment decisiv al destinului său, în orice caz neapărat ceva în sensul acesta.

Tocmai de asta mă temeam. Îmi era tare drag acest om. Dar cum m-am simţit eu când l-am văzut începându-şi cuvântarea şi i-am auzit prima frază!

— Domnilor! rosti el deodată, decis parcă să dea foc în urma lui la toate punţile, şi în acelaşi timp cu o voce aproape sugrumată. Domnilor, chiar în dimineaţa zilei acesteia am avut sub ochii mei pe masă una dintre foile clandestine împrăştiate recent aici şi pentru a suta oară mi-am pus întrebarea: „Care este misterul ei?".

Întreaga sală amuţi dintr-odată, şi toate privirile se întoarseră către el, unele vădit speriate. N-am ce zice, se pricepea să suscite interesul de la primul cuvânt. Până şi din culise se arătară câteva capete; Liputin şi Leamşin păreau numai ochi şi urechi. Iulia Mihailovna îmi făcu iar semn cu mâna să mă apropii.

— Opriţi-l, orice s-ar întâmpla, opriţi-l! îmi şopti ea tulburată.

Dădui neputincios din umeri: mai putea fi oprit un om care se decisese? Vai, îmi dădeam seama perfect de ceea ce se petrece cu Stepan Trofimovici.

— Ehe, despre proclamaţii! se auziră şoapte în rândurile publicului.

Toată sala se încordă.

— Ei bine, domnilor, am dezlegat acest mister. Tot misterul efectului produs de ele constă în stupiditatea lor! (Ochii lui scânteiară.) Da, domnilor, dacă ar fi fost o stupiditate premeditată, afişată dintr-un anumit calcul, o, desigur, ar fi fost ceva genial! Dar se cuvine să fim drepţi şi să recunoaştem: ei n-au falsificat absolut nimic, nu găsim în ele nici o mistificare. Avem de-a face aici cu cea mai despuiată, cea mai naivă, cea mai rudimentară prostie, c'est la bętise dans son essence la plus pure, quelque chose comme un simple chimique. Dacă era spus într-un fel cât de cât inteligent, oricine ar fi văzut îndată toată sărăcia mizeră a acestei prostii reduse. Acum însă toţi se opresc cuprinşi de nedumerire; nimănui nu-i vine să creadă că este posibilă o asemenea prostie primitivă. „Nu se poate să fie numai atât şi nimic, nimic altceva", îşi spune în gând fiecare şi caută dezlegarea secretului, vede în asta un mister, vrea să citească printre rânduri, şi iată deci că efectul e obţinut! O, niciodată încă prostia n-a fost recompensată printr-o consacrare atât de triumfală, cu toate că de nenumărate ori o meritase… Fiindcă, en paranthčse, prostia cea

mai crasă, ca şi geniul cel mai sublim sunt deopotrivă de folositoare destinului omenirii…

— Calambururi din deceniul al patrulea! se auzi un glas, de altfel foarte modest, dar suficient ca să provoace răsturnarea tuturor zăgazurilor; se dezlănţui un vacarm nemaipomenit.

— Domnilor, ura! Propun un toast pentru prostie! strigă Stepan Trofimovici într-o frenezie totală, sfidând întreaga sală.

Alergai la el ca pentru a-i turna un pahar cu apă.

— Stepan Trofimovici, încetează, Iulia Mihailovna te imploră…

— Ba te rog să încetezi dumneata şi să mă laşi în pace, tinere pierde-vară! se răsti el la mine în auzul tuturor. Mă grăbii să dispar. Messieurs, continuă el, ce rost are această tulburare, ce rost au strigătele de indignare pe care le aud? Am venit cu ramura de măslin. Vă aduc cuvântul definitiv pentru că în chestiunea aceasta eu am ultimul cuvânt şi vom ajunge la împăcare.

— Jos cu el! strigau unii.

— Linişte, lăsaţi-l să vorbească, lăsaţi-l să spună ce are de spus, zbieră o altă parte a sălii.

Se agita mai ales tânărul învăţător, care îndrăznind o dată să deschidă gura părea că nu se mai poate opri.

— Messieurs, ultimul cuvânt în chestiunea aceasta este un cuvânt de iertare. Sunt un bătrân care-mi închei viaţa, şi declar solemn că spiritul vieţii adie ca şi înainte, aşa cum forţa cea vie n-a secat în tânăra generaţie. Entuziasmul tinereţii contemporane este la fel de pur şi luminos cum era şi în zilele noastre. N-a survenit nici o schimbare: inversarea scopurilor, substituirea unei concepţii a frumosului prin alta! Toată problema constă în a se şti dacă Shakespeare este superior unei perechi de cizme sau Rafael unui bidon cu petrol.

— E un denunţ, murmurau unii.

— Întrebări compromiţătoare!

— Agent-provocateur!

— Iar eu declar, ţipă Stepan Trofimovici într-un hal de surescitare ajunsă la paroxism, iar eu declar că Shakespeare şi Rafael sunt mai presus de dezrobirea ţăranilor, mai presus de naţionalitate, mai presus de socialism, mai presus de tânăra generaţie, mai presus de chimie, mai presus aproape de întreaga umanitate, pentru că ei sunt deja un rod, un rod real al întregii omeniri, şi poate chiar rodul perfect din câte ar putea să existe! O formă a frumuseţii deja atinsă, fără realizarea, fără de existenţa căreia nici n-aş consimţi să trăiesc… O, Doamne! îşi împreună el cu un plesnet palmele. Acum zece ani exact acelaşi lucru l-am strigat la Petersburg şi tot de pe estradă, rostind aceleaşi cuvinte, şi la fel ca atunci ei n-au înţeles nimic, râdeau şi fluierau, ca acum; oameni mărginiţi, ce vă lipseşte ca să mă înţelegeţi? Ştiţi voi oare, ştiţi voi oare că fără englezi mai poate trăi omenirea, şi fără Germania poate, fără omul nostru rus cu atât mai mult ar putea să trăiască, fără ştiinţă la fel, fără pâine la fel, numai fără frumuseţe nu poate, pentru că atunci nici n-ar avea ce face omul pe lumea aceasta! Aici e tot misterul, aici e toată istoria! Însăşi ştiinţa nu va putea dăinui un singur minut fără frumuseţe, vă daţi voi seama de asta, voi de acolo care

râdeţi, se va ticăloşi degenerând în incultură crasă, nu va fi capabilă să născocească un simplu cui… Nu voi ceda! urlă el într-un mod cu totul absurd de încheiere, izbind cu toată puterea cu pumnul în masă.

Dar în timp ce el ţipa fără rost şi fără legătură, se destrămă şi ordinea din sală. Mulţi săriră de pe locurile lor, unii se repeziră înainte, mai aproape de estradă. În general, toate astea se petrecură cu mult mai repede decât decurge descrierea mea şi n-a fost timp să se ia nici o măsură. Sau poate că nici nu s-a voit o asemenea intervenţie.

— Vă vine uşor să vorbiţi, vouă, răzgâiaţilor, feciori de bani gata! zbieră chiar în faţa estradei acelaşi seminarist, rânjindu-i cu plăcere drept în faţă lui Stepan Trofimovici.

Acesta îl observă şi sări chiar lângă rampă:

— N-am fost eu acela care chiar acum am afirmat că entuziasmul tinerei generaţii este la fel de pur şi de luminos cum a fost şi altădată, şi că ea piere greşind doar în formele frumosului?! Nu vă ajunge? Şi dacă mai ţineţi seama de faptul că lucrul acesta îl afirmă un tată jignit, zdrobit, este posibil oare, o, minţi înguste ce sunteţi, este posibil oare ca cineva să se ridice mai presus în atitudinea imparţială şi obiectivă a acestui tată? Ingraţilor… Nedrepţilor… De ce, de ce nu vreţi să ne împăcăm?

Şi, pe neaşteptate, el izbucni într-un plâns isteric. Îşi ştergea lacrimile cu degetele. Umerii şi pieptul lui tresăreau de hohote de plâns… Uitase cu totul pe ce lume se afla.

Publicul se alarmă peste măsură, aproape toată lumea sări de pe locuri. Sări cu repeziciune şi Iulia Mihailovna, îl prinse de braţ pe soţul ei, căutând să-l ridice de pe fotoliu… Scandalul lua proporţii nemaipomenite.

— Stepan Trofimovici! urlă fericit seminaristul. Aici prin oraş şi prin împrejurimi rătăceşte acum Fedka-Ocnaşul, un evadat din ocnă. El jefuieşte şi de curând a săvârşit o nouă crimă. Daţi-mi voie să vă întreb: dacă acum cincisprezece ani nu l-aţi fi predat ca recrut în armată pentru a vă achita o datorie la cărţi, adică dacă nu l-aţi fi pierdut pur şi simplu la jocul de cărţi, ar fi nimerit el la ocnă? Ar fi căsăpit el oamenii ca acum în lupta pentru existenţă? Ce aveţi de spus, domnule estet?

Renunţ să mai descriu scena care a urmat. În primul rând, izbucni un ropot de aplauze asurzitoare. Nu aplauda toată lumea, poate că numai a cincea parte din asistenţă, dar cei care aplaudau o făceau într-un fel delirant. Restul publicului năvăli spre ieşire, întrucât însă partea de public care aplauda se înghesuia la rândul ei, înaintând spre estradă, se produse o învălmăşeală inimaginabilă. Doamnele scoteau ţipete, unele dintre domnişoare izbucniră în lacrimi şi se rugau să fie duse acasă. Lembke, stând în picioare în dreptul scaunului său, privea mereu în juru-i cu nişte ochi sălbatici. Iulia Mihailovna se zăpăcise de tot, pentru prima oară de la începerea activităţii ei la noi. Cât îl priveşte pe Stepan Trofimovici, în primul moment el păru literalmente strivit de cuvintele seminaristului; dar imediat după aceea înălţă ambele mâini, întinzându-le parcă deasupra publicului, şi urlă:

— Îmi scutur praful de pe picioare şi blestem… Am terminat… am terminat…

Şi smucindu-se din loc, alergă în culise, agitându-şi ameninţător mâinile.

— A jignit societatea! … Să fie adus îndărăt! … zbierau turbaţii.

Careva voi să se repeadă după el. Nimeni n-ar fi putut să-l oprească, cel puţin în clipa

aceea, şi, deodată, catastrofa definitivă se abătu ca o bombă asupra adunării şi explodă în mijlocul ei: al treilea conferenţiar, maniacul care îşi agita mereu pumnul în dosul culiselor, apăru brusc, venind în fugă pe scenă.

Avea înfăţişarea unui adevărat nebun. Cu un zâmbet larg şi triumfător, plin de sine şi încrezut peste măsură, îşi plimba privirea satisfăcută peste sala agitată, bucurându-se parcă de această dezordine. Nu-l contraria deloc faptul că trebuia să ia cuvântul într-un asemenea vacarm, dimpotrivă, părea fericit. Era atât de evident acest lucru, încât dintr-odată atrase asupra lui atenţia.

— Dar asta ce-o mai fi?! se auziră întrebări. Cine mai e şi acesta? Sst! Să auzim ce vrea să spună?

— Domnilor! strigă din răsputeri maniacul, postându-se chiar la marginea rampei şi aproape cu un glas la fel de ţipător, feminin ca al lui Karmazinov, dar fără sâsâitul aristocratic al acestuia. Domnilor, cu douăzeci de ani în urmă, în ajunul războiului cu jumate-Europă, Rusia stătea sus ca un ideal în ochii tuturor consilierilor activi şi onorifici. Literatura era servitoarea cenzurii; prin universităţi se preda mărşăluirea; oastea fusese transformată în balet, iar poporul plătea impozite şi tăcea sub cnutul regimului iobăgist. Patriotismul se transformase în jumulirea de şperţuri de pe vii şi morţi. Cei care nu luau şperţuri erau consideraţi răzvrătiţi, pentru că tulburau armonia sistemului. Pădurile de mesteacăn erau defrişate ca mijloc auxiliar pentru menţinerea ordinii. Europa tremura… Dar niciodată Rusia, în decursul unui mileniu întreg de existenţă tembelă, n-a atins un asemenea grad de ruşine…

Oratorul îşi înălţă cu extaz pumnul şi, agitându-l cumplit deasupra capului, îl abătu brusc şi cu toată puterea asupra unui inamic închipuit, zdrobindu-l cu furie, să se aleagă praful din el. Un urlet asurzitor izbucni din toate părţile, o furtună de aplauze potopi imensa sală. Aplauda aproape jumătate din asistenţă; se înflăcăraseră până şi cei mai inocenţi: era hulită Rusia în mod public, în gura mare, cum să nu-i vină omului să urle de entuziasm?

— Aşa da! Aşa înţeleg şi eu! Ura! Aici nu mai e vorba de estetică!

Maniacul continuă cuprins de beţie:

— De atunci au trecut douăzeci de ani. Universităţile sunt deschise şi au crescut la număr. Mărşăluirea, muştruluirea sunt o legendă; numărul ofiţerilor este neîndestulător şi reclamă alte mii în completare. Căile ferate au înghiţit toate capitalurile şi au împânzit Rusia ca un păienjeniş, încât peste vreo cincisprezece ani poate că va avea omul într-adevăr posibilitatea să facă şi o călătorie undeva. Podurile nu ard decât ici-colo, iar oraşele ard reglementar, după o anumită ordine, pe rând, în sezoanele de incendii. Instanţele judecătoreşti dau sentinţe solomoniene, iar juraţii iau şperţ exclusiv numai în cadrul luptei pentru existenţă, când sunt ameninţaţi să moară de foame. Iobagii s-au eliberat şi, în amintirea croielilor cu vărgile de către foştii lor stăpâni moşieri, se croiesc acum unii pe alţii. Mări şi oceane de votcă se consumă pentru susţinerea bugetului, iar la Novgorod în faţa anticei şi inutilei Sofii s-a înălţat solemn un glob de bronz uriaş în memoria mileniului nostru de dezordine şi prostie. Europa se încruntă şi iar începe să se îngrijoreze… Cincisprezece ani de reforme! Şi totuşi, nicicând Rusia, chiar şi în cele mai caricaturale epoci ale tembelismului său, n-a atins…

Ultimele cuvinte nici nu se mai auziră din cauza urletului mulţimii. Se văzu cum el ridică

iar mâna şi lăsă cu forţă încă o dată pumnul în jos. Entuziasmul depăşise orice limită: lumea urla, bătea din palme, până şi unele dintre doamne strigau: „Destul! Nimic mai bun n-ai putea să ne mai spui!” Toţi erau ca în delir. Oratorul îşi plimba deasupra capetelor privirea, topindu-se parcă în propriul lui triumf. Îl zării în fugă pe Lembke, cuprins de o tulburare nemaipomenită; arăta cuiva nu se ştie ce. Iulia Mihailovna, albă ca varul, îi demonstra ceva cu febrilitate prinţişorului care se apropiase în fugă de dânsa… În această clipă, un grup de vreo şase persoane cu funcţii mai mult sau mai puţin oficiale se repezi din culise pe estradă, îl înşfăcă pe orator şi îl târî înapoi. Nu înţeleg cum putu el să scape din strânsoarea lor, dar se vede că reuşi, pentru că apăru iar în capătul estradei lângă rampă şi apucă să mai strige din răsputeri, agitându-şi pumnul:

— Dar niciodată Rusia n-a atins încă…

Aici fu iar înşfăcat şi tras înapoi. Văzui cum cincisprezece indivizi se repeziră în culise ca să-l elibereze, dar nu sărind pe estradă, ci prin culoarul lateral, forţând îngrăditura uşoară de scânduri care, cedând presiunii, se prăbuşi imediat… Văzui apoi, fără să-mi cred ochilor, că pe estradă apăru brusc de undeva studenta (ruda lui Virghinski), cu acelaşi sul sub braţ, îmbrăcată în aceeaşi rochie, la fel de roşie la obraz, la fel de grăsuţă, înconjurată de alte două-trei femei şi de vreo doi-trei bărbaţi şi însoţită de duşmanul ei de moarte, liceanul. Apucai chiar să aud fraza: „Domnilor, am sosit aici ca să vă aduc la cunoştinţă suferinţele bieţilor studenţi şi să-i îndemn să protesteze…”. Dar nu mai aveam timp, trebuia să fug. Îmi ascunsei funda în buzunar şi prin culoare dosnice cunoscute ieşii din casă în stradă. În primul rând mă îndreptai, bineînţeles, spre locuinţa lui Stepan Trofimovici.

Capitolul al doilea.

Finalul serbării.

I

Nu voi să mă primească. Se încuiase şi scria. La bătăile mele repetate şi la chemarea mea, îmi răspunse din dosul uşii:

— Dragul meu, am terminat totul, ce mi se mai poate cere?

— N-ai terminat nimic, ci ai contribuit numai la acest dezastru total. Pentru numele lui Dumnezeu, lasă calambururile, Stepan Trofimovici, şi deschide. Trebuie luate măsuri; s-ar putea să vină la dumneata şi să te insulte…

Mă consideram în drept să fiu faţă de el aspru şi sever. Mi-era teamă să nu întreprindă ceva şi mai nesăbuit. Dar, spre surprinderea mea, mă izbii de o fermitate neaşteptată:

— Atunci de ce ţii neapărat să iasă aşa, de parcă vrei dumneata să mă jigneşti primul? Îţi mulţumesc pentru toate cele din trecut, dar repet încă o dată: am încheiat toate socotelile cu oamenii, cu cei buni şi cu cei răi. Îi scriu Dariei Pavlovna, pe care o neglijasem atât de inadmisibil până acum. Mâine, dacă vrei, te rog să duci scrisoarea; iar acum, „merci”.

— Stepan Trofimovici, te asigur că situaţia e mult mai gravă decât îţi închipui dumneata. Crezi cumva că ai zdrobit acolo pe careva? N-ai zdrobit pe nimeni, ci te-ai zdrobit pe dumneata însuţi, ca pe o eprubetă goală de sticlă fină (o, am fost dur şi nepoliticos; îmi aduc aminte cu amărăciune!). N-ai de ce să-i scrii Dariei Pavlovna… Şi ce te faci acum

fără mine? Ce soluţie concretă vezi? Probabil că ţi s-a năzărit să mai întreprinzi ceva? Vei suferi un nou eşec dacă ţi-a intrat în cap să mai încerci vreun pas… El se ridică şi se apropie de uşă.

— Ai stat în mijlocul lor foarte puţin timp, dar te-ai molipsit de limbajul şi tonul lor, Dieu vous pardonne, mon ami, et Dieu vous garde. Am observat însă întotdeauna la dumneata nişte trăsături de bun-simţ, şi poate că îţi mai revii, aprčs le temps, bineînţeles, aşa cum se întâmplă cu noi toţi, cu noi ruşii. În ce priveşte observaţia dumitale la lipsa mea de simţ practic, îţi voi reaminti o cugetare de a mea de multă vreme: că la noi în Rusia un număr imens de oameni nu fac altceva decât să se năpustească, găsind în asta o adevărată îndeletnicire, cu o înverşunare crescândă şi din ce în ce mai agasantă, ca muştele vara, împotriva lipsei de simţ practic la alţii, acuzând-o la fiecare şi la toţi, dar excluzându-se bineînţeles pe ei înşişi. Cher, nu uita că sunt foarte tulburat şi nu mă chinui. Încă o dată îţi spun merci pentru tot şi ne despărţim de aici încolo, cum s-a despărţit Karmazinov de public, adică să uităm unul de altul, pe cât se poate cu mai multă generozitate. De fapt, la el a fost o şiretenie tactică, această rugăminte stăruitoare de a fi uitat de foştii săi cititori; quant ŕ moi nu sunt atât de orgolios ţi mizez mai ales pe tinereţea inimii dumitale neprihănite: n-ai cum să-l ţii minte mult timp pe un biet bătrân inutil! „Să trăieşti mult”, dragul meu prieten, cum mi-a urat Nastasia, rândul trecut de ziua mea onomastică (ces pauvres gens ont quelque fois des mots charmants et pleins de philosophie). Nu-ţi doresc fericire multă, te va plictisi; nu-ţi doresc nici nenorociri; după pilda filosofiei populare, repet pur şi simplu: „Să trăieşti mult” şi caută să reuşeşti să nu te plictiseşti prea mult; această urare vană o adaug de la mine. Aşadar, adio şi adio în mod serios. Şi nu mai sta în faţa uşilor mele, pentru că nu-ţi voi deschide.

Cu aceste cuvinte el se depărtă în interior şi nu mai reuşii să obţin nimic de la el. Cu toată „tulburarea” lui, vorbea lent, potolit, cu multă greutate, căutând vizibil să mă convingă. Bineînţeles, îmi purta puţină pică şi în mod indirect căuta să se răzbune pe mine, poate pentru chibitca de ieri şi „podelele ce se desfăceau sub picioare”. Lacrimile lui vărsate în mod public în dimineaţa aceea, cu toată speranţa sa de victorie, îl situau într-o poziţie întru câtva comică, şi nu exista alt om care să fie mai zelos ca dânsul pentru frumuseţea şi austeritatea formelor în relaţiile cu prietenii. O, nu-l acuz! Dar această rigurozitate şi tonul sarcastic, care dăinuiau la el, cu toate zguduirile din ultimul timp, avură darul să mă liniştească totuşi: un om care a reuşit să nu se schimbe aproape deloc după asemenea evenimente nu poate fi dispus desigur în acea clipă să facă cine ştie ce gest necugetat sau tragic. Aşa crezusem eu atunci şi, Dumnezeule, cât de mult greşeam! Pierdusem din vedere numeroase alte lucruri…

Anticipând evenimentele, voi reproduce câteva din primele rânduri ale scrisorii sale către Daria Pavlovna, care într-adevăr o primi chiar a doua zi.

Mon enfant, mâna mea tremură, dar am încheiat totul. N-ai fost de faţă la ultima mea bătălie cu oamenii; n-ai venit la acest matineu literar şi bine ai făcut. Dar ţi se va povesti că în Rusia noastră sărăcită de caractere s-a ridicat un om integru şi, sfidând ameninţările cu moartea proferate împotriva lui din toate părţile, le-a spus acestor imbecili adevărul lor intim, adică faptul că sunt imbecili. O, ce sont des pauvres petits vauriens et rien de plus, des petits imbéciles, voilŕ le mot! (Sunt nişte sărmane secături şi nimic altceva, nişte proşti, acesta e cuvântul!) Zarurile au fost aruncate; plec din oraşul acesta pentru

totdeauna, şi nu ştiu unde. Toţi aceia pe care i-am iubit mă reneagă. Dar dumneata, fiinţă pură şi candidă, dumneata, fiinţă blândă, a cărei soartă era cât pe-aci să se unească cu a mea, după vrerea unei inimi capricioase şi despotice, dumneata care te uitai poate cu dispreţ cum vărsam lacrimi laşe în ajunul căsătoriei noastre ce n-a avut loc; dumneata, care, nu se poate, oricine ai fi, să nu vezi în mine decât un personaj comic; o, dumitale se adresează acest ultim strigăt al inimii mele, numai faţă de dumneata îmi îndeplinesc această ultimă şi supremă datorie, numai faţă de dumneata! N-aş putea să te las pentru totdeauna cu gândul că am fost un nerod nerecunoscător, un necioplit şi egoist, cum probabil afirmă în faţa dumitale despre mine zi de zi o inimă nerecunoscătoare şi crudă, pe care, vai, nu pot s-o uit…

Şi aşa mai departe, şi aşa mai departe, în total patru pagini de format mare.

Izbind, drept răspuns la „nu-ţi voi deschide”, de trei ori în uşă cu pumnul şi strigând în urma lui că astăzi chiar el o va trimite, poate şi de trei ori, după mine pe Nastasia să mă cheme, dar că de data aceasta nici eu nu voi veni, am făcut cale întoarsă alergând spre Iulia Mihailovna.

II.

Aici mă pomenii martorul unei scene revoltătoare: sărmana femeie era păcălită în modul cel mai neruşinat şi ţinută în eroare în pofida oricărei evidenţe, iar eu n-aveam cum s-o ajut. Într-adevăr, ce i-aş fi putut spune? Apucasem întru câtva să-mi revin şi să-mi dau seama că nu dispuneam decât de nişte impresii, vagi presentimente şi bănuieli, şi nimic mai mult. O găsii scăldată în lacrimi, aproape într-o criză de nervi, tamponându-şi fruntea cu apă de colonie. În faţa ei stătea Piotr Stepanovici, care vorbea fără încetare, şi mai la o parte prinţul, într-o tăcere mută, de parcă avea lacăt la gură. Cu ochii înlăcrimaţi, bând apă, cu sughiţuri şi exclamaţii, ea îi reproşa lui Piotr Stepanovici că „a renegat-o”. M-a surprins din capul locului că tot insuccesul scandalos, toată ruşinea dimineţii aceleia, într-un cuvânt absolut totul, ea căuta să-l atribuie absenţei lui Piotr Stepanovici.

Iar la el observai o schimbare importantă: părea extrem de preocupat de ceva, şi aproape grav de tot. De obicei el niciodată nu se arăta prea serios, mereu râdea, chiar şi când se supăra, iar momentele acestea de supărare erau la el foarte frecvente. O, da, şi acum era mânios, vorbea brutal, neglijent, cu necaz şi nerăbdare. Încerca s-o asigure că avusese groaznice dureri de cap cu vărsături, în timp ce se afla în sala lui Gaganov, pe la care trecuse întâmplător dis-de-dimineaţă. Vai, sărmana femeie era încă atât de dornică să mai fie înşelată! Chestiunea principală care constituia subiectul discuţiei lor în momentul când am intrat era: să aibă sau să nu aibă loc balul, adică partea a doua a festivităţii? Iulia Mihailovna refuza categoric să apară la bal după „jignirile de adineauri”, cu alte cuvinte, dorea din toate fibrele fiinţei sale să fie silită să meargă şi negreşit chiar de el, de Piotr Stepanovici. Se uita la el ca la un oracol, şi părea că, de i-ar veni lui în gând să plece imediat, ar cădea îndată şi ea bolnavă în pat. Dar el nu se grăbea să plece: avea neapărat nevoie să obţină prin orice mijloc ca balul să aibă loc astăzi şi ca Iulia Mihailovna să participe negreşit şi ea…

— Dar ce rost au lacrimile? Vă trebuie neapărat o scenă? Ca să daţi vina pe cineva? Daţi-o pe mine, dar mai repede, pentru că timpul trece şi trebuie să vă hotărâţi. Nu ne-a mers cu matineul literar, vom reuşi cu balul. Iată, şi prinţul este de aceeaşi părere. Da, da, dacă nu

era prinţul, nu ştiu ce s-ar fi întâmplat la voi acolo!

Prinţul, la început, se declară împotriva balului, adică împotriva apariţiei la bal a Iuliei Mihailovna (balul în orice caz trebuia să aibă loc), dar după două-trei asemenea referiri la părerea lui începu şi el treptat să mormăie ceva în semn de acord.

M-a surprins de asemenea şi tonul neobişnuit de nepoliticos al lui Piotr Stepanovici. O! Resping cu indignare josnică bârfa care se răspândi mai târziu despre relaţiile dintre Iulia Mihailovna şi Piotr Stepanovici. Nimic de acest gen nu avusese loc şi era exclus să fie. Căpătase ascendent asupra ei numai prin tactica lui servilă de a-i încuraja din răsputeri, chiar de la început, visurile ei în care se vedea exercitând asupra societăţii şi ministerului o anumită influenţă; de a-i stimula planurile, ba şi de a i le făuri sugerându-i anumite idei; şi toate astea folosind cea mai grosolană linguşire, prinzând-o în mrejele lui total şi făcându-se necesar ca aerul.

Când mă văzu, ea strigă cu ochii scânteietori:

— Poftim, întreabă-l pe dânsul, care tot timpul nu s-a depărtat de mine ca şi prinţul. Spune, nu este clar că toate acestea au fost rezultatul unui complot, unui complot perfid şi josnic, ca să-mi cauzeze cât mai mult rău mie şi lui Andrei Antonovici? O, da, ei au fost înţeleşi! Au procedat după un anumit plan. E un partid, un partid întreg!

— Mergeţi prea departe, ca de obicei. Veşnicele poeme din căpşorul dumneavoastră. De altfel, îmi pare bine de venirea domnului… (se prefăcu că-mi uitase numele) ca să-şi dea şi el părerea.

— Părerea mea, mă grăbii eu, concordă întru totul cu părerea Iuliei Mihailovna. Complotul e prea evident. Am adus aceste panglici, Iulia Mihailovna. Va avea sau nu va avea loc balul e o chestiune care nu mă priveşte, desigur, întrucât nu depinde de mine; dar rolul meu de supraveghetor s-a sfârşit. Iertaţi-mi această intervenţie, dar nu pot acţiona în detrimentul bunului-simţ şi al convingerii mele.

— Ai auzit, ai auzit! plesni ea din palme.

— Aud şi iată ce vreau să-ţi spun dumitale, se întoarse el către mine, eu cred că voi toţi aţi înghiţit ceva, din care cauză sunteţi cu toţii cuprinşi de delir. După părerea mea, nu s-a produs nimic din ceea ce nu s-a întâmplat şi înainte şi ce nu s-ar putea întâmpla oricând în oraşul acesta. Ce fel de complot? S-au petrecut lucruri detestabile, ruşinos de stupide, dar unde vedeţi voi complotul? Un complot împotriva Iuliei Mihailovna, împotriva ocrotitoarei lor, care îi răsfaţă şi le iartă toate şotiile? Iulia Mihailovna! Nu v-am bătut eu la cap o lună întreagă neîncetat? Ce rost avea să adunăm gloata aceasta? Ce rost avea să ne încurcăm cu atâta lume? Ce rost, pentru ce? Ca să reunim societatea, dar sunt ei capabili să se unească, gândiţi-vă!

— Când m-ai prevenit? Dimpotrivă, ai aprobat mereu, ba ai cerut chiar… Mărturisesc, sunt atât de surprinsă… Chiar dumneata ai fost acela care mi-ai prezentat o sumedenie de indivizi ciudaţi.

— Dimpotrivă, am obiectat totdeauna, şi n-am aprobat, de adus, e drept, i-am adus, dar abia când năvăliseră deja zeci de persoane la dumneavoastră şi numai în ultimul timp, ca să se constituie „cadrilul literaturii”, n-aveam cum să ne dispensăm de mitocanii ăştia. Sunt totuşi gata să pariez că în dimineaţa aceasta cel puţin câteva zeci de alţi asemenea

mitocani au fost introduşi fără bilete în sală!

— Absolut sigur, confirmai eu.

— Ei vezi, începi să fii de acord şi dumneata. Aduceţi-vă aminte ce atmosferă domnea în ultimul timp în tot oraşul! Un iureş furibund de indecenţă şi de neobrăzare; un scandal necontenit cu valuri de bârfe şi zvonuri murdare, cu larma cea mai deşănţată. Şi cine i-a încurajat, mă rog? Cine acoperea totul prin autoritatea ei? Cine i-a derutat pe toţi? Cine a iritat toată gloata aceasta? În albumul dumneavoastră sunt doar reproduse toate secretele familiilor de pe-aici. N-aţi fost dumneavoastră aceea care îi mângâiaţi pe cap pe toţi aceşti poeţi şi desenatori ai dumneavoastră? Nu-i întindeaţi dumneavoastră lui Leamşin mânuţa să v-o sărute? Dar seminaristul acela, nu l-a ofensat el în prezenţa dumneavoastră pe bătrânul consilier de stat, iar fiicelor sale nu le-a mânjit el rochiile cu cizmele lui unse cu dohot? De ce vă miraţi că publicul vă este ostil?

— Dar toate acestea au fost provocate de dumneata! O, Doamne, Dumnezeule!

— Ba nu, eu v-am avertizat, ne-am certat chiar, auziţi, ne-am certat!

— Dumneata minţi cu neruşinare.

— Bineînţeles, ce vă costă să aruncaţi în mine cu asemenea cuvinte! Aveţi nevoie de o victimă, ca să vă vărsaţi năduful pe cineva; mă rog, descărcaţi-vă furia pe mine, am mai spus-o. Mă întorc la dumitale, domnule… (tot nu reuşea să-şi aducă aminte numele meu). Să enumerăm pe degete: eu afirm că afară de Liputin n-a existat nici un fel de complot, absolut de nici un fel! Şi o voi demonstra; dar să analizăm mai întâi cazul Liputin. El a apărut cu versurile dobitocului de Lebeadkin, şi ce înseamnă asta, un complot după părerea dumitale? Dar ştii dumneata că Liputin e capabil să considere asta drept o simplă glumă şi încă foarte spirituală? Că e convins, dar absolut convins că a făcut o surpriză foarte spirituală, s-a gândit, pur şi simplu, să-i distreze şi să-i înveselească pe toţi, şi în primul rând pe a lui patroană, Iulia Mihailovna, şi atâta tot? Nu e de crezut? Dar nu este şi acest lucru în tonul celor petrecute aici timp de o lună întreagă? Şi dacă vreţi o spun pe şleau: sunt convins că în alte împrejurări probabil că ar fi trecut cu bine! O glumă grosolană, hai să zicem prea tare, dar amuzantă, nu-i aşa că a fost amuzantă?

— Cum?! Dumneata consideri că ceea ce a făcut Liputin a fost spiritual? strigă în culmea indignării Iulia Mihailovna. O asemenea stupiditate, asemenea lipsă de tact, asemenea josnicie, ticăloşie, totul premeditat, văd eu că o spui înadins! Înseamnă că şi dumneata ai complotat împreună cu ei!

— Negreşit şi bineînţeles stăteam în spatele lor ascuns şi manevram întreaga maşinărie! Păi, dacă aş fi luat parte eu la un complot – vă rog să înţelegeţi acest lucru! – nu s-ar fi rezumat la un singur om, la Liputin! Din cele ce spuneţi dumneavoastră acum, ar reieşi nici mai mult, nici mai puţin că m-am înţeles cu taică-meu ca să provoace înadins un asemenea scandal? Dar cine e de vină că taică-meu a fost admis să ia cuvântul? Vă aduceţi aminte, cine vă spunea nu, chiar ieri, ieri?

— Oh, hier il avait tânt d’esprit, contam atât de mult pe dânsul şi e atât de manierat: credeam că el şi Karmazinov… şi, poftim!

— Tocmai, poftim. Şi cu tot tânt d’esprit-ul lui, taică-meu a făcut o boacănă, şi dacă aş fi ştiut dinainte că se va întâmpla aşa, întrucât ziceţi că fac parte din acest complot

neîndoielnic împotriva festivităţii dumneavoastră, n-aş fi căutat nicidecum să vă conving să nu-i daţi drumul caprei în grădină, nu-i aşa? Şi totuşi chiar eu şi încă de ieri v-am sfătuit că nu, pentru că presimţeam parcă ceva. Bineînţeles, nu se putea prevedea totul, nu era chip: nici el singur probabil nu ştia cu un minut înainte ce-i va ieşi din gură! Mă gândesc totuşi că se mai pot salva încă aparenţele, cât de cât măcar: trimiteţi mâine, spre satisfacţia publicului şi pentru a-i închide gura, pe cale administrativă şi cu toate onorurile, doi medici care să se informeze de starea sănătăţii sale; ba s-ar putea face acest lucru chiar şi astăzi, şi să-l ducă direct la spital sub duşuri reci. Cel puţin toată lumea va râde şi-şi va da seama că n-are de ce să se simtă jignită. Voi putea să anunţ acest lucru chiar astăzi la bal, în calitatea mea de fiu. Altceva e cu Karmazinov; acesta a procedat ca un neghiob şi a ţinut publicul cu articolul lui o oră întreagă, acesta era desigur în complot cu mine! Hai să-i facem, adică, o poznă Iuliei Mihailovna!

— O, Karmazinov, quelle honte! Îmi ardea obrazul de ruşine pentru publicul nostru!

— Ei bine, mie nu mi-ar fi fost atât de ruşine, ci i-aş fi făcut ceva lui Karmazinov. Oricum, publicul are dreptate. Dar cine e de vină pentru cazul Karmazinov? Vi l-am vârât eu pe gât cumva? Am luat cumva parte la adorarea lui? Dar dracu' să-i ia! Cu totul altceva e cu maniacul acela, al treilea, cel politic. Cu el, într-adevăr, am dat greş cu toţii, şi nu este numai complotul meu.

— Vai, nici nu mai pomeni, e groaznic, groaznic! Aici e vina mea, numai a mea!

— Bineînţeles, dar în cazul acesta mă văd în situaţia să vă dau eu deplină justificare. Cine e în stare să-i supravegheze pe toţi ăştia, sincerii! De ei nici la Petersburg nu reuşesc să se ferească. V-a fost recomandat doar, şi încă ce recomandaţie! Veţi fi de acord, cred, că acum sunteţi pur şi simplu obligată să apăreţi la bal. E o chestiune foarte importantă, l-aţi invitat personal să ia cuvântul la tribună. Sunteţi obligată acum să declaraţi în mod public că nu vă solidarizaţi cu aşa ceva, că individul se află pe mâinile poliţiei şi că aţi fost în mod inexplicabil indusă în eroare. Trebuie să declaraţi cu indignare că aţi căzut victima unui dement. Pentru că e un dement în toată puterea cuvântului. În privinţa lui s-ar cădea să fie înaintat şi un raport. Nu pot să-i sufăr pe indivizii ăştia care se reped să muşte. Vorbesc şi eu uneori poate lucruri şi mai deocheate, dar n-o fac la tribună. Toată lumea acum nu discută decât despre senator.

— Ce fel de senator? Cine vorbeşte despre senator?

— Vedeţi, nici eu nu înţeleg ce se petrece. Dumneavoastră, Iulia Mihailovna, nu ştiţi nimic despre un senator?

— Senator?

— Ca să vedeţi, ei sunt convinşi că a fost numit aici un senator, iar dumneavoastră sunteţi transferaţi la Petersburg. Am auzit de la mulţi.

— Am auzit şi eu, confirmai la rândul meu.

— Şi cine o spune? se roşi la faţă Iulia Mihailovna.

— Adică cine a spus-o primul? De unde să ştiu? Dar circulă zvonul. Mulţimea vorbeşte. Ieri mai ales s-a vorbit mult. Şi toţi par s-o spună cu foarte multă seriozitate, deşi nu se poate înţelege nimic din spusele lor. Desigur, oamenii mai deştepţi şi mai pricepuţi la

astfel de lucruri se abţin, dar şi dintr-ăştia unii au ciulit urechile.

— Ce mârşăvie! Şi… ce prostie!

— Uite, tocmai de aceea este cazul să vă prezentaţi la bal, ca să le demonstraţi acest lucru acestor gogomani.

— Mărturisesc, încep să-mi dau seama şi eu că nu sunt chiar obligată, dar… dacă mă aşteaptă o altă ruşine? Ce va fi dacă nu mai vine nimeni? Pentru că sunt convinsă că nu va veni nimeni, nimeni, nimeni!

— Ce judecată pripită! Cum să nu vină? Dar toaletele pregătite, dar costumele domnişoarelor? În cazul acesta daţi-mi voie să-mi schimb părerea despre dumneavoastră ca femeie. Grozav mai cunoaşteţi oamenii!

— Soţia mareşalului nobilimii nu va veni, nu va veni!

— Dar, la urma urmelor, ce anume s-a întâmplat?! De ce să nu vină? strigă el cuprins de o nerăbdare mânioasă.

— Ne-am acoperit de ruşine, ne-am compromis, iată ce s-a întâmplat. Nu ştiu ce a fost, dar ceea ce mi-a fost dat să văd şi să aud e de aşa natură încât mă împiedică absolut să apar acolo.

— Dar de ce? În definitiv, care este vina dumneavoastră? De ce vreţi neapărat să preluaţi toată răspunderea asupra dumneavoastră? Dar publicul însuşi nu poartă nici o vină, bătrâneii dumneavoastră, venerabilii dumneavoastră capi de familie? Ei trebuiau să-i reţină pe derbedei şi pe nemernici pentru că totul a fost provocat numai de derbedei şi de nemernici, iar în mod serios n-a fost nimic. În nici o societate şi nicăieri poliţia singură nu se poate descurca în asemenea cazuri. La noi fiecare pretinde, intrând într-un loc public, să i se dea câte un vardist ca să-l apere. Nici atâta nu pot înţelege: că societatea prin ea însăşi trebuie să se apere. Ce fac în asemenea cazuri la noi capii de familii, demnitarii, soţiile, fiicele? Tac şi se bosumflă. N-au nici măcar atâta spirit de iniţiativă obştească să pună la locul lor nişte golani.

— O, da, este foarte adevărat! Tac, se bosumflă şi… se uită în jurul lor.

— Păi, dacă este adevărat, ar trebui s-o spuneţi în auzul tuturor, cu demnitate şi severitate. Tocmai ca să arătaţi că n-aţi fost înfrântă. Şi tocmai acestor bătrânei şi mame. O, dumneavoastră veţi şti s-o faceţi, aveţi un dar adevărat, când vă este capul limpede. Îi grupaţi în jurul dumneavoastră şi le-o spuneţi verde în obraz. După aceea, o corespondenţă la Golos sau la Birjevâie. Lăsaţi că mă ocup eu personal de această chestiune, aranjez eu totul. Bineînţeles cât mai multă atenţie la bufet, să fie supravegheat; rugaţi-l pe prinţ, rugaţi-l pe dumnealui… Doar nu puteţi să ne lăsaţi, monsieur, când totul trebuie luat de la început. Şi, în sfârşit, dumneavoastră veţi apărea la braţ cu Andrei Antonovici. Cum se simte Andrei Antonovici?

— O, cât de nedrept aţi fost, cât de greşit şi jignitor l-aţi judecat voi pe acest înger de om! strigă deodată Iulia Mihailovna, cuprinsă de un elan neaşteptat şi aproape cu lacrimi în glas, ducându-şi batista la ochi.

Piotr Stepanovici, în primul moment, se zăpăci de tot.

— Cum se poate, eu… păi eu… întotdeauna…

— Niciodată, niciodată! Dumneata niciodată nu-i dădeai dreptate!

— E greu de pătruns în sufletul unei femei! mormăi Piotr Stepanovici cu un zâmbet silit.

— Este omul cel mai drept, cel mai delicat, are un suflet de înger! Este omul cel mai bun!

— Bine, dar în ce priveşte bunătatea… întotdeauna i-am recunoscut bunătatea…

— Niciodată! Dar să lăsăm asta. Nu prea mă pricep să-l apăr. Adineauri iezuita aceea, soţia mareşalului, nu pierdu prilejul să strecoare câteva aluzii sarcastice despre cele întâmplate ieri.

— O, nu-i arde ei acum de aluzii în privinţa celor întâmplate ieri, abia face faţă grijilor de astăzi. Şi de ce vă preocupă atâta că nu va veni la bal? Bineînţeles că nu va veni, dacă a nimerit în asemenea scandal. Poate că n-are nici o vină şi totuşi şi reputaţia ei e în joc; nu se poate ca mânuţele ei să nu fie murdărite!

— Ce vrei să spui, nu înţeleg: cum adică mânuţele murdărite? îl privi nedumerită Iulia Mihailovna.

— Bineînţeles nu pot afirma categoric, dar prin oraş circulă deja zvonuri că ea a fost aceea care le-a mijlocit.

— Poftim? Ce le-a mijlocit?

— Cum, nu ştiţi nimic! strigă el cu mirare perfect simulată. Întâlnirea între Stavroghin şi Lizaveta Nikolaevna.

— Cum? Ce vrei să spui? strigarăm noi toţi.

— Chiar nu ştiţi nimic? Ptiu! E o întreagă tragicomedie! Lizaveta Nikolaevna s-a mutat direct din cupeul mareşălesei în cupeul lui Stavroghin şi a şters-o cu „acesta din urmă” la Skvoreşniki, ziua în amiaza mare. Acum o oră, nici chiar o oră n-a trecut.

Am rămas încremeniţi. Bineînţeles, îl asaltarăm imediat cu întrebări, dar spre mirarea noastră nici el, cu toate că fusese din „întâmplare” martor ocular, nu mai ştiu să povestească nimic ca lumea. Cică totul s-ar fi petrecut astfel: când soţia mareşalului nobilimii i-a adus pe Liza şi pe Mavriki Nikolaevici de la „matineul literar” acasă la mama Lizei (mereu suferindă de picioare), în apropiere de casă, la vreo douăzeci şi cinci de paşi distanţă, staţiona un cupeu. Liza a sărit din cupeul mareşălesei spre scara de intrare, dar imediat a schimbat direcţia şi a alergat spre acel cupeu; portiera se deschise şi apoi se închise cu zgomot; Liza îi strigase lui Mavriki Nikolaevici: „Cruţaţi-mă!”, şi cupeul pornise imediat în goana mare spre Skvoreşniki. La întrebările noastre febrile: „A fost vreo înţelegere prealabilă? Cine se afla în acel cupeu?”, Piotr Stepanovici declară că nu ştie nimic; că au fost, desigur, înţeleşi în prealabil, dar că pe Stavroghin n-avusese timp să-l vadă dacă era sau nu în cupeu; posibil să fi fost numai bătrânul Aleksei Egorâci. La întrebarea: „Dar cum s-a întâmplat să fii de faţă? Şi de unde ştii că au plecat la Skvoreşniki?”, el lămuri că faptul se petrecuse tocmai în momentul când el trecea pe acolo şi că, văzând-o pe Liza, se apropiase în fugă de cupeu (şi totuşi nu văzuse cine se afla în cupeu, deşi curiozitatea lui era arhicunoscută!), că Mavriki Nikolaevici nu numai că nu

pornise să-i urmărească, dar nici nu încercase s-o oprească pe Liza, ba chiar o reţinuse cu mâna lui pe mareşăleasă, care se agita ţipând în gura mare: „Fuge la Stavroghin, fuge la Stavroghin!”. Aici îmi ieşii din fire şi-i strigai cu furie lui Piotr Stepanovici:

— Tu, nemernicule, tu ai aranjat toate astea! De aceea ai lipsit toată dimineaţa. Tu l-ai ajutat pe Stavroghin, tu ai sosit în cupeu şi tot tu ai urcat-o… Tu, tu, tu! Iulia Mihailovna, omul acesta este duşmanul dumneavoastră, vă duce la pierzanie! Feriţi-vă!

Şi părăsii în fugă salonul, ieşind în stradă.

Nici până astăzi nu-mi dau seama şi mă gândesc plin de mirare cum de i-am strigat lui toate acestea. Dar ghicisem perfect: totul se petrecuse aproape exact aşa cum îi spusesem şi după cum se adeveri ulterior. Mai ales prea bătător la ochi fusese acel procedeu fals prin care ne comunicase el ştirea. Nu ne relatase cazul imediat ce intrase în casă, cum era şi normal, drept cea mai uluitoare şi proaspătă ştire, ci se prefăcu a crede că noi îl ştim deja, ceea ce ar fi fost imposibil într-un termen atât de scurt. Şi dacă am fi aflat, tot ar fi fost exclus să nu se pomenească nimic despre asta până ce n-a deschis el vorba. Era o minciună şi faptul că prin oraş circulau deja „zvonuri” în privinţa mareşălesei, tot din cauză că intervalul era prea scurt pentru aşa ceva. Iar în timp ce ne povestea, el lăsă să i se vadă de vreo două ori un zâmbet perfid şi fluşturatic, taxându-ne probabil drept nişte proşti care s-au lăsat atât de uşor duşi de nas. Dar nu mai aveam vreme de pierdut cu acest individ; faptul în sine îmi părea verosimil şi plecai de la Iulia Mihailovna aproape înnebunit. Catastrofa mă lovise drept în inimă. Sufeream dureros până la lacrimi; poate chiar şi plângeam. M-am dus la Stepan Trofimovici, dar în încăpăţânarea lui omul acesta revoltător iar nu-mi deschise. Nastasia mă asigură într-o şoaptă plină de veneraţie că s-a culcat să se odihnească, dar eu n-o crezui.

Acasă la Liza reuşii să mai descos servitorii; aceştia îmi confirmară fuga, dar altceva nu ştiau nimic. Casa era cuprinsă de nelinişte; bătrâna Drozdova căzuse într-o serie de leşinuri; Mavriki Nikolaevici veghea lângă dânsa. Mi se păru imposibil să-l chem pe Mavriki Nikolaevici. Cu privire la Piotr Stepanovici, mi s-a răspuns că el în timpul din urmă venea des pe acolo, ba uneori şi de câte două ori pe zi. Servitorii erau trişti şi vorbeau despre Liza cu un respect deosebit; ţineau mult la dânsa. Că Liza apucase pe drumul pierzaniei, al pierzaniei definitive, n-aveam nici o îndoială, dar latura psihologică a cazului îmi era absolut de neînţeles, mai ales după scena de ieri dintre ea şi Stavroghin. Mi se păru odios să alerg prin oraş pentru a culege informaţii prin casele atât de pornite împotriva Lizei, unde probabil vestea se răspândise; de altfel, consideram că şi pentru Liza ar fi fost umilitor. Ciudat însă că m-am dus la Daria Pavlovna, unde de fapt nici nu am fost primit (în casa Stavroghinilor începând din ajun nu era primit nimeni); nici nu ştiu ce aş fi putut să-i spun şi cu ce scop m-am dus la ea! De acolo o luai spre casa Filippov, la fratele ei. Şatov mă ascultă posomorât, în tăcere. Notez că îl găsii într-o stare neobişnuit de sumbră; părea foarte îngândurat şi mă ascultă în silă. Nu-mi spuse aproape nimic şi începu să se plimbe de colo până colo prin cameră, cu cizmele lui, şi mai greoi decât de obicei. Iar la plecare îmi strigă în urmă să trec pe la Liputin: „Acolo vei afla totul”. Dar nu m-am dus la Liputin, ci m-am întors aproape la jumătatea drumului iar la Şatov şi, întredeschizând uşa, fără să intru, i-am pus o întrebare fără nici o explicaţie: „O să te duci cumva astăzi la Maria Timofeevna?”. La care Şatov mă înjură şi trebui să plec de la uşă. Notez ca să nu uit că în seara aceea el s-a dus anume la Maria Timofeevna, pe care n-o

văzuse de mult, tocmai în marginea oraşului. O găsi într-o stare a sănătăţii şi într-o dispoziţie relativ bune, iar pe Lebeadkin beat mort, dormind pe divanul din prima cameră. Lucrul acesta s-a întâmplat exact la ora nouă. Aşa mi-a relatat el a doua zi când m-am întâlnit cu el întâmplător pe stradă. Abia la ora zece mă hotărâi să mă duc la bal, dar nu în calitate de „tânăr responsabil pentru ordine" (de altfel şi funda o lăsasem la Iulia Mihailovna), ci dintr-o dorinţă invincibilă să aflu ce mai e (fără să mai întreb): cam ce se spune la noi în oraş despre toate aceste evenimente în general? Pe de altă parte, aş fi vrut s-o văd cum apare acolo şi pe Iulia Mihailovna, măcar de la distanţă. Mă mustra conştiinţa că am plecat în felul acesta de la dânsa.

III.

Toată noaptea aceasta cu evenimentele ei atât de absurde şi cu „deznodământul" groaznic dinspre dimineaţă îmi apare acum ca un coşmar oribil şi reprezintă – cel puţin pentru mine – partea cea mai apăsătoare a cronicii mele. Deşi întârziat, apucai totuşi să intru către sfârşitul balului, atât de repede fusese dat ca el să se încheie. Trecuse de ora zece când ajunsei în casa mareşălesei, unde acelaşi salon alb, în care avusese loc matineul literar, fusese aranjat ca să servească acum drept sală de dans şi unde se presupunea că va fi prezent întregul oraş. Oricât de sceptic eram eu încă în dimineaţa aceea în privinţa reuşitei acestui bal, totuşi nu presimţeam întregul adevăr: înalta societate strălucea prin absenţa ei; până şi funcţionarii cu grade ceva mai importante ignorară evenimentul, iar faptul acesta era îndeajuns de semnificativ. Cât priveşte doamnele şi domnişoarele, socotelile de adineauri ale lui Piotr Stepanovici (acum evident perfide) se dovediră extrem de greşite: veniseră foarte puţine: cam o doamnă la patru bărbaţi, şi ce doamne! „Nişte" soţii de subofiţeri, tot felul de slujbaşi mărunţi de la poştă şi alte instituţii, trei doftorese cu fiicele, două-trei moşierese scăpătate, şapte fiice şi o nepoată ale aceluiaşi secretar despre care am mai pomenit mai sus, soţii de negustori, deci foarte departe de ceea ce se aştepta să vadă Iulia Mihailovna! Până şi negustorii nu veniră nici pe jumătate la număr. Cât despre bărbaţi, cu toată absenţa în masă a nobilimii, numărul lor era totuşi destul de mare, dar produceau o impresie îndoielnică, ba chiar destul de suspectă. Bineînţeles, erau aici şi câţiva ofiţeri foarte ponderaţi şi respectuoşi, cu soţiile lor, câţiva capi de familie docili, ca, de exemplu, acelaşi secretar, tată a şapte fete. Întreagă această lume măruntă şi supusă se prezentă, ca să zicem aşa, „din obligaţie", cum s-a exprimat, de altfel, unul dintre aceşti domni. Pe de altă parte, numărul de persoane cu o comportare extrem de degajată şi mulţimea de indivizi pe care eu şi Piotr Stepanovici îi bănuisem mai adineauri ca fiind lăsaţi să intre fără bilete părea să crească mai mult chiar decât în cursul dimineţii. Toţi aceştia se aciuaseră deocamdată la bufet şi intrând în salon se îndreptau direct acolo, ca într-un loc convenit dinainte. Cel puţin asta a fost impresia mea. Bufetul se afla în fund, la capătul anfiladei de încăperi, într-o sală încăpătoare, unde se instalase Pohorâci cu toate produsele ispititoare ale bucătăriei sale de la club şi cu o întreagă expoziţie de gustări şi băuturi. Observai aici câţiva indivizi în haine aproape zdrenţuite, dubioşi în aceste veşminte absolut nepotrivite pentru bal, treziţi din beţie cu multă trudă şi pentru puţin timp şi culeşi cine ştie de unde, străini de oraş. Ştiam că, potrivit ideii Iuliei Mihailovna, se intenţiona organizarea unui bal în spiritul cel mai democratic, „fără a se refuza accesul chiar şi târgoveţilor, dacă se întâmpla ca vreunul dintre ei să-şi achite biletul". Aceste cuvinte putea să le pronunţe cu toată îndrăzneala în sânul comitetului, fiind deplin convinsă că niciunul dintre târgoveţii oraşului nostru, în masa lor absolută nişte nevoiaşi,

nu se va gândi măcar să cumpere un bilet. Şi totuşi pentru mine era un mare semn de întrebare dacă aceşti surtucari posomorâţi şi aproape zdrenţuiţi puteau fi lăsaţi să intre, cu tot democratismul comitetului.

Cine i-a lăsat totuşi să intre şi cu ce scop? Liputin şi Leamşin fuseseră scoşi din rândul purtătorilor de funde (deşi erau de faţă la bal, ca participanţi la „cadrilul literaturii”); dar locul lui Liputin, spre surprinderea mea, îl luase cunoştinţa noastră de dimineaţă, seminaristul care a contribuit cel mai mult la compromiterea „matineului” prin disputa lui cu Stepan Trofimovici, iar locul lui Leamşin îl luase însuşi Piotr Stepanovici; la ce te mai puteai aştepta în cazul acesta? Căutai să fiu atent la ceea ce se vorbeşte. Unele păreri surprindeau prin absurditatea lor. Se afirma, de pildă, într-un cerc, că toată istoria cu Stavroghin şi Liza fusese aranjată de Iulia Mihailovna şi că pentru acest lucru luase chiar şi bani de la Stavroghin; se preciza şi suma. Unii susţineau că şi festivitatea fusese organizată anume cu acest scop; de aceea nici nu venise aproape jumătate din oraş aflând cum stă treaba, iar Lembke personal fusese atât de şocat, încât „i s-a tulburat creierul” şi acum ea îl „poartă” aşa nebun cum este. Peste tot se auzeau hohotele de râs ale unor glasuri răguşite, sălbatice, denotând o anumită stare de spirit. Toată lumea critica groaznic balul, iar pe Iulia Mihailovna o înjurau fără nici o jenă. În general, multă pălăvrăgeală incoerentă, explozivă şi dură a unor oameni ameţiţi de băutură şi turbulenţi, încât era foarte greu să-şi formeze cineva o impresie precisă. Tot aici, la bufet, se aciuaseră şi persoane pur şi simplu dispuse să petreacă, ba erau şi câteva doamne din categoria acelora pe care nu le mai poţi speria sau mira cu nimic, foarte amabile şi vesele, în bună parte tot neveste de ofiţeri cu bărbaţii lor. Acestea se aşezaseră în jurul unor măsuţe separate în grupuri de cunoştinţe şi beau cu multă voie bună ceai. Bufetul se transformase într-o oază aproape pentru jumătate din publicul venit la bal. Şi totuşi, peste un timp oarecare, întreagă această masă urma să năvălească în sală; mă cuprindea groaza când mă gândeam la acest lucru.

Între timp, în salonul alb, cu participarea prinţului, se înjghebaseră trei cadrilaşe anemice. Domnişoarele dansau, iar părinţii se bucurau privindu-le. Dar şi aici, multe dintre aceste persoane respectabile începuseră să chibzuiască cum să plece mai din timp, după ce îşi vor distra puţintel odraslele, fără să mai rămână până când „se va începe”. Toată lumea era pe deplin convinsă că negreşit trebuia „să înceapă” ceva. Mi-este foarte greu să descriu dispoziţia Iuliei Mihailovna însăşi. Nu intrai în vorbă cu ea, deşi mă apropiai destul de mult de locul unde stătea. La plecăciunea mea în momentul intrării, ea nu răspunse, neobservându-mă (cu adevărat nu mă observase). Chipul ei arăta o dispoziţie bolnăvicioasă, privirea îi era dispreţuitoare şi trufaşă, dar neliniştită. Se forţa vizibil într-un fel chinuitor să facă faţă momentului. De ce şi pentru cine? Ar fi trebuit să plece imediat şi, mai ales, să-şi ducă de acolo soţul, dar ea se încăpăţâna să rămână! Chiar după faţa ei se putea observa că ochii „i se deschiseseră de tot” şi că n-avea rost să mai aştepte. Nici nu-l chema lângă dânsa pe Piotr Stepanovici (de altfel, şi acesta se pare că o evita; l-am văzut la bufet, era foarte vesel). Iulia Mihailovna continua totuşi să rămână la bal şi nu-l lăsa pe Andrei Antonovici să se depărteze de ea nici pentru o secundă. O, desigur, până în ultima clipă şi cu cea mai sinceră indignare ea ar fi respins orice aluzie la starea sănătăţii lui, chiar şi cu privire la momentele din dimineaţa aceea. Acum însă urma să se dumerească şi în această privinţă. Cât despre mine, avui impresia, îndată ce îl zării, că Andrei Antonovici arăta mult mai prost decât dimineaţă. Părea că se află într-o stare de

absenţă totală şi că nu-şi dă seama unde se găseşte. Brusc arunca uneori în jurul său câte o privire neaşteptat de severă, cum îl surprinsei de două ori uitându-se la mine, de pildă. La un moment dat încercă să spună ceva, cu glas tare, şi nu-şi mai termină vorba, speriindu-l aproape pe un umil funcţionar bătrân, care se pomenise lângă el. Dar până şi partea aceasta ordonată şi modestă a publicului prezent în sala albă se ferea cu teamă de Iulia Mihailovna, aruncând în acelaşi timp priviri ciudate asupra soţului ei, priviri care nu se armonizau prin insistenţa lor nedisimulată cu aerul timid al acestor oameni.

— Ei bine, tocmai această trăsătură m-a surprins atunci şi abia în clipa aceea am început să mă dumeresc în privinţa lui Andrei Antonovici, mi-a mărturisit mai târziu Iulia Mihailovna.

Da, o dată mai mult ea comisese o greşeală. Probabil că, după plecarea mea precipitată şi imediat după ce hotărâseră împreună cu Piotr Stepanovici ca balul să aibă loc şi ca ei să participe, probabil că ea se mai dusese în cabinetul lui Andrei Antonovici, „suprazguduit” de „matineu” şi, recurgând iarăşi la mijloacele ei de seducţie, îl târâse cu dânsa. Dar cât de mult se chinuia acum! Şi totuşi nu pleca! O rodea mândria sau pur şi simplu îşi pierduse de tot cumpătul, nu ştiu. Cu destulă umilinţă şi surâzând amabil, cu toată trufia ei, încercă să vorbească cu unele doamne, dar acestea se zăpăceau imediat nefiind în stare să spună decât câte un „da” sau „nu”, căutând s-o evite.

Dintre personalităţile cu adevărat reprezentative ale elitei oraşului nostru nu fusese de faţă aici la bal decât una singură, acel impozant general în retragere, pe care am mai avut prilejul să-l descriu şi care la recepţia soţiei mareşalului nobilimii, după duelul lui Stavroghin cu Gaganov, „deschisese uşile nerăbdării obşteşti”. Se plimba grav prin saloane observând şi ascultând ce se vorbeşte, cu aerul omului care a venit mai mult pentru a veghea asupra ţinutei moravurilor, decât pentru propria lui plăcere. Sfârşi apoi prin a se aşeza definitiv lângă Iulia Mihailovna şi nu se mai depărtă de dânsa nici un pas, căutând probabil s-o încurajeze şi s-o liniştească. Incontestabil, era un om de o extremă bunătate, foarte prezentabil şi într-atât de bătrân, încât din partea lui părea suportabilă până şi compătimirea. Îi venea greu totuşi să recunoască, în sinea ei chiar, că acest bătrân palavragiu îndrăzneşte s-o compătimească şi aproape s-o protejeze, conştient că îi face o adevărată onoare prin însăşi prezenţa lui. Iar generalul nu se lăsa şi vorbea fără încetare.

— Un oraş, se zice, nu poate exista fără cei şapte oameni drepţi ai lui. Şapte mi se pare, nu mai ţin minte numărul cuvenit. Nu ştiu câţi dintre aceşti şapte… drepţi incontestabili din urbea noastră… au avut onoarea de a veni la balul dumneavoastră, dar cu toată prezenţa lor, eu încep să mă simt nu tocmai în plină siguranţă. Vous me pardonnerez, charmante dame, n’est-ce pas? Vorbesc a-le-go-ric, dar m-am dus la bufet şi sunt fericit că m-am întors teafăr… Nepreţuitul nostru Prohorâci nu e la locul său acolo şi am impresia că spre ziuă chioşcul lui va fi făcut ţăndări. Glumesc, de altfel. Aştept numai să văd cum se prezintă acest „cadril al li-te-ra-tu-rii” şi apoi – drept acasă la culcare. Vă rog să-l iertaţi pe bătrânul bolnav de podagră care sunt, dar obişnuiesc să mă culc devreme, de altfel v-aş sfătui şi pe dumneavoastră să vă duceţi să faceţi „nani”, cum li se spune aux enfants. Şi când mă gândesc că am venit să admir junele frumuseţii… pe care, desigur, nicăieri n-aş putea să le văd într-o garnitură atât de splendidă ca în locul acesta… Toate sunt peste râu, or eu acolo nu prea mă duc. Nevasta unui ofiţer… de vânători, se pare… e destul de drăguţă, ba chiar foarte drăguţă şi… o ştie şi ea. Am stat de vorbă cu ştrengăriţa; e vioaie

şi… bineînţeles, fetiţele sunt şi foarte fragede; şi atât; afară de frăgezime, nimic altceva. De altfel, le-am privit cu plăcere. Nişte bobocei; numai că au buzele prea groase. În general, frumuseţea chipurilor femeilor ruse nu prea excelează printr-o regularitate a trăsăturilor şi… şi seamănă puţin cu o clătită… Vous me pardonnerez, n’est-ce pas… De altfel, au ochi frumoşi… nişte ochişori surâzători. Aceşti bobocei timp de vreo doi ani sunt adorabili, chiar şi trei… pe urmă însă se lăbărţează pentru totdeauna… provocând la soţii lor acel jalnic indiferentism, care contribuie atât de mult la intensificarea problemei feminine… dacă înţeleg just această problemă… Hm! salonul e superb; încăperile sunt aranjate destul de plăcut. Se putea întâmpla să fie un aranjament mai prost. Muzica putea fi şi mult mai proastă… Nu zic că ar fi trebuit să fie. O impresie defavorabilă produce faptul că sunt prea puţine doamne, în general. Despre toalete nici nu mai vorbesc. E destul de rău că domnul acesta în pantaloni gri îşi permite cu atâta lipsă de jenă să danseze cancanul… I-aş trece acest lucru cu vederea dacă aş şti că o face din exuberanţă şi apoi pentru că este un farmacist din localitate… deşi la ora unsprezece s-ar părea că e prea devreme chiar şi pentru un farmacist… Dincolo la bufet doi inşi s-au luat la bătaie şi n-au fost daţi afară. La ora unsprezece s-ar cuveni ca bătăuşii să fie scoşi afară, oricare ar fi moravurile publicului… nu mai spun de ora trei, aci, să zicem, sunt necesare oarecare concesii în faţa opiniei publice – o, numai dacă acest bal va mai apuca să dăinuie până la ora trei. Totuşi Varvara Petrovna nu s-a ţinut de cuvânt şi n-a trimis flori. Hm, se pare că nu-i arde ei de flori acum, pauvre mčre! Iar biata Liza, aţi auzit? Se spune că e ceva plin de mister şi… iarăşi pe arenă acelaşi Stavroghin… Hm. M-aş duce să mă culc… Mă doboară somnul. Şi când urmează acest „cadril al li-te-ra-tu-rii”?

În sfârşit, începu şi „cadrilul literaturii”. În oraş, în ultimul timp, când începea discuţia despre balul ce urma să aibă loc, negreşit venea vorba şi despre acest „cadril al literaturii” şi întrucât nimeni nu-şi putea închipui cam ce reprezenta asta, faptul stârnea o curiozitate nemaipomenită. Nimic mai primejdios pentru succesul unui punct dintr-un program şi, într-adevăr, ce decepţie generală urmă!

Se deschiseseră uşile laterale ale sălii albe, care până atunci fuseseră închise, şi apărură câteva măşti. Publicul nerăbdător făcu cerc în jurul lor. Întreg bufetul, până la ultimul om, năvăli deodată în sală. Măştile se pregătiră de dans. Reuşii să mă strecor în faţă şi mă oprii exact în spatele grupului pe care-l formau Iulia Mihailovna, von Lembke şi generalul. În acelaşi moment, în mers grăbit, săltăreţ, se apropie de Iulia Mihailovna Piotr Stepanovici, care rămăsese nevăzut până atunci.

— Am stat tot timpul la bufet ca să observ, şopti el cu un aer vinovat de şcolar, de altfel anume disimulat, ca s-o enerveze şi mai mult.

Iulia Mihailovna se făcu roşie de mânie.

— Cel puţin acum ar fi bine să nu mă înşeli, neruşinat personaj ce eşti! lăsă ea să-i scape cu glas tare, încât se auzi şi în rândurile publicului.

Piotr Stepanovici se depărtă extrem de mulţumit de el însuşi. E greu să-şi închipuie cineva o alegorie mai lamentabilă, mai banală, mai plată şi mai fadă decât acest „cadril al literaturii”. Nimic mai nepotrivit nu s-ar fi putut născoci pentru publicul nostru; şi totuşi se spunea că îl concepuse Karmazinov. E drept că îl organizase acelaşi Liputin, sfătuindu-se cu învăţătorul şchiop, pe care-l văzusem la serata lui Virghinski. Dar Karmazinov venise

totuşi cu ideea şi se zice că intenţionase chiar el personal să se travestească, luând asupra sa nu ştiu ce rol special. Cadrilul era format din şase perechi de măşti mizere, aproape că nici nu erau măşti, pentru că purtătorii lor apărură în costume obişnuite, cu nimic deosebite de îmbrăcămintea celor din sală. Aşa, de pildă, un domn în vârstă, de statură mijlocie, în frac, într-un cuvânt, aşa cum se îmbracă toţi, dar cu o barbă albă respectabilă (aplicată, şi în asta consta toată deghizarea lui), dansa, ţopăia pe loc cu o expresie gravă, bătând mărunt din picioare şi aproape fără să se urnească. Scotea nişte sunete moderate cu o voce de bas răguşit şi această răguşeală a vocii trebuia să întruchipeze unul dintre ziarele de mare circulaţie. În faţa acestei măşti, din partea opusă, dansau doi giganţi X şi Z şi aceste litere erau cusute pe fracurile lor, ceea ce voia să însemne că aceşti X şi Z rămăseseră o enigmă. „Cinstita gândire rusă” era reprezentată de un domn în vârstă de vreo patruzeci de ani, cu ochelari, în frac, cu mănuşi şi în lanţuri (lanţuri veritabile). „Cinstita gândire rusă” ţinea subsuoară o servietă cu nu ştiu ce „cauză”. Din buzunar i se vedea o scrisoare din străinătate desfăcută, care cuprindea un certificat, pentru toţi cei care s-ar fi îndoit de onestitatea „cinstitei gândiri ruse”. Toate acestea erau explicate de tinerii supraveghetori de ordine, pentru că scrisoarea din buzunar nu era bineînţeles lizibilă. În mâna dreaptă purtătorul „cinstitei gândiri ruse” ţinea o cupă, cu aerul că vrea să pronunţe un toast. De ambele părţi ale acestei măşti şi alături de dânsa înaintau cu paşi mărunţi două nihiliste tunse, iar în faţă dansa un domn tot în vârstă, dintre cei aflaţi în trecere, în frac, cu o bâtă grea în mână şi care întruchipa o publicaţie nepetersburgheză, dar cumplită: „Te pocnesc, praf te fac”. Dar cu toată bâta lui, el nu putea să suporte privirea aţintită asupra lui prin ochelari a „cinstitei gândiri ruse” şi şi-o ferea uitându-se în lături, iar când făcea pas des deux se încovoia, se răsucea, neştiind încotro să dispară, într-atât îl mustra probabil conştiinţa… De altfel, nici nu-mi amintesc chiar toate născocirile lor stupide; toate erau cam în genul acesta, încât foarte curând mi se făcu de-a dreptul ruşine. Şi iată că exact aceeaşi impresie de ruşine se văzu şi pe chipul publicului, chiar şi pe feţele cele mai ursuze, venite de la bufet. Un timp toată lumea privi în tăcere şi cu o nedumerire mânioasă acest spectacol. Omul covârşit de ruşine începe de obicei să se supere şi înclină spre cinism. Încetul cu încetul în public se auzi o rumoare.

— Ce înseamnă prin urmare chestia asta? murmură dintr-un grup un bufetier.

— O prostie oarecare.

— Ceva din literatură. Îşi bat joc de Golos.

— Şi ce mă interesează asta pe mine?

Într-un alt grup:

— Nişte măgari!

— Nu sunt ei măgari, ci noi suntem măgari.

— Şi de ce eşti tu măgar?

— Dar nu sunt deloc măgar.

— Păi, dacă nu eşti măgar, eu nici atâta.

Într-un al treilea grup:

— Să li se tragă o mamă de bătaie, şi ducă-se dracului.

— N-ar strica să fie scuturată toată sala.

În al patrulea:

— Cum nu le e ruşine la alde Lembke să se uite?

— De ce să le fie lor ruşine? Nici ţie nu ţi-e ruşine!

— Ba, mi-e ruşine şi mie, dar el e guvernator.

— Iar tu eşti un porc.

— În viaţa mea n-am văzut un bal atât de anost, zise cu venin o doamnă aflată chiar lângă Iulia Mihailovna, probabil cu intenţia de a fi auzită.

Doamna aceasta era în vârstă de vreo patruzeci de ani, voinică şi sulemenită, într-o rochie de mătase în culori ţipătoare; o cunoştea aproape tot oraşul, dar nu era primită în nici o casă. Era văduva unui fost consilier, care îi lăsase moştenire o casă de bârne şi o mică pensie, dar o ducea binişor, avea şi un atelaj propriu cu o pereche de cai. Îi făcuse cu două luni în urmă cea dintâi vizită Iuliei Mihailovna, dar nu fusese primită.

— Era şi de prevăzut, adăugă ea uitându-se obraznic drept în ochii Iuliei Mihailovna.

— Dacă ai prevăzut, de ce ai mai venit? nu se abţinu Iulia Mihailovna.

— Din naivitate, i-o reteză imediat vorbăreaţa doamnă, încordându-se toată (era grozav de dornică să provoace o altercaţie); dar generalul se interpuse între ele:

— Chčre dame, se aplecă el spre Iulia Mihailovna, ar fi mai bine să plecăm. Prezenţa noastră îi cam incomodează, fără noi se vor distra foarte bine. V-aţi făcut datoria, aţi deschis balul, şi acum lăsaţi-i în voia lor… De altfel, şi Andrei Antonovici nu prea se simte în apele lui, se pare… Să nu se întâmple ceva?

Dar era prea târziu.

Andrei Antonovici, în tot timpul cadrilului, se uita la cei care dansau cu un fel de nedumerire mânioasă, iar când se auziră aprecieri din rândurile publicului, începu să se uite în jurul său neliniştit. Abia acum zări el câteva personaje dintre amatorii de bufet; în ochii lui apăru o expresie de mirare extraordinară. Deodată sala izbucni în hohote de râs, provocate de o figură de cadril: editorul „cumplitei publicaţii extrapetersburgheze”, care dansa cu bâta în mână, simţind definitiv că nu mai poate suporta privirea ochelarilor „cinstitei gândiri ruse” şi neştiind unde să se ascundă, brusc, la ultima figură a dansului, porni spre aceşti ochelari cu picioarele în sus, ceea ce de fapt urma să însemne denaturarea constantă şi de-a-ndoaselea a oricărui bun-simţ în paginile „publicaţiei cumplite extrapetersburgheze”. Întrucât numai Leamşin se pricepea să meargă în mâini, el era acela care fusese pus să-l întruchipeze pe editorul cu bâta. Iulia Mihailovna nu ştia nimic de acest număr cu picioarele în sus. „Mi-au ascuns acest lucru”, repeta ea mai târziu plină de disperare şi de revoltă. Râsetele publicului salutară, desigur, nu alegoria ca atare, care nu interesa pe nimeni, ci pur şi simplu umblatul cu picioarele în sus în frac cu falduri. Lembke tresări şi se înfurie.

— Nemernicul! strigă el arătându-l cu degetul pe Leamşin. Puneţi mâna pe nemernic şi întoarceţi-l… întoarceţi-l cu picioarele… cu capul… Capul să fie sus… sus!

Leamşin sări în picioare. Hohotele de râs se înteţiră.

— Să fie daţi afară toţi mizerabilii care râd! porunci brusc Lembke.

Mulţimea se agită şi se produse tumult.

— Aşa ceva nu se poate, Excelenţa voastră.

— Nu e permis să insultaţi publicul.

— E un prost! se auzi de undeva un glas din colţ.

— Flibustierilor! strigă careva dintr-un alt capăt al sălii.

Lembke se întoarse repede la acest strigăt şi se făcu galben la faţă. Un zâmbet stupid se schiţă pe buzele lui, ca şi cum ar fi înţeles ceva deodată şi şi-ar fi adus aminte.

— Domnilor, se adresă Iulia Mihailovna mulţimii care înainta, trăgându-l în acelaşi timp în urma ei pe soţ, domnilor, scuzaţi-l pe Andrei Antonovici, Andrei Antonovici nu se simte bine… Scuzaţi, iertaţi-l, domnilor!

Am auzit precis cum a spus acest cuvânt: „Iertaţi-l”. Scena se desfăşură cu o repeziciune uluitoare. Dar mi-aduc aminte foarte bine că o parte din public se repezi în acelaşi timp afară din sală, cuprinsă parcă de frică tocmai la auzul acestor cuvinte ale Iuliei Mihailovna. Mi s-a întipărit de asemenea şi un strigăt printre lacrimi, scos de un glas de femeie:

— Ah, iar ca mai deunăzi!

Şi deodată în acest început de învălmăşeală căzu ca o bombă, anume „iar ca deunăzi”, un alt strigăt:

— Foc! Arde Zarecie!

Nu ţin minte de unde s-a auzit prima oară acest strigăt îngrozitor: din sală sau, pe cât se pare, cineva venise în fugă de afară, dar imediat după aceea se stârni o panică atât de mare, încât îmi este pur şi simplu imposibil s-o descriu. Mai mult de jumătate din publicul venit la bal era din Zarecie, proprietari ai caselor de lemn de acolo sau locatarii acestora. Se repeziră la ferestre, într-o clipă perdelele fură date la o parte, storurile smulse. Zarecie ardea în vâlvătăi. E drept că incendiul era încă la început, dar focul se vedea arzând în trei locuri cu totul diferite, tocmai acest fapt îi speriase cel mai mult.

— Focul a fost pus de cei de la Şpigulin! zbierau din mulţime.

Îmi răsunau în memorie câteva exclamaţii foarte caracteristice:

— Îmi spunea mie inima că vor da foc, o presimţeam în toate zilele acestea!

— Cei de la Şpigulin, de la Şpigulin, nimeni altcineva!

— Am fost adunaţi aici anume, ca să fie pus acolo focul!

Acest ultim şi cel mai surprinzător strigăt îl scosese un glas de femeie, cu totul spontan şi fără un gând anume, o Korobocika, sinistrată. Mulţimea se repezi spre ieşire. Nu voi mai descrie îmbulzeala din vestibul cu prilejul primirii paltoanelor, şalurilor şi scurteicilor de la garderobă, ţipătul femeilor speriate, plânsetele domnişoarelor. Nu cred să fi avut loc cu acest prilej vreo încercare de furt, dar nu era de mirare că într-un asemenea haos unii să fi plecat şi fără îmbrăcămintea lor călduroasă, fapt care dădu loc la tot felul de poveşti cu

înflorituri şi adevărate legende, care circulară ulterior prin oraş. Lembke şi Iulia Mihailovna fură aproape striviţi de mulţime în uşă.

— Să fie opriţi toţi! Nu lăsaţi pe nimeni să iasă! zbiera Lembke cu mâna întinsă în întâmpinarea celor ce dădeau buzna. Să fie percheziţionaţi sever absolut toţi, imediat!

Din sală se auziră înjurături tari.

— Andrei Antonovici! Andrei Antonovici! strigă Iulia Mihailovna exasperată.

— Ea cea dintâi să fie arestată! strigă el îndreptând degetul ameninţător spre dânsa. Prima să fie percheziţionată! Balul a fost organizat cu scopul să se pună foc…

Cu un ţipăt ea leşină (o, desigur, de data aceasta leşină cu adevărat). Eu, prinţul şi generalul ne repezirăm în ajutorul ei; mai erau şi alţii care ajutară în această clipă grea, chiar şi câteva doamne. Am scos-o pe nenorocită din acest infern şi am dus-o în cupeu; nu-şi veni în fire decât aproape când să ajungem la ea acasă, şi primul ei strigăt fu: Andrei Antonovici. Odată cu prăbuşirea tuturor iluziilor ei fanteziste nu-i mai rămânea decât el singur, Andrei Antonovici. Fu chemat doctorul. Rămase la dânsa o oră întreagă, de asemenea şi prinţul; generalul, într-un acces de generozitate (cu toate că el însuşi fusese foarte speriat), n-ar fi vrut să se depărteze nici o clipă, rămânând toată noaptea „lângă patul nenorocitei”, dar peste zece minute, când medicul era aşteptat încă, adormi în salon, într-un fotoliu, unde îl şi lăsai pe urmă, aşa adormit.

Şeful poliţiei, care se grăbea să plece de la bal la locul incendiului, apucase să-l scoată în urma noastră pe Andrei Antonovici voind să-l urce în cupeu lângă Iulia Mihailovna, convingându-l stăruitor pe Excelenţa sa „să se odihnească niţel”. Dar nu înţeleg de ce n-a insistat până la capăt. Bineînţeles, Andrei Antonovici nici nu voi să audă despre odihnă, ţinând cu orice preţ să meargă la locul incendiului; poliţistul însă n-ar fi trebuit să cedeze. Sfârşi prin a-l duce acolo chiar în trăsurica lui. Mai târziu povesti că tot drumul Lembke gesticula şi „striga nişte lucruri care erau imposibil de executat”. Ulterior s-a şi raportat în acest sens, că, adică, Excelenţa sa în acele clipe deja se afla în stare de febră albă din cauza „sperieturii neaşteptate”. N-are nici un rost să vă povestesc cum s-a terminat balul. Câteva zeci de petrecăreţi, printre care şi câteva femei, au rămas în saloane. Nici un poliţist. Muzica a fost sechestrată, iar muzicanţii care au încercat să plece au fost luaţi la bătaie. Spre ziuă tot „chioşcul lui Prohorâci” fu devastat, se bău fără socoteală, se dansă komarinski într-o manieră neruşinată, încăperile fură murdărite de scârnăvii, şi abia când începu să se lumineze de ziuă o parte din banda aceasta, complet beată, apucă să ajungă la locul incendiului pe sfârşite, gata pentru noi dezordini… Ceilalţi rămaseră peste noapte trântiţi prin saloane, care cum nimeriră, pe canapelele de catifea şi pe jos, beţi morţi, adormiţi pe locurile pe unde se puteau vedea acum urmările stării lor… Dimineaţa, fură târâţi de picioare de servitori şi daţi afară în stradă. Aşa se încheie serbarea organizată în beneficiul institutoarelor din gubernia noastră.

IV.

Incendiul îngrozi publicul nostru din cartierul Zarecie tocmai prin faptul că incendierea fusese premeditată şi prea evidentă. E de remarcat că la primul strigăt „arde Zarecie” imediat răsună şi strigătul că „cei de la Şpigulin au pus focul”. Acum se ştie precis că într-adevăr trei muncitori de la fabrica Şpigulin luaseră parte la incendiere, dar numai aceştia trei; toţi ceilalţi acuzaţi de la fabrică au fost absolviţi şi de opinia generală, şi de autorităţi.

Afară de cei trei nemernici (dintre care unul a fost prins şi a mărturisit, iar ceilalţi doi sunt daţi dispăruţi şi până astăzi), a luat parte la punerea focului incontestabil şi Fedka-Ocnaşul. Iată tot ce se ştie deocamdată cu privire la cauzele incendiului; altfel stau lucrurile cu supoziţiile. Ce anume i-a îndemnat pe aceşti trei mizerabili, au fost puşi sau nu de cineva? Un răspuns la aceste întrebări este foarte greu de dat, chiar şi astăzi.

Din cauza unui vânt puternic şi prin faptul că a fost pus în trei părţi focul se întinse repede, cuprinzând un sector întreg de construcţii de lemn, într-o mare de flăcări (de altfel, incendiul mare, aşa cum se dezlănţuise, pornise numai din două locuri, pentru că al treilea focar a fost stins aproape în momentul izbucnirii, după cum se va vedea mai jos). Dar în corespondenţele ziarelor din capitală nenorocirea abătută asupra oraşului nostru fu prezentată totuşi în culori exagerat de sumbre; incendiul nu mistuise decât (ba poate şi mai puţin) o pătrime din întreaga suburbie Zarecie, vorbind cu oarecare aproximaţie. Echipa noastră de pompieri, deşi foarte slabă în comparaţie cu întinderea oraşului, acţionă totuşi foarte energic, precis şi cu multă abnegaţie. Şi cu toate acestea n-ar fi reuşit să facă cine ştie ce mare lucru, cu tot concursul solidar şi însufleţit al locuitorilor, dacă spre ziuă vântul nu şi-ar fi schimbat direcţia şi nu s-ar fi potolit aproape de tot. Când ajunsei, cam peste o oră după fuga de la bal, la Zarecie focul încă bântuia cu furie. O stradă întreagă, paralelă cu râul, era cuprinsă de flăcări. Se vedea totul ca ziua. Nu voi descrie în amănunt tabloul incendiului: care locuitor din Rusia nu-l cunoaşte? Pe ulicioarele din preajma străzii cuprinse de flăcări erau o larmă şi o zăpăceală nemaipomenite. Primejdia ca focul să se întindă şi acolo era iminentă şi locuitorii îşi dădeau afară tot avutul, rămânând încă lângă casele lor, iar în aşteptare şedeau pe scrinurile şi saltelele scoase, fiecare sub ferestrele lui. O parte din populaţia bărbătească lucra din greu la dărâmarea nemiloasă a gardurilor, ba şi a unor căsuţe întregi, aflate în apropierea focului sub bătaia vântului. Plângeau numai copiii treziţi din somn şi urlau bocind femeile care apucaseră să-şi scoată boarfele. Cei care n-o făcuseră trebăluiau de zor la evacuarea lor în tăcere.

Vântul purta departe scântei şi tăciuni încinşi pe care oamenii se grăbeau să-i stingă cât se putea mai repede. În imediata apropiere a focului se îmbulzeau privitori adunaţi din toate cartierele oraşului. Unii ajutau la stins, alţii căscau gura privind. Un foc mare în timpul nopţii produce întotdeauna o impresie excitantă şi înviorătoare; aşa se explică şi efectul focurilor de artificii; dar acolo limbile de foc sunt dispuse în jerbe şi dâre luminoase armonios combinate şi, dată fiind lipsa oricărei primejdii, produc o senzaţie captivantă de elan şi vioiciune, ca după o cupă de şampanie băută. Cu totul alta este senzaţia pe care o provoacă vederea unui incendiu adevărat: aici groaza şi un oarecare sentiment de primejdie personală, odată cu o anumită impresie înviorătoare produsă de un foc în noapte, provoacă în spectator (bineînţeles, nu şi în cel sinistrat) o oarecare comoţie cerebrală şi un fel de răscolire a propriilor instincte distructive, care, vai! se ascund în sufletul fiecăruia, chiar şi în sufletul celui mai cuminte şi mai potolit slujbaş familist cu grad nominal modest de consilier titular… Această senzaţie obscură creează aproape întotdeauna o dispoziţie de îmbătare. „Nici nu ştiu, zău, dacă ar putea cineva să privească un incendiu fără să simtă o anumită plăcere?” Reproduc cuvânt cu cuvânt cele spuse mie de Stepan Trofimovici, după ce se reîntorsese odată de la un incendiu nocturn, la care nimerise întâmplător şi sub impresia încă vie a spectacolului. Bineînţeles, acelaşi autor de incendii nocturne n-ar ezita nici o clipă, desigur, să se arunce primul în foc ca să scoată din flăcări un copil sau o bătrână, dar aceasta este o altă latură a chestiunii.

Zorind pasul în urma mulţimii de curioşi, ajunsei fără să mai cer vreo lămurire la punctul principal şi cel mai primejdios al incendiului, unde îl zării în sfârşit pe Lembke, pe care îl căutam din însărcinarea Iuliei Mihailovna însăşi. Silueta lui se profila singuratică, oferind o imagine uluitoare. Stătea în picioare pe un gard doborât; în stânga lui, la vreo treizeci de paşi distanţă, se contura scheletul negru al unei clădiri de două caturi aproape complet arse, cu găuri în loc de ferestre în ambele caturi, cu acoperişul prăbuşit în flăcări, ale căror limbi şerpuitoare se mai prelingeau ici-colo pe bârnele carbonizate. În fundul curţii, la vreo douăzeci de paşi de casa arsă, tocmai luase foc o atenansă tot cu două niveluri, în jurul căreia acţionau din răsputeri pompierii. Mai la dreapta alţi pompieri şi mulţimea adunată încercau să zăgăzuiască drumul focului spre o clădire de lemn destul de mare, care nu ardea încă, dar se aprinsese de câteva ori şi părea sortită să cadă pradă incendiului. Lembke striga şi gesticula cu faţa spre atenansă, dând porunci pe care nimeni nu le executa. Crezui la început că fusese părăsit aici de toţi. În orice caz, din mulţimea densă şi foarte pestriţă strânsă în jurul său, în care printre tot felul de oameni se aflau şi nişte domni, ba chiar şi protopopul catedralei, deşi îl ascultau cu mirare şi curiozitate, nimeni nu-i spunea nici o vorbă şi nu încerca să-l ducă de acolo. Lembke, palid, cu ochii scânteietori, rostea cele mai uimitoare lucruri; unde mai pui că era cu capul descoperit, fiindcă îşi pierduse probabil pălăria de mult.

— E mâna nihiliştilor! E nihilism! Dacă arde ceva în flăcări, e nihilism! auzii eu aproape cu groază. Desigur, nu trebuia să mă mir de nimic. Dar realitatea brută are întotdeauna în ea ceva zguduitor.

— Excelenţa voastră, apăru lângă dânsul un poliţai, şef de secţie, dacă aţi binevoi să încercaţi tihna de acasă… E prea primejdios pentru Excelenţa voastră să rămâneţi aici.

Acest poliţai, după cum am aflat mai târziu, fusese lăsat anume pe lângă Andrei Antonovici de şeful poliţiei spre supraveghere, încercând tot posibilul ca să-l ducă acasă, iar în caz de primejdie să folosească chiar forţa, un ordin evident peste puterile executantului.

— Lacrimile sinistraţilor se vor şterge, dar oraşul îl vor arde. Sunt cei patru ticăloşi, patru şi jumătate. Să fie arestat ticălosul! El e singurul vinovat, iar cei patru şi jumătate sunt calomniaţi de el. El se strecoară şi compromite onoarea familiilor. Pentru incendierea caselor au fost folosite învăţătoarele. E o ticăloşie, ticăloşie! Vai, ce face el! strigă Andrei Antonovici observând pe acoperişul clădirii în flăcări un pompier sub picioarele căruia acoperişul arsese, iar în jur se ridicau flăcări. Să fie dat jos, să fie dat jos, se va prăbuşi, va arde, stingeţi-l… Ce face el acolo?

— Stinge focul, Excelenţa voastră.

— Imposibil. Incendiul e în minţi, în capete, şi nu pe acoperişul caselor. Să fie dat jos şi lăsat totul baltă! Mai bine să fie lăsat totul, lăsat totul! Se va sfârşi cumva de la sine! Dar cine plânge acolo? O bătrână! Ţipă bătrâna, de ce a fost uitată bătrâna?

Într-adevăr, în catul de jos al clădirii-anexe cuprinse de flăcări striga o bătrână, în vârstă de optzeci de ani, ruda negustorului, proprietarul casei incendiate. Dar nu fusese uitată, se întorsese ea singură în casă, cât se mai putuse, cu gândul nebun să-şi scoată salteaua din cămăruţa din colţ, încă neatinsă. Sufocându-se de fum şi ţipând de căldură, pentru că se aprinsese şi cămăruţa, ea încerca din toate puterile să împingă salteaua prin gemuleţul

spart de la fereastră, cu mâinile ei bătrâneşti. Lembke se repezi în ajutorul ei. Toată lumea văzu cum el se apropie de fereastră, apucă de colţul saltelei şi, trăgând din răsputeri, încercă s-o scoată prin geam. Ca un făcut, de pe acoperiş căzu exact în acel moment o scândură desprinsă şi-l izbi pe nenorocit. Nu-l omorî, ci în zbor îl atinse cu un capăt pe gât, dar activitatea lui Andrei Antonovici luă sfârşit, cel puţin la noi; lovitura îl doborî la pământ şi el căzu fără simţire.

În sfârşit, se iviră zorile: sumbre, posomorâte. Incendiul se domolea vizibil; după ce se potoli vântul de tot, se făcu brusc linişte, apoi se porni o ploaie lentă, măruntă, parcă cernută prin sită. Mă aflam acum în cealaltă parte a cartierului Zarecie, departe de locul unde căzuse Lembke şi aici, în mulţime, îmi fu dat să aud nişte vorbe foarte ciudate. Se descoperise un fapt bizar: chiar la marginea cartierului, în mijlocul unui imens loc viran, dincolo de grădinile de zarzavat, ca la vreo cincizeci de paşi de orice altă clădire, sta singuratică o casă de lemn nu de mult construită şi tocmai această casă izolată se aprinsese aproape printre primele, chiar la începutul incendiului. Chiar dacă ar fi ars această casă, din cauza distanţei la care se afla de celelalte, focul nu s-ar fi putut întinde şi asupra vreunei clădiri a cartierului şi viceversa, dacă ar fi ars şi întregul cartier Zarecie, această casă singuratică ar fi scăpat, oricât de puternic ar fi fost vântul. Reieşea că focul se iscase aici cu totul independent şi deci nu întâmplător. Esenţialul era că nu arsese de fapt şi în interiorul ei, spre ziuă, se descoperiră lucruri uluitoare. Proprietarul acestei case noi, un târgoveţ, care locuia într-o suburbie din imediata apropiere, cum zări că arde casa lui cea nouă, se repezi acolo şi apucă să stingă focul cu ajutorul vecinilor săi, şi anume un foc iscat într-o stivă de lemne aşezată lângă unul dintre pereţii laterali. Dar casa era locuită, o ocupau un căpitan cunoscut în tot oraşul şi sora lui, împreună cu o servitoare bătrână, şi iată că aceşti locatari, căpitanul, sora lui şi servitoarea, fură găsiţi asasinaţi şi evident jefuiţi. (Acolo se dusese şeful poliţiei de la locul incendiului mare, când Lembke încerca să salveze salteaua.)

Către ziuă ştirea se răspândi şi valuri întregi de oameni şi mulţi sinistraţi din Zarecie năvăliră pe acest loc viran înconjurând casa cea nouă. Aproape că nici nu se putea trece, atâta lume se adunase. Mi se povesti imediat că primul fusese găsit căpitanul cu beregata tăiată, pe o laviţă, îmbrăcat şi că probabil fusese omorât fiind beat mort, încât nu auzise nimic, iar din el cursese sânge „ca dintr-un taur”; că sora sa, Maria Timofeevna, toată „împunsă” cu cuţitul, zăcea pe duşumea în faţa uşii, încât era de presupus că se zbătuse şi se luptase cu ucigaşul; iar servitoarea, care probabil şi ea se trezise, avea capul complet spart. După spusele proprietarului casei, încă în ajun căpitanul trecuse pe la el beat şi, lăudându-se, îi arătase o sumă importantă de bani, vreo două sute de ruble. Vechiul portofel verde şi uzat al căpitanului fusese găsit gol pe duşumea; dar scrinul Mariei Timofeevna rămăsese neatins, de asemenea şi sfita de argint a icoanei; toată îmbrăcămintea căpitanului se găsi şi ea la locul ei. Se vedea că tâlharul fusese grăbit, fiind un om care cunoştea bine situaţia şi obiceiurile căpitanului, şi că venise numai pentru bani, ştiind şi unde îi ţine. Dacă n-ar fi ajuns atât de repede proprietarul, focul pus în stiva de lemne ar fi cuprins toată casa, „iar după cadavrele carbonizate ar fi fost greu să se afle adevărul”.

Aşa se povestea. Se mai adăugau şi alte informaţii: că locuinţa aceasta fusese închiriată pentru căpitan şi sora lui de fiul generălesei Stavroghina, domnul Stavroghin, Nikolai Vsevolodovici, care venise personal în acest scop şi stăruise mult, deoarece proprietarul

nu era dispus s-o închirieze, căci destinase casa pentru cârciumă, dar că Nikolai Vsevolodovici nu se zgârcise la bani şi achitase chiria pe jumătate de an înainte.

— Focul ăsta îşi are tâlcul lui ascuns, se auzea spunându-se în mulţime.

Cei mai mulţi însă tăceau, chipurile oamenilor erau posomorâte, dar o iritare prea mare, mai vizibilă, nu se observa. De jur împrejur însă istoriile despre Nikolai Vsevolodovici nu conteneau; şi că femeia ucisă era soţia lui; şi că ieri chiar „în mod necinstit” făcuse să fugă la el o tânără, fiica generalului Drozdov, a cărui casă era una dintre cele mai de frunte din oraş; şi că se vor face plângeri împotriva lui la Petersburg; iar că soţia lui a fost asasinată, ca el să se poată căsători cu tânăra Drozdova, nu încape îndoială. Skvoreşniki se afla cam la vreo două verste şi jumătate numai şi mi-aduc aminte că mă gândii chiar atunci dacă n-ar fi bine să mă duc acolo şi să dau de ştire. De altfel, n-am observat vreun aţâţător prin mulţime, n-aş vrea să păcătuiesc, deşi prin faţa mea trecură şi vreo două sau trei mutre dintre cele pe care le zărisem la „bufet” şi care apăruseră acum spre ziuă la incendiu; i-am recunoscut bine. Mi se întipări îndeosebi chipul unui vlăjgan uscăţiv şi înalt cu înfăţişare de târgoveţ, cu părul creţ şi negru, cu faţa smolită, cu mutra de beţiv, după cum am aflat mai târziu, un lăcătuş. Acum nu era beat, dar spre deosebire de mulţimea care stătea posomorâtă, el părea ieşit din minţi. Mereu se adresa ba unuia, ba altuia, dar nu mai ţin minte ce anume spunea. Tot ce reţinui mai închegat din spusele lui suna cam aşa: „Dar bine, fraţilor, cum vine asta? Se poate chiar aşa să rămână?” şi-şi vântura braţele.

Capitolul al treilea.

Sfârşitul unui roman.

I

Din sala cea mare a conacului Skvoreşniki (aceea în care avusese loc ultima întrevedere dintre Varvara Petrovna şi Stepan Trofimovici) incendiul putea fi văzut în întregime. Spre ziuă, pe la ora şase dimineaţa, în faţa ultimei ferestre din dreapta stătea Liza, cu privirea aţintită spre vâlvătaia în scădere. Se afla singură în încăpere. Era tot în rochia de ieri, cu care fusese la matineul literar, de culoare verde pal, luxoasă, toată în dantele, dar acum şifonată, îmbrăcată la repezeală şi neglijent. Observând deodată că rochia ei nu era bine încheiată la piept, ea se roşi, se încheie în grabă, apucă de pe fotoliu un şal roşu, pe care îl lepădase ieri intrând în casă, şi-şi acoperi gâtul şi umerii. Părul bogat, cu buclele răvăşite, îi ieşea de sub basma pe umărul drept. Avea faţa obosită, îngrijorată, dar ochii ardeau sub sprâncenele încruntate. Se apropie din nou de fereastră şi-şi sprijini fruntea înfierbântată de geamul rece. Se deschise uşa şi intră Nikolai Vsevolodovici.

— Am trimis un călăreţ special, zise el, peste vreo zece minute vom afla totul, deocamdată însă rândaşii din curte spun că a ars o parte din Zarecie, dinspre malul râului, la dreapta de pod. Focul a început cam pe la ora douăsprezece; şi acum scade.

Nu se apropie de fereastră, ci se opri în spatele ei, la vreo trei paşi; ea însă nu-şi întoarse faţa spre dânsul.

— După calendar, încă de acum o oră trebuia să se lumineze de ziuă, şi totuşi e întuneric ca noaptea, zise ea cu necaz.

— Greşesc calendarele, încercă el să glumească cu un surâs amabil, dar ruşinându-se adăugă grăbit: e plictisitor să trăieşti după calendar, Liza.

Şi tăcu definitiv, necăjit de această nouă banalitate pe care o spusese; Liza zâmbi în silă.

— Eşti atât de indispus, încât nici nu găseşti cuvinte potrivite ca să stai cu mine de vorbă. Dar fii liniştit, ai nimerit bine; într-adevăr, trăiesc totdeauna după calendar, fiecare pas al meu este calculat după calendar. Te surprinde? Ea se depărtă brusc de fereastră şi se aşeză într-un fotoliu.

— Ia loc şi dumneata, te rog. Avem la dispoziţie prea puţin timp şi vreau să spun tot ce îmi vine în cap… De ce, adică, n-ai proceda şi dumneata la fel, spunând tot ce-ţi trece prin cap?

Nikolai Vsevolodovici se aşeză alături de dânsa şi încetişor, aproape sfios, o prinse de mână.

— Ce înseamnă acest limbaj, Liza? Ce rost are? Ce înseamnă „avem prea puţin timp la dispoziţie”? Observ că este a doua frază enigmatică în jumătatea aceasta de oră, pe care o rosteşti de când te-ai trezit.

— Te-ai apucat să-mi numeri frazele enigmatice? râse ea. Dar îţi aduci aminte că ieri, intrând, ţi-am spus că primeşti vizita unui cadavru ambulant? Acest lucru găseşti necesar să-l uiţi, probabil, sau să nu-l observi.

— Nu-mi aduc aminte, Liza. De ce cadavru? Viaţa trebuie trăită…

— Uite că ai şi tăcut! Ţi-a dispărut complet darul oratoric. Eu mi-am trăit ora pe lumea asta şi-mi ajunge. Îţi aduci aminte de Hristofor Ivanovici?

— Nu, nu-mi amintesc, se încruntă el.

— Hristofor Ivanovici, de la Lausanne? Te plictisea groaznic. De fiecare dată, deschizând uşa, spunea: „Vin numai pentru un minut” şi rămânea toată ziua. N-aş vrea să semăn cu Hristofor Ivanovici şi să rămân o zi întreagă.

O expresie dureroasă se întipări pe faţa ei.

— Liza, mă doare acest limbaj forţat. Grimasa aceasta te costă scump, chiar şi pe dumneata însăţi. Ce rost are, pentru ce?

Ochii lui se aprinseră.

— Liza, strigă el, îţi jur, acum te iubesc mai mult decât ieri, când ai intrat la mine!

— Ce mărturisire ciudată! Are vreun rost această comparaţie între ieri şi azi, ce să măsori?

— N-ai să mă părăseşti, continuă el aproape cu disperare, vom pleca împreună, chiar astăzi, nu e aşa? Nu e aşa?

— Vai, nu-mi strânge atât de tare mâna, mă doare! Unde să plecăm împreună chiar astăzi? Iarăşi undeva ca să „renaştem”? Nu, mi-ajung încercările de până acum… e atât de lent totul; de altfel, nici nu sunt capabilă de aşa ceva; e prea sublim pentru mine. Dacă e vorba să plecăm, vreau numai la Moscova, iar acolo să facem vizite, să primim şi noi, iată idealul meu, îl cunoşti; nu ţi-am ascuns nici în Elveţia cum sunt în realitate. Şi, întrucât este imposibil să plecăm la Moscova şi să facem vizite, deoarece eşti căsătorit, n-are nici un rost să vorbim despre asta.

— Liza! Dar atunci ce a fost aseară?

— Ce a fost a fost.

— Nu se poate! Ar fi prea crud din partea ta!

— Şi ce, dacă e prea crud, ia-ţi inima în dinţi şi suportă cruzimea.

— E o răzbunare pentru fantezia de ieri, murmură el, surâzând răutăcios.

Liza se aprinse la faţă.

— Ce gând meschin!

— Atunci de ce mi-ai dăruit… „atâta fericire”? Am dreptul să aflu şi eu?

— Nu, descurcă-te cumva fără să reclami vreun drept; nu-ţi încununa presupunerea josnică şi printr-o prostie. Astăzi nu-ţi reuşeşte. Apropo, nu cumva ţi-e frică de opinia publică şi că vei fi dezaprobat pentru „atâta fericire”? O, dacă e vorba de asta, fii pe pace. Dumneata n-ai nici o vină şi nu vei avea de răspuns în faţa nimănui. Când am deschis ieri uşa dumitale, nici nu ştiai cine intră. E într-adevăr o fantezie de-a mea şi nimic mai mult, aşa cum te-ai exprimat acum. Poţi cu tot curajul şi absolut victorios să te uiţi în ochii oricui.

— Cuvintele tale, acest râs, iată, de o oră îmi dau fiori reci de spaimă. Această „fericire”, despre care îmi vorbeşti cu atâta pornire, mă costă… totul. Cum aş putea să te pierd acum? Îţi jur, ieri încă te iubeam mai puţin. De ce atunci îmi iei totul astăzi? Am câştigat-o cu preţul unei vieţi.

— Al vieţii tale sau al altcuiva?

El se ridică brusc în picioare.

— Ce înseamnă asta? zise el tărăgănat, uitându-se fix la ea.

— Ai plătit-o cu preţul vieţii tale sau al vieţii mele, iată ce am vrut să te întreb? Sau ai început să nu mă mai înţelegi deloc? izbucni Liza. De ce ai sărit aşa deodată? De ce mă priveşti cu un aer atât de ciudat? Mă sperii. De ce te temi? De mult am observat că ţi-e frică, tocmai acum, tocmai acum… Dumnezeule, cum păleşti!

— Dacă tu ştii ceva, Liza, îţi jur că eu nu ştiu… şi nicidecum nu vorbeam despre asta, când am spus că plătesc cu viaţa…

— Nu te înţeleg deloc, îngăimă ea cu teamă.

În sfârşit, un surâs îngândurat apăru încet pe buzele lui. Se aşeză lent, îşi sprijini coatele pe genunchi şi-şi acoperi cu mâinile faţa.

— Un vis urât şi aiureli… Vorbeam despre două lucruri diferite.

— Nu ştiu deloc despre ce-ai vorbit… Se poate să nu-ţi fi dat seama că astăzi voi pleca de la tine, ai ştiut sau n-ai ştiut acest lucru? Să nu mă minţi, ai ştiut sau n-ai ştiut?

— Am ştiut… zise el încet.

— Ei bine, ce mai vrei atunci? Ai ştiut şi ai reţinut „clipa” pentru dumneata. Ce socoteli ar mai putea să aibă loc?

— Spune-mi tot adevărul, strigă el profund îndurerat; ieri când deschideai uşa mea ca să intri, erai conştientă că o deschizi numai pentru o oră?

Ea îl privi cu ură.

— Într-adevăr, chiar şi omul cel mai serios poate pune cele mai surprinzătoare întrebări. Ce te nelinişteşte atât? Te simţi cumva atins în orgoliul dumitale, prin faptul că o femeie te lasă cea dintâi, şi nu dumneata pe dânsa? Ştii, Nikolai Vsevolodovici, în acest scurt răstimp cât am stat la dumneata m-am convins, între altele, că te porţi faţă de mine cu multă generozitate, şi tocmai acest lucru nu-l pot suporta.

El se ridică de la locul său şi făcu câţiva paşi plimbându-se prin cameră.

— Fie, să zicem că aşa trebuia să se termine… Dar cum s-a putut întâmpla asta?

— Altă grijă! Mai ales că dumneata ştii acest lucru, ca pe degete, şi-l înţelegi mai bine decât oricine altul din lume, ba şi contai pe asta. Eu sunt o domnişoară, inima mea a fost educată la operă, iată de unde s-a început, iată şi dezlegarea enigmei.

— Nu.

— Nu există aici nimic de natură să-ţi sfâşie amorul propriu, şi tot ce-ţi spun este adevăr curat. A început printr-un moment frumos, la care n-am avut destulă tărie să rezist. Alaltăieri, când te-am „jignit” în public, iar dumneata mi-ai răspuns cu atâta cavalerism, după ce m-am întors acasă mi-am dat seama imediat că mă eviţi pentru că eşti căsătorit, şi nu pentru că mă dispreţuieşti, lucru de care mă temeam cel mai mult, cum se şi cuvine unei domnişoare din societatea aleasă. Am înţeles atunci că fugind de mine, nesăbuită cum mă arătasem, căutai tocmai să mă ocroteşti. Observi ce mult preţuiesc eu generozitatea dumitale! Deodată a sărit Piotr Stepanovici şi mi-a descoperit, mi-a explicat totul. Mi-a dezvăluit că te reţine o idee măreaţă în faţa căreia nici eu, nici el nu reprezentăm nimic, şi că totuşi eu îţi stau în cale. A ţinut să-şi asocieze şi propria-i persoană la asta, ţinea să figurăm toţi trei laolaltă şi mi-a vorbit despre nişte lucruri suprafantastice, despre o luntre şi vâslele de arţar dintr-un anumit cântec rusesc. L-am lăudat, i-am spus că este un poet, şi el n-a văzut în toate astea nimic ce nu i s-ar cuveni. Întrucât însă ştiam încă de mult, şi fără de asta, că hotărârile mele nu sunt decât un foc de paie, am şi luat pe loc una. Asta-i tot şi cred că e destul, să lăsăm la o parte orice explicaţie. Te pomeneşti că ne şi certăm. Să nu-ţi fie teamă de nimic şi de nimeni, iau asupra mea totul. Sunt rea, capricioasă, m-am lăsat ispitită de imaginea bărcii de operă, sunt o domnişoară… Ştii, eu am crezut totuşi că mă iubeşti teribil. Nu dispreţui naivitatea mea şi nu râde văzând această lacrimă, care mi-a scăpat. Grozav îmi place să plâng „de mila mea însămi”. Aşadar, destul, destul. Nu sunt capabilă de nimic, şi nici dumneata nu eşti capabil de nimic; două bobârnace căpătate reciproc, să ne consolăm deci cu atât. Cel puţin nu vom suferi în amorul nostru propriu.

— Un vis urât şi aiureală! strigă Nikolai Vsevolodovici, frângându-şi mâinile şi plimbându-se prin cameră. Biata mea Liza, ce-ai făcut din tine?

— M-am ars la flacăra unei lumânări, şi atâta tot. Nu cumva plângi şi tu? Fii mai decent, fii mai insensibil…

— De ce, de ce ai venit la mine?

— Dar nu-ţi dai seama, în sfârşit, în ce situaţie comică te pui chiar dumneata în faţa

opiniei publice cu asemenea întrebări?

— De ce te-ai dus la pierzanie în modul acesta monstruos şi atât de stupid, şi ce e de făcut acum?

— Şi acesta este Stavroghin, „vampirul Stavroghin”, cum te numeşte aici o doamnă îndrăgostită de dumneata! Ascultă, ţi-am spus doar: mi-am dat viaţa unei singure ore şi sunt liniştită. Fă şi dumneata la fel… Deşi cu dumneata e altceva; ai în faţă atâtea asemenea „ore” şi „clipe”, care te aşteaptă în viitor.

— Tot atâtea câte ai şi tu; îţi dau cuvântul meu suprem, nici o oră mai mult decât ai avea tu!

El continua să se plimbe şi nu observă privirea ei scurtă şi pătrunzătoare, iluminată parcă de un licăr de speranţă. Dar licărul se stinse în aceeaşi clipă.

— Dacă ai cunoaşte preţul imposibilei mele sincerităţi în clipa de faţă, Liza, dacă aş putea numai să-ţi dezvălui…

— Să-mi dezvălui? Vrei să-mi dezvălui ceva? Ferească-mă sfântul de dezvăluirile dumitale! îl întrerupse ea aproape cu teamă.

El se opri şi aşteptă cu nelinişte.

— Trebuie să-ţi mărturisesc că încă de atunci, încă din Elveţia, mi-a intrat în cap că te apasă pe suflet ceva oribil, murdar şi sângeros şi… şi în acelaşi timp ceva care te pune într-o postură teribil de ridicolă. Fereşte-te să-mi dezvălui ceva, dacă este adevărat: îmi voi bate joc de dumneata. Voi râde de dumneata în hohote toată viaţa… Văd că iar ai pălit? Bine, bine, încetez, plec imediat, sări ea din loc cu un gest de scârbă şi de dispreţ.

— Chinuieşte-mă, pedepseşte-mă, descarcă-ţi ura pe mine! strigă el exasperat. Ai tot dreptul! Ştiam că nu te iubesc şi totuşi te-am dus la pierzanie. Da, „am reţinut pentru mine clipa”: nutream o speranţă… De mult încă… Ultima… N-am rezistat luminii care îmi învăluise inima când te-am văzut intrând ieri la mine, singură, spontan. Şi am crezut deodată… Poate că mai cred şi acum.

— Pentru sinceritatea aceasta plină de nobleţe îţi voi răspunde cu aceeaşi sinceritate: nu vreau să-ţi fiu soră de caritate. Şi chiar dacă voi ajunge cândva cu adevărat soră de caritate, dacă nu reuşesc să mor azi, ceea ce ar fi foarte potrivit, în orice caz nu pe dumneata te voi îngriji, deşi meriţi mai mult decât oricare olog sau ciung. Mi s-a părut totdeauna că mă vei duce într-un loc unde trăieşte un imens păianjen de statură omenească, şi noi vom sta acolo toată viaţa şi-l vom privi, stăpâniţi mereu de frică. Şi astfel va decurge dragostea noastră reciprocă. Adresează-te Daşenkăi; ea va merge cu dumneata unde vrei.

— N-ai putut să nu te referi la ea nici într-o împrejurare ca asta?!

— Sărmana căţeluşă! Salut-o din partea mea. Ştie că încă în Elveţia ţi-ai rezervat-o pentru vreme de bătrâneţe? Câtă grijă! Câtă prevedere! Ah, cine este?

În fundul sălii se întredeschise uşa; un cap se arătă pentru o clipă şi dispăru imediat.

— Tu eşti, Aleksei Egorâci? întrebă Stavroghin.

— Ba nu, nu sunt decât eu, se vârî acum Piotr Stepanovici numai pe jumătate. Bună ziua,

Lizaveta Nikolaevna; mai bine zis, bună dimineaţa. Eram convins că vă găsesc pe amândoi în această sală. N-am venit decât pentru o clipă, Nikolai Vsevolodovici, aş avea neapărat nevoie să-ţi spun câteva cuvinte… Foarte urgent… Numai două cuvinte!

Stavroghin porni spre dânsul, dar după ce făcu vreo trei paşi se întoarse spre Liza.

— Dacă vei auzi acum ceva, Liza, să ştii: eu sunt vinovatul.

Ea tresări şi îl privi speriată; dar el se grăbi să iasă.

II.

Camera din care se arătase prin uşă Piotr Stepanovici era un vestibul de formă ovală. Până la venirea lui aici veghea Aleksei Egorâci, dar Stavroghin îl expediase. Nikolai Vsevolodovici trase uşa după el şi se opri în aşteptare. Piotr Stepanovici îl cuprinse într-o privire scrutătoare, fugară.

— Ei?

— Dacă ai aflat cumva totul, începu febril Piotr Stepanovici, scormonind cu ochii, de parcă ar fi vrut să-i scruteze adâncurile sufletului, atunci să ştii că nimeni dintre noi nu este vinovat şi mai ales dumneata, pentru că un asemenea concurs… coincidenţă de împrejurări… într-un cuvânt, din punct de vedere juridic eşti în afară de cauză şi am venit în grabă să te previn.

— Au ars? Au fost asasinaţi?

— Au fost asasinaţi, dar n-au ars, ceea ce este foarte rău, dar îţi dau cuvântul meu de onoare că nici aici nu sunt eu de vină, oricât m-ai bănui, pentru că mă bănuieşti probabil, nu-i aşa? Vrei să ştii tot adevărul: să vezi, într-adevăr, m-a ispitit gândul, chiar dumneata mi l-ai sugerat, nu în mod serios, ci necăjindu-mă (că doar nu te-ai apucat să-mi sugerezi aşa ceva în mod serios), dar eu nu îndrăzneam şi n-aş fi îndrăznit în ruptul capului, nici pentru o sută de ruble, de altfel n-aş fi avut nici un folos, pentru mine personal… (Se pripea groaznic şi turuia aproape înecându-se.) Dar să vezi coincidenţă: din banii mei (auzi, din banii mei, de la dumneata n-am avut nici măcar o rublă, de altfel, o ştii prea bine) i-am dat acestui neghiob beţiv Lebeadkin două sute treizeci de ruble alaltăieri seara, auzi, alaltăieri şi nu ieri după „matineu”, notează bine asta: este o coincidenţă foarte importantă, pentru că de fapt nu ştiam nimic pe atunci cu siguranţă, dacă va merge sau nu la dumneata Lizaveta Nikolaevna; i-am dat însă banii mei personali numai pentru că alaltăieri te-ai distrat grozav, declarând în public taina dumitale. Dar nu mă amestec… te priveşte… cavaler… mărturisesc însă că am rămas uluit, parcă m-ar fi izbit cineva cu o ghioagă în frunte. Întrucât însă toate tragediile acestea m-au plictisit groaznic, şi notează, îţi vorbesc serios, deşi folosesc asemenea expresii, întrucât toate astea, în definitiv, îmi încurcă planurile, mi-am dat cuvântul să-i expediez pe Lebeadkini cu orice preţ şi fără ştirea dumitale la Petersburg, cu atât mai mult că ei râvneau să plece acolo. O singură greşeală am făcut: am dat banii ca din partea dumitale; e o greşeală sau nu? Poate că n-a fost nici o greşeală, ce zici? Ascultă acum, ascultă dar cum s-au încurcat lucrurile…

În fierbinţeala pledoariei, el se apropiase de Stavroghin şi dăduse să-l apuce de reverul hainei (poate chiar înadins). Printr-o mişcare scurtă, Stavroghin îl lovi peste mână.

— Dar ce faci… ai putea să-mi frângi mâna… esenţialul este cum s-au întâmplat

lucrurile… turui el mai departe, fără să-i pese de lovitură. Îi dau banii lui Lebeadkin ca să plece împreună cu soră-sa a doua zi dis-de-dimineaţă; îl însărcinez pe Liputin să aranjeze expedierea. Dar ticălosului de Liputin nu ştiu de ce i-a trebuit să facă figura aceea în faţa publicului, poate că ai auzit? La „matineu”? Ascultă dar, ascultă: se aşază la băut amândoi, compun versuri, din care jumătate îi aparţin lui Liputin; îl îmbracă în frac pe Lebeadkin, asigurându-mă între timp că l-a şi expediat de dimineaţă, dar de fapt îl ţine ascuns undeva într-o cămăruţă dosnică, ca să-l împingă apoi pe estradă. Acela însă, nu se ştie cum, reuşeşte să se îmbete la repezeală. Apoi urmează scandalul cunoscut, după care el este adus acasă beat mort, iar Liputin îi scoate din buzunar două sute de ruble, oprind mărunţişul. Din nefericire, Lebeadkin, încă de dimineaţă, se fălise cu aceste două sute de ruble scoţând banii din buzunar şi arătându-i unde nu se cădea. Întrucât însă Fedka atâta aştepta, iar la Kirillov auzise câte ceva (ţii minte aluzia dumitale?), s-a hotărât să profite de ocazie. Acesta e tot adevărul. Îmi pare bine cel puţin că Fedka n-a găsit bani. Îşi făcuse socoteala mizerabilul să pună mâna pe o miişoară! S-a grăbit şi mi se pare că el însuşi s-a speriat de incendiu… Mă crezi, incendiul acesta m-a năucit… Nu, zău, să mă ia dracul! O astfel de samavolnicie… Ei bine, nutresc atâtea speranţe în privinţa dumitale, încât n-am să-ţi ascund nimic: e adevărat, de mult încă mă ducea gândul la un asemenea foc, întrucât aşa ceva prinde grozav în rândul maselor, dar mi-l păstram pentru un moment critic, pentru acel moment preţios când ne vom ridica cu toţii şi… Când colo, li s-a năzărit să acţioneze cu de la sine putere şi fără nici un ordin s-o facă acum, într-un asemenea moment, când de fapt trebuiau să se pitească undeva, să se ascundă şi nici să nu sufle! Ca să vezi, ce samavolnicie! … Într-un cuvânt, nu ştiu încă nimic, se vorbeşte despre doi inşi de la fabrica Şpigulin… dar dacă sunt amestecaţi printre ei şi de-ai noştri şi măcar unul dintre ei şi-a încălzit mâinile la treaba asta, vai de capul lui! Iată ce înseamnă să slăbeşti cât de puţin frâiele! Nu zău, canaliile acestea democratice, cu nucleele lor de cinci, sunt o bază nesigură; aici se cere o voinţă unică, fascinantă şi subjugătoare, o voinţă despotică, voinţă care să nu se întemeieze pe ceva întâmplător şi din afară… Atunci şi nucleele de cinci vor sta cu coada între picioare, supuse şi servile, realmente folosibile la nevoie. În orice caz, deşi cei de acolo ţipă acum în gura mare că Stavroghin avea nevoie să-şi ardă în flăcări nevasta şi că din această cauză s-a dat foc oraşului, totuşi…

— Au şi început s-o spună în gura mare?

— Adică nu tocmai aşa şi, mărturisesc, eu n-am auzit absolut nimic, dar ce te faci cu mulţimea, mai ales cu cei sinistraţi: Vox populi, vox Dei. Nu e deloc greu să arunci în vânt un asemenea zvon! … Dumneata însă n-ai de ce să te temi în orice caz. Din punct de vedere juridic eşti în afară de cauză, conştiinţa dumitale este curată, doar n-ai vrut-o? N-ai vrut-o, nu e aşa? Nici un fel de dovezi, o simplă coincidenţă… S-ar putea totuşi ca Fedka să-şi aducă aminte de cuvintele dumitale imprudente spuse atunci la Kirillov (şi ce rost avea să le spui?), dar asta încă nu dovedeşte nimic, iar pe Fedka îl aranjăm. Chiar astăzi îl aranjez…

— Şi cadavrele n-au ars deloc?

— Deloc; canalia asta n-a ştiut să facă nimic cum trebuie. Dar îmi pare bine cel puţin că eşti atât de calm… Pentru că, deşi n-ai nici o vină, nici cu gândul măcar, totuşi… Şi apoi, cred că eşti de acord, toate astea dau o întorsătură admirabilă treburilor dumitale! Eşti acum văduv liber şi chiar în clipa aceasta poţi să te căsătoreşti cu o domnişoară superbă şi

cu bani mulţi, care de fapt se află deja în mâinile dumitale. Iată ce poate să iasă dintr-un concurs brutal de împrejurări, nu e aşa?

— Mă ameninţi cumva, cap sec ce eşti?

— Ei, asta e acum, ce înseamnă cap sec şi acest ton? În loc să te bucuri, dumneata… Am zburat într-un suflet aici ca să-ţi dau de ştire cât mai repede… Şi cum aş putea să te ameninţ? Ce mi-ar folosi să te ţin în ameninţări?! Am nevoie de consimţământul dumitale liber, şi nu constrâns. Dumneata eşti lumina şi soarele… Eu sunt acela care se teme de dumneata cumplit, şi nu dumneata de mine! Eu doar nu sunt Mavriki Nikolaevici… Şi închipuieşte-ţi, zbor încoace într-o trăsurică uşoară, şi-l văd pe Mavriki Nikolaevici stând lângă gardul parcului vostru, în colţul din fund… În manta, pătruns de ploaie, a stat probabil toată noaptea! Minunăţii! Până în ce hal de nebunie pot ajunge unii oameni!

— Mavriki Nikolaevici? Este adevărat?

— Adevărat, adevărat, e şi acum acolo. De aici, cam la vreo trei sute de paşi, cred. Am trecut repede pe lângă dânsul, dar m-a văzut. N-ai ştiut? În cazul acesta îmi pare bine că n-am uitat să-ţi spun. Uite. Un om ca ăsta e cel mai periculos dacă mai are la el şi un revolver, unde mai pui că a stat o noapte întreagă de veghe în ploaie şi în vânt, enervat la culme fireşte, pentru că să ne gândim în ce situaţie se află el, ha, ha! Cum crezi, de ce s-a postat el acolo?

— O aşteaptă pe Lizaveta Nikolaevna, bineînţeles.

— Asta e! Dar cum îţi închipui dumneata că o să iasă ea la dânsul! Şi pe o ploaie… ca asta… Mare dobitoc!

— Chiar acum ea o să iasă la dânsul.

— Oho! Ce noutate! Vasăzică… Dar ascultă, situaţia ei acum s-a schimbat cu totul: ce, o interesează acum Mavriki? Doar eşti un văduv, liber, şi puteţi chiar mâine să vă căsătoriţi! Ea nu ştie încă, lasă-mă pe mine să aranjez imediat totul. Unde este ea, să-i spun bucuria.

— Bucuria?

— Dar cum crezi? Mergem.

— Şi crezi că ea nu se va dumeri ce e cu aceste cadavre? îşi îngustă destul de ciudat ochii Stavroghin.

— Fireşte că nu se va dumeri, hotărî cu un aer de prostălău Piotr Stepanovici, pentru că din punct de vedere juridic… Mare lucru! Chiar dacă s-ar fi dumerit! Femeile au o capacitate de a trece cu vederea atât de bine peste toate astea, încă nu le cunoşti! Afară de faptul că acum i-ar conveni în orice caz să se mărite cu dumneata, de vreme ce s-a compromis în aşa hal, i-am mai vorbit şi despre „luntre” şi mi-am dat seama că imaginea acesteia poate să aibă cel mai mare efect asupra ei; care va să zică, îţi dai seama ce temperament zace în această domnişoară. N-avea nici o grijă, va păşi cu atâta hotărâre peste aceste cadavre, încât îţi va fi mai mare dragul s-o priveşti, cu atât mai mult că dumneata doar n-ai nici un amestec, absolut nici un amestec, nu e aşa? Doar că le va păstra pentru sine aceste cadavre ca să te înţepe la vreo doi ani după căsătorie. Orice femeie, mergând la cununie, are grijă să se înarmeze pentru orice eventualitate cu ceva din trecutul soţului în acest scop; ei, dar atunci… peste un an câte şi mai câte nu se pot

întâmpla? Ha, ha, ha!

— Dacă ai venit cu o droşcă, ia-o cu dumneata şi du-o imediat la Mavriki Nikolaevici. Acum câteva clipe mi-a spus că nu mă poate suferi şi pleacă de la mine şi, bineînţeles, nu va accepta să se urce în trăsura mea.

— Ehe! Într-adevăr, vrea să plece? Dar care să fie cauza? îl privi cam aiurit Piotr Stepanovici.

— Şi-o fi dat seama cumva în această noapte că n-o iubesc deloc… Lucru pe care l-a ştiut de altfel întotdeauna.

— Dar dumneata n-o iubeşti? zise Piotr Stepanovici cu un aer de mirare nemărginită. Apoi, dacă e aşa, de ce când a intrat ieri la dumneata ai reţinut-o, nu i-ai spus direct ca un om de onoare că n-o iubeşti? Nu e deloc cinstit din partea dumitale, şi apoi în ce lumină mizerabilă m-ai pus pe mine în faţa ei?

Stavroghin izbucni în râs.

— Râd de o maimuţă a mea, explică el imediat.

— Aha! Ai ghicit că fac pe mucalitul, începu să râdă cu haz şi Piotr Stepanovici, ca să te înveselesc! Închipuieşte-ţi, chiar în clipa în care ai apărut aici, ieşind la mine, mi-am dat seama după expresia feţei dumitale că ai avut „ghinion”. Sau poate chiar un eşec complet, ai? Pariez, strigă el aproape înecându-se de haz, că toată noaptea aţi stat alături în sala aceasta pe scaune şi aţi discutat despre cine ştie ce sublimă nobleţe sufletească, pierzând în asemenea discuţii tot timpul preţios… Dar iartă-mă, iartă-mă; nu mă priveşte; încă de ieri eram sigur că totul se va termina la voi în modul cel mai stupid. Ţi-am adus-o numai ca să te mai distrezi şi să-ţi dovedesc că n-ai să te plictiseşti cu mine alături; de sute de ori îţi voi mai fi de folos în felul acesta; în general îmi place să le ofer oamenilor lucruri plăcute. Iar dacă acum n-ai nevoie de ea, ceea ce am scontat şi eu, şi tocmai de aceea am şi venit, atunci…

— Şi zici că mi-ai adus-o numai cu gândul de a mă distra, de a-mi face plăcere?

— Dar cum altfel?

— Nu ca să mă faci să-mi omor nevasta?

— Haida de, dar ce, ai omorât-o dumneata? Ce spirit tragic.

— Totuna e, chiar dacă dumneata ai omorât-o.

— Păi ce, am omorât-o eu? Îţi spun doar, n-am nici un amestec. Totuşi începi să mă îngrijorezi…

— Continuă-ţi ideea, ai spus: „Dacă acum nu ai nevoie de dânsa, atunci…”.

— Las-o în seama mea, bineînţeles! O mărit foarte bine cu Mavriki Nikolaevici, pe care, de altfel, nu l-am postat eu lângă gardul parcului, nu cumva să-ţi intre aşa ceva în cap. Să ştii însă că acum mi-e cam frică de el. Uite, spuneai de droşcă: am trecut pe lângă el în goana mare… Nu zău, te pomeneşti că are asupra lui şi revolver? … Bine că mi l-am luat şi eu pe al meu. Iată-l (scoase din buzunar revolverul, îl arătă şi imediat îl ascunse). L-am luat din cauză că drumul e destul de lung… Uite ce, aranjez eu totul într-o clipă: inimioara dumneaei acum cred că tânjeşte după Mavriki… În orice caz, ea îl regretă… Să ştii că

începe întru câtva să-mi pară rău de dânsa! O duc la Mavriki şi imediat se va apuca să-l certe, inimă de femeie! Văd că iar râzi? Mă bucur că te-ai înveselit. Atunci, să mergem. Cum intru, îi spun despre Mavriki, iar despre ceilalţi… despre cei morţi… n-ar fi mai bine deocamdată să nu spun nimic? Oricum, află pe urmă.

— Despre ce să afle? Cine a fost omorât? Ce-ai spus despre Mavriki Nikolaevici? deschise brusc uşa Liza.

— Aha! Aţi ascultat la uşă?

— Ce-ai spus chiar acum despre Mavriki Nikolaevici? A fost ucis?

— A! Vasăzică, n-aţi auzit bine! Liniştiţi-vă, Mavriki Nikolaevici este viu şi sănătos şi vă puteţi convinge de acest lucru imediat, pentru că e chiar prin apropiere, stă lângă gardul parcului… şi mi se pare că a stat acolo toată noaptea; este ud leoarcă, în manta. M-a văzut venind încoace.

— Nu este adevărat. Ai spus „omorât"… Cine a fost omorât? stărui dânsa cu un glas plin de neîncredere şi chin.

— Au fost omorâţi numai soţia mea, fratele ei, Lebeadkin, şi servitoarea lor, zise ferm Stavroghin.

Liza tresări şi se făcu palidă ca varul.

— Un caz monstruos, ciudat, Lizaveta Nikolaevna, un caz de tâlhărie stupidă, cu scop de jaf, profitând de incendiu, se ambală imediat Piotr Stepanovici. E mâna tâlharului Fedka-Ocnaşul şi din cauza prostiei imbecilului de Lebeadkin, care le-a arătat tuturor că are asupra lui bani… Am venit tocmai ca să aduc această veste… Ca o lovitură de măciucă în cap. Stavroghin era cât pe-aci să cadă când i-am spus. Ne sfătuiam aici: să-ţi spunem dumitale acum sau nu.

— Nikolai Vsevolodovici, e adevărat ceea ce spune el? abia reuşi să bâiguie Liza.

— Nu este adevărat.

— Cum nu este adevărat, tresări Piotr Stepanovici, ce înseamnă asta?!

— Doamne, simt că înnebunesc, strigă Liza.

— Dar nu vă daţi seama cel puţin că el este nebun în clipa aceasta! strigă din răsputeri Piotr Stepanovici. Oricum: i-a fost omorâtă nevasta. Vedeţi ce palid este… Că doar o noapte întreagă a stat cu dumneavoastră, nu v-a părăsit nici o clipă, cum să fie bănuit el?

— Nikolai Vsevolodovici, spune-mi ca în faţa lui Dumnezeu, eşti vinovat sau nu, iar eu, îţi jur, voi crede în cuvântul dumitale ca în cel al Domnului şi voi merge cu dumneata până-n capătul pământului, o, voi merge! Voi merge ca o căţeluşă…

— Dar de ce te chinuieşti, fiinţă nesăbuită! se înfurie Piotr Stepanovici. Lizaveta Nikolaevna, îţi jur, să mă faci piftie în piuliţă, el n-are nici o vină, dimpotrivă, e doborât cu adevărat şi aiurează, vedeţi doar. Nici un amestec, dar absolut nici un amestec, nici cu gândul măcar! … Este fapta unor tâlhari, care peste câteva zile, sunt sigur, vor fi prinşi şi pedepsiţi… E unul, Fedka-Ocnaşul, şi nişte oameni de la fabrica Şpigulin, tot oraşul vorbeşte despre asta, de aceea o spun şi eu.

— E adevărat? E adevărat? murmură Liza, tremurând toată, în aşteptarea sentinţei supreme pentru ea.

— Nu i-am omorât şi am fost împotriva acestui omor, dar ştiam că vor fi omorâţi şi nu i-am oprit pe ucigaşi. Pleacă de la mine, Liza, zise Stavroghin şi intră în sală.

Liza îşi acoperi faţa cu mâinile şi porni spre ieşire. Piotr Stepanovici dădu să alerge după dânsa, dar se întoarse repede în sală.

— Aşa vasăzică. Aşa vasăzică? Dumneata, vasăzică, nu te temi de nimic, se năpusti el spre Stavroghin, cuprins de o furie nebună, împroşcând cu spume la gură cuvinte ce aproape nu se înţelegeau.

Stavroghin rămăsese în picioare în mijlocul camerei şi nu răspunse nimic. Îşi prinsese uşor cu mâna stângă o şuviţă de păr de pe cap şi zâmbea pierdut. Piotr Stepanovici îl trase cu putere de mânecă.

— Ţi-ai ieşit cumva din minţi? Ce ţi-ai pus în gând? Vrei să-i denunţi pe toţi, şi singur să te duci la mănăstire sau la dracu'… Dar să ştii că te omor, chiar dacă nu ţi-e frică de mine!

— A, dumneata turui? îl observă în sfârşit Stavroghin. Fugi, îşi veni el în fire brusc, fugi după dânsa, ia cupeul meu, n-o părăsi… Fugi, fugi! Condu-o până acasă, să nu ştie nimeni şi mai ales să nu se ducă acolo… la cadavre… la cadavre… Urc-o cu forţa în cupeu… Aleksei Egorâci! Aleksei Egorâci!

— Stai, nu striga! Ea acum e în braţele lui Mavriki… N-o va urca Mavriki în trăsura dumitale… Aşteaptă! Avem de discutat lucruri mai importante decât cupeul!

El îşi scoase brusc revolverul; Stavroghin îl privi grav.

— N-ai decât să mă omori, zise el încet, aproape împăciuitor.

— Ca să vezi cu ce minciună este în stare să-şi încarce conştiinţa un om! se înfioră Piotr Stepanovici. Ar fi cazul să te omor! Într-adevăr, meritai ca ea să te scuipe în faţă! … Ce fel de „luntre" eşti dumneata, barcă putredă de transportat lemne şi bună de aruncat la foc! … Măcar înfurie-te, asta te-ar trezi! Dar îţi este absolut egal, de vreme ce nu-ţi mai pasă de nimic şi nu aştepţi decât să ţi se tragă un glonţ în cap.

Pe faţa lui Stavroghin lunecă un surâs ciudat.

— Dacă n-ai fi atât de caraghios, poate că ţi-aş fi spus acum: da… Dacă ai fi un pic mai deştept…

— Oi fi eu caraghios, dar nu vreau, nu vreau ca dumneata, principala mea jumătate, să devii caraghios! Înţelegi ce-ţi spun?

Stavroghin era singurul care îl înţelegea pe Piotr Stepanovici. Şatov se mirase când Stavroghin îi spusese că Piotr Stepanovici e capabil de entuziasm.

— Acum piei din ochii mei la dracu', până mâine poate că reuşesc să storc din mine ceva în sensul unei hotărâri. Vino mâine.

— Da? Da?

— Nu ştiu încă nimic! … La dracu', la dracu'!

Şi părăsi sala.

— Poate că e spre mai bine, murmură Piotr Stepanovici, ascunzându-şi revolverul.

III.

Se repezi s-o ajungă din urmă pe Lizaveta Nikolaevna, care abia se depărtase cu câţiva paşi de casă. Aleksei Egorâci încercase s-o reţină şi acum o urma la un pas distanţă, în frac, aplecat respectuos şi fără pălărie. Se ruga de ea neîncetat să aştepte trăsura; bătrânul era speriat şi aproape plângea.

— Întoarce-te, domnul vrea ceai, n-are cine să-l servească, îl împinse Piotr Stepanovici şi o luă pe Lizaveta Nikolaevna de braţ.

Aceasta nu-şi smulse braţul, dar se pare că nu-şi dădea seama de nimic, nu-şi revenise încă.

— În primul rând, n-aţi pornit bine, vorbi Piotr Stepanovici, trebuie s-o luăm în direcţia aceasta, şi nu pe lângă parc; în al doilea rând, este imposibil să mergeţi pe jos, sunt vreo trei verste până la dumneavoastră şi n-aveţi peste rochie nici un fel de îmbrăcăminte. N-ar fi bine să aşteptaţi un pic numai, sunt aici cu trăsura, e în curte, o chem imediat, veţi urca în trăsură şi vă duc acasă, nimeni n-o să vă vadă?

— Ce bun eşti… zise blând Liza.

— Vai de mine, într-un asemenea caz orice om de omenie în locul meu la fel…

Liza îl privi şi se miră.

— Dumnezeule, eu am crezut că e tot acel bătrân!

— Ascultaţi-mă, mă bucur că priviţi astfel lucrurile, pentru că totul nu este decât o groaznică prejudecată şi, în cazul acesta, n-ar fi mai bine să-i spun acestui bătrân să comande cupeul, va fi gata în zece minute, iar noi ne întoarcem deocamdată şi aşteptăm în pridvor, ce ziceţi?

— Întâi şi întâi vreau… unde sunt cei ucişi?

— O, ce fantezie! De asta m-am temut… Să lăsăm mai bine aceste orori deoparte; n-are nici un rost să le vedeţi.

— Eu ştiu unde sunt, cunosc casa.

— Ei, şi ce dacă ştiţi, pe aşa o vreme, ploaie, ceaţă (ca să vezi, ce obligaţie sfântă mi-am luat!) … Lizaveta Nikolaevna, una din două: ori acceptaţi să mergeţi cu mine în trăsura mea şi atunci rămâneţi aici pe loc, pentru că dacă mai facem vreo douăzeci de paşi, ne vede negreşit Mavriki Nikolaevici.

— Mavriki Nikolaevici! Unde e? Unde e?

— Mă rog, dacă doriţi totuşi să plecaţi cu el, pot să vă conduc încă puţin şi să vă arăt unde stă, iar eu îmi iau tălpăşiţa; n-aş vrea deloc să dau ochii cu el acum.

— El mă aşteaptă, Dumnezeule! se opri ea brusc şi sângele îi năvăli în obraz.

— Dar de ce nu, dacă este un om fără prejudecăţi! Ştiţi, Lizaveta Nikolaevna, nu este treaba mea; eu n-am nici un amestec aici şi dumneavoastră o ştiţi prea bine; dar vă doresc

sincer binele… Dacă nu ne-a reuşit „barca” noastră, dacă s-a dovedit că tot ce ne închipuiserăm noi nu este decât ceva putred, bun de aruncat la gunoi…

— Admirabil, strigă Liza.

— Admirabil, ziceţi, dar printre lacrimi. E nevoie de tărie, de fermitate. Nu e cazul ca o femeie să cedeze cu nimic faţă de un bărbat. În secolul nostru, când femeia… la dracu’ (era aproape să scuipe Piotr Stepanovici)! De fapt, nici n-ar fi cazul să vă pară rău: poate că tot ce s-a întâmplat e spre mai bine. Mavriki Nikolaevici este un om… într-un cuvânt, un om cu sensibilitate, deşi poate nu prea vorbăreţ, ceea ce, de asemenea, nu e rău deloc, bineînţeles cu condiţia dacă se ridică deasupra oricăror prejudecăţi.

— Admirabil, admirabil! râse isteric Liza.

— Ei, drăcie… Lizaveta Nikolaevna, se ofensă brusc Piotr Stepanovici, de fapt nu mă zbat decât pentru dumneavoastră… Mie ce-mi pasă… v-am făcut un serviciu ieri, când v-aţi exprimat singură dorinţa, dar astăzi… Mă rog, de aici se vede Mavriki Nikolaevici, uitaţi-vă, stă acolo, el nu ne vede pe noi. Lizaveta Nikolaevna, aţi citit Polinka Saks?

— Ce este asta?

— E un roman, Polinka Saks. L-am citit când eram încă student… Acolo un funcţionar, Saks, foarte bogat, îşi sechestrează în vila sa soţia pentru necredinţă… La dracu’, puţin îmi pasă! Veţi vedea că Mavriki Nikolaevici, înainte chiar să ajungeţi acasă, vă va cere în căsătorie. El încă nu ne vede.

— E mai bine, e mai bine că nu ne vede! strigă brusc Liza ca o nebună. Să plecăm, să plecăm! În pădure, pe câmp!

Şi o luă la fugă înapoi.

— Lizaveta Nikolaevna, e o laşitate! Piotr Stepanovici alergă după dânsa. Şi de ce nu vreţi să vă vadă? Dimpotrivă, priviţi-l drept în ochi, cu toată mândria… Dacă vă gândiţi cumva la acel lucru… feciorelnic… este o prejudecată atât de absurdă, anacronică… Dar unde vă duceţi, încotro? Uitaţi-vă cum fuge! Să ne întoarcem mai bine la Stavroghin, luăm trăsura… Dar încotro? E câmp gol acolo… Poftim, a căzut! …

El se opri. Liza zbura ca o pasăre, fără să ştie încotro, iar Piotr Stepanovici rămăsese aproape cu vreo cincizeci de paşi în urmă. Ea căzu împiedicându-se de un muşuroi. În aceeaşi clipă de undeva din urma lor, venind oarecum dintr-o parte, se auzi un strigăt groaznic, strigase Mavriki Nikolaevici, care văzând-o cum aleargă şi cade se repezi spre dânsa peste câmp. Piotr Stepanovici se retrase în aceeaşi clipă, adăpostindu-se în poarta conacului lui Stavroghin, ca să-şi ia mai repede trăsura.

Între timp Mavriki Nikolaevici, speriat la culme, o ajunse şi stătea aplecat spre Liza, care reuşise să se ridice în picioare ţinându-şi mâna între mâinile lui. Condiţiile neverosimile ale acestei întâlniri îi zguduiseră raţiunea şi pe faţă îi curgeau lacrimi. O văzuse pe Liza, în faţa căreia era gata să se închine, alergând peste câmp la o oră ca aceasta şi pe un timp groaznic, numai în rochie, în această rochie de bal acum mototolită şi plină de noroiul căderii… Nu era în stare să scoată nici o vorbă, se dezbrăcase de manta şi cu mâinile tremurătoare încerca să-i învelească umerii. Şi deodată el scoase un ţipăt, simţind că ea îi atinsese cu buzele mâna.

— Liza, strigă el, nu mă pricep la nimic, dar nu mă alunga de lângă tine!

— O, da, să plecăm mai repede de aici, nu mă lăsa! şi prinzându-l de mână ea îl târî după dânsa. Mavriki Nikolaevici, coborî ea brusc şi cu teamă glasul, acolo am făcut-o pe curajoasa, dar aici, acum, mă tem de moarte. Voi muri, voi muri foarte curând, dar mi-e frică de moarte… şoptea ea, strângându-i cu putere mâna.

— O, măcar dacă ar trece cineva! se uită el în jurul său cu disperare. Ei, un vehicul oarecare! Ai să-ţi uzi picioarele, dumneata… îţi vei pierde minţile!

— Nu-i nimic, nu-i nimic, îl încuraja ea, aşa, lângă dumneata, mă tem mai puţin, ţine-mă de mână, du-mă… Încotro mergem, acasă? Nu, nu; vreau mai întâi să-i văd pe cei asasinaţi. Ei spun că a fost asasinată nevasta lui, iar el zice că el a asasinat-o; dar nu este adevărat, nu este adevărat, nu-i aşa? Vreau să-i văd cu ochii mei pe cei omorâţi… Din cauza mea… Din cauza lor el în noaptea aceasta a încetat să mă iubească… Dacă văd, aflu totul. Mai repede, mai repede, cunosc casa aceasta… Acolo e incendiu… Mavriki Nikolaevici, prietene drag, să nu mă ierţi pe mine, necinstita! De ce să mă ierţi? De ce plângi? Dă-mi o palmă şi omoară-mă aici, în câmp, ca pe un câine!

— Nimeni n-are dreptul să te judece acum, zise ferm Mavriki Nikolaevici, Dumnezeu să te ierte, iar eu pot să te judec mai puţin decât oricine!

Conversaţia lor însă ar părea prea ciudată dacă aş transcrie-o. Mergeau alături mână în mână, grăbindu-se ca doi semidemenţi. Se îndreptau direct spre incendiu. Mavriki Nikolaevici tot spera să întâlnească măcar o căruţă, dar nimeni nu le ieşea în cale. O ploaie măruntă şi deasă cernea peste toată împrejurimea, înghiţind orice reflex şi orice nuanţă şi transformând totul într-o pânză plumburie uniformă ca ceaţa. De mult se făcuse ziuă, şi totuşi părea că nu se luminează încă. Şi, deodată, din această negură fumurie şi rece se profilă o siluetă ciudată, absurdă, venind spre ei. Imaginându-mi acum acest tablou, cred că nu mi-aş fi crezut ochilor, chiar dacă aş fi fost în locul Lizavetei Nikolaevna; şi totuşi ea îl recunoscu imediat pe omul care se apropia de ei şi scoase un strigăt de bucurie. Era Stepan Trofimovici. Cum a plecat, cum s-a putut realiza ideea absurdă, care i se năzărise la un moment dat, de a fugi, va veni vorba mai pe urmă. Voi menţiona doar atât: că în dimineaţa aceea se pomenise cuprins de frigurile febrei, dar nici starea aceasta de boală nu-l oprise; păşea ferm pe pământul ud; se vedea că îşi chibzuise cât mai bine acest pas, cu toată lipsa de experienţă a omului de birou. Era îmbrăcat „ca de drum”, adică în manta, încins cu o centură lată de piele lăcuită prinsă în cataramă, încălţat în cizme noi înalte şi cu pantalonii vârâţi în carâmbi. Probabil că de mult îşi făurise imaginea aceasta a drumeţului, iar centura şi cizmele cu carâmbi tari de cavalerist, în care nici nu ştia să umble, şi le procurase cu câteva zile în urmă. Pe cap avea o pălărie cu boruri late, un fular de lână moale şi-l înfăşurase în jurul gâtului, în mâna dreaptă ţinea un baston, în cea stângă un sac de voiaj mic, dar umplut până la refuz. Mai ţinea în mâna dreaptă şi o umbrelă desfăcută. Aceste trei obiecte – umbrela, bastonul şi sacul de voiaj – le purtase destul de anevoios prima verstă, dar la a doua deveniseră şi mai incomode.

— Dumneata eşti, cu adevărat? strigă Liza, privindu-l cu mirare tristă, care cedase locul primului elan de bucurie spontană.

— Lise! strigă şi Stepan Trofimovici, avântându-se spre dânsa ca într-o febră. Chĕre, chĕre, eţti dumneata cu adevărat… În ceaţa aceasta? Vezi: reflexul vâlvătăilor! Vous ętes

malheureuse, n’est-ce pas? Văd, văd, nu-mi spune nimic, dar nici pe mine nu mă întreba. Nous sommes tous malheureux, mais il faut les pardonner tous. Pardonnons, Lise, şi vom fi liberi pentru totdeauna. Ca să ne dispensăm de această lume şi să devenim absolut liberi. Il faut pardonner, pardonner, pardonner!

— Dar de ce te laşi în genunchi?

— Pentru că, luându-mi rămas-bun de la lume, vreau în persoana şi chipul dumitale să-mi iau rămas-bun de la tot trecutul meu! El izbucni în lacrimi şi-şi lipi ambele ei mâini de ochii săi. Mă las în genunchi în faţa a tot ce a fost frumos în viaţa mea, îţi sărut mâinile şi îţi mulţumesc! Acum m-am împărţit în două: acolo – omul nesăbuit care visase să se înalţe la cer, vingt deux ans! Aici bătrânul preceptor distrus şi înfrigurat… chez ce marchand s’il existe pourtant ce marchand… Dar eşti udă toată, Lise! strigă el sărind în picioare, simţind că i s-au pătruns de umezeală şi genunchii săi pe pământul ud. Dar cum se poate aşa, în această rochie? … Şi pe jos, şi în acest câmp… Plângi? Vous ętes malheureuse? Ah da, am auzit ceva… Dar de unde vii acum? Cu un aer înfricoţat îţi grăbea el întrebările, privindu-l profund şi nedumerit pe Mavriki Nikolaevici. Mais savez-vous l’heure qu’il est?

— Stepan Trofimovici, ai auzit ceva despre nişte oameni omorâţi acolo… Este adevărat? Adevărat?

— Oamenii aceştia! Am văzut vâlvătăile faptelor lor furibunde toată noaptea. Nici nu s-ar fi putut termina… (Ochii săi scânteiară iarăşi.) Fug de o lume în delir, fug de coşmar, alerg în căutarea Rusiei, existe-t-elle la Russie? Bah, c’est vous, cher capitaine? Niciodată nu m-am îndoit că te voi întâlni undeva la postul de onoare, îndeplinindu-ţi o datorie de onoare… Dar luaţi umbrela mea şi de ce aţi pornit neapărat pe jos? Vă implor, luaţi măcar umbrela mea, eu tot voi angaja o trăsură. Am plecat pe jos numai pentru că Stasie (adică Nastasia) ar fi zbierat în gura mare în auzul întregii străzi, dacă ar fi aflat că plec; de aceea am şters-o pe cât s-a putut incognito. Nu ştiu, am citit în Golos despre nenumărate tâlhării la drumul mare, dar nu cred că tocmai acum, când am pornit eu la drum, să apară imediat şi tâlharul? Chčre Lise, ai spus parcă de cineva că ar fi omorât pe altcineva? O, mon Dieu, ţi-e rău?

— Să mergem, să mergem! strigă Liza ca într-un acces de isterie şi trăgându-l iar după dânsa pe Mavriki Nikolaevici. Aşteaptă un pic, Stepan Trofimovici, se întoarse brusc spre acesta, dă-mi voie, sărmanul meu, să te binecuvântez cu semnul crucii. Poate că ar trebui să fii legat, dar mai bine te binecuvântez. Roagă-te şi dumneata pentru „sărmana” Liza. Cât de puţin, nu te obosi prea tare, Mavriki Nikolaevici, restituie-i acestui copil umbrela lui, dă-i-o neapărat. Aşa… Să mergem dar! Să mergem!

Sosirea lor la casa fatală coincise exact cu momentul când mulţimea densă adunată în faţa casei auzise destule despre Stavroghin şi cât de interesat era el să-şi omoare nevasta. Şi totuşi, repet, imensa majoritate a celor de faţă continua să asculte nemişcată şi în tăcere. Zbierau şi se revoltau numai nişte bezmetici ameţiţi de băutură şi unii dintre „apucaţi”, de felul acelui târgoveţ care dădea neîncetat din mâini. Toţi îl ştiau drept un om foarte tăcut şi potolit, dar din când în când părea că-l apucă brusc o forţă nevăzută şi-l poartă fără vrerea lui, în cazurile când un lucru îl impresiona în mod deosebit. Eu n-am văzut cum au ajuns acolo Liza şi Mavriki Nikolaevici: când o zării, înmărmurii de uimire, era departe de mine în mijlocul mulţimii, iar pe Mavriki Nikolaevici la început nici nu-l observai. Se pare că la

un moment dat el rămăsese în urma ei la vreo doi paşi din cauza înghesuielii sau din cauză că fusese împins într-o parte. Liza, răzbind prin mulţime şi fără să vadă nimic în jurul ei, ca într-un delir, ca o bolnavă fugită din spital, bineînţeles, atrase foarte repede atenţia tuturor: se auziră murmure şi exclamaţii tari şi deodată mulţimea izbucni în urlete. Cineva strigă: „E iubita lui Stavroghin!”. Iar altcineva din altă parte adăugă: „N-a fost de ajuns că i-a omorât, a venit să-i şi vadă!”. Deodată zării pe deasupra capului ei, ridicându-se din spate şi abătându-se, un pumn; Liza căzu. Se auzi un strigăt nebun al lui Mavriki Nikolaevici, care se smulsese şi sărise în ajutorul ei şi-l izbise din toată puterea pe omul care-l împiedica să răzbată stând în faţa Lizei. În aceeaşi clipă însă fusese prins cu amândouă mâinile de acel târgoveţ. Câteva clipe nu se putu desluşi nimic în încăierarea produsă. Se pare că Liza se ridică, dar căzu iar, doborâtă de o altă lovitură. Brusc, mulţimea se dădu în lături şi se formă un cerc gol în jurul Lizei întinse la pământ, iar Mavriki Nikolaevici, însângerat şi înnebunit, stătea lângă ea, strigând, plângând şi frângându-şi mâinile. Nu-mi aduc aminte exact ce a fost mai departe; ştiu numai că Liza a fost ridicată şi purtată pe mâini. Alergai după dânsa; era încă vie şi poate conştientă încă. Cei din mulţime puseră mâna pe târgoveţ şi pe încă trei inşi. Aceştia trei şi până astăzi neagă c-ar fi luat parte la crimă, susţinând cu tărie că au fost prinşi din greşeală; poate că au dreptate. Târgoveţul identificat deplin, dar un om cu totul aiurit, nici până astăzi nu poate să explice ca lumea ce s-a petrecut. Şi eu, martor ocular, deşi mă aflam mult mai departe, a trebuit să-mi fac depoziţia. Am declarat că totul s-a produs absolut din întâmplare, din cauza unor oameni, poate că şi porniţi, dar prea puţin conştienţi de ceea ce fac, beţi şi care îşi pierduseră firul conştiinţei faptelor. De aceeaşi părere sunt şi astăzi.

Capitolul al patrulea.

Hotărârea supremă.

I

În dimineaţa aceea multă lume îl întâlni pe Piotr Stepanovici; toţi cei care-l văzuseră îşi aduceau aminte că el se afla într-o stare de extremă surescitare. Pe la ora două după prânz trecuse pe la Gaganov, sosit cu o zi înainte din conacul său; casa era plină de vizitatori, care comentau cu multă animaţie şi cu belşug de amănunte evenimentele recent petrecute. Piotr Stepanovici vorbea mai mult decât toţi ceilalţi, reuşind treptat să monopolizeze atenţia tuturor. Toată lumea îl socotea la noi drept „un student, palavragiu fără seamăn şi cam într-o ureche”, dar acum el vorbea despre Iulia Mihailovna şi în atmosfera de fierbere şi zarvă generală tema era palpitantă. În calitate de confident intim al ei până în ultimul timp, el relată despre o mulţime de amănunte absolut noi şi surprinzătoare; în treacăt (şi, desigur, prea nesocotit), lăsă să-i scape şi câteva păreri de-ale ei despre unele persoane bine-cunoscute în oraşul nostru, reuşind astfel să zgândăre pe loc amorul propriu al celor prezenţi dintre ei. Totul apărea în relatarea lui confuz şi neclar, ca la omul plin de naivităţi, dar care se vede totuşi pus în situaţia ingrată, chinuitoare, de a lămuri o dată pentru totdeauna o sumedenie de nedumeriri şi care, în naivitatea lui neîndemânatică, nici nu ştie de unde să înceapă şi cu ce să termine. Destul de imprudent lăsă el să-i scape şi informaţia că Iulia Mihailovna cunoştea toată taina lui Stavroghin şi tocmai ea a fost aceea care a patronat întreaga intrigă. Tot ea a fost aceea care l-a indus în eroare şi pe el, Piotr Stepanovici, pentru că şi el era îndrăgostit de nefericita aceasta de Liza, şi când colo astfel „l-au ameţit” încât el a trebuit aproape s-o ducă în cupeu la Stavroghin. „Desigur vă vine

uşor, domnilor, să râdeţi, dar dacă ştiam, dacă ştiam eu cum se vor sfârşi toate acestea!”, încheie el. La tot felul de întrebări alarmante despre Stavroghin, el declară categoric că această catastrofă cu Lebeadkin, după părerea lui, este un caz cu totul întâmplător şi că e de vină exclusiv Lebeadkin singur, care s-a apucat să-şi arate peste tot banii. Mai ales aspectul acesta ştiu să-l explice foarte bine. Unul dintre ascultători îi obiectă că degeaba „se preface”, deoarece a mâncat şi a băut şi aproape că a dormit în casa Iuliei Mihailovna, iar acum, el cel dintâi se apucă s-o ponegrească, ceea ce nu e deloc frumos, cum îşi închipuie el. Dar Piotr Stepanovici ştiu imediat să se apere:

— Am mâncat şi am băut nu pentru că n-aveam bani; ce vină am eu dacă eram mereu invitat? Îngăduiţi-mi să pot judeca şi singur în ce măsură ar trebui să fiu eu recunoscător pentru aceasta.

În general, impresia rămase favorabilă lui: „Chiar dacă e un băiat cam trăsnit şi, bineînţeles, superficial, dar ce vină are el de toate prostiile făcute de Iulia Mihailovna? Dimpotrivă, reiese că el a încercat chiar s-o mai domolească…”.

Pe la orele două se răspândi brusc ştirea că Stavroghin, despre care se discuta atâta, ar fi plecat cu trenul de amiază la Petersburg. Vestea stârni interes; mulţi se încruntară. Piotr Stepanovici păru atât de impresionat, încât se spune că ar fi făcut feţe-feţe şi ar fi strigat: „Dar cine l-a lăsat să plece?”. Şi alergă imediat nu se ştie unde. Totuşi, după aceea mai fusese văzut şi în alte două sau trei case.

Pe înserat, el găsi posibilitatea să pătrundă la Iulia Mihailovna, deşi cu foarte mare greutate, pentru că aceasta nu voia categoric să-l primească. Abia după trei săptămâni am aflat despre această împrejurare, de la dânsa personal, înainte de plecarea ei la Petersburg. Nu-mi dădu amănunte, dar mărturisi cutremurându-se că el „a uimit-o peste măsură”. Cred că a speriat-o pur şi simplu prin ameninţarea de complicitate, în cazul când i-ar fi trecut prin cap „să vorbească”! Necesitatea de a o speria însă era în strânsă legătură cu proiectele lui de atunci, desigur necunoscute ei, şi abia după aceea, cam peste vreo cinci zile, ea îşi dădu seama de ce fusese el atât de îngrijorat îndoindu-se de tăcerea ei şi temându-se de alte explozii de indignare din partea Iuliei Mihailovna.

Către orele opt seara, când se întunecase de tot, în capătul oraşului, pe străduţa Fomin, într-o căsuţă scundă şi aplecată într-o parte de vechime, în locuinţa sublocotenentului Erkel, se adunară toţi ai noştri, nelipsind niciunul dintre cei cinci. Adunarea generală fusese fixată chiar aici de Piotr Stepanovici; el însă întârzie inadmisibil de mult şi membrii îl aşteptau de mai bine de o oră. Acest sublocotenent Erkel era acelaşi ofiţeraş venit din altă parte, care la serata lui Virghinski stătuse tot timpul cu creionul în mână şi cu carnetul de note în faţă. Sosise în urbea noastră de foarte puţin timp, îşi închiriase o locuinţă pe această străduţă izolată la două surori, bătrâne târgoveţe, şi curând urma să părăsească oraşul; aici la el era locul cel mai discret, mai indicat pentru întrunire. Băiatul acesta ciudat se remarca printr-o extraordinară capacitate de a tăcea; era capabil să stea zece seri la rând într-o companie zgomotoasă, asistând la cele mai banale conversaţii fără să scoată un singur cuvânt, şi totuşi, urmărindu-i cu cea mai mare atenţie cu ochii lui copilăreşti pe cei ce discutau şi ascultând. Era foarte drăguţ la chip şi avea o faţă ce producea o impresie de inteligenţă. Nu aparţinea grupului de cinci; „ai noştri” erau convinşi că fusese învestit de undeva cu nişte însărcinări speciale, de ordin pur executiv. Acum se ştia prea bine că nu avusese nici un fel de însărcinări şi că probabil nici el nu-şi dădea prea bine seama de

situaţia lui. Fusese impresionat de personalitatea lui Piotr Stepanovici întâlnindu-l recent, cu totul întâmplător. Dacă întâmplarea ar fi făcut să întâlnească un monstru oarecare pervertit înainte de vreme şi acesta, sub un pretext oarecare, de natură social-romantică, l-ar fi atras în organizarea unei bande de tâlhari, iar pentru încercare i-ar fi poruncit să-l omoare şi să-l jefuiască pe cel dintâi ţăran întâlnit, el desigur s-ar fi conformat întocmai şi ar fi săvârşit această faptă fără nici o ezitare. Avea o mamă bolnavă pe undeva, căreia îi trimitea jumătate din leafa lui mizeră, şi probabil această mamă săruta cu multă dragoste căpşorul lui blond, şi cât mai tremura şi se mai ruga pentru el! Am insistat mai mult asupra descrierii lui numai pentru că îmi pare deosebit de rău de acest biet tânăr.

„Ai noştri” erau foarte agitaţi. Evenimentele din noaptea trecută îi uluiseră şi se pare că îi umpluseră de frică. Un simplu, deşi sistematic organizat, scandal la care participaseră cu atâta râvnă până atunci luase o întorsătură cu totul neaşteptată pentru ei. Incendiul din noaptea aceasta, asasinarea Lebeadkinilor, sălbatica linşare a Lizei, doborâtă de pumnii mulţimii furioase – toate astea erau pentru ei nişte surprize care nici pe departe nu bănuiseră că vor intra în programul lor. Cu multă pornire acuzau acum mâna care îi dirija de nesinceritate şi despotism. Într-un cuvânt, în aşteptarea lui Piotr Stepanovici se montară unii pe alţii atât de mult, încât erau decişi să-i ceară explicaţii categorice şi definitive, iar dacă el şi de astă dată, cum o mai făcuse, se va eschiva de la această explicaţie, să rupă total cu el destrămând grupul de cinci, dar cu intenţia de a înfiinţa în locul acestuia o nouă societate secretă pentru „propagarea ideilor”, însă după concepţia lor proprie şi pe baza principiului democratic de egalitate în drepturi. Liputin, Şigaliov şi cunoscătorul spiritului poporului apărau cu deosebită râvnă această idee; Leamşin tăcea, deşi cu un aer de acord deplin. Virghinski ezita dorind să-l asculte mai întâi pe Piotr Stepanovici. Hotărâră să rămână la soluţia audierii lui Piotr Stepanovici; dar acesta întârzia să apară; o asemenea neglijenţă înveninǎ şi mai mult atmosfera. Erkel rămase tot timpul mut şi dădu doar poruncă să se pregătească ceai, pe care îl aduse personal din încăperea gazdelor, în pahare rânduite pe o tavă, fără a mai aduce samovarul şi nelăsând să intre servitoarea.

Piotr Stepanovici apăru abia pe la ora opt şi jumătate. Cu paşi repezi, el se apropie de masa rotundă din faţa canapelei, pe care se aşezase întregul grup, rămânând în picioare cu pălăria în mâini şi refuzând ceaiul. Avea un aer veninos, sever şi trufaş. Observase probabil imediat, după feţele celor prezenţi, că „se revoltau”.

— Înainte de a deschide eu gura, spuneţi voi ce aveţi de spus, pentru că vă văd cam încordaţi, observă el cu un surâs răutăcios, plimbându-şi privirea pe chipurile celorlalţi.

Liputin începu „în numele tuturor” şi, cu glasul tremurând de jignire, declară „că dacă se va continua astfel, s-ar putea să se pomenească cu frunţile sparte”. O, nu le e teamă că-şi vor sparge frunţile şi chiar sunt gata şi la aşa ceva, dar numai pentru cauza comună (animaţie generală şi semne de aprobare). De aceea ei doresc să li se vorbească deschis şi sincer ca să ştie de aci încolo totul, „altminteri unde ajungem?”. (Iar animaţie, şi câteva sunete din gâtlej.) Este înjositor şi periculos pentru noi un asemenea mod de a proceda… Nu pentru că ni-e frică, dar dacă acţionează unul singur, iar ceilalţi nu sunt decât nişte pioni, s-ar putea ca acest unul singur să-şi facă de cap şi toţi ceilalţi să cadă vinovaţi. (Exclamaţii: da, da! Aprobare generală.)

— La dracu’, nu înţeleg ce vreţi voi!

— Ce legătură au cu cauza comună, se aprinse Liputin, aceste aventuri ale domnului Stavroghin? N-are decât să facă parte din cine ştie ce societate secretă de la centru, dacă acest centru fantezist într-adevăr există, şi despre care noi nici nu vrem să ştim. Dar s-a comis o crimă, a fost pusă în picioare poliţia; vor dibui capătul firului şi vor ajunge până la ghemuleţ.

— Intri în bucluc cu Stavroghin al dumitale şi atunci intrăm şi noi odată cu dumneata, adăugă specialistul în problemele poporului.

— Şi nici un folos pentru cauza comună, încheie abătut Virghinski.

— Ce prostii! Crima nu-i decât un fapt incidental şi a fost săvârşită de Fedka cu scop de jaf.

— Hm. Coincidenţa totuşi mi se pare ciudată, se strâmbă Liputin.

— Şi dacă vrei, s-a produs din cauza dumitale.

— Adică cum din cauza mea?

— În primul rând, dumneata, Liputin, personal ai participat la această intrigă şi, în al doilea rând, şi acesta este esenţial, ai primit dispoziţia să-l expediezi pe Lebeadkin şi să-i înmânezi banii care i s-au dat, iar dumneata ce ai făcut? Dacă îl expediai, nu se întâmpla nimic din toate astea.

— Dar n-ai fost chiar dumneata cu ideea că n-ar fi rău să fie scos pe scenă să-şi citească versurile?

— Ideea nu este o dispoziţie. Dispoziţia a fost să-l expediezi.

— Dispoziţie. Un cuvânt destul de ciudat… Dimpotrivă, dumneata chiar ai dispus să se suspende expedierea.

— Ai înţeles greşit şi ai dat dovadă de prostie. Ai procedat arbitrar. Iar asasinatul este opera lui Fedka, care a acţionat cu scop de jaf. Aţi auzit ce se zvoneşte prin oraş şi aţi dat crezare acestor zvonuri. V-aţi speriat. Stavroghin nu este atât de prost şi, drept dovadă, el a plecat la ora douăsprezece astăzi, după o întrevedere avută cu viceguvernatorul; dacă era la mijloc ceva, n-ar fi fost lăsat să plece la Petersburg ziua în amiaza-mare.

— Dar noi nu susţinem că domnul Stavroghin a comis omorul personal, reluă veninos şi fără nici o jenă Liputin, se putea nici să nu ştie despre asta, aşa cum n-am ştiut nici noi; şi dumneata cunoşti prea bine faptul că eu n-am ştiut nimic, deşi, poftim, am intrat ca musca în lapte, ca berbecul în cazan.

— Şi pe cine învinuieşti dumneata? îl privi sumbru Piotr Stepanovici.

— Pe aceia care aveau nevoie să dea foc oraşelor.

— Nenorocirea este că dumneata cauţi mereu să vorbeşti în cimilituri. De altfel, fă bine şi citeşte asta şi transmite-le şi celorlalţi, cu titlu de informare.

Piotr Stepanovici scoase din buzunar scrisoarea anonimă a lui Lebeadkin adresată lui Lembke şi i-o înmână îngândurat vecinului; scrisoarea trecu cu repeziciune din mână în mână.

— Este chiar de mâna lui Lebeadkin? interveni Şigaliov.

— E scrisul lui, confirmară Liputin şi Tolkacenko (adică specialistul în problemele poporului).

— V-am prezentat aceasta numai spre cunoştinţă şi numai fiindcă v-aţi arătat atât de sensibili la chestiunea Lebeadkin, repetă Piotr Stepanovici, luându-şi scrisoarea înapoi, aşadar, domnilor, un oarecare Fedka, cu totul din întâmplare, ne-a scutit de un om primejdios pentru noi. Iată ce înseamnă uneori întâmplarea! Este instructiv, nu-i aşa?

Membrii schimbară priviri scurte.

— Iar acum, domnilor, mi-a venit şi mie rândul să întreb, luă Piotr Stepanovici un aer grav. Daţi-mi voie să vă întreb cu ce scop v-aţi apucat să daţi foc oraşului fără o permisiune specială?

— Asta-i bună! Dar ce, noi am dat foc oraşului? Fireşte, e cel mai uşor lucru, când n-ai încotro, să dai vina pe alţii!

Se auziră proteste.

— Înţeleg că aţi sărit peste cal, continuă cu îndârjire Piotr Stepanovici, dar asemenea lucruri nu se compară cu micile scandaluri cu Iulia Mihailovna. V-am adunat aici, domnilor, ca să vă explic în ce situaţie primejdioasă v-aţi pus voi singuri şi care este de natură să pericliteze multe altele, pe lângă faptul că vă ameninţă pe voi personal.

— Dă-mi voie, iar noi tocmai intenţionam să protestăm contra ilegalităţii şi despotismului cu care a fost adoptată, fără consultarea prealabilă a tuturor membrilor, această măsură foarte gravă şi în acelaşi timp foarte ciudată, strigă aproape cu indignare Virghinski, care până atunci tăcuse tot timpul.

— Prin urmare, negaţi? Eu însă afirm că focul l-aţi pus voi, numai voi şi nimeni altcineva. Domnilor, nu încercaţi să minţiţi, am informaţii precise. Prin acţiunea voastră de la sine putere aţi supus primejdiei chiar cauza comună. Voi nu sunteţi decât un nod al acelei reţele infinite de noduri şi sunteţi obligaţi a da ascultare oarbă centrului. Când colo, trei dintre voi i-au aţâţat pe cei de la fabrica Şpigulin să pună focul, neavând nici un fel de instrucţiuni în acest sens, şi incendiul a avut loc.

— Cine sunt acei trei? Care trei dintre noi?

— Acum trei zile, la ora patru dimineaţa, dumneata, Tolkacenko, l-ai îndemnat pe Fomka Zavialov în localul „Nezabudka”.

— Dar bine, dădu acesta să sară din loc, n-am rostit decât un singur cuvânt, şi fără nici o intenţie, şi numai pentru faptul că în dimineaţa aceea el a fost bătut cu vărgile, dar imediat l-am lăsat în plata Domnului, văzând că este prea beat. Dacă nu-mi aminteai de acest lucru, l-aş fi uitat complet. Nu se naşte un foc, un incendiu mare, de la un simplu cuvânt rostit.

— Semeni cu omul care s-ar mira că din cauza unei scântei micuţe a sărit în aer o întreagă fabrică de explozive.

— I-am vorbit în şoaptă într-un colţ, la ureche, de unde ai putut să afli? se dumiri deodată Tolkacenko.

— Eram acolo, ascuns sub masă. N-aveţi nici o grijă, domnilor, îmi sunt cunoscute toate

mişcările voastre. Zâmbeşti cu perfidie, domnule Liputin? Dar eu ştiu, de pildă, că acum patru zile ai ciupit-o până la sânge pe soţia dumitale la miezul nopţii, în dormitorul vostru, înainte de a vă culca.

Liputin păli rămânând cu gura căscată. (Ulterior s-a aflat că despre isprava lui Liputin Verhovenski ştia de la Agafia, servitoarea lui Liputin, căreia îi dădea bani, chiar de la început, ca să-l spioneze.)

— Aş putea să fac o constatare? se ridică brusc Şigaliov.

— Poftim.

Şigaliov se aşeză şi se încordă:

— Pe cât mi-a fost dat să înţeleg, de altfel nici nu s-ar putea să nu se înţeleagă, chiar dumneata personal la început, şi pe urmă încă o dată, într-o expunere foarte frumoasă, deşi cam prea teoretică, ai înfăţişat tabloul unei Ruşii acoperite de o reţea infinită de noduri. La rândul său fiecare dintre grupurile în acţiune, atrăgând prozeliţi şi dezvoltându-se prin infinite ramificaţii laterale, are sarcina printr-o propagandă sistematică demascatoare să submineze necontenit importanţa şi poziţia autorităţii locale, să provoace prin sate confuzii şi nedumeriri, să provoace scandaluri şi atitudini cinice, o lipsă de încredere totală în orice ar fi, o sete de mai bine şi, în sfârşit, recurgând la incendieri, ca un mijloc prin excelenţă în spiritul poporului, să arunce ţara, la un moment fixat, dacă este nevoie, chiar şi într-o stare de exasperare. Sunt sau nu cuvintele dumitale, pe care am căutat să le reproduc literalmente? Este sau nu este acesta programul dumitale de acţiune, comunicat nouă în calitate de împuternicit al comitetului central, dar necunoscut până acum nouă şi aproape fantezist pentru noi?

— Aşa este, numai că te rog să n-o lungeşti atâta.

— Oricine are dreptul să-şi spună cuvântul. Lăsându-ne să înţelegem că pe tot cuprinsul Rusiei există în ziua de astăzi câteva sute de asemenea noduri ale reţelei generale şi dezvoltând supoziţia că dacă fiecare îşi va desfăşura cu succes activitatea, atunci ţara întreagă, la termenul fixat, la semnalul convenit…

— Ei, drăcia dracului, mă aşteaptă atâtea treburi! se răsuci în fotoliu Piotr Stepanovici.

— Bine, voi renunţa la rest şi voi încheia printr-o întrebare: am văzut până acum scandaluri, am văzut nemulţumirea populaţiei, am asistat şi am participat la prăbuşirea administraţiei de aici şi în sfârşit, cu ochii noştri, am văzut incendiul. Ce te nemulţumeşte? Nu este realizarea programului dumitale? Care este acuzaţia pe care ai putea să ne-o aduci?

— Vă acuz de insubordonare! strigă furios Piotr Stepanovici. Cât timp mă aflu aici, n-aveaţi dreptul să acţionaţi fără învoirea mea. Destul. Un denunţ este pe cale să fie făcut şi, poate chiar mâine sau în noaptea aceasta, veţi fi toţi arestaţi. Poftim. Ştirea este absolut exactă.

Cei de faţă rămaseră cu gura căscată.

— Arestaţi nu numai ca incendiatori, dar şi ca membri ai grupului de cinci. Denunţătorul cunoaşte tot secretul reţelei. Iată ce aţi făcut voi!

— Nimeni altul decât Stavroghin! strigă Liputin.

— Cum… de ce tocmai… Stavroghin? articulă buimac Piotr Stepanovici. Ei drăcie – îşi reveni el îndată -, este Şatov! Mi se pare că ştiţi acum cu toţii că Şatov într-un timp făcea parte din organizaţie. Trebuie să vă spun că, supraveghindu-l prin persoane pe care el nici nu le bănuieşte, am aflat spre mirarea mea că el cunoaşte întreaga organizare a reţelei şi… într-un cuvânt, tot. Ca să scape de învinuirea pentru participarea sa anterioară, el ne va denunţa pe toţi. Până acum făcea impresia că şovăie, şi l-am cruţat. Acum însă, prin acest incendiu al vostru, l-aţi dezlegat de orice obligaţie: este zguduit şi nu mai are nici un motiv de ezitare. Chiar mâine vom fi cu toţii arestaţi ca incendiatori şi criminali politici.

— E adevărat? De unde ştie Şatov?

Emoţia era de nedescris.

— E absolut adevărat. N-am dreptul să vă dezvălui căile prin care am reuşit să descopăr acest lucru, dar iată ce aş putea face eu pentru voi: prin intermediul unei anumite persoane, aş putea exercita o oarecare influenţă asupra lui Şatov, încât, fără să bănuiască nimic, să întârzie cu denunţul, măcar pentru douăzeci şi patru de ore. Peste acest termen îmi va fi imposibil. Aşadar, vă puteţi considera în siguranţă până poimâine dimineaţă.

Toţi tăceau.

— Ia să-l trimitem la mama dracului! strigă, primul, Tolkacenko.

— De mult trebuia! strecură cu răutate Leamşin, izbind cu pumnul în masă.

— Dar cum s-o facem? murmură Liputin.

Piotr Stepanovici, prinzând imediat momentul, îşi expuse planul: Şatov să fie atras, pentru predarea tipografiei secrete aflate la el, în acel loc singuratic unde este îngropată tipografia, chiar mâine la căderea nopţii, şi „acolo să se facă tot ce trebuie". Apoi intră în numeroase detalii necesare, peste care acum trecem, şi explică în mod amănunţit relaţiile ambigue în care se complăcuse Şatov faţă de societatea centrală şi care îi sunt deja cunoscute cititorului.

— Mă rog, nimic de zis, observă nehotărât Liputin, dar nu credeţi, întrucât va constitui… o nouă aventură de acelaşi gen… că toate astea vor zgudui spiritele…

— Fără îndoială, conveni Piotr Stepanovici, dar şi acest lucru a fost prevăzut. Avem un mijloc sigur de a înlătura orice bănuială.

Şi cu aceeaşi meticulozitate înfăţişă cazul Kirillov, intenţia lui de a se împuşca şi promisiunea de a aştepta semnalul convenit, lăsând înainte de a muri un bileţel prin care va lua asupră-şi tot ce i se va dicta. (Într-un cuvânt, tot ce este deja cunoscut cititorului.)

— Hotărârea lui fermă de a-şi pune capăt zilelor – de natură filosofică, zice el, eu aş zice dementă – este cunoscută acolo (continuă să explice Piotr Stepanovici). Acolo nu se pierde nici un fir de păr, nici un firicel de praf, totul este folosit în interesul cauzei comune. Prevăzând un anumit folos şi convingându-se că intenţia lui este absolut serioasă, i s-au oferit mijloace şi posibilităţi de a se deplasa în Rusia (nu se ştie de ce vrea neapărat să moară în Rusia), dându-i-se o însărcinare, pe care el s-a obligat s-o îndeplinească (şi a îndeplinit-o), şi în plus a fost obligat, pe baza promisiunii deja cunoscute vouă, să-şi pună capăt zilelor numai atunci când i se va spune. A promis să se conformeze întocmai. Notaţi-vă că el aparţine cauzei pe baze cu totul speciale şi doreşte să fie de folos; mai mult nu vă pot dezvălui nimic. Mâine, după Şatov, eu îi voi dicta biletul, în care el va scrie că este vinovat de moartea lui Şatov. Va apărea absolut verosimil: au fost prieteni şi au călătorit împreună în America, acolo s-au certat, şi toate acestea vor fi arătate în bilet… Şi… şi chiar, judecând după circumstanţe, va fi posibil poate să i se dicteze ceva lui Kirillov şi despre manifeste, de exemplu, sau poate chiar relativ la incendiu. La acest lucru, de altfel, trebuie să mai reflectez. N-aveţi nici o grijă, este absolut liber de orice prejudecăţi; va semna orice.

Se auziră glasuri de îndoială. Povestea li se părea cu totul fantezistă. Despre Kirillov auziseră ei ceva; cele mai multe ştia despre el Liputin.

— Dar dacă se răzgândeşte totuşi şi nu acceptă, zise Şigaliov, oricum, este de fapt un nebun, deci nu e prea sigur.

— Nici o grijă, domnilor, va fi de acord, reteză Piotr Stepanovici. Conform înţelegerii, sunt obligat să-l previn din ajun, chiar astăzi adică. Îl invit pe Liputin să meargă chiar acum cu mine şi să se convingă, iar el, reîntorcându-se la voi, domnilor, vă va comunica, în caz de nevoie chiar astăzi, dacă este adevărat sau nu tot ce v-am spus. De altfel, scurtă el brusc cu o enervare evidentă, ca şi cum ar fi simţit că prea multă onoare le face stăruind

şi bătându-şi capul cu aceşti indivizi, de altfel procedaţi cum doriţi. Dacă nu sunteţi decişi, asociaţia se dizolvă, dar exclusiv din cauza nesupunerii şi a trădării voastre. Aşadar, chiar din momentul de faţă ne despărţim şi fiecare pleacă unde-l duce capul. Dar să ştiţi că în cazul acesta voi, afară de neplăcerile denunţului din partea lui Şatov şi urmările acestui denunţ, vă expuneţi la încă o mică neplăcere, despre care aţi fost preveniţi categoric de la constituirea asociaţiei. În ce mă priveşte, domnilor, nu prea mă tem de voi… Să nu vă închipuiţi cumva că depind de voi într-o măsură oarecare… De altfel, îmi este absolut egal.

— Ce mai vorbă, suntem hotărâţi, declară Leamşin.

— N-avem altă ieşire, murmură Tolkacenko, şi dacă Liputin ne confirmă consimţământul lui Kirillov, atunci…

— Eu sunt contra, prin toate fibrele fiinţei mele protestez împotriva unei asemenea soluţii sângeroase, se ridică de pe locul lui Virghinski.

— Dar? întrebă Piotr Stepanovici.

— Ce dar?

— Dumneata ai spus dar… şi eu aştept.

— Mi se pare că n-am spus nici un dar… am vrut numai să spun că, dacă sunt hotărâţi, atunci…

— Atunci?

Virghinski tăcu.

— Eu cred că se poate nesocoti propria siguranţă a vieţii, deschise pe neaşteptate gura Erkel, dar dacă asta dăunează cauzei comune, atunci eu cred că nu este îngăduit a se nesocoti propria siguranţă a vieţii…

Se încurcă şi roşi. Oricât de preocupat era fiecare cu ale lui, îl priviră cu toţii surprinşi, atât de necrezut li se păru faptul că şi el a deschis gura să vorbească.

— Sunt pentru cauza comună, rosti deodată Virghinski.

Toată lumea se ridică în picioare. Hotărâră să se întâlnească a doua zi la amiază încă o dată pentru a se informa reciproc, fără a se întruni însă cu toţii laolaltă, şi pentru a conveni definitiv asupra celor ce are de făcut fiecare. Se preciză locul unde era îngropată tipografia, se distribuiră rolurile şi sarcinile. Liputin şi Piotr Stepanovici plecară imediat la Kirillov.

II.

Toţi „ai noştri” acceptară fără pic de îndoială afirmaţia că Şatov îi va denunţa; dar tot atât de neîndoielnic era pentru ei şi faptul că Piotr Stepanovici îi manevrează ca pe nişte pioni. Mai ştiau apoi cu toţii că a doua zi negreşit se vor prezenta, absolut până la unul, la locul fixat şi că soarta lui Şatov fusese hotărâtă. Se simţiră dintr-odată prinşi ca nişte muşte în ţesătura unui monstruos păianjen; clocoteau de mânie, dar şi tremurau de frică.

Piotr Stepanovici avea incontestabil o mare vină faţă de ei; totul putea să decurgă mai în deplin acord şi mai uşor, dacă el ar fi avut grijă măcar un pic să îndulcească culorile

sumbre ale realităţii. În loc să prezinte faptul într-o lumină discret înălţătoare, ca o datorie civică de tip roman, să zicem, sau ceva în felul acesta, el acţionase brutal, punând accentul exclusiv pe grozava primejdie ce-i paşte şi pe frica pentru propria lor piele, ceea ce li se păru o totală lipsă de bun-simţ. Bineînţeles, principiul luptei pentru existenţă în toate este singurul valabil, orice s-ar spune, o ştie toată lumea, şi totuşi…

Dar Piotr Stepanovici nu avea timp să-i răscolească pe romani; el însuşi se simţea îmbrâncit de pe şine. Fuga lui Stavroghin îl ului şi îl copleşi. Minţise spunând că Stavroghin stătuse de vorbă cu viceguvernatorul; tocmai aici era buba, că acela plecase fără să dea ochii cu cineva, măcar cu maică-sa, şi într-adevăr părea ciudat că nu fusese deloc deranjat. (Ulterior autorităţile trebuiră să dea socoteală în mod special pentru acest lucru.) Piotr Stepanovici alergase toată ziua căutând să afle măcar ceva despre el, dar deocamdată nu reuşise să afle nimic şi niciodată nu se simţise atât de îngrijorat. Şi cum putea el oare aşa deodată să renunţe la Stavroghin? Iată de ce nu fu în stare să se arate ceva mai delicat faţă de „ai noştri”. Afară de aceasta, ei îl legau de mâini şi de picioare: hotărâse imediat să pornească în urmărirea lui Stavroghin şi iată că îl reţinea Şatov, trebuia neapărat şi definitiv să cimenteze legătura dintre cei cinci din grup, pentru orice eventualitate. „Doar nu pot s-o las aşa baltă, fără să-i am în rezervă la nevoie.” Îmi închipui că aşa judeca el.

În privinţa lui Şatov, Piotr Stepanovici era absolut convins că acesta va denunţa. Minţise spunând grupului despre existenţa unui denunţ scris: nu văzuse şi nu auzise nimic concret; dar era convins că un asemenea denunţ există, aşa cum era sigur că doi ori doi fac patru. I se părea că Şatov nu va fi în stare să suporte acest moment – moartea Lizei, moartea Mariei Timofeevna – şi tocmai acum negreşit se va hotărî s-o facă. Cine ştie, poate că avea şi anumite date concrete să creadă astfel. Se cunoştea de asemenea că-i purta lui Şatov o ură personală; cândva avusese cu el o ceartă, iar Piotr Stepanovici nu era omul care să ierte vreodată jignirile primite. Sunt convins chiar că tocmai acesta era motivul principal.

Trotuarele noastre sunt înguste, de cărămidă roşie, ba pe alocuri şi podite. Piotr Stepanovici mergea chiar prin mijlocul trotuarului, ocupându-l în întregime, şi nu-i dădea nici o atenţie lui Liputin, care nu mai avea loc alături, încât trebuia fie să-l urmeze la un pas după, fie, ca să poată vorbi, să coboare pe caldarâmul noroios al străzii. Deodată, Piotr Stepanovici îşi aduse aminte cum abia cu câteva zile în urmă alergase şi el la fel prin noroi ca să se ţină după Stavroghin, care ca dânsul acum mergea prin mijlocul trotuarului, nelăsându-i loc. Îşi aduse aminte de scena aceea şi simţi că se sufocă de furie.

Dar şi Liputin simţea că se sufocă de revoltă. Piotr Stepanovici n-are decât să se poarte cu „ai noştri” cum îi place, dar cu el? Că doar el ştie mai multe decât toţi „ai noştri”, se află cel mai aproape de cauză, este cel mai intim legat de ea şi până acum, fie chiar şi indirect, a luat parte necontenit la acţiunile în folosul cauzei comune. O, el ştia prea bine că Piotr Stepanovici chiar şi acum putea să-l piardă fără milă într-un caz extrem. Dar începuse să-l urască pe Piotr Stepanovici încă demult şi nu din cauza primejdiei la care îl expunea, ci pentru atitudinea lui plină de trufie. Acum, când urma să se decidă la un asemenea pas, el era mai furios decât toţi „ai noştri”, luaţi împreună. Vai, el ştia că mâine cel dintâi, „ca un sclav”, va fi prezent negreşit la locul fixat, ba îi va aduce şi pe toţi ceilalţi, şi dacă ar fi fost cumva în stare să-l omoare acum, până mâine, pe Piotr Stepanovici, bineînţeles fără să se expună pierzaniei, l-ar fi ucis negreşit.

Adâncit în sentimentele lui, el tăcea tropăind în urma călăului său. Acesta părea că uitase de dânsul; uneori numai, neatent şi nepoliticos, îl împingea cu cotul. Deodată, în plin centrul străzii noastre principale, Piotr Stepanovici se opri şi se îndreptă spre intrarea unei cârciumi.

— Încotro? se înfurie Liputin. E un birt.

— Am poftă să mănânc un biftec.

— Nici vorbă, e totdeauna plin de lume.

— Puţin îmi pasă.

— Dar… întârziem. E ora zece.

— Acolo nu e niciodată târziu să vii.

— Dar întârzii eu! Ei aşteaptă întoarcerea mea.

— Lasă-i să aştepte; de altfel, ar fi şi cam stupid să te întorci la ei. Din cauza tămbălăului vostru de astăzi nici n-am stat la masă, iar la Kirillov cu cât vom merge mai târziu, cu atât va fi mai bine.

Piotr Stepanovici reţinu un separeu. Liputin se aşeză mânios şi jignit într-un fotoliu, departe de masă, şi se uita cum acesta mănâncă. Trecu mai bine de o jumătate de oră. Piotr Stepanovici nu se grăbea, mânca cu poftă, îl sună pe ospătar să-i aducă alt muştar, apoi încă o dată şi ceru bere, lui însă nu-i adresa nici un cuvânt. Era absorbit de gânduri. Avea capacitatea să facă concomitent aceste două lucruri: să mănânce cu poftă şi să mediteze adânc. În cele din urmă, Liputin se umplu de atâta ură faţă de el, încât nu mai fu în stare să-şi desprindă privirea de pe chipul lui. Ajunsese într-un fel de criză nervoasă. Număra fiecare bucăţică de biftec expediată de acela în gură, îl ura pentru felul cum deschide gura, cum mestecă, cum savurează bucăţelele mai groase, ura chiar acest biftec. La un moment dat, totul începu să se tulbure înaintea ochilor săi; capul începu să i se învârtă uşor; pe spinare îi treceau alternând fiori fierbinţi şi de gheaţă.

— Fiindcă tot n-ai treabă, citeşte asta, îi aruncă deodată o hârtiuţă Piotr Stepanovici.

Liputin se apropie de lumânare. Peticul de hârtie fusese acoperit cu un scris mărunt, urât şi cu pete pe fiecare rând. Când reuşi în sfârşit să-l descifreze, Piotr Stepanovici făcuse deja plata şi pleca. Pe trotuar Liputin îi restitui hârtiuţa.

— Las-o la dumneata; îţi spun mai târziu. Deşi, ce părere ai?

Liputin tresări.

— După părerea mea… un asemenea manifest… este ceva ridicol, stupid…

Furia răzbise în afară; avu senzaţia omului luat şi dus pe sus.

— Dacă ne hotărâm, continuă el scuturat de-un tremur mărunt, să răspândim asemenea manifeste, vom culege un dispreţ total pentru prostia şi incapacitatea noastră.

— Hm, eu sunt de altă părere, păşea ferm Piotr Stepanovici.

— Iar eu de alta; e posibil să fi compus dumneata aşa ceva?

— Nu te priveşte.

— Cred de asemenea că şi stihurile O personalitate luminoasă sunt de cel mai prost gust din câte ar putea să existe, şi niciodată Herzen n-ar fi fost în stare să compună aşa ceva.

— Greşeşti, versurile sunt bune.

— Mă surprinde, de pildă, chiar şi faptul, îi dădea înainte Liputin purtat de iureşul furiei, că ni se propune să acţionăm în aşa fel încât totul să se ducă de râpă. În Europa e firească asemenea dorinţă, ca totul să se ducă de râpă, pentru că acolo acţionează proletariatul, pe când noi nu suntem decât nişte amatori şi, după părerea mea, aruncăm numai praf în ochi.

— Credeam că eşti fourierist.

— Altceva e la Fourier, cu totul altceva.

— Ştiu un singur lucru, că e o prostie.

— Nu, nu, nu e deloc prostie ceea ce spune Fourier… Scuză-mă, dar nu pot să cred că în luna mai va izbucni răscoala.

Liputin trebui să se descheie la nasturi, atât de înfierbântat se simţea.

— Să lăsăm asta şi, ca să nu uităm, zise Piotr Stepanovici schimbând vorba cu un calm înspăimântător, această foaie va trebui s-o culegi personal şi s-o tipăreşti. Vom dezgropa tipografia lui Şatov şi chiar mâine o vei lua în primire. În termenul cel mai scurt vei culege textul şi vei tipări un număr cât mai mare de exemplare, şi apoi toată iarna le vei difuza. Mijloacele îţi vor fi indicate. Este nevoie de cât mai multe exemplare, pentru că vor veni la dumneata cereri şi din alte localităţi.

— Nu, scuză-mă, dar eu nu pot lua asupră-mi asemenea… Refuz.

— Şi totuşi va trebui să accepţi. Acţionez conform instrucţiunilor comitetului central şi trebuie să te supui.

— Iar eu consider că centrele noastre din străinătate au uitat complet realitatea rusă, au pierdut orice legătură cu ea şi de aceea aiurează… aberaţii… Ba înclin să cred că numeroasele sute de grupuri de câte cinci din Rusia se reduc numai la unul singur şi nu există nici un fel de reţea, răbufni în cele din urmă Liputin aproape sufocându-se.

— Cu atât mai ruşinos pentru dumneata că, fără să ai încredere în cauza noastră, te-ai ataşat alergând după dânsa… Şi acum alergi după mine, ca o javră ticăloasă.

— Ba să mă ierţi, nu alerg deloc. Avem tot dreptul să ne desprindem şi să constituim o societate nouă.

— Im-be-cilule! tună înfricoşător Piotr Stepanovici, fulgerându-l cu privirea.

Amândoi se opriseră unul în faţa celuilalt. Piotr Stepanovici se întoarse iarăşi brusc şi îşi reluă mersul cu paşi fermi.

Prin mintea lui Liputin scăpără un gând: „Îl las şi mă întorc înapoi: dacă nu plec acum, nu mai scap niciodată”. Stăpânit de acest gând mai făcu exact zece paşi; la al unsprezecelea un gând nou şi disperat miji în capul lui: nu se mai întoarse şi nu mai plecă îndărăt.

Ajunseră la casa Filippov, dar înainte de a se apropia, apucară pe o străduţă sau mai bine zis pe o cărăruie abia vizibilă de-a lungul gardului şi un timp se strecurară pe bordul

înclinat al rigolei, ţinându-se cu mâna de gard pentru a nu aluneca în şanţ. În colţul cel mai întunecat al gardului vechi şi strâmb, Piotr Stepanovici desprinse o scândură şi vârându-se prin această deschizătură trecu dincolo. Mirat, Liputin se strecură la rându-i, după care scândura fu aşezată la loc. Era acea intrare ascunsă, pe care o folosea Fedka, când venea la Kirillov.

— Şatov nu trebuie să ştie că suntem aici, îi şopti sever Piotr Stepanovici lui Liputin.

III.

Kirillov, ca de obicei la această oră, şedea pe divanul său de piele în faţa unei ceşti cu ceai. Nu se ridică să-i întâmpine, dar se încordă tot, uitându-se îngrijorat la cei doi vizitatori nocturni.

— N-ai greşit, zise Piotr Stepanovici, am venit conform înţelegerii.

— Astăzi?

— Nu, nu. Mâine… Cam la aceeaşi oră.

Şi se aşeză grăbit lângă masă, scrutând cu oarecare nelinişte chipul tulburat al lui Kirillov. Dar acesta îşi recăpătă repede calmul şi privea acum cu aerul lui dintotdeauna.

— Dumnealor n-au vrut să creadă. Nu te superi că l-am adus pe Liputin?

— Astăzi nu mă supăr, dar mâine vreau să fiu lăsat singur.

— Dar nu înainte să vin eu, şi deci în prezenţa mea.

— Aş fi preferat fără prezenţa dumitale.

— Dar ai uitat promisiunea de a scrie şi semna tot ce-ţi voi dicta?

— Îmi este absolut indiferent. Acum aveţi de gând să staţi mult?

— Aş avea nevoie să mă întâlnesc cu cineva şi să rămân aici cam o jumătate de oră; de aceea n-am încotro, şi va trebui să-mi rabzi prezenţa în această jumătate de oră.

Kirillov n-a mai spus nimic. Liputin se aşeză deoparte sub portretul arhiereului. Gândul disperat de adineauri punea stăpânire tot mai mult pe cugetul lui. Kirillov aproape că nici nu-l observa. Liputin cunoştea teoria lui Kirillov mai de mult şi îşi bătea joc de el totdeauna; dar acum tăcea şi se uita în jurul său cu o faţă posomorâtă.

— N-aş avea nimic împotriva unui pahar cu ceai, trase scaunul mai aproape de masă Piotr Stepanovici, am mâncat adineauri un biftec şi contam pe un ceai la dumneata.

— Poftim, poţi să bei.

— Altădată mă tratai personal, observă cu o expresie acră Piotr Stepanovici.

— Nu importă. Să bea şi Liputin.

— Nu, eu… nu pot.

— Nu vreau sau nu pot? se întoarse către el cu repeziciune Piotr Stepanovici.

— Nu vreau să beau la dumnealui, refuză precizând Liputin.

Piotr Stepanovici îşi încruntă sprâncenele.

— Miroase a misticism; dracu' ştie ce fel de oameni sunteţi voi toţi!

Nimeni nu-i răspunse; tăcerea dură un minut.

— Ştiu însă un lucru, adăugă el brusc şi cu glas tăios, că nici un fel de prejudecată nu-l va opri pe niciunul dintre noi să-şi facă datoria.

— Stavroghin a plecat? întrebă Kirillov.

— A plecat.

— Bine a făcut.

Ochii lui Piotr Stepanovici scânteiară, dar el se stăpâni.

— Puţin îmi pasă ce crede fiecare, principalul este să se ţină de cuvântul dat.

— Eu mă voi ţine de cuvânt.

— De altfel, am fost totdeauna convins că-ţi vei face datoria, ca om independent şi progresist.

— Eşti ridicol.

— N-are a face, îmi pare bine că te amuză. Sunt bucuros întotdeauna să-i fiu pe plac omului.

— Se vede că tare vrei să mă împuşc şi ţi-e frică să nu dau brusc înapoi?

— De fapt, după câte ştiu eu, dumneata singur ţi-ai legat planul de acţiunile noastre. Contând pe planul dumitale, noi am întreprins unele acţiuni, încât ar fi imposibil să mai dai acum înapoi, pentru că ar însemna că, inducându-ne în eroare, ne-ai băgat la apă.

— Dar fără să aveţi un drept cât de mic.

— Înţeleg, înţeleg, e voinţa dumitale absolut liberă, noi nu contăm, totul este ca voinţa dumitale deplin liberă să se împlinească.

— Şi va trebui să iau asupra mea toate mârşăviile voastre?

— Ascultă, Kirillov, nu cumva te-a apucat frica? Dacă vrei să renunţi, spune-o imediat.

— Nu mi-e frică.

— A trebuit să-ţi vorbesc aşa pentru că te văd întrebând prea multe.

— Vă căraţi repede?

— Iar întrebi?

Kirillov îi aruncă o privire dispreţuitoare.

— Ei vezi, continuă Piotr Stepanovici tot mai îngrijorat şi mânios, nereuşind să găsească un ton potrivit, vrei ca eu să plec, pentru a rămâne singur, pentru a putea să te concentrezi, dar toate acestea sunt nişte indicii primejdioase chiar pentru dumneata, pentru dumneata în primul rând. Ai vrea să meditezi cât mai mult. Părerea mea este că n-are nici un rost să faci asta, e mult mai bine ca totul să rămână aşa. Lucrul acesta, mărturisesc, îmi provoacă îngrijorarea.

— Mă scârbeşte numai faptul că în clipa aceea va fi în preajma mea o lighioană ca

dumneata.

— Cât despre asta, pot să-ţi spun că-mi este absolut egal. Aş putea să ies în momentul acela ca să aştept în pridvor. Dacă hotărându-te să mori nu eşti în stare să rămâi total indiferent la asemenea lucruri… e cam primejdios. Eu ies în pridvor, iar dumneata imaginează-ţi că sunt un om care nu înţelege nimic şi infinit inferior dumitale.

— N-aş spune infinit; eşti un om cu anumite capacităţi, dar nu înţelegi foarte multe lucruri, pentru că eşti mârşav.

— Îmi pare bine, îmi pare bine. Ţi-am mai spus că sunt fericit dacă pot să-ţi fac o plăcere… într-un asemenea moment.

— Nu înţelegi absolut nimic.

— În orice caz eu… te ascult cu multă stimă.

— Nu eşti în stare de nimic; nici chiar acum nu eşti în stare să-ţi ascunzi ura mizeră, cu toate că nu e deloc în interesul dumitale s-o manifeşti. Dacă mă întărâţi aş fi în stare să amân încă o jumătate de an.

Piotr Stepanovici îşi controlă ceasul.

— Niciodată n-am înţeles nimic din toată teoria dumitale, dar ştiu că n-ai conceput-o pentru noi, ceea ce înseamnă că o vei realiza şi fără noi. Mai ştiu de asemenea că nu dumneata ai devorat ideea, ci ideea te-a devorat pe dumneata, şi prin urmare nu vei amâna.

— Cum? Ideea m-a devorat pe mine?

— Da.

— Nu eu am devorat-o? E bine spus. Ai şi dumneata ceva idei în creieraşul dumitale. De fapt, scopul dumitale e să mă aţâţi şi asta mă face să mă simt mândru.

— Şi foarte bine, foarte bine, exact aşa trebuie să fie, să te mândreşti.

— Destul; ţi-ai băut ceaiul, poţi pleca.

— Să mă ia dracu’, va trebui să plec, se ridică în picioare Piotr Stepanovici. E cam devreme totuşi. Ascultă, Kirillov, îl găsesc eu la Measniciha pe omul acela, înţelegi? Sau a fost o minciună din partea ei?

— Nu-l vei găsi, pentru că e aici şi nu acolo.

— Cum adică aici, dracu’ să-l ia, unde e?

— E dincolo, în bucătărie, mănâncă şi bea.

— Dar cum şi-a permis? roşi de mânie Piotr Stepanovici. Era obligat să aştepte… Prostii! N-are nici acte, nici bani!

— Nu ştiu. A venit să-şi ia rămas-bun; e gata de plecare. Pleacă şi nu se mai întoarce. Zice că dumneata eşti un ticălos şi nu vrea să aştepte bani de la dumneata.

— Aha! se teme că eu… Păi, eu şi acum pot să-l… dacă… Unde e, în bucătărie?

Kirillov deschise o uşă care dădea într-o cămăruţă întunecoasă; din cămăruţa aceasta trei trepte duceau jos la bucătărie, dând direct în despărţitura în care de obicei se afla patul

bucătăresei. Aici, într-un colţ, sub icoane, şedea acum Fedka la o masă de brad neacoperită. Pe masă, în faţă, avea o jumătate de rachiu, pe o farfurie nişte felii de pâine şi într-o strachină o bucată de carne de vită rece cu cartofi. Degusta fără grabă şi era într-o stare de semiebrietate, dar şedea îmbrăcat în cojoc şi evident gata să pornească oricând. În dosul despărţiturii de scânduri clocotea samovarul, dar nu pentru Fedka, ci însuşi Fedka avea grijă să-l ţină în clocot încontinuu de o săptămână încoace sau de mai mult, în fiecare noapte, pentru „Aleksei Nilâci, pentru că e tare obişnuit să bea ceai noaptea”. Mă bate gândul că mâncarea de carne cu cartofi, în lipsa bucătăresei, o preparase pentru Fedka chiar în dimineaţa aceea însuşi Kirillov.

— Ce ţi-a trăsnit? coborî la el cu repeziciune Piotr Stepanovici. De ce n-ai aşteptat acolo unde ţi-am poruncit?

Şi izbi tare cu pumnul în masă.

Fedka se îndreptă cu un aer grav.

— Stai puţin, Piotr Stepanovici, stai, vorbi el pronunţând răspicat fiecare cuvânt, trebuie să ţii seama, în primul rând, că te afli în vizită nobilă la domnul Kirillov, la Aleksei Nilâci, căruia ar fi cazul să-i cureţi cizmele întotdeauna, pentru că în faţa ta el este o minte învăţată, iar tu nu eşti decât – ptiu!

Şi Fedka scuipă artistic într-o parte, repezind un scuipat sec pe podea. Avea un aer arogant, hotărât şi de un calm forţat, al omului dispus pentru moment să discute cu răbdare, până la cea dintâi explozie. Dar Piotr Stepanovici nu mai avea cum să observe primejdia, de altfel nici nu se potrivea cu felul lui de a privi lucrurile. Evenimentele şi eşecurile din ziua aceea îl copleşiseră de tot… Liputin se uita cu multă curiozitate în jos din pragul celor trei trepte ale cămăruţei întunecoase.

— Vrei sau nu vrei să ai buletin de identitate sigur şi bani destui ca să pleci unde ţi s-a poruncit? Da sau nu?

— Să vezi, Piotr Stepanovici, chiar de la început m-ai dus de nas, fapt pentru care eşti faţă de mine un adevărat ticălos, un păduche scârnav, iată cine-mi eşti. Mi-ai făgăduit pentru sânge nevinovat bani mulţi şi mi-ai jurat ca pentru domnul Stavroghin, şi de fapt nu este din partea dumitale decât o nesimţire. Eu n-am luat parte nici cât negru sub unghie, necum, să zicem, de o mie cinci sute, iar domnul Stavroghin ţi-a tras la palme deunăzi, ceea ce ştim şi noi. Acum văd că mă ameninţi iarăşi şi-mi făgăduieşti bani, pentru ce anume – taci. Iar eu aşa chibzuiesc, cu mintea mea, că de aceea mă trimiţi la Petersburg ca să mă răzbun împotriva domnului Stavroghin, Nikolai Vsevolodovici, punând temei pe buna mea credinţă. De aceea te socot pe tine ăl mai mare ucigaş. Ştii ce ţi s-ar cuveni, fie chiar şi prin punctul acela că din cauza stricăciunii tale ai încetat să crezi în Dumnezeu însuşi, creatorul cel adevărat? Aidoma unui închinător la idol şi pe aceeaşi treaptă cu tătarul sau cu mordvianul te afli. Aleksei Nilâci, ca un filosof ce este, ţi-a lămurit adevărul despre Domnul şi ziditorul adevărat de nenumărate ori şi despre facerea lumii, precum şi şartul viitor al schimbării la faţă a oricărei vietăţi şi oricărei lighioane din cartea Apocalipsei. Iar tu, ca un idol nătâng, în surzenie şi muţenie stăruieşti şi l-ai adus în acelaşi hal şi pe sublocotenentul Ertelev, ca acel nelegiuit ademenitor, cu numele de ateu…

— Mutră de beţivan ce eşti! Jefuieşti icoanele şi ai încă obraz să-mi ţii predici despre

Dumnezeu!

— Să-ţi spun o vorbă, Piotr Stepanovici, aşa este, am jefuit; dar nu luam decât mărgăritarele, şi n-ai de unde să ştii, poate că şi lacrima mea în faţa focului Celui-de-Sus în clipa aceea a fost primită de bunul Dumnezeu pentru o anumită nedreptate care mi s-a făcut, pentru că, aşa cum mă vezi, sunt lepădat de izbelişte, neavând nici măcar un adăpost unde să mă aciuez. Ştii tu ce scrie în cărţi că odinioară, în timpuri străvechi, un negustor oarecare, la fel, cu astfel de lacrimi, suspine şi rugăciuni a furat de pe icoana sfintei născătoare o perlă care-i împodobea cununa luminoasă şi pe urmă în faţa întregii obşti, căzând în genunchi, a adus toţi banii luaţi pentru această perlă şi i-a pus în faţa icoanei; şi Maica Domnului ocrotitoare în faţa lumii întregi l-a binecuvântat acoperindu-l cu un văl minunat, încât despre asta chiar şi pe vremea aceea se spunea prin cărţile stăpânirii că s-a făcut o minune. Iar tu ai strecurat în icoana sfântă un şoarece, înseamnă că ţi-ai bătut joc de însuşi degetul lui Dumnezeu. Şi de n-ai fi tu stăpânul meu lăsat de fire, pe care eu copil fiind încă l-am purtat în braţe, să ştii că acum te-aş fi răpus pe loc fără să mă mişc chiar de pe această laviţă.

Piotr Stepanovici se înfurie teribil:

— Spune, l-ai mai văzut pe Stavroghin?

— Nicicând să nu îndrăzneşti să mă iei la întrebări. Domnul Stavroghin stă în faţa ta plin de mirare şi nici cu vrerea lui nu e amestecat, necum să fi dat vreun ordin ori bani. Tu m-ai îndemnat.

— Bani vei primi, şi două mii de asemenea capeţi la Petersburg, acolo pe loc; toţi deodată, ba şi ceva peste asta.

— Mă minţi, drăguţule, şi îmi vine să râd văzând ce minte scurtă ai. Domnul Stavroghin faţă de tine ca pe o scară stă sus, iar tu latri la el de jos ca un ţânc nerod în timp ce dumnealui socoate că ţi-ar face prea mare cinste chiar şi scuipând pe tine de acolo de sus.

— Dar ştii tu, nemernicule, urlă furios Piotr Stepanovici, că nu te las să faci nici un pas de aici şi te dau pe mâna poliţiei?

Fedka sări în picioare şi ochii îi scânteiară de mânie. Piotr Stepanovici scoase cu repeziciune revolverul. Aci se produse o scenă rapidă şi respingătoare: înainte să fi apucat Piotr Stepanovici să îndrepte împotriva lui Fedka revolverul, acesta se răsuci fulgerător şi-l izbi cu toată puterea în obraz, apoi răsună încă o lovitură groaznică, şi încă una, şi a patra, tot în obraz. Piotr Stepanovici rămase năuc, cu ochii căscaţi, bâigui ceva şi deodată se prăbuşi lungit pe duşumea.

— Poftim, luaţi-l! strigă Fedka cu un aer triumfător.

Repede puse mâna pe căciulă, trase de sub bancă o bocceluţă şi dus a fost. Piotr Stepanovici hârâia fără cunoştinţă. Liputin crezu chiar că se comisese un omor. Kirillov se repezi în bucătărie.

— Să turnăm apă pe el! strigă, şi cu un polonic mare de tablă luă apă din căldare şi o vărsă pe capul lui Piotr Stepanovici.

Acesta se mişcă, înălţă capul, se ridică puţin şi se uită buimac în faţa lui.

— Ei, cum te simţi? întrebă Kirillov.

Piotr Stepanovici îl privi ţintă fără să-l recunoască, dar zărindu-l pe Liputin, care se uita la el din bucătărie, schiţă obişnuitu-i zâmbet dezgustător şi sări brusc luându-şi de jos revolverul.

— Dacă ai de gând să fugi mâine ca ticălosul de Stavroghin, se năpusti el turbat asupra lui Kirillov, palid ca varul, bâlbâindu-se şi stâlcind cuvintele, te voi găsi şi la capătul celălalt al pământului… te voi strivi ca pe o muscă… te voi strivi… înţelegi?

Lipi ţeava revolverului drept în fruntea lui Kirillov, dar aproape în aceeaşi clipă, revenindu-şi în sfârşit de tot, îşi trase mâna înapoi, vârî revolverul în buzunar şi, fără a mai spune un cuvânt, alergă afară. Liputin se luă după el. Se strecurară prin acelaşi loc din gard şi porniră pe aceeaşi cărăruie, ţinându-se de scânduri. Piotr Stepanovici o luă prin străduţa întunecoasă atât de repede, încât Liputin abia reuşea să se ţină după dânsul. La cea dintâi încrucişare de străzi, el se opri brusc.

— Ei? se întoarse el sfidător către Liputin.

Acesta reţinuse în minte manevrele lui cu revolverul şi tremura încă sub impresia scenei care se petrecuse; dar răspunsul veni cumva de la sine şi, cu totul pe neaşteptate, îi ţâşni brusc de pe limbă.

— Eu cred… eu cred că „de la Smolensk la Taşkent nu-l aşteaptă chiar cu atâta nerăbdare pe student”.

— Dar ai văzut ce-a băut Fedka la bucătărie?

— Ce să bea? A băut votcă.

— Ei bine, să ştii că a băut votcă pentru ultima oară în viaţa lui. Te sfătuiesc să ţii minte acest lucru pentru viitor, iar acum cară-te la dracu’, n-am nevoie de dumneata până mâine… Dar bagă de seamă: să nu faci prostii!

Liputin porni în fuga mare drept acasă.

IV.

Avea pregătit de mult un paşaport pe nume fictiv. Oricât de absurd ar fi fost să-şi închipuie cineva un asemenea lucru şi totuşi acest omuleţ ordonat, mic tiran al familiei sale, în orice caz un funcţionar (deşi fourierist) şi mai cu seamă un capitalist şi cămătar, de mult de tot avusese ideea fantastică de a-şi procura pentru orice eventualitate acest act, care să-i permită s-o şteargă peste graniţă, dacă… vasăzică, admitea posibilitatea acestui dacă, deşi bineînţeles niciodată n-ar fi fost în stare să-şi formuleze cam ce-ar putea să reprezinte acest dacă…

Acum însă dintr-odată sensul acestui dacă se preciză de la sine şi într-o formă cu totul neaşteptată. Ideea disperată cu care intrase la Kirillov, după invectiva „imbecilule” înghiţită din partea lui Piotr Stepanovici pe trotuar, consta în aceea că trebuia chiar mâine dis-de-dimineaţă să lase totul şi să se expatrieze! Cine nu crede că asemenea lucruri fantastice se întâmplă în realitatea noastră cotidiană şi acum să se informeze cercetând biografiile tuturor emigranţilor ruşi de astăzi aflaţi în străinătate. Niciunul dintre ei n-a fugit într-un mod mai inteligent şi mai realist. Aceeaşi domnie nestăvilită a fantasmelor şi

nimic altceva.

Ajungând acasă, el începu prin a se încuia, îşi scoase sacul de drum şi îşi făcu febril pregătirile. Grija principală îi fu la bani, cât şi cum va reuşi să salveze. Acesta era cuvântul – să salveze, pentru că după judecata lui nu mai putea întârzia nici o oră şi înainte de a se lumina de ziuă el trebuia să ajungă la şosea. Nu ştia nici cum va reuşi să se urce în tren; hotărâse vag să ia trenul undeva la a doua sau a treia staţie mai mare după cea din oraş, iar până acolo să ajungă fie chiar şi pe jos. În felul acesta în mod instinctiv şi aproape cu totul maşinal, cu un noian de gânduri în cap, se moşmonea deasupra sacului, ca deodată să se oprească, să lase baltă totul şi cu un geamăt profund să se culce pe divan.

Îşi dădu seama limpede deodată că de fugit poate că va fugi, dar este absolut incapabil acum să hotărască când s-o facă, înainte sau după Şatov? Că acum el este total lipsit de voinţă şi nu reprezintă decât un corp vlăguit şi insensibil, o masă inertă, dar că este mânat de o forţă străină, înspăimântătoare şi cu toate că are un paşaport, şi cu toate că ar putea să fugă de Şatov (altfel pentru ce atâta grabă?), va fugi totuşi nu înainte de Şatov, şi nu de Şatov, ci abia după cazul lui Şatov, şi că aşa a fost hotărât, semnat şi pecetluit. Torturat de o spaimă insuportabilă, tremurând în fiecare clipă şi mirându-se de el însuşi, gemând şi amorţind alternativ, rămase aşa, încuiat şi întins pe divan, până la ora unsprezece a zilei următoare, când interveni brusc impulsul aşteptat, care îl făcu să ia o decizie. La ora unsprezece, în momentul când descuie uşa şi apăru în mijlocul familiei sale, află de la ei că tâlharul, ocnaşul evadat Fedka, care băgase spaima în toată lumea, jefuitorul de biserici, recentul ucigaş şi incendiator, pe care-l urmărea şi nu reuşea să-l prindă poliţia noastră, a fost găsit în zorii zilei asasinat, la şapte verste de oraş, la cotitura de unde un drum porneşte de la şosea spre satul Zaharino şi că despre asta vuieşte tot oraşul. Imediat porni în mare grabă în oraş ca să afle amănunte şi într-adevăr află mai întâi că Fedka, găsit cu capul spart, fusese după toate semnele jefuit şi, în al doilea rând, că poliţia avea motive temeinice să bănuiască, ba şi unele indicii precise ca să ajungă la concluzia că Fedka a fost ucis de lucrătorul Fomka de la fabrica Şpigulin, chiar acela cu care el, fără îndoială, îi înjunghiase pe Lebeadkini, încercând să dea foc casei, şi că cearta dintre ei s-a iscat pe drum din cauza banilor, chipurile dosiţi de Fedka, furaţi de la Lebeadkin… Liputin alergă spre locuinţa lui Piotr Stepanovici şi reuşi să afle de la cei din curte, în mod discret, că Piotr Stepanovici, deşi se întorsese aseară acasă pe la ora unu din noapte, toată noaptea dormise liniştit la el acasă până la ora opt de dimineaţă. Nu încăpea, aşadar, nici o îndoială că moartea tâlharului Fedka nu prezenta nimic extraordinar şi că asemenea cazuri de deznodământ sunt cele mai frecvente în carierele de natura aceasta, dar coincidenţa cuvintelor fatidice: „Că Fedka pentru ultima dată în seara aceasta a băut votcă” cu urmarea imediată adeveritoare a acestei preziceri i se păru lui Liputin atât de plină de tâlc, încât el încetă să mai ezite. Impulsul fusese dat, ca şi cum un pietroi i-ar fi căzut deasupra ţinându-l sub greutatea lui pentru totdeauna. Întorcându-se acasă, el împinse cu piciorul sacul său de drum sub pat, iar seara la ora fixată se prezentă cel dintâi la locul indicat pentru întâlnirea cu Şatov, e adevărat, având încă paşaportul în buzunar…

Capitolul al cincilea.

O călătoare.

I

Catastrofa cu Liza şi moartea Mariei Timofeevna produseră o impresie profundă şi deprimantă asupra lui Şatov. Am amintit undeva că în dimineaţa aceea, întâlnindu-l întâmplător timp de câteva clipe, îmi făcuse impresia că n-ar fi chiar în toate minţile. Între altele îmi spusese că în ajun, pe la orele nouă seara (vasăzică, cu vreo trei ore înainte de incendiu), a fost la Maria Timofeevna. Fusese a doua zi de dimineaţă să vadă cadavrele, dar, după câte ştiu, atunci nu i se ceruse să depună nici un fel de mărturie. Dar frământarea din cursul zilei către seară se transformase într-o adevărată furtună şi… şi cred că aş putea afirma, a fost un moment când, odată cu înserarea, voi să se scoale şi să se ducă pentru a declara totul. Ce era acest tot, ştia numai el. Bineînţeles n-ar fi obţinut nimic, ci pur şi simplu s-ar fi trădat pe sine însuşi. N-avea nici un fel de dovezi ca să demaşte monstruoasa crimă săvârşită, de altfel, el însuşi nu avea decât unele presupuneri vagi care numai pentru el constituiau un argument temeinic spre o deplină convingere. Era însă gata să se sacrifice mergând la pierzanie, numai pentru a-i „strivi pe aceşti nemernici”, cum s-a exprimat el. Piotr Stepanovici nu se înşela prea tare, bănuind la el posibilitatea unei asemenea porniri, şi-şi dădea perfect seama că riscă mult amânând executarea ideii sale groaznice până a doua zi. Şi aici se manifestau la el obişnuita şi excesiva lui încredere în sine şi acel dispreţ total faţă de toţi „omuleţii” aceştia, şi în special faţă de Şatov. Îl detesta pe Şatov de mult pentru „idioţia lui lăcrimoasă”, cum se exprimase despre acesta încă în străinătate, şi era convins ferm că va reuşi să-i vină de hac acestui om naiv, supraveghindu-l toată ziua şi împiedicându-l să facă vreo mişcare la cel dintâi semn de primejdie. Şi totuşi, „nemernicii” scăpară pentru un timp destul de apreciabil datorită unei împrejurări cu totul neaşteptate şi absolut neprevăzute de ei…

Pe la orele opt seara (adică exact în timpul când „ai noştri” erau adunaţi la Erkel şi în aşteptarea lui Piotr Stepanovici tunau şi fulgerau), Şatov zăcea, cu dureri de cap şi cuprins de o febră uşoară, întins pe patul său în întuneric, fără să fi aprins lumânarea; era chinuit de nedumeriri, se înfuria, gata să ia o hotărâre, nu reuşea să se decidă definitiv şi, blestemând, presimţea că toate acestea nu vor duce la nimic. Treptat el aţipi şi adormind pentru o clipă, avu un vis ce semăna a coşmar; se făcea că este legat de patul lui cu frânghii atât de tare, încât nici nu se putea mişca, iar prin toată casa răsunau lovituri cumplite în gard, în poartă, în uşă, în pavilionul lui Kirillov, încât se cutremura întreaga clădire; o voce tânguioasă, dar cunoscută şi chinuitoare pentru el, ce venea de departe, îl chema mereu. Trezindu-se brusc, el se ridică în capul oaselor. Spre mirarea lui, loviturile în poartă continuau. Şi, cu toate că nu răsunau atât de tare cum i se arătase în vis, erau stăruitoare şi necontenite, iar glasul ciudat şi „chinuitor” se auzea din faţa porţii, nici pe departe atât de jalnic, ci, dimpotrivă, nerăbdător şi supărat, împreună cu un alt glas, mai reţinut şi obişnuit. Sări din pat, deschise gemuleţul şi scoase capul afară.

— Cine e acolo? strigă el, literalmente îngheţând de frică.

— Dacă eşti dumneata, Şatov, i se răspunse tăios şi ferm de jos, binevoieşte să-mi spui cinstit şi deschis, consimţi să mă laşi să intru sau nu?

Asta era: recunoscuse acest glas!

— Marie! … Tu eşti?

— Da, sunt eu, eu, Maria Şatova şi te rog să mă crezi că nu-l pot reţine nici o clipă mai mult pe birjar.

— Imediat… Lumânarea… strigă el cu glasul stins.

Apoi se repezi să caute chibriturile. După cum se întâmplă în asemenea cazuri, chibriturile nu se lăsau găsite. Scăpă sfeşnicul cu lumânarea jos şi, auzind iar de afară strigătul acelui glas nerăbdător, se repezi în fugă pe scara lui foarte abruptă ca să deschidă portiţa.

— Fii bun, ţine-mi sacul până-l plătesc pe acest nerod, îl întâmpină jos doamna Maria Şatova, şi-i vârî în mâini sacul ei de drum destul de uşurel şi ieftin, din pânză bătută în cuie de bronz, confecţie dresdeneză, după care se întoarse şi se năpusti enervată asupra birjarului:

— Te asigur că ceri prea mult. Dacă m-ai purtat o oră întreagă peste cât trebuia pe străzile murdare de aici, eşti singur vinovat pentru că înseamnă că nu cunoşti unde este această stradă stupidă şi această casă caraghioasă. Binevoieşte să iei cele treizeci de copeici ale dumitale şi să te convingi că nu vei căpăta nimic mai mult.

— Vai, cuconiţă, chiar dumneata m-ai mânat în strada Voznesenskaia şi când colo îţi trebuia strada Bogoiavlenskaia: strada Voznesenskaia e mult mai departe de aici. Mi-am omorât calul.

— Voznesenskaia, Bogoiavlenskaia, numele acestea stupide trebuie să le ştii dumneata mai bine decât mine, fiindcă eşti de aicea şi apoi nici nu ai dreptate: înainte de toate ţi-am spus că vreau să ajung la casa Filippov şi dumneata mi-ai confirmat că o cunoşti. În orice caz poţi să mă dai în judecată mâine. Dar acum te rog să mă laşi în pace.

— Poftim, poftim încă cinci copeici! îşi scoase Şatov repede din buzunar pitacul şi-l împinse birjarului.

— Te rog, să nu faci aşa ceva! se aprinse m-me Şatova, dar birjarul îşi pornise calul, iar Şatov, prinzând-o de mână, o trase pe poartă.

— Mai repede, Marie, mai repede… N-are nici o importanţă, iar tu eşti udă leoarcă! Încetişor, trebuie să urcăm, ce rău îmi pare că n-am apucat să aprind lumina, scara este foarte abruptă, ţine-te mai bine, mai bine de balustradă, aşa, iată şi chiliuţa mea. Scuză-mă, n-am apucat să aprind lumina… imediat!

Ridică de jos sfeşnicul, dar îi trebui încă mult timp ca să găsească chibriturile. Doamna Şatova rămase în picioare în mijlocul camerei, tăcută şi nemişcată.

— Slavă Domnului, în sfârşit! strigă el bucuros aprinzând lumânarea.

Maria Şatova aruncă o privire fugară prin încăpere.

— Mi s-a spus că o duci rău şi totuşi nu mi-am închipuit că stai în halul acesta, zise ea cu scârbă şi se îndreptă spre pat. Sunt foarte obosită! se aşeză ea, sleită de puteri, pe patul tare. Pune, te rog, undeva sacul şi aşază-te pe scaun. Deşi, cum vrei, ai rămas stană de piatră. Primeşte-mă provizoriu, până-mi găsesc de lucru, nu cunosc aici pe nimeni şi nici bani nu am. Dar dacă te incomodez, fă bine, iarăşi te rog, şi spune-mi imediat, aşa cum eşti dator s-o faci dacă eşti om cinstit. Aş putea să vând ceva ca să-mi plătesc hotelul, dar până la hotel fă bine să mă conduci dumneata… Vai, ce obosită sunt!

Şatov se cutremură.

— Nu trebuie, Marie, nu e nevoie de hotel! Pentru ce hotel? Ce rost are, ce rost?

Îşi împreună rugător mâinile.

— Bine, dacă ne putem dispensa de hotel, fie; dar trebuie să lămurim lucrurile. Adu-ţi aminte, Şatov, că am stat împreună căsătoriţi la Geneva două săptămâni şi câteva zile, ne-am despărţit acum trei ani, de altfel fără prea mare gâlceavă. Dar să nu-ţi închipui cumva că m-am reîntors ca să reluăm prostia de altădată. Trebuie să-mi caut de lucru şi, dacă am venit direct în acest oraş, e numai pentru că-mi este indiferent unde mă oploşesc. N-am venit să-ţi prezint regrete şi nici s-o fac pe pocăita; fă bine şi nu te gândi la asemenea prostii.

— O, Marie! nu e cazul, nu e deloc cazul să vorbeşti astfel, murmură zăpăcit Şatov.

— Dacă e aşa, dacă eşti un om cu idei atât de avansate, încât poţi înţelege şi asta, îmi voi permite să mai adaug că, dacă acum m-am adresat direct dumitale, în bună parte numai şi numai pentru că întotdeauna te-am considerat departe de a fi un ticălos, şi poate chiar mai presus decât alţi… nemernici! …

Ochii i se aprinseră. Suferise probabil mult din cauza unor „nemernici”.

— Şi, te rog, să fii sigur că nu-mi bat joc acum de dumneata, spunându-ţi că eşti un suflet bun. Ţi-am spus deschis ceea ce cred, fără elocinţă, de altfel nici nu e în firea mea aşa ceva. Dar să lăsăm aceste prostii. Întotdeauna am nutrit speranţa că vei fi destul de inteligent ca să nu stărui… Vai, ce obosită sunt!

Se uită la el cu o privire lungă, chinuită, obosită. Şatov stătea în faţa ei cam la vreo cinci paşi distanţă şi o asculta sfios, dar cu sufletul înnoit parcă, cu faţa radiind parcă de o lumină neobişnuită. Acest om voinic şi dur, cu înfăţişarea mereu zbârlită, dintr-odată se îmblânzi şi se lumină la chip. În sufletul lui vibra ceva neobişnuit, cu totul neaşteptat. Cei trei ani de despărţire, trei ani de căsătorie desfăcută nu i-au alungat din inimă nimic. Şi poate că zi de zi în aceşti trei ani el visa la ea, fiinţa atât de dragă lui, care îi spusese odată: „Te iubesc”. Cunoscându-l pe Şatov, afirm cu tărie că nu şi-ar fi îngăduit nicicând să viseze că o femeie ar putea să-i spună vreodată „Te iubesc”. Era auster şi ruşinos până la sălbăticie, îşi vârâse în cap că are o înfăţişare oribilă, îşi ura chipul, caracterul, se considera drept un monstru bun de purtat şi de expus prin iarmaroace. Din cauza aceasta punea cel mai mare preţ pe cinste, iar convingerile şi le cultiva cu o stăruinţă fanatică, era posac, mândru, supărăcios şi tăcut. Şi iată că singură această fiinţă, care l-a iubit timp de două săptămâni (întotdeauna, întotdeauna crezuse că aşa a fost!), fiinţă pe care el o considera incomparabil superioară lui, cu toate că îşi dădea seama prea bine de rădăcinile ei, o fiinţă căreia el putea să-i ierte totul, absolut totul (dar despre aşa ceva nici nu putea fi vorba, ci dimpotrivă, în credinţa lui el era vinovat faţă de dânsa), această femeie, această Maria Şatova deodată apăru iarăşi în casa lui, se afla iar în faţa lui… Era un lucru aproape de neînţeles pentru dânsul! Fusese atât de uluit, evenimentul acesta cuprindea atâtea lucruri înspăimântătoare pentru el şi în acelaşi timp atâta fericire, încât el nu izbutea, desigur, sau poate că nici nu voia să-şi vină în fire. Era un vis. Dar când ea îl privi cu aceşti ochi chinuiţi, el înţelese că fiinţa aceasta atât de dragă lui suferă şi probabil poartă în inimă o profundă jignire. Inima i se opri în loc. Îi scrută cu durere trăsăturile: de mult dispăruse de pe acest chip obosit strălucirea primei tinereţi. E drept, era încă foarte drăguţă, iar în ochii lui, ca şi altădată, foarte frumoasă (în realitate era o femeie de vreo

douăzeci şi cinci de ani, destul de voinică, înăltuţă – mai înaltă decât Şatov – cu păr bogat, blond, de o nuanţă mai închisă, un chip palid oval, cu ochi mari negri, care acum străluceau febril). Dar exuberanţa ei de altădată, superficială, uşuratică, naivă şi încrezătoare, atât de cunoscută lui, cedase locul unei stări de ursuzenie irascibilă, decepţionată, aproape cinică, cu care ea încă nu apucase să se obişnuiască şi care o deprima. Principalul era însă că ea era bolnavă, de acest lucru el îşi dădu prea bine seama. Cu toată teama lui faţă de dânsa, el se apropie brusc şi o prinse de ambele mâini.

— Marie… Ştii… Poate că eşti foarte, foarte obosită, te implor nu te supăra… Dacă ai accepta, de pildă, măcar o ceaşcă de ceai, ce zici? Ceaiul o să te întărească, nu-i aşa? Dacă ai accepta! …

— Ce să te mai rogi, bineînţeles că accept, tot copil ai rămas, ca şi altădată. Dacă ai posibilitatea, dă-mi ceai. Ce strâmt e la tine! Ce frig!

— O, aduc imediat lemne, lemne… am lemne! se agită Şatov. Lemne… adică, dar… imediat aduc ceaiul, şi cu un gest din mână, de parcă lua o hotărâre disperată, îşi apucă şapca.

— Unde vrei să te duci? Înseamnă că n-ai în casă ceai?

— Va fi, va fi, va fi, imediat aduc tot… eu… luă de pe poliţă revolverul. Vând imediat acest revolver… sau îl amanetez…

— Ce prostie şi apoi cere şi timp! Ia, uite, am nişte bani, dacă n-ai nimic. Am vreo opt grivne, e tot ce am, mi se pare. La dumneata e ca într-o casă de nebuni.

— Nu e nevoie, nu e nevoie să-mi dai bani, într-o clipă, chiar şi fără revolver…

Şi se repezi direct la Kirillov. Toate acestea se petrecură probabil cu vreo două ore înainte ca la Kirillov să fi venit Piotr Stepanovici şi Liputin. Şatov şi Kirillov, care locuiau în aceeaşi curte, aproape nu se vedeau deloc. Iar întâlnindu-se, nu se salutau şi nu schimbau nici o vorbă: prea mult „zăcuseră” împreună în America.

— Kirillov, ştiu că bei întotdeauna ceai: ai samovar şi ceai?

Kirillov, care se plimba prin cameră (după obiceiul lui, toată noaptea, de la un colţ la altul), se opri brusc şi se uită ţintă la cel intrat în fugă, de altfel fără nici o mirare.

— Am şi ceai, am şi zahăr, am şi samovar, dar nu e nevoie de samovar pentru că e apă încă fierbinte. Ia loc şi bea.

— Kirillov, am zăcut împreună în America… Mi-a sosit nevasta… Eu… dă-mi ceai… Am nevoie de samovar.

— Dacă ţi-a venit nevasta, e nevoie de samovar. Dar lasă samovarul pe urmă. Am două. Acum însă ia de pe masă ceainicul. E plin cu apă fierbinte, aproape în clocot. Ia tot; ia zahăr; ia-l tot. Pâine… am pâine destulă; ia-o toată. Am friptură de viţel. Bani, o rublă.

— Dă-mi, prietene, îţi restitui mâine! Ah, Kirillov!

— E nevastă-ta aceea din Elveţia? E foarte bine. Şi faptul c-ai venit în fugă tot e bine.

— Kirillov! strigă Şatov, cu ceainicul atârnând pe braţ, iar în ambele mâini ţinând zahărul şi pâinea. Kirillov! Dacă… dacă ai putea să renunţi la fanteziile dumitale

groaznice şi la aiureala dumitale atee… O, ce fel de om ai fi dumneata, Kirillov!

— Se vede că-ţi iubeşti nevasta chiar şi după Elveţia. E foarte bine, dacă şi după Elveţia. Când vei mai avea nevoie de ceai vino iar. Poţi să vii în tot cursul nopţii. Eu nu dorm deloc. Samovarul va fi în clocot. Ia rubla aceasta, poftim. Du-te la nevastă. Eu aici mă voi gândi la dumneata şi la soţia dumitale.

Maria Şatova părea vizibil mulţumită de repeziciunea cu care se aprovizionase el şi aproape cu nerăbdare se apucă să bea ceai, dar n-a mai fost nevoie şi de samovar; bău numai o jumătate de ceaşcă şi înghiţi doar o felioară mică de pâine; friptura o respinse cu dezgust şi enervare.

— Eşti bolnavă, Marie, ai nişte manifestări atât de bolnăvicioase, observă sfios Şatov, servind-o cu timiditate.

— Da, sunt bolnavă, fireşte; fii bun şi ia loc. De unde ai luat ceai, dacă nu l-ai avut?

Şatov îi povesti uşor, pe scurt, despre Kirillov. Ea auzise ceva despre el.

— Ştiu că e un nebun; te rog, ajunge; câţi nerozi nu există pe lumea asta? Zici că aţi fost împreună în America? Am auzit, ai scris.

— Da, eu… am scris la Paris.

— Ajunge, şi te rog să vorbim despre altceva. Eşti slavofil după convingeri?

— Eu… nu că… din cauza imposibilităţii de a fi rus, am devenit slavofil, surâse el acru, cu expresia omului care face un spirit cu totul nelalocul lui şi cu multe eforturi.

— Cum, nu eşti rus?

— Nu, nu sunt rus.

— Vorbeşti prostii. Fii bun, ia loc, în sfârşit. Ce tot te învârţi încolo şi încoace? Crezi că aiurez? Poate că ajung şi să aiurez. Zici că nu sunteţi decât voi doi în toată casa?

— Numai noi doi… Jos…

— Şi tot atât de deştepţi. Ce este jos? Ai spus jos?

— Nu e nimic.

— Ce nu e nimic? Vreau să ştiu.

— Vreau să spun că acum nu suntem decât doi oameni în toată curtea, jos trăiau înainte Lebeadkinii…

— Aceea pe care au asasinat-o în noaptea aceasta? se încordă ea brusc. Am auzit. Cum am ajuns aici, am auzit. Aţi avut şi un incendiu?

— Da, Marie, da, şi poate că fac o ticăloşie în clipa aceasta că-i cruţ pe nemernici, se sculă el brusc şi începu să se plimbe prin cameră, cu mâinile ridicate deasupra capului ca într-un gest de supremă disperare.

Dar Marie nu prea înţelese bine. Îi asculta răspunsurile distrată; întreba doar, fără să asculte.

— Se petrec lucruri grozave aici la voi. Ce mârşăvie! Ce ticăloşi sunt toţi! Dar aşază-te,

te rog, în sfârşit. O, cum mă enervezi! şi îşi lăsă sleită de puteri capul pe pernă.

— Marie, încetez… Poate că ai vrea să te culci, Marie?

Ea nu răspunse, închizând, istovită, ochii. Faţa ei palidă căpătă o culoare cadaverică. Adormi aproape imediat. Şatov se uită în jurul lui, îndreptă lumânarea, îi privi încă o dată faţa neliniştit, îşi strânse palmele cu putere şi părăsi camera în vârful picioarelor, ieşind în antreu. În faţa scării se lipi cu faţa într-un colţ şi rămase astfel vreo zece minute, tăcut, nemişcat. Ar fi stat poate şi mai departe aşa, dar de jos se auziră deodată paşi prudenţi şi rari. Cineva urca pe scară. Şatov îşi aduse aminte că a uitat să încuie portiţa.

— Cine e acolo? întrebă el în şoaptă.

Vizitatorul necunoscut urcă fără grabă şi fără să răspundă. Ajungând sus se opri; în întuneric era greu să-i distingi faţa; şi deodată se auzi întrebarea lui prudentă:

— Ivan Şatov?

Şatov îşi spuse numele, dar imediat îşi întinse mâna ca să-l oprească; dar vizitatorul îl prinse el de mână şi Şatov tresări, ca de atingerea unei lighioane înspăimântătoare.

— Stai aici, şopti el grăbit, nu intra, nu pot să te primesc înăuntru acum. S-a întors nevastă-mea. Aduc o lumânare.

Revenind cu lumânarea aprinsă în mână, văzu în faţa lui un ofiţeraş tânăr; nu-i cunoştea numele, dar îl zărise undeva.

— Erkel, se recomandă acesta. M-ai văzut la Virghinski.

— Mi-aduc aminte; şedeai la masă şi notai. Ascultă, se aprinse brusc Şatov, apropiindu-se de dânsul cu o furie crescândă, dar continuând să vorbească în şoaptă; mi-ai făcut acum un semn, când m-ai prins de mână. Dar să ştii că aş putea să scuip pe toate semnele acestea! Nu recunosc… nu vreau… Aş putea să te arunc pe scară jos, ştii asta?

— Nu, nu ştiu nimic şi nici nu înţeleg de ce te-ai supărat în aşa hal, răspunse musafirul fără pic de pornire, aproape cu naivitate. Am însărcinarea să-ţi transmit ceva şi am venit în acest scop, mai ales că n-am timp de pierdut. Ai la dumneata o tiparniţă care nu-ţi aparţine şi pentru care eşti obligat să dai socoteală, după cum îţi este bine-cunoscut. Am poruncă să-ţi cer s-o predai chiar mâine, exact la ora şase după-amiază, lui Liputin. Afară de aceasta, am poruncă să-ţi comunic că nimic şi niciodată nu ţi se va pretinde mai mult.

— Nimic?

— Absolut nimic. Cererea dumitale este satisfăcută şi pentru totdeauna eşti îndepărtat. Iată ceea ce mi s-a spus să-ţi comunic.

— Cine te-a trimis?

— Cei ce mi-au transmis semnul convenţional.

— Vii din străinătate?

— Faptul acesta… faptul acesta cred că-ţi este indiferent.

— Ei drăcie! dar de ce n-ai venit până acum, dacă ai avut asemenea însărcinare?

— Am urmat instrucţiunile primite şi nici n-am fost singur.

— Înţeleg, înţeleg că n-ai fost singur. Ei… drăcie! Dar de ce n-a venit Liputin personal?

— Aşadar, vin să te iau mâine exact la ora şase seara şi ne vom duce acolo pe jos. Afară de noi trei nu va fi de faţă nimeni.

— Vine şi Verhovenski?

— Nu, Verhovenski nu vine. El pleacă mâine dimineaţă din oraş la ora unsprezece.

— Eram sigur, şopti furios Şatov şi se lovi cu pumnul în şold, fuge, canalia!

Tulburat, rămase pe gânduri. Erkel se uita la el ţintă şi aştepta în tăcere.

— Şi cum o veţi ridica? Nu se poate transporta dintr-odată luând-o în braţe.

— Nici nu va fi nevoie. Vei indica numai locul, iar noi ne vom încredinţa că într-adevăr acolo este îngropată. Noi nu ştim decât aproximativ unde se află, locul exact însă nu-l cunoaştem. Ai arătat cumva şi altcuiva acest loc?

Şatov îl privi fix.

— Mă mir de dumneata, un puşti, un puşti naiv, de ce te-ai băgat ca un bleg în această afacere? Bineînţeles, au nevoie numai de ăştia ca dumneata! Bine, poţi să pleci! Ca să vezi! Nemernicul acela v-a păcălit pe toţi şi a şters-o.

Erkel se uita calm şi cu ochi senini, dar părea că nu înţelege.

— Verhovenski a şters-o, Verhovenski! scrâşni din dinţi Şatov.

— Păi, n-a plecat încă, e aici. Am stăruit personal să asiste în calitate de martor; instrucţiunea mea se adresa lui (mărturisi el ca un adolescent lipsit de experienţă). Dar el n-a consimţit din păcate, pretextând plecarea de mâine; şi, într-adevăr, l-am văzut foarte grăbit.

Şatov îl privi încă o dată pe sărmanul naiv cu un aer plin de compătimire, apoi dădu din mână, ca şi cum şi-ar fi spus în gând: „Nu merită nici o milă”.

— Bine, voi veni, scurtă el brusc, acum însă poţi să pleci, marş!

— Aşadar, la ora şase fix, salută politicos Erkel şi coborî fără grabă pe scară.

— Prostălăule! nu-l răbdă inima să nu-i strige în urmă Şatov din capătul de sus al scării.

— Poftim? răspunse acela de jos.

— Nimic, du-te.

— Am crezut că mi-ai spus ceva.

II.

Erkel era un „prostălău” în capul căruia nu-şi găsise loc decât capacitatea de a vedea lucrurile în mare, de a discerne esenţialul; era, cum s-ar zice, fără scaun la cap; dar o pricepere de a se descurca în situaţii concrete de subordonare avea în suficientă măsură, ba uneori ajungea până la isteţime. Devotat în mod fanatic, copilăresc, „cauzei comune”, şi de fapt lui Piotr Verhovenski, el proceda conform instrucţiunilor acestuia, primite cu prilejul şedinţei din seara precedentă la „ai noştri”, când se stabiliseră şi se distribuiseră rolurile pentru a doua zi. Piotr Stepanovici îi încredinţă rolul de curier, apucând să stea cu

el de vorbă vreo zece minute între patru ochi. Rolul de executant era o necesitate a firii lui şterse, lipsite de personalitate, prea puţin cerebrale şi mereu setoase de a se supune unei voinţe străine – o, bineînţeles, exclusiv în interesul cauzei „comune” sau „măreţe”. Dar acest lucru n-avea importanţă, pentru că fanaticii mărunţi, de speţa lui Erkel, nici nu concep slujirea unei idei altfel decât identificând-o cu însăşi persoana, care după înţelegerea lor exprimă această idee. Sensibil, bun şi blând, Erkel era poate cel mai nemilos dintre toţi ucigaşii adunaţi să-l execute pe Şatov; ar fi asistat la uciderea lui fără nici un fel de ură personală şi fără a clipi din ochi. I se spusese, de pildă, să observe cu atenţie starea şi atitudinea lui Şatov, cu prilejul îndeplinirii ordinului, şi când Şatov, primindu-l pe scară, ca o justificare lăsă să-i scape, nerăbdător cum se arătase, vorba că i s-a întors nevasta, Erkel avu imediat atâta şiretenie instinctivă ca să nu manifeste nici un fel de curiozitate în această privinţă, cu toate că în capul lui miji presupunerea că faptul de a se fi reîntors nevasta lui Şatov prezintă mare importanţă pentru succesul acţiunii lor.

Şi nu greşise: singur acest fapt îi salvă pe „nemernici” de realizarea intenţiei lui Şatov, şi totodată îi şi ajută să „scape” de el… Sosirea atât de neaşteptată a soţiei îl tulbură pe Şatov, îl scoase din făgaş, îi paraliză perspicacitatea şi prudenţa obişnuite. Nici un gând la propria siguranţă nu avea acum loc în capul lui preocupat de cu totul altceva. Dimpotrivă, el crezu cu toată convingerea că Piotr Verhovenski fuge, de vreme ce pleacă mâine, ceea ce coincidea atât de mult cu bănuielile lui! Reîntorcându-se în cameră, el se aşeză iar în colţ, îşi propti coatele pe genunchi şi-şi acoperi faţa cu palmele. Îl chinuiau gânduri amare…

Şi iar îşi ridica fruntea, se ducea în vârful picioarelor s-o privească: „Doamne! Te pomeneşti că până mâine dimineaţă o cuprinde febra, pare să fi început chiar! A răcit, desigur. Nu e obişnuită cu această climă groaznică; şi apoi trenul, vagonul de clasa a treia, un timp mizerabil cu furtună şi ploaie, şi e îmbrăcată atât de uşor, aproape că nu are nimic mai gros pe dânsa… Cum s-o lase acum fără nici un ajutor! Ce sac micuţ, uşor, nici patru kilograme! Sărmana, e sleită de puteri, câte o fi îndurat! E mândră şi de aceea nu se plânge. Dar e nervoasă, nervoasă! Semn că e bolnavă: şi un înger poate deveni irascibil la boală. Ce fierbinte trebuie să-i fie fruntea, ce cearcăne mari are la ochi şi… şi totuşi ce minunat este ovalul acestui chip şi acest păr bogat, ce…”.

Se grăbea să-şi smulgă privirea, să se retragă cât mai repede, temându-se parcă de gândul să vadă în ea şi altceva decât o biată fiinţă nefericită şi suferindă ce are nevoie de ajutor. „Despre ce speranţe poate fi vorba! O, cât de meschin, cât de mârşav este omul!” şi se întorcea iar în colţul său, se aşeza iar, acoperindu-şi faţa cu mâinile, şi iar visa, iar îşi amintea… şi iar i se năzăreau tot felul de speranţe.

„Vai, ce obosită sunt, vai, ce obosită sunt!” îşi amintea el exclamaţiile ei, glasul ei slăbit, întretăiat. „Doamne! Cum s-o las acum, n-are decât opt grivne; şi-a întins portmoneul vechi, minuscul! A venit să-şi caute aici loc, ce înţelege ea care e situaţia aici cu locurile, ce ştie ea despre cele ce se petrec în Rusia? E aidoma acelor copii răsfăţaţi care trăiesc într-o lume de fantezii, creată de ei înşişi; şi se mai supără, sărmana, de ce Rusia nu seamănă cu visurile lor de oameni trăiţi în străinătate! O, sărmanii nenorociţi, o, sărmanii nevinovaţi! … Şi totuşi e cam frig aici, într-adevăr…”

Îşi aduse aminte că ea s-a plâns de frig şi că i-a promis să facă focul. „Ar trebui să aduc lemne, numai să n-o trezesc. Voi căuta să umblu încet. Dar cum să fac în privinţa fripturii?

Când se scoală va voi să mănânce… Dar asta mai pe urmă; Kirillov nu doarme toată noaptea. Cu ce aş putea s-o acopăr? Doarme profund, dar i-e frig probabil, frig, frig fireşte.”

Şi încă o dată se duse s-o vadă; rochia i se desfăcuse puţin şi un picior rămase dezvelit până-n genunchi. El se trase brusc, aproape speriat, îşi scoase de pe umeri paltonul şi, rămânând în hăinuţa lui ponosită, o acoperi evitând să privească locul dezvelit.

Încinsul focului, umblatul pe vârfuri, cercetarea repetată a chipului adormitei, pauzele cât a stat pe scaun, furat de visuri, în colţul lui şi mereu alte reveniri, ca să vadă cum doarme Maria, toate acestea luară mult timp. Trecuseră vreo două-trei ore. Între timp, Kirillov primise vizita lui Verhovenski şi Liputin. În cele din urmă, Şatov aţipi în locul lui din colţ. Deodată auzi un geamăt; ea se trezise şi-l chemă; el sări ca un criminal.

— Marie! M-a furat somnul… Ah, ce mizerabil sunt, Marie!

Ea se ridică în capul oaselor, privind în jurul ei cu mirare, nedându-şi seama parcă unde se află şi deodată se agită de indignare, de mânie:

— Ţi-am ocupat patul, am adormit fiindcă mă simţeam sleită de puteri; de ce nu m-ai trezit? Cine ţi-a dat dreptul să crezi că am intenţia să-ţi fiu o povară?

— Da’ cum puteam să te trezesc, Marie!

— Puteai; trebuia! N-ai alt pat în cameră şi eu ţi l-am ocupat pe al tău. Nu trebuia să mă pui într-o situaţie falsă. Sau poate că ţi-ai închipuit că am venit să profit de binefacerile dumitale? Ocupă-ţi imediat patul, iar eu mă culc în colţ pe scaune…

— Marie, n-am atâtea scaune, şi nici n-aş avea cu ce să aştern.

— Mă culc direct pe jos. Dumneata nu vei fi nevoit să te culci pe podea! Vreau să mă culc pe jos, imediat, imediat!

Ea se ridică, voi să facă un pas, brusc însă o durere ascuţită, spasmodică îi tăie toate puterile şi toată hotărârea şi cu un geamăt ascuţit ea se prăbuşi pe pat. Şatov alergă la dânsa, dar Marie, ascunzându-şi faţa între perne, îl prinse de mână strângând-o şi frământând-o convulsiv. Asta dură cam un minut.

— Marie, draga mea, dacă e nevoie, cunosc un doctor prin apropiere, Frenzel… Aş da o fugă să-l chem.

— Prostii!

— Nu sunt prostii. Spune, Marie, ce te doare? Poate că aş putea să-ţi pun comprese… pe abdomen, de pildă, pot s-o fac şi fără doctor… sau cataplasme cu muştar.

— Ce e asta? întrebă ea ciudat, înălţându-şi capul şi uitându-se la el speriată.

— Ce anume, Marie? nu înţelegea Şatov. Despre ce întrebi? Dumnezeule, mi-am pierdut capul, Marie, iartă-mă că nu înţeleg nimic.

— Lasă-mă, nici nu trebuie să înţelegi. Ar fi fost şi ridicol… zise ea cu amărăciune. Spune-mi ceva. Plimbă-te prin cameră şi vorbeşte, nu sta lângă mine şi nu mă privi, mai ales asta, te rog mult, ţi-am spus de cinci sute de ori!

Şatov începu să se plimbe prin cameră, cu privirea în jos, căutând cu grijă să nu se uite la

ea.

— Aş putea, să nu te superi, Marie, te implor, să-ţi aduc puţină friptură de viţel, e aproape, şi ceai… ai mâncat atât de puţin adineauri…

Ea dădu din mâini cu scârbă şi mânie. Şatov tăcu disperat.

— Ascultă, mă gândesc să deschid aici o legătorie, pe principiul asocierii. Întrucât stai aici de mult, ce crezi, există şanse sau nu?

— Vai, Marie, la noi aici nimeni nu citeşte cărţi, şi de fapt nici nu există. Ţi-ai găsit să-ţi aducă el aşa ceva, ba încă la legat?

— Cine el?

— Cititorul de aici, locuitorul de aici, în general, Marie.

— Păi, aşa spune, mai clar, zici el, dar cine e el nu se ştie. Nu cunoşti gramatica.

— E spiritul limbii, Marie, murmură Şatov.

— Fugi de acolo cu spiritul dumitale, mă plictiseşti. De ce adică locuitorul sau cititorul de aici n-o să vrea să-şi lege cărţile?

— Pentru că a citi o carte şi a avea grijă s-o legi sunt două etape imense în dezvoltarea omului, foarte diferite. La început el citeşte câte puţin şi cu trecerea veacurilor se obişnuieşte, bineînţeles; dar în mâinile lui cartea ajunge ferfeniţă, fiindcă nu consideră că e un lucru serios. A lega o carte înseamnă a simţi pentru ea un respect, înseamnă nu numai a o îndrăgi, dar şi a-i recunoaşte utilitatea, importanţa. Rusia încă n-a ajuns la stadiul acesta. Europa de mult îşi leagă cărţile.

— Deşi e cam pedant, dar cel puţin e inteligent spus şi-mi aminteşte timpul de acum trei ani; te dovedeai uneori destul de inteligent, cu vreo trei ani în urmă.

Rosti aceste cuvinte cu acelaşi dezgust cu care rostise toate frazele ei capricioase de până atunci.

— Marie, Marie, i se adresă înduioşat Şatov, o, Marie! Dacă ai şti câte s-au întâmplat şi s-au scurs în aceşti trei ani! Am auzit mai târziu că ai început să mă deteşti pentru că mi-am schimbat convingerile. Dar pe cine am părăsit? Cine sunt ei? Duşmani ai vieţii însufleţite: liberali anacronici care se tem de propria lor independenţă: slugoi ai ideii, duşmani ai personalităţii şi libertăţii, propovăduitori ramoliţi a tot ce este mort şi mucegăit! Ce reprezintă ei: senilitatea, mediocritatea cea mai filistină, cea mai ticăloasă incapacitate, o egalitate plină de invidii, egalitate fără simţul propriei demnităţi, egalitate aşa cum o concepe un lacheu sau cum o concepea francezul din anul nouăzeci şi trei… dar mai ales peste tot şi pretutindeni numai şi numai nişte ticăloşi şi nemernici, ticăloşi şi nemernici!

— Da, mulţi nemernici există, zise ea tăios şi cu accente de durere. Stătea culcată întinsă şi nemişcată, temându-se parcă să facă cea mai mică mişcare, cu capul lăsat pe pernă, puţin înclinat într-o parte, privind în tavan cu ochii obosiţi, dar febrili. Avea o faţă palidă, buzele arse.

— Vasăzică, îţi dai seama, Marie, îţi dai seama! strigă Şatov. Ea ar fi vrut se pare să facă un semn negativ cu capul, dar deodată se cutremură, zguduită de acelaşi spasm. Îşi

ascunsese iar faţa în pernă, strângând-o aproape un minut până la durere, atunci când el, cuprins de spaimă, alergase la dânsa.

— Marie, dacă-mi spuneai ce anume începe… căci eu… Marie!

— Taci… nu vreau, nu vreau, striga ea aproape furioasă, întorcându-se iar cu faţa în sus, să nu îndrăzneşti să te uiţi la mine cu aceşti ochi compătimitori! Plimbă-te prin cameră şi spune ceva, vorbeşte…

Pierzându-şi cumpătul, Şatov începu iar să bâiguie ceva.

— Cu ce te ocupi? întrebă ea cu nerăbdare scârbită, întrerupându-l.

— Lucrez la scriptele unui negustor. Eu, Marie, dacă aş vrea cu adevărat, aş putea şi aici să câştig ceva bani.

— Cu atât mai bine pentru dumneata…

— Să nu înţelegi greşit, Marie, am spus-o aşa, într-o doară…

— Şi altceva ce faci? Ce propovăduieşti? Dumneata doar nu poţi trăi fără să propovăduieşti; e în firea dumitale!

— Îl propovăduiesc pe Dumnezeu, Marie.

— În care dumneata personal nu crezi. Ei bine, ideea aceasta niciodată n-am putut s-o înţeleg.

— Să lăsăm asta, Marie, pe urmă.

— Ce reprezintă aici această Maria Timofeevna?

— Şi despre asta vorbim mai pe urmă, Marie.

— Să nu îndrăzneşti să-mi faci asemenea observaţii! E adevărat că moartea aceasta poate fi atribuită crimei… acestor oameni?

— Negreşit, scrâşni din dinţi Şatov.

Marie ridică deodată capul şi strigă cu durere în glas:

— Să nu îndrăzneşti să-mi vorbeşti mai mult despre asta, niciodată să nu îndrăzneşti, niciodată!

Şi iar recăzu pe pernă într-un acces de durere spasmodică; o simţea pentru a treia oară, dar de data aceasta gemetele ei deveniră mai tari şi se transformară în ţipete.

— O, ce nesuferit eşti, ce nesuferit! se zbătea ea fără nici o milă de ea însăşi, respingându-l pe Şatov care stătea aplecat deasupra patului.

— Marie, dacă vrei mă voi plimba prin cameră vorbindu-ţi…

— Dar nu vezi că a început?

— Ce a început, Marie?

— Ce ştiu eu? Parcă pricep ceva… O, blestemata! Fie blestemat totul dinainte!

— Marie, dacă-mi spuneai ce anume începe… căci eu… ce să înţeleg?

— Eşti un flecar abstract şi inutil. O, fie blestemat totul pe lume!

— Marie, Marie!

Se gândi serios că e în pragul unei crize de nebunie.

— Dar nu înţelegi, omule, nu înţelegi că au început chinurile naşterii, se ridică ea puţin uitându-se la el cu o mânie cumplită, dureroasă, care îi desfigura chipul. Fie blestemat dinainte acest copil!

— Marie, strigă Şatov, dumerindu-se în sfârşit despre ce este vorba. Marie… de ce nu mi-ai spus de la început? se agită el brusc, punând mâna cu hotărâre pe şapcă.

— De unde să ştiu eu intrând aici? Nici n-aş fi venit la dumneata! Mi s-a spus că peste zece zile! Unde pleci, unde? Să nu îndrăzneşti!

— Chem o moaşă! Vând revolverul; în primul rând, bani!

— Să nu îndrăzneşti să faci nimic, să nu chemi moaşa, doar o femeie oarecare simplă, o bătrână, am în portmoneu opt grivne… câte femei de pe la sate nu nasc fără moaşă, iar dacă mor, cu atât mai bine…

— Va veni şi moaşa, va veni şi o bătrână. Numai cum să te las pe tine singură, Marie?

Dar chibzuind că e mai bine s-o lase aşa singură, cu toată starea ei de furie, decât să rămână fără nici un ajutor, el nu mai ţinu seama de gemetele şi strigătele ei mânioase şi, punându-şi toată nădejdea în picioarele sale, fugi afară în mare grabă.

III.

Mai întâi se repezi la Kirillov. Era cam pe la ora unu noaptea. Kirillov stătea în mijlocul camerei.

— Kirillov, naşte nevastă-mea!

— Adică cum?

— Naşte, naşte un copil!

— Dumneata… nu greşeşti?

— O, nu, nu, au început contracţiile! … E nevoie de o femeie, o bătrână oarecare, negreşit, imediat… unde aş putea găsi? Veneau mai multe la dumneata…

— Îmi pare rău că nu mă pricep să nasc, răspunse îngândurat Kirillov, adică nu eu să nasc, ci să fac aşa ca să nască altcineva, nu mă pricep… Stai, ei bine, nu ştiu cum să spun.

— Adică nu poţi personal să ajuţi la naştere, dar nu despre aceasta e vorba; o bătrână, o bătrână îmi trebuie, o servitoare, cineva să asiste!

— O bătrână găsim poate, dar nu chiar acum. Dacă vrei, vin eu în loc de…

— Nu se poate; eu alerg la moaşa Virghinskaia.

— Ticăloasa aceea!

— Aşa e, Kirillov, aşa e, dar e mai pricepută ca altele! Fireşte, totul va fi fără evlavie, fără bucurie, cu dezgust, cu ocară, cu blasfemie la această mare taină a venirii unei fiinţe noi! … Ea de pe acum îl şi blestemă! …

— Dacă vrei, eu…

— Nu, nu, alerg eu deocamdată (o, o aduc eu pe Virghinskaia!), dumneata din când în când apropie-te de scara mea şi ascultă, dar să nu intri, ai s-o sperii, în nici un caz să nu intri, ascultă numai… pentru cazul că s-ar întâmpla ceva groaznic. Iar dacă într-adevăr se petrece ceva cu totul neobişnuit, atunci intră.

— Înţeleg. Iată încă o rublă. Poftim. Am vrut să-mi iau o găină mâine, dar acum nu mai vreau. Aleargă mai repede, aleargă cât te ţin puterile. Samovarul va fierbe toată noaptea.

Kirillov nu ştia nimic despre ceea ce se urzea împotriva lui Şatov, de altfel nici înainte nu ştiuse despre primejdia extrem de gravă care-l păştea. Ştia doar că are nişte socoteli vechi cu „oamenii aceia”, şi cu toate că personal fusese întru câtva amestecat în această chestiune prin instrucţiunile ce i se comunicaseră din străinătate (de altfel foarte superficiale, pentru că nu participase direct sau prea apropiat la nimic), dar în ultimul timp se lepădase de tot, de orice însărcinări, se trăsese deoparte de orice treburi, şi în primul rând de „cauza comună”, abandonându-se total unei existenţe contemplative. Piotr Verhovenski, deşi cu prilejul adunării îl chemase pe Liputin să vină cu el la Kirillov ca să se convingă că acesta va lua asupra sa în momentul de faţă „afacerea Şatov”, în explicaţia pe care o avusese cu Kirillov atunci nu pomeni nici un cuvânt despre Şatov, nu făcu nici o aluzie, socotind probabil aşa ceva apolitic, iar pe Kirillov poate chiar drept un om pe care nu se poate conta, amânând totul pentru a doua zi, când treaba va fi făcută şi când pentru Kirillov va fi deci „absolut egal”; în orice caz, acestea erau socotelile pe care şi le făcuse Piotr Stepanovici în privinţa lui Kirillov. Liputin observase şi el că despre Şatov, cu toată promisiunea, nu se pomenise nimic, dar Liputin era prea tulburat ca să se gândească a formula vreo obiecţie.

În cea mai mare goană, Şatov se îndreptă spre strada Muravinaia, căreia nu-i vedea capătul, blestemând distanţa.

Trebui să bată îndelung la uşa lui Virghinski: toată lumea era de mult adâncită în somn. Dar Şatov începu să bată din toate puterile în oblon, fără nici o jenă. Câinele legat în lanţ în curte sărea şi se smucea lătrând cu furie. Săriră şi câinii de pe toată strada şi se stârni o asurzitoare larmă câinească.

— De ce baţi şi ce doreşti dumneata? se auzi, în sfârşit, la fereastră glasul lui Virghinski, blând şi cu totul necorespunzător „jignirii”.

Oblonul se întredeschise şi prin oberlihtul deschis se auzi un glas de femeie strident şi care într-adevăr exprima jignire.

— Cine e nemernicul care bate? strigă fata bătrână, ruda lui Virghinski.

— Sunt Şatov, s-a reîntors nevastă-mea şi acum se află în chinurile naşterii…

— Atunci las-o să nască şi cară-te!

— Am venit după Arina Prohorovna, nu plec fără Arina Prohorovna.

— Nu poate veni ea la oricine. Noaptea e o practică specială… Du-te la Makşeeva şi nu mai face atâta gălăgie! ţipă cu răutate femeia. Se auzea de afară cum Virghinski încearcă s-o potolească; dar fata bătrână îl combătea şi nu ceda.

— Eu nu plec de aici! strigă iar Şatov.

— Aşteaptă, aşteaptă! strigă în sfârşit Virghinski, reuşind să potolească furia fetei bătrâne. Te rog, Şatov, aşteaptă vreo cinci minute, o trezesc pe Arina Prohorovna şi încetează te rog să mai baţi şi să ţipi… O, dar e îngrozitor!

Peste cinci minute nesfârşite apăru Arina Prohorovna.

— Ţi-a venit soţia? se auzi prin oberliht glasul ei şi, spre surprinderea lui Şatov, absolut lipsit de mânie, ci numai poruncitor ca de obicei; dar acesta era felul de a vorbi al Arinei Prohorovna.

— Da, soţia, şi naşte.

— Maria Ignatovna?

— Da, Maria Ignatovna, bineînţeles, Maria Ignatovna!

Se făcu tăcere. Şatov aştepta. Prin casă se auzeau şoapte.

— De mult a sosit? întrebă iar m-me Virghinskaia.

— În seara aceasta, la ora opt. Vă rog, mai repede.

Iar se auziră şoapte, ca şi cum cei dinăuntru se sfătuiau.

— Ascultă, nu greşeşti? Chiar ea te-a trimis să mă chemi?

— Nu, nu m-a trimis după dumneata, vrea o bătrână oarecare, o femeie simplă, ca să nu mă împovăreze cu cheltuieli, dar n-aveţi nici o grijă, eu achit.

— Bine, vin, n-are importanţă dacă plăteşti sau nu. Am preţuit totdeauna sentimentele de independenţă ale Mariei Ignatovna, deşi poate că nu mă ţine minte. Ai ceva din lucrurile cele mai necesare?

— N-am nimic, dar procur tot ce trebuie, procur, procur… „Există totuşi la oamenii ăştia şi unele generozităţi, gândea Şatov, îndreptându-se spre Leamşin. Convingerile şi omul sunt, pare-se, două lucruri mult deosebite. Poate că am şi eu o mare vină faţă de ei! … Toţi sunt vinovaţi, toţi sunt vinovaţi şi… dacă s-ar fi convins toată lumea de acest lucru! …”

La uşa lui Leamşin nu trebui să bată prea mult; spre surprinderea sa acesta deschise îndată ferestruica, sărind din aşternut desculţ şi dezbrăcat, riscând să capete guturai; era un om foarte prudent şi se îngrijea de sănătatea lui. Dar graba cu care răspunse îşi avea explicaţia ei: Leamşin tremurase toată seara şi nici până acum nu reuşise să adoarmă, tulburat de şedinţa de la „ai noştri”; i se năzărea mereu că-l vizitează nişte musafiri nepoftiţi şi absolut nedoriţi. Îl nelinişteа mai ales vestea denunţului lui Şatov şi iată că se pomeni deodată cu aceste bătăi îngrozitoare în fereastră! …

Se speriase într-adevăr văzându-l pe Şatov, pentru că închise brusc ferestruica şi se refugie în pat. Şatov începu să bată şi să strige şi mai tare.

— Cum îţi permiţi să baţi în felul acesta în miez de noapte? strigă ameninţător, dar tremurând de frică, Leamşin, care peste vreo două minute se hotărî totuşi să deschidă iar oberlihtul şi să se convingă dacă Şatov era singur sau nu.

— Ţi-am adus revolverul; ia-l înapoi şi dă-mi cincisprezece ruble.

— Ce, eşti beat? E jaf curat, am să răcesc. Aşteaptă să iau ceva pe mine.

— Dă-mi îndată cincisprezece ruble. Dacă nu mi-i dai, bat şi strig până-n zori; îţi sparg geamurile.

— Iar eu am să strig ajutor şi te vor închide.

— Dar eu ce, n-am gură? Nu pot să strig ajutor? Cine trebuie să se teamă de asemenea strigăte, dumneata sau eu?

— Şi dumneata eşti în stare să ai asemenea gânduri ticăloase… ştiu la ce te gândeşti… aşteaptă, aşteaptă, nu mai bate, pentru Dumnezeu! Unde s-a mai pomenit să dea cineva bani noaptea? Ce nevoie ai de bani, numai dacă nu eşti beat?

— S-a întors nevastă-mea. Ţi-am redus cu zece ruble, n-am tras niciodată, ia-ţi revolverul. Ia-l îndată.

Leamşin întinse maşinal prin ferestruică mâna şi luă revolverul; aşteptă puţin, şi deodată îşi scoase capul prin ferestruică, bâiguind înnebunit şi cu fiori reci în spate:

— Minţi că s-a întors nevasta dumitale. Dumneata… vrei pur şi simplu să fugi de aici.

— Eşti un prost, încotro să fug? Piotr Verhovenski al vostru n-are decât să fugă, dar eu n-am de ce să fug. Vin acum de la moaşa Virghinskaia şi s-a învoit să vină la mine. Verifică dacă te interesează. Nevastă-mea se chinuieşte, am nevoie de bani; dă-mi banii!

Un foc întreg de artificii sclipi în creierul perspicace al lui Leamşin. Totul începu să capete o altă întorsătură, dar frica îl împiedica încă să judece mai bine.

— Păi, cum aşa… Doar eşti despărţit de nevastă?

— Vrei să-ţi sparg capul pentru asemenea întrebări?

— O, Doamne, iartă-mă, înţelege că sunt uluit… Dar acum înţeleg, înţeleg şi… şi zici că Arina Prohorovna vine la dumneata? Mi-ai spus acum că ea a primit să meargă? Mi se pare că nu-i adevărat. Vezi, vezi, vezi că nu este nimic adevărat din tot ce spui dumneata.

— Sunt sigur că acum e lângă nevastă-mea. Nu mă întârzia, n-am nici o vină că eşti un prost.

— Nu-i adevărat, nu sunt prost. Iartă-mă, nu pot deloc…

Şi, pierzându-şi total cumpătul, pentru a treia oară dădu să închidă ferestruica, dar Şatov zbieră atât de tare, încât acela îşi scoase iar capul.

— Dar e un atentat asupra persoanei! Ce vrei de la mine? Ce anume, spune? Şi ia aminte bine, vii în miez de noapte!

— Cer să-mi dai cincisprezece ruble, cap de bou ce eşti!

— Dar poate că nici nu vreau să primesc revolverul înapoi. N-ai nici un drept. Ai cumpărat obiectul şi cu asta s-a terminat, nu mai ai nici un drept. Nu pot noaptea să-ţi dau atâţia bani. De unde să iau această sumă?

— Ai întotdeauna la dumneata bani; am scăzut zece ruble, dar tu văd că nu vrei să-ţi dezminţi năravul.

— Vino poimâine, poimâine dimineaţă, exact la ora douăsprezece îţi dau toată suma, e bine aşa?

Şatov pentru a treia oară bătu furios în ramă:

— Dă-mi zece ruble, iar mâine dis-de-dimineaţă cinci.

— Nu, poimâine dimineaţă îţi dau restul de cinci, mâine nu pot, zău. Nici să nu vii, să nu vii.

— Dă-mi cele zece, ticălosule.

— Şi de ce înjuri? Aşteaptă, să fac lumină; uite, mi-ai spart geamul… Cine se apucă să înjure în halul acesta noaptea? Poftim! întinse el prin geam bancnota.

Şatov smulse din mâna lui bancnota, era o hârtie de cinci ruble.

— Zău nu pot, să mă tai nu pot, poimâine îţi dau tot, dar acum nu pot.

— Nu plec, zbieră Şatov.

— Poftim, ia şi asta, atâta tot, mai mult nu dau. Poţi să zbieri cât te ţine gura, nu dau. Întâmple-se orice, nu dau; nu dau şi nu dau!

Părea că îl cuprinsese o disperare turbată, transpirase tot la faţă. Cele două hârtii pe care se îndurase să le mai dea erau de câte o rublă. În total, Şatov ţinea în mână şapte ruble.

— Dracu' să te ia, vin mâine. Să ştii că te omor în bătaie, Leamşin, dacă nu-mi pregăteşti pentru mâine opt ruble.

„Nu mă mai găseşti acasă, prostule!" îşi zise în sinea lui Leamşin.

— Ia stai, stai! strigă el cât îl ţinea gura în urma lui Şatov care o luase la fugă. Aşteaptă, întoarce-te; spune, te rog, este adevărat ce mi-ai spus că ţi s-a întors nevasta acasă?

— Imbecilule! scuipă Şatov şi o luă la fugă spre casă.

IV.

Notez că Arina Prohorovna nu ştia nimic despre hotărârile de aseară, luate în şedinţă. Virghinski, întorcându-se acasă uluit şi deprimat, nu îndrăzni să-i comunice acest lucru; dar nu rezistă ispitei să dezvăluie taina pe jumătate, adică ştirea comunicată de Verhovenski că Şatov are intenţia negreşit să-i denunţe, adăugând însă că el, Virghinski, nu prea dă crezare acestei ştiri. Arina Prohorovna se sperie groaznic. Nu ştiu de ce, în momentul când Şatov veni s-o cheme, ea, cu toate că era foarte obosită veghind la patul unei lehuze în noaptea precedentă, se hotărî imediat să plece. Întotdeauna era convinsă că „un mizerabil ca Şatov este capabil să facă o ticăloşie cetăţenească"; dar sosirea Mariei Ignatievna putea să dea lucrurilor o altă întorsătură. Chipul speriat al lui Şatov, tonul disperat al rugăminţilor sale, felul cum implora ajutor marcau o schimbare de sentimente la trădător: un om hotărât chiar să se trădeze pe el, numai ca să-i ducă la pierzanie pe alţii, ar fi trebuit să aibă o altă înfăţişare şi un alt ton decât cum apărea în realitate. Într-un cuvânt, Arina Prohorovna se hotărî să se convingă personal la faţa locului. Virghinski rămase foarte mulţumit de hotărârea ei, ca şi cum i s-ar fi luat de pe umeri o grea povară! Începuse şi el să nutrească o speranţă: înfăţişarea lui Şatov i se păru cu totul necorespunzătoare presupunerii lui Verhovenski…

Şatov nu greşise; ajungând acasă o găsi pe Arina Prohorovna lângă Marie. Îndată ce apăru, ea îl alungă cu dispreţ pe Kirillov, care veghea jos lângă scară; făcu în grabă cunoştinţă cu Marie, care nu voi să recunoască de a fi cunoscut-o înainte; o găsi pe aceasta „într-o stare deplorabilă”. Adică înrăită, buimacă şi „în cea mai laşă disperare”; dar în cinci minute îi răsturnă toate obiecţiile.

— Ce ţi-ai vârât în cap că nu vrei o moaşă scumpă? spunea Virghinskaia în clipa când apăru Şatov. E curată prostie, gânduri deformate din cauza situaţiei dumitale anormale. Cu ajutorul unei bătrâne oarecare, unei moaşe primitive, ai fi avut cincizeci la sută risc să se încheie totul în modul cel mai nefavorabil; şi după aceea ai fi avut infinit mai multe cheltuieli decât cu o moaşă scumpă. Şi de unde ştii, mă rog, că sunt o moaşă scumpă? Îmi veţi plăti pe urmă, nu iau nimic peste cât trebuie, iar rezultatul îl garantez; la mine n-ai să mori, am văzut eu multe. De altfel, şi copilul aş putea chiar mâine să ţi-l trimit la orfelinat, iar după aceea poate fi trimis la ţară ca să crească acolo şi cu aceasta totul se va aranja. Între timp dumneata te însănătoşeşti, te apuci de o muncă potrivită şi în scurt timp îi restitui lui Şatov cheltuielile pe care le va face şi care de fapt nici nu vor fi atât de mari…

— Nu-i vorba despre asta… N-am dreptul să-l împovărez…

— Înţeleg aceste sentimente rezonabile şi de justificată ţinută civică, dar crede-mă că Şatov nu va cheltui aproape nimic, dacă va accepta să se transforme dintr-un individ fantezist într-un om cu idei cât de cât juste. N-are decât să nu mai facă prostii, să nu bată toba, să nu alerge cu limba scoasă prin tot oraşul. Dacă nu-l reţinem, este în stare până mâine dimineaţă să-i pună în picioare pe toţi medicii de aici. N-a stârnit toţi câinii de pe strada mea? De doctor însă nu e nevoie, am mai spus, garantez că totul va fi bine. O femeie bătrână, mă rog, n-ar fi rău să fie angajată pentru diferite servicii, nu costă cine ştie cât. De altfel, şi el personal ar putea să ne fie de folos, n-o fi capabil numai de prostii. Are mâini, are picioare, va alerga la farmacie, fără să-ţi jignească sentimentele cu cine ştie ce acte de binefacere. Şi ce binefacere, mă rog? Nu este el acela care te-a adus în starea aceasta? N-a fost el acela care te-a făcut să te cerţi cu familia în care erai guvernantă, şi cu scopul exclusiv egoist de a se căsători cu dumneata? Am auzit noi… De altfel, a şi alergat la noi ca un nebun, zbierând în gura mare. N-am intenţia să mă bag împotriva voinţei nimănui şi am venit numai din principiu, pentru că toţi ai noştri sunt obligaţi să fie solidari; i-am spus-o asta încă înainte de a ieşi din casă. Dacă crezi că sunt de prisos, n-am decât să-ţi spun adio şi plec; dar să nu ne pomenim pe urmă cu cine ştie ce complicaţii pe care am putea să le evităm atât de uşor acum.

Şi se sculă de pe scaun.

Marie era atât de neajutorată, suferea atât de mult şi, trebuie s-o spunem deschis, se temea atâta de ceea ce o aşteaptă, încât nu îndrăzni s-o lase să plece. Dar femeia aceasta îi deveni deodată nesuferită; vorbea despre lucruri cu totul străine de ceea ce era în sufletul Mariei! Dar avertismentul despre o eventuală moarte în mâinile unei moaşe nepricepute o făcu să-şi învingă repulsia. În schimb, faţă de Şatov din clipa aceea se arătă şi mai pretenţioasă, şi mai necruţătoare. Ajunse, în cele din urmă, până la a-i interzice nu numai să se uite la dânsa, dar şi să stea cu faţa spre dânsa. Suferinţa ei se înteţea. Blestemele, chiar şi înjurăturile, deveneau mai violente.

— Păi, dacă e aşa, să-l expediem mai bine afară, reteză Arina Prohorovna, are faţa albă

ca varul, mai mult te sperie; e palid ca un cadavru! Dar dumneata ce ai, om ciudat şi caraghios ce eşti? Ce comedie!

Şatov nu răspunse; era decis să nu răspundă nimic.

— Am mai văzut eu taţi proşti în asemenea cazuri, care aproape să înnebunească, dar aceia cel puţin…

— Încetează sau lasă-mă să crăp aici! Să nu mai rosteşti nici un cuvânt! Nu vreau, nu vreau! strigă Marie.

— Ca să nu mai rostesc nici un cuvânt îmi este imposibil, dacă nu cumva ţi-ai pierdut minţile; cam aşa te văd eu în situaţia în care te afli. Dar avem nevoie să vorbim şi despre ceea ce ne interesează direct: spune, ai ceva pregătit? Răspunde dumneata, Şatov, ea nu mai este în stare.

— Spune, ce anume trebuie?

— Vasăzică, n-aveţi nimic pregătit.

Virghinskaia înşiră repede tot ce îi trebuia şi, ca să fim drepţi, mărginindu-se numai la cele absolut necesare, până la limita mizeriei. Câte ceva se găsi la Şatov. Marie îi întinse cheiţa sacului ca să caute el acolo ce mai avea. Întrucât însă mâinile îi tremurau, zăbovi destul de mult, încercând să descuie lacătul necunoscut. Marie se supără groaznic, dar când sări Arina Prohorovna ca să încerce ea, aceasta nu-i permise în ruptul capului să se uite în sacul ei şi cu un strigăt capricios stărui ca sacul să fie deschis numai de Şatov.

Unele lucruri trebui să le ceară de la Kirillov. Dar îndată ce Şatov dădu să plece, Marie imediat începu să strige, chemându-l înapoi, şi nu se linişti decât atunci când Şatov, reîntors de pe scară, o asigură că nu va lipsi decât un minut cât îi trebuie ca să aducă ce mai este necesar.

— Dumitale, cucoană, e greu să-ţi intre în voie cineva, râse Arina Prohorovna: ba stai cu faţa la perete şi să nu îndrăznească nimeni să se uite la dumneata, ba să nu îndrăznească să plece nici pentru o clipă, gata să izbucneşti în lacrimi. Îl duci pe om în stare să intre la idei. Ia lasă, lasă mofturile şi nu te mai necăji, glumesc doar.

— N-are voie să intre la nici un fel de idei!

— Asta e acum, dacă nu era îndrăgostit de dumneata, nu alerga ca un turbat pe străzi, cu limba scoasă, şi n-ar fi stârnit prin oraş toţi câinii. Ştii că mi-a spart rama de la fereastră!

V.

Şatov îl găsi pe Kirillov tot aşa, plimbându-se de la un capăt la celălalt al camerei şi atât de distrat, încât părea că uitase de sosirea nevestei acestuia şi-l asculta fără să înţeleagă.

— A, da, îşi aduse el aminte brusc, smulgându-se cu greu parcă şi numai pentru o clipă de la ideea care-l preocupa.

— Da, da… o bătrână… Soţie sau bătrână? Ia stai: şi soţia, şi bătrâna, nu e aşa? Mi-aduc aminte; am fost; bătrâna vine, dar nu chiar acum. Ia perna asta. Altceva? Da… Ascultă, Şatov, ţi s-a întâmplat vreodată să ai clipe de armonie veşnică?

— Ştii, Kirillov, n-ai voie să nu dormi deloc nopţile.

Kirillov îşi reveni şi – lucru ciudat – începu să vorbească mult mai legat chiar decât vorbea întotdeauna; se vedea că totul fusese la el formulat de mult, poate chiar şi în scris:

— Există clipe, nu durează decât cinci sau şase secunde, nu mai mult, când simţi brusc prezenţa armoniei veşnice, deplin atinse. Nu e ceva pământesc; şi nu în sensul că ar fi ceva celest, ci în sensul că omul, în întruparea lui pământeană, este incapabil s-o suporte. Trebuie să se transforme fiziceşte sau să moară. Este un sentiment clar şi indiscutabil. Ai brusc senzaţia că simţi natura în toată plenitudinea ei şi te surprinzi îndată spunând: da, e adevărat. Zidind lumea, Dumnezeu la sfârşitul fiecărei zile de creaţie a zis: „Da, e adevărat, e bine”. Nu este… nu e înduioşare, ci numai aşa, bucurie. Nici că ierţi ceva, pentru că nu mai ai ce ierta. Nici iubire nu este, o, nu! – e ceva deasupra iubirii! E înfricoşător mai ales că e atât de limpede şi e atâta bucurie. Dacă ţine mai mult de cinci secunde, sufletul nu mai suportă şi trebuie să dispară. În aceste cinci secunde trăiesc o viaţă şi pentru ele îmi voi da întreaga viaţă, pentru că merită. Ca să suporţi zece secunde trebuie să te transformi fiziceşte. Eu cred că omul trebuie să înceteze de a naşte. Ce rost are să aduci pe lume copii, ce rost are evoluţia, dacă scopul este atins? În evanghelie se spune că după înviere nu se va mai naşte nimeni şi vor fi numai îngerii Domnului. E o aluzie. Soţia dumitale naşte?

— Kirillov, îţi vine des asta?

— La trei zile o dată, la o săptămână o dată.

— Nu ai epilepsie?

— Nu.

— Înseamnă că te pândeşte. Fereşte-te, Kirillov, am auzit că epilepsia începe exact aşa. Un epileptic mi-a descris amănunţit această senzaţie premergătoare crizei, dar la fel cu ceea ce-mi spui dumneata; tot la cinci secunde limita şi el timpul, spunând că nu mai poate suporta. Adu-ţi aminte de ulciorul lui Mahomed, care nu se golise de tot, în răstimpul ce-i trebuise lui Mahomed, zburând pe calul său, să facă ocolul raiului. Ulciorul acesta reprezintă tocmai acele cinci secunde; prea seamănă cu armonia dumitale, iar Mahomed era un epileptic. Fereşte-te, Kirillov, să nu te lovească epilepsia!

— Nu va avea timp, surâse blând Kirillov.

VI.

Noaptea trecea. Şatov era luat la goană, certat, chemat, Marie ajunsese în ultimul grad de frică pentru viaţa ei. Ţipa că vrea să trăiască „negreşit, negreşit!”, că se teme de moarte. „Nu trebuie, nu trebuie!” repeta ea. Dacă nu era Arina Prohorovna, într-adevăr, ar fi fost rău de tot. Treptat ea reuşi să-şi domine cu desăvârşire pacienta. Aceasta începu să asculte de fiecare cuvânt al ei, de fiecare strigăt, ca un copilaş. Arina Prohorovna se impunea prin severitate şi nu prin blândeţe, în schimb lucra cu o pricepere extraordinară. Se lumina de ziuă. Moaşei îi trăsni deodată să inventeze că Şatov ieşind mereu pe scară se roagă lui Dumnezeu şi izbucni în râs. Râse şi Marie, râse cu răutate, veninos, ca şi cum s-ar fi simţit mai uşor după acest râs. În cele din urmă, îl dădură pe Şatov afară de tot. Veni şi dimineaţa, rece şi umedă. El îşi lipi obrazul de perete, în colţ, exact ca în ajun când primise vizita lui Erkel. Tremura ca frunza, se temea să cugete, dar creierul lui se agăţa cu gândul de tot ce răsărea în închipuire, cum se întâmplă în vis. Visurile îl captivau mereu şi

mereu se destrămau cum s-ar rupe un fir de aţă putredă.

Dar iată că dinăuntru gemetele se transformară în zbierete îngrozitoare, pur animalice, insuportabile, imposibile. Voia să-şi astupe urechile, dar nu mai putu şi, căzând în genunchi, repeta inconştient: „Marie, Marie!”. Şi iată, în sfârşit, se auzi un ţipăt nou, un ţipăt care-l făcu pe Şatov să tresalte şi să sară în picioare, un ţipăt de prunc, slab, plesnit. Îşi făcu semnul crucii şi se repezi înăuntru. În braţele Arinei Prohorovna ţipa şi se vânzolea mişcând din mânuţe şi picioruşe o fiinţă mică, roşie, zbârcită, îngrozitor de neputincioasă şi depinzând, ca un firicel de praf, de cea dintâi suflare a vântului, dar care striga şi-şi afirma prezenţa, ca şi cum avea şi ea un drept deplin la viaţă… Marie zăcea fără simţire, dar peste un minut îşi deschise ochii şi se uită la Şatov cu o privire foarte ciudată: era cu totul nouă această privire, cum anume el nu era încă în stare să-şi dea seama, dar niciodată înainte nu văzuse la dânsa o asemenea privire.

— E băiat? Băiat? o întrebă ea cu glas suferind pe Arina Prohorovna.

— Un puşti! strigă aceasta, răspunzându-i şi înfăşurând copilul.

Pentru un moment, după ce-l înfăşură şi înainte de a-l culca de-a curmezişul patului între două perne, ea îl trecu în braţele lui Şatov să-l ţină puţin. Marie, cu coada ochiului şi temându-se parcă de Arina Prohorovna, îi făcu un semn din cap. El înţelese imediat şi apropiindu-se îi arătă pruncul.

— Ce… drăguţ… şopti ea cu un zâmbet palid.

— Ia te uită la dumnealui cum priveşte! râse veselă şi triumfătoare Arina Prohorovna, scrutând faţa lui Şatov. Ce mutră are!

— Veseleşte-te, Arina Prohorovna… e o mare bucurie… bâigui Şatov cu o expresie idioată de fericire pe faţa lui care se lumină la auzul celor două cuvinte spuse de Marie despre copil.

— Despre ce mare fericire vorbeşti dumneata? se distra Arina Prohorovna, agitându-se prin cameră, dereticând de zor ca să pună totul în ordine.

— Taina apariţiei unei fiinţe noi, marea şi inexplicabila taină, Arina Prohorovna, şi-mi pare rău că nu înţelegi asta!

Şatov bâiguia cuvintele fără şir, confuz, extaziat. Părea că-şi pierduse capul şi, peste voinţa lui, sufletul lui se descărca de la sine.

— Erau doi şi deodată a apărut un al treilea om, un spirit nou, complet, deplin închegat, cum nu poate crea mâna omului; un cuget nou şi o dragoste nouă, e aproape înfricoşător… Nimic mai sublim nu poate exista pe lume!

— Poftim, ce e în stare să îndruge! E pur şi simplu dezvoltarea continuă a organismului şi nimic mai mult, nici un fel de taină nu există în asta, râse cu sinceritate Arina Prohorovna. Dacă o luăm aşa, orice musculiţă este o taină. Altceva însă: oamenii de prisos n-ar trebui să se nască. Întâi şi întâi refaceţi totul în aşa fel ca ei să nu fie de prisos, şi pe urmă naşteţi-i. Dar aşa, uite acesta mâine-poimâine va trebui să fie dus la orfelinat… De altfel, e mult mai bine aşa.

— Nu voi lăsa niciodată să fie dus de la mine la orfelinat! zise ferm Şatov cu privirea în

duşumea.

— Îl înfiezi?

— Este fiul meu.

— În definitiv ce mai vorbă multă, el este Şatov după lege, este Şatov şi n-ai de ce să pozezi în binefăcător al neamului omenesc. Dumnealor nu pot fără fraze pompoase. Ei bine, bine, numai că iată ce vreau să vă spun, domnilor, zise ea isprăvind dereticatul, eu trebuie să plec. Mai vin în dimineaţa aceasta şi deseară, de va fi nevoie de mine; dar acum, întrucât totul a decurs cu bine, trebuie să alerg şi în altă parte, sunt aşteptată acolo. Am văzut, Şatov, că te aşteaptă acolo o bătrână: e foarte bine că ai chemat-o, dar nu conta prea mult pe ea şi stai aici, rămâi lângă lehuză, poate va fi nevoie de dumneata; am impresia că Maria Ignatievna nu te va alunga… Bine, bine, glumesc…

Şatov ieşi s-o conducă până la poartă şi pe drum ea mai adăugă:

— Nici nu ştii ce caraghios erai, n-am s-o uit o viaţă întreagă; bani nu-ţi iau; şi în somn am să râd. Ceva mai caraghios de cum erai dumneata în noaptea asta nu mi-a fost dat să văd.

Virghinskaia plecă deplin satisfăcută. După înfăţişarea lui Şatov şi felul cum vorbea era limpede ca ziua că omul acesta „se pregăteşte să ia în serios rolul de tată şi e un molâu cum nu găseşti altul pe lume”. Porni direct acasă, ca să-i împărtăşească lui Virghinski constatările ei, deşi îi venea mai aproape să treacă pe la o altă pacientă.

— Marie, ea te sfătuieşte să nu dormi un timp, deşi îmi dau seama c-o să-ţi fie greu… începu Şatov sfios; rămân aici lângă fereastră ca să veghez lângă tine, ce zici?

Se aşeză lângă fereastră în spatele divanului, ca să nu stea în ochii ei. Dar nu trecu nici un minut şi Marie îl chemă, rugându-l cu dezgust să-i îndrepte perna. El se apucă s-o facă. Ea se uita mânioasă în perete.

— Nu aşa, of, nu aşa… Ce neîndemânatic!

Şatov încercă să aranjeze şi mai bine perna.

— Apleacă-te spre mine, zise ea brusc cu un glas aproape sălbatic, ferindu-şi privirea.

El tresări, dar se aplecă.

— Mai mult… Nu aşa… Mai aproape, şi deodată mâna ei stângă îl cuprinse cu repeziciune pe după gât şi el simţi pe fruntea lui un sărut tare, umed.

— Marie!

Buzele ei tremurau, se vedea că luptă să se stăpânească, brusc însă se ridică puţin sprijinită pe mâini şi cu ochii scânteietori strigă:

— Nikolai Stavroghin e un ticălos!

Recăzu cu faţa în pernă sleită, ca o tulpină tăiată de coasă, izbucnind într-un plâns isteric şi strângând cu putere în mâna ei mâna lui Şatov.

Din clipa aceea ea nu-l mai lăsă să se depărteze de lângă dânsa şi-i ceru să se aşeze chiar la căpătâiul ei. Nu era în stare să vorbească mult, dar tot se uita la el, zâmbind fericită.

Părea că devenise brusc o biată fiinţă prostuţă. Amândoi păreau renăscuţi. Şatov ba plângea ca un băieţaş, ba îndruga Dumnezeu ştie ce, confuz, înflăcărat, nebun; îi săruta mâinile; ea îl asculta încântată, poate chiar şi fără să înţeleagă, dar îşi trecea duios mâna slăbită prin firele chicii lui, apoi le netezea, bucurându-se. El îi vorbi despre Kirillov, despre viaţa nouă pe care ei acum „o vor reîncepe şi pentru totdeauna”, despre existenţa lui Dumnezeu şi despre oameni care toţi sunt buni… Entuziasmaţi, luară iar pruncul să-l admire.

— Marie, strigă el ţinând pruncul în braţe, s-a terminat cu coşmarul de până acum, cu ruşinea şi putreziciunea! Ne apucăm de muncă şi pornim pe un drum nou tustrei, da, da! … Dar cum îl vom numi, Marie?

— Pe el? Cum îl vom numi? repetă ea cu mirare şi deodată pe chipul ei se zugrăvi o profundă tristeţe.

Îşi plesni palmele şi, aruncându-i o privire plină de reproş, îşi ascunse faţa în pernă.

— Marie, ce-i cu tine? strigă el dezolat.

— Şi ai fost în stare, ai fost în stare… O, ingratule!

— Marie, iartă-mă, Marie… Te-am întrebat numai cum îl vom numi. Eu nu ştiu…

— Ivan, Ivan, îşi ridică ea faţa aprinsă şi scăldată în lacrimi, cum ai fost în stare să-ţi închipui că îi vom da un alt nume, îngrozitor?

— Linişteşte-te, Marie, vai ce tulburată eşti!

— Altă grosolănie? Ce înţeles vrei să atribui tulburării mele? Pariez că dacă aş fi vrut să i se dea… numele acela îngrozitor, te-ai fi declarat imediat de acord, nici n-ai fi băgat de seamă! O, ce ingraţi sunteţi, ce meschini, toţi, toţi!

Peste un minut, desigur, veni iar împăcarea. Şatov o convinse să adoarmă. Ea adormi, dar continuând să ţină mâna lui în a ei, se trezea des, se uita la el temându-se parcă să nu plece şi adormea iar.

Kirillov o trimise pe bătrână „cu felicitări” şi totodată şi cu ceai fierbinte, pârjoale calde şi supă cu pâine albă pentru „Maria Ignatievna”. Bolnava sorbi supa cu lăcomie, bătrâna reînfăşă copilul. Marie îl sili pe Şatov să mănânce o pârjoală.

Timpul trecea. Şatov, sleit de puteri, adormi apoi pe scaun, sprijinindu-şi capul pe perna soţiei. Aşa îi găsi Arina Prohorovna, care se ţinu de cuvânt. Îi trezi făcând haz, discută cele trebuincioase cu Marie, cercetă copilul şi îi porunci iar lui Şatov să rămână nelipsit lângă lehuză. Apoi, mai făcând haz de „soţi” cu un aer de oarecare dispreţ şi orgoliu, plecă la fel de mulţumită ca şi dimineaţa.

Întunericul se lăsase de tot când Şatov se trezi. Aprinse repede lumânarea şi alergă s-o cheme pe bătrână; dar în clipa când dădu să coboare scara, nişte paşi liniştiţi şi discreţi se auziră urcând spre el. Era Erkel.

— Nu intra! şopti Şatov şi, prinzându-l de mână, îl trase înapoi spre poartă. Aşteaptă aici, vin îndată, am uitat de dumneata! O, cum ai ştiut să-mi aminteşti!

Era atât de grăbit, încât nici nu mai trecu pe la Kirillov, ci se mulţumi s-o cheme numai pe bătrână. Marie se arătă disperată şi indignată că „a fost posibil să-i treacă prin cap s-o

lase singură”.

— Dar gândeşte-te, strigă el entuziasmat, că e ultimul pas! După aceea pornim pe un drum nou, şi niciodată, niciodată nu ne vom mai aminti de coşmarul acesta!

Reuşi cu greu s-o convingă promiţând să se întoarcă exact la ora nouă; o sărută fierbinte, sărută şi copilul şi coborî repede la Erkel.

Amândoi se îndreptară spre parcul Stavroghinilor de lângă conacul Skvoreşniki, la marginea căruia, într-un loc izolat unde începea pădurea de brazi, cu un an şi jumătate în urmă îngropase tipografia ce îi fusese încredinţată. Locul era pustiu şi sălbatic, nevăzut din conacul Skvoreşniki care se afla la o distanţă considerabilă. De la casa Filippov urmau să parcurgă vreo trei şi jumătate sau chiar patru verste.

— Şi mergem aşa pe jos? Iau un birjar.

— Vă rog foarte mult să nu faceţi asta, obiectă Erkel, au insistat mult să venim pe jos. Şi birjarul poate fi martor.

— Bine… la dracu’! Totuna, numai să terminăm, să terminăm odată!

Porniră în pas grăbit.

— Erkel, băieţaşule, strigă Şatov, ai fost vreodată fericit?

— Dumneata pari acum fericit, zise Erkel privindu-l cu multă curiozitate.

Capitolul al şaselea.

O noapte de chin.

I

În cursul zilei, Virghinski pierdu două ore ca să treacă pe la toţi „ai noştri” şi să-i anunţe că Şatov nu va denunţa sigur, pentru că se întorsese nevastă-sa şi născuse în camera lui un copil şi deci „ştiută fiind inima omenească”, era imposibil să-şi închipuie cineva că în aceste momente el poate fi primejdios. Dar spre surprinderea lui nu găsi aproape pe nimeni acasă, afară de Erkel şi de Leamşin. Erkel îl ascultă în tăcere, uitându-se cu o privire senină în ochii lui, şi la întrebarea directă: „Va merge la ora şase sau nu?” răspunse cu zâmbetul cel mai candid că „va merge, desigur”.

Leamşin zăcea, probabil bolnav foarte serios, cu plapuma trasă peste cap. Văzându-l pe Virghinski se sperie şi, îndată ce acesta începu să vorbească, se apucă să dea din mâini pe sub plapumă, rugându-l să-l lase în pace. Şi totuşi vestea despre Şatov o ascultă; iar ştirea că ceilalţi n-au fost găsiţi acasă îl uimi vizibil. Se dovedi cu acest prilej că el aflase (de la Liputin) despre moartea lui Fedka şi se grăbi la rândul lui să-i povestească în vorbe confuze lui Virghinski, care la rându-i rămase uluit. Iar la întrebarea directă a lui Virghinski: „Trebuie să meargă sau nu trebuie?”, începu să-l implore dând din mâini că el „nu se amestecă, nu ştie nimic şi să fie lăsat în pace”.

Virghinski se întoarse acasă deprimat şi profund tulburat; îl apăsa de asemenea faptul că trebuia să ascundă totul de familia sa; era obişnuit să-i spună totul soţiei şi dacă nu s-ar fi aprins în creierul lui încins în clipa aceea un gând nou, un plan nou împăciuitor în privinţa acţiunii de urmat, probabil că ar fi căzut şi el bolnav la pat, ca şi Leamşin. Dar gândul acesta nou îl întări, ba mai mult, începu să aştepte acum cu nerăbdare ora fixată şi porni

chiar mult mai înainte spre locul de adunare.

Era un loc sumbru, la capătul imensului parc al Stavroghinilor. M-am dus după aceea anume ca să-l văd şi, cum era şi de aşteptat, părea extrem de sumbru în seara aceea mohorâtă de toamnă. Se afla la marginea unei păduri bătrâne ce aparţinea rezervaţiilor statului; imenşi brazi seculari se puteau distinge ca nişte pete negre şi neclare în întunericul nopţii. Era atât de întuneric, încât la doi paşi distanţă doi oameni nu-şi puteau distinge siluetele; dar Piotr Stepanovici, Liputin şi apoi şi Erkel aduseseră felinare. Nu se ştie de ce şi când, din timpuri imemorabile fusese construită aici din bolovani de piatră necioplită o grotă destul de becisnică. Masa, scaunele dinăuntrul grotei de mult putreziseră şi se fărâmaseră. La vreo două sute de paşi spre dreapta se afla marginea celui de-al treilea heleşteu al parcului. Aceste trei heleşteie, începând de la conac, erau unul după altul, mai bine de o verstă distanţă până la marginea parcului. Era greu de presupus că vreun zgomot, strigăt sau chiar împuşcătură ar fi putut ajunge la urechile locuitorilor bătrânului conac părăsit al Stavroghinilor. Odată cu plecarea de ieri a lui Nikolai Vsevolodovici şi în acelaşi timp a lui Aleksei Egorovici în toată casa nu rămăseseră decât vreo cinci-şase oameni din personal şi toţi, ca să zicem aşa, invalizi. În orice caz, aproape cu certitudine se putea presupune că, dacă ar fi auzit chiar vreunul dintre aceşti locatari rămaşi în singurătate ţipete sau strigăte de ajutor, s-ar fi făcut probabil mici de frică şi niciunul dintre ei nu s-ar fi mişcat ca să sară în ajutor de pe cuptoarele lor calde.

La orele şase şi douăzeci de minute, aproape toţi, afară de Erkel, trimis după Şatov, se prezentară la faţa locului. Piotr Stepanovici de data aceasta nu mai întârzie, venise împreună cu Tolkacenko. Tolkacenko era posomorât şi îngrijorat; tot aerul lui hotărât şi insolent-lăudăros pe care-l afişase până atunci dispăruse. Aproape că nu se depărta cu nici un pas de Piotr Stepanovici şi părea că devenise brusc nemărginit de devotat acestuia; preocupat, căuta mereu să schimbe şoapte cu el; dar acesta aproape nu-i răspundea deloc sau mormăia numai ceva cu necaz, ca să scape de insistenţele lui.

Şigaliov şi Virghinski veniseră chiar ceva mai devreme decât Piotr Stepanovici şi la apariţia acestuia se traseră imediat puţin mai deoparte, profund şi evident hotărâţi să tacă. Piotr Stepanovici îşi ridică felinarul şi-i cercetă cu o atenţie insolentă şi jignitoare. „Vor să vorbească”, miji în capul lui.

— Leamşin lipseşte? îl întrebă el pe Virghinski. Cine a spus că e bolnav?

— Sunt aici, făcu să se audă Leamşin apărând pe neaşteptate din umbra unui copac. Era îmbrăcat într-un palton călduros şi înfăşurat bine cu un pled pe umeri, încât era greu să i se distingă chipul chiar şi la lumina felinarului.

— Vasăzică, lipseşte numai Liputin?

Dar şi Liputin apăru în tăcere din grotă. Piotr Stepanovici ridică iar felinarul.

— Ce v-aţi ascuns cu toţii, de ce nu vă arătaţi? …

— Eu cred că avem cu toţii dreptul să ne păstrăm libertatea… mişcărilor noastre, murmură Liputin, deşi probabil fără să-şi dea seama ce anume a vrut să spună.

— Domnilor, ridică glasul Piotr Stepanovici, pentru prima oară depăşind semişoapta de până atunci, ceea ce produse impresie, cred că vă daţi seama prea bine că n-are nici un rost acum s-o lungim. Ieri s-a spus şi s-a discutat totul precis şi definitiv. Poate că unii,

judecând după fizionomii, ar avea ceva să declare; în cazul acesta îi rog s-o facă mai repede. La naiba, avem prea puţin timp la dispoziţie, şi Erkel poate să vină cu el din clipă în clipă…

— Îl aduce negreşit, nu se ştie de ce strecură Tolkacenko.

— Dacă nu mă înşel, mai întâi se va proceda la predarea tipografiei? se informă Liputin cu acelaşi aer al omului care nu-şi dă seama pentru ce pune această întrebare.

— Bineînţeles, n-are nici un rost să pierdem obiectul, ridică Piotr Stepanovici felinarul spre faţa lui. Totuşi ieri ne-am înţeles că în mod efectiv nu va avea loc predarea-primirea. El ne va arăta punctul unde e îngropat obiectul; iar noi îl vom dezgropa după aceea. Ştiu că se află la vreo zece paşi de unul dintre colţurile acestei grote… dar, dracu' să mă ia, cum ai reuşit să şi uiţi acest lucru, Liputin? Am convenit să-l întâmpini aici dumneata singur, şi după aceea vom apărea noi… Mă miră că mai întrebi sau numai o faci aşa, ca să te afli în treabă?

Liputin tăcu posomorât. Tăceau şi ceilalţi. Vântul clătina vârfurile brazilor.

— Sper, domnilor, că fiecare îşi va face datoria, le-o reteză cu nerăbdare Piotr Stepanovici.

— Am aflat din sursă sigură că la Şatov s-a întors nevastă-sa şi peste noapte a născut un copil, vorbi deodată Virghinski, emoţionându-se şi grăbindu-se, abia izbutind să formuleze cuvintele şi gesticulând agitat. Cunoscând inima omenească… putem fi siguri că acum el nu va denunţa… pentru că e fericit… De aceea, am trecut adineauri pe la voi toţi, dar n-am găsit acasă pe nimeni… şi să vedem, poate că nici n-ar mai fi cazul acum…

El se opri: i se tăiase respiraţia.

— Dacă ai fi devenit brusc, domnule Virghinski, fericit, păşi spre dânsul Piotr Stepanovici, ai fi renunţat să faci nu un denunţ, despre aşa ceva nu este vorba, ci o faptă eroică cetăţenească de mare risc, pe care ai fi conceput-o înainte de a veni fericirea şi pe care ai fi socotit-o drept o datorie şi o obligaţie, cu tot riscul de a-ţi pierde fericirea?

— Nu, n-aş fi renunţat! În ruptul capului n-aş fi renunţat! zise agitându-se Virghinski cu o înflăcărare aproape comică.

— Ai fi preferat mai curând să devii iarăşi nefericit sau să ajungi un ticălos?

— Da, da… ba chiar dimpotrivă… aş fi preferat să fiu un ticălos absolut… adică nu… poate că nu ticălos, ci, dimpotrivă, absolut nefericit, decât ticălos.

— Ar trebui să ştii în cazul acesta că Şatov consideră acest denunţ drept o faptă eroică şi cetăţenească, convingerea sa supremă, şi drept dovadă este că riscă personal să fie tras la răspundere de autorităţi, deşi i se vor ierta multe desigur pentru acest denunţ. Unul ca el nu mai renunţă. Nici o fericire nu poate învinge aici; peste o zi îşi va veni în fire, reproşându-şi, şi se va duce să-şi facă datoria. De altfel, nici nu văd ce mare fericire poate să fie pentru el sosirea unei soţii care apare peste trei ani şi anume să nască la el pruncul lui Stavroghin.

— Şi totuşi nimeni n-a văzut denunţul lui, zise deodată cu hotărâre Şigaliov.

— Denunţul l-am văzut eu, strigă Piotr Stepanovici, el există, şi toate discuţiile astea mi

se par foarte stupide, domnilor!

— Eu însă, se înfierbântă deodată Virghinski, eu protestez… şi protestez din toate puterile… Eu vreau… iată ce vreau eu: vreau ca, atunci când va veni el, să ieşim cu toţii şi, înconjurându-l, să-l întrebăm – dacă este adevărat, să-l facem să-şi regrete pasul şi dacă-şi dă cuvântul de onoare să-l lăsăm în pace. În orice caz, o judecată; să-l judecăm. Dar nu aşa, ascunzându-ne cu toţii şi apoi năpustindu-ne asupra lui.

— Să rişti o cauză comună, pe simplul cuvânt de onoare, e culmea prostiei! Să mă ia dracu', dar e stupid, domnilor, într-un astfel de moment! Şi ce rol vă asumaţi într-o clipă de primejdie?

— Eu protestez, eu protestez, o ţinea întruna Virghinski.

— Cel puţin nu zbiera, nu vom auzi semnalul. Şatov, domnilor… (Să mă ia dracu', ce stupide mi se par toate astea într-un moment ca acesta!) V-am mai spus, Şatov e slavofil, adică unul dintre oamenii cei mai reduşi… deşi, dracu' să mă ia, n-are nici o importanţă şi puţin îmi pasă! Mă derutaţi, domnilor! … Şatov, domnilor, a fost un om înrăit şi, întrucât făcea parte din societate, intenţiona sau nu intenţiona, voia sau nu voia, eu până la ultimul moment am sperat că poate fi folosit pentru cauza comună şi anume folosit tocmai pentru că e un om înrăit. L-am cruţat şi l-am păstrat, cu toate dispoziţiile absolut precise… l-am cruţat de o sută de ori mai mult decât merita! Şi totuşi a sfârşit prin a denunţa; ei, dar la dracu', puţin îmi pasă! … Să vă văd acum pe careva încercând s-o şteargă! Niciunul dintre voi nu are dreptul să se eschiveze de la sarcină! Puteţi să vă pupaţi cu el dacă vreţi, dar să trădaţi pe cuvânt de onoare cauza comună n-aveţi nici un drept! Aşa poate proceda numai un porc de câine sau unul vândut guvernului!

— Adică cine de aici e vândut guvernului? strecură iar Liputin.

— Poate chiar dumneata. Mai bine ai tăcea, Liputin, vorbeşti ca să-ţi răceşti gura degeaba. Sunt vânduţi, domnilor, toţi aceia care se arată laşi în momentul primejdiei. De frică, se va găsi totdeauna vreun imbecil care în ultimul moment să fugă şi să strige: „Vă rog, iertaţi-mă, şi vi-i vând pe toţi!”. Dar să ştiţi, domnilor, că nici un fel de denunţ de aici încolo nu vă mai foloseşte. Chiar dacă or să vă scadă cu vreo două grade pedeapsa din punct de vedere juridic, tot Siberia vă aşteaptă şi afară de aceasta nu veţi scăpa şi de cealaltă sabie. Iar cealaltă sabie e mai ascuţită decât cea a guvernului.

Piotr Stepanovici era furios şi-l cam lua gura pe dinainte. Şigaliov făcu ferm spre dânsul vreo trei paşi.

— Începând de aseară am chibzuit mult, începu el cu multă siguranţă şi metodic, după obiceiul lui (şi, mi se pare, chiar de s-ar fi prăbuşit sub picioarele lui pământul, el nu şi-ar fi accentuat intonaţia şi n-ar fi schimbat nici o iotă din expunerea lui metodică), şi după ce am chibzuit temeinic, am hotărât că omorul proiectat nu este numai o pierdere de timp preţios, care s-ar putea folosi pentru chestiuni mai substanţiale şi mai apropiate de ţel, dar mai reprezintă şi acea deviere dăunătoare de la calea normală, care întotdeauna a prejudiciat cel mai mult cauzei şi pentru zeci de ani a îndepărtat realizarea succeselor, supunându-se influenţei unor oameni superficiali şi prin excelenţă politici, în loc să fie urmaţi socialiştii puri. Am venit aici numai şi numai ca să protestez împotriva acţiunii întreprinse şi ca să fiţi bine lămuriţi cu toţii, iar după aceea să mă retrag de la acest moment pe care dumneata nu ştiu de ce îl calafici drept un moment de primejdie ce te

paşte. Plec, dar nu de frica acestei primejdii şi nici dintr-un imbold sentimental faţă de Şatov, cu care n-am nici un chef să mă pup, ci numai pentru că toată treaba aceasta de la început şi până la sfârşit este absolut contrară programului meu. Cât despre posibilitatea denunţului şi eventualitatea de a intra în solda guvernului, în privinţa mea puteţi fi absolut liniştiţi: nici un denunţ nu voi face.

Şigaliov le întoarse spatele şi porni.

— Ei drăcie, se va întâlni cu ei şi-l va preveni pe Şatov! strigă Piotr Stepanovici scoţând revolverul din buzunar. Se auzi ţăcănitul trăgaciului ridicat.

— Poţi fi sigur, se întoarse către el Şigaliov, că întâlnindu-l pe Şatov în drum voi schimba poate cu el un salut, dar n-am de gând să-l previn.

— Dar ştii că s-ar putea s-o păţeşti pentru asta, domnule Fourier?

— Îţi atrag atenţia că nu sunt Fourier. Confundându-mă cu acest molâu sentimental şi abstract, dumneata confirmi că manuscrisul meu, deşi s-a aflat în mâinile dumitale, nu-ţi este cunoscut deloc. Iar în ce priveşte răzbunarea dumitale, îţi voi spune că degeaba ai ridicat trăgaciul: în clipa de faţă nu-ţi convine deloc aşa ceva. Iar dacă te gândeşti la o ameninţare pentru mâine sau poimâine, afară de nişte griji peste măsură de plictisitoare, n-ai nimic de câştigat împuşcându-mă: chiar dacă mă omori, mai curând sau mai târziu tot va trebui să ajungi la sistemul meu. Adio.

În clipa aceea, la vreo două sute de paşi de parc, dinspre heleşteu, se auzi un fluierat. Liputin răspunse imediat, potrivit înţelegerii din ajun, tot printr-un fluierat (în care scop, nefiind sigur de gura lui cam ştirbă, cumpărase în dimineaţa aceea din piaţă cu o copeică un signal de lut, jucărioară din acelea pentru copii). Erkel apucase pe drum să-l prevină pe Şatov că se vor schimba semnale cu fluierături, încât acesta nu avu nici o bănuială.

— Nici o grijă, voi trece la o distanţă respectabilă de ei şi nu mă vor observa, preveni cu o şoaptă gravă Şigaliov şi după aceea, fără nici o grabă şi fără a-şi iuţi pasul, plecă definitiv prin parcul întunecos.

Acum se ştie până în cele mai mici amănunte cum s-a produs acel groaznic eveniment. Mai întâi, Liputin îi întâmpină pe Erkel şi pe Şatov în faţa grotei; Şatov nu-l salută şi nu-i întinse mâna, dar imediat, foarte grăbit şi cu glas tare, întrebă:

— Ei, unde e cazmaua şi n-aveţi un felinar? Nici o teamă, nimeni nu vine pe aici, iar în Skvoreşniki nu se va auzi chiar dacă tragi cu tunul. Iată locul, chiar aici, în acest punct…

Şi, într-adevăr, el izbi cu piciorul într-un loc aflat la vreo zece paşi de la colţul din spate al grotei, în direcţia pădurii. În aceeaşi clipă se năpusti asupra lui din spate Tolkacenko, care stătea ascuns în dosul unui copac, iar Erkel îl prinse tot din spate ţinându-l de coate. Liputin sări asupră-i din faţă. Toţi trei îl doborâră imediat şi-l apăsară la pământ. Atunci sări şi Piotr Stepanovici cu revolverul în mână. Se spune că Şatov apucă să-şi întoarcă capul spre dânsul şi să-l recunoască. Trei felinare luminau scena. Şatov scoase deodată un strigăt scurt şi disperat; dar n-a mai fost lăsat: Piotr Stepanovici lipi ţeava revolverului încet şi sigur de fruntea lui şi apăsă pe trăgaci. Împuşcătura se pare n-a fost prea răsunătoare, pentru că cel puţin la Skvoreşniki n-a auzit-o nimeni. O auzi, bineînţeles, Şigaliov, care probabil nici n-apucase să se depărteze mai mult de trei sute de paşi, auzi şi strigătul şi împuşcătura, dar după propria lui mărturie nu se întoarse şi nu se opri. Moartea

a fost fulgerătoare. O prezenţă de spirit completă – n-aş spune şi calmă – păstrase numai Piotr Stepanovici; lăsându-se pe vine, el cercetă în grabă, dar cu mâna sigură, buzunarele mortului. Bani nu găsiră asupra lui (portofelul rămăsese pe perna Mariei Ignatievna). Se găsiră două-trei petice de hârtie, fără importanţă, o notiţă de birou, titlul unei cărţi şi un cont vechi de la un restaurant din străinătate. Toate hârtiuţele acestea Piotr Stepanovici le trecu în buzunarul său şi, observând deodată că toţi se îngrămădiseră cu ochii aţintiţi pe cadavru şi nu fac nimic, începu să înjure brutal şi mânios, îndemnându-i să se grăbească; Tolkacenko şi Erkel, revenindu-şi, se repeziră în grotă de unde aduseră două pietre de câte şapte-opt kilograme greutate fiecare, ascunse acolo încă în cursul dimineţii şi pregătite în acest scop, adică bine legate în frânghii. Întrucât cadavrul urma să fie dus până la heleşteul cel mai apropiat (al treilea) şi aruncat în apă, se apucară să-i lege pietroaie de picioare şi de gât. Lega Piotr Stepanovici, iar Tolkacenko şi Erkel ţineau şi îi dădeau pe rând pietrele. Erkel îi dădu piatra primul şi în timp ce Piotr Stepanovici, mormăind şi înjurând, o lega cu funia de picioare, Tolkacenko, în tot timpul acesta destul de lung, ţinu piatra în mâini, aplecându-se mult şi cu respect parcă cu tot corpul înainte, ca să servească piatra imediat, la cel dintâi semn, şi nu se gândi măcar un moment să-şi depună deocamdată povara jos. Când, în sfârşit, amândouă pietroaiele fură legate şi Piotr Stepanovici se ridică de jos ca să vadă feţele celor prezenţi, interveni un fapt foarte ciudat şi cu totul neaşteptat, care îi uimi pe toţi.

După cum spuneam, aproape toţi stăteau fără să facă nimic, afară de Tolkacenko şi Erkel. Virghinski, deşi se repezise odată cu ceilalţi spre Şatov, nu puse mâna pe el şi nici nu ajută să fie ţinut. Iar Leamşin apăru în grup abia după împuşcătură. Cu toţii în decursul percheziţionării şi legării cadavrului, care ţinu poate vreo zece minute, păreau că îşi pierduseră o parte din conştiinţă. Se grupară cu toţii împrejur şi, înainte de a încerca vreo nelinişte sau teamă, rămaseră câteva clipe cuprinşi de o nespusă mirare. Liputin stătea în faţă chiar lângă cadavru. Virghinski, în spatele lui, se uita peste umărul său cu un fel de curiozitate cu totul aparte şi străină parcă, ba se ridica şi în vârful picioarelor ca să vadă mai bine. Iar Leamşin se ascunse în spatele lui Virghinski şi numai uneori scotea capul cu teamă ca să privească şi iar şi-l ascundea. Când, în sfârşit, pietrele fură legate şi Piotr Stepanovici se ridică în picioare, Virghinski fu apucat brusc de un tremur mărunt şi, plesnindu-şi palmele, strigă îndurerat cât îl ţinea glasul:

— Nu e asta, nu e asta! Nu, deloc nu e asta!

Ar fi adăugat poate şi altceva la această exclamaţie atât de tardivă, dar Leamşin nu-l lăsă să termine: cu toată puterea el îl cuprinse deodată pe la spate şi scoase un ţipăt absolut neverosimil. Există momente de mare spaimă, de pildă, când omul începe să strige cu un glas ce pare străin, un glas pe care nimeni înainte n-ar fi bănuit că ar putea să-l scoată, şi momentul acesta este într-adevăr îngrozitor. Leamşin scosese un asemenea strigăt, care nu avea în el nimic omenesc, ci ceva de fiară. Strângând tot mai tare şi mai tare mâinile care i se încleştaseră convulsiv în jurul lui Virghinski, el ţipa fără încetare, fără nici o întrerupere, holbându-şi ochii la toţi şi cu gura larg deschisă, iar cu picioarele izbea mărunt-mărunt pe loc în pământ, ca un ropot de bătăi în tobă. Virghinski se sperie într-atâta, încât începu şi el să ţipe ca un nebun, cuprins parcă şi el de o furie turbată, ceea ce de la Virghinski nu s-ar fi aşteptat nimeni, şi căutând să se smulgă din înlănţuirea lui Leamşin, zgâriindu-l şi izbindu-l cât putea să ajungă cu mâinile. Erkel îl ajută în cele din urmă să scape de Leamşin. Dar când Virghinski sări înspăimântat la vreo zece paşi de

Leamşin, acesta, văzându-l deodată pe Piotr Stepanovici, scoase iar un ţipăt prelung şi se năpusti asupra lui. Poticnindu-se de cadavru, el căzu peste Piotr Stepanovici, cuprinzându-l într-o îmbrăţişare sălbatică, tot atât de strânsă şi de spasmodică, apăsându-şi capul în pieptul lui, încât nici Piotr Stepanovici, nici Tolkacenko, nici Liputin în primul moment nu reuşiră să facă nimic. Piotr Stepanovici striga, înjura, îl lovea cu pumnul în cap; în sfârşit, smulgându-se cumva din strânsoarea lui, scoase revolverul şi-l îndreptă drept spre gura căscată a lui Leamşin, care continua să zbiere şi pe care îl ţineau acum de mâini Tolkacenko, Erkel şi Liputin. Dar Leamşin continua să zbiere chiar cu revolverul în dreptul gurii. În cele din urmă Erkel, făcându-şi fularul boţ, i-l vârî cu dibăcie în gură şi în felul acesta zbieretele încetară. Între timp, Tolkacenko îi legase mâinile cu capătul rămas de frânghie.

— E ceva foarte ciudat, zise Piotr Stepanovici cercetând cu o privire îngrijorată chipul nebunului.

Părea uluit.

— L-am crezut cu totul altfel, adăugă el îngândurat.

Deocamdată îl lăsară lângă el pe Erkel. Trebuiau să se grăbească cu mortul: se produsese atâta gălăgie, răsunaseră atâtea zbierete, încât s-ar fi putut ca cineva să-i fi şi auzit. Tolkacenko şi Piotr Stepanovici ridicară felinarele şi apucară cadavrul de sub cap; Liputin şi Virghinski îl prinseră de picioare şi porniră spre heleşteu. Din cauza celor două pietroaie povara era grea, iar distanţa de parcurs, peste două sute de paşi. Mai voinic decât toţi era Tolkacenko. La un moment dat, el îi îndemnă pe ceilalţi să-şi potrivească pasul, dar nu-i răspunse nimeni şi merseră aşa, care cum pornise. Piotr Stepanovici era de partea dreaptă şi, aplecat mult, purta pe umărul său capul mortului, cu mâna stângă susţinând piatra. Întrucât Tolkacenko aproape jumătate din drum nu se dumiri să-l ajute la susţinerea pietrei, Piotr Stepanovici în cele din urmă ţipă la el, înjurându-l. Ţipătul veni pe neaşteptate şi singuratic; ceilalţi continuară drumul în tăcere şi numai în faţa heleşteului Virghinski, îndoindu-se sub greutatea poverii şi sleit parcă de putere, strigă deodată cu acelaşi glas ascuţit şi plângător:

— Nu e asta, nu, nu, deloc nu e asta!

Locul unde ajungea capătul acestui heleşteu destul de mare şi ultimul din parcul Skvoreşniki, la care îl aduseră pe cel ucis, era unul dintre cele mai pustii şi mai nefrecventate locuri din parc, mai ales în acest anotimp. La capătul acesta, lângă mal, apa era plină de ierburi. Lăsară jos felinarul, îi făcură vânt cadavrului legănându-l de câteva ori şi-l aruncară în apă. Se auzi un sunet surd şi prelung. Piotr Stepanovici ridică felinarul şi toţi se îmbulziră în spatele lui ca să vadă cum se duce la fund cadavrul; dar nu se văzu nimic: sub greutatea celor două pietroaie, cadavrul se afundase dintr-odată. Cercurile mari ce unduiau la suprafaţa apei se topiră repede. Treaba fusese făcută.

— Domnilor, li se adresă tuturor Piotr Stepanovici, acum ne vom împrăştia. Fără îndoială, sunteţi cuprinşi de sentimentul unei mândrii libere, pe care v-o dă conştiinţa datoriei împlinite în mod liber. Dacă totuşi, din păcate, tulburarea împiedică naşterea unui asemenea sentiment, îl veţi trăi, fără îndoială, mâine, când va fi chiar o ruşine să nu-l aveţi. Izbucnirea scandalos de compromiţătoare a lui Leamşin înclin s-o consider drept un acces de delir, cu atât mai mult că el, după cum mi s-a spus încă de dimineaţă, se simţea

cam bolnav. Iar dumitale, Virghinski, o clipă de liberă meditaţie îţi va demonstra că, având în vedere interesele superioare ale cauzei comune, nu se putea acţiona punându-se bază numai pe cuvânt de onoare, ci numai în felul în care am procedat. Consecinţele îţi vor dovedi că a existat un denunţ. Sunt dispus să uit exclamaţiile dumitale. Cât despre o eventuală primejdie, aşa ceva nu se prevede. Nimănui nu-i va veni în cap să-l bănuiască pe careva dintre noi, mai ales dacă veţi şti să vă purtaţi în mod corespunzător, încât esenţialul oricum depinde numai de voi şi de convingerea voastră deplină pe care, sper eu, o veţi găsi desigur chiar mâine. Tocmai de aceea v-aţi şi reunit într-o organizaţie separată şi liberă a unor oameni de acelaşi crez, cu aceleaşi concepţii, să vă ajutaţi unii pe alţii şi, dacă va fi cazul, şi să vegheaţi unul asupra celuilalt. Fiecare din voi este obligat să răspundă în faţa forului superior. Sunteţi chemaţi să înnoiţi o cauză anemiată şi pe cale să mucegăiască din cauza inactivităţii; să aveţi în faţa ochilor voştri întotdeauna imaginea aceasta pentru a rămâne oricând plini de vigoare. Paşii pe care urmează să-i faceţi deocamdată constau în a distruge: şi statul, şi morala lui. Vom rămâne numai noi, cei care ne-am pregătit pentru luarea puterii: pe cei deştepţi îi vom atrage la noi, pe cei proşti îi vom călări. Nu trebuie să vă jenaţi de acest lucru. Generaţia trebuie reeducată ca să devină demnă de libertate. Vor mai fi încă mii de cazuri Şatov. Ne vom organiza pentru a domina curentul; e o ruşine să nu întinzi mâna ca să iei în stăpânire ceea ce zace nefolosit şi cască gura la noi. Acum eu plec la Kirillov şi mâine vom avea acel document prin care el, înainte de a muri şi în chip de explicaţie faţă de autorităţi, va lua totul asupra sa. Nimic mai verosimil decât această combinaţie. În primul rând, el era în duşmănie cu Şatov; au stat împreună în America, încât au avut timp destul ca să se certe. Se ştie că Şatov şi-a schimbat convingerile; vasăzică, duşmănia lor izvorăşte din deosebiri de convingere, este deci de ordin principial, şi din teama unui denunţ, adică cea mai neiertătoare duşmănie. Acest lucru va apărea clar acolo, în biletul lui. În sfârşit, va fi menţionat şi faptul că în casa Filippov, în locuinţa lui, a stat ascuns Fedka. În felul acesta orice bănuială va fi îndepărtată de voi, pentru că aceste capete de berbeci vor fi complet derutate. Mâine, domnilor, nu ne vom mai revedea; plec pentru scurt timp în judeţ. Dar poimâine veţi primi comunicările mele. V-aş sfătui toată ziua de mâine să rămâneţi fiecare acasă. Acum vom porni de aici pe două drumuri diferite. Pe dumneata, Tolkacenko, te rog să te ocupi de Leamşin şi să-l duci acasă. Ai posibilitatea să-l influenţezi şi mai ales să-i explici în ce măsură se expune el cel dintâi prin laşitatea sa. Nu vreau deloc să mă îndoiesc, domnule Virghinski, de ruda dumitale Şigaliov, ca şi de dumneata; el nu va denunţa. Rămâne să regretăm atitudinea lui; el n-a declarat că ar vrea să părăsească societatea şi de aceea e prea devreme să-l îngropăm. Aşadar, grăbiţi-vă, domnilor; deşi acolo stau nişte capete de berbeci, orice prudenţă se impune de la sine…

Virghinski porni împreună cu Erkel. Erkel, predându-l pe Leamşin lui Tolkacenko, apucă să-l aducă în faţa lui Piotr Stepanovici şi să declare că acela şi-a venit în fire, regretă şi cere iertare şi că de altfel nici nu ţine minte ce a fost cu el. Piotr Stepanovici porni singur, ocolind pe partea cealaltă a heleşteelor, pe lângă parc. Drumul acesta era cel mai lung. Spre mirarea lui, aproape la jumătatea drumului, îl ajunse din urmă Liputin.

— Piotr Stepanovici, mă tem că Leamşin va denunţa!

— Nu, după ce-şi va reveni complet, îşi va da seama că primul care va bate drumul Siberiei va fi el, dacă denunţă. Acum nimeni nu ne mai denunţă, nici dumneata.

— Dar dumneata?

— Bineînţeles, vă bag pe toţi la zdup, imediat ce veţi face o singură mişcare pentru a trăda, şi voi ştiţi acest lucru. Dar nu veţi trăda. Pentru asta ai alergat după mine aproape doi kilometri?

— Piotr Stepanovici, Piotr Stepanovici, poate că nici nu ne vom mai întâlni vreodată!

— De ce crezi aşa ceva?

— Spune-mi un singur lucru numai.

— Ce anume? Ei bine, aş vrea ca dumneata să te cari cât mai repede.

— Un singur răspuns, dar să fie exact: suntem cumva singurul cerc de cinci pe lume sau e adevărat că există câteva sute de asemenea cercuri? Întreb în sensul cel mai înalt, Piotr Stepanovici.

— O văd după starea dumitale. Dar ştii că dumneata eşti mai primejdios decât Leamşin?

— Ştiu, ştiu, dar mă interesează răspunsul, răspunsul dumitale.

— Cap sec ce eşti! Dar nu ţi-e totuna acum, dacă există un singur cerc sau o mie?

— Vasăzică, unul singur! Am ştiut eu! strigă Liputin. Întotdeauna am ştiut că e unul singur, până în această ultimă clipă…

Şi fără să mai aştepte vreun alt răspuns, se întoarse şi dispăru repede în întuneric.

Piotr Stepanovici rămase un timp pe gânduri.

— Ba nu, nimeni nu va denunţa, zise el hotărât, dar grupul trebuie să rămână grup şi să dea ascultare sau îi… ce indivizi ticăloşi sunt totuşi!

II.

Se duse mai întâi drept acasă la el şi, foarte meticulos, fără grabă, îşi făcu valiza. Dimineaţa la şase pleca trenul expres. Acest tren expres matinal circula o singură dată pe săptămână şi fusese înfiinţat de foarte curând, în chip experimental deocamdată. Piotr Stepanovici, deşi îi prevenise pe „ai noştri” că pentru un timp va pleca prin judeţ, avea în intenţie, după cum s-a constatat ulterior, cu totul altceva. Terminând cu bagajele, el îi plăti gazdei anunţate din timp şi se mută cu o trăsură la Erkel, care locuia aproape de gară. Şi abia după aceea, cam pe la ora unu, porni spre locuinţa lui Kirillov, la care pătrunse iarăşi prin trecătoarea ascunsă a lui Fedka.

Piotr Stepanovici era într-o dispoziţie îngrozitoare. Afară de numeroase alte şi foarte importante pentru el nemulţumiri (tot nu ştia încă nimic despre Stavroghin), primi se pare – pentru că n-aş putea afirma cu siguranţă – în cursul zilei, de undeva (cel mai probabil din Petersburg), o ştire secretă despre primejdia care-l ameninţă în scurt timp. Bineînţeles, cu privire la intervalul acesta de timp, la noi în oraş circulă acum numeroase legende; dar chiar dacă se ştia ceva sigur, acest lucru nu-l ştiau decât aceia care trebuiau să fie la curent. Eu, personal, presupun că Piotr Stepanovici s-ar putea să fi avut legături şi în alte părţi afară de oraşul nostru, încât într-adevăr putea să fi primit vreo înştiinţare. Ba sunt şi convins, contrar îndoielii disperate şi cinice a lui Liputin, că mai avea două-trei grupuri de câte cinci afară de al nostru, de exemplu, în cele două capitale; şi de nu erau chiar grupuri

de cinci, în orice caz avea nişte legături şi relaţii, ba dintre cele mai curioase poate. La vreo trei zile după plecarea lui din oraş, se primi un ordin din capitală pentru arestarea lui imediată, pentru ce anume – pentru afacerea noastră sau altele – nu ştiu. Ordinul sosi într-un moment când nu putea decât să intensifice sentimentul cumplit de frică, aproape mistică, care cuprinsese autorităţile noastre şi întreaga societate constant uşuratică până atunci, imediat după descoperirea asasinării misterioase şi foarte semnificative a studentului Şatov, asasinat care pusese vârf tuturor absurdităţilor ce avuseseră loc la noi şi circumstanţelor extrem de misterioase în care se produsese acest caz. Dar ordinul sosise cu întârziere: Piotr Stepanovici se afla deja la Petersburg, sub alt nume, de unde, aflând cum stau lucrurile, se strecură peste graniţă… Dar văd că am anticipat prea mult.

El intră la Kirillov cu un aer răutăcios şi sfidător. Voia parcă să smulgă de la Kirillov şi ceva personal, afară de ceea ce îl interesa în primul rând, să se răzbune asupra acestuia pentru cine ştie ce nemulţumire a sa. Kirillov păru că se bucură de venirea sa; se vedea că-l aşteptase mult şi cu o nerăbdare bolnăvicioasă. Avea faţa şi mai palidă ca de obicei, privirea ochilor săi negri era grea şi de o fixitate ciudată.

— Începusem să cred că nu mai vii, zise el apăsat de pe colţul divanului, de unde nici nu se mişcase în întâmpinarea lui Piotr Stepanovici. Acesta se opri în faţa lui şi, înainte de a vorbi, îi scrută cu multă atenţie chipul.

— Înseamnă că totul e în ordine, şi nu renunţăm la intenţia noastră, bravo! zâmbi el cu un aer insolent şi protector. Ce să-i faci, adăugă el pe un ton de glumă răutăcioasă, n-ai de ce să te plângi că am întârziat: ţi-am dăruit trei ore.

— Nu vreau să primesc de la dumneata în dar ore în plus, de altfel tu nici nu eşti în măsură să-mi dăruieşti… imbecilule!

— Poftim? tresări Piotr Stepanovici, dar imediat se stăpâni. Ce susceptibilităţi! Nu cumva suntem furioşi? replică el cu acelaşi aer de superioritate jignitoare. În asemenea momente cred că e preferabil calmul. Mai bine să te consideri acum drept un Columb, să vezi în mine un şoarece şi să nu te simţi jignit. Încă de ieri ţi-am recomandat.

— Nu vreau să văd în tine un şoarece.

— Cum să consider asta, un compliment? Văd că şi ceaiul s-a răcit, vasăzică, totul e pe dos. Ehe, se petrec aici lucruri suspecte. Aha! Observ ceva acolo pe fereastră, pe farfurie (el se apropie de fereastră). Ia te uită, o găină fiartă, cu orez! … Şi nici nu te-ai atins măcar de ea! Înseamnă că ne aflăm într-o dispoziţie atât de proastă, încât până şi găina…

— Am mâncat şi nu e treaba dumitale; taci!

— O, bineînţeles, nu-i treaba mea. Dar n-aş putea spune că puţin îmi pasă; închipuieşte-ţi, n-am mâncat astăzi aproape deloc şi de aceea dacă găina aceasta, cum îmi închipui, nu-ţi mai face trebuinţă…?

— Mănâncă, dacă poţi.

— Mulţumesc, şi după aceea beau ceai.

Piotr Stepanovici se instală repede la celălalt capăt al divanului şi cu o lăcomie extraordinară se apucă să devoreze găina; în acelaşi timp însă şi supraveghea clipă de clipă victima. Kirillov îl privea cu o scârbă mânioasă, nefiind în stare să-şi ia ochii aţintiţi

asupra lui.

— Şi totuşi, se nelinişti deodată Piotr Stepanovici, continuând să mănânce, să vorbim despre chestiunea noastră. Aşadar, nu dăm înapoi, nu e aşa? Dar biletul?

— Am hotărât în noaptea aceasta că-mi este absolut egal. Îl scriu. Despre manifeste?

— Da, şi despre manifeste. De altfel, ţi-l voi dicta. Doar îţi este absolut egal. Ar putea să te preocupe conţinutul biletului într-un asemenea moment?

— Nu te priveşte.

— Nu mă priveşte, bineînţeles. De altfel, numai câteva rânduri: că dumneata împreună cu Şatov aţi răspândit manifeste, ajutaţi de Fedka, care se ascundea în locuinţa dumitale. Acest din urmă punct despre Fedka şi locuinţa dumitale este foarte important, ba chiar cel mai important. Vezi, aşadar, că sunt absolut sincer cu dumneata.

— Cu Şatov? De ce cu Şatov? În ruptul capului nu despre Şatov.

— Ei asta e acum, ce-ţi pasă? Nu-i mai poţi face nici un rău acum!

— I-a sosit nevasta. S-a trezit şi a trimis să-l caute la mine: unde este el?

— A trimis să întrebe unde este el? Hm, nu e bine. Te pomeneşti că iar mai trimite; nimeni nu trebuie să ştie că mă aflu aici.

Piotr Stepanovici se nelinişti.

— Nu va afla, doarme acum; lângă ea e moaşa, Arina Virghinskaia.

— Păi, tocmai că… şi nu va auzi, cum crezi? Ştii, ar fi mai bine să încui uşa de la intrare.

— Nu va auzi nimic. Iar dacă vine Şatov, te ascund în camera de alături.

— Şatov nu vine; vei scrie că v-aţi certat pentru trădare şi denunţ… în seara aceasta… şi că eşti cauza morţii lui.

— E mort! strigă Kirillov sărind de pe divan.

— Astă-seară la ora opt sau, mai bine zis, aseară pe la ora opt, pentru că acum e ora unu.

— Tu l-ai ucis! Am prevăzut acest lucru încă de ieri!

— Cum să nu prevezi? Uite, cu acest revolver (scoase revolverul, probabil ca să-l arate, dar nu-l mai vârî în buzunar, ci continuă să-l ţină în mâna dreaptă, rămânând astfel gata pentru orice eventualitate). Ce om ciudat eşti totuşi, Kirillov, ştiai doar că aşa urma să termine acest imbecil. Ce mai era de prevăzut? Ţi-am spus-o de câteva ori. Şatov se pregătea să denunţe: l-am urmărit; nu puteam lăsa lucrurile aşa. De altfel, şi dumneata ai primit instrucţiuni ca să-l supraveghezi; chiar dumneata mi-ai spus-o acum vreo trei săptămâni…

— Taci! L-ai omorât pentru că la Geneva te-a scuipat între ochi!

— Şi pentru asta şi pentru altceva. Pentru multe altele; deşi fără nici un fel de pornire. Ce rost are să sari? Ce sunt pozele astea? Oho! Aşa vasăzică! …

El sări şi întinse ameninţător revolverul. Într-adevăr, Kirillov pusese mâna pe revolverul său de pe fereastră, pregătit şi încărcat încă de dimineaţă. Piotr Stepanovici luă poziţie

ţintind în Kirillov. Celălalt râse cu răutate.

— Mărturiseşte, ticălosule, că ai venit înarmat pentru că te voi împuşca… Dar nu te împuşc… deşi… deşi…

Şi iar îşi îndreptă revolverul împotriva lui Piotr Stepanovici, ţintind şi nefiind parcă în stare să-şi refuze plăcerea de a-şi închipui cum l-ar fi împuşcat. Piotr Stepanovici, în aceeaşi poziţie, aşteptă, aşteptă până în ultima clipă, fără să apese pe trăgaci, riscând să primească primul glonţ în frunte; de la un „maniac” te puteai aştepta la orice. Dar „maniacul”, în cele din urmă, lăsă mâna în jos, sufocându-se şi tremurând, nefiind în stare să vorbească.

— Ei, ne-am distrat şi ajunge, coborî mâna cu revolverul şi Piotr Stepanovici. Am ştiut eu că ţi-a venit cheful să te joci; să ştii însă că ai riscat: puteam să apăs pe trăgaci.

Şi, destul de calm, se aşeză pe divan turnându-şi ceai, de altfel cu o mână puţin tremurătoare. Kirillov lăsă revolverul pe masă şi porni să se plimbe de colo până colo.

— Nu voi scrie că l-am omorât pe Şatov şi… nu voi scrie nimic acum. Nu las nici un bilet!

— Nu?

— Nu.

— Ce ticăloşie şi ce prostie! se înverzi de mânie Piotr Stepanovici. De altfel, o presimţeam. Să ştii că nu mă surprinde deloc. Cum vrei. Dacă aş putea să te oblig cu forţa, te-aş obliga. Dar văd că eşti un ticălos, se înfierbânta tot mai mult Piotr Stepanovici. Atunci ne-ai cerut bani şi ne-ai promis marea cu sarea… Dar să ştii că nu plec de aici fără rezultat, să văd cel puţin cum îţi vei crăpa ţeasta singur.

— Vreau să pleci imediat, se opri Kirillov ferm în faţa lui.

— A, nu, aşa ceva este imposibil, puse mâna iar pe revolver Piotr Stepanovici, te pomeneşti că acum de ciudă şi laşitate îţi va trăsni prin cap să amâni totul şi mâine să te duci cu denunţul, ca să-ţi faci rost de bani; pentru asta îţi voi plăti doar. Dracu’ să vă ia, indivizi ca dumneata sunt capabili de orice! Dar să n-ai nici o grijă, am prevăzut totul: nu voi pleca de aici până nu-ţi voi găuri ţeasta cu acest revolver, cum am făcut şi cu ticălosul de Şatov, dacă vei fi atât de laş şi vei renunţa la hotărârea dumitale, dracu’ să te ia!

— Vrei neapărat să vezi curgând şi sângele meu?

— Nu din răutate, înţelege-mă; puţin îmi pasă. Ci ca să fiu liniştit pentru cauza noastră. Nu pot conta pe oameni, vezi şi dumneata. Eu nu înţeleg rostul fanteziei dumitale, să te omori. Nu ţi-am sugerat eu asta. Ci dumneata singur ai declarat acest lucru şi nu mie primul, ci membrilor din străinătate. Şi adu-ţi aminte, nimeni dintre ei n-a căutat să te tragă de limbă, nimeni dintre ei nu te cunoştea deloc, singur ai venit să-ţi expui ideile din sentimentalism. Ce pot face eu, dacă pe aceasta s-a bazat, cu consimţământul şi chiar la propunerea dumitale (bagă de seamă: la propunerea dumitale!), un anumit plan de acţiune al nostru de aici, care acum nu mai poate fi schimbat nicicum. Te-ai pus într-o situaţie care ţi-a dat posibilitatea să cunoşti prea multe din ceea ce nu trebuia să cunoşti. Dacă-ţi căşunează să te duci mâine şi să ne denunţi, îţi închipui cumva că ne va conveni grozav, cum crezi? Nu, nu; te-ai obligat, ţi-ai dat cuvântul, ai primit bani. Toate astea n-ai cum să

le negi…

Piotr Stepanovici se înfierbântase teribil, dar Kirillov nu-l asculta de mult. Se plimba prin cameră, adâncit în gânduri.

— Îmi pare rău de Şatov, zise el oprindu-se iar în faţa lui Piotr Stepanovici.

— Şi mie îmi pare rău, dacă vrei să ştii, cum…

— Taci, ticălosule! urlă Kirillov, făcând o mişcare cumplită şi prea grăitoare. Te omor!

— Bine, bine, să zicem că am minţit, de acord, nu-mi pare deloc rău; hai, destul, destul! sări el cu teamă, întinzând mâna înainte.

Kirillov se potoli şi iar porni să se plimbe.

— Nu voi amâna deloc, vreau chiar acum să mă omor; toţi sunt nişte ticăloşi.

— Iată o idee; bineînţeles că toţi sunt nişte ticăloşi şi întrucât un om cinstit se umple de scârbă, atunci…

— Imbecilule, şi eu sunt un ticălos ca şi tine, ca şi toţi, şi nu sunt un om cinstit. N-au existat nicăieri cinste şi onestitate.

— În sfârşit, te dumerişi. Se poate că până acum să nu-ţi fi dat seama, Kirillov, cu inteligenţa dumitale, că toţi sunt la fel, că nu există nici mai buni, nici mai răi, ci doar mai deştepţi sau mai proşti, şi că de vreme ce toţi sunt ticăloşi (lucru, de altfel, absurd), atunci înseamnă că nu trebuie să existe nici neticăloşi?

— Aud? Într-adevăr, nu glumeşti? Kirillov îl privi cu oarecare mirare. Cu atâta foc şi atât de simplu… E posibil ca indivizi ca tine să aibă convingeri?

— Kirillov, niciodată n-am putut înţelege de ce vrei să te omori. Ştiu doar că o faci din convingere… fermă. Dar dacă simţi nevoia să-ţi descarci sufletul, îţi stau la dispoziţie… trebuie însă să ţinem seama de timp…

— Cât e ora?

— Oho, două fix, îşi controlă ceasul Piotr Stepanovici şi-şi aprinse o ţigară.

„Se pare că mai sunt ceva şanse de înţelegere”, gândi el.

— N-aş avea ce să-ţi spun, murmură Kirillov.

— Ţin minte că era vorba despre Dumnezeu… mi-ai explicat o dată; ba de două ori chiar. Dacă te împuşti, devii Dumnezeu, aşa mi se pare?

— Da, devin Dumnezeu.

Piotr Stepanovici nici nu zâmbi măcar; aştepta; Kirillov îl privi scrutător.

— Dumneata eşti un escroc şi intrigant politic, vrei pur şi simplu să mă abaţi spre filosofie şi extaz şi să obţii împăcarea, ca să-mi alungi mânia şi, când mă vei vedea împăcat, să-mi smulgi menţiunea în bilet că eu l-am omorât pe Şatov.

Piotr Stepanovici răspunse cu o candoare aproape naturală:

— Să zicem că sunt o asemenea canalie, şi totuşi în aceste ultime clipe nu-ţi este absolut indiferent, Kirillov? De ce adică să ne certăm: dumneata eşti aşa, eu sunt aşa, ce rost are?

Şi unde mai pui că amândoi…

— Suntem nişte canalii.

— Să zicem că suntem şi canalii. Ştii doar că nu sunt decât vorbe.

— O viaţă întreagă am dorit să fie numai vorbe. De aceea am şi trăit, fiindcă n-am vrut să fie aşa. Şi acum, tot timpul, vreau să fie numai vorbe.

— Ce să-i faci, fiecare caută unde-i este mai bine. Peştele… adică fiecare caută un fel de confort; atâta tot. E un lucru prea cunoscut.

— Confort, zici?

— Nu merită să ne certăm din cauza unor cuvinte.

— Ba nu, ai spus-o foarte bine; fie şi confort. Dumnezeu este necesar, şi de aceea trebuie să existe.

— Perfect.

— Dar eu ştiu că el nu există şi nu poate exista.

— Aşa e mai exact.

— Cum de nu înţelegi că un om stăpânit de asemenea două idei nu poate rămâne în viaţă?

— Şi deci nu-i rămâne decât să se împuşte, nu-i aşa?

— Cum de nu înţelegi că numai acest singur fapt îi impune omului să se împuşte? Nu înţelegi că poate exista un asemenea om, unul din o mie de milioane ale voastre, unul care nu vrea să admită aşa ceva şi nu poate suporta.

— Înţeleg doar atât: că dumneata, mi se pare, eziţi… E foarte rău.

— Şi pe Stavroghin l-a devorat ideea, trecu peste remarcă Kirillov, plimbându-se posomorât prin cameră.

— Cum adică, ciuli urechile Piotr Stepanovici, care idee? Ţi-a spus el ceva?

— Nu, am ghicit-o singur: Dacă crede Stavroghin, nu crede că crede. Iar dacă nu crede, nu crede că nu crede.

— Totuşi, Stavroghin mai are şi altceva, mai inteligent decât asta, murmură arţăgos Piotr Stepanovici, urmărind cu nelinişte întorsătura pe care o lua discuţia şi observând chipul palid al lui Kirillov.

„Dracu' să-l ia, nu se va împuşca, gândea el, o presimţeam mereu, o scrânteală cerebrală şi nimic altceva; ce oameni păcătoşi!”

— Tu eşti ultimul om pe care-l văd; n-aş vrea să ne despărţim cu duşmănie, îl ferici deodată Kirillov.

Piotr Stepanovici nu răspunse imediat. „Ei drăcie, ce-o mai fi şi asta?” gândi el iarăşi.

— Crede-mă, Kirillov, că n-am nimic împotriva dumitale, ca om, şi întotdeauna…

— Tu eşti un ticălos şi o pseudointeligenţă. Dar şi eu sunt la fel şi mă voi împuşca, iar tu

vei rămâne în viaţă.

— Vrei să spui deci că sunt atât de mârşav, încât voi dori să rămân în viaţă.

Nu putea decide încă dacă continuarea acestei discuţii într-un asemenea moment e convenabilă sau nu pentru el şi de aceea hotărî „să se lase în voia împrejurărilor”. Dar tonul de superioritate şi de dispreţ constant şi făţiş al lui Kirillov îl irita şi înainte întotdeauna, iar acum nu se ştie de ce îl irita şi mai mult. Poate că prin faptul că acest Kirillov peste o oră urma să moară (Piotr Stepanovici nu pierdea totuşi din vedere acest lucru), i se înfăţişa lui deja în chip de semiom, adică într-o situaţie care nu permitea să i se îngăduie o asemenea atitudine orgolioasă.

— Am impresia că te lauzi în faţa mea prin aceea că te vei împuşca?

— Întotdeauna mă mira faptul că toţi continuă să trăiască, nu-i auzi remarca Kirillov.

— Hm, să zicem că e o idee, dar…

— Maimuţoiule, îmi cânţi în strună ca să mă subjugi. Taci, nu vei înţelege nimic. Dacă nu există Dumnezeu, atunci eu sunt Dumnezeu.

— Tocmai acest punct nu l-am putut înţelege niciodată la dumneata: prin ce eşti Dumnezeu, adică?

— Dacă Dumnezeu există, atunci totul e în voia lui, şi din această voinţă eu nu pot ieşi. Dacă nu există, înseamnă că totul este în voinţa mea, şi eu sunt dator să-mi afirm voinţa supremă absolut liberă.

— Voinţa absolut liberă? Şi de ce eşti dator?

— Pentru că întreaga voinţă a devenit a mea. E posibil ca nimeni din toată planeta aceasta, desfiinţându-l pe Dumnezeu şi crezând în puterea absolut liberă a voinţei sale suverane, să nu îndrăznească să-şi afirme această voinţă absolut liberă, în sensul ei integral? Ca şi cum un sărac ar primi o moştenire, şi speriindu-se, n-ar îndrăzni să se apropie de sac, considerându-se neînstare de a-l stăpâni. Vreau să-mi afirm voinţa absolut liberă. Chiar dacă voi fi singurul, dar o voi face.

— Fă-o atunci.

— Sunt dator să mă împuşc, pentru că expresia integrală a voinţei mele suverane absolut libere ar fi să-mi pun capăt zilelor mele.

— Dar nu eşti singurul care se omoară; există mulţi sinucigaşi.

— Din anumite cauze. Dar fără nici un fel de cauză, ci numai pentru a afirma libertatea deplină a voinţei suverane, o voi face numai eu. „Nu se va împuşca”, se gândi iar Piotr Stepanovici.

— Ştii ce, remarcă el iritat, în locul dumitale eu aş demonstra această voinţă absolut liberă, omorând pe altcineva şi nu omorându-mă pe mine. Ai fi devenit în felul acesta util. Şi-ţi voi indica pe cine anume, dacă nu te sperie acest lucru. În cazul acesta nu te mai împuşca astăzi. Am putea să ne înţelegem.

— A omorî pe altcineva ar fi punctul inferior extrem al voinţei mele absolut libere, şi pe acest punct extrem te afli tu. Eu nu sunt tu: eu tind spre punctul extrem superior şi mă voi

omorî pe mine însumi.

„Rodul meditaţiei sale proprii”, murmură mânios Piotr Stepanovici.

— Sunt obligat să afirm necredinţa, continua să se plimbe prin cameră Kirillov. Pentru mine nu există o idee superioară aceleia că Dumnezeu nu există. În sprijinul meu stă istoria omenirii. Omul n-a făcut altceva decât să-şi născocească un Dumnezeu, pentru a putea trăi fără să se ucidă; în aceasta constă întreaga istorie universală de până acum. Sunt primul în întreaga istorie universală care n-am voit să-mi născocesc un Dumnezeu. Să se afle acest lucru o dată pentru totdeauna.

„Nu se va împuşca”, gândi cu nelinişte Piotr Stepanovici.

— Dar cine să afle? îl aţâţă el. Nu suntem aici decât eu şi dumneata; Liputin poate?

— Toţi trebuie să afle; vor afla toţi. Nu este nimic tăinuit care nu va fi cunoscut. A spus-o el.

Şi, cu un extaz febril, Kirillov arătă spre icoana Mântuitorului, în faţa căreia ardea candela. Piotr Stepanovici se înfurie.

— Vasăzică, tot mai crezi în el, ba ai aprins şi candela; nu cumva „pentru orice eventualitate”?

Kirillov nu-i răspunse nimic.

— Ştii ce ţi-aş spune eu: am impresia că tu crezi mai mult chiar decât un popă.

— În cine să cred? În el? Ascultă, se opri Kirillov, rămânând cu privirea fixă plină de extaz aţintită în gol. Ascultă, o idee grandioasă: a existat pe faţa pământului o zi şi în centrul pământului, trei cruci. Unul de pe cruce credea atât de mult, încât i-a spus celuilalt: „Astăzi vei fi cu mine în rai”. Se sfârşi ziua, amândoi muriră, porniră şi nu găsiră nici raiul, nici învierea. Cele spuse nu se adeveriră. Ascultă: omul acesta era spiritul cel mai sublim de pe faţa pământului, constituia însăşi raţiunea lui de a fi. Întreaga planetă, cu tot ce există pe suprafaţa ei, fără acest om nu este decât o nebunie. N-a existat nici înainte, nici după el unul asemenea lui şi niciodată, până la această minune. Tocmai de aceea este o minune, pentru că n-a existat şi nu va exista unul ca el niciodată. Iar dacă este aşa, dacă legile naturii nu l-au cruţat nici pe acesta, nefiindu-le milă nici de propria lor minune, ci l-au obligat şi pe dânsul să trăiască în mijlocul minciunii şi să moară pentru minciună, înseamnă că întreaga planetă este o minciună, se întemeiază pe minciună şi pe o ironie stupidă. Înseamnă că înseşi legile planetei sunt o minciună şi o farsă diavolească. Ce rost are atunci să trăieşti, răspunde, dacă eşti om?

— E un alt aspect al problemei. Mi se pare că ai confundat aici două cazuri diferite; ceea ce este departe de a oferi o certitudine. Dă-mi voie însă, să zicem că dumneata eşti Dumnezeu?! Să zicem că s-a terminat minciuna şi dumneata ai ajuns să-ţi dai seama că toată minciuna provine din faptul că a existat până acum alt Dumnezeu. Mai departe?

— În sfârşit, ai înţeles! strigă Kirillov entuziasmat. Vasăzică se poate înţelege dacă şi unul ca tine a înţeles! Îţi dai seama acum că salvarea tuturor stă în a demonstra această idee. Cine s-o demonstreze? Eu! Nu înţeleg cum a putut până acum un ateist, ştiind că nu există Dumnezeu, să nu se omoare imediat? Să-ţi dai seama că nu există Dumnezeu şi să nu-ţi dai seama imediat că tu însuşi ai devenit prin aceasta Dumnezeu este o inepţie,

altminteri te omori imediat. În momentul când ai ajuns însă la această conştiinţă – tu eşti domn şi împărat şi nu te vei omorî, ci vei trăi în gloria cea mai sublimă. Şi numai acela care primul a ajuns conştient de aceasta trebuie să se omoare singur neapărat, altfel cine va începe şi va demonstra? Eu mă voi omorî negreşit pentru a începe şi a demonstra. Eu sunt deocamdată Dumnezeu fără voie şi sunt nefericit pentru că sunt obligat să-mi afirm voinţa suverană absolut liberă. De aceea omul a fost până acum atât de nefericit şi de sărac, pentru că s-a temut să-şi afirme punctul capital, al voinţei absolut libere, şi se manifesta astfel numai periferic, ca un şcolar. Sunt foarte nefericit pentru că mă tem groaznic. Frica este blestemul omului… Dar îmi voi afirma libertatea absolută de voinţă, sunt obligat să cred că nu cred. Voi începe şi voi termina, şi voi deschide porţile. Şi voi salva. Numai acest lucru îi va salva pe toţi oamenii şi în generaţia următoare chiar îi va regenera fiziceşte; pentru că în înfăţişarea lui fizică de acum, după cum mi-am dat seama eu, omul nu poate exista fără Dumnezeul anterior. Timp de trei ani am căutat atributul dumnezeirii mele şi l-am găsit: atributul dumnezeirii mele este Voinţa suverană, absolut liberă! Iată tot ce aş putea să-mi demonstrez, în punctul esenţial, nesupunerea şi totodată libertatea mea nouă înfricoşătoare. Pentru că este într-adevăr înfricoşătoare. Îmi pun capăt zilelor, ca să-mi afirm nesupunerea şi libertatea mea cea nouă înfricoşătoare.

Chipul lui avea o paloare nefirească, privirea insuportabil de grea. Era ca într-un acces de febră intensă. Piotr Stepanovici avu impresia că e gata-gata să se prăbuşească.

— Dă-mi condeiul! strigă cu totul pe neaşteptate Kirillov, pradă unei inspiraţii subite, dictează, semnez orice. Voi semna şi că l-am ucis pe Şatov. Dictează, până mă amuză. Nu mă tem de ce vor crede sclavii aroganţi! Vei vedea că tot ce este tăinuit va fi cunoscut! Iar tu vei fi strivit… Cred! Cred!

Piotr Stepanovici sări din loc şi-i întinse repede călimara şi hârtia şi începu să dicteze, profitând de această clipă şi tremurând pentru succesul ei. „Eu, Aleksei Kirillov, declar…”

— Stai! nu accept! Cui declar?

Kirillov tremura ca scuturat de friguri. Cuvântul declar şi o idee pe care i-o sugeră subit păreau că îl absorbiseră cu totul, ca o portiţă de ieşire spre care se avânta, măcar pentru o clipă, sufletul lui chinuit:

— Cui declar? Vreau să ştiu, cui anume?

— Nimănui, tuturor, primului care va citi. Ce rost ar avea să precizezi? Lumii întregi!

— Lumii întregi? Bravo! Şi fără nici un fel de căinţă. Nu vreau căinţă; nu vreau autorităţi!

— Bine, bine, nu e nevoie, la naiba cu autorităţile! Dar scrie odată, dacă eşti hotărât în mod serios! … ţipă la el cu glas isteric Piotr Stepanovici.

— Stai, vreau să desenez sus o mutră cu limba scoasă.

— Ce prostie, se mânie Piotr Stepanovici, se poate exprima totul şi fără desen, numai prin ton.

— Prin ton? Admirabil. Aşa e, prin ton, prin ton! Dictează în acest ton.

„Eu, Aleksei Kirillov, dictă ferm şi autoritar Piotr Stepanovici, aplecându-se deasupra

umărului lui Kirillov şi urmărind fiecare literă, eu, Kirillov, declar că astăzi… octombrie, la orele opt seara, l-am ucis pe studentul Şatov, pentru trădare, în parc, şi pentru denunţ despre manifeste şi despre Fedka-Ocnaşul care a stat ascuns la noi amândoi în casa Filippov, rămânând zece zile şi zece nopţi. Mă împuşc astăzi cu revolverul nu pentru că regret şi mă tem de voi, ci pentru că am avut intenţia încă din străinătate să-mi curm viaţa.”

— Numai atât? strigă Kirillov cu mirare şi revoltă.

— Nici un cuvânt mai mult! dădu din mână Piotr Stepanovici, căutând să-i smulgă declaraţia.

— Stai! îşi apăsă mâna cu putere pe hârtie Kirillov. Stai, e absurd! Vreau să spun şi cu cine am omorât. Ce amestec are Fedka? Dar incendiul? Vreau să arăt totul şi să înjur, cu tonul, cu tonul!

— E destul, Kirillov, destul, te asigur că e prea destul! aproape îl implora Piotr Stepanovici, tremurând de teamă ca acesta să nu rupă hârtia; ca ei să creadă, trebuie ca totul să apară cât mai confuz, exact aşa, numai prin aluzii. Adevărul trebuie să apară dezvăluit numai într-un colţişor şi numai atâta cât trebuie ca să-i aţâţe. Întotdeauna vor inventa mai mult decât a existat în realitate şi desigur se vor crede pe ei înşişi mai mult decât pe noi, ceea ce e mult mai bine, mult mai bine! Dă-mi-o; e admirabil, scrisă aşa, dă-mi-o, dă-mi-o!

Şi tot încerca să smulgă foia. Kirillov asculta cu ochii căscaţi, căutând parcă să se dumerească; dar părea că încetase să mai înţeleagă.

— Ei drăcie, se înfurie deodată Piotr Stepanovici, nici n-ai semnat încă! Ce te holbezi aşa, semnează!

— Vreau să-i înjur… murmură Kirillov, luând în mână tocul şi semnând. Vreau să-i înjur…

— Semnează: Vive la république, şi atât.

— Bravo! aproape urlă de entuziasm Kirillov. Vive la république démocratique, sociale et universelle ou – la mort! … Nu, nu aşa. Liberté, egalité, fraternité ou la mort… aşa e mai bine, e mai bine, scrise el cu voluptate sub semnătura sa.

— Ajunge, ajunge, repeta mereu Piotr Stepanovici.

— Stai, încă puţin… Ştii, vreau să mai semnez o dată şi pe franţuzeşte: „De Kirilloff, gentilhomme russe et citoyen du monde”, ha, ha, ha! râse el cu hohote. Ba nu, nu, nu, stai, am găsit ceva mai bun, evrika: gentilhomme-séminariste russe et citoyen du monde civilisé! Uite, aşa va fi cel mai bine… sări el de pe divan şi, apucând cu o mişcare grăbită revolverul de pe fereastră, fugi în camera de alături şi trase după el uşa închizând-o bine. Piotr Stepanovici rămase un minut pe gânduri, cu privirea în uşă.

„Dacă nu ezită deloc, poate că apasă pe trăgaci, dacă mai rămâne pe gânduri, nu va fi nimic!”

Deocamdată luă foaia de hârtie scrisă şi, aşezându-se, o reciti. Redactarea îi plăcu iar: „Ce trebuie mai mult deocamdată? E nevoie ca pentru început să fie complet derutaţi şi în

felul acesta să fie sustrasă atenţia. Parcul? În oraş nu există nici un parc şi vor ajunge în cele din urmă să se gândească la Skvoreşniki. Până se va afla ceva va trece timp, până vor căuta iar mai trece timp. Iar când vor găsi cadavrul, înseamnă că deci ce s-a scris aici e adevărat; totul e adevărat; înseamnă că şi despre Fedka e adevărat. Dar ce reprezintă Fedka? Fedka e incendiul, Lebeadkinii: înseamnă că totul porneşte de aici, din casa Filippov, şi deci ei, vasăzică, n-au văzut nimic, ei, vasăzică, au căscat gura, asta îi va depăşi cu totul. Despre ai noştri nici prin cap nu le va trece: Şatov, Kirillov, Fedka şi Lebeadkin; dar de ce s-au omorât unul pe altul, iată încă o întrebare pentru ei. Ei drăcie, nu se aude nici o împuşcătură! …”

Chiar în timpul când citea şi-şi admira redactarea, atenţia lui încordată veghea şi ascultând cu nelinişte chinuitoare, clipă de clipă, el se înfurie deodată. Îşi controlă îngrijorat ceasul şi văzu că e destul de târziu; trecuseră zece minute de când acela plecase… Apucă lumânarea şi se îndreptă spre uşa camerei în care se închisese Kirillov. Ajungând în faţa uşii, se gândi că şi lumânarea se termină şi peste douăzeci de minute se va stinge, iar alta nu avea de unde să ia. Apucă de clanţă şi ascultă prudent, nu se auzi nici cel mai mic sunet; brusc el deschise uşa, ridicând sus lumânarea; ceva se năpusti cu un urlet spre dânsul. Trase cu putere uşa şi o ţinu astfel, dar nu se mai auzi nimic, se aşternu iar o tăcere de moarte. Rămase aşa mult timp, nehotărât, cu lumânarea în mână. În frântura de secundă cât ţinu uşa deschisă, prea puţin reuşi să vadă, şi totuşi zărise chipul lui Kirillov care stătea în adâncimea odăii lângă fereastră şi observase furia turbată cu care acesta se repezise spre dânsul. Piotr Stepanovici tresări, lăsă lumânarea pe masă, îşi pregăti revolverul şi se trase pe vârfuri în colţul opus, încât dacă acela ar fi deschis uşa şi s-ar fi repezit cu revolverul spre masă, el să aibă timp să ţintească şi să apese pe trăgaci înaintea lui Kirillov.

Nu mai credea acum în posibilitatea sinuciderii! „Stătea în mijlocul odăii şi reflecta, chibzuia febril Piotr Stepanovici. Şi e întuneric beznă în odaia aceea înspăimântătoare. S-a năpustit urlând – una din două: ori l-am tulburat chiar în momentul când era gata să apese pe trăgaci, ori… stătea chibzuind cum să mă omoare. Da, aşa este, chibzuia… el ştie că nu plec, fără să-l omor, dacă el dă înapoi, deci va trebui să mă omoare el înainte, ca să nu-l omor eu… şi iar, iar e linişte acolo. Groaznic: dacă deschide brusc uşa… porcăria cea mare e că el crede în Dumnezeu mai mult decât un popă… Nu se împuşcă în nici un caz. De-alde ăştia care dibuie soluţii „prin raţionamente proprii” sunt o mulţime astăzi. Canalia! Ei drace, lumânarea, lumânarea! Peste un sfert de oră se stinge precis… Trebuie să terminăm; orice ar fi, trebuie să terminăm… Fireşte, acum pot să-l ucid… Faţă de hârtia aceasta, nu-şi va închipui nimeni că eu l-am ucis. Aş putea să-l aranjez în aşa fel pe duşumea cu revolverul descărcat în mână, încât oricine va crede că el singur… A naibii treabă, cum dracu’ să-l omor? Dacă deschid, se năpusteşte iar şi trage primul. Aş! greşeşte ţinta, bineînţeles!”

Astfel se frământa el, tremurând în faţa inevitabilităţii soluţiei şi din cauza nehotărârii sale. În cele din urmă, apucă lumânarea şi iar se apropie de uşă, ţinând revolverul gata să tragă; iar cu mâna stângă în care ţinea lumânarea apăsă clanţa. Dar o făcu fără îndemânare: clanţa scoase un ţăcănit. „Va trage îndată ce deschid!” se gândi Piotr Stepanovici. Împinse cu toată puterea uşa cu piciorul, ridică lumânarea şi întinse revolverul înainte; dar nu urmă nici o împuşcătură, nici vreun strigăt… în odaie nu era nimeni.

Piotr Stepanovici tresări. Odaia nu avea o altă ieşire şi Kirillov n-ar fi avut pe unde să fugă. Ridică şi mai sus lumânarea şi privi cu atenţie: nu văzu pe nimeni. Îl strigă cu glasul coborât pe Kirillov, apoi încă o dată mai tare; nici un răspuns.

„Te pomeneşti că a fugit pe fereastră?”

Într-adevăr, la una dintre ferestre era deschis oberlihtul. „Prostii, doar nu putea să iasă pe ferestruică.” Piotr Stepanovici străbătu camera spre fereastră: „Imposibil”. Brusc el se întoarse pe loc şi ceva nemaipomenit îl făcu să se cutremure.

Lângă peretele opus ferestrelor, în dreapta uşii, se afla un dulap. În partea dreaptă a dulapului, în colţul format de perete şi dulap, stătea Kirillov într-o poziţie îngrozitor de ciudată, nemişcat, cu mâinile şi corpul întinse ca în poziţie de drepţi; cu capul puţin înălţat şi cu ceafa lipită chiar de colţ, ca şi cum ar fi vrut să se facă nevăzut, să se ascundă. După toată aparenţa se ascundea, dar nu era deloc de crezut. Piotr Stepanovici, care stătea pe o linie de unghi piezişă faţă de colţ, nu putea să observe decât contururile vizibile ale siluetei. Nu îndrăznea să facă o mişcare spre stânga ca să-l vadă pe Kirillov în întregime şi să înţeleagă ce se întâmplă. Inima începu să-i bată cu putere… Şi deodată îl cuprinse o furie nebună: se smulse din locul lui, zbieră bătând din picioare şi se năpusti turbat spre acel loc înspăimântător.

Ajungând însă aproape de tot, el se opri iar stană de piatră, şi mai îngrozit. Îl surprinse mai ales faptul că celălalt, cu tot strigătul şi saltul lui turbat, nu se urni din loc, nu mişcă nici o parte a corpului, rămânând împietrit sau ca o figură de ceară. Paloarea chipului său era nefirească, ochii negri absolut ficşi priveau în gol. Piotr Stepanovici plimbă lumânarea de sus în jos şi de jos în sus, luminând şi cercetând bine acest chip. Şi deodată observă că Kirillov, deşi priveşte undeva în gol, se uită şi la el pieziş şi poate chiar îl urmăreşte. Imediat îi trecu prin gând să apropie flacăra chiar de faţa „acestui ticălos” şi să vadă cum reacţionează. I se păru deodată că bărbia lui Kirillov se mişcă şi pe buze îi apăru un zâmbet ironic, ca şi cum i-ar fi ghicit gândul. Se înfioră şi, ieşit din minţi, îl prinse cu putere pe Kirillov de umăr.

Atunci se petrecu ceva atât de îngrozitor şi cu atâta repeziciune, încât Piotr Stepanovici nu mai fu în stare mult timp după aceea să-şi adune amintirea faptului într-o ordine oarecare. Chiar în momentul când îl atinsese pe Kirillov, acesta îşi aplecă repede capul şi tot cu capul îi scoase lumânarea din mână; sfeşnicul se izbi cu zgomot de podea şi lumânarea se stinse. În aceeaşi clipă el simţi o durere îngrozitoare în degetul mic al mâinii stângi. Scoase un ţipăt şi de aici încolo nu-şi mai aducea aminte decât că, orbit de turbare, izbi din toată puterea cu revolverul în capul care se lipise de el şi-i muşcase degetul. Apoi îşi smulse din gura lui degetul şi, fără să mai ştie ce face, se repezi glonţ şi ieşi din cameră direct spre ieşire. În timp ce căuta înnebunit uşa ce da în antreu, auzi în bezna întunericului, venind din urmă-i din cameră, nişte zbierete cumplite:

— Îndată, îndată, îndată, îndată…

De vreo zece ori. Însoţit de aceste zbierete înspăimântătoare, ajunse în tindă, când deodată răsună o împuşcătură puternică. Se opri brusc şi rămase în întuneric vreo cinci minute chibzuind; apoi se întoarse iar înăuntru. Dar avea nevoie să-şi facă rost de o lumânare. N-avea decât să găsească în dreapta dulapului sfeşnicul scos din mâinile sale şi căzut pe duşumea; dar cum să aprindă mucul de lumânare? În capul lui miji brusc o

impresie vagă: îşi aminti că în ajun, când coborâse în fugă spre bucătărie, ca să se năpustească asupra lui Fedka, zărise parcă în colţul raftului o cutie mare, roşie, de chibrituri. Orbecăind se îndreptă spre stânga, căutând uşa care ducea la bucătărie, o găsi, străbătu antreiaşul şi coborî pe scară. Pe raft, exact în locul despre care-şi amintise, dădu pipăind în întuneric peste o cutie plină, încă neîncepută, de chibrituri. Fără a mai aprinde vreunul, se grăbi să se întoarcă sus şi numai când ajunse lângă dulap, la locul unde îl izbise cu revolverul pe Kirillov după acea muşcătură, îşi aduse aminte de degetul muşcat şi în aceeaşi clipă simţi o durere insuportabilă. Scrâşnind din dinţi, el aprinse în cele din urmă restul de lumânare, îl vârî iar în sfeşnic şi privi în jurul său: lângă fereastra cu gemuleţul deschis, cu picioarele spre colţul drept al camerei, zăcea cadavrul lui Kirillov. Revolverul fusese descărcat în tâmpla dreaptă şi glonţul ieşise în partea superioară a tâmplei opuse, străpungând craniul. Se vedeau stropi de sânge şi de creier. Revolverul rămăsese în mâna căzută pe podea a sinucigaşului. Moartea survenise probabil instantaneu. Cercetând totul cu meticulozitate, Piotr Stepanovici se ridică şi părăsi odaia în vârful picioarelor, trase uşa fără s-o închidă, lăsă sfeşnicul cu lumânarea pe masa camerei din faţă, se gândi puţin şi hotărî să n-o stingă, dându-şi seama că nu poate provoca un incendiu. Aruncând o ultimă privire spre declaraţia scrisă de pe masă, el surâse maşinal şi după aceea, tot în vârful picioarelor, nu se ştie de ce, părăsi casa. Se strecură iar prin deschizătura secretă a lui Fedka, trăgând apoi scândura la loc.

III.

Exact la orele şase fără zece minute, pe peronul staţiei de cale ferată, de-a lungul unui şir destul de lung de vagoane, se plimbau Piotr Stepanovici şi Erkel. Piotr Stepanovici pleca, Erkel venise să-şi ia rămas-bun. Bagajul fusese predat, sacul dus în vagonul de clasa a doua pe locul ales. Sunase primul semnal de plecare şi erau în aşteptarea celui de-al doilea. Piotr Stepanovici se uita cu privirea deschisă în toate părţile, observând persoanele care intră în vagoane. Cunoscuţi mai apropiaţi nu văzuse; de vreo două ori trebui să salute din cap pe un negustor de ţară, care urma să coboare la a treia staţie, pentru a ajunge la parohia sa. Erkel dorea vizibil ca în aceste ultime minute să discute chestiuni mai importante, deşi poate că nici el nu ştia despre ce anume; dar nu îndrăznea să înceapă. I se părea mereu că îl jenează pe Piotr Stepanovici, care aşteaptă cu nerăbdare ultimul semnal.

— Priviţi în jurul dumneavoastră atât de senin, observă el cu oarecare sfiiciune, voind parcă să-l avertizeze.

— Şi de ce nu? N-am voie să mă ascund încă. E prea devreme. Nici o grijă. Singurul lucru de care m-aş teme este ca să nu-l pună dracu’ pe Liputin să apară; dacă află, mă pomenesc cu el aici.

— Piotr Stepanovici, nu sunt oameni pe care să te poţi bizui, zise hotărât Erkel.

— Liputin?

— Toţi, Piotr Stepanovici.

— Fleacuri, acum ei sunt legaţi într-un singur lanţ de cele întâmplate aseară. Niciunul nu va trăda. Cine e nebun să se vâre în gura lupului de bunăvoie spre o pierzanie sigură!

— Piotr Stepanovici, nu este exclus ca ei să-şi piardă minţile.

Gândul acesta probabil îl încercase şi pe Piotr Stepanovici, şi de aceea observaţia lui

Erkel îl supără şi mai mult.

— Nu cumva ţi-e frică? Mă bizui pe dumneata mai mult decât pe ei toţi. Am văzut acum câte parale face fiecare. Să le transmiţi verbal chiar astăzi că-i pun în subordinea dumitale. Treci pe la ei chiar în dimineaţa aceasta. Instrucţiunile mele scrise să le citiţi mâine sau poimâine, adunându-vă când ei vor fi în stare să asculte… Dar te asigur, chiar mâine vor fi în stare, pentru că sunt groaznic de speriaţi şi vor deveni supuşi ca ceara… Principalul e să nu-ţi pierzi curajul dumneata.

— Ah, Piotr Stepanovici, mai bine ar fi să nu plecaţi!

— Păi, nu voi lipsi decât câteva zile; mă întorc imediat înapoi.

— Piotr Stepanovici, grăi prudent, dar cu fermitate Erkel, chiar dacă plecaţi la Petersburg. Ce, nu-mi dau seama că tot ce faceţi e în interesul exclusiv al cauzei comune?

— Nici nu m-am aşteptat la mai puţin din partea dumitale, Erkel. Dacă te-ai gândit că plec la Petersburg, înseamnă că ai înţeles că ieri nu puteam să le-o spun, în momentul acela, că plec atât de departe, ca să nu-i sperii. Ai văzut doar şi singur în ce hal erau. Dar îţi dai seama, bineînţeles, că o fac în interesul cauzei, în interesul cauzei principale şi extrem de importante, pentru cauza comună, şi nu pentru ca s-o şterg, cum îşi închipuie unul ca Liputin.

— Piotr Stepanovici, fie chiar şi peste graniţă, eu voi înţelege şi asta; voi înţelege că trebuie să-ţi pui la adăpost persoana, pentru că dumneata reprezinţi totul, iar noi nu suntem nimic. Sunt în stare să înţeleg, Piotr Stepanovici.

Bietul băiat era atât de emoţionat, încât îi tremura şi vocea.

— Îţi mulţumesc, Erkel… Ah, mi-ai atins degetul rănit (Erkel îi strânsese neîndemânatic mâna; degetul bolnav fusese cu grijă înfăşurat cu un pansament negru). Dar îţi spun încă o dată că mă reped la Petersburg uneori să aflu câte ceva şi poate că nu voi rămâne acolo mai mult de douăzeci şi patru de ore, şi imediat mă întorc înapoi. După ce mă întorc, pentru salvarea aparenţelor, mă stabilesc la moşia lui Gaganov. Dacă ei vor simţi că-i paşte vreo primejdie, voi sări primul s-o împart cu ei. Iar de va trebui să mai zăbovesc la Petersburg, vă dau imediat de ştire… pe calea cunoscută, iar dumneata le-o comunici lor.

Se auzi al doilea semnal.

— Vasăzică, mai sunt cinci minute până la plecare. Ştii, n-aş vrea ca grupul de aici să se destrame. Personal nu mă tem, nici o grijă în ce mă priveşte; asemenea grupuri în reţeaua generală există multe, şi n-am nici un motiv să pun atâta preţ pe cel de aici; dar şi acesta chiar nu strică să existe. De altfel, în privinţa dumitale sunt complet liniştit, deşi te las aproape singur cu aceşti monştri: să n-ai nici o grijă, nu vor denunţa, nu îndrăznesc… Aha, şi dumneata pleci astăzi? strigă el cu glasul schimbat de tot şi plin de voioşie unui tânăr care se apropiase cu zâmbetul pe faţă să-l salute. N-am ştiut că şi dumneata pleci cu expresul. Încotro, la mama?

Mama acestui tinerel era o moşiereasă foarte bogată din gubernia vecină, iar tânărul, o rudă depărtată a Iuliei Mihailovna şi stătuse musafir în oraşul nostru vreo două săptămâni.

— Nu, merg ceva mai departe, la R… Am de petrecut în vagon vreo opt ore. Pleci la Petersburg? râse tânărul.

— De ce crezi că neapărat la Petersburg? râse şi mai voios Piotr Stepanovici.

Tânărul făcu un gest de ameninţare cu degetul înmănuşat.

— Ai ghicit, aşa este, îi şopti cu un aer misterios Piotr Stepanovici, duc nişte scrisori din partea Iuliei Mihailovna şi trebuie să vizitez vreo trei-patru persoane, ştii dumneata cam ce fel de persoane, dracu' să-i ia, între noi fie vorba. Păcătoasă slujbă!

— Dar de ce s-a speriat atâta, mă rog? şopti şi tânărul. Nici pe mine ieri n-a vrut să mă primească; după părerea mea însă n-are de ce să-i fie frică pentru soţ; dimpotrivă, el a căzut atât de exemplar la incendiu, ca să zic aşa, riscându-şi viaţa.

— Ca să vezi, râse Piotr Stepanovici. Se teme, probabil, că de aici au plecat nişte informaţii… adică unii domni de aici… pe scurt, principalul aici e Stavroghin; adică contele K… Ei, dar ce să mai vorbim, o istorie întreagă; îţi voi povesti câte ceva pe drum, bineînţeles cât îmi permite spiritul de cavaler… Ruda mea, sublocotenentul Erkel din judeţ, făcu el prezentările.

Tânărul, care se uita pieziş la Erkel, îşi duse mâna la pălărie; Erkel îl salută.

— Ştii, Verhovenski, opt ore să stai în vagon e un chin. Împreună cu noi pleacă într-un compartiment de clasa întâi Berestov, un colonel foarte nostim, vecin cu moşia noastră; e căsătorit cu Gărână (née de Garine), şi să ştii că e un om de treabă. Ba e şi un om cu oarecare idei. N-a stat aici decât două zile. Mare amator de whist: ce-ai zice să înjghebăm ceva? M-am gândit şi la al patrulea, la Pripuhlov, un negustor de-al nostru bărbos, milionar, adică un adevărat milionar, crede-mă ce-ţi spun. Vă fac cunoştinţă, un tip interesant, e doldora de lucruri amuzante, vom râde în hohote.

— Un whist aş face cu multă plăcere, mai ales îmi place în tren, dar eu am bilet de clasa a doua.

— N-are nici o importanţă, să ştii că nu te las! Vino cu noi. Dau dispoziţii imediat să-ţi treacă bagajul în clasa întâi. Conductorul-şef mă ascultă. Ce ai dumneata, un sac de voiaj? Un pled?

— Perfect, mergem!

Piotr Stepanovici îşi luă sacul de voiaj, pledul, o carte şi imediat, cu cea mai mare grabă, se mută în clasa întâi. Erkel îl ajută. Sună şi al treilea semnal.

— Dragă Erkel, îi întinse mâna cu un aer grăbit şi preocupat, prin fereastra vagonului, Piotr Stepanovici, după cum vezi mă aşez cu ei la cărţi.

— Dar de ce-mi explici, Piotr Stepanovici, eu doar înţeleg, înţeleg totul, Piotr Stepanovici!

— Aşadar, la bună vedere, strigă el şi se întoarse imediat la chemarea tânărului care voia să-i facă cunoştinţă cu partenerii. Şi de atunci Erkel nu-l mai revăzu pe Piotr Stepanovici al său!

Se întoarse foarte trist şi nu pentru că îl nelinişte plecarea atât de pripită a lui Piotr Stepanovici, dar… dar îşi întorsese capul de la el atât de repede la chemarea acestui tânăr filfizon, şi apoi… ar fi fost cazul să-i spună altceva decât „la bună vedere” sau… să-i strângă cel puţin mâna mai tare.

Tocmai acest din urmă fapt i se păru mai important. Ceva nedesluşit începu să-l râcâie la inimă, ce nici el săracul nu înţelegea încă, dar simţea că este în legătură cu seara din ajun.

Capitolul al şaptelea.

Ultima peregrinare a lui Stepan Trofimovici.

I

Sunt convins că Stepan Trofimovici se lăsase tot mai mult cuprins de teamă, simţind apropierea termenului pentru realizarea întreprinderii sale nesăbuite. Sunt convins, de asemenea, că suferise mult de frică, mai ales în noaptea din ajun, în acea noapte cumplită. Nastasia avea să spună mai pe urmă că el se culcase foarte târziu şi adormise. Dar acest lucru nu demonstrează nimic; se zice că cei condamnaţi la moarte adorm adânc în ajunul execuţiei. Deşi el pornise încă pe lumină, când oamenii nervoşi se simt întotdeauna mai curajoşi (maiorul, ruda lui Virghinski, înceta chiar să creadă în Dumnezeu de cum se lumina de ziuă), sunt sigur că niciodată până atunci el n-a fost în stare să se gândească fără groază închipuindu-se singur pe şosea într-o asemenea stare. Bineînţeles, o anumită disperare din capul lui atenua probabil într-o măsură oarecare, mai ales la început, ascuţimea acelei senzaţii groaznice de singurătate subită, în care el se pomeni brusc, din momentul când o părăsi pe Stasie şi locul călduţ cu care se obişnuise în acest răstimp de douăzeci de ani. Dar independent de asta, şi având chiar deplina conştiinţă a tuturor grozăviilor care îl aşteaptă, el tot ar fi ieşit pe acest drum şi l-ar fi urmat! Exista în toate acestea ceva magnific şi care îl entuziasma, în ciuda oricăror alte consideraţii. O, ar fi putut accepta condiţiile admirabile ale Varvarei Petrovna şi să rămână sub oblăduirea ei comme un vulgaire parazit! Dar el nu acceptase pomana şi refuzase să rămână. Şi iată-l, părăsind-o el însuşi, ridicând „steagul marii idei” şi pornind la moarte pe drumul larg în numele acestui steag! Desigur acesta era sentimentul pe care îl încerca atunci; şi tocmai aşa îşi închipuia el isprava sa.

Mi-am pus de multe ori şi o altă întrebare: ce anume îl făcea să fugă, adică literalmente să alerge pe jos, în loc să plece cu vreun vehicul? La început îmi explicai acest lucru printr-o totală lipsă de spirit practic dovedită în cei cincizeci de ani ai săi şi printr-o deviere fantezistă a ideilor sub influenţa unui sentiment puternic. Mi se părea că gândul la un mijloc de transport (chiar şi cu clopoţei) i se înfăţişa prea banal şi prozaic; şi dimpotrivă, peregrinajul, fie chiar şi cu umbrela în mână, apărea mult mai de efect şi cu nuanţă de iubire răzbunătoare. Astăzi însă, când totul s-a terminat, sunt dispus să cred că lucrurile se petrecuseră atunci mult mai simplu: în primul rând, se temuse să angajeze cai, pentru că Varvara Petrovna putea să afle şi să-l reţină cu forţa, ceea ce dumneaei ar fi făcut negreşit, iar el cu siguranţă s-ar fi supus şi atunci – adio marii idei, pentru totdeauna. În al doilea rând, ca să angajeze un mijloc de transport, trebuia cel puţin să ştie încotro pleacă. Dar tocmai acest lucru, de a şti încotro pleacă, constituia principala lui suferinţă în acel moment: n-ar fi fost în stare să fixeze şi să indice locul unde pleacă. Pentru că, în momentul în care s-ar fi decis pentru un anumit oraş, chiar din clipa aceea toată întreprinderea lui ar fi devenit în ochii săi şi absurdă, şi imposibilă; o presimţea bine. Ce avea să facă într-un asemenea oraş şi de ce neapărat acolo şi nu în alt loc? să-l caute pe ce marchand?

Dar pe care marchand? Şi aici se ivea această a doua şi cea mai înspăimântătoare

întrebare. De fapt, nu exista pentru el nimic mai înspăimântător decât acest marchand pe care el pornise cu atâta hotărâre să-l caute şi de care se temea cel mai mult să-l găsească în realitate. Nu, decât aşa, era preferabil, pur şi simplu, drumul cel mare; să iasă pur şi simplu pe acest drum şi să meargă fără a se gândi la nimic, cât timp se va putea să nu se mai gândească. Drumul cel mare e ceva lung, lung, al cărui capăt nu se vede, ca o viaţă de om, ca o visare omenească. Marele Drum e o idee; dar un vehicul angajat ce idee poate întruchipa? Un vehicul angajat înseamnă sfârşitul ideii… Vive la grande route, iar încolo – ce-o da Domnul.

După întâlnirea neaşteptată şi uluitoare cu Liza, pe care v-am relatat-o, el porni înainte într-o uitare de sine şi mai desprinsă de lumea reală. Drumul de şleau trecea cam la o jumătate de verstă distanţă de Skvoreşniki şi – lucru ciudat – el nici nu băgă de seamă cum păşi pe el. Ca să judece temeinic sau cel puţin să-şi dea seama cu ceva mai multă luciditate era peste puterile lui în clipele acelea, un lucru insuportabil. Ploaia măruntă ba înceta, ba începea iar să cearnă; dar el nu observa nici ploaia. Nu-şi dădu seama nici cum îşi aruncă sacul peste umăr şi nici cum îi veni astfel mai uşor să meargă. Parcursese probabil în starea aceasta un kilometru sau unul şi jumătate, când se opri brusc şi privi în jurul său. Drumul umblat, negru şi desfundat de roţi, se întindea înaintea lui ca un fir fără capăt, mărginit de un şir de răchite albe; la dreapta, întinderi pustii, ogoare de mult cosite, la stânga, nişte tufe, şi dincolo de ele o pădurice. Iar în faţă, în depărtare, linia abia perceptibilă a căii ferate care o lua pieziş şi fumul unui tren; dar nu se mai auzea nici un zgomot. Stepan Trofimovici se simţi cam speriat, dar numai pentru o clipă. Suspinând fără nici un gând, el îşi lăsă sacul lângă o răchită şi se aşeză să se odihnească. Făcând mişcarea de a se aşeza, simţi un frison şi se înfăşură în pled; observând totodată că plouă, desfăcu umbrela. Rămase aşa destul de mult, ţinând strâns mânerul umbrelei. Tot felul de chipuri se perindară într-un alai febril în faţa ochilor, succedându-i-se cu repeziciune în creier. „Lise, Lise, gândea el, împreună cu Maurice… ce oameni ciudaţi… dar ce incendiu ciudat a fost acolo şi despre ce asasinaţi vorbeau ei…? Cred că Stasie n-a apucat încă să afle nimic şi aşteaptă să mă scol la cafea… La joc de cărţi? Am pierdut eu oameni la joc de cărţi? Hm… la noi în Rusia, pe timpul aşa-zisului sistem de iobăgie… o, Doamne, dar Fedka?”

Tresări brusc şi se uită în jurul său: „Nu cumva prin tufişurile astea stă ascuns acest Fedka; se zice că are o întreagă bandă de tâlhari de drumul mare! O, Doamne, atunci eu… atunci îi voi spune tot adevărul, că sunt vinovat… şi că am suferit zece ani gândindu-mă la el, mai mult decât acolo la oaste, şi… îi voi da portmoneul. Hm, j’ai en tout quarante roubles; il prendra les roubles et il me tuera tout de męme”.

De frică, nu se ştie pentru ce, îşi închise umbrela punând-o alături. Departe, dinspre oraş, apăru o căruţă; el se uită cu nelinişte într-acolo: „Grace ŕ Dieu e o căruţă şi merge la pas, nu poate fi ceva primejdios. Nişte căluţi obosiţi cum se văd pe aici peste tot… De atâtea ori am pus problema rasei… deşi mi se pare că Piotr Ilici a fost acela care spunea la club despre rasă, iar eu atunci i-am luat potul, et puis, dar ce văd acolo în spate… mi se pare că este şi o femeie în căruţă. O ţărancă şi un ţăran, cela commence ŕ ętre rassurant. Femeia în spate, iar mujicul în faţă, c’est trčs rassurant. În spatele căruţei e legată de coarne o vacă, c’est rassurant au plus haut degré”. Căruţa ajunsese în dreptul lui, o căruţă ţărănească, destul de mare şi de solid făcută. Femeia şedea pe un sac plin, bine îndesat, iar ţăranul pe loitră, cu picioarele atârnate în partea drumului dinspre Stepan Trofimovici. În spatele

căruţei, într-adevăr, era legată de coarne o vacă roşcată. Ţăranul şi femeia se uitau cu ochii holbaţi la Stepan Trofimovici, care se holba şi el la ei. După ce căruţa se depărtă vreo douăzeci de paşi, el se ridică brusc şi porni grăbit s-o ajungă. În apropierea unei căruţe i se păru, fireşte, că se simte mai liniştit, dar ajungând-o, uită imediat de toate şi se afundă iarăşi în crâmpeiele sale de gânduri şi închipuiri. Păşea astfel şi nu bănuia, desigur, că pentru ţăran şi femeia din căruţă în clipa aceea reprezenta obiectul cel mai curios şi mai enigmatic din câte ar fi putut întâlni pe acest drum.

— Dacă-mi este îngăduit, din ce tagmă sunteţi? n-o răbdă inima pe femeie să nu întrebe, când Stepan Trofimovici, la un moment dat, o privi distrat.

Femeia era de vreo douăzeci şi şapte de ani, voinică, cu faţa rumenă, avea sprâncenele negre şi buzele roşii, surâzătoare, care lăsau să se vadă un şir de dinţi albi şi frumoşi.

— Pe… pe mine mă întrebi? murmură cu o mirare tristă Stepan Trofimovici.

— Din cea negustorească, pesemne, zise cu siguranţă ţăranul.

Era un ţăran înalt şi vânjos, cu o faţă lată şi destul de isteaţă şi cu o barbă roşcată impunătoare.

— Nu, nu sunt negustor, eu… eu… moi c’est autre chose, se eschivă Stepan Trofimovici şi pentru orice eventualitate rămase ceva mai în urma căruţei mergând acum în dreptul vacii.

— Dintre domni, vasăzică, hotărî ţăranul, auzind cuvinte neruseşti şi îndemnă căluţul.

— Ne miram de dumneata, ca şi cum ai fi pornit la plimbare? nu-şi stăpâni curiozitatea femeia.

— De… mine vorbiţi?

— Uneori trec pe aici străini cu trenul… nu prea seamănă cu cele obişnuite prin partea locului cizmele dumneavoastră…

— Cizme militare, strecură grav şi cu un aer competent ţăranul.

— Nu, nu că aş fi militar, eu… „Ce muiere curioasă, îşi zise înciudat Stepan Trofimovici, şi cum mă examinează… Mais enfin… Într-un cuvânt, pare cam ciudat, ca şi cum aş avea vreo vină faţă de ei, şi de fapt nu sunt vinovat cu nimic faţă de ei.”

Femeia schimbă câteva vorbe în şoaptă cu ţăranul.

— Dacă nu vă este cu supărare, am putea să vă luăm în căruţă, numai dacă vă face plăcere.

Stepan Trofimovici se dumiri brusc.

— Da, da, prieteni, cu multă plăcere, pentru că mă simt tare obosit, dar cum să mă urc?

„Ciudat, gândi el, de atâta timp merg alături de vaca aceasta şi nu mi-a venit în gând să cer să mă ia cu ei… „Viaţa aceasta reală” îţi oferă nişte aspecte foarte caracteristice…”

Totuşi ţăranul nu opri calul.

— Dar unde mergeţi? se informă el cu oarecare suspiciune.

Stepan Trofimovici nu înţelese dintr-odată.

— La Hatovo, pesemne.

— La Hatovo? Nu, nu chiar la Hatovo… şi nici nu prea cunosc; deşi am auzit parcă.

— Satul Hatovo, un sat la nouă kilometri distanţă de aici.

— Sat? C’est charmant, într-adevăr, am auzit parcă…

Stepan Trofimovici mergea acum ţinându-se de căruţă, dar ţăranul nu-l pofti să urce. Un gând genial îi trecu prin minte:

— Vă închipuiţi poate că eu… am acte şi sunt profesor, adică, dacă doriţi, învăţător… dar din cei superiori. Un dascăl superior. Oui, c’est comme ça qu’on peut traduire. Aş fi vrut să mă luaţi în căruţă, şi vă cumpăr… vă cumpăr pentru asta o jumătate de rachiu.

— Cincizeci de copeici, domnule, drumul e greu.

— Altfel ar fi nedrept, strecură şi femeia.

— Cincizeci? Bine, fie cincizeci. C’est encore mieux, j’ai en tout quarante roubles, mais…

Stepan Trofimovici, cu ajutorul celor doi, fu urcat şi aşezat în căruţă alături de femeie, pe sac. Iureşul de gânduri nu-l părăsea. Uneori îşi dădea seama şi el că e îngrozitor de distrat şi gândeşte cu totul altceva decât trebuie, şi părea foarte mirat. Conştiinţa slăbiciunii bolnăvicioase a creierului său îi devenea uneori foarte apăsătoare şi chiar jignitoare.

— Asta… cum vine, adică, vaca din spate? o întrebă el deodată pe femeie.

— Vai, domnule, parcă n-ai mai văzut niciodată o vacă, râse femeia.

— Am cumpărat-o în oraş, interveni ţăranul, vitele noastre în primăvara asta au murit toate; molimă. Toate împrejurimile au păţit la fel, nici jumătate din câte erau n-au rămas, îţi vine să urli.

Şi iar îndemnă calul înglodat în noroi.

— Da, lucruri de-astea se întâmplă la noi în Rusia… şi în general, noi, ruşii… mă rog, se întâmplă, nu-şi mai isprăvi gândul Stepan Trofimovici.

— Dacă sunteţi învăţător, ce căutaţi la Hatovo, sau mergeţi mai departe.

— Eu… nu că aş merge mai departe… c’est ŕ dâre, la un negustor.

— La Spasov, vasăzică?

— Da, da, la Spasov. De altfel, mi-e totuna.

— Dacă mergeţi la Spasov şi aţi pornit pe jos, în cizmuliţele dumneavoastră, ar însemna să mergeţi o săptămână încheiată, râse femeia.

— Aşa-i, aşa-i, de altfel îmi este egal, mes amis, îmi este egal, reteză nerăbdător Stepan Trofimovici.

„Ce lume curioasă; femeia vorbeşte mai curăţel decât el şi observ că de la nouăsprezece februarie încoace s-a cam îmbunătăţit şi stilul lor, şi… ce-i interesează, merg la Spasov sau nu merg la Spasov? Voi plăti doar pentru că m-au luat, de ce nu mă lasă în pace?”

— Dacă mergeţi la Spasov, trebuie să luaţi vaporul, nu se lăsă ţăranul.

— Aşa este, se alătură şi femeia cu însufleţire, pentru că dacă e să mergi cu căruţa de-a lungul malului, faci un ocol de vreo treizeci de verste.

— Ba şi patruzeci.

— Iar mâine exact la ora două la Ustievo aveţi un vapor, întări femeia.

Dar Stepan Trofimovici tăcu îndărătnic. Tăcură şi cei doi. Ţăranul îşi îndemnă căluţul; femeia din când în când schimba cu el observaţii scurte. Stepan Trofimovici aţipi. Se miră grozav când femeia îl trase râzând de mânecă şi se văzu într-un sat destul de mare, în faţa intrării unei izbe cu trei ferestre.

— Aţi aţipit, domnule?

— Ce este? Unde sunt? Ah, da! Îmi e totuna, suspină Stepan Trofimovici şi coborî din căruţă.

Privi trist în jurul său: priveliştea acestei aşezări săteşti i se păru foarte ciudată şi îngrozitor de străină.

— Uitai să-ţi dau cele cincizeci de copeici! i se adresă el ţăranului cu un gest excesiv de grăbit; părea că regretă că va trebui să se despartă de ei.

— În casă ne vom socoti, poftim intraţi, îl invită ţăranul.

— Ne vom simţi bine, îl încurajă femeia.

Stepan Trofimovici păşi pe scările şubrede ale pridvorului.

„Dar cum e posibil aşa ceva”, şopti el cuprins de o nedumerire profundă şi cu un aer speriat, dar intră în casă. „Elle l’a voulu”, i se înfipse ceva în inimă, şi dintr-odată uită totul, chiar şi faptul că intrase în casă.

Era o casă ţărănească luminoasă, destul de curată, cu trei ferestre şi două camere; nu semăna cu un han, ci cu o casă de musafiri, în care în puterea unei vechi deprinderi se opreau unii trecători cunoscuţi. Stepan Trofimovici, fără nici o jenă, trecu în colţul din faţă, zis de onoare, uitând să dea bună ziua, se aşeză şi căzu pe gânduri. Între timp o senzaţie plăcută de căldură, după trei ore de drum în aer umed, îi cuprinse tot corpul. Până şi fiorii, care îi treceau din când în când pe spate, cum se întâmplă întotdeauna într-o stare febrilă, dar mai ales la oamenii nervoşi la trecerea bruscă de la frig la cald, i se părură deodată ciudat de plăcuţi. Ridică fruntea şi un miros plăcut de blinele fierbinţi, pe care le pregătea la plită stăpâna casei, îi gâdila nările. Cu un zâmbet copilăros pe faţă, el se întinse spre gospodină şi bâigui:

— Ce sunt astea? Blinele? Mais… c’est charmant.

— Nu doriţi şi dumneavoastră, domnule? îi oferi imediat politicos gospodina.

— Doresc, sigur că doresc, şi… v-aş ruga şi ceai, se învioră Stepan Trofimovici.

— Să pun samovarul? Cu multă plăcere din partea noastră.

Pe o farfurie mare cu nişte modele mari albastre apărură blinelele, cunoscutele blinele ţărăneşti, subţiri, din făină de grâu şi hrişcă amestecate, stropite cu unt de vacă proaspăt şi

fierbinte, nişte blinele foarte gustoase. Stepan Trofimovici gustă cu plăcere.

— Ce grase şi gustoase! Şi dacă s-ar putea un doigt d'eau-de-vie.

— Doriţi cumva niţică votcă, domnule?

— Da, da, puţină, un tout petit rien.

— De cinci copeici, vasăzică?

— De cinci, de cinci, de cinci, de cinci, un tout petit rien, repetă cu un zâmbet fericit Stepan Trofimovici.

Rugaţi-l pe un om simplu să facă ceva pentru dumneavoastră şi el vă serveşte, dacă poate şi vrea, cu multă râvnă şi plăcere; dar cereţi-i să aducă rachiu şi atunci ospitalitatea lui calmă şi obişnuită se transformă brusc într-o grijă prevenitoare grăbită şi fericită, aproape pioasă faţă de dumneavoastră. Cel ce pleacă să aducă votcă, deşi veţi bea numai dumneavoastră, şi nu el, lucru pe care-l ştie de altfel singur, participă şi el personal într-o măsură oarecare la plăcerea ce vă aşteaptă… Nu trecură nici trei-patru minute (cârciuma era la doi paşi) şi în faţa lui Stepan Trofimovici apărură pe masă un şip şi un pahar de sticlă verzuie.

— Şi tot rachiul acesta este pentru mine? se miră el nespus; am avut totdeauna rachiu, dar n-am ştiut că atâta rachiu se dă pentru cinci copeici.

Umplu un pahar, se sculă în picioare şi cu un aer oarecum ceremonios traversă camera până în colţul opus, unde se instalase însoţitoarea lui de drum, femeia cu sprâncenele negre, care-l plictisise atât de mult cu întrebările ei. Femeia se ruşină şi încercă să refuze, dar rostind tot ce se cuvenea după ritual, în cele din urmă se ridică în picioare, bău cu decenţă, în trei sorbituri, cum beau femeile, şi exprimând pe faţa ei o suferinţă extraordinară restitui paharul cu o plecăciune în faţa lui Stepan Trofimovici. Cu acelaşi aer grav el îi răspunse tot printr-o plecăciune şi se întoarse la masă plin de mândrie.

Toate acestea se petrecură la el ca dintr-o inspiraţie subită; nici el cu o secundă înainte nu ştia că se va apuca s-o trateze pe femeie.

„Mă pricep de minune, dar absolut de minune să stau de vorbă cu oamenii din popor, şi le-am spus-o întotdeauna”, gândi el cu satisfacţie, turnându-şi restul de rachiu din şip; cu toate că paharul nu se umplu, băutura îl învioră, ba i se urcă şi puţin la cap.

„Je suis malade tout ŕ fait, mais ce n'est pas trop mauvais d'ętre malade.”

— Nu doriţi să achiziţionaţi un exemplar? se auzi lângă el un glas blând de femeie.

Îşi ridică privirea şi spre surprinderea lui văzu în faţa sa o doamnă – une dame et elle en avait l'air, cam de peste treizeci de ani, foarte modestă la înfăţişare, îmbrăcată orăşeneşte, cu rochie de culoare închisă şi cu un şal mare cenuşiu pe umeri. Chipul îi radia de bunătate şi-i plăcu lui Stepan Trofimovici. Chiar atunci ea intrase în casă şi se oprise lângă locul pe care se aşezase între timp Stepan Trofimovici. Observase că avea cu ea o servietă, băgase bine de seamă acest lucru, în momentul când intrase. O examină cu multă curiozitate şi văzu că mai avea şi un sac de muşama de mărime mijlocie. Din sacul acesta scoase două cărţi frumos legate cu semnul crucii imprimat pe copertă şi le oferi lui Stepan Trofimovici.

— Eh… Mais je crois que c'est l'Évangile; cu multă plăcere… Aşa, acum înţeleg… Vous

ętes ce qu’on appelle colportoare de cărţi; am citit-o de mai multe ori… Cincizeci de copeici?

— Câte treizeci şi cinci de copeici, răspunse vânzătoarea.

— Cu cea mai mare plăcere. Je n’ai rien contre l’Évangile… De mult voiam să recitesc…

Îi trecu prin minte în acel moment că nu mai citise Evanghelia de cel puţin treizeci de ani şi numai cu vreo şapte ani în urmă îşi mai reamintise câte ceva de acolo, şi numai citind cartea lui Renan Vie de Jésus. Întrucât nu avea bani mărunţi, îşi scoase cele patru bancnote de câte zece ruble – tot ce avea. Gazda se oferi să schimbe şi abia atunci el băgă de seamă că în odaie se adunase destul de multă lume, că toţi aceştia îl observă de mult şi se pare că discută despre dânsul. Mai vorbeau şi despre incendiul din oraş, mai ales stăpânul căruţei cu vaca, fiindcă chiar atunci se întorsese din oraş. Se vorbea despre faptul că focul fusese pus de cineva, despre muncitorii de la fabrica Şpigulin.

„Ca să vezi, tot drumul a vorbit vrute şi nevrute, dar despre incendiu nu mi-a spus nimic”, gândi deodată Stepan Trofimovici.

— Tăicuţule, Stepan Trofimovici, dumneavoastră sunteţi? Nici n-aş fi crezut! … Nu mă recunoaşteţi? strigă un ins destul de în vârstă, cu înfăţişarea de om de curte de altădată, cu barba rasă şi îmbrăcat într-o manta cu guler mare până la umeri.

Stepan Trofimovici se sperie auzindu-şi numele.

— Scuză-mă, bâigui el, nu-mi aduc aminte cine eşti…

— Aţi uitat! Sunt doar Anisim, Anisim Ivanov. Am fost în serviciul răposatului boier Gaganov şi v-am văzut de atâtea ori împreună cu Varvara Petrovna la răposata Avdotia Sergheevna. Vă aduceam din partea dumneaei cărţi şi bomboane sosite din Petersburg, de două ori v-am adus…

— Aşa, acum îmi aduc aminte, Anisim, zâmbi Stepan Trofimovici. Locuieşti aici?

— Aproape de Spasov, la mănăstirea V., în posadă la Marfa Sergheevna, sora Avdotiei Sergheevna, poate că mai ţineţi minte, şi-a frânt piciorul când a sărit din caleaşcă, pleca la bal. Acum locuieşte în preajma mănăstirii şi eu sunt în serviciul dumneaei, m-am oprit aici în drum spre ai mei din gubernie, mă duc să-i văd.

— Aşa, aşa.

— Tare m-am bucurat când v-am văzut, aţi fost totdeauna bun faţă de mine, zâmbea entuziasmat Anisim. Dar încotro aţi pornit, boierule, aşa singur-singurel… Niciodată, mi se pare, nu plecaţi singur?

Stepan Trofimovici îl privi speriat.

— Nu cumva la noi, la Spasov?

— Da, merg la Spasov. Il me semble que tout le monde va ŕ Spassof…

— Te pomeneşti că mergeţi la Feodor Matveevici? Se va bucura mult. Vă purta respect încă de pe atunci; chiar şi astăzi îşi aduce aminte deseori…

— Da, da, şi la Feodor Matveevici.

— Aşa, aşa. Tare s-au mirat ţăranii de aici, cică aţi pornit pe şosea pe jos. Nişte proşti.

— Eu… să vezi… eu ştiu, Anisim, am pus rămăşag, cum fac englezii, că voi ajunge pe jos, şi…

Broboane de sudoare îi apărură pe frunte şi pe tâmple.

— Aşa, aşa… îl asculta cu o curiozitate nemiloasă Anisim.

Dar Stepan Trofimovici nu mai era în stare să reziste mai departe. Se simţi atât de ruşinat, încât hotărî să se ridice şi să iasă din izbă. Dar tocmai atunci aduseră samovarul şi imediat după aceea se întoarse şi colportoarea de cărţi sfinte. Cu gestul omului care caută salvarea, se întoarse el către dânsa oferindu-i ceai. Anisim trebui să se retragă. Într-adevăr, printre ţărani plutea o nedumerire: „Ce fel de om este acesta? A fost găsit mergând singur pe drum, zice că e dascăl, îmbrăcat în haine europeneşti, iar la judecată e ca un copilaş, răspunde anapoda. Ca şi cum ar fi fugit de cineva, ba are şi bani!” Le trecea prin cap să anunţe autorităţile – „mai ales că în oraş nu e prea linişte”. Dar Anisim izbuti să-i potolească într-o clipă. Ieşind în tindă, el le povesti celor care voiră să-l asculte că Stepan Trofimovici nu că ar fi un învăţător, ci „un mare învăţat care se îndeletniceşte cu ştiinţe înalte, este un moşier din partea locului şi stă de mai bine de douăzeci de ani la cucoana generalului plin Stavroghin, că e socotit drept omul cel mai de seamă din casă şi că în oraş se bucură de mare cinstire. La clubul dvorenilor pierdea la cărţi într-o singură seară câte douăzeci şi cinci şi chiar o sută de ruble, că are gradul de consilier, egal cu gradul de locotenent-colonel, cu un singur grad mai mic decât un colonel plin. Iar faptul că are bani nu-i deloc de mirare, întrucât poate avea prin generăleasa Stavroghina bani nenumăraţi” etc., etc.

„Mais c’est une dame, et trčs comme il faut”, răsufla Stepan Trofimovici de atacul lui Anisim, examinând-o cu o curiozitate plăcută pe vecina sa, colportoarea de cărţi sfinte, care îşi bea ceaiul din farfurioară, de altfel, şi luând în gură zahărul fărâmat bucăţele. „Ce petit morceau de sucre ce n’est rien… Chipul ei degajă o anumită distincţie şi independenţă şi în acelaşi timp multă blândeţe. Le comme il faut tout pur, dar întru câtva în alt gen.”

Curând află de la dânsa că se numeşte Sofia Matveevna Ulitina şi locuieşte de fapt la K.; are acolo o soră văduvă din tagma târgoveţilor; că şi ea este văduvă, iar soţul ei, cu gradul de sublocotenent ridicat din plutonier-major, a fost ucis la Sevastopol.

— Dar sunteţi atât de tânără, vous n’avez pas trenţe ans…

— Treizeci şi patru, zâmbi Sofia Matveevna.

— Văd că înţelegeţi şi franţuzeşte?

— Puţin; am fost vreo patru ani într-o casă de intelectuali şi am mai prins ceva de la copii.

Povesti apoi că, rămânând văduvă la vârsta de optsprezece ani, a stat un timp la Sevastopol „ca soră de caritate”, după aceea s-a mutat prin diferite alte locuri, iar acum umblă vânzând Evanghelia.

— Mais, mon Dieu, nu cumva tocmai dumneavoastră vi s-a întâmplat în oraş istoria aceea cam ciudată, chiar foarte ciudată?

Ea se roşi la faţă; într-adevăr, despre ea era vorba.

— Ces vauriens, ces malheureux! … începu el cu glasul tremurând de indignare; o amintire dureroasă şi oribilă renăscu în inima lui. Pentru un minut el păru că rămăsese fără să mai ştie de sine.

„Ce e asta, iar a plecat?” se agită el observând că femeia dispăruse de lângă dânsul. Pleacă mereu şi e preocupată de ceva; observ chiar că pare îngrijorată… bah, je deviens egoiste.” Îşi înălţă ochii şi iar îl văzu pe Anisim, dar de data aceasta într-o ambianţă cu totul ameninţătoare. Izba întreagă era plină de ţărani pe care îi adusese probabil Anisim. Erau de faţă şi stăpânul casei, şi ţăranul cu vaca, alţi doi ţărani (care se dovediră apoi că sunt cărăuşi), încă un omuleţ aproape beat de tot, îmbrăcat ţărăneşte, dar ras şi cu înfăţişare de târgoveţ beţiv şi care vorbea cel mai mult. Cu toţii discutau despre el, Stepan Trofimovici. Ţăranul cu vaca ştia una şi bună, că mergând pe mal e de făcut un ocol de vreo patruzeci de verste şi că e mai bine să plece neapărat cu „vamporul”. Târgoveţul beat şi stăpânul casei susţineau cu foc că nu e bine aşa.

— Pentru că, măi frăţioare, pentru dumnealui sigur că pe vampor e mult mai scurt drumul dacă trece lacul; asta aşa este; dar vamporul, se ştie, poate că nici nu vine.

— Vine, vine, o săptămână încă mai umblă, susţinea cu multă tărie Anisim.

— Aşa este, trebuie să vină! Da’ nu vine regulat, pentru că e vremea târzie, la Ustievo uneori lumea aşteaptă câte trei zile.

— Mâine vine sigur, la ora două o să fie aici. Până-n seară ajungeţi la Spasov, domnule, stăruia cu multă pasiune Anisim.

— Mais qu’est-ce qu’il a cet homme, tremura Stepan Trofimovici aşteptând cu frică să i se decidă soarta.

Păşiră înainte şi cărăuşii, începând să se tocmească; cereau până la Ustievo trei ruble. Ceilalţi strigau că nu este mult, că aşa e preţul, şi că toată vara până la Ustievo li se plătea cărăuşilor acest preţ.

— Dar… şi aici e bine… Nu vreau să plec, încercă să se opună Stepan Trofimovici.

— Ba e foarte bine, boierule, aveţi dreptate, la Spasov la noi e foarte bine acum, şi Feodor Matveevici se va bucura mult.

— Mon Dieu, mes amis, toate astea mi se par atât de neaşteptate.

În sfârşit, se reîntoarse Sofia Matveevna. Dar se aşeză pe bancă, foarte tristă şi deprimată.

— N-am noroc să ajung la Spasov, îi zise ea gazdei.

— Cum, şi dumneavoastră mergeţi la Spasov? se învioră Stepan Trofimovici.

Reieşi că o moşiereasă, Nadejda Egorovna Svetliţâna, îi spusese s-o aştepte la Hatovo promiţând s-o ducă până la Spasov, dar n-a mai venit.

— Ce mă fac eu acum? repeta mereu Sofia Matveevna.

— Mais, ma chčre et nouvelle amie, aţ putea să vă duc eu, în locul moşieresei, în satul acela, cum îi zice, pentru care am angajat o căruţă. Şi atunci mâine, chiar mâine pornim

împreună la Spasov.

— Dar dumneavoastră mergeţi tot la Spasov?

— Mais que faire, et je suis enchanté! Vă voi lua cu dragă inimă până acolo; uite, dumnealor vor să mă ducă, şi i-am angajat… pe care din voi l-am angajat? se umplu brusc Stepan Trofimovici de dorinţa de a pleca la Spasov.

Peste un sfert de oră ei se aşezau într-o brişcă, una cu coviltir; Stepan Trofimovici foarte voios şi mulţumit, iar Sofia Matveevna cu sacul ei şi cu un zâmbet recunoscător, lângă el. Anisim îi ajută să se urce.

— Drum bun, boierule, se agita el cu multă râvnă în jurul briştii, nici nu ştiţi ce bucuroşi vor fi acolo de venirea dumneavoastră.

— Adio, adio, dragul meu, adio.

— Să mergeţi, boierule, la Feodor Matveevici…

— Da, dragă prietene, da… la Feodor Petrovici… Aşadar, adio.

II

— Vedeţi, dragă prietenă, îmi daţi voie să mă consider prietenul dumneavoastră, n’est-ce pas? începu grăbit Stepan Trofimovici, de cum brişca se puse în mişcare. Să vedeţi, eu… J’aime le peuple, c’est indispensable, mais il me semble que je ne l’avais jamais vu de prčs. Stasie… cela va sans dâre qu’elle est aussi du peuple… mais le vrai peuple, adică adevăratul popor, cel de pe drumul mare, mi se pare că n-are altă treabă decât să ştie încotro merg… Dar să lăsăm nemulţumirile deoparte. Mi se pare că o cam iau razna, dar numai pentru că mă grăbesc.

— Mi se pare că nu vă simţiţi bine, îl privi scrutător, dar cu respect, Sofia Matveevna.

— Nu, nu, n-am decât să mă înfăşor mai bine; şi în general suflă un vânt cam rece, chiar foarte rece, dar să uităm asta. De fapt, eu altceva am vrut să spun. Chčre et incomparable amie, mi se pare că sunt aproape fericit şi de vină sunteţi dumneavoastră. Mie nu-mi convine să fiu fericit, pentru că sunt gata imediat să-mi iert toţi duşmanii…

— Dar de ce, e chiar foarte bine.

— Nu totdeauna, chčre innocente. L’Évangile… voyez-vous, désormais nous le pręcherons ensemble, ţi voi porni cu plăcere să vând frumoasele dumneavoastră cărţulii. Da, simt că aceasta ar fi o idee, quelque chose de trčs nouveau dans ce genre. Poporul este religios, c’est admis, dar el nu cunoaşte încă Evanghelia. Le voi face expuneri… Printr-o expunere orală se pot îndrepta unele erori din această remarcabilă carte, faţă de care eu, bineînţeles, sunt gata să am tot respectul. Voi fi de folos ţi pe drumul mare. Întotdeauna am fost de folos, întotdeauna le-am spus lor acest lucru et ŕ cette chčre ingrate… O, să-i iertăm, înainte de toate să-i iertăm pe toţi şi întotdeauna… să sperăm că ni se va ierta şi nouă. Da, pentru că toţi şi fiecare suntem vinovaţi unul faţă de celălalt. Toţi suntem vinovaţi! …

— Ceea ce aţi binevoit a spune este foarte, foarte bine spus.

— Da, da… Simt că vorbesc foarte bine. Le voi vorbi foarte bine; dar ce am vrut eu să spun, ceva foarte important? Mereu mă încurc şi uit… Îmi dai voie să nu mă despart de

dumneata? Simt că privirea dumitale şi… mă surprinde chiar maniera dumitale: eşti simplă, îţi răstorni ceaşca cu fundul în sus pe farfurioară… cu această bucăţică oribilă de zahăr; dar ai ceva adorabil şi văd după trăsăturile dumitale… o, nu roşi şi nu te feri de mine ca bărbat. Chčre et incomparable, pour moi une femme c'est tout. Nu pot să trăiesc fără o femeie lângă mine, dar numai atât, să fie lângă mine… M-am încurcat groaznic, groaznic… nu sunt în stare să-mi aduc aminte ce am vrut să spun. O, e fericit acela căruia Dumnezeu mereu îi scoate în cale femeia, şi… şi eu cred că sunt întru câtva şi entuziasmat. Şi pe drumul cel mare există o mare idee! Iată, iată ce am vrut să spun despre această idee, acum mi-am adus aminte, mereu îmi scapă. Dar de ce ne poartă mai departe? Acolo era atât de bine, iar acum cela devient trop froid. Ŕ propos, j'ai en tout quarante roubles et voilŕ cet argent, ia-i, ia-i, eu nu mă pricep, îi voi pierde şi mi-i vor lua, şi… Mi se pare că mi-e somn: mi se învârte capul. Aşa se învârte, se învârte… O, ce bună eşti, cu ce mă înveleşti?

— Aveţi probabil friguri şi v-am învelit cu pătura mea, în ce priveşte însă banii, eu…

— O, pentru numele lui Dumnezeu, n'en parlons plus, parce que cela me fait mal, o, cât de bună eşti!

Încetă brusc să vorbească şi aproape imediat adormi, cuprins de un somn neliniştit, cu fiori de febră. Drumul de ţară pe care străbătură cele şaptesprezece verste nu era deloc neted şi trăsura îi zdruncina groaznic. Stepan Trofimovici se trezea des, îşi ridica repede capul de pe pernuţa pe care i-o vârâse sub cap Sofia Matveevna, o prindea de mână şi întreba: „Eşti aici?”, ca şi cum se temea ca dânsa să nu-l părăsească. O asigura că i se arătase în vis o falcă deschisă cu dinţi oribili şi asta îl dezgusta. Sofia Matveevna se îngrijora tot mai mult de starea lui.

Cărăuşii se opriră în faţa unei izbe mari cu patru ferestre şi cu mai multe anexe locuite în curte. Trezindu-se, Stepan Trofimovici se grăbi să intre în casă şi pătrunse direct în odaia din fund, cea mai bună şi mai încăpătoare din toată casa. Chipul lui somnoros căpătă deodată un aer foarte preocupat. O lămuri imediat pe gazdă, o femeie voinică şi înaltă, de vreo patruzeci de ani, cu părul foarte negru şi aproape cu mustăţi, că închiriază întreaga cameră, şi că „cere să fie ţinută sub cheie şi nimeni să nu mai fie lăsat să intre, parce que nous avons ŕ parler. Oui, j'ai beaucoup ŕ vous dâre, chčre amie.

— Plătesc, plătesc! dădu din mâini spre gazdă.

Deşi arăta atât de grăbit, îşi mişca limba cu destulă greutate. Gazda îl asculta cu un aer posomorât, dar tăcu în semn de acceptare, în care de altfel se simţea o ameninţare ascunsă. El nu observă nimic din toate astea şi tot aşa de grăbit (se grăbea groaznic) îi ceru gazdei să plece imediat şi să servească cât mai repede masa de prânz, „fără nici o zăbavă".

Aici femeia cu mustăţi nu se mai stăpâni.

— Nu sunteţi aici într-un han, domnule, nu servim masa călătorilor. Putem să vă aducem nişte raci fierţi sau un samovar, altceva n-avem nimic. Mâine vom avea peşte proaspăt.

Dar Stepan Trofimovici îşi vântură braţele a mânie repetând cu nerăbdare: „Plătesc, numai cât mai repede, mai repede". Hotărâră pentru masă o ciorbă de peşte şi găină friptă; gospodina anunţă că în tot satul nu se poate găsi o găină; de altfel, consimţi să plece în căutare, dar cu aerul că le face un mare serviciu.

De îndată ce gazda ieşi, Stepan Trofimovici se aşeză într-o clipă pe divan şi o invită lângă el şi pe Sofia Matveevna. În cameră se aflau o canapea şi nişte fotolii în cea mai deplorabilă stare. În general toată odaia aceasta destul de încăpătoare (cu o despărţitură într-un colţ, unde se afla patul), cu nişte tapete galbene vechi şi sfâşiate, cu litografii îngrozitoare pe teme mitologice pe pereţi, cu un lung şir de icoane şi triptice bătute în alamă în colţul de onoare, cu tot mobilierul adunat la întâmplare şi cu un aspect foarte ciudat, înfăţişa un amestec jalnic de elemente orăşeneşti şi tipic ţărăneşti. Dar el nici nu se uita la toate astea, nu aruncă măcar o privire spre lacul imens, al cărui mal era numai la vreo treizeci de paşi de izbă.

— În sfârşit, suntem doar noi, şi nici nu-i vom lăsa pe alţii să intre! Vreau să-ţi povestesc totul, totul chiar de la început.

Sofia Matveevna, îngrijorată la culme, îl opri:

— Ştiţi, Stepan Trofimovici…

— Comment, vous savez déjŕ mon nom? zâmbi el fericit.

— L-am auzit pronunţat adineauri de Anisim Ivanovici, când aţi stat de vorbă cu dânsul. Iată ce aş îndrăzni să vă spun…

Şi începu să-i şoptească grăbit, uitându-se mereu spre uşa închisă, ca să nu audă nimeni, că în satul acesta nu e bine. Toţi ţăranii de aici, deşi sunt pescari, se ocupă mai mult cu găzduirea călătorilor contra plată, luând de la ei cât vor. Satul nu se află pe un drum de mare circulaţie, ci cam într-o parte; dar călătorii vin pentru că aici se opreşte vaporul şi când se întâmplă să nu vină vaporul, din cauza timpului rău, atunci se adună în câteva zile

multă lume şi toate izbele din sat sunt pline, iar gazdele atâta aşteaptă: pentru cel mai mic lucru cer preţuri întreite, iar stăpânul casei acesteia este un om îngâmfat şi jecmănitor, pentru că trece prin partea locului drept cel mai bogat; are un năvod care costă nu mai puţin de o mie de ruble.

Stepan Trofimovici se uita la Sofia Matveevna cu câtă aprindere vorbea despre aceste lucruri şi o expresie de reproş i se arătă pe faţă; de câteva ori schiţă un gest ca s-o oprească. Dar ea stărui şi îşi spuse gândul din care se putea înţelege că a mai fost pe aici vara cu „o doamnă foarte nobilă” din oraş şi au trebuit să rămână peste noapte până la sosirea vaporului care a întârziat două zile şi că a păţit atâtea, încât se îngrozea chiar amintindu-şi.

— Iată, dumneavoastră, Stepan Trofimovici, aţi cerut această cameră numai pentru dumneavoastră… V-o spun, ca să vă previn… Dincolo, în cealaltă încăpere, s-au adunat alţi călători, un om mai în vârstă şi un om tânăr, o doamnă cu copii, iar mâine în toată casa se va aduna lume multă până la ora două, deoarece vaporul, care de două zile este aşteptat, vine sigur mâine. Pentru o cameră separată şi pentru masa pe care aţi comandat-o şi pentru faptul că ceilalţi călători au fost lăsaţi la înghesuială, ei vor pretinde atâta, încât nici prin capitale nu există asemenea preţuri… Dar el suferea, suferea în modul cel mai sincer.

— Assez, mon enfant, te implor; nous avons notre argent, et aprčs, et aprčs le bon Dieu. Mă şi surprinde că dumneata cu vederile dumitale superioare… Assez, assez, vous me tourmentez, zise el nervos: în faţa noastră e tot viitorul, iar dumneata… dumneata mă sperii cu ce ni se poate întâmpla în acest viitor.

Imediat se apucă să-şi povestească toată istoria, şi cu atâta grabă, încât de la început nici nu se înţelese nimic din ce spunea. Expunerea aceasta ţinu destul de mult. Se servi ciorba de peşte, se servi găina friptă, li se aduse la urmă şi samovarul, el tot mai vorbea… Toată istorisirea lui suna cam bizar şi bolnăvicios; de altfel, şi arăta realmente bolnav. Era o încordare bruscă şi intensă a forţelor sale intelectuale, după care, desigur, şi acest lucru îl prevedea Sofia Matveevna în tot timpul povestirii, ar fi urmat inevitabil o depresie profundă cu o scădere extraordinară a forţelor organismului său atât de sleit. Începu aproape cu vârsta copilăriei, când „cu pieptul proaspăt alergam pe câmp”; abia peste o oră ajunse la cele două căsătorii ale sale şi la viaţa berlineză. De altfel, n-aş îndrăzni să fac haz de asta. Pentru el, într-adevăr, toate acestea reprezentau ceva sublim şi, folosind un limbaj modern, însăşi lupta lui pentru existenţă. Vedea în faţa sa fiinţa pe care şi-o alesese ca să meargă alături de el pe drumul viitorului şi se grăbea, ca să zicem aşa, să i se destăinuie. Genialitatea lui nu trebuia să mai rămână pentru dânsa o taină… Se prea poate că exagerase mult în privinţa Sofiei Matveevna, dar o şi desemnase în gând aleasa lui. Nu se putea lipsi de prezenţa unei femei. Îşi dădea seama el însuşi, după expresia chipului ei, că dânsa aproape că nu-l înţelege deloc şi nici măcar esenţialul din ceea ce spunea el.

Ce n’est rien, nous attendrons, deocamdată ar putea înţelege prin intuiţie…

— Dragă prietenă, n-am nevoie decât de inima dumitale! strigă el întrerupându-şi povestirea. Şi de această privire de acum a ochilor dumitale fermecători şi dragi, cu care te uiţi la mine. O, nu trebuie să roşeşti! Ţi-am spus doar…

Urmară lucruri şi mai confuze pentru înţelegerea sărmanei Sofia Matveevna, când istoria se transformă aproape într-o adevărată disertaţie pe tema faptului că nimeni niciodată n-a

fost în stare să-l înţeleagă pe Stepan Trofimovici şi cum „pier la noi în Rusia talentele”. Toate astea erau prea „inteligente”, povestea ea mai târziu cu tristeţe. Îl asculta vădit chinuită, cu ochii puţin holbaţi, iar când Stepan Trofimovici se lansă în aprecieri umoristice şi în spirite usturătoare pe seama „progresiştilor şi diriguitorilor noştri”, de amărăciune ea încercă de vreo două ori şi să zâmbească răspunzând la râsul lui, dar efortul ei apăru mai deplorabil chiar decât dacă ar fi lăcrimat, încât Stepan Trofimovici în cele din urmă se simţi el însuşi jenat, năpustindu-se, drept consecinţă, cu o vehemenţă şi mai neiertătoare împotriva nihiliştilor şi „oamenilor noi”. Dar această nouă explozie pur şi simplu o sperie. În sfârşit, găsi prilejul să mai răsufle puţin, în modul cel mai înşelător de altfel, abia când începu romanul propriu-zis. Femeia rămâne întotdeauna femeie, chiar şi atunci când este călugăriţă. Zâmbea, dădea din cap şi totodată roşea mult şi-şi pleca ochii, ceea ce avu darul să-l aducă pe Stepan Trofimovici într-o stare de extraordinară admiraţie şi să-i aţâţe şi mai mult inspiraţia, încât îşi permise chiar să strecoare şi câteva exagerări conştiente. Varvara Petrovna apărea în descrierea lui ca o brunetă fermecătoare („care stârnea admiraţia întregului Petersburg şi a multor alte capitale din Europa”), iar soţul ei se lăsase „răpus de un glonţ la Sevastopol”, numai şi numai pentru că se simţea nedemn de dragostea ei şi pentru a o ceda astfel rivalului său, adică aceluiaşi Stepan Trofimovici.

— Nu te jena, blânda mea creştină, exclamă el, adresându-i-se Sofiei Matveevna, aproape crezând el însuşi în cele ce povestea, a fost ceva de neînchipuit, ceva atât de sublim, încât noi nici chiar nu ne-am mărturisit niciodată dragostea în tot restul vieţii! Cauza unei asemenea situaţii era, după cum reieşea din continuarea povestirii, o blondină (dacă nu se gândea la Daria Pavlovna, nici nu mai ştiu la cine se referea aici Stepan Trofimovici). Această blondină îi datora totul brunetei şi în calitate de rudă depărtată fusese crescută în casa acesteia. În cele din urmă bruneta, observând dragostea blondinei faţă de Stepan Trofimovici, se încuie în lumea sentimentelor ei intime. Blondina, la rândul ei, observând dragostea brunetei faţă de Stepan Trofimovici, se încuie şi dânsa în lumea ei. Şi astfel tustrei, purtând povara generozităţii reciproce, au tăcut mereu timp de douăzeci de ani, rămânând fiecare izolat în lumea sa. „O, ce pasiune mare a fost, ce pasiune mare!” striga el cu lacrimi de cel mai sincer entuziasm. Am văzut o înflorire deplină a frumuseţii ei (brunetei), vedeam „cu durere în inimă” zilnic cum trecea pe lângă mine, ruşinându-se parcă de frumuseţea ei. (O dată îi scăpă: „ruşinându-se de plinătatea ei”.) În cele din urmă, el fugi, desprinzându-se de tot visul acesta arzător care durase două decenii. Vingt ans! Şi iată-l acum pe drumul cel mare… Apoi, într-un fel de învăpăiere a creierului, se apucă să-i explice Sofiei Matveevna ce ar trebui să însemne „întâlnirea lor, atât de neprevăzută şi atât de predestinată, în vecii vecilor”. Sofia Matveevna se ridică în sfârşit de pe canapea extrem de încurcată; el dădu chiar să se lase în faţa ei în genunchi, întrucât ea izbucnise în plâns. Umbrele înserării deveneau tot mai întunecoase; amândoi stătuseră în această odaie încuiată câteva ore…

— Vă rog, lăsaţi-mă mai bine să trec în odaia de alături, bâigui dânsa, ce-ar putea să creadă oamenii despre mine?

În sfârşit ea scăpă; Stepan Trofimovici o lăsă să plece, făgăduindu-i să se culce imediat. Luându-şi rămas-bun, se plânse că îl doare tare capul. Sofia Matveevna încă înainte de a intra îşi lăsase sacul şi lucrurile în prima încăpere, intenţionând să rămână peste noapte împreună cu gazdele; dar nu-i fu dat să se odihnească.

Peste noapte Stepan Trofimovici avu acel acces de holerină atât de cunoscut mie şi tuturor prietenilor săi, acces cu care se sfârşeau toate momentele de încordare nervoasă violentă, zguduirile sale morale. Sărmana Sofia Matveevna nu dormi toată noaptea. Întrucât, îngrijindu-l pe bolnav, trebui să iasă şi să intre destul de des trecând prin încăperea gazdelor, acestea, ca şi călătorii găzduiţi peste noapte, mormăiau, ba către sfârşit începură s-o certe când ea se apucă, spre ziuă, să pună samovarul. Stepan Trofimovici, în tot timpul accesului, se afla într-o stare de semiconştienţă; uneori i se părea că cineva aduce samovarul, că i se dă ceva de băut (cu gust de zmeură), i se oblojeşte cu ceva cald abdomenul, pieptul. Dar simţea aproape în fiecare clipă că ea se afla lângă dânsul; că ea era aceea care venea şi pleca, îl cobora din pat şi iar îl culca. Către ora trei din noapte se simţi în sfârşit mai bine; se ridică în capul oaselor, îşi lăsă picioarele jos pe podea şi, fără să se gândească la nimic, se prăbuşi în faţa ei pe podea. Nu mai era însă îngenuncherea de mai înainte; pur şi simplu căzu la picioarele ei şi-i săruta poala rochiei…

— Nu trebuie, nu merit eu asta, bâigui dânsa, încercând să-l ridice ca să-l culce în pat.

— Salvatoarea mea, îşi împreună el mâinile privind-o cu veneraţie: vous ętes noble comme une marquise, iar eu, eu sunt un mizerabil! O, toată viaţa mea am fost un infam…

— Liniştiţi-vă, îl imploră Sofia Matveevna.

— Mai înainte ţi-am spus numai minciuni, de dragul gloriei, din răsfăţ, din trândăvie, totul, totul până la ultimul cuvânt a fost o minciună, o, ce mizerabil, mizerabil!

În felul acesta holerina se transformă într-un alt acces, într-un acces de autoblamare isterică. Am mai amintit despre aceste accese cu prilejul relatării scrisorilor sale către Varvara Petrovna. Deodată el îşi aduse aminte de Lise, despre întâlnirea de ieri cu dânsa: „O, era îngrozitor şi se afla probabil într-o mare nenorocire, iar eu nici n-am întrebat-o, n-am aflat! Eram preocupat numai de mine însumi! O, ce s-o fi întâmplat cu dânsa, nu ştii cumva ce e cu dânsa?” o implora el pe Sofia Matveevna.

Apoi începu să jure că „n-o va trăda”, că se va reîntoarce la dânsa (adică la Varvara Petrovna). „Noi ne vom apropia zilnic de pridvorul ei (adică împreună cu Sofia Matveevna), când ea urcă în cupeu pentru plimbarea ei matinală şi o vom privi discret… O, vreau ca dânsa să mă lovească în celălalt obraz; o aştept cu voluptate! Îi voi întoarce celălalt obraz al meu comme dans votre livre! Abia acum, abia acum am înţeles ce înseamnă să-ţi întorci celălalt… „obraz”. N-am fost niciodată în stare s-o înţeleg până acum!”

Pentru Sofia Matveevna urmară două zile îngrozitoare din viaţa ei; şi astăzi îşi aduce aminte de aceste zile cutremurându-se. Stepan Trofimovici se îmbolnăvi atât de grav, încât nu mai fu în stare să ia vaporul, care de data aceasta sosise regulat, după itinerar, exact la ora două după-amiază; iar dânsa nu se simţi în stare să-l lase singur, renunţând şi ea să plece la Spasov. După cum spunea ea, Stepan Trofimovici se arătă chiar bucuros când vaporul plecă.

— Foarte bine, admirabil, murmura el în aşternut, tot mă temeam că va trebui să plecăm. E atât de bine aici, nicăieri nu e mai bine ca aici… N-ai să mă laşi? O, dumneata nu m-ai părăsit!

Dar „aici” nu era nici pe departe atât de bine. El nu voia să ştie nimic despre dificultăţile

ei; capul lui era împuiat numai de fantezii. Iar boala şi-o considera o indispoziţie trecătoare, nu se gândea deloc la starea lui şi nu visa decât la momentul când vor porni împreună ca să vândă „aceste cărţulii”. O rugă să-i citească ceva din Evanghelie.

— De mult n-am citit-o… în original. S-ar putea totuşi să mă întrebe cineva şi să greşesc; trebuie să mă pregătesc pentru orice eventualitate.

Ea se aşeză lângă patul lui şi-şi deschise cartea.

— Citeşti admirabil, o întrerupse el chiar de la primul rând. Văd, văd că n-am greşit! adăugă el confuz, dar entuziasmat.

Şi în general se afla tot timpul în stare de necontenit entuziasm. Ea îi citi predica de pe munte.

— Assez, assez, mon enfant, ajunge… Îţi închipui cumva că atâta nu este de ajuns!

Îşi închise ochii, sleit de puteri. Era foarte slăbit, dar încă nu-şi pierdea cunoştinţa. Sofia Matveevna dădu să se ridice crezând că vrea poate să doarmă. Dar el o opri:

— Dragă prietenă, am minţit toată viaţa. Chiar şi atunci când spuneam adevărul. Niciodată nu vorbeam pentru adevăr, ci numai pentru mine însumi, o ştiam şi înainte, dar numai acum îmi dau seama… O, unde sunt prietenii mei, pe care-i jigneam prin prietenia mea toată viaţa? Şi totul, şi totul? Savez-vous, mint poate şi acum; sigur că mint şi acum. Esenţial este că mă cred eu însumi când mint. Cel mai greu e în viaţă să trăieşti şi să nu minţi… Şi… şi să nu crezi minciunile tale; da, da, asta este! Dar să lăsăm asta, pentru mai târziu… Noi împreună, împreună! adăugă el cu extaz.

— Stepan Trofimovici, îl rugă timid Sofia Matveevna, ar trebui să trimitem în oraş după doctor?

El păru uluit.

— Pentru ce? Est-ce que je suis şi malade? Mais rien de sérieux. Ce ne trebuie aici oameni străini? Se află, şi atunci ce se întâmplă? Nu, nu, nu ne trebuie străini, noi împreună, împreună! Ştii, zise el, după un pic de tăcere, citeşte-mi încă ceva, ce crezi dumneata sau la nimereală – pe ce îţi cade privirea.

Sofia Matveevna desfăcu cartea ca să citească.

— Acolo unde se va deschide pagina, unde se va deschide la nimereală, repetă el.

— Iar îngerului Bisericii din Laodiceea scrie-i…”

— Ce-i asta? Ce? De unde e?

— Din Apocalipsă.

— O, je m’en souviens, oui, l’Apocalypse. Lisez, lisez, mi-am propus să ghicesc viitorul nostru după ceea ce se va spune în carte, vreau să ştiu ce s-a nimerit; citeşte despre înger, despre înger…

Iar îngerului Bisericii din Laodiceea scrie-i: Acestea zice Cel ce este Amin, martorul cel credincios şi adevărat, începutul zidirii lui Dumnezeu:

Ştiu faptele tale; că nu eşti nici rece, nici fierbinte. O, de ai fi rece sau fierbinte!

Astfel, fiindcă eşti căldicel – nici fierbinte, nici rece – am să te vărs din gura Mea.

Fiindcă tu zici: Sunt bogat şi m-am îmbogăţit şi de nimic nu am nevoie! Şi nu ştii că tu eşti cel ticălos şi vrednic de plâns, şi sărac, şi orb, şi gol!

Apocalipsa 3, 14-17

— Şi asta… şi asta scrie în cartea dumitale! strigă el, cu privirea scânteietoare şi ridicându-se de pe pernă. Niciodată n-am cunoscut acest pasaj sublim! Auzi: mai curând rece, rece, decât căldicel, decât numai căldicel. O, voi demonstra. Numai să nu mă părăseşti, să nu mă părăseşti lăsându-mă singur! Noi vom dovedi, vom dovedi!

— Dar n-am să te părăsesc, Stepan Trofimovici, niciodată n-am să te părăsesc! îl prinse ea de mâini, strângându-i-le în ale ei, ducându-le la inimă, cu lacrimi în ochi, uitându-se la dânsul. („O milă sfâşietoare mă cuprinse în acea clipă”, relata ea.) Buzele lui se contractară într-un tremur convulsiv. Şi totuşi, Stepan Trofimovici, ce ne facem? N-ar fi mai bine să anunţăm pe careva dintre cunoscuţii dumneavoastră sau vreo rudă?

Dar la auzul acestor cuvinte el păru atât de speriat, încât ea regretă amar stăruinţa aceasta repetată. Înfiorat şi tremurând, el o implora să nu cheme pe nimeni, să nu întreprindă nimic; îi cerea să-şi dea cuvântul şi repeta mereu: „Pe nimeni, pe nimeni! Numai noi singuri, numai noi doi, nous partirons ensemble”.

Mai rău era că şi gazdele începuseră să se îngrijoreze, bodogăneau şi n-o lăsau în pace pe Sofia Matveevna. Ea achitase tot de ce cuvenea căutând să facă în aşa fel încât ei să vadă că au bani; pentru moment aceştia se potoliseră; dar stăpânul casei îi ceru „actele” lui Stepan Trofimovici. Bolnavul, cu un zâmbet dispreţuitor, arătă spre sacul lui minuscul; Sofia Matveevna găsi acolo ordinul lui de demitere şi încă alte acte de acest gen pe baza cărora trăise toată viaţa. Gazda nu se lăsa, stăruind că „dumnealui trebuie să fie dus undeva, pentru că aici nu e spital, iar dacă moare, cine ştie ce se întâmplă; ne luăm belea pe cap”. Sofia Matveevna încercă să deschidă vorba despre doctor, dar reieşea că dacă ar fi să cheme un doctor de la „gubernie” ar costa atât de mult, încât orice gând la un doctor părea irealizabil. Ea se întoarse deprimată la bolnavul ei. Stepan Trofimovici slăbea văzând cu ochii.

— Citeşte-mi acum încă un pasaj… Despre porci, zise el deodată.

— Poftim? se sperie nespus Sofia Matveevna.

— Despre porci… Tot pe acolo… ces cochons… Mi-aduc aminte, demonii au intrat în porci şi toţi s-au înecat. Citeşte-mi acest pasaj negreşit; îţi voi spune pe urmă pentru ce. Vreau să-mi reamintesc cuvânt cu cuvânt. Am nevoie să ştiu cuvânt cu cuvânt.

Sofia Matveevna cunoştea bine Evanghelia şi găsi imediat pasajul din Evanghelia lui Luca, pe care eu l-am pus ca epigraf la cronica mea. Îl voi reproduce şi aici:

Şi era acolo o turmă mare de porci, care păştea pe munte. Şi L-au rugat să le îngăduie să intre în ei; şi le-a îngăduit. Şi, ieşind demonii din om, au intrat în porci, iar turma s-a aruncat de pe ţărm în lac şi s-a înecat. Iar păzitorii, văzând ce s-a întâmplat, au fugit şi au vestit în cetate şi prin sate. Şi ei au ieşit să vadă ce s-a întâmplat şi au venit la Iisus şi au găsit pe omul din care ieşiseră demonii, îmbrăcat şi întreg la minte, şezând jos, la picioarele lui Iisus, şi s-au înfricoşat. Şi cei ce văzuseră le-au spus cum a fost izbăvit

demonizatul.

SFÂNTA EVANGHELIE CEA DUPĂ LUCA, Cap. VIII, 32-36

— Scumpa mea prietenă, zise Stepan Trofimovici profund tulburat, savez-vous, acest pasaj minunat şi extraordinar mi-a fost în viaţă o piatră de care m-am poticnit totdeauna… Dans ce livre… încât pasajul acesta l-am reţinut în memorie încă din copilărie. Acum însă mi-a venit un gând, une comparaison. Îmi vin acum tot felul de idei. Să vezi, ar fi exact ca Rusia noastră. Aceşti demoni, care ies din bolnav şi intră în porci, sunt toate tarele, racilele, toate miasmele, toate necurăţeniile, toţi demonii şi toţi drăcuşorii care s-au acumulat în marele şi scumpul nostru bolnav, în Rusia noastră, în decurs de veacuri, de veacuri! Oui, cette Russie, que j'aimais toujours. Dar o idee măreaţă şi o voinţă măreaţă o vor lumina de sus, ca pe acel demonizat, şi vor ieşi toţi demonii, toată necurăţenia, toată scârnăvia care s-au încuibat purulent pe suprafaţa ei… şi vor cere singure să intre în porci. De altfel, au şi intrat poate! Suntem noi, noi şi ceilalţi, şi Petruşa… et les autres avec lui, şi eu, poate, cel dintâi, în frunte, şi ne vom arunca, nebuni şi turbaţi, de pe stâncă în mare şi ne vom îneca cu toţii şi aşa se cuvine, pentru că nu suntem buni decât pentru aşa ceva. Dar bolnavul se va vindeca şi „se va aşeza la picioarele lui Iisus”… şi va privi în jurul său cu uimire… Scumpa mea, vous comprendrez aprčs. Iar acum gândul acesta mă tulbură nespus… Vous comprendrez aprčs… nous comprendrons ensemble.

Începu să delireze şi în cele din urmă îşi pierdu cunoştinţa. Starea aceasta ţinu şi a doua zi. Sofia Matveevna şedea lângă el şi plângea; nu dormise trei nopţi la rând şi evita să apară în faţa gazdelor, care, o presimţea, puseseră ceva la cale. Salvarea veni abia a treia zi. În dimineaţa aceea Stepan Trofimovici îşi recăpătă cunoştinţa, o recunoscu pe Sofia Matveevna şi-i întinse mâna. Ea îşi făcu semnul crucii cu speranţa renăscută. El îşi exprimă dorinţa să se uite pe fereastră: „Tiens, un lac, zise el, ah, Dumnezeule, şi eu nu-l văzusem…” În clipa aceea în faţa izbei se auzi huruitul unei trăsuri şi prin casă se iscă o agitaţie nemaipomenită.

III.

Era Varvara Petrovna în persoană, sosită într-un cupeu de patru locuri, înhămat cu patru cai, însoţită de Daria Pavlovna şi de doi valeţi. Miracolul se întâmplase simplu: mort de curiozitate, Anisim, a doua zi după sosirea sa în oraş, trecuse pe la casa Varvarei Petrovna şi le povestise servitorilor că l-a întâlnit pe Stepan Trofimovici într-un sat, singur, că nişte ţărani l-au văzut mergând pe jos pe şosea şi că se îndrepta spre Spasov prin Ustievo, acum împreună cu o oarecare Sofia Matveevna. Întrucât Varvara Petrovna, cuprinsă de nelinişte, pusese deja să fie căutat prietenul ei fugar, cei din curte îi raportaseră îndată despre cele auzite de la Anisim. Ascultându-l pe acesta şi mai ales amănuntele plecării la Ustievo împreună cu o oarecare Sofia Matveevna într-o brişcă, ea hotărî imediat să plece şi sosi pe urme proaspete la Ustievo. Nu ştia încă nimic despre boala lui Stepan Trofimovici.

În curte răsună îndată glasul ei aspru şi poruncitor, încât până şi gazdele se speriară. Se oprise numai ca să întrebe şi să se informeze, convinsă că Stepan Trofimovici ajunsese de mult la Spasov; aflând însă că el este aici şi e bolnav, intră în izbă, cuprinsă de emoţie.

— Unde e el? A, tu eşti! strigă ea văzând-o pe Sofia Matveevna, care tocmai apăruse în pragul primei camere. După faţa ta neruşinată mi-am dat seama că eşti tu. Afară, nemernico! Imediat să dispară din casa aceasta! Şterge-o, altminteri te trimit la închisoare.

Ţineţi-o sub pază într-o altă casă. A mai stat ea la închisoare în oraş şi o să mai stea. Şi te rog, pe tine ca stăpân, să nu laşi pe nimeni să intre cât timp sunt eu aici. Sunt generăleasa Stavroghina şi ocup întreaga casă. Iar tu, scumpo, o să-mi dai socoteală de toate.

Accentele cunoscute ale glasului ei îl zguduiră pe Stepan Trofimovici. Începu să tremure. Dar ea păşise deja în despărţitura unde era patul. Scânteind din ochi, trase cu piciorul scaunul şi, sprijinindu-se de spetează, îi strigă Daşei:

— Aşteaptă alături lângă gazdă. Ce atâta curiozitate? Şi închide uşa bine după ce ieşi.

Câtva timp ea îi scrută chipul speriat cu o privire sălbatică.

— Ei, cum o mai duci, Stepan Trofimovici? Cum ai petrecut? lăsă ea deodată să-i scape o ironie furioasă.

— Chčre, bâigui Stepan Trofimovici complet aiurit, am cunoscut viaţa rusească reală… Et je pręcherai l'Évangile…

— Om ingrat şi neruşinat ce eşti! zbieră ea plesnindu-şi palmele. Nu ţi-a fost de ajuns că mă faci de râs, te-ai şi înhăitat… O, bătrân senzual şi neruşinat!

— Chčre…

Glasul i se tăie şi el nu mai putu să scoată nici o vorbă, uitându-se la dânsa cu nişte ochi căscaţi de spaimă.

— Cine este ea?

— C'est un ange… C'était plus qu'un ange pour moi, toată noaptea… O, nu ţipaţi la ea, n-o speriaţi, chčre, chčre…

Varvara Petrovna sări deodată cu zgomot de pe scaun; se auzi strigătul ei speriat: „Apă, apă!”. Cu toate că el îşi revenise în fine, ea continua să tremure de frică şi se uita palidă la chipul lui schimonosit: abia acum pentru prima oară se dumiri dânsa despre gravitatea bolii.

— Daria, îi şopti ea deodată Dariei Pavlovna, să plece imediat după doctor, după Salzfisch; să plece imediat Egorâci să tocmească aici cai, iar din oraş să vină cu un alt cupeu. La noapte să fie aici.

Daşa se repezi să execute ordinul. Stepan Trofimovici se uita cu aceeaşi privire aiurită, speriată; buzele lui, aproape albe, tremurau.

— Mai aşteaptă, Stepan Trofimovici, mai aşteaptă, dragul meu! îl îndemna ea ca pe un copilaş. Aşteaptă, aşteaptă puţin, se întoarce Daria îndată şi… ah, Dumnezeule, gazdă, gazdă, vino măcar tu aici, femeie!

Nerăbdătoare, alergă personal s-o cheme pe stăpâna casei.

— Imediat, imediat aia să fie adusă înapoi. Înapoi, înapoi!

Din fericire, Sofia Matveevna nu apucase să plece şi tocmai ieşea pe poartă cu sacul şi cu legăturica ei. Fu adusă înapoi. Era atât de speriată, încât mâinile şi picioarele îi tremurau. Varvara Petrovna o prinse de mână ca uliul un puişor şi o târî cu repeziciune lângă Stepan Trofimovici.

— Poftim. Iat-o. Nu ţi-am mâncat-o. Ai crezut că am şi mâncat-o.

Stepan Trofimovici prinse mâna Varvarei Petrovna, o duse la ochi şi se porni în hohote de plâns bolnăvicios, isteric.

— Ei bine, ei bine, linişteşte-te, linişteşte-te, dragul meu, hai, linişteşte-te! Dumnezeule, dar linişteşte-te odată, strigă ea ieşindu-şi din fire. O, cât mă chinuieşti, m-ai chinuit mereu, mereu!

— Suflete bun, bâigui în sfârşit Stepan Trofimovici, adresându-i-se Sofiei Matveevna, mai aşteaptă puţin dincolo, drăguţo, vreau aici să spun ceva…

Sofia Matveevna se grăbi să iasă îndată din cameră.

— Chčre, chčre… se sufoca el.

— Aşteaptă cu vorba, Stepan Trofimovici. Aşteaptă puţin până când îţi revii mai bine, odihneşte-te puţin. Poftim, bea apă. Dar aşteaptă, te rog!

Varvara Petrovna se aşeză iar pe scaun. Stepan Trofimovici o ţinea strâns de mână. Îl obligă să stea astfel mult timp, fără să-l lase să scoată o vorbă. El îi duse mâna la buze şi începu s-o sărute. Ea îşi strânse dinţii privind undeva într-un colţ.

— Je vous aimais! lăsă el să-i scape deodată.

Niciodată nu auzise dânsa de la el un asemenea cuvânt, rostit în felul acesta.

— Hm, făcu ea drept răspuns.

— Je vous aimais toute ma vie… vingt ans!

Ea continuă să tacă timp de vreo două-trei minute.

— Dar când te pregăteai să te duci la Daşa, ţi-ai dat cu parfum, zise ea deodată într-o şoaptă înspăimântătoare.

Stepan Trofimovici rămase înlemnit.

— Ţi-ai pus cravată nouă…

Se aşternu iar o tăcere de vreo două minute.

— Ţi-aduci aminte de ţigară?

— Draga mea prietenă, îngăimă el cuprins de spaimă.

— Ţigara, în seara aceea, la fereastră… la lumina lunii… după chioşc… la Skvoreşniki? Îţi aduci aminte, îţi aduci aminte, sări ea din loc apucând de ambele colţuri perna lui şi scuturând-o împreună cu capul lui. Îţi aduci aminte, om laş, neserios veşnic, veşnic neserios ce eşti! şuieră dânsa în şoapta ei furioasă, stăpânindu-se să nu strige. Apoi trânti perna şi recăzu pe scaun, acoperindu-şi faţa cu mâinile. Destul! reteză ea, încordându-se ţeapănă pe scaun. Cei douăzeci de ani au trecut, nu se mai întorc; şi eu sunt o proastă.

— Je vous aimais, îşi împreună el mâinile iar.

— Dar ce tot îi dai cu aimais şi aimais! Destul! sări ea din nou de pe scaun. Şi dacă nu adormi imediat, atunci eu… ai nevoie de linişte; trebuie să dormi, neapărat să dormi, închide ochii. Ah, Dumnezeule, el poate că vrea să mănânce! Ce mănânci? Ce mănâncă el!

Ah, Dumnezeule, unde e aia? Unde e ea?

Se iscă iar o mare agitaţie. Dar Stepan Trofimovici bâigui cu glasul slăbit că ar dormi într-adevăr une heure, şi după aceea – un bouillon, un thé… enfin il est şi heureux. Îşi lăsă capul pe pernă şi într-adevăr părea că adormise. (Probabil se prefăcu.) Varvara Petrovna mai aşteptă puţin şi ieşi în vârful picioarelor din despărţitură.

Se aşeză în odaia gazdelor, alungându-i afară pe cei de acolo şi porunci Dariei s-o cheme pe aia. Şi începu un interogatoriu cumplit.

— Povesteşte-mi acum, draga mea, toate amănuntele; aşază-te aici lângă mine, aşa. Ei?

— L-am întâlnit pe Stepan Trofimovici…

— Aşteaptă, stai. Te previn că dacă vei minţi sau vei ascunde ceva, te găsesc şi sub pământ. Aşadar?

— Eu şi cu Stepan Trofimovici… îndată ce am ajuns la Hatovo… bâigui aproape sufocându-se Sofia Matveevna.

— Aşteaptă, taci, stai: ce trăncăneşti? Mai întâi şi întâi cine eşti şi ce hram porţi?

Sofia Matveevna povesti cu chiu cu vai, de altfel în foarte puţine cuvinte, despre viaţa ei, începând cu Sevastopolul. Varvara Petrovna o asculta în tăcere, stând drept pe scaun, uitându-se sever şi fix în ochii povestitoarei.

— Dar de ce eşti aşa speriată? Ce te tot uiţi în pământ? Îmi plac oamenii care se uită drept în ochi şi ţin piept cu vorba discutând cu mine. Continuă.

Sofia Matveevna povesti apoi cum l-a întâlnit, despre cărţi, cum Stepan Trofimovici a cinstit o ţărancă cu rachiu…

— Aşa, aşa, să nu uiţi nici un amănunt, o încurajă Varvara Petrovna.

În sfârşit, cum au plecat şi cum Stepan Trofimovici i-a tot vorbit „complet bolnav” şi cum aici şi-a povestit toată viaţa chiar de la început, timp de mai multe ore.

— Spune-mi ce ţi-a povestit despre viaţa lui.

Sofia Matveevna, aici, nu mai ştiu ce să-i spună.

— Nici nu ştiu ce să spun, murmură ea aproape plângând, aproape că n-am înţeles nimic.

— Minţi, nu se poate să nu fi înţeles chiar nimic.

— Despre o doamnă nobilă cu părul negru a vorbit mult, roşi până în vârful urechilor Sofia Matveevna, deşi observase că Varvara Petrovna are părul bălai şi nu seamănă deloc cu acea „brunetă”.

— Cu părul negru? Şi ce anume a spus? Vorbeşte!

— Cum că această doamnă nobilă era tare îndrăgostită de dumnealui, toată viaţa, douăzeci de ani; dar nu îndrăznea să-i mărturisească reţinându-se în faţa dumnealui, pentru că era foarte grasă…

— Imbecilul! reteză îngândurată, dar hotărâtă, Varvara Petrovna.

Sofia Matveevna plângea acum cu lacrimi.

— Nu sunt în stare să povestesc nimic, fiindcă eram cuprinsă de spaimă pentru dumnealui şi nu puteam înţelege deoarece dumnealui este un om atât de inteligent…

— Despre inteligenţa lui n-ai nas ca să judeci. Ţi-a propus să te ia în căsătorie?

Femeia se cutremură.

— S-a îndrăgostit de tine? Vorbeşte! Ţi-a propus să te ia în căsătorie? strigă poruncitor Varvara Petrovna.

— Aproape că aşa a fost, sughiţă printre lacrimi cealaltă. Numai că eu n-am luat în seamă vorbele lui, din cauza stării de boală în care se afla, adăugă ea cu fermitate, ridicând ochii.

— Cum te cheamă: adică numele tău şi al tatălui?

— Sofia Matveevna.

— Ei bine, să ştii, Sofia Matveevna, că este omul cel mai păcătos, cel mai neserios… Doamne, Doamne! Mă consideri drept o mizerabilă?

Cealaltă holbă ochii.

— O mizerabilă, o tirană? Care i-a distrus viaţa?

— Cum se poate aşa ceva, când văd că şi dumneavoastră plângeţi?

Într-adevăr, ochii Varvarei Petrovna erau înlăcrimaţi.

— Hai, şezi, şezi, nu te teme. Priveşte-mă drept în ochi încă o dată; de ce roşeşti? Daşa, vino încoace şi te uită la dânsa: cum crezi, are o inimă cinstită…

Şi spre mirarea sau mai marea spaimă a Sofiei Matveevna, ea îi mângâie obrazul.

— Păcat numai că eşti o proastă. Prea proastă pentru vârsta ta. Bine, drăguţă, voi avea grijă de tine. Văd că totul n-a fost decât o prostie. Vei locui deocamdată lângă el, îţi voi închiria o locuinţă, iar de la mine vei avea asigurată masa, şi atâta tot… deocamdată.

Sofia Matveevna încercă să spună speriată că trebuie să plece cât mai repede.

— N-ai de ce să te grăbeşti. Îţi cumpăr toate cărţile, iar tu rămâi aici. Taci, nici un cuvânt. Dacă n-aş fi sosit eu, tot nu l-ai fi părăsit, nu?

— În ruptul capului nu l-aş fi părăsit, zise Sofia Matveevna încet şi hotărât, ştergându-şi lacrimile.

Doctorul Salzfisch a fost adus noaptea târziu. Era un bătrânel foarte respectabil şi un practician cu multă experienţă, care îşi pierduse la noi postul nu de mult din cauza unei certe cu superiorii săi. Din momentul acela Varvara Petrovna căuta în tot chipul să-l „protejeze”. Acesta îl examină cu multă atenţie pe bolnav, puse nişte întrebări şi cu multă prudenţă o informă pe Varvara Petrovna că starea „suferindului” este foarte gravă, din cauza complicaţiilor intervenite în mersul bolii, şi că trebuie să ne aşteptăm chiar şi „la deznodământul cel mai rău”. Varvara Petrovna, care în decursul celor douăzeci de ani se dezobişnuise chiar şi de a gândi că ar putea să intervină ceva serios şi grav în tot ce pornea personal de la Stepan Trofimovici, se simţi profund zguduită, ba şi păli.

— Chiar aşa, nici o speranţă?

— Nu există stări fără nici o speranţă, dar…

Varvara Petrovna nu se mai culcă să se odihnească, toată noaptea aşteptând cu nerăbdare să se facă ziua. În clipa când bolnavul deschise ochii revenindu-şi (era deplin conştient, deşi forţele-i scădeau vizibil de la o oră la alta), i se adresă pe tonul cel mai hotărât:

— Stepan Trofimovici, se cuvine să prevedem totul. Am trimis după preot. Trebuie să-ţi îndeplineşti îndatorirea… Cunoscându-i convingerile, se temea mult de un refuz. El o privi mirat.

— Prostii, prostii! strigă ea crezând că el refuză. Acum nu mai e momentul pentru glume. Ne-am distrat destul.

— Dar… sunt chiar aşa de grav bolnav?

Îngândurat, se învoi. Şi, în general, cu multă surprindere am aflat pe urmă de la Varvara Petrovna că nu se speriase deloc la gândul morţii. Poate că nici nu crezuse în el şi continua să-şi considere boala drept ceva cu totul trecător.

Se mărturisi şi se împărtăşi cu multă plăcere. Toată lumea, inclusiv Sofia Matveevna şi servitorii, veniră să-l felicite de sfânta împărtăşanie. Toţi până la unul plângeau stăpânindu-se, privind faţa slăbită şi istovită a bolnavului, buzele lui palide şi tremurătoare.

— Oui, mes amis, şi mă miră numai că vă bateţi capul atâta cu mine. Mâine probabil că voi fi în picioare şi noi… vom pleca… Toute cette cérémonie… faţă de care, bineînţeles, îmi manifest cele cuvenite… a fost…

— Te rog, părinte, să rămâi negreşit lângă bolnav, îl opri cu repeziciune Varvara Petrovna pe preot care-şi scotea odăjdiile. Imediat după ce se va servi ceaiul, te rog să-i vorbeşti despre cele dumnezeieşti, ca să-i întăreşti credinţa.

Preotul începu să-i vorbească; toată lumea şedea în jurul patului.

— În vremea noastră încărcată de păcate, începu preotul cu glas lin, ţinând ceaşca de ceai în mâini, credinţa în Cel-de-Sus este singurul refugiu al neamului omenesc în lumea aceasta plină de griji şi încercări, precum şi în speranţa fericirii veşnice, făgăduită celor drepţi…

Stepan Trofimovici păru că se înviorează brusc; un surâs fin miji pe buzele sale.

— Mon pčre, je vous remercie, et vous ętes bien bon, mais…

— Nici un mais, nici un mais! strigă Varvara Petrovna smulgându-se de pe scaunul ei. Părinte, i se adresă ea preotului, ai în faţa dumitale un om… peste o oră va trebui iar să-l împărtăşeşti! Iată ce fel de om este dumnealui!

Stepan Trofimovici zâmbi reţinut.

— Dragii mei prieteni, zise el, am nevoie de prezenţa lui Dumnezeu fie chiar şi pentru faptul că este singura fiinţă care poate fi veşnic iubită…

Nu se ştie, se pătrunsese într-adevăr de credinţă sau ceremonia solemnă a împărtăşaniei îl zguduise într-atât, încât răscolise receptivitatea artistică a firii sale, fapt este că el rosti câteva cuvinte absolut contrare convingerilor sale de până atunci, cu toată fermitatea şi, se

zice, cu multă emoţie.

— Nemurirea mea este necesară fie chiar şi prin aceea că Dumnezeu nu va voi să săvârşească o nedreptate şi să stingă de tot flacăra dragostei faţă de el, odată aprinsă în inima mea. Şi ce poate fi mai scump decât dragostea? Dragostea este mai presus de existenţă, dragostea este încununarea existenţei, şi cum s-ar putea ca existenţa să nu-i fie subordonată? Dacă m-am pătruns de dragoste faţă de el şi m-am bucurat de această dragoste a mea, este posibil oare ca el să stingă în mine şi prin mine această dragoste şi să ne transforme pe amândoi în zero? Dacă există Dumnezeu, eu sunt nemuritor! Voilŕ ma profession de foi!

— Dumnezeu există, Stepan Trofimovici, crede-mă, există, îl implora Varvara Petrovna, leapădă-te, renunţă la toate aceste prostii măcar o dată în viaţă! (Se pare că ea nu prea înţelesese această profession de foi a lui.)

— Draga mea prietenă, se însufleţea el tot mai mult, deşi vocea i se întrerupea des, draga mea prietenă, când am înţeles… tâlcul vorbei despre celălalt obraz întors, am înţeles totodată şi încă ceva… J'ai menti toute ma vie, toată, toată viaţa! Aş fi vrut… de altfel, mâine… mâine plecăm cu toţii.

Varvara Petrovna izbucni în plâns. El căuta pe cineva cu privirea.

— Iat-o, iat-o, e aici! o prinse ea de mână pe Sofia Matveevna şi o aduse lângă el. El zâmbi înduioşat.

— O, aş fi vrut mult să trăiesc iar! strigă el din nou cu o energie neaşteptată. Fiecare minut, fiecare clipă de viaţă trebuie să fie pentru fericirea omului… Trebuie, trebuie neapărat! Este o datorie a omului însuşi să facă să fie astfel; este o lege pentru el, o lege ascunsă, dar negreşit existentă… O, aş fi vrut să-l văd pe Petruşca… şi pe ei toţi… şi pe Şatov!

Notez că despre Şatov nimeni dintre ei nu ştia încă nimic, nici Daria Pavlovna, nici Varvara Petrovna, nici chiar Salzfisch, venit ultimul din oraş. Stepan Trofimovici se tulbura tot mai mult şi mai mult, în mod dureros, peste puterile lui.

— Ideea că există ceva infinit mai drept şi mai ferice decât mine mă umple şi pe mine de o duioşie nemăsurată şi de glorie, o, oricine aş fi eu, orice aş fi făcut eu! Pentru om mult mai necesar decât conştiinţa propriei fericiri este să ştie şi clipă de clipă să creadă că undeva există deja o fericire perfectă şi netulburată pentru toţi şi pentru toate… Întreaga lege a existenţei umane constă numai în posibilitatea pentru om de a se închina în faţa a ceva infinit de măreţ. Lipseşte-i pe oameni de acest infinit măreţ, ei nu vor accepta să trăiască şi vor muri pradă disperării. Incomensurabilul şi infinitul sunt tot atât de necesare omului, ca şi acea mică planetă, pe care el vieţuieşte… Dragii mei prieteni, toţi, toţi: trăiască Măreaţa Idee! Veşnică şi incomensurabilă Idee! Orice om, oricine ar fi el, are nevoie să se închine în faţa a ceea ce reprezintă Măreaţa Idee. Chiar şi omul cel mai mărginit are nevoie de ceva măreţ. Petruşca… o, cum aş vrea eu să-i văd pe toţi! Ei nu ştiu, nu ştiu că şi în ei este cuprinsă aceeaşi veşnică Măreaţă Idee!

Doctorul Salzfisch nu asistase la ceremonie. Intrând pe neaşteptate, el se îngrozi şi împrăştie imediat această adunare, insistând ca bolnavul să nu fie tulburat.

Stepan Trofimovici decedă după trei zile, dar într-o stare de inconştienţă totală. Se stinse

cu încetul, ca o lumânare arsă până la capăt. Varvara Petrovna, după ce a îndeplinit rânduiala datinei prohodului, transportă corpul neînsufleţit al sărmanului ei prieten la Skvoreşniki. Mormântul lui se află în curtea bisericii şi este deja acoperit cu o lespede de marmură. Inscripţia şi grilajul îngrăditor urmau să fie făcute în primăvară.

Absenţa cu acest prilej a Varvarei Petrovna ţinu cam vreo opt zile. Împreună cu dânsa şi alături în cupeul ei sosi şi Sofia Matveevna, care şi rămase, mi se pare, pentru totdeauna să stea cu dânsa. Notez că din momentul când Stepan Trofimovici îşi pierdu cunoştinţa (chiar în dimineaţa aceea), Varvara Petrovna o îndepărtă îndată din nou pe Sofia Matveevna, spunându-i să iasă din izbă, şi îl îngriji pe bolnav personal, singură până la sfârşit; iar după ce el îşi dădu sufletul, o chemă imediat înapoi. Nici un fel de obiecţii din partea acesteia, care se speriase groaznic de propunerea (mai bine zis porunca) de a locui totdeauna la Skvoreşniki, nu voi să ia în seamă Varvara Petrovna.

— Prostii! O să merg şi eu cu tine să vindem Evanghelii. Nu mai am acum pe nimeni pe lume!

— Dar aveţi un fiu, încercă s-o consoleze Salzfisch.

— N-am nici un fiu! reteză Varvara Petrovna, şi a fost ca o profeţie.

Capitolul al optulea.

Încheiere.

Toate mârşăviile şi crimele săvârşite ieşiră la iveală cu o repeziciune extraordinară, mult mai repede decât presupuse Piotr Stepanovici. Se începu prin aceea că nefericita Maria Ignatievna, în noaptea asasinării soţului ei, se trezi către ziuă şi văzând că Şatov lipseşte de lângă dânsa fu cuprinsă de o tulburare de nedescris. În casă împreună cu ea rămăsese o îngrijitoare angajată de Arina Prohorovna. Bătrâna femeie nu reuşea s-o liniştească şi cum se lumină de ziuă alergă la moaşă, asigurând-o pe Şatova că moaşa trebuie să ştie unde este soţul ei şi când se va întoarce. Între timp, Virghinskaia fu cuprinsă la rândul ei de o mare nelinişte: aflase de la soţul ei despre isprava nocturnă de la Skvoreşniki. Acesta se întorsese acasă cam după ora zece din noapte într-o stare îngrozitoare; frângându-şi mâinile, se aruncă cu faţa în jos pe pat, zguduit de un plâns convulsiv şi repetând mereu printre sughiţuri: „Nu este asta, nu; deloc nu este asta!”. Bineînţeles, în faţa stăruinţelor Arinei Prohorovna sfârşi prin a mărturisi totul – dar numai ei singură din toată casa. Arina Prohorovna îi porunci să rămână în pat, atrăgându-i atenţia cu severitate că „dacă vrea să plângă, s-o facă cu nasul în pernă, ca să nu audă nimeni, şi că va fi un prost dacă a doua zi se va da cumva de gol”. Profund îngrijorată, ea se apucă imediat să-şi ia numite măsuri de prevedere pentru orice eventualitate: toate hârtiile compromiţătoare, cărţile, ba poate şi manifestele izbuti să le ascundă sau să le distrugă fără urmă. Tot chibzuind însă, ajunse la concluzia că personal dânsa, sora ei, mătuşa şi studenta, poate chiar şi blegul ei de frăţior n-au de ce să se teamă. Când se pomeni dimineaţa cu îngrijitoarea Mariei Ignatievna, se duse la aceasta fără ezitare. De altfel, voia să afle cât mai repede dacă este adevărat ceea ce îi spusese aseară într-o şoaptă speriată şi nebună, care semăna mult cu un delir, soţul ei, despre anumite socoteli ale lui Piotr Stepanovici pe care acesta şi le făcuse cu privire la Kirillov în interesul cauzei comune.

Dar sosise la Maria Ignatievna prea târziu: după plecarea îngrijitoarei, rămasă singură, aceasta nu mai putu rezista şi părăsind patul de lehuzie, trase pe dânsa ce se nimeri din

îmbrăcăminte, ceva foarte uşor se pare şi nepotrivit cu anotimpul, şi porni singură spre clădirea-anexă unde locuia Kirillov, făcându-şi socoteala că acesta poate să-i spună mult mai precis decât alţii ceva despre soţ. E lesne de închipuit ce impresie făcu asupra lehuzei tot ce văzu ea acolo. E de notat că ea nu citi scrisoarea lui Kirillov lăsată pe masă la vedere, desigur din cauza spaimei în care se afla. Se întoarse în fugă în odăiţă, apucă în braţe pruncul şi porni cu el pe stradă. Era o dimineaţă umedă, ceţoasă. Nici un trecător nu se vedea pe strada aceasta izolată. Alergând astfel, prin noroiul rece şi lipicios, şi sufocându-se, ea încercă în sfârşit să bată la uşile oamenilor; într-o casă nu-i răspunse nimeni, într-o altă casă oamenii dinăuntru zăboviră mult până să-i deschidă; ea renunţă şi de nerăbdare începu să bată la uşa altei case. Nimerise tocmai în casa negustorului nostru Titov.

Aci provocă o mare zarvă, zbierând şi susţinând fără noimă că „soţul ei a fost ucis”. Titov îl cunoştea pe Şatov şi ceva din istoria lui; oamenii fură îngroziţi de faptul că ea, a doua zi după naştere, după cum reieşea din vorba ei, alerga îmbrăcată atât de uşor şi pe o vreme atât de rece pe străzi cu pruncul abia învelit în braţe. Se gândiră la început că e în stare de febră, cu atât mai mult cu cât nu se putea înţelege cine a fost omorât, Kirillov sau soţul ei? Dându-şi seama că nu e crezută, ea voi să fugă mai departe, dar fu oprită cu forţa şi se zice că se zbătea şi zbiera groaznic cu acest prilej. Se duseră să cerceteze casa Filippov şi peste două ore sinuciderea lui Kirillov şi biletul lui lăsat înainte de moarte ajunseră cunoscute întregului oraş. Poliţia veni s-o întrebe pe lehuză, care era încă lucidă; cu acest prilej se constată însă că ea nu citise biletul lui Kirillov şi nu se putea explica de ce crezuse că şi soţul ei fusese omorât; nu reuşiră să scoată nimic de la ea. Atâta doar că striga mereu că „dacă acela este ucis şi soţul ei este ucis; au fost împreună!” Către amiază ea îşi pierdu cunoştinţa, din care nu-şi mai reveni, şi peste trei zile muri. Copilul răcit murise înaintea ei. Arina Prohorovna, negăsind-o în camera ei pe Maria Ignatievna şi nici pe copil, dându-şi seama că se întâmplă ceva rău, se gândi să alerge acasă, dar se opri în poartă şi o trimise pe îngrijitoare „să întrebe în clădirea de alături la domnul de acolo dacă Maria Ignatievna nu este la dumnealui sau dacă ştie ceva despre dânsa”. Îngrijitoarea se întoarse zbierând ca apucata de răsuna strada. Convingând-o să nu strige şi să nu spună nimănui nimic prin argumentul consacrat: „Te vor chema în judecată”, Arina Prohorovna părăsi curtea în cea mai mare grabă.

Bineînţeles, chiar în dimineaţa aceea, ea trebui să dea o declaraţie ca moaşă a lehuzei, din care însă autorităţile nu aflară prea mare lucru: cu vocea calmă şi multă precizie ea povesti tot de a văzut şi a auzit la Şatov, dar despre cele întâmplate în afară de locuinţa acestuia declară că nu ştie şi nu înţelege nimic.

E lesne de închipuit ce tămbălău se iscă în tot oraşul. O nouă „istorie”, un nou asasinat! Dar aici lucrurile se înfăţişau puţin în alt fel: devenea tot mai evident că exista, într-adevăr, o societate secretă de ucigaşi, incendiatori, revoluţionari, răzvrătiţi. Moartea îngrozitoare a Lizei, asasinarea soţiei lui Stavroghin, însuşi Stavroghin, incendiul, balul în beneficiul institutoarelor, dezmăţul din jurul Iuliei Mihailovna… Până şi dispariţia lui Stepan Trofimovici părea să constituie o enigmă. Multe, foarte multe şoapte circulau pe seama lui Nikolai Vsevolodovici. Spre sfârşitul zilei se află şi despre absenţa lui Piotr Stepanovici, dar, lucru ciudat, despre acesta se vorbea cel mai puţin. Cel mai mult însă în ziua aceea se vorbi despre „senator”. În faţa casei Filippov aproape tot timpul s-au îmbulzit în dimineaţa aceea o mulţime de oameni. Într-adevăr, autorităţile se lăsară induse în eroare de biletul lui

Kirillov. Crezură în afirmaţia că Şatov a fost ucis de Kirillov, ca şi în „sinuciderea" ucigaşului. Totuşi, în pofida dezorientării iniţiale, autorităţile nu-şi pierdură complet cumpătul. Cuvântul „parc", de pildă, atât de vag inserat în biletul lui Kirillov, nu derută pe nimeni, cum sconta Piotr Stepanovici. Poliţia se deplasă imediat la Skvoreşniki, şi nu numai pentru faptul că singurul parc existent în localitate era cel de acolo şi nicăieri în altă parte în jurul oraşului nu se afla altul, ci oarecum instinctiv, deoarece toate grozăviile din ultimele zile, direct sau indirect, erau într-o legătură oarecare cu Skvoreşniki. Cel puţin aşa cred. (Notez că Varvara Petrovna, dis-de-dimineaţă, şi fără să fi aflat ceva, plecase în urmărirea lui Stepan Trofimovici.)

Corpul fu găsit în heleşteu chiar în după-amiaza aceleiaşi zile, după urmele rămase la faţa locului; chiar pe locul unde fusese ucis Şatov se găsise şapca lui, uitată cu multă nesocotinţă de ucigaşi. Observaţii asupra felului cum a fost săvârşită crima, un examen minuţios medico-legal al cadavrului şi unele supoziţii treziră bănuiala, chiar de la primul pas, că era exclus ca ucigaşul, adică Kirillov, să nu fi avut şi complici. Se contura, aşadar, existenţa unei societăţi secrete sub conducerea lui Şatov şi Kirillov, legată de manifeste. Dar cine erau aceşti complici? La „ai noştri" nimeni nu se gândi câtuşi de puţin în ziua aceea. Se află că Kirillov ducea o viaţă singuratică şi izolată, încât împreună cu el într-adevăr ar fi putut să locuiască, după cum reieşea din bilet, atâtea zile Fedka, care era atât de căutat peste tot… Mai ales îi deprima pe toţi faptul că din toată încâlceala aceasta nu se putea trage nici o concluzie cât de cât închegată. E greu să-şi închipuie cineva la ce concluzii năstruşnice şi la ce speculaţii fanteziste s-ar fi ajuns în cele din urmă în rândurile societăţii noastre cuprinse de panică, dacă totul nu s-ar fi lămurit dintr-odată, chiar a doua zi, datorită lui Leamşin.

Nu rezistase. Surveni la el acea stare pe care până la urmă şi Piotr Stepanovici începuse s-o presimtă. Dat în paza lui Tolkacenko, apoi a lui Erkel, toată ziua următoare el zăcu în pat, după toată aparenţa foarte cuminte, cu faţa întoarsă spre perete, fără a rosti nici un cuvânt şi aproape fără să răspundă când i se adresa cineva. În felul acesta nu aflase nimic în cursul zilei despre cele ce se petrec în oraş. Tolkacenko însă, care ştia deja tot ce se mai întâmplase, decise să-şi lepede rolul încredinţat lui de Piotr Stepanovici de a sta lângă Leamşin şi plecă din oraş în judeţ, adică fugi pur şi simplu: într-adevăr, îşi pierduseră cu toţii capul cum se exprimă despre ei cu multă profeţie Erkel. Notez între altele că şi Liputin în ziua aceea dispăru din oraş încă înainte de amiază. Dar cu acesta lucrurile se petrecură astfel, încât despre dispariţia lui autorităţile aflară abia a doua zi seara, când începură să se informeze la familia lui, speriată de această dispariţie şi care tăcuse de frică. Revin însă la Leamşin. Din clipa când rămase singur (Erkel, cu nădejdea în Tolkacenko, plecase mai înainte), fugi din casă şi, bineînţeles, curând află totul. Fără a mai trece pe acasă, el o luă razna încotro văzu cu ochii. Dar noaptea era atât de întunecoasă, iar întreprinderea lui atât de înspăimântătoare şi plină de încercări grele, încât străbătând două-trei străzi, hotărî să se întoarcă înapoi, încuindu-se iar în casă. Se pare că spre ziuă el încercă să se sinucidă; dar nu izbuti. Rămase astfel încuiat aproape până la prânz şi deodată porni în fugă direct la autorităţi. Se zice că s-ar fi târât în genunchi, plângând şi ţipând. Săruta podeaua şi striga că nu este demn nici să sărute cizmele funcţionarilor superiori în faţa cărora se afla. Reuşiră cumva să-l liniştească şi-i arătară multă bunăvoinţă. Interogatoriul dură se pare vreo trei ore.

Mărturisi absolut totul, relată toate dedesubturile, tot ce ştia, toate amănuntele; uneori

anticipa, grăbindu-se cu mărturisirile, relata până şi lucruri străine de cauză şi fără să fie întrebat. Se dovedi astfel că el cunoştea destul de multe şi înfăţişa destul de corect întreaga afacere: tragedia cu Şatov şi Kirillov, incendiul, moartea Lebeadkinilor etC. Trecură pe plan secundar. Pe primul plan apărură Piotr Stepanovici, societatea secretă, organizaţia, reţeaua. La întrebarea: „Pentru ce au fost comise atâtea omoruri, scandaluri şi ticăloşii”, el răspunse cu o grabă febrilă: „Pentru zdruncinarea sistematică a temeliilor, pentru descompunerea sistematică a societăţii şi a tuturor principiilor; pentru a descuraja, a exaspera pe toată lumea şi provocând în felul acesta o derută şi un haos în societatea descompusă atinsă de maladia depresiunii, cinismului şi necredinţei, dar setoasă de a găsi o idee diriguitoare şi mânată de instinctul autoconservării – să fie luate brusc frâiele acestei societăţi în mână şi să fie ridicat steagul răzvrătirii şi cu sprijinul unei reţele întregi de grupuri de cinci, care între timp acţionau intens, convertind şi recrutând prozeliţi, să caute să găsească mijloace practice şi să dibuiască locurile vulnerabile de unde s-ar putea începe”. Îşi încheie spovedania prin afirmaţia că aici, în oraşul nostru, a fost organizată de Piotr Stepanovici prima astfel de încercare de a provoca în mod sistematic dezordinea, care să constituie, ca să zicem aşa, un fel de program de acţiune pentru viitor, ba chiar şi pentru restul de nuclee de câte cinci, dar că această din urmă afirmaţie nu este decât o deducţie a sa (a lui Leamşin), o supoziţie a sa personală şi că roagă să nu se uite acest lucru şi să se atragă atenţia celor în drept asupra faptului că el a lămurit toată chestiunea cu atâta sinceritate şi bună-credinţă şi că ar putea fi util poate şi pe viitor autorităţilor prin serviciile sale. La întrebarea precisă: câte nuclee de câte cinci există, răspunse că există un număr infinit de nuclee de câte cinci şi că toată Rusia este împânzită cu o reţea întreagă, şi eu cred că, deşi în această privinţă n-a putut aduce nici un fel de dovadă, răspunsul lui era absolut sincer. Prezentă numai programul tipărit al societăţii, imprimat în străinătate, şi proiectul de dezvoltare a sistemului de acţiuni viitoare, în ciornă, scris personal de Piotr Stepanovici. Se constată că despre „subminarea temeliilor” Leamşin cita textual din această foaie, fără a uita până şi punctele şi virgulele, ceea ce nu-l împiedică să revendice această idee drept a sa. Despre Iulia Mihailovna se exprimă destul de spiritual şi fără a fi întrebat, anticipând oarecum, că „ea este nevinovată, ci numai a fost dusă de nas”. E de remarcat totuşi că pe Nikolai Stavroghin îl excluse total de la orice amestec sau participare la societatea secretă, de la orice înţelegere cu Piotr Stepanovici. (Leamşin habar n-avea despre speranţele tainice, atât de ridicole pe care le nutrea Piotr Stepanovici în privinţa lui Stavroghin.) Asasinarea Lebeadkinilor, după afirmaţia lui, fusese organizată numai de Piotr Stepanovici singur, fără participarea lui Nikolai Vsevolodovici, cu scopul viclean de a-l atrage pe acesta într-o crimă şi deci de a căpăta asupra lui un ascendent, adică de a-l face să depindă de Piotr Stepanovici; dar în loc de recunoştinţă, pe care miza desigur şi cu multă uşurinţă Piotr Stepanovici, uneltirile lui provocară nu numai indignarea, ba chiar şi disperarea în inima „nobilă” a lui Nikolai Vsevolodovici. Îşi încheie relatările despre Stavroghin la fel de grăbit şi fără să fie întrebat, printr-o aluzie intenţionată, probabil, că acesta este, pare-se, un personaj important, dar că asupra acestei chestiuni planează un mare secret; că se află în acest oraş, ca să zicem aşa, incognito, că are anumite însărcinări şi că probabil va mai veni în oraşul nostru de la Petersburg (Leamşin era convins că Stavroghin se află la Petersburg), dar în alt chip şi într-o ambianţă cu totul deosebită, în anturajul unor persoane despre care, posibil, se va auzi şi la noi curând, şi că toate acestea el le auzise de la Piotr Stepanovici, „duşmanul ascuns al lui Nikolai Vsevolodovici”.

Nota bene. După două luni Leamşin mărturisi că-l apărase atunci pe Stavroghin

intenţionat, contând pe protecţia lui şi sperând că acesta va obţine de la Petersburg pentru el o atenuare a pedepsei cu două grade, iar la plecarea în deportare îi va da bani şi scrisori de recomandare. Din această mărturisire reiese că el într-adevăr îşi făcuse o imagine exagerată asupra poziţiei lui Nikolai Stavroghin.

În aceeaşi zi, bineînţeles, fu arestat şi Virghinski, iar în pripă şi întreaga familie. (Arina Prohorovna, sora, mătuşa ei, ba şi studenta, care astăzi se află de mult liberă; se zice chiar că Şigaliov va fi negreşit eliberat şi el în scurt timp, întrucât nu se încadrează în niciuna dintre categoriile de acuzaţi; de altfel, nu redau decât ceea ce se vorbeşte.) Virghinski mărturisi dintr-odată tot: zăcea bolnav cuprins de febră mare în momentul arestării. Se zice că se simţi aproape bucuros: „Mi s-a luat o piatră de pe inimă”, ar fi zis el. Se povesti că a dat depoziţii sincere, dar şi cu oarecare demnitate, şi n-a renunţat la niciuna dintre „speranţele sale luminoase”, blestemând totodată calea politică (spre deosebire de cea socială), pe care se lăsase atras atât de imprudent şi de nesăbuit, prins „de iureşul unui concurs de împrejurări”. Comportarea lui cu prilejul asasinatului este interpretată ca o circumstanţă atenuantă şi se pare că şi el poate spera într-o îndulcire a sorţii sale. Cel puţin aşa se vorbeşte la noi.

Nu cred însă că acelaşi lucru s-ar putea întâmpla în ce priveşte soarta lui Erkel. Acesta, chiar din momentul arestării sale, preferă să tacă sau, pe cât i se păru posibil, să denatureze adevărul. Nu lăsă să-i scape nici un cuvânt de căinţă sau de regret. Or, tocmai el suscitase, până şi la cei mai severi judecători, o oarecare simpatie, prin tinereţea sa, prin incapacitatea lui totală de a se apăra, prin faptul incontestabil că a fost o victimă fanatizată a unui aventurier politic; dar mai ales prin atitudinea sa cu adevărat filială faţă de maică-sa căreia, după cum s-a constatat, îi trimitea aproape jumătate din leafa lui destul de mizeră. Această mamă acum e la noi; o femeie slabă şi bolnavă, îmbătrânită înainte de vreme; plânge şi literalmente se tăvăleşte la picioarele autorităţilor, implorând cruţarea fiului ei. Nu se ştie cum se va termina, dar faţă de Erkel la noi foarte multă lume manifestă multă compătimire.

Liputin a fost arestat la Petersburg, unde reuşise să rămână timp de două săptămâni încheiate. Cu el s-a întâmplat un lucru aproape cu totul neverosimil, care nu-şi poate găsi o explicaţie plauzibilă. Se zice că avea un paşaport pe alt nume şi deci posibilitatea deplină de a reuşi s-o şteargă în străinătate, cu atât mai mult că se găsi asupra lui şi o sumă importantă de bani, şi totuşi rămăsese la Petersburg şi nu plecase nicăieri. Un timp umblase să-l găsească pe Stavroghin şi pe Piotr Stepanovici şi deodată se apucase să bea şi să ducă o viaţă desfrânată fără nici o măsură, ca omul care şi-a pierdut total raţiunea şi conştiinţa situaţiei sale. Fusese arestat la Petersburg undeva într-o casă de toleranţă şi în stare de ebrietate. Se aude că a dat dovadă de mult curaj, că în depoziţiile sale minte cum poate şi se pregăteşte să apară în faţa judecăţii cu un anumit aer solemn şi plin de speranţe (?); ba intenţionează să ţină un discurs în faţa instanţei. Tolkacenko, arestat undeva prin judeţ la vreo zece zile după fuga sa, are o comportare mult mai cuviincioasă, nu minte, nu umblă cu şiretlicuri, declară tot ce ştie, nu caută să se justifice, îşi recunoaşte vina cu multă modestie, dar şi el manifestă o tendinţă spre oratorie; perorează mult şi cu plăcere, iar când vine vorba despre cunoaşterea poporului şi a elementelor lui revoluţionare (?), nu-şi poate refuza nicicum plăcerea de a poza şi epata. Se aude că şi el intenţionează să ţină un discurs în faţa instanţei. În general, nici el, nici Liputin nu prea se arată intimidaţi, ceea ce mi se pare destul de straniu.

Repet, afacerea nu este încheiată. Acum, după ce au trecut trei luni, societatea noastră a răsuflat, şi-a revenit, s-a lămurit, ba şi-a format şi o opinie proprie şi în aşa măsură încât unii îl consideră până şi pe Piotr Stepanovici aproape un geniu, în orice caz „un om cu aptitudini geniale”. „Ce organizaţie!” auzi spunându-se la noi la club cu degetul ridicat în sus. De altfel, o şi spun fără cine ştie ce gând anume, cu multă naivitate, şi nici nu sunt aşa de numeroşi măcar. Alţii, dimpotrivă, nu-i contestă o anumită acuitate a capacităţilor, dar subliniază totodată la el o totală necunoaştere a realităţii, o viziune cumplit de abstractă a stărilor, o dezvoltare diformă obtuză şi complet unilaterală, de unde şi acea superficialitate extraordinară de care a dat dovadă. În ce priveşte profilul său moral, toată lumea este de acord: aici nu încape nici o discuţie.

Nici nu mai ştiu despre cine să mai amintesc, ca să nu fie uitat. Mavriki Nikolaevici a plecat nu se ştie unde. Bătrâna Drozdova s-a senilizat complet… Deşi îmi rămâne să mai povestesc un episod foarte sumbru, mă limitez la relatarea faptelor.

Reîntorcându-se, Varvara Petrovna se opri în casa ei din oraş. Şi dintr-odată fu copleşită de veştile acumulate între timp, care o zguduiră profund. Se izolă complet încuindu-se în casă. Era seară; toată lumea se simţea foarte obosită şi se culcă devreme.

A doua zi dimineaţa o slujnică îi înmână Dariei Pavlovna, cu un aer misterios, o scrisoare. Scrisoarea aceasta, după spusa ei, venise încă din ajun, dar la o oră târzie, când toată lumea dormea, încât nu îndrăznise s-o trezească. Nu sosise prin poştă; ci se primise direct la Skvoreşniki; un necunoscut i-o predase lui Aleksei Egorâci. Iar Aleksei Egorâci o adusese aseară, personal, îi înmânase scrisoarea şi imediat se întorsese la Skvoreşniki.

Daria Pavlovna, cu inima palpitând, privi mult timp scrisoarea neîndrăznind s-o deschidă. Ştia de la cine este: îi scria Nikolai Stavroghin. Citi adresa de pe plic: „Lui Aleksei Egorâci pentru a fi transmisă Dariei Pavlovna, strict secret”.

Iată conţinutul acestei scrisori, textual, fără nici o corectură în greşeli şi în stilul acestui senior rus, cu o instrucţie nedesăvârşită în ce priveşte gramatica rusă, în ciuda culturii lui europene:

Dragă Daria Pavlovna, Cândva ţi-ai exprimat dorinţa de a-mi fi „soră de caritate” şi ţi-am promis atunci să te chem când va fi nevoie. Plec peste două zile şi nu mă mai întorc. Vrei să vii cu mine?

Anul trecut eu, după pilda lui Herzen, am obţinut cetăţenia cantonului Uri, fapt necunoscut nimănui. Mi-am cumpărat acolo o căsuţă. Mai am douăsprezece mii de ruble; vom pleca şi ne vom stabili acolo împreună pentru totdeauna. Nu mai vreau să plec de acolo nicăieri şi niciodată.

Localitatea este deprimantă; un defileu; munţii înalţi de jur împrejur stânjenesc privirea şi gândurile. E un loc sumbru. L-am cumpărat fiindcă tocmai se oferea pentru vânzare. Dacă nu-ţi va plăcea, îl voi vinde şi voi cumpăra altundeva.

Nu sunt sănătos, dar sper să scap de halucinaţii datorită aerului de acolo. Aceasta în ce priveşte starea mea fizică; cea morală o cunoşti; este într-adevăr totul?

Ţi-am povestit multe din viaţa mea. Dar nu totul. Nici chiar dumitale nu ţi-am spus totul! Da, fiindcă veni vorba, confirm că în conştiinţă mă simt vinovat de moartea soţiei mele. Nu te-am mai văzut de atunci şi de aceea ţin să ţi-o confirm. Mă simt vinovat şi faţă de

Lizaveta Nikolaevna; dar în privinţa aceasta dumneata eşti în cunoştinţă de cauză; ai prezis aproape totul.

Mai bine să nu vii. Faptul că te chem la mine este o groaznică ticăloşie. Şi ce te-ar putea îndemna să-ţi îngropi viaţa alături de mine? Îmi eşti dragă, şi în momentele grele m-am simţit bine lângă dumneata. Numai în prezenţa şi în faţa dumitale puteam vorbi cu glas tare despre mine. Dar aceasta nu înseamnă nimic. Singură te-ai oferit să-mi fii „soră de caritate", este expresia dumitale; ce rost are această jertfă? Gândeşte-te apoi că nu am nici o milă faţă de dumneata, dacă te chem, şi nici respect, dacă te aştept. Şi totuşi, te chem şi te aştept. În orice caz am nevoie de răspunsul dumitale, pentru că trebuie să plec foarte curând. Dacă va fi cazul voi pleca singur.

Nu mă aştept la nimic de la şederea la Uri; pur şi simplu plec. N-am ales anume acest loc sumbru. De Rusia nu mă leagă nimic, totul îmi este străin ca şi pretutindeni. E adevărat, mai mult decât în orice altă parte nu mi-a plăcut să trăiesc în Rusia; dar nici chiar aici n-am fost în stare să prind ură împotriva a ceva!

Mi-am încercat peste tot forţele. M-ai sfătuit s-o fac pentru „a mă cunoaşte pe mine însumi". Încercările făcute asupra mea însumi şi cele cu caracter de demonstraţie faţă de alţii dovedeau, ca şi altădată în cursul vieţii mele, că această forţă este nelimitată. Sub ochii dumitale am suportat palma dată de fratele dumitale; mi-am recunoscut căsătoria în mod public. Dar ce să fac eu cu această forţă, n-am întrezărit niciodată şi nicăieri o cale, nu văd nici acum, cu toate încurajările şi cu toată aprobarea dumitale din Elveţia, în care eram încrezător. La fel ca şi înainte şi întotdeauna, sunt capabil să doresc a săvârşi o faptă bună şi a simţi o plăcere în urma ei; dar totodată şi concomitent doresc şi răul, simţind şi atunci o plăcere. Dar amândouă aceste sentimente ca de obicei sunt totdeauna prea mărunte, iar cele puternice nu se ivesc niciodată. Dorinţele mele sunt prea minore; nu mă pot călăuzi. Pe un trunchi de copac se poate trece înot râul, dar pe o surcea, nu. O spun asta ca să nu-ţi închipui că plec la Uri nutrind cine ştie ce speranţe.

Ca şi până acum, nu învinuiesc pe nimeni. Am încercat desfrâul cel mai neruşinat şi mi-am irosit în el forţele; dar nu-mi place şi n-am vrut desfrâul. În ultimul timp ochii dumitale au stat de veghe asupra mea. Ştii că mă uitam cu ură până şi la nihiliştii noştri, din invidie pentru speranţele lor? Te-ai temut însă degeaba: nu eram în stare să devin tovarăş cu ei, pentru că nu puteam împărtăşi nimic din ce era al lor. Iar s-o fac în bătaie de joc sau de mânie, nu puteam, de asemenea, şi nu pentru că îmi era teamă de ridicol, n-aş putea să mă sperii de ridicol, ci pentru că mi-am format totuşi deprinderi de om bine crescut, şi îmi provoca scârbă. Dacă aş fi simţit însă mai multă mânie şi invidie faţă de ei, poate că m-aş fi asociat lor. Judecă şi dumneata cât de uşor îmi era şi cât m-am frământat!

Scumpă prietenă, fiinţă gingaşă şi generoasă, pe care am ghicit-o în tine! Poate că visezi să-mi dăruieşti atâta iubire şi să reverşi asupra mea atâta frumuseţe din sufletul dumitale minunat, încât speri prin aceasta să mă pui, în sfârşit, în faţa unui scop? Nu, e mai bine să fii mai prudentă: dragostea mea va fi tot atât de măruntă, meschină, ca şi eu însumi, iar dumneata vei fi nefericită. Fratele dumitale mi-a spus o dată că cel ce-şi pierde legătura cu pământul natal îşi pierde şi zeii, adică toate scopurile sale. Orice poate fi discutabil până la infinit, dar din mine nu a răzbit decât negarea, fără nici un fel de generozitate şi fără nici un fel de forţă. Aşadar, nici măcar o negare adevărată n-am fost în stare să întruchipez. Totul şi întotdeauna n-a fost decât meschin şi fără vlagă. Supragenerosul Kirillov n-a

suportat ideea şi s-a împuşcat; dar eu îmi dau seama că a fost atât de generos pentru că nu era în toate minţile. Eu nu sunt capabil să-mi pierd raţiunea vreodată şi nu sunt în stare să cred vreodată într-o idee, în măsura în care a crezut el. Nici chiar să mă preocupe o idee în aceeaşi măsură nu sunt în stare. Niciodată, niciodată nu voi fi capabil să mă împuşc.

Îmi dau seama că ar trebui să mă omor, să mă înlătur de pe suprafaţa pământului ca pe o gânganie respingătoare, dar mă tem de sinucidere, pentru că mi-e frică să arăt mărime sufletească. Ştiu că va fi încă o înşelăciune, ultima înşelăciune într-un şir nesfârşit de înşelăciuni. Ce folos să te înşeli pe tine însuţi, numai pentru a face pe generosul? Nu sunt capabil de indignare sau ruşine şi, prin urmare, nici de disperare.

Iartă-mă că-ţi scriu atât de mult. Mi-am revenit, şi cu totul întâmplător. În starea în care mă aflu şi o sută de pagini n-ar fi de ajuns, dar şi zece rânduri sunt suficiente. Ajung şi zece rânduri pentru o chemare să-mi fii „soră de caritate”.

Din ziua plecării mele, locuiesc în casa şefului de staţie, a şasea gară din oraş. M-am împrietenit cu el cu ocazia unor chefuri acum cinci ani la Petersburg. Nimeni nu ştie că stau la el. Scrie-mi pe adresa lui. Alăturat anexez această adresă, Nikolai Stavroghin.

Daria Pavlovna se repezi îndată şi-i arătă scrisoarea Varvarei Petrovna. Aceasta o citi, apoi o rugă pe Daşa s-o lase singură ca s-o mai recitească o dată; dar foarte repede, prea repede o chemă înapoi.

— Pleci? întrebă ea sfioasă.

— Plec, răspunse Daşa.

— Pregăteşte-te! Plecăm împreună.

Daşa o privi întrebătoare.

— Ce rost mai are să rămân eu aici singură. Mă înregistrez şi eu la Uri şi voi trăi în defileu… Nici o grijă, nu vă stânjenesc cu nimic.

Începură repede pregătirile pentru plecare ca să prindă trenul de amiază. Dar nu trecu nici o jumătate de oră, când apăru Aleksei Egorâci venind de la Skvoreşniki. Acesta raportă că Nikolai Vsevolodovici a sosit „deodată” acasă, cu trenul de dimineaţă, şi că se află la Skvoreşniki, dar „într-o asemenea stare, încât nu răspunde la întrebări; a trecut prin toate camerele şi apoi s-a încuiat în apartamentul dumisale”.

— Fără porunca dumisale mi-am zis că trebuie să vin aici şi să vă raportez, adăugă Aleksei Egorâci, cu un aer foarte îngrijorat.

Varvara Petrovna îl fixă cu o privire pătrunzătoare şi nu mai întrebă nimic. Imediat cupeul fu tras în faţa pridvorului şi Varvara Petrovna plecă împreună cu Daşa spre Skvoreşniki. În tot timpul cât merseră, se spune, îşi făceau mereu semnul crucii.

În „apartamentul dumisale” toate uşile erau vraişte şi Nikolai Vsevolodovici nu fu găsit nicăieri.

— N-o fi cumva la mezanin? zise prudent Fomuşka.

E de remarcat că în urma Varvarei Petrovna în „apartamentul dumisale” pătrunseseră şi câţiva servitori din personalul casei; ceilalţi aşteptau adunaţi cu toţii în salon. Niciodată înainte ei nu şi-ar fi permis o asemenea încălcare a etichetei. Varvara Petrovna observă

acest lucru, dar nu zise nimic.

Urcară scara care ducea la mezanin. Aici erau trei camere, dar în niciuna dintre ele nu găsiră pe nimeni.

— Nu cumva s-o fi urcat acolo sus? arătă careva spre uşa mansardei.

Într-adevăr, uşa mansardei, care de obicei era închisă, acum fusese dată de perete. Trebuia să urci acolo aproape pe sub acoperiş pe o scară de lemn înaltă, foarte îngustă şi foarte abruptă. Era şi acolo o mică încăpere.

— Nu mă duc. Ce rost ar avea să urce acolo? păli groaznic Varvara Petrovna, cercetând cu îngrijorare chipurile slugilor.

Aceştia o priveau în tăcere. Daşa tremura.

Varvara Petrovna se repezi pe scăriţă în sus; Daşa o urmă, dar în clipa în care pătrunse în mansardă, scoase un ţipăt şi căzu în nesimţire.

Cetăţeanul cantonului Uri atârna spânzurat chiar în spatele uşii. Pe măsuţă zăcea un bileţel scris cu creionul: „Să nu fie învinuit nimeni. Eu singur". Tot aici pe măsuţă se aflau un ciocan, o bucată de săpun şi un cui mare, luat probabil de rezervă. Şnurul rezistent de mătase, pregătit şi ales probabil dinainte, şi de care atârna spânzurat Nikolai Vsevolodovici, era dat bine cu săpun. Intenţia, hotărârea şi starea de luciditate până în ultimul moment erau evidente.

Medicii noştri, după autopsie, au respins categoric ipoteza unei stări preexistente de alienare mintală.

La Tihon (Spovedania lui Stavroghin)

I.

Nikolai Vsevolodovici nu dormi în noaptea aceea. Până la ziuă el şezu pe divanul său, îndreptându-şi uneori o privire fixă spre un colţ din spatele scrinului. Lampa lui arse toată noaptea. Spre orele şapte dimineaţa adormi, tot şezând, şi atunci când Aleksei Egorâci, după un vechi obicei, veni cu cafeaua exact la ora nouă şi jumătate şi îl trezi, el păru neplăcut surprins că putuse să doarmă atât de târziu. Bău repede cafeaua, se îmbrăcă şi ieşi cu pas grăbit. Când Aleksei Egorâci îl întrebă prudent: „Care sunt poruncile dumneavoastră?", el nu răspunse nimic. Cutreieră străzile cu ochii plecaţi, profund preocupat; din când în când doar, când îşi ridica privirea, părea că e prada unei agitaţii greu de definit, dar penibilă. La o răscruce de drumuri, nu prea departe de casă, un grup de vreo cincizeci de oameni îi tăie drumul. Înaintau liniştiţi, aproape în tăcere, păstrând o oarecare ordine în rânduri.

Lângă prăvălia unde trebui să aştepte puţin, cineva îi spuse: „Ăştia sunt muncitorii de la Şpigulin". De-abia dacă luă în seamă cele spuse. În cele din urmă, pe la zece şi jumătate, ajunse la poarta cea mare a mănăstirii noastre purtând hramul Fecioarei de la Spasso-Evfimi, la ieşirea din oraş, lângă râu. Se opri atunci brusc, ca şi cum şi-ar fi amintit de ceva, îşi pipăi repede şi îngrijorat buzunarul de la piept şi zâmbi. Intrând în curte, îi ceru primului novice pe care îl întâlni să-l conducă până la episcopul Tihon, care trăia retras la această mănăstire. Novicele îl conduse cu multe plecăciuni. La capătul unei clădiri lungi, cu două etaje, un călugăr voinic cu părul cărunt îl preluă energic şi îl conduse pe un

coridor lung, fără să înceteze să-l salute (cum era foarte gras şi nu se putea apleca bine, scutura capul cu o mişcare scurtă şi regulată). Cu toate că Stavroghin înainta fără să se lase rugat, el îl invita mereu să-l urmeze. Nu înceta de asemenea să-i pună întrebări şi să vorbească de părintele arhimandrit; neprimind nici un răspuns, devenea din ce în ce mai respectuos. Stavroghin băgă de seamă că era cunoscut în mănăstire, cu toate că, pe cât îşi putea aminti, nu mai fusese pe acolo din copilărie. Când cei doi bărbaţi ajunseră la uşa de la capătul coridorului, călugărul o deschise cu un gest autoritar, îl întrebă pe un ton familiar pe slujitorul care se repezise dacă se putea intra şi, fără să mai aştepte răspunsul, deschise larg uşa şi lăsă să intre „oaspetele lui drag”. Mulţumindu-i-se, se făcu imediat nevăzut, parcă ar fi luat-o la goană.

Nikolai Vsevolodovici intră într-o cameră strâmtă; aproape imediat după aceea, în pragul uşii camerei învecinate îşi făcu apariţia un bărbat înalt şi slab, în vârstă de vreo cincizeci de ani, îmbrăcat într-un anteriu ordinar, cu o figură cam bolnăvicioasă, o privire stranie, timidă şi un zâmbet nehotărât pe buze. Acesta era Tihon, despre care Nikolai Vsevolodovici auzise pentru prima oară de la Şatov şi pe seama cui culesese el mai apoi diferite informaţii. Aceste informaţii erau contradictorii, însă toate aveau o trăsătură comună: cei care îl iubeau pe Tihon, cât şi cei care nu-l iubeau (erau şi din aceştia) treceau sub tăcere ceva; cei care nu-l iubeau, din dispreţ, iar adepţii săi, chiar cei înfocaţi, dintr-un soi de discreţie; voiau parcă să ascundă o slăbiciune, o manie nevinovată.

Nikolai Vsevolodovici aflase că locuia la mănăstire de şase ani şi că era deseori vizitat (de oameni din popor, dar şi de oameni de cel mai înalt rang), că avea admiratori înfocaţi, chiar la Petersburg, şi mai ales admiratoare. Dar el îl mai auzise şi pe unul dintre cei mai vârstnici şi importanţi membri ai clubului nostru, un om foarte cuvios, declarând că „Tihon acesta este aproape nebun; în orice caz, e un om neînsemnat şi, fără îndoială, un beţiv”. Trebuie să spun că această ultimă învinuire era cu desăvârşire neîntemeiată şi că Tihon suferea numai de reumatism la picioare şi uneori de convulsii nervoase. Nikolai Vsevolodovici mai aflase că fie dintr-o slăbiciune de caracter, fie dintr-o neglijenţă de neiertat şi incompatibilă cu demnitatea sa, episcopul pensionar nu reuşise să-şi impună în mănăstire respectul cuvenit rangului său. Se vorbea chiar că părintele arhimandrit, om auster şi foarte sever în tot ce privea îndatoririle sale de stareţ şi care în plus era cunoscut ca fiind un om cult, nutrea faţă de Tihon un oarecare simţământ de ostilitate şi dezaproba (la drept vorbind indirect) viaţa lui lipsită de stricteţe şi ceea ce numea el „ereziile lui”. Şi călugării se purtau cu episcopul bolnav dacă nu cu dispreţ, cel puţin cu oarecare familiarism.

Cele două camere care formau apartamentul lui Tihon erau mobilate cam curios. Alături de piese vechi şi grele, îmbrăcate în piele tocită, se puteau vedea câteva obiecte frumoase: un fotoliu foarte amplu şi confortabil, o masă mare de scris lucrată admirabil, un dulap de cărţi elegant, măsuţe, etajere. Toate acestea erau daruri. Un covor bogat de Buhara stătea alături de preşuri. Se aflau câteva gravuri „lumeşti”, mitologice, iar într-un colţ, umplându-l tot, erau icoane acoperite cu aur şi argint şi dintre care una, foarte veche, conţinea relicve. Se pare că şi biblioteca era alcătuită prea eclectic: alături de operele părinţilor bisericii, erau piese de teatru „şi poate chiar mai rău”.

După de fură schimbate primele saluturi, nu se ştie de ce foarte indiscret şi cu vădită stinghereală, Tihon îl pofti pe oaspetele său în camera de lucru şi îl invită să ia loc pe

canapea, în faţa mesei; el însuşi se aşeză foarte aproape, într-un fotoliu din nuiele. Stăpânit de o emoţie interioară, Nikolai Vsevolodovici păstra un aer distrat. Arăta ca şi când ar fi luat o hotărâre extraordinară, implacabilă, dar totodată şi nerealizabilă. Cercetă camera cu privirea, dar fără să se oprească asupra a ceea ce vedea. El cugeta, dar cu siguranţă nu ştia la ce. Tăcerea îl trezi şi i se păru deodată că Tihon, cam încurcat, plecase ochii şi că avusese chiar un zâmbet ciudat. Asta stârni de îndată în el un soi de dezgust, de revoltă. Vru să se ridice şi să plece, cu atât mai mult cu cât, după părerea lui, Tihon era complet beat. Dar acesta ridică deodată ochii şi îl studie cu o privire atât de hotărâtă, atât de încărcată de gânduri şi, în acelaşi timp, atât de neaşteptată şi de enigmatică, încât Nikolai Vsevolodovici aproape tresări. I se păru că Tihon ştia pentru ce venise, că fusese înştiinţat (cu toate că nimeni pe pământ nu putea să ştie scopul vizitei lui) şi că dacă nu era el cel care vorbea primul, aceasta pentru că îl cruţa şi se temea să-l umilească.

— Mă cunoaşteţi? întrebă brusc, cu o voce sacadată. M-am prezentat oare când am intrat sau nu? Sunt atât de distrat…

— Nu v-aţi prezentat, însă am avut o dată plăcerea de a vă vedea, acum patru ani, chiar în această mănăstire, din întâmplare.

Tihon vorbea foarte încet, cu o voce egală, blândă, rostind fiecare cuvânt în mod clar, desluşit.

— Spuneaţi că am venit aici acum patru ani? răspunse Nikolai Vsevolodovici cam grosolan. N-am fost pe aici decât când eram copil; deci dumneavoastră nu eraţi…

— Poate aţi uitat? remarcă Tihon prudent şi fără să stăruie.

— Nu, n-am uitat; ar fi ridicol să uiţi, insistă cu oarecare exagerare Stavroghin. Probabil că aţi auzit vorbindu-se despre mine şi v-aţi format o părere; şi acum vă închipuiţi că m-aţi văzut?

Tihon tăcu. Nikolai Vsevolodovici observă atunci că faţa lui era uneori străbătută de frisoane, indiciu al unei vechi boli de nervi.

— Văd numai că nu vă simţiţi bine astăzi, spuse el, şi ar fi poate mai bine să plec.

Se ridică.

— Da, ieri şi azi am avut dureri violente în picioare şi noaptea am dormit puţin.

Tihon se opri. Oaspetele lui recăzu brusc în starea sa de visare. Tăcerea dură mult timp, aproape două minute.

— Mă studiaţi? întrebă deodată cu îngrijorare şi neîncredere Stavroghin.

— Vă priveam şi-mi reaminteam trăsăturile feţei mamei dumneavoastră. Cu toată lipsa de asemănare exterioară, există o mare asemănare interioară, spirituală.

— Nici o asemănare, în special spirituală. Ab-so-lut niciuna, făcu Nikolai Vsevolodovici cu o insistenţă exagerată, fără să ştie nici el de ce. Spuneţi asta… din compasiune pentru situaţia în care mă aflu… Prostii! … spuse el deodată. Dar ce? Oare mama mea vine la dumneavoastră?

— Da.

— Nu ştiam acest lucru. Niciodată nu mi-a vorbit despre asta. Şi deseori?

— Aproape în fiecare lună; uneori şi mai des.

— Niciodată, dar niciodată nu am ştiut nimic despre asta. Nimic. Dar dumneavoastră, dumneavoastră cu siguranţă că aţi aflat de la dânsa că sunt nebun? adăugă el brusc.

— Nu, ea nu mi-a vorbit despre dumneavoastră chiar ca despre un nebun. De fapt, am mai auzit vorbindu-se de asta; dar de la alte persoane.

— Aveţi cu siguranţă o memorie bună dacă vă puteţi aminti astfel de fleacuri. Şi despre palmă n-aţi auzit nimic vorbindu-se?

— Ba da, câteva cuvinte.

— Adică tot. De altfel, aveţi şi mult timp. Şi despre duel vi s-a povestit?

— Şi despre duel.

— Aveţi multe lucruri aici. Iată un loc unde ziarele sunt de prisos. Şatov v-a vorbit despre mine?

— Nu. Îl cunosc pe domnul Şatov, dar e mult de când nu l-am văzut.

— Hm! Ce e cu harta aceea pe care o aveţi acolo? Oh! E harta ultimului război. Ce nevoie aveţi dumneavoastră de ea?

— O studiam împreună cu textul. Este o descriere deosebit de interesantă.

— S-o văd! Da, nu e rău scrisă. Totuşi ciudată lectură pentru un om ca dumneavoastră.

Îşi apropie cartea şi aruncă în ea o privire. Era o istorie foarte detaliată şi foarte bine alcătuită a ultimului război, scrisă de altfel dintr-un punct de vedere mai mult general şi literar decât neapărat militar. Întoarse cartea pe toate feţele şi apoi o aruncă enervat.

— Hotărât lucru, nu ştiu de ce am venit aici, rosti el cu un aer de dezgust privindu-l pe Tihon drept în ochi, ca şi când aştepta de la el un răspuns.

— Şi dumneavoastră păreţi să fiţi suferind.

— Într-adevăr, nu mă simt bine.

Şi deodată începu să povestească, cu fraze scurte, frânte, uneori chiar greu de înţeles, că avea halucinaţii ciudate, îndeosebi noaptea, că uneori vedea sau simţea lângă el un fel de fiinţă rea, batjocoritoare şi „rezonabilă”, care i se înfăţişa sub diferite aspecte, cu caractere diferite; „dar e mereu aceeaşi şi eu turbez mereu…”.

Ciudate şi confuze erau aceste revelaţii care păreau să fie făcute într-adevăr de un nebun. Dar Nikolai Vsevolodovici vorbea în acelaşi timp atât de extraordinar de deschis, cu o sinceritate atât de străină caracterului tău, încât părea că vechiul om din el dispăruse dintr-odată şi cu desăvârşire. Nu-i fusese deloc ruşine să exprime teama pe care i-o dădea fantoma lui. Dar totul nu dură decât o clipă şi această pornire pieri tot atât de neaşteptat cum apăruse.

— Astea toate sunt prostii, spuse el necăjit, revenindu-şi. O să mă duc să mă vadă un doctor.

— Duceţi-vă, trebuie să mergeţi neapărat, confirmă Tihon.

— Vorbiţi cu multă siguranţă. Aţi mai văzut oameni ca mine, suferind de acest fel de halucinaţii?

— Da, am văzut, dar foarte rar. Îmi amintesc de un caz: era un ofiţer, după ce-şi pierduse soţia care fusese pentru el o fiinţă fără pereche. Am auzit vorbindu-se şi de un altul. Amândoi s-au însănătoşit în străinătate… E mult de când suferiţi de asta?

— De aproape un an. Dar astea sunt prostii. O să mă duc la doctor. Prostii! Prostii ridicole! Sunt tot eu, sub diferite aspecte, asta e tot. Fiindcă am adăugat această frază, veţi gândi cu siguranţă că eu continui să mă îndoiesc şi că nu sunt sigur dacă sunt într-adevăr eu şi nu dracul.

Tihon îl privi întrebător.

— Şi… îl vedeţi într-adevăr? rosti el. Vreau să spun, fără să păstraţi deloc ideea că n-ar fi decât o halucinaţie înşelătoare şi bolnăvicioasă? Vedeţi într-adevăr o imagine oarecare?

— Este curios că stăruiţi atât asupra acestui lucru, când eu v-am şi explicat ce văd, răspunse Stavroghin, a cărui enervare creştea din nou la fiecare cuvânt… Văd în mod limpede, aşa cum vă văd pe dumneavoastră… Uneori văd şi nu sunt sigur că văd, cu toate că ştiu că este adevărul: sunt eu sau este el… Prostii! Dar vă este oare imposibil să admiteţi că ar fi dracu'? adăugă el râzând şi căpătând prea brusc un ton zeflemitor. E mai potrivit cu profesia dumneavoastră?

— Este mai probabil că e vorba de boală, cu toate astea…

— Cu toate astea?

— Demonii există, fără îndoială; dar pot fi concepuţi în chipuri diferite.

— Din nou aţi plecat ochii, reluă Stavroghin pe un ton energic şi batjocoritor, pentru că vă este ruşine pentru mine că aş putea crede în dracu'; dar făcând pe incredulul, vă pun cu viclenie întrebarea: există el într-adevăr sau nu?

Tihon avu un zâmbet vag.

— Nu vă stă deloc bine să plecaţi ochii: nu e firesc, este ridicol, este manierat. Ei bine, pentru a compensa această grosolănie, am să vă spun serios, cu neruşinare: da, cred în diavol. Cred în mod canonic; cred în dracu' personal, şi nu alegoric, şi nu am nici o nevoie să vă întreb; iată, asta-i tot. Trebuie să fiţi deosebit de fericit.

Izbucni într-un râs forţat, nervos. Tihon îl fixă curios, cu o privire foarte blândă, oarecum timidă parcă.

— Credeţi în Dumnezeu? aruncă brusc întrebarea Stavroghin.

— Cred în Dumnezeu.

— Dar stă scris: Dacă crezi şi dacă porunceşti muntelui să se mişte, el se va supune… Prostii de altfel! Sunt curios să ştiu totuşi: puteţi transporta un munte?

— Da, dacă Dumnezeu ordonă aceasta, rosti cu blândeţe şi rezervă Tihon, plecând din nou ochii.

— Atunci e ca şi când însuşi Dumnezeu l-ar pune în mişcare. Nu, dumneavoastră înşivă, chiar dumneavoastră, drept răsplată pentru credinţa în Dumnezeu?

— Poate că da.

— Poate! Nu e rău. De ce vă îndoiţi?

— Credinţa mea e imperfectă.

— Cum? Şi a dumneavoastră? Imperfectă? N-aş fi crezut acest lucru văzându-vă, făcu celălalt uitându-se la el cu un aer surprins, chiar naiv, deloc în armonie cu tonul batjocoritor al întrebărilor sale precedente.

— Da, este cu putinţă ca să nu fie perfectă credinţa mea.

— Totuşi dumneavoastră credeţi că veţi muta muntele cu ajutorul lui Dumnezeu; asta nici nu este atât de rău. Dumneavoastră vreţi cel puţin să credeţi. Şi luaţi „muntele" în sensul literal. Asta este mult. Este un principiu excelent. Am remarcat că dintre popii noştri, cei mai înaintaţi au o predilecţie puternică pentru luteranism şi sunt gata să explice minunile prin cauze naturale. E totuşi mai bine decât acel „foarte puţin" al unui anume episcop, sub cuţit, ce-i drept. Sunteţi cu siguranţă creştin?

Stavroghin vorbea foarte repede, cu o voce când batjocoritoare, când serioasă. Probabil că el însuşi nu ştia de ce spunea toate aceste lucruri, de ce îl întreba pe Tihon şi se agita.

— Nu mă voi ruşina de crucea ta, Doamne, făcu Tihon parcă şoptit, cu un fel de patimă şi înclinând capul şi mai jos.

Colţurile buzelor sale începură deodată să tremure.

— Dar poţi crede în dracu' fără să crezi în Dumnezeu? întrebă Stavroghin surâzând.

— Oh! E foarte posibil şi se întâmplă des.

Tihon ridică ochii şi zâmbi şi el.

— Şi sunt sigur că dumneavoastră consideraţi o asemenea credinţă ca fiind mai respectabilă decât necredinţa completă.

Stavroghin izbucni în râs. Tihon zâmbi din nou.

— Dimpotrivă, ateismul complet este mai respectabil decât indiferenţa oamenilor de lume, replică el aproape vesel, continuând totuşi să-şi studieze musafirul cu o oarecare îngrijorare.

— Oh, oh! Cum o întoarceţi! Într-adevăr, mă surprindeţi.

— Ateul desăvârşit ocupă penultima treaptă care precedă credinţei desăvârşite (că va face sau nu acest ultim pas, asta este o altă chestiune); indiferentul, dimpotrivă, nu are nici o credinţă, ci numai o teamă rea din când în când, şi dacă este un om sensibil.

— Hm! … Aţi citit Apocalipsa?

— Da.

— Vă amintiţi: „Iar îngerului Bisericii din Laodiceea scrie-i…"?

— Îmi amintesc.

— Unde e cartea? întrebă Stavroghin privind în jurul lui agitat. Aş dori să vă citesc acest pasaj. Aveţi o traducere rusească?

— Cunosc pasajul, mi-l reamintesc foarte bine, rosti Tihon.

— Îl cunoaşteţi pe dinafară? Citaţi-l! …

Îşi plecă repede ochii, puse palmele întinse pe genunchi şi se pregăti să asculte. Tihon cită pasajul:

Iar îngerului Bisericii din Laodiceea scrie-i: Acestea zice Cel ce este Amin, martorul cel credincios şi adevărat, începutul zidirii lui Dumnezeu:

Ştiu faptele tale; că nu eşti nici rece, nici fierbinte. O, de ai fi rece sau fierbinte!

Astfel, fiindcă eşti căldicel – nici fierbinte, nici rece – am să te vărs din gura Mea.

Fiindcă tu zici: Sunt bogat şi m-am îmbogăţit şi de nimic nu am nevoie! Şi nu ştii că tu eşti cel ticălos şi vrednic de plâns, şi sărac, şi orb, şi gol!

Apocalipsa 3, 14-17

— Destul! îl întrerupe Stavroghin. Ştiţi, vă iubesc mult.

— Şi eu, răspunse cu jumătate de glas Tihon.

Stavroghin tăcu şi recăzu brusc în visarea sa. Acest lucru se repeta pentru a treia oară, ca un fel de criză. Şi era într-una dintre aceste crize când îi trânti lui Tihon: „Vă iubesc". El însuşi nu se aştepta la asta.

Urmă un minut de tăcere.

— Nu vă supăraţi, şopti Tihon atingând uşor cu degetul cotul lui Stavroghin, ca şi când el însuşi s-ar fi temut.

Stavroghin tresări şi încruntă sprâncenele, enervat.

— Cum aţi ştiut că eram supărat? întrebă el repede.

Tihon vru să vorbească, dar celălalt îl întrerupse, cuprins de o emoţie de neînţeles.

— De ce aţi presupus că trebuia să mă fi supărat? Da, eram enervat, aveţi dreptate, şi tocmai fiindcă vă spusesem că vă iubesc. Aveţi dreptate. Dar sunteţi un cinic grosolan. Aveţi o părere prea josnică despre natura umană. Această furie s-ar fi putut să nu se trezească dacă aţi fi avut de-a face cu un altul decât cu mine… De altfel, nu este vorba de un om oarecare, ci de mine. Totuşi sunteţi un om original, un nevinovat.

Îşi dădea drumul din ce în ce mai mult şi, lucru ciudat, pierdea orice reţinere în vorbele lui.

— Ascultaţi, mie nu-mi plac psihologii şi spionii, cel puţin aceia care vor să se bage în sufletul meu. Nu chem pe nimeni, n-am nevoie de nimeni, mă voi aranja singur. Credeţi că mi-e frică de dumneavoastră? Ridică glasul şi-şi îndreptă capul într-o mişcare de sfidare: Sunteţi sigur că am venit să vă mărturisesc un secret teribil şi îl aşteptaţi cu toată curiozitatea pioasă de care sunteţi în stare. Ei bine, aflaţi că nu vă voi relata nimic, nici un secret, pentru că nu am nici o nevoie de dumneavoastră… pentru că nu există nici un secret… Numai imaginaţia dumneavoastră…

Tihon îl privi ferm.

— Aţi fost uluit să vedeţi că Mielul îi preferă pe cei reci celor căldicei, spuse el, nu vreţi să fiţi căldicel. Simt că o hotărâre extraordinară, poate oribilă, pune stăpânire pe dumneavoastră. Vă implor, nu vă mai chinuiţi şi spuneţi tot.

— Sunteţi deci sigur că am venit cu un oarecare gând ascuns?

— Am ghicit asta… după figura dumneavoastră, murmură Tihon, cu ochii plecaţi.

Nikolai Vsevolodovici era puţin palid, mâinile îi tremurau uşor. Timp de câteva secunde îl fixă pe Tihon în tăcere. În cele din urmă trase din buzunarul de sus al redingotei câteva foi imprimate şi le puse pe masă.

— Aceste foi sunt destinate să fie răspândite, rosti el cu o voce oarecum întretăiată. Dacă sunt citite fie chiar de o singură persoană, să ştiţi că eu nu le voi ascunde şi toţi le vor citi. E un lucru hotărât. Nu am nici o nevoie de dumneavoastră pentru că eu am hotărât totul. Dar citiţi… În timp ce le veţi citi, nu spuneţi nimic, şi când veţi termina, spuneţi tot…

— Trebuie citite? întrebă Tihon nehotărât.

— Citiţi! Sunt perfect calm.

— Fără ochelari nu desluşesc nimic; literele sunt foarte mici; asta a fost tipărit în străinătate.

— Iată ochelarii.

Stavroghin îi luă de pe masă şi i-i întinse; apoi se aruncă pe spate şi se rezemă de speteaza divanului.

Tihon se adânci în lectură.

II.

Erau cinci foi de hârtie de scrisori legate, format mic, care fuseseră într-adevăr tipărite în taină în străinătate, în vreo tipografie rusească clandestină probabil; la prima vedere, foile semănau mult cu nişte proclamaţii. În cap se citea: Din partea lui Stavroghin.

Citez textual acest document (trebuie crezut că în prezent mulţi îl cunosc). Mi-am permis numai să corectez greşelile de ortografie, destul de numeroase şi care m-au mirat chiar, fiindcă autorul era totuşi un om cult şi care citise mult (relativ). Cât despre stil, l-am lăsat aşa cum era, în ciuda incorectitudinilor sale şi chiar a incoerenţelor sale. În orice caz, e evident că autorul nu e un scriitor. Îmi permit să mai fac încă o observaţie, devansând faptele.

După părerea mea acest document este opera bolii, opera diavolului care a pus stăpânire pe acest om. Astfel, un bolnav suferind de dureri violente se agită disperat în pat în căutarea unei poziţii care, chiar pentru o clipă numai, îi alină durerea; dacă noua poziţie nu i-o uşurează, cel puţin o înlocuieşte cu alta, pentru un minut. Şi atunci evident că nu se mai pune chestiunea să ştii dacă această schimbare este bună sau raţională. Ceea ce predomină în acest document este nevoia teribilă şi sinceră a pedepsei, nevoia crucificării, a supliciului public. Însă această sete de răstignire chinuieşte o fiinţă care nu crede în cruce. „Chiar numai atât şi reprezintă deja o idee”, după cum s-a exprimat într-o zi Stepan Trofimovici, în cu totul altă împrejurare de altfel.

Pe de altă parte, în aceste foi există ceva violent, provocator, o anumită sfidare, cu toate că ele au fost scrise cu altă intenţie. Autorul declară că el „n-a putut” să nu scrie, că a fost „obligat”, şi asta este posibil. El ar fi fost fericit să poată îndepărta acest potir; dar asta i-a fost într-adevăr imposibil, şi atunci a profitat de acest prilej ca să dea curs violenţei lui. Da, bolnavul se zbate în patul său şi încearcă să înlocuiască o durere cu alta. Şi iată că i se pare că lupta împotriva societăţii îi va aduce o oarecare uşurare şi el o sfidează. Însuşi faptul de a fi scris acest document este o sfidare neaşteptată, o lipsă de respect faţă de societate. E vorba pentru autor de a provoca cât mai repede un adversar oarecare…

Şi cine ştie, este posibil ca toate acestea, adică foile destinate publicării, să aparţină aceleiaşi categorii de fapte ca şi muşcarea guvernatorului de ureche! De ce îmi vine această idee astăzi, când atâtea lucruri au devenit clare, nu pot să înţeleg. Nu aduc nici o probă de altfel şi nu pot afirma că acest document ar fi fals, adică închipuit, de la un capăt la celălalt. Este posibil ca adevărul să se afle între aceste extreme… De altfel, prea devansez faptele; e mai bine să ne referim la documentul însuşi. Iată deci ce citi Tihon.

Din partea lui Stavroghin.

Eu, Nikolai Stavroghin, ofiţer în retragere, am petrecut anii 186… la Petersburg, dedându-mă desfrâului în care nu găseam nici o plăcere. Aveam pe atunci, pentru o anumită perioadă, trei apartamente: într-unul locuiam cu o servitoare care avea grijă de menajul meu; Maria Lebeadkina, astăzi soţia mea în faţa legii, locuia tot acolo. Închiriasem alte două locuinţe pentru a-mi primi acolo amantele: într-una primeam pe o doamnă care mă iubea şi în cealaltă o servitoare, camerista ei; şi dorinţa mea în vremea aceea era de a le face pe amândouă să se întâlnească la mine, şi doamna, şi fata. Cunoscând bine caracterul lor, prevedeam o mare distracţie din această glumă stupidă. Pentru a pregăti bine această întâlnire, trebuia să mă duc deseori într-unul dintre aceste două apartamente, situat într-o casă mare, pe strada Gorohovaia; acolo venea camerista. Ocupam acolo o cameră la etajul patru, la nişte mic-burghezi ruşi. Proprietarii mei ocupau o altă cameră, mai mică, atât de mică încât uşa care ne despărţea trebuia întotdeauna să rămână deschisă; era exact ce doream. Bărbatul, într-un caftan lung, lucra la un birou; pleca dimineaţa şi nu se întorcea decât noaptea. Femeia, în vârstă de vreo patruzeci de ani, cosea şi repara haine vechi; ieşea deseori ca să-şi ducă lucrul la clienţi. Eu rămâneam deci singur cu fiica lor, o copilă. O chema Matrioşa. Mama ei o iubea, însă o bătea des şi o înjura, aşa cum e obiceiul la aceşti oameni. Această fetiţă mă servea şi făcea curat în cameră. Declar că am uitat numărul imobilului. Acum, după ce am cules informaţii, cred că vechea casă a fost dărâmată şi că pe locul a două sau trei case vechi s-a clădit una nouă, foarte mare. Am uitat de asemenea numele proprietarilor mei; s-ar putea de altfel să nu-l fi ştiut niciodată. Îmi amintesc că pe femeie o chema Stafanida; cât despre numele lui, nu mi-l amintesc. Unde sunt ei acum? Nu ştiu deloc. Presupun că dacă se cer informaţii la comisariatul de poliţie din Petersburg, se poate da de urma lor. Clădirea dădea într-o curte în care ocupa un unghi. Asta se petrecea în iunie. Casa era vopsită în albastru-deschis.

Într-o zi îmi dispăru de pe masă briceagul; n-aveam nevoie de el de altfel, nu-mi folosea la nimic. Am vorbit despre asta cu proprietara mea, fără să bănuiesc deloc că-şi va biciui fiica; dar ea o înhăţase din cauza unei cârpe care se rătăcise şi o bănuia pe fetiţă că s-ar fi folosit de ea pentru a face o păpuşă; o trăsese chiar de păr. Când această cârpă fu găsită mai târziu sub faţa de masă, fetiţa nu vru să pronunţe nici un cuvânt de reproş şi rămase

tăcută. Observasem că o făcea dinadins şi îmi amintii de asta pentru că atunci pentru prima oară am remarcat faţa copilului care până în ziua aceea nu-mi atrăsese atenţia. Era o blondă palidă, cu pistrui, o faţă obişnuită; dar avea în ea ceva copilăros şi calm, extrem de blând şi de calm. Mama fu nemulţumită că fiica nu-i făcu reproşuri şi tăcu; exact atunci veni istoria cu briceagul. Femeia fu cuprinsă de furie că-şi bătuse fiica pe nedrept, apucă nuiaua şi biciui copilul până la sânge, chiar sub ochii mei, cu toate că împlinea aproape doisprezece ani. Matrioşa nu ţipă sub lovituri, desigur pentru că eram eu acolo; dar la fiecare lovitură hohotea straniu; continuă să hohotească încă o oră întreagă. Execuţia odată terminată, descoperii deodată briceagul pe pat, sub cuvertură; îl băgai în tăcere în buzunarul jiletcii şi, când ajunsei afară, îl aruncai în stradă, pentru ca nimeni să nu ştie nimic. Am simţit imediat că am comis o laşitate, dar am simţit şi o anumită plăcere, căci o idee îmi trecu brusc prin minte şi mă arse ca un fier roşu; am reflectat îndelung asupra ei. În această privinţă voi remarca că deseori fusesem stăpânit aproape până la nebunie de diverse sentimente urâte în care mă încăpăţânam cu patimă, dar niciodată până la a pierde orice control asupra mea. Chiar când intensitatea lor mă consuma, când ele atingeau cel mai înalt grad, eu puteam întotdeauna să le înving, să le opresc, dar rareori voiam s-o fac. Declar în acelaşi timp că nu încerc să pledez pentru iresponsabilitate, invocând influenţa mediului sau a bolii.

Am aşteptat după aceea două ore. După ce plânsese, copila deveni şi mai tăcută; împotriva mea sunt sigur că nu avea nici un sentiment urât, cu toate că, cu siguranţă, resimţea o oarecare ruşine că a fost astfel pedepsită sub ochii mei. Însă ea, copil supus, se autoacuza de această ruşine. Indic asta pentru că este foarte important pentru povestirea mea… Am petrecut apoi trei zile în apartamentul meu principal. Era o casă mobilată, unde se respira un miros urât de mâncare, întotdeauna plină de lume: mici funcţionari, amploiaţi fără slujbă, doctori fără clientelă, tot felul de polonezi, întotdeauna atenţi faţă de mine. Îmi amintesc de tot. Trăiam în această Sodomă foarte solitar, solitar în interior, dar întotdeauna înconjurat de o bandă zgomotoasă de „camarazi”, extrem de devotaţi şi care mă adorau aproape, din cauza portmoneului meu. Cred că făceam cu toţii multe mârşăvii; ceilalţi chiriaşi chiar se temeau de noi, adică ei continuau să fie politicoşi în ciuda ştrengăriilor şi a prostiilor noastre, uneori chiar de neiertat. Repet. Mă gândeam chiar cu oarecare plăcere la ideea de a fi deportat în Siberia. Mă plictiseam în aşa măsură, încât aş fi putut chiar să mă spânzur; dacă nu m-am spânzurat, este pentru că mai speram ceva, ca în tot cursul vieţii mele. Îmi amintesc că mă îndeletniceam atunci cu teologia, chiar foarte serios, şi că parvenisem să mă distrez întru câtva; dar mă plictiseam şi mai mult după aceea. Cât despre sentimentele mele sociale, ele se reduceau la dorinţa de a face ca totul să sară în aer, dacă asta ar fi meritat truda. De altfel, fără nici o răutate, ci numai pentru că mă plictiseam mult; nu de altceva. Eu nu sunt deloc socialist. Presupun că era o maladie. La întrebarea mea glumeaţă: „Nu există niscaiva picături pentru a excita energia civică?” doctorul Dobroliubov, un om sfârşit, fără slujbă, cu o familie numeroasă, locuind în casa noastră mobilată, îmi răspunse într-o zi: „Pentru a excita energia civică nu există cred, dar în ce priveşte energia criminală, s-ar găsi poate”. Cu toate că era îngrozitor de sărac şi împovărat cu o femeie însărcinată şi cu două fetiţe înfometate, această glumă îi făcu mare plăcere. De altfel, dacă oamenii n-ar fi mulţumiţi de ei înşişi, nimeni n-ar voi să trăiască.

Mai trecură trei zile şi mă întorsei pe strada Gorohovaia. Mama se pregătea să plece cu un pachet mare; tatăl nu era acasă, fireşte; rămâneam deci singur cu Matrioşa. Ferestrele

(dinspre curte) erau deschise. Erau mulţi meşteşugari în casă şi toate etajele răsunau de zgomotul ciocanelor şi al cântecelor. Se scursese o oră. Matrioşa stătea în colţul ei aşezată pe o băncuţă; cosea ceva, cu spatele la mine. Deodată începu să cânte încet, foarte încet; asta i se întâmpla uneori. Mă uitai la ceas; era ora două. Inima începu să-mi bată foarte tare. Mă ridicai şi mă apropiai încet de Matrioşa. Ferestrele erau împodobite cu muşcate; soarele era arzător. Mă aşezai în tăcere lângă ea, pe podea. Ea tresări, cuprinsă de o teamă îngrozitoare în primul moment, şi se ridică brusc. Îi luai mâna şi i-o sărutai, o făcui să se aşeze din nou pe băncuţa ei şi o privii fix în ochi. Faptul că îi sărutasem mâna o făcu să râdă ca un copil; dar numai un moment, pentru că se ridică din nou cuprinsă de o astfel de spaimă, încât faţa i se convulsionă. Mă privi cu nişte ochi cumplit de ficşi, în timp ce buzele începură să-i tremure, ca şi când ar fi fost gata să plângă. Dar nu strigă. Îi mai sărutai o dată mâna şi o luai pe genunchi. Ea avu atunci o mişcare bruscă de recul şi surâse, dar cu un surâs ruşinat, oblic. Toată faţa ei se făcu roşie de ruşine. Eu nu încetam să râd şi să-i murmur ceva. În fine, se produse un fapt atât de straniu, încât nu-l voi uita niciodată şi care mă buimăci. Copila îmi înconjură gâtul cu amândouă braţele şi începu să mă sărute cu patimă. Părea subjugată. Mă ridicai aproape furios: gestul acesta din partea micii făpturi îmi fu aproape neplăcut din cauza milei pe care o resimţii subit…

Foaia se oprea aici şi fraza se întrerupea. Se produse atunci un fapt care este necesar să fie relatat.

Erau cu totul cinci foi; una era în mâinile lui Tihon; ultima frază nu era terminată. Celelalte patru erau în mâinile lui Stavroghin. Drept răspuns la privirea întrebătoare a lui Tihon, el îi dădu imediat urmarea.

— Dar această frază nu e completă, spuse Tihon examinând foaia. Asta este a treia foaie, iar eu am nevoie de a doua.

— Da, este a treia; cât despre a doua… A doua deocamdată o cenzurez, răspunse repede Stavroghin zâmbind stângaci.

Era aşezat pe un colţ al canapelei şi înfrigurat, imobil, nu-l slăbea din ochi pe Tihon.

— O veţi primi îndată, când… când veţi fi demn de asta, adăugă el cu un gest care voia să fie familiar.

Râse, dar îţi făcea milă să-l vezi.

— Totuşi, în punctul în care ne aflăm, a doua sau a treia foaie nu este totuna? remarcă Tihon.

— Cum? De ce? strigă Stavroghin, îndreptându-se brusc. Nu e deloc acelaşi lucru. Ah! Voi, ăştia, călugării, bănuiţi imediat cele mai îngrozitoare mârşăvii. Călugării ar fi foarte buni judecători de instrucţie.

Tihon îl privi în tăcere.

— Liniştiţi-vă, nu este vina mea dacă fetiţa a fost proastă şi nu m-a înţeles. Nu s-a petrecut nimic. Absolut nimic.

— Slavă Domnului!

Tihon făcu semnul crucii.

— Sunt multe de spus… aici a fost… aici a fost o neînţelegere psihologică.

Deodată roşi.

— Ştiţi, ar fi mai bine să citiţi, rosti maşinal Stavroghin, ştergându-şi cu degetele sudoarea rece care-i uda fruntea. Şi… cel mai bine ar fi să nu mă priviţi deloc… Mi se pare că este un vis… Şi… nu-mi tociţi răbdarea, adăugă el cu glas încet.

Tihon îşi întoarse repede ochii, apucă a treia foaie şi începu să citească, fără să se mai oprească până la sfârşit. Nimic nu mai lipsea din cele trei foi pe care i le dăduse Stavroghin; a treia foaie începea aşa:

… Fu un moment de adevărată groază, deşi nu prea intens. Era vesel în dimineaţa aceea şi foarte bun faţă de toţi, şi banda mea era prea satisfăcută de mine. Dar i-am părăsit pe toţi şi m-am dus pe strada Gorohovaia. Am întâlnit-o jos, la intrare. Se întorcea de la prăvălie, unde fusese să cumpere cicoare. Văzându-mă, se repezi pe scări, pradă unei groaznice temeri. Nici nu era temere, ci o teroare mută, paralizantă. Când am intrat, mama ei o bătea „pentru că se năpustise în cameră cu capul în jos”. În felul acesta putu să ascundă adevărata cauză a terorii pe care o simţea. Totul era deci încă liniştit. Ea se piti într-un colţ şi nu se mai arătă un timp pe care îl mai petrecui în casă. După o oră ieşii. Dar seara mi-a fost din nou teamă, şi de data asta mult mai tare. Cel mai penibil pentru mine în această teamă era faptul că eram perfect conştient de ea. Nu cunosc nimic mai stupid şi mai atroce. Niciodată până atunci nu am ştiut ce e frica şi niciodată de atunci nu am resimţit-o. În acel moment însă mi-era frică, tremuram chiar. Eram perfect conştient de asta, cât şi de umilirea mea. Dacă aş fi putut, m-aş fi omorât. Dar nu mă simţeam demn de moarte. De fapt, nu din această cauză nu m-am omorât, ci tot din cauza acestei frici. Uneori te omori de frică, dar se întâmplă ca tot de frică să trăieşti. Omul începe prin a nu îndrăzni să omoare şi apoi actul devine imposibil. Mai mult, seara, la mine, am resimţit o astfel de ură împotriva copilei, încât am hotărât s-o omor. Din zori am alergat cu această idee în cap pe strada Gorohovaia. În timp ce mergeam, îmi reprezentam cum am s-o omor şi cum am s-o batjocoresc. Ura mea se înteţea în special la amintirea surâsului ei: în mine creştea dispreţul şi dezgustul pentru felul în care se aruncase de gâtul meu, imaginându-şi nu ştiu ce. Dar traversând strada Fontanka mi se făcu rău. În acelaşi timp o nouă idee îmi apăruse în minte, teribilă, şi cu atât mai teribilă cu cât aveam conştiinţa ei. Reîntors la mine, mă culcai tremurând de febră şi în prada unei astfel de groaze, că ajunsei să nu mai urăsc copila. Nu mai voiam s-o omor şi asta era tocmai noua idee de care îmi dădusem seama traversând strada Fontanka. Atunci am înţeles pentru prima oară că dacă frica este extremă, ea goneşte ura şi chiar orice dorinţă de răzbunare.

Mă trezii spre prânz oarecum binedispus şi mirându-mă chiar de intensitatea sentimentelor pe care le trăisem în ajun, mă ruşinai că voisem să omor. Eram totuşi prost dispus şi, în ciuda scârbei mele, mă simţii obligat să mă duc pe strada Gorohovaia. Îmi amintesc c-aş fi dorit mult ca în acel moment să am o ceartă cu cineva, o ceartă într-adevăr serioasă. Dar intrând la mine, pe Gorohovaia, o găsii acolo pe Nina Savielevna, camerista, care mă aştepta de o oră. Nu-mi plăcea deloc această fată şi ea venise cu oarecare sfială, temându-se nu cumva să-mi displacă vizita ei. Venea întotdeauna cu această temere. Dar am fost foarte fericit s-o văd, ceea ce o încântă. Era destul de bine făcută; în plus era modestă şi poseda acele bune maniere pe care mic-burghezii le apreciază în mod special; de aceea gazda mea mi-o lăudase de mult. Le găsii pe amândouă bându-şi cafeaua, iar

gazda mea părea încântată de conversaţia făcută. Într-un colţ din cealaltă cameră o zării pe Matrioşa: era în picioare şi le privea insistent şi cu fixitate pe mama ei şi pe vizitatoare. Când intrai, nu se ascunse aşa cum făcuse data trecută, şi nu fugi. Este un amănunt de care îmi amintesc bine, fiindcă m-a izbit. De la prima vedere am remarcat că slăbise foarte mult şi părea să aibă temperatură. M-am purtat afectuos cu Nina şi ea s-a simţit foarte fericită. Am ieşit împreună şi timp de două zile nu m-am întors pe strada Gorohovaia. Mă săturasem; dar mă plictiseam.

În sfârşit, hotărâi să termin odată cu toate şi chiar să părăsesc Petersburgul dacă trebuia. Dar când mă dusei pe strada Gorohovaia ca să-mi anunţ plecarea, o găsii pe proprietăreasa mea într-o mare durere şi într-o mare agitaţie: Matrioşa era bolnavă de trei zile şi delira toate nopţile. Desigur, o întrebai imediat ce spunea în delirul ei (noi vorbeam foarte încet în camera mea). „Nişte lucruri îngrozitoare, îmi şopti mama: „L-am omorât pe Dumnezeu”.” Îi propusei să aduc un doctor pe cheltuiala mea, dar ea refuză: „Dumnezeu o să ne ajute, asta o să treacă de la sine; de altfel, n-a stat culcată tot timpul: mai adineauri am trimis-o undeva”. Mă hotărâi s-o văd pe Matrioşa singură şi, cum gazda mea scăpase în conversaţie că va trebui să meargă la târg, hotărâi să mă reîntorc seara. Nu ştiam de altfel sigur de ce şi nici ce voiam să fac.

Luai cina la restaurant, apoi la cinci şi un sfert mă întorsei. Intram oricând cu cheia mea. Matrioşa era singură: era culcată în spatele unui paravan pe patul mamei şi am remarcat că a ridicat capul să vadă cine intră, dar făcu ca şi când n-ar fi fost nimic. Ferestrele erau deschise; aerul era cald, chiar fierbinte. Făcui câţiva paşi, apoi mă aşezai pe canapea. Îmi amintesc totul până în ultimul moment. Resimţeam o mare satisfacţie să nu vorbesc cu Matrioşa şi s-o fac astfel să tânjească, nu ştiu de ce. Am aşteptat o oră întreagă, şi deodată am auzit-o ridicându-se brusc din spatele paravanului. Am auzit izbitura picioarelor ei pe podea când s-a ridicat, apoi câţiva paşi repezi şi apăru în pragul camerei mele. Eram atât de laş, încât am fost fericit că am rezistat. Oh! cât de murdare erau toate astea şi cât de umilit mă simţeam. Ea stătea în picioare şi mă privea în tăcere. Din ziua în care am văzut-o pentru ultima dată de aproape, într-adevăr slăbise extrem de mult. Faţa îi părea ofilită şi fruntea cu siguranţă că îi ardea. Ochii, măriţi, mă fixau cu o curiozitate năucă, aşa mi se păru la început. Continuam să stau jos şi o priveam nemişcat. Şi din nou am resimţit ura. Dar curând am remarcat că Matrioşa nu se temea deloc de mine şi că probabil delira. Dar nu! nu era nici delir. Ea începu deodată să clatine capul aşa cum fac oamenii foarte naivi şi care au maniere, când adresează cuiva un reproş; apoi îşi ridică brusc pumnişorul şi mă ameninţă cu el de departe. În primul moment acest gest mi se păru ridicol, dar nu am mai fost în stare să-l suport mai departe; mă ridicai brusc şi mă apropiai de ea, îngrozit. Faţa ei exprima o disperare greu de văzut la o fiinţă atât de mică; continua să mă ameninţe cu pumnul şi să clatine capul în semn de reproş. Îi vorbii cu prudenţă, foarte încet, cu blândeţe, căci mă temeam, dar am văzut imediat că ea nu mă putea pricepe şi teroarea mea crescu. Dar ea îşi acoperi repede faţa cu ambele mâini, ca şi data trecută, şi se duse spre fereastră întorcându-mi spatele. Atunci m-am întors şi eu şi m-am aşezat lângă fereastră. Nu pot deloc să înţeleg de ce nu am ieşit şi stăteam acolo să aştept; deci într-adevăr aşteptam ceva. Poate aş fi rămas mult timp aşezat pe locul acela, pentru a o omorî apoi din disperare, ca să termin într-un fel sau altul.

Curând după aceea auzii din nou paşii ei grăbiţi; ieşise pe uşa care dădea spre un coridor de lemn prin care se ajungea la scară. M-am apropiat repede de balustradă şi am apucat s-o

zăresc intrând într-o magazie mică, un fel de coteţ, care era alături de o altă anexă. Când m-am aşezat din nou lângă fereastră, o idee ciudată îşi făcu loc în mintea mea: nici acum nu pot înţelege de ce tocmai ideea aceasta mai degrabă decât alta îmi veni în minte; deci totul convergea spre asta. Era evident că nu puteam încă să cred, „şi totuşi…”. Îmi amintesc perfect; îmi bătea inima. După un minut m-am uitat din nou la ceas şi am aflat ora exactă. Ce nevoie aveam s-o aflu? Nu ştiu; dar în momentul acela în mine exista voinţa de a observa tot. Îmi amintesc deci foarte bine de tot şi văd tot, ca şi când aş fi încă acolo. Seara se lăsa. O muscă bâzâia în jurul meu şi venea mereu să mi se aşeze pe faţă. Am prins-o şi am ţinut-o câteva momente între degete şi am lăsat-o să zboare pe fereastră. Un camion intră în curte făcând un zgomot mare. Un ucenic croitor cânta din răsputeri (de mai demult) lângă fereastra lui, într-un colţ al curţii. Lucra şi eu puteam să-l văd de la locul meu. Îmi dădu prin minte că, din moment ce nimeni nu m-a întâlnit când am traversat curtea şi am urcat scara, era desigur mai bine să nu fiu întâlnit nici la ieşire; aşadar, mi-am îndepărtat cu prudenţă scaunul de la fereastră şi m-am aşezat în aşa fel, încât vecinii să nu mă poată vedea. Oh! ce laşitate! Am luat o carte, apoi am azvârlit-o şi m-am apucat să urmăresc mişcările unui minuscul păianjen roşu pe o frunză de muşcată; am uitat de mine câtva timp. Dar astăzi îmi amintesc de tot.

Mi-am scos brusc ceasul. Trecuseră douăzeci de minute de când ieşise. Dar mă hotărâi să aştept exact un sfert de oră. Îmi acordam acest răgaz. Îmi trecu de asemenea prin minte că s-ar fi putut ca ea să se fi întors şi eu să n-o fi auzit. Dar era cu neputinţă. Acum era o linişte de mormânt şi aş fi putut auzi o muscă zburând. Deodată inima începu să-mi bată mai tare. M-am uitat la ceas: mai erau trei minute; am rămas nemişcat pe scaun, cu toate că inima îmi bătea nebuneşte, de mă durea aproape. M-am sculat în cele din urmă, mi-am pus pălăria, m-am încheiat la nasturii paltonului şi am cercetat camera: lăsasem vreo urmă în urma trecerii mele pe acolo? Am apropiat scaunul de fereastră şi l-am aşezat exact pe locul unde se afla la venirea mea. În sfârşit, am deschis uşa, am închis-o încet cu cheia şi m-am îndreptat spre magazie; uşa era închisă, dar nu cu cheia; ştiam bine lucrul acesta, dar nu voiam s-o deschid. M-am ridicat în vârful picioarelor şi m-am uitat printr-o crăpătură care era în partea de sus a uşii. Chiar în clipa când mă ridicam aşa, în vârful picioarelor, mi-am amintit că atunci când şedeam lângă fereastră şi priveam micul păianjen roşu, în răstimpul scurt când uitasem de mine, de fapt mă şi închipuiam ridicându-mă în vârful picioarelor şi privind prin crăpătură, aşa cum făceam acum. Citez acest detaliu pentru că ţin să arăt până la ce punct eram în deplinătatea facultăţilor mele şi că, prin urmare, nu sunt deloc nebun şi trebuie să răspund de faptele mele. Am privit îndelung prin crăpătură, fiindcă era întuneric în magazia aceea. Nu era beznă totuşi; aşa că în cele din urmă am zărit ce voiam…

Mi-am zis atunci că pot pleca şi am coborât treptele. Nu am întâlnit pe nimeni; deci nimeni nu a putut mai târziu să depună mărturie împotriva mea. Trei ore mai târziu, la mine acasă, jucam cu toţii cărţi, în cămaşă, bând ceai. Lebeadkin citea versuri, povestea tot felul de istorii şi, parcă dinadins, lucruri foarte nostime în locul prostiilor cu care ne împuia capul de obicei. Era şi Kirillov acolo. Nimeni nu bea, cu toate că era o sticlă de rom pe masă; Lebeadkin o onoră. Prohor Malov remarcă: „Când Nikolai Vsevolodovici este mulţumit şi binedispus, toată banda noastră este veselă şi vorbim bine”. Am remarcat această frază; deci eu eram vesel, mulţumit, binedispus şi spuneam lucruri nostime. Dar îmi amintesc, ştiam perfect că bucuria de a mă fi simţit eliberat se baza pe o laşitate

infamă şi că niciodată nu voi putea să mă simt nobil, nici pe pământ, nici într-o altă viaţă, niciodată. Încă ceva: mi-am dat seama atunci de proverbul evreiesc: „Nu-ţi simţi propriul miros împuţit”. Eram perfect conştient că sunt un mizerabil, dar nu mi-era ruşine de asta şi în general sufeream puţin. În acel moment, în timp ce beam ceai şi vorbeam cu prietenii, mi-am putut da seama foarte precis, pentru prima dată în viaţa mea, că eu nu înţelegeam şi nu simţeam Binele şi Răul; că nu numai că pierdusem acest sentiment, dar că Binele şi Răul, în sine, nu existau (asta îmi convenea) şi că nu erau decât prejudecăţi, şi că eu puteam cu siguranţă să mă eliberez de orice prejudecată, dar că, dacă ajungeam la această eliberare, eram pierdut. Am devenit conştient de toate astea pentru prima dată, într-o formă netă, în faţa acelei mese de ceai, în timp ce glumeam şi râdeam cu camarazii mei despre nu ştiu ce subiect. Dar îmi amintesc de tot. Se întâmplă deseori ca idei vechi, pe care toată lumea le cunoaşte, să ne apară deodată noi, originale.

Totuşi, nu încetam să aştept ceva. Şi într-adevăr, spre orele unsprezece seara, o văd venind în grabă pe fiica portăresei pe care o trimisese gazda mea pe strada Gorohovaia ca să-mi spună că Matrioşa se spânzurase. Mersei cu fetiţa şi am putut constata că nici proprietăreasa mea nu-şi dădea seama de ce mă chemase. Plângea în hohote şi ţipa, aşa cum fac aceşti oameni în asemenea situaţii. Acolo era lume multă, agenţi de poliţie. Am aşteptat să treacă un timp, apoi am ieşit.

Nu am fost deranjat câtuşi de puţin pentru afacerea asta; mi se puseră totuşi câteva întrebări. Dar eu declarai doar atât: că copilul fusese bolnav şi delirase şi că propusesem să chem medicul pe cheltuiala mea. Mi se vorbi şi despre briceag: povestii că gazda mea îşi biciuise fiica, dar că asta n-avea nici o importanţă. Nimeni nu a ştiut că mă întorsesem seara. Afacerea se termină deci în felul acesta.

Timp de o săptămână întreagă mă abţinui să mă întorc pe strada Gorohovaia şi în cele din urmă nu m-am mai dus decât pentru a anula contractul de închiriere. Gazda continua să verse lacrimi (şi mi-amintesc că asta mi-a fost dezagreabil), dar reîncepuse să-şi vadă de croitorie. „Din cauza briceagului dumneavoastră am jignit-o”, îmi spuse ea, fără mare dojană. Încheiai conturile mele cu ea sub pretextul că nu mi-ar mai fi posibil de acum înainte s-o primesc pe Nina Savielevna în locuinţa lor. În timp ce ne luam rămas-bun, îmi mai vorbi de bine despre Nina Savielevna. Îi făcui cadou cinci ruble peste ceea ce îi datoram pentru cameră.

În perioada aceea mă plictiseam de moarte. Pericolul odată trecut, aş fi uitat de tot povestea cu Gorohovaia, ca şi de toate evenimentele din acea perioadă, dacă din când în când nu mi-aş fi amintit cu furie de teroarea pe care o resimţeam. Îmi vărsam furia pe cine-mi ieşea în cale. Atunci îmi veni ideea – dar fără nici un motiv – de a-mi prăpădi viaţa în chipul cel mai prostesc posibil. Cu un an în urmă mă gândisem să-mi trag un glonţ în cap; se oferi un alt mijloc, mult mai bun. Într-o zi, văzând-o pe Maria Timofeevna Lebeadkina, cea cu picioarele strâmbe, care-şi vedea de treaba ei prin casă, îmi veni ideea de a o lua de nevastă. Nu era încă complet nebună, dar era o idioată în permanent extaz şi prietenii mei dezvăluiseră că mă iubea nebuneşte pe ascuns. Ideea unei căsătorii între Stavroghin şi această creatură infirmă îmi excita plăcut nervii. Nu se putea imagina nimic mai ridicol, mai stupid. Dar nu-mi pot da seama dacă hotărârea mea a fost determinată, fie chiar în mod inconştient (cu siguranţă inconştient), de furia împotriva mea care mă cuprinsese din cauza fricii josnice resimţite în povestea cu Matrioşa. Într-adevăr, nu cred

asta. În orice caz, această căsătorie nu a fost numai „rezultatul unui pariu făcut după o masă bine stropită”. „Martorii” au fost Kirillov şi Piotr Stepanovici, atunci în trecere prin Petersburg, apoi însuşi Lebeadkin şi Prohor Malov (astăzi decedat). În afară de aceştia, nimeni nu ştie nimic, şi ei îmi dădură cuvântul de onoare că vor tăcea. Această tăcere mi s-a părut întotdeauna o mârşăvie; dar până acum secretul nu a fost trădat, cu toate că am avut intenţia să declar totul; deci îl declar acum. După căsătorie m-am dus la mama, la ţară. M-am dus acolo ca să mă distrez, căci viaţa îmi era de nesuportat. În oraşul nostru am produs impresia unui dement şi această impresie dăinuie şi azi, ceea ce poate să-mi provoace mari prejudicii, după cum o să explic mai departe. Am plecat apoi în străinătate unde am petrecut patru ani.

Am vizitat Orientul; pe muntele Athos am asistat la slujbe religioase care durau câte opt ore; am fost în Egipt, în Elveţia, chiar şi în Islanda; timp de un an am urmat cursurile Universităţii din Göttingen. În timpul ultimului an de şedere în străinătate, la Paris, m-am împrietenit cu o familie de ruşi foarte bine situaţi, iar în Elveţia cu două tinere rusoaice. Acum doi ani, fiind în trecere prin Frankfurt, am remarcat în vitrina unei papetării, printre diverse fotografii, portretul unei fetiţe elegant îmbrăcate, dar care semăna mult cu Matrioşa. Am cumpărat imediat portretul şi întors la hotel l-am aşezat pe cămin. Nu m-am atins de el o săptămână întreagă, nici măcar o privire nu i-am aruncat, şi când am părăsit Frankfurtul, am uitat să-l iau cu mine.

Citez acest fapt pentru a arăta până la ce punct îmi puteam stăpâni amintirile şi când eram insensibil la ele. Le respingeam pe toate odată, în masă, şi toată masa lor dispărea imediat, de îndată ce doream. Întotdeauna m-a plictisit să-mi amintesc de trecut şi niciodată nu am putut vorbi mult despre trecut, aşa cum face aproape toată lumea.

Acum un an, în primăvară, călătorind prin Germania, din distracţie, am depăşit staţia la care trebuia să cobor pentru a lua alt tren. M-am oprit la staţia următoare; era ora trei după-amiază, ziua era luminoasă. Era un foarte mic orăşel german. Mi s-a indicat un hotel; trebuia să aştept: trenul următor nu trecea decât la ora unsprezece seara. Eram mulţumit de această aventură, căci nimic nu mă grăbea. Hotelul era prost şi mic, dar înconjurat pretutindeni de pomi şi de straturi de flori. Mi se dădu o cămăruţă îngustă. Am cinat bine fiindcă petrecusem toată noaptea în tren. Am adormit foarte adânc la ora patru după-amiază.

Am visat ceva cu totul neaşteptat pentru mine, fiindcă niciodată nu visasem ceva asemănător. Visurile mele erau întotdeauna prosteşti sau teribile. În muzeul din Dresda există un tablou al lui Claude Lorrain care în catalog figurează sub titlul Acâş şi Galatea, cred. Eu l-am denumit, nu ştiu de ce, Vârsta de aur. Îl remarcasem de mult şi-l mai revăzusem cu trei zile în urmă. Poate chiar că m-am dus la Dresda numai pentru asta. Acesta era tabloul pe care l-am văzut în vis, dar totuşi nu era ca un tablou, ci ca o realitate. Se făcea că există la fel ca în tablou un colţ din arhipelagul grecesc şi eu, pare-se, mă întorsesem cu trei mii de ani în urmă. Valuri albastre şi mângâietoare, insule şi stânci, ţărmuri înfloritoare; în depărtare o privelişte încântătoare, chemarea soarelui care apune… Cuvintele nu pot descrie totul. Aici era leagănul omenirii şi acest gând îmi umplea sufletul de o dragoste frăţească. Era paradisul pe pământ; zeii coborau din cer şi se uneau cu oamenii; aici se desfăşurau primele scene din mitologie. Aici trăia un neam de oameni frumoşi. Oamenii se trezeau şi adormeau fericiţi şi nevinovaţi; pădurile răsunau de

cântecele lor vesele; prisosul forţelor lor abundente se revărsa în dragoste, în bucuria naivă. Şi eu îl simţeam, în timp ce discerneam şi viitorul nemărginit care-i aştepta şi pe care nu-l bănuiau, şi inima mea se înfiora la aceste gânduri. Oh! cât eram de fericit că inima mea se înfiora şi că fusesem în sfârşit în stare să iubesc! Soarele îşi revărsa razele pe insule şi pe mare şi se bucura de frumoşii lui copii. Viziune admirabilă! Iluzie sublimă! Cel mai nerealizabil vis dintre toate, dar căruia omenirea i-a dăruit toate forţele sale, căruia i-a sacrificat totul; în numele căruia s-a murit pe cruce, s-au omorât profeţi, fără de care popoarele nu ar vrea să trăiască, fără de care nici nu ar putea să moară. Şi toate astea eu le-am trăit în visul meu. Nu ştiu exact ce am văzut; era vorba mai degrabă de o senzaţie. Dar stâncile şi marea, razele oblice ale soarelui care apune, toate astea mi se părea că le mai văd când m-am trezit şi am deschis ochii, care pentru prima oară în viaţa mea erau literalmente scăldaţi în lacrimi. Senzaţia unei fericiri încă necunoscute îmi străpunse inima, mă duru chiar. Era deja seară; prin verdeaţa florilor care împodobeau fereastra, soarele apunând arunca în cameră un mănunchi oblic de raze fierbinţi şi mă scălda în lumină. M-am grăbit să reînchid ochii pentru a încerca să evoc încă o dată visul dispărut, dar deodată am zărit în mijlocul unei lumi vii, foarte vii, un minuscul punct roşu. Astfel a început lucrul acesta. Şi deodată mi-am adus aminte de micul păianjen roşu. L-am văzut aşa cum l-am contemplat pe frunza de muşcată în timp ce soarele îşi revărsa razele oblice, ca în acest moment. Ceva mă străpunse; m-am ridicat şi m-am aşezat pe pat. Iată exact cum s-au petrecut lucrurile.

Văzui în faţa mea (oh! nu în realitate! de-ar fi fost o fantomă căreia să-i pot vorbi!), o văzui pe Matrioşa slăbită, cu ochii înfriguraţi, exact aşa cum era când stătea pe pragul camerei mele şi, clătinând din cap, mă ameninţa cu pumnul ei mic. Şi niciodată n-am resimţit ceva mai dureros. Disperarea jalnică a unei mici fiinţe neputincioase, cu mintea încă neformată şi care mă ameninţa (cu ce? ce putea să-mi facă?), dar cu siguranţă nu se acuza decât pe sine. Niciodată până acum nu mi s-a întâmplat ceva asemănător. Am stat toată noaptea nemişcat pierzând noţiunea timpului. Acum aş vrea să explic şi să spun ce s-a petrecut cu mine, cât mai clar cu putinţă. Oare asta este ceea ce se cheamă mustrare de conştiinţă, căinţă? Nu ştiu nici până azi. Ce nu pot îndura este numai şi numai această viziune, şi tocmai în prag, cu pumnul ridicat şi ameninţător; nici înainte, nici după, ci exact în clipa aceea; nimic altceva decât înfăţişarea pe care o avea ea atunci, nimic altceva decât această clipă, nimic altceva decât această clătinare a capului. Acest gest, tocmai faptul că mă ameninţă, nu mi se mai pare ridicol, ci oribil. Resimt pentru ea o milă cumplită, înnebunitoare, şi sunt gata să-mi las trupul pradă tuturor torturilor numai ca acel lucru să nu se fi petrecut în ziua aceea. Eu nu regret crima mea, nici moartea copilei; exclusiv această clipă îmi este cu neputinţă, absolut cu neputinţă de îndurat, căci de atunci încoace îmi apare în fiecare zi şi ştiu cu certitudine că sunt condamnat. Ea nu vine de la sine, eu sunt acela care o evoc, dar îmi este imposibil să n-o evoc, cu toate că nu pot trăi cu asta. Oh! de-aş putea s-o văd o dată cu adevărat, măcar în halucinaţie! Aş vrea să mă mai privească măcar o singură dată, ca în ziua aceea, cu ochii ei mari înfriguraţi, să se uite drept în ochii mei şi să vadă acolo… Ce stupiditate! Niciodată nu se va întâmpla.

De ce oare niciuna dintre amintirile mele nu trezeşte în mine nimic asemănător? Am totuşi multe amintiri, şi poate chiar mai urâte după părerea oamenilor… Or, ele nu trezesc în mine decât cel mult o simplă ură, provocată de altfel de starea mea actuală; altădată le uitam cu cel mai mare sânge rece, le îndepărtam pe toate şi eram în mod artificial liniştit.

Am rătăcit un an întreg după asta încercând să găsesc cu ce să mă ocup. Ştiu că mai pot îndepărta imaginea fetiţei când doresc acest lucru. Sunt pe deplin stăpân pe voinţa mea, ca întotdeauna. Dar toată problema este tocmai că niciodată nu am vrut s-o fac, că în străfundul meu nu vreau s-o fac şi nu voi mai voi s-o fac; ştiu asta foarte bine. Asta va dura astfel până la nebunia mea totală.

Două luni mai târziu, în Elveţia (era probabil reacţia organismului care lupta totuşi ca să trăiască), am resimţit din nou unul dintre accesele de pasiune, unul dintre acele elanuri nebuneşti, asemănătoare cu cele pe care le-am cunoscut în tinereţe. M-am simţit tentat de o nouă crimă, bigamia (pentru că eram deja însurat), dar am fugit de această tentaţie urmând sfatul unei alte fete căreia i-am mărturisit aproape totul, destăinuindu-i chiar că n-o iubeam deloc pe cea pe care o doream şi că în general eu nu puteam iubi pe nimeni, şi că nu era nimic altceva în mine decât dorinţă. De altfel, această nouă crimă nu m-ar fi eliberat deloc de Matrioşa.

De aceea, m-am hotărât să tipăresc aceste foi şi să le introduc în Rusia în trei sute de exemplare. Când va veni momentul, le voi trimite la poliţie, la autorităţile locale; le voi face să ajungă în acelaşi timp la redacţiile tuturor ziarelor cu rugămintea de a le publica, cât şi la numeroasele mele cunoştinţe din Petersburg, din toată Rusia. Ele vor apărea de asemenea în străinătate, traduse. Ştiu că probabil nu voi fi hărţuit de justiţie sau în orice caz foarte puţin. Mă acuz eu însumi şi nu am acuzatori. În plus, nu există dovezi sau foarte puţine. În sfârşit, un număr de oameni cred că creierul meu este deranjat şi e cert că rudele mele vor depune toate eforturile pentru a profita de această părere şi astfel să stingă orice urmărire judiciară periculoasă. Asta o spun printre altele, pentru a dovedi că sunt în depline facultăţi mintale şi că înţeleg situaţia mea. Vor mai fi însă cei care vor şti tot şi care se vor uita la mine şi la care mă voi uita şi eu. Vreau ca toată lumea să se uite la mine. Oare asta mă va uşura? Nu ştiu. Este ultima mea resursă.

Repet: dacă se caută bine în arhivele poliţiei din Petersburg, se va descoperi poate ceva. Aceşti mic-burghezi sunt încă în Petersburg poate. Sigur îşi vor reaminti de casă: este zugrăvită în albastru-deschis. Cât despre mine, nu mă voi îndepărta şi un an sau doi încă voi locui la Skvoreşniki, proprietatea mamei mele. Dacă mi se va cere, mă voi prezenta unde va trebui.

Nikolai Stavroghin.

III.

Lectura ţinu aproape o oră. Tihon citea încet şi poate chiar recitea unele pasaje. De la întreruperea provocată prin foaia pusă deoparte, Stavroghin rămăsese nemişcat, tăcut, rezemat de speteaza canapelei şi părea că aşteaptă. Tihon îşi scoase ochelarii, zăbovi un moment, apoi aruncă o privire nehotărâtă asupra lui Stavroghin. Acesta tresări şi se plecă înainte cu o mişcare rapidă.

— Am uitat să vă previn, rosti el pe un ton brusc şi sec, că toate cuvintele dumneavoastră vor fi zadarnice; nu-mi voi modifica intenţiile; nu vă mai osteniţi să mă convingeţi de contrariu. Voi publica aceste foi.

Roşi şi tăcu.

— Nu aţi omis să mă preveniţi de asta înainte de a începe lectura.

Era o oarecare iritare în tonul lui Tihon. „Documentul” produsese, evident, o puternică impresie asupra lui. Simţământul său de creştin fusese jignit şi nu era întotdeauna în stare să se reţină. În această privinţă voi observa că nu în zadar îşi cucerise el reputaţia „de a nu şti să se poarte cu publicul”, cum vorbeau călugării despre el. În ciuda spiritului caritabil, în voce îi răzbătea o adevărată indignare.

— Nu face nimic, continuă Stavroghin pe un ton tăios şi fără să remarce schimbarea care se produsese în Tihon. Oricare ar fi puterea argumentelor dumneavoastră, eu nu voi renunţa la intenţiile mele. Reţineţi că, totuşi, cu ajutorul acestei fraze abile – sau inabile, cum doriţi – eu nu mă gândesc deloc să provoc argumentele şi rugăminţile dumneavoastră.

Pronunţând aceste ultime cuvinte, avu un rânjet.

— Nu pot discuta cu dumneavoastră şi nici să vă cer să renunţaţi la hotărâre. Intenţia este foarte nobilă şi ar fi imposibil de exprimat mai bine o idee autentic creştină. Pocăinţa nu poate merge mai departe: ar fi o faptă admirabilă aceea de a se pedepsi singur aşa cum proiectaţi, numai dacă…

— Dacă?

— Dacă ar fi într-adevăr o pocăinţă, dacă ar fi realmente o idee creştină.

— Astea toate sunt subtilităţi, murmură Stavroghin, gânditor şi distrat.

Se ridică şi începu să străbată camera cu paşi mari, fără măcar să-şi dea seama ce face.

— Mi se pare că aţi vrut dinadins să vă arătaţi mai grosolan decât sunteţi, decât ar dori inima dumneavoastră să fie, făcu Tihon prinzând curaj.

— Să mă arăt? Eu nu mă „arătam” şi, în special, nu jucam teatru; „mai grosolan”! Ce vrea să însemne „mai grosolan”?

Roşi din nou şi asta îl enervă.

— Ştiu că este un fapt minor, neînsemnat, mizerabil, spuse el arătând foile, dar trebuie ca însăşi micimea lui să servească pentru a adânci…

Se opri deodată, ca şi când i-ar fi fost ruşine să continue şi ar fi considerat umilitor să se lanseze în explicaţii; dar în acelaşi timp se supunea dureros, fie chiar inconştient, necesităţii de a se explica. Trebuie observat că nici o vorbă nu fu rostită în legătură cu confiscarea celei de-a doua foi; această foaie părea să fi fost uitată atât de unul, cât şi de celălalt. Stavroghin se oprise lângă masa de scris; luă de acolo un mic crucifix de fildeş, începu să-l învârtească între degete şi, deodată, îl rupse în două. Surprins, îşi reveni şi-i aruncă lui Tihon o privire perplexă; dar deodată buza lui superioară tremură, ca şi când ar fi fost jignit şi se pregătea să arunce o orgolioasă sfidare.

— Credeam că îmi veţi spune ceva serios. Pentru asta am venit, spuse el cu jumătate de glas, ca şi când ar fi făcut un efort cumplit să se stăpânească; aruncă pe masă crucifixul rupt. Tihon plecă repede ochii.

— Acest document exprimă în mod direct nevoia unei inimi rănite mortal; aşa trebuie să-l interpretez? întrebă el cu insistenţă şi aproape cu înflăcărare. Da, este nevoia firească de pocăinţă care v-a cuprins. În aşa măsură v-a impresionat suferinţa unei fiinţe pe care aţi jignit-o, încât pentru dumneavoastră acest lucru a devenit acum o chestiune de viaţă sau de

moarte; deci există o speranţă pentru dumneavoastră şi acum urmaţi adevărata cale, pregătindu-vă să primiţi în faţa tuturor pedeapsa ruşinii. Vă adresaţi judecăţii Bisericii, cu toate că nu credeţi în Biserică. Vă înţeleg bine oare? Se pare că îi urâţi de pe acum şi îi dispreţuiţi pe toţi cei care vor citi ceea ce stă scris acolo; se pare că le aruncaţi o sfidare.

— Eu! Să le arunc o sfidare?

— Nu v-a fost ruşine să vă mărturisiţi crima; de ce vă este ruşine să vă pocăiţi?

— Mie! Mie mi-e ruşine?

— Da, vă e ruşine şi vă e frică.

— Mi-e frică?

Stavroghin avu un râs convulsiv şi din nou buza superioară îi tremură.

— Să se uite la mine, spuneţi. Dar dumneavoastră cum să vă uitaţi la ei? Aşteptaţi de pe acum ura lor pentru a le răspunde cu o ură şi mai mare. Unele pasaje din spovedanie sunt subliniate chiar de stilul dumneavoastră. Aveţi aerul că vă admiraţi propria psihologie şi profitaţi de lucrurile neînsemnate pentru a uimi cititorul prin insensibilitatea, prin cinismul dumneavoastră, pe care poate nici nu-l aveţi. Pe de altă parte, patimile murdare şi trândăvia v-au făcut într-adevăr insensibil şi prost.

— Prostia nu e un viciu, rânji Stavroghin, pălind.

— Uneori este un viciu, continuă Tihon, înflăcărat şi inexorabil. Rănit de moarte de vedenia care vă apare în prag, păreţi totuşi să nu vedeţi – în acest document – în ce constă crima pe care aţi comis-o şi de ce trebuie să vă fie ruşine în faţa oamenilor cărora le cereţi să vă judece: este oare din pricina insensibilităţii în faţa crimei sau a terorii pe care aţi resimţit-o? La un anumit moment vă grăbiţi chiar să asiguraţi cititorul că gestul de ameninţare al fetiţei nu vi se mai părea ridicol, ci mortal. Dar oare într-adevăr el vi s-a putut părea ridicol, fie chiar pentru o clipă? Da, aşa vi s-a părut, garantez.

Tihon tăcu; vorbea ca o persoană care a renunţat să se stăpânească:

— Vorbiţi, vorbiţi! stărui Stavroghin. Sunteţi iritat şi… mă certaţi. Asta îmi place din partea unui călugăr. Dar iată ce mă miră: au trecut zece minute de când discutăm de asta (el arătă foile), şi cu toate că mă certaţi, nu văd la dumneavoastră nici un semn deosebit de dezgust, de ruşine… nu sunteţi dezgustat şi vorbiţi cu mine de la egal la egal.

Coborâse vocea şi cuvintele „de la egal la egal” păruseră să ţâşnească de pe buzele lui, fără să se fi gândit la ce spunea. Tihon îl privea atent.

— Mă uimiţi, spuse el după o tăcere, pentru că vorbele vă sunt sincere, văd asta, şi în acest caz… eu sunt vinovat faţă de dumneavoastră. Aflaţi deci că am fost nepoliticos şi dezgustat, dar că în setea dumneavoastră de pocăinţă nici n-aţi observat asta, cu toate că aţi observat nerăbdarea mea pe care aţi numit-o „ceartă”. Dar consideraţi că meritaţi un dispreţ infinit mai profund, iar cuvintele „de la egal la egal”, cu toate că au fost pronunţate involuntar, sunt cuvinte frumoase. Nu vă voi ascunde: mă îngrozeşte această mare forţă trândavă care nu se manifestă decât în infamii. Nu degeaba te transformi într-un străin; o pedeapsă îi urmăreşte pe toţi cei care se dezlipesc de pământul natal; plictiseala şi trândăvia îi asaltează chiar dacă ei caută acţiunea. Dar creştinismul admite

responsabilitatea, indiferent în ce mediu trăieşti. Dumnezeu nu v-a privat de inteligenţă; gândiţi-vă singur: dacă puteţi să vă puneţi întrebarea: „Sunt sau nu sunt răspunzător de actele mele?” înseamnă implicit că sunteţi responsabil. Este cu neputinţă ca ispita să nu se strecoare în lume, dar vai de acela prin care se strecoară. De altfel, în ceea ce priveşte… greşeala dumneavoastră, mulţi acţionează cum aţi făcut dumneavoastră, dar continuă să trăiască în pace şi linişte şi merg până la a considera aceste greşeli ale tinereţii ca fiind inevitabile. Există bătrâni care răspândesc deja miros de mormânt, dar care păcătuiesc şi se consolează cu voie bună. Lumea este plină de asemenea grozăvii. Dumneavoastră cel puţin aţi resimţit toată adâncimea ei: la un asemenea grad este extrem de rar.

— N-o să vă apucaţi acum să mă stimaţi după citirea acestor foi! rânji Stavroghin. Dumneavoastră… onorabile părinte Tihon – am mai auzit lucrul acesta – n-o să ştiţi să fiţi un bun duhovnic, continuă el cu un surâs forţat. Sunteţi criticat pe-aici. Se spune că îndată ce descoperiţi în păcătos puţină umilinţă, puţină sinceritate, cădeţi imediat în admiraţie, sunteţi gata să vă căiţi, să vă umiliţi şi să vă aruncaţi în faţa… celui ce se căieşte.

— Nu voi răspunde direct la asta, dar este cert că eu nu ştiu să mă adresez oamenilor. A fost întotdeauna marele meu defect, suspină Tihon şi cu o astfel de simplitate, încât Stavroghin îl privi zâmbind. Cât despre acestea – şi se uită la foi -, cu siguranţă că nu poate să existe o crimă mai atroce, mai teribilă decât aceea pe care aţi comis-o.

— Să n-o mai măsurăm cu cotul, spuse după o tăcere Stavroghin, nu fără ciudă în glas. Poate că suferinţa mea nu este atât de mare pe cât am descris-o aici; de asemenea, se poate să mă fi autoacuzat prea mult, încheie el deodată.

Tihon nu spuse nimic. Stavroghin, cu capul plecat, cufundat în meditaţia sa, păşea în lung şi în lat.

— Şi persoana aceea tânără, cu care aţi întrerupt relaţiile în Elveţia, unde este acum? întrebă deodată Tihon.

— Aici.

O nouă tăcere se lăsă.

— S-ar putea ca eu să vă fi minţit în ceea ce mă priveşte, repetă Stavroghin insistând. Nici eu nu ştiu bine… De altfel, chiar dacă provoc oamenii prin neruşinarea mărturisirii mele – pentru că aţi observat provocarea mea -, ce importanţă are asta? Asta şi trebuie. O merită din plin.

— Cu alte cuvinte, vă este mai uşor să-i urâţi decât să acceptaţi mila lor.

— Aveţi dreptate. Nu am obiceiul să fiu deschis, dar fiindcă am început… cu dumneavoastră, aflaţi că îi dispreţuiesc tot atât ca şi pe mine, tot atât, dacă nu mai mult, infinit mai mult. Niciunul dintre ei nu poate fi judecătorul meu… Am scris aceste prostii pentru că asta mi-a venit în minte, din cinism… Se poate chiar să fi minţit numai, într-un moment de furie.

Se întrerupse subit, enervat, şi din nou roşi, fiindcă vorbise împotriva voinţei lui. Se apropie de masă, întorcând spatele lui Tihon, şi apucă un fragment din crucifixul rupt.

— Răspundeţi la întrebarea mea, dar sincer, numai mie sau ca şi cum v-aţi vorbi dumneavoastră înşivă, noaptea. Dacă cineva v-ar ierta asta (el arătă spre foi), nu unul

dintre cei pe care îi stimaţi sau de care vă temeţi, ci un necunoscut, un om pe care nu l-aţi cunoaşte niciodată, care v-ar ierta în tăcere în sinea lui, citind mărturisirea dumneavoastră, oare acest gând v-ar uşura sau v-ar fi indiferent? Dacă este prea penibil pentru amorul dumneavoastră propriu, nu-mi răspundeţi, dar gândiţi-vă…

— Asta m-ar uşura, răspunse Stavroghin cu jumătate de glas. Dacă m-aţi ierta, asta mi-ar face mult bine, adăugă el foarte repede şi aproape în şoaptă, fără totuşi să se întoarcă de la masă.

— Dar cu condiţia ca şi dumneavoastră să mă iertaţi.

— Ce! A! da, asta e formula dumneavoastră mănăstirească. Urâtă umilinţă! Ştiţi, toate vechile voastre formule monahale nu sunt deloc frumoase. Dar dumneavoastră vă imaginaţi că sunt foarte frumoase. Izbucni într-un râs nervos. Într-adevăr, nu ştiu deloc de ce mă aflu aici, adăugă el întorcându-se deodată. A! da, sunt distrus… Spuneţi, asta costă chiar douăzeci şi cinci de ruble?

— Nu vă faceţi griji cu asta, spuse Tihon.

— Sau cincizeci? De ce să nu mă îngrijorez? Pentru care motiv aş veni să vă distrug obiectele şi pentru ce m-aţi iertat de această pagubă? Poftim, iată cincizeci de ruble. Scoase banii din buzunar şi îi puse pe masă. Dacă nu vreţi să-i luaţi pentru dumneavoastră, luaţi-i pentru săraci, pentru biserică… Se întărâtă din ce în ce mai mult. Ascultaţi, vă voi spune adevărul: vreau ca dumneavoastră să mă iertaţi şi încă unul alături de dumneavoastră şi un al treilea, dar ca toţi, toţi să mă urască.

— Aţi fi capabil să suportaţi în deplină umilinţă mila generală?

— Nu, nu aş putea. Nu vreau mila tuturor. De altfel, această chestiune este lipsită de sens: ea nu poate exista, această milă. Ascultaţi, eu nu vreau să aştept, voi publica aceste foi… nu încercaţi să mă convingeţi… Nu pot să aştept, nu pot.

Era scos din sărite.

— Mă tem pentru dumneavoastră, spuse Tihon aproape timid.

— Vă temeţi că nu pot să rezist? Că nu voi putea suporta ura lor?

— Nu, nu numai ura lor.

— Dar ce altceva?

— Râsul lor.

Rosti aceste cuvinte foarte încet, parcă fără voia lui.

Nefericitul nu se putuse stăpâni şi începuse să vorbească despre ceea ce ar fi fost bine să tacă; ştia de altfel că ar fi fost preferabil să tacă. Stavroghin se tulbură, îngrijorarea îi apăru pe faţă.

— Presimţeam asta. Deci în timp ce citeaţi „documentul” meu v-am apărut drept un personaj comic? Nu vă speriaţi, nu vă tulburaţi. Mă aşteptam la asta.

Într-adevăr, Tihon era încurcat; încercase să se explice cât mai repede, dar nu făcuse decât să strice şi mai mult lucrurile.

— Pentru a realiza astfel de acţiuni, liniştea morală este indispensabilă; chiar în suferinţă trebuie păstrată o înaltă seninătate… or, în zilele noastre seninătatea morală lipseşte. Pretutindeni nu sunt decât discuţii şi certuri. Oamenii nu se înţeleg mai bine între ei ca pe vremea turnului Babel.

— Toate astea sunt foarte plicticoase! Ştiu asta. S-a mai spus de mii de ori, îl întrerupse Stavroghin.

— De altfel, nici nu v-aţi atins scopul, continuă Tihon, trecând direct la problemă. Din punct de vedere juridic sunteţi aproape inatacabil. Este primul lucru asupra căruia vi se va atrage atenţia, zeflemisindu-vă. Apoi, mulţi se vor arăta uimiţi; cine va înţelege adevăratele cauze ale spovedaniei dumneavoastră? Vor face înadins ca să nu fie înţelese, căci asemenea fapte sunt temute; sunt întâmpinate cu groază, sunt detestate şi li se va răspunde prin răzbunare: omenirii îi place noroiul ei şi nu vrea să fie răscolit. De aceea nu va trece mult timp şi lumea va lua această chestiune în derâdere; căci oamenii rezolvă cel mai uşor aceste lucruri cu glume.

— Vorbiţi mai desluşit. Spuneţi tot, stărui Stavroghin.

— Fireşte, la început ei îşi vor exprima oroarea, dar această oroare va fi mai curând simulată decât sinceră şi nu va avea drept scop decât să satisfacă convenienţele. Ele nu vorbesc de sufletele curate; acestea vor fi îngrozite, dar ele se vor acuza şi vor tăcea şi deci nu se vor face observate. Ceilalţi, oamenii de lume, nu se tem decât de ceea ce le ameninţă în mod direct interesele. Odată trecută prima mirare, prima teroare convenţională, primii care vor râde vor fi tocmai aceştia. Nebunia dumneavoastră le va părea curioasă; căci vă vor considera puţin dement, acordându-vă totuşi destulă responsabilitate pentru a putea râde de dumneavoastră. Veţi putea suporta asta? Inima nu vi se va umple de ură atât de mare, încât să vă distrugă? Iată de ce mă tem.

— Ei bine… şi dumneavoastră… şi dumneavoastră chiar… Mă mir că aveţi o părere atât de proastă despre oameni; cu ce dezgust îi judecaţi! replică Stavroghin cam plictisit.

— Credeţi-mă! exclamă Tihon. Când vorbesc astfel despre oameni, îi judec în special după mine.

— Să fie oare sufletul dumneavoastră ceva care se va delecta cu suferinţa mea?

— Cine ştie? Poate că da. Ei da, se prea poate.

— Ajunge! Spuneţi-mi totuşi ce vi se pare ridicol în atitudinea mea în această relatare? Ştiu eu însumi, dar vreau ca dumneavoastră să-mi arătaţi cu degetul. Vorbiţi-mi cu cel mai mare cinism posibil, căci sunteţi un mare cinic… Voi ăştia, oamenii sfinţi, sunteţi îngrozitor de cinici, voi înşivă nu ştiţi în ce măsură dispreţuiţi oamenii… Vorbiţi-mi cu toată sinceritatea de care sunteţi în stare. Vă repet încă o dată: sunteţi foarte original.

— Există ceva ridicol faţă de oameni şi într-o oarecare măsură ceva fals până şi în intenţia admirabilei penitenţe pe care v-o impuneţi… fără să mai vorbim de forma în care vreţi s-o faceţi – tulbure, insuficient de hotărâtă, şovăitoare, probabil din cauza fricii… Oh! nu vă îndoiţi de victoria dumneavoastră! strigă el deodată revenindu-şi, aproape în extaz. Această formă va învinge (el arătă spre foi) cu condiţia să acceptaţi cu toată sinceritatea palmele şi scuipăturile… dacă le veţi suporta până la capăt. Pedepsirea cea mai infamă sfârşeşte întotdeauna prin a atinge cea mai înaltă glorie şi putere, dacă umilinţa

este sinceră. Dar sunteţi capabil de o astfel de umilinţă? Ceea ce vă trebuie este umilinţă şi umilire. Trebuie să nu dispreţuiţi judecătorii dumneavoastră, ci să aveţi încredere în ei, ca în Biserică. Numai atunci îi veţi învinge şi îi veţi aduce prin pildă la dumneavoastră şi vă veţi uni cu ei în dragoste… Oh! dacă aţi fi în stare să înduraţi totul până la capăt! …

— Spuneţi-mi, după părerea dumneavoastră, ce este ridicol în aceste foi?

— De ce, de ce această grijă de ridicol? De ce această boală la dumneavoastră? strigă brusc Tihon, clătinând din cap.

— Să lăsăm asta; arătaţi-mi mai bine ce este ridicol…

— Urâţenia este cea care vă va ucide, şopti Tihon cu ochii plecaţi.

— Urâţenia? Care urâţenie?

— Urâţenia crimei. Este într-adevăr urâtă. În general, oricare crimă, cu cât se varsă mai mult sânge, cu cât este mai îngrozitoare, cu atât efectul ei este mai mare, cu atât este mai pitorească, am putea spune. Dar există crime ruşinoase, mârşave, a căror grozăvie se trage din josnicia lor…

Tihon nu isprăvi.

— Adică dumneavoastră consideraţi ridicolă atitudinea mea când sărutam mâinile unei mici spurcăciuni… apoi când tremuram de frică… şi restul. Vă înţeleg foarte bine. Şi vă temeţi pentru mine, fiindcă asta e urât, ticălos, nu, nu ticălos, ci ruşinos, ridicol. Şi credeţi că tocmai asta nu voi putea suporta?

Tihon tăcea. Stavroghin păli, faţa lui se contractă.

— Înţeleg acum de ce m-aţi întrebat dacă domnişoara din Elveţia este aici, şopti el pentru sine.

— Nu sunteţi pregătit, nu sunteţi deloc călit, adăugă Tihon.

— Ascultaţi, vreau să obţin propria mea iertare; iată scopul meu principal; scopul meu unic, declară deodată Stavroghin cu un entuziasm sălbatic. Asta este toată spovedania mea, tot adevărul, restul e minciună. Numai atunci, asta o ştiu bine, va dispărea vedenia. Iată de ce aspir la o suferinţă nemărginită, iată de ce o caut eu însumi. Nu mă descurajaţi, căci altfel voi muri de mânie! strigă el aproape involuntar.

Acest elan fu atât de neaşteptat pentru Tihon, încât se sculă în picioare.

— Dacă credeţi că vă puteţi ierta singur şi că veţi obţine iertarea pe această lume prin suferinţă, dacă căutaţi numai şi numai să obţineţi această iertare, oh! atunci aveţi o credinţă deplină, strigă Tihon cu bucurie. Cum aţi putut atunci să spuneţi că nu credeţi în Dumnezeu?

Stavroghin păstra tăcerea.

— Dumnezeu vă va ierta lipsa de credinţă, căci îl veneraţi pe Sfântul Duh fără să-l cunoaşteţi.

— Nu poate să existe iertare pentru mine, spuse Stavroghin cu un aer sumbru. Stă scris în cartea dumneavoastră că nu există crimă mai mare decât să batjocoreşti „unul dintre aceşti copii mici”. Da, în această carte.

Arătă Evanghelia.

— La asta vă voi răspunde, replică Tihon cu un glas pătruns, că dacă veţi reuşi să vă iertaţi pe dumneavoastră înşivă, şi Hristos vă va ierta… Chiar dacă nu reuşiţi să vă împăcaţi cu dumneavoastră înşivă şi să vă iertaţi, chiar şi atunci el vă va ierta pentru intenţia dumneavoastră şi pentru marea suferinţă… Căci limbajul omenesc nu are cuvinte, nu are gânduri destule pentru a exprima toate căile Mielului până în ziua „când aceste căi ne vor fi dezvăluite în întregime”. Cine va măsura pe cel care depăşeşte orice măsură, cine va înţelege toată profunzimea sa?!

Colţurile buzelor lui tremurară ca mai înainte şi o uşoară strâmbătură îi convulsionă faţa. Efortul fusese prea mare şi el plecă ochii.

Stavroghin îşi luă pălăria de pe canapea.

— Voi reveni în altă zi. Părea epuizat. Vom mai vorbi despre toate astea… A fost o imensă plăcere pentru mine să vorbim împreună… şi apreciez onoarea… şi sentimentele dumneavoastră. Credeţi-mă că acum înţeleg de ce unele persoane simt atâta afecţiune pentru dumneavoastră…

— Chiar plecaţi? întrebă Tihon ridicându-se şi el, foarte surprins. Şi eu… Păru să şovăie. Voiam să vă fac încă o rugăminte… dar acum nu ştiu dacă… mă tem…

— Vă rog.

Stavroghin se reaşeză, tot cu pălăria în mână. Tihon se uită la această pălărie şi la ţinuta lui Stavroghin, o ţinută de om de lume; dar acest om de lume era pe jumătate nebun. Tihon se tulbură şi mai mult.

— Vă întreb numai… Vă daţi oare seama, Nikolai Vsevolodovici (dacă nu mă înşel, acesta este numele dumneavoastră), că dacă publicaţi aceste foi, viaţa dumneavoastră e distrusă… cariera dumneavoastră, de pildă… şi tot restul…

— Cariera mea?

Nikolai Vsevolodovici se strâmbă.

— De ce să distrugeţi totul astfel? De ce această încăpăţânare? spuse Tihon implorând şi dându-şi seama în acelaşi timp de stângăcia lui.

Faţa lui Stavroghin luă o înfăţişare dureroasă.

— V-am mai spus şi vă repet: toate spusele dumneavoastră sunt de prisos… De altfel, toată această conversaţie devine insuportabilă.

Se frământa pe scaun.

— Nu mă înţelegeţi. Ascultaţi-mă fără să vă supăraţi. Cunoaşteţi părerea mea; dacă ea ar fi rodul umilinţei, fapta dumneavoastră ar fi cea mai frumoasă dintre faptele creştineşti, dacă aţi fi în stare s-o suportaţi. Şi dacă nu aţi fi în stare, Domnul ar ţine seama de sacrificiul dumneavoastră. S-ar ţine seama de tot, de fiecare dintre cuvintele dumneavoastră, de fiecare frământare a sufletului nostru, de cel mai neînsemnat gând al nostru. Dar vă propun un alt sacrificiu, cu mult mai mare…

Stavroghin păstră tăcerea.

— Sunteţi însetat de suferinţă şi de sacrificiu. Ei bine, învingeţi şi această dorinţă; lăsaţi aceste foi, renunţaţi la acest plan şi atunci veţi învinge totul, vă veţi zdrobi orgoliul, vă veţi zdrobi demonul. Veţi triumfa, veţi atinge eliberarea…

Ochii îi străluceau. Împreună mâinile într-un gest de implorare.

— Cât suflet puneţi în asta, câtă importanţă îi acordaţi… De altfel, credeţi-mă, apreciez… spuse politicos Nikolai Vsevolodovici, însă cu un aer uşor scârbit. Observ că vreţi să-mi întindeţi o capcană, cu cele mai bune intenţii din lume, desigur, pentru binele meu, din filantropie. De fapt, aţi vrea să pun capăt la toate, poate chiar să mă însor, să-mi închei viaţa ca membru al unui club şi să vin la mănăstire în zilele de sărbătoare. Nu e aşa? De fapt, în calitatea dumneavoastră de cunoscător al inimilor şi de cinic, poate şi prevedeţi că exact aşa se vor petrece lucrurile şi că este vorba doar să insistaţi, nu-i aşa? Ba aş paria că vă gândeaţi chiar şi la mama mea şi la liniştea ei…

Avu un zâmbet plin de răutate.

— Nu, nu e vorba de această pocăinţă; eu vă pregătesc alta, continuă Tihon cu căldură, fără să acorde nici o atenţie râsului şi remarcilor lui Stavroghin. Eu cunosc un bătrân, nu e aici, dar nu stă departe de noi. Un pustnic, un ascet cu o asemenea înţelepciune creştinească, încât nici dumneavoastră, nici eu n-o putem concepe. El o să-mi asculte rugămintea; îi voi povesti toată istoria dumneavoastră. Îmi daţi voie? Duceţi-vă la el, supuneţi-vă autorităţii lui timp de cinci sau şapte ani, timp pe care îl veţi considera mai târziu necesar. Impuneţi-vă această pocăinţă şi graţie acestui mare sacrificiu veţi obţine tot ce năzuiţi şi chiar ceea ce nici nu speraţi. Căci astăzi nu puteţi bănui ceea ce veţi dobândi.

Stavroghin îl ascultă cu multă seriozitate; sângele îi năvăli în obrajii săi palizi.

— Îmi propuneţi să depun jurământ monahal în această mănăstire?

— Nu e nevoie să deveniţi călugăr, nu trebuie să depuneţi jurământ; rămâneţi doar un novice, şi asta în taină; puteţi chiar continua să trăiţi în lume.

— Lăsaţi, părinte Tihon, îl întrerupse Stavroghin cu o expresie de scârbă.

El se ridică şi Tihon de asemenea.

— Ce-aveţi? strigă el deodată, privind spre Tihon aproape cu teroare.

Acesta era în picioare în faţa lui, cu braţele întinse înainte; un spasm rapid îi schimonosi faţa îngrozită.

— Ce-aveţi? Ce-aveţi? repetă Stavroghin, îndreptându-se repede spre el pentru a-l susţine. I se păruse că preotul era să cadă.

— Eu văd… eu văd limpede, strigă Tihon cu o voce pătrunzătoare şi care exprima o suferinţă intensă, eu văd că niciodată, nefericite tânăr, nu ai fost atât de aproape de o nouă crimă şi mai fioroasă decât cealaltă!

— Liniştiţi-vă, stărui Stavroghin, foarte îngrijorat pentru Tihon. S-ar putea să amân în cele din urmă totul pentru mai târziu; aveţi dreptate.

— Nu, nu după publicare, ci înainte de asta, cu o zi înainte, cu o oră înainte de acest mare sacrificiu, vei căuta o ieşire într-o nouă crimă şi nu o vei săvârşi decât pentru a evita publicarea acestor foi.

Stavroghin se cutremură de furie şi de frică.

— Psiholog blestemat, strigă el cu mânie şi, fără să se întoarcă, părăsi camera.

SFÂRŞIT